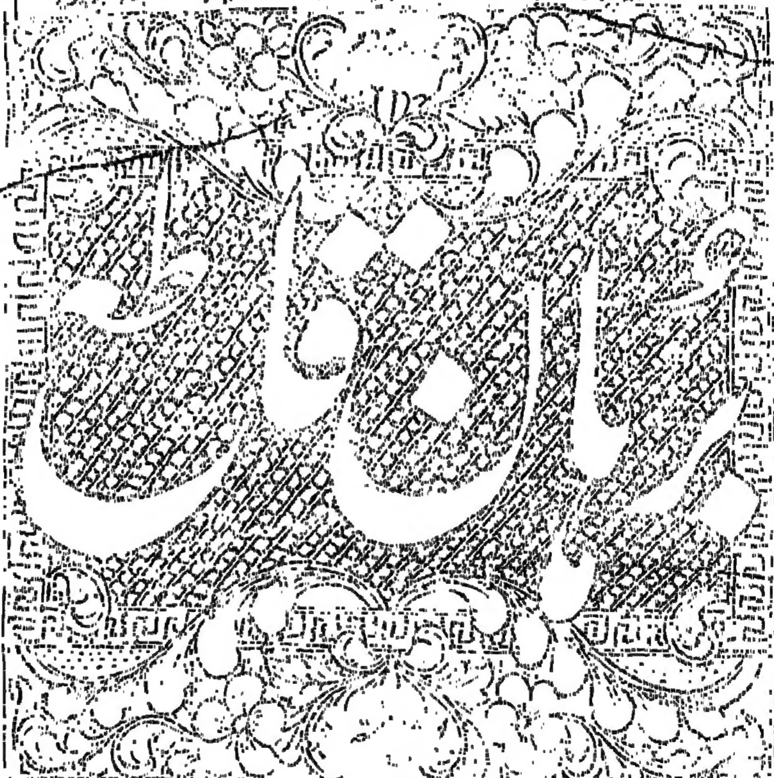
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

اطلاع - اس مطبع میں ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہی جسکی فہرست مطول ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہی جسکے معائنہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہی اس کتاب کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ جو سادے ہین انمین بعض کتب لغات فارسی و عربی وغیرہ کی درج کر دے ہین تاکہ جب فن کی یہ کتاب ہی اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدردانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب لغت فارسی

[illegible] المبتدی - ردیف وار لغات کا بیان حرف اول آخر کی رعایت بترتیب حروف تہجی مصنفہ مولوی سیف اللہ [illegible] بادی۔

[illegible] الصبیان - ہر قسم کے لغت منظوم ہین مصنفہ ابو نصر [illegible] یہ کتاب نہایت مفید خاص و عام ہی اور بہت مشہور اور متداول ہی۔

شرح [illegible] الصبیان - بہت مستند شرح ہی مشہور بشرح بیاضی شارح مولوی کریم الدین دشت بیاضی۔

[illegible] اللغات - دو جلد ہین۔

۱- جلد- لغت ہمزہ سے طا مطبقہ تک۔

۲- جلد- طاے حطی سے یاے مثناۃ تحتیہ تک مصنفہ مولوی عبد الرحیم بن احمد سور [illegible]۔

غیاث اللغات - [illegible] لغت کرہ مصنفہ مولوی غیاث الدین [illegible]

[illegible] ہدایت مصنفہ سراج الدین علی خان آرزو۔

ایضاً - تازہ طبع کالم وار ہر لغت سر سطر سے آغاز ہی۔

[illegible] - لغات و اصطلاحات فارسیہ مین شگوفہ بہار کی مشہور [illegible] ہی جسکو برعایت ترتیبی حروف تہجی بعنوان برہان قاطع مولوی ہادی علی نے بکمال شفقت اصل مسودہ و نسخہ مصنف سے لفظ بلفظ مطابق کیا بصحت تمام چھپی۔

ہفت قلزم - مع فرہنگ لغات جامع لغات و اصطلاحات محاورات فارسی انتہا درجہ کی کتاب ہی جسکی سات جلدین ہین جلد اول سے چھ جلد تک لغات و مصطلحات کا بیان ہی ترتیب حروف تہجی خوشخط اور ہر لغت آغاز سطر سے بقلم [illegible] ہی کہ ناظرین کو نکالنے لغت کی بہت آسانی ہوتی ہی

اور جلد ہفتم صنائع لفظی او معنوی کی حاوی ہی جملہ اقسام صنائع مع امثلہ کا بیان ہی - کہ کوئی صنعت فروگذاشت نہین ہوئی سابق مین یہ کتاب مطبع شاہی عہد دولت ابو المظفر غازی الدین حیدر شاہ غازی بصرف خزانہ بیشمار باہتمام و ترتیب مولوی قبول محمد چھپی تھی فی الحال بنظر خواہش خریداران بطرز پسندیدہ سات جلد یکجائی ہو کر بصحت طبع ہوئی

فرہنگ گلستان - لغات عربی و فارسی گلستان کے ردیف وار باتشریح اور اسکے معانی کا بیان ہی مصنفہ مولوی [illegible] اللہ صاحب۔

فرہنگ جہانگیری - مولفہ جمال الدین حسین انجو ملقب بعضد الدولہ دو جلد۔

۱- جلد- باب ہمزہ سے فا تک۔

۲- جلد- باب کاف فارسی سے تا یاے تحتانی۔

فرہنگ سکندر نامہ - جمیع لغات و محاورات مخصوص سکندر نامہ ردیف وار ہین یہ فرہنگ جدید الترتیب کاشف مطالب سکندر نامہ ہی مولفہ سید ابن حسن صاحب مرحوم جو ملازم مطبع تھے۔

لطائف اللغات - فرہنگ لغات و مصطلحات خاص مثنوی مولانا روم مصنفہ مولوی عبد اللطیف۔

کتب لغت عربی

مصباح المنیر - لغت عربی نادر کتاب مستند ہی مصنفہ احمد بن محمد بن علی المغربی مشہور بلقب فاضل شہاب فیومی۔

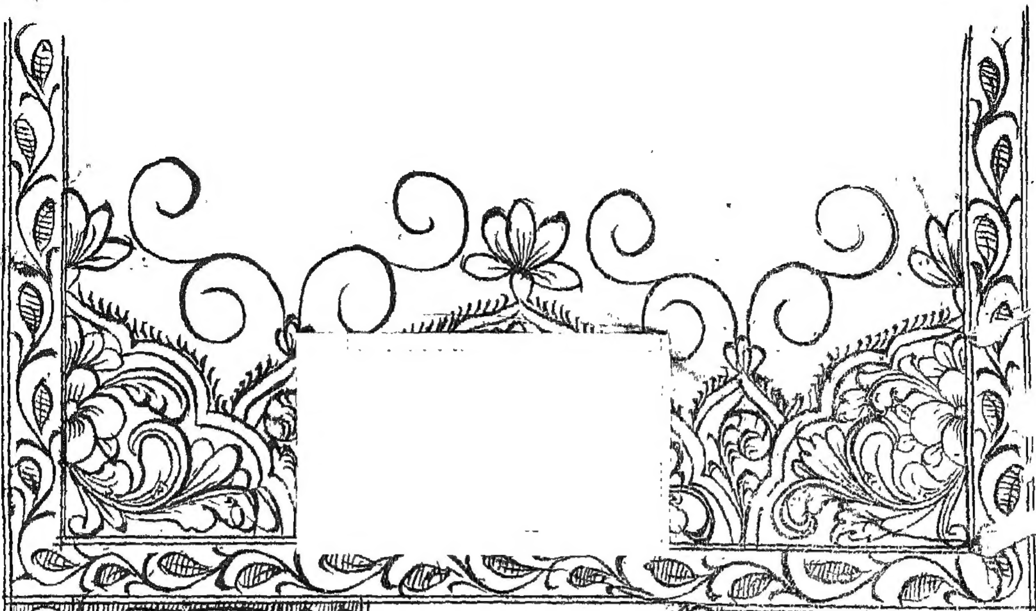
منتخب اللغات - معروف کتاب ہی لغات عربی کی جسکا بیان معنی عبارت فارسی مین ہی مصنفہ مولوی عبد الرشید الحسینی المدنی۔

بعون خالق کون و مکان بفضل و احسان ایزد منان

جلد دوم

برهان قاطع

در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور طبع زرین نقش یافت

گفتار ۱۳ سیزدهم

از کتاب برهان قاطع در حرف سین بی نقطه با حروف تهجی مشتمل بر بست و چهار بیان و محتوی بر یکهزار و سی صد و شصت و هفت لغت و کنایت

بیان اول

در سین بی نقطه با الف مشتمل بر یکصد و چهل و پنج لغت و کنایت

سا۔ بروزن جا باج و خراجی را گویند که پادشاهان و سلاطین از یکدیگر بستانند و بمعنی شبیه و نظیر باشد و نوعی از قماش هم هست و سائیدن و سودن را نیز گویند و امر بسائیدن و سودن باشد یعنی بسا۔

سابقه سالار۔ لشکر و قافله باشی را گویند و کنایت از حضرت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم نیز هست۔

سابوته۔ با تای قرشت بروزن آسوده زن پیر را گویند بزبان زند و استا۔

سابو۔ بضم ثالث بروزن نابود بمعنی هاله و خرمن ماه باشد و ریسمانی را نیز گویند که طفلان در ایام عید و نوروز از جائی آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند و بمعنی عشقه باشد

وآن گیاهیست که بر درخت می پیچد و حبل و نیغ را نیز گفته‌اند وآن چیز سبزی باشد که بر روی آبهای ایستاده بهم رسد و نام فنی هم هست از فنون کشتی گیری وآن آنست که شخصی پای خود را بر پای دیگری به پیچد و بر زمین زند۔

سابوره۔ بروزن قاروره حیز و مخنث و پشت پای را گویند۔

سابوس۔ بروزن سالوس آبغول و بزرقطونا را گویند وآن تخمیست معروف۔

سابیزج۔ با ثالث به تحتانی رسیده و زای نقطه دار مفتوح بجیم زده رستنی باشد که آنرا مردم گیا خوانند و بعربی لفاح گویند و بیخ آنرا اصل اللفاح نامند۔

سابیزک۔ با کاف بروزن و معنی سابیزج است که مردم گیا و لفاح باشد و سابیزج معرب آنست۔

سات۔ با تای قرشت بروزن مات بمعنی خوابیدن

وخواب کردن باشد۔

ساتگنی۔ بسکون تاے قرشت وکاف مکسور ونون تحتانی کشیده بروزن صاف دلی قدح وپیاله بزرگ باشد که بدان شراب خورند۔

ساتگی۔ بسکون فوقانی وکاف فارسی تحتانی کشیده بمعنی ساتگنی ست وپیاله وقدح شرابخوری باشد۔

ساتگین۔ باکاف فارسی بروزن پاک دین بمعنی مطلوب ومحبوب باشد وقدح وپیالهٔ شرابخوری رانیز گفته اند۔

ساتگینی۔ بروزن دارچینی قدح وپیالهٔ بزرگ شرابخوری را گویند۔

ساتل۔ بروزن قاتل داروئیست مانند کماے خشک شده وآنرا البشیرازی روشنک خوانند وباشین نقطه دار هم آمده است ومعرب آن ساطل ست۔

ساج۔ بروزن کاج درختے باشد بسیار بزرگ وبیشتر در هندوستان میشود وطبیعت آن سرد وخشک ست ومرغے بود که آنرا مرغ کنجد خواره گویند وبعضے ماده مرغ کنجد خواره ساج گویند وتابهٔ نان پزی رانیز گفته اند وآن آهنے باشد پهن که نان تنک رابربالاے آن پزند وبزبان عربی چوبے که آنرا ازهندوستان آورند وطیلسان راهم می گویند وآن چادرےست که بردوش اندازند۔

ساجور۔ باجیم بروزن ساطور گردن بند وچوبے باشد که برگردن سگ بندند تانتواند گریخت ونتواند چادید وبعضے گویند عربی ست۔

ساچی۔ باجیم فارسی بروزن کاچی بمعنی سفید باشد که بعربی بیاض گویند۔

ساخت۔ بروزن باخت معروفست یعنی کارے را تمام کرد ودوال وتسمهٔ رکاب ویراق وبند وبارزین اسپ را نیز گفته اند وبمعنی برگستوان هم هست وآن پوششے ست که درروز جنگ براسپ پوشانند وخود نیز پوشند۔

ساخته۔ بروزن باخته بمعنی موافق وآماده باشد وکنایه از مردم شیاد وچاپلوس هم هست۔

ساخته رنگ۔ باراے قرشت بروزن پارچه سنگ بمعنی موافق باشد که درمقابل مخالف ست۔

ساخن۔ بکسر ثالث بروزن ساکن بمعنی صاروج ست وآن چیزے باشد که آهک داخل آن سازند وکار فرمایند۔

ساد۔ بروزن باد بمعنی ساده است که درمقابل منقش واستاد رانیز گویند وخوک نر راهم گفته اند که گراز باشد و دشت وصحرا وبیابان هم هست۔

ساد آوران۔ بروزن ماهوران بلغت سریانی چیزے باشد صمغ وآنرا در درون بیخ درخت گردگان که مجوف شده باشد یابند سرد وخشک ست در دوم وسوم وضماد کردن آن برشکم اسهال خونی رانافع باشد وآنرا بهندی قنطار و بعربی خاتم الملک خوانند۔

ساده۔ بروزن ماده معروفست که در برابر منقش ریشدار باشد ومردم بے اندیشه ونادان وخالص رانیز گویند ومخفف ایستاده هم هست وبمعنی دشت وصحرا وبیابان هم آمده ونام برگ درختیست دوائی وآنرا ازهندوستان آورند ومعرب آن سافج باشد۔

ساده دشت۔ بفتح دال ابجد وسکون شین وتاے قرشت کنایه از عالم ملکوت وجبروت است وآن مجرد از اجسام وبعضے گویند کنایه از عالم ناسوت ست که محض خیال ونمایش باشد وکنایه از فلک اطلس هم هست که فلک اعلی وفلک الافلاک خوانند۔

ساده دل۔ بمعنی رعنا ونادان وبے عقل باشد ومرد صادق وبے نفاق رانیز گویند۔

ساده سپهر۔ بمعنی سپهر ساده است که مراد از آن فلک اطلس ومعدل النهار وفلک الافلاک باشد۔

سافج۔ بفتح ذال نقطه دار وسکون جیم برگے ست

ودوائی مانند برگ گرگان و آن برو سے آسیب پیدا می شود و
و آن هندی و رومی هر دو می باشد و بهترین آن هندی ست
یک روے آن بسبزی و روے دیگرش بزردی مائل باشد
چون بر جامه پراگنند از سوس محفوظ ماند و سوس کرمے ست
که بیشتر لباس ابریشمی را ضائع و نابود کند و آن برگ را
به عربی خوخ اقرع گویند و معرب ساده هم هست۔

سار۔ بر وزن چار بمعنی سر باشد که بعربی راس گویند
همچو نگونسار یعنی سر از زیر و گرزگاو سار یعنی گرزگاو سر و سگسار
که مخلوقیست سر او بسر سگ و بدن او به بدن آدمی می ماند
و پرنده ایست سیاه و خوش آواز که خالهاے سفید ریزه دارد
و مرغ ملخ خوار نوعے از آن ست و بمعنی شتر هم آمده است
و ساربان را ساربان گویند همچو باغبان و دربان و بمعنی جا
و مقام و محل باشد عموماً و محل بسیاری و انبوهی چیزها را
گویند خصوصاً همچو نمکسار و کوهسار و شاخسار و باین معنی بدون
ترکیب در آخر کلمات گفته نشود و بعضے از نمکسار و کوهسار
مکان نمک و کوه خواسته اند نه بسیاری و انبوهی و بمعنی جای
افشردن انگور هم هست و بعربی معصر خوانند و بمعنی بلند و بالا
و بمعنی شبه و نظیر و مثل و مانند هم آمده است همچو دیوسار و خاکسار
و بمعنی آن رنج و آزار و محنت باشد و کلک و نی میان خالی را
نیز گویند و بمعنی صاحب و خداوند هم هست همچو شرمسار یعنی
صاحب شرم۔

سارا۔ بر وزن نارا بمعنی خالص و زبده باشد اگرچه این لفظ
باین معنی شائستگی صفت چیزهاے دیگر نیز دارد لیکن ترکیب
آن بجز عنبر و مشک و زر بنظر نیامده است همچو عنبر سارا و مشک سارا
و زر سارا و نام زن ابراهیم علیه السلام هم بوده است۔

ساران۔ بر وزن باران بمعنی سر باشد که بعربی راس
خوانند و بمعنی سرها نیز گفته اند که جمع سر باشد و نام قصبه
ایست از عراق۔

ساربان۔ با بای ابجد بر وزن ناردان بمعنی محافظت کننده

و نگاهدارنده شتر باشد چه سار بمعنی شتر و بان بمعنی محافظت
کننده و نگهدارنده آمده است۔

سارج۔ بفتح ثالث و سکون جیم نوعے از سار است و آن
جانورے باشد سیاه و پر خط و خال و کوچک تر از فاخته
و آواز خوش دارد و آواز او را الحان اسے رباب چارتاره
تشبیه کرده اند۔

سارچه۔ بر وزن پارچه بمعنی سارج ست که جانور سیاه
خوش آواز باشد۔

سارخک۔ بفتح خاے نقطه دار بر وزن آب چک
بمعنی پشه باشد و بعربی بق گویند و باین معنی بسکون خاے
نقطه دار هم آمده است و بعضے بکسر ثالث و سکون خاے
نقطه دار گفته اند بمعنی نیش پشه و کنه۔

سارخکدار۔ با دال ابجد بر وزن گاورس زار درختے
باشد که آنرا پشه خال و پشه خانه گویند و بعربی شجرة البق خوانند

سارشک۔ با شین نقطه دار بر وزن و معنی سارخک
است که پشه باشد۔

سارشکدار۔ با شین نقطه دار بر وزن و معنی سارخکدار
است که درخت پشه خال باشد۔

سارک۔ بفتح ثالث بر وزن تارک بمعنی سار باشد
و آن جانوریست سیاه برابر هدهد و خالهاے سفید دارد و بعضے
هزاردستان او را می دانند۔

سارنج۔ بفتح ثالث بر وزن نارنج مرغکے باشد سیاه و کوچک
و خوش آواز۔

سارنگ۔ با کاف فارسی بر وزن و معنی سارنج ست
که مرغک سیاه و خوش آواز باشد۔

ساروج۔ بر وزن پاروج بمعنی ساروچ باشد و آن آهک
رسیده با چیزها آمیخته است که بر آب انبار و حوض و امثال
آن مالند و با واو مجهول نام پرنده باشد سیاه رنگ در هندوستان
هم بسیار و مانند طوطی سخن گوید۔

ساروان - بروزن و معنی ساربان ست که نگهدارنده و محافظت کننده شتر باشد چه در فارسی با را بواو تبدیل میکنند-

ساروک - با ثالث بواو رسیده و بکاف زده بمعنی سارو باشد که مرغ سخنگوی ست-

ساروه - بروزن دارونه درخت و تاک انگور را گویند-

ساره - بروزن پاره نوعی از فوطه و چادر باشد و آن لباس اهل دکن ست خصوصاً زنان آنجا را که یک سر آنرا برکمر بندند و سر دیگر آنرا بر سر اندازند و آنرا ساری می گویند و بمعنی پرده هم آمده است و رشته و پاره را نیز گفته اند-

ساری - بروزن جاری نام شهریست از مازندران و دیگر آمل و نام پرنده ایست سیاه و خالدار که آنرا سار هم میگویند و لباس اهل دکن هم هست و زنان آنجا یک سر آن بطریق فوطه و لنگی برکمر بندند و سر دیگر آنرا مانند مقنعه و روپاک برسر اندازند و بمعنی سرایت عربی ست-

ساریان - بروزن تاکیان نام شهریست از غرجستان-

ساریخ - بروزن تاریخ نوعی از سلاح ست و آن چوبی باشد که بر سر آن چند زنجیر کوتاه تعبیه کنند و بر سر هر زنجیری گوی از فولاد نصب سازند-

ساز - بسکون زای نقطه دار سازی که نوازند مانند چنگ و عود و بربط و طنبور و قیچک و قانون و امثال آنها و سامان سفر و استعداد و ساختگی کارها و رونق مهم را گویند و بمعنی سازگاری و تحمل و امر بسازگاری و تحمل باشد و بمعنی سلاح و ادوات جنگ از خود و خفتان و زره و چار آئینه و مانند آن هم هست و ضیافت و مهمانی را نیز گویند و بمعنی مکر و حیله و فریب و خدعه هم آمده است و بمعنی مثل و مانند و شبیه و نظیر باشد و نفع و فائده را هم می گویند-

سازگری - بفتح کاف فارسی بروزن تاجوری نام پرده ایست از موسیقی مرکب از مقام عراق و صفاهان-

سازمند - با میم بروزن پای بند چیزی ساخته و آراسته و با نظام باشد اعم از توشه و زاد و راحله و ساختگی آنچه در سفر بکار ست-

ساز نورز - بکسر ثالث سامان و ساختگی و سرانجام نوروز باشد از اشربه و اطعمه و البسه و نام لحن دوم است از سی لحن باربد بقول شیخ نظامی-

سازو - بروزن بازو ریسمانی ست در غایت استحکام که از لیف خرما تابند و در کشتی و جهاز بزرگ آنرا بکار دارند و گاهی دزدان را نیز بدان بحلق کشند و ریسمان علفی را نیز گویند و بعربی شریط خوانند-

سازوار - با واو بروزن و معنی سازگار ست یعنی موافق مزاج-

سازواری - بروزن و معنی سازگاری باشد یعنی موافقت در مزاج و در طبع و در کارها-

سازوباز - بروزن چاقوباز ریسمان باز را گویند و او شخصی ست که بر بالای ریسمان رود و بازیهای غریب بکار کند-

سازور - بروزن دادگر ساخته و پرداخته کرده شده را گویند و صاحب و خداوند ساز را هم میگویند همچو تاجور صاحب و خداوند تاج را-

سازیدن - بروزن بازیدن بمعنی ساختن و درست کردن و درخور آمدن باشد-

ساس - بروزن پاس بمعنی لطیف و پاکیزه باشد و بزبان هندی مادر زن را گویند و نام جانوریست سیاه از قبیل کیک و شپش لیکن بزرگتر از انها می باشد و در هندوستان بسیار ست و آنرا بزبان هندی کتل و برکنی کمن گویند بفتح کاف-

ساسارکشت - با ثالث بالف کشیده و برای بی نقطه زده و کسر کاف و سکون شین و رای قرشت بلغت سریانی تخمیست دوائی که آنرا بعربی بزرالانجره و قریض خوانند-

ساسالیوس - بکسر لام و تحتانی بواو رسیده و بسین
بی نقطه زده بلغت سریانی دانهٔ ان را گویند و آن رستنی باشد
که صمغ آنرا حلتیت خوانند و بعضی گویند دانهٔ ان رومی ست
و آنرا کاشم رومی نیز گویند و آنهم نوعی از ینست لیکن
اندکی دراز تر از ان می باشد و آنرا سسالیوس و
وسیسالیوس هم گویند.

ساسان - بروزن آسان صاحب ترک و تجرید و قلاش
باشد و گدا و گدائی کننده را نیز گویند و نام پسر بهمن بن
اسفندیار هم هست که از بهای دختر که هم خواهر و هم مادر
او و هم زن و هم دختر پدر او بود دیگر گفته گویند چون بهمن
تاج وخت خود را ولیعهد کرد پسر ساسان از غیرت جلا
گرفت و سیاحت پیشه کرد جمعی از درویشان بر او گرد
آمدند و در هیچ مسکنی منزل نساخت و هیچ موضعی وطن نگرفت
بدین معنی آن طایفه را که ایشان بانواع گدیه و گدائی و بهانها
سوال جواهر و نقود از دکان و کیسهای مردم استخراج
می کردند ساسانیان خوانند و بعضی گویند ساسان
بهمن از بیم و خوف خواهر خود با جمعی از درویشان
سر و جهان نهاد و او پسری بود او نیز ساسان نام
داشت بابک والی فارس دختر خود را بوی داد بعد از ان
فرزندان ساسان بن ساسان که پیر پابک باشد بودند
ملک را فرو گرفتند و ایشانرا ساسانیان خوانند.

ساتا - با تای قرشت بروزن پارسا نام دیویست
از تابعان آهرمن.

ساسر - بفتح ثالث بروزن لاغر بمعنی سارج ست
که سار باشد و بضم ثالث قلم و نی میان خالی که بدان
چیزی نویسند.

ساسم - بروزن قاسم نانخواه را گویند و آن تخمیست که
بر روی خمیر نان پاشند.

ساسی - بکسر ثالث بروزن عاصی گدا و گدائی کننده
و گدائی کردن را گویند.

ساطریون - با طای حطی و را و تحتانی بروزن آوزگون
بلغت یونانی چیزیست که آنرا بعربی خصی الثعلب و خصیة الثعلب
گویند قوت باه دهد.

ساطل - بکسر طای حطی معرب ساتل ست و آن رستنی
باشد که شیرازیان روشنک خوانندش و باین معنی با شین
نقطه دار هم آمده است.

ساغ - بروزن باغ جانوری باشد مانند سار.

ساغر - بروزن لاغر پیالهٔ شراب را گویند و نام قصبه ایست
از ملک دکن.

سافوت - با فا بروزن لاهوت صدائی باشد که
کبوتر بازان کنند و آن چنانست که سر دو انگشت را
بر زبان نهند و بتندی هرچه تمامتر لیف کنند تا صدای
بلندی از ان پدید آید.

ساقی روحانیان - کنایه از آدم صفی علیه السلام ست
و بعضی گویند کنایه از جبرئیل باشد و شیطان علیه اللعنة
را نیز گفته اند.

ساقی شب - کنایه از ماه ست و صبح صادق و پیر
و مرشد را نیز گویند.

ساک - بروزن پاک بمعنی فسخ باشد و فسخ در لغت بمعنی
جهل و ضعف و فساد رای و نقصان ست و در طریق
اهل تناسخ آنست که روح بد و مرتبه فرو رود یعنی از صورت
انسانی بصورت نباتی چمن آرا گردد.

ساکنان گردون - کنایه از ستارها باشد و
ملائکه را نیز گویند.

ساکیز - با کاف بروزن فالیز نمد را گویند مطلقا خواه
نمد تکیه باشد و خواه غیر نمد تکیه.

سال - بروزن مال معروفست و آن حرکت یک
دورهٔ آفتابست از نقطهٔ اول برج حمل تا نقطهٔ آخر برج حوت

و آنرا بعربی سفن گویند و بمعنی کشتی و جهاز هم آمده است و بعربی سفینه گویند و بهندی درختیست که از چوب آن کشتی و جهاز سازند۔

سالار۔ بروزن تالار سردار و مهتر قوم باشد و پیشرو قافله و قافله باشی را نیز گویند و بمعنی کهن و سال خورده هم هست۔

سالار بیت الحرام۔ کنایه از حضرت رسالت صلی الله علیه و آله است۔

سالار خوان۔ بکسر رای قرشت خوان سالار باشد که سفرچی است و در هندوستان چاشنی گیر خوانند۔

سالار هفت خروار کوس۔ کنایه از آفتاب عالمتاب ست۔

سال افزون۔ نام ماه دوازدهم ست از سال ملکی۔

سالامندرا۔ بفتح میم و سکون نون و کسر دال ابجد و رای قرشت بالف کشیده بیونانی نوعی از علیپاسه است و آن چهار پایی دارد و دم او کوتاه است و گردنش باریک و لون او ابلق بود از سیاه و زرد گویند هرچند سنگ برو زنند کارگر نشود و بر آتش اندازند نسوزد و آنرا سردوان هم می گویند از جمله زهرهای کشنده و سموم قتاله است و بیشتر در کان نوشادر می باشد اگر دل او را در لته سیاه بسته بر بازوی شخصی که تپ ربع داشته باشد به بندند شفا یابد۔

سال بر۔ بفتح بای ابجد بروزن فالگر درختی را گویند که یک سال بار آورد و یک سال نیاورد۔

سالخورد۔ بسکون لام بمعنی بسیار سال و کهنه و دیرینه و معمر باشد و سالخورده هم می گویند۔

سالکان عرش۔ کنایه از ملائکه باشد و اهل سلوک را نیز گویند۔

سالمه۔ بسکون لام و فتح میم بروزن چارده بمعنی

تاریخ ست و آن حساب نگاه داشتن سال و ماه و روز باشد و بمعنی علی الدوام نیز گفته اند و بکسر لام سال قمری باشد و آن سه صد و پنجاه و چهار روز ست۔

سالنج۔ بفتح لام بروزن تارنج بمعنی سارنج ست که مرغک سیاه و کوچک و ضعیف باشد۔

سالوس۔ بروزن ناقوس مردم چرب زبان و ظاهر آرا و فریبنده و مکار و محیل و [illegible] نگوی و فریبنده باشد و بعربی شیاد خوانند۔

سالوک۔ بسکون کاف دزد و خونی و راهزن باشد۔

ساله۔ بروزن ژاله لشکری را گویند که در پس سر قلب نگاه دارند و بزبان هندی برادر زن را گویند۔

سالی۔ بروزن قالی هر چیز دیرینه و کهنه و مستعمل را گویند و بهندی خواهر زن باشد۔

سالیان۔ بروزن مادیان بمعنی سالهاست که جمع سال باشد و بمعنی همه روزه هم هست و سال واحد را نیز گفته اند و نام شهریست در شروان بر کنار آب ارس و بعضی گویند نام شهریست از ولایت شروان۔

سالیون۔ بیای حطی بروزن خاتون بیونانی کرفس را گویند و آن دشتی باشد معروف و بعضی تخم کرفس کوهی را گفته اند و معنی اول صحیح ست۔

سام۔ بروزن لام نام پسر نوح علیه السلام ست و در عربی نیز بهمین معنی خوانند و نام پدر زال هم هست که جد رستم باشد و نام علتی هم هست که بعضی آنرا ورم دماغی می دانند و سرسام همان ست قال الطبری هذا الاسم فارسی و تفسیره مرض الراس فان سر هو الراس والسام عندهم المرض و قال الشیخ هو ورم الراس و بمعنی آتش باشد چه جانوری که در آتش متکون میشود او را سامندر میگویند یعنی اندر آتش و سمندر مخفف آن است و نام کوهیست در ماوراء النهر و در عربی زر طلا باشد و رگهایی را نیز گویند که از زر و طلا در کان

و معدن بهم میرسد و مرگ و هلاک را هم می گویند و در عربی نوعے از چلپاسه هم هست و آنرا سام ابرص گویند و اوبیشتر در باغها می باشد و موذی نیست و ماترنگ نیز خوانندش گرم و خشک است و چون لشگافند و بر گزندگی عقرب نهند نافع باشد و بلغت هندی نام کتابیست۔

ساماخچه۔ باخاے نقطه دار بروزن بازارچه سینه بند زنان را گویند و آن پارچهٔ باشد چهار گوشه که پستانها را بدان بندند۔

ساماکچه۔ باکاف بروزن و معنی ساماخچه است که سینه بند زنان باشد۔

[illegible]اکی۔ بروزن چالاکی بمعنی ساماکچه است که سینه بند زنان باشد۔

سامان۔ بروزن داران نام شخصیست که آل سامان که پادشاهان سامانیه اند باو منسوب اند و بمعنی ترتیب و اسباب و آسایش و برو رساختن چیزها و ساختن کار و نظام و رواج آن باشد و بمعنی نشانه و اندازه هم آمده است و آرام و سکون و قرار را نیز گویند و شهر و قصبه و بلاد را هم میگویند و بمعنی عصمت و عفت هم هست و قوت و قدرت را نیز گفته اند و بمعنی طرف و کنار و حد باشد و نشانه گاه مرز را نیز گفته اند و آن بلندیهای کنار زمین هموار یست که در آن زراعت کرده باشند و بمعنی میسر هم هست چنانکه هرگاه گویند سامان شد مراد آن باشد که میسر شد و بفعل آمد و انچه بدان کارد و تیغ و امثال آن تیز کنند۔

سامر۔ بکسر ثالث بروزن ساحر نام جائیست که در انجا پارچه تنک بسیار لطیف بافند و جامهٔ سامری منسوب بدانجاست و شخصیکه در زمان موسیٰ علیه السلام گوسالهٔ سخنگوے بعلم سحر ساخته بود نیز از انجاست۔

سام کیس۔ بکسر کاف بروزن بادغیس بمعنی بزرگ و شریف باشد و اشهر سام کیس یعنی مهتر بزرگ و شریف۔

سامندر۔ بفتح ثالث بروزن آهنگر بمعنی سمندر است و آن جانورے باشد بهیأت موش و در درون آتش متکون میشود و از پوستش کلاه سازند و چون چرکن شود در آتش اندازند پاکیزه گردد و بعضے گویند بصورت مرغے است والله اعلم۔

سامندل۔ بالام بروزن و معنی سامندر است که جانور آتشی باشد چه در فارسی را و لام بهم تبدیل می یابند۔

سامه۔ بروزن نامه عهد و پیمان و سوگند باشد و قرض و وام را نیز گویند و بمعنی خاصه و خصوص باشد و جاے امن و امان و پناه را نیز گفته اند۔

سامیز۔ بروزن کاریز بمعنی فسان است و آن سنگے باشد که بدان کارد و شمشیر و امثال آن تیز کنند۔

سان۔ بروزن کان بمعنی طرز و روش و رسم و عادت باشد و مطلق سوهان را نیز گویند اعم از چوب سادی و آهن و طلا و نقره سادی و شبه و نظیر و مثل و مانند را هم گفته اند و مطلق سلاح جنگ باشد خواه خود پوشند و خواه بر فیل و اسپ پوشانند و بمعنی حصه و پاره و بهره هم هست چه هرگاه گویند سان سان کردند مراد آن باشد که پاره پاره کردند و فسان را نیز گفته اند و آن سنگے باشد که کارد و شمشیر وغیره بدان تیز کنند و بمعنی سامان و سرانجام و اسباب و وا نمودن خود را بخوبی هم هست و عرض لشکر را نیز گویند و نام قصبه ایست نزدیک بچاریکار که آنهم قصبه ایست از کابل۔

سانقه۔ بکسر نون و فتح قاف خون سیاوشان را گویند و آن دواے باشد که بعربی دم الاخوین خوانند۔

سانج۔ بفتح ثالث بروزن نارنج مرغکے باشد سیاه و کوچک و ضعیف۔

ساو۔ بروزن گاو بمعنی باج و خراج است و آن زرے باشد که پادشاهان قوی از پادشاهان ضعیف بگیرند و بمعنی حصه و رصد هم آمده است و زر و طلاے خالص را

نیز گویند که شکسته و ریزه ریزه شده باشد و بوته باشد خاردار و سفید رنگ به بلندی یک گز و آن را بجاے همیشه سبز دانند و نیز در میان کرمهاے پیله نهند تا پیله بر آن تنند و بمعنی مطلق سودن و ساویدن باشد و آهنے را نیز گویند که بدان کارد و شمشیر تیز کنند۔

ساو آهن ۔ بر وزن گاو آهن سونش و براده آهنے را گویند که از دم سوهان بریزد۔

ساوه ۔ بر وزن کاوه نام پهلوانیست تورانی خویش کاموس کشانی که در جنگ رستم کشته شد و او را ساوه شاه نیز می گفتند و نام شهریست مشهور و معروف در عراق گویند دریاچه در آنجا بود که هر سال یک کس در آن غرق میکردند تا اسیلان ایمن می بودند و در شب ولادت سرور کائنات آن دریاچه خشک شد و زرخالصے را نیز گویند که شکسته و ریزه ریزه شده باشد۔

ساویز ۔ با واو بر وزن کاریز شخصے خوش خلق و نیکو باشد۔

ساویس ۔ با ثالث تحتانی رسیده و بسین بے نقطه زده بمعنی چیزے گرانمایه باشد و پنبه محلوج کرده که در جامه گذارند و جامه پنبه آگنده را نیز گویند که در روز جنگ پوشند و بمعنی سبدے باشد که زنان پنبه را که جهت رشتن مهیا و آماده کرده باشند در آن نهند۔

ساوین ۔ بر وزن یامین بمعنی آخر ساویس است و آن سبدے باشد که پنبه مهیا کرده جهت رشتن را در آن گذارند۔

ساهور ۔ بر وزن لاهور کوهیست در مغرب که معدن سنگیست بهمین نام و آن سنگے باشد که جمیع سنگهاے سخت را قطع کند و بجاے ها میم هم بنظر آمده است واللہ اعلم۔

ساهویه ۔ با ها بر وزن آهویه نام معبرے و تعبیر کننده بوده که در علم تعبیر مثل و نظیرے نداشته و بعضے گویند زنے بوده است معبره ساهویه نام۔

سائے ۔ بر وزن لاے فاعل سائیدن را گویند که سائیده باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بساے و نوعے از قماش نفیس و لطیف هم هست۔

سایبان ۔ آفتاب گیر را گویند و آن چیزے باشد مانند چتری که بر سر پادشاهان دارند تا مانع از تابش آفتاب گردد و درین زمان چادرے باشد که آن را چهار لاے برسر یکدیگر دوخته باشند و آن را شامیانه خوانند۔

سایبان سیمابی ۔ کنایه از صبح کاذب است۔

ساید ۔ بر وزن شاید بمعنی سیم آهن است و آن چیزے باشد که از آهن بیرون آید۔

سایس پنجم رواق ۔ کنایه از کوکب مریخ است چه او در فلک پنجم میباشد و سایس در عربی شخصے را گویند که اسپ را نگاه دارد و تیمار و محافظت آن کند۔

سایش ۔ بر وزن مالش بمعنی سائیدن باشد۔

سایکی ۔ بسکون ثالث و کاف تحتانی رسیده قدح و پیاله شراب خوری را گویند و بمعنی کلاغ نیز بنظر آمده است۔

ساپوس ۔ بر وزن سالوس اصغول را گویند و آن تخمیست معروف و بعربی بزر قطونا خوانند۔

سایه ۔ بر وزن مایه معروف است و نام دیوے هم بوده است و جن را نیز سایه گویند و کنایه از فسق و فجور هم هست و بمعنی حمایت هم آمده است چنانکه گویند در سایه تو یعنی در حمایت تو۔

سایه افگندن ۔ کنایه از توجه نمودن و متوجه احوال گردیدن باشد۔

سایه این دو رنگ ۔ کنایه از حمایت زمانه و روزگار باشد۔

سایه پرست ۔ کنایه از شخصے باشد که پیوسته فسق و فجور و کارهاے ناشایسته کند۔

سایه پرستی ۔ کنایه از فسق و فجور و کارهاے ناشایسته کردن باشد۔

سایه پرک - بضم بای ابجد و فتح رای قرشت و سکون کاف گیاهی ست که چون شتر قدری ازان بخورد بخواب رود و با بای فارسی هم بنظر آمده است -

سایه پرور - کسی را گویند که پیوسته بفراغت و آسودگی برآمده باشد و محنت و مشقت نکشیده باشد و گیاهی هم هست که آنرا نان خورش کنند و کنایه از مردم مفت خور باشد -

سایه پرور دان خم - کنایه از دانهای انگورست که در خم بجهت شراب اندازند -

سایه پوش - با بای فارسی بر وزن باده نوش بمعنی سایبان و شامیانه باشد -

سایه خزک - بفتح خا و زای نقطه دار و سکون کاف رستنی و نباتی باشد بقدر یک گز با خطهای سفید که بانان خورند -

سایه خوش - با واو معدوله بر وزن باده کش درختی را گویند و آن درختیست پر برگ و خوش سایه -

سایه دار - با دال ابجد بر وزن لاله زار شخصی را گویند که جن داشته باشد -

سایه رب النعیم - کنایه از خلیفه و پادشاه است -

سایه رکاب - کنایه از جنایت باشد و کنایه از تابعان و متابعان هم هست -

سایه رو - بفتح رای قرشت و سکون واو کنایه از شب زنده دار باشد و کنایه از دزد و عیار و شب رو هم هست -

سایه زده - بر وزن مایه زده بمعنی سایه دارست و آن کسی باشد که او را جن گرفته باشد -

سایه شکن - کنایه از روشنگر و روشن کننده باشد و کنایه از شخصی ست که شکننده مذهب ظلمت باشد یعنی کفر و زندقه -

سایه گستردن - کنایه از التفات نمودن و پوشانیدن و پنهان ساختن و ندیدن و بستن و بد گفتن باشد -

سایه نشین - کنایه از شخصی ست که تعب و محنت روزگار نه دیده و نه چشیده باشد -

سایه و نور - کنایه از سایهٔ درخت ست چه سایه و آفتاب هر دو دارد و کنایه از شب و روز هم هست -

بیان دوم

در سین بی نقطه با بای ابجد مشتمل بر شصت لغت و کنایت

سبا - بفتح اول و ثانی بالف کشیده نام شهریست که بلقیس پادشاه آن شهر بود -

سباده - بضم اول بر وزن کشاده مخفف سنباده است و آن سنگیست معروف که ازان فسان سازند و حکاکان نگین انگشتری و امثال آنرا بدان تراشند -

سباروک - با رای بی نقطه بواو کشیده و بکاف زده بمعنی کبوترست و بعربی حمام خوانند -

سباری - بکسر اول بر وزن شکاری ساق خوشهٔ گندم و جو را گویند و باین معنی با بای فارسی هم آمده است و بعربی جل خوانند بکسر جیم و سکون لام -

سباغ - بکسر اول بر وزن چراغ بمعنی نان خورش ست و معرب آن صباغ باشد -

سبایل - بر وزن قبایل دار الملک قندهار را گویند -

سبج - بفتح اول و ثانی و سکون جیم معرب شبه است و آن سنگی باشد سیاه و نرم که ازان نگین انگشتری و چیزهای دیگر سازند گویند سرمه کشیدن از میلی که از شبه باشد روشنائی چشم را زیاده کند و هر که با خود دارد از چشم زخم ایمن گردد -

سبخ - بکسر اول و فتح ثانی و سکون خای نقطه دار نمک را گویند مطلقاً خواه در آدمی باشد خواه در طعام -

سبدچین - با دال ابجد بر وزن عرق جبین بمعنی سپاچین ست و آن بقیه و تتمهٔ میوه و انگوری بود که

در آخرهای فصل میوه در باغها و درختها جابجا مانده باشد۔

سبز آخر ـ بضم خای نقطه دار کنایه از آخریست که در ان علف سبز باشد و کنایه از آسمان هم هست و بواو معدوله نیز نویسند که سبز آخور باشد۔

سبز اندر سبز ـ نام لحن ششم ست از جمله سی لحن باربد۔

سبز پا ـ با بای فارسی بالف کشیده مردم شوم قدم و نامبارک پی باشد۔

سبز باغ ـ کنایه از تن و بدن آدمی باشد و کنایه از آسمان هم هست و بهشت را نیز گویند۔

سبز بال ـ بر وزن قحط سال نام نوعی از انگور ست و بجای بای ابجد میم هم بنظر آمده است که سبز مال باشد۔

سبز بالی ـ بر وزن قحط سالی بمعنی سبز بال ست که نوعی از انگور ست۔

سبز پری ـ بر وزن چرخ گری فصل ربیع را گویند که بهار ست

سبز پوش ـ کنایه از زاهدان و اهل ماتم باشد۔

سبز پوشان بهشت ـ کنایه از حوران بهشتی باشد۔

سبز پوشان فلک ـ کنایه از ملائکه باشد۔

سبز بهار ـ نام لحنی ست از موسیقی۔

سبز خوان ـ کنایه از آسمان ست۔

سبز در سبز ـ بکسر ثالث بمعنی سبز اندر سبز ست که نام لحن ششم باشد از سی لحن باربد۔

سبزده ـ بکسر دال ابجد و ظهور های هوز کنایه از آسمان ست۔

سبز زاغ ـ با زای هوز بر وزن سبز باغ کنایه از دنیاست و آسمان را نیز گویند۔

سبز طاوس ـ کنایه از فلک ست که آسمان باشد۔

سبز طشت ـ بمعنی سبز خوان ست که کنایه از آسمان باشد

سبز قبا ـ بفتح قاف و بای ابجد بالف کشیده مرغیست که آنرا سبزک خوانند و آن سبز می باشد بسرخی مائل و تاجی

هم دارد و کنایه از بنگ هم هست و آن کیفی باشد معروف۔

سبزک ـ بر وزن نغزک مصغر سبز باشد و بمعنی صراحی شراب هم هست و نام مرغیست سبز رنگ بسرخی آمیخته و تاجی هم دارد مانند هدهد و آنرا بعربی شقراق خوانند و بعضی گویند سبزک پرنده ایست که او را اکه می گویند۔

سبز کارگاه ـ بمعنی سبز طشت ست که کنایه از آسمان باشد۔

سبز گرا ـ با کاف فارسی و رای قرشت بالف کشیده بمعنی سبز قباست و آن مرغی باشد سبز بسرخی مائل و تاجی دارد و با تشدید رای قرشت هم بنظر آمده است

سبز گوشک ـ بمعنی سبز کارگاه است که کنایه از آسمان

سبزه اندر سبزه ـ بمعنی سبز اندر سبز ست که نام باشد از سی لحن باربد۔

سبزه بهار ـ معروف هست و نام نوائی و لحنی باشد

سبزه در سبزه ـ بمعنی سبز در سبز ست که نام لحنی از سی لحن باربد۔

سبزی ـ با ثالث بتحتانی کشیده معروف ست که منسوب بسبز باشد همچون سیاهی و سفیدی که منسوب بسیاه و سفید ست و سبزی خوردنی را نیز گویند و بمعنی صراحی شراب هم آمده است و خرمی و طراوت را نیز گفته اند۔

سبع الوان ـ و سبعهٔ الوان هفت رنگ طعام را گویند و آن از ستمهای فرعون ست و کنایه از هفت آسمان و هفت طبقهٔ زمین هم هست۔

سبغانه ـ بفتح اول و غین نقطه دار بر وزن مستانه بمعنی بیعانه باشد و آن زریست که پیش از کار کردن به مزدور بدهند و بعضی اول و را از فتحه و کشیده بالا را گویند۔

سبک ـ بفتح اول و ضم ثانی و سکون کاف معروفست که در مقابل سنگین باشد و کنایه از مردم بی وقار و بی تـ بود و بمعنی چست و چابک و تعجیل و شتاب و مجرد و بی تعلق هم آمده است و بضم اول و کسر ثانی بمعنی سست و سستی باشد

وبکسر اول وثانی پرنده ایست عاشق وطالب آفتاب واین غیر شب پره است چه این روزها بجانب قرص آفتاب پرواز کند۔

سبکاد۔ باکاف بروزن بغداد بمعنی سرکوه وقله کوه باشد وفرق سر را نیز گویند۔

سبکبار۔ بفتح اول وبای ابجد بالف کشیده وبرای قرشت زده بمعنی فارغبال باشد وکسی را نیز گویند که پیوسته شادی کند وخوشحال وصاحب انتعاش باشد۔

سبکپای۔ باباء فارسی کنایه از گریزپای وتند وتیز براه رونده باشد وپیادگانی را نیز گویند که منزل بمنزل گذاشته تا خبر بدیگری رسانند واین در هندوستان متعارفست پیک که در هر منزل بجهت پیک تعیین کنند۔

سبکخیز۔ کنایه از مردم جلد وتند وزود خیز باشد۔

سبکدست۔ کنایه از شتاب وجلدی باشد در کارهایی که بادست کنند وشخصیکه در کارها سرعت وجلدی بکار برد۔

سبکرو۔ بفتح رای قرشت بمعنی سبکپای است که گریزپای تند وتیز براه رونده وجلد رفتار وشتابرو باشد۔

سبکروح۔ کنایه از مردم بی تکلف وخندان وشگفته وظریف وبی کبر وعنا باشد۔

سبکسار۔ باسین بی نقطه بروزن سبکبار بمعنی خوار وبیقرار وبی تمکین وبی وقار وشتاب زده باشد وبمعنی سبکسر هم هست که کنایه از فرومایه وسفیه باشد چه سار بمعنی سر هم آمده است ومجرد وبی تعلق را هم گفته اند۔

سبکسایه۔ بفتح یای حطی کنایه از کم بقا وبی ثبات وگذرنده باشد۔

سبکسران۔ کنایه از فرومایگان وسفیهان ومفلسان تنگ وصاحب قلوب را نیز گویند۔

سبکسنگ۔ بسکون نون وکاف فارسی مردم سبکبار وبی شکوه ووقار وکم قیمت باشد۔

سبک عنان۔ بکسر عین بی نقطه بمعنی سبکرو است که کنایه از تند وتیز براه رونده وجلد رفتار وشتابرو باشد وکنایه از حمله کننده هم هست۔

سبک لقا۔ بکسر لام وقاف بالف کشیده مردم سبکروح را گویند یعنی شخصی که مطیع وفرمان بردار وگشاده رو باشد وترش رو ومقبوض نباشد وملاقاتش زود دست دهد۔

سبل۔ بفتح اول وثانی بروزن اجل مرضی باشد از امراض چشم وآن مویست که درون پلک چشم بر می آید وپرده را نیز گویند که در چشم بهم رسد وبعضی گویند باین معنی عربی است وبهندی میلی باشد از فولاد که بدان زمین ودیوار کنند

سبلان۔ بفتح اول وثانی بروزن ومعنی سولان است وآن کوهی باشد نزدیک باردبیل۔

سبلت۔ بکسر اول ولام وسکون ثانی وتای قرشت سریشم را گویند وآن چیزیست چسپنده که بجرم خام پرند وکمانگران وغیر ایشان بکار برند وباول وثانی مکسور بلام وفوقانی زده نیز باین معنی گفته اند وبکسر اول وفتح لام در عربی بمعنی بروت وسبل باشد که موی پشت لب است۔

سبنج۔ بروزن شکنج چوب قلبه باشد وآن چوبیست دراز که بر یک سر آن گاوآهن را نصب کنند وسر دیگر آنرا بر یوغ بندند وزمین شیار کنند ویوغ چوبی است که بر گردن گاو نهند۔

سبوره۔ بفتح اول بروزن شوره خیز وخشت دیشت پای باشد۔

سبوس۔ بفتح اول وثالث مجهول بروزن مجوس نخاله هر چیز را گویند عموماً ونخاله وپوست گندم وجو آرد کرده را خصوصاً وبضم اول هم آمده است۔

سبوسه۔ بفتح اول وواو مجهول بروزن دبوسه خشکی باشد مانند سبوس که بسبب یبوست مزاج در سر آدمی پیدا می شود وآنرا بعربی حزازه گویند بفتح حای بی نقطه وزای

نقطه دار و ریزهٔ چوب را نیز گویند که از دم اره جدا شود
و سبوس آرد گندم و جو را نیز گفته اند و کرمی باشد که
در انبار گندم و جو افتد۔

سبوشکستن۔ کنایه از نا امید شدن و نا امید گردیدن
و شراب ریختن و منع شراب کردن باشد۔

سبیوش۔ بکسر اول و سکون ثانی و تحتانی بواو کشیده و
بشین نقطه دار زده تخم اسبغول ست که بعربی بزر قطونا گویند

بیان سوم

در سین بی نقطه با بای فارسی مشتمل بر
هشتاد و هشت لغت و کنایت

سپار۔ بضم اول بروزن دچار آهن جفت را گویند
و آن آهنی باشد سر تیز که زمین با آن شیار کنند و بکسر
اول اسباب و ما یحتاج و آلات و ادوات خانه باشد
از هر نوعی و چرخی را نیز گویند که بدان شیرهٔ انگور گیرند
و حوضی که دران شیرهٔ انگور بیفشارند و آنرا بعربی
معصر خوانند و مطلق ظروف و اوانی را گویند عموماً
و ظرفی که دران انگور کرده از جائی بجائی برند خصوصاً
و باین معانی بضم اول هم آمده است خصوصاً آلات
و ادوات خانه و امر بسپردن و فاعل سپردن هم هست

سپاروک۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و ثالث
بواو رسیده و بکاف زده بمعنی کبوتر باشد و بعربی حمام گویند

سپاره۔ بکسر اول بروزن اشاره مخفف سی پاره ست
و آن یک جزو باشد از سی جزو کلام خدا و بفتح اول سنگی را
گویند که فسان سازند یعنی کارد و شمشیر بدان تیز کنند۔

سپاری۔ بکسر اول بروزن شکاری ساق گندم و
جو را گویند و آن علفی باشد میان خالی که بخوشهٔ گندم
پیوسته است و بمعنی خوشهٔ گندم و جو هم بنظر آمده است
و بهندی فوفل باشد و آن چیزیست شبیه به فندق و در
هندوستان با برگ که آنرا پان گویند خورند۔

سپاس۔ بکسر اول بروزن قیاس بمعنی حمد و شکر نعمت
باشد و بمعنی قبول و منت هم هست چنانکه گویند سپاس
دارم یعنی قبول دارم و منت پذیرم و بمعنی لطف و
شفقت و مرحمت نیز آمده است۔

سپاسه۔ بکسر اول و فتح رابع منت بر کسی نهادن باشد
و بمعنی لطف نمودن و شفقت کردن هم هست۔

سپاسی۔ بکسر اول بروزن نیاسی کنایه از گدا و
گدائی کننده باشد۔

سپاسیان۔ بروزن قیاسیان گدایان و گدائی
کنندگان باشند و امتان اولین پیغمبر را نیز گویند
که بعجم مبعوث شد و او را مهاباد می نامند بکسر سین [illegible]
کتاب او را دساتیر۔

سپاناخ۔ بکسر اول و ثانی بالف و نون بالف
کشیده و بخای نقطه دار زده بمعنی اسفناخ ست و آن
سبزی باشد که در آش و شله پلاو کنند۔

سپاوه۔ بکسر اول و فتح واو بروزن سپایه فر و شکوه
و شان و شوکت باشد۔

سپتاک۔ بکسر اول و فوقانی بالف کشیده بروزن
تریاک سفید آبی را گویند که زنان بر رو مالند و نقاشان
و مصوران بکار برند۔

سپد۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون دال ابجد بمعنی
زمین ست که بعربی ارض گویند و نام ملکی هم هست موکل
زمین و نام ماه دوازدهم باشد از سالهای شمسی و نام روز
پنجم ست از ماههای شمسی و درین روز فارسیان عید کنند و
جشن سازند بنا بر قاعدهٔ کلیه که نزد ایشان معتبر ست که چون
نام ماه و روز موافق آید آن روز را عید کنند و جشن
سازند نیک ست باعتقاد ایشان درین روز درخت
نشاندن و نو پوشیدن و سپندارمذ نیز گفته اند و آن تخمی
باشد که بجهت دفع چشم زخم در آتش کنند۔

سپر - بکسر اول و فتح ثانی و سکون راء قرشت معروفست و بعربی جنّه گویند و بمعنی رونده و پایمال کننده نیز آمده است و امر برفتن و پایمال کردن هم هست یعنی براه رو و پایمال کن.

سپر آتشین - بکسر ثالث کنایه از آفتاب عالمتاب است.

سپر افگندن - کنایه از هزیمت کردن و گریختن و تنزل نمودن و عاجز شدن و ننگ و عار باشد.

سپر انداختن - بمعنی سپر افگندن است که کنایه از تنزل و فروتنی نمودن و عاجز شدن و ننگ و عار باشد و بمعنی غروب کردن هم هست.

سپر بر آب افگندن - کنایه از زبون شدن و فروتنی و تنزل و ترک ننگ و ناموس و عار نمودن باشد.

سپرد - بکسر اول و ضم ثانی بر وزن فشرد بمعنی سپردن است و بمعنی گوشه نشینی و قناعت و تحمل و فروتنی و پایمال گردیدن در راه و روش سلوک باشد و بانتها رسانیدن و تمام کردن خوانندگی و سازندگی را نیز گویند و بضم اول و ثانی هم آمده است و اصح این است.

سپردن - بکسر اول و ضم ثانی معروف است که چیزی پیش کسی امانت گذاشتن باشد و بمعنی گوشه نشین و قناعت و تسلیم کردن و توکل و تحمل و سلوک و فروتنی نمودن و پایمال شدن و پایمال کردن هم هست و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی طی کردن و راه رفتن بود و باین معنی بفتح اول و ثانی هم آمده است.

سپرده - بفتح اول بر وزن نه کرده طی کرده و راه رفته و پایمال گردیده و پای کوفته شده باشد و بکسر اول هم درست است.

سپر سیاه - بکسر سین بی نقطه و تحتانی بالف کشیده و بهای زده یکی از نامهای آفتاب است.

سپرغم - بفتح غین نقطه دار و سکون میم مطلق گلها و ریاحین را گویند عموماً و گلی که آنرا ریحان خوانند خصوصاً و بفتح ثالث بر وزن اسپرم هم آمده است.

سپرک - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون کاف نام علفیست از قسم خوشه که بر روی طفلان و کودکان پدید آید و بسکون ثانی بر وزن خشتک بمعنی زریر است و آن گیاهی باشد زرد که بدان جامه رنگ کنند و بعربی درس گویند و باین معنی بفتح ثانی هم آمده است که مخفف اسپرک و مصغر سپر باشد.

سپرگاو - بکسر ثالث و کاف فارسی بالف کشیده و بواو زده سپری باشد که از پوست گاومیش سازند و آن قسم سپر در هندوستان بسیار است.

سپرگی - بکسر اول و فتح ثانی و کاف فارسی بر وزن جگرکی درد و رنج و محنت و سختی بود و بفتح اول و ثالث هم گفته اند که بر وزن بدرگی باشد و باین معنی بجای حرف ثانی تحتانی و بجای ثالث زای نقطه دار هم آمده است والله اعلم.

سپرلوس - بلام بواو مجهول رسیده و بسین بی نقطه زده خانه سلاطین و پادشاهان را گویند.

سپرم - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون میم مخفف سپرغم است که نوعی از ریحان باشد و بسکون ثانی نیز آمده است و بمعنی همیشه جوان هم گفته اند.

سپرنگ - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون نون و کاف فارسی مخفف اسپرنگ است و آن قریه باشد از قرای سمرقند مشهور باسفرنگ.

سپرهم - بالها بر وزن و معنی سپرغم است که ریحان باشد.

سپری - بر وزن جگری بمعنی آخر و تمام و انتها و بسر رسیدن و تمام شدن و باخر رسیده باشد و بمعنی پایمال و نام چیزی هم هست و تیر تخمار را نیز گویند و آن تیری باشد که بجای پیکان چوب پهنی یا استخوان یا آهن پهنی نصب کنند.

سپریس - بکسر اول و تحتانی مجهول بر وزن ادریس مخفف اسپریس است که میدان اسب دوانی باشد.

سپریغ - بفتح اول و سکون آخر که غین نقطه دار باشد بر وزن تحقیق خوشه انگور بسیار دانه را گویند و بعضی گفته اند

خوشهٔ انگوریست که هنوز دانهای آن کوچک و ریزه باشد
بمقدار ارزنی و هنوز سخت و درشت نشده باشد و بعضی
بضم اول و فتح ثانی هم باین معنی و هم بمعنی خوشهٔ خرما و امثال
آن گفته اند که بر درخت باشد و بمعنی راه راست هم آمده است

سپس - بکسر اول و فتح ثانی و سکون سین بی نقطه بمعنی
پس و پستر و بعد باشد چنانکه گویند ازین سپس یعنی
پس ازین و بعد ازین -

سپسار - بکسر اول و سکون ثانی و سین بی نقطه بر وزن
بسیار بمعنی دلال است که بعربی سمسار گویند -

سپست - بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثالث و فوقانی
مخفف اسپست است و آن گیاهی باشد بغایت نرم و ملایم
که چاروا را خوردن آن فربه سازد و بعربی فصفصه و ترکی
یونجه خوانند و بمعنی بدبوی و گنده و پلید و بوی ناخوش
هم گفته اند و بضم اول و ثانی بوناک و بوی گرفته باشد
مانند بوی ماهی و جامهٔ نم گرفته و بوی قیر که آن صمغیست
سیاه و ظروف مس و برنج بدبوی -

سپستان - بکسر اول بر وزن دبستان میوه ایست
بمقدار آلوی کوچکی و در درون آن شیرهٔ باشد لزج و چسپنده
و آنرا در دواها بکار برند و بمعنی آن اطباء الکلبه است
و بعربی دبق خوانند بدال و بای ابجد و درخت آن را
شجرة الدبق گویند گرم و تر است و سرفه را نافع باشد -

سپک - بکسر اول و سکون ثانی و کاف زردی را گویند
که بر روی غله زار نشیند و دانهٔ گندم را پوچ و ضایع گرداند

سپکاد - بکسر اول بر وزن افتاد بمعنی چکاد است که میان
و بالای پیشانی و سر کوه و قلهٔ کوه باشد -

سپل - بفتح اول و ثانی بر وزن اجل سم شتر و
ناخن فیل را گویند -

سپنج - بر وزن شکنج بمعنی مهمان باشد و بمعنی عاریت هم
گفته اند و خانهٔ باشد که مزارعان و دشتبانان در سر غله زار
و فالیز و امثال آن از چوب و علف سازند و آرامگاه
عاریتی را نیز گویند و چون دنیا را بقائی نیست و حکم مهمان
و خانهٔ عاریتی دارد آنرا نیز بطریق استعاره سرای سپنج خوانند
و بمعنی چراگاه جانوران هم هست که در آن آب و علف بسیار
باشد و پانزده را نیز گویند چه پانزده شش پنج است -

سپنجاب - بکسر اول و فتح ثانی و سکون ثالث و جیم بالف
کشیده و بای ابجد زده نام ولایتیست که کاموس کشانی
که رستم از دا کشت ضابط آن ولایت بود و باین معنی بحذف
حرف ثانی هم بنظر آمده است -

سپند - بکسر اول معروفست و آن تخمی باشد که بجهت
چشم زخم سوزند و نام کوهی هم هست و بعربی آن کوه را
جبل گویند و ته نصیحت -

سپندار - بکسر اول بر وزن شکم دار بمعنی شمع باشد که
معشوق پروانه است و نام پسر گشتاسپ و مخفف اسپندیار
هم هست و آن بودن نیر اعظم باشد در برج حوت -

سپندارمذ - بضم میم و سکون ذال نقطه دار بمعنی
اسفندارمذ است که ماه دوازدهم از سال شمسی باشد و نام
روز پنجم از ماههای شمسی هم هست این روز را فارسیان
بنا بر قاعدهٔ کلیه که پیش ایشان معمول است که چون نام ماه
با نام روز موافق آید عید کنند درین روز جشن سازند
و عید نمایند نیک است رخت پوشیدن و درخت نشاندن
درین روز باعتقاد ایشان و بمعنی زمین هم گفته اند و نام
فرشته هم هست که موکل زمین و درختها و جنگلهاست و
مصالح این ماه بدو تعلق دارد -

سپندان - بفتح اول بر وزن نوندان خردل فارسی
باشد و آن تخمیست دوائی و تخم تره تیزک را نیز گفته اند
و بعربی حب الرشاد خوانند و بکسر اول هم بنظر آمده است -

سپندوز - بکسر اول بر وزن سپردوز بادریسه و کماج خیمه را
گویند و آن تختهٔ باشد میان سوراخ که بر سر ستون خیمه گذرانند -

سپندین - بروزن درم چین بمعنی سپندان ست که خردل فارسی و تخم تره تیزک باشد -

سپوخت - بکسر اول بروزن فروخت ماضی سپوختن است که فرو بردن بزور باشد یعنی چیزی را در چیزی بعنف و تعدی و زور فرو برد و بمعنی برآورد هم هست که از برآوردن باشد و باین اعتبار این لغت از اضداد ست و بفتح اول هم آمده است -

سپوختن - بکسر اول و واو مجهول بروزن فروختن یعنی چیزی را در چیزی بعنف و تعدی و زور فرو بردن و برآوردن باشد این لغت از اضداد ست و بفتح اول هم آمده است -

سپوخته - بکسر اول و واو مجهول بروزن فروخته به معنی بزور فرو برده و خلانیده و برآورده باشد و بفتح اول هم آمده است -

سپوز - بکسر اول و واو مجهول بمعنی سپوخت ست که کنایه از فرو بردن و برآوردن بعنف و زور باشد چیزی را در چیزی و امر باین معنی هم آمده است یعنی فرو برد و بخلان و برآور -

سپوزد - بروزن فروزد یعنی فرو برد و بخلاند و در اندرون کند و برآورد و به معنی تاخیر کند و کارها را باز پس اندازد هم گفته اند -

سپوزگار - با کاف فارسی بالف کشیده و رای بی نقطه زده کسی را گویند که در کارها تاخیر کند و باز پس اندازد -

سپهبد - بکسر اول و ضم بای ابجد سپه سالار و خداوند و صاحب لشکر را گویند چه سپه بمعنی لشکر و بد بمعنی صاحب و خداوند باشد و بعربی صبهبد خوانند و بعضی گویند سپهبد نامی ست مخصوص پادشاهان طبرستان که دارالملک باشد چنانکه قیصر مخصوص پادشاهان روم و خان مخصوص پادشاهان ترکستان -

سپهبدان - بدال ابجد بروزن نگه کنان نام پرده ایست از موسیقی -

سپهر - بکسر اول و ثانی و سکون ها و رای قرشت معروفست که آسمان باشد و بعربی سما خوانند -

سپهرار - بروزن گرفتار کرهٔ آتش را گویند و آن بالای کرهٔ هواست و کرهٔ اثیر همان ست -

سپهرم - بروزن سپرغم نام یکی از پهلوانان توران است از خویشان افراسیاب که در جنگ دوازده رخ بر دست هجیر بن گودرز کشته شد -

سپهره بند - بای ابجد بروزن ستیفره مند طلسم جادو را گویند

سپی - بفتح اول بروزن صفی مخفف سفید باشد و بعربی بیاض گویند و بکسر اول هم آمده است -

سپیتاک - بفتح اول و تحتانی مجهول و فوقانی بالف کشیده و بکاف زده بروزن و معنی سفید آب است که زنان بر روی مالند و نقاشان و مصوران هم بکار برند و بکسر اول نیز آمده است و مخفف سفیدتاک هم هست و آن بوته ایست که بعربی کرمة البیضا خوانند -

سپیچه - بضم اول و تحتانی مجهول بروزن کلیچه چیزی باشد که بر روی خم شراب و سرکه مانند نان بسته شود و بکسر اول و فتح اول هم آمده است -

سپید - بروزن و معنی سفید ست و بعربی بیاض خوانند و نام قلعه و حصاری باشد از توران که سهراب بن رستم گرفت و نام دیوی که رستم کشت و نام رودخانه هم هست -

سپیدار - مخفف سفیدار ست و آن از جمله درختهای بی ثمر است و نوعی از بید باشد -

سپیدان - بروزن کلیدان نام قلعه سنگوان باشد که جمشید در فارس ساخته است -

سپیدبا - بابای ابجد بالف کشیده بمعنی آش ماست است که ماست با باشد چه با بمعنی آش ست -

سپیدپا - بابای فارسی بالف کشیده بمعنی مبارک قدم و خجسته پی باشد برخلاف سبزپا که نامبارک قدم را گویند

سپیدبالا - بابای ابجد و نام هر دو بالف کشیده کنایه از صبح اول ست که صبح کاذب باشد -

سپید بر - بفتح بای ابجد بر وزن سفیدگر فصل تابستان را گویند -

سپید پر - با بای فارسی بر وزن سفیدگر بمعنی پشه باشد و بعربی بق خوانند -

سپید برگ - بفتح بای ابجد و سکون رای قرشت و کاف فارسی نام گیاهیست که آنرا بعربی بقلهٔ یمانیه گویند -

سپید پهنا - کنایه از صبح دوم ست که صبح صادق باشد -

سپید تاک - بافوقانی بالف کشیده و کاف زده بوته ایست که آنرا بعربی کرمة البیضا خوانند و میوهٔ آن سرخ می باشد و بخوشهٔ انگور میماند و بدان پوست را دباغت کنند و آنرا خسرو دار دگویند -

سپید خار - باخای نقطه دار بالف کشیده و برای بی نقطه زده دار وئی ست که در کوهها و مرغزارها بهم رسد و آنرا بعربی شوکة البیضا خوانند -

سپید دار - بادال ابجد بالف کشیده و برای قرشت زده درختیست بسیار خوش قد و قامت و خوش برگ و از جملهٔ هفت بید ست و میوه و ثمر ندارد و گویند میان این درخت و نخل خرما مخالفت ست و در یک مکان سبز نشوند -

سپید دست - بفتح دال ابجد و سکون سین و تای قرشت بمعنی جوانمرد و سخی و صاحب همت و خجسته و مبارک باشد و کنایه از موسی علیه السّلام هم هست -

سپید رود - بضم رای قرشت و سکون واو و دال ابجد نام رودخانه ایست از آذربایجان که بر دیلمان و گیلان گذرد -

سپید روی - بر وزن سفید موی قلعی را گویند و آن جوهریست که ظروف مس را بدان سفید کنند و کنایه از روشن روی و سرخروی و نیک بخت هم هست -

سپید شدن - کنایه از ظاهر شدن و آشکار گشتن باشد -

سپید کار - با کاف بالف کشیده و برای قرشت زده کنایه از مردم نیکوکار و صالح و نیکو مدار و جوانمرد باشد -

سپید مرد - بفتح میم و سکون رای قرشت و دال ابجد ستنی باشد مانند بستان افروز که ساق آن سفید و برگش سبز باشد -

سپید نامه - با نون بالف کشیده و فتح میم کنایه از مردم صالح و پرهیزگار و رستگار باشد -

سپیده - بر وزن سفیده پهنای روشنی صبح صادق را گویند و سفید آبی که زنان بر روی مالند و آن اقسام میباشد بهترین آن آنست که شاخ گوزن را بسوزانند تا سفید شود و بکوبند و بیزند و باماست خمیر کنند و خشک سازند و بعد از آن بسایند و بر روی مالند -

سپیده دم - بفتح دال ابجد و سکون میم سحرگاه و دم صبح صادق باشد و بضم دال ابجد سیخ مرد را گویند و آن گیاهیست شبیه به بستان افروز و ساقش سفید می باشد -

سپی دیو - بمعنی دیو سپید ست که رستم در مازندران اشتر کشت چه سپی بمعنی سفید باشد -

سپیرک - بفتح اول بر وزن فقیرک جانوری باشد سرخ رنگ و پردار که پیوسته در حمامها می باشد -

سپیرو - بفتح اول بر وزن پیرو بمعنی سپیرک ست که جانوری باشد پردار و سرخ رنگ و بیشتر در حمامها و جاهای نمناک مسکون میشود -

سپیل - بر وزن اصیل آواز و نوای مرغان را گویند و بعربی صفیر خوانند -

بیان چهارم

در سین بی نقطه با تای قرشت مشتمل بر هفتاد و پنج لغت و کنایت

ستا - بکسر اول و ثانی بالف کشیده بمعنی ستایش و ستودن ست که از دعا و ثنا و شکر نعمت باشد و ستاینده و ستایش کننده را نیز گویند و باین معنی بدون ترکیب در آخر کلمات گفته نمی شود همچو آفتاب ستا و خود ستا و امر باین معنی هم هست یعنی ستایش کن و لبتای و نوعی از چادر باشد

که آنرا شامیانه و سایبان هم میگویند و نام لحنی ست از موسیقی
و طنبوره و سازی را گویند که آنرا سه تار باشد و سه
پیاله شراب را نیز گویند که بموجب قرار داد حکما هر نهار باید خورد
تا معده را از اخلاط بشوید و غسل دهد و آنرا بعربی ثلاثه
غساله گویند و بمعنی سه توی و سه لای باشد و عدد بیست
معلوم و بازی سوم نرد باشد و سه تای بمعنی ساز و ثلاثه
غساله و سه تو و سه لای و عدد معلوم را منفصل باید نوشت
که اگر متصل بنویسند بی املا خواهد بود و بفتح اول بمعنی استا
که تفسیر ژند پاژند باشد و آن کتاب مغانست در احکام
آتش پرستی از تصنیفات زردشت و باین معنی بضم
اول هم گفته اند۔

ستاخ۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده و بجای نقطه دار
زده شاخ درخت نوچه نازک را گویند که از شاخ دیگر بجهد
و بعضی گویند شاخ درختیست که در شاخ دیگر بپیچد۔

ستاد۔ بکسر اول بروزن قباد مخفف ایستاد باشد که
بر پای بودن ست و مخفف ستاند هم هست که از گرفتن
باشد و باین معنی بفتح اول هم آمده است۔

ستاذاب۔ بکسر اول و ثانی و ذال معجمه بالف کشیده
و بای ابجد زده بالا رفتن آب را گویند از جائی و بمعنی
چکیدن آب هم بنظر آمده است۔

ستادن۔ بکسر اول بروزن قبادن بمعنی ایستادن
باشد و بمعنی چیزی گرفتن هم هست که ستدن باشد و باین
معنی بفتح اول هم آمده ست۔

ستار۔ بفتح اول بروزن قطار مخفف ستاره باشد که
بعربی کوکب خوانند و خیمه را نیز گویند که بجهت منع مگس و
پشه زنند و آنرا درین زمان پشه دان گویند و بمعنی اول بکسر
اول هم آمده است و این صحیح ست و ساز طنبور را هم میگویند۔

ستاره۔ بفتح اول بروزن شراره نوعی از چادر باشد که
آنرا شامیانه خوانند و خیمه را نیز گویند که از پارچه بسیار نازک
دوزند بجهت منع مگس و پشه و آنرا درین زمان پشه دان
خوانند و بمعنی اول بکسر اول هم آمده است که بروزن اشاره
باشد و بکسر اول طنبوره و سازی را گویند که سه تار داشته باشد
و باین معنی منفصل باید نوشت و کوکب را نیز گویند و افزار
جدول کشان را هم ستاره میگویند و آن چیزیست راست
و تنگ و پهن بعرض دو انگشت یا کمتر که از فولاد یا چوب و استخوان
و امثال آن سازند و بعربی مسطر خوانند و بمعنی کوکب
و مسطر بفتح دال هم گفته اند و بازی سوم نرد را نیز
گویند که سه تا باشد و بمعنی رایت و علم هم آمده است و
آستان در خانه را هم میگویند۔

ستارهٔ زمین۔ کنایه از سنگ طلق باشد و آن سنگیست
مانند آئینه براق و شفاف که پرده پرده از روی هم برخیزد۔

ستاره شمر۔ بضم شین نقطه دار منجم و ستاره شناس را گویند۔

ستاره شمردن۔ کنایه از بیدار بودن و شب
زنده داری باشد۔

ستاره شناس۔ بمعنی ستاره شمرست که منجم باشد۔

ستارهٔ قلندران۔ کنایه از آفتاب عالمتابست۔

ستاغ۔ بکسر اول بروزن چراغ بمعنی کره اسپ شیرخواره
باشد و کره اسپی را نیز گویند که هنوز زاد و را زین بر پشت
ننهاده باشند و مطلق اسپ را نیز گویند اعم از آنکه کره باشد
یا غیر کره و بمعنی اسپ نازاینده و آدم نازاینده هم هست
که بفارسی سترون و بعربی عقیمه گویند و شتران شیرده هند
و شتران بسیار شیر را نیز ستاغ میگویند و بمعنی سرون هم
آمده است که شاخ گاو و گوسفند و سرین و کفل باشد۔

ستاک۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده
هر شاخ نورسته تازه و نازک را گویند که از بیخ درخت بجهد عموماً
و شاخ نازک و تازهٔ درخت تاک را که درخت انگور باشد
گویند خصوصاً و آنرا بسبب ترشی مرغی میخورند و بعضی مطلق
شاخ درخت را گفته اند خواه تازه باشد خواه غیر تازه

و شین نقطه دار را هم آمده است و درست است چه در فارسی سین و شین بهم تبدیل می یابند۔

ستام ـ بکسر اول بر وزن لجام ساخت و یراق زین اسپ را گویند مطلقاً و بمعنی لجام و سرافسار محلی بزر و نقره هم آمده است و آستان در خانه را نیز گویند۔

ستان ـ بکسر اول بر وزن نشان بر پشت خوابیده را گویند و جای انبوهی و بسیاری چیزها باشد همچو گلستان و نیستان و هندوستان و امثال آن و باین معنی بدون ترکیب گفته نمیشود و بمعنی بی صبر و بی طاقت نیز آمده است و مخفف آستان هم هست که جای کفش کندن است در خانه‌ها و بفتح اول ستاننده را گویند که چیزی گیرنده باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بستان و بگیر۔

ستانه ـ بر وزن فسانه بمعنی آستانه است که جای کفش کندن باشد۔

ستاوند ـ بفتح اول بر وزن دماوند رواق و بالاخانه باشد که پیش آن مانند ایوان گشوده بود و صفهٔ بلند بزرگ را نیز گویند و صفه را هم گفته اند که سقف آنرا بیک ستون بر افراشته باشند و بضم اول نیز آمده است۔

ستاوه ـ بفتح اول بر وزن کجاوه بمعنی مکر و فریب و حیله و خدعه باشد و بکسر اول هم گفته اند۔

ستاه ـ بکسر اول بر وزن سیاه مخفف ستاره باشد که بعربی کوکب گویند و بمعنی نقره و سیم قلب و ناسره هم آمده است و نام پرده هم هست از موسیقی۔

ستایش ـ بکسر اول بر وزن فزایش دعا و ثنا و شکر نعمت و مدح و نیکوئی گفتن و ستودن و آفرین باشد۔

ستایشگاه ـ شریطه و مخلص شعر را گویند یعنی بیتی که قصیده یا قطعه یا مثنوی بدان تمام شود۔

ستبر ـ بکسر اول بر وزن و معنی سطبر است که گنده و کلان و بلک غلیظ باشد و سطبر با طای حطی معرب آنست۔

ستبرنای ـ با نون بالف کشیده بتحتانی زده گندگی و سطبری و غلیظی و کلانی و بزرگی چیزی را گویند و آنرا بعربی ضخمه خوانند۔

ستخر ـ بکسر اول و فتح ثانی و سکون خای نقطه دار و رای بی نقطه مخفف استخر است که تالاب و آبگیر باشد و نام قلعه ایست مشهور در فارس که جمشید ساخته است و چون دران تالاب بزرگی هست بنا بر آن بدان نام خوانند و سطخر معرب آنست۔

ستخسه ـ بکسر اول و فتح ثانی و سکون ثالث و سین بی نقطه مفتوح بمعنی غربال باشد که بدان چیزها بیزند و بعربی اهال گویند۔

ستخوان ـ بضم اول و ثانی مخفف استخوان است و بتازی عظم گویند۔

ستخیز ـ بفتح اول بر وزن لبریز مخفف رستخیز است که محشر و قیامت باشد۔

ستر ـ بفتح اول بر وزن سفر مخفف استر است که بعربی بغل گویند۔

ستردن ـ بکسر اول بر وزن فشردن بمعنی پاک کردن و تراشیدن مو باشد و بضم اول و ثانی هم گفته اند۔

سترسا ـ بفتح اول بر وزن فلکسا بمعنی حس باشد و جمع آن حواس است و سترسائی بمعنی حسی یعنی آنچه بنظر و حس در آید۔

سترگ ـ بضم اول و ثانی بر وزن بزرگ مردم بغایت بزرگ جثه و قوی هیکل و درشت را گویند و ستیزه کار و تند و خشمناک را نیز گفته اند و مردم لجوج و بی آزرم را هم می گویند و بفتح اول و کسر اول هم آمده است۔

سترکا ـ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف بالف کشیده صمغی است سرخ بسیاهی مائل و بعضی گویند صمغ درخت روم است و آن درختیست که مقل مکی میوهٔ آنست و بعضی

دیگر گویند که صمغ درخت زیتون ست و آن گرم و خشک ست
و نزله را نافع می باشد۔

ستر کیش۔ بضم اول و ثانی و کسر کاف و سکون شین نقطه دار
بمعنی بر آشفتن و جلال باشد که در مقابل شگفتن و جمال ست۔

سترنگ۔ بفتح اول بروزن بدرنگ مردم گیا باشد و آن
رستنی و نباتی ست شبیه بآدمی و در زمین چین روید گویند
نگونسار بود چنانکه ریشه اش بمنزلهٔ موی سر آدمی باشد نر و ماده
دست در گردن هم کرده و پا بپا در یکدیگر محکم ساخته و زیر آلت
راست بر بالای چپ ماده افتاده است و ماده بالعکس آن و
هر کس آنرا بکند باندک روزی بمیرد و حیال کردن آن باین
نوعست که اطراف آنرا خالی کنند چنانکه باندک قوتی کنده شود
پس ریسمانی آورند و یک سر ریسمان را بر آن و سر دیگر را بر کمر
سگی بندند و جانوری شکاری در پیش سگ سر دهند تا سگ
بجانب شکار بدود و آن از بیخ کنده شود و آنرا
بیبروح الصنم خوانند و بازیی هم هست مشهور و معروف چون
دران بازی صورت پادشاه و وزیر هر دو را از پیل ساخته اند
باین اعتبار سترنگ نام نهاده اند و معرب آن شطرنج است
و اکنون بتعریب اشتهار دارد۔

ستروک۔ بفتح اول بروزن متروک مردم بی مایه و بیکاره
و بدخو و خشمناک و دزد و پیشه و هرزه گوی را گویند۔

سترون۔ بفتح اول و واو بروزن قلمزن زن نازاینده
و عقیمه را گویند و معنی ترکیبی این لغت استر مانند ست چه ستر
بمعنی استر و ون بمعنی شبیه و مانند باشد و چون استر نمی زاید
او را باین اعتبار بدین نام خوانده اند و زنی را نیز گویند که
بیش از یک فرزند نزائیده باشد و با اول و ثانی مضموم هم آمده است

سترل۔ بفتح اول و ثانی بروزن کفل بمعنی لنگ زدن و
آزار دادن باشد و بکسر اول آبگیر و تالاب و استخر را گویند۔

ستم۔ بکسر اول بروزن شکم معروفست که تعدی و آزار باشد
و بمعنی دیده و دانسته نیز گفته اند و بعربی عمداً خوانند۔

ستم آباد۔ کنایه از جائیست که در آنجا ظلم و تعدی بسیار
واقع شود و کنایه از دنیا هم هست۔

ستم پرور۔ بفتح بای فارسی کنایه از ظالم و ظلم کننده و
ظلم روا دارنده باشد۔

ستن آوند۔ بضم اول و ثانی و سکون نون و همزهٔ ممدوده
و فتح واو و نون و دال ابجد هر دو ساکن صفه و ایوان خانه را
گویند که بیک ستون بر پای باشد و بکسر اول نیز گفته اند۔

ستنبه۔ بکسر اول بروزن شکنبه مردم درشت و قوی هیکل
و دلیر را گویند و صورتی را نیز گفته اند که از غایت کراهیت
و زشتی طبع از دیدنش رمان و هراسان باشد و بمعنی کابوس
نیز آمده و آن سنگینی باشد که مردم را در خواب زیر کند و شخص
سخن ناشنو و ستیهنده و ستیزه کننده را نیز گویند۔

ستنج۔ بکسر اول بروزن شکنج چوبی را گویند که در زیر آن
غلطکها نصب کنند و آنرا برگردن گاو بندند و بر بالای غله
که از کاه جدا نشده باشد بگردانند تا غله از کاه جدا گردد و بمعنی
ذخیره و پس انداز هم آمده است و جمع کردن مال و بهم
رسانیدن اسباب و سامان را نیز گفته اند و بفتح اول و
ثانی هم درست ست۔

ستنخیز۔ بفتح اول و خای نقطه دار و تحتانی مجهول رسیده
بروزن سحرخیز بمعنی رستاخیز ست که قیامت و حشر و نشر باشد

ستو۔ بکسر اول و ثانی بواو مجهول رسیده طنبوره را
گویند که سه تار داشته باشد و در قلب روکش را نیز گفته اند
یعنی درون آن مس یا آهن و بیرون آن نقره یا طلا باشد
و معرب آن ستوق باشد۔

ستوا۔ بفتح اول و سکون ثانی و واو بالف کشیده
نام بتی ست که از سنگ تراشیده اند بشکل پیرزنی در موضع
بامیان قریب به خنگ بت و سرخ بت و او را نسرم بروزن
همدم می گویند۔

ستوار۔ بضم اول بروزن گلزار مخفف استوار ست

که بمعنی مضبوط و محکم باشد و بمعنی امین و معتمد هم هست و باور کردن و تصدیق نمودن را نیز گویند و بضم اول و ثانی هم آمده است.

ستوان - بضم اول بروزن بهتان بمعنی ستوار است که مضبوط و محکم و معتمد و امین و باور داشتن باشد.

ستودان - بضم اول بروزن جهودان عمارتی را گویند که برسر قبر آتش پرستان سازند و بمعنی گورستان هم آمده است و دخمه را نیز گویند یعنی جائی که مرده را در آنجا گذارند و بفتح اول هم آمده است.

ستودن - بکسر اول بروزن فزودن بمعنی وصف نمودن و ستایش کردن باشد و بضم اول هم آمده است و اصح این است.

ستوده - بکسر اول بروزن فزوده بمعنی مدح کرده شده باشد یعنی کسیکه او را مدح کنند و نیکوئی او را گویند.

ستور - بضم اول بروزن حضور هر جانور چارپائی را گویند عموماً و اسپ و استر و خر را خصوصاً.

ستوردن - بکسر اول بمعنی ستردن است که تراشیدن و حک نمودن و پاک کردن باشد و بضم اول هم آمده است.

ستوسر - بفتح اول و سین بی نقطه بروزن کبوتر هوائی باشد یا صدائی که بی اختیار از راه دماغ بجهد و آنرا بعربی عطسه خوانند.

ستوسه - بفتح اول و سین بی نقطه بروزن دبوسه بمعنی ستوسر است که عطسه باشد.

ستونه - بکسر اول و فتح نون بروزن چگونه حمله کردن شاهین و چرغ و انداز نمودن باز و باشه و امثال آن باشد بجانب بادلی و بادلی جانوری را گویند که بعضی از پر و بال او کنده باشند و در پیش باز و شاهین نو رسانیده و تازه بشکار درآورده سر دهند تا باسانی بگیرد و بمعنی گریز و گریختن هم آمده است و بعربی فرار گویند و موجه آب را نیز گفته اند.

ستوه - بضم اول بروزن گروه بمعنی ملول و عاجز شده و بازمانده و به تنگ آمده و افسرده باشد.

سته - بفتح اول و تشدید ثانی و خفای ها بمعنی انگور باشد که بعربی عنب گویند و هر چیزی را نیز گفته اند که شب بر آن گذشته باشد و شب مانده شده باشد و باین دو معنی بتخفیف ثانی هم آمده است و سرکه را نیز گویند که در مقابل دوشاب است و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی رنجور و ضعیف و ناتوان باشد و بضم اول و ثانی مخفف ستوه است که بمعنی ملول و به تنگ آمده و عاجز شده باشد و بکسر اول و ثانی بمعنی لجاجت و ستیزه کردن و ضعیف و ناتوان را هم گفته اند.

ستها - بفتح اول و ثانی و های بالف کشیده بلغت ژند و پاژند بمعنی دنیا و روزگار است.

ستهمد - بکسر اول و ثانی و فتح ثالث و سکون دال ابجد یعنی ستیزه نماید و آواز بلند سازد و غرو و عربده کند.

ستهی - بکسر اول و ثانی و ثالث بتحتانی کشیده یعنی ستیزه کنی و آواز بلند سازی.

ستی - بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده فولاد و آهن را گویند و نوعی از نیزه و سنان هم هست و بزبان هندی زنی را گویند که خود را با شوهر خود که مرده باشد در آتش اندازد و بسوزد.

ستیا - بفتح اول و ثانی و تحتانی بالف کشیده بلغت ژند و پاژند بمعنی ستهاست که دنیا و روزگار باشد.

ستیخ - بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و خای نقطه دار هر چیز بلند و راست را گویند چون ستون و قامت مردم و بمعنی راستی و بلندی هم گفته اند و راست ایستاده و سرکوه و قله کوه را نیز می گویند.

ستیر - با تحتانی مجهول بروزن دلیر بمعنی سیر است که یک حصه از چهل حصه من باشد و آن بوزن تبریز پانزده مثقال است چه یک من تبریز ششصد مثقال بوده و هر مثقالی شش دانگ و بعضی گویند ستیر شش درهم و نیم باشد.

ستیز - بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و زای

نقطه دار بمعنی جنگ و خصومت و سرکشی و لجاجت و خشم و کین و عناد و تعصب و ناسازگاری باشد و بمعنی ستیزنده هم گفته اند و امر باین معنی هم هست۔

ستیزه ۔ با اول و ثانی مکسور و فتح زای نقطه دار بمعنی ستیز ست که جنگ و خصومت و لجاجت و قهر و کین باشد و بمعنی تظلم و تعدی هم آمده است و با زای فارسی بمعنی چله باشد و آن ریسمانے ست که از پهنای کار جولاهگان زیاد آید۔

ستیغ ۔ با تحتانی مجهول بروزن دریغ بمعنی ستیخ است که چیزے راست و راست ایستاده و بلند باشد همچو ستون و نیزه و امثال آن و بلندی سر کوه و قله کوه را نیز گفته اند و آسمان را هم میگویند و بمعنی ستیزندگی و لجاجت هم هست۔

ستیم ۔ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و میم خون و چرک و ریمے باشد که در جراحت جمع شود و تا نشتر نه زنند بر نیاید و جراحت سر ماخورده و آماس کرده را نیز گویند و آنرا آزگ خوانند و بعضے خون فاسدے را گفته اند که در عضوی بهم رسد که اگر دفع نه کنند چرک و ریم گردد و آن عضو را مجروح سازد۔

ستیهد ۔ با ہا بروزن ستیز و ماضی ستیهیدن ست یعنی جنگ و فریاد و شور و غوغا کند۔

ستیهش ۔ بکسر ہا و سکون شین نقطه دار بمعنی لجاجت و ستیزندگی باشد۔

ستیهندگی ۔ بروزن فریبندگی بمعنی ستیزه است که لجاجت و جنگ و سرکشی و نافرمانی باشد۔

ستیهنده ۔ بروزن فریبنده نافرمان و سخن ناشنو و ستیزه کننده و فریاد زننده را گویند۔

ستیهیدن ۔ بروزن شکیبیدن بمعنی ستیزه کردن و سخن ناشنودن و نافرمانی نمودن و فریاد و شور و لجاجت کردن باشد

بیان پنجم

در سین بی نقطه با جیم مشتمل بر سیزده لغت و کنایت

سج ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رخساره باشد و با تشدید ثانی در عربی گِل بر دیوار مالیدن و نرم شدن چیزے غلیظ بود و بضم اول سرین و کفل را گویند۔

سجا ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده عنوان کتابت و نامه را گویند و در عربی بمعنی دوام و سکون باشد۔

سجادهٔ نان ۔ کنایه از سفره و دستارخوان باشد۔

سجاکند ۔ بفتح اول و کاف بروزن زراوند کسی را گویند که مکمل و مسلح شده باشد۔

سجام ۔ بروزن عوام سرمای سخت را گویند و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است۔

سجانیدن ۔ بفتح اول بروزن دمانیدن بمعنی سرد کردن چیزهای گرم باشد و بکسر اول نیز درست است و باین معنی سجائیدن هم بنظر آمده است که بجای نون اول یای حطی باشد۔

سجانیده ۔ بروزن دوانیده کسی را یا چیزے را گویند که بسبب سرمای سخت از حال خود گشته باشد۔

سجاهر ۔ بفتح اول و ہا بروزن سراسر بمعنی قرین و شبیه و نظیر و مانند باشد۔

سجد ۔ بفتح اول و ثانی بروزن نمد سرمای سخت را گویند و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است۔

سجک ۔ بفتح اول و ضم ثانی و سکون کاف بمعنی برشتن گلو باشد و بعربی فواق گویند و شیر و ماست در هم آمیخته با کشنیت را ریزه کرده در ان ریخته باشند و آنرا دوراغ نیز گویند و با جیم فارسی هم آمده است۔

سجلاط ۔ بفتح اول و ضم ثانی و لام بالف کشیده و بطای حطی زده بلغت یونانی یاسمین را گویند که یاسمن زرد و یاسمن سفید باشد و بکسر اول هم گفته اند۔

سجن ۔ بفتح اول بروزن چمن بمعنی سجد ست که سرمای سخت باشد و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است۔

سجیدن ۔ بروزن دویدن سرمای سخت شدن را گویند

بیان ششم

در سین بے نقطہ با حاے بے نقطہ
مشتمل بر چہار لغت و کنایت

سحر بنان - بکسر اول و سکون ثانی و راے قرشت و فتح باے ابجد و نون بالف کشیده و بنون دیگر زده کنایه از خوشنویس باشد و بکسر راے قرشت کنایه از خط خوش نوشته

سحر حلال - بکسر ثالث و فتح حاے بی نقطه و لام بالف کشیده و بلام دیگر زده کنایه از سخنان فصیح و بلیغ باشد و نام کتاب ملا اهلی شیرازی هم هست -

سحرور - بفتح اول بر وزن فغفور نوعی از مرغ صحرائیست

سحیلس - بفتح اول و ثانی تحتانی رسیده و کسر لام و سکون سین بے نقطه بلغت سریانی گیاهے باشد خوشبوے و بعربی اذخر گویند -

بیان هفتم

در سین بے نقطه با خاے نقطه دار
مشتمل بر بست و سه لغت و کنایت

سخ - بضم اول و سکون ثانی بمعنی خوب و نیک و خوش و خوشی باشد و بفتح اول بمعنی شوخ ست که چرک بدن و جامه باشد و بعربی وسخ گویند -

سخاخ - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بخاے نقطه دار زده زمین نرم را گویند -

سخت - بفتح اول بر وزن بخت بمعنی بخیل و رذیل و مردم گرفته و خسیس باشد و فراوان و بسیار و غایت و نهایت و چسپنده و درشت و تنگ و دشوار را نیز گویند و بمعنی محکم هم هست که نقیض نرم و سست ست و ماضی کشیدن و وزن کردن و سنجیدن باشد یعنی کشید و وزن کرد و سنجید و باین معنی بضم اول هم آمده است -

سختانه - بر وزن مستانه سخن سخت و درشت را گویند

سخت بازو - با باے ابجد بالف کشیده و زاے هوز بواو رسیده کنایه از مردم قوی هیکل و توانا و صاحب جمعیت باشد

سخت لگام - بکسر لام و کاف فارسی بالف کشیده و بمیم زده اسب سرکش را گویند و کنایه از مردم گردن کش باشد یعنی کسانیکه سر باطاعت فرو نیاورند -

سختو - بضم اول بر وزن برگو روده گوسفند را گویند که آنرا با گوشت و برنج و مصالح پر کرده بروغن بریان کرده باشند و کنایه از آلت تناسل هم هست که قضیب باشد -

سخته - بفتح اول بر وزن اخته بمعنی سنجیده و بوزن درآمده و وزن کرده باشد و بضم اول هم گفته اند -

سختی دیوار و مهر - کنایه از آفتاب عالمتاب است و کنایه از حوادث روزگار هم هست -

سخج - بکسر اول و فتح ثانی و سکون جیم علتی باشد که آنرا تنگی نفس گویند و با جیم فارسی هم آمده است -

سخره - بضم اول بر وزن مهره بمعنی بیگار ست که کار بے مزد کردن باشد و بمعنی زبون و زیر دست هم آمده است و در عربی بمعنی مسخرگی و استهزا باشد -

سخنش - بفتح اول بر وزن رخش کهنه پوستین و کهنه جامه و کهنه کلاه و امثال اینها را گویند و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است -

سخلارت - بفتح اول و سکون آخر که فوقانی باشد بر وزن اختلاط گل یاسمین را گویند که یاسمن سفید و کبود باشد -

سخن - بضم اول و ثانی معروفست و بعربی کلام گویند و بضم اول و فتح ثانی و بفتح اول و ضم ثانی و بفتح اول و ثانی هم آمده است -

سخن جور - بکسر نون و فتح جیم و سکون واو و راے قرشت کنایه از سخن بے لطافت و دل شکن باشد -

سخن دلفروش - کنایه از سخن خوب فصیح و موعظه باشد و سخن دلفروز هم بنظر آمده است که بجاے شین نقطه دار

زاے نقطہ دار باشد۔

سخن زمہریر۔ کنایہ از سخن بمزہ وخنک وفسردہ باشد۔

سخن زن۔ بفتح زاے نقطہ دار وسکون نون کنایہ از شاعر وقصہ خوان وسخن گذار باشد وکنایہ از مردم افراکنندہ وسخن فہم نیز ہست۔

سخن سنج۔ بمعنی سخن زن ست کہ کنایہ از شاعر وقصہ خوان باشد ومردم فہمیدہ وسخن فہم را نیز گویند۔

سخن سنگ۔ بکسر ثالث کنایہ از سخنی ست کہ بر گوش گران آید۔

سخون۔ بفتح اول وضم ثانی وواو ونون ہردو ساکن بمعنی سخن ست کہ کلام باشد۔

سخیر۔ بروزن فقیر دوائی ست تلخ طبیعتش گرم وخشک ست مقوی معدہ ہم ہست وسدہ جگر بکشاید۔

سخینوس۔ بفتح اول وثانی بہ تحتانی رسیدہ ونون بواو کشیدہ وبسین بے نقطہ زدہ بلغت یونانی گیاہیست کہ آنرا اطلال باموئی گویند وبعربی اذخر خوانند وبہ معنی مصطکی ہم بنظر آمدہ است۔

بیان ہشتم

در سین بے نقطہ با دال بے نقطہ مشتمل بر پانزدہ لغت وکنایت

سدا۔ بفتح اول وثانی بالف کشیدہ آوازے را گویند کہ در کوہ وگنبد وحمام وامثال آن پیچید ومعرب آن صدا ست[1]

سداب۔ بضم اول بروزن گلاب گیاہے باشد دوائی مانند پودنہ خوردن آن دفع قوت باہ ومباشرت مردان واسقاط حمل زنان کند وبمعنی قوت وقدرت وتوانائی ہم آمدہ ست وآنرا بعربی فیجن بروزن الکن خوانند۔

سدانیہ۔ بفتح اول بروزن علانیہ نام قریہ ہست از قرای بلخ کہ از زمان منوچہر تا زمان اسلام از جملہ موقوفات نوبہار بلخ بودہ وتولیت آن بہر کس کہ متعلق بودہ اورا برمکی نامیدہ اند۔

سداہرا۔ بفتح اول وہاے ہوز وثانی ورای قرشت ہردو بالف کشیدہ نام مرغیست کہ بغیر از لاہور بجای دیگر نمی باشد۔

سدپایہ۔ باباے فارسی بروزن ہمسایہ ہزار پا را گویند وآن خزندہ ایست زرد کہ در گوش رود۔

سدر۔ بفتح اول وثانی وسکون راے قرشت کنار را گویند وآن میوہ ایست معروف شبیہ بآلوچہ ودرہندوستان بسیارست وبعضے درخت کنار را گفتہ اند گرم وخشک ست وقابض گویند صمغ درخت آن موی را سیاہ گرداند وبعضے گویند عربی ست۔

سدرہ نشینان۔ کنایہ از ملائکہ مقرب است۔

سدکام۔ بکاف بالف کشیدہ بروزن بدنام از کسے چیزے طلب کردن باشد ونیز بمعنی اضطرار ہم آمدہ است۔

سدگاہ۔ بروزن ومعنی درگاہ باشد۔

سدکیس۔ باکاف وتحتانی مجہول بروزن تقدیس قوس قزح را گویند وحرف آخر نقطہ دار ہم آمدہ است کہ سدکیش باشد۔

سدوس۔ بفتح اول بروزن محبوس بمعنی نیلہ است کہ عصارہ نیل باشد وآن چیزیست کہ بدان چیزہا رنگ کنند۔

سدوم۔ بفتح اول بروزن سموم نام قاضی شہر لوط است واو فتوی بلواطت دادہ بود ونام قریہ ایست از قرای لوط ودر آن میاہ واشجار بسیار بودہ ودرین زمان مقلوب ہست ودر زمین آن زرع وگیاہ نروید وزمینش سیاہ باشد ومفروش بسنگہاے سیاہ گویند آن سنگہا ست کہ بر قوم لوط باریدہ بودہ ہست وحاکم ظالم را نیز گفتہ اند وبضم اول نام دار السیاستہ بہرام گور بود وچون ورا ستی...

[1] مصنف نقل سدا بسین مہملہ بمعنی آواز گنبد وغیرہ آوردہ وگفتہ کہ معرب آن صدا بصاد مہملہ ہست حالانکہ سدا باسین مہملہ باین معنی در ہیچ کتب موجودہ یافتہ نشدہ ۱۲

می نشست بار اول نظرش بهر که می افتاد در امی گشت آنگ روزی اعرابی را دید و حکم کشتن او کرد اعرابی پرسید سبب کشتن من چیست گفت دیدن تو مرا نامبارک ست اعرابی در خنده شد و گفت الحال دیدن تو مرا شوم و نامبارک باشد بهرام ازین گفتگو متاثر شد و بر طرف کرد۔

سده۔ بفتح اول و ثانی بمعنی آتش شعله کشنده و آتش شعله بلند باشد و نام قریه ایست از قرای صفاهان و نام روز دهم بهمن ماه ست و درین روز فارسیان عید کنند و جشن سازند و آتش بسیار افروزند و ملوک و سلاطین ایشان مرغان و جانوران صحرائی را گرفته دستهای گیاه بر پای ایشان بسته آتش دران گیاه زنند و رها کنند تا در هوا بپرند و در صحرا روند و همچنین آتش در کوه و صحرا زنند گویند وضع این جشن کیومرث بوده و باعث برین آنست که کیومرث را صد فرزند از اناث و ذکور بود چون بحد رشد و تمیز رسیدند در شب این روز جشن ساخت و همه را کدخدا کرد و فرمود که آتش بسیار برافروختند بدان سبب آنرا سده می گویند و بعضی مخترع این جشن هوشنگ بن سیامک را میدانند و سبب آن در جشن سده مذکور ست و جهی برآنند که چون درین روز عدد فرزندان آدم بصد رسید جشن عظیمی کرد و بدین نام موسوم شد و بعضی دیگر گویند که چون ازین روز تا نوروز پنجاه روز و پنجاه شب هست که مجموع آن صد باشد بنابران سده می گویند و صد بصاد معرب سد بسین ست چه در کلام فرس قدیم صاد نیامده هست و نام درختی هم هست که در دار المرز و ماوراء النهر و دیگر بلاد ایران و توران بیشتر میشود و بمثابه بزرگ که تنه آن بدشواری در بغل سه چهار کس در آید و برگهایش بمرتبه انبوه که باران از آن نگذرد و تا ده سوار در سایه آن آرام توانند گرفت و بعد سه روز که برگی از برگهای وی بلندتر نباشد و ساقش در نهایت موزونی و لطافت بود و بران درخت چیزی گرد مانند خریطه که از

چرم ساخته باشند بهم رسد و پر از پشه باشد و در ایام بهار دران خریطه آبی بهم رسد و در تیر ماه منجمد شود مانند صمغ آنرا بعوض صمغ عربی در سیاهی کنند سیاهی را بسیار شفاف و رنگین سازد و آن درخت را اغال پشه۔ و پشه غال و پشه دار۔ و در دار۔ و سار خکدار۔ و سار شکدار۔ و انشگ و گزم۔ و کنجک۔ و نازین نیز خوانند و بعربی شجرة البق گویند و معرب آن سدق ست۔

سدی۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده بلغت اهل مدینه غوره خرما باشد و آنرا خلال نیز گویند۔

سدیر۔ بر وزن سریر مخفف سه دیر ست که آن عمارتی بود که نعمان بن منذر بجهت بهرام گور ساخته بود و بعضی گویند معرب سه دیر ست۔

بیان نهم

در سین بی نقطه با رای بی نقطه مشتمل بر دو صد و شصت و دو لغت و کنایت

سر۔ بفتح اول و سکون ثانی معروف ست و بعربی راس گویند و بمعنی فکر و خیال و زور و قوت هم هست و سردار و مقدم لشکر را نیز گفته اند و جمع سری که بمعنی راس ست بسرها کنند و جمع سری که بمعنی مقدم و سردارست بسران و بمعنی میل و خواهش هم آمده هست و بمعنی بالا باشد که بعربی فوق خوانند چنانکه گویند بر سر دیوار یعنی بر بالای دیوار و بر سر کوه یعنی بر بالای کوه و بر سر راه یعنی بر بالای راه و بر سر دوش و بر سر پا و امثال آن و تتمه و خلاصه و خالص را هم می گویند و سپید را نیز باعتبار سر نیز سپید همچنانکه مرغان شکاری را دست و بضم اول شرابی باشد که از برنج سازند و کفش و موزه و امثال آنرا گویند و بعضی گویند کفشی باشد که در روستای خراسان رویه آنرا از ریسمان سیاه سازند و نام جوششی ست که بر اعضا بهم رسد و بشره را سرخ گرداند و آنرا بعربی شری خوانند و نام لغتی

از ماهی که طول آن یک گز باشد و خرطومی بزرگ دارد مانند پیکان تیر و اکثر حیوانات را بدان گزند رساند و بمعنی رنگ سرخ باشد و بمعنی ناودان هم هست که در بامهای خانه بجهت آب باران نصب کنند و نوعی از رقص باشد شبیه بانخشتک۔

سراب ۔ بر وزن خراب زمین شوره را گویند که در آفتاب می درخشد و از دور بآب می ماند و بعضی گویند بخارے باشد آب نما که در بیابانها نماید و نام قریه ایست در آذربایجان نزدیک باردبیل و بمعنی سرچشمه و جائے باشد که آب از رودخانه بجوے می آید و بمعنی زبده و خلاصه هم هست و کنایه از معدوم و نابود و غرور و تکبر باشد۔

سراپا ۔ بابای فارسی بمعنی همه و تمام باشد۔

سراپرده ۔ بارگاه پادشاهان را گویند و پرده بلندی نیز می گویند که بمنزلهٔ دیوارے باشد که بر دور خیمه گاه کشند۔

سراپردهٔ کحلی ۔ کنایه از آسمان و ابر سیاه باشد۔

سراپیلی ۔ بابای ابجد بر وزن قبا نیلی مخنث و حیز و پشت پای را گویند۔

سرات ۔ بر وزن نبات نام کوهیست نزدیک یمن۔

سراج ۔ بکسر اول و فتح جیم نام موضعیست از مضافات قم که آنجا خربزه خوب میشود و نام موضعیست که اسپ و استر و خر الاغ را بهم میرسد۔

سراچه ۔ بفتح اول و جیم فارسی معروف ست که سرای کوچک باشد و چیزے بود مانند قفسے که ته نداشته باشد و مرغهای خانگی را در زیر آن نگاه دارند۔

سراچهٔ آدرنگ ۔ بکسر ها بمعنی سرای پنج است که کنایه از دنیا باشد۔

سراچهٔ ضرب ۔ دار الضرب را گویند که ضرابخانه باشد۔

سراچهٔ کحل ۔ بضم کاف کنایه از عرش باشد که فلک اعظم است و کنایه از دنیا هم هست۔

سرآخر ۔ بضم خای نقطه دار بر وزن صفرا بر آسیبا سرطویله را گویند یعنی اسپے که بر سر همه اسپان مقدم بندند و باواو معدوله هم آمده است که سرآخور باشد۔

سراد ۔ بر وزن سواد بمعنی خلال است که غورهٔ خرما باشد۔

سرادار ۔ بر وزن هوادار کسے را گویند که خدمت دار الشفا کند و باحوال بیماران پردازد و درین زمان شخصی اینکه گویند که خدمت کاروان سرا میکند۔

سراروی ۔ بازای قرشت بر وزن ثناگوی نام رگیست که چون او را بگشایند خون از سر و روی آدمی کشیده شود و بعربی قیفال گویند۔

سراز شیشهٔ تهی چرب کردن ۔ کنایه از مکر کردن و فریب دادن باشد۔

سراسر ۔ باسین بے نقطه بر وزن برابر بمعنی همه و تمام باشد و نوعے از قماش نفیس هم هست و بمعنی سیر و گشت هم آمده است باین طریق که در کنار آبی یا سبزه آیند و روند۔

سراسیمه ۔ بمعنی شوریده سر باشد چه آسیمه بمعنی شوریده آمده است و بمعنی مضطرب و حیران هم گفته اند۔

سراغج ۔ بفتح اول و ضم غین نقطه دار و سکون جیم گیسو پوش زنان باشد و آن کیسه ایست مانند همیان بدرازی ششگز و بر یک سر آن کلاهے باشد و آن چیزیست که از مروارید و زر و وزند بانداز محراب و بر پیشانی گذارند و گیسو را دران کیسه نهند و بر سر دیگرش سلسلے بود و آنرا از زیر بغل راست گذرانیده بر کتف چپ اندازند و دران تکلفات کنند۔

سراغوچ ۔ بضم غین نقطه دار و سکون واو و جیم فارسی بمعنی سراغج است که گیسو پوش زنان باشد۔

سرآغوش ۔ باغین نقطه دار بر وزن قباپوش بمعنی سرآغوج ست که گیسو پوش زنان باشد و بعضے گویند دامی است که زنان بدان زیب و زینت کنند یعنی روپاکی ست که مانند دام بافته آید۔

سراگوش - باکاف فارسی بروزن و بمعنی سرآغوش است و گفته شد۔

سراکوفت - بضم کاف و سکون واو و فا و تای قرشت بمعنی سرزنش و طعنه باشد۔

سراکون - باکاف بروزن فلاطون بمعنی سرنگون باشد که سر از یر ست۔

سرآل - با ہمزۂ ممدوده بروزن پرگال کسی را و چیزی را گویند که مانند فلک و آسیا و گردون سرگردان و ہمیشه در گردیدن باشد۔

سراماج - با ثانی و میم ہر دو بالف کشیده و بجیم زده یوغ را گویند و آن چوبے باشد که بر گردن گاو نہند و چوب گاو آہن را بدان بسته زمین را شیار کنند و بعضی با جیم فارسی آورده اند و گفته اند چوبے ہست که گاو آہن بر ان نصب کنند و بعربی عنم گویند۔

سرانجام - عاقبت و آخر کار باشد و سامان کار را نیز گویند

سران چرخ - بکسر نون کنایه از ملائکه کروبیان و حاملان عرش باشد۔

سرانداز - بروزن درانداز مقنعه و روپاکے باشد که زنان بر سر اندازند و کسیکه از روی ناز و نخوت و مستی سر خود را بہر جانب حرکت دہد و خرامان خرامان براه رود و بہ معنے سرافگندگی ہم آمده است و شخص چست و چالاک بے پروا و بیباک و رند و خونی و مردم کش و ناپاک را نیز گویند و ستونی را نیز گفته اند که در پیش ایوان عمارت اندازند که سر چوبہاے دیگر بر بالای آن باشد و قالی و پلاس کوچکے را گویند که بر سر جفت قالی و پلاس بزرگ بر عرض خانه اندازند و نام اصولے ہم ہست از جملۂ ہفده بحر اصول موسیقی و آنرا صوفیانه خوانند و بمعنی جلد و چابک ہم بنظر آمده است۔

سراندر زدن - کنایه از پنہان شدن باشد از ترس و بیم و کنایه از سر در گریبان فرو بردن و متفکر و متحیر بودن ہم ہست

سراندیب - نام کوہی است مشہور که آدم صفی علیه السلام از بہشت بدانجا فرود آمد و مقام کرد و نقش قدم او در انجا ہست و بعضی گویند نام شہریست بزرگ بر لب دریا و آن کوه منسوب بآن شہرست و گویند قبر ابو البشر در انجاست۔

سراندیل - بالام بروزن و معنی سراندیب است که کوہی باشد مشہور بقدمگاه آدم صفی علیه السلام۔

سرانگشتی - بضم کاف فارسی و سکون شین نقطه دار و فوقانی بتحتانی کشیده نوعی از آش آرد را گویند و حنائی که بر سر ہای انگشت دست و پا بندند۔

سراو - بفتح اول و ثانی و ضم ہمزه و سکون واو بروزن سمنو نام رودخانه ایست که شہر اوده بر کنار آن رود واقع است۔

سرآوردن - کنایه از آخر شدن و بنہایت رسیدن باشد۔

سرآوند - بروزن زرآوند رنگ زرد را گویند مطلقا۔

سرآہنگ - بفتح اول و ہا و سکون نون و کاف شہنوازی و خوانندگی و دوبیت خوانی را گویند و پیشرو لشکر را نیز گفته اند که بعربی مقدمة الجیش خوانند و بترکی ہراول گویند و بمعنی عسس و شبگرد ہم آمده است و سرہنگ مخفف آنست و تار گنده را نیز گویند که بر سازہا کشند۔

سرای - بروزن درای بمعنی خانه باشد که بعربی بیت خوانند و بمعنی خوانندگی و سرائیدن ہم ہست و بمعنی سخنگوی و حرف زن که شاعر و قصه خوان باشد ہم آمده است لیکن درین دو جا بدون ترکیب گفته نمی شود ہمچو مدحت سرای و سخن سرای و امر باین دو معنی باشد یعنی چیزے بخوان و خوانندگی کن و مدح بگو و حرف بزن و نام شہریست بزرگ و حسن خیز در جانب شمال دار الملک تاتار۔

سرایان - بروزن گدایان خوانندگی و گویندگی و نغمه سرائی کنان را گویند و نام جائی ہم ہست در خراسان۔

سرای جاوید - کنایه از بہشت عنبر سرشت است

کہ جنت المأوی باشد۔

سرای جزا۔ کنایہ از عالم آخرت ست و بہشت انیز گویند۔

سرای سپنج۔ خانۂ عاریتی باشد کہ بر کنار فالیز و کشت و زراعت سازند و کنایہ از روزگار و دنیا ہم ہست۔

سرای سرور۔ بضم سین و رای بی نقطہ شراب خانہ و خرابات را گویند و کنایہ از بہشت ہم ہست۔

سرایش۔ بکسر رابع بر وزن تراوش بمعنی زبان قال است کہ سخن گفتن و نغمہ پردازی آدمیان و سرود مرغان باشد۔

سرای شرور۔ بضم شین نقطہ دار کنایہ از میکدہ و شراب خانہ باشد و قمار خانہ را نیز گویند و کنایہ از دنیا و دوزخ ہم ہست۔

سرای شش در۔ کنایہ از دنیاست باعتبار شش جہت کہ بالا و پایین و پس و پیش و چپ و راست باشد۔

سرای شمردہ۔ خانہ را گویند کہ رعایا مال واجبی خود را در انجا شمردہ تسلیم تحویلداران دیوانی نمایند و این نام را نوشیروان نہادہ و پیش از و نبودہ۔

سرای محمود۔ مقامات محمود ست کہ خدای تعالی بحضرت رسالت پناہ صلوٰۃ اللہ علیہ وعدہ کردہ است و کنایہ از بہشت باشد۔

سرای نہفت۔ کنایہ از عالم آخرت است کہ عالم جاوید باشد۔

سرای ہفت رخشان۔ کنایہ از آسمان است۔

سرائیدن۔ بمعنی سرایش ست کہ نغمہ پردازی و سخن سرائی و حرف زدن آدمیان و سرود مرغان باشد۔

سرب۔ بفتح اول و کسر ثانی بر وزن عقب بمعنی بودہ و افشردہ و از ہم رفتہ باشد و بضم اول و سکون ثانی مخفف اسرب ست کہ بعربی آنک و بہندی سیسا خوانند۔

سربارمی۔ بابای ابجد بر وزن سرکاری بار و بستہ را کوچکی را گویند کہ بر بالای بار و بستہ بندند و بارسی را نیز گفتہ اند کہ بر سر گیرند۔

سرپاس۔ بابای فارسی بر وزن کرباس سردار شبانان و محافظان را گویند چہ پاس بمعنی محافظ آمدہ است و بمعنی گرزگران سنگ ہم گفتہ اند و بمعنی خود آہنی و سپر ہم آمدہ است۔

سرپاش۔ بابای فارسی بر وزن پرخاش گرز گران را گویند و بعربی عمود خوانند۔

سرباک۔ بابای ابجد بر وزن غمناک سردار ضابط و صاحب سیاست را گویند۔

سرپایان۔ بابای فارسی بر وزن ترسایان بمعنی عمامہ و دستار و شملہ و علاقۂ دستار و مغفر باشد و خود آہن و کلاہ زرہ را نیز گویند و ہر چیز نرمی را نیز گفتہ اند کہ در زیر کلاہ خود و کلاہ زرہ دوزند تا سر را آزار نکند و بمعنی ازار ہم بنظر آمدہ کہ فوطہ و لنگوتہ و شلوار باشد۔

سر بتیغ خاریدن۔ کنایہ از کشتن و گردن زدن باشد۔

سربخش۔ بر وزن زربخش حصہ و نصیب و قسمت و بہرہ باشد و کنایہ از شخص گذشتہ و صاحب ہمت ہم ہست۔

سر برآوردن۔ کنایہ از برگشتن و باغی شدن باشد از صاحب و ولی نعمت خود و کنایہ از خروج کردن ہم ہست۔

سر برتافتن۔ کنایہ از نافرمانی کردن و باغی شدن باشد۔

سر بر خط داشتن و سر بر خط نہادن۔ کنایہ از اطاعت کردن و فرمان برداری باشد۔

سر بر زانو نشستن۔ کنایہ از کوز شدن باشد یعنی پشت خم گردیدن و کنایہ از مراقبہ ہم ہست و کنایہ از غمگین نشستن باشد۔

سرپرست۔ بفتح اول و بای فارسی بر وزن زبردست بمعنی خادم و خدمتکار باشد۔

سربرغ۔ با غین نقطہ دار بمعنی سراب ست یعنی جایی کہ آب از چشمہ یا رود خانہ در برغ رود و برغ بندی باشد کہ آب

دران جمع شود مانند تالاب و استخر۔

سر بر کردن ۔ بمعنی اول سر برآوردن است که کنایه از باغی شدن و نافرمانی کردن باشد و سربالا کردن نیز گویند۔

سر بر گرفتن ۔ کنایه از خواب برخاستن و بیدار گردیدن باشد و کنایه از مسافر شدن هم هست۔

سر بر کمر زدن ۔ کنایه از دیوانه شدن و سودائی گردیدن باشد

سر بر نهادن ۔ کنایه از ترک سخن کردن و ساکت شدن باشد۔

سر بزرگ ۔ کنایه از مردم عظیم الشان و عالی مرتبه باشد۔

سر بگریبان بردن ۔ کنایه از فکر کردن و اندیشه نمودن باشد۔

سر پنجه ۔ بابای فارسی و جیم بروزن ارزنده پنجهٔ دست را گویند و کنایه از مردم پر قوت و زبردست و مردم آزار و بیباک هم هست۔

سر پوشنه ۔ بفتح نون بمعنی مطلق سرپوش است اعم از سرانداز و مقنعهٔ زنان و سرپوش دیگ و طبق و خوان پوش و امثال آن۔

سر پوشه ۔ بفتح شین نقطه دار بمعنی سرپوشنه است که مقنعهٔ زنان و سرپوش دیگ و طبق و خوان پوش باشد۔

سر بها ۔ بفتح بای ابجد بروزن اژدها بمعنی خون بهای آدمی باشد که بعربی دیت خوانند و کنایه از زریست که بحاکم جور دهند و اسیران و گرفتاران را خلاص کنند اعم از آنکه مردم بدهند و خلاص کنند یا خود بدهد و خلاص شود و بعربی فدیه گویند۔

سر پیچیدن ۔ کنایه از سرکشی و نافرمانی کردن باشد۔

سر بیله ۔ بابای ابجد بروزن غربیله پیکان پهنی را گویند که مانند بیل باشد یعنی شبیه بآن باشد۔

سر تا سر ۔ با تای قرشت بالف کشیده و فتح سین بی نقطه بروزن حلواگر بمعنی همه و تمام و مجموع باشد۔

سر تبر باد ۔ کنایه از آن است که عمرت دراز باشد۔

سر تتاج ۔ بضم ثالث و میم بالف کشیده و بجیم زده بمعنی سرآغوج ست و آن گیسوی دراز باشد که زنان گیسوی خود را دران گذارند و بعربی صقاع خوانند بکسر صاد بی نقطه۔

سر تیر ۔ بروزن نخجیر بمعنی بزرگ و حکیم و فاضل و دانشمند باشد۔

سر تیز ۔ باتحتانی مجهول بروزن پرهیز مردم تیز مغز و تند و تیز باشد و کنایه از مژگان خوبان هم هست و خار و نیزه را نیز گویند۔

سر تیغ ۔ بکسر ثالث بمعنی سر شمشیر و سر کوه باشد و کنایه از روشنائی هم هست۔

سر چپ ۔ باجیم فارسی بروزن هر شب سفیدی را گویند که بر پوست آدمی پدید آید و بعربی بهق خوانند و بابای فارسی هم بنظر آمده است۔

سر جفت کردن ۔ کنایه از سرگوشی کردن باشد۔

سر چکاد ۔ باجیم فارسی و کاف فارسی بروزن کم سواد بمعنی بالای پیشانی ست چه چکاد پیشانی را گویند۔

سر چکادی ۔ باجیم فارسی و کاف بروزن کم سوادی چیزی باشد که بر سر چیزی ستانند چنانکه یک من کشمش بخرند و مشت نخودی یا چیزی دیگر بر سر آن بگیرند و آن را در هندوستان دستوری گویند۔

سر جنگ ۔ باجیم ابجد بروزن و معنی سرهنگ ست که پیشرو لشکر و سردار سپاه و پهلوان و مبارز باشد۔

سر چنگ ۔ بروزن خرچنگ نوعی از سر بازدن باشد و آن را دو کوئی گویند و آن چنان ست که شخصی پشت پای خود را بزور هرچه تمام تر بر نشستگاه دیگری زند و کنایه از تعب و آزار هم هست۔

سر جوش ۔ باجیم ابجد بروزن سرپوش شوربایی را گویند که دراول جوش از دیگ برآرند و به نمک چش خورند

وکنایه از خلاصه و زبده و اول هر چیز است۔

سرخاب ۔ بضم اول و خای نقطه دار بر وزن مرغاب نام رودخانه ایست کوچک در نواحی کابل که آب آن بسرخی مائل ست بسبب سرخی خاک رودخانه و نام کوهی است بر جنوب شهر تبریز و متصل ست بشهر و گویند چند جای دیگر سرخاب هست و نوعی از مرغابی باشد سرخ رنگ گویند ماده آنرا مانند زنان حیض می آید و بعضی گویند پرنده ایست که تمام شب از جفت خود جدا باشد و یکدیگر را نه بینند لیکن آواز دهند و بسمت آواز به قصد ملاقات هم آیند اما ملاقی نشوند و تمام شب بیقرار باشند و چون از جفت جدا شود جفتی دیگر نه کند و اگر یکی از آنها جفت خود را در آتش بیند او نیز خود را در آتش اندازد و او را در اخر چال هم میگویند و سرخی و غازه باشد که زنان با سفیداب بر روی مالند و نام پهلوانی بوده از پهلوانان فیروز پسر یزدجرد و نام یکی از ملوک هم هست و او از نسل بهرام گور بوده و سهراب پسر رستم را نیز سرخاب می گفته اند و شراب [illegible] را نیز گویند و کنایه از خون هم هست که بعربی دم خوانند۔

سرخاره ۔ بر وزن انگاره سوزن زرینی باشد که زنان بجهت زینت بر سر زنند و مقنعه را بآن بر یکدیگر بند کنند تا از سر ایشان نیفتد و پنجه مانندی را نیز گویند که از استخوان سازند و بدان بدن را خارند۔

سرخاریدن ۔ کنایه از نومید شدن و نگاه داشتن و تسلی کردن و راغب شدن و لطف نمودن و تعلل و درنگ و اهمال ورزیدن و عاجز شدن در جواب خصم و حیله و مکر کردن و تملق نمودن و خجل شدن و شرمنده گردیدن و بهانه آوردن باشد۔

سرخ بال ۔ با بای ابجد بر وزن خنگ سال تیهو را گویند و آن پرنده ایست مانند کبک لیکن از کبک کوچکتر می باشد۔

سرخ پای ۔ با بای فارسی نام سبزه ایست بغایت نازک و طعم آن ترش باشد و بعربی حماض خوانندش۔

سرخ بت ۔ بضم اول و بای ابجد و خنگ بت بکسر خای نقطه دار دو بت بزرگ اند در موضع بامیان از مضافات کابل در سرحد بدخشان از سنگ تراشیده گویند بلندی هر یک از آن پنجاه و دو گز باشد درمیان آنها مجوف ست چنانکه از کفهای پای ایشان راه است و نردبان پایها کرده اند که بجمیع تجاویف آنها می توان گشت حتی سرهای انگشتان دست و پای ایشان و آنها را بعربی یعوق و یغوث خوانند و بعضی لات و منات گویند و گویند سرخ بت عاشق خنگ بت ست و آنرا سرخ بد هم خوانند که بجای حرف آخر دال ابجد باشد۔

سرخ بید ۔ نوعی از درخت بید ست بعضی گویند بید موله است که بید مجنون باشد۔

سرخ چشم ۔ کنایه از جلاد و مردم خونریز باشد۔

سرخجه ۔ بضم اول و کسر ثالث و فتح جیم ابجد نوعی از [illegible] باشد که بیشتر کودکان را بهم رسد و آن جوششی بود سرخ رنگ و علامت آن تپ و بدبوی نفس و اضطراب و بی خوابی و تشنگی باشد و با جیم فارسی هم بنظر آمده است۔

سرخده ۔ با دال ابجد بر وزن و معنی سرخجه است که نوعی از حصبه باشد و اکثر طفلان را بهم میرسد۔

سرخر ۔ بفتح اول و کسر ثانی معروف است و [illegible] راس الحمار میگویند و کنایه از مردم بی حیا باشد و کسی را نیز گویند که بی موقع بجائی بیاید و بنشیند که جای او نباشد۔

سرخره ۔ بر وزن و معنی سرخده است و آن نوعی از حصبه باشد و با زای نقطه دار هم آمده است۔

سرخ زنبوران ۔ کنایه از سر انگشتان دست باشد که بحنا رنگ کرده باشند

سرخزه - و سرخژه با زای نقطه دار و زای فارسیست بروزن و معنی سرخجه است که نوعی از حصبه باشد و بیشتر اطفال را هم میرسد.

سرخس - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و سین بی نقطه نام شهریست از خراسان و نام داروئیست که آنرا شیانی (؟) گویند و آن چوبکی باشد سیاه رنگ بر کنار دریای خزر و دریای گیلان باشد یابند و آن دو قسم است نر و ماده که جهت دفع کدو دانه و امراض دیگر نیز مفید است.

سرخ سرک - بفتح رای بی نقطه و سکون کاف نام مرغیست که سر او سرخ می باشد و بعربی او را حمره خوانند بضم حای بی نقطه و فتح و تشدید میم.

سرخ سوار - کنایه از جگر است و آن از جملهٔ آلات اندرونی انسان و حیوانات دیگر باشد و بعربی کبد خوانند.

سرخ شبان یا هو دار - نام حضرت موسی علیه السلام است بزبان پهلوی.

سرخشک ابلق - کنایه از دنیا و زمانه و روزگار است.

سرخک - مصغر سرخ است و نام رستنی باشد دوائی و آنرا سرخ مرد گویند و بعربی حمیرا خوانند.

سرخ مرد - بفتح میم و سکون را و دال بی نقطه نازک بدن است و آن رستنی باشد که برگش به برگ بستان افروز ماند و ساق آن سرخ و خوش آینده بود.

سرخ مرز - با زای نقطه دار بروزن و معنی سرخ مرد است که رستنی باشد شبیه به بستان افروز.

سرخو - بضم اول و ثالث و سکون ثانی و واو بمعنی سرخجه باشد و آن جوششی است که بیشتر اطفال را در بدن بهم میرسد.

سرخوار - بکسر اول و واو معدوله بروزن اظهار مردم ولی شعار و صاحب اسرار باشد و شاعر را نیز گفته اند.

سرخوان - با واو معدوله بروزن ترخوان بمعنی سر ذاکر باشد یعنی شخصی که پیش خوانی کند و دیگران ذکر گویند.

سرخوانی - با واو معدوله بروزن ترخوانی بمعنی پیشخوانی باشد و خوانندگی و گویندگی را نیز گویند و بمعنی سرنوشت خواندن هم گفته اند و بمعنی طنز و مسخرگی کردن هم آمده است.

سرخوش - کنایه از کسی است که از شراب به سامان آمده باشد و بس خوب خوشحال باشد.

سرخه - بضم اول و فتح خای نقطه دار نام پسر افراسیاب است که فرامرز او را زنده گرفت و رستم بکین سیاوش بکشت و نام موضعی هم هست از مضافات سمنان و نام نوعی از کبوتر سرخ رنگ باشد.

سرخیزه و سرخیژه - بضم اول و فتح زای هوز در لغت اول و زای فارسی در لغت دوم بمعنی سرخجه است که نوعی از حصبه باشد و آن جوششی بود که بیشتر طفلان را بهم میرسد.

سرخیوس - بفتح اول و کسر ثالث و تحتانی بواو رسیده و سین بی نقطه زده بلغت یونانی دوائیست که آنرا شیطرج خوانند گویند هر کرا دندان درد کند آنرا بر کف دست مخالف گیرد و بر شیب روی نهد درد ساکن گردد.

سرداب - بروزن زرداب خانه را گویند که در زمین سازند.

سردابه - بفتح بای ابجد بمعنی سرداب است که خانهٔ زیر زمینی باشد و خانهٔ تابستانی بسیار سرد را نیز گویند و نام آبشاریست در آب گرم قزوین و نام جزیره ایست از جزایر اندلس.

سرد بیان - کنایه از مردم غیر فصیح و کند طبع و کسیکه سخنان راست مردم را برنجاند و مردم ناموزون را هم میگویند.

سر در گلیم - بکسر کاف فارسی نام بازیست و آنچنان باشد که جمعی در جایها بخوابند و چیزی بر سر خود کشند و شخصی بی دیده باشد بعد از آن آن شخص سر در کنار شخص دیگر نهد و آنهائی که خوابیده بودند جاها را تغییر دهند و سر در گلیم یا لحاف کشند بعد از آن شخصیکه سر در کنار نهاده بود برخیزد و هر کسیرا بگوید که کیست اگر درست گفته باشد آن شخص سوار شود و ...

تا سر او را در کنار بگیرند و اگر خلاف گفته باشد آن شخص او را بر دوش خود گرفته بهر جا که مقرر شده باشد ببرد۔

سر در نشیب کردن ـ کنایه از شرمنده و خجل شدن و زوال کار باشد۔

سر دست افشاندن ـ بکسر ثانی کنایه از غضب کردن و ترک دادن و رقص و رقاصی نمودن باشد۔

سر دستی ـ بر وزن بدستی بمعنی در حال و حاضر باشد یعنی آنچه حاضر باشد و زود آورند و زود سازند و آنچه در دست بوده باشد و آنچه بر سر دست بود و چوبکه قلندران بر دست گیرند۔

سرد شدن ـ معروفست که نقیض گرم شدن باشد و کنایه از مردن و از کاری واسوختن و ملال بهم رسانیدن هم هست۔

سرد گوی ـ کنایه از کند طبع و کسیکه مردم را به سخنان سخت و درشت و راست برنجاند و کنایه از مرد ناموزون هم هست۔

سر دفتر ـ بفتح ثالث سرکردهٔ جاسوسانی که احوال امرا به پادشاهان نویسند۔

سرده ـ بر وزن ارده قدحی که بدان شراب خورند و سرکرده و پیشوای میخوارگان باشد و ساقی را نیز گویند و بمعنی از خربزه هم هست و هر میوهٔ بیش رس را نیز گویند و بمعنی نوع باشد و انواع جمع آنست۔

سردین ـ با دال ابجد بر وزن پروین بلغت اهل مغرب نوعی از ماهی باشد که آنرا بیونانی سماریس خوانند۔

سر رسن یافتن ـ بمعنی سررشته یافتن و دریافتن کار و مهم و رسیدن بمقصود باشد۔

سررشته ـ بکسر رای قرشت کنایه از مدعا و مقصود است۔

سررشته از دست رفتن ـ کنایه از سراسیمه شدن و ترک دادن مهم و معامله و مردن باشد۔

سررشته یافتن ـ کنایه از دریافتن کار و مهم و مقصود و مدعا باشد۔

سرز ـ بفتح اول و ثانی و سکون زای نقطه دار بالارا گویند که بنایان بدان گچ و آهک بر دیوار مالند و بسکون ثانی هم گفته اند۔

سرزدن ـ بر وزن گرگدن بمعنی سرزنش باشد و بمعنی گردن زدن هم هست و بی رخصت و اجازت و بیخبر و بیک ناگاه بخانه و مجلسی در آمدن را نیز گویند۔

سر زلف ـ بکسر ثانی و ضم ثالث و سکون لام و فا کنایه از ناز و غمزه و عشوه و کرشمه و عتاب باشد۔

سرزن ـ بر وزن ارزن بمعنی سرکش و عنان پیچیده و نافرمان باشد۔

سرزیره ـ بر وزن زنجیره نام گیاهیست خوشبوی۔

سرساد ـ با سین بی نقطه بر وزن بغداد گیاهی ست که آنرا پنج انگشت گویند و بعربی فوفهٔ صدالح خوانند۔

سرساخ ـ بر وزن چخماخ ابریشم باریک هموار را گویند۔

سرسبز ـ بفتح ثالث و سکون بای ابجد و زای هوز کنایه از حیات و زندگی و تری و تازگی عیش و جوان صاحب دولت و کامگار و پادشاه باشد۔

سرسری ـ بر وزن مرمری مردم فرومایه را گویند و سست گرفتن کارها و رعایت حقوق آنها را بواجبی نکردن و کار آسان باشد و کنایه از کار بی تأمل و سخن بی فکر و بیهوده و خام و سریع الفهم و اسپ سریع السیر هم هست۔

سرسفره ـ بکسر ثانی کنایه از سوراخ مقعد باشد۔

سرسنه ـ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح نون نام ولایتی ست از ملک عجم و بفتح اول هم بنظر آمده است۔

سرش ـ بکسر اول و ثانی و سکون شین نقطه دار مخفف سریش است و آن مقعد درو باکی باشد گرچه ریش بمعنی گره هم آمده است و بکسر اول و ثانی مخفف سرش باشد و آن آردیست که کفشگران و صحافان و امثال ایشان کار فرمایند و بلغت ژند و پاژند بمعنی بد و زبون ست که در

مقابل نیک و نیکو باشد۔

سرشاخ۔ بفتح اول و کسر ثانی و ثالث بالف کشیده و بجای نقطه دار زده بلندی را گویند که بر دو جانب پیشانی می باشد و بسکون ثانی چوبی باشد دراز که بام خانه را بدان پوشند و سرهای آن از عمارت بیرون باشد۔

سرشار۔ بروزن خروار بمعنی لبریز است چه شار بمعنی ریختن باشد و بمعنی لبالب هم آمده است۔

سرشب۔ بروزن هرشب بمعنی شاهین باشد و آن جانوریست شکاری۔

سرشت۔ بکسر اول و ثانی بروزن بهشت خلقت و طینت و مایهٔ طبع و طبیعت و خوی آدمی را گویند و بمعنی مخلوط و آغشته و ماضی آغشته کردن هم هست۔

سرشف۔ بفتح ثالث بروزن فرقف نام غله ایست شبیه بجو دل که روغن تلخ از آن گیرند و گل آن زرد و سرخ می باشد۔

سرشک۔ بروزن و معنی زرشک باشد و آن نباتیست معروف که بعربی انبرباریس گویند و قاقوت آشها کنند و بعضی درخت و بوتهٔ زرشک را سرشک می گویند و مطلق قطره را گویند عموماً و قطرهٔ باران و اشک چشم را خصوصاً و بمعنی شراره و خردهٔ آتش بود که بجهد و جهنده باشد و نام درختیست در بلخ که گلهای سفید مائل بسرخی دارد و آنرا آزاد درخت نیز گویند و بعضی گویند گل آن درخت سرشک نام دارد۔

سرشک آتش۔ کنایه از قطره ایست که از هیزم تر بر آتش می چکد۔

سرشک انگبین۔ کنایه از ترشی و چاشنی است که مرکب از آب و عسل و سرکه باشد و دوشاب را نیز گفته اند۔

سرشک شور۔ بکسر کاف کنایه از اشک غمزدگان باشد۔

سرشکوان۔ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و رابع و واو بالف کشیده و بنون زده پردهٔ را گویند که در پیش زفاف به پیش عروس بیاویزند و آنرا بعربی کله گویند۔

سرشکون۔ بفتح واو و سکون نون بمعنی سرشکوان است و آن پرده باشد که در پیش عروس آویزند۔

سرشوی۔ بروزن بدبوی سرتراش و حجام را گویند و نوعی از گل هم هست که بدان سر شویند و گل سرشوی گویند۔

سرعشر۔ بفتح عین بی نقطه و سکون شین و رای قرشت نقشی و نشانیست که در حاشیهٔ قرآن بجهت هر ده آیت کنند۔

سرعطسهٔ آدم۔ کنایه از عیسی علیه السلام است۔

سرغنج۔ بکسر غین نقطه دار و سکون جیم فارسی کاسهٔ چوبین را گویند۔

سرغنه۔ بفتح نون بروزن ارجمند بمعنی عظیم و بزرگ و بی همتا باشد۔

سرغوغا۔ بمعنی سرفتنه است و آن کسی باشد که باعث و بانی فتنه و غوغا و آشوب گردد و بمعنی طلیعهٔ لشکر هم گفته اند و آنرا بترکی هراول خوانند۔

سرغین۔ بفتح اول و کسر ثالث بروزن پروین بمعنی سرنا باشد که مخفف سورنای است و آنرا نای ترکی نیز خوانند و بکسر اول و ثالث هم بنظر آمده است۔

سرغینه۔ بروزن چرمینه بمعنی سرغین است که نای ترکی باشد و آنرا سورنای گویند۔

سرف۔ بفتح اول و ثانی بروزن صدف درد گلو و سینه را گویند که بسبب سرفه کردن بهم رسیده باشد و بضم اول و ثانی هم باین معنی و هم بمعنی خاریدن کام آمده است و بضم اول و سکون ثانی سرفه را گویند و بعربی سعال خوانند و بمعنی سرفه کننده هم هست۔

سرفراز۔ بفتح فا و رای بی نقطه بالف کشیده و بزای نقطه دار زده نام روز سوم است از ماههای ملکی و کنایه از بلندی جاه و عزت و اعتبار و دولت باشد و بمعنی سربلند

دگردن کش و متکبر هم آمده است

سرک - بفتح اول و ثانی و سکون کاف بزبان فرونجی پسر را گویند که برادر دختر است و تصغیر سر هم هست و بضم اول و سکون ثانی و ثالث بمعنی سرخجه است و آن جوششی باشد که از سر و روی و اندام اطفال برآید و بکسر اول و سکون ثانی و کاف سرخاب سفید آبی را گویند که زنان بر روی مالند و بمعنی سنج و سفید هم آمده است -

سرکا - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده بمعنی سرکه باشد و بزبان عربی خل گویند -

سرکب - بفتح ثالث بر وزن مهرشب نام مطربی و سازنده بوده که در عهد خود نظیر نداشته -

سرکحلی - بضم ثالث و سکون حای بی نقطه بر وزن سر قفلی هر چیز سیاه را گویند عموماً و ابر تیره سیاه را خصوصاً -

سرگر - بفتح اول بر وزن زرگر کفشگر و کفش دوز را گویند و بضم اول هم باین معنی و هم بمعنی بوزه فروش و بوزه ساز باشد چه سرشراب را گویند که از آرد برنج سازند -

سرگران - بکسر کاف فارسی کنایه از کسی است که در قهر و غضب بود و خشمناک باشد و متکبر را نیز گویند و درد سر و ملالت را هم گفته اند -

سرگرد ا - با کاف فارسی بر وزن لبس فردا بمعنی سرگیجه باشد و آن علتیست آدمی را و بعربی دوار خوانند -

سرگرفته - کنایه از درد سر باشد و سرزنش کردن و طعنه زدن را نیز گویند و ملامت کننده را هم میگویند -

سرگره - بکسر کاف فارسی و رای قرشت ظهور ها عقده و گرهی را گویند که بر تسبیح تعبیه کنند -

سرگزیت - بفتح کاف فارسی و کسر زای نقطه دار و سکون تحتانی و فوقانی زری را گویند که سر شمار کفار نموده از ایشان بطریق جزیه بگیرند چه گزیت بمعنی جزیه باشد اگر چه گزیت بفتح کاف فارسی و تحتانی است بسبب آنکه جزیه معرب آنست لیکن در فرهنگ جهانگیری بفتح کاف و سکون تحتانی نوشته شده بود و باین بیت مستند گردیده که بیت

خراج قیصر و زوم ست و سرگزیت خلم + بهای بندگی رام رای باجیپال -

سرگزید - بر وزن برمزید بمعنی سرگزیت است که جزیه و زری باشد که از کفار گیرند -

سرگزین - بضم کاف فارسی آن باشد که کسان حاکم از هر گله گوسفند و گاو و ایلخی اسپ یک گوسفند و یک گاو و یک اسپ انتخاب و گزین کرده بگیرند -

سرگس - بفتح کاف و سکون سین بی نقطه نام مغنیست خوش آواز -

سرکش - با کاف بر وزن مفرش نام خنیاگر و مطربی بوده بی عدیل و نظیر و کنایه از مردم دیر آشنا باشد و اسپ سرکش و سرشخ را نیز گویند و مردم صاحب قوت و قدرت و نافرمان و مغرور را نیز گفته اند -

سرگل - بفتح کاف فارسی بر وزن صندل گوئی باشد که اطفال از ریسمان سازند و بدان بازی کنند -

سرگله نهادن - کنایه از برگزیدن و اعتبار کردن باشد

سرکنگبین - بمعنی سکنجبین ست و آن مرکبی باشد از سرکه و عسل چه انگبین بمعنی عسل ست -

سرکوب - بر وزن مرکوب بلندی را گویند که بر قلعها و خانها مشرف باشد و بمعنی طعنه و سرزنش هم گفته اند و حریف قوی و پر زور بود که بجنگ و خصومت آمده باشد و شخصی را نیز گویند که در هر فن زیادتی کند و بر دیگری فائق باشد و بمعنی ضابطه هم آمده است -

سرکوبه - بر وزن منصوبه گرز گران را گویند -

سرگوتان - بکسر اول و ضم کاف فارسی و فوقانی بالف کشیده بلغت ژند و پاژند بمعنی راز باشد که سخن مخفی ست و بفتح اول هم بنظر آمده است و بمعنی واری که دزدان را از حلق آویزند[1]

[1] مله ای حلق دزدان دران کرده ۱۲۵۹

سرکوچاک - بفتح جیم فارسی کنایه از مردم فرومایه و بیقدر و قیمت و بی تعین باشد-

سرکرده ساله - بکسر ها کنایه از کینهٔ دیرینه باشد-

سرکرفروختن - کنایه از ترشروئی کردن و روی درهم کشیدن باشد-

سرکفشانی - کنایه از سختی در عبارت و بدگوئی کردن و طعنه زدن باشد-

سرگیجش - بکسر کاف فارسی و جیم بمعنی گردیدن سر باشد و آن چنان ست که چون کسی از جائی برخیزد اندک زمانی سرش بگردش در آید که اگر چشم بپوشد البته بیفتد-

سرگیجه - بفتح جیم بمعنی سرگیجش ست و بعربی دوار گویند-

سرگیس - بکسر کاف فارسی بروزن تلبیس به معنی سدگیس ست که قوس قزح باشد و آنرا کمان رستم و کمان شیطان هم میگویند چه قزح نام شیطان ست بعربی-

سرگین گردان - بروزن و معنی سرگین غلطان ست که جعل باشد-

سُرلاب - بضم اول و لام الف بروزن مرغاب مخفف اسطرلاب ست و آن آلتی باشد منجمان را از جهت ارتفاع گرفتن آفتاب و ثوابت و کارهای دیگر-

سرلاد - بالام بروزن بغداد بمعنی سر دیوار باشد چنانکه بن لاد پای دیوارست چه لاد بمعنی دیوار باشد و بمعنی دیوار هم گفته اند مطلقًا-

سرم - بفتح اول و سکون ثانی و میم کنگر باشد و آن رستنی بود که برگش خار دارست و آنرا پزند با ماست خورند و بعربی حرشف خوانند بفتح حای بی نقطه-

سرماریزگی - هوای باشد متصل و مماس زمین که از غایت سرما فسرده گردد و مانند برفی در نهایت ریزگی و تنگی بزمین بریزد و اکثر در شبهای خنک یا در اول و آخر روز که سرما بیشتر باشد بهم رسد-

سرمافزای - بکسر فا و زای نقطه دار بالف کشیده و بتحتانی زده نام ماه نهم ست از سال ملکی-

سرمامک - نام بازی ست که کودکان بازند و آن چنان باشد که شخصی را مامک نام کنند و یکی از کودکان سر در کنار او نهد و دیگران گریخته هر یک بگوشه پنهان شوند بعد از آن طفلی که سر در کنار مامک داشت برخیزد و در جستجوی اطفال شود و طفلان یک یک از کنار و گوشها بر آمده دستی بر سر مامک رسانند اگر طفلی را پیش از آنکه دست بر سر مامک رساند بگیرد بر دوش آن طفل سوار شده پیش مامک آورد و همان طفل مرکوب سر بر کنار مامک نهد و اگر نتوانست طفلی را گرفتن همان خود سر بر کنار مامک نهد و بازی را از سر گیرد-

سرماهی - بروزن خرگاهی ماهیانه و مقرری باشد که در هر سر ماه بنوکران امثال آن دهند و آنرا بعربی مشاهره گویند-

سرمج - بفتح اول و میم و سکون ثانی و جیم دوائیست که آنرا اسفناج رومی گویند و آن بستانی و صحرائی هر دو می باشد صحرائی آنرا بگیرند و بجوشانند آب آنرا از بسکه مشیمه در شکمش مانده باشد بخورد در ساعت بیفتد و آنرا اعراب سرمق میگویند که بجای جیم قاف باشد-

سرمخار - بفتح اول و ثالث کنایه از تعجیل ست یعنی توقف مکن و زود بیا-

سرمش - بکسر ثالث و سکون شین نقطه دار زردآلوی خشک شده باشد که مغز بادام در درون آن کنند-

سرمک - بروزن زردک نوعی از سبزی باشد و شوره گیاهی نیز هست که آنرا اسفناج رومی خوانند و معرب آن سرمق باشد-

سرموتک - با تای قرشت بروزن زنبورک بمعنی آشوب و شور و غوغا باشد-

سرموزه - بروزن هر روزه کفشی باشد که بر بالای موزه

پوشند و در ماوراءالنهر متعارفست۔

سُرمه۔ بضم اول و فتح ثالث معروف ست و آن چیزے باشد که در چشم کشند و نام قریه هم هست از قراے فارس که در ان سُرمه خیزد۔

سرمهٔ خاک بین۔ سرمهٔ بود که خسرو پرویز داشت گویند هر که یکبار در چشم کشیدی تا یک گز عمق زمین را بدیدے و تا مدت یک سال این چنین بودی۔

سرمه کش۔ بفتح کاف و سکون شین نقطه دار شخصے را گویند که سرمه کشیده باشد و کسیکه سرمه در چشم مردم کشد و کنایه از روشن کننده چشم و بینائی دهنده و کنایه از شب تاریک هم هست۔

سُرنا۔ بضم اول و نون بالف کشیده مخفف سورنای ست که در نقار خانها و روزهاے جشن و سور نوازند و آنرا ناے رومی نیز گویند۔

سر نامه۔ بر وزن هنگامه آنچه بر سر کتابها نویسند که در فلان محل به فلانی برسانند و بعضے گویند سرنامه عنوان ست یعنے آنچه بر بالاے نامه نویسند۔

سُرنای۔ بضم اول و سکون آخر که یاے حطی باشد بمعنی نای رومی ست که سرنا باشد و بحذف الف هم آمده است۔

سِرِسنج۔ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و جیم سنج را گویند و آن دو پاره روے تنک باشد مانند طبق بے کناره و بر پشت آن قبه سازند و بندی بران تعبیه کنند و بر دست گرفته بر یکدیگر زنند تا بصدا در آید و بیشتر با نقاره و دهل و امثال آن نوازند و قلعی و سرب سوخته را نیز گویند و آن رنگیست که نقاشان و مصوران بکار برند و آن در غایت حمرت می باشد چه باطن سرب سرخ است و به چند آتش حمرت آن ظاهر می شود و استنزال او در رحمت زیبت و لطرون ست نزد اهل عمل۔

سرند۔ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و دال ابجد ریسمانی باشد که طفلان در ایام عیدها و جشنها از جائی آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند و جل و نرغ را نیز گفته اند و آن چیزے باشد سبز که در آبهاے ایستاده بهم رسد و باین دو معنی بجاے نون یاے حطی هم آمده است و لبلاب را نیز گویند و آن رستنی باشد که بر درخت پیچد و بعربی عشقه خوانند و باین معنی با ثانی مفتوح نیز بنظر آمده است و بندے باشد از جمله فنون کشتی گیری و آن چنان ست که کشتی گیر پاے خود را بپاے دیگرے بند کند و او را بیندازد و آنرا بعربی شغزبیه خوانند و بمعنی ریسمانے باشد که یک سر آنرا حلقه کنند و در زیر خاک پنهان سازند و سر دیگر را شخصے گرفته در کمین بنشیند تا آدمی یا جانورے که پاے در ان میان نهد آن شخص بسوے خود کشد و او را بگیرد۔

سرنوبه۔ بفتح ثالث و باے ابجد سرگروه و ریش سفید پاسبانان را گویند چه نوبه بر وزن توبه بمعنی پاسبان ست۔

سرنوشت۔ حکم ازل و قضاے ازل ست یعنے آنچه در روز ازل تقدیر شده باشد۔

سُرنی۔ بضم اول و فتح ثالث بر وزن بُرمی مخفف سورنای ست که ناے رومی باشد و نای ترکی هم میگویند۔

سُرو۔ بضم اول و ثانی بواو کشیده مطلق شاخ را گویند خواه شاخ گاو باشد و خواه شاخ گاومیش و شاخ گوسفند و امثال آن و پیالهٔ شراب را نیز گویند و بمعنی دروغ و بهتان هم گفته اند و بفتح اول و سکون ثانی و واو نام درختیست مشهور و معروف و آن سه قسم میباشد یکی سرو آزاد و دیگری سرو سهی و سوم سرو ناز هر یک در جای خود خواهد آمد و عربان سرو را شجرة الحیة خوانند چه گویند هر جا که سرو هست البته مار هم هست اگر برگ آنرا بکوبند و با سرکه بیامیزند موی را سیاه کند و نام یکی از پادشاهان یمن ست که دختر یکے از فرزندان فریدون داده بود۔

سرودا۔ بر وزن پرو(ا) بمعنی حدیث و سخن باشد و بمعنے افسانهٔ دروغ و شعر هم گفته اند۔

سرواد - بروزن فرہاد کلام منظوم و شعر را گویند و بمعنی افسانہ و افسون و سرود ہم گفتہ اند۔

سراواده - بفتح اول بروزن شہزاده قافیہ شعر را گویند ہمچو بہار و نگار و ہزار و زمین و کمین و امین و حرف دال درین لغت و لغت ماقبل بنا بر قاعدۂ کلی نقطہ دار است

سرو آزاد - بکسر وا و سروے را گویند کہ راست رود و آنرا باین اعتبار آزاد گفتہ اند کہ از قید کجی و ناراستی و پیوستن بشاخ دیگر فارغ است و بعضے گویند ہر درختی کہ میوه نہ دہد آنرا آزاد خوانند و چون سرو میوه نہ دہد باین سبب آزاد باشد و جمعے گفتہ اند ہر درختی را الکانی و زوالے ہست چنانکہ گاہے پر برگ و تازه ہست و گاہے پژمرده و بی برگ و سرو را ہیچ ازینہا نیست و ہمہ وقت سبز و تازه است و ازین علتہا فارغ و این صفت آزادگان است پس بدین جہت آزاد باشد۔

سرواله - بضم اول بروزن بزغالہ علفے بود کہ بر سر آن خارہاے تیز باشد و ہمین کہ بجامہ فرو رفت جدا کردن آن بسیار دشوار ست۔

سروب - بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث مجہول و باے ابجد بلغت ژند و پاژند بمعنی سخن باشد و بعربی کلام گویند۔

سروتک - بفتح اول و فوقانی و ثالث مجہول بروزن عروسک بمعنی شورش و آشوب و غوغا باشد و باین معنے بفتح اول و ثانی و فوقانی ہم گفتہ اند کہ بروزن فرزوق باشد

سروج - بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث مجہول و جیم فارسی نام دشتی ست در نواحی کرمان۔

سروخشت - بفتح اول و کسر خاے نقطہ دار در جائی و محلے گفتہ میشود کہ شخصے را سخنی گویند یا از روی مہربانی نصیحتے نمایند او نشنود۔

سرود - بضم اول بروزن درود بمعنی سخن باشد و بمعنے خوانندگی و گویندگی مرغان و آدمیان ہم ہست و بمعنے رقص و سماع نیز گفتہ اند و بفتح اول بروزن سرمد بمعنی اول سرواوست کہ نظم و نثر و شعر و افسانہ و قصہ باشد۔

سرود کردن - بمعنی سرودن و درہم کشیدن ست کہ کنایہ از خشمگین شدن و خطاب و عتاب کردن باشد۔

سروستان - با تاے قرشت بروزن نرگسدان معروف ست و آن جائے باشد کہ درخت سرو بسیار بود و نام لحن و ہم ست از سی لحن باربد و نام قصبہ ایست در ملک فارس۔

سروستاه - بروزن گرم نگاه نام نوائیست از موسیقی۔

سروسہی - بکسر وا و سروے باشد دو شاخ و شاخہای آن راست می باشد چہ سہی بمعنی راست آمده است و نام لحن یازدہم ست از سی لحن باربد۔

سروسیاه - بکسر ثالث و تحتانی بالف کشیده درخت ناژو را گویند و آنرا بعربی صنوبر الصغار خوانند۔

سروش - بضم اول بروزن خروش نام جبرئیل است خصوصاً و ہر فرشتۂ کہ پیغام آور باشد عموماً و مطلق فرشتہ را نیز گفتہ اند و بعربی ملک خوانند و حکمای فرس گویند کہ حق تعالی سی و پنج سروش آفریده است از انجملہ سی نفر آنانکہ روزہاے سی گانۂ ہر ماه از ماہہاے شمسے بنام ایشان موسوم گشتہ و پنج نفر دیگر آنکہ پنجۂ دزدیده کہ خمسۂ مسترقہ باشد بنام آنہاست و از جملۂ آن سی سروش دوازده نفر اند کہ ماہہاے دوازده گانۂ سال شمسی بنام ایشان موسوم شده و ہر یکے ازین دوازده سروش بتدبیر امور و مصالح ماہی کہ بنام اوست معین ست و ہمچنین تدبیر امور و مصالحی کہ در ہر یک از روزہاے سی گانہ واقع میشود حوالہ بسروشی ست کہ آن روز بنام او موسوم ست و این سروشہا کہ بتدبیر روزہا قیام دارند کارکنان سروشہاے اند کہ بتدبیر ماہہا اقدام می نمایند پس ہر روزی کہ بنام آن ماه موسوم باشد

سروشے کہ آن ماہ بنام اوست وتدبیر مصالح آن روز بدو مقررست خود ہم بتدبیر ومصالح آن روز مے پردازد وبنابرین بجہت شرف آن روز را عید کنند وجشن سازند ونیز ہر کدام از سروشہا بمحافظت جوہرے وعنصرے مقررست چنانکہ خرداد بر آب موکل ست وارد یبہشت بر آتش ومرداد بر اشجار وباقی سروشہا بمحافظت آنچہ در ذیل نام آن سروش مقررست ونام ملکے نیز ہست کہ ریاست بندگان بدست اوست وبتدبیر امور ومصالحے کہ در روز سروش واقع می شود بدو متعلق ست ونام روز ہفدہم باشد از ہر ماہ شمسی نیک ست درین روز دعا کردن وبآتشکدہ رفتن وباقی امور بدست۔

سروشہ ـ بضم اول وفتح شین قرشت بمعنی سروش است کہ جبرئیل باشد خصوصاً وملائکہ دیگر عموماً۔

سرول ـ بفتح اول بروزن طول بمعنی حقد باشد وآن بدگوئی وغیبت مردم در خاطر نگاہ داشتن ست وطالب فرصت بدی کردن بودن۔

سرولت ـ بفتح اول بروزن [illegible] بمعنی شاخ ست [illegible] از شاخ گاو وگوسفند وامثال آن وبضم اول بمعنی سرین [illegible] کہ نشستگاہ مردمان وکفل [illegible] باشد۔

سروناز ـ بکسر ثالث سرو [illegible] را گویند [illegible] نورستہ ہم آمدہ [illegible] گویند کہ شاخہای آن بہر طرف مائل باشد بخلاف [illegible]

سرومی ـ بفتح اول وبضم ثانی وسکون [illegible] بمعنی سرون ست کہ شاخ گوسفند [illegible] باشد وبضم اول [illegible] وکفل مردم وچاروا۔

سرویسہ ـ بفتح اول وثانی مجہول بروزن [illegible] قوس قزح را گویند [illegible] را ہم میگویند۔

سرہ ـ بفتح اول وثانی [illegible] نام [illegible] قلب باشد کہ [illegible] سرہ گویند [illegible] سر مردم [illegible]

وہر چیزے نیکو وراست وبے عیب وخلاصہ وپسندیدہ وبرگزیدہ واعلا ونفیس باشد چنانکہ ہر چیز زبون وبد وعیب دار را پایہ گویند وشقہ حریر سفید علم را نیز می گویند وبمعنی اصل ہم آمدہ است چنانکہ فرع را پایہ خوانند۔

سرہال ـ بہاے بالف کشیدہ بروزن ابدال مردم سرگشتہ وسرگردان را گویند وبمعنی گردون ہم آمدہ است وفلک را نیز گفتہ اند وہر چیزے را می گویند کہ ہمیشہ در گردش باشد۔

سرہنگ ـ بروزن فرہنگ سردار وپیشرو لشکر وسپاہ باشد چہ ہنگ بمعنی سپاہ نیز آمدہ است وبمعنی پہلوان ومبارز ہم گفتہ اند۔

سری ـ بفتح اول بروزن پری سرداری وسپہ سالاری باشد وبمعنی سراے ہم ہست کہ خانہ باشد وچیزے را نیز گویند از آہن کہ در روز جنگ بر سر اسپ بندند ونام یکے از اولیاء اللہ ست مشہور بسری سقطی۔

سریچہ ـ بروزن دریچہ نام جانوریست پرندہ وکوچک جثہ ودراز دم کہ ہمیشہ بکنارہاے آب نشیند ودم جنباند وآنرا مرغ فاطمہ خوانند وبعربی صعوہ گویند۔

سریچہ ـ باغاے نقطہ دار بروزن خلیفہ مرغ سقارا گویند وآن پرندہ ایست کہ در رنگ اسفل او یعنی در زیر منقار [illegible] باشد [illegible] سریچہ است۔

سریر ـ بروزن [illegible] اگویند وآن چیزی باشد سبز کہ در آبہا [illegible] بسیار [illegible] اطفال از جاے [illegible] بر آن نشستہ در ہوا آیند وروند۔

سریسہ ـ [illegible] سرویسہ است کہ قوس قزح باشد وبا [illegible] بمعنی [illegible] نام ولایتی وجاے نیز ہست کہ غار [illegible] ورنگ وسخت را گویند۔

سریافراز ـ بازای نقطہ دار در آخر نام شہریست وغاری [illegible] درون آن [illegible] باشد ودر نواحی آن شہر ست

سر پر فلک - کنایہ از بنات النعش ست و آن ہفت ستارہ باشد شمالی بصورت چوگان -

سر یری - بروزن حریری نام پادشاہ سریر افراز ست و منسوب بسریر را نیز گویند -

سریشس - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و شین قرشت رستنی باشد کہ در سبزی و تازگی بپزند و با ماست بخورند و بعد از رسیدگی خشک کنند و آرد سازند و کفشگران و صحافان چیزہا بدان چسپانند و سریشم را ہمی گویند کہ بدان پی بر کمان پیچند -

سریغ - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و غین نقطہ دار خوشۂ انگور پُر دانہ باشد و بعضی گویند خوشۂ انگوری باشد کہ ہنوز دانہایش درست نشدہ باشد -

سریقون - بفتح اول و ضم قاف و سکون واو و نون لغتی ست سریانی و بمعنی شنجرف سوختہ ست یعنی شنجرف عملی کہ آنرا از سیماب سازند نہ آنکہ از کان بر آورند -

سرین - بضم اول و کسر ثانی و تحتانی و نون ساکن نشستگاہ آدمی و کفل و ساغری حیوانات دیگر -

سرین افگندن - کنایہ از چار زانو و مربع نشستن باشد

سرین گاہ - بمعنی مطلق نشستگاہ باشد عموماً و بمعنی تخت پادشاہان بود خصوصاً -

بیان دہم

در سین بی نقطہ با زای نقطہ دار مشتمل بر پنج لغت

سزا - بفتح اول بروزن جزا یاداش نیکی و بدی باشد و لائق و سزاوار و موافق را نیز گویند -

سزد - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی جاورد باشد کہ سفید خار و خار سفید ست و بفتح اول و ثانی بمعنی می سزد باشد یعنی لائق و سزاوار ہست -

سزگی - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی بہ تحتانی رسیدہ بمعنی سختی و رنج و آزار باشد -

سزیتونتن - با فوقانی و نون و تای قرشت بروزن پر پرونگن بلغت ژند و پاژند بمعنی رفتن ست کہ در مقابل آمدن باشد -

سزید - بروزن یزید بمعنی سزا باشد کہ مکافات بدی و نیکی ست و بمعنی لائق آمد و سزاوار گردید ہم ہست -

بیان یازدہم

در سین بی نقطہ با سین بی نقطہ مشتمل بر سہ لغت و کنایت

سست مہار - بضم اول و سکون ثانی کنایہ از رام و مطیع و رام شدن و مطیع بودن و مردم بی استعداد ناقابل را نیز گویند -

سسطیعون - بفتح اول و کسر طای حطی و ضم عین بی نقطہ بروزن افریدون بلغت سریانی تخمی ست دوائی و آنرا زوفرا نیز گویند و برگ درخت آن بکرفس ماند و آنرا بشیرازی آہودہ و شتاب خوانند -

سسعند - بفتح عین بی نقطہ بروزن پس بند بلغت سریانی عود بلسان را گویند و آن نوعی از عود ست و عرق النسا و صرع و تاریکی چشم و ضیق النفس را نافع ست -

بیان دوازدہم

در سین بی نقطہ با طای حطی مشتمل بر ہشت لغت

سطاخینس - بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و خای نقطہ دار بہ تحتانی رسیدہ و نون مضموم بسین بی نقطہ زدہ بلغت یونانی رستنی باشد گندنای کوہی بول و حیض را براند و بچہ از شکم بیندازد -

سطاریون - بفتح اول بروزن حواریون بلغت یونانی گیاہیست کہ آنرا بفارسی برابران گویند ضماد آن بر گزیدگی عقرب نافع باشد -

سطبوس - با بای ابجد بروزن محبوس بلغت یونانی گل انار باشد و آنرا گلنار خوانند و معرب آن جلنار ست -

سطراک - با رای بی نقطہ بروزن افلاک بلغت

یونانی دوائیست که آنرا بفارسی زرنباد گویند وبجای حرف ثالث واو هم آمده هست که سطواک باشد والله اعلم۔

سطرگاه ۔ بکسر اول وفتح ثانی وسکون ثالث وکاف بالف کشیده صمغ درخت زیتون ست ودخان آن قائم مقام دخان کندر باشد سرفه را نافع است۔

سطرلاب ۔ بضم اول وثانی بیونانی مخفف اسطرلاب است وآن آلتی باشد از برنج که بدان ارتفاع آفتاب گیرند۔

سطروثیون ۔ بفتح اول وسکون ثانی وثالث بواو رسیده ونون مکسور وتحتانی بواو کشیده وبنون دیگر زده بلغت یونانی بیخی ست که آنرا بشیرازی چوبک اشنان خوانند وآن نوعی از کندش باشد وآذریوهمان ست۔

سطقسات ۔ بضم اول وثانی بلغت رومی مخفف اسطقسات ست که عناصر اربعه باشد واصل چیزها را نیز گویند۔

بیان سیزدهم

در سین بی نقطه با عین بی نقطه مشتمل بر چهار لغت

سعتر ۔ بفتح اول وفوقانی بروزن جعفر دوائی است که آنرا اوشه گویند گرم وخشک ست در سوم وآن صحرائی وبستانی هردو می باشد بستانی را مرزه خوانند وآن سبزی باشد که خورند این لغت را باین معنی در کتب طبی بصاد گویند تا بشعیر ملتبس نشود وگویند عربیست۔

سعتر باز ۔ بروزن کفتر باز زنی را گویند که چیز مینه بندد وبا زن دیگر مجامعت کند وآن چیزیست که بصورت وهیأت آلت تناسل ساخته اند۔

سعتری ۔ بروزن دفتری بمعنی سعتر باز است که زن چیز مینه باز باشد۔

سعد ۔ بضم اول وسکون ثانی ودال ابجد نام دوائیست که آنرا بترکی تیلان گویند بضم تای قرشت وفتح بای فارسی وبهترین آن کوفی ست وبفتح اول در عربی بمعنی نحس باشد۔

بیان چهاردهم

در سین بی نقطه با غین نقطه دار مشتمل بر یازده لغت

سغ ۔ بفتح اول وسکون ثانی پوشش وسقف خانه وگنبد وامثال آن باشد ونوعی از عمارت طولانی ودراز را نیز گویند وآنرا بعربی ازج خوانند وشاخ گاو را هم گفته اند۔

سغانه ۔ بفتح اول بروزن جغانه بمعنی زیر زمین وسردابه باشد۔

سغبر ۔ بفتح اول وبای ابجد وسکون ثانی ورای قرشت بلغت رومی دوائیست که آنرا بفارسی سرخش وگیادارو گویند وآن چوبکی باشد که در کنار دریای گیلان باشد۔

سغبه ۔ بضم اول وفتح بای ابجد چیزی چرب وروغنی را گویند وبمعنی فریفته وبازی داده شده نیز آمده است ودر عربی گرسنه وتشنه را گویند لیکن بمعنی تشنه چندان مستعمل نیست۔

سغبین ۔ بفتح اول وکسر بای ابجد بروزن پروین بلغت یونانی نوعی از صمغ باشد که بیرون آن سفید ودرونش بسرخی مائل است وبرعکس نیز گفته اند۔

سغد ۔ بضم اول بروزن چغد زمین نشیب را گویند که آب باران دران جمع شود ونام شهریست از ماوراء النهر نزدیک بسمرقند گویند آب وهوای آن در نهایت لطافت باشد وآن بسغد سمرقند شهرت دارد وآنرا بهشت دنیا هم می گویند۔

سغدو ۔ بضم اول ودال ابجد بروزن ومعنی سختو ست که چرب روده با گوشت ومصالح پر کرده باشد۔

سغده ۔ بفتح اول بروزن معده بمعنی اسغده است که آماده ومهیا باشد۔

سغدیانه ۔ بفتح اول وکسر دال ابجد بروزن بنگیانه پیمانهٔ شراب را گویند۔

سغر ۔ بضم اول وفتح ثانی وسکون رای قرشت خارپشت

کلان را گویند که خارهای خود را چون تیر اندازد و بضم اول و ثانی هم گفته اند۔

سغراق ۔ بفتح اول بروزن چخماق کوزهٔ لوله دار را گویند خواه چینی باشد و خواه سفال و غیر آن و بعضی گویند این لغت ترکی ست۔

سغرنه ۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون رای قرشت و نون مفتوح بمعنی سغرست که خارپشت بزرگ تیر انداز باشد۔

سغری ۔ بفتح اول بروزن فخری مخفف ساغری ست که کفل اسپ و حیوانات دیگر باشد۔

سغو ۔ بفتح اول و ثانی و سکون واو صدا و آواز طاس و طشت و طبق و امثال آن باشد و بفتح اول و سکون ثانی هم آمده است۔

سغود ۔ بضم اول بروزن کشود مرغ سنگ خواره را گویند و بعربی قطا خوانند۔

بیان پانزدهم

در سین بی نقطه با فا مشتمل بر سی و دو لغت و کنایت

سفادیکوس ۔ بفتح اول و فای بالف کشیده و دال بی نقطه به تحتانی رسیده و کاف مضموم بواو و سین بی نقطه زده بلغت یونانی پیاز صحرائی را گویند و بعربی بصل الفار خوانند و گویند اگر موش قدری از آن بخورد فی الحال بمیرد۔

سفاری ۔ بروزن شکاری ساق خوشهٔ گندم را گویند یعنی علفی که بخوشهٔ گندم پیوسته است و میان مجوف می باشد و آنرا بعربی جل خوانند بکسر جیم۔

سفال ۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده و بلام زده معروفست که ریزهٔ کوزه و سبوی شکسته باشد و پوست گردگان و پسته و بادام و فندق و پوست انار خشک شده و امثال آنرا نیز گویند و بکسر اول هم آمده است۔

سفاله ۔ بکسر اول بروزن پیاله بمعنی سفال ست که ریزهٔ کوزه و سبوی شکسته باشد و داسی را نیز گویند که بدان غله درو کنند و بضم اول هم آمده است۔

سفانی ۔ بفتح اول بروزن امانی حشیشه ایست که آن را بعربی رعی الابل خوانند دانهٔ آن همچو دانهٔ مورد باشد و اندک حلاوتی دارد گویند غیر از شتر هر حیوانی دیگر که بخورد بمیرد خصوص جانوران زهردار و طبیخ آن موی را سیاه کند۔

سفاهن ۔ بفتح اول و هاء هوز بروزن فلاخن شانهٔ زلف و گیسو را گویند۔

سفت ۔ بضم اول و سکون ثانی و فوقانی دوش را گویند و بعربی کتف خوانند و ماضی سفتن هم هست که از سوراخ کردن باشد و بمعنی محکم و مضبوط و سخت نیز آمده است و هر سوراخ کوچک را گویند عموماً و سوراخ سوزن را خصوصاً و بکسر اول نیز بمعنی سطبر و غلیظ و محکم و مضبوط و دوش که کتف باشد آمده است۔

سفتگر ۔ بضم اول بروزن قفلگر شخصی را گویند که مروارید و مرجان و امثال آنرا سوراخ میکند۔

سفتن ۔ بروزن گفتن بمعنی سوراخ کردن و سوراخ شدن باشد و بمعنی تراویدن و تراوش هم آمده است۔

سفته ۔ بضم اول بروزن خفته هر چیزی سوراخ کرده را گویند همچو مروارید سفته و لعل سفته و مانند آن و حلقهٔ طلا و نقره را نیز گفته اند که در گوش کنند و بمعنی تحفه و چیزی باشد که شخصی بجهت شخصی از ملکی بملک دیگر برسم تکلف یا بضاعت بفرستد و بفتح اول بروزن هفته آنست که کسی چیزی از کسی بطریق عاریت یا قرض یا در عوض چیزی بگیرد تا در شهری دیگر باز دهد و دستلاف را نیز گویند و آن سودای اول صناف و فروشندگان باشد و بمعنی پیکان تیر و سنان نیزه و هر چیز که سر آنرا تیز کرده باشند هم هست و باین معنی بضم اول هم آمده است و سخن تازه و نو را هم می گویند و شخصی که موضعی و جائی از و گرفته باشند و جایگاه دیگر باو داده باشند و بکسر اول هر چیز غلیظ

وسطبر و بستہ و سخت و محکم و مضبوط را گویند عموماً و جبانہ ہنگفت و گندہ و سطبر را خصوصاً۔

سفتہ گوش ۔ گوش سوراخ کردہ را گویند و شخصی را نیز گویند کہ گوش او سوراخ باشد و کنایہ از فرمان بردار و قبول کنندہ و مطیع و تابع و غلام ہم ہست۔

سفتین ۔ بکسر اول و فوقانی بروزن مسکین نام ولایتی است از ترکستان منسوب بخوبان۔

سفچ ۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی بمعنی کالک ست کہ خربزۂ خام و نارسیدہ باشد و با جیم ابجد نیز گفتہ اند و بمعنی شراب جوشانیدہ کہ آنرا بعربی مثلث گویند ہم آمدہ است۔

سفچہ ۔ بروزن کفچہ بمعنی سفچ ست کہ خربزۂ نارسیدہ و شراب مثلث باشد۔

سفد ۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون دال ابجد بمعنی سپندا کہ زمین باشد و بعربی ارض گویند و نام فرشتہ ہم ہست کہ موکل زمین است و نام ماہ دوازدہم و نام روز پنجم باشد از سالہا و ماہہای شمسی و درین روز فارسیان جشن کنند و عید سازند بنا بر قاعدۂ کلیہ کہ میان ایشان معمول ست کہ چون نام ماہ و نام روز موافق آید آن روز را عید باید کرد و درین روز نو پوشیدن و درخت نشاندن را خوب میدانند و سپند را نیز گویند و آن تخمی باشد کہ بجہت چشم زخم در آتش بزنند۔

سفر ۔ بضم اول و ثانی و سکون رای قرشت بمعنی سیخول است کہ خارپشت بزرگ باشد و بفتح ثانی ہم گفتہ اند و صاحب موید الفضلا میگوید کہ این لغت سغر با غین نقطہ دار است و بفا تصحیف شدہ است۔

سفر خشک ۔ بکسر ثالث و ضم خای نقطہ دار کنایہ از سفر بی نفع و بی فائدہ باشد۔

سفر خشک رنگ ۔ بفتح رای قرشت و سکون نون و کاف فارسی بمعنی سفر خشک ست کہ کنایہ از سفر بی نفع و بی فائدہ باشد۔

سفر کردن ۔ معروف است و کنایہ از خالی کردن و تمام کردن ہم ہست۔

سفرنگ ۔ بفتح اول بروزن خرچنگ بمعنی تفسیر باشد یعنی معانی و شرحی کہ بر کلام خدا نویسند۔

سفرود ۔ با واو مجہول بروزن مقصود مرغ سنگ خوارہ را گویند و بعربی قطا خوانند۔

سفرۂ فصاحت ۔ کنایہ از زبان فصیح باشد و تصنیفات و تالیفات را نیز گویند۔

سفسار ۔ بکسر اول بروزن و معنی سمسار ست کہ دلال باشد۔

سفلے ۔ بضم اول بروزن قفلی دیگ آہنی را گویند کہ سرش کشادہ بود و در عربی بمعنی پستی ست کہ در مقابل بلندی باشد۔

سفندارمذ ۔ بکسر اول مخفف اسفندارمذ ست کہ ماہ دوازدہم از سالہا و روز پنجم از ماہہای شمسی باشد و درین روز فارسیان بنا بر قاعدۂ کلیہ کہ چون نام ماہ و روز موافق آید جشن باید کرد عید کنند و بمعنی زمین ہم آمدہ است و نام فرشتہ ہم ہست موکل بر زمین و جنگلہا و بیشہا و مصالح امور ماہ و روز سفندارمذ متعلق بدوست و درین روز درخت نشاندن و نو پوشیدن را خوب میدانند۔

سفید ۔ بروزن و معنی سپید ست کہ نقیض سیاہ باشد و بعربی ابیض خوانند و کنایہ از ظاہر و نمایان ہم ہست چہ ہرگاہ گویند سفید شد مراد آن باشد کہ ظاہر شد و نمایان گردید و سفید نشد یعنی پیدا نشد۔

سفید اسفند ۔ بکسر اول و ہمزہ و فتح فا و سکون نون و دال ابجد خردل سفید را گویند و آن نوعی از تخم سپندان باشد۔

سفید بری ۔ بفتح بای ابجد و رای بی نقطہ تحتانی رسیدہ فصل خریف را گویند کہ موسم پائیز و برگ ریزان باشد۔

سفید تاک ۔ بمعنی سپیدتاک است و آن نباتی باشد کہ خسرو دارو گویندش و با میوۂ آن پوست را دباغت

وهند و بعربی کرمة البیضا خوانند۔

سفید خار — بروزن و معنی سپید خارست که آنرا بعربی شوکة البیضا خوانند و درختی هم هست خاردار که آنرا خنج گویند و بعربی عوسج خوانند۔

سفید شدن — کنایه از ظاهر شدن و آشکارا گشتن باشد

سفید کاسه — کنایه از جوانمردی و همت بود بر خلاف سیه کاسه که خسیس و دون همت باشد۔

بیان شانزدهم

در سین بی نقطه با قاف مشتمل بر بست و هفت لغت و کنایت

سقاقلوس — بفتح اول و ثانی بالف کشیده و ضم قاف و لام بواو رسیده و بسین بی نقطه زده بلغت یونانی بمعنی موت عضو و بطلان حس باشد۔

سقراط — بضم اول و سکون طای حطی بروزن جغرات یونانی نام حکیمیست مشهور گویند در زمان اسکندر بود۔

سقراطیون — بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده و کسر طای حطی و تحتانی بواو رسیده و بنون زده نوعی از کماة باشد و آنرا بعربی قنبل و بشیرازی کبداسی خوانند برگ آن به برگ سوسن و بیخ آن و طعم بیخ آن به بصل الفار ماند۔

سقراق — بفتح اول بروزن چخماق بمعنی سغراق ست که کاسه و کوزهٔ لوله دار باشد گویند ترکی ست۔

سقرلات — بفتح اول و کسر ثانی معروفست و آن جامهٔ پشمین که در ملک فرنگ می بافند و در ملک روم هم بافته میشود و با طای حطی هم آمده است۔

سقرینوس — بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی رسیده و نون بواو کشیده و بسین بی نقطه زده بلغت یونانی عقرب را گویند که کژدم باشد و بعضی گویند حیوانی ست دریائی۔

سقسین — با سین بی نقطه بروزن قزوین نام ولایتی ست غیر معلوم۔ [1]

سقط — بفتح اول و ثانی بروزن و معنی غلط و خطا باشد و فضلهٔ هر حیوانی را نیز گویند خواه بکار آید خواه نیاید و عربان رخت و کالای بد و زبون و کار زشت را می گویند

سقف — بضم اول و ثانی و سکون فا مخفف سقفاست که قاضی ترسایان و حاکم و مهتر ایشان باشد و زاهدی را نیز گویند که خود را بجهت ریاضت نفس بزنجیر آویزد۔

سقف لاجورد — کنایه از آسمان ست۔

سقف مخنث زای — بمعنی سقف لاجوردست که آسمان باشد۔

سقف مینا — کنایه از آسمان ست و درختان بزرگ و سایه دار را نیز گویند۔

سقف نیم خانه — کنایه از آسمان ست و گنبد را نیز گویند

سقلاب — بفتح اول و لام الف بروزن مهتاب نام ولایتی ست از روم و باین معنی بجای حرف اول صاد بی نقطه هم بنظر آمده است و سگ آبی را نیز گویند که سیاه رنگ باشد

سقلات — به تشدید لام بمعنی سقرلات ست و آن پارچه باشد معروف که از پشم بافند و بحذف تشدید و تای حطی هم بنظر آمده است که سقلاط باشد۔

سقلاطون — بروزن افلاطون بمعنی سقرلات ست و جامهٔ نخجوانی را نیز گویند و بعضی گویند نام شهریست که سقرلات منسوب بآن شهرست و بمعنی رنگ و لون هم آمده است و بعضی گویند رنگ کبودست چه سقلاطون در اصل سقلاطگون بوده است و کاف بکثرت استعمال افتاده سقلاطون شده و در قدیم رنگ سقرلات منحصر در کبود بوده است۔

[1] صاحب رشیدی مینویسد که سقسین بفتح سین اول و کسر دوم ولایتی ست از ترکستان و بعضی سقسین خوانده اند بسکون قاف و قاضی قرشت نظامی گوید ــ ه طرفداران سقسین تا سمرقند ــ بنوبت گاه درگاهش کمربند ۱۲

سقلاطین - بروزن پشمآگین بمعنی سقرلاط ست و جامهٔ
پنجوانی را نیز گویند -

سقلیس - بروزن تقدیس بلغت رومی نام شهریست
آباد کردهٔ ذوالقرنین و باین معنی بتقدیم لام بر قاف هم بنظر
آمده است که سلقیس باشد -

سقلیمونون - بانون بروزن افتیمون بیونانی سقلیس ست
که پنج کبر رومی باشد و آنرا زنگی دار و گویند و به عربی
حشیشة الطحال خوانند -

سقمونیا - بامیم بروزن افلونیا بلغت یونانی دوائیست
که آنرا محموده میگویند و آن عصارهٔ باشد بغایت تلخ و
مسهل صفرا بود -

سقن - بروزن چمن دوشاب آتش ندیدهٔ خرما را گویند
و آنرا سیلان هم میگویند و بعربی دبس خوانند بکسر دال بی نقطه

سقنقس - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و ضم قاف
دیگر و سین بی نقطه ساکن بمعنی سقنقور ست و آن جانوری
باشد مانند سوسمار هم در آب و هم در خشکی زندگانی تواند کرد
و آنرا از کنار دریای نیل آورند گویند این لغت رومی است

سقنقور - بلغت رومی جانوریست شبیه بسوسمار گویند
گزنده است و در وقت گزیدن اگر عضو خود را شخصی بآب
رسانید و زود بآب در آمد بهتر و الا آدمی شاشد و در بول
خود می غلطد آن شخص می میرد و اگر آن شخص آب یافت و در
آب در آمد سقنقور می میرد و بیشتر از کنار رود نیل آورند -

سقوردیون - بفتح اول و ضم ثانی و سکون واو و راء
قرشت و کسر دال ابجد و تحتانی بواو کشیده و بنون زده
بلغت یونانی سیر صحرائی باشد و بعربی ثوم البری خوانند -

سقوطر - باطای حطی بروزن کبوتر گیاهیست که صبر
از آن حاصل میشود و بعضی گویند نام جزیره ایست نزدیک
بسواحل جبل فرسنگ در جبل فرسنگ که صبر خوب از آنجا
آورند و صبر سقوطری منسوب بآنجاست و اهل آن جزیره
ساحر و بیدین اند و اصل ایشان از یونان بوده و سکندر
ایشانرا بجهت ساختن صبر بدین جزیره آورده و سحر ایشان
بمرتبه ایست که اگر با شخصی خصمی داشته باشند اگر آن شخص حاضر
باشد فبها و الا صورت و شکل او را بخاطر آورند و قدحی پر از آب
در پیش خود نهند و شروع بسحر کنند تا آن زمان که نقطهٔ خونی
در میان قدح آب پیدا شود و بعد از زمانی آن قدح پر از
دل و جگر و شش گردد و آن شخص در حال بمیرد و چون
شکم او را بشگافند جگر و شش نباشد -

سقی رغلا - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و رای بی نقطه
مفتوح و سکون غین نقطه دار و لام الف لغتی باشد سریانی
و بعضی گویند یونانی ست و معنی آن بعربی کثیر الارجل باشد
یعنی بسیار پا و آن دوائی ست که آنرا اسقالیج خوانند و باین
معنی بجای حرف ثانی کاف هم بنظر آمده است که سکی رغلا باشد

سقیروس - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و رای
بی نقطه بواو کشیده و بسین بی نقطه زده بلغت یونانی
هر ورم و آماس صلب و سخت را گویند -

بیان هفتدهم

در سین بی نقطه با کاف مشتمل بر پنجاه و نه لغت و کنایت

سک - بضم اول و سکون ثانی بمعنی نکبت و فلاکت
باشد و در عربی نام نوعی از عطریات ست و بعضی گویند
که مرکبی ست که از چیزهای عفص و تلخ سازند و بعضی گویند
عصارهٔ آمله است و بکسر اول بمعنی سرکه باشد و سکباء مرکب
از وست که آش سرکه باشد -

سکاچه - بضم اول و ثانی بالف کشیده و فتح جیم فارسی
بمعنی سخن ناشنو و ستهنده و ستیزه کننده باشد و کابوس
و عبد الجنه را نیز گویند و آن سنگینی ست که در خواب بر مردم
می افتد و خارپشت تیرانداز را هم میگویند -

سکاد - بفتح اول بروزن سواد سرکوه و فرق سر آدمی را گویند -

سکار - بکسر اول بروزن شکار بمعنی زغال وانگشت باشد و انگشت افروخته را نیز گویند و نوعی از طعام هم هست و بفتح اول و بضم اول هم آمده است -

سکار آهنج - بضم اول و سکون رابع و همزهٔ ممدوده و هاء مفتوح بنون و جیم زده آهنی باشد سرکج که بدان گوشت از دیگ و نان از تنور بر آرند -

سکارو - بضم اول و رابع بواو کشیده نان و گوشتی را گویند که بر روی زغال افروخته و اخگر بپزند و بمعنی چنگالی و مالیده هم آمده است -

سکاسته - بضم اول و سکون سین بی نقطه بروزن گداخته بمعنی زکاسه است و آن خارپشتی باشد که خارهای خود را مانند تیرانداز دو او را بعربی مدلج گویند -

سکاسه - بضم اول و فتح سین آخر بروزن خلاصه بمعنی سکاسته است که خارپشت تیرانداز باشد -

سکاشته - بروزن گذاشته بمعنی سکاسه است که خارپشت کلان تیرانداز باشد -

سکاشه - بشین نقطه دار بروزن و معنی سکاسه است که خارپشت کلان تیرانداز باشد -

سکافره - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بفا زده و فتح رای قرشت زخمهٔ سازندها را گویند و بعربی مضراب خوانند و آن در قانون و رباب استخوانی ست که بر دست گیرند و در عود و طنبور ناخن دست باشد -

سکافه - بضم اول و بفتح آخر که فا باشد بمعنی سکافره است که مضراب سازندها باشد -

سکال - بکسر اول بروزن سهال بمعنی اندیشه و فکر باشد و بمعنی خواهنده و طلب کننده و گوینده هم آمده است و امر بدین معنی نیز هست یعنی بگو و بخواه و بطلب و بمعنی گفتگو هم گفته اند -

سکالش - بکسر اول بروزن سفارش بمعنی فکر و اندیشه باشد و بمعنی متفکر و اندیشه مند بودن و خواستن و کارسازی کردن هم هست و با کاف فارسی هم آمده است -

سکالو - بضم اول و رابع بواو کشیده بمعنی سکارو باشد یعنی آنچه بر روی زغال افروخته و اخگر آتش پخته باشند از نان و گوشت و غیره و سکالیو هم گفته اند که بعد از لام یای حطی باشد -

سکاله - بضم اول بروزن نخاله فضلهٔ سگ را گویند -

سکالیدن - بکسر اول بروزن خراشیدن بمعنی اندیشه و فکر و گفتگو کردن باشد و با کاف فارسی هم درست است و بمعنی گفتن و نوشتن و خواستن هم آمده است -

سکالیده - بروزن خراشیده بمعنی فکر و اندیشه و گفتگو کرده باشد -

سکاهن - بکسر اول و فتح ها و سکون نون رنگ سیاهی را گویند که از سرکه و آهن ترتیب دهند و بدان جامه و چیزهای دیگر رنگ کنند و بیشتر کفش دوزان جهت چرم رنگ کردن سازند -

سکبا - بکسر اول و بای ابجد بالف کشیده نام آشی است که از سرکه و گوشت و بلغور و میوهٔ خشک پزند و آن چنان است که گندم را بلغور کنند و در سرکه بخیسانند و خشک سازند و هر وقت که خواهند صرف کنند و وجه تسمیه اش سرکه باست چه سک بمعنی سرکه و با آش را گویند -

سکبه - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی نوعی از طعام است و روغن با کشک آمیخته را نیز گویند -

سکبینه - با بای ابجد بروزن پشمینه گیاهی باشد دوائی و معرب آن سکبینج ست و بعضی گویند صمغ نباتی ست و این اصح ست و بهترین وی آنست که بیرون آن بسفیدی و درونش بسرخی مائل باشد و باین معنی بجای بای ابجد واو هم آمده است که سکوینه باشد چه در فارسی با و واو بهم تبدیل می یابند و بعربی سغبین خوانند و بعضی گویند سغبین معرب سکبینه است -

سکج — بفتح اول وکسر ثانی وسکون جیم مویز را گویند وآن انگوری باشد که در آفتاب یا سایه خشک سازند.

سکرفنده — با فا بر وزن شکرخنده اسپ واستر سکندری خورده را گویند یعنی بسر درآینده.

سکرفیدن — با فا بر وزن نه فهمیدن بسر آمدن وسکندری خوردن ستور را گویند.

سکرکه — بضم اول وثانی وسکون رای قرشت وفتح کاف شرابی را گویند که از ارزن سازند.

سکره — بضم اول وتخفیف کاف بر وزن سفره کاسه را گویند که از گل ساخته باشد وبا تشدید کاف هم گفته اند وبضم اول وفتح ثانی وثالث مشدد هم آمده است.

سکز — بفتح اول وکسر ثانی وسکون زای نقطه دار صمغی ست که آنرا بعربی مصطکی خوانند وبا تشدید ثانی در ترکی عدد هشت را گویند.

سکزه — بکسر اول وثانی وفتح زای هوز بمعنی ستیزه است که جنگ وخصومت ولجاجت باشد.

سکستن — بضم اول وثانی وسکون سین بی نقطه وفتح فوقانی ونون ساکن بمعنی گسیختن وکنده شدن وپاره پاره گشتن باشد.

سکسکا — بضم هر دو سین وسکون هر دو کاف زمین ناهموار ودرشت را گویند واسپی که راه نداشته باشد و [illegible] ونام درختی تلخ هم هست که چوب آنرا بسوزند وآتش آن بسیار بماند وبمعنی آواز پایی هم آمده است.

سکسکه — بضم هر دو سین وسکون ثانی [illegible] باشد که آدمی را در غایت [illegible] وآن [illegible] که [illegible] حرکتی هم [illegible]

[illegible] — بفتح اول وسکون ثانی وسین بی نقطه مفتوح بنون زده وبای ابجد بواو رسیده وفتح تحتانی لغتی است رومی وآن دوائی باشد که بفارسی پنج انگشت گویند

و در اختیارات بمعنی حب الفقد آمده است که تخم پنج انگشت باشد.

سکنج — بضم اول وثانی وسکون نون وجیم گندگی دهن وبوی دهان را گویند وبعربی بخر خوانند وشخصی را نیز گفته اند که بوی دهان داشته باشد وباین معنی بفتح اول هم آمده است وبا اول مکسور بمعنی سرفه کردن وآواز بگلو درآوردن باشد وبمعنی تراش هم هست که از تراشیدن باشد وگزیدن را نیز گویند که از گزندگی باشد وبفتح اول ونون وسکون ثانی وجیم سنگی باشد سیاه وسبک وبوی قیر کند وآن را از شام آورند از وادیی که آن وادی را درین زمان وادی جهنم خوانند.

سکنجد — بکسر اول وضم وفتح ثانی هر دو آمده است مضارع سکنجیدن باشد یعنی بتراشد وبگزد وسرفه کند وبکسر اول وثانی هم گفته اند.

سکنجی — بکسر اول وثانی یعنی بتراشی وبگزی وسرفه کنی وآواز در گلو اندازی وباین معنی بفتح اول وثانی هم گفته اند.

سکنجیدن — بکسر اول وثانی مصدر سکنج است که بمعنی سرفه کردن وتراشیدن وگزیدن وآواز بگلو کردن باشد وبا ثانی مفتوح هم درست است.

سکنجیده — بر وزن ستمدیده بمعنی تراشیده وگزیده وسرفه کرده وآواز بگلو درآورده باشد.

سکند — بر وزن نگند بمعنی جماع ومباشرت باشد.

سکندر — مخفف اسکندر است وآن نام پادشاهی است مشهور ومعروف از روم وارسطو وزیر او بود وبعضی او را ذوالقرنین میدانند اما ذوالقرنین اکبر که خضر علیه السلام در زمان او بود فریدون را میگویند وبمعنی [illegible] آید گویند سکندر [illegible] نام [illegible] وآن چنان باشد که [illegible]

[illegible]

سکنگبین — با کاف فارسی بر وزن [illegible] سکنجبین [illegible]

و آن مرکبی ست که از سرکه و عسل پزند جهت دفع صفرا و بلغم چه سک بمعنی سرکه و انگبین عسل را گویند و سکنجبین معرب آنست —

سکنه — بکسر اول و فتح ثانی و نون مخفف اسکنه است و آن افزاری باشد درودگران را که بدان چوب سوراخ کنند و بشکافند و آنرا بعربی بیرم خوانند —

سکنه کانون — کنایه از اخگر آتش و انگشت و زغال باشد —

سکو — بکسر اول و ضم ثانی و سکون واو چیزے باشد چهار شاخه و پنج شاخه باندام کف دست و دسته هم دارد که دهقانان غله کوفته شده را آن بباد دهند تا از کاه جدا شود و آنرا در خراسان چهار شاخ گویند و در جاهاے دیگر چک و بو اشه و بعربی مذرے خوانند و بضم اول و ثانی و واو مجهول بمعنی تختگاه هست و آن بلندے باشد که در دو طرف در کوچه و میان بامها و پاے درختهاے بزرگ سایه دار سازند و باین معنی بفتح اول هم آمده است —

سکوا — بکسر اول بر وزن و معنی سکباست و آن آشی باشد که از گوشت و بلغور و سرکه پزند —

سکوبا — بضم اول و ثانی و باے ابجد الف کشیده نام عابدی است نصارے که در پیرے ساخته بود و پیام او شنوده گویند عیسے علیه السلام بدید او رفته و از او آنرا باسمان صعود کرده و با باے فارسی هم بنظر آمده است که سکوپا باشد —

سکوره — بضم اول و ثانی و فتح راے قرشت بمعنی سکره است که کاسه گلی باشد —

سکوینج — بضم اول و ثانی و واو مجهول و فتح یا و سکون نون و جیم خار خسک را گویند و آن خاری باشد سه گوشه —

سکوی — بفتح اول و سکون آخر که تحتانی باشد بمعنی سکو ست که بلندی در خانه و باغ و پاے درختها و امثال آن باشد —

سکوبه — بفتح اول ... بر وزن و معنی سکبینه ...

و آن صمغ نباتی باشد دوائی شبیه بجاورزه و بهترین وی آنست که برونش سفید و درونش بسرخی مائل باشد —

سکه — بکسر اول و فتح ثانی مشدد بمعنی طرز و روش و قاعده و قانون باشد و سیرت و ناموس را نیز گویند و بمعنی لباس هم آمده است و در عربی نقشیکه بر روی طلا و نقره و مس رایج باشد و آهنے را نیز گویند که نقش زر رایج را بر آن کنده باشند و آهنے که زمین را بدان شیار کنند و کوچه و بازار و درختان خرما که صف زده باشند و کنایه از صورت و رخساری که خط بر آورده باشد و هر چیزیکه خوب بنظر در آید —

سکی رغلا — بفتح اول و راے قرشت بر وزن و معنی سقی رغلاست و آن لغتی باشد یونانی و بعضی گویند سریانی و معنی آن بعربی کثیر الارجل باشد یعنی بسیار پا و آن دوائی است که بسفایج گویند و بسفایج معرب بس پایک است اگر قدرے از آن در شیر اندازند شیر را به بندد —

سکیز — بکسر اول بر وزن ستیز بمعنی بر جستن و آلیز زدن و جفته انداختن ستور باشد و بمعنی جهنده و جست و خیز کننده و امر باین معنی هم آمده است —

سکیزان — بکسر اول و زاے نقطه دار بالف کشیده بر وزن ... بمعنی جست و خیز کنان باشد —

سکیزد — بر وزن ستیزد و مضارع سکیزیدن است یعنی جست و خیز کند و آلیز اندازد —

سکیزنده — بر وزن ستیزنده بمعنی اسپ و استر جهنده و لگد اندازنده باشد —

سکیزه — بر وزن ستیزه بمعنی جست و خیز و لگد انداختن ستور باشد و بمعنی ستیزه هم آمده است که جنگ و خصومت و لجاجت باشد —

سکیزیدن — بر وزن ستیزیدن بمعنی جست و خیز کردن و جفته و آلیز انداختن ستور باشد —

سگلیله - بیای تحتانی مجهول بر وزن جمیله بمعنی جستن گلو باشد و بعربی فواق گویندش -

بیان هیجدهم

در سین بی نقطه با کاف فارسی مشتمل بر سی و چهار لغت و کنایت

سگ ابلق - بکسر ثانی کنایه از روزگارست باعتبار شب و روز یا نیکی و بدی یا شادی و غم -

سگابی - بر وزن خرابی مخفف سگ آبی ست و آن حیوانی باشد که آش بچگان و جند بیدستر از و بهم می رسد و او را بتازی قضاعه خوانند -

سگال - بکسر اول بر وزن خیال بمعنی اندیشه و فکر باشد و سخن و گفتگو را نیز گفته اند چه بدسگال بدگو را گویند و دشمنی و خصومت را نیز گویند و بمعنی خواننده و گوینده هم آمده است -

سگالش - بالام بر وزن سفارش بمعنی دشمنی و خصومت کردن و فکر و اندیشه نمودن و سخن بد گفتن باشد -

سگاله - بفتح اول بر وزن حواله سرگین سگ را گویند و بضم اول هم گفته اند -

سگالیدن - بکسر اول بر وزن خراشیدن بمعنی سگالش است که دشمنی و خصومت کردن و فکر و اندیشه نمودن و سخن بد گفتن باشد -

سگان آز - بکسر نون و همزه بالف کشیده و بزای نقطه دار زده کنایه از طالبان دنیا و اهل حرص باشد -

سگ انگور - داروئی است که آنرا بتازی عنب الثعلب گویند

سگانه - بکسر اول بر وزن میانه نام قریه ایست از قرای غزنین نزدیک بلبشت که آنهم از قرای غزنین ست -

سگاوند - بفتح اول بر وزن زراوند نام کوهی است نزدیک بسیستان و معرب آن سجاوند ست و باشین نقطه دار نیز بنظر آمده است -

سگ پستان - بفتح اول و کسر بای فارسی معروفست و آن داروئی باشد که آنرا اسپستان گویند که انگور روشتی باشد -

سگ پوی - بابای فارسی بر وزن برخوی آوازپای را گویند بوقت آمدن و رفتن و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است

سگ جان - بر وزن مرجان به معنی سخت جان و سختی کش باشد -

سگ جگر - یعنی سگ جان ست که سخت جان و جفاکش باشد و مردم غادل و نامهربان را هم گفته اند -

سگ دل - بکسر دال ابجد بسکون لام بمعنی آزار کننده باشد -

سگ دندان - بر وزن برقندان دندان نیش را گویند که هر یک از سباع و بهائم را می باشد و بمعنی مار را نیز گویند که بدان دندان نیش بزند و آنرا بتازی ناب گویند -

سگر - بضم اول و ثانی و سکون رای بی نقطه بمعنی چکاسه است که خارپشت بزرگ تیرانداز باشد و بزای نقطه دار هم گفته اند -

سگرنه - بضم اول و ثانی و سکون رای قرشت و فتح نون بمعنی سگرست که خارپشت بزرگ تیرانداز باشد و باین معنی بزای نقطه دار هم آمده است -

سگز - بکسر اول و سکون ثانی و زای نقطه دار نام کوهی است بسیار بلند از ولایت زابلستان مابین سیج و مکران و دریای سند از پهلوی آن کوه می گذرد و گویند تولد رستم زال در انجا واقع شده است و او را سگزی ازان جهت گویند -

سگزن - بفتح اول بر وزن رگ زن نوعی از تیر کوچک باشد و پیکان آن بغایت باریک و تیز می باشد -

سگزنه - بضم اول و ثانی و سکون زای نقطه دار و فتح نون خارپشت کلان تیرانداز را گویند یعنی خار های خود را چون تیر اندازد -

سگزی - بکسر اول و ثالث و سکون ثانی و تحتانی بمعنی سگزیست که نام کوهی باشد در زابلستان و ساکنان آنجا را بنام آن کوه میخوانند و سگزیان می گویند و رستم زال از آنجاست و بعضی گویند سگزی بمعنی سیستانی ست چه سیستان را سگستان هم میگویند و آن مخفف سگزیستان ست و معرب آن سجزی باشد و نام یکی از قرای صفاهان هم هست۔

سگسار - باسین بی نقطه بروزن رفتار بمعنی سگ مانندست چه سار بمعنی مانند هم آمده است و بمعنی سگ سر هم هست چه سار بمعنی سر باشد و نام ولایتی ست که سر مردم در آنجا مانند سر سگ و تن همچون آدمی باشد و نام مردم آنجا هم هست و کنایه از حریص ایال و طالب دنیا و برنده و صفت ربا باشد۔

سگستان - بروزن سپستان زابلستان باشد که سیستان است و معرب آن سجستان بود۔

سگسنویه - بفتح اول و سکون ثانی و سین بی نقطه مفتوح و نون ساکن و های ابجد مضموم و فتح یای تحتانی تخم پنج انگشت است و آنرا بعربی حب الفقد گویند و این معنی بتقدیم نون بر کاف هم بنظر آمده است که سنگسویه باشد۔

سگک - بروزن فلک مصغر سگ است که بتازی کلب خوانند و گیاهی باشد که بار و میوهٔ آن گرد است کوچک و پرخار که در جامه آویزد و نوعی از قلاب هم هست۔

سگ کش - بضم کاف و سکون شین نقطه دار گیاهی باشد که بیشتر در آبهای ایستاده روید و برگ آن به برگ بید ماند و ساق آن سرخ و گره دار می شود و آنرا بتازی فلفل الماء و زنجبیل الکلاب خوانند و چون تر باشد با تخم آن بکوبند و بر کلف طلا کنند نافع بود۔

سگ کن - بفتح اول و کاف بروزن خزن مردم گیا باشد و آنرا از آن جهت سگ کن می گویند که هر کس آنرا کندی بمیرد پس بوقت کندن اطراف آن را خالی کنند و طنابی آورند و یکسر آن را بر کمر سگ و سر دیگر را بدان گیاه ببندند و سگ را نهیب و صدمت تا بدود و در آن اثنا آن گیاه از زمین کنده شود و گویند بعد از چند روز سگ می میرد و میوه و ثمر آن را بعربی تفاح الجن خوانند۔

سگ کنک - بروزن شب پرک مصغر سگ کن است که مردم گیاه باشد۔

سگ لاب - با لام الف بروزن مهتاب جانوری باشد آبی شبیه به سگ و در خشکی نیز تعیش تواند کرد و گویند خصیه و آتش بچگان ست او را بیدستر و خصیه او را جند بیدستر خوانند۔

سگ لائی - با لام بروزن مهتابی بمعنی سگ لاب است که بیدستر باشد و بعربی قضاعه خوانندش۔

سگ لاو - با واو بروزن عرقاو بمعنی سگ لاب است که بیدستر باشد۔

سگلاوی - بروزن سرداوی بمعنی سگ لاب است که سگ آبی باشد و او را بیدستر خوانند و بعربی قضاعه گویند و خصیه وی آتش بچگان ست که جند بیدستر باشد۔

سگنگور - با کاف فارسی بروزن سقنقور مخفف سگ انگور است و آن میوه باشد بمقدار فلفل و آن سرخ و سیاه رنگ نیز می باشد و بتازی عنب الثعلب گویند و در فرهنگ سروری بمعنی سیستان هم آمده است۔

بیان نوزدهم

در سین بی نقطه با لام مشتمل بر چهل و دو لغت و کنایت

سل - بفتح اول و سکون ثانی چیزی باشد که از نی بهم بندند و با آن از آب گذرند و بمعنی کشتی هم آمده است که بعربی سفینه خوانند و کشتی را نیز گفته اند که عربان سیه گویند و بکسر اول نام مرضیست و نام یکی از سلاطین هندوان باشد و زه همین همان ست۔

سلا - بروزن طلا نام حنا گریست۔

سلات - بروزن حیات نام سازنده بوده در هند

نکاسه لیس را گویند.

سلاجیت - بفتح اول وکسر جیم وسکون فوقانی نام داروی دوائی و آن سنگی باشد که بوی بول وشاش ازان می آید و گویند این لغت هندیست.

سلاحه - بفتح اول وحای بی نقطه شاش بز کوهی را گویند که برسنگ کرده باشد وسنگ سیاه شده باشد و آنرا بتراشند و در دوائی بکار برند خصوصاً جذام را نافع است وظاهر آنکه این لغت سلاجیت تصحیف خوانی شده باشد والله اعلم.

سلاک - بروزن هلاک شوشهٔ طلا و نقره را گویند و آن جسد گداخته باشد که در ناوچهٔ آهنین ریزند و بمعنی کرایه هم آمده است.

سلب فرشته داشتن - کنایه از رنگ سبز پوشیدن باشد.

سلجق - بفتح اول وضم جیم مخفف سلجوق است که پدر کلان سلجوقیان باشد و با جیم فارسی هم آمده است.

سلجن - بفتح اول وجیم بروزن مخزن بمعنی بی شرمی کردن و دشنام درشت بر روی مردم گفتن باشد.

سلجوق - بروزن سرطوق پدر کلان پادشاهان سلجوقی باشد و با جیم فارسی هم درست است.

سلح شور - بفتح اول وثانی بمعنی سپاهی و مستعد قتال و جدال باشد و معنی آن سلاح ورز است که از سلاح بهم رسانیدن و تحصیل کردن اسباب جنگ باشد و در عربی مقدمة الجیش فوج آن نوبتی که خبرباشان گویند و مرد مسلح و سلاح بسته را نیز گفته اند و پیادهٔ سلاح بدست را هم می گویند.

سلدانیون - بفتح اول وسکون ثانی و دال بی نقطه بالف کشیده وکسر نون و تحتانی بواو رسیده وبنون دیگر زده بلغت یونانی درختی باشد که بالای آن از زمین بمقدار سه ذرع بلند شود وگلی دارد بسیار سرخ وتخم آن بمقدار کشنیز بود و برگ وتخم آنرا باهم بکوبند و بر گزیدگی مار و عقرب گذارند نافع باشد.

سلسبیس - با سین بی نقطه بروزن تلبیس سنگی باشد متخلخل چنانکه گوئی باد ازان بر می آید.

سلش - بفتح اول وکسر ثانی وسکون شین نقطه دار بلغت زند و پازند بمعنی بد باشد که در مقابل نیک است و باین معنی بعد از حرف ثانی یای حطی هم آمده است که سلیش باشد.

سلطان اختران - کنایه از آفتاب عالمتاب است.

سلطان فلک - بمعنی سلطان اختران است که کنایه از آفتاب عالمتاب باشد.

سلطان یک اسپه - بمعنی سلطان فلک است که خورشید جهانگرد باشد.

سلطان یک سواره - بمعنی سلطان یک اسپه است که آفتاب عالمگرد باشد سلطان یک سوارهٔ گردون هم میگویند.

سلطقی - بفتح اول وطای حطی بروزن احمقی نوعی از پوشش قلندران است که پارها ازان آویخته باشد.

سلف - بضم اول وسکون ثانی وفا بمعنی سرفه باشد و آن بسبب خارش گلو بهم میرسد وبکسر اول بمعنی هم داماد باشد یعنی دو خواهر باشند و هر یک را شخصی زن کند و آن دو شخص هر یکدیگر را اسلف باشند و در عربی نیز بهمین معنی است و بفتح اول وثانی در عربی بمعنی گذشته و پیشینیان باشد.

سلق - بفتح اول وسکون ثانی وقاف در آخر لغتی است عربی و صاحب اختیارات میگوید که آن دو نوع است یک نوع آنست که بپارسی هم آنرا سلق میگویند و نوع دیگر آنکه بفارسی چغندر خوانند گویند اگر آب برگ آنرا بر شراب ریزند سرکه شود و اگر بر سرکه ریزند شراب گردد و بضم اول وثانی کیسهٔ بزرگ چرمینه را گویند که اصناف و اجلاف بر میان بندند.

سلقیس - بروزن بلقیس نام شهریست آباد کرده ذوالقرنین و باین معنی بتقدیم قاف بر لام هم بنظر آمده است که سقلیس باشد.

سلک - بکسر اول وسکون لام وکاف تار و دان را گویند و باین معنی بفتح اول وضم اول هم گفته اند و در عربی رشته را گویند عموماً و بمعنی رشتهٔ مروارید و رشتهٔ سوزن باشد خصوصاً و بفتح اول وسکون ثانی وکاف بردن چیزی در چیزی

و در کشیدن چیزے در چیزے باشد همچو مروارید و مهره و امثال آن را در یک رشته کشیدن و ملازم شدن چیزے را یعنی جزو لاینفک چیزے شدن و بضم اول و فتح ثانی در عربی کبک بچه نر را گویند خواه کبک دری باشد و خواه غیر آن۔

سلک دور قمر۔ کنایه از دنیا و روزگارست و کنایه از شب و روز هم هست۔

سلک لآلی[۱]۔ بضم لام و سلی بمعنی عقد مروارید است کنایه از عقد دندان محبوبان هم هست۔

سلکک۔ بکسر اول و فتح کاف بر وزن خشتک مصغر سلک است که ناودان باشد یعنی ناودان کوچک۔

سلم۔ بفتح اول و سکون ثانی و میم نام پسر بزرگ فریدون است و بکسر اول و فتح ثانی تخته و لوحی باشد که کودکان بران چیزے نویسند و ازان چیزے خوانند و بفتح اول هم باین معنی آمده است و بفتح اول و ثانی در عربی بمعنی فروختن و خریدن غله است که هنوز نرسیده باشد و بیع سلم همان است و بمعنی گردن نهادن و اطاعت کردن هم هست و بضم اول و فتح ثانی مشدد در عربی زینه پایه و نردبان را گویند و بکسر اول و سکون ثانی هم در عربی آشتی و صلح را گویند که در مقابل جنگ است۔

سلمک۔ بفتح اول و میم بر وزن مردک نام آوازه ایست از جمله شش آوازهٔ موسیقی که آن شهناز و گردانیه و گوشت و مایه و نوروز و سلمک باشد۔

سلمه۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی تخم خاری است که بدان چرم را دباغت کنند و آن مانند خرنوب شامی باشد لیکن ازان سفید تر است۔

سلنج۔ بکسر اول و ضم ثانی و سکون نون و جیم مخفف سه لنج است یعنی سه لب چه لنج بمعنی لب هم آمده است و کسی را نیز گویند که لب بالائین یا لب زیرین او چاک باشد۔

[۱] لآلی بفتح لام اول بلغت عربی جمع لولوست و درینجا مصنف بضم لام گفته ظاهرا معلوم می شود که غلطے کاتب باشد والله اعلم ۱۲

سلور۔ بکسر اول و ضم ثانی مشدد و سکون واو و رای قرشت نوعی از ماهی باشد و آن در رود نیل بهم میرسد و آنرا بعربی جری میگویند۔

سله۔ بر وزن غله زنبیله را گویند که چیزها دران گذارند و هر سبد را نیز گویند عموما و سبدے که مارگیران مار درمیان آن کنند خصوصا۔

سلیح۔ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی و حای بی نقطه بمعنی سلحشور است که مستعد قتال و جدال و شخص سلاح بسته و مقدمة الجیش باشد۔

سلیخه۔ بفتح اول و خای نقطه دار و ثانی بتحتانی رسیده پوست درختیست دوائی و بهترین آن سرخ رنگ و سطبر باشد و باشد دارچینی در بعضی پیچیده بود گرم و خشک است در سوم۔

سلیس۔ بر وزن نفیس بمعنی سیس است که سنگ پا باشد و آن نوعی از سنگ است متخلخل۔

سلیسون۔ بفتح اول بر وزن فریدون نام برادر پادشاهی بوده که او را افلقراطی گفته اند۔

سلیش۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و شین نقطه زده بلغت ژند و پاژند بمعنی بد و بد بودن باشد که نقیض خوب و نیک است۔

سلیط۔ بر وزن شریط بلغت یونانی روغن کنجد را گویند۔

سلیقون۔ بفتح اول و ضم قاف بر وزن فریدون بلغت رومی سرنج را گویند و آن رنگی است که نقاشان بکار برند۔

سلیک۔ بر وزن شریک مخفف بوسلیک است و آن نام مقامی است از جمله دوازده مقام که آن بزرگ و بوسلیک و حجاز و حسینی و راست و رهاوی و زنگوله و سفاهانک و عراق و عشاق و کوچک و نوا باشد۔

سلیمانی۔ نوعے از خرما سفید باشد و سنگے هم هست مشهور۔

سلاپیشون — بفتح اول و واو بر وزن فریدون بلغت یونانی رستنی باشد که بیشتر در آبهای ایستاده روید و آنرا بعربی جرجیر الماء و کرفس الماء و قرة العین گویند برگ آن ببرگ نعناع ماند لیکن بزرگتر از آن است.

بیان بیستم

در سین بی نقطه با میم مشتمل بر پنجاه و سه لغت و کنایت

سم — بضم اول و سکون ثانی معروف است که سم اسپ و استر و خر و گاو و گوسفند و امثال آن باشد و این بمعنی ناخن است آنها را و بمعنی [illegible] است که بعربی [illegible] خوانند و جایی را نیز گویند که در زمین یا در کوه بکنند و چنان سازند که در درون آن توان ایستاد و خوابید چنانکه زاهدان و درویشان از برای خود و چوپانان بجهت گوسفندان سازند و بفتح اول و بعربی زهر را گویند.

سماچه — بر وزن سراچه سینه بند زنان را گویند.

سماخچه — بفتح اول و سکون خای نقطه دار بر وزن تغارچه مخفف ساماخچه است که سینه بند زنان باشد.

سمارخ — با رای بی نقطه بواو کشیده و بخای نقطه دار زده رستنی باشد که آنرا خایه دیس گویند چه بتخم مرغ می ماند و کلاه دیوان هم خوانند که از زمینهای نمناک و دیوارهای حمامها روید و در صحرا نیز می باشد و آنچه در صحراها روید چوپانان خورند و آنچه در جاهای دیگر روید بسبب سمیتی که دارد نمی خورند گویند شیره آن جلای بصر دهد و عوام آنرا چتر مار گویند.

سمارغ — با غین نقطه دار بر وزن و معنی سمارخ است و آن رستنی باشد که در دیوارهای حمام و زمینهای نمناک و زیر خم سرکه و امثال آن روید و بمعنی خاک شور و شوره زار و زمین بی حاصل هم هست.

سماروک — بضم رای بی نقطه و سکون واو و کاف [illegible] کبوتر باشد و بعربی حمام خوانند.

سماری — بضم اول بر وزن بخاری کشتی و جهاز را گویند و بعربی سفینه خوانند.

سماریس — بفتح اول و رابع تحتانی کشیده و بسین بی نقطه زده بیونانی نام نوعی از ماهی باشد و آنرا اهل مغرب سردین گویند.

سم افکندن — کنایه از لنگ شدن باشد.

سماقیلی — بفتح اول و کسر قاف بر وزن ابابیل سماق را گویند و آن چیزیست که در آشها و طعامها کنند.

سماک — با کاف بر وزن و معنی سماق است که در آش کنند و سماق معرب آنست.

سماکار — بفتح اول و کاف بر وزن هموار ساغرکش میخانه را گویند یعنی خدمتگار شرابخانه و مطلق خدمتکار را نیز گفته اند.

سماکاره — بفتح اول و رای قرشت بمعنی سماکار است که ساغرکش میخانه و مطلق خدمتگار باشد.

سماکچه — با کاف بر وزن و معنی سماخچه است که سینه بند زنان باشد.

سمان — بفتح اول بر وزن کمان مخفف آسمان است و نام روز بیست و هشتم بود از هر ماه شمسی و بکسر اول نام شهری و ولایتی باشد.

سمانه — بر وزن زمانه مخفف آسمانه است که سقف خانه باشد و پرنده هم هست کوچک و آنرا بترکی بلدرچین و بلغتی دیگر کرک بر وزن فلک خوانند و در عربی نیز همین معنی دارد و بهندی نام شهریست از هندوستان که نوعی از جامه باریک از آنجا آورند.

سمانی — بفتح اول بر وزن امانی نام مرغیست که اندک پا جهد و تیز رود و بعربی قتیل الرعد خوانند بسبب آنکه هرگاه صدای رعد بشنود بمیرد و بعضی گویند سلوی است که بفارسی کرک و بترکی بلدرچین خوانند.

سمج — بضم اول و سکون ثانی و جیم جایی را گویند که در زیر زمین یا در کوه بجهت درویشان و فقیران یا گوسفندان بکنند و بعضی زندان را نیز گویند و با جیم فارسی و بفتح اول هم بنظر آمده است.

سمچه – بضم اول بروزن چمچه بمعنی سمج ست که خانهٔ زیر زمین و نقب و جای گوسفندان باشد در کوه یا در صحرا۔

سمر – بفتح اول بروزن قمر نام پادشاهی بوده از ترک و دست افزاریست جولاهگان را و آن مانند جاروبی باشد که با آن اهار بر تارهٔ جامه مالند و با تشدید ثانی هم آمده است و در عربی بمعنی افسانه و افسانه گفتن باشد و بفتح اول و سکون ثانی هم در عربی بمعنی افسانه گفتن و میخ آهنی بر جای کوفتن باشد۔

سمراد – بروزن فرهاد بمعنی وهم و فکر و خیال باشد۔

سمرکند – با کاف بروزن و معنی سمرقندست و آن شهری باشد در ماوراء النهر که کاغذ خوب از آنجا آورند و سمرقند معرب آنست و معنی ترکیبی آن ده سمرست و سمر نام پادشاهی بوده از ترک و ترکان ده را کند می گویند و این ده را او بنا کرده بود و بمرور ایام شهر شده۔

سمسق – بفتح اول و سکون ثانی و کسر سین بی نقطه و قاف ساکن بلغت رومی مرزنگوش را گویند و آن گیاهی باشد دوائی که بعربی آذان الفار خوانند و بعضی گویند سمسق عربیست و بمعنی یاسمین ست۔

سمسیمون – با سین بی نقطه بروزن افتیمون بلغت یونانی دوائیست که آنرا بفارسی مرزنگوش و بعربی آذان الفار خوانند خوردن آن با شراب گزندگی افعی را نافع باشد۔

سمک – بفتح اول و ضم ثانی و سکون کاف بمعنی رعنا و رعنائی ست که بی عقل و بی عقلی و بی هنر و بی هنری باشد و بفتح اول و ثانی در عربی ماهی را گویند۔

سمگار – بکسر اول و سکون ثانی و کاف فارسی بالف کشیده و برای قرشت زده نام شهریست از بدخشان۔

سمن – بفتح اول بروزن چمن گل سه برگ را گویند یعنی گیاهی و رستنی هست که آنرا سه برگی گویند گل آنست و آن هندو رو صدبرگ و یاسمین رنگ می باشد و بضم اول هم بنظر آمده است و بعضی گویند گلی باشد پنج برگ و سفید و خوشبوی که آنرا دتیر خوانند و در عربی مطلق روغن را گویند عموما و روغن گاو را خصوصا و روغن گاو چون بسیار کهنه شود دفع سم افعی کند۔

سمنار – بکسر اول و نون بالف کشیده بروزن گلکار نام بنائی بوده رومی که دیر و خورنق را او ساخته بود گویند از نسل سام بن نریمان است و عربان بتقدیم نون بر میم می گویند که سنمار باشد۔

سمناک – بروزن غمناک بمعنی سماجت است و آن بذل کردن بضرورت باشد یعنی برو واجب شود و سببی از اسباب۔

سمند – بروزن کمند رنگی باشد به زردی مائل مر اسپ را و بمعنی تیر پیکان دار هم گفته اند و نام قریه ایست از قرای سمرقند۔

سمند اسلار – سمند معلوم بفتح همزه و سکون سین بی نقطه و لام بالف کشیده و برای بی نقطه زده جانوری بود که در زمان اسکندروس بن ذوالقرنین بهم رسیده بود و گویند یکی از حکمای هند بعلم تعفین او را پیدا کرده بوده است و گویند که نظر آن جانور بر هر که می افتاد فی الحال می مرد بارسطو متوسل شدند او گفت که آئینه در پیش روی آن جانور بدارید تا چون عکس خود را مشاهده نماید بمیرد چنان کردند چنان شد۔

سمندر – بروزن قلندر نام جانوریست که در آتش متکون می شود گویند مانند موش بزرگیست و چون از آتش بر می آید می میرد و بعضی گویند همیشه در آتش نیست گاهی بر می آید در آن وقت اورا میگیرند و از پوست او کلاه و رومال می سازند و چون چرکن میشود در آتش می اندازند چرکهای آن می سوزد و پاک می شود و بعضی گویند بصورت سوسمار و جلپاسه است از پوست او چتر سازند تا گرمی را نگاه دارد و از موی او جامه بافند و در هوای گرم پوشند محافظت گرما کند و بعضی دیگر گویند بصورت مرغیست والله اعلم و نام ولایتی است از هندوستان که چوب عود از آنجا آورند و بمعنی

اول بکسر دال وضم دال هر دو بنظر آمده است۔

سمندل ۔ بالام بروزن ومعنی سمندر است که جانور آتشی باشد۔

سمندور ۔ بروزن سقنقور بمعنی سمندر است که جانور آتشی باشد ونام ولایتی هم هست که از انجا عود آورند۔

سمندوک ۔ بروزن پرستوک بمعنی سمندر است که حیوان آتشی باشد۔

سمندول ۔ بروزن ومعنی سمندور است وآن جانوری باشد که در آتش متکون شود۔

سمندون ۔ بروزن شفق گون بمعنی سمندر است که جانور آتشی باشد واصل این لغت سام اندرون بوده یعنی در اندرون آتش چه سام بمعنی آتش هم آمده است۔

سمنگان ۔ بفتح اول وکاف فارسی بالف کشیده نام شهریست ورا هوار که دختر پادشاه آنجا را رستم خواست وسهراب ازو بوجود آمده وبضم ثانی هم گفته اند ودرین زمان آن شهر را امهرمز خوانند وعوام رامز گویند وبعضی گویند نام شهریست در توران۔

سمنو ۔ بفتح اول وثانی ونون مضموم و واو ساکن چیزیست مانند حلوای تر وآنرا از شیرهٔ ریشهٔ گندم سبز شده پزند وبضم اول آش رشته وآش اگرا باشد۔

سمنون ۔ بفتح اول بروزن ممنون نام درویشی بوده صاحب حال وریاضت کش۔

سمنه ۔ بضم اول وسکون ثانی وفتح ثالث بعربی دانه ایست سیاه رنگ از نخود کوچک تر وآنرا در خراسان نقل خواجه گویند فربهی آورد و باه را برانگیزد و هر ترکیبی را نیز گویند که آدمی را فربه کند وآنرا سمینون هم میگویند۔

سمو ۔ بروزن عمو ترهٔ دشتی را گویند وآن سبزیی باشد که با طعام خورند۔

سموت ۔ بفتح اول وضم ثانی وسکون واو و فوقانی فتراک را گویند وآن دوالی باشد باریک که در زین اسپ آویزند وبترکی قنجوقه خوانند۔

سمور ۔ بروزن تنور جانوریست معروف که از پوست آن پوستین سازند + ب + ترگون۔

سمور بیور ۔ سمور معلوم است بکسر بای ابجد و یای حطی بواو کشیده و به رای قرشت زده بلغت یونانی کرفس صحرائی باشد۔

سمور سیه ۔ بکسر رای قرشت وسین سعفص کنایه از شب است که عربان لیل گویند۔

سمه ۔ بکسر اول وفتح ثانی بمعنی سمر باشد که دست افزار جولاهگان است وآن جاروب مانندی باشد که بدان آهار بر روی تارهٔ جامه کشند ورنگ آب را نیز گویند وآن چیزی باشد سبز که در روی آبهای ایستاده بهم رسد وبمعنی چوبی باشد بقدر یک وجب وسری پهن دارد وجولاهگان که پاش نورد پیچیده را بدان مالش دهند تا هموار شود وبمعنی پوشیده و پنهان هم آمده است ودر عربی داغ ونشان را گویند وبمعنی نشان کردن وداغ کردن هم گفته اند وجمعش سمات باشد۔

سمیدن ۔ بروزن دمیدن بمعنی بو کردن وبوئیدن باشد

سمیرا ۔ بفتح اول بروزن نصیرا شاخی را گویند که بدان حجامت کنند ونام موضعی است در راه مکهٔ معظمه وبضم اول وفتح ثانی نام عمین بانوی عمهٔ شیرین باشد۔

سمیرم ۔ بفتح اول وثانی بتحتانی رسیده ورای بی نقطه مفتوح بمیم زده ناحیتیست مابین عراق وفارس که آب ملخ را از ان ناحیت آورند گویند وقتی که این آب را می برند می باید که ظرف آنرا بر زمین نگذارند ونگاه به عقب نکنند تا محلیکه بمقصد برسد طیوری چند کوچک وسیاه پیدا شوند و هر ملخیکه دران ولایت باشد تمام را بکشند گویند بانی آن ناحیه سام بن ارم بوده وسام ارم نام آنجاست و بکثرت استعمال سمیرم شده است۔

سمیره ۔ بروزن خمیره بمعنی خطی باشد که بکشند خواه

بر دیوار و خواه بر زمین و خواه با قلم و خواه با چوب و بمعنی نوشته هم آمده است۔

سمیز۔ بفتح اول بر وزن عزیز بمعنی دعا باشد که در برابر نفرین است۔

سمینه۔ بر وزن کمینه پارچهٔ نازک تنک رقیق را گویند۔

بیان بست و یکم

در سین بی نقطه با نون مشتمل بر یکصد و بست و هفت لغت و کنایت

سن۔ بفتح اول بر وزن من رستنی باشد که بر درختها پیچد و بعربی عشقه خوانند و بمعنی سان هم هست که مثل و مانند و رسم و عادت و طرز و روش باشد و سان و نیزه را نیز گویند و بترکی بمعنی تو باشد که عربان انت گویند۔

سنا۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده چوبی باشد که بدان مسواک کنند و در عربی گیاهی ست مسهل و بهترین آن مکی می باشد۔

سناد۔ بفتح اول و سکون آخر که دال بی نقطه باشد بر وزن سواد بمعنی بسیار و فراوان و وافر بود و یکی از عیوب ملقبهٔ قافیه هم هست و آن عبارت از اختلاف ردف اصلی باشد چون داد و دید و دود و در عربی بمعنی مخالفت آمده هست۔

سنار۔ بفتح اول بر وزن کنار تنگنای آبی را گویند از دریا که تهش نمایان بود و گل داشته باشد تا کشتی دران بند شود و بایستد و نگذرد و بیم شکستن باشد و باین معنی بکسر اول هم گفته اند و بمعنی شخص عاشق و گرفتار نیز آمده است و بضم اول زن پسر را گویند که عروس باشد و بترکی گیلن خوانند و بهندی زرگر را میگویند۔

سناو۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بواو زده بمعنی مطلق سوهان باشد اعم از طلا و نقره و سوهان مس و برنج و امثال آن و بمعنی بسیار هم آمده است که عربان کثیر خوانند۔

سنب۔ بضم اول و سکون نون و بای ابجد سم چارپایان را گویند و بمعنی پای هم آمده که بعربی رجل خوانند و سوراخ کردن و سوراخ کننده و امر بسوراخ کردن هم هست و خانهٔ زیر زمین را نیز گویند که در کوه و صحرا جهت درویشان و خوابیدن گوسفندان کنند۔

سنبات۔ بضم اول و بای ابجد بالف کشیده بر وزن حرکات بمعنی نمودنی باشد یعنی چیزی که بنظر درآید و نمودی داشته باشد و بفتح اول هم بنظر آمده است۔

سنباد۔ بفتح اول بر وزن بغداد نام مجوسی بوده نیشاپوری الاصل و با وجود عداوت دینی با بومسلم مروزی محبت داشت و قوت فکریه را نیز گویند و این قوتی باشد عاقله که حصول فکر از آن شود۔

سنباده۔ بضم اول و فتح آخر که دال باشد سنگی است که بدان کارد و شمشیر و امثال آن تیز کنند و نگین را با آن بتراشند و جلا دهند و در دواها نیز بکار برند گویند معدن آن سنگ در جزایر دریای چین ست و معرب آن سنباذج است۔

سنبالو۔ با واو مجهول بر وزن شفتالو بوزینه را گویند و آن نوعی از میمون باشد و بزبان هندی نام درختیست که گل و برگ آنرا در دواها بکار برند۔

سنبک۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و کاف کشتی کوچک را گویند۔

سنبل۔ بر وزن بلبل گیاهی ست دوائی شبیه بزلف خوبان و خوشبوی می باشد و در عطریات بکار برند و آن رومی و جبلی و هندی می باشد و هندی آن را بعربی سنبل الطیب خوانند۔

سنبل تر۔ بکسر لام و فتح فوقانی کنایه از خط جوانان و زلف خوبان ست۔

سنبلهٔ زر۔ بفتح زای نقطه دار و سکون رای بی نقطه کنایه از شعل آتش و آتشدان باشد۔

سنبوت۔ بفتح اول بر وزن فرتوت بمعنی سنبات است که نمودنی باشد و بلغت یونانی زیره را گویند و بهترین آن

کریانے باشد۔
سنبوسہ۔ بفتح اول ہر شکل مثلث را گویند عموماً و لکچت نان را خصوصاً و قطاب را نیز سنبوسہ گویند۔
سنبہ۔ بفتح اول بر وزن دنبہ بمعنی فریفتہ باشد و افزاری را نیز گویند کہ چیزہا بدان سوراخ کنند و آلتے کہ بدان آسیا را تیز کنند و زنبور سیاہ را نیز گفتہ اند و بمعنی انگور ہم ہست کہ بعربی عنب خوانند و بہ معنی آخر مجہول الحرکت باشد۔
سنبہاری۔ بفتح اول بر وزن قندہاری پودنہ لب جوے را گویند۔
سنبیدن۔ بضم اول بر وزن جنبیدن بمعنی سفتن و سوراخ کردن و در زیر پاے آوردن باشد۔
سنج۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی وزن و کیل ست کہ از وزن کردن و کشیدن بترازو باشد و بکسر اول جلاجل دف و دائرہ را گویند و مخفف سنگ نیز ہست و آن چیزے باشد بسیارے از جلاجل دائرہ بزرگتر و در میان قبہ دارد بندے بران قبہ نصب کنند و در جشنہا و بازیگاہ با نقارہ و دہل نوازند و باین معنی بفتح اول نیز درست است و رنگی را نیز گویند کہ مصوران و نقاشان کار فرمایند و بضم اول کفل و سرین مردم و حیوانات دیگر باشد۔
سنجاب۔ بکسر اول بر وزن گرداب جانوری ست معروف از موش بزرگتر و از پوست آن جانور پوستین سازند و آن را از ترکستان آورند و نام ولایتی ست کہ کاموس کشانی ضابط آن ولایت بودہ و آن را اسنجاب نیز می گفتہ اند و کنایہ از شہر و از شب ہم ہست کہ نقیض روز باشد۔
سنجار۔ بفتح اول بر وزن انبار نام کوہی و نام قلعہ ایست در نواحی موصل و دیار بکر گویند تولد سلطان سنجر در آنجا واقع شدہ۔
سنجدپوہی۔ بکسر اول و سکون دال بی نقطہ ... بروزن قلقل سوے نام نوعے از گل باشد۔
سنجر۔ بر وزن خنجر نام پادشاہی بودہ مشہور و نام پرندہ ہم ہست شکاری و مردمان صاحب حال و وجد و سماع را نیز گویند۔
سنجرستان۔ بمعنی خانقاہ باشد و آن جائی ست کہ مردمان در آن وجد و سماع کنند چہ سنجر بمعنی مردمان صاحب حال و ستان جاے بسیاری چیزہا باشد۔
سنجسبویہ۔ بفتح اول و کسر ثالث معرب سنگسبویہ است و آن دوائی باشد کہ بفارسی پنج انگشت گویند۔
سنجق۔ بر وزن خندق بلغت رومی نشان و علم را گویند و امیری را نیز گویند کہ صاحب نشان و علم باشد و سوزنی را نیز گفتہ اند کہ بر یک سر آن گرہے و تکمہ باشد از قلعی و برنج و طلا و نقرہ و بمعنی کربند و چہار زعی ہم ہست و باین معنی بضم ثالث نیز بنظر آمدہ است۔
سنجوق۔ بر وزن صندوق بمعنی اول سنجق است کہ علم و نشان باشد و کربند و چہار زعی را نیز گویند۔
سنجہ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی نام دوپیست مانند دانی و سنگے را نیز گویند کہ چیزہا بدان وزن کنند و نام اولکائی و ملکی است و در بخار و دخانہ عظیمی ہست گویند پلی بران رودخانہ بستہ اند از یک طاق و بمعنی آخر کہ رودخانہ باشد مجہول الحرکت ست۔
سنخ۔ بفتح اول و سکون ثانی و خاے نقطہ دار بمعنی نمک طعام باشد و بمعنی چرک و ریم ہم آمدہ است کہ عربان وسخ گویند و بکسر اول در عربی بیخ و اصل و مادہ ہر چیز باشد۔
سنخج۔ بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطہ دار و جیم علتیست کہ آن را تنگی نفس گویند و بعربی ضیق النفس خوانند و با جیم فارسی و کسر اول ہم آمدہ است۔
سند۔ بکسر اول بر وزن ہند نام ولایتی ست از ہندوستان و نام رودخانہ عظیمے ہم ہست کہ مابین ہندوستان و خراسان میگذرد و حرامزادہ را نیز گفتہ اند و آن طفلے باشد کہ از سر راہ بر میدارند و بعربی لقیط میگویند۔
سندارہ۔ بفتح اول بر وزن انگارہ بمعنی حرامزادہ باشد و بکسر اول نیز آمدہ است و کنایہ ہم گفتہ اند کہ سندرہ باشد۔

سندان - بکسر اول بر وزن زندان معروفست و آن افزاری باشد مسگران و زرگران و آهنگران را و تنگهٔ آهنی را نیز گویند که بر تختهٔ درهای کوچه میخ زنند تا کسیکه خواهد صاحب خانه را خبردار کند حلقه را بران تنگهٔ آهنی زند۔

سندباد - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و بای ابجد بالف کشیده و بدال زده نام کتابی است در نصایح و پند و حکمت عملی و حکیم ازرقی بنظم آورده است۔

سندر - بفتح اول بر وزن بندر صمغی باشد زرد و شبیه بکاه ربا۔

سندروس - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و رای قرشت بواو مجهول رسیده و بسین بی نقطه زده بمعنی اول سندرست که صمغی باشد شبیه بکاه ربا و روغن کمان را ازان پزند و خایش نافع نواصیر باشد و رنگ سرخ را نیز گویند و نسبتش برنگ زرد خود ظاهرست و تفرقه میان سندروس و کاه ربا این ست که کاه ربا را چون بر آتش نهند ازان بوی مصطکی آید و از سندروس بوی بغایت ناخوش۔

سندره - بر وزن چندره بمعنی سندروس ست که صمغی باشد شبیه به کهربا و بمعنی حرامزاده هم گفته اند و باین معنی بکسر اول و ثالث نیز آمده۔

سندل - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و لام کفش و پای افزار را گویند و بی عقل و ابله و احمق را نیز گفته اند و کشتی کوچکی باشد که از کنار دریا پر از آب شیرین و اسباب و مایحتاج کشتی کرده بکشتی بزرگ برند۔

سندلک - بالام بر وزن کترک مصغر سندل باشد که کفش و پای افزار است۔

سندله - بر وزن مزبله بمعنی سندلک است که کفش و پای افزار باشد۔

سندلی - بر وزن جنگلی کرسی را گویند که کفش و پای افزار را بر بالای آن گذارند۔

سندوقش - بفتح اول و سکون ثانی و دال بواو رسیده و قاف مکسور بسین بی نقطه زده بلغت یونانی سریخ را گویند و آن رنگی باشد که نقاشان و مصوران بکار برند و سوختگی آتش را نافع است۔

سنده - بفتح اول بر وزن خنده سندان آهنگران باشد و فضله و غایط گندهٔ آدمی را نیز گویند و باین معنی بضم اول هم آمده است۔

سندهان - بکسر اول و ثالث و بای بالف کشیده و بنون زده عود هندی را گویند طبیعت آن گرم و خشک است در سوم۔

سندیان - بکسر اول و ثالث و تحتانی بالف کشیده و بنون زده مردمان منسوب بسند را گویند و آن ولایتی است مشهور و نام درخت بلوط هم هست بلغت اهل شام۔

سنیز - بضم اول و کسر ثانی و سکون زای نقطه دار سیاه دانه را گویند و آن تخمی باشد که بر روی خمیر نان پاشند۔

سنسان - بفتح اول و سین بی نقطه بالف کشیده بر وزن دندان سخن غیر فصیح و بلیغ را گویند۔

سنسن - بفتح اول بر وزن ارزن بمعنی سنسان است که سخن غیر فصیح و بلیغ باشد۔

سنسور - بر وزن زنبور خرطوم را گویند و آن از فیل و پشه هر دو دارند۔

سنسه - بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث زنبور سیاه را گویند و بمعنی انگور سیاه نیز آمده است۔

سنقر - بضم اول و قاف و سکون ثانی و رای قرشت بمعنی شنقارست و آن مرغی باشد شکاری از جنس چرغ گویند بسیار زنده می باشد و پیوسته پادشاهان بدان شکار کنند۔

سنقره - بضم اول و قاف و سکون ثانی و فتح رای قرشت

مرغیست که آنرا کلاغ سبز گویند و بشیرازی کاسهٔ شکنگ خوانند گوشت او سمیت دارد۔

سنگ - بفتح اول بروزن رنگ معروفست و بعربی حجر خوانند و بمعنی تمکین و وقار و اعتبار هم گفته اند و وزن و گرانی چیزها را نیز گویند۔

سنگ آتش - بعربی حجر النار گویند اگر زنی دشوار زاید بر ران او بندند زائیدن بر و آسان گردد۔

سنگ احمر - بعربی حجر الاحمر خوانند و آن سنگے باشد برنگ مرجان گویند از سموم قاتله است یک دانگ وی کشنده می باشد و بعضی گویند نوعی از الماس ست۔

سنگار - بروزن زنگار بمعنی همراه و رفیق باشد پس درین صورت دو کس که با هم بجائے روند هم سنگار یکدیگر باشند و همچنین اگر دو کشتی در دریا باهم براه روند نیز هم سنگار خواهند بود۔

سنگ اسپنگ - آنرا بعربی حجر الاسفنج و حصاة الاسفنج خوانند و آن سنگی ست که درمیان [illegible] اسفنج بهم میرسد آن را بسایند و با شراب بخورند سنگ مثانه را بریزاند۔

سنگ اسکاف - حجر الاساکفه است و آن سنگی است که کفشگران بدان افزار تیز کنند سودهٔ آن ملازه را نافع است۔

سنگاش - باکاف فارسی بروزن پرخاش بمعنی رشک و حسد باشد۔

سنگ اشکن - بکسر همزه نام علف ایست و نام نوعی از خرما باشد که آنرا سنگ اشکنگ خوانند۔

سنگ انداز - سوراخهائے باشد که زیر کنگرهای دیوار قلعه سازند تا چون دشمن نزدیک دیوار آید سنگ و خاک و آتش بر سرش ریزند و بمعنی برقنداز و کلوخ انداز هم آمده است و آن جشن و سیر کشتی باشد که در آخر ماه شعبان کنند و آنرا سنگ انداز هم می گویند و دائم الخمر و شراب خوردن دائمی را نیز گفته اند چنانکه یک روز درمیانه فاصله نشود۔

سنگانه - باکاف فارسی بروزن دندانه پرنده ایست کوچک و بعربی آنرا صعوه گویند۔

سنگ پرستوک - حجر الخطاطیف است گویند بچهٔ اول و را چون بگیرند و شکم چاک کنند دو پارهٔ سنگ برآید یکی یک رنگ و دیگرے الوان هر یک را در پوست گوساله بپیچند پیش از آنکه گرد و خاک بوے رسد بر بازو یا بر گردن کسیکه صرع داشته باشد ببندند نافع باشد۔

سنگ بر شیشه زدن - کنایه از توبه کردن و گذشتن از شراب است۔

سنگ بر قرابه زدن - بمعنی سنگ بر شیشه زدن است که کنایه از توبه کردن و گذشتن از شراب باشد۔

سنگ بر قندیل زدن - کنایه از تاریک کردن و مکدر ساختن باشد۔

سنگ برگان - بکسر ثالث و کاف فارسی بالف کشیده و نون زده نام سنگیست الوان و بغایت نرم و سست که شیشه گران شیشه را بدان سفید کنند و آن را سنگ برگان هم می گویند و برگان نام دهیست در شیراز در قریهٔ فاروق و کان این سنگ در آنجاست۔

سنگ پستان - بکسر بائے فارسی بمعنی سپستان است و آن دارویے باشد معروف۔

سنگ پشت - بضم بائے فارسی جانوریست معروف که او را لاک پشت و کاسه پشت نیز گویند و نوعے از ماهیے [illegible] هم دارد [illegible]۔

سنگ بلور - حجر البلور ست گویند چون بر شخصیکه در خواب می ترسیده باشد بندند دیگر نترسد۔

سنگچه - بفتح جیم فارسی بمعنی ژاله باشد که تگرگ است۔

سنگ جهودان - حجر الیهود ست و حجر الزیتون هم میگویند

چه شباهتی بزیتون دارد گویند مانند مرجان از دریا می روید اگر با خون خفاش بسایند و در چشم کشند و برابرو مالند موی چشم و ابرو که ریخته باشد بروید.

سنگ حمام - سنگی ست که در دیگ حمام بهم میرسد چون در ابتدای سرطان که علتیست مهلک ضماد کنند نافع باشد و علاج سرطان رحم باین ست و بعربی حجر الحمام گویند.

سنگ خروس - بعربی حجر الدیک خوانند گویند گاه گاه است که از شکم خروس بر می آید بمقدار باقلی و مانند آئینه شفاف است اگر آنرا بشویند و شخصی که بسیار تشنه باشد بخورد تشنگی او برطرف شود و غم و اندوه از دل ببرد.

سنگ خزفی - بفتح خا و زای نقطه دار و فای تحتانی کشیده سنگی ست مانند زبد البحر که کف دریا باشد آب بسایند و بر موی بمالند موی را بسترد و بعربی حجر الشعر خوانند و بعضی گویند حجر الشعر قیشور ست که کف دریا باشد.

سنگ خوار - باخای نقطه دار و واو معدوله بروزن زنگبار نام مرغیست کوچک و سیاه رنگ و کاکل دار که سنگریزه می خورد و بعربی قطاة خوانند.

سنگ خوارج - باجیم بروزن و معنی سنگ خوارک است که اسفرود باشد و آن جانوریست کوچک و سیاه رنگ برابر بگنجشک و چیند پر مثل شاخی بر سر دارد و عربان قطاة گویندش.

سنگ خوارک - همان مرغک سنگ ست که بعربی قطاة گویند.

سنگ خور - مرغی ست که سنگریزه خورد.

سنگ خورک - بمعنی سنگ خور ست که مرغ سنگریزه خور باشد و عربان قطاة گویند.

سنگ در موزه افتادن - کنایه از اقامت کردن و ترک نمودن سفر و عزیمت و بیقراری باشد.

سنگ دل - کنایه از سخت دل و بیرحم باشد.

سنگ دوله - بضم اول و سکون ثانی و ثالث و دال بی نقطه بواو رسیده و لام مفتوح بمعنی گرد باد باشد و آن بادی

که خاک را بشکل مخروطی بهوا ببرد و بعربی اعصار گویند و با واو مجهول هم بنظر آمده است.

سنگر - بفتح اول و ضم ثالث و سکون ثانی و رای قرشت بمعنی سیخول است که خارپشت تیرانداز باشد یعنی خارهای خود را چون تیر اندازد.

سنگ راه شدن - کنایه از مانع شدن و منع کردن باشد.

سنگ رعد - بکسر ثالث و فتح رای قرشت و سکون عین و دال بی نقطه کنایه از گلولهٔ توپ و گلولهٔ بادلیج باشد.

سنگرگ - بفتح اول و رای قرشت بروزن پنج یک بمعنی سنگچه است که تگرگ و ژاله باشد و بمعنی بادریسه هم آمده است و آن چرم یا چوبی باشد مدور که در گلوی دوک محکم کنند و بعربی فلکه خوانند و بضم کاف فارسی و سکون رای قرشت هم آمده است که حرف ثالث و رابع باشد و این اصح ست.

سنگ روشنائی - حجر البوزست که مرقشیثا باشد و آن را در دواهای چشم بکار برند.

سنگ زخم - بکسر ثالث و فتح زای هوز و سکون خای نقطه دار و میم بعربی حجر الجراحی گویند و آن سنگی باشد مانند عاج چون سحق کنند و بر موضعی که خون از آن روان باشد بریزند باز دارد و آنرا شنگرسنگ هم گویند و حجر الهلال همان است.

سنگ زن - بفتح زای نقطه دار و سکون نون کنایه از ترازوی کم وزن باشد.

سنگسار - با سین بی نقطه بروزن زنگبار سیاستی باشد مشهور که آدمی را تا کمر در خاک نشانند و سنگ باران کنند و بمعنی مسخ هم آمده است و مسخ در لغت بمعنی تبدیل صورت باشد که از ثابت شدن است و باصطلاح اهل تناسخ آنست که چیزی از مرتبه منتقل شود یعنی روح از صورت انسانی بصورت حیوانی دیگر جلوه نماید و بعد از آن بصورت نباتی جنش ارا کرده و آنرا گذارده بصورت جمادی ظهور کند.

سنگ سبو چه - بفتح اول و سکون ثانی و کسر ثالث و [illegible]

بی نقطه ساکن و بای ابجد بواو رسیده و تحتانی مفتوح نام گیاهی است که آنرا پنج انگشت گویند و بعربی ذو خمسة اصابع و ذو خمسة اوراق و عین السراطین خوانند و تخم آن را حب الفقد گویند و معرب آن سنجسبویه است۔

سنگست ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و رابع و فوقانی نام عبائی و مقامی و موضعی است۔

سنگ سگ ۔ بتازی حجر الکلب خوانند و گویند بعضی از سنگها است که چون سنگ بر و اندازند آن سنگ را از غایت خشمی که دارد بدندان بگیرد و نگاه دارد پس چون خواهند که میان دو شخص دشمنی افتد بنام آن دو شخص هفت سنگ دانه و یک یک را بجانب آن سگ اندازند او هر یک را به دهن برگیرد و بر زمین گذارد و بعد ازان دو سنگ ازان سنگها را در آب اندازند و ازان آب بخورد آن دو شخص دهند میان ایشان دشمنی صعبی بهم رسد و اگر یک سنگ ازان برج کبوتر اندازند همه کبوتران بگریزند چنانکه دیگر نیایند و اگر در شراب اندازند بخورد اهل مجلس دهند همه باهم جنگ و عربده کنند۔

سنگ سودا ۔ بفتح سین بی نقطه سنگی است متخلخل و بر روی آب ایستد و فرو نرود و بعربی حجر الافروج خوانند گزندگی عقرب را نافع است۔

سنگ شجری ۔ بفتح شین نقطه دار و جیم بسبد را گویند که مرجان باشد بسبب آنکه اندر دریا مانند درخت می روید۔

سنگ شکن ۔ مخفف سنگ اشکن است که نام غله باشد و نوعی از خرما هم هست۔

سنگ شیر ۔ بعربی حجر اللبنی خوانند رنگ آن خاکستری باشد چون بآب بسایند از وی مانند شیر بیرون آید و طعم شیرین باشد و بر چشم کشند سیلان آب را برطرف کند۔

سنگ قبطی ۔ بکسر قاف حجر قبطی است و آن سنگی باشد سبز تیره رنگ و بسیار سست و نرم و زود در آب حل شود و گازران مصر کتان را بدان شویند و در اسهال بکار برند نافع باشد۔

سنگ قمر ۔ بفتح قاف و میم و سکون رای بی نقطه سنگیست که آنرا در بلاد عرب شبها در افزونی ماه یابند و آن سفید و شفاف می باشد گویند اگر بر درختی بندند که بار و میوه نده د بار آور گردد و چون بسایند و به صاحب صرع دهند شفا یابد و آنرا بعربی حجر القمر و رغوة القمر خوانند۔

سنگک ۔ بر وزن اندک مصغر سنگ باشد و نوعی از نان هم هست که بر روی سنگریزهای گرم پزند و تگرگ و ژاله را نیز گویند۔ و نام نوعی از غله است و آن سیاه و کوچک می باشد و نام مرغیست کوچک و شکاری از جنس سیاه چشم که آنرا ترمتای گویند

سنگلاخ ۔ بالام بالف کشیده و بجای نقطه دار زده بمعنی سنگستان ست که جا و مکان سنگ باشد چه لاخ بمعنی مکان آمده است همچو دیولاخ که جا و مقام دیو را گویند۔

سنگله ۔ بضم ثالث بر وزن زنگله نانی باشد که از آرد گاورس و ارزن پزند۔

سنگم ۔ بفتح ثالث بر وزن همدم بمعنی همراه و رفیق باشد و اتصال و امتزاج دو کس یا دو چیز را نیز گویند باهم و بزبان هندی نیز همین معنی دارد و بضم ثالث بر وزن انجم پرنده ایست بغایت تیز رو و بعضی گویند جانوریست مانند جغل که پیوسته در جاها می باشد و بعضی دیگر گویند کرمی ست که می پرد۔

سنگ ماهی ۔ بعربی حجر الحوت گویند و آنرا در سر ماهی یابند و آن سفید و سخت می باشد خوردن آن سنگ گرده را بریزاند و در علاج باده بکار آید۔

سنگمبر ۔ بامیم و بای ابجد بر وزن سر دفتر بمعنی اول سنگم است که همراه و رفیق و اتصال و امتزاج دو شخص یا دو چیز باشد باهم۔

سنگ مغنی ۔ بفتح میم و سکون غین نقطه دار و نون بتحتانی رسیده سنگی ست الوان و بغایت سست می باشد و اغلب سیاه بود و بسرخی زند و نقطهای سفید بر آن باشد و شیشه گران بکار برند و آنرا سنگ برگان هم گویند و برگان دهیست از شیراز و معدن این سنگ در انجاست۔

سنگوان - با واو بر وزن سنگدان نام قلعه ایست در نارس که به سپیدان مشهور است -

سنگور - بر وزن انگور سلسله باشد که فقاعیان شیشها و کوزه های فقاع را که بوزه باشد در میان آن بچینند و بادریسهٔ دوک را نیز گویند و آن چرم یا چوبے باشد مدور که در گلوے دوک محکم سازند و بعربی فلکه خوانند و نام مرغے هم هست -

سنگوک - با واو مجهول بر وزن مفلوک بادریسهٔ دوک را گویند و بعربی فلکه خوانند -

سنگول - بر وزن معقول مطلق ضروریات را گویند یعنے هر چیز که در کار باشد و ضروری بود -

سنگویه - بفتح اول و آخر که تحتانی باشد نام حصارے و عمارتی است عظیم در هندوستان که ستونهاے آن یک پارچه است و هر ستونے را هزار مرد نتوان برداشت گویند آن عمارت را دو کس کرده اند مردے و زنے مرد مازنین و زن مازینه نام داشته است -

سنگه - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی خارپشتے را گویند که خارهاے خود را مانند تیر اندازد -

سنگ یاسم - با تحتانی بالف کشیده و سین بی نقطه مکسور بمیم زده سنگی ست سبز روی مائل چون بسایند اجزاے آن مانند شیر برآید و زبان را بگزد و در چشم را نافع باشد و آنرا بعربی حجر حبشی خوانند -

سنگ یرامی - بفتح تحتانی حجر الیرام ست گویند هر تیشه را که از ان سنگ آب دهند چون بر سنگ زنند مطلقاً آواز ندهد و در سنگ مانند گل فرو رود و سحق کنند و بر دندان مالند سفید و سخت گرداند -

سنگین خوار - با خاے نقطه دار و واو معدوله بر وزن نسرین زار سنگ خوارک را گویند و آن پرندهٔ باشد کوچک و غذاے او سنگریزه است -

سنگین سار - با سین بے نقطه بالف کشیده و به راے قرشت زده نوعے از سار باشد و آن پرنده ایست سیاه رنگ و بر پشت نقطهاے سفید دارد -

سنلخ - بفتح اول و لام بر وزن برنخ نیم تنه را گویند و آن جامهٔ باشد بیش باز که قد و آستین آنرا کوتاه کنند و درین زمان کاتبی گویند

سنمار - بکسر اول و میم بالف کشیده بر وزن گلکار نام شخصے بوده رومی که قصر خورنق را او ساخته است و اورا اعراب سنّار بکسر نون و تشدید میم خوانند گویند سنّار خورنق را چنان ساخته بود که در شبانروزی چند رنگ مختلف می شد صبحدم کبود بود و در نیم روز سفید می نمود و بوقت عصر زرد می شد چون تمام گردید او را خلعتے فاخر و نعمتے وافر داد و بعد از آن بغایت خوش وقت شد و گفت اگر می دانستم که ملک این چنین احسان می کند عمارتی به ازین می ساختم چنانکه آفتاب بهر طرف که سیر نماید آن قصر بدان جانب میل کند نعمان به تصور آنکه مبادا براے دیگرے از ملوک بهتر ازین بسازد حکم فرمود تا او را بر بالاے قصر برده بزیر انداختند -

سنود - بفتح اول بر وزن حسود استعمال فکرت در امورے که بهیچ کار نیاید -

سنوس - بضم اول بر وزن خروس نام درختے باشد و نام گیاهے هم هست و باین معنی بجاے حرف ثانی یاے تحتانی هم آمده است -

سنه - بفتح اول و ثانی و ظهور هاے هوز بمعنی لعنت و نفرین باشد و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است و باخفاے ها در عربی بمعنی سال باشد و بضم اول و ثانے زن پسر را گویند که بعروس شهرت دارد -

سنهار - بضم اول بر وزن گلزار بمعنی آخر سنه است که زن پسر باشد و بترکی گلن خوانند -

سنی - بکسر اول و تخفیف نون به تحتانی کشیده مخفف سینی ست و آن خوانی باشد که از طلا و نقره و مس برنج سازند و بمعنے ریم آهن هم گفته اند و بفتح اول و ثانے

وسکون تحتانی بمعنی آهن و فولاد ست و بضم اول و کسر ثانی مشدد و معروف هست که اهل سنت و جماعت باشند و نام نوعی از ماهی باشد در ملتان و گوشت آن بغایت لذیذ میشود —

سیَنر — بضم اول بر وزن گریز سیاه دانه را گویند و آن تخمی باشد سیاه که بر روے خمیر نان ریزند —

سینیژه — بفتح اول و زاے فارسی ریسمانی باشد که از بهناے کار زیاده می آید و آن را جولاهگان نمی بافند و بر انگشت پیچیده بگوشه می گذارند و آن نی که ریسمان خام بران تنند —

بیان بست و دوم

در سین بے نقطه با واو مشتمل بر هشتاد و دو لغت و کنایت

سو — بفتح اول و سکون ثانی نام چشمه ایست در ولایت طوس و به چشمهٔ سبز اشتهار دارد گویند یزدجرد بن بهرام بن شاپور را که پادشاه ظالمی بوده در کنار آن چشمه اسپی بر زمین کوفت پا لگدے بروی زد و بکشت و بضم اول بمعنی جانب و طرف باشد و بمعنی مثل و مانند هم هست و بتخفیف سو باشد که در مقابل زیان ست و روشنائی را نیز گفته اند که ضد تاریکی ست و بتر کی آب را گویند —

سواب — بفتح اول بر وزن جواب پالان شدن و چکیدن آب را گویند از چیزے بچکیده است و امثال آن —

سواد اعظم — هر شهر و مدینهٔ بزرگ را گویند عموماً و مکهٔ معظمه را خصوصاً —

سواران آب و سوارگان آب — کنایه از حباب است و آن قبه باشد شیشه مانند که در وقت باریدن باران بر روے آب بهم میرسد و موج آب را نیز گفته اند —

سوار پا — بباے فارسی بالف کشیده بمعنی پا سوار ست که کنایه از پیاده چست و چابک باشد —

سوار سیستان — کنایه از رستم زال ست —

سوارک آب — با کاف بمعنی سواران آب است که حباب و موجهٔ آب باشد —

سوارولن — بفتح اول و ضم راى قرشت بر وزن فلاطون تخم خاکشی باشد و آن را بالعربی بذر الخمخم خوانند —

سواک — بضم اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده زرد باشد که بر روی غله زار نشیند و غله را ضائع کند و بکسر اول در عربی مسواک است و آن چوبی باشد که در وقت نماز کردن و غیر آن بر دندانها مالند —

سوپا — بضم اول و سکون ثانی و باے فارسی بزبان خیوق که یکے از الکاے خوارزم ست آب را گویند همچنانکه پکند با باے فارسی و کاف بر وزن سمند نان را و سوپ و پکند آب و نان ست و بعضے گویند طلب آب و نان است و بزبان هندی غله بر افشان باشد —

سوبدی — بضم اول و سکون ثانی و باے ابجد و دال بے نقطه بتحتانی کشیده نام پرنده ایست کوچک و آن را بفارسی سار گویند و بعربی زرزور بر وزن پر زور و بترکی صغرجق خوانند —

سوبرا — بضم اول و فتح ثالث و راے بی نقطه بالف کشیده و بلغت زند و پازند بمعنی امید و امیدواری باشد —

سوبهار — با باے هوز بر وزن روزه دار نام بتخانه بوده قدیم در نواحی غزنین و با شین نقطه دار هم بنظر آمده است و آتشکده را نیز گویند —

سوتام — با اول بثانی رسیده و فوقانی بالف کشیده و بمیم زده چیزے کم و اندک را گویند و بعربی قلیل خوانند و بزبان هندی بمعنی کوچک و اندک و ناقص هم آمده است

سوچ — بضم اول بر وزن کوچ بمعنی سوز ست که از سوختن باشد چه در فارسی جیم ابجد بزای هوز و بر عکس تبدیل می یابد

سوجرو هشن — با اول بثانی رسیده و فتح جیم و راے قرشت بواو کشیده و کسر نون و فوقانی مفتوح بنون زده

بلغت ژند و پاژند بمعنی آوردن باشد که در مقابل بردن است
سوجش - بکسر جیم بر وزن و معنی سوزش است که از سوختن باشد
سوچه - بر وزن کوچه خشتک جامه را گویند و آن پارچه باشد
چهار گوشه که در زیر بغل جامه دوزند و آنرا بغلک نیز گویند و
بعضی آن پارچه مثلث متساوی الساقین را گفته اند که از
سر تیریز جامه ببرند تا خشتک را با آن دوزند و باین معنی بجای
جیم فارسی زای فارسی و عربی هر دو آمده است -
سوخ - بضم اول و سکون آخر که خای نقطه دار باشد بمعنی
پیاز است و بعربی بصل خوانند -
سوخته - بر وزن دوخته معروف است یعنی هر چیز که
آتش در آن افتاده و سوخته باشد و لته در کوی سوخته را
نیز گویند که بدان آتش از آتش زنه گیرند و بعربی حراق خوانند
و نام گنج هفتم است از جمله هشت گنج خسرو پرویز گنج افراسیاب
و گنج باد آورد و گنج بار و گنج خضرا و دبه خسروی و گنج سوخته
و گنج شاد آورد و گنج عروس باشد و آنکه جگرش از حرارت فاسد
شده باشد و شخصیکه او را درد و مصیبتی رسیده باشد و بمعنی
سنجیده و بوزن در آمده هم است و در ولایت روم مردم
طالب علم را سوخته می گویند و بمعنی نقل شراب هم آمده است
که بعد از فشردن بدور اندازند -
سود - بضم اول و سکون ثانی و دال معروف است که در
مقابل زیان باشد و بعربی نفع گویند و ماضی سودن
هم است و بمعنی سور هم آمده است که جشن و شادمانی و مهمانی
باشد و بفتح اول و ثانی بر وزن و معنی سبد باشد و آن ظرفی است
که از چوبهای باریک و نرم بافند -
سودابه - بضم اول بر وزن خونابه نام دختر پادشاه هاماوران
زن کیکاوس باشد و بفتح اول بر وزن گرمابه هم گفته اند -
سودانیات - بضم اول و کسر نون بعد الف و تحتانی
بالف کشیده و فوقانی زده بلغت یونانی مرغی باشد
سبز رنگ و منقار درازی دارد و درختان را بمنقار سوراخ
کند و آنرا بشیرازی دار تک خوانند -
سوداگر - بر وزن زورآور بمعنی سوداگر باشد و بعربی تجار گویند
سوداوه - با واو بر وزن و معنی سودابه است که نام زن
کیکاوس باشد چه در فارسی بای ابجد و واو هم تبدیل می یابند
سور - بر وزن شور بمعنی هنگامه و جشن و طوی و مهمانی
و عروسی و ختنه سوری و بزم ایام عید باشد و بمعنی رنگ
خاکستری بسیاهی مائل هم هست و اسپ و استر و خر الاغی را
گویند که خط سیاهی مانند سمند از کاکل تا دمش کشیده شده باشد
و بعضی اسپ با آن رنگ را خوب نمی دانند لهذا میگویند
سور از گله دور و نام مرغی هم هست و رنگ سرخ را نیز گفته اند
چه گل سرخ را گل سوری و لاله را لاله سوری و شراب لعلی را
شراب سوری می گویند و بعضی از افغان هم هست که باین
لقب مشهور اند و نام شهری هم بوده است و در عربی دیوار
قلعه را گویند و شراب سرخ را نیز عربان خمر السوری خوانند
و بضم اول و سکون همزه هم در عربی نیم خورده و پس مانده اطعمه
و اشربه را گویند -
سورا - بر وزن نورا نام شهری و مدینه ایست -
سوران - بر وزن توران بمعنی سارو باشد و آن پرنده
ایست سیاه رنگ و نقطهای سفید دارد و خوش آواز باشد -
سورج - بر وزن توج نوعی از کف دریا باشد و آن جائی
که نزدیک بدریا کوه و سنگ باشد بهم میرسد و مانند نمک شور
می شود و لیکن از نمک سفیدتر و لطیف تر است -
سورنای - یعنی نائی که در سور و جشن و عروسی نوازند و
سرنا مخفف آنست و آنرا شهنائی نیز خوانند -
سورنجان - بکسر ثالث و سکون نون و جیم بالف کشیده
و بنون دیگر زده بلغت اندلس دوائی است که آنرا در عراق
لعبت بربری گویند و فقاح آنرا یعنی شکوفه و گل آنرا بعربی
اصابع هرمس و آنرا فالمهر بفتح میم خوانند و بعضی گویند
اصابع هرمس برگ آنست نقرس را نافع باشد -

سوری — بروزن نوری منسوب بسور باشد و نوعے از ریاحین سرخ ست و بمعنی رنگ سرخ ہم آمدہ است و گلی باشد کہ آنرا بہ پیکان تشبیہ کردہ اند و نوعے از پیکان ہم ہست و شادی و خوشحالی را نیز گویند و نام یکے از سلاطین ہم بودہ و نوعے از زاج باشد و آن زاج سرخ است کہ بلغت رومے قلقطار خوانند۔

سوریوس — بکسر ثالث و تحتانی بواو رسیدہ و بسین بی نقطہ زدہ نام اصلی نمرود ست گویند نمرود در اول سر بودہ پدر را گرفت و آختہ کرد تا دیگر اولاد از او فرزندے بہم نرسد و خود پادشاہ شد۔

سوزا — بازائے نقطہ دار بالف کشیدہ بمعنی سوزندہ باشد۔

سوزاک — بروزن پوشاک نام مرضیست مشہور و آن سوزشے باشد کہ بسبب زیادتی صفرا در مجرای بول بہم میرسد و آنجا را ریش کند و چرک آید۔

سوزن عیسی — گویند وقتیکہ عیسی علیہ السلام را بآسمان میبردند سوزنے ہمراہ داشت چون بہ فلک چہارم رسید ملائکہ خواستند کہ بالاترش برند امر شد کہ جست و جو کنند تا از دنیا چہ چیز ہمراہ دارد چون دیدند سوزنے و کاسۂ شکستہ داشت فرمان رسید کہ ہمانجا نگاہش دارند۔

سوزہ — بروزن موزہ بمعنی تر یز جامہ ہست کہ چابق باشد۔

سوژہ — بازائے فارسی بروزن کوزہ خشتک پیراہن و جامہ باشد و آن را بغلک نیز گویند و بعضے آن پارچہ را گویند کہ از سر تر یز ببرند تا خشتک بران دوزند و نوعے از رستنی باشد مانند اسفناج و آنرا در آشہا کنند و بعربی قنابری خوانند و اہل خراسان برغست گویند۔

سوزیان — بازائے ہوز بروزن صوفیان بمعنے نفع و سود و فائدہ باشد کہ در مقابل زیان ست و زر و مال و سرمایہ را نیز گویند آنچہ باشد از نقد و جنس و پنہان و آشکارا و سخن و راز نہانی و چیزے پنہان کہ مخزون خاطر باشد و آنرا بعربی مافی الضمیر گویند و بمعنے سرگوشی ہم ہست و مہربان و غمخوار را نیز گفتہ اند و بمعنے ارمغان و سوغات و راہ آورد ہم آمدہ است و کنایہ از نیک و بد ہم ہست چہ در اصل سود و زیان بودہ بکثرت استعمال سوزیان شدہ۔

سوس — بروزن طوس کرمے باشد کہ بیشتر جامہائے ابریشمی را ضائع کند و مخفف سوسمار ہم ہست و چربی آنرا زنان بجہت فربہی خورند و بر بدن مالند و اصل طبیعت را نیز گویند و گیاہ خشکے ہم ہست مانند اسپست و علفیکہ حامیان سوز نیخ آن دافع سعال ست و در عربی کرمے را گویند کہ گندم و برنج و اقسام غلہ را ضائع مے کند و نام درختیست کہ بیخ آنرا اصل السوس و اصابع السوس مے گویند و بلغت ہندی نام خوک آبی ست و آن حیوانے باشد آبی مانند مشکی پر از باد و خرطومے نیز دارد۔

سوسبار — بکسر ثالث و بائے ابجد بالف کشیدہ بروزن روزگار بلغت زند و پاژند اسپ را گویند و بعربی فرس خوانند و باین معنی بحذف رائے قرشت ہم بنظر آمدہ است۔

سوسپند — بابائے فارسی بروزن گوسفند نام گیاہی ست کہ چون آنرا بشکنند از ان شیرۂ سفیدے مانند شیر برآید و آنرا در خضابہا بکار برند و بعضے گفتہ اند کہ علف شتر است ظاہرا علف شیر کہ گیاہ شیردار باشد تصحیف خوانے شدہ است واللہ اعلم۔

سوسک — بفتح ثالث بروزن خوبک تیہو را گویند و آن پرندۂ باشد شبیہ بہ کبک لیکن کوچک تر از وست و بسکون ثالث نوعے از جعل باشد و او بیشتر در جاہای متکون مے شود۔

سوسمار — بامیم بروزن ہوشیار جانوری ست مانند راسو لیکن از و سطبر تر باشد پیہ و چربی او را زنان بجہت فربہ شدن خورند و بر بدن مالند و بعربی ضب گویند و نزد شافعی مذہبان گوشت او حلال است۔

سوسن - بروزن سوزن گلےست معروف وآن چہار قسم مے باشد یکے سپید وآن راسوسن آزاد مے گویند دہ زبان دارد و دیگرے کبود وآنرا سوسن ازرق مے خوانند و دیگرے زرد وآن راسوسن خطائی مے نامند و چہارم الوان مے شود وآن زرد و سفید و کبود مے باشد وآن راسوسن آسمان گونے گویند و بیخ آن را ایرسا خوانند واین چہار قسم ہم صحرائے و بوستانی می شوند و نام درخت جلغوزہ ہم ہست وآن را بعربی صنوبر الکبار وثمر آن راکہ جلغوزہ باشد حب صنوبر الکبار گویند -

سوسن و سیر - کنایہ از عدم سازگاری و موافقت باشد مطلقاً ہمچو آب وآتش -

سوسنہ - بفتح ثالث ونون بمعنی سوسن ست وآن گلے باشد معروف -

سوسہ - بروزن بوسہ کرمی باشد کہ در گندم افتد وضائع کند -

سوغہ - بفتح اول وغین نقطہ دار مرسومے باشد کہ سپاہیان از علوفہ و ماہیانہ خود بنویسندگان دہند -

سوف - بضم اول وسکون ثانی وفا بلغت یونانی بمعنے حکمت باشد وسوفی حکیم را گویند -

سوفار - بروزن مودار ظروف و اوانی باشد کہ از گل پختہ باشند مانند کوزہ وسبو وطغار وخم وامثال آن و ہر سوراخ را گویند عموماً و سوراخ سوزن را خصوصاً و دہان تیر را نیز گفتہ اند وآن جائے باشد از تیر کہ چلۂ کمان را دران بند کنند

سوفال - بالام بروزن ومعنی سوفارست کہ ظروف و اوانی گلی و سوراخ و دہان تیر باشد -

سوفتہ - بروزن کوفتہ مکر و فریب و حیلہ باشد و کرم گندم خوار را نیز گویند -

سوفچہ - بفتح جیم فارسی بروزن دو کچہ ریزۂ ہر چیز را گویند و بمعنے خوشۂ زر و سیم ہم آمدہ است -

سوفرا - بفتح ثالث و راے بی نقطہ بالف کشیدہ نام وزیر کیقباد بن فیروز پدر نوشیروان بودہ -

سوفسطائیہ - قومے اند از حکماے باطل -

سوفطیون - بفتح ثالث وسکون طاے حطی و تحتانی بواو رسیدہ و بنون زدہ بلغت یونانی آتش بچہار اگویند و بعربی خصیۃ الثعلب خوانند -

سوفی - بروزن کوفی بلغت یونانی بمعنی حکیم باشد -

سوگ - با ثانی مجہول وکاف فارسی بروزن خوک بمعنے مصیبت و ماتم و غم و اندوہ باشد و با کاف تازی کوسہ را گویند وآن شخصے باشد کہ چند موے بر سر زنخ داشتہ باشد و معرب آن کوسج است و بمعنی خوشۂ گندم و جو ہم گفتہ اند و دانۂ گندم و جو را نیز گویند وآن خنہاے سر تیز بود کہ بر سر خوشۂ گندم و جو باشد -

سوگک - بروزن خوبک زردی باشد کہ بسبب آفتی در کشت و زراعت افتد و باین معنی بجاے کاف آخر لام ہم آمدہ ست -

سوگل - بفتح کاف وسکون لام بمعنی سوگک است وآن زردیے باشد کہ بسبب آفتے بر روے زراعت افتد

سوگوار - بروزن گوشوار مصیبت زدہ و صاحب ماتم را گویند چہ سوگ بمعنی ماتم و وار بمعنی صاحب باشد -

سوکہ - بفتح کاف ہر سوراخ را گویند عموماً و سوراخ قبل و دبر یعنی پیش و پس خصوصاً و در مجمع الفرس سروے بجاے کاف لام ہم آمدہ ست -

سوگی - با کاف فارسی بہ تحتانی کشیدہ بمعنی سوگوار است کہ ماتم زدہ و اندوہگین باشد -

سول - بضم اول وسکون ثانی بروزن غول بمعنے دوم سورست کہ رنگ خاکستری بسیاہی مائل باشد مر اسپ و استر و خر الاغ را کہ خطے سیاہ از کاکل تا دم کشیدہ شدہ باشد و بمعنی ناودان ہم آمدہ ست و بلغت ہندی قولنج را گویند

وبضم اول وفتح ثانی ناخن پاے شتر باشد وآنرا بعربی فرسن خوانند با فا وسین بے نقطہ بروزن چوگن۔

سولان ۔ بفتح اول وثانی بروزن ہمدان نام کوہی است در ولایت آذربایجان نزدیک باردبیل وپیوستہ مردم خداپرست ومرتاض پیش از اسلام وبعد از اسلام درانجا ساکن بودہ وہستند ومغان آنجارا ازجملہ اماکن متبرکہ مے دانستہ اند چنانکہ قسم بدان یاد مے کردہ اند ونوعے از دوائی ہم ہست وآنرا ازجانب روم آورند لقوہ را نافع ہست وبہ لغت یونانی نام پیغمبریست از بنی اسرائیل وبمعنی بام خانہ ہم ہست و مطلق بلند بیار انیز گویند۔

سولک ۔ بفتح ثالث بروزن خوبک زردیے را گویند کہ بسبب آفتی بر غلہ زار افتد۔

سولہ ۔ با ثانی مجہول بروزن لولہ مطلق سوراخ را گویند عموماً وسوراخ پس وپیش راکہ دبر وفرج باشد خصوصاً وخانہ زادے را نیز گویند کہ پدر ومادر او ہردو ہندوستانی باشد وبمعنے آواز بلند ہم آمدہ است ہمچو سویہ وزوزہ و نالہ سگ۔

سومنات ۔ بضم اول وفتح میم ونون بالف کشیدہ بروزن سہلات بتخانہ بودہ در ملک گجرات گویند سلطان محمود غزنوی آن را خراب کرد ومنات راکہ از بتہائے مشہور ست درآن بتخانہ مے بود شکست وبعضے گویند کہ قریش منات را از مکہ گریزانیدہ بودند واز راہ دریا بدانجا آوردہ وبسکون میم ہم گفتہ اند وگویند این لغت ہندوی است کہ بفرس شدہ یعنے فارسی گردیدہ وآن نام بتے بودہ معنی ترکیبی آن سوم نات است یعنی صنمی ست منسوب بقمر چہ سوم بہندی قمر را گویند ونات تعظیم است۔

سومندر ۔ با دال ابجد بروزن سوزن گر بمعنے سمندر است وآن جانوری باشد کہ در آتش متکون مے شود۔

سومہ ۔ بضم اول وفتح میم بمعنی انتہا وحد وطرف باشد۔

سون ۔ بضم اول وسکون ثانی ونون بمعنی طرف وجانب وسوے باشد وتشبیہ ونظیر ومانند را نیز گویند وبفتح اول بمعنے مدح وثنا باشد۔

سوناتک ۔ بضم اول وثانی مجہول وثالث بالف کشیدہ وبہ نون وکاف زدہ نفسے باشد با صدا کہ در ہنگام خواب یا در وقت دویدن از بینی برمے آید۔

سونخ ۔ بفتح ثالث بروزن دوزخ نام شہری ومدینہ ایست۔

سونش ۔ بکسر نون بروزن سوزش ریزگی فلزات را گویند کہ از دم سوہان ریزد وبعربی برادہ خوانند۔

سوہن ۔ با ہاے ہوز بروزن سوزن مخفف سوہان ست۔

سوی پا دیدن ۔ کنایہ از شرمندہ وخجل شدن باشد۔

سوی زن ۔ بفتح زاے نقطہ دار وسکون نون بمعنی سوزن باشد کہ بدان چیزہا دوزند۔

سویس ۔ بفتح اول وثالث مجہول بروزن خسیس بمعنی آگاہ نبودن ست کہ بعربی غفلت خوانند۔

سویست ۔ با ثالث مجہول وفوقانی ساکن بمعنی سویس باشد کہ آگاہ نبودن وغفلت ست۔

سویسہ ۔ با ثالث مجہول بروزن ہریسہ بمعنی قوس قزح باشد۔

سوین ۔ بروزن زرین دیگ وطبق وکاسہ وکوزہ وامثال آن باشد مطلقاً وبعربی ظرف واناگویند وآبدان سگ را نیز گفتہ اند یعنی ظرفے کہ سگ در آن آب خورد۔

بیان بست وسوم

در سین بی نقطہ با ہا مشتمل بر سی وشش لغت وکنایت

سہ اسپہ ۔ بکسر اول وفتح باے ابجد کنایہ از تعجیل وشتاب است وکسی را نیز گویند کہ در کارہا تعجیل وشتاب کند وسبب این آنست کہ چون شخصے خواہد کہ بتعجیل وزود بجاے رود سہ اسپ ہمراہ می برد تا ہرکدام کہ ماندہ شود دیگری را سوار شود۔

سہالہ ۔ بروزن نخالہ خردہ وریزہ وسونش طلا ونقرہ را گویند۔

سہ ایوان دماغ ۔ کنایہ از محل فکر ومحل خیال ومحل حفظ باشد۔

سہ پرک - بفتح باے فارسی و راے بے نقطہ و سکون کاف خطے چند باشد کہ قماربازان بجہت قماربازی بر زمین کشند۔

سہ پرہ - بفتح باے فارسی و راے قرشت بمعنے سہ پرک است و آن خطے چند باشد کہ بجہت قمار باختن بر زمین کشند۔

سہ تا - با فوقانی بالف کشیدہ طنبورے را گویند کہ بدان سہ تار بستہ باشند۔

سہ جادہ - باجیم بالف کشیدہ و فتح دال بمعنی ابعاد ثلثہ است کہ طول و عرض و عمق باشد و باصطلاح سالکان اشارہ بحقیقت و طریقت و شریعت است۔

سہ خوان - با واو معدولہ و سکون نون جماعتے را گویند کہ ایشان قائل ثالث ثلاثہ اند و آنہا نوعے از نصاری باشند کہ ذات واجب را سہ میدانند خدا و مریم و عیسیٰ۔

سہ خواہران - کنایہ از بنات باشد و آن سہ ستارہ است پہلوے ہم از جملہ ہفت ستارۂ بنات النعش کہ آنرا ہفت اورنگ و دب اکبر نیز گویند و چہار دیگر را کہ بصورت کرسی ست نعش خوانند۔

سہ دختر - بضم دال ابجد بمعنے سہ خواہران است کہ کنایہ از سہ ستارۂ بنات باشد از بنات النعش۔

سہ درک - بفتح دال بر وزن و معنی سہ پرک ست و آن خطے چند باشد کہ بجہت قمار بازی بر زمین کشند۔

سہ دوری - با ثالث بواو رسیدہ و راے بے نقطہ بتحتانی کشیدہ بمعنی سہ جادہ ست کہ طول و عرض و عمق باشد و بعربے ابعاد ثلثہ گویند۔

سہ دیر - بفتح ثالث و سکون تحتانی و راے قرشت عمارتے بودہ مشتمل بر سہ گنبد کہ نعمان بن منذر بجہت بہرام گور ساختہ بود و چون بزبان پہلوی گنبد را دیر مے گویند آنرا بدان سبب سہ دیر مے گفتہ اند و عربان معرب ساختہ سدیر بر وزن غدیر مے خوانند۔

سہر - بکسر اول و سکون ثانی و راے قرشت گاو را مے گویند و عربان بقرے خوانند و بعضے گویند سہر مادہ گاو ست و بفتح اول و ثانی در عربی بمعنے بیداری باشد کہ در مقابل خواب است۔

سہراب - بضم اول نام پسر رستم زال ست کہ از دختر پادشاہ سمنگان بہم رسیدہ بود و او را نداستہ کشت۔

سہ روح - با راے قرشت بواو کشیدہ و بجاے حطی زدہ بمعنے موالید ثلثہ است کہ حیوان و نبات و جماد باشد۔

سہ رود - با راے قرشت بواو رسیدہ و بدال زدہ بمعنے سہ تار ست کہ طنبور سہ تار بستہ باشد و بعضے گویند چنگ و رباب و بربط ست۔

سہستن - بفتح اول و سکون سین بے نقطہ بر وزن نہشتن بمعنی ترسیدن و رسیدن باشد۔

سہ سنبل - بضم سین بے نقطہ و سکون نون و باے ابجد مضموم بلام زدہ بمعنی سوسنبر ست و آن سبزے باشد میان پودنہ و نعناع زیرا کہ چون پودنہ را دست نشان کنند سوسنبر شود و آنرا سی سنبر نیز گویند۔

سہ شاخ - با شین قرشت بالف کشیدہ و بجای نقطہ دار زدہ بمعنے سہ روح ست کہ کنایہ از موالید ثلثہ باشد و آن حیوان و نبات و جماد ست۔

سہ ظلمت - کنایہ از تاریکی صلب پدر و تاریکی شکم و تاریکی زہدان مادر ست و آنرا سہ ظلمات ہم میگویند۔

سہ علم - کنایہ از علم الٰہی و طبیعی و ریاضی باشد۔

سہ غرفۂ دماغ - بمعنی سہ ایوان دماغ ست کہ محل فکر و محل خیال و محل حافظہ باشد۔

سہ غرفۂ مغز - بمعنی سہ غرفۂ دماغ است کہ محل فکر و محل خیال و محل حافظہ باشد۔

سہ فرزند - موالید ثلثہ است کہ نبات و جماد و حیوان باشد۔

سہ گانہ - با کاف فارسی بالف کشیدہ و فتح نون کنایہ از جام و پیالۂ شراب انگوری باشد۔

سه گل - بضم کاف فارسی وسکون لام نام درختی است که میوهٔ آن چون پخته شود سرخ گردد و بغایت قابض باشد و آن را به فارسی توت سه گل و بعربی توت العلیق خوانند چه درخت آن را عربان علیق گویند و توت حبشی نیز همان است

سه گنبدان - عبارت از قلعه سنگوان است که در شیراز بسپیدان مشهور است و آن سه قلعه بوده که در انجا جمشید ساخته است اول قلعه اصطخر و دوم قلعه شکسته و سوم قلعهٔ سنگوان و نیز یک صد و چهل ستون بر سر پشته برآورده و کوتکی بطول یکصد و شصت گز بنیاد کرده بود که اکنون آثار آن را چهل ستون خوانند.

سه گوهر - بمعنی سه فرزند است که کنایه از موالید ثلثه باشد.

سه کوهک - با کاف و هاء هوز بر وزن چه خوبک بمعنی خار خسک است و آن خاری باشد سه گوشه.

سهل - بفتح اول وسکون ثانی ولام بمعنی آسان باشد که در مقابل دشوار است و نام وزیر مامون هم هست.

سهم - بر وزن وهم بمعنی ترس و بیم باشد و در عربی تیر پیکان دار را گویند.

سهند - بر وزن سمند کوهی است مشهور در ولایت آذربایجان نزدیک به تبریز و بعضی گویند نام دهی است متصل بدان کوه و آن کوه بدو منسوب است.

سه نوبت - کنایه از ایام کودکی و ایام جوانی و ایام پیری باشد و کنایه از تهجد و اشراق و چاشت هم هست و نوبت نواختن را نیز گویند یعنی نقاره زدن چه در قدیم سه وقت نوبت می نواختند و آن را اسکندر وضع کرده و در زمان سنجر پنج وقت شد و پنج نوبت شهرت یافت

سهی - بر وزن صفی راست و درست را گویند عموماً و هر چیز راست رسته را خوانند خصوصاً و بمعنی تازه و نوجه و جوان هم آمده است

سهیت - به فتح اول و ثانی به تحتانی رسیده بلغت زند و پازند عمارت عالی را گویند.

بیان بست و چهارم

در سین بی نقطه با یای حطی مشتمل بر یک صد و پنجاه و شش لغت و کنایت

سی - بفتح اول وسکون ثانی سنگ را گویند و بعربی حجر خوانند و بکسر اول عددی است معلوم.

سیا - بکسر اول مخفف سیاه است که در مقابل سفید باشد و بفتح اول سنا را گویند و آن دارویی است که در مسهلات بکار برند.

سیاب - بکسر اول بر وزن نقاب امر آراستن باشد یعنی بیارای و آرایش ده و بمعنی حیات هم گفته اند که زندگی باشد و حباب هم بنظر آمده است والله اعلم و بلغت وادی القری بمعنی خلال باشد و آن گیاهی است که سبز در رسیدهٔ آن را بجهت اسهال خورند و نارسیدهٔ آن را به جهت قبض و امساک.

سیار - بکسر اول بر وزن خیار کشکینه را گویند و آن نانی باشد که از آرد جو و باقلا وارزن پزند.

سیاسر - بکسر اول و فتح سین بی نقطه بر وزن دلاور قلم تراشیدهٔ نویسندگی را گویند و بفتح اول وسین بی نقطه بمعنی سار است و آن پرنده ای باشد معروف.

سیاکیز - با کاف بر وزن فراویز نمد را گویند و آن چیزی است که از پشم می بافند.

سیال - بفتح اول بر وزن عیال یاسمین را گویند و آن سفید و زرد می باشد.

سیالج - بفتح اول و ثانی بالف کشیده ولام مکسور بجای نقطه دار زده خار خسک مانندی را گویند سه پهلو که از آهن سازند و بر سر راه دشمن و اطراف قلعه ها ریزند و خار خسک را نیز گفته اند.

سیام - بکسر اول بر وزن نظام نام کوهی است مابین سمرقند و تاشکند به سمرقند نزدیک است گویند مقنع خراسانی

که او را حکیم بن عطا می گفتند بزور سحر و شعبده مدت دو ماه از چاہے که درعقب کوه سیام کنده بود ماہی برمی آورد و آن ماه از پس آن کوه طلوع مے کرد تا پنج فرسخ در پنج فرسخ نور آن ماه می تافت و بفتح اول ہم گفته اند۔

سیامک ۔ بکسر اول و فتح میم و سکون کاف بمعنی تجر دست که از ترک و تجرد باشد و نام پسر کیومرث ہم بوده و نام یکی از پہلوانان توران که در جنگ دوازده رخ بدست گرازه ایرانی کشته شد۔

سیان ۔ بفتح اول بروزن عیان گیاہیست که بر درخت پیچد و بعربی عشقه گویند۔

سیاوخش ۔ بکسر اول و فتح واو و سکون خا و شین نقطه دار لذت عقلی را گویند و نام پسر کیکاؤس پدر کیخسرو ہم ہست که والی ولایت نیمروز بوده و عاشق مادر اندر خود سودابه[1] شده بود و بر آتش رفت و نسوخت۔

سیاوخش آباد ۔ نام شہرے بوده در توران که سیاوخش آنرا بنام خود بنا کرده بود۔

سیاوخش گرد ۔ بکسر کاف فارسی و سکون را و دال بے نقطه بمعنے سیاوخش آبادست که نام شہر پسر کیکاؤس باشد۔

سیاوُش ۔ بروزن بناگوش ہمان سیاوخش است که پسر کیکاؤس باشد و بفتح واو ہم آمده است و بمعنی پرنده ہم ہست که آنرا سرخاب میگویند۔

سیاوُش آباد ۔ ہمان سیاوخش آبادست که مذکور شد۔

سیاوُش گرد ۔ بمعنی سیاوخش گردست که نام شہر سیاوخش باشد۔

سیاه ۔ بروزن نگاه معروفست که در مقابل سفید باشد و سست طالع از خود بیخبر را نیز گویند و غلام حبشی و زنگی را ہم گویند و نام خط چہارم ہست از جمله ہفت خط جام جم که خط ازرق باشد و بمعنے نحس و شوم و دوازدہن) و واژونه ہم گفته اند و نام اسپ اسفندیار ہست و چون سیاه بود به این نام میخوانده اند و نام کتابے ہم ہست از مصنفات زردشت و آن را زمزم نیز خوانند۔

سیاه بادام ۔ کنایه از چشم معشوق ست چه چشم را به بادام تشبیه کرده اند۔

سیاه پستان ۔ زنے را گویند که فرزند او نماند و طفل[2] را که شیر دہد بمیرد۔

سیاه پوش ۔ با بائے فارسی بروزن سیاه گوش شبگرد و عسس و میر بازار و میر شب را گویند و چاؤش را نیز گفته اند و آن کسی باشد که پیشاپیش پادشاہان دوند و گویند و این جماعت در قدیم بجہت ہیبت و صلابت و سیاست سیاہے پوشیده اند و ماتمی و سوگوار و صاحب تعزیت را نیز گویند و شیربانان را یعنے جماعتے که شیر و ببر و جانوران درنده نگاه میدارند ہم میگویند۔

سیاه بید ۔ نام نوعے از بید باشد۔

سیاه چرده ۔ یعنی سیاه رنگ باشد چه چرده بمعنی رنگ و لون ہم آمده ہست۔

سیاه خانه ۔ معروفست که خیمه صحرانشینان باشد و کنایه از بندی خانه و خانه بی بہشت و بدبخت ہم ہست۔

سیاه خانهٔ وحشت ۔ کنایه از دنیا و روزگار باشد و کنایه از لحد و گور و قبر ہم ہست۔

سیاه دارو ۔ با دال بے نقطه بالف کشیده و را و بے نقطه بواو رسیده نام درخت تاک صحرائی ہست و آنرا بعربے کرمة البیضا خوانند خوشه آن از دہ دانه بیشتر نشود و دراول سبز باشد و در آخر سرخ گردد و گل آن لاجوردی باشد و

سیاه دست ۔ با دال بے نقطه بروزن سیاہست کنایه از مردم بخیل و رذل و ممسک باشد۔

[1] بر متتبعان آثار سلف ظاہرست که سودابه زن کاؤس مادر اندر سیاوخش بر وسے عاشق شده بود نه چنانکه مصنف ذکر کرده که سیاوخش عاشق مادر اندر خود سودابه شده بود ۱۲

سیاه سنگ - با سین بے نقطه بر وزن سیاه رنگ نام موضعی ست در جرجان و چشمه ایست دران موضع که بهمن نام دارد اگر جمعے ازان چشمه آب بردارند و یک شخص ازیشان پاے بر کرسے که در آنجا می باشد بگذارد آب همه آن مردم تلخ مے شود۔

سیاه کار - باکاف بالف کشیده و براے قرشت زده کنایه از فاسق و فاجر و ظالم و محیل و گناهگار باشد و سیاه کاری فاسقی و بدبختی۔

سیاه کاسه - بمعنی سیاه دست ست که کنایه از مردم بخیل و ممسک و رزل و بدبخت باشد۔

سیاه کرد - بمعنی سیاه کارست که کنایه از فاسق و فاجر و ظلم کننده و محیل باشد۔

سیاه گلیم - بکسر کاف فارسی کنایه از بدبخت و بے دولت و سیه روز باشد۔

سیاه گوش - باکاف فارسی بر وزن سیاه پوش جانوریست درنده که سلاطین و امرا بدان شکار کنند۔

سیاه نامه - با نون بالف کشیده و فتح میم کنایه از عاصی و گنهگار و فاسق و بدکاره و ظالم باشد۔

سیاه و سفید فرق کردن - کنایه از سواد داشتن یعنی مصحف و کتاب خواندن باشد۔

سیاهه - بفتح ها تفصیل رخوت و اسباب و اسامی مردم و کتاب و امثال آن باشد و کنایه از زن بدکاره و فاحشه و قحبه هم هست۔

سیاهی ده - بکسر دال ابجد و سکون هاے هوز به معنے شرمنده کن و خجل ساز باشد یعنی شخصیکه مردم را در گفتگو شرمنده و خجل سازد و بمعنی طاقت ده و آرایش ده و خلافت ده نیز آمده است و امر باین معنی هم هست۔

سیب - بر وزن و معنی تیب است که سرگشته و مدهوش و سرگشتگی در شغل و کار باشد و با ثانی مجهول بمعنی میوه ایست معروف که آن را بعربی تفاح خوانند۔

سیب و تیب - بکسر تاے قرشت این لغت از اتباع است همچو تار و مار و خان و مان و امثال آن و بمعنی سرگشته و متحیر و مدهوش و حیران باشد و به معنے سرگشتگی در شغل و کار نیز هست

سیپوس - بفتح اول و ضم باے فارسی بر وزن کیموس در مجمع الفرس سروری بمعنی اسبغول و اسفیوش آمده است و آن را بعربی بزرقطونا خوانند۔

سیبوسن - با باے ابجد بر وزن پیمودن این لغت در مجمع الفرس سروری بمعنی اسبغول آمده است که بزرقطونا باشد

سیبویه - بفتح باے حطی مخفف سیب بویه است که بوے سیب باشد و بفتح واو نام فاضلے ست مشهور گویند چون هر دو رخسار او برنگ و صفا مانند دو سیب بود بنابراین باین نام موسوم گشت و بعضی گویند این لغت عربی ست۔

سیبیا - بکسر باے ابجد بر وزن کیمیا بلغت سریانے نوعی از ماهی باشد در ناحیه بیت المقدس و در بعضے از سواحل مغرب نیز هست۔

سی توی - با فوقانی بواو کشیده و بتحتانی زده چیزی است از اندرون آلات گوسفند وغیره که باشکنبه مے باشد۔

سیج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی مویز است که انگور خشک شده باشد و بکسر اول بمعنی رنج و محنت و مشقت و باجیم فارسی هم باین معنی و هم بمعنی ترتیب دادن و ساز کردن و مهیا ساختن کارے باشد۔

سیچغنه - با اول بثانی رسیده و ضم جیم فارسی و فتح غین نقطه دار و نون بمعنی باشه باشد و آن پرنده ایست شکاری از جنس زرد چشم و بمعنی سعوه هم بنظر آمده است و بفتح جیم فارسی هم گفته اند۔

سیجیدن - بر وزن بجیبدن بمعنی مهیا ساختن و ترتیب دادن کارے باشد۔

سیجیده - بر وزن بجیبده بمعنی مهیا ساخته و آراسته باشد

سیحون — بروزن جیحون نام رودخانه ایست در ماوراء النهر نزدیک به خجند۔

سیخ پر — بباے فارسی بروزن بیشتر بچهٔ جانوران پرنده را گویند که هنوز پر ایشان خوب برنیامده باشد و مانند خارے در نظر نماید گویند سیخ پر شده هست۔

سیخک — بروزن میخک چهار قطعهٔ گوشت که بر سیخ کشیده کباب کنند و مصغر سیخ هم هست۔

سیخگاه یافتن — مراد ازان ست که کسی بداند که بچه چیز شخصے را از جا می توان در آورد و آن شخص بچه چیز از جا در مے آید۔

سیخول — بروزن بی پول خارپشت کلانے را گویند که خارهاے ابلق دارد و مانند تیر اندازد۔

سیر — بکسر اول و سکون ثانی مجهول و راے قرشت معروف ست که نقیض گرسنه باشد و وزنے هم هست معین و آن در خراسان پانزده مثقال ست و نام شهرے و مدینه باشد و با ثانی معروف مشهور ست که بیاد پیاز باشد و بعربی ثوم خوانند و گیاهے نیز هست که پیوسته در آبهاے ایستاده روید و خوردنش حیض را بگشاید و بول را براند و آنرا بعربی قرة العین و کرفس الماء خوانند۔

سیراف — با فا و حرکت مجهول نام شهرے بوده قدیم در کنار دریاے فارس۔

سیر آمدن — کنایه از ملول شدن و به تنگ آمدن و بی نیاز شدن باشد۔

سیر سور — با سین بے نقطه بروزن فیل زور نام روز چهاردهم است از هر ماه شمسی و فارسیان درین روز عید کنند و جشن سازند و درین روز گوشت و سیر و پیاز خورند و گویند که خوردن آن ایمن بودن از مس جن ست و جن گرفته را ازان دهند نیک هست درین روز فرزند بمکتب دادن و پیشه و صنعت آموختن۔

سیر شدن — معروف ست و کنایه از مستغنی شدن از هر چیز ست و کنایه از آرام گرفتن هم هست۔

سیرم — بضم ثالث تسمه و دوالی باشد سفید که چشمهٔ آن را کنده باشند بجهت آنکه نرم شود و ازان بند شمشیر کنند و بند کارد و خنجر و شکار بند پرندگان شکاری نیز سازند۔

سیرمان — بروزن سیمان یاقوت سرخ را گویند و حریر نازک منقش و ملون را نیز گفته اند۔

سیرنگ — بروزن بیرنگ پرنده ایست که آنرا سیمرغ و عنقا خوانند و عنقاے مغرب همان ست و آنرا عنقا بسبب آن گویند که گردن او بسیار دراز بوده هست و مغرب بضم میم جهت آنکه بدعاے حنظله بن صفوان که پیغمبر بود غروب کرد و کنایه هست از محالات و چیزے که فکر کسے بدان نرسد و اشاره بر ذات باری تعالی هم هست۔

سیرون — با ثانی مجهول بوزن بیرون سرهاے نزدیک باعتدال را گویند۔

سیره — بفتح اول و راے قرشت پرنده ایست از جنس گنجشک و مانند چل و بلبل خوش آواز هست۔

سیز — بزاے هوز بروزن و معنی تیز هست که در مقابل کند باشد۔

سیزکی — بروزن ریزکی بمعنی سختی و ریخ و آزار و درد باشد۔

سیس — بروزن کیس بمعنی اسپ جلد و تند و تیز باشد و بمعنی جست و خیز هم آمده هست و ظرف شراب را نیز گفته اند و بزبان علمی هندی سر را گویند۔

سیسارون — براے قرشت بروزن میناگون چوبے شونیز ست یعنی سلخ بوتهٔ سیاه دانه و بعضے گویند سیسارون قلقاس ست و آن رستنے باشد در آب و برگ آن ببرگ کدو مانند ست۔

سیسالیوس — بکسر لام و تحتانی بوا رسیده و بسین بے نقطه زده و بلغت یونانی سلساليوس ست که انجدان باشد و آن رستنے ست معروف۔

سیسبان - بروزن بیزبان تخم گیاه پنج انگشت است و آنرا بعربی حب الفقد خوانند۔

سی ستارهٔ پاک - بابای فارسی کنایه از سی دندان است

سیستن - بروزن زیستن بمعنی جستن وجست و خیز کردن باشد۔

سی سرک - بکسر اول وثالث وسکون راے قرشت و کاف کرمی را گویند که در انبار گندم افتد و گندم را ضایع کند۔

سیسره - بکسر اول وفتح ثالث وراے قرشت بواو کشیده بمعنی سی سرک است که کرم گندم ضایع کن باشد۔

سیسک - بروزن میتک بمعنی سیسره باشد که کرم گندم خراب کن است و نام غله هم هست که آنرا مشنگ میگویند۔

سیسنبر - بباے ابجد بروزن بے لنگر سبزی ست میان پودنه و نعناع زیرا که پودنه را چون دست نشان کنند سیسنبر شود و چون سیسنبر را دست نشان کنند نعناع گردد بوی آن تند و تیز خوش باشد و مردم دوا بکار برند و برگزندگی زنبور و عقرب مالشند آنرا دفع کند و آنرا بعربی نام خوانند و نام الملک هم میگویند۔

سیسنبرون - با راے بواو رسیده وبنون زده نوعی از گیاه باشد مانند قرة العین و پیوسته در آب روید و آن را بعربی حرف الماء خوانند خوردنش ادرار آورد۔

سیغ - با غین نقطه دار بروزن تیغ خوب و نیکو و نغز را گویند

سیغر - بضم ثالث وسکون راے قرشت بمعنی سیغول است که خار پشت بزرگ تیر انداز باشد۔

سیغود - بفتح اول بروزن مقصود بمعنی تواضع ست و آن اظهار خوف و اجتناب از عجب و تکبر باشد۔

سیغور - بفتح اول بروزن تیمور بمعنی شهامت باشد و آن حرص است بر کارهاے بزرگ از براے حدوث جمیله۔

سیفور - با فا بروزن طیفور بافتهٔ ابریشمی بسیار لطیف را گویند۔

سیک - بکسر اول وسکون ثانی وکاف زردی و علتی باشد که بر روے غله زار نشیند و بزرگی آلت تناسل را گویند و امر بر مباشرت و جماع هم هست۔

سیکاک - بروزن مهتاک بمعنی سیسک ست که کرم گندم و جو ضایع کن و مشنگ باشد و زردی غله زار را نیز گویند۔

سیکل - بفتح ثالث وسکون لام بمعنی آخر سیکاک ست که علت و زردی غله زار باشد۔

سیکی - بکسر اول وثالث بروزن نیکی بلغت شیرازی بمعنی شراب و پیالهٔ شراب هر دو آمده است چنانکه باده که شراب و هم پیالهٔ شراب را مے گویند و شراب جوشانیده را نیز گفته اند که بعربی مثلث خوانند یعنی از شش دانگ چهار دانگش برود و دو دانگ باقی ماند و این لفظ در اصل سه یکے بوده ترکیب کرده اند سیکی شده۔

سیلاب کند - بفتح اول زمینے را گویند در کوه و صحرا که آب سیل آنرا کنده و رخنها در ان افگنده باشد و آن رخنها را نیز سیلاب کند خوانند۔

سیلان - بکسر اول وثانی مجهول بروزن گیلان شیره را گویند که از خرماے رسیده بچکد و نوعے از دوشاب هم هست و در عربی نام شخصے بوده و بفتح اول نام ولایتی ست مشهور که دارچینی خوب از انجا آورند و بعربی جاری شدن و روان گردیدن آب و شراب و امثال آن باشد۔

سیلانه - بکسر اول بروزن دیوانه عناب را گویند و آن میوه ایست مانند سنجد و در دوا بکار برند۔

سی لحن - بفتح لام وسکون حاے بے نقطه و نون سرودے چندست که باربد ساخته بود و از براے خسرو پرویز می نواخت و نام آنها بترتیب حروف ابجد بدین تفصیل - ۱ - آرایش خورشید و آنرا آرایش جهان هم گفته اند - ۲ - آئین جمشید - ۳ - اورنگی - ۴ - باغ شیرین - ۵ - تخت طاقدیسی - ۶ - حقه کاوس - ۷ - راح روح - ۸ - رامش جان و آنرا رامش جهان هم خوانده اند - ۹ - سبز در سبز - ۱۰ - سروستان - ۱۱ - سروسهی - ۱۲ - شادروان مروارید - ۱۳ - شبدیز -

۱۴ - شب فرخ و فرخ شب نیز می گویند - ۱۵ - قفل رومی - ۱۶ - گنج باد آورد - ۱۷ - گنج گاو و گنج کاوس هم بنظر آمده است - ۱۸ - گنج سوخته - ۱۹ - کین ایرج - ۲۰ - کین سیاوش - ۲۱ - ماه برکوهان - ۲۲ - مشک دانه - ۲۳ - مروای نیک - ۲۴ - مشک مالی - ۲۵ - مهربانی و آنرا مهرگانی هم گفته اند - ۲۶ - ناقوسی - ۲۷ - نوبهاری - ۲۸ - نوشین باده و باده نوشین هم بنظر آمده است - ۲۹ - نیروز - ۳۰ - نخچیر گانی - و شیخ نظامی در خسرو شیرین ذکر اینها کرده است و سه نام از اینها اگه آئین جمشید و راح روح و نوبهاری باشد نیاورده اما چهار نام دیگر که ساز نوروز و غنچه کبک دری و فرخ روز و کیخسروی باشد آورده است و چون برای هر یک بیتی فرموده بنابر آن میباید که سی و یک لحن باشد حالانکه سی لحن مشهورست و الله اعلم -

سیاک - بفتح ثالث بر وزن کیاک بمعنی سیگک است که کرم گندم ضایع کن باشد و بضم ثالث هم گفته اند و بمعنی زن دست روی غازه زده هم بنظر آمده است -

سیله - با ثانی مجهول بر وزن حیله مطلق گله و رمه را گویند از اسپان و آهوان و گوسفندان و گاوان و امثال آنها و بزبان هندی بافته ریسمانی باشد شبیه به ململ و بیشتر در ولایت دکن می شود و آنرا شیله باشین نقطه دار نیز گویند -

سیلی - بر وزن فیلی آفت که انگشتان دست را راست کنند و بهم بچسپانند و تیغ وار بر گردن مجرمان و گنهکاران و بی ادبان زنند و اینکه طپانچه را سیلی میگویند غلط است -

سیم - بفتح اول و ثانی بر وزن لقم چوب بهائی است که برزیگران بر دو طرف چوبی که بر گردن گاو زراعت گذارند به بندند و بکسر اول بر وزن جیم نقره را گویند و نام ماهی هم هست در دکن که آنرا ماهی ثیم هم می گویند با شین نقطه دار و بعضی گویند نام رود خانه ایست که آن ماهی در آن رود خانه می باشد و بمعنی رمز و ایما و اشاره هم آمده است -

سیماب - بر وزن بیتاب جیوه را گویند و معرب آن زیبق باشد و جزو اعظم اکسیر است بلکه روح اکسیر و روح جمیع اجساد است و بمعنی خیره و بیجا هم آمده است -

سیماب آتشین - بکسر بای ابجد کنایه از آفتاب عالمتاب است و سیماب آتشی هم میگویند بحذف نون -

سیماب آتشین سر - بفتح سین سعفص و سکون رای قرشت بمعنی سیماب آتشین ست که کنایه از خورشید عالم آرا باشد -

سیماب پا - با بای فارسی بالف کشیده کنایه از مردم گریز پا باشد همچو غلام و طفلی که از مکتب بگریزد -

سیماب در گوش - کنایه از کسی ست که گوش او کر باشد و چیزی نشنود و ناشنوائی و کری را نیز گویند -

سیماب دل - کنایه از غر دل باشد یعنی قحبه دل چه غر بمعنی قحبه هم آمده است و مردم بی جگر و بیدل و ترسنده و لرزنده و واهمه ناک را نیز گویند -

سیماب شدن - کنایه از بیقرار شدن و گریختن و ناپدید گردیدن باشد -

سیماذه - با ذال نقطه دار بر وزن شیرازه نوعی از سنگ باشد که بجهت صیقل کاریها بکار آید و سنباده را نیز گفته اند -

سیماک - بر وزن بیباک نام غلامی بوده است -

سیماهنگ - با ها بر وزن مینارنگ رستنی باشد و دوائی و آنرا بعربی قثاء البری خوانند یعنی خیار صحرائی و قثاء الحمار همان ست که خیار زه سفید باشد به روغن جوشانیده بر بواسیر طلا کنند نافع ست -

سیمبر - بفتح بای ابجد و سکون رای قرشت اشاره به بدن سفید ست و بزبان گیلانی در سرای خود را گویند و در جای دیگر مهمان خانه نوشته شده بود و کنایه از جوان هم هست که در مقابل پیر باشد -

سیمبر اسوار - بفتح همزه و سکون سین بی نقطه و واو بالف کشیده و برای قرشت زده بزبان گیلان نوکران عرب را گویند

که بر در خانهٔ پادشاهان مرسوم خوار باشند و اسپ و سلاح داشته باشند۔

سیمبر شدن ۔ کنایه از جوان شدن باشد۔

سیمتاخ ۔ با فوقانی بالف کشیده و بجاے نقطه دار زده بمعنے بخل باشد و آن منع سائل ست بوجهے از وجوه با وجود قدرت و استطاعت۔

سیمراخ ۔ با راے بے نقطه بالف کشیده و بجاے نقطه دار زده چیزے از خدای خواستن باشد۔

سیمرغ ۔ بضم ثالث و سکون راے بے نقطه و غین نقطه دار عنقا را گویند و آن پرندهٔ بوده ست که زال پدر رستم را پرورده و بزرگ کرده و بعضے گویند نام حکیمے ست که زال در خدمت او کسب کمال کرد۔

سیمرغ آتشین ۔ کنایه از خورشید جهان افروز ست و او را سیمرغ آتشین پر هم میگویند۔

سیم سوخته ۔ نقرهٔ سوخته را گویند همچو مس سوخته و آهن سوخته و مانند آن و کنایه از نقرهٔ پاک و خالص و نرم باشد۔

سیم گاورس دار ۔ کنایه از ماه با ستارگان باشد چه ستاره را بگاورس تشبیه کرده اند۔

سیم کش ۔ بفتح کاف استاد مفتول کش را گویند اعم از آنکه مفتول طلا و نقره و آهن و امثال آن بکشد و کنایه از مردم حریص و چیزے گیرنده و چیزے واکشنده و جبر کننده باشد و بضم کاف کنایه از مردم مسرف و بسیار خرج کننده باشد و طالب مال و اسباب و نگاه دارنده باشد۔

سیم گل ۔ بکسر کاف فارسی و سکون لام گلابه را گویند که بر بام و دیوار مالند و بر روے آن کاهگل کنند۔

سیم مجبول ۔ با جیم و باے ابجد کنایه از چشم ست که عربان عین خوانند و سیم مجعول هم بنظر آمده ست که بجاے باے ابجد عین بے نقطه باشد والله اعلم۔

سیم مذاب ۔ با ذال نقطه دار کنایه از آب صاف و شراب صافی باشد۔

سیمناد ۔ با نون بر وزن زیر باد بمعنی سوره باشد همچو سورهٔ الحمد و سورهٔ قل هو الله و امثال آن۔

سی مهرهٔ ماه صیام ۔ کنایه از سی روزهٔ ماه رمضان ست۔

سیمه سار ۔ با سین بے نقطه بر وزن نیمه کار بمعنے حیران و سراسیمه و سرگشته باشد۔

سیمیاذه ۔ با تحتانی بالف کشیده و فتح ذال نقطه دار بمعنی سیماذه ست و آن سنگے باشد که چیزها را خصوصًا جواهر را بدان صیقل و جلا دهند۔

سیمیار ۔ بر وزن پیشکار اشاره کننده و رمز گوینده را خوانند یعنے شخصے که چیزها را با ایما و اشاره خاطر نشان کند۔

سیمین صولجان ۔ بفتح صاد بے نقطه و لام کنایه از هلال و ماه نو باشد۔

سیمین فوارده ۔ بفتح فاے سعفص و راے قرشت کنایه از ماه ست که بعربی قمر گویند و بجاے فا قاف و نون هم بنظر آمده ست۔

سین ۔ حرفیست معروف از حروف تهجی و نام شهر چین ست و معرب آن صین باشد بکسر صاد بے نقطه و شخصے را نیز گویند که تحیخ بسیار کند و نام قریه ایست در صفاهان و اشاره به علم سیمیا باشد باصطلاح ارباب صنعت و نام حضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله هم هست۔

سینا ۔ بکسر اول بر وزن بینا سوراخ کننده را گویند و بلغت ژند و پاژند بمعنی سینه باشد که عربان صدر خوانند و نام پدر شیخ ابو علی هم هست و بعضے گفته اند نام جد شیخ ابو علی ست و بعضے گویند لقب شیخ ابو علی ست والله اعلم و به فتح اول هم درست است و در عربی به فتح اول نام کوه طور ست۔

سینجر ۔ به فتح اول و ثانی و سکون نون و ضم جیم و راے بے نقطه ساکن بمعنی فکر و یا [illegible] باشد و شرارهٔ آتش را نیز گویند۔

سیمین دخت - بضم دال بے نقطه و سکون خاے نقطه دار و تاے قرشت نام زن مهراب شاه والی کابل است که مادر رودابه جدهٔ مادری رستم باشد۔

سینه - بروزن کینه معروف است و بعربی صدر گویندش و پستان زنان را نیز گویند مطلقاً خواه پستان انسان و خواه پستان حیوانات دیگر باشد از نر و ماده و بمعنی طعنه و سرزنش و نکوهش هم آمده است۔

سینه باز - باباے بالف کشیده و زاے نقطه دار زده بمعنی دو رنگ باشد که بعربی ابلق گویند۔

سینه کردن - کنایه از دو چیز ست یکی اصطلاح تیر اندازان آن باشد که چون تیرے بیندازند بر زمین خورد و از انجا خیز کرده بجاے دیگر افتد گویند این تیر سینه کرد و دیگرے تفاخر کردن و فخر نمودن باشد۔

سینه کشادن - کنایه از خوش وقت شدن و خوشحال گردیدن باشد۔

سینه کشیدن - کنایه از قوت نمودن و زور کردن باشد

سینی - بروزن چینی خوانے باشد که آنرا از طلا و نقره و مس و برنج سازند و بمعنی ریم آهن هم گفته اند و نوعی از ظروف هم هست و آن بغایت شکننده مے باشد و کشتی را نیز گویند که بر دیوارها و حمامها چسپانند۔

سیو - بثانی مجهول و واو بروزن و معنی سیب است که بعربی تفاح گویند چه در فارسی باے ابجد و واو بهم تبدیل مے یابند۔

سیوارتیر - بثانی مجهول و تاے قرشت بروزن دیوارگیر نام نوائی ست از موسیقی۔

سیوخته - بکسر اول بروزن فروخته گیاهیست که در آب روید و بجاے سوخته و آتشگیره بکار برند۔

سیوس - بضم اول بروزن خروس نام درختی است و بعضے گویند نام گیاهیست۔

سیوبست - بفتح اول بروزن ششبست بمعنی نا آگاه و آگاه نبودن ست و بعربی غفلت خوانند۔

سیه - بکسر اول بروزن نگه مخفف سیاه است و است طالع و غلام حبشی و هندی و زنگی را نیز گویند و نام خط جهارم است از جمله هفت خط جام جم و آنرا خط ازرق نیز خوانند و بمعنی نحس و شوم هم است و نام اسپ اسفندیار است و آن سیاه بوده و نام کتابی ست از مصنفات زردشت۔

سیه بادام - کنایه از چشم سیاه خوبان باشد۔

سیه پستان - بکسر باے فارسی زنے را گویند که فرزندش نماند و زنے را نیز گویند که هر طفل را که او شیر دهد بمیرد۔

سیه پوش - مخفف سیاه پوش ست که شبگرد و عسس و میر بازار و میر شب و چاوش و شیربان یعنے شیر و ببر نگاه دارنده باشد۔

سیه چرده - مخفف سیاه چرده است یعنی سیه رنگ چه چرده بمعنی رنگ و لون باشد۔

سیه خانه - معروف است که خانهٔ مردم صحرا نشین باشد و کنایه از زندان هم هست و خانهٔ بدیمن را نیز گویند یعنے خانهٔ که میمنت نداشته باشد۔

سیه خانهٔ آبنوسی - کنایه از نائی که آنرا از چوب آبنوس ساخته باشند و نوازند۔

سیه دست - بفتح دال ابجد و سکون سین بے نقطه و تاے قرشت مردم بخیل و رزل و شوم و نامبارک را گویند۔

سیه سار - باسین بے نقطه بروزن سپهدار نهنگ را گویند و آن جانوریست مشهور و معروف در دریا۔

سیه سر - بفتح سین بے نقطه و سکون راے قرشت کنایه از آدمی زاد باشد و قلم نویسندگی را نیز گویند۔

سیه سنبل - بضم سین بے نقطه بمعنی سیسنبر ست و آن سبزیے باشد میان پودنه و نعناع۔

سیه کار - کنایه از مردم بدکرده و فاسق و فاجر و بدروزگار باشد

سیه کاسه - کنایه از مردم بخیل و رذل و گرفته و سفله و ممسک باشد.
سیه کردو - بمعنی سیه کارست که فاسق و فاجر و بدکاره و بدکننده باشد.
سیه گلیم - بکسر کاف فارسی کنایه از بدبخت و سیه روز و سیه دولت و همیشه پریشان و مفلس باشد.
سیه مغز - کسی را گویند که سودا بر مزاجش غلبه کند و خلل دماغ داشته باشد.
سیه نامه - کنایه از مردم فاسق و فاجر و گنهگار و بدکاره و نامه سیاه باشد.
سیهه - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث کنایه از زن بدکاره و قحبه و فاحشه باشد.

گفتار چهاردهم

از کتاب برهان قاطع در حرف شین نقطه دار با حروف تهجی مبتنی بر بست و سه بیان و محتوی بر نهصد و نود و چهار لغت و کنایت

بیان اول

در شین نقطه دار با الف مشتمل بر دو صد لغت و کنایت

شا - بر وزن جا مختصر شادست که از شادی باشد.
شاباش - با بای ابجد بر وزن پاداش کلمه تحسین باشد و مخفف شاد باش هم هست چه شا بمعنی شاد آمده است و زر سره را نیز گویند که نثار کنند و بمطربان و رقاصان و بازندگان دهند.
شابانگ - بفتح نون و سکون کاف دار و ئیست که آنرا بعربی تفسیح الکلاب خوانند و بشیرازی تس سگ گویند و معرب آن شابانج ست علت صرع را سود دارد.
شابران - بضم ثالث و رای بی نقطه بالف کشیده و بنون زده نام شهرے و دربندی ست از ولایت شروان و بفتح ثالث هم گفته اند بمعنی ولایتے از شروان.
شابرن - بضم ثالث و فتح رابع و سکون نون نام فولاد معدنی باشد.

سه باید دانست که مرادف این لفظ شابانگ که بجاے نون بای تازی باشد و معرب آن شابابج نیز هست که بعربی بر نوف خوانند چنانچه صاحب گولیس لسند ملا السیح الطبیب جلد نوشته و آن درختیست که برگش شبیه برگ زعرور و حز غب و منبت آن مصرست.

شاب رومی - بکسر ثالث و رابع بواو رسیده و بیم تحتانی کشیده فلفل سفید را گویند و آن بزرگتر از فلفل سیاه است و بهترین وی آنست که بزردی مائل باشد گرم و خشک است در سوم و چهارم.
شابو - بفتح واو بر وزن چارقد بمعنی هاله و طوق و خرمن ماه باشد.
شاپور - با پای فارسی بر وزن لاهور نام پادشاهی بوده از آل اشک بن یافث و زکریا در عهد او شهید شد و او را شاپور ذوالاکتاف می گفتند بسبب آنکه هر کس را که از اعراب میگرفت شانهاے او را بر می آورد و رها مے کرد و بعد از وے چند شاپور دیگر پادشاهی کردند و نام مصوری که واسطه بود میان شیرین و خسرو.
شابورد - بسکون باے ابجد بر وزن لاجورد بمعنی شابود است که هاله و طوق و خرمن ماه باشد و باین معنی بجاے باے ابجد یاے حطی هم آمده است ظاهر التصحیف خوانی شده باشد والله اعلم.
شاپورگان - با راے قرشت بر وزن آسودگان فولاد معدنے را گویند و معرب آن شابورقان است.
شابورن - با راے قرشت بر وزن آسودن بمعنے

شاپورگان ست که فولاد معدنی باشد۔

شابهار ۔ بفتح ثالث و های بالف کشیده و برای قرشت زده نام بتخانهٔ بوده است قدیم در نواحی کابل و در اطراف آن دشتی و صحرائی بس بزرگ و عظیم واقع ست۔

شاتل ۔ بکسر فوقانی و سکون لام دار و ئی باشد مانند کماهٔ خشک و آنرا بشیرازی روشنگ خوانند و معرب آن شاطل ست۔

شاخ ۔ بسکون خای نقطه دار چند معنی دارد ۱۔ شاخ درخت باشد ۲۔ شاخ حیوانات مثل گوسفند و گاو و گاومیش و بز و امثال آن ۳۔ بمعنی پاره باشد چنانکه گویند شاخ شاخ یعنی پاره پاره ۴۔ پیاله و ظرفی که در ان شراب خورند و چون در ولایت گرجستان بیشتر شراب را در شاخ گاو می خورند باین اعتبار پیاله و ظرفی را که بدان شراب خورند شاخ گفته اند ۵۔ شاه تیر را گویند و آن چوبی باشد بزرگ و دراز که بام خانه را بدان پوشند ۶۔ بمعنی پیشانی باشد مطلقاً اعم از انسان و حیوانات دیگر ۷۔ دست را گویند از انگشتان تا کتف که سر دوش باشد ۸۔ جوی کوچکی را گویند که از رود خانهٔ بزرگ جدا کرده باشند ۹۔ چاپق و تیز جامه را گویند ۱۰۔ خوشبوئی و عطری باشد که از حیوان شبیه بگربه حاصل می شود و آن را زباد می گویند و چون زباد را در میان شاخ گاو می کنند و از جانب زیر باد می آورند بسبب آن شاخ می گویند ۱۱۔ لنگ پا را گویند و آن از سر انگشتان پاست تا بیخ ران ۱۲۔ بمعنی مطلق بر رسته و نمو کرده باشد خواه انسان و خواه نبات و جماد که بتدریج بزرگ شوند ۱۳۔ استخوان پهلو را گویند ۱۴۔ شرابی باشد که با گلاب آمیخته کنند و خورند ۱۵۔ نام جانوری که زباد از ان حاصل می شود۔

شاخابه ۔ با ثالث بالف کشیده و فتح بای ابجد جوی کوچکی را گویند که از رود [illegible] بزرگ باز و خانه که از دریا جدا می شود و جدا شده باشد و آنرا بعربی خلیج می گویند و باین معنی بجای بای ابجد نون هم بنظر آمده است۔

شاخ آهو ۔ بکسر ثالث معروف ست و بمعنی کمان تیراندازی باشد و کنایه از وعدهٔ دروغ و مطلبی که حصول آن مقدور نباشد۔

شاخ بر دیوار ۔ کنایه از مردمان بیش خود بر پا و زعم و گردن کش باشد۔

شاخ بشاخ ۔ کنایه از گوناگون و رنگارنگ باشد و بمعنی دور و دراز نیز گفته اند و کنایه از گریه بسیار کردن هم هست و شاخ در شاخ نیز همین معنی دارد۔

شاخچه بندی ۔ کنایه از تهمت سازی و بهتان باشد که در حق کسی کنند۔

شاخ دار ۔ با دال بی نقطه بر وزن شاخسار نقرهٔ پاک و پاکیزه و بی غش را گویند و کنایه از مردم دیوث و چشم خود بین باشد۔

شاخ در شاخ ۔ بمعنی شاخ بشاخ ست که کنایه از رنگارنگ و گوناگون و دور و دراز و گریه کردن بسیار باشد۔

شاخ زرین ۔ کنایه از قلم زرد رنگ نویسندگی باشد۔

شاخسار ۔ بر وزن خاکسار جایی انبوهی درختان بسیار شاخ باشد و افزاریست زرگشان و سیم کشان را و آن آهنی باشد پهن که سوراخهای بزرگ و کوچک در ان کنند و مفتول طلا و نقره را از ان کشند تا باریک و هموار بر آید۔

شاخ سمن ۔ بکسر ثالث و فتح سین بی نقطه و میم و سکون نون کنایه از قد و بالای مطلوب است۔

شاخشانه ۔ با شین نقطه دار بر وزن کارخانه [illegible] تهدید کردن و ترسانیدن باشد و نام قسمی از گدایان ست که شاخ گوسفندی را بر یک دست و شانه بر دست دیگر گیرند و بر در خانه و پیش دکان مردمان ایستند و آن شاخ را بر [illegible] شانه بنوازند یا مالند که صدای [illegible] از آن [illegible]

آن صدا را شنیده چیزے بدیشان دهند و اگر احیاناً اهمالے
ورزدادن واقع شود کاردے کشیده اعضاے خود را مجروح
سازند و بعضے ازان جماعت کارد را بدست پسران خود دهند
که آنها این عمل کنند تا مردم ازین فعل نفرت کرده زود تر
چیزے بدیشان دهند و اکنون مثل شده است و در مقامے
گویند که کسے از شخصے چیزے و حاجتے خواهد و آن میسر نشود
گوید چون حاجت مرا بر نے آری ترا یا خود را می کشم
آن شخص مے گوید شاخشانه بہا مے کشی۔

شاخ غزال ۔ بکسر ثالث وفتح غین و زاے نقطه دار بمعنی
اول شاخ آهوست و کنایه از کمان تیر اندازے باشد۔

شاخ گوزن ورهوا ۔ کنایه از ماه نو باشد و بعضے
هلال گویند۔

شاخ گیسو ۔ کنایه از پارهٔ موی ست که یکجا در سر
جمع شده باشد۔

شاخل ۔ بکسر ثالث بروزن داخل نام نوعے از غله
است و نان ازان پزند و بضم ثالث هم آمده است۔

شاخول ۔ بروزن شاغول بمعنے شاخل ست که نوعے
از غله باشد۔

شاخی ۔ با ثالث بتحتانی رسیده چوبے باشد سه شاخ
و دو دسته هم دارد که دهقانان باآن غله کوفته شده را
بر باد دهند تا دانه از کاه جدا شود۔

شاد ۔ بروزن باد معروف ست که خوشوقت و خوشحال
و بے غم و با فرح باشد و بمعنے پر و بسیار نیز آمده است همچو
شاداب یعنی پر آب و بسیار آب و بمعنے شراب هم هست
چه شرابخوره را شادخوار نیز گویند۔

شاداب ۔ بروزن آداب بمعنے سیراب و پرآب
و تر و تازه باشد۔

شاداسپرم ۔ بکسر همزه نام یکے از اقسام ریحان ست
و لطافت آن در مرتبه خوب باشد و خوش اسپرم همان ست۔

شادان ۔ بروزن نادان بمعنے خوشحالی کنان باشد
و زنان فاحشه و مطربه را نیز گویند۔

شاد باد ۔ با باے ابجد بالف کشیده و بدال زده نام
پرده ایست از موسیقی۔

شادباش ۔ با باے ابجد بالف کشیده و بشین قرشت
زده نام روز بست و ششم از ماههاے ملکے باشد۔

شادبهر ۔ بروزن فاو زهر بمعنے خوشی و خوشحالی باشد
و نام کنیزکے هم بوده۔

شادخ ۔ بفتح دال بے نقطه و سکون خاے نقطه دار
نام شهر نیشاپور ست۔

شادخواب ۔ با واو معدوله بروزن کامیاب
خواب خوش و شکر خواب را گویند۔

شادخوار ۔ با واو معدوله بروزن خاکسار بمعنی خوشحال
و فرحناک و شادمان باشد و زنان فاحشه و مطربه را نیز
گویند و بمعنے شرابخور هم هست و شراب خوردن بے ترس
و بیم و بے اغیار را نیز گفته اند و بمعنے معاش گذرانیدن
بے زحمت کدورت و تنگی باشد۔

شادخواره ۔ با واو معدوله بروزن ماه پاره زن فاحشه
و مطربه باشد و شراب خوردن بی اغیار و شرابخوره را نیز گویند

شادخواست ۔ با واو معدوله بروزن بازخواست
بمعنے شوق و اشتیاق باشد۔

شادخور ۔ بروزن بادخور بمعنے شادخوار ست که شادمان
و فرحناک و بے غیر و اغیار شراب خوردن باشد۔

شادران ۔ بضم ثالث بروزن و معنے شابران ست
که نام دربندے از ولایت شروان باشد۔

شادروان ۔ بضم ثالث و سکون رابع و واو بالف
کشیده و بنون زده پردهٔ بزرگے را گویند مانند شامیانه
و سراپرده که در پیش درخانه و ایوان ملوک و سلاطین بکشند
و سائبان را نیز گفته اند و بمعنے فرش منقش و بساط بزرگ

گرانمایہ ہم ہست ونام لحنے باشد از سی لحن باربد کہ بشادروان مروارید مشہورست وزیر کنگرہاے عمارتہا وسردرخانہا را نیز گفتہ اند وشادربان کہ بجاے واو باے ابجد باشد ہم بنظر آمدہ ہست ودرست ست چہ در فارسی باے ابجد وواو بہم تبدیل مے یابند۔

شادروان مروارید ۔ نام لحن دوازدہم ست از سی لحن باربد وآن اول شادروان نام داشت بواسطۂ آنکہ در زیر شادروان این تصنیف را ساختہ بود روزے باربد ہمین تصنیف را بجہت خسرو مے نواخت خسرو را بسیار خوش آمد فرمود طبقے مروارید بر سر باربد نثار کردند بعد ازان شادروان مروارید نام نہاد۔

شادکام ۔ باکاف بالف کشیدہ وبمیم زدہ نام برادر فریدون بودہ ہست۔

شادگونہ ۔ بروزن بازگونہ بمعنے نہالی وتوشک باشد کہ بربالاے آن خواب کنند وبمعنے جبہ وبالاپوش پنبہ دار ہم ہست وتکیہ وتکیہ گاہ را نیز گفتہ اند وبمعنے زنان مطربہ ہم آمدہ ہست۔

شادمار ۔ بامیم بروزن یادگار مار بسیار باشد ومار بزرگ را نیز گویند۔

شادنہ ۔ بروزن دامنہ سنگے باشد سرخ رنگ بسیاہی مائل وزرد وشکن مانند گل بحری وآن دو نوع ست عدسی وگادرسی وآنرا از طور سینا وگاہے از ہندوستان ہم آورند ودر دواہا خصوصًا داروے چشم بکار مے برند وآنرا بعربی حجر الدم خوانند وحجر الطور وحجر ہندے ہم می گویند بواسیر را نیز نافع ست وارباب عمل در اکسیر بکار برند ومعرب آن شادنج باشد گویند اگر سنگ آہن ربا را بسوزانند عمل شادنج کند۔

شادورد ۔ بروزن لاجورد بمعنے طوق وہالۂ گرد ماہ باشد وتخت پادشاہان را نیز گویند وبمعنے مطلق فرش باشد

از گلیم وقالی ومانند آن ونام گنج ہفتم ست از جملۂ ہشت گنج خسرو پرویز ونام پردہ ایست از موسیقی۔

شادی ۔ بروزن بادی معروف ست کہ خوشحالی باشد ونام غلامے بودہ حرام خور وبیمون را نیز گویند۔

شادیاخ ۔ بالتحتانی بالف کشیدہ وخاے نقطہ دار ساکن بمعنے شادخ ہست کہ نام شہر نیشاپور باشد۔

شادیچہ ۔ بروزن بازیچہ بالاپوش ولحاف را گویند۔

شادیہ ۔ بفتح ثالث ویاے حطے بمعنے شادنہ ہست وآن دوائے باشد کہ بجہت داروے چشم از ہند آورند وظاہرا تصحیف خوانی شدہ باشد واللہ اعلم۔

شار ۔ بسکون راے قرشت بمعنی شہر باشد کہ عربیان مدینہ خوانند وپادشاہ غرجستان را نیز گویند ہر کس باشد چنانکہ پادشاہ روم را قیصر وپادشاہ چین را فغفور وپادشاہ ایران را شاہ وترکستان را خان مے گویند وبعضے گویند شار پادشاہ حبشہ ہست وغل وغشی را نیز گویند کہ در طلا ونقرہ وچیزہاے دیگر کنند وبمعنے شغال ہم آمدہ ہست و آن جانورے باشد شبیہ بردباد وچادرے باشد بغایت نازک ورنگین کہ بیشتر زنان ازان لباس کنند وجامۂ فانوس نیز سازند ونام جانورے ست سیاہ رنگ ومانند طوطی سخن گوید وبناے بلند وعمارت عالی را نیز گفتہ اند وبمعنے شاہ راہ ہم ہست کہ راہ فراخ وکشادہ باشد وفرو ریختن آب وشراب وامثال آن باشد ہمچو آب شار وسرشار وبمعنے رقص وسماع نیز بنظر آمدہ ہست۔

شاردہ ۔ بسکون ثالث وفتح دال ابجد نام جزیرہ ایست از جزائر دریاے روم۔

شارسان ۔ بسین بے نقطہ بروزن خاکدان بمعنے شہر وشہرستان باشد۔

شارستان ۔ بروزن نارستان بمعنے شارسان ست کہ شہر وشہرستان باشد ونام کتابیست از تصنیفات

فرزانه بهرام گور که یکی از حکمای عجم ست و کوشک و عمارتی را
نیز گویند که اطراف آن بساتین باشد۔

شارشنگ ـ بفتح ثالث و سکون شین نقطه دار و کاف
بمعنی تیهو باشد و آن جانوریست مانند کبک لیکن کوچکتر
از کبک ست و بمعنی رباب نیز آمده و آن سازیست مانند
طنبور بزرگی که دسته کوتاهی داشته باشد و بجای
تخته بر روی آن پوست آهو کشند و چهار تار بران بندند۔

شارک ـ بروزن ناوک پرنده ایست سیاه و مانند
طوطی سخن گوید و بعضی گویند پرنده ایست سیاه و کوچک
و آنرا هزاردستان نیز خوانند و بعضی دیگر گفته اند مرغیست
کوچک و خوش آواز که آواز او را الهی صدای چهار تاره
تشبیه کرده اند و قید سیاه و سفید نکرده اند۔

شارمار ـ با میم بروزن کارزار نوعی از
مار بزرگ و عظیم باشد۔

شارو ـ با واو بروزن جارو بمعنی شارک ست
که جانور سخن گوی باشد۔

شاروان ـ بروزن کاروان مخفف شادروان
است که پرده بزرگ و شامیانه باشد۔

شارود ـ بفتح واو و سکون دال ابجد بمعنی شابودست
که هاله خرمن و طوق ماه باشد۔

شارویه ـ بفتح یای حطی بروزن آمویه نام شیرویه
پسر خسرو پرویزست که خسرو را کشت و او را شیرویه هم
گویند بحذف یای حطی و بجای تحتانی نون هم بنظر
آمده است که بروزن وارونه باشد۔

شاره ـ بفتح ثالث دستار هندوستانی باشد که
بزبان هندی چیره گویند و چادری رنگین و لطافت
نازک را نیز گفته اند که بیشتر زنان هندوستان جامه
کنند و جامه فانوس نیز سازند و در فرهنگ حسین وفائی
بزای نقطه دار بمعنی دستار بزرگ آمده است۔

شاریدن ـ بروزن باریدن بمعنی ریختن آب و شراب
و امثال آن باشد و تراویدن آب را نیز گویند از جراحت۔

شاسپرم ـ بسکون سین بی نقطه و فتح بای فارسی
و رای قرشت و میم ساکن بمعنی اسپرغم ست که نوعی
از ریحان باشد۔

شاش ـ بروزن باش معروف ست و بعربی بول
گویند و نام شهریست مشهور بچاچ و از انجا کمان خوب آورند

شاشدن ـ مخفف شاشیدن ست که بول کردن باشد

شاشک ـ بروزن ناوک بمعنی تیهو باشد و آن
جانوریست شبیه بکبک لیکن از ان کوچکتر میشود و رباب را
نیز گویند و آن سازیست مشهور و معروف۔

شاشنگ ـ با نون بروزن آهنگ رباب را
گویند و آن سازیست معروف و بمعنی تیهو هم آمده است
و آن جانوری باشد کوچکتر از کبک۔

شاشو ـ بروزن ماشو نام گیاهیست که تخم آنرا در
دواها بکار برند و شخصی را نیز گویند که پیوسته بخود شاشد۔

شاشوله ـ بفتح لام بروزن تاتوله شمله و علاقه دستار
و امثال آن باشد۔

شاشه ـ بروزن ماشه معروف ست که بول گیر باشد
و بمعنی تر بودن و ترشح نیز آمده است۔

شاشیدن ـ بروزن پاشیدن یعنی بول کردن و کمیز
کردن باشد و بمعنی ترشدن و ترشح کردن هم آمده است۔

شاغوله ـ با غین نقطه دار بروزن و معنی شاشوله است
که شمله دستار باشد۔

شاک ـ بسکون کاف سینه بند زنان را گویند و آن
پارچه چهار گوشه که پستانهای خود را بدان بندند
و بزر را نیز گویند و آنرا تگه خوانند بروزن مکه۔

شاکار ـ بروزن باکار یعنی بیگار باشد و آن کار فرمودن
بزورست که مردم را بکار فرمایند بی مزدوری و اجرت ندهند۔

شاکر - بفتح کاف بروزن چاکر بمعنے شاکارست که بیگار و کار فرمودن بے مزد باشد۔

شاگردانه - بکسر کاف فارسی زر اندکے باشد که بعد از اجرت استاد بطریق انعام بشاگرد دهند و عطای بفقرا را نیز گویند و بمعنے شاگرد هم بنظر آمده است۔

شاگردی - معروفست که در مقابل استادی باشد و بمعنے شاگردانه هم هست و اهل کارخانهٔ امرا و سلاطین را نیز گویند۔

شاکلول - بالام و واو بروزن زاغنول مردم بسیار خوار و بسیار گوے و پرحرف را گویند۔

شاکمند - بامیم بروزن پاے بند بمعنے نمد باشد و آن چیزیست که از پشم گوسفند مالند و بعضے گویند آنرا که از پشم گوسفند و موے بز سیاه درهم آمیزند و بمالند شاکمند خوانند۔

شاکمونی - بامیم بواو رسیده و نون بتحتانی کشیده باعتقاد کفرهٔ هند پیغمبر صاحب کتاب است و هیچکس از اسرار او واقف نیست و در ولادت و وجود او خرق عادات و خرافات بسیار گویند و کتاب او را نیز شاکمونی خوانند و بعضے گویند پیغمبر اهل خطاست۔

شالخ - بکسر لام و سکون خاے نقطه دار پسر قینان بن ارفخشد بن سام بن نوح ست و عابر پسر اوست و عبری از عابر مشتق ست۔

شالده - بسکون لام و فتح دال ابجد اساس و بنیاد دیوار و عمارت را گویند۔

شالنگ - بفتح لام و سکون نون و کاف فارسی آن باشد که شخصے را در عوض دیگرے بجهت طلبی که از دیگرے دارد بگیرند و برجستن و فروجستن شاطران و پیاده دوان را نیز گویند و گلیم را نیز گفته اند که در زیر فرشها دوزند۔

شالنگی - بفتح ثالث بروزن نارنگی ریسمان تابنده و موتاب را گویند و آن شخصے باشد که بجهت خیمه و امثال آن ریسمان تابد و آنرا بعربی لواف خوانند۔

شال نمد - نمدے را گویند که از پشم بز مالند نه از پشم گوسفند۔

شالهنگ - بفتح ثالث و ہا بروزن پالهنگ بمعنی گرو و گروگان باشد و آنرا بعربی رهن و مرهون خوانند و بمعنی اشتلم و زیادتی و سرکشی و نافرمانی هم آمده است و مکر و حیله و فریب را نیز گویند۔

شالی - بروزن قالی شلتوک را گویند که برنج از پوست برنیامده باشد۔

شالی پایه - بباے فارسی بالف کشیده و فتح یاے حطی شالی زار را گویند که برنج زار باشد۔

شاماخ - بامیم بالف کشیده و خاے نقطه دار ساکن نام نوعے از غله است و دانهاے آن بغایت کوچک میباشد و سینه بند زنان را نیز گویند و آن پارچه باشد که زنان پستانهاے خود را بدان بندند۔

شاماخچه - بفتح جیم فارسی بمعنے دوم شاماخ ست که سینه بند زنان باشد۔

شامار - باراے بے نقطه بروزن بازار نام موضعی است که گروهے از گبران در آن توطن دارند و باین معنی با زاے نقطه دار بروزن آواز هم آمده است۔

شاماک - بروزن چالاک جامهٔ کوچکے را گویند که مردم در وقت کار کردن پوشند و سینه بند زنان را هم گفته اند۔

شاماکچه - بروزن و معنے شاماخچه است که سینه بند زنان باشد۔

شاماکی - بروزن چالاکی سینه بند زنان باشد۔

شامس - بکسر میم و سکون سین بے نقطه نام یکے از جزائر یونان ست و باشین نقطه دار هم آمده است۔

شاموس - بروزن ناموس نام بلدیست از بلاد یونان و بعضی گویند نام جزیره ایست -

شامه - بروزن جامه مقنعه و روپاکی باشد که زنان بر سر کنند -

شان - بروزن نان خانهٔ زنبور عسل را گویند که در آن عسل باشد و نوعی از پارچهٔ سفیدیست که از هندوستان آورند و مخفف ایشان هم هست که ضمیر جمع غائب باشد و در عربی بمعنی قدر و مرتبه و شوکت و عظمت و حال و فکر و اندیشه و کار و بار باشد و بیم داشتن از چیزی را هم گویند و گاهی بجای لفظ حق هم گفته میشود چنانکه میگویند این آیه در شان او نازل شده است یعنی در حق او آمده است -

شانده - بروزن دانده یعنی زلف و کاکل را شانه کنند -

شاندن - بروزن ماندن بمعنی شانه کردن باشد و مخفف نشاندن و نشانیدن هم هست -

شانک - بروزن ناوک سنگدان و چینه دان مرغان را گویند -

شانه - بروزن بانه معروفست و آن چیزی باشد که از چوب و غیره سازند و بدان ریش و زلف و گیسو را پرداز دهند و افزاریست جولاهگان را که تارهای پیمانه را از آن گذرانند بعنوانی که در وقت بافتن دو تار یک جا و پهلوی هم واقع نشود و بمعنی شان عسل و خانهٔ زنبور هم هست و جبهت و خیز اسپ را نیز گویند و استخوان کتف را هم می گویند -

شانه سر - هدهد را گویند و آن پرنده ایست معروف -

شانه سرک - تصغیر شانه سرست که هدهد باشد -

شانه کاری - کنایه از درآویختن بکسی باشد یعنی آن شخص در مقام زد و خورد آید -

شانه کرباس - چوبی را گویند که جولاهگان بر هر دو سر آن سوزنها محکم سازند و در پیش خود بر پهنای کار بند کنند -

شانی - بروزن مانی زر و درم ده هفت را گویند و آن در قدیم رائج بوده -

شاوران - بروزن خاوران نام شهری و ولایتی است از شروان -

شاوزد - بفتح ثالث و سکون زای هوز و دال ابجد خار سفیدی باشد شبیه بدرمنه که آنرا بعربی ثغام بفتح ثای مثلثه گویند -

شاوغ - بفتح غین نقطه دار بروزن گاوسر نام ولایتی است از ماوراءالنهر که ساکنان آنجا بیشتر جولاهه باشند و بر یک طرف آن ولایت بیابان ریگیست که کافران دران مقام دارند و نای رومی را نیز گفته اند که نفیر را که کوچک کرنا باشد و آنرا نای رومین هم خوانند -

شاونی - بسکون ثالث و نون تحتانی کشیده گهواره پوش را گویند یعنی چادری که بر روی گهوارهٔ اطفال پوشند و بعربی معوز خوانند -

شاور - با واو بروزن و معنی شاپورست و او پادشاهی بود از آل اشک بن یافث و شخصی را نیز گویند که میان عاشق و معشوق میانجی باشد و پیغام ایشان را بیکدیگر رساند -

شاه - بروزن ماه بمعنی اصل و خداوند باشد و چون پادشاهان نسبت بمردمان اصل و خداوند باشند ایشان را شاه خوانند و داماد را نیز شاه گویند که شوهر دختر کسی باشد و یکی از آلات شطرنج را هم شاه می گویند و کشت کردن شاه شطرنج را نیز گفته اند و کشت بکسر کاف باصطلاح شطرنج بازان آنست که مهرهٔ از مهرهای شطرنج را در خانهٔ گذارند که بحسب حرکت آن مهره شاه در خانهٔ او نشسته باشد و شاه خوانند یعنی برخیز از خانهٔ من و هر چیز که آن در بزرگی و خوبی بحسب صورت و معنی از امثال خود امتیاز باشد همچو شاهباز و شاه راه

وشاه کار وشاه کاسه وشاه توت وشاه بلوط وشاه تره وشاه سوار وشاه رود وشاه تیر وشاه انجیر وشاه آلو وامثال آن وراه کشاده را نیز گویند که ازان راه ها وشعبها جدا شود و نام جانوریست در هندوستان و نام جامه و پارچه ایست که از هند آورند و بزبان عربی گوسفند را گویند وشاه جمع آنست.

شاهاب - بروزن نایاب رنگ سرخی باشد که مرتبهٔ اول از گل کازیره کشند.

شاه اسپرغم - بکسر همزه ریحان را گویند وآنرا بعربی ضیمران خوانند گویند ضیمران پیش از زمان نوشیروان نبود روزی نوشیروان بدیوان مظالم نشسته بود وبار عام داده ماری بزرگ از زیر تخت او برآمد چنانچه حاضران را از دیدن او خوف بهم رسید قصد او کردند ملک فرمود بگذارید شاید ظلامهٔ داشته باشد بر اثر او برفتند بکنار چاهی رسیدند مار بر کنار آن چاه حلقه زد آنگاه بدرون رفت وبرآمد چون در آن چاه نگاه کردند ماری دیدند مرده افتاده وعقربی نیش بروبند کرده نیزه از بالای چاه بر پشت آن عقرب فرو بردند وهمچنان بنزد ملک آوردند واز حال مار ونیش عقرب ملک را آگاه گردانیدند چون یکسال بگذشت همدران روز ملک نشسته بود ودیوان مظالم می پرسید همان مار بنزد سریر ملک آمد واز دهن خود قدری تخم سیاه بریخت وبرفت کسری فرمود آن تخم را کاشتند ازان شاه اسپرغم برآمد ونوشیروان پیوسته زکام داشت از بوئیدن وخوردن آن برطرف شد وخواص آن بسیارست خصوصاً صداع وبواسیر خونی را واگر قدری از تخم آن باشکر بسایند وبزیر بغل بمالند بوی بغل را برطرف سازد.

شاه اسپرم - همان شاه اسپرغم است که ریحان وضیمران باشد.

شاه اسپرهم - با ها بروزن ومعنی شاه اسپرغم است که ریحان باشد.

شاه اسفرهم - با فا بروزن ومعنی شاه اسپرهم است.

شاه افسر - بفتح همزه وسکون فا وسین بی نقطه مفتوح برای قرشت زده اسپرک را گویند وآن را بعربی اکلیل الملک خوانند.

شاه انجم - بکسر ثالث کنایه از آفتاب عالمتاب است.

شاه انجیر - نوعی از انجیرست وآن را انجیر وزیری هم خوانند.

شاه باز - با بای ابجد بروزن کارساز بازی باشد سفید وبزرگ وپادشاهان باآن شکار کنند وآنرا بترکی طوغان خوانند.

شاه بالا - با لام الف بمعنی همدوش است وبترکی ساقدوش خوانند وآن شخصی باشد که بقد وبالا وسن وسال موافق باشد با قد وبالا وسن وسال کسیکه اورا داماد می کنند واورا نیز مانند داماد آراسته کرده همراه داماد بخانهٔ عروس برند.

شاه بانک - بفتح نون وسکون کاف گیاهیست دوائی وآنرا بتازی بنفسج الکلاب خوانند ومعرب آن شاه بانج است.

شاه پرم - بفتح بای فارسی مخفف شاه اسپرم است وآن ریحانی باشد کوچک برگ وعربان ضیمران خوانند.

شاه بسه - بضم بای ابجد وفتح سین بی نقطه دوائیست که بعربی اکلیل الملک خوانند.

شاه بلوط - بفتح بای ابجد ولام بواو رسیده وبطای حطی زده نوعی از بلوط باشد بغایت شیرین سموم را نافع است ومثانه را سود دهد وآن را بعربی بلوط الملک وبرومی قسطل خوانند.

شاه بوی - بروزن ماهروی بمعنی عنبرست بعضی گویند که آن از گاو بهم میرسد چنانکه مشک از آهو و بعضی گویند موم عسل دریائی ست -

شاه تره - بفتح فوقانی و رای بی نقطه مشدد نام سبزه ایست بغایت سبز و خرم و در طعم اندکی تلخ است و در دواها بکار برند خصوص جرب و خارش را نافع ست و معرب آن شیطرج باشد و بعربی بقلة الملک خوانند -

شاه تیر - با فوقانی بروزن بادگیر چوبی بزرگ باشد که سقف خانه را بدان پوشند -

شاه جان - با جیم بالف کشیده بروزن مادیان نام ولایت مرو باشد و مرو شهریست قدیم از خراسان -

شاه چینی - با جیم فارسی بروزن دارچینی عصاره گیاهیست چینی و بعضی گویند حنای آنجا را با سرکه بهم سرشته و آنرا شاه چینی می گویند طلا کردن آن درد سر را ببرد -

شاه خاور - بکسر ثالث کنایه از خورشید ست -

شاه خرگاه مینا - بمعنی شاه خاورست که کنایه از خورشید باشد -

شاه دارو - نامیست که جمشید بشراب انگوری گذاشته است و سبب آن بود که چون انگور در زمان جمشید بهم رسیده جمشید میخواست که اکثر اوقات بلکه همه سال از انگور منتفع شود فرمود تا ظرفی چند را از انگور پر کردند و گذاشتند و هر روز قدری ازان برمیداشتند تا دو ظرف تمام شد و چون ظرفی دیگر را سر کشودند دیدند همه بهم برآمده در جوش اند همچنان گذاشتند بعد از چند روز دیگر خبر گرفتند و دیدند که از جوش فرونشسته است چون چشیدند تلخ شده بود جمشید گمان کرد که مگر زهر قاتل ست فرمود تا صاف کردند و در گوشه گذاشتند جمشید را کنیزکی بود که او را بسیار دوست داشتی قضارا مدتی بدرد شقیقه مبتلا بود و از درد بی طاقت گردیده بمرگ راضی شده بود با خود گفت صواب آن ست که قدری ازان زهر بخورم و خود را خلاص کنم پس چند قدح پی در پی خورد و هیچ مضرتی نیافت و خوشحال شد قدحی دیگر بخورد و مسرت عظیم یافت و چون چند روز بود که خواب نکرده بود سر بنهاد و یک شبان روز بخفت چون بیدار شد ازان زحمت اثری نمانده بود آن حال را بعرض جمشید رسانیدند و جمشید آنرا شاه دارو نام کرد -

شاه دانه - بفتح نون تخم بنگ را گویند و بعربی کنب خوانند و معرب آن شاهدانج باشد و شاه دانق هم بنظر آمده است -

شاهد جان - بکسر دال ابجد و جیم بالف کشیده کنایه از مقصود جان باشد -

شاه درخت - نام درخت صنوبر باشد و ناجو همان ست -

شاهد رخ زرد - بکسر رابع کنایه از آفتاب عالمتاب ست -

شاهد روز - بمعنی شاهد رخ زرد باشد که آفتاب جهان تاب ست -

شاهد زربفت پوش - کنایه از آسمان ست و کنایه از آفتاب هم هست و روز را نیز گویند که در مقابل شب است -

شاهد زعفرانی - بمعنی شاهد رخ زردست که کنایه از آفتاب عالم آرا باشد -

شاهد شاه فلک - بکسر دال ابجد کنایه از خورشید جهان پیماست -

شاهد طغان چرخ - بکسر دال کنایه از نیر اعظم ست -

شاهد فاستقم - اشاره بحضرت رسول الله صلوات الله علیه و آله است -

شاهد لعمرک - بمعنی شاهد فاستقم است که اشاره بحضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله باشد -

شاه راه — با رای بی نقطه بر وزن پادشاه راه عام و جادهٔ بزرگ و وسیع را گویند.

شاه رش — با رای قرشت بر وزن ماه وش مخفف شاه ارش ست یعنی ارش بزرگ و آن مقداریست از سر انگشت میانین دست راست تا سر انگشت میانین دست چپ و قتیکه دستها را از هم بکشایند و آنرا بعربی باع و بترکی قولاج گویند و آن بمقدار پنج ارش کوچک باشد و ارش کوچک از سر انگشت میانین دست است تا مرفق که بندگاه ساعد و بازو ست و شاه رش را باین اعتبار پنج ارش می گویند.

شاه رود — نام رودخانه ایست بزرگ و منبع آن از ولایت طالقان قزوین باشد و نام سازی هم هست مانند نای که اکثر و اغلب رومیان دارند و در بزم و رزم نوازند و تاری را نیز گویند که در اکثر سازها بندند و آن در مقابل تار زیر ست و نام قصبه ایست ما بین دامغان و بسطام.

شاه زاول — بکسر ثالث و زای نقطه دار بالف کشیده و ضم واو و سکون لام اشاره بسلطان محمود سبکتگین ست.

شاه زنگ — بکسر ثالث و فتح رابع و سکون نون و کاف فارسی شب را گویند و بعربی لیل خوانند.

شاه زیره — یعنی زیرهٔ بزرگ و نام کرویاست که آنرا کراویه و نانخواه خوانند و زیرهٔ رومی همان ست.

شاه سپرغم — یعنی شاه اسپرغم ست که ریحان بزرگ زیره باشد و بعربی ضیمران خوانند.

شاه سپرم — یعنی شاه اسپرم ست که ضیمران باشد و آنرا شاه سفرم نیز گویند.

شاه سپرهم — یعنی شاه سپرغم ست که ریحان و ضیمران باشد.

شاه سیارات — بکسر ثالث کنایه از آفتاب عالمتاب ست.

شاه طارم فلک — یعنی شاه سیارات ست که کنایه از خورشید عالم آرا باشد.

شاه قام — با قاف بالف کشیده بر وزن شادکام آنست که کسی چون خود را در بازی شطرنج زبون بیند حریف را پی در پی کشت گوید و او را فرصت ندهد تا بازی دیگر کند و بازی قائم شود.

شاه کار — با کاف بالف کشیده بر وزن راهوار بمعنی بیگارست که کار فرمودن بی مزد باشد یعنی مردم را کار فرمایند و اجرت و مزدوری ندهند و کار بزرگ را نیز گویند.

شاه کال — بر وزن آش مال بمعنی کاج ست که بعربی احول خوانند.

شاه گردون — بکسر ثالث کنایه از خورشید جهان گرد باشد.

شاه گوهران — بکسر ثالث نام گوهری بوده نزد خسرو پرویز که چون آنرا برشته بسته بدریا می انداختند بعد از ساعتی که برمی آوردند گوهر بسیار بر اطراف او چسپیده بود.

شاه گویندگان — اشاره بحضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله ست.

شاه لوج — بضم لام و سکون واو و جیم میوه ایست زرد رنگ شبیه بزرد آلو و آنرا آلو گرده خوانند و بعربی اجاص اصفر گویند.

شاه مثلث برج — کنایه از خورشید تابان ست و شاه مثلثه نیز گویند.

شاه مربع نشین — کنایه از خانهٔ کعبه ست باعتبار ربع.

شاه مشرق — کنایه از خورشید خاوری ست.

شاه نام — با نون بالف کشیده بر وزن شادکام نام شهریست از ولایت شروان و نوعی از سماق هم هست.

شاه نای — نای ترکی ست که آنرا سورنای گویند و آن سازیست معروف که بیشتر با شهنا دامد.

شاهندن — بفتح ثالث و سکون نون بر وزن

آوردن تقویٰ و صلاح داشتن و متقی و پرہیزگار بودن باشد۔

شاہندہ - بروزن پایندہ متقی و پرہیزگار و صالح و نیکوکردار باشد و ہر چیز خوب و مبارک را نیز گویند۔

شاہنشاہ - مخفف شاہان شاہ است یعنی سر آمد پادشاہان کہ ذات باری تعالیٰ باشد و کسے را نیز شاہنشاہ مے گویند کہ دیگران بمدد او پادشاہ شوند۔

شاہنشاہ زندواستا - کنایہ از آفتاب عالم آرا باشد۔

شاہنشاہ فلک - بمعنی شاہنشاہ زندواستاست کہ آفتاب عالمتاب باشد۔

شاہ نشین - کنایہ از بساط گرانمایہ و جای نشستن پادشاہان باشد و نوعے از عمارت ہم ہست۔

شاہ نیمروز - کنایہ از آفتاب ست و والی و حاکم سیستان را نیز گویند چہ سیستان را نیمروز ہم میخوانند۔

شاہوار - با واو بالف کشیدہ بروزن نامدار ہر چیز خوب را گویند کہ لائق پادشاہان باشد از جواہر اسباب خانہ و امثال آن عموماً و گوہرے کہ بے ہمتا بود خصوصاً و آنرا دُرِّ یتیم ہم مے گویند۔

شاہ ورد - بروزن لاجورد بمعنی ہالہ و طوق و خرمن ماہ باشد۔

شاہہ - بفتح ثالث نام شہرے بودہ بنا کردۂ پدر سودابہ پادشاہ ہاماوران و تولد سودابہ زن کیکاؤس دران شہر شدہ۔

شاہی - بروزن ماہی بمعنے پادشاہی و سروری باشد و نام شاعرے ہم بودہ ہست و نام حلوائیست بسیار لطیف و لذیذ کہ از نشاستہ و تخم مرغ سازند و نام زرنے و درمے ہم ہست۔

شاہیدن - بروزن چاہیدن بمعنے پادشاہے و بزرگی کردن باشد و بمعنی پارسائی و بندگی کردن و صلاح و تقویٰ داشتن ہم ہست و ظاہرا این معنی با شاہندن تصحیف خوانی شدہ باشد واللہ اعلم۔

شاہیدہ - بروزن چاہیدہ بمعنے شاہندہ ہست کہ متقی و پرہیزگار و صالح و نیکوکردار باشد۔

شاہ یک اسپہ - کنایہ از خورشید جہان گردست۔

شاہین - بروزن لاچین معروف ست و آن پرندۂ باشد شکاری و زنندہ از جنس سیاہ چشم و زبانۂ ترازو و چوب ترازو را نیز گویند و بمعنی تکیہ گاہ ہم بنظر آمدہ است۔

شایان - بیای حطی بروزن پایان مخفف شایستگان است کہ بمعنے لائق و سزاوار و درخور باشد و ہر چیز خوب را نیز گفتہ اند خواہ لائق پادشاہ باشد و خواہ امرا و بمعنے روا ہم ہست کہ بعربی جائز گویند و ممکن را نیز گفتہ اند کہ در مقابل واجب باشد۔

شایستہ - بکسر تحتانی بروزن آہستہ بمعنی اول شایان است کہ سزاوار و درخور و لائق باشد۔

شایستہ بود - بضم بای ابجد و سکون واو و دال بمعنی واجب الوجود است کہ در مقابل ممکن الوجود باشد۔

شایستہ ہستی - بفتح ہا و سکون سین بے نقطہ و فوقانی بتحتانی رسیدہ بمعنی شایستہ بودست کہ واجب الوجود باشد۔

شایگان - بروزن رایگان بمعنی فراخ و کشادہ باشد و سزاوار و درخور و لائق را ہم گفتہ اند و ہر چیز خوب را نیز مے گویند کہ لائق پادشاہان باشد چہ در اصل شاہگان بودہ یعنے شاہ لائق ہا را بہمزہ بدل کردہ بصورت یا نوشتند و ذخیرہ و مال و اسباب بسیار و بی نہایت را نیز گفتہ اند و خسرو پرویز یکے از گنجہائے خود را کہ بس بزرگ و بسیار بود شایگان نام کردہ بود و ہر گنجے کہ بزرگ و لائق پادشاہ باشد شایگان توان گفت و قافیۂ شعرے را نیز کہ آن معیبے ہست شایگان گویند چہ معیب مناسب پادشاہان ست و آن بر دو قسم مے باشد شایگان خفی و شایگان جلی و شایگان خفی الف و نونے بود

که در آخر کلمات آید بمعنی فاعل همچو گریان و خندان و این کلمات را با ارمان و کمان قافیه نتوان کرد و همچنین کلمهٔ که با نون نسبت داشته باشد مانند آتشین و سیمین یا زمین و کمین قافیه نتوان کرد و شایگان جلی الف و نونی باشد که در آخر اسما بجهت افادهٔ معنی جمع آورند همچو یاران و دوستان و این کلمات را با فرد مثل فلان و بهمان قافیه نتوان کرد و این قوافی را در غزل بلکه در قصیده زیاده بر یک محل جائز نداشته اند و بمعنی بیگار یعنی کار بی مزد فرمودن هم هست و چون در کار بی مزد فرمودن تحکمی باید و تحکم نسبت به پادشاهان دارد آنرا نیز شایگان گفته اند و بمعنی مکر هم آمده است —

شامی کلیو — بفتح کاف و لام بتحتانی رسیده و بواو زده نام پیغمبریست از پیغمبران عجم —

شانگه — بکسر ثالث و فتح کاف نام خاریست که صمغ آنرا انزروت خوانند و در مرهمها بکار برند —

شاورد — بروزن لاجورد بمعنی شادورد است که هاله و طوق و خرمن ماه باشد و نام گنج هشتم است از گنجهای خسرو پرویز و نام پردهٔ هم است از موسیقی —

شایه — بروزن مایه بمعنی میوه باشد و بعربی ثمر خوانند —

بیان دوم

در شین نقطه دار با بای ابجد مشتمل بر هشتاد و نه لغت و کنایت

شب — بفتح اول و سکون ثانی معروفست بعربی لیل خوانند و با تشدید ثانی نوعی از زاج باشد و آنرا زاج بلور خوانند و گویند که آن از کوه فرو چکد و مانند یخ بفسرد و بهترین وی آنست که از جانب یمن آورند و گویند اگر کسی در خواب فریاد کند قدری از آن در زیر بالین و بستر او گذارند دیگر فریاد نکند و گویند باین معنی عربیست —

شباب — بفتح اول بروزن شراب نام پرده ایست از موسیقی و در عربی بمعنی جوانی باشد که در مقابل پیری است و بکسر اول نام درختیست که آنرا ماهودانه گویند و برگ آن ببادام کوچک می ماند و میوهٔ آن سه سه می شود مانند بنادق کبابه و آنرا بعربی حب الملوک خوانند و این غیر حب السلاطین است و مسهل عرق النسا و مفاصل و نقرس باشد —

شباط — بضم اول و ثانی بالف کشیده و بطای حطی زده بلغت رومی نام ماه آخر زمستان باشد —

شب افروز — بمعنی ماه است که بعربی قمر خوانند چه شب ازو فروزان و روشن میگردد و کرم شب تاب را نیز گویند و نام ماه دهم هست از سال ملکی —

شبالنگ — بفتح لام و سکون نون و کاف فارسی نخجیر را گویند و آن جانورانی باشند که آنها را شکار کنند مانند آهو و قوچ صحرائی و بز و گاو کوهی و امثال آن —

شبان — بضم اول و ثانی بالف کشیده و بنون زده چوپان را گویند که چراننده و محافظت کنندهٔ گوسفند باشد و او را بعربی راعی خوانند و باین معنی بفتح اول شهرت دارد و درست و بفتح اول شب پره را گویند و آنرا مرغ عیسی هم خوانند و جمع شب هم هست که شبها باشد لیکن برخلاف قیاس است —

شب انبوی — بفتح اول و سکون نون و بای ابجد بواو رسیده و بتحتانی زده گل شب بوی باشد و آن زرد رنگ میشود و بعربی منثور خوانند بضم ثای مثلثه —

شبان فریب — نام مرغیست کوچک شبیه بباشه و بعضی گویند شبیه بفراشترک است و بعضی مرغ عیسی را شبان فریب خوانند مجملا گویند چنان بر روی زمین نشیند که هر کس او را بیند پندارد که قوت برخاستن و پریدن ندارد و همین که پیش او رود برخاسته اندک راهی پرواز کند و باز بنشیند و هر چند این کس پیش رود او چند قدم پرواز کند و بنشیند —

شبان فریبک — همان شبان فریب است که مرغ کوچک شبیه با شد باشد —

شبان فریو — با واو بر وزن و معنی شبان فریب است که پرندهٔ شبان بازی ده باشد —

شبان فریوک — با واو بر وزن و معنی شبان فریبک باشد —

شبانکاره — با کاف بالف کشیده و فتح رای قرشت ولایتیست از فارس و نام دهیست از ولایت طوس —

شبانگاه — با کاف فارسی بر وزن جهان شاه بمعنی در آمدن شب باشد و جایگاه چارپایان و گوسفندان را نیز گویند که شب در آنجا باشد و بضم اول جا و مقام راعی باشد که گوسفند چران است و بفتح اول نیز درست است —

شب انگیز — با کاف فارسی به تحتانی کشیده و زای نقطه دار زده هیچ درخت بزرالبنج است و برگ آنرا شبیبی گویند و تخم آنرا اسنگ بفتح سیم خوانند —

شبان وادی ایمن — کنایه از حضرت موسیٰ علیه السلام است —

شباور — بر وزن طاور شب پره را گویند و آنرا مرغ عیسیٰ خوانند و بر وزن کلاغ هم آمده است —

شبانه — بر وزن زبانه هر چیز شب مانده را گویند یعنی شب بر آن گذشته باشد از آب و نان و امثال آن و مخمور و خمار آلوده را نیز گویند و شرابی را که در شب بخورند و هر محافظت کننده را گویند عموماً و راعی را که نگاه دارنده و محافظت کننده گوسفندان است خصوصاً و باین معنی بضم اول هم آمده است —

شباویز — نام مرغیست که خود را در تمام شب از یک پای آویزد تا صباح فریاد کند که از آن حق حق مفهوم شود و بعضی گویند تا او ام از گلوی او قطره خون بچکد هم بر خاموش نگردد —

شباهنگ — بفتح اول و سکون نون و کاف فارسی نام ستارهٔ کاروان کش است و آن ستاره باشد که پیش از صبح طلوع کند و بعربی شعریٰ خوانند و بمعنی دوم شبانگاه نیز آمده است که جایگاه ستوران باشد و مرغ سحرخوان را هم می گویند که بلبل باشد و بعربی عندلیب خوانند —

شب باره — با بای ابجد بر وزن انگاره زنی را گویند که شبها هرزه گردی کند و معنی این لغت شب دوست است چه باره بمعنی دوست هم آمده است همچو غلام باره یعنی پسر دوست و شب پره را نیز گویند که مرغ عیسیٰ باشد —

شب باز — معروف است و آن شخصی باشد که شبها بازی کند و صورتهای مختلف از پس پرده بنماید و بمعنی شب زنده دار که بعربی قائم اللیل خوانند هم آمده است و شب پره را نیز باعتبار شب بیداری مرغ شب باز گویند و این لغت را متصل و با تشدید حرف ثانی هم نوشته اند باین صورت شبّاز —

شب بازه — با بای ابجد بر وزن دروازه شب پره را گویند که مرغ عیسیٰ باشد و باین معنی بجای بای ابجد یای حطی هم بنظر آمده است —

شب پره — و شب پرک معروفست که مرغ عیسیٰ باشد و بعربی خفاش خوانند گویند چون او را بکشند و بر بازار کودکان پیش از بلوغ بمالند منع بر آمدن موی کند و اگر او را در سوراخ موش نهند همه بگریزند —

شب بوزه — با بای ابجد بر وزن هر روزه شب پره را گویند که مرغ عیسیٰ باشد —

شب پوش — با بای فارسی بر وزن خرگوش کلاه و طاقیه باشد و تخفیف که شبها بر سر نهند و بستر را هم میگویند و لحاف را نیز گفته اند —

شب بوی — بضم بای ابجد و سکون واو و یای حطی نام گلیست و بیشتر کبود رنگ میباشد و سفید و الوان هم میشود و شبها بوی خوش کند و آنرا گل گاو چشم نیز گویند و بعربی خواره و عین البقر خوانند و بعضی گل خیری را شب بوی گویند

شب پوپاے - بضم باے فارسی وسکون واو ویاے حطی آواز پاے را گویند در نہایت آہستگی وخفت وشبرو را نیز گویند وباین دو معنی بجاے باے فارسی نون ہم بنظر آمده است ظاہر اتصحیف خوانی شده باشد واللہ اعلم۔

شب پیماے - کنایه از شب بیدار ودردمند یعنی صاحب درد وآزار وعاشق مہجور وبیقرار باشد۔

شب پیمودن - کنایه از شب بیدار بودن ست بهر عنوان که باشد۔

شبت - بکسر اول وسکون ثانی وفوقانی بمعنی دالان ودہلیز خرد وکوچک باشد وشتی را نیز گویند که در ماست کنند وبشیرازی شود خوانند وباین معنی بکسر اول وثانی ہم آمده است

شب تاب - بروزن مہتاب ماه را گویند وبعربی قمر خوانند وجانورے ہم ہست کوچک وپرنده شبیه بپروانه که دنباله آن جانور در شب مانند اخگر درخشد میگویند این روشنائی از فضلۂ اوست واو را بعربی ولد الزنا میگویند چون ستارۂ سہیل طلوع کند آن جانور بمیرد وتعریف گوہر را نیز بشب تاب کرده اند۔

شب تاز - بزاے نقطه دار بروزن پرواز بمعنی شبخون باشد وآن تاختن است بیخبر وغافل که در شب بر سر دشمن برند

شب تک - بتاے قرشت بروزن تعزک نوعے از بازی باشد وآن چنان ست که بیکپاے برجہند ولگد بر پشت وپہلوے ہم زنند وباین معنی بجاے تاے قرشت نون ہم آمده است۔

شب چراغ - گوہرے را گویند که در شب مانند چراغ افروزد وروشنائی دہد گویند گاوے در دریا میباشد وشبہا بجہت چرا از دریا برمے آید واین گوہر را از دہن خود بر زمین می گذارد وبروشنائی آن گوہر چرا میکند وآنرا ورشبگون ہم می گویند۔

شب چراغک - بفتح غین وسکون کاف کرم شب تاب را

گویند وعربان ولد الزنا خوانندش۔

شب چره - بجیم فارسی بروزن شب پره چرا کردن حیوانات را گویند در شب وباین مناسبت نقل ومیوۂ خشک را نیز گویند که مردم در ہنگام شب نشینی خورند۔

شب چک - بکسر ثانی وفتح جیم فارسی وسکون کاف شب برات را گویند که شب پانزدہم شعبان ست زیراکه چک بمعنی برات باشد وبا جیم ابجد ہم بنظر آمده است۔

شبخانه - بخاے نقطه دار بروزن پروانه بمعنی شبستان که حرم سراے پادشاہان باشد وخانۂ را نیز گویند که شبہا درویشان در ان بسر برند۔

شبخوان - بواو معدوله بروزن دستان بلبل را گویند وبعربی عندلیب خوانند۔

شب خوش - کنایه از وداع ست یعنی کلمۂ باشد که در وقت وداع کردن گویند خصوصا در شب۔

شبخون - بمعنی شبیخون ست وآن تاخت بردن باشد بر سر دشمن چنانکه غافل وبے خبر باشد۔

شب خیزک - بثالث بتحتانی رسیده وزاے نقطه دار مفتوح بکاف زده تره تیزک را گویند وآن سبزیست معروف که خورند وتره تندک نیز گویندش وبعربی رشاد خوانند وتخم آنرا حب الرشاد نامند۔

شب درمیان دادن - کنایه از وعده کردن وضامن دادن باشد اعم از انکه یک شب یا بیشتر درمیان باشد

شبدیز - بدال ابجد بروزن مہمیز نام اسپ خسرو پرویز بوده گویند رنگ آن سیاه بوده ووجه تسمیۂ آن شب رنگ ست چه دیز بمعنی رنگ باشد گویند از ہمه اسپان جہان چہار وجب بلندتر بوده وآنرا از روم آورده بودند وبعضے گویند شبدیز وگلگون ہردو از یک مادیان بہم رسیده اند وحقیقت آن در لغت گلگون مذکورست وچون او را نعل بستندے بمیخ بر دست وپایش محکم کردندے وہر طعامیکه خسرو

خوروے او را نیز خورانید مے وچون شبدیز بمرد خسرو او را کفن و دفن کرده صورت او را فرمود که بر سنگ نقش کردند و هرگاه که بدان نگریستے بگریستے وصورت شبدیز که پرویز بران سوار است در کرمان ست ۔

شبدیز نقرهٔ خنگ ۔ کنایه از آسمان ست و کنایه از شب و روز و لیل و نهار و زمانه و روزگار و عالم و دنیا هم گفته اند

شبذیر ۔ با ذال نقطه دار بر وزن تحجیر نامیست از اسمای الهی جل جلاله و باین معنی بجای حرف ثانی یای حطی هم آمده است ۔

شبر ۔ بفتح اول و ثانی و سکون رائے قرشت شعلهٔ آتش را گویند و بکسر اول و سکون ثانی و ثالث نام شمر بن ذی الجوشن ست لعنة الله علیه و در عربی وجب و بدست را گویند و آن از دست مقدارے باشد مابین انگشت کوچک و انگشت بزرگ ۔

شبرغان ۔ بضم ثالث و غین نقطه دار بالف کشیده بر وزن مرومان در قدیم الایام نام شهر بلخ بوده و در تحقیق نام قصبه ایست نزدیک به بلخ مشهور بشبرغان بر وزن نگدان

شبرم ۔ بکسر اول و سکون ثانی و فتح ثالث و میم ساکن گیاهیست شیردار و آن بیشتر در صحراها و کناره‌ای جوها روید و رنگ ساق آن بسرخی مائل ست گویند اگر گاو آنرا بخورد بمیرد و گوسفند را مضرت نرساند و آنرا بشیرازی گاو بنطونگ ... خوانند ۔

شبرنگ ۔ بر وزن خرچنگ نام اسپ سیاوش بوده و نام نگے باشد سیاه رنگ بزردی مائل و نام سنگیست سیاه و آنرا شبه گویند چون بر آتش نهند بسوزد و بوی نفط کند

شبروان ۔ کنایه از شب بیداران و سالکان باشد و کنایه از عسس و دزد و عیار هم ست ۔

شبست ۔ بکسر اول و ثانی و سکون سین بی نقطه و فوقانی چیزے را گویند که بر طبع گران و ناخوش آید و باین معنی با شین نقطه دار هم بنظر آمده است و بار شست قافیه کرده اند و این هم درست است چه در فارسی سین بے نقطه و نقطه دار بهم تبدیل مے یابند ۔

شبستان ۔ بمعنی شبخانه است که حرم سرائے پادشاهان و خلوت خانه و خوابگاه ملوک و سلاطین باشد و در مساجد شبستان جائے را گویند که درویشان و غیر ایشان دران عبادت کنند و شبها نیز بخواب روند ۔

شب سده ۔ بکسر ثانی و فتح ثالث و دال ابجد بمعنی شب آتش بلند باشد چه سده بمعنی آتش بلند ست و آن شب دهم بهمن ماه است و وجه تسمیهٔ این آنست که چون فریدون بر ضحاک دست یافت و خدم و نزدیکان او را گرفته مے کشت از انجمله طباخی داشت ارمائیل نام که مردم را کشتے و مغز سر ایشان را بجهت ماران ضحاک بیرون کردے نزد فریدون آورده و نمد خواست که او را بعقوبتے تمام بکشد ارمائیل گفت هر روز یک کس را از آن دو کس که بمن مے دادند که بکشم آزاد مے کردم و در عوض او مغز سر گوسفند داخل مے نمودم تو باید که با من مکافات نیکے بجائے آوری و اگر باور نداری اینک آن مردم پناه بکوه دماوند برده اند فریدون با لشکر سوار شده متوجه کوه دماوند گردید تا آن مردم را الشهر باز آورد چون نزدیک رسید شب در آمد و راه را گم کرد پس بفرمود تا آتش بسیارے برافروختند و مردمان گریخته چون آتش بدیدند حیران ماندند که آیا چه چیز ست متوجه شدند و خلقے عظیم از آزاد کردگان طباخ جمع آمدند گویند آن شب صد جا آتش افروخته بودند و آن شب دهم بهمن ماه بود ۔

شب شدن ۔ کنایه از آخر شدن ایام جوانی ست ۔

شبطباط ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون طای حطی و بای ابجد بالف کشیده و طاے دیگر زده بمعنی بطباط ست که سرخ مرد باشد و آن گیاهیست سرخ بسیاهی مائل و

بعربی عصی الراعی خوانند خون شکم ببندد۔

شب عنبرین ۔ بکسر ثانی و فتح عین بے نقطہ کنایہ از شب تاریک باشد۔

شبغا ۔ باغین نقطہ دار بر وزن سرما محوطہ و جائے را گویند کہ شبہا اسپ و گاؤ و خر و گوسفند در ان بسر برند۔

شبغاز ۔ باغین و زائے نقطہ دار بر وزن پرواز محوطہ باشد کہ شبہا گاوان و گوسفندان و دیگر جانوران در ان بسر برند و با رائے بے نقطہ بر وزن ہموار ہم بنظر آمدہ است۔

شبغازہ ۔ بر وزن دروازہ بمعنی شبغاز است کہ حصار و محوطہ باشد بجہت خوابیدن گوسفندان و گاوان و امثال آنہا و با رائے بے نقطہ بر وزن گہوارہ ہم آمدہ است۔

شبغاو ۔ با واو بر وزن عرقاؤ بمعنی شبغازہ است کہ جائے خوابیدن گوسفند و خر و گاؤ باشد۔

شب غریب ۔ باغین نقطہ دار و رائے بے نقطہ بر وزن عندلیب نان و حلوائے باشد کہ در شب اول قبر میت بجہت ترویح روح او قسمت کنند۔

شب فرخ ۔ بکسر ثانی و فتح فا نام نوائی ست از موسیقی و نام لحن چہاردہم باشد از سی لحن باربد۔

شبک ۔ بکسر اول و سکون ثانی و کاف دوک باریسہ و دوک را گویند و آن چیزے باشد از چرم یا چوب تنک کہ بر گلوئے دوک مضبوط سازند۔

شب کائنات ۔ کنایہ از دنیا و عالم کون و فساد باشد۔

شبگرد ۔ بفتح کاف فارسی و سکون را و دال بے نقطہ ماہ را گویند و بعربی قمر خوانند و عسس و شبرو را نیز گفتہ اند۔

شبکند ۔ باکاف بر وزن الوند بمعنی آشیان ست کہ جا و مقام مرغان باشد۔

شبگو ۔ باکاف فارسی و واو مجہول بر وزن بدگو نام مہتر و بزرگ پاسبانان باشد و او را چوبک زن ہم مے گویند و خوانندہ و گویندہ را نیز گفتہ اند۔

شبکوک ۔ باکاف بر وزن مفلوک نوعے از گدائی باشد و آن چنانست کہ شبہا بر بالای منارے یا پشتہ یا درختے کہ در میان محلہ واقع باشد بر آیند و آواز بلند یک یک از مردم محلہ را نام ببرند و دعا کنند تا بایشان صدقہ بدہند۔

شبکوکا ۔ بر وزن مفلوکا بمعنی شبکوک ست کہ گدائے بالائے منار باشد۔

شبکوکہ ۔ بفتح کاف دوم بمعنی شبکوکا ست کہ نوعے از گدائے باشد۔

شبگون ۔ باکاف فارسی بر وزن افسون بمعنی شبرنگ ست چہ گون بمعنی رنگ آمدہ است و بمعنی شب چراغ ہم ہست بجہت آنکہ گوہر شب چراغ را نیز شبگون گویند۔

شبگونتن ۔ با تائے قرشت و نون بر وزن بہلو شکن باشت شدن و باز ماندن بمعنی گذاشتن باشد و شبگو یعنی بگذار و شبگونند یعنی بگذارید۔

شبگون عیار ۔ بکسر نون و فتح عین بے نقطہ کنایہ از آسمان ست۔

شبگیر ۔ باکاف فارسی بر وزن تکبیر بمعنی صبح و سحرگاہ باشد و راہی شدن پیش از سحر و بعد از نیم شب را نیز شبگیر گویند و نام مرغیست کہ در وقت صبح صدائے حزین کند۔

شبلانیدن ۔ بالام بر وزن و معنی چسپانیدن باشد خواہ چیزی را بچیزے بچسپانند یا خود را بکسے وا بندد۔

شبنگ ۔ بفتح اول و نون و سکون ثانی و کاف نوعے از بازی باشد و آن چنانست کہ یک پاے بجہند و لگد بر پشت و پہلوے ہم بزنند۔

شب نہ ۔ بکسر نون و فتح ہا گنج و زر و جواہرے را گویند کہ در زیر زمین پنہان کنند۔

شبور ۔ بفتح اول و ضم ثانی مشدد و سکون واو و رائے قرشت بمعنی نائے رویین ست کہ نفیر باشد و بعربی نیز ہمین معنی دارد و بے تشدید ثانی عہرۂ ترسایان باشد

و آن یکے از سازہاست کہ مے نوازند۔

شبوط ۔ با ثانی بواو کشیده و بطاے حطی زده نوعے از ماهی باشد و آن در دجلهٔ بغداد و فرات بهم میرسد و زهرهٔ او را در داروهاے چشم بکار برند۔

شبوقه ۔ بضم اول و ثانی بواو رسیده و فتح قاف خانهٔ بزرگ ست و آن درخت میوه ایست که در هندوستان بل مے گویند۔

شبه ۔ با اول و ثانی مفتوح بهاز ده نام سنگی باشد سیاه و براق و در نرمی و سبکی همچو کاهرباست و آن دو بابت می شود یکے آنست که از دشت قبچاق می آورند و آن آبی ست که بمرور ایام بسته می شود و دیگری کانی باشد و از گیلان آورند طبیعت آن سرد و خشک است گویند هر که با خود دارد از چشم زخم و سوختن آتش ایمن گردد و اگر بر سر بیاویزند درد سر را ساکن سازد و اگر نور چشم کسے سفید باشد و در چشم او خیالها و چیزے مانند ابر پدید آید و چشم خیرگی کند آئینه از آن سازند و پیش چشم بدارند چشم را قوت تمام بخشد و آن مرض را زائل کند و منع نزول آب نیز از چشم کند و با میلے که از آن بسازند سرمه کشیدن یا همان میل را بے سرمه در چشم کشیدن روشنائے چشم را زیاده کند و قوت باصره دهد و چون آنرا بر آتش نهند با شتم ہم بسوزد و بوے نفط کند۔

شبهر ۔ بفتح ها بر وزن لشکر منقار چرغ را گویند و آن پرندهٔ باشد شکاری از جنس سیاه چشم۔

شبی ۔ بفتح اول و یاے تحتانی کشیده نوعے از جامهٔ خفته باشد و بعضے گویند پوستین ست و جامهٔ که شب بر خود پوشند و هر چیز که آنرا بشب نسبت دهند۔

شبیار ۔ بر وزن اغیار رستنی باشد تلخ و آنرا بعربی صبر گویند طبع آن گرم و خشک ست و مسهل صفرا بود و رطوبت و بلغم از سر و مفاصل جذب کند و بهترین آن سقوطرے باشد و سقوطر جزیره ایست نزدیک بسواحل یمن و نام معجونے هم هست که آنرا در شب خورند و خوابند۔

شبیازه ۔ بر وزن خمیازه بمعنی شب پره باشد که مرغ عیسے گویندش۔

شبیخون ۔ بمعنے شبخون ست و آن تاخت بردن باشد بر سر دشمن چنانکه غافل و بے خبر باشد۔

شبیم ۔ بر وزن ندیم بمعنے گریختن باشد۔

شبینه ۔ بر وزن کمینه بمعنی شبانه هست که هر چیز شب مانده باشد از آب و نان و طعام و میوه و امثال آن و شب پره را هم گفته اند که مرغ عیسے باشد و صمغ درخت صنوبر را نیز گویند۔

بیان سوم

در شین نقطه دار با باے فارسی مشتمل بر بیست و یک لغت

شپ ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی جهنده و خیز کننده باشد و بمعنی زود هم آمده ست که عربان اجل گویند۔

شپاشاپ ۔ با ثانی و شین نقطه دار بالف کشیده و باے فارسی زده آواز و صداے پیکان تیر باشد که پے در پے در جاے بخورد۔

شپتاک ۔ بکسر اول بر وزن خشتک بمعنی لگد زدن باشد خواه انسان بزند و خواه حیوانات دیگر۔

شپیر ۔ بفتح اول و ثانی مشدد و سکون راے بے نقطه بلغت سریانی بمعنی خوب و نیک ست و بعربی حسن گویند۔

شپش ۔ بکسر اول و ثانی جانوریست معروف گویند اگر شپشے را از سر بگیرند و در سوراخ باقلا نهند و کسیکه تب ربع داشته باشد بخورد شفا یابد و مجرب است و بضم اول و ثانی و بفتح اول و ضم ثانی هم آمده است۔

شپشاپ - با بای فارسی در آخر بر وزن مهتاب بمعنی
شپاشاپ است که صدا و آواز پی در پی خوردن پیکان تیر
باشد بجایی -

شپ شپ - با بای فارسی در آخر بر وزن غبغب
بمعنی مضطرب و بی تمکین و زود زود باشد و صدا و آواز
تیر انداختن پی در پی را نیز گویند و شاخ درخت را هم گفته اند

شپشه - بکسر اول و ثانی و فتح ثالث کرمکی باشد که بیشتر
اوقات در فصل تابستان و هوای گرم در پوستین و
نمد و سقرلاط و صوف و دیگر پشمینها و گندم و دیگر غلها افتد
و آنها را تباه و ضایع کند -

شپل - بکسر اول و سکون ثانی و لام پایه و مرتبه را
گویند و پاچه شتر را هم می گویند از آنجا که بزمین نزدیک است
و بمعنی صدا و آواز بلند کردن هم هست و آواز سافوت را
نیز گویند و آن صدایی باشد که کبوتربازان در وقت
کبوتر پرانیدن از دهان کنند -

شپلت - بکسر اول و فتح ثالث بر وزن نسبت بمعنی شپل
باشد که پایه و مرتبه و صدای بلند و آواز سافوت باشد
و بکسر ثالث هم بگوش خورده است -

شپلیدن - بکسر اول و لام بر وزن پیچیدن بمعنی صفیر
زدن یعنی آواز کردن از دهان بوقت کبوتر پرانیدن
و بفتح اول بر وزن گردیدن بمعنی شیفته شدن و شیدائی
بودن و دیوانگی کردن باشد و بمعنی بکسر اول هم بنظر آمده است
و بمعنی افشردن هم هست -

شپوختن - بکسر اول و واو مجهول بر وزن فروختن
دکه زدن و صدمه و آسیب رسانیدن باشد از روی
قوت و قدرت و بمعنی افشانیدن هم آمده است -

شپوز - بفتح اول و ضم ثانی مشدد و سکون واو و زای
نقطه دار بمعنی شب پره باشد که بعربی خفاش گویند و با زای
فارسی هم بنظر آمده است -

شپوش - بفتح اول و ضم ثانی مشدد و سکون واو و شین
قرشت کلاه و طاقیه و تخفیفه را گویند و بمعنی بالاپوش و لحاف
هم آمده است -

شپیختن - بکسر اول و تحتانی مجهول بر وزن فریفتن
بمعنی پاشیدن باشد مطلقا اعم از آب و غیر آن -

شپیخته - بکسر اول و تحتانی مجهول بر وزن فریفته ترشح
کردن و پاشیده شدن آب باشد -

شپیر - بر وزن کبیر نام کوهیست بغایت بزرگ و بلند
و با ثانی مشدد بلغت سریانی مصغر خوب و نیک است که
خوبک و نیکک باشد و بعربی حسین خوانند -

شپیل - بکسر اول و تحتانی مجهول بر وزن سبیل بمعنی
فشردن باشد و بمعنی سافوت هم گفته اند و آن آوازی
باشد که بیشتر کبوتربازان از دهان برآورند و بمعنی
شیفتگی و دیوانگی هم هست و بفتح اول پاچه شتر را گویند
و بتازی رجل الجمل خوانند -

شپیلند - با لام بر وزن نشیمند یعنی بیفشارند و شیفتگی و
دیوانگی کنند و صفیر بر مرغان زنند -

شپیلنده - با لام بر وزن فریبنده بمعنی فشارنده و
صفیر زننده و دیوانگی کننده باشد -

شپیلیدن - با لام بر وزن فریبیدن بمعنی فشردن
و شیفتگی و دیوانگی کردن و صفیر زدن باشد -

بیان چهارم

در شین نقطه دار با تای قرشت مشتمل بر سی لغت و کنایت

شت - بفتح اول و سکون ثانی مخفف شستست و
آن زری باشد که در آخر قمار بباختن دهند و نیز لفظی
است در فارسی ترجمه لفظی که در عربی خنثیت گویند -

شتا - بکسر اول بر وزن رضا بمعنی ناشتا و ناپارساست
و در عربی فصل زمستان را گویند -

شتاغ - بکسر اول بر وزن چراغ ہر زن شیر دہندہ و مادہ ہر حیوانے کہ شیر بسیار دہد۔

شتاک - بفتح اول بر وزن ہلاک شاخ تازہ و نازک باشد کہ از بیخ و بن درخت و از شاخ درخت سر زند و بیرون آید۔

شتالنگ - بکسر اول و فتح لام و سکون نون و کاف فارسی استخوان بجول را گویند و آن استخوانے باشد کہ در میان بندگاہ پا و ساق واقع ست و بتازی کعب خوانند۔

شتان - بضم اول بر وزن فلان بلغت ژند و پاژند بمعنے سالہا باشد کہ جمع سال ست و بعربی سنین خوانند۔

شتاہ - بر وزن نگاہ بمعنے شناہ آمدہ است کہ آب در زیر دشنا ورے باشد۔

شتر - بفتح اول و سکون ثانی و رائے قرشت بمعنی کنار و گوشہ و طرف باشد و در عربی بمعنے قطع ست اعم از بریدن یا شکستن و بہندی دشمن را گویند و بفتح اول و ثانی منقار مرغان باشد و بضم اول و ثانی معروفست۔

شتر پاے - بضم اول و ثانی گیاہے باشد کہ برگ آن بکف پاے شتر ماند۔

شتربہ - بفتح اول و ثالث بر وزن مشربہ نام گاوے کہ بہ تزویر شغالے کہ بدمنہ موسوم است فریفتہ شد و با شیر جنگ کرد و کشتہ شد و این حکایتے ست در کتاب کلیلہ و دمنہ۔

شتر خار - نام نوعے از خار باشد کہ شتر آنرا برغبت تمام خورد۔

شتر دل - بمعنے بددل و کینہ ور باشد و بر بے جگر و بیدل و نامرد ہم اطلاق کردہ اند ہمچنانکہ شیر دل بر دلیر و شجاع و مردانہ۔

شتر دندان - نام نوعے از زاج ست و آن مصری می باشد و بدندان شتر می ماند گویند معتدل ترین زاجہاست۔

شتر غار - ہمان اشتر غار ست کہ بیخ درخت انگدان باشد و بعضے گویند گیاہیست کہ بیخ آنرا اچار سازند۔

شترک - بضم اول و ثانی و فتح ثالث و سکون کاف بمعنے موج ست اعم از موج دریا و غیرہ و آدمی را نیز گویند کہ خود را بصورت شتر و گوسفند و گاو و مانند آن بسازد۔

شتر گاو - جانوریست کہ آنرا بعربی زرافہ گویند سر آن جانور بسر شتر و بعضے گویند بسر گاو کوہی می ماند و سینہ و سم و شاخ او بسینہ و سم و شاخ گاو شبیہ است لیکن شاخش از شاخ گاو بسیار کوچکتر ست و پوستش مانند پوست پلنگ پر خال می باشد ازین جہت شتر گاو پلنگ نیز گویندش و دمش مانند دم آہو و دندانہایش ہمچو دندانہاے خر الاغ و گردن و دستہایش بسیار دراز و پایہایش کوتاہ بود گویند زانو ندارد و کارے نیز از و بر نمے آید و ترکیبش بغایت عجیب و غریب ست و طبع از دیدنش خوش مے آید گویند ناقہ حبشے با گاو کوہی جمع مے شود و ازین صورت تولد مے کند و بیشتر در ولایت نوبہ بہم میرسد و نام یکے از مہرہای شطرنج کبیر ہم ہست۔

شتر گربہ - ہر چیز مخالف و نامتناسب و نامتجانس را گویند و چیزے را نیز شتر گربہ گویند کہ در غایت بلندی و پستی و کوچکے و بزرگی باشد۔

شتر مرغ - معروفست و آن مرغے باشد شبیہ بشتر و عربان نعامہ خوانند۔

شتر مور - گویند در جنگلے از جنگلہاے مغرب زمین درختے ہست کہ برگہاے آن کار اکسیر مے کند و در ان جنگل مورچہ نیز مے باشد بہ بزرگی بزغالۂ بزرگے و گوسالۂ کوچکے کسیکہ بدان جنگل در آید مورچگان بدو آویزند و در یک لحظہ پارہ پارہ اش کنند۔

شترنج - بر وزن شطرنج اقسام غلہ را گویند کہ بہم آمیختہ باشند و اگر از ان آش پزند آن آش را آش شطرنجی و اگر نانے بپزند نان شطرنجی گویند۔

شترنگ - با کاف فارسی بر وزن و معنی شطرنج ست و آن بازیی باشد مشهور و معروف که آنرا حکیم داهر هندی یا پسر او در زمان نوشیروان اختراع کرده بود و ابوزرجمهر در برابر آن نرد را ساخت و شطرنج معرب آن باشد و نزد محققین نرد اشاره بجبر ست و شطرنج باختیار و مردم گیاه رانیز گویند و آن گیاهی باشد که بیشتر از چین آورند -

---

۱ مخفی نماند که شترنگ در هندی اصل چترنگ بود بفتح جیم فارسی و ضم تای قرشت و فتح رای مهمله و سکون نون و کاف فارسی که معنی آن اعضای چهارگانه است و آن عبارت از فیل و اسپ و ارابه و پیاده باشد و فارسیان ضمهٔ تا را حذف نموده شترنگ کرده اند که معرب آن شطرنج است گویند و آنچه که در نفائس الفنون می نویسد آن عبارت بعینه درینجا نقل کرده شد که واضع شطرنج صصه بن داهر که یکی از حکمای هند بوده است و اظهار آن لجاج که از فرزندان او بود و نمود و سبب اظهار او آن بود که ملکی از ملوک هند را که بمحاربه و جهانگیری و مبارزت و لشکر کشی مشغوف بودی علتی پدید آمد که بسبب نشستن متعذر شد حکما و زیرکان را حاضر کرد و گفت میخواهم که تدبیری اندیشید که بی آنکه برای نشینم تجربه و کارزار مشغول شوم و ازین علت خلاص یابم لجاج خدمت کرد و گفت تدبیر کار پیش من ست برخاست و بخانه رفت و شطرنج پیش ملک آورد و کیفیت لعب آن بر وی عرضه کرد ملک را آن وضع بغایت پسندیده آمد و او را بنواخت و از وی باختن آن بیاموخت و پیوسته بدان مشغول می بود تا وفات یافت و از وی کسیکه سزاوار تخت باشد نماند مگر زنی که از و آبستن بود و آن زن باتفاق مهتران ملک بتدبیر مملکت مشغول شد تا وعدهٔ وضع حمل در رسید و فرزند نرینه بیامد و ملک نام او شاه نهاد و تربیت او میکرد تا بزرگ شد و جهانگیری کردن شروع کرد و تمامی ممالک پدر را در قبضهٔ تصرف آورد و بهر طرف که قصد می کرد ظفر او را بود تا بعد از مدتی در بعضی از حروب مجروح گشت و بدان وفات یافت و هیچکس را مجال آن نبود که حال او بملکه عرضه دارد یکی از بزرگان که بلعب شطرنج اطلاع داشت روزی در پیش او رفت و او را بغایت ملول یافت از سبب ملالت و تکدر خاطر سوال کرد ملکه گفت مدتهاست که از شاه خبری نیامده و هیچ معلوم نیست که حال او بکجا رسید آن شخص گفت ملکه را معلوم باشد که اشتغال پادشاهی و مهمات جهانگیری را از مشقت سفر و شدت نوبت چاره نباشد و در اثنای محاوره حکایت لعب شطرنج را در میان آورد و ملکه را بدان شغفی شده از وی درخواست کرد تا شطرنج را حاضر گردانید و او را تعلیم دهد آن شخص شطرنج را حاضر گردانید و لعب آن او را بیاموخت و او را بدان مشغول گردانید چنانکه در باختن استوار شد و روزی با او شطرنج می باخت غلبه ملکه را بود ناگاه شاه خواست چون شاه او جای نداشت ملکه گفت شاه مات ست آن شخص گفت ملکه را بقا باد درست تا این حالت واقع شده و هیچکس را قدرت آن نبود که اعلام دهد تا هم بر لفظ ملکه گذشت ملکه را احوال فرزند معلوم شد و بواسطهٔ شطرنج واقعه چنان هائل بر و آسان گذشت و از آن وقت باز شطرنج در دیار هند منتشر شد اما در مملکت ایران کسی را بدان وقوفی نبود و گویند سبب آمدن او در ولایت ایران آن بود که چون ملک به انوشیروان رسید و آوازهٔ فضل و دانش حکیمانی که ملازم او بودند باطراف منتشر گشت یکی از ملوک هند که معاصر او بود بر سبیل امتحان آلات شطرنج با تحف و هدایای بسیار پیش انوشیروان فرستاد و نامه نوشت که درین ملک زیرکان امثال این وضع استخراج کرده اند اگر از او ضاع آنجا مانند این باشد بفرستند انوشیروان و ملازمان او چون این وضع ندیده بودند از عهدهٔ آن بیرون نتوانستند آمد و بزرجمهر حکیم را در آن مدت میل کشیده بودند و در حبس بود بعد از آن تاسف نمود و او را طلب داشت چون بزرجمهر حاضر شد انوشیروان از و عذر خواست بزرجمهر گفت پادشاه چون بر بنده غضب کند باید که چیزی از و بستانند که باز چون بسر رحمت آید آن باز تواند داد انوشیروان خجل شد بزرجمهر گفت بدولت پادشاه هنوز در چشم من اندک روشنائی مانده است نوشیروان بدان شاد شد و شکر گذارد و آن رسول را طلب داشت چون او بیامد شطرنج بر بزرجمهر عرض کرد بزرجمهر گفت بیا تا من با تو بباز م آن شخص پیش آمد یک نیمهٔ شطرنج را بنهاد بزرجمهر نیز همچنان برابر او بنهاد دو دست اول قائم کرد و دست دوم برو غالب شد پس بخانه رفت و نرد را استخراج کرد و بعضی گویند نرد پیشتر از و نیز بود اما آن وقت کعبتین در نرد و لعب فارد و فانگیر و یک کعبتین و پنج مهره دیگر که اکنون هست در افزود و بممالک هند فرستاد ۱۲

ششفت — بکسر اول و فتح ثانی و سکون فا و فوقانی بمعنی بلندی و علو باشد و سقف خانه را نیز گویند و پوشش هر چیز را مے گویند عموماً و پوشش عمارت و خانه و امثال آن را خصوصاً و بکسر اول و ثانی هم بنظر آمده است۔

ششکار — بفتح اول بر وزن انکار بمعنے شدیار ست که شکافتن زمین باشد بجهت زراعت کردن و بکسر اول و ضم اول هم گفته اند۔

ششل — بر وزن دغل زرے باشد که در قمار ببرند و بحاضران مجلس دهند۔

ششلم — بضم اول و ثانی و لام و سکون میم بمعنے اشلم ست و آن درشتی کردن بغیر موقع و بیجا و ظلم و تعدی نمودن باشد با مردم۔

ششمن — بفتح اول و سکون ثانی و کسر میم و نون ساکن بلغت زند و پازند نشستگاه را گویند و بعربی مقعد خوانند۔

ششن — بفتح اول بر وزن چمن بلغت زند و پازند بمعنے شهر باشد و بعربی مدینه گویند۔

ششه — بفتح اول و ثانی بمعنی انگور باشد و هر چیز را نیز گویند که شب بران گذشته باشد و صباح خورند و بکسر اول و تشدید ثانی هم آمده است۔

ششی — بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده بمعنی سینی باشد و آن خوانیست که از طلا و نقره و مس و برنج و امثال آن سازند۔

ششینا — بر وزن امینا بلغت زند و پازند بمعنے خنده باشد و بعربی ضحک خوانند۔

بیان پنجم

در شین نقطه دار با جیم مشتمل چهارده لغت

شج — بفتح اول و سکون ثانی مخفف زمین سفید سخت که گیاه درا گویند که دران غار نروید و با تشدید ثانی در عربی بمعنی سر شکستن باشد و شکافتن کشتی آب دریا را۔

شجارا — بر وزن نصارا بلغت زند و پازند بمعنی درخت باشد که بعربان شجر گویند۔

شجام — بفتح اول بر وزن سلام و بکسر اول هم گفته اند سرمای سختی باشد که درختان را بخشکاند۔

شجانیدن — بر وزن چشانیدن بسرما دادن چیزے و سرما خوردن باشد۔

شجانیده — بر وزن چشانیده کسے را و چیزے را گویند که بسبب سرمای سخت از جای خود و از حال خود گشته باشد۔

شجاید — بر وزن سراید یعنے سرما خورد و سرد شود۔

شجد — بر وزن نمد بمعنے شجام ست که سرمای سخت باشد۔

شجرهٔ ابراهیم — گیاهیست که آنرا پنج انگشت گویند و بعضے شجرهٔ ابراهیم خار مغیلان را گفته اند۔

شجرهٔ رستم — دوائیست که آنرا زراوند طویل میگویند۔

شجرهٔ سلیمان — گیاهیست که آنرا سراج القطرب خوانند و مستعمل از وے تخم آنست و طبیعت آن گرم و خشک ست در اول و دوم قطع خون رفتن کند و بعضے گویند سراج القطرب شجرهٔ ذو القرنین ست و بعضے دیگر گویند شجرة الصنم باشد که مردم گیاه است و دیگرے میگویند گیاهیست که در میان کتان میروید و غنچهٔ آن بگل سرخ میماند و بیخ آن بگردگان شباهت دارد و بعضے گویند نباتیست که تا تر و تازه بود در شب مانند آتش مے درخشد و چون خشک شود آن فعل از و برطرف گردد و دیگرے مے گوید بیخ درخت سروست و بعضے دیگر گویند گیاهے باشد شبیه بزوفا والله اعلم۔

شجرهٔ مریم — بخور مریم ست و آن گیاهے باشد که بپنج انگشت ماند و بغایت خوشبوے بود و یرقان را نافع ست۔

شجرهٔ موسیٰ - نام درختی ست که آنرا بعضے علیق القدس خوانند و علیق الکلب همان ست گل آنرا ورد السباح خوانند و میوهٔ آنرا سنه گل گویند و در قابضات بکار برند -

شجلیر - بروزن دلیر بمعنی شجریست که سرهای سخت باشد -

شجن - بروزن چمن بمعنی شجلیر ست که سرهای سخت باشد -

بیان ششم

در شین نقطه دار باحای بی نقطه مشتمل بر ده لغت و کنایت

سحر ور - بارای قرشت بروزن فغفور نوعے از مرغان صحرائی باشد و بعضے گویند کبک دری ست و عربیست

شحنهٔ پنجم حصار - کنایه از کوکب مریخ ست چه آسمان پنجم جاے اوست -

شحنهٔ چهارم - کنایه از حضرت رسول صلوات الله علیه و آله است -

شحنهٔ چهارم حصار - کنایه از آفتاب عالمتاب است و کنایه از عیسیٰ علیه السّلام هم است باعتبار اینکه در آسمان چهارمے باشد -

شحنهٔ چهارم کتاب - اشاره بحضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله است -

شحنهٔ دریای عشق - بمعنی شحنهٔ چهارم ست که کنایه از سرور کائنات و بهترین موجودات صلوات الله علیه و آله باشد -

شحنهٔ شب - کنایه از عسس و شبگرد باشد و دزد و عیار و عاشق و گرفتار را نیز گویند -

شحنهٔ شب و سحر - اشاره به پیغمبر آخر الزمان ست علیه الصلوٰة و السّلام و کنایه از عسس و شب رو و محافظ شب روان باشد -

شحنهٔ غوغاے قیامت - بمعنی شحنهٔ شب و سحر است که اشاره بسرور انبیا محمد مصطفےٰ صلوات الله علیه و آله باشد -

شحنهٔ نجف - اشاره بامیر مردان و شیر یزدان علی بن ابی طالب علیه السّلام است -

بیان هفتم

در شین نقطه دار باخای نقطه دار مشتمل بر سی و نه لغت

شخ - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی کوه باشد که بعربی جبل خوانند و بمعنی کوه را هم گفته اند و هر چیز محکم را نیز گویند عموماً و زمین محکمے که در دامن کوه و سر کوه باشد خصوصاً و مخفف شاخ هم هست اعم از شاخ گاو و شاخ درخت و بضم اول مخفف شوخ ست که بمعنی چرک بدن و جامه باشد

شخا - بفتح اول بروزن جفا بمعنی خراش و خلیدن و فرو رفتن چیزے باشد بجاے -

شخادان - بفتح اول بروزن شفادان بمعنی مجروح کننده و بناخن کننده باشد -

شخار - بروزن چهار قلیار اگویند که صابون پزان بکار برند و بهترین آن آنست که از اشنان سازند و در وے خواص عجیبه بسیار ست خصوصاً در صنعت کیمیا و نوشادر را نیز گفته اند و آن چیزیست مانند نمک و بیشتر سفید گران بکار برند و زنان بعد از نگار و حنا بستن ناخنها را بدان سیاه کنند

شخال - بفتح اول بروزن مجال بمعنی شخا باشد که خراش و خلیدن و فرو رفتن چیزیست بجاے -

شخالیدن - بالام بروزن و معنی خلانیدن و خراشیدن باشد -

شخانه - بضم اول بروزن فلانه تیر شهاب را گویند و آن شعله ایست که شبها گرد در آسمان پیدا گردد و گویند بخار سوخته ایست و بسبب ثقلیکه دارد متوجه زمین میشود -

شخاید - بفتح اول بروزن سراید بمعنی ریش کند و خراشد

شخائید - بایاے حطی بروزن خراشید بمعنی ریش کرد و خلانید و باین معنی بجاے تحتانی اول نون هم

بنظر آمده است که بروزن دوانید باشد۔

شخانیدن۔ بروزن سرائیدن بمعنی ریش کردن و خلانیدن وخراشیدن باشد۔

شخد۔ بفتح اول بروزن لگد یعنی از جائے فروافتاد۔

شخسار۔ باسین بے نقطه بروزن رفتار زمین سخت و زمین محکمے را گویند که در دامن کوہها واقع است و مخفف شاخسار هم هست که جای بسیاری وانبوهی درختان باشد

شخش۔ بفتح اول وسکون ثانی بروزن رخش بمعنے لخشیدن ست که پاے از زمین جدا شدن و افتادن و خزیدن و لغزیدن باشد و جامه ولباس و پوستین کهنه را نیز گویند و این معنی باسین بے نقطه نیز آمده است ونام مرغے هم هست و بعضے گویند بضم اول و فتح ثانے نام مرغیست کوچک و خوش آواز۔

شخشد۔ بروزن و معنی لخشد یعنی از جائی بلغزد و بیفتد

شخشید۔ بروزن لخشید یعنی از جاے لغزید و افتاد۔

شخشیدن۔ بروزن و معنی لخشیدن و لغزیدن واز جاے افتادن باشد۔

شخشیده۔ بروزن فهمیده بمعنی لخشیده و لغزیده واز جاے افتاده باشد۔

شخکاسه۔ باکاف بروزن چلپاسه بمعنی تگرگ و ژاله باشد۔

شخل۔ بروزن عقل بمعنی صفیر و فریاد و بانگ و نعره باشد و بمنقار گزیدن جانور گوشت را۔

شخلی۔ بروزن عقلی بیخ گیاه و خار گیاه را گویند نه خار گل را

شخلیدن۔ بروزن فهمیدن بمعنی صفیر زدن باشد و پژمرده شدن را نیز گویند۔

شخم۔ بضم اول بروزن تخم زمینے را گویند که جهت زراعت شیار کرده باشند و بمعنے شیار هم آمده چه شخم کردن شیار کردن باشد۔

شخن۔ بروزن چمن بمعنے خراش وخلیدن و فرو رفتن چیزے باشد۔

شخنشار۔ باشین نقطه دار بروزن سمن زار نام مرغیست آبی و تیره گون و میان سراو سفید مے باشد۔

شخود۔ بفتح اول بروزن حسود یعنے بناخن و دندان مجروح ساخت و خراشید۔

شخودن۔ بفتح اول بروزن نمودن بمعنے مجروح کردن بدندان و ریش نمودن بناخن و خراشیدن پوست روی باشد

شخوده۔ بفتح اول بروزن نموده بمعنی خراشیده و کاویده و ریش کرده باشد بناخن یا بدندان۔

شخول۔ بروزن قبول صفیر و صدائی را گویند که در وقت آب خوردن اسپان کنند تا اسپان را میل آب خوردن بیشتر شود و بمعنی ناله و فریاد و بانگ و نعره هم آمده است و بمعنی پژمردگی هم گفته اند و بکسر اول نیز درست است۔

شخولید۔ بفتح اول یعنی پژمرده شد و صفیر زد و فریاد کرد و بکسر اول نیز آمده است۔

شخولیدن۔ مصدر شخول ست که بمعنی صفیر زدن و فریاد و بانگ و نعره کردن باشد و بکسر اول نیز گفته اند و بمعنی بناخن کندن هم آمده است و پژمرده شدن را هم میگویند۔

شخولیده۔ بمعنے پژمرده شده و صفیر زده باشد۔

شخید۔ بروزن رسید یعنی لغزید و از جاے فرو افتاد و ترجمه لفظی ست که آنرا بعربی حضرت مے گویند۔

شخیدن۔ بروزن رسیدن بمعنے لغزیدن و فرو افتادن از جاے باشد۔

شخیده۔ بروزن رسیده بمعنی پژمرده شده باشد و بمعنی لغزیده و افتاده

شخیره۔ بروزن ذخیره [illegible] که بدان صابون پزند

شخیش - بروزن کشیش مرغکی باشد کوچک و خوش آواز
شخیل - بروزن دخیل بمعنی شخول ست که صفیر و صدائی باشد که در وقت آب خوردن اسپان کنند و بمعنی ناله و فریاد و بانگ و نعره هم آمده است -
شخیلیدن - بروزن دخیلیدن بمعنی پژمرده شدن و صفیر زدن باشد -
شخیلیده - پژمرده شده و صفیر زده را گویند -

بیان هشتم

در شین نقطه دار با دال بی نقطه مشتمل بر شش لغت

شد - بضم اول و سکون ثانی بمعنی رفت و گذشت و بفتح اول و تشدید ثانی باصطلاح نغمه وران و مطربان آنست که نغمه را بلند کنند و پست کنند تا وقتیکه موافق مدعا راست شود و در عربی بمعنی استوار بستن و سخت شدن و سخت گرفتن و قوی گردانیدن و بلند شدن روز و حمله بردن باشد -
شدکار - بضم اول و کاف بالف کشیده بروزن گلزار بمعنی شیار ست یعنی زمین را بجهت زراعت کردن بشگافند و مستعد سازند و با ذال نقطه دار هم گفته اند بمعنی زمینی که آنرا شیار کرده باشند و تخم افشانده باشند -
شدکیس - بفتح اول بروزن بلبیس قوس قزح را گویند و آنرا کمان رستم نیز خوانند -
شده بند - بضم اول و فتح ثانی و بای ابجد و سکون نون و دال بی نقطه واقعه نویس را گویند -
شدیار - بیای حطی بروزن و معنی شدکار است که شخم کردن و شگافتن زمین باشد بجهت زراعت کردن و با ذال نقطه دار هم آمده است بمعنی زمینی که آنرا گاو رانده باشند تا تخم بیفشانند -
شدیاریدن - بضم اول مصدر شدیار باشد که بمعنی جفت گاو راندن و زمین را شگافتن و مستعد ساختن است بجهت زراعت کردن -

بیان نهم

در شین نقطه دار با رای بی نقطه مشتمل بر بست و هفت لغت و کنایت

شر - بکسر اول و سکون ثانی نامیست از جمله نامهای آفتاب عالمتاب -
شراجی - بروزن صراحی نوعی از کباب و قسمی از طعام باشد که باهم در فرن پزند -
شران - بضم اول بروزن غران بمعنی پیاپی ریزنده و روان باشد و باران را نیز گفته اند باعتبار پیاپی ریختن و باین معنی بکسر اول هم آمده است و عربان شجاج گویند بثای مثلثه بروزن دراج -
شرب - بفتح اول بروزن چرب جنسی باشد از کتان نازک و رقیق که بیشتر در مصر بافند و اکابر و بزرگان آنجا بر سر بندند و آن بسیار لطیف و گرانمایه است و بضم اول بعربی آشامیدن و شراب خوردن را گویند -
شربت - معروف ست و آنرا از قند و عسل و دوشاب هم کنند و نام داروئیست که آنرا فراسیون گویند و بعربی صوف الارض و حشیشة الکلب خوانند و آن گندنای کوهی است -
شربت الماس - کنایه از شمشیر آبدار است -
شربتی - بروزن نکبتی ریسمانی باشد بغایت باریک و نازک و لطیف و کاسهٔ آبخوری را نیز گویند -
شربون - بضم اول و بای فارسی بروزن گلگون بمعنی قطران باشد و آن چیزیست بغایت سیاه و هر چیز بسیار سیاه را باو نسبت کنند -
شربین - بفتح اول بروزن قزوین نام درخت قطران است و آن نوعی از صنوبر باشد -

شرداغ - باول بی نقطه وغین نقطه دار بروزن شلتاق جامهٔ پشیوا از آستین کوتاه باشد -

شرزدک - بکسر اول وثانی وسکون زای هوز وفتح دال ابجد وکاف ساکن آلوسے کوهی را گویند وآن زرد رنگ مے باشد وعلف شیران همان ست ومغربیان زعرور وعربان تفاح البری خوانند -

شرزه - بروزن هرزه بمعنی خشمگین وبرهنه دندان و صاحب قوت وزورمند باشد واین لغت را بغیر از شیر وپلنگ بر سبع دیگر اطلاق نکرده اند وصاحب معیار الفضلا مے گوید شرزه درنده ایست غالب تر از شیر -

شرف - بروزن کلف تخته باشد که پیش در نصب سازند ودر عربی بمعنے بزرگوار شدن باشد -

شرفاک - بفتح اول بروزن غمناک هر صدای آهسته را گویند عموماً وصدای پای مردم را خصوصاً وبکسر اول هم آمده است -

شرفالنگ - بفتح اول ولام بروزن سبزارنگ بمعنے شرفاک ست که مطلق صدای آهسته وآواز پا باشد وبکسر اول ولام نیز درست ست -

شرفانگ - بفتح اول وسکون نون وکاف فارسی بمعنے شرفالنگ ست که هر صدای آهسته وصدای پا باشد وبکسر اول هم آمده است -

شرفنگ - بروزن خرچنگ بمعنی شرفالنگ ست که مطلق صدای آهسته وآواز پا باشد وبکسر اول هم آمده است -

شرفه - بفتح اول بروزن هرزه صدا وآواز پا را گویند خصوصاً وهر صدائے را عموماً وبکسر اول هم هست وبضم اول در عربی مطلق کنگره را گویند خواه کنگرهٔ قلعه باشد وخواه کنگرهٔ بام ودیوار خانه وغیره -

شرک - بفتح اول بروزن فلک بمعنی شر باشد وآن جوششے ست که بسبب خون با صفرا آمیخته بهم مے رسد وبعربی حصبه مے گویند ودر عربی بمعنی بلغشته است و آن ریسمانے باشد که یک سر آنرا حلقه حلقه کرده گرہے بران بزنند وسر دیگر آنرا از میان حلقها بگذرانند بنحویکه بمجرد کشیدن ریسمان آن حلقها تنگ شود و شاه راه را نیز گویند که راه وسیع وبزرگ باشد ووسط ومیان حقیقی راه را هم گفته اند وبفتح اول وسکون ثانی وثالث جامه وپارچه باشد که در ان دار وبندند وبکسر اول وسکون ثانی وثالث نوعے از جوشش باشد که کودکان را بهم مے رسد وآنرا بعربی جدرے خوانند و در عربی بمعنی کافر شدن باشد بسبب شریک وانباز بر خدا روا داشتن -

شرم - بروزن نرم ترجمهٔ حیا وناموس باشد وآلت تناسل را نیز گویند -

شرناق - بانون بروزن تریاق گوشت سرخ زائد باشد که بر پلک چشم آدمی بهم مے رسد -

شرنگ - بروزن پلنگ مطلق زهر را گویند وخربزهٔ تلخ خودرو که در صحرا شود وبعربی حنظل خوانند وخربزهٔ زهر را نیز گفته اند وآن درختیست که برگش بغایت تلخ ست چنانچه اگر حیوانات بخورند در حال بمیرند وعربان قطلف مے گویند -

شروه - باواو بروزن هرزه نوعے از خوانندگی باشد که آنرا شهرے گویند وبلغت روم نام پهلوانے بوده ارمنی نژاد -

شروین - بروزن پروین نام قلعهٔ شروان است ونام یکے از فرزندزادهای ملک کیوس برادر نوشیروان هم هست -

شریا - بتای قرشت بروزن مسیحا بلغت ژند وپاژند پادشاه را گویند -

شریدن - بروزن رسیدن بمعنے تراویدن باشد و بضم اول و ثانی مشدد بروزن عفریدن بمعنی ریختن پے درپے باشد بے فاصلہ۔

شریتونتن - با دو نون و تاے قرشت بروزن پریدو فگن بلغت ژند و پاژند بمعنی کشادن باشد و شریتونمی یعنے کشایم و شریتونید بمعنی بکشائید۔

بیان دہم

در شین نقطہ دار باسین بے نقطہ مشتمل بر شش لغت و کنایت

شسپ - بفتح اول و سکون ثانی و بای فارسی بمعنی جہندہ و خیز کنندہ باشد و بمعنی غیبت ہم آمدہ است کہ در مقابل حضور ست۔

شست - بروزن دست چند معنی دارد ۱- عدد معروف کہ بعربی ستین گویند و معرب آن شصت باشد ۲- بمعنی زنار باشد و آن ریسمانیست کہ گبران و ہنود بر کمر بندند و بر گردن اندازند ۳- نیش و نشتر فصاد و رگ زن باشد و بعربی مبضع خوانند ۴- انگشت بزرگ باشد کہ انگشت زہگیر ست و بعربی ابہام گویند ۵- بمعنی زہگیر باشد و آن انگشتر مانندیست کہ از استخوان سازند و در انگشت ابہام کنند و در وقت کمانداری زہ کمان را بدان گیرند و آنرا باعتبار انگشت ابہام شست می گویند ۶- قلابے باشد کہ بدان ماہی گیرند ۷- مضراب را گویند و آن چیزیست کہ بعضے از سازہا مثل چنگ قانون و عود و طنبور و رباب را بدان نوازند ۸- تار رودہ و ابریشم و مفتول برنج و فولاد باشد کہ بر سازہا بندند ۹- حلقہ زلف و حلقہ گیسو و حلقہ رسن و کمند و امثال آنرا گویند ۱۰- نشستگاہ زنان باشد و با اول مکسور مختصر نشست باشد کہ در مقابل برخاست ست۔

شستگانی - بکسر اول و سکون ثانی و فوقانی و کاف فارسی بالف کشیدہ و نون تحتانی رسیدہ بمعنے بنیاد و پے عمارت باشد و بعربی اساس خوانند۔

شست گران - بفتح کاف فارسی کنایہ از تیرانداز آن و کمانداران باشد چہ شستگر کماندار را گویند۔

شستہ - بروزن خفتہ معروف ست کہ از شستن و پاکیزہ کردن باشد و بمعنے رو پاک و دستار چہ ہم گفتہ اند و معرب آن شستہ است۔

شسن - بفتح اول و سکون آخر کہ نون باشد و حرکت ثانی مجہول صدف را گویند کہ گوش ماہی باشد و نامیہ را نیز گفتہ اند مطلقاً یعنی ہر چیز کہ آن نمو کند و ببالد و بیفزاید و نیشکر را نیز گویند و بمعنے خار ترنجبین ہم ہست و رحم را نیز گفتہ اند کہ بچہ دان باشد و بجاے حرف ثانی شین نقطہ دار ہم بنظر آمدہ است۔

بیان یازدہم

در شین نقطہ دار باشین نقطہ دار مشتمل بر بست و نہ لغت و کنایت

شش - بفتح اول عدد یست معروف و بضم اول چیزیست سفید بسرخی مائل مانند گوشت و بہ جگر متصل است و باد زن و فرد حہ دل باشد و کنایہ از پستان نرم نیز ہست و آویختہ ہم ہست۔

شش آماسیدہ - بضم اول کنایہ از مردم بد دل و بد اندرون و نامرد باشد۔

شش انداز - بروزن پس انداز کسے را گویند کہ شش بجول بازی کردہ باشد و آن نوعے از قمارست و نراد را نیز گویند یعنے کسیکہ نرد بازی کند و شخصے را نیز گفتہ اند کہ شش گوی الوان عدد را تیری یا غیر آن بہر دو دست بگیرد و بہر دستے سہ عدد و در ہوا اندازد و نگیرد و ہر شش را چنانکہ بر زمین نیفتد و پیوستہ چہار عدد آن در ہوا است باشد [illegible]

شش بانو - کنایه از شش کوکب ست که آن زحل
و مشتری و مریخ و زهره و عطارد و قمر باشد -
شش پستان - بضم اول و کسر بای فارسی بر وزن
گرجستان زنی را گویند که پستانهای او نرم و بزرگ و افتاده
باشد و کنایه از زن پیر هم هست و بفتح اول و ثنای باشد
زنان را چه ایشان را بسگ نسبت کنند و سگ را نیز گویند
که بتازی کلب خوانند -
شش پنجه - بر وزن سرپنجه نام دارویست که آنرا
کشنه بر وزن دشنه میگویند -
شش بندان - بابای ابجد بر وزن فرزندان
درخت تاک صحرائی باشد و آن مانند عشقه بر درختها پیچد
و آنرا بشیرازی سیاه دارو و بعربی کرمة الاسود خوانند -
شش تا - بافوقانی بالف کشیده طنبور شش تار را
گویند چنانکه سه تا طنبوره سه تاره را گویند -
شش تار زدن - بفتح رای بی نقطه و دال
بی نقطه طنبور شش تار نواختن را گویند و شش پول
باختن را هم گفته اند که نوعی از قمارست -
شش تره - بفتح تا و رای قرشت رواس را
گویند و آن بیخیست که چیزها بدان رنگ کنند -
شش خاتون - بمعنی شش بانوست که شش کوکب
زحل و مشتری و مریخ و زهره و عطارد و ماه باشد -
شش خان - بر وزن الوان خیمهٔ مدور و خیمهٔ
گرد را گویند و بمعنی پرده و سراپرده هم آمده است -
شش خانه - بر وزن پروانه بمعنی شش خان است که
خیمهٔ گرد و پرده باشد و معرب آن ششخانجست -
شش خچ - بر وزن شطرنج گردگانی باشد که درون
آنرا خالی کنند و بجهت قمار بازی پر از سرب سازند -
ششدر تنگ - بفتح دال ابجد و کسر رای قرشت
کنایه از دنیا و عالم ست و شش جهت را نیز گویند و بمعنی
خجالت هم بنظر آمده است -
شش در فنا - بکسر را و فتح فا بمعنی شش در تنگ
است که دنیای فانی باشد -
شش دری - بر وزن جعفری کنایه از دنیا و
خانهٔ شش در باشد -
شش روز کون - بفتح کاف اشاره بشش
روزیست که آفرینش عالم در آن شش روز شد -
شش روزن - بفتح رای بی نقطه و زای
نقطه دار کنایه از دنیاست باعتبار شش جهت و کنایه از
حیوان هم هست باعتبار سوراخهای گوش و دهان و بینی
و پس و پیش و کنایه از شش کوکب هم بنظر آمده است -
شش سری - با سین بی نقطه بر وزن جعفری
زر خالص تمام عیار باشد -
شش سو - با سین بی نقطه بر وزن پهلو بمعنی
شش جهت است که بالا و پائین و پس و پیش و چپ و راست باشد
شش ضرب پنج خوب - کنایه از گوهر و
زر باشد و کنایه از مشک و کنایه از شکر و عسل و طعام
لذیذ باشد هم هست و بجای شش ضرب هم بنظر آمده است که شش
پنج خوب باشد -
شش ضرب - واویست در نرد بازی و آنرا
شش ضرب نیز گویند -
شش عروس - بمعنی شش خاتون ست که کنایه
از زحل و مشتری و مریخ و زهره و عطارد و ماه باشد -
شش قاقل - با دو قاف دوائیست که آنرا
شقاقل گویند و آن زردک صحرائی ست سطبر و سنگین و
بزردی مایل می باشد و قوت باه دهد -
شش و پنج - کنایه از قمارست و کنایه از هر چیز
که در معرض تلف باشد و شش و پنج بازی کنایه از
مکر و فریب و حیله باشد -

ششش و پنج زنان - کنایه از قماربازان باشد و آزادگان کامل را نیز گویند و شخصی را نیز که هرچیز دارد در معرض تلف آرد -

ششه - بفتح اول و ثانی شش روز بعد از عید ماه رمضان را گویند و روزه داشتن در ان شش روز سنت ست -

شش بندان - با بای حطی بر وزن فرزندان بمعنی ششه است که شش روز بعد از ماه رمضان باشد و سنت است دران شش روز روزه گرفتن -

بیان دوازدهم

در شین نقطه دار با عین بی نقطه مشتمل بر سه لغت و کنایت

شعبده - با بای ابجد بر وزن بتکده بازی را گویند که نمودی داشته باشد لیکن او را بودی نباشد و این بحرکت دست و سرعت آن صورت بندد -

شعر مردمک - کنایه از پلک چشم آدمی و حیوانات دیگر باشد و آن پوست بالائین مژگان دار چشم است و آنرا لحاف چشم هم می گویند -

شعوده - با واو بر وزن و معنی شعبده است که نمودی بی بود باشد -

بیان سیزدهم

در شین نقطه دار با غین نقطه دار مشتمل بر ده لغت

شغ - بفتح اول و سکون ثانی شاخ را گویند مطلقا خواه [illegible] شاخ آهو و گوسفند و امثال آن و شاخ گاو [illegible] نیز گفته اند که میان آنرا خالی کرده باشند و بدان شراب خورند و بضم اول هم آمده است -

شغا - بفتح اول بر وزن غذا ترکش و تیردان را گویند و آن جائیست که تیر در ان نهند و بر کمر بندند و بعربی جعبه خوانند و بضم اول هم آمده است -

شغاد - بفتح اول بر وزن سواد نام برادر رستم زال بود که رستم را با رخش در چاه انداخت و خود هم بیک تیر رستم کشته شد و بضم اول هم آمده است -

شغال - بر وزن کمال جانوریست معروف و او برزخ است میان گرگ و روباه گویند در زمان انوشیروان بهم رسید -

شغالی - بر وزن کمالی نوعی از انگور باشد و بعربی عنب [illegible]

شغاه - بر وزن تباه کیش و ترکش و تیردان را گویند و بعربی جعبه خوانند -

شغر - بفتح اول و ثانی و سکون رای قرشت پوست دست و اندام باشد که بسبب کار کردن و کار فرمودن بسیار سخت و سطبر شده باشد و بفتح اول و ثانی هم باین معنی و هم بمعنی آبله باشد که بسبب راه رفتن در پا و کار کردن در دست بهم رسد و در عربی بمعنی خالی شدن شهر باشد از مردمان و یک پا بر داشتن سگ باشد بجهت شاشیدن -

شغر بغر - بفتح اول و غین دوم بر وزن لشکر کبر کلمه ایست از توابع بمعنی پراگنده و پریشان -

شغک - بر وزن کچک مردم جلف و ابله و نادان را گویند -

شغه - بفتح اول و ثانی بمعنی اول شغ ست که شاخ درخت و شاخ گوسفند و گاو باشد و بمعنی دست و پا و اعضای انسان و حیوان را گویند که بسبب کار کردن بسیار بهم رسیده و بسیار سخت و سطبر و گنده شده باشد و آبله دست و پا را نیز گویند که بسبب کار کردن و راه رفتن بهم رسیده باشد -

بیان چهاردهم

در شین نقطه دار با فا مشتمل بر بیست و سه لغت

شف - بفتح اول و سکون ثانی شب را گویند و بعربی لیل خوانند و در عربی پارچه نازک و تنک پرده تنک

و باریکی را گویند که از پس آن چیزے توان دید و بمعنی لاغر کردن و ماندہ و غمگین ساختن ہم آمدہ است و بکسر اول ہم در عربی بمعنی کمی و افزونی و کم کردن و افزودن و سود و زیان و نقصان کردن باشد و این لغت از اضداد است۔

شفادارو۔ یعنے داروے شفا و آن پادزہر است و معرب آن فادزہر باشد۔

شفانہ۔ بروزن ترانہ نام مرغیست که سرا و چہار رنگ است و بال و اندام او نیز چند رنگ دارد و بزرگتر از عنز مے باشد که غلیواج ست۔

شفت۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی چیزے کم بہا و ارزان و مفت را گویند و کج و ناراست و خم و ناہموار را نیز گویند و بمعنی فربہ و شحم و لحمی و گندہ و ضخیم و ناتراشیدہ باشد و نام قریہ ایست از گیلان که در انجا کاسہ و مرتبان و حقہ و دیگر اوانے از کاشی سازند و بکسر اول ہم بمعنی کج و ناہموار آمدہ است و ہم بمعنی تراویدن خون و ریم و زرد آب از زخم و بضم اول ممسک و بخیل را گویند۔

شفتالو۔ بروزن زردآلو میوہ ایست معروف و کنایہ از بوسہ ہم ہست که بفارسی لچ و بعربی قبلہ گویند بضم قاف۔

شفتاہنج۔ بفتح ہا و سکون نون و جیم تختہ فولادی باشد خم و تنگ و سوراخ بسیارے از کوچک و بزرگ دارد که زرکشان طلا و نقرہ را از سوراخہای آن کشند تا مفتول شود و باریک گردد۔

شفترک۔ بکسر اول بروزن بہترک رستنی باشد که علف شتر شود و آنرا خاکشی گویند و بعربی تخم خوانند و تخم آنرا بزرالتخم گویند و بعضے تخم خاکشی را نیز شفترک مے گویند۔

شفترنگ۔ بفتح اول و ثالث و رابع و سکون نون و کاف فارسی نام میوہ ایست سرخ و سفید بزردی مائل و شبیہ بہ شفتالو گویند درخت شفتالو و زردآلو را چون باہم پیوند کنند این میوہ حاصل شود۔

شفتل۔ بالام و حرکت مجہول گیاہیست که آنرا سہ برگہ گویند و تخم گل آنست۔

شفتن۔ بکسر اول بروزن کشتن بمعنی خارانیدن و جراحت کردن و تراویدن و چکیدن و چکانیدن باشد۔

شفتہ۔ بروزن ہفتہ بیضہ مانندے باشد از ریسمان که بردو پیچیدہ شود۔

شفتیدن۔ بکسر اول بروزن بشنیدن بمعنی شفتن ست که خارانیدن و جراحت کردن و تراویدن و چکیدن و چکانیدن باشد۔

شفش۔ بفتح اول بروزن کفش نے و چوبے باشد که نداقان پنبہ را بدان زنند و گرد آوری و جمع نمایند و شاخ درخت را نیز گفتہ اند و بضم اول ہم آمدہ است۔

شفشاہنج۔ با غین نقطہ دار بروزن و معنی شفتاہنج است و آن تختہ آہنے باشد که دران سوراخہای بزرگ کوچک شفاوت کردہ باشند و سیم کشان طلا و نقرہ را ازان کشند تا باریک و مفتول شود۔

شفشاہنگ۔ بروزن رنگارنگ بمعنی شفتاہنج است که آہن سوراخدار استادان زرکش باشد و بمعنی حلاج و کمان حلاجی و مشتہ حلاجے ہم آمدہ است و آن چوبے باشد که در وقت پنبہ زدن بر زہ کمان میزنند و بمعنی شاخسار نیز بنظر آمدہ است۔

شفشف۔ بروزن رفرف شاخ درخت که کجواج باشد و بیخ درخت را نیز گویند۔

شفشہ۔ بکسر اول بروزن نصفہ شوشہ طلا و نقرہ را گویند و آن طلا و نقرہ گداختہ ہست که در ناوچہ آ[illegible] بریزند و بمعنے دوم خفیہ ہم آمدہ است و آن موے چند لیست از کاکل و زلف معشوق که بر روے او افتادہ باشد و شاخ درخت بسیار نازک و راست و ہموار را نیز گفتہ اند و باین معنے بفتح اول ہم آمدہ است و بمعنی چوبے که حلاجان پنبہ را بدان زنند و گرد آوری کنند ہم ہست۔

شفک - بفتح اول وثانی بروزن محک بی هنر وابله وجلف ونادان را گویند وبسکون ثانی بمعنی کهنه وفرسوده واز هم رفته باشد۔

شفل - بفتح اول بروزن کفل ناخن شتران بارکش را گویند

شفلج - بفتح اول ولام وسکون ثانی وجیم میوهٔ کبر ست آنرا بشیرازی کورک وبعربی ثمرة الکبر وثمرة الاصف خوانند

شفلیدن - بضم اول بروزن خشکیدن بمعنی صفیر زدن باشد چنانچه کبوتربازان در وقت کبوتر پرانیدن یا هنگام بوقت آب دادن پاسبان زنند۔

شفنین - بکسر اول ونون بروزن مسکین بلغت یونانی نام مرغیست که آنرا بفارسی بوتیمار وغم خورک وبعربی یمام خوانند وبفتح اول هم گفته اند وآن دو نوع می باشد بری وبحری بری بوتیمار ست که گفته شد وبحری جانوریست بشکل خفاش وبال ورنگ او نیز بخفاش می ماند ودُم او بدُم موش شباهتے دارد ودر بیخ دُم خارے دارد که بدان میگزد واگر در زیر بالین کسے گذارند آن کس را خواب نبرد واگر در پای درخت دفن کنند آن درخت خشک شود۔

شفوده - بضم اول بروزن کشوده بمعنی هفته باشد که از شنبه است تا جمعه۔

بیان پانزدهم

در شین نقطه دار با قاف مشتمل بر شش لغت

شقا - بفتح اول بروزن بقا بمعنی تیردان ست یعنے جائے که تیر در آن گذارند وآنرا ترکش وکیش نیز گویند

شقاقل بروزن تغافل زردک صحرائی است [illegible] وبزردی مائل می باشد اگر زن بشنود برگیر دبچه بیندازد وآنرا اجزراقلیطی خوانند وجنسی از ماهی را نیز هم هست که بجهت قوت باه خورند۔

شقر - بکسر اول وبفتح ثانی وسکون رای قرشت لاله را گویند وبعربی شقائق النعمان خوانند۔

شقردیون - بفتح اول وثانی وسکون رای قرشت وفتح دال ابجد وتحتانی بواو کشیده بنون زده بلغت یونانی سیر صحرائی را گویند وبشیرازی سیرمو وبعربی حافظ الاجساد خوانند

شقشق - بروزن شغشق دست برهم زدن باصول باشد چنانکه صدائے از آن بلند شود۔

شقشر - بفتح اول وثانی پینهٔ دست وپاے آدمی بود که بسبب کار کردن وراه رفتن بهم رسیده وسخت شده باشد۔

بیان شانزدهم

در شین نقطه دار با کاف تازی مشتمل بر نود وهشت لغت وکنایت

شک - بضم اول وسکون ثانی مرگ موش را گویند وآنرا بعربی تراب الهالک وسم الفار خوانند وبفتح اول در عربی بمعنی گمان باشد که در برابر یقین ست وبزبان ژند وپاژند هم باین معنی ست وعکه را نیز گویند وآن پرنده ایست معروف۔

شکاشک - باشین نقطه دار بروزن چکاوک آواز پاے را گویند که بهنگام راه رفتن برآید۔

شکاف - بکسر اول بروزن غلاف معروف ست که رخنه وچاک باشد وبمعنی رخنه کننده وامر برخنه کردن هم هست وابریشم کلافه کرده را نیز گویند۔

شکافه - بروزن قیافه چوبکے یا پارچه شاخکے باشد که بدان ساز نوازند وآنرا بعربی مضراب خوانند وبمعنی گهواره هم آمده است که بعربی مهد گویند۔

شکافه زن - سازنده ومطرب را گویند۔

شکال - بکسر اول بروزن خیال بمعنی پایبند [illegible] آن ریسمانے باشد که بر دست وپاے اسپ [illegible] بندند وبمعنی مکر وفریب وحیله هم آمده

شکانک - بفتح اول ونون بروزن چپانک [illegible]

چینہ دان مرغان را گویند و بعربی حوصلہ خوانند۔

شکاونده۔ بکسر اول و فتح واو بروزن شگافنده نقب زن و چاه جوے را گویند و بعربی نقاب خوانند۔

شکاونہ۔ بکسر اول و فتح واو و نون بمعنی شکاونده ست که نقب زن و چاه جوے باشد و کفن دزد را نیز گویند و او را بعربی نباش بروزن نقاش خوانند و بسکون واو هم درست ست۔

شکپا۔ بکسر اول و سکون ثانی و باے فارسی بالف کشیده مردم ترش رو و مقبوض را گویند۔

شکپوے۔ باباے فارسی بروزن بدخوے آواز پاے را گویند در شب بانهایت آهستگی و آهسته راه رونده را نیز گفته اند و بمعنی صدا و آوازے باشد که بشب در خواب از مردم بر آید۔

شکر۔ بکسر اول و فتح ثانی مخفف بروزن جگر بمعنی شکار و شکار کننده و شکننده باشد همچو دشمن شکر یعنی دشمن شکن و امر بشکار کردن و شکستن هم هست یعنی شکار کن و دشمن بشکن و با ثانی مشدد سیخول را گویند که خارپشت تیرانداز باشد و بفتح اول و ثانی معروف ست و آن چیزی باشد که قند و نبات و چیزهاے دیگر ازان سازند و نام زنی بود که خسرو برغم شیرین او را در حبالهٔ نکاح خود در آورده بود و نوعے از زنبور سیاه باشد که شش پاے دارد و پیوسته بر گل نشیند و کنایه از لب معشوق و سخن شیرین هم هست۔

شکر آب۔ معروف ست و کنایه از رنجش اندکے هم هست که در میان دو دوست واقع میشود۔

شکر بادام۔ زرد آلوے خشک کرده شده دانه بر آورده را گویند که مغز بادام بجاے دانه در میان آن گذاشته باشند و بادام خشک شده و بادام قندے را نیز گفته اند و کنایه از لب و چشم معشوق هم هست۔

شکر برگ۔ بفتح باے ابجد و سکون راے قرشت و کاف فارسی نوعے از شکر پاره باشد و بر کالهاے دراز و پہن را نیز گویند که از شکر سازند و بر هم بندند و آنرا شکر قلم خوانند۔

شکر بوره۔ با رابع بواو رسیده و راے بے نقطه مفتوح سنبوسه باشد که درون آن از قند و مغز بادام و پستهٔ شکوفته پر کنند و بپزند۔

شکر بوزه۔ بفتح زاے نقطه دار بمعنی شکر بوره ست که سنبوسهٔ قندے باشد۔

شکر بیره۔ با رابع بتحتانی رسیده و فتح راے قرشت بمعنی شکر بوزه ست که سنبوسهٔ قندے باشد۔

شکر بیزه۔ بفتح زای نقطه دار بروزن و معنی شکر بیره ست۔

شکر خند۔ با خاے نقطه دار بروزن کمربند کنایه از تبسم باشد یعنی در زیر لب خنده کردن۔

شکر خنده۔ بفتح دال بمعنی شکر خند ست که تبسم باشد۔

شکر خواب۔ بمعنی شاد خواب ست که خواب خوش باشد و خواب سحر را نیز گویند۔

شکرد۔ بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون دال ابجد یعنی چاره و علاج کند و بمعنی شکار کننده هم هست۔

شکردن۔ بروزن چکردن بمعنی شکار کردن و شکستن باشد و بمعنی علاج و چاره نمودن هم آمده است۔

شکرده۔ بفتح اول و دال ابجد بروزن تبرزده مردم جلد و چابک و صاحب جد و جهد در کارها را گویند۔

شکر ریز۔ با راے قرشت بروزن سحر خیز آنچه در شب عروسی بر سر عروس و داماد نثار کنند و بعضے گویند آنچه از خانهٔ داماد بخانهٔ عروس فرستند و کلام شیرین و [illegible] خوانندگی گویندگی را هم گفته اند و [illegible] بذله گوے نیز هست و بمعنی گریهٔ شادی [illegible] لب خوبان را نیز شکر ریز خوانند و [illegible] شکر چیزها سازد و او را بعربی قناد خوانند۔

شکر ریز طرب۔ کنایه از گریهٔ [illegible]

شکرریزی - بروزن سحرخیزی گریه را گویند که از روی شادی و خوشحالی کنند و بمعنی گفتار خوش و سخنان شیرین و نرم و آهسته هم هست -

شکرزخمه - بفتح زا و خای نقطه دار و میم کنایه از رسیدن تیرست بر نشانه -

شکرسنگ - بفتح سین بی نقطه و سکون نون و کاف فارسی حجر الاعرابیست و آن سنگی باشد سفید چون آنرا بسایند و بر موضعی که خون می آمده باشد ریزند خون را باز دارد -

شکرش - بفتح اول و کسر ثالث بروزن ورزش بمعنی بدنام باشد یعنی بچیزهای بد شهرت کردن -

شکرعقیق رنگ - کنایه از لب معشوق است -

شکرفنده - بکسر اول و فتح فا بروزن درخشنده بمعنی لغزنده و بسر درآینده باشد و اسپ سکندری خور را نیز گویند -

شکرفیدن - بکسر اول و فا بروزن درخشیدن بمعنی لغزیدن و بسر درآمدن باشد و بفتح اول هم گفته اند -

شکرلب - شخصی را گویند که لب بالا یا لب پائین او شکافته و چاکدار باشد و همچنین از مادر زائیده شده باشد و کنایه از محبوب و مطلوب هم هست -

شکرنگ - بروزن یکرنگ مخفف شکررنگ ست یعنی شکر روئیده چه رنگ بمعنی روئیده و رسته هم آمده است و بمعنی شکربرگ باشد و آن برگها و پارهای درازست که از شکر سازند [illegible] -

شکروده - بفتح اول [illegible] بروزن فلک زده مرد [illegible] و صاحب جد در کارها و ساخته و آماده [illegible] آمده است -

شکره - [illegible] و فتح ثانی و ثالث پرنده ایست شکاری از جنس باشه [illegible] از و کوچکتر باشد -

شکرهنج - بفتح اول و ها و سکون نون و جیم معرب شکرهنگ است که خسک باشد و آن خاریست سه پهلو و باین معنی

بجای رای قرشت واو هم آمده است -

شکریدن - بکسر اول بروزن شنویدن بمعنی شکار کردن و شکستن دشمن باشد -

شکرینه - نوعی از حلوای شکر باشد و آنرا بعربی ناطف خوانند -

شکستن - بفتح ثانی معروف ست و بمعنی اعراض کردن و تند شدن باشد و بمعنی خوردن و خاویدن هم آمده است و خجل شدن و هزیمت لشکر را نیز گویند -

شکست و مکست - بکسر اول و میم از اتباع ست و بمعنی ماضی شکستن باشد یعنی پیش ازین شکست -

شکشک - بفتح اول و شین قرشت بروزن منغزک آوازپای باشد که در وقت راه رفتن برآید -

شکفت - بکسر اول و فتح ثانی و سکون فا و فوقانی بمعنی غار باشد و آن جائیست در کوهها ساخته و مهیا شده که اکثر درویشان و فقیران در آنجا بسر برند و بمعنی کج و ناهموار نیز گفته اند و بضم ثانی ازهم کشودن را می گویند و شکفتن و واشدن غنچه گل را هم گویند و بکسر ثانی بمعنی عجیب و غریب و عجب و تعجب آمده است و باین معنی با کاف فارسی هم گفته اند -

شکفتن - بکسر اول و ضم ثانی بمعنی واشدن غنچهٔ گل و خندان شدن باشد و بکسر ثانی بمعنی تعجب نمودن -

شکفتیدن - بکسر اول و ثانی بروزن فرستیدن بمعنی تعجب نمودن و متعجب شدن باشد و با کاف فارسی هم باین معنی آمده و اصح این ست -

شکفه - بکسر اول و ضم ثانی و فتح فا مخفف شکوفه است که گل درخت میوه دار باشد -

شکلک - بروزن کچک طنبوره را گویند و آن سازیست معروف و بمعنی خاری هم هست گرد و مدور که در دامن آویزد و آوازپای را نیز گفته اند در وقت راه رفتن -

شکال - بکسر اول بروزن اقبال [illegible]

پادشاهان هندوستان بوده۔
شکله۔ بکسر اول و سکون ثانی و فتح لام آنچه از جامه و امثال آن در جائی بند شود و پاره گردد و پارچه را نیز گویند که از سر هندوانه و خربزه بکارد بر دارند و آنرا بعربی قوارة البطیخ گویند و بفتح اول هم گفته اند۔
شکم بنده۔ بمعنی شکم خواره و پرخور باشد و بعربی عبد البطن خوانند و کنایه از نوکری باشد که بنان فقط چاکری کند۔
شکم چار پهلو کردن۔ یعنی شکم را از طعام و غیر آن چندان پر کرده باشد که مربع شود۔
شکم خاریدن۔ کنایه از بهانه کردن و عذر آوردن باشد۔
شکم خوار۔ با واو معدوله بروزن شکم وار کنایه از گرسنه باشد و بمعنی بسیار خور و خورنده هم آمده است و او را شکم خواره و شکم خواری نیز گویند۔
شکمی۔ با ثالث بتحتانی رسیده پوست شکم هر جانور را گویند که آنرا پوستین سازند و مردم شکم بزرگ و شکم خواره را نیز گفته اند۔
شکن۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون بمعنی اعراض کردن و تند شدن باشد و خوردن و خائیدن را نیز گویند و بمعنی گریختن و هزیمت و شکست لشکر هم آمده است و بمعنی چین و شکنج هم هست همچو شکن زلف و شکن اندام و شکن جامه یعنی چین زلف و چین اندام و جامه و مکر و حیله و فریب و تزویر باشد و اصول را نیز گویند که در مقابل بی اصول است و بمعنی لحن و سرود و نرمی و ملائمت هم بنظر آمده است و بکسر اول و ثانی نام ولایتی ست و باین معنی بفتح اول و سکون ثانی هم گفته اند۔
شکنج۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و جیم بمعنی تاب و پیچ و گره و چین زلف و کاکل و پیشانی و شکم و چین جامه و امثال آن باشد و شکنجه و آزاری که دزدان را کنند و نوعی از مار باشد که عربان حیه گویند و بعضی گفته اند که مار سرخ را شکنج گویند و بمعنی اصول هم هست که در مقابل بی اصول است

و نغمه و نوا را گویند و مکر و فریب و حیله را نیز گفته اند و بعضی گفته اند که از دمیدگی بهم رسد مانند خیارک و امثال آن و بضم ثانی گرفتن عضوی باشد بسر ناخن چنان که بدرد آید۔
شکند۔ بفتح اول بروزن سمند کرمی باشد سرخ و خزنده در میان گل و آنرا خراطین گویند و بکسر اول هم آمده است۔
شکن کاری۔ بمعنی کارشکنی کردن و حرف بی صرفه در محل گفتن و بی عزت کردن و شکست دادن بطعن باشد۔
شکنه۔ بکسر اول و فتح ثانی و نون بمعنی عشوه و کرشمه و غنج و دلال باشد و سیخول را نیز گویند و آن خارپشتی ست که خارهای خود را مانند تیر اندازد۔
شکوب۔ بضم اول بروزن غروب ستاره و مندیل را گویند۔
شکوثا۔ بضم اول و ثانی بواو رسیده و ثای مثلثه بالف کشیده بلغت سریانی تخم کشوث را گویند و آن گیاهیست دوائی که سده جگر بگشاید۔
شکوخ۔ بضم اول و ثانی و سکون واو و خای نقطه دار بمعنی لغزش و بسر درآمدگی باشد و بکسر اول هم هست۔
شکوخند۔ بکسر اول و فتح رابع بروزن فرزند یعنی بلغزد و بسر درآید و بیفتد و بضم اول هم آمده است۔
شکوخنده۔ بکسر اول بروزن فروشنده اسپ سکندری خورده و بسر درآینده را گویند و بمعنی لغزنده و هیبت دارنده هم آمده و بضم اول نیز گفته اند۔
شکوخید۔ بضم اول بروزن خروشید یعنی لغزید و بسر درآمد و با اول مکسور هم گفته اند۔
شکوخیدن۔ بضم اول بروزن خر[illegible] و بسر درآمدن و افتادن اسپ و آدم با[illegible] و هیبت زده شدن هم آمده است و بفتح ا[illegible] نیز گفته اند۔
شکوف۔ بضم اول و ثانی و سکون واو و فا بمعنی شکافنده و رخنه و رخنه کننده باشد و امر برخنه کردن هم هست۔

شکوفد - بکسر اول و فتح فا بر وزن فرزند یعنی بشکفد و شکفته شود و شگافته گردد و بفتح اول بر وزن خموشد هم گفته اند -

شکوفنده - بکسر اول بر وزن فروشنده بمعنی شگافنده و رخنه کننده آمده است -

شکوفه - بکسر اول و فتح فا گل درخت میوه دار باشد و بمعنی قی و استفراغ نیز گفته اند -

شکوفهٔ سنگ - ترجمهٔ زهر الحجر ست و آن چیزیست که در کوهها بر روی سنگ پیدا میشود و آنرا گل سنگ هم میگویند سیلان خون و ورم زبان را نافع است -

شکوفهٔ مس - ترجمهٔ زهرة النحاس ست و آنرا کف مس نیز گویند و آن چیزیست که چون مس را بگدازند و در کودی ریزند تا بسته شود قدری آب بران ریزند آن آب جوش میزند و کفی ازان بر روی مس بهم میرسد مانند نمک بهترین آن سفید باشد بواسیر را نافع ست -

شکوفیدن - با فا بر وزن فضولیدن بمعنی کشودن و کشوده شدن و رخنه کردن و رخنه شدن و شکستن لشکر آمده است و بر وزن خموشیدن هم گفته اند -

شکول - بضم اول بر وزن دخول بمعنی جلدی و چابکی باشد

شکولیدن - بضم اول و واو مجهول بر وزن فضولیدن بمعنی پریشان ساختن و شورانیدن و برآوردن و پراگنده کردن باشد -

شکوه - بضم اول و ثانی و سکون واو مجهول و ها بمعنی
ت و شان و شوکت و بزرگی باشد و
خوانند و کلاته و ده کوچک را نیز گفته اند
ترس و بیم ست و در عربی پوست برهٔ شیرخواره
را گویند که در ان شیر کنند -

شکوهد - بکسر اول بر وزن فروزد یعنی بترسد و واهمه کند و بیفتد و بلغزد و بضم اول بر وزن خروشد باشد یعنی اظهار بزرگی کند و گوش بسخن اندازد و زیبا شود -

شکوهنج - بکسر اول و واو مجهول و فتح ها و سکون نون و جیم خار خشک را گویند و آن خاری باشد سه پهلو -

شکوهندگی - بضم اول بر وزن خروشندگی بمعنی اظهار بزرگی کردن و سخن شنیدن و زیبائی نمودن باشد و بمعنی لغزش و افتادگی و بسر در آمدن هم آمده است و بکسر اول بمعنی ترس و بیم باشد -

شکوهنده - بضم اول بر وزن خروشنده بمعنی هیبت دارنده و اظهار بزرگی کننده باشد و گوش بسخن مردم اندازنده و زیبا شونده را نیز گویند و بکسر اول بیم دارنده و ترسنده باشد -

شکوهیدن - بکسر اول بر وزن نکوهیدن بمعنی ترسیدن و بیم بردن و واهمه کردن باشد و بضم اول بمعنی اظهار بزرگی کردن و گوش بسخن مردم انداختن و زیبا شدن باشد -

شکوهیده - بضم اول بر وزن خروشیده یعنی اظهار بزرگی کرده و گوش بسخن کسی انداخته و زیبا شده و بکسر اول بمعنی ترسیده و بیم برده باشد و بمعنی اسب بسر در آمده نیز آمده است -

شکه - بضم اول و ثانی مخفف شکوه است که قوت و مهابت و شان و شوکت باشد و بکسر اول بمعنی هیبت و ترس و بیم آمده است -

شکهد - بکسر اول و ضم ثانی و فتح ها و سکون دال یعنی بترسد و واهمه کند و بیم برد -

شکهیدن - بکسر اول و ثانی و ها بمعنی مضطرب گشتن و بیقرار شدن باشد -

شکیب - بر وزن نهیب صبر و آرام و تحمل باشد -

شکیبا - بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و ثالث بالف کشیده بمعنی صبر و تحمل کننده و صبور و متحمل و آرام گیرنده باشد -

شکیبائی - بمعنی آرام گیرندگی و صبر و تحمل کنندگی باشد -

شکیبائیدن - بمعنی صبر کردن و تحمل نمودن و قرار گرفتن باشد

شکیبنده - بکسر اول بروزن فریبنده بمعنی صبر و تحمل کننده باشد.

شکیبیدن - بروزن فریبیدن بمعنی صبر کردن و تحمل نمودن و قرار و آرام گرفتن باشد.

شکیر - بفتح اول بروزن فطیر شفترنگ است و آن میوه باشد شبیه بشفتالو.

شکیش - بفتح اول بروزن کشیش جوالی باشد که از درخ سازند و آن گیاهیست که ازان حصیر بافند.

شکیفت - بکسر اول و تحتانی مجهول بمعنی عجب و تعجب باشد و بمعنی صبر و قرار و آرام هم هست و ماضی شکیفتن باشد یعنی صبر کرد و آرام گرفت.

شکیل - بکسر اول بروزن سبیل بمعنی چدار است و آن ریسمانی باشد که بر پای اسپ و استر بدخصلت بندند و بمعنی مکر و فریب و حیله هم گفته اند.

شکینه - بروزن سفینه ظرف درازی و خمی باشد که غله دران کنند.

بیان هفتدهم

در شین نقطه دار با کاف فارسی مشتمل بر پانزده لغت

شگا - بفتح اول بروزن جفا ترکش و کیش و تیردان باشد و بعربی جعبه خوانند و بضم اول نیز گفته اند.

شگاد - بفتح اول بروزن سواد نام برادر رستم زال باشد و بکسر اول هم گفته اند.

شگار - بفتح اول بروزن بهار بمعنی شغار باشد و آن جانوریست معروف و بضم اول بمعنی زغال و انگشت باشد و بکسر اول تیزی خوردن را نیز گویند.

شگال - بفتح اول بروزن و معنی شغال ست و آن جانوریست معروف گویند در زمان انوشیروان پیدا شد و بضم اول بمعنی زغال و انگشت باشد و بمعنی شخار هم آمده است و آن گیاه و دانه نیم جائیده است که شتر و گوسفند و گاو از حلق برآرند

و سجاوند و بکسر اول شگاف و سوراخهای عمیق را گویند که در زمین بسبب صدمهٔ سیلاب بهم رسیده باشد و چداری که بر دست و پای اسپان نهند.

شگاله - بفتح اول بروزن حواله بمعنی تمام و همه باشد.

شگالیو - بضم اول و سکون رابع و تحتانی بواو رسیده هر چیز را گویند که بر روی انگار آتش پزند از نان و گوشت و غیر آن.

شگاوند - بروزن دماوند نام کوهیست نزدیک بسیستان و معرب آن سجاوند باشد.

شگاه - بفتح اول بروزن پناه کیش و ترکش و تیردان را گویند و بعربی جعبه خوانند.

شگیبوی - بابای فارسی بروزن بدخوی آواز پای را گویند که آهسته روند در شب و باین معنی بجای کاف لام و یای حطی هر دو آمده است که شلیوی و شیبوی باشد.

شگرد - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث بروزن نگرد بمعنی چیزی بخورد و شکار کند و شکار کند باشد.

شگرف - بکسر اول و فتح ثانی و سکون رای قرشت و فا بمعنی نیکو و زیبا و لطیف و محتشم و بزرگ و قوی و سطبر و صاحب شکوه و شوکت باشد و بمعنی شگفت هم هست و بمعنی جوشانیده و دل منفتح هم آمده است.

شگفت - بکسر اول و ثانی بروزن گرفت بمعنی عجب و تعجب باشد.

شگل - بکسر اول و ثانی و سکون لام چداری باشد کوچک که هر دو دست اسپ و استر را بدان محکم کنند و ریسمانی را نیز گویند که بر پای گنجشک بندند.

شگن - بضم اول و ثانی و سکون نون مخفف شگون که فال نیک و بفال بر داشتن و مینمنت و امثال پرواز و آواز مرغان و حرکات و سکنات آدمیان و وحوش و امثال ایشان.

شگون - بضم اول بروزن سکون بمعنی شگن است که

فال نیک بفال برداشتن و مبارک دانستن چیزی باشد۔

بیان هیجدهم

در شین نقطه دار با لام مشتمل بر بیست و شش لغت

شل ـ بفتح اول و سکون ثانی پوست نازک رنگینی را گویند که در میان درز کفش و موزه و یراق زین اسپ نهاده بدوزند بجهت خوش آیندگی و بعضی از یراق اسپ را نیز آن دوزند و ران آدمی را گویند خصوصاً و ران سائر حیوانات را عموماً و بعربی دست و پای را گویند که از کار باز مانده باشد و بضم اول چیزی نرم و سست را گویند و بکسر اول نیزه کوچکی باشد که سنین آن را گاهی دو پره و سه پره سازند و پنج و ده آنرا بر دست گیرند و یک یک را بجانب دشمن اندازند و میوه باشد گرد و مانند بهی و طعم آن نیز با تلخی آمیخته باشد و آنرا بهندی بیل گویند و از ان مربا سازند و باین معنی بضم اول هم آمده است۔

شلاهین ـ با یای حطی بروزن سلاطین شخصی را گویند که در ابرام افراط کند۔

شلپوے ـ با بای فارسی بروزن حقگوی آواز پای را گویند که بهنگام راه رفتن بگوش آید۔

شلتوک ـ با واو مجهول بروزن مفلوک برنجی را گویند که هنوز از پوست بر نیاورده باشند و بهندی شالی خوانند۔

شلته ـ با اول مفتوح و سکون ثانی و فتح فوقانی جای مردار را گویند یعنی موضعیکه در ان سرگین و پلیدی و خاکروبه و امثال آن ریزند۔

شلخ ـ ... ثانی مفتوح و سکون خای نقطه دار و فتح ... باشد که مردم در وقت بازی کردن با ... زانو بر زمگاه و نشستگاه یکدیگر زنند و آنرا ... ها نیز گفته اند و گاهی از روی قهر و غضب ... هم می زنند۔

شلفند ـ بفتح اول و سکون ثانی و فا زن بدکاره و فاحشه را گویند و نام رود خانه ایست در زمین افریقیه۔

شلفینه ـ بفتح اول بروزن چرمینه فرج زنان را گویند و بضم اول هم گفته اند۔

شلفیه ـ بفتح اول بروزن الفیه بمعنی شلفینه است که فرج زنان و موضع جماع ایشان باشد و نام کتابی هم هست که آنرا الفیه شلفیه میگویند و بضم اول بجای تحتانی نون هم آمده است۔

شلک ـ بفتح اول و سکون ثانی و کاف زلو را گویند و آن کرمی باشد سیاه رنگ چون بر عضوی بچسپاند خون از آن عضو بمکد و بکسر اول گل تیره سیاه چسپنده را گویند که چون پای در ان بند شود بدشواری برآید۔

شلکا ـ بفتح اول و سکون ثانی و کاف بالف کشیده بمعنی شلک است که زلو باشد و بکسر اول گل سیاه تیره چسپنده۔

شلکک ـ بکسر اول بروزن خشتک بمعنی ناودان باشد و سوراخی را نیز گویند که در ته دیوار باغ کنند تا آبهای کثیف چرکین و آب باران وغیره از ان مر بیرون رود۔

شلل گوش ـ با لام و کاف فارسی بروزن مدهوش کسی را گویند که موی بسیار بر گوش او رسته باشد و گوشهای او فرو آویخته۔

شلم ـ بفتح اول و ثانی بروزن قلم مخفف شلغم است و بسکون ثانی یکی از افزار مسافران باشد و بضم اول و ثانی بمعنی اشلم است که تندی و غلبه کردن و به ستم و زور چیزی گرفتن باشد از مردم و بکسر اول و ثانی بمعنی صمغ است مطلقاً خواه صمغ عربی باشد و خواه غیر عربی و باین معنی بسکون ثانی هم آمده است۔

شلمابه ـ بفتح اول و سکون ثانی بروزن گرمابه شلغم در آب جوشانیده و آب شلغم را گویند و بفتح ثانی هم گفته اند۔

شلمک ـ بروزن نغزک نام داروئیست محلل و لطیف چون با گوگرد بر بهق طلا کنند نافع باشد و آنرا شلیم نیز گویند۔

شلمیز ـ بفتح اول بروزن کشنیز بمعنی حلبه است و آن تخمی باشد معروف که شنبلیله نیز گویند و بیونانی غریقه خوانند۔

شلنگ ـ بفتح اول و ثانی بروزن پلنگ بر جستن و

فرو جستن شاطران باشد بجهت ورزش و مشق راه رفتن بسیار
بر نهجیکه پاشنهای پای ایشان بسرین ایشان می رسد و بکسر اول
و ثانی هم گفته اند۔

شلوار۔ بفتح اول بروزن هموار ازار و تنبان پارچه کوتاه
را گویند و بضم اول هم آمده است۔

شلوک۔ بفتح اول و ضم ثانی و سکون واو و کاف بمعنی
زلو باشد و آن کرمیست سیاه رنگ که خون از بدن بمکد۔

شلون۔ بفتح اول بروزن زبون جانوریست از جنس
شغال و در عربی چارواي را گویند که گرسنه و لاغر باشد و بعضی
چاروای فربه را گفته اند و بعضی چاروائے را گویند که نه
فربه و نه لاغر باشد۔

شله۔ بفتح اول و ثانی مخفف کشتن قاتل را گویند در عوض
مقتول و بعربی قصاص خوانند و با ثانی مشدد دبت و
پوست و سنگبار و جای تنگ و تنگنا باشد و بمعنی لخت
جامه هم هست که یک توپ پارچه باشد و سرگین دان را
هم گویند و جای را نیز گفته اند در کوچها که پلیدی و خاکروبه
و امثال آن در ان ریزند و بضم اول و فتح ثانی بی تشدید
نوعی از طعام ست و آنرا شله پلاو گویند و بفتح ثانی باشد بمعنی
فرج زنان و موضع پلیدیها و سرگین دان باشد و لته را نیز گویند
که زنان در ایام حیض در فرج خود نهند و در عربی نیت و اراده
و کارهای دور و دراز باشد۔

شلیخ۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بجای نقطه دار زده
بمعنی صدا و آواز باشد۔

شلیخا۔ با خاے نقطه دار بروزن مسیحا نام صحابه ترسایان باشد
و او یکی از اصحاب عیسی علیه السلام بود۔

شلیر۔ بروزن صغیر بمعنی شفت رنگ ست و آن میوه
باشد شبیه بشفتالو و در عربی زره کوتاه و جامه که در زیر زره پوشند

شلیل۔ بفتح اول بروزن خلیل بمعنی شلیر ست که شفت رنگ
باشد و در عربی زره کوتاه و جامه که در زیر زره پوشند۔

بیان نوزدهم

در شین نقطه دار با میم مشتمل بر پنجاه و شش لغت و کنایت

شم۔ بفتح اول و سکون ثانی مخفف شوم بروزن قلم باشد
و بمعنی رم و رمیدن و فریب و خدعه و نفرت و دوری و آشفته
و پریشان و بیهوش نیز آمده است و امر برمیدن و نفرت
کردن و فریب دادن و افغان و نوحه نمودن و بیهوش
شدن هم هست و ناخن دست و پا را نیز گویند و بمعنی دم و بضم
اول و سکون میم هم هست و نام پهلوانی هم بوده است و در
عربی به تشدید ثانی مطلق بوی باشد اعم از بوی گل و ریحان
و غیر آن و بزبان علمی هند بمعنی فراغت و آسایش باشد و
بضم اول پای افزاری را گویند که زیر آن از چرم و بالای
آن از ریسمان باشد و آنرا بترکی چاروق گویند۔

شماخ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بجاے نقطه دار زده
مخفف شاماخ ست که سینه بند زنان باشد و آن پارچه ایست
که پستانهای خود را بدان بندند و نام یکی از پهلوانان ایرانی
هم هست و او سوری بود و پادشاهی هم داشت و باین
معنی با تشدید ثانی هم گفته اند و با ثانی مشدد در عربی نام
شاعری بوده است۔

شمار۔ بضم اول بروزن خمار معروف ست که شماره
و حساب باشد و بمعنی دوستی و محبت و شبه و نظیر و مثل و مانند
هم هست و زخمی را نیز گویند که کاری باشد و از ان امید زیستن
نباشد و بکسر اول نام درختی ست کوتاه و بسیار سخت که پیشه وران
از ان دسته افزار و دست افزار سازند
بنظر آمده است که بادیان باشد۔

شماس۔ با تشدید ثانی بروزن کماس نام
کیشی آتش را وضع کرده و بهم رسانید۔

شماساس۔ با سین بالف کشیده و بسین بی نقطه زده نام
سپاربزی بوده است تورانی که بدست قارن بن کاوه

گشته شد و نام پهلوانی هم بوده ایرانی در لشکر سیاوش و حرف
آخرین را نقطه دار نیز گفته اند که شاساش باشد۔

شماسیان - بروزن شادیان جماعتی که بر دین شماس
آتش پرست بودند و عدل ترسایان داشتند و ایشان را
عربان شماسه خوانند۔

شماغنده - با غین نقطه دار بروزن پراگنده هر چیز بدبوی
را گویند عموماً و زن بدبوی متعفن را خصوصاً۔

شمال - بکسر اول بروزن نهال بمعنی خوبی ذات و سرشت
نیکو باشد و بفتح اول در عربی نام بادی ست معروف و
جانب راست کسی را نیز گویند که رو بطرف مغرب کرده باشد

شماله - بروزن حواله مطلق شمع را گویند خواه از موم ریخته باشد
خواه از پیه و نوعی از بنج خوردنی هم هست۔

شمامه کافور - کنایه از آفتاب و ماه است که شمس و قمر باشد
و کنایه از روز و روشنائی روز هم است۔

شمان - بروزن امان یعنی گریان و نوحه کنان و رسیده
و آشفته و پریشان گشته باشد و بمعنی نفرت کننده و ترسنده و
بیهوش شده و نفس بر نفس افتاده از تنگی و بانگ و گریه
و دم و گریه در گلو هم هست۔

شمانید - بروزن و معنی رمانید باشد که ماضی رمانیدن است
و بمعنی آشفته کرد و آشفته شد و ترسانید و ترسید و پریشان
ساخت و پریشان شد و بیهوش کرد و بیهوش گردید هم گفته اند
و بمعنی نفس بر نفس افتادن از تنگی یعنی پی در پی دم بدم
نفس کشیده هم آمده است و شمانیدن مصدر آن باشد۔

شمائل - بروزن حمائل جمع شمال ست که بمعنی
سرشت نیکو و خصلتهای پاکیزه و اخلاق
[…] باین معنی بکسر اول هم آمده است و این
[…] شکل باشد و شاخ نورسته و شاخ خرد
و درخت […] کوچک و جدول آب و گروه مردم اندک
[…] را نیز گفته اند۔

شمپوری - با بای فارسی بروزن رنجوری بمعنی قسری باشد
که نقیض طبعی ست۔

شمذ - بفتح اول و ثانی و سکون ذال نقطه دار بزبان سفید
نیکو را گویند و بعربی خبز خوانند و لاجورد کم رنگ را نیز گفته اند

شمر - بفتح اول بروزن قمر حوض خرد و کوچک را گویند و آبگیر
و هر جا که آب استاده باشد و جایی از زمین و کوه که آب باران
دران جمع شود و پای درخت را نیز گویند که آب باران ایستاده باشد
و بعضی آب کم و اندک را شمر گویند که در هر جایی از روی زمین
و جوها و شگافهای سنگ و پای درخت و امثال آن
بایستد و جوی کوچک و خرد و جدول آب را نیز گفته اند و
نورد آب را هم می گویند یعنی گرداب و بمعنی قیاق هم
بنظر آمده است که روی شیر باشد۔

شمرش - بضم اول و ثانی و کسر راء و سکون شین قرشت بمعنی
فرض و تقدیر باشد و در جایی استعمال کنند که عربان بالفرض
و التقدیر گویند۔

شمسا - با سین بی نقطه بروزن عبد البنت ژند و پاژند
بمعنی نور باشد که آن روشنائی معنویست در پرتو آفتاب و
ماه و چراغ و آتش و امثال آن را نیز گفته اند۔

شمش - بضم اول و سکون ثانی و شین قرشت شفشه طلا
و نقره را گویند و آن طلا و نقره گداخته باشد که در ناوچه
آهنین ریزند۔

شمشاد - بکسر اول بروزن بهزاد معروف ست و آن
درختی باشد که چوب آن در غایت سختی و ملسائی بود و
از آن چیزها سازند و مرزنگوش را نیز گویند و آن نوعی
از ریحان باشد در غایت سبزی و خوشبوئی و بفتح اول
هم آمده است و کنایه از قامت خوبان هم هست۔

شمشار - بکسر اول بروزن بسیار شاخهای تازه را گویند
که از درخت شمشاد برآید و برگ آن در نهایت سبزی
و لطافت و طراوت و نزاکت باشد و از غایت تازگی

سیل بجانب زمین کند لهذا شعرا آن را بزلف خوبان تشبیه کرده اند و بعضی گویند درختیست مانند شمشاد و آن هم پیوسته سبز و خرم می باشد و از چوب آن هم چیزها می تراشند و بعضی دیگر گویند شمشاد و شمسار هر دو یکی ست اختلاف در دال و را شده است

شمشدر - با دال و رای بی نقطه بر وزن سنگریزه بلغت ژند و پاژند سیر برادر پیاز را گویند -

شمشرا - با رای بی نقطه بر وزن غمزدا رستنی باشد دوائی و آنرا مرزنگوش خوانند و بعربی اذان الفار گویند -

شمشک - بکسر اول و فتح ثانی و سکون ثالث و کاف بلغت ژند و پاژند کنجد را گویند و آن دانه باشد معروف که ازان روغن گیرند -

شمشور - بضم اول بر وزن پرزور بلغت گیلانی رستنی باشد که برگ آن ببرگ سعتر ماند و در آشهای ترش داخل کنند و روغن آن درد گوش را نافع ست -

شمشیر - بفتح اول بر وزن نخچیر معروف ست و وجه تسمیه آن شم شیرست که دم شیر و ناخن شیر باشد چه شم بمعنی دم و ناخن هر دو آمده ست و روشنائی صبح و آفتاب را نیز گویند -

شمشیر گوشتین - بمعنی تیغ گوشتین ست که کنایه از زبان باشد و بعربی لسان خوانند -

شمع زرین لگن - کنایه از خورشید انور باشد -

شمع سحر - کنایه از عمود صبح اول ست که صبح کاذب باشد و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست -

شمع صباح - کنایه از خورشید عالم آراست -

شمع صبحی - بمعنی شمع صباح ست که کنایه از آفتاب باشد -

شمع عالمتاب - بمعنی شمع صبحی ست که خورشید باشد -

شمع فلک - کنایه از آفتاب و ماه باشد عموماً و جمیع کواکب را گویند خصوصاً -

شمع معنبر - کنایه از نیر اعظم ست که آفتاب باشد -

شمع یهودی وش - کنایه از شراب لعلی انگوری باشد -

شمغشانه - با غین نقطه دار بر وزن فرزندزنه را گویند که بغایت بدبوی و گنده و متعفن باشد و بعربی لخنا بر وزن سرما خوانند -

شمغنده - با غین نقطه دار بر وزن شرمنده بمعنی شماغنده است که چیزهای بدبو و متعفن باشد و کسی را نیز گویند که از غایت ترس و بیم بدهوش و بیخبر شده باشد و شخصی که از دلوی بد آید -

شمکور - با کاف بر وزن رنجور شهریست نزدیک گنجه از ولایت ایران -

شمل - بفتح اول و ثانی و سکون لام پای افزار پیرهن باشد و پاپوش افزاری را نیز گویند که زیر آن از چرم خام و روی آن از ریسمان باشد و آنرا چارق گویند بترکی و در عربی بمعنی فراگرفتن باشد و بفتح اول و سکون ثانی هم در عربی بمعنی کارهای پراگنده و کارهای جمع شده و پراگندگی و جمعیت باشد و این از اضداد ست -

شملخ - بفتح اول و لام بر وزن برزخ بمعنی شلغم ست و بفتح اول و ثانی و سکون لام هم گفته اند -

شملغ - با غین نقطه دار بر وزن و معنی شملخ است که شلغم باشد

شمله - بفتح اول بر وزن حمله شالی باشد که بر دوش اندازند و بر سر هم پیچند و علاقه دستار را نیز گفته اند و بضم اول بمعنی تیر شهاب ست و آن روشنائی باشد که شبها در هوا از جانبی بجانبی دیگر رود -

شمليد - بر وزن تمهید رستنی باشد بضم ای بی نقطه و گلی باشد زرد و خوشبو که ناسی فرشت هم آمده است -

شملیز - بر وزن پرهیز بمعنی شملید ست که حلبه هم

شمن - بر وزن چمن بت پرست را گویند -

شمنان - بفتح اول و ثانی بر وزن سرطان

کہ بت پرستان باشد و کسی را نیز گویند کہ بسبب دویدن یا تشنگی
یا بر داشتن باری نفس تند پی در پے می زدہ باشد و فراش و
بساط بزرگ را نیز گویند
شمند - بروزن کمند بمعنی بیہوش و بیہوشی باشد و بمعنی نوحہ
و افغان کنند و بترسند و برمند ہم گفتہ اند و بمعنی بیہودی ہم
بنظر آمدہ است -
شمندہ - بفتح اول بروزن زنندہ مردم شجاع و دلاور و
پہلوان را گویند و بیہوش شدہ و بیم زدہ و بوئیدہ را ہم می گویند -
شمول - با واو مجہول بروزن قبول بمعنی جمعیت سامان
و سکون و آرام باشد -
شمہ - بکسر اول و فتح ثانی سر شیر و قیماق را گویند و پیری شیر
و پنیر را نیز گفتہ اند و با تشدید ثانی ہم باین معنی آمدہ است و بفتح
اول و ثانی مخفف شیرے را گویند کہ اثر آن در پستان پیش
از آنکہ بدوشند ظاہر باشد و بی دوشیدن قطرہ قطرہ ہم بر آید و بفتح
اول و ثانی مشدد و در عربی بمعنی کم و اندک باشد و مطلق بوی را
نیز گفتہ اند خواہ بوی گل و خواہ بوی چیزے دیگر باشد -
شمی - بفتح اول بروزن کمی بمعنی رمی باشد کہ از رمیدن است
و بمعنی نوحہ و افغان کنی و متنفر شوی و بترسی و آشفتہ گردی
ہم گفتہ اند -
شمید - بروزن رسید بمعنی بیہوش باشد و بمعنی بیہوش گردید
و آشفتہ شد و ہراسید و متنفر و بیم زدہ گشت و رمید ہم گفتہ اند
و این الفاظ را بر دو وجہ استعمال کنند اول با لفظ شمیدہ کہ شمید
و شمیدہ باشد بمعنی کہ مذکور شد و دوم [illegible] با لفظ شمان کہ شمید و
شماہ [illegible] یعنی شخصے کہ او را از
[illegible] شدہ غریو و غرنگ کہ دادم بود از گریستن
و شامید نیز گفتہ اند بمعنے دادم دلی دریے
از تشنگی [illegible] و نوحہ کرد کہ ماضی دم بدم نفس کشیدن و
نوحہ کردن باشد -
شمیدان - بروزن [illegible] و بمعنی رمیدن باشد و بمعنی بیہوش

گردیدن و آشفتہ شدن و پریشان گشتن و ترسیدن و ہراسیدن
و نوحہ و افغان کردن و گریستن و متنفر شدن و نفرت کردن و
بوئیدن ہم آمدہ است -
شمیدہ - بروزن رسیدہ بمعنی رسیدہ باشد و بیہوش و آشفتہ گردیدہ
و ہراسیدہ و ترسیدہ و بیم زدہ شدہ و بوئیدہ و متنفر گردیدہ را نیز
گویند و بمعنی گریہ و نوحہ کردہ و افغان نمودہ ہم ہست و
پی در پی از تشنگی نفس زنندہ را نیز گویند و شیر شرزہ را نیز گفتہ اند
کہ شیر خشمگین باشد -
شمیز - بفتح اول بروزن تمیز مزارع و زراعت کنندہ را
گویند و بضم اول زمینے باشد کہ آنرا بجہت زراعت کردن
آراستہ باشند -
شمیسا - با سین بے نقطہ بروزن مسیحا بلغت سریانی
بمعنے نور باشد کہ روشنائی معنوی ست -

بیان بستم

در شین نقطہ دار با نون مشتمل بر پنجاہ و دو لغت

شن - بفتح اول و سکون ثانی تازہ کرشمہ را گویند و نام
گیاہیست کہ از پوست آن ریسمان بتابند و در عربی نام
قبیلہ ایست و خیک کہنہ و پاشیدن آب را نیز گویند -
شنا - بکسر اول بروزن منا معروف ست کہ شناوری
و آب ورزی باشد -
شناب - بکسر اول بروزن لعاب بمعنی شناست کہ
آب ورزی باشد -
شنار - بکسر اول بروزن حصار بمعنی شناوری و آب ورزی
باشد و بمعنی نامبارک و شوم و نحس و ننگ و عار ہم گفتہ اند
و ولایت خرابی را نیز گویند کہ کسے دران توطن نکند و خالی
از مردمان باشد و شاخ نوی را گویند کہ تازہ از درخت بر آید
و در عربی بمعنی دشمنی کردن و دشمن داشتن باشد یعنی با کسے
و چیزے بد بودن -
شناق - بضم اول مخفف اشنان ست و آن گیاہی باشد

گبدان رفت شنیند و بکسر اول دارو ئیست که آنرا بیونانی فراسیون گویند و بشیرازی گندنای کوهی خوانند و بعضی گویند این بمعنی عربیست۔

شناد - با دال بر وزن و معنی شناب ست که شناوری و آب ورزی باشد و شنا کننده را نیز گویند۔

شناه - بکسر اول بر وزن نگاه بمعنی شناد ست که آب ورزی و شنا کننده باشد۔

شنب - بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد بمعنی گنبد باشد و ازین ست که گنبدی را که سلطان غازان در آذربایجان ساخته بود شنب غازان خوانند یعنی گنبد غازان۔

شنبد - بکسر بای ابجد بر وزن مسجد شنبه را گویند که روز اول هفته باشد۔

شنبلیت - بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد مفتوح و لام بتحتانی رسیده و به فوقانی زده شنبلیت که [illegible] باشد و گلهای زرد رنگ [illegible] و شبیه به بهار نارنج و بوی تیزی دارد و بوئیدن آن دفع درد سر کند و آنرا گل راه رو گویند چه بیشتر در سر راهها روید۔

شنبلید - با دال ابجد بر وزن و معنی شنبلیت ست که گل [illegible] را هم باشد و بعربی حلبه گویند و بعضی گویند شنبلید گل و شگوفه سورنجان ست و بعضی دیگر گویند برگ سورنجان ست۔

شنبلیله - بر وزن سر طویله بمعنی اول شنبلید ست و آن رستنی باشد که بعربی حلبه و بهندی میتھی و بیونانی [illegible] خوانند۔

شنبه - بفتح اول و ثالث بر وزن خنده [illegible] را گویند و بعربی سهیل خوانند و آواز شیر را نیز گفته اند که از جملهٔ سباع ست و بکسر ثالث و ظهور ها معروف ست که نام روز اول هفته باشد۔

شنت - بفتح اول و ثانی و سکون فوقانی بلغت ژند و پاژند بمعنی سال ست و بعربی سنه گویند۔

شنتان - بر وزن سرطان بلغت ژند و پاژند جمع سال باشد که سالها ست و بعربی سنین خوانند۔

شنج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی کوه باشد و زمینی را نیز گویند که بغایت سخت بود و سنگلاخ و ناهمواری و سنگ بسیار داشته باشد و بکسر اول و سکون ثانی کفل و سرین مردم و حیوانات دیگر را گویند و باین معنی بفتح اول هم گفته اند و با عنج مرادف ساخته اند و بضم اول و سکون نون در عربی نوعی از صدف باشد که آنرا گوش ماهی اکبر خوانند و بشیرازی قسبک گویند و ترنجیدگی و در هم کشیدگی را نیز گفته اند۔

شنجار - با جیم بر وزن زنگار معرب شنگار ست که نوعی از سرخ مرد باشد و آنرا بعربی شجرة الدم و حناء الغول و عاقر شمعا و عود الفالوفج گویند۔

شند - بفتح اول بر وزن قند منقار مرغان را خوانند۔

شندف - بفتح اول بر وزن اشرف طبل و دمامه و دهل و نقارهٔ بزرگ را گویند۔

شندله - بضم اول و سکون ثانی و کسر دال ابجد و فتح لام دوائیست که آنرا تودری خوانند و در کرمان مادر دخت گویند و تخم آنرا بعربی بزر الهوه خوانند۔

شنشش - بفتح اول و سکون نون و شین قرشت [illegible] چوبی باشد که ندافان پنبه را بآن گرد آوری کنند و پنبه زده را ازین رو بآن رو گردانند و بفتح اول و ثانی در عربی خرمای را گویند که دانهٔ آن هنوز سخت نشده باشد۔

شنغ - بضم اول و ثانی و سکون [illegible] گاو را گویند۔

شنغار - بضم اول بر وزن [illegible] باشد از جنس سیاه چشم و شبیه به چرغ [illegible] بدان شکار کنند و باین معنی بجای غین [illegible] آمده است۔

شنفتن - بکسر اول بر وزن شگفتن بمعنی شنیدن باشد۔

[illegible] بمعنی بلفظ هندی [illegible] الاصل [illegible]

[illegible] هندی و شوار [illegible]

وبعربی سماع گویند۔

شُنقار ـ بضم اول وقاف بروزن گلزار بمعنی شنغار ست که جانور سیاه چشم شبیه به چرغ باشد وسلاطین بآن شکار فرمایند۔

شَنگ ـ بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی شاهد شوخ وظریف وشیرین حرکات وخوب ونیک وزیبا باشد ودزد وراهزن وعیار را نیز گویند وبمعنی مکابره ومبالغه هم آمده است وحیاره باشد که برای تخم نگاه دارند ودرخت سرو را هم میگویند وخرطوم فیل را نیز گفته اند وبضم اول نام درختی ست خوش وضع وتنه آن سفید وراست واملس می باشد وسر آن چتر زند وچوبش را کمان گران بکار برند وآن چوبی از خراسان نغش دش خوانند وبعضی درخت سرو را گفته اند وبکسر اول نوعی از غله باشد وآن از باقلی کوچک تر واز عدس بزرگ ترست ودانهای آن در غلاف طولانی دراز مسکون شود وآن غلاف را با دانه شنگ خوانند ونوعی از خیار هم هست وآن دراز وکج می باشد وگیاهی باشد که آن را با سرکه نان خورش سازند وخورند وآن را در صفاهان الاله شنگ ودر خراسان ریش بز خوانند وبعربی لحیة التیس واذناب الخیل گویند ونام دهی هم هست از مضافات سمرقند۔

شنگار ـ بروزن زنگار گیاهیست که بیخش سطبر وپوستش سیاه می باشد وبسرخی مایل ست واگر بیخ آن را از نان بجوید برگیرند ودر آب گرم نشینند حیض را بگشاید ومعرب آن شنجار ست وبعربی شجرة الدم خوانند۔

شنگان ـ [illegible] بروزن زندان نام ولایتی ست [illegible]

[illegible] بای ابجد بروزن رنگ ریز شرابی [illegible]

باشد [illegible] خرما حاصل شود وبه زبان پهلوی زنجبیل را گویند۔

شنگرف ـ با کاف فارسی بروزن ومعنی شنجرف باشد وآن چیزیست که از سیماب وگوگرد سازند ونقاشان ومصوران بکار برند ومعرب آن شنجرف ست وبیونانی سریقون خوانند ونام کرمی هم هست دراز وگندم خوار که در کشت زارها بهم رسد وغله را خراب کند۔

شنگرک ـ بفتح اول وسکون ثانی وثالث بروزن پنج لک نام یکی از ایلان هندوستان ست که بمدد افراسیاب رفته بود وافراسیاب او را بیاری پیران ویسه فرستاد ووقتی که پیران به جنگ طوس بن نوذر می رفت وبمعنی اول شنگ هم هست که شوخ وظریف ودزد وراهزن وخرطوم فیل باشد وبضم کاف فارسی وسکون رای بی نقطه وکاف بادریسه دوک را گویند وآن چوب یا چرمی باشد مدور که در گلوی دوک محکم سازند۔

شنگ زن ـ بازای نقطه دار ونون بمعنی دوم شنگرف باشد وآن کرمی ست که کشت وزراعت را خورد وضایع کند حرکت این لغت معلوم نبود۔

شنگل ـ بفتح اول وضم ثالث بروزن فرگل دزد وراهزن وعیار باشد ونام پادشاه هند که بمدد افراسیاب آمده بود وبفتح اول وثالث جنسی از غله را گویند وبمعنی دزد وراهزن هم آمده است۔

شنگله ـ بفتح اول وثالث ولام مطلق خوشه را گویند اعم از خوشه خرما وانگور وگندم وجو وبمعنی ریشه باشد از ابریشم وغیره که بر سر دستار وروپاک وامثال آن دوزند وجامه لنگوتهٔ زنان وجای ناپاک اصطبل را نیز گویند که آخور باشد۔

شنگلیل ـ بروزن ومعنی زنجبیل ست۔

شنگور ـ بروزن انگور بادریسه خیمه را گویند وآن تختهٔ باشد مدور ودر میان سوراخ که بر سر چوب خیمه محکم سازند وچوب وچرمی را نیز گویند که بر گلوی دوک کنند۔

شنگوک ـ بروزن مفلوک بمعنی آخر شنگوست که بادریسهٔ دوک باشد وبعربی فلکه خوانند وباین معنی بجای کاف اول لام هم آمده است۔

شنگول ـ بروزن مقبول بمعنی شوخ وظریف وزیبا باشد

و دزد و راهزن و خرطوم فیل را نیز گفته اند۔

شنگوله۔ با واو مجهول بر وزن زنگوله بمعنی شنگول است که شوخ و ظریف و رعنا و دزد و عیار و خرطوم فیل باشد۔

شنگویز۔ با واو و تحتانی مجهول بر وزن رنگ ریز بمعنے شنگ بیز است و آن شرابے باشد که از درخت خرما بهم رسد و بجاے زاے نقطه دار راى بے نقطه هم بنظر آمده است بر وزن ارو شیر۔

شنگه۔ به فتح اول و ثالث و سکون ثانی آلت تناسل را گویند و جائے و موضعی را نیز گفته اند که در انجا سرگین و خاشاک و خاکروبه و پلید یها انبار کنند و لته که زنان در ایام حیض بر فرج نهند۔

شنگیار۔ بکسر اول و تحتانی بالف کشیده بر وزن کشت زار نوعے از خیار باشد و آن دراز و کج مے شود۔

شنگینه۔ به فتح اول بر وزن چرمینه چوبے باشد که خر و گاو را بدان رانند۔

شنلک۔ به فتح اول و لام بر وزن اندک بمعنی خوشه باشد اعم از خوشه انگور یا خرما یا گندم یا جو۔

شنلوک۔ بر وزن سفلوک بادریسه دوک را گویند و آن چرم یا چوبی باشد مدور که در گلوے دوک محکم سازند و بعربی فلکه خوانند۔

شنوشه۔ به فتح اول و ثانی بواو کشیده و شین نقطه دار مفتوح هواے باشد که از راه دماغ به جلدی و تندی تمام بے اختیار بر آید و آنرا بعربی عطسه گویند و بکسر اول هم گفته اند و با سین بے نقطه نیز درست است چه در فارسی سین و شین بهم تبدیل مے یابند۔

شنوفتن۔ با لاے قرشت بر وزن سبو شکن به لغت ژند و پاژند بمعنی نوشتن باشد و شنوفے یعنے نویسم و شنوفید یعنے بنویسید۔

شنه۔ به فتح اول و ثانی بے تشدید جمیع آواز ها را گویند عموماً بجو صریر قلم و آواز نفیر و نے و سورنا و آواز جمیع بهایم و وحوش و طیور و مانند آن و شیهه اسپ را نیز گفته اند خصوصاً و آنرا بعربی صهیل خوانند و بمعنے چار شاخ دهقانان هم آمده است و آن آلتے باشد مانند پنجه دست و دسته نیز دارد که بآن غله کوفته شده را باد دهند تا از کاه جدا شود و بمعنی نفرین و لعنت هم هست و با تشدید ثانی شیهه اسپ را گویند۔

شنی۔ به فتح اول بر وزن دنی گیاهے باشد که از پوست آن ریسمان سازند و بمعنی سینی هم گفته اند و آن خوانی باشد که از طلا و نقره و مس و امثال آن سازند۔

شنیدن۔ به فتح اول بر وزن رسیدن معروف است و بعربی سماع گویند و بمعنی بوئیدن و بوے کردن نیز گفته اند و بمعنی هجوم نمودن و جمعیت کردن هم آمده است۔

شنیز۔ به فتح اول بر وزن تمیز چوب آبنوس را گویند و کمان تیر اندازے را نیز گفته اند و بضم اول مخفف شونیز است که سیاه دانه باشد۔

شنیژه۔ به فتح اول و زاے فارسی بر وزن پنیره ریسمانی باشد که از پهناے کار جولاهگان زیاد آید و آنرا بافنده و بافته ناپیچیده در کنارے گذارند۔

بیان بست و یکم

در شین نقطه دار با واو مشتمل بر هفتاد و یک لغت

شو۔ به فتح اول و سکون ثانی بمعنی شب است که بعربی لیل خوانند چه در فارسی باے ابجد و واو هم تبدیل می یابند و امر بشدن هم هست یعنی بشو و بضم اول ... شوے است که ... باشد و مرادف شست که از قسم ...

شوا۔ بفتح اول و ثانی بے تشدید با یعنے کسیکه گوش او نشنود و بعربی اصم و در عربی بریانی و بریان بزرا گویند و ... پنبه پوست دست و اعضا را گویند که بسبب ... بهم رسیده باشد و آبله دست و پا را نیز گفته اند که ...

راه رفتن و کار کردن بهم رسد و چرکے که آن نیز بسبب کار کردن بر اندام نشیند و دالان و دهلیز خرد و کوچک را هم می گویند و شبت را نیز گویند و آن رستنی باشد مشهور بشویت که در ماست و در طعام نیز کنند و در عربی بمعنی بریان باشد مطلقاً اعم از گوسفند و مرغ و ماهی وغیره۔

شوات ـ بفتح اول بروزن حیات نام پرنده ایست از جنس مرغابی و آنرا سرخاب گویند و بعضے گفته اند شوات مرغیست بسرخی مائل و هر زمان برنگے و لونے بر آید و بعربی بوقلمون و ابو براقش خوانند و بضم اول هم آمده است۔

شوار ـ بفتح اول بروزن شرار بمعنی شوات ست که نوعے از مرغابی باشد و آنرا سرخاب نیز گویند و بوقلمون را هم گفته اند و بضم اول نیز آمده است۔

شواصرا ـ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و صاد بے نقطه مفتوح و رای قرشت بالف کشیده بلغت سریانی نوشته از برنجاسف ست و آنرا بالعربی مسک الجن خوانند و برنجاسف گیاهیست که آنرا بوے مادران گویند۔

شوال ـ بفتح اول بروزن کمال شلوار و تنبان را گویند و بمعنی کار و عمل و صنعت و حرفت و پیشه نیز آمده است و بمعنی شوات هم هست که سرخاب باشد و آن نوعی از مرغابی ست و بوقلمون را نیز شوال گویند و به تشدید ثانی در عربی نام ماه بعد از رمضان ست۔

شوالک ـ بفتح اول بروزن تبارک مصغر شوال ست که سرخاب و بوقلمون باشد و عربان ابو براقش خوانند۔

شوا[illegible] شبان ست که چوپان و نگاهدارنده [illegible]

[illegible] ... بمعنی کری و ناشنوائی باشد۔

[illegible] بضم اول و سکون ثانی مجهول و باے ابجد [illegible] و دستار و منديل را گويند و بفتح اول در عربی بمعنی درهم آمیختن و داخل [illegible] در یکدیگر باشد و انگبین و عسل را نیز گویند

شوبست ـ بضم اول و سکون ثانی مجهول و بای ابجد مفتوح بسین بی نقطه و فوقانی زده افسون را گویند و بمعنی علاج هم هست و با بای فارسی نیز درست ست و باین معنی بجاے بای ابجد نون هم آمده است۔

شوخ ـ بضم اول و سکون ثانی و ثای نقطه دار چرکے باشد که بر بدن و جامه نشیند و بعربی وسخ گویند و چرک و ریم زخم را هم گفته اند و با ثانی مجهول بمعنی بیباک و دلیر و فضول و بے حیا و بے شرم و دزد و راهزن باشد و درختی را نیز گویند که چون یک شاخ آنرا ببرند چندین شاخ دیگر بر آرد و پوست دست و اعضا که بسبب کار کردن سخت شده و پینه بسته باشد۔

شوخط ـ بفتح اول و خاے نقطه دار و سکون ثانی و طای بے نقطه بمعنی خوشه باشد عموماً اعم از خوشهٔ انگور و خرما و گندم و خوشهٔ ارزن را گویند خصوصاً۔

شوخگن ـ با اول مضموم ثانی و ثالث زده و کسر کاف فارسی و سکون نون بمعنی چرکن باشد۔

شوخگین ـ با کاف فارسی بروزن پوستین بمعنی شوخگن است که چرکن باشد۔

شوخیدن ـ بروزن پوشیدن بمعنی چرکن شدن باشد۔

شود ـ بضم اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی شد و رفت و گذشت و مورچه کوچک را نیز گویند و بکسر اول و ثانی شبت را گویند و آن رستنی باشد معروف که در ماست کنند و در کوکو و طعام نیز۔

شودانیق ـ بضم اول و دال بالف کشیده و نون بتحتانی رسیده و بقاف زده معرب سودانیات ست و آن مرغی باشد که درخت را بمنقار سوراخ کند۔

شودن ـ بروزن بودن بمعنی شدن باشد۔

شور ـ بضم اول و ثانی مجهول بروزن مور طعمے و لذتے باشد معروف و آشوب و غوغا و فریاد را گویند و شوم و نحس و نامبارک را نیز گفته اند و بمعنی سعی و کوشش هم هست

غنای رومی را نیز گویند که نفیر باشد و بمعنی ورزش و کاری را خوب ورزیدن هم هست و برهم خوردن و برهم زدن و بهم آمیخته را نیز گفته‌اند و بعربی مالج خوانند و شستن و پاکیزه ساختن آب باشد و شوریدن و شورش مصدر آنست و بفتح اول و ثانی بزبان زند و پازند بمعنی سیر ست که در برابر گرسنه باشد۔

شوربا۔ بضم اول و بای فارسی بالف کشیده چاروائی را گویند از اسپ و استر و خر الاغ که در وقت راه رفتن سر پاهای او از هم دور باشد و قاب پاها بهم رسد و سائیده شود و بعضی گویند چاروائی که زانوهایش بهنگام رفتن بهم بساید۔

شوربا ج۔ با جیم ساکن معرب شوربا ست که آب گوشت پخته باشد۔

شورسلح۔ بمعنی سلح شور ست که ورزیدن سلاح جنگ باشد بکار فرمودن یعنی چگونه بکار باید فرمود و کسی را نیز گفته‌اند که مستعد قتال و جدال باشد و مقدمة الجیش را نیز گویند یعنی جمعی که جنگ را بهم رسانند و بترکی شرباشایان خوانند۔

شورش۔ بکسر ثالث بمعنی شوریدن ست یعنی شور و غوغا کردن و در بهم آمیختن و برهم زدن و برهم خوردن۔

شورم۔ با میم و حرکت مجهول بمعنی کوه باشد و بعربی جبل خوانند۔

شور و مور۔ بر وزن کور و سور این لغت از اتباع ست و بمعنی شوم و ضعیف باشد چه شور بمعنی شوم و نحس و نامبارک و سور بمعنی حقیر و ضعیف ست و هرگاه خواهند کسی را یا چیزی را بزبونی و ناتوانی و حقارت وانمایند گویند شور و مور ست و بمعنی شور و غوغا و آشوب نیز آمده است و بحذف واو عطف که شور و مور باشد مورچهای خرد و کوچک را گویند۔

شوره۔ بفتح اول و ثالث بمعنی خجلت و خجالت باشد و بضم اول زمین نمناک و خاک شور و شوره که از آن باروت سازند و بعربی ملح الدباغین گویند و معرب آن شورج هست۔

شوره گز۔ بفتح کاف فارسی و سکون زای نقطه دار نوعی از درخت گز باشد۔

شوریه۔ بفتح اول بر وزن نوخیز مزارع و زراعت کننده را گویند و بضم اول و ثانی مجهول هم باین معنی و هم بمعنی زمینی که بجهت زراعت کردن مستعد کرده باشند و نام داروئی هم هست۔

شوشن۔ بفتح اول و سکون ثانی و شین قرشت شاخهای درخت انگور را گویند و بعربی قضبان بضم قاف خوانند و بضم اول نام شهریست در خوزستان که شوشتر باشد۔

شوشتر۔ با شین نقطه دار بر وزن خوبتر نام شهریست در خوزستان۔

شوشک۔ بر وزن موشک طنبور و رباب چهار تار را گویند و بمعنی تیهو نیز آمده است و آن مرغیست کوچکتر از کبک۔

شوشمیر۔ با میم بر وزن موش گیر بمعنی هیل باشد و بعربی قاقلهٔ صغار و خیربوا خوانند۔

شوشو۔ بضم هر دو شین و سکون هر دو واو بمعنی گاورس وارزن باشد۔

شوشه۔ بر وزن خوشه شفشه و شبیکهٔ طلا و نقره و امثال آنرا گویند و آن چند گداخته باشد که در ناوچهٔ آهنین ریزند و هر چیز طولانی و کوتاه را نیز گویند مانند لوح مزار و محراب مسجد و تختهٔ حمام و امثال آن و نشان و علامتی را نیز گویند که بر سر قبر شهدا بر پای کنند و ریزهٔ هر چیز را نیز گفته‌اند و هر پشته و بلندی را گویند عموماً و پشتهٔ ریگ و خاشاک را خصوصاً۔

شوغ۔ بر وزن دوغ پینه و آبله را گویند که بسبب کار کردن و راه رفتن بهم رسد و چرک جامه نشیند و بمعنی شوخ هم آمده که بی شرم و گستاخ باشد۔

شوغا۔ بفتح اول بر وزن غوغا حصار و محوطه را گویند که شبها گاوان و گوسفندان و چهارپایان دیگر در آنجا باشند۔

شوغار۔ بفتح اول بر وزن شبکار بمعنی شوغاست

که جای خوابیدن چهارپایان باشد در شب و بضم اول زاج سفید را گویند۔

شوغاره ـ بفتح اول بروزن انگاره بمعنی شوغارست که جای خوابیدن گوسفندان باشد در شب۔

شوغاه ـ بفتح اول بروزن خرگاه بمعنی شوغارست که جای خوابیدن چهارپایان باشد در شب و در اصل این لغت شبگاه بوده و چون در کلام فارسی بای ابجد بواو و کاف فارسی بغین تبدیل می یابد شبگاه شوغاه شده۔

شوغه ـ بضم اول و فتح ثالث پینه و آبله باشد که از بسیاری کار کردن بر دست و بدن آدمی و حیوانات دیگر بهم رسد۔

شوک ـ بضم اول و سکون ثانی و کاف بلغت زند و پازند بمعنی بازارست که عربان سوق گویند۔

شوگا ـ با کاف فارسی بروزن غوغا بمعنی شوغاست که جای خوابیدن چهارپایان باشد در شب۔

شوگاه ـ با کاف فارسی بروزن و معنی شوغاهست که حوطه باشد بجهت شب خوابیدن چهارپایان۔

شوکران ـ بفتح اول و کاف بروزن نوکران گیاهی است دوائی که خوردن بیخ آن جنون آورد و بعضی گویند بیخ گیاهی است کوهی و آنرا دورس گویند و در لغت که از ولایت یزد دست میشود و آنرا دورس لغتی سیگویند و شوکران تخم آنست و آنرا بعربی ... خوانند۔

شوکل ـ بضم اول و ثانی مجهول و کاف بروزن نوفل بادریسه و آن چوب یا چرمی است مدور که در ... سازند و بجای لام کاف نیز بنظر آمده است

... ل و فتح کاف ناوچهٔ آهنی باشد که زر و سیم گداخته را در آن ریزند تا شوشه شود۔

شول ـ با ثانی مجهول بروزن غول بمعنی دید و دانست باشد که از دیدن و دانستن ... و امر باین معنی هم هست

یعنی ببین و بدان و نام طایفه هم هست شل کردوار و امر بشولیدن هم هست که از پریشان کردن باشد یعنی پریشان کن و متفرق ساز۔

شولان ـ بفتح اول بروزن جولان بمعنی کمند باشد و آن ریسمانیست بلند۔

شولک ـ با ثانی مجهول بروزن کوچک اسپ جلد و تند و تیزرفتار را گویند و نام مرکب اسفندیار هم بوده است و بمعنی بادریسه دوک نیز هست و آن چرم یا چوب گردی است که در گلوی دوک محکم سازند۔

شولمن ـ بضم اول و ثانی مجهول و لام و میم بروزن گورکن بلغت زند و پازند بمعنی دوزخ باشد که در برابر بهشت است۔

شوله ـ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی بمعنی سرگین دان و جای موضعیست در کوچها که خاکروبه و خلاشه و پلیدیها در آن ریزند و جایی را نیز گویند که گرمابه بانان سرگین در آنجا خشک سازند و نام یکی از منازل قمر هم هست و بمعنی تخت جامی یعنی یک توپ پارچه باشد و تیر شهاب را نیز گویند و آن روشنائی باشد که شبها در جانب آسمان از طرفی بطرف دیگر رود۔

شولی ـ با اول بثانی رسیده و ثالث بتحتانی کشیده نوعی از رامشدی و شهرت باشد که مردم فارس خوانند۔

شولیدن ـ بروزن ژولیدن بمعنی درهم شدن و پریشان گشتن و متحیر و حیران و پریشان خاطر شدن و درمانده گردیدن باشد۔

شولیده ـ بروزن ژولیده بمعنی پریشان شده و درهم گشته و حیران گردیده باشد۔

شوما رمشد ـ بروزن طومار بند بمعنی گریه و نوحه و گریه و نوحه کننده باشد بلغت زند و پازند۔

شومز ـ بضم اول و کسر میم و سکون زای هوز زمینی را گویند که بجهت زراعت کردن آماده و مستعد ساخته باشند۔

شومن ـ بضم اول و فتح ثالث بروزن سوزن بزبان

شوید پاید بمعنی پیشانی باشد و بعربی ناصیه خوانند و بکسر سیم
هم گفته اند۔

شومیز۔ بثانی بواو رسیده و ثالث بتحتانی کشیده و بزای
نقطه دار زده بمعنی شومز است و آن زمینی باشد که بجهت زراعت
کردن مستعد و آماده کرده باشند و بمعنی شیار هم آمده است
چنانکه گویند زمین شومیز کرده یعنی زمین شیار کرده و بجای زای
نقطه دار رای بی نقطه هم بنظر آمده است و بر وزن مهمیز که بفتح
اول باشد زراع و زراعت کننده و برزیگر را گویند۔

شومیزیدن۔ بر وزن سوسپیدن بمعنی شیار کردن و
زراعت نمودن باشد۔

شوند۔ بفتح اول و ثانی و سکون نون و دال ابجد بمعنی باعث
وسبب و ماده هر چیز باشد۔

شوندا۔ بفتح اول و ثانی و دال بالف کشیده شنوا
و شنونده را گویند۔

شوندان۔ بر وزن قلمدان جمع شوند است که اسباب و
مواد و بواعث باشد یعنی سببها و ماده ها و باعثها۔

شولست۔ بضم اول و کسر ثالث و سکون سین بی نقطه و
فوقانی بمعنی فسون و علاج باشد۔

شونیز۔ باول بثانی رسیده و ثالث بتحتانی کشیده و بزای
نقطه دار زده سیاه دانه را گویند و بعربی حبة السودا خوانند و
آن تخمی باشد که بر روی خمیر نان پاشند و بمعنی شیار کرده و برزیگر
و زراعت کننده را نیز گفته اند۔

شونیزیه۔ بفتح اول و تحتانی آخر نام مسجدیست شهر معلوم۔

شوه۔ بفتح اول و ثانی و ظهور ها بر وزن رمه بمعنی شبه است
و آن سنگی باشد سیاه و سبک و با خفای ها بمعنی سبب و
باعث و ماده باشد۔

شوی۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی معروف بمعنی
پیراهن است و بعربی قمیص گویند و بضم اول و تحتانی مجهول
شوی [illegible] را گویند که بر روی پارچه کشی باشد [illegible]
بضم اول و سکون ثانی و تحتانی بمعنی شوهر باشد و بمعنی شستن
و امر بشستن هم هست و بکسر اول و ثانی شبت را گویند و
آن رستنی باشد که آنرا ریزه کنند و در طعام و ماست ریزند و دلمه
و والان خرد و کوچک را نیز گفته اند۔

شویست۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بسین بی نقطه
و فوقانی زده بمعنی پراگندگی و پریشانی باشد۔

شویلا۔ بضم اول و ثانی بتحتانی رسیده و لام بالف کشیده
بلغت سریانی گیاهیست که آنرا بوی مادران گویند و بیونانی
ارطمیسا خوانند۔

شوی مال۔ بر وزن گوشمال شستن را گویند که آثار
و آش بر تار جامه کمی باشد بمالد۔

بیان بست و دوم

در شین نقطه دار با ها مشتمل بر چهل و شش
لغت و کنایت

شه۔ بفتح اول و سکون ثانی مخفف شاه است که صاحب و
خداوند و بزرگ باشد و داماد را نیز گویند و سیر در مقابل
گرسنه را هم گفته اند و بمعنی منع هم آمده است که در برابر رخصت
و رضاست و کشت کردن شاه شطرنج باشد یعنی مهره را
در جای بگذارند که شاه حریف لاعلاج از جای خود برخیزد و
با علاج برخاستن کند و هر چیز را نیز گویند که در بزرگی و خوبی
بحسب صورت و سیرت از امثال خود بزرگتر و ممتاز باشد
همچو شه سوار و شهباز و شهپر و امثال آن و بضم اول کلمه ایست
که در محل کراهت و نفرت گویند۔

شهاب۔ بر وزن شراب مخفف شه
آب سرخی باشد که مرتبهٔ اول از گل کاجیره
شیرهٔ باشد از گل هندبا گاو که با آب آمیخته با
هم و بعربی کوکب ستاره و شعله که شهاب آتش را گویند و
شهوت تیغ آلت۔

شهادت۔ بر وزن سعادت گواهی دادن را گویند که در ان

شک و ریب و ساختگی و غرض نباشد و از روی راستی و اخلاص باشد۔

شهباز۔ با بای ابجد بروزن پرواز جانوریست شکاری که بجثه از باز بزرگتر و بگیرائی کمتر می باشد و باز بزرگ را نیز گویند۔

شه بالا۔ بالام الف بمعنی شاه بالاست یعنی داماد و بالا چه شه بمعنی داماد هم هست و آن شخصی ست که به قد و بالا و سن و سال با کسیکه او را کدخدا می کنند برابر می باشد و او را نیز مانند داماد آراسته کرده با داماد بخانۀ عروس می برند و ساق دوش می گویند۔

شه باله۔ بروزن ده ساله بمعنی شه بالاست که همدوش داماد باشد۔

شه پر۔ با بای فارسی بروزن کفتر پر اولین بال جانوران پرنده را گویند۔

شه تار۔ بروزن رفتار اولین تار و تار بم و تار گنده را گویند که در سازها بندند۔

شه جان۔ بروزن مرجان مخفف شاه جان ست که نام و لقب مرد باشد و آن شهریست مشهور در خراسان۔

شهد۔ بروزن عهد بمعنی انگبین ست و بعربی عسل گویند۔

شه دانه۔ مخفف شاهدانه است که تخم بنگ باشد و معرب آن شهدانج ست۔

شه دو پاس۔ با بای فارسی بالف کشیده اشاره بحضرت رسالت ... صلوات الله علیه و آله که شفاعت ... دو پاس از روزه می کنند و کنایه از آفتاب ... آدم علیه السلام باشد چه او تا دو پاس روز ... باشد در بهشت بود و یک روز بهشت هزار سال دنیاست و کنایه از دل هم هست که بعربی قلب خوانند۔

شهر آرای۔ بروزن بزم آرای بمعنی زیب و زینت و آئین بستن شهر باشد و کسی ... نیز گویند که شهر را آئین بندد

و امر باین معنی هم هست۔

شهر آزادیه۔ نام شهریست که اردشیر بن شیرویه پادشاه آنجا را از هر دادگشت و آن شهر را منصرف گشت و شهر آزاد نیز بنظر آمده است۔

شهر روا۔ زر و سیم رائج و سره را گویند۔

شهر زور۔ بضم زای نقطه دار و سکون واو و رای بی نقطه نام شهریست نزدیک بشهر بابل۔

شهر سبز۔ بفتح سین بی نقطه و سکون بای ابجد و زای نقطه دار نام شهریست در حوالی سمرقند د به کش بفتح کاف و سکون شین قرشت اشتهار دارد۔

شهرستان۔ با تای قرشت بروزن نرگسدان حصاری را گویند که بر دور شهر بزرگ بکشند۔

شهرناز۔ با نون بالف کشیده و بزای نقطه دار زده نام خواهر جمشید ست که با خواهر دیگرش ارنواز در حبالۀ ضحاک بود و بعد از کشته شدن ضحاک هر دو بفریدون منتقل شدند۔

شهروا۔ با واو بروزن کربا گویند یکی از پادشاهان ظالم طبیعت زر قلب ناسره زده و آنرا شهروا نام کرد و بنا بر شدت و تندی خوی در ملک خود رائج گردانید و در غیر ملک او بهیچ نمی گرفتند۔

شهرود۔ بروزن مقصود هر نهر و رودخانۀ بزرگ را گویند عموماً و نام رودخانه ایست در عراق خصوصاً و نام شهریست در ملک عراق که خسرو پرویز بر لب رودخانۀ شهرود بنا کرده بود و بنام آن رودخانه موسوم ساخته و نام سازیست مانند موسیقار که رومیان در بزم و رزم نوازند و نام صوتی نیز هست و تار گنده و تار بم را نیز گویند که و بمعنی ازسازها ...

شهروز۔ با زای نقطه دار بروزن ... بمعنی شهرود است که رودخانۀ بزرگ و شهر خسرو پرویز و ساز رومیان ...

شهروزه۔ با واو مجهول بروزن هر روزه گدائی را گویند که هر روز بر در یکی از محلات شهر و کوچه و بازار

بر دود و گدائی کند.

شهریار - بایای الف کشیده و برای قرشت زده پادشاهی را گویند که از همه پادشاهان عصر خود بزرگتر باشد و کلان تر و بزرگ شهر را هم می گویند.

شهریده - بر وزن فهمیده بمعنی پراگنده و پریشان شده و از هم پاشیده و پیچ و پیچ گردیده باشد.

شهریر - بر وزن تقریر بمعنی شهریور است که ماه ششم شمسی باشد و نام روز چهارم است از هر ماه شمسی.

شهریور - با واو بر وزن برزیگر نام ماه ششم باشد از سال شمسی و آن بودن آفتاب است در برج سنبله و نام فرشته ایست موکل بر آتش و موکل بر جمیع فلزات و تدبیر امور و مصالح ماه شهریور و روز شهریور که روز چهارم است از هر ماه شمسی بدو تعلق دارد و درین روز مغان جشن کنند و عید سازند بنابر قاعدهٔ کلیه که نزد ایشان مقررست که چون نام روز با نام ماه موافق آید عید باید کرد و بسبب آنکه درین روز تولد داراب واقع شده بود جشن سازند و عید کنند.

شهریورگان - با کاف فارسی بالف کشیده و نون زده نام روز چهارم است از هر ماه شمسی که شهریور ماه باشد درین روز مغان جشن سازند و عید کنند.

شهزور - با زای نقطه دار بر وزن تمور مخفف شهرزور است و آن شهری باشد نزدیک به بابل و بجای زای حرف دال هم بنظر آمده است که بر وزن افزود باشد.

شهلا - بفتح اول و سکون ثانی و لام الف چشم سیاهی را گویند که مائل بسرخی باشد و فریبندگی داشته باشد.

شهلان - با لام بر وزن مرجان نام کوهیست از کوههای عالم و بعضی گویند نام ولایتی است و بمعنی دیگر گویند نام جائی و مقامی است نزدیک بکوه الوند.

شهلنگ - بر وزن خرچنگ ریسمان تاب را گویند و آن شخصی است که ریسمان و طناب خیمه و امثال آن را تابد.

بعربی لواف گویند.

شهله - بفتح اول و ثالث گوشت بسیار چرب را گویند.

شهلیده - با لام بر وزن فهمیده بمعنی شهریده است که پراگنده و پریشان شده و از هم پاشیده و پیچ و پیچ گشته باشد.

شهنای - مخفف شاه نای است که سرنا باشد و آنرا سورنای نیز گویند.

شهند - بر وزن سمند یعنی بهبودی و نیکی باشد.

شهنشاه - با شین نقطه دار بر وزن قدمگاه پادشاهی را گویند که از همه پادشاهان زمان خود بزرگتر باشد.

شهنشاه فلک - کنایه از خورشید جهانگیر است.

شهنشه - مخفف شهنشاه است که پادشاهی باشد از همه پادشاهان عصر خود بزرگتر.

شهنگار - بر وزن زرنگار کنایه از فریب و دغای عظیم باشد.

شهنگانه - بر وزن صنمخانه ژاله و تگرگ را گویند.

شه نیمروز - کنایه از آدم صفی علیه السلام است چه او تا نیم روز در بهشت بود که پانصد سال باشد و هر یک روز بهشت هزار سال دنیاست و حضرت رسالت صلوات الله علیه و آله را نیز گویند زیرا که او تا نیمروز شفاعت امتان گناهگاران خواهد کرد و رستم را هم گویند بسبب آنکه سیستان را نیمروز خوانند و کنایه از دل آدمی هم هست و بعضی قلب گویند و آفتاب جهانتاب را هم گفته اند.

شهوار - بر وزن رهوار مخفف شاهوار است که هر چیز لائق و سزاوار پادشاهان باشد.

شهه - بکسر اول و فتح ثانی مخفف شیهه اسپ باشد و بعربی صهیل خوانند.

شهی - بر وزن صفی بمعنی پادشاهی و داماد را نیز شه گویند و هر چیز شیرین باشد [illegible] که از نشاسته [illegible] نیز آمده است.

شهمین - بروزن زمین نام شهر زنگان ست ومعرب آن زنجان باشد گویند آن شهر را اردشیر بابکان بنا کرده است -

بیان بست و سوم

در شین نقطه دار با یاے حطی مشتمل بر یکصد و هفده لغت و کنایت

شیار - بکسر اول بروزن خیار زمینے را گویند که بجهت زراعت کردن با گاو آهن شگافته باشند و بمعنی زراعت هم آمده است و بفتح اول نیز گفته اند -

شیاریدن - بروزن نشانیدن مصدر شیارست بمعنی شیار کردن و زمین را شگافتن و راندن بجهت زراعت و شدیاریدن هم می گویند و بمعنی زراعت کردن هم آمده است -

شیان - بکسر اول بروزن میان جزا و پاداش و مکافات نیکی و بدی هر دو باشد و نام دارو ئے هم هست که آنرا خون سیاوشان مے گویند و بعربی دم الاخوین خوانند و بفتح اول هم بمعنی اول آمده است -

شیانی - بکسر اول بروزن نهانی درم و دینار ده هفت را گویند و آن زرے بوده رائج که در قدیم در خراسان میزده اند -

شیب - بکسر اول و سکون ثانی مجهول و بای ابجد معروف است که در مقابل بالا باشد و زمینی را نیز گویند که باران بران باریده و مردم و حیوانات بر بالاے آن تردد آمد و شد بسیار کرده باشند و بعد از ان آفتاب خورده و خشک شده باشد چنانکه تردد بران دشوار بود و دنبالۀ تازیانه را نیز گویند که رشتۀ تازیانه باشد و بمعنی آشفته و سرگشته و بیخبر و متحیر و شتاب زده ... را گویند که از نهایت اندوه باشد ... بزبان عربی دبر خوانند و با ثانی معروف ... قافیه کرده اند -

شیبا - بروزن [illegible] بار افعی را گویند -

شیبان - بکسر اول بروزن پیچان بمعنی آمیخته و برهم زده و درهم کرده باشد و بمعنی لرزان ... گفته اند -

شیبانیدن - بروزن پیچانیدن یعنی آرد گندم و امثال آنرا در آب وغیره آمیختن و برهم زدن و بمعنی لرزانیدن هم آمده است -

شیب پالا - بباے فارسی بالف کشیده و لام الف بمعنی ترشی پالا باشد و آن ظرفیست که مانند کفگیر سوراخها دارد و بران چیزها صاف کنند -

شیبد - بروزن بی بد یعنی برهم زده شود و بلرزد -

شیب بلا - بکسر ثالث و فتح باے ابجد و لام الف کنایه از دنیاست که عالم کون و فساد باشد -

شیبم - بروزن بے غم یعنی برهم زده و آمیخته گردم و لرزان شوم -

شیبنده - بروزن زیبنده بمعنے آمیخته و برهم زده و لرزان باشد -

شیب و بالا - کنایه از زمین و آسمان ست و کنایه از راست و دروغ و گرم و سرد هم هست و داد و ستد و امثال آنرا نیز گویند از راه دیگر -

شیب و تیب - با فوقانی تحتانی رسیده و با بای ابجد زده این لغت از اتباع ست و بمعنی سرگشته و مدهوش و شتاب زده باشد -

شیبور - بکسر اول بباے فارسی بروزن سبے نور نفیر را گویند که برادر کوچک کرناست و آنرا نامے رومی نیز خوانند و بفتح اول هم گفته اند و بباے ابجد نیز درست ست -

شیبوے - با تحتانی در آخر و حرکت مجهول بمعنی شبکیوی ست که آوازپامی باشد که در شب آهسته براه روند و صدای که در خواب آهسته از مردم بر مے آید -

شیتره - بفتح اول و فوقانی بروزن سیره دوائیست که آنرا بیخ تانی سعیوس و لبندیون خوانند و معرب آن شیطرج ست گویند که اگر آنرا از سر باویزند درد دندان را ساکن سازد و در جهای هوز کاف هم بنظر آمده ست و بعربی سواک الراعی خوانند -

شیح - بکسر اول و سکون ثانی و حاے بی نقطه درمنه را گویند و بهترین آن ترکی ست مشهور بدرمنه ترکی -
شیح نخدی - بکسر خاے نقطه دار و فتح نون شیطان لعین را گویند -
شید - بکسر اول و سکون ثانی مجهول و دال بمعنی نور باشد مطلقاً که آن روشنائی معنوی ست و هر چیز بسیار روشن را نیز گویند و بعربی کثیر الشعاع خوانند و یکی از نامهای آفتاب است و چشمهٔ آفتاب را هم گویند و نام پسر افراسیاب نیز بوده که او را پشنگ خوانند و به فتح اول زرق و سالوس و ساختگی باشد -
شیدا - بفتح اول بر وزن پیدا بمعنی دیوانه و لایعقل باشد -
شیداب - بکسر اول بر وزن تیزاب نام حکیمی بوده و او خاک را الٰه میدانند چنانکه دیگران آتش را -
شید اسپهبد - بمعنی روان بخش ست که بعربی روح القدس خوانند -
شیدان - بکسر اول بر وزن شیلان خوان طعام و نعمت را گویند -
شید آهرمن - بکسر اول ترجمهٔ نور شیطان ست چه شید بمعنی نور باشد و آهرمن شیطان را گویند و کنایه از خیالات زشت و تخیلات باطل بود -
شید رنگ - با راے قرشت بر وزن تیز جنگ نام پهلوانی بوده در نهایت فضل و دانش و او طبع را واجب الوجود میداند چه هیچ چیز خالی از و نیست -
شید وش - با ثانی مجهول بر وزن مهوش نام پسر گودرز است و گیو برادر او بود -
شیده - بکسر اول و سکون ثانی مجهول و فتح دال بمعنی شید است که هر چیز روشن و نام آفتاب و نام پسر افراسیاب باشد گویند چون او بغایت حسن و جمال داشت پدرش بشیده ملقب گردانید و کیخسرو بن سیاوخش که خواهرزادهٔ او بود روزی با او کشتی می گرفت چنانش بر زمین زد که هلاک شد و نام یکی از شاگردان سنمارست که بجهت بهرام گور خورنگه و سه دیر ساخت و بعضی گویند نام حکیمی بود که بجهت بهرام هفت عمارت فرموده ساخت که به هفت منظر مشهور است و شهر آمل بے اجازه گرفت
شیذر - با ثانی مجهول و ذال نقطه دار بر وزن دیگری از نامهاے خداست جل جلاله -
شیذیر - بکسر اول و ذال نقطه دار بر وزن زگهیر بمعنی شیذرست که یکی از اسماے الٰهی باشد -
شیر - بکسر اول و سکون ثانی مجهول و راے قرشت جانوریست معروف و بعربی اسد گویند و نام یکی از دوازده برج فلک هم هست و با ثانی معروف نیز معروف ست و آن چیزے باشد سفید و روان که از پستان ماده حیوانات برآید و از آن پنیر و ماست بندند -
شیرابه - با اول بثانی رسیده و ثالث بالف کشیده و فتح باے ابجد خشخاش را گویند و بعضے شیرهٔ خشخاش را گفته اند -
شیراز - دو معنی دارد اول نام شهریست مشهور و معروف در فارس گویند عمرو لیث آن را تعمیر کرد و دوم آنکه شبت اریزه کنند و با ماست بیامیزند و قدرے شیر بران ریزند پس در مشکے یا ظرفے کنند و چندروز بگذارند تا ترش گردد و بعد از آن با نان بخورند و بعضے گویند بمعنی دوم عربی ست و بمعنی ریچال هم بنظر آمده است که مرباے دوشابی باشد -
شیر البشر - کنایه از حضرت رسالت صلوات الله علیه و آله است -
شیران پولادخاے - بکسر نون کنایه شجاع و بهادر باشد و کنایه از اسپ پرزور
شیر انداز - با ثانی معروف بر وزن [illegible] پستانے را گویند که پر از شیر باشد [illegible] و با ثانی مجهول کنایه از مرد دلیر و شجاع و بهادر باشد -
شیر اوژان - با واو و زاے فارسی [illegible]

که کنایه از مردم شجاع و مردانه باشد و نام شخصی هم بوده است۔

شیرباـ با ثانی معروف و باے ابجد بالف کشیده شیربرنج را گویند و آن شله مانندیست که از برنج و شیر گوسفند یا گاو پزند و بعضے گویند شیربا شیریست که آنرا مایه زنند تا چون جغرات بسته گردد و بعد از ان میوهاے خشک دران ریزند و بعد از زمانی خورند و دوغ را نیز گویند و آن ماستے باشد که دران شیر گوسفند و گاو ریزند و آنرا بعربی شیراز خوانند۔

شیربخشیرـ بفتح باے ابجد و سکون خاے نقطه دار و شین قرشت بتحتانی کشیده و براے بے نقطه زده نام بخیست دوائی و آن را از هندوستان آورند طبیعت آن گرم و خشک است۔

شیربهاـ قیمت و بهاے شیرست و چیزے را نیز گویند از قماش و جواهر و زر و سیم که در هنگام داماد و کدخدائی بخانهٔ عروس بفرستند۔

شیرجـ بر وزن ایرج معرب شیره است که روغن کنجد باشد و بعربی دهن الحل خوانند با حاے بی نقطه۔

شیرجامهـ بر وزن زیرجامه پستان زنان و حیوانات دیگر باشد و کاسه و پیاله را نیز گویند که شیر دران کنند۔

شیرخام خوردنـ کنایه از غفلت کردن و خام طبعی باشد۔

شیرخشکـ بضم خا و سکون شین نقطه دار و کاف شیرخشت را گویند و آن شبنم مانندیست که در خراسان بر بوتهٔ [illegible] از [illegible] بید نشیند۔

شیر [illegible] [illegible] مجهول بر وزن سیردغ جامه [illegible] باشد

[illegible] مجهول کنایه از مردم دلیر و شجاع باشد۔

[illegible] بر وزن [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] گویند [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] را فربه سازد و اگر [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] بفتح زاے نقطه دار و سکون [illegible] شیر خفاش را

گویند که مرغ عیسے باشد و بفارسی شیره خوانند و گویند هیچ مرغے شیر ندارد الا الخفاش و شیر مرغ کہ گویند همین است گرم و خشک بود و سنگ مثانه را بریزاند اگر بخورند و ناخنهٔ چشم را ببرد اگر در چشم کشند۔

شیرزدهـ بفتح زاے نقطه دار و دال بے نقطه طفلے را گویند که در ایام شیرخوارگی شیر کم خورده باشد و بدان سبب ضعیف بماند۔

شیرزقـ بفتح راے و سکون قاف بمعنی شیرنج است که شیر خفاش باشد گویند هیچ مرغے شیر ندارد الا الخفاش۔

شیرزنهـ بفتح راے و نون چوبے را گویند که بدان ماست را بشورانند و برهم زنند تا مسکه از دوغ جدا شود۔

شیرزهـ بفتح زاے نقطه دار بمعنی زور و قوت و قدرت باشد

شیرسپهرـ کنایه از برج اسد است و آن از جملهٔ دوازده برج فلک باشد۔

شیرسوارـ کنایه از آفتاب عالم گرد است باعتبار اینکه برج اسد خانهٔ اوست۔

شیرشادروانـ صورت شیرے را گویند که در سایبانها و سراپردها نقش کنند۔

شیرشرزهـ شیر برهنه دندان و خشمگین و قهرناک را گویند و کنایه از حضرت امیر علیه السلام هم هست۔

شیرشرزهٔ غابـ با غین بالف کشیده و بباے ابجد زده کنایه از شاه مردان و شیر یزدان علی بن ابی طالب علیه السلام است۔

شیرشجرف گونـ با ثانی معروف کنایه از شراب لعلی انگوری است۔

شیرطاقیـ با ثانی مجهول کنایه از مردم صاحب غرور و بیدل باشد۔

[illegible] شیرطاقی در فرهنگ رشیدی بمعنی بیدل و [illegible] آورده و درین بیت نجیب جرباذقانی [illegible] [illegible]

چو شیر طاقی خود عزة للی ترسی چه ز روزگار کردار رو نهاد و طبع پلنگ ×
و مطابق آنست قول صاحب بهار عجم و خان آرزو نیز در سراج اللغة
بمعنی متفرد و بے بدل گفته و اینکه در برهان بمعنی صاحب غرور و بیدل
واقع شده در هیچ یکی از کتب لغت نیست و با کتب مذکوره منافاتی دارد
چنانکه از ما سبق ظاهر است والله اعلم بالصواب ۱۲

شیر گردون – کنایه از برج اسد است و آن از جمله بروج فلک باشد۔

شیرک کردن – با ثانی مجهول کنایه از دل دادن و دلیر کردن و مستولی گردانیدن باشد کسے را۔

شیر گنجشک – پرنده ایست بزرگ و درنده و مردار خوار کرا و را او را کاک نیز گویند بفتح واو۔

شیر گیا – گیاهیست که چون آنرا بشکنند از ان شیرهٔ سفیدی مانند شیر برآید و در حنا بها بکار برند۔

شیر گیر – با کاف فارسی بتحتانی رسیده و برای ابی نقطه زده مردم نیم مست را گویند و گاهے مردم مست را هم می گویند و نام روز بست و هشتم باشد از ماههای ملکی۔

شیر گیری – با کاف فارسی و رای قرشت هر دو بتحتانی رسیده بمعنی شیرگیر است که مردم نیم مست و مست و نام روز بست و هشتم از ماههای ملکی باشد۔

شیر لعاب – کنایه از عسل است که شهد و انگبین باشد۔

شیر ماهی – نوعی از ماهی سفید فلوس دار باشد و بوزن یک من تبریزی می شود و گوشت بسیار لذیذے دارد۔

شیر مرد – با میم بوزن نیم سرد کنایه از مردم دلیر و شجاع باشد و ارباب سلوک شخصی را گویند که سرد و گرم مجاهدات در راه عالم ملکوت و جبروت کشیده و تلخ و ترش ریاضات در مسافرت عالم لاهوت چشیده و از حظ نفس فارغ شده و بذکر خدا مانوس گشته و از بلاها تلذذ یافته و از نعیم هر دو جهان نفرت گرفته باشد۔

شیر مردان – کنایه از مردمان شجاع و دلیر و دلاور باشد و سالکان طریق حق را نیز گفته اند۔

شیر مرغ – به سکون ثالث مرغ جیسے را گویند که شب پره باشد جه گویند او مے زاید و بچه خود را شیر مے دهد و بکسر ثالث کنایه از محال باشد و با جان آدم مرادف است چنانکه مے گویند شیر مرغ و جان آدم۔

شیر مرغزار فلک – بمعنی شیر گردون است که کنایه از برج اسد باشد۔

شیر مگس – با ثانی مجهول و فتح میم و کاف فارسی و سکون سین بے نقطه عنکبوت را گویند۔

شیر و شلیم – با ثالث بواو رسیده و کسر شین نقطه دار و لام بتحتانی کشیده و به میم زده نام شهریست که مسجد اقصی در انجاست و آنرا بعربی بیت المقدس خوانند۔

شیر و نه – بفتح نون نوعے از جوشش باشد که بر اندام و روے اطفال برآید و آنرا بعربی سعفه خوانند و بیماری سر و دماغ و جنون را نیز گویند و مرضے باشد از امراض دواب۔

شیروی – بروزن نیکوی نام پسر خسرو پرویز است که به پدر عاق شده و بشیرویه اشتهار دارد و نام یکی از پهلوانان ایرانی هم هست که در خدمت منوچهر شاه مے بوده۔

شیرویه – با ثانی مجهول و فتح تحتانی آخر بمعنی شیروی است که پسر خسرو پرویز باشد و بمعنی نیکو و سند و صاحب شان و شوکت و شجاع و دلیر هم هست۔

شیره – بروزن زیره نوعے از شراب است و آن چنان باشد که بوزه و بنگاب را در یکدیگر داخل کنند

شیر بخت[1] را نیز گویند که روغن کنجد باشد است و بعربی دهن الحل گویند با حاے بی نقطه دار را هم مے گویند۔

[1] مخفی نماند که در اکثر نسخ برهان لفظ شیر بخت که در ... آمده بیاے فارسی بنظر رسیده و از هیچ کتاب دیگر اشتعاے به تعیین حرف آن مفهوم نشده از ینجاست که قبل ازین در ضمن ترجمهٔ لفظ روغن شش ...

لفظ مذکور بهای فارسی بطبع در آمده تا مراعات نسخ که قاعدهٔ مقررهٔ طبع این
کتاب است از دست نرود لیکن چون درین اوقات در اثنای طبع این
صفحات از کتاب مستطاب فرهنگ شعوری نوشته معلوم شد که لفظ مبحث
در شیرنجت بهای تازی ست در تحت لغت شیره بهای تازی مطبوع گشت

شیرنیک - مصغر شیرین باشد و نوعی از جوشش هم هست که
براندام و روی اطفال بر می آید و بعربی سعفه گویند -
شیرین کار - با کاف بالف کشیده و برای قرشت زده مردم
مسخره را گویند و شخصی را نیز گویند که سخنان شیرین و لطیف و
طرفه گفته باشد -
شیرینه - بروزن دیرینه بمعنی شیرنیک ست که نوعی از جوشش
روی و بدن اطفال می باشد و نام مرضی است که دواب را
بهم می رسد و چوبی که حفرات را ازند تا مسکه بهم آرد -
شیز - بکسر اول و سکون ثانی و زای نقطه دار آبنوس را گویند و
آن چوبی باشد سیاه که ازان چیزها سازند و کمان تیر اندازی را
نیز گفته اند -
شیشاک - باشین نقطه دار بروزن بیاک گوسفند یکساله را
گویند و رباب چهار تار را نیز گفته اند و آن سازیست مشهور -
شیشک - بروزن پیچک بمعنی شیشاک ست که گوسفند
یکساله و رباب چهار تاره باشد و نام مرغی هم هست که آنرا تیهو
خوانند و بمعنی عکه هم بنظر آمده است -
شیشله - بفتح ثالث و لام بمعنی شصت و بی قوت باشد و
دست و پای شست و بی قوت را نیز گویند و بعربی شل خوانند
شیشم - بفتح ثالث و سکون میم نوعی از ساز باشد که نوازند
... نغمات بار بد -
... ن بثانی رسیده و ثالث بواو کشیده تیهو را
... ست مانند کبک لیکن از کبک کوچکتر ست -
شیشه ... - باهای ابجد بروزن کینه ساز کنایه از محیل و
دغاباز باشد و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست -
شیشهٔ خوناب - کنایه از آسمان ست -

شیشه گردان - بمعنی اول شیشه باز ست که کنایه از
مردم محیل و دغاباز باشد -
شیشهٔ ماه - کنایه از آسمان اول ست و کنایه
از ماه هم هست که قمر باشد -
شیشیک - با اول و ثالث بتحتانی کشیده و بکاف زده
بمعنی شیشو باشد که تیهو ست -
شیفته - با فا بروزن ریخته عاشق و مدهوش و دیوانه مزاج
و واله و متحیر باشد -
شیفتگی - با فا بروزن ریختگی بمعنی برهمزدگی و بیهوشی حیرانی باشد
شیقوموری - با قاف و میم هر دو بواو رسیده و اول و رای
قرشت بتحتانی کشیده لغتی ست یونانی و معنی آن بعربی تین
احمق باشد و آن نوعی از انجیر ست که برگ آن به برگ توت میماند
شیک - بکسر اول و سکون ثانی و کاف شل را گویند یعنی
دست و پائی که دران گیرائی و قدرت رفتار نباشد -
شیگار - با کاف فارسی بروزن و معنی بیگار ست که کار
فرمودن بی اجرت و مزد باشد
شیلان - بروزن گیلان بمعنی عناب ست و آن میوه باشد
مانند سنجد که در دواها بکار برند خون را صاف کند و سماط
سلاطین و امرا را هم میگویند یعنی اسباب طعام را نیز گفته اند
شیلانه - با ثانی مجهول بروزن دیوانه بمعنی اول
شیلان ست که عناب باشد -
شیلم - بفتح اول و لام و سکون ثانی و میم نام دوائیست
که آنرا با گوگرد بر بهق طلا کنند نافع باشد و آنرا دوان شلک
نیز گویند و در میان گندم روید -
شیلونه - بروزن ... لاک پشت و سنگ پشت را گویند -
شیم - بروزن سیم نام رودخانه ایست که منبع آن از کوههای
دیلمان ست و بجانب گیلان میرود و نام نوعی از ماهی کوچک
فلوس دار باشد که بر پشت نقطهای سیاه دارد و بعربی زجره
خوانند و بعضی ماهی را گویند که یونس علیه السلام را فرو برده بود

به کلمه تعظیم نیز هست مانند شیخ و خواجه و امثال آن۔

شیشم ۔ با ثانی مجهول بروزن هیمه نام نوعی از انگور است و عرب عنب خوانند۔

شین ۔ بروزن سین مخفف نشین است که امر به نشستن باشد و حرفی بود از حروف تهجی دارای ثلثه است که سه صد باشد

شیناب ۔ با نون بروزن بیتاب بمعنی شنا و آب ورزی باشد

شینیز ۔ به فتح اول و کسر نون بروزن شبدیز بمعنی شونیز است که سیاه دانه باشد و آن تخمیست که بر روی خمیر نان پاشند و بعربی حبة السودا خوانند۔

شیو ۔ با ثانی مجهول بروزن دیو کمان تیر اندازی را گویند و بمعنی شیب هم آمده است که نقیض بالا باشد۔

شیوا ۔ با ثانی مجهول و واو بالف کشیده بمعنی فصیح و بلیغ باشد۔

شیوازبان ۔ بمعنی فصیح زبان که بلیغ بیان باشد۔

شیوان ۔ بروزن دیوان بمعنی آمیخته و برهم زده و لرزان باشد۔

شیوانیدن ۔ بروزن پیچانیدن بمعنی آمیختن و برهم زدن باشد عموماً و آرد و گندم و مانند آنرا در آب و امثال آن آمیختن را گویند خصوصاً و بمعنی لرزانیدن هم آمده است۔

شیوشه ۔ بضم اول و ثانی و فتح شین نقطه دار شوشه طلا و نقره را گویند و آن طلا و نقره گداخته است که در ناوچه آهنین ریزند و دنباله خربزه و هندوانه را نیز گفته اند۔

شیوم ۔ به فتح واو بروزن بیغم یعنی برهم زده گردم و آمیخته شوم و بیامیزم و برلرزم و لرزان گردم۔

شیون ۔ با ثانی مجهول بروزن بیچن ناله و افغانی را گویند که در هنگام محنت و مصیبت کنند۔

شیونده ۔ بروزن بیننده بمعنی آمیخته و برهم زده و لرزان باشد۔

شیوه ۔ با ثانی مجهول بروزن میوه بمعنی ناز و کرشمه و طور و عمل و طرز و روش و قاعده و قانون باشد و بمعنی هنر و کمال هم هست و خویشتن نمودن و خودنمائی و زیبائی و خوبی و نکوئی کردن را نیز گویند۔

شیهه ۔ بکسر اول و سکون ثانی و فتح ها آواز و صدای اسپ را گویند و بعربی صهیل خوانند۔

گفتار پانزدهم

از کتاب برهان قاطع در حرف صاد بی نقطه با حروف تهجی مبتنی بر ده بیان و محتوی بر هفتاد و هفت لغت و کنایت و یک انجام که آنهم مشتمل است بر هشت لغت که اول آنها صاد نقطه دار باشد

بیان اول

در صاد بی نقطه با الف مشتمل بر سه لغت و کنایت

صاب ۔ بسکون بای ابجد بر تای ابجد [illegible] را گویند که آنرا شیره باشد بمعنی در وقت بریدن و شکستن از آن چیزی برآید سفید مانند شیر و بصفاهانی سیب صاب خوانند و در عربی حنظل را گویند۔

صابوته ۔ با ثالث [illegible] فتح فوقانی زن پیر هفتاد ساله را گویند۔

صابون[1] - با ثالث بواو کشیده و بنون زده معروف ست و آن چیزی باشد که بدان جامه و امثال آن شویند و مسهل خلط خام هست
صاحب - با حای بی نقطه بر وزن کاتب وزیر را گویند و بمعنی خداوند هم آمده است و عربی ست -
صاحب افسر گردون - کنایه از حضرت عیسی علیه السلام ست
صاحب امضا - بکسر همزه و سکون میم و ضاد نقطه دار بالف کشیده کنایه از وزیر و نویسندگان باشد -
صاحب جوزا - کوکب عطارد را گویند چه برج جوزا خانهٔ اوست -
صاحب خاطران - کنایه از شاعران و اهل سخن و خوش طبعان باشد -
صاحب خبر - با بای ابجد بر وزن صاحب نظر کنایه از حاجبان و نقیبان و معرفان و ایلچیان باشد -
صاحب خطران - کنایه از ملوک و سلاطین و امرا و مشاهیر باشد -
صاحب رای - بمعنی وزیر ست چه رای در اصطلاح وزیر را گویند و کنایه از شیخ بو علی هم هست باعتبار اینکه وزیر فخر الدوله پادشاه ری بوده -
صاحب سفران افلاک - کنایه از سبعهٔ سیاره است که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه باشد -
صاحب سنگ - کنایه از مردم با وقار و صاحب قدر و تمکین باشد و کنایه از غیبت کننده و طعنه زننده هم هست
صاحب صاحب[illegible] - با بای ابجد کنایه از عیسی علیه السلام ست
[illegible] سب فطرت و فطانت عالی داشته
[illegible] ه و بهم رسانیده است -
[illegible] ن دبران - کنایه از برج ثور ست که برج دوم باشد از جملهٔ دوازده برج فلک -
صاحب کف بیضا - کنایه از حضرت موسی علیه السلام ست
صاره - بفتح رای قرشت بزبان اندلس گلیست که آنرا بفارسی فیل گوش خوانند و بعربی لوف الصغیر گویند -
صاع زر یوسف - کنایه از آفتاب جهانتاب ست -

بیان دوم

در صاد بی نقطه با بای ابجد مشتمل بر سیزده لغت و کنایت

صباح کنان - کنایه از صباح الخیر گویان ست یعنی مردمی که بصباح الخیر گفتن عادت کرده باشند -
صبار - بضم اول و ثانی بالف کشیده و برای قرشت زده خرمای هندی را گویند که تمر هندی باشد و بفتح اول در عربی بمعنی سنگ سخت باشد -
صباغ تنگار - کنایه از ماه است که قمر باشد -
صباغ جواهر - کنایه از آفتاب عالمتاب ست -
صبح دل - بسکون حای بی نقطه مردم صاف دل و روشن ضمیر و متقی و پرهیزگار باشد -
صبح راست - کنایه از صبح صادق ست که صبح دوم باشد
صبح راست خانه - بمعنی صبح راست ست که کنایه از صبح صادق باشد و بجای نون میم هم بنظر آمده است که راست خامه باشد -
صبح روان - کنایه از جوانان ست که نقیض پیران باشند و مسافران را نیز گویند -
صبح طمع نقاب - کنایه از صبح کاذب ست که صبح اول باشد
صبح نخست - بمعنی صبح طمع نقاب ست که کنایه از صبح کاذب باشد -
صبح نشینان - کنایه از صبح خیزان ست که مردمان عاقل سحرخیز باشند -
صبوره - بر وزن شوره حیز و مخنث و لیشت پا و پلید را گویند -

---

[1] صابون مخفف اصاب البونی ست و شرح آن در منتخب چنین می نویسد که موجد صابون عبد الرحمن البونی بوده بنا بر آن در ابتدا آنرا اصاب البونی گفتندی آخر بمرور دهور بسبب کثرت استعمال برای تخفیف صابون کرده اند

صبی - بفتح اول وثانی بتحتانی رسیده گیاهیست که آنرا سناگویند وبهترین آن مکی ست وبعضی گویند عصارهٔ سناست ودر اختیارات عصارهٔ اشنان نوشته اند ودر عربی طفل را گویند-

بیان سوم

در صاد بی نقطه با حای بی نقطه مشتمل بر ده لغت وکنایت

صحرای سیم - بکسر سین بی نقطه وسکون تحتانی ومیم کنایه از صبح صادق است که صبح دوم باشد-

صحرای قدسی - کنایه از عالم لاهوت ست که ملکوت سموات باشد-

صحناة - با نون بر وزن هیهات نوعی از طعام وخورش باشد در لار که ماهیابه گویند وآنرا از ماهی اشنه پزند-

صحن دو رنگ - کنایه از دنیا وعالم سفلی است-

صحن سیم - بکسر سین بی نقطه وسکون تحتانی ومیم کنایه از صفحهٔ کاغذ سفید باشد وکنایه از قرص ماه نیز هست-

صحن عظیم - کنایه از سطح ارض وروی زمین باشد-

صحن وسیع - بمعنی صحن عظیم ست که کنایه از روی زمین وسطح ارض باشد-

صحیفهٔ تیغ سحر - کنایه از روشنائی صبح کاذب است که صبح اول باشد-

صحیفهٔ زر - کنایه از آفتاب عالمتاب ورخ زرد وبرگهای خزان دیده ورخسارهٔ عاشق باشد-

بیان چهارم

در صاد بی نقطه با دال بی نقطه مشتمل بر ... لغت وکنایت

صدا - بر وزن ندا معرب سدا است وآن آوازی باشد که در کوه وگنبد وامثال آن پیچید وبازبان شنیده شود ودر عربی نیز بهمین معنی دارد-

صد شاخ کردن - بمعنی صد پاره کردن باشد چه شاخ بمعنی پاره هم آمده است-

صدف آتشین - کنایه از آفتاب عالمتاب است-

صدف روز - بمعنی صدف آتشین ست که کنایه از خورشید انور باشد-

صدف صد وچارده عقد - اشاره بقرآن مجید ست چه قرآن یک صد وچارده سوره دارد-

صدف فلک - کنایه از فلک الافلاک ست که فلک اعظم باشد وکنایه از آفتاب وماه هم هست وشکلی را نیز گویند در جانب شمال از پنج ستارهٔ بنات النعش وسه ستارهٔ دیگر که بصورت صدفی می نماید ونقطهٔ قطب درمیان آن واقع ست-

صدف گون ساغر - پیاله را گویند که از بلور ساخته شده باشد-

صدف مشکین رنگ - کنایه از آسمان ست باعتبار کبودی-

صدف هزار بیدق - کنایه از ستارهای آسمان ست-

بیان پنجم

در صاد بی نقطه با رای بی نقطه مشتمل بر هشت لغت وکنایت

صراف خزان - کنایه از خورشید ست وباد خزان وفصل خزان را هم می گویند-

صرصر کوه پیکر - کنایه از اسپ واشتر قوی هیکل وجلد باشد-

صرع ستارگان - کنایه از لرزش وچشمک زدن ستارگان باشد-

صرفان - بکسر اول بر وزن عرفان بمعنی اسرب باشد که قلعی گویند ونام نوعی از خرما هم هست وبفتح اول وثانی در عربی بهمین معنی ست وشب و[illegible]

صرف سجادهٔ زنگ - بکسر اول زعفرانی باشد-

صرفه بردن - کنایه از دو چیز ست که [illegible] نمودن وپیشی گرفتن ودیگری از نفع بردن وفایده کردن

صرو - بفتح اول [illegible] بمعنی شوکران ست

و آن [illegible] باشد که از [illegible] آن را [illegible] گویند و درس [illegible]
و آن گیاہی باشد که ہر کہ بیخ آن را بخورد جنون بہم رساند۔
صبرا۔ بروزن نصیرا نام گلیست که آن را بستان افروز و تاج خروس خوانند۔

بیان ششم

در صاد بی نقطه با فا مشتمل بر شش لغت و کنایت

صفحهٔ تیغ۔ بکسر ثانی کنایه از دو طرف تیغ ست و آن را صفحهٔ تیغ ہم می گویند۔
صف خاصه۔ کنایه از خیل پیغمبران و انبیا صلوات الله علیہم اجمعین باشد۔
صفراغون۔ با غین نقطه دار بروزن افلاطون بلغت یونانی نام مرغیست بمقدار گنجشک آن را بعربی عصفور الشوک خوانند و بعضے گویند نوعے از مرغ صیادست۔
صفرا کردن۔ کنایه از خشم کردن و اعراض نمودن باشد و استفراغ و قی کردن را نیز گویند۔
صفر کردن۔ بکسر اول کنایه از خالی کردن ست چه صفر بمعنی خالی و تہی باشد۔
صفینه۔ بروزن خزینه درخت ابہل را گویند و آن سرو کوہی ست و بعربی عرعر خوانند۔

بیان ہفتم

در صاد بی نقطه با لام مشتمل بر چہار لغت و کنایت

صلا۔ بفتح اول بروزن طلا برافروختن آتش را گویند بجہت [illegible] [illegible] بادی باشد که بجہت طعام دادن بدرویشان [illegible] فروختن کنند و بکسر اول در عربی [illegible]

[illegible] ست کہ صاحب فرہنگ شعوری می گوید که صفراغون طایر [illegible] رنگ مائل بسیاہی که اکثر در فالیزہا می باشد و آن را صفراگون بکاف فارسی نیز گویند و لبنہ نعمت الله می نویسد که پرندہ ایست که آن را بعربی [illegible] و بہندی [illegible] خوانند۔ ۱۲

[illegible] بضم اول بروزن گلابی [illegible] را گویند و آن آلتے باشد که از برنج ساخته اند و منجمان بدان ارتفاع کواکب معلوم کنند و گویند پسر ادریس پیغمبر علیه السلام واضع آنست۔
صلون۔ بفتح اول بروزن زیتون میوهٔ کبر ست که بفارسی کورز گویند و آن رستنی باشد شبیه بگردهٔ گوسفند و خرنوب نبطی ہمانست و بعربی ینبوت خوانند در دوشاب پروردهٔ آن ادرار آورد و در سرکه پروردہ شکم بندد۔
صلیب اکبر۔ کنایه از تقاطع خط استواست با خط محور که خط شمال و جنوب باشد و تقاطع میل شمالی و میل جنوبی و تقاطع فلک تدویر را نیز گویند۔

بیان ہشتم

در صاد بی نقطه با نون مشتمل بر سه لغت و کنایت

صنار۔ بکسر اول بروزن و معرب چنارست و آن درختی باشد معروف۔
صندل دانه۔ بفتح اول و دوائیست که آن را ابونا سفی مولی و بشیرازی ہزار اسفند و بلفظ دیگر حرمل عربی خوانند و معرب آن صندل دانج ست و آن نوعے از سداب کوہی باشد گرم و خشک ست در سوم و سفید آن بہترست بول و حیض را براند و عرق النسا و مفاصل را نافع است۔
صنعت سخن۔ کنایه از شعرست و آن کلامی باشد موزون۔

بیان نہم

در صاد بی نقطه با واو مشتمل بر پنج لغت و کنایت

صور آه۔ بضم اول و کسر رای قرشت کنایه از فریاد و نعره و آواز بلند دردناک باشد۔
صور صبحگاہی۔ کنایه از آه و ناله و فریاد و فغان صبحگاہی باشد۔
صور نیم شبی۔ کنایه از آه و ناله و فریاد و فغان نیم شبی باشد۔
صوطله۔ بضم اول و فتح طای حطی و لام نوعی از صلق باشد و بعضے گویند چقندریست زرد رنگ بسفیدی مائل

فه بسرخی اگر آب برگ آنرا بشراب ریزند بعد از دو ساعت سرکه گردد و اگر بر سرکه ریزند بعد از دو سه ساعت شراب شود۔
صومعه داران فلک ۔ کنایه از ملائکه مقربین باشد۔

بیان دہم

در صاد بی نقطه با یای حطی مشتمل بر دو لغت و کنایت

صیقل مس آفرینش ۔ کنایه از آفتاب عالمتاب است و صیقل مسیر آفرینش و صیقل مصر آفرینش هم بنظر آمده ست والله اعلم
صیمگان ۔ با کاف فارسی بر وزن نیمجان نام ولایتی است از ملک فارس۔

انجام

در ضاد نقطه دار با حروف تهجی مشتمل بر هشت لغت

ضال ۔ به تخفیف لام بر وزن شال میوه ایست سرخ رنگ شبیه بعناب و آنرا بفارسی کنار خوانند بضم کاف و بعربی ثمره السدر خوانند و در هندوستان بیر گویند و به تشدید لام در عربی بمعنی گمراه باشد بضم کاف فارسی۔
ضجاج ۔ بکسر اول و جیم بالف کشیده و جیم دیگر زده نوعی از صمغ ست و آن سفید می باشد و بجای صابون کار فرمایند و جامه و چیزهای دیگر بدان شویند و در عربی بمعنی بدی کردن باشد و بفتح اول هر درختی را گویند که دو دام آنرا بجویند و در عربی بمعنی بانگ و فریاد کردن باشد۔
ضرب ۔ بفتح اول و سکون رای قرشت و بای ابجد سجول را گویند که خارپشت تیرانداز باشد یعنی خارهای خود را چون تیر انداز د و در عربی بمعنی زدن باشد۔
ضرع ۔ بفتح اول و سکون را و عین بی نقطه بمعنی پستان است و آن چیزی باشد از انسان و حیوان و دیگر که شیر از ان دوشند گویند عربی ست و بفتح اول و سکون ثانی هم در عرب لاغر و ضعیف را گویند۔
ضرم ۔ بفتح اول و سکون رای قرشت و میم نام داروییست که آنرا بیونانی اسطوخدوس گویند و آن شاه اسفرم رومی است علت صرع را نافع باشد و در عربی افروخته شدن آتش و سخت گرم شدن و بسیار گرسنه گردیدن باشد۔
ضریع ۔ بر وزن سریع نباتی ست دریائی و بیشتر در ساحل و کنار دریا یابند۔
ضغبوس ۔ با غین نقطه دار بر وزن محبوس خربزه نارسیده را گویند که کالک باشد و بعربی مردم ضعیف و لاغر را گویند و گویند به معنی اول هم عربی ست۔
ضوم ۔ بفتح اول و میم و سکون ثانی و رای قرشت گل بستان افروز ست و آنرا تاج خروس هم می گویند بوئیدن آن عطسه آورد۔

گفتار شانزدهم

از کتاب برهان قاطع در حرف طای بی نقطه با حروف تهجی مبتنی بر بیان و محتوی بر یک صد و هفتاد و شش لغت و کنایت و یک از آنهم محتوی ست بر شش لغت و کنایت که اول آنها طای نقطه دار

بیان اول

در طای بی نقطه با الف مشتمل بر سی و نه لغت و کنایت

طاخک ۔ با خای نقطه دار بر وزن آرک

به زبان طبرستان بمعنی درختیست که بعضے آنرا طنگک بطای حطی و غین نقطه دار و طان نیز گویند و در تحقیق لغت طنگک بعد کتاب مذکور می نویسد که آن شبیه بدرخت سرو یا درخت صنو بر است ۱۲

از درختست که آنرا طاق گویند و بعربی علقم خوانند و بعضے گویند طاخک میوهٔ درخت طاق ست و بعضے گویند ثمرهٔ درختیست که آنرا در گرگان زهر زمین گویند اگر بهائم برگ آنرا بخورند بمیرند۔

طارطقه۔ بفتح رای بے نقطه و سکون طای حطی و قاف مفتوح دانهٔ ایست که آنرا ماهوب دانه گویند و بعربی حب الملوک خوانند و این غیر حب السلاطین ست۔

طارف۔ بفتح ثالث بروزن آصف مال نو یافته را گویند و در عربی بکسر ثالث شخصے را گویند که میان او و جد اکبر او آبا بسیار باشند یعنی از جد اکبر خود بسیار دور باشد۔

طارق۔ بکسر ثالث بروزن شارق بمعنی در باشد که عربان باب گویند و بمعنی ستاره و کوکب هم آمده است و بعضے گویند ستارهٔ صبح ست و در عربی در شب پیدا شونده و در شب آینده را گویند۔

طارم۔ بروزن آدم خانه را گویند که از چوب سازند همچو خرگاه وغیره و بام خانه را نیز گفته اند و بمعنی گنبد هم آمده است و محجری را نیز گویند که از چوب سازند و بر اطراف باغ و باغچه بجهت منع از دخول مردم [illegible] کنند۔

طارم اخضر۔ کنایه از آسمان ست۔

طارم فیروزه [illegible] طارم اخضر ست که کنایه از آسمان باشد۔

[illegible] ی طارم فیروزه است که کنایه از [illegible]

[illegible] است بتحتانی رسیده و فتح قاف بیونانی تخمی است که آنرا بعربی حب الخطائی و حب السلاطین خوانند و بشیرازی بانو گویند۔

طاس آبگون۔ بمعنی طارم [illegible] ست که کنایه از آسمان باشد۔

طاس زر۔ کنایه از آفتاب عالمتاب ست۔

طاس نگون۔ بکسر نون اول کنایه از آسمان ست و عربان فلک خوانند۔

طاق۔ بروزن ساق معروف است که آن محراب و تیزه ایوان و عمارت و پل و رود خانه باشد و بمعنی باز شده و گشوده هم آمده است و نوعے از جامه هم هست و آن فرجی و جبه بیقبا باشد و طیلسان و ردا را نیز گفته اند و باین معنی و بمعنی اول عربی ست و بمعنی یکتا باشد که در برابر جفت ست یعنی بی جفت و بی مانند و نوعی از صدا و آواز را نیز گویند۔

طاق ازرق۔ کنایه از فلک ست که آسمان باشد۔

طاق بازیچه رنگ۔ بمعنی طاق ازرق ست که آسمان باشد۔

طاق بر نهادن۔ کنایه از فراموش کردن و ترک دادن چیزے باشد۔

طاق خضرا۔ بمعنی طاق بازیچه رنگ ست که کنایه از آسمان باشد۔

طاقدیس۔ بکسر دال ابجد و سکون تحتانی و سین بی نقطه بمعنی طاق مانند ست چه دیس مانند را گویند و تخت خسرو پرویز را که از فریدون بوے رسیده بود طاقدیس می گفتند گویند جمیع حالات فلکی و نجومی در آن ظاهر می شده و آن سی طبقه بوده و در هر طبقه جمعے از ارکان دولت او جا بجا قرار گرفته اند و خسرو نیز بر آن تخت ملحقات و تصرفات کرده بود و صفهٔ حضرت سلیمان را هم گفته اند و ایوان پادشاهان را نیز گویند و تیزی پیش عمارت را هم می گویند۔

طاق شکر بوره۔ کنایه از قطاب و سنبوسهٔ شکری ست۔

طاق طارم۔ بمعنی طاق اخضر ست که کنایه از آسمان باشد۔

طاق فیروزه و طاق فیروزه رنگ۔ هر دو بمعنے آسمان ست۔

طاق کحلی ـ بضم کاف بمعنی طاق فیروزه رنگ ست که کنایه از آسمان باشد۔

طاق لاجوردی ـ بمعنی طاق کحلی ست که کنایه از آسمان باشد

طاق مقرنس ـ صفهٔ حضرت سلیمان علیه السلام را گویند و کنایه از آسمان هم هست۔

طاق نیلوفری ـ بمعنی طاق لاجوردی ست که کنایه از آسمان باشد۔

طاق نیخایه ـ بفتح یای حطی در آخر کنایه از آسمان باشد و طاق نیخانه هم بنظر آمده است که بجای تحتانی نون باشد۔

طاق و ترنب ـ بضم فوقانی و رای قرشت و سکون نون و بای ابجد از لغات مترادفه است و بمعنی طمطراق و کر و فر و خودنمائی باشد۔

طاق و طرم ـ بضم طا و رای بی نقطه و سکون میم بمعنی طمطراق و کر و فر و خودنمائی باشد اینهم از لغات مترادفه است۔

طاقه ـ بفتح ثالث بر وزن فاقه یک تار از ریسمان و یک عدد از جامهٔ ابریشمی وغیره و یک شاخ از ریحان باشد و تاب و طاقت و تحمل و توانائی را نیز گفته اند۔

طاقی ـ بر وزن ساقی نوعی از کلاه باشد۔

طالیسفر ـ با سین بی نقطه و فا بر وزن فالیزگر بلغت یونانی پوست بیخ زیتون هندی ست و بعضی گویند برگ درخت زیتون هندی باشد۔

طالیقون ـ بر وزن غاریقون بزبان رومی هفت جوش را گویند و آن هفت جسد ست که طلا و نقره و مس و قلعی و سرب و آهن و روح توتیا باشد آنها را با هم گدازند و از آن چیزها سازند گویند اگر منقاشی ازین بسازند و موی زیادتی که در چشم باشد بآن منقاش بکنند دیگر برنیاید و بعضی دالیقون بحذف یای حطی هم گفته اند و آنرا نوعی از مس میدانند و گویند مس زردست و ارباب اکسیر آنرا زر مس خوانند و گویند در کان مس روئیده است و آن

سیتیته هم هست۔

طامات ـ با میم بر وزن حاجات اقوال پراگنده و نیز بیان و سخنان هرزه و واهی و بی اصل را گویند و بمعنی عجمه باشد در زبان یعنی فصاحت نداشته باشد۔

طاوس آتش پر ـ کنایه از آفتاب عالمتاب ست۔

طاوس پران اخضر ـ بکسر نون کنایه از فرشتگان باشد و ستارگان را نیز گفته اند۔

طاوس خلد ـ کنایه از حور و غلمان بهشتی باشد۔

طاوس مشرق خرام ـ کنایه از آفتاب ست و آسمان را نیز گویند۔

طائر سدره و طائر سدره نشین ـ هر دو کنایه از جبرئیل علیه السلام است۔

طائر قدسی ـ کنایه از فرشته و ملک باشد۔

بیان دوم

در طای بی نقطه با بای ابجد مشتمل بر بست لغت و کنایت

طبار ـ بکسر اول و ثانی بالف کشیده و برای بی نقطه زده نوعی از انجیرست و آن سرخ و بزرگ می باشد۔

طباشیر ـ بر وزن و معرب تباشیرست و آن چیزیست دوائی و باستخوان سوخته میماند سرد و خشک است در دوم و سوم۔

طباشیر صبح ـ کنایه از سفیدی صبح صادق است۔

طباق ـ بفتح اول و ضم اول [illegible] ده است و بسکون قاف بلغت رومی بمعنی غافث ست [illegible] لاجوردی و در اشکال و از حوالی کوه [illegible] گرم و خشک ست در اول و دوم و بکار [illegible] زمین بلند و هر چیزی که آنرا برروی هم [illegible]

طباهجه ـ بفتح اول معرب تباهجه است که گوشت نرم باشد و خاگینه را نیز گویند

طبر - بروزن خطر نام ولایت طبرستان ست که مازندران باشد و بید طبری که به بید مجنون اشتهار دارد منسوب بآنجاست -

طبرخون - با خای نقطه دار بروزن شفق گون بید سرخ باشد و آنرا بید طبری نیز خوانند و بعضے گویند طبرخون سه عدد چوبست که آنرا با حلقهاے آهنی تعبیه کرده بهم پیوسته اند و شاطران بردست گیرند و مرغان و جانوران را بدان زنند و شکار کنند و رنگ سرخ را نیز گفته اند و بمعنی عناب هم آمده است و آن میوهٔ باشد دوائی شبیه بسنجد -

طبریه - بروزن حنفیه شهریست در جانب مغرب گویند عقرب دران شهر بسیارست -

طبطو - با طای حطی بروزن بدبو نام نوعی از مرغابی باشد -

طبع کافوری - کنایه از مزاج سرد و خشک باشد و کنایه از مردم کند طبع و خنک و بارد و یخ بسته هم هست و کنایه از فوت و موت باشد -

طبقا - بفتح اول و سکون ثانی و قاف بالف کشیده بلغت رومی نوعی از گندم باشد لیکن باریکتر از گندم ست و آنرا بفارسی کاکل گویند خوردن آن اسپ را ضرر نه رساند لیکن آدمی را ضرر بمعده رساند -

طبقری - بروزن جعفری طبقچه را گویند و بمعنی کنار و دامن هم هست و جائے و مقامی باشد غیر معلوم -

طبق زنبور - کنایه از خانهٔ زنبورست -

طبل خوردن - کنایه از رم کردن و رمیدن باشد -

طبل در زیر گلیم زدن - کنایه از پنهان داشتن امریست که مشهور و شهرت یافته باشد -

طبل یتیم ماندن - کنایه از بی نام و نشان بودن باشد -

طبل وطبل و الیسمین - هر دو بمعنی طبل ماتم است یعنی طبلے که در عاشوره و ماتم نوازند -

طبنگ - بفتح اول و ثانی بروزن و بمعنی تبنگ ست و آن طبقے باشد پهن و بزرگ از چوب که بقالان اجناس دران کنند -

طبیخ - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و بخاے نقطه دار زده بمعنی خربزه است که عربان بطیخ گویند و در عربی هر چیز پخته شده باشد -

طبیعت شناس - کنایه از طبیب معالج باشد -

بیان سوم

در طاے بے نقطه با راے بی نقطه مشتمل بر جهل و دو لغت و کنایت

طراثیث - با دو ثاے مثلثه بروزن نوامیس بمعنی طرثوث باشد و آن میوه ایست که بفارسی بلگ گویند -

طرار - بروزن و بمعنی عیارست که کیسه بر باشد -

طراز - بفتح اول بروزن نماز نام شهریست در حدود چین حسن خیزے باشد و خوبان طراز مشهور اند و مشک خوب نیز از انجا آورند و نام یکے از ولایت بدخشان هم هست و آن ولایت نیز بخوبان اشتهار دارد و هر کجا که دران جاهاے قیمتے و فاخر بافند عموماً و کارگاه دیبا بافی را گویند خصوصاً و دیبا قماشیست ابریشمی در نهایت نفاست و نام نیشکر و کارخانهٔ شکر سازی باشد در خوزستان و مقسم آب را نیز گفته اند یعنی جائے که آب رودخانه و چشمه از انجا بر چند قسمت می شود و هر قسمتے بطرفے میرود و باصطلاح بعضے از اهل خراسان بمعنی آراستن و پیراستن و ساختن چیزها بود و بمعنی نقش و نگار و زیب و زینت و آرائنده و زینت دهنده نیز آمده است و طرز و روش و قاعده و قانون و نمط باشد و گروهی از آدمیان هم هست و بکسر اول در عربی سجاف جامه و امثال آنرا گویند -

طرازنده - بفتح اول آرایش دهنده و پیرایش کننده باشد -

طراغیس - با غین نقطه دار بروزن نوامیس بلغت یونانی دوائیست که آنرا بفارسی جو برهنه و برهنه جو و بعربی سلت گویند و آن چیزی باشد مانند گندمی که پوست آنرا کنده باشند و بعضے طراقیس هم آمده است که بجاے غین قاف باشد -

طراغیون - بفتح اول وغین نقطه دار وتحتانی بواو رسیده ونون زده نام نباتیست وصمغ آن مانند صمغ عربی می باشد یک مثقال آن سنگ گرده را بریزاند وحیض را بگشاید۔

طراق - بفتح اول بروزن رواق صدا وآوازی باشد که از کوفتن وشکستن چیزی همچو استخوان وچوب مانند آن برآید۔

طراک - بفتح اول بروزن هلاک بمعنی طراق ست که آواز کوفتن وشکستن چیزها باشد۔

طراوه - بفتح اول وواو وجامه باشد ابریشمی که بر سرستان نیزه وعلم بندند۔

طرثوث - با دو ثای مثلثه بروزن محبوس بلغت یونانی میوه ایست که آن را بفارسی ... گویند وآن را اثیث نیز خوانند۔

طرخان - با خای معجمه بروزن مرجان نام پادشاه ترکستان است وقومی از ایشان را نیز ترخان گویند وشخصی که قلم تکلیف از او برداشته باشند که هر چیز خواهد بگوید ونوعی از سبزی خوردنی هم هست۔

طرخشقون - با خا وشین نقطه دار وقاف بروزن طلاگون کاسنی صحرائی را گویند وآن را خشقوق هم گفته اند که بجای نون قاف باشد۔

طرخون - بروزن افیون علفیست که عاقرقرحا بیخ آنست ونوعی از سبزی خوردنی هم هست۔

طرذیلون - با ذال نقطه دار ولام بروزن افتیمون بلغت یونانی انگدان باشد وآن درختی ست که صمغ آن انگوزه است وبعضی انگوزه را نیز طرذیلون خوانند که حلتیت باشد۔

طرز - بفتح اول وسکون ثانی وزای نقطه دار بمعنی قاعده وقانون وروش باشد۔

طرستوج - بفتح اول وثانی وسکون سین بی نقطه وفوقانی بواو رسیده وبجیم زده نوعی از ماهی دریائی باشد گویند خوردن آن خشکوی را ببرد۔

طرسیقوس - بضم اول وسکون ثانی وسین بی نقطه تحتانی رسیده وقاف بواو کشیده وبسین بی نقطه زده نام زاهدی وحکیمی بوده از نصاری وبعضی گویند نام پادشاهیست از نصاری۔

طرطانیوش - با طای حطی ونون وتحتانی بروزن حلوافروش نام جزیره ایست درمیان دریا وعذرا در آن جزیره افتاد وخلاص شد۔

طرغلودیس - بفتح اول وسکون ثانی وضم غین نقطه دار ولام بواو رسیده ودال بی نقطه بتحتانی کشیده وبسین بی نقطه زده بیونانی مرغی باشد به بزرگی گنجشک ودر بال او پر زردی می باشد وپیوسته در کنارهای آب نشیند ودم جنباند وآن را بعربی عصفور الشوک وعصفور السیاج خوانند وطرغلودیس وطرغلودقس هم گفته اند گوشت او سنگ گرده بریزاند ومنع آن هم کند که دیگر بهم نرسد۔

طرف - بفتح اول وثانی وسکون فا بمعنی حصه وپاره از چیزی باشد وبسکون ثانی بمعنی گوشه وکنار باشد وگوشه وکنار چشم را نیز گویند وبند نقره وآهن جامه صندوق را هم گفته اند وبمعنی کمربند هم آمده است۔

طرفا - بروزن سرما درخت گز وچوب گز را گویند۔

طرف بربستن - کنایه از نفع یافتن وچیزی حاصل کردن باشد از کسی واز جائی۔

طرفدار - با دال ابجد بروزن طلبگار کنایه از پادشاهان است وحکام وجاگیردار وسرحدنشین را نیز گویند۔

طرفدار انجم - کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

طرفدار پنجم - کنایت از ستاره ... است ... فلک پنجم جای اوست وپادشاه ترک ... بسبب آنکه اقلیم پنجم در تصرف اوست۔

طرف گرفتن - کنایه از حمایت کردن باشد وگوشه نشینی وسرحدگیری هم هست۔

طرفه - بضم اول بروزن ... چیزی را گویند که کسی ندیده باشد ومنظر خوش آید ودر مقام تعجب نیز گویند ...

خراشیده گردد و بفتح اول نام یکی از منازل قمرست در عربی و نقطهٔ سرخی را نیز گویند که بسبب آسیبی و ضربی در چشم بهم رسد۔

طرفهٔ شش طاق ـ بضم اول کنایه از عالم دنیاست باعتبار شش جهت و اسباب دنیا را نیز گویند۔

طرقوزان ـ کنایه از چوبدار و چاوش و پیاولی باشد که پیش پیش امرا و سلاطین رود و مردم را از میان راه بطرفی نشیب باو دهد۔

طرم ـ بضم اول و ثانی و سکون میم صدا و آواز دهل و نقاره باشد و بکسر اول و سکون ثانی در عربی مسکه و عسل را گویند۔

طرسینون ـ با میم و نون بروزن افتیمون بلغت یونانی نوعی از سنگ یشب باشد و بهترین آن سبز رنگ است گویند اگر بر بازو بندند از صاعقه ایمن باشد۔

طرنجومانس ـ بفتح اول و ثانی و سکون نون و جیم بواو رسیده و میم بالف کشیده و نون مکسور بسین بی نقطه زده یونانی نام دوائی ست که آنرا بفارسی پرسیاوشان و بعربی شعر الجن خوانند۔

طروقوقون ـ بضم اول و ثانی و هر دو قاف بواو کشیده و بنون زده بلغت یونانی میوه ایست صحرائی که آنرا بعربی زعرور و در خراسان علف شیران گویند و آنرا اطریقوقن هم خوانده اند و بعضی گویند زعرور هم یونانی ست۔

طروقولن ـ بضم اول و ثانی و قاف هر دو بواو کشیده و لام ساکن یونانی گلی ست که آنرا بستان افروز و تاج خروس گویند۔

طره ـ بضم [illegible] باشد و شاشوله و علاقهٔ دستار و کمربند [illegible] موی پیشانی اسپ را نیز گویند و خط سیاهی [illegible] باشد از جانب چپ و جانب راست [illegible] اند و جمیع موالی گویند عربی ست۔

طری ـ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده بمعنی تازه و تر باشد [illegible] ست که تازگی و رطوبت باشد۔

طریبا ـ بکسر اول و ثانی [illegible] بضم بای ابجد و فتح

لام نام داروئیست که آنرا هندقوقه و بیونانی اندقوقه گویند اگر طفلی دیر بحرکت آید و حرکت اعضای [illegible] آنرا گرفته با روغن کنجد بجوشانند بعد از آن [illegible] بمالند بحرکت آید تخم آن قوت باه دهد۔

طریخ ـ بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و بخای نقطه دار زده نوعی از ماهی کوچک باشد و از طرف آذربایجان آورند۔

طریده ـ بفتح اول بروزن جریده تیر ناوک و گرشکاری را میگویند و بمعنی راهزن و دزد و عیار هم آمده است۔

طریغان ـ با غین نقطه دار بروزن رفیقان نوعی از کاسنی باشد و آن مانند گل خسک زرد و خاردار میشود و بعربی قرطم بری خوانند و بروزن حریفان هم بنظر آمده است که بجای غین فا باشد۔

طریغون ـ با غین نقطه دار بروزن شبیخون بیونانی نام هرغیست که آنرا بوتیمار گویند و باین معنی بجای غین تا [illegible] هم بنظر آمده است۔

طریفلن ـ بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و فتح فا و لام و سکون نون دوائیست که آنرا اندروقوقو گویند [illegible] همانست و آن سه پسته باشد و بعربی ذو ثلثة الوان و ذو ثلثة اوراق خوانند و معنی آن هم بیونانی ذو ثلثة اوراق است و گیاه خصی الثعلب را نیز گویند۔

بیان چهاردهم

در طای بی نقطه با شین نقطه دار مشتمل بر چهار لغت [illegible]

طشت زر ـ معروف ست که طشت طلائی و لگن طلا باشد و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست و جام طلا را نیز گویند۔

طشتگر ـ بفتح کاف فارسی و سکون رای قرشت [illegible] گویند که طشت می سازد و نام [illegible] هم [illegible]

طشت نگون ـ بکسر نون اول کنایه از آسمان است۔

طشت و خایه ـ نوعی از بازی [illegible] چنان ست که درون تخم مرغ را خالی کنند و از شبنم پر سازند

و طشتی را در آفتاب گذارند و تخم مرغ را در طشت نهند چون طشت
گرم شود تخم مرغ باصول راه بالا برقص در آمده بر هوا رود و کنایه
از آسمان و زمین هم هست چه زمین بمنزلهٔ تخم مرغ است در میان
آسمان و نام طلسمی باشد و علم نجوم را نیز علم طشت و خایه گویند.

بیان پنجم

در طای بی نقطه با غین نقطه دار مشتمل بر دو لغت و کنایت

طغرا - بضم اول بر وزن بغرا القابی باشد که بر سر فرمان پادشاهان
می نویسند و در قدیم خطی بوده است منحنی که بر سر احکام ملوک میکشیده اند.

طغرل - بضم اول و ثالث بر وزن بلبل نوعی از مرغ شکاری
باشد و بکسر ثالث نام پادشاهی بوده از پادشاهان سلجوقی.

بیان ششم

در طای بی نقطه با فا مشتمل بر هفت لغت و کنایت

طفشیقون - با شین و قاف قرشت بر وزن افتیمون نام
دوائیست بلغت رومی که آنرا از ملک ارمن آورند پیکان تیر و
بیشتر اسلحهٔ جنگ را بدان زهر آلود سازند و بجای حرف ثانی
خای نقطه دار هم بنظر آمده است که طخشیقون باشد.

طفشیل - بکسر اول و ثالث بر وزن انجیل نوعی از طعام باشد
و آن عدس مقشر کرده است که با سرکه بپزند و خورند.

طفل چهل روزه - اشاره بآدم صفی الله علیه السلام است
بسبب آنکه طینت و گل او در چهل روز سرشته شد.

طفل زباندان - طفلی را گویند که سخن اوستاد را بیک
شنیدن بفهمد و یاد گیرد و باوستاد باز گوید.

طفل مشیمه - کنایه از شراب انگوری لعلی باشد.

طفله - بفتح اول و لام و سکون ثانی بلغت اهل اندلس
زیرهٔ صحرائی باشد و بعربی کمون البری خوانندش.

طفل هندو - مردمک چشم را گویند باعتبار سیاهی.

بیان هفتم

در طای بی نقطه با لام مشتمل بر هشت لغت و کنایت

طل - بضم اول و سکون ثانی زن بی شوهر را گویند و
با تشدید ثانی در عربی شیر گوسفند و شیر هر حیوانی که خورند.

طلا - بکسر اول معروفست که بعربی ذهب خوانند و در عربی
شراب را گویند و بعضی گویند طلا مثلث است یعنی شیرهٔ انگوری
که سه حصهٔ آن جوشیده و یک حصه مانده باشد و قطران را نیز
گفته اند و آن صمغی باشد سیاه و بفتح اول در عربی تن و بدن
حیوانات و بچهٔ حیوان سم شگافته باشد.

طلب - بضم اول و سکون ثانی و بای ابجد جماعتی و گروهی
از مردم را گویند که یک جا جمع شده و گرد آمده باشند و بفتح اول
و ثانی در عربی بمعنی جستجو باشد.

طلحند - بفتح اول و حای بی نقطه بر وزن فرزند نام پادشاه
هندوستان است که از مردم چین شکست خورد و از غصهٔ آن
بر تخت فیل جان داد و بعضی گویند از برادر خود شکست یافت
و جمعی بر آنند که سکندر او را شکست داد و مادر از فراق فرزند
بیطاقتی میکرد و صصه بن داهر که یکی از حکمای هند بود جهت
تسکین او شطرنج را وضع کرد و در مجلس او می باخت تا او مشغول
شود و از آن اندوه باز آید.

طلق - بفتح اول و سکون ثانی و قاف گوهری باشد کانی
گویند هر که حل کردهٔ آنرا بر بدن مالد آتش بر بدن او اثر نکند
و بعربی کوکب الارض خوانند و بکسر اول در عربی بمعنی حلال
باشد که در برابر حرام است و بمعنی آزاد هم هست که در مقابل
بنده باشد.

طلق روان - بکسر قاف کنایه از شراب است و بعربی
خمر گویند.

طلل - بر وزن خلل بمعنی نشان
باشد و تن و بدن آدمی و حیوانات دیگر
گویند عربی است.

طلیسا - بفتح اول و سکون ثانی و تحتانی [illegible]
نوعی از صدف باشد و آن کوچک می شود [illegible]
با نان خورند.

بیان هشتم

در طای بی نقطه با میم مشتمل بر پنج لغت و کنایت

طمرا - با رای بی نقطه بر وزن خلوا بید انجیر را گویند و آن دانه ای باشد که از آن روغن گیرند و بعربی خروع خوانند -

طمطراق - بضم هر دو طای حطی بمعنی طاق و ترنب ست که کبر و فر و خودنمائی باشد -

طمع خام - کنایه از توقع داشتن چیزیست که ممکن الحصول نباشد

طمغاج - بفتح اول و غین نقطه دار بر وزن امواج نام ولایتی ست از ترکستان -

طمغاج خانه - نام پادشاه سمرقند بوده و بعضی گویند نام پادشاهان تبت و یغماست -

بیان نهم

در طای بی نقطه با نون مشتمل بر سه لغت

طنبک - بضم اول و فتح بای ابجد بر وزن اورنگ دهلی باشد دم دراز که آن را از چوب و گاهی از سفال نیز سازند و زنگیران و سرآوازه خوانان در زیر بغل گرفته نوازند و خوانند

طنجه - بر وزن گنجه نام شهریست در جانب مغرب نزدیک بکوه قاف

طنطنه - با طای حطی بر وزن زنگنه آواز رباب و بربط و رود و امثال آنها را گویند -

بیان دهم

در طای بی نقطه با واو مشتمل بر بیست و پنج لغت و کنایت

طواره - بر وزن شراره بمعنی بتیس ست و آن بیخی باشد مانند ماه پروین گویند با ماه پروین در یک جا روید لیکن [illegible]

[illegible] شخصی را گویند که میوه و امثال آن را [illegible] کوچه و بازار بگرداند و بفروشد و عسس و [illegible] نیز گویند و بمعنی دزد و راهزن هم آمده است -

طور - بفتح اول و سکون ثانی و رای قرشت بمعنی طرز و روش [illegible] عمده و قانون باشد و بمعنی حد و طرف هم آمده است و

بضم اول و ثانی مجهول بمعنی وحشی ست که در مقابل رام باشد و با ثانی معروف نام کوهی ست مشهور و عربی ست -

طوردان - با دال ابجد بر وزن دودمان اسپ و استر و شتر بزرگ بارکش و رونده را گویند -

طور زیبا - بکسر زای هوز و سکون یای حطی و بای ابجد بالف کشیده نام کوهیست نزدیک به بیت المقدس شریف بسبب قصی گویند در آنجا هفتاد هزار پیغمبر از دنیا رحلت کرده اند و عیسی علیه السلام از آنجا بآسمان رفته است -

طورسیقوس - بضم اول بمعنی طرسیقوس ست که نام زاهدی و حکیمی و پادشاهی بوده از نصاری -

طور سینا - بکسر سین کوهیست در حدود مصر نزدیک بشهر که مابین شام و وادی قری است و محل مناجات موسی علیه السلام بوده و بعضی گویند در صحرای تیه باشد نزدیک به شهر قلزم که نهایت دریای فارس ست -

طورک - بضم اول بر وزن خوبک نام سپهسالار ضحاک اسدی بوده -

طور هارون - کوهیست که هارون برادر موسی علیه السلام در انجا مدفون ست -

طوری - با ثانی مجهول بر وزن نوری بمعنی رمیدگی و وحشت باشد که نقیض رام شدن و انس ست -

طوسک - با سین بی نقطه بر وزن خوبک نوعی از خار است که آن را بعربی شوکة الدراجین و خس الکلب و مشط الراعی خوانند گویند اگر قدری از گل آن بکوبند و در شیر بالند شیر بسته گردد و اگر بجوشانند و بر موضعی که خواهند قطع کردن ضماد کنند بحس گرداند -

طوط - بر وزن لوط بمعنی پنبه باشد که بعربی قطن گویند و مرود دراز قد را نیز گفته اند -

طوطاق اغریوس - با طای حطی بالف کشیده و بقاف زده و فتح همزه و کسر رای قرشت و تحتانی بواو

کشیده و بسین بی نقطه زده لغتیست یونانی و معنی آن بعربی حماض البری ست و آن رستنی باشد که حماض البقر و سلق بری هم می گویند و آنرا احماض اعزیون هم خوانند که بجای سین نون باشد۔

طوطک ـ بروزن خوبک نام مرغیست مشهور بطوطی۔

طوطیا نوش ـ نام دبیر اسکندر بود و اورا در لشکر پادشاه زنگ به قتل آوردند و خون اورا خوردند۔

طوطیا نیوش ـ بزیادتی تحتانی بعد از نون همان طوطیا نوش ست که دبیر و منشی سکندر باشد۔

طوطی صحرا ـ کنایه از سبزهٔ صحراست۔

طوف ـ بروزن صوف زنی را گویند که بغایت پیر و کهن شده باشد۔

طوفریوس ـ بضم اول و فتح فا و سکون رای قرشت و تحتانی بواو کشیده و بسین بی نقطه زده بیونانی نوعی از کماذریوس ست و آن گیاهی باشد سبز رنگ بسیار تلخ و بشیرازی زبان دارو ی تلخ گویند۔

طوق بهار ـ بکسر قاف قوس قزح را گویند۔

طوقدار ـ بروزن شرمسار کنایه از پسر امرد مخطط باشد و بمعنی بنده و اسیر و گرفتار هم هست و قمری را نیز گویند۔

طوق عنبر ـ بکسر قاف کنایه از نودمیدگی خط خوبان باشد۔

طوق ماه ـ بمعنی هاله و خرمن ماه است و آن دائره باشد که در بعضی از شبها از بخار بدور ماه بهم میرسد۔

طولیدون ـ بضم اول و لام بتحتانی رسیده و دال بی نقطه کشیده و بنون زده بیونانی دوائیست که بفارسی روباه تربک و بعربی عنب الثعلب خوانند۔

طونشاس ـ بضم اول و نون و سکون سین بی نقطه و لام بضموم و بسین بی نقطه زده بیونانی گیاهیست خوشبوی که آنرا بفارسی کاه که و بعربی اذخر خوانند۔

	بیان یازدهم	

در طای بی نقطه با های مشتمل بر پنج لغت

طهف ـ بفتح اول بروزن نجف در عربی بمعنی ذره باشد و آن نوعی از غله است و بعضی گویند طعامیست که از ذره پزند۔

طهماسب ـ نام یکی از پادشاهان ایران بوده گویند هفت سال خراج تمام ایران را بخشید و پنجاه سال پادشاهی کرده۔

طهمورث ـ نام پادشاهی بوده از نبیرهای هوشنگ گویند ابلیس را مرکوب ساخته بود و سوار می شد و مدت پادشاهی اورا بعضی سی سال گویند و بعضی هزار سال نوشته اند۔

	بیان دوازدهم	

در طای بی نقطه با یای حطی مشتمل بر هژده لغت و کنایت

طیا ـ بفتح اول بروزن حیا بلغت یونانی نوشادر پیکانی را گویند و آن چیزیست شبیه به نمک۔

طیاره ـ بروزن هزاره کشتی و جهاز تیز رو را گویند۔

طیاف ـ بکسر اول بروزن غلاف شکنجه و گرانی را گویند که در خواب بر مردم افتد و بعربی کابوس خوانند۔

طیان ـ بفتح اول بروزن خزان یاسمن صحرائی را گویند و آن مانند لبلاب بر پیچد و بر شاخهای آن خارمی باشد مانند خار گل و آنرا بعربی حشیشة النار خوانند۔

طیره ـ بکسر اول بروزن خیره خجلت و خجالت و خجل را گویند و بمعنی آزردگی هم آمده است و در عربی بمعنی فال بد باشد و بفتح اول هم در عربی بمعنی قهر و خشم باشد۔

طیسقون ـ بفتح اول و سین بی نقطه و قاف بروزن [illegible] نام شهریست در ایران زمین [illegible] ایران بوده۔

طیس ـ بفتح اول و سین بی نقطه بستر و بالین

طیطان ـ با طای حطی ثانی بروزن گیلان بلغت سریانی گندنای صحرائی را گویند و بعربی کراث بری خوانند۔

طیطلو ـ با طای حطی [illegible] بروزن [illegible] [illegible] باشد

وطیطو نیز گفته اند که طای دوم تای قرشت باشد۔

طیفور - بفتح اول وضم فا بروزن دیجور مطلق پرنده را گویند اعم از مرغ و ملخ و امثال آن۔

طیقی - با اول وقاف هر دو تحتانی کشیده حبی باشد سرخ رنگ مانند سماق بغدادی وبعضی گویند حب بلسان ست۔

طیلافیدون - بفتح اول وسکون ثانی ولام الف وفای مفتوح وتحتانی بواو کشیده بنون زده نوعی از حی العالم ست که بستان افروز باشد وبعضی تخم بستان افروز را گفته اند۔

طیلسان - بفتح اول ولام ردا وفوطه را گویند که عربان وخطیبان بر دوش اندازند۔

طیلسان مزعفر - کنایه از شعاع آفتاب است۔

طیلسان مطرا - کنایه از شب است که بعربی لیل خوانند۔

طینوسه - بفتح اول وسکون ثانی ونون بواو کشیده وسین بی نقطه زده حیوانی باشد مانند قرانیح لیکن کوچکتر از وست وشکل قرانیح از وسمه آید وقرانیح جانوریست از مگس بزرگتر وعرو سک همان ست۔

طیور سدره - کنایه از فرشتگان آسمان باشد۔

طیهوج - با جیم معرب تیهو ست وآن مرغی باشد شبیه بکبک لیکن از و کوچکتر ست۔

بیان اول

در ظای نقطه دار با لام مشتمل بر شش لغت وکنایت

ظل حق - کنایه از خلیفه و پادشاه باشد۔

ظل خدا - بمعنی ظل حق ست که کنایه از خلیفه و پادشاه باشد۔

ظل زمین - کنایه از شب ست که بعربی لیل خوانند۔

ظلمات ثلثه - کنایه از کدورات طول وعرض وعمق عالم سفلی ست وبعضی گویند کنایه از سه تاریکی باشد که یونس علیه السلام دران مبتلا بود وآن تاریکی شب وتاریکی شکم ماهی وتاریکی قعر دریاست وجمعی برانند که کنایه از کدورت طبعی و هوای نفسانی وخاصیت حیوانی باشد وباعتقاد بعضی کنایه از تاریکی مشیمه وتاریکی رحم وتاریکی شکم مادر باشد والله اعلم۔

ظلمتیان - کنایه از بت پرستان وخلاف مذهب حق باشد۔

ظلیم - بروزن حلیم نام مرغیست که آنرا شتر مرغ گویند ودر عربی بغایت ستم کننده را گویند۔

گفتار هشتم

از کتاب برهان قاطع در حرف عین بی نقطه با حروف تهجی مشتمل بر نوزده بیان و محتوی بر یکصد وهشتاد ودو لغت وکنایت

بیان اول

[illegible] نقطه با الف مشتمل بر پانزده لغت وکنایت

[illegible]ا - کنایه از دنیای فانی وعالم سفلی باشد۔

عاشق - بکسر شین نقطه دار وسکون قاف وبای ابجد [illegible] الف کشیده نام نوعی از طعام ست که آنرا با سرکه یا آب لیمو پزند۔

عاشق خشک - بفتح خا [illegible] از [illegible] او کنایه از [illegible] عاشق خسیس ودر دل وسینه صدق وتیتالی باشد۔

عاشق سنگ جان - کنایه از دنیا طلبان وطالبان دنیا باشد۔

عاقول - با قاف بواو کشیده وبه لام زده نوعی از خار خوش که کبر باشد وبعضی گویند درخت ساج ست۔

عالم تر - بکسر لام ومیم وفتح فوقانی وسکون رای قرشت

کنایه از شخصی ست که خود را صالح و فاضل وانماید و جاهل و فاسق باشد و به فتح لام اشاره بعالم جاهلیت ست۔

عالم جان ۔ یعنی عالم ارواح و کنایه از دنیا و عالم سفلی هم هست و عناصر اربعه را نیز گویند۔

عالم خاک ۔ کنایه از دنیا باشد و جسد آدمی را نیز گویند۔

عالم دورنگ ۔ کنایه از دنیا و عالم ست باعتبار شب و روز و کنایه از مردم منافق و دورو و غدار هم هست۔

عالم کون ۔ به فتح کاف کنایه از دنیای فانی و عالم سفلی ست۔

عاملان دریا و کان ۔ کنایه از سیارات ست که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و قمر باشد که ماه هست

عامل جان ۔ بکسر لام اشاره بذات پاک باری تعالی ست جل جلاله و کنایه از عناصر اربعه هم هست۔

عامل دریا و کان ۔ کنایه از آفتاب عالمتاب هست

عامل طبع ۔ کنایه از روح حیوانی ست۔

عایشهٔ لب جوی ۔ پرنده ایست که آنرا بعربی صعوه میگویند

بیان دوم

در عین بی نقطه با بای ابجد مشتمل بر چهار لغت و کنایت

عباسیان ۔ اشاره به خلفای عباسی باشد۔

عبب ۔ بفتح اول و ثانی و سکون بای ابجد میوه و ثمر کاکنج ست که عروس در پرده باشد و آنرا عنب نیز گویند۔

عبرت پذیر رفتن ۔ کنایه از پند گرفتن و نصیحت گوش کردن باشد۔

عبرت شش روزه ۔ کنایه از آسمان و زمین و انچه در مابین آسمان و زمین و در روی زمین ست از مخلوقات و کنایه از انچه در میان آدمیم و از ما بالفعل آید و کنایه بانچه از حوادث بالفعل سے آید۔

بیان سوم

در عین بی نقطه با جیم مشتمل بر چهار لغت و کنایت

عجب رود ۔ با رای بی نقطه بر وزن ترک سود [illegible]

یکی از سازهاست که می نوازند و بعضی گویند از قسم مزامیر ست که سازهای نی باشد و بعضی صدا و آواز ساز نی را عجب وی گویند

عجما ۔ به فتح اول و سکون ثانی و میم بالف کشیده کسی را گویند که هیچ خیری و شری و از سیده باشد و در عربی حیوان غیر ذی عقل و زنی که قادر بر سخن کردن نباشد۔

عجوز خشک پستان ۔ کنایه از دنیای بی وفا باشد و زنی را نیز گویند که هرگز نزائیده باشد۔

عجوزهٔ فرتوت ۔ کنایه از دنیای کهن و عالم زمین باشد

بیان چهارم

در عین بی نقطه با دال بی نقطه مشتمل بر چهار لغت و کنایت

عدرنا ۔ به فتح اول و ثانی و سکون رای قرشت و نون بالف کشیده بمعنی کندش ست که آنرا بشیرازی چوبک اشنان خوانند و آذربویه همان ست۔

عدنگ ۔ بر وزن خدنگ مردم ابله و نامطبوع و نادان را گویند۔

عده دار بکر ۔ بکسر اول کنایه از شرابیست که هنوز از آن نخورده باشند و خم شراب را نیز گویند۔

عده داران رزان ۔ کنایه از خمهای باشد پر از شراب که هنوز سر آنها را نگشوده باشند۔

بیان پنجم

در عین بی نقطه با ذال نقطه دار مشتمل بر سه لغت

عذبه ۔ به فتح اول و بای ابجد و سکون ثانی میوه و ثمر چوب گز ست و آنرا گزمازک و بعربی ثمرة الطرفا گویند و

بفتح اول و ثانی رشته تازیانه و ریسمان ترازو و بعضی شاهین هندسه و بهر دو معنی عربی

عذرا ۔ بضم اول نام معشوقهٔ وامق ست و

[illegible] لفظ عذرا بمعنی زن شوهر که معشوقهٔ وامق [illegible]

غیر آن به فتح اول ست و مشهور نیز همین ست لیکن [illegible]

[illegible] از کجا باشد نقل نموده [illegible]

بکر و دوشیزه در زمان سکندر ذو القرنین و قصهٔ وامق و عذرا
مشهور است و یکی از اصطلاحات بازی نرد هم هست و آن چنان
باشد که هر کس سه در سه یازده ندب از حریف ببرد گویند عذرا
بر دیگری را بسته آنچه گرو کرده باشند بستاند و با زبون حریف دوم
یازده ندب پی درپی ببرد گویند وامق بر دیگری را برد و آنچه گرو
کرده باشند بگیرد و بمعنی آشکارا هم آمده است که نقیض پنهان
باشد و برج سنبله را نیز گویند و آن برج ششم است از دوازده
برج فلک و به فتح اول در عربی دختر بکر را گویند و بفارسی دوشیزه خوانند
عذر لنگ - بکسر رای قرشت کنایه از بهانهٔ سست و
ضعیف و عذر سقیم باشد -

بیان ششم

در عین بی نقطه با رای بی نقطه مشتمل بر چهل لغت و کنایت

عرار - به فتح اول بر وزن قرار گلیست که آنرا گل گاو چشم و
بابونهٔ گاو گویند و بعربی عین البقر و بیونانی قرابیون خوانند
و عربی ست -
عرابه - به فتح اول و ثانی و بای ابجد بالف کشیده و نون
مفتوح بمعنی دف و دایره باشد و بعضی دایرهٔ حلقه دار را گویند -
عربده جوی - کنایه از جنگجو و جنگ آور باشد و کنایه از چاپلوس
و فریب دهنده و کنایه از بازیگر و حلقه باز و امثال آن هم هست -
عرش اکبر - کنایه از دل آدمی زاد باشد و بعربی قلب خوانند -
عرش سبائی - بکسر شین نقطه دار و فتح سین بی نقطه کنایه از
تخت بلقیس زن سلیمان باشد که پادشاه شهر سبا بود -
عرش وران - کنایه از انبیا و اولیا و اهل الله و اهل دل
باشد که [illegible] و هم بنظر آمده است که عرش روان باشد -
[illegible] از ملائکه مقربین و حاملان عرش باشد -
[illegible] به فتح اول و صاد بی نقطه بر وزن قرقف حشیشه
[illegible] آنرا الشیرازی ماش دارو و بیونانی کافیطوس خوانند -
عرصم - بکسر اول و صاد بی نقطه و سکون ثانی و میم به لغت
اهل یمن بادنجان صحرائی باشد -

عرطنیثا - با طای حطی و نون و ثای مثلثه بر وزن مرقیشا
بیخیست که آنرا الشیرازی چوبک اشنان خوانند از آب آن دو قطره
در بینی چکانند درد دندان را سود دارد و صاحب [illegible] میگوید
خربزهٔ تلخ که میان او سفید باشد -
عرعر - به فتح هر دو عین و سکون هر دو را بعربی درخت سرو
کوهیست گویند میان آن درخت و نخل خرما عداوت است
و یکجا باهم نرویند -
عرقچین - با قاف و جیم فارسی نوعی از کلاه است و آنرا
تاقیه نیز گویند و قطیفه را هم گفته اند و هر چیز که بدان عرق پاک کنند
عرق کردن - کنایه از چیزی دادن باشد و کنایه از خجل
شدن و خجالت کشیدن هم هست -
عرق کرده - کنایه از اسپی باشد که او را بکثرت سواری
چنان کرده باشند که از دوانیدن و تردد فرمودن بسیار
عرق بر بدن او ننشیند و نفسش تنگ نشود -
عرق گیر - کنایه از خجل و شرمنده باشد و پارچه را نیز گویند
که بدان عرق از بدن پاک سازند -
عرقوب - با قاف بر وزن مرغوب نام شخصی بوده از
عرب و او بخلف وعده مشهور است -
عرقیه - با قاف بر وزن حنفیه دستارچه و رومال ابریشمی را گویند -
عرم - به فتح اول و کسر ثانی و سکون میم نوعی از ماهی باشد
که اهل مغرب آنرا سردین و بیونانی سارییس خوانند و در عربی نام
آبخور و آبگیری بوده که اهل سبا آنرا با سنگ و قیر بسته بوده اند و
بفتح اول و ثانی در عربی گوشت بی استخوان را گویند -
عرمض - به فتح اول و میم و سکون ثانی و ضاد نقطه دار نوعی
از درخت کنار است و آنرا خارها مانند قلاب و منقار مرغان
می باشد و هرگز بار و میوه ندهد و در عربی جامهٔ غوک را گویند
و آن چیزی باشد سبز که در روی آبهای ایستاده بهم رسد و
طحلب همان است -
عرن - به فتح اول و سکون ثانی و نون چیزیست که آن

در پهلوی دست و پای اسپ نزدیک بزانو همانند چرم میشود و روز
بروز بلند تر میگردد و عرب آنرا عظم الصبی میگویند بخور آن تب
ربع را نافع است و بفتح اول و ثانی بعربی شقاق باشد و آن کفیدگی
دست و پای آدمی و اسپ و حیوانات دیگر است۔
عروس ۔ معروف ست که زن داماد باشد و نام گنج اول است
از گنجهای خسرو پرویز و یکی از گنجهای کیکاؤس هم هست که بطوس
داده بود و گنجینه را نیز گویند و زنبیر دیگر زال و رستم و گیو بهره گرگ رد
نیز ... دیگر عروس گویند و اهل عمل آنرا الفس خوانند۔
عروس ارغنون زن ۔ کنایه از ستارهٔ زهره است و
آسمان سوم جای اوست۔
عروسان باغ ۔ کنایه از گلها و میوه‌ها و نهالهای نو برآمده
و درخت میوه دار باشد۔
عروسان چمن ۔ بمعنی عروسان باغ ست که کنایه از نهالها
و گلها و میوه‌های نو رسیده باشد۔
عروسان خلد ۔ بضم خای نقطه‌دار کنایه از حوران بهشتی باشد
عروسان بیابان ۔ کنایه از شتران بارکش باشد عموماً و
شتران راه مکه را گویند خصوصاً۔
عروس چهارم فلک ۔ کنایه از خورشید جهان آرا باشد۔
عروس جهان ۔ کنایه از جهان باشد بطریق اضافه یعنی
عروسیکه آن جهان ست و کنایه از کوکب زهره هم هست۔
عروس چرخ ۔ کنایه از آفتاب جهانگرد ست۔
عروس خاوری ۔ بمعنی عروس چرخ ست که آفتاب
جهانتاب باشد۔
عروس خشک پستان ۔ کنایه از دنیای بی بقا باشد
و زنی را نیز گویند که عقیمه بود یعنی هرگز نزائیده باشد۔
عروس در پرده ۔ دوائیست که آنرا کاکنج گویند تخم آنرا
تا هفت روز هر روز هفت عدد و هر زنی که بخورد و هرگز آبستن نگردد
عروس روز ۔ بمعنی عروس خاوریست که خورشید عالم افروز باشد
عروس شوی مرده و عروس مرده شوی ۔ کنایه
از دنیای فانی باشد۔
عروس عرب ۔ کنایه از مکهٔ معظمه است زادها الله
شرفاً و تعظیماً۔
عروس عدن ۔ کنایه از ماه باشد و بعربی قمر خوانند و کنایه
از ستاره‌های آسمانی هم هست و پرستار و خدمتگاری را نیز گویند
که شبها با او دخول توان کرد۔
عروس فلک ۔ کنایه از آفتاب جهان آراست۔
عروسک ۔ بر وزن خموشک منجنیق کوچک را گویند و آن
آلتی باشد که در قلعها سازند و بدان سنگ و آتش و خاکستر
بجانب دشمن اندازند و بمعنی کرم شب تاب هم آمده است
و نام پرنده‌ایست که شبها بیدار باشد و بانگ کند و رنگ سلیح را
نیز گویند و لعبتی که دختران سازند و تصغیر عروس و دختر نابالغ
که او را بشوهر دهند و بوم ماده را نیز گویند و آن پرنده‌ایست مشهور
عروس کج ۔ کنایه از صورتی باشد زشت و مهیب که
طفلان را بدان ترسانند۔
عروس نه فلک ۔ کنایه از آفتاب ست و کنایه از
افلاک هم هست بطریق اضافت یعنی عروسی که آن نه فلک است

بیان هشتم

در عین بی نقطه با سین بی نقطه مشتمل بر پنج لغت

عسالنج[1] ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و لام مکسور بنون و
جیم زده برگ درخت انگور است و آنرا بعربی لف الکرم خوانند
و بشیرازی پیچهٔ رز گویند۔
عسل داود ۔ با دال بی نقطه و واو و دال دیگر صمغی
باشد که از ساق درختی حاصل میشود و طعم آن شیرین است

[1] معنی تا در کتب لغت عربی مانند قاموس
شاخ نرم و سبز ست از درخت آنرا عسالیج بیاء بعد لام
و چون صورت خطی عسالنج بنون و عسالیج بتحتانی نزدیک ست
تصحیف خوانی شده چه عسالنج بنون بمعنی که مصنف بیان کرده
در هیچ کتاب یافته نشد ۱۲ —

و آنرا بعربی دهن العسل و بیونانی اورمالی خوانند۔

عسل طبرزد ـ بفتح طای حطی و بای ابجد و زای هوز و سکون را و دال بی نقطه شیرهٔ نبات را گویند۔

عسل لبن ـ بفتح لام و بای ابجد و سکون نون نوعی از صمغ باشد و آنرا مانند کندر بسوزانند و بعربی میعهٔ سائله خوانند۔

عسلی ـ بفتح اول و ثانی بر وزن کحلی پارچهٔ زردی باشد که یهودان بجهت امتیاز بر دوش جامهٔ خود بدوزند و بعضی جامهٔ را گویند که مخصوص گبران است و رنگی را نیز گویند که بیشتر فقیران هنود و گبران بدان رنگ جامه پوشند۔

بیان هشتم

در عین بی نقطه با شین نقطه دار مشتمل بر چهار لغت و کنایت

عشر ـ بفتح اول و سکون ثانی و رای قرشت هر نباتی را گویند که در وقت شکستن شاخ آن یا برکندن برگ آن شیری از و برآید و نام رستنی هم هست که ثمر و میوهٔ آنرا بعربی ضریع گویند که کاوه باشد و عصفر نیز خوانند و بعضی گویند نوعی از حرشف است که کنگر باشد و کنگر یا ست چنین است مشهور و بعضی دیگر گویند درختیست که آن را در هندوستان آک خوانند و بلغت اهل عمان سنای مکی باشد و بعربی عدد ده را گویند و هر ده آیت از قرآن را نیز گویند۔

عشرخوان ـ کنایه از قاری قرآن است که قرائت کننده و حافظ کلام الله باشد و کنایه از مردم معزول شده هم هست۔

عشرق ـ بضم اول و سکون ثانی و رای بی نقطه مکسور بقاف زده گیاهیست دوائی که آنرا بعربی بذر المرو و بفارسی تخم مرو گویند۔

عشقه ـ بفتح اول و قاف و کسر ثانی نوعی از لبلاب است بعربی و به فارسی عشق پیچان خوانند گویند لبن آن یعنی شیر آن موی [illegible] باشد

بیان نهم

در عین بی نقطه با صاد بی نقطه مشتمل بر پنج لغت و کنایت

[illegible] برهنگی زود

که آنرا شاهتره گویند [illegible] باشد و بیونانی ابیدیون

خوانند اگر دندان طرف راست درد کند قدری از آن بدست چپ باید گرفت و دست را در زیر روی بجانبی که دندان درد کند باید گذاشت درد را ساکن کند و همچنین بر عکس۔

عصب ـ بضم اول و فتح ثانی و سکون بای ابجد گیاهیست که صمغ آن کتیرا باشد و شیرازی کم و بیونانی خوانند و بعربی سواک العباد و سواک المسیح گویند خوردن آن چارپایان را فربه سازد۔

عصبه ـ بفتح اول و بای ابجد و سکون ثانی ریحانی ست که آنرا اسفرم خوانند و بعضی گویند لبلاب است که عشق پیچان باشد۔

عصمتیان ـ بکسر اول و تای قرشت کنایه از انبیا و اولیا و ملائکه و اهل عزلت و خلوت نشینان و مخدرات باشد و مریم مادر عیسی علیه السلام را نیز گفته اند۔

عصیفره[1] ـ بفتح اول و فا و رای بی نقطه و ثانی بتحتانی رسیده بلغت اهل بغداد و موصل خیری زرد باشد و آنرا خیری شیرازی گویند۔

بیان دهم

در عین بی نقطه با ضاد نقطه دار مشتمل بر سه لغت

عضات ـ بفتح اول بر وزن نبات هر درخت خاردار را گویند مطلقا۔

عضایت ـ بفتح اول و تحتانی بر وزن امانت نوعی از سوسمار است و بعربی ضب انثی گویند آن سفیدی که در چشم افتاده باشد بپرد و آنرا عضا هم میگویند بحذف تحتانی و با۔

عضرس ـ بکسر اول و رای قرشت بر وزن نقرس گیاهی صحرائی را گویند و آنرا بیونانی الما و بعربی شحم المرج خوانند و طبیخ آنرا اگر با سرکه و زیت بر جا ضماد کنند منع مضرت گزندگان کند۔

بیان یازدهم

در عین بی نقطه با طای بی نقطه مشتمل بر یازده لغت و کنایت

عطارد ـ بضم اول معروف است و آن کوکبی باشد

[1] عصیفره در قاموس بضم اول و فتح ثانی و سکون یا و کسر فا نوشته ۱۲

کرد بفارسی شیر خوانند و آسمان دوم جای اوست و سنبل رومی را نیز گویند و آن بیخی باشد برنگ شبیه بامیران و بشکل مانند اسارون

عطای کبرا — بضم کاف کنایه از عمر صد و بیست سال باشد۔

عطلب — بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد پنبه را گویند و آنرا قطن هم خوانند و دود آن زکام را نافع ست۔

عطر مثلثی — کنایه از عطریست که مرکب از مشک و عنبر و خوشبوهای دیگر باشد و بعربی غالیه گویند۔

عطسهٔ چاه — کنایه از صدای باشد که از چاه برمی آید بسبب بانگ کردن دران۔

عطسهٔ شب — کنایه از صبح صادق باشد۔

عطسهٔ صبح — کنایه از آفتاب عالمتاب ست۔

عطسهٔ عنبرین — کنایه از بوی خوش ست خواه از گل باشد خواه از چیزهای دیگر۔

عطشان — بفتح اول و ثانی و شین نقطه دار بالف کشیده و بنون زده نوعی از هجاست که آنرا بتازی خس الکلاب خوانند و بسکون ثانی عربان تشنه را گویند۔

عطف گردن — بکسر فا و فتح کاف فارسی کنایه از روی برگردانیدن باشد خواه بخشم و خواه بقهر و غضب۔

عططل — بفتح اول و فا بر وزن محمل بید مشک را گویند و آن بهار درخت نوعی از بید باشد۔

بیان دوازدهم

در عین بی نقطه با فا مشتمل بر دو لغت

عفرا — بفتح اول بر وزن صحرا معشوق عروه است بفتح عین و واو و ایشان هر دو از قبیلهٔ عذره بوده اند و عروه [illegible] معشوق خود بمرد و عربان گوسفندی را گویند که [illegible] باشد۔

عفنفته — [illegible] اول و فتح [illegible] پوست بره را گویند که [illegible] را گویند [illegible] آنها [illegible] گویند [illegible] باشد۔

بیان سیزدهم

در عین بی نقطه با قاف مشتمل بر دوازده لغت و کنایت

عقاب آهنین منقار — کنایه از تیر پیکان دارست۔

عقاب شدن — کنایه از طالب شدن بچیزی باشد۔

عقار آدم — بضم اول و کسر راء قرشت و بعد از آن لفظ آدم نباتی باشد دوائی سفید و زردی مائل گویند بیخ درخت انار صحرائیست ضماد کردن آن کوفتگی و شکستگی را نافع است و تخم آن قوت باه دهد۔

عقار کوهان — با کاف بواو رسیده و های بالف کشیده و بنون زده دوائیست که آنرا بلفظ دیگر عاقرقرحا خوانند و بعربی عود القرح گویند و بحذف الف هم آمده است که عقرکوهان باشد۔

عقد شب افروز — کنایه از ثوابت و سیاره باشد یعنی زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه و باقی ستارهای آسمانی که ثوابت اند۔

عقد شب و روز — کنایه از ماه و آفتاب است و کنایه از دنیا و روزگار هم است۔

عقربان — با رای قرشت و بای ابجد بر وزن پهلوان دوائیست که آنرا حشیشة الطحال خوانند و بعضی گویند دوائیست که آنرا بشیرازی زنگی دار خوانند و بعضی دیگر گویند بیخ کبر دشتیست والله اعلم۔

عقرب خانه — کنایه از سوزن دان و انگشتدان باشد۔

عقرب نیلوفری — کنایه از برج عقرب است و آن برج هشتم باشد از بروج فلک۔

عقل اول — کنایه از نور حضرت رسالت پناه محمد صلوات الله علیه و آله و کنایه از جبرئیل علیه السلام و روح اعظم و عرش و فلک اول باشد۔

عقل کل — بضم کاف بمعنی عقل اول محمدی و جبرئیل و روح و عرش اعظم باشد۔

عقیق ناب — کنایه از لب معشوق و اشک خونین عاشق باشد و کنایه از شراب لعلی [illegible] نیز [illegible]۔

بیان چهاردهم

در عین بی نقطه با کاف مشتمل بر هفت لغت

عکبر - بفتح اول و بای ابجد و سکون ثانی و رای قرشت نوعی از گل ست و آن زرد و سفید و بنفش و سرخ هم می باشد و مگس عسل آنرا بجهت خوردن خود و بچهای خود می آورد و بعضی گویند چیزیست که در میان عسل پیدا میشود و آنرا بشیرازی دار میگویند و مگس نحل بجهت خوراک بچگان خود می آورد و آن بغایت تلخ می باشد و بعضی دیگر گویند عکبر و سیخ الکیست و آنرا مومیائی نحلی خوانند و بشیرازی بر مو گویند جهت کوفتگی و شکستگی اعضا نافع است۔

عکعک - بفتح هر دو عین و سکون هر دو کاف بمعنی عکه باشد و آن پرنده ایست مشهور و او سفید و سیاه و دراز دم می باشد و بعربی عقعق میگویند و بعضی گویند عقعق معرب عکعک ست۔

عکک - بر وزن فلک بمعنی عکعک ست که عکه باشد و آن پرنده ایست سیاه و سفید از جنس کلاغ۔

عکله - بفتح اول و لام و سکون ثانی لغتیست که آنرا بفارسی شبشبندان و بعربی کرمة الاسود و بشیرازی سیاه دارو و بیونانی فاشرستین خوانند و آن نوعی از لبلاب ست۔

عکنه - بفتح اول و نون و سکون ثانی لغتی ست که آنرا در اندلس سورنجان و در عراق لعبت بربری خوانند۔

عکوب - بفتح اول و ثانی بواو کشیده و بیای ابجد زده کنگر را گویند و آن رستنی باشد خار دار که با ماست پرورده کنند و خورند و عربان غبار را گویند چنانکه عکاب دود را۔

عکه - بفتح اول و ثانی [illegible] باشد و نام مرغیست معروف و آن از جنس [illegible] و سفید می باشد و بعربی عقعق خوانند و [illegible] در شرح مختصر وقایه میگوید که این لغت فارسی ست [illegible] چنانچه فرموده و اما العقعق نوع من الغراب طویل الذنب فیه سواد و بیاض یقال بالفارسیة عکه۔

بیان یازدهم

در عین بی نقطه با لام مشتمل بر [illegible] لغت و کنایت

علالا - بفتح اول بر وزن کمالا بانگ و شور و غوغا باشد [illegible] و کنایه و حرف پهلو دار را نیز گویند۔

علث - بکسر اول و سکون ثانی و ثای مثلثه نوعی از کاسنی صحرائی باشد و برگ آن بکاسنی صحرائی می ماند و جمعی دار و مانند مصطکی و بفتح اول عربان آمیختن را گویند۔

علجان - با جیم بر وزن سرطان گیاهی باشد که آنرا کاه مکه می گویند و بدان دست شویند و او خرو غسول همان ست۔

علف - بفتح اول و ثانی بر وزن هدف گیاهیست که آنرا بفارسی اسپست و بعربی فصفصه گویند۔

علفخانه - با فا بر وزن طربخانه کنایه از دنیا و عالم کون و فساد ست۔

علقم - با قاف بر وزن شلغم عربان هر چیز تلخ را گویند عموماً و بزبان اندلس حنظل باشد خصوصاً و بعضی درخت حنظل را میگویند۔

علک - بکسر اول و سکون ثانی و کاف هر صمغی را گویند که آنرا توان خائید و بهترین آن علک رومیست که مصطکی باشد۔

علم انداختن - بمعنی سپر انداختن ست که کنایه از عاجز شدن و برگردانیدن باشد و کنایه از غافل شدن هم هست۔

علم بخش - کنایه از قسمت و حصه و بخشی ست از غنایم که بسپاهیانی که در زیر علم حاضر بوده اند دهند۔

علم چهل صباح - کنایه از علم چهل روزه است که تخمیر خاک آدم علیه السلام می شد۔

علم صبح - کنایه از روشنائی صبح دوم ست که صبح صادق باشد و صبح اول را نیز گفته اند۔

علمهای روز - کنایه از صبح اول و صبح دوم ست که صبح صادق و صبح کاذب باشد و ستاره صبح و آفتاب را هم گفته اند۔

علویان - بفتح اول و ثانی کنایه از سادات باشد و بضم اول و سکون ثانی کنایه از ملائکه و فرشتگان باشد و سیارات را نیز گفته اند که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه است۔

علیق - بضم اول و فتح ثانی و سکون تحتانی و قاف [illegible]

که برگ آن را بزند و در خضاب بکار برند و آن را بیونانی باطس خوانند و بفتح اول و کسر ثانی در عربی پوست سفیدی باشد که بر آن چیزی نویسند و جواب سؤال را نیز گویند —

بیان شانزدهم

در عین بی نقطه با میم مشتمل بر چهار لغت و کنایت

عمار — بفتح اول بروزن بهار آس را گویند که درخت مورد باشد و بعضی گویند غار است و آن گیاهی باشد که چون بسوزند بوی خوش کند و نام شخصی هم هست که عماری را وضع کرده و بهم رسانیده و عماری را نیز گویند و آن چیزیست دراز و شبیه بکجاوه و بعربی هودج خوانند —

عمرد — بفتح اول و سکون ثانی و ضم رای قرشت و سکون دال ابجد رستنی باشد که آن را کرفس گویند —

عمر ور شدن — بفتح اول یعنی عمر بسیار بهم رسانیدن و مسن و صاحب سن شدن و معمر گردیدن و کنایه از تمام شدن عمر و باخر رسیدن زندگی باشد —

عملج — بفتح اول و لام و سکون ثانی و جیم نوعی از خربزهٔ زمستانی باشد و عربان خربزه را البطیخ گویند —

بیان هفدهم

در عین بی نقطه با نون مشتمل بر بیست و یک لغت و کنایت

عناب — بضم اول و ثانی مشدد بالف کشیده و بای ابجد زده میوه ایست شبیه بسنجد و در منضجات و مسهلات بکار برند خوردن آن خون را صاف کند و کنایه از لب معشوق هم هست

عناب تر — بکسر بای ابجد و فتح تا و سکون رای قرشت کنایه از انگشتان محبوب است —

عنان امل سبک شدن — کنایه از نومید شدن و ناامید گردیدن باشد —

عنان بر عنان — کنایه از برابری و همسری کردن باشد

عنان تافتن — کنایه از عاجز شدن و روی گردانیدن باشد

عنان دزدیدن — کنایه از باز ماندن باشد —

عنان زنان رفتن — کنایه از بتعجیل و شتاب رفتن باشد

عنان سبک کردن — کنایه از آهسته براه رفتن و در کارها تانی و تامل نمودن باشد —

عنبر ارزان — کنایه از گیسوی مشکبوی حضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله است باعتبار نفع عام —

عنبر تر — بفتح تای قرشت کنایه از خط و زلف و خال محبوب و معشوق باشد و شب را نیز گویند که بعربی لیل خوانند —

عنبرچه — نوعی از زیور است که پر عنبر کنند و بر گردن اندازند —

عنبر لرزان — بفتح لام بمعنی عنبر ارزان باشد که کنایه از گیسوی حضرت رسالت پناه علیه السلام است —

عنبرین سنبل — کنایه از زلف و موی محبوب است —

عنبرینه — بمعنی عنبرچه باشد و آن زیوریست که زنان بر گردن اندازند —

عنجد — بضم اول و جیم و سکون ثانی و دال ابجد دانه مویز را گویند که انگور خشک شده باشد و بعربی عجم الزبیب خوانند —

عنجه — بضم اول و سکون ثانی و فتح جیم بمعنی سرشتن و آغشتن باشد و بعضی گره کردن و جمع نمودن هم آمده است —

عندم — بروزن همدم بقم را گویند و آن چوبی باشد که چیزها بدان رنگ کنند و خون سیاوشان را هم گفته اند —

عنقا — سیمرغ را گویند و او را عنقای مغرب بضم میم خوانند و بسبب مغرب هست حمل بر چیزهای نایاب و معدوم و طعم کنند و کنایه از هر چیز نایافت و نایاب باشد —

عنقر — با قاف بروزن سجرد و ایست که آن را بفارسی [illegible]

عنک — بفتح اول و سکون ثانی و کاف خر الاغ را گویند و بعضی خر الاغ نر را عنگ گویند —

عنم — بفتح اول و سکون ثانی و میم گلنار را گویند آن جلنار است و آن گل درخت نوعی از انار باشد و آن بغیر از گل میوه و ثمر دیگر ندارد [illegible] و ورم خون شکم را به بندد —

بیان هیجدهم

در عین بی نقطه با واو مشتمل بر ... لغت و کنایت

عو - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی آواز و بانگ و صدا و فریاد باشد مطلقاً۔

عوا - بر وزن حوا نام یکی از منازل قمر است و آن بصورت مردی باشد از جمله چهل و هشت صورت فلک که گویا آواز بلند شخصی را می طلبد و برآدمی را نیز گویند که مقعد باشد بزبان عرب۔

عوا تان فلک - با نون بالف کشیده کنایه از سبعهٔ سیاره است که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه باشد۔

عود - بضم اول و سکون ثانی و دال معروف است و آن چوبی باشد سیاه رنگ که بجهت بخور بسوزانند گویند عود بیخ درختی ست که آن را می کنند و در زیر زمین دفن می کنند تا تغییر در وی پیدا آید و عود خالص گردد و نام سازی هم هست که نوازند۔

عود الصلیب - دوائیست که آن را فاوانیا گویند با هر که باشد از زحمت صرع ایمن گردد و بعضی گویند چوبیست که آتش بر آن کار نکند و هر چند بشکنند مربع بر آید و چوب سه گوشه را نیز گویند که در تعویذهای کودکان بر رشته کشند تا در خواب نترسند و کنایه از صبح دوم هم هست که دم صبح باشد۔

عود کسیین - بمعنی دوم عود الصلیب ست که کنایه از دم صبح باشد۔

... گار ...

... به از سفیدی و سیاهی باشد۔

... ت - کنایه از آسمان ست۔

عس... - بفتح اول و سین بی نقطه و سکون ثانی و جیم نوعی از علیق باشد و آن درختیست که برگ آن را بسیار ... زند و در خضاب بکار برند۔

بیان ... دهم

در عین بی نقطه با یای حطی مشتمل بر پانزده لغت و کنایت

عیشام - بفتح اول و سکون ثانی و ثای مثلثه بالف کشیده و بمیم زده درخت چنار را گویند و بعضی گویند بار درخت چنار است۔

عید فقر - بفتح فا و سکون قاف و رای قرشت کنایه از انقطاع و بریدن از خلق و مخلوق و وصال شدن بخالق باشد۔

عید مسیح - کنایه از روزیست که از آسمان بدعای عیسی علیه السلام مائده فرود آمد۔

عیزران - بازای نقطه دار و رای بی نقطه بر وزن خیزران میوه باشد صحرائی که آن را در خراسان علف خیزران و بعربی زعرور خوانند۔

علیسوب - با سین بی نقطه بر وزن مطلوب داروئیست که آن را مرزنگوش خوانند۔

عیسی خورد - بسکون را و دال بی نقطه کنایه از خوشهٔ انگور باشد۔

عیسی دهقان - کنایه از شراب انگوری باشد۔

عیسی ره نشین - کنایه از آفتاب و شعاع و پرتو آفتاب و کنایه از طبیب حاذق هم هست۔

عیسی شش ماهه - کنایه از میوهٔ ایست که تا شش ماه پخته شود و برسد عموماً و انگور را گویند خصوصاً۔

عیسی کده - کنایه از آسمان چهارم است و خانهٔ حضرت عیسی علیه السلام و صومعه و معبد او را نیز گویند۔

عیسی نه ماهه - بضم نون کنایه از خوشهٔ انگوری ست که از آن شراب سازند و کنایه از شراب انگوری هم هست۔

عیسی هردرد - بفتح های هوز و دال ابجد بمعنی عیسی دهقانست که کنایه از شراب انگوری باشد۔

عیشا - با اول ثانی رسیده و شین نقطه دار بالف کشیده قرارگاه طفل را گویند در رحم مادر۔

عیش ده روزه - کنایه از زندگانی و حیات اندک است۔

عیص - بفتح اول و سکون ثانی و صاد بی نقطه برادر بزرگ یعقوب ست گویند فرنگ از نسل او شده۔

گفتار بیست و هشتم

از کتاب برهان قاطع در حرف غین نقطه دار با حروف تهجی مشتمل بر هفت بیان و محتوی بر سی صد و هفت لغت و کنایت

بیان اول

در غین نقطه دار با الف مشتمل بر چهل و یک لغت و کنایت

غاب - بروزن آب حدیث و سخن بیهوده و لاطائل و هرزه و زبان و یاوه باشد و بمعنی باز مانده و بقیهٔ خوردنی و طعامے بود که در ته طبق از خورش کسے زیاده آمده باشد و بمعنی باز پس افتاده و دور مانده و سقط و خراب شده و از کار افتاده نیز آمده است و در عربی بیشه و نیستان را گویند۔

غابانک - با اول و ثالث بالف کشیده و نون مفتوح بکاف زده دوائی ست که آنرا بتازی بخانق الکلاب و بشیرازی بش سگ گویند۔

غابش - بروزن تابش نام درختیست کوهی که میوهٔ آن را عباریه و عنب الدب گویند شبیه است بکنار۔

غابوک - با ثالث بواو کشیده و بکاف زده مهرهٔ کمان گروهه را گویند و آن گلوله باشد که از گل سازند و کمان گروهه را نیز گفته اند۔

غاتقر[1] - با قاف بروزن کاشغر نام شهریست از ترکستان که دران سرزمین درخت سرو آزاد و مشک خوب و صاحب حسنات مرغوب بهم می رسد و نام محله هم هست از محلات سمرقند و نام یکے از پهلوانان تورانی باشد۔

غار - بروزن مار گیاهیست باشد که چون بسوزند بوی خوش کند و تخم آنرا حب الغار و درخت آنرا شجرة الغار خوانند و بعربی مغاره و شگاف کوه را گویند۔

غارتیدن - با تای قرشت بروزن وارسیدن بمعنی غارت کردن و تاراج نمودن باشد۔

غارج - بکسر رای بے نقطه بروزن خارج بمعنی صبوحی باشد و آن شرابیست که بوقت صبح خورند و شراب را نیز گفته اند مطلقاً خواه صباح خورند خواه شام و با جیم فارسی هم درست ست و بر فتح رای بی نقطه نیز است و بزای نقطه دار هم بنظر آمده است۔

غارجی - بروزن خارجی شراب صبوحی را گویند یعنی شرابے که بهنگام صبح نوشند و ساقی را نیز گفته اند و کسی را هم میگویند که صبوحی خورد و با جیم فارسی نیز آمده است و بجاے حرف ثالث واو ساکن هم هست۔

غارغم - بکسر رای بی نقطه و فتح غین نقطه دار کنایه از زندان و بندخانه و گور و قبر و گناهگاران باشد۔

غار و غور - با غین نقطه دار بروزن مار و مور این لغت از اتباع ست بمعنی هرج مرج و آشوب و فتنه باشد۔

غاره - بروزن چاره بمعنی غارج است که شراب صبوحی باشد و بمعنی غارت و تاراج و غارت کنندگان هم است و پیچ و تاب ریسمان را نیز گویند۔

غاریقون - با ثالث بتحتانی رسیده و قاف و بنون زده یکی از اجزاے سهل است و آن دو قسم می باشد نر و ماده گویند ماده آن بهتر ست و تریاق همه زهرهاست و در مؤید الفضلا این معنی با زای نقطه دار آمده است۔

غاز - بسکون زاے هوز پنبه و وصله باشد که مردم درز و پیش ...

---

[1] بدانکه صاحب فرهنگ جهانگیری و رشیدی و نسخه با ستان و فرهنگ شعوری بجمیع این معانی مذکوره غاتفر بفا بجای قاف آورده اند اما غاتقر با قاف چنانکه در برهان ست صحیح کی از نسخ معتمد اهل لغت بنظر نرسیده و پس غالب که مصنف درین لغت تصحیف فاء را قاف خوانده باشد والله اعلم ۱۲

وخفیر بر جامه دوزند و پرندهٔ ایست معروف از جنس مرغان
آبی و بمعنی شکافته و پاره و باز شده و شگافته و چاک و تراک
و از هم شگافتن هم هست و بمعنی نیاز هم آمده است که حاجت و
احتیاج باشد و غجد و غلا را هم گویند و خوردن طعام را نیز
گفته اند از روی لذت و اشتها و بمعنی بر هم زدن و حلاجی
کردن پشم کهنه باشد بجهت رشتن —

غاژ - بسکون زای فارسی بمعنی نشار باشد مطلقا اعم از خار و گل
و خار و رخت داشتان آن و مردم دهان فراخ را نیز گفته اند

غاز غاز - با زا و غین نقطه دار بر وزن طاس طاس بمعنی
از هم شگافته و باز شده باشد —

غاژ کردن - با زای فارسی بر وزن ناز کردن بمعنی
پنبه دانه از پنبه بیرون کردن و پشم را زدن و مهیا ساختن آن
از برای رشتن و با زای هوز هم آمده است —

غاژه - بر وزن تاج بمعنی گلگونه است و آن سرخی باشد
که زنان بر روی مالند و بمعنی صدا و ندا و آواز هم آمده است
و پنج دم حیوانات را نیز گویند از چرنده و پرنده —

غازی - بر وزن بازی بمعنی زنان فاحشه و پیران
سحرگیر و ریسمان باز باشد و چوب درازی که مصالح را نیز
گویند و در عربی کسی را گویند که بجهت ثواب با اعدای
دین حرب کند —

غاسول - با سین بی نقطه بواو رسیده و بالام زده بعربی
گیاهی است که آنرا بفارسی اشنان خوانند و بدان دست
هم شویند و اشخار از آن سازند —

غاش [illegible] فاش دوست دارنده بغایت را گویند
[illegible] عشق او بمرتبه اعلی رسیده باشد و خوشه انگور
[illegible] رسیده و غوره را نیز گویند و خیار سبزی باشد که از برای تخم
نگاه دارند و بمعنی بی سلیقه و کم ادراک و کند طبع و کند ذهن
و کودن هم بود و بمعنی شوریده خاطر [illegible] هم آمده است —

غاشیه بر دوش - کنایه از مطیع و فرمانبردار است —

غاغاطی - با غین نقطه دار بالف کشیده و طای بی نقطه
بتحتانی رسیده سنگی باشد سیاه و سبک و بوی قیر از آن می آید
و آنرا از وادی شام آورند و در قدیم آن وادی را غاغا
میخوانده اند بحذف طا و یای حطی و الحال وادی جهنم گویند
اگر بر آتش نهند بخور آن مصروع را نافع باشد و گزندگان بگریزند
و آنرا بعربی حجر غاغاطیس و بیونانی غاغیطوس خوانند —

غافد - بفتح غین نقطه دار بلغت عمان پودنه را گویند و
معرب آن فودنج است —

غافت - بفتح فا و سکون تای قرشت بر وزن آفت
گیاهی است لاجوردی رنگ دراز شکل و شاخهای باریک دارد
بدرازی یک وجب و گل و برگ و شاخ آن همه تلخ است
و از کوهستان حوالی شیراز آورند بوتهٔ آنرا حشیش الغافت
و شجرة البراغیث و شوکة منتنة گویند نیم مثقال آن حیض را
براند و بکسر فا و سکون تای مثلثه هم بنظر آمده است [illegible]

غاک - بر وزن چاک صدا و آواز و بانگ کلاغ را
گویند و بمعنی فتنه و آشوب هم آمده است —

غال - بر وزن فال بر پهلو غلطیدن باشد و آشیانهٔ
زنبور را نیز گفته اند و سوراخی باشد که جانوران صحرائی همچو
روباه و شغال و کفتار و امثال آنها در آن بسر برند و بچه
کنند و مغاره را نیز گویند که شبانان بجهت شبها خوابیدن
گوسفندان در صحرا و دامن کوه سازند و غار و شکاف
کوه را هم گفته اند و بعربی کهف خوانند —

غالاولوطی - با لام الف و لام بواو رسیده و طای حطی
بالف کشیده بیونانی اقلامی قبطی را گویند و آن در مصر
بسیار است و از باقلا کوچکتر است و سیاه رنگ بود اسهال
را نافع است —

غالد - بفتح لام و سکون دال ابجد بمعنی غلطانیدن است که
امر بمعنی غلطانیدن باشد [illegible] برسبیل عشرت [illegible]
و شوخی [illegible] را از این طرف بآن طرف و از آن طرف

باین طرف غلطانند خصوصًا۔

غالوک ۔ بالام بواو کشیده و بکاف زده گلوله و مهرهٔ کمان گروهه را گویند خواه از سنگ باشد و خواه از گل ساخته باشند و کمان گروهه را هم گفته اند۔

غالیا بار ۔ بیای حطی و بای ابجد هر دو بالف کشیده و رای بی نقطه ساکن بوی خوش دهنده را گویند۔

غالیدن ۔ بروزن نالیدن بمعنی غلطیدن و غلطانیدن باشد

غالیه بار ۔ بمعنی غالیا بارست که کنایه از بوی خوش دهنده باشد۔

غالیه سای ۔ بسین بی نقطه بالف کشیده و بتحتانی زده خوشبوی ساز و خوشبوی فروش را گویند۔

غامی ۔ بروزن جامی بمعنی ضعیف و نحیف و ناتوان باشد

غانه ۔ بفتح نون بروزن خانه نام شهریست در حدود چین گویند خاک آن شهر طلا دار و زیرا که خاک ریزهٔ آنرا می شویند سونش طلا بر می آید۔

غاو ۔ بروزن و معنی گاوست که بعربی بقر گویند چه در فارسی غین و کاف بهم تبدیل می یابند و بمعنی غال نیز آمده است و آن سوراخی باشد در زیر زمین جهت خوابیدن گوسفندان و جانوران دیگر۔

غاوش ۔ بضم واو و سکون شین نقطه دار خیار بزرگی را گویند که از برای تخم نگاه دارند و بفتح واو هم باین معنی و هم بمعنی خوشهٔ انگور رسیده که آنرا نیز بجهت تخم گذارند آمده است۔

غاوشنگ ۔ بسکون ثالث و شین نقطه دار بفتوح و نون و کاف فارسی زده چوبی باشد که بر یک سر آن سنگی یا آهن نصب کنند و بر سر این و کفل خر و گاو خلانند تا تند و زود براه روند و معنی ترکیبی آن گاو تند باشد چه غاو بمعنی گاو و شنگ بمعنی جلد و تند و تیز آمده است۔

غاوشو ۔ بضم واو و شین بواو کشیده عاشقی را گویند که عشق او بمرتبهٔ کمال و اعلی رسیده باشد و خیار بزرگ که از برای تخم نگاه دارند و خوشهٔ انگور نارسیده و غوره را گویند۔

غاوه ۔ بفتح واو نام کوهی و جبلی باشد۔

بیان دوم

در غین نقطه دار با بای ابجد مشتمل بر پنج لغت

غباد ۔ بضم اول بروزن کشاد بمعنی ابداع باشد نه نو آوردن و نو ساختن و شعر نو گفتن ست و مردم بر حق را نیز گویند یعنی در فعل حق طرف نقیض انگیز دو جانب کسی را ملاحظه نکند و روی نه بیند و آنچه حق ست بعمل آورد۔

غباره ۔ بکسر اول بروزن اشاره چوبی باشد که بدان خر و گاو رانند و چوبدستی را نیز گفته اند و باین معنی بزای نقطه دار هم آمده است۔

غباریه ۔ بضم اول و کسر رای قرشت و فتح یای حطی درختی ست کوهی و میوهٔ آن سرخ رنگ می باشد بمقدار عنابی کوچک و بعضی گویند نام همان میوه است و آن را بعربی عنب الدب خوانند۔

غباز و غبازه ۔ بفتح اول و زای هوز چوب دستی قلندران را گویند۔

غبغب ۔ بفتح اول و ثانی بروزن ادب گوشت زیر زنخ را گویند و آنرا غبغب نیز خوانند۔

بیان سوم

در غین نقطه دار با تای قرشت مشتمل بر سه لغت

غت ۔ بضم اول و سکون ثانی بمعنی جاهل و احمق و ابله و نادان باشد و بفتح اول نیز بنظر آمده۔

غتفر ۔ بضم اول و فتح فا بروزن دختر بمعنی کسی که جاهل و ابله و احمق و نادان باشد۔

غتفره ۔ بضم اول و فتح رای قرشت بروزن [illegible] بمعنی غتفرست که نادان و جاهل و احمق [illegible] زناکننده و زانی و پلید طبع را هم گویند۔

بیان چهارم

در غین نقطه دار با دال بی نقطه مشتمل بر شش لغت

غداره ـ بفتح اول بروزن کناره پیکان پهن بزرگ فسکاری را گویند و آنرا باندام هیل سازند و به برنجین انیز گویند

غدر ـ بفتح اول بروزن حذر جبیهٔ جامه و سلاح جنگ را گویند

غدرک ـ بروزن نغزک بمعنی غدرست که جبیهٔ جامهٔ روز جنگ باشد و بعضے گویند غدرک یکی از سلاح اهل هندست و آنرا جمدر و کتار نیز خوانند و بمعنی اول در مؤید الفضلا بجای حرف ثالث الف نوشته اند والله اعلم ـ

غدغن ـ بفتح اول و ثانی و غین نقطه دار و نون ساکن بمعنی شتاب و تاکید باشد و بمعنی اضطراب هم آمده است ـ

غدفره ـ بضم اول و فتح فا و رای بی نقطه بروزن سنگدره بمعنی عنفره است که مردم جاهل و احمق و نادان و کودن و ابله باشد ـ

غدنگ ـ بفتح اول بروزن خدنگ بمعنی غدفره است که ابله و جاهل و نادان و احمق و بی آرام و بی اندام باشد ـ

بیان پنجم

در غین نقطه دار با رای بی نقطه مشتمل بر هفتاد و چهار لغت و کنایت

غر ـ بفتح اول و سکون ثانی زن فاحشه و قحبه را گویند و مردم بد دل را هم گفته اند و بضم اول مردم و به خایه را گویند یعنی شخصیکه خصیه اش بزرگ شده باشد و بر آمدگی در عضها را نیز گویند و آن مانند گلوله در گردن یا پیشانی و گرهے در [illegible] ... یدن و بر آوردن آن کم خطرست و ... شد و باد در دهن جمع کردن را نیز گویند ... دست بران زنند و آن باد با صدا بر آید و آنرا بترکی زنبلق و زمرة خوانند و بفتح اول و ثانی مشدد در عربی چینه دادن مرغ باشد بچهٔ خود را بمنقار و شکستن جامه برای ته کردن و شکستن [illegible] اندام و رو باشد و بضم اول هم در عربی هر چیز سفید را گویند عموماً و پیشانی سفید را خصوصاً و مردم بزرگ و بزرگوار را نیز گفته اند و بکسر اول هم در عربی مردم صاحب غفلت و ناآزموده کار باشد + سپ + ترکی ـ

غرا ـ بضم اول هر چیز که متصف بسفیدی و روشنی باشد و آفتاب را نیز گویند بسبب روشنائی ـ

غراب زمین ـ کنایه از شب سیاه و شب تاریک باشد ـ

غراچه ـ بفتح اول بروزن سراچه چیز مخنث و نامرد را گویند و مردم دیوث و بچشم خود بین و زن بحریف بر را نیز گفته اند و احمق و ابله و نادان را هم گویند و نام ولایتے هم هست ـ

غراره ـ بفتح اول بروزن کناره آب در دهن کردن و جنبانیدن باشد برای پاک شدن دهن و آنرا بعربی مضمضه گویند و در عربی بمعنی غافل شدن و غفلت ورزیدن و ناآزموده گشتن از روزگار باشد و بکسر اول نوعے از سلاح جنگ است و آنرا در روز جنگ پوشند و بعضی گویند غراده بدال است و آن بمعنی خود آهنین باشد و بمعنی جوال هم آمده است و جوالی را نیز گویند که آنرا مانند دام از ریسمان بافته باشند و پنبه و پشم و کاه و سرگین و مانند آن دران کنند و از جائے بجائے برند و در عربی نیز بمعنی جوال شبکه دار آمده است ـ

غراش ـ بفتح اول بروزن تراش بمعنی خراش و زخمی باشد که از خراشیدگی بهم رسیده باشد و قهر و غضب و خشم را نیز گویند و بمعنی اندوه و غم هم هست و باین معنی با سین بی نقطه هم آمده است و آن نیز درست است چه در فارسی سین و شین بهم تبدیل مے یابند ـ

غراشیدن ـ بروزن و معنے خراشیدن ست و بمعنی خشم گرفتن و قهر کردن و غضب نمودن هم هست ـ

غراشیده ـ بروزن و معنی خراشیده باشد و قهر آلود و خشمناک را نیز گویند و باین معنی غرانیده هم بنظر آمده است که بجاے شین نون باشد ـ

غراورنگ – بفتح اول وهمزه ورای بی نقطه وسکون ثانی وواو ونون وکاف فارسی بمعنی بسیار بزرگ باشد وبعربی اعظم خوانند وبمعنی تخت واورنگ بزرگ هم هست لیکن بروزن عیالمند –

غرب – بفتح اول وبای ابجد بروزن فرقد دختری را گویند که چون بشوهر دهندش ظاهر شود که بکارت ندارد –

غربیب – بفتح اول بروزن تربیب نوعی از انگور سیاه باشد –

غرتبان – با تای قرشت بروزن مرطبان سنگی باشد تراشیده ومدور وطولانی که آنرا بربام خانه که نو می پوشند غلطانند تا بام محکم وقایم شود وآنرا بام گردان هم میگویند ودیوث وزن بشوهر کیف برا نیز گویند –

غرچه – بفتح اول وجیم فارسی بمعنی غراچه است که نامرد ومخنث وحیز وبچشم خود بین ودیوث باشد وبمعنی ابله واحمق ونادان وجاهل وزبون هم آمده است وولایت غرجستان ومردم آنجا را نیز گویند وآن ولایتیست مشهور از خراسان –

غرد – بفتح اول وسکون ثانی بروزن سردخانه تابستانی را گویند وبفتح اول وثانی درعربی بمعنی آواز گردانیدن مرغان بسرود وخوانندگی باشد وبفتح اول وکسر ثانی هم درعربی نوعی از پای افزار وکفش باشد که از گیاه وعلف سازند ونوعی از سبتی هم هست که کما [illegible] گویندش –

غردل – بفتح اول وکسر ثالث [illegible] مردم نامرد وبی جگر وترسنده [illegible] ترکیبی آن تحبه دل [illegible] بمعنی قحبه باشد –

غرده – بروزن [illegible] بمعنی غراب [illegible] باشد –

غرز – بفتح اول وثانی وسکون زای نقطه دار نام نوعی [illegible] که سرخ [illegible] باشد [illegible] آن [illegible] شود ونرماده وآنرا بشیرازی [illegible] گویند –

غرس – بفتح اول بروزن ترس بمعنی قهر وغضب وخشم وتندی وبرآشفتگی باشد وبکسر اول باین معنی وبمعنی خراش هم آمده است وبفتح اول درعربی بمعنی درخت نشاندن وچیزی کاشتن باشد –

غرسا – بفتح اول بروزن ترسا دوائیست که آنرا زنجبیل الشام گویند وبفارسی فیل گوش خوانند وراسن همان ست –

غرش – باشین نقطه دار بروزن عرش بمعنی خراش باشد وبمعنی خشم وقهر وغضب نیز گفته اند وبضم اول وکسر ثانی مشدد هم بمعنی قهر وغضب وخشم آمده است –

غرشت – بضم اول وکسر ثانی مشدد وسکون شین وتای قرشت آواز وصدای مهیب وبامهابت حیوانات باشد عموما وآواز شیر مهیب را گویند خصوصا –

غرشنه – بضم اول وفتح نون بروزن گرسنه گیاهی باشد که آنرا بوقت تری وتازگی خورند وچون خشک شود دست بدان شویند وبعربی اذخر گویند –

غرشیدن – بروزن برچیدن بمعنی خشمناک شدن وقهرآلود گردیدن باشد –

غرشیده – بروزن برچیده بمعنی غضبناک وخشمگین وقهرآلود گردیده باشد –

غرغر – بضم هردو غین وسکون هردو را ادره خایه را گویند یعنی شخصی که خصیه او بزرگ وپرباد شده باشد وبعربی سفنوق خوانند وکسی را نیز گویند که از روی خشم وقهر درزیر لب سخن گوید وبفتح هردو غین بمعنی غلطک باشد وآن چیزیست از چوب که ریسمان بر [illegible] دلو آب وامثال آنرا از چاه وغیره بدو آرند وبعربی سر حلقوم را گویند که از جانب دهان است [illegible] هردو غین درعربی نوعی از مرغ خانگی باشد وآن [illegible] بسیار است وبعضی گویند مرغ صحرائی است –

غرغره – بفتح اول وغین نقطه دار بروزن [illegible]

غرغراست که غلطک آبکشی باشد و در عربی آب و دوائی را
گویند که در گلو کنند و حرکتی دهند و بریزند و رسیدن جان را
نیز گویند در گلو بوقت نزع و بضم اول و ثالث بمعنی اول
غرغره است که دبه خایه باشد و از روی قهر و غضب زیر لب
حرف زدن را نیز گویند و بکسر اول و ثالث نام نوعی از
مرغ است و بعضی مرغ خانگی و بعضی مرغ صحرائی را گویند۔
غرغشه۔ بفتح اول و ثالث و شین نقطه دار بر وزن و
معنی خرخشه است که شلتاق کردن و بی سبب و بی موقع
با کسی مجادله نمودن و خصومت ورزیدن باشد۔
غرغن۔ بفتح اول و ثالث بر وزن کردن پوستی باشد
غیر کیمخت و ساغری و ازان هم کفش دوزند و بکسر ثالث
هم آمده است و بزای نقطه دار هم گفته اند۔
غرغند۔ بر وزن فرزند بمعنی غرغن است که پوست غیر
کیمخت و ساغری باشد۔
غرفج۔ بضم اول و فا بر وزن اعرج درمنه و آتشگیره را
گویند و هر هیزمی که زود آتش دران افتد و بعربی
ابو سریع خوانند۔
غرفنج۔ بضم اول بر وزن ارگنج مردمی را گویند که خصیه
ایشان بزرگ و پر باد باشد و بعربی مفتوق خوانند۔
غرقاب۔ با قاف بر وزن چرخاب آب عمیق را گویند
که نقیض پایاب است۔
غرقاب شدن۔ کنایه از غرق شدن در آب باشد
غرق چشمهٔ سیماب۔ کنایه از مغرور و فریفته شدن
بر بنا[illegible] باشد۔
غرق [illegible] چشمهٔ قیر۔ کنایه از فرو رفتن در آب و فرو رفتن
بدنیا باشد و کنایه از فرو رفتن آفتاب هم هست۔
غرقد۔ بفتح اول و قاف بر وزن فرقد نوعی از عوسج باشد
و آن درختی بود که برگ و بار آن را بجوشانند و در
خضابها بکار برند۔

غرم۔ بضم اول و سکون ثانی و میم میش کوهی را گویند
یعنی گوسفند ماده کوهی و بمعنی قوچ شهری هم بنظر آمده است
که گوسفند جنگی باشد و در عربی بمعنی تاوان و جرم و جریمه باشد
و بفتح اول بمعنی قهر و غضب و خشم است و بفتح اول و ثانی
هم باین معنی گفته اند۔
غرماسنگ۔ با سین بی نقطه بر وزن رنگارنگ نان تنک
بروغن جوشانیده باشد و بفتح اول و ثانی هم گفته اند و بجای
سین بای حطی هم آمده است۔
غرمان۔ بر وزن فرمان بمعنی خشمناک و قهرآلود و خشمگین باشد
غرمانوش۔ با نون بواو کشیده و بشین نقطه دار زده
ترخون را گویند و آن سبزی باشد معروف که خورند و [illegible]
است کوهی که آنرا عاقرقرحا خوانند۔
غرمچ۔ بفتح اول و کسر میم و سکون جیم فارسی سیاه دانه
را گویند و آن تخمی باشد سیاه که بر روی خمیر نان پاشند
و بفتح میم هم آمده است۔
غرمنده۔ بر وزن شرمنده بمعنی قهرآلود و خشمناک باشد
غرمیده۔ بفتح اول و کسر میم بر وزن رنجیده بمعنی
غرمنده است که خشمگین و قهرآلود باشد۔
غرن۔ بفتح اول و ثانی بر وزن کفن بانگ و دمدمه و
نوحه در وقت گریستن را گویند و گریه در گلو پیچیده را نیز گفته اند
غرناطه۔ بفتح اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده
و طای حطی مفتوح نام ولایتی است در هندوستان و
بزبان آنجا کرناتک خوانند و بعضی گویند معرب کرناتک است

سلمه پوشیده نماند که غرناطه نام شهری و ولایتی است از مضافات
اندلس و اینکه مصنف ذکر کرده که نام ولایتی است در هندوستان
اصلی ندارد و بر صدق این مقال قول میکائیل کسیری که از کتاب تاریخ
غرناطه تصنیف ابی عبد الله بن الخطیب السلمانی نقل میکند دال است
و آن اینکه غرناطه اسم اعجمی مدینة کورة البیرة و تسمی شام الاندلس
و انتقل الملک الیها عام اربعمایة من الهجرة و من البیرة [illegible]

نحو فرسخ وثلث فرسخ ولها من الشهرة بنفسها واعمالها ما هو معلوم و
غرناطة من معمورة الاقليم الخامس يبتدی من بلاد یاجوج ثم یمر علی
خراسان ثم سواحل الشام ثم علی کثیر من بلاد الاندلس الی البحر المحیط
الذی هی قریبة من الاعتدال شامیة فی اکثر الاحوال بینها وبین
دار الملک الاول قرطبة اعادها الله تسعون میلا وهی منها بین شرق
وقبلة والبحر الشامی بین غروب وقبلة علی اربعة برد والجبال بین شرق
وقبلة والبراجلات بین شرق وجوف والکنبانیة بین جوف وغرب
الی آخره ۱۲

غرنبه - بضم اول وثانی وسکون ثالث وفتح بای ابجد بانگ و فریاد و شور و مشغله و خروش را گویند و بمعنی چوب دستی هم آمده است -

غرنبید - بضم اول وثانی ماضی غرنبیدن باشد یعنی بفریاد آمد و شور و غوغا نمود -

غرنبیدن - بمعنی آواز در گلو پیچیدن و شور کردن و فریاد و غوغا نمودن و خروش و بانگ بر آوردن باشد -

غرنبیده - بضم اول وثانی بانگ و فریاد کرده را گویند -

غرنده - بضم اول و فتح ثانی مشدد بر وزن برنده شیر و گرگ خشم آلود را گویند که از غایت خشم فریاد کند و بر خود پیچید و بر دیگر سباع نیز اطلاق کرده اند -

غرنگ - بفتح اول بر وزن پلنگ صدای خرخری را گویند که بسبب گریه کردن یا فشردن گلو در حلق و سینه مردم افتد و بکسر اول نیز باین معنی آمده است و بمعنی ناله حزین و آواز نرمی باشد که در حالت گریه کردن از گلوی مردم بر می آید و باین معنی بضم اول بر وزن اورنگ هم بنظر آمده است و گریه و زاری کردن را نیز گویند -

غرنیچی - با نون و جیم فارسی بر وزن درویشی سرمای زمستان سخت را گویند -

غرو - بفتح اول و سکون ثانی و واو بمعنی نای میان تهی باشد که نوازند و بعربی مزمار خوانند و نامی چیزی [illegible]

نیز گفته اند و آنرا خامه گویند و بمعنی شگفتن هم بنظر آمده است

غرواش - بفتح اول و سکون ثانی و واو بر وزن فرداش لیف شویالان و جولاهگان و کفش دوزان باشد و آن گیاهیست که آنرا مانند جاروب بندند و بدان آب و آهار و شوربا بر جامه که می بافند بپاشند و زنجبیل شامی را نیز غرواش گویند و بفتح اول و ثانی بمعنی خراش و زخمیکه از خراش بهم رسیده باشد و بمعنی قهر و خشم و غضب و غم آلود نیز گفته اند -

غرواشه - بفتح اول و آخر بمعنی اول و آخر غرواش است که لیف جولاهگان و قهر و غضب و خشم باشد -

غروبه - بضم اول و ثانی بواو رسیده و فتح بای ابجد بمعنی غرنبه است که فریاد و شور و مشغله و بانگ خروش باشد

غرود - بفتح اول بر وزن کبود دختری را گویند که بشرط بکارت بشوهر دهند و دوشیزه نباشد -

غرونبه - بضم اول و ثانی بواو رسیده و نون ساکن و بای ابجد مفتوح بمعنی غروبه است که غرنبه و شور و غوغا و بانگ و خروش باشد -

غرویزن - بر وزن و معنی پرویزن ست و آن آلتی باشد که بدان آرد و امثال آن بیزند و بعربی غربال و ملهال گویند -

غریاسنگ - با یای حطی بر وزن و معنی غرماسنگ ست که نان تنک مسیر روغن بریان کرده باشد -

غریچی - با جیم فارسی بر وزن غریبی سرمای سخت را گویند

غرید - بفتح اول بر وزن دربد دختر [illegible] دوشیزگی بشوهر دهند و نباشد -

غریدن - بضم اول بر وزن بریدن بمعنی آواز بلند کردن و فریاد زدن باشد و با ثانی مشدد هم گفته اند -

غرین - بایتحتانی مجهول بوزن [illegible] قرشت بر وزن کشیدن گل ولای سیاه را گویند که در [illegible] حوضها و تالابها و

ته جویها می باشد۔

غریز۔ بروزن تمیز بمعنی حلم وبردباری باشد که ترک انتقام است از بدی۔

غریزان۔ باتحتانی مجهول بروزن عزیزان بمعنے غرویزن ست که آلت آرد بیختن باشد وبعربی غربال وپهال گویند۔

غریزن۔ بروزن ومعنی پرویزن ست که آرد بیزد غربال باشد وبمعنی خلاب وگل سیاه نیز گفته اند وباین معنے وبمعنی اول هردو بازای فارسی آمده است۔

غریژنگ۔ بازای فارسی بروزن پرینگ گل ولای سیاهی راگویند که در بن حوضها وته تالابها وجویها میباشد۔

غریفج۔ بفتح اول وثانی بتحتانی مجهول رسیده وفای مفتوح بجیم زده بمعنی خلاب وگل ولای باشد سیاه وتیره که پای ازان بدشواری برآید وخشک رانیز گویند وآن کوه پارهٔ نرمی باشد که کودکان وجوانان بران لغزند ویکدیگر را از بالا گرفته بزیر کشند وآنرا بعربی زحلوفه خوانند۔

غریفژ۔ بازای فارسی بروزن ومعنی غریفج ست که گل ولای سیاه وتیره باشد که در بن وته حوضها وتالابها باشد

غریو۔ بکسر اول وثانی وسکون تحتانی مجهول وواو بمعنی شور وفریاد وبانگ وغوغا باشد۔

غریوان۔ باواو بروزن دلیران بمعنی فریادکنان وبانگ زنان باشد۔

غریوید۔ ماضی غریویدن ست یعنی فریاد وشور وغوغا کرد

غریویدن۔ بکسر اول وثانی بمعنی فریاد زدن وشور وغوغا کردن باشد۔

بیان ششم

درغین نقطه دار بازای نقطه دار مشتمل بر
چهارده لغت وکنایت

غز۔ بضم اول وسکون ثانی صنفی از ترکان غارتگر بوده اند که در زمانهٔ سلطان سنجر قوت گرفتند وخراسان را بتصرف آوردند وسلطان سنجر را گرفته در قفس کردند۔

غزاره۔ بفتح اول بروزن هزاره بمعنی بسیاری وبسیار شدن باشد۔

غزالان۔ بالام الف ونون کنایه از غزلخوانان ومطربان ست که مراد از خواننده وسازنده باشد۔

غزالهٔ فلک۔ کنایه از آفتاب جهانتاب ست وبرج حمل رانیز گویند که برج اول ست از دوازده برج فلک۔

غزغن۔ بفتح اول وغین نقطه دار بروزن ارزن پوست عیسه کیمخت راگویند وازان کفش دوزند وغزغان رانیز گفته اند که دیگ طعام پزیست۔

غزغند۔ بروزن فرزند بمعنی دیگ طعام پزی باشد وپوستے رانیز گویند غیر کیمخت وساغرے که ازان کفش وپای افزار سازند۔

غزلولاور۔ بضم اول وسکون ثانی ولام بواو رسیده ولام دیگر بالف کشیده وواو مفتوح برای بی نقطه زده در فرهنگ جهانگیری بمعنی دبهٔ برنجین نوشته بودند۔

غزم۔ بضم اول وسکون ثانی ومیم بمعنی هیبت وخشم وقهر وکینه باشد۔

غزنک۔ بضم اول وفتح نون بروزن ادرک گیاهی باشد که درعوض اشنان بدان رخت وجامه شویند۔

غزنو۔ بفتح اول ونون بروزن پرتو نام شهر غزنین باشد وآن درمابین کابل وقندهار واقع ست۔

غزنه۔ بروزن شحنه بمعنی غزنوست که شهر غزنین باشد

غزنی۔ بفتح اول ونون وسکون ثانی وتحتانی مخفف غزنین ست که شهر مذکور باشد گویند هزار مدرسه داشته است۔

غزه۔ بفتح اول وثانی آواز وصدا وندا راگویند ومخفف غازه هم هست که بیخ دم حیوانات چرنده وپرنده باشد۔

غژیوره - بضم اول و سکون ثانی و حرکت باقی حروف دیگر
کہ یای حطی و واو و رای قرشت باشد مجهول بمعنی غژولاد
کرده بہ بر نجین باشد -

بیان هفتم

در غین نقطه دار با زای فارسی مشتمل بر یازده لغت

غژ - بفتح اول و سکون ثانی نشسته براه رفتن را گویند
چنانکه اطفال و مردمان زمین گیر و شل براه روند -
غژب - بضم اول و سکون ثانی و بای ابجد دانهٔ انگور
را گویند کہ از خوشه جدا افتاده باشد و شیره و تخم در میانش
باشد یعنی تازه بود و خشک نشده باشد و استخوان انگور
را نیز گویند و بمعنی خوشهٔ خرما هم بنظر آمده است و بمعنی خشم
و قهر نیز هست -
غژغا - با غین نقطه دار بر وزن فردا گاویست کہ در
کوههای خطا و هندوستان پیدا می شود و آن را بلغت
رومی قطاس می گویند و بعضی گویند گاویست دریائی
و بحری قطاس بسبب آن خوانند و قلادهٔ پرچم را نیز گویند -
غژغاو - با غین نقطه دار بر وزن سند او بمعنی غژغاست
کہ گاو قطاس باشد و بعضی دم آن گاو را قطاس گویند
بجهت آنکه اصل این لغت غژگاوست یعنی ابریشم گاو چه غژ
بمعنی ابریشم هم آمده است و چون در لغت و زبان فارسی
تبدیل گاف بغین و بعکس جائز است همچو لگام و لغام
و گلوله و غلوله و امثال اینها درین لغت نیز گاف غژ بغین
تبدیل یافته است و گاه غژگاو غژغاو شده است -
غژک - بکسر اول و فتح ثانی و سکون کاف سازی باشد
کہ آنرا کمانچه خوانند این لغت را در فرهنگ سروری
و سرمهٔ سلیمانی با عین بی نقطه و زای فارسی نوشته اند
و گفته اند سازیست کہ مطربان نوازند و در جای دیگر
بمعنی ساز طنبور آمده است -
غژگا - با کاف فارسی بر وزن و معنی غژغاست کہ
گاو خطائی باشد و برومی قطاس گویند -
غژگاو - با کاف فارسی بر وزن و معنی غژغاوست کہ گاو
قطاس باشد و بحری قطاس همان است -
غژم - بضم اول و سکون ثانی و میم بمعنی غژب است کہ دانهٔ
انگور از خوشه جدا شده شیره دار تازه باشد و بمعنی خشم و بخشم
آمدن و قهر و کینه هم آمده است -
غژید - بفتح اول بر وزن خزید چیزے باشد کہ چون بر هم
گذارند بر هم نشینند بواسطهٔ جنسیت و بمعنی خزید و در یکدیگر
نشست هم هست کہ ماضی غژیدن باشد -
غژیدن - بر وزن کشیدن بمعنی نشسته براه رفتن باشد
چنانکه طفلان و مردمان شل براه روند و بمعنی بر یکدیگر
نشستن هم هست بسبب جنسیت و بمعنی خزیدن هم
آمده است و طبقه طبقه بر روے هم گذاشتن و چیدن را
نیز گفته اند -
غژیده - بر وزن کشیده بمعنی بر هم نشسته و بر هم چسپیده
و نشسته براه رفته باشد -

بیان هشتم

در غین نقطه دار با سین بی نقطه مشتمل بر پنج لغت

غسا - بفتح اول و ثانی بالف کشیده غورهٔ خرما را گویند
یعنی خرمای نارسیده و آنرا بعربی بلح خوانند -
غساک - بفتح اول بر وزن هلاک عشقه را گویند و آن
گیاهیست کہ بر درختها پیچد و خشک سازد -
غسک - بفتح اول و ثانی و سکون کاف جانوریست
از کیک و شپش بزرگتر و در میان رخت [illegible] باشد
و مانند کیک و شپش خون آدمی خورد و آنرا در دار المرز
و گیلانات ساس گویند و در هندوستان کٹمل و در
هند و دکن کهن خوانند -
غسل - بفتح اول و سکون ثانی و لام نام گلیست کہ
آنرا خطمی گویند سرخ آتشی و سرخ نیم رنگ سفید میباشد -

غنسلج - بفتح اول ولام وسکون ثانی وجیم نجنیست که آن را بشیرازی چوبک اشنان خوانند-

بیان نہم

در غین نقطه دار باشین نقطه دار مشتمل بر سه لغت

غشاک - بفتح اول بر وزن هلاک بوی گنده و بوی ناخوشی باشد که از دهان مردم آید و بعربی بخر گویند-
غشته - بفتح اول وفوقانی وسکون ثانی بمعنی آمیخته وآغشته باشد وبکسر اول هم باین معنی آمده است-
غشه - بکسر اول وثانی برگ نی صحرائی را گویند-

بیان دہم

در غین نقطه دار با ضاد نقطه دار مشتمل بر سه لغت وکنایت

غضان - بفتح اول وثانی بالف کشیده وبنون زده طعام پس مانده را گویند وبضم اول هم گفته اند-
غضبان - با بای ابجد بر وزن سرطان سنگی را گویند که در منجنیق گذارند وبجانب خصم اندازند وبمعنی منجنیق هم آمده است ودر عربی بمعنی قهرآلود وخشمگین وغضبناک باشد
غضبان فلک - کنایه از آفتاب عالمتاب است واو را صاحب التاج هم گویند وکنایه از ستاره مریخ هم هست واو در آسمان پنجم می باشد-

بیان یازدہم

در غین نقطه دار با فا مشتمل بر پنج لغت

غف - بر وزن صف موی درهم پیچیده ومجعد را گویند-
غفج - بضم اول وسکون ثانی وجیم فارسی جای عمیق وگود را گویند وآبگیر وتالاب را نیز گفته اند وبمعنی سندان آهنگری ومسگری وغیره باشد وبمعنی شمشیر آبدار هم هست وهر چیز راست ودراز وسطبر را هم می گویند وبا جیم ابجد نیز درست ست-
غفچی - بفتح اول وسکون ثانی وجیم فارسی بتحتانی کشیده بمعنی اول غفج ست که گود ال وجای عمیق باشد وشمشیر آبدار را نیز گویند-
غفوده - بضم اول بر وزن کشوده بمعنی ایام هفته باشد که از اول روز شنبه ست تا آخر روز جمعه-
غفه - بضم اول وفتح ثانی مخفف پوستین بره وبسیار نرم باشد وبا ثانی مشدد هم باین معنی آمده است-

بیان دوازدہم

در غین نقطه دار با کاف مشتمل بر دو لغت

غک - بفتح اول وسکون ثانی شخصی را گویند که قد کوتاهی داشته باشد وباین قد وبالا بسیار فربه وبی اندام ومضحک هم باشد-
غکه - بضم اول وفتح ثانی جستن گلو را گویند وآنرا بعربی فواق خوانند-

بیان سیزدہم

در غین نقطه دار با لام مشتمل بر سی وهشت لغت وکنایت

غلاله - بضم اول بر وزن کلاله زلف مشتدق را گویند وبکسر اول در عربی جامه را گویند که متصل ببدن باشد وبعضی جامه را گفته اند که در زیر زره پوشند وروغنی را گویند که بر تن وبیخ موی سر رسیده باشد وآبی که در پای درختان جاری وروان باشد وبینائی را نیز گویند که از راه صواب منحرف شود یعنی طریق حق را بگذارد وبراه باطل پیشی گیرد-
غلام فلک - کنایه از پیش آمدن کاری باشد برخلاف مراد وتوقع کسی-
غلبکن - بفتح اول وبای ابجد وکاف بر وزن نسترن دری باشد شبکه دار که در پیش درها نصب کنند وآنرا در پنجره گویند ودری را نیز گفته اند که از چوب ونی سازند ودر روستاها بر درهای باغها آویزند واز پس آن نگاه کنند-
غلبکین - بر وزن عنبرین بمعنی غلبکن ست که در پنجره ودر باغ باشد که آنرا از چوب ونی برهم بسته باشند

چنانچه ازپس آن نگاه نتوان کرد۔

غلبه۔ بضم اول بروزن کلبه پرنده ایست سیاه وسفید و آنرا عکه و کلاغ بیشه هم میگویند و باین معنی با بای فارسی هم آمده است و بعضی گویند پرنده ایست که آنرا سنگ خوار هم میگویند و هر سوراخ را نیز گویند عموماً و سوراخی که ازانجا آب بباغ آید خصوصاً۔

غلبیز۔ با بای ابجد بروزن مهمیز بمعنی غربال است که ازان چیزها می بیزند ومشهور براے بی نقطه است۔

غلت۔ بفتح اول وسکون ثانی و فوقانی بروزن ومعنی غلط است که از غلطیدن باشد و غلط معرب آنست و بفتح اول و ثانی غلط در حساب و کتاب شماره را گویند۔

غلتبان۔ بروزن دشتبان سنگی باشد مدور و طولانی یعنی بشکل سطوانه زیاده بر نیم گز و آنرا بر پشتهاے بامے که نو بپوشند غلطانند تا محکم شود و باران فرو نیاید و مردم بیحمیت و دیوث را هم میگویند چه او را نیز مانند این سنگ اختیارے نیست و محکوم زن خود است بهر جا که خواهد میبرد و بهر طرف که داند میدواند و بفتح ثالث هم درست است که بروزن همزبان باشد و درین زمان بسبب قرب مخرج غین را بقاف بدل کرده قلتبان می نویسند۔

غلتک۔ با تاے قرشت بروزن ومعنی غلطک است و آن چوبے باشد گرد و میان سوراخ بزرگ آن را پایه عرابه کنند و کوچک آن را بر بالاے چاه بندند و ریسمان را بر بالاے آن اندازند و بسیارے آب آسان از چاه کشند و غلطک معرب آنست۔

غلتنگ۔ بفتح اول و ثالث و نون بروزن کتنک بمعنی غلطک است که پایه عرابه و آلت آبکشی باشد۔

غلج۔ بکسر اول وسکون ثانی وجیم فارسی گرهی را گویند در نهایت استحکام که آنرا آسانی بلکه بهیچ وجه نتوان گشودن و بعضی گویند غلج دو گره است که بر بالاے هم زنند و با جیم ابجد نیز درست است و بفتح ثانی هم گفته اند۔

غلچه۔ بفتح اول وجیم فارسی وسکون لام روستائی و بنده او باش را گویند۔

غلغج۔ بکسر اول و غین نقطه دار وسکون ثانی وجیم فارسی جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل و پهلوے آدمی تا بخنده در آید۔

غلغل۔ بضم اول و غین نقطه دار بروزن بلبل شوریدن بلبلان و مرغان را گویند در حالت مستی و صدا و آواز بسیار از یکجا که معلوم نشود که چه میگویند۔

غلغلاج۔ بضم اول وسکون ثانی و فتح ثالث و لام بالف کشیده و بجیم زده چیزے را بزور و قوت هرچه تمامتر برهوا انداختن باشد۔

غلغلیچ۔ بکسر هر دو غین و لام بتحتانی کشیده و بجیم فارسی زده جنبانیدن انگشتان در زیر بغل کسی و خاریدن پهلو و کف پا را گویند چنانکه بخنده در آید و بفتح هر دو غین هم درست است۔

غلغلیچه۔ بفتح آخر که جیم فارسی باشد بمعنی غلغلیچ است که جنبانیدن انگشتان در زیر بغل و خاریدن پهلو و کف پاے مردم باشد۔

غلغونه۔ بروزن و معنی گلگونه است و آن سرخی باشد که زنان بر رخساره مالند و بجاے غین دوم قاف هم بنظر آمده است۔

غلفج۔ بفتح اول و ثانی وسکون فا و جیم فارسی زنبور سرخ و زنبور عسل را گویند و بمعنی زلو هم گفته اند و آن جانوری باشد که بر هر جای از بدن که بچسپانند خون از آن بکشد و بسکون ثانی هم آمده است که بروزن اعرج باشد و با جیم ابجد هم درست است۔

غلفتا۔ بفتح اول [illegible] ثانی و قاف بالف کشیده گیاهیست شبیه به [illegible] [illegible] گرد باشد و از جمله

تیوعات ست یعنی چون شاخ آنرا می شکنند یا برگ آنرا از شاخ جدا می کنند شیرهٔ سفیدی مانند شیر ازان بر می آید و شیر شیر و کاردو یراق دیگر را که بدان شراب دهند زخم آن بهر کس که رسد بمیرد و اگر ازان شیره بر قوبا مالند که علت داد است برطرف شود۔

غلّک ـ بضم اول و فتح ثانی مشدد و بکاف زده کوزهٔ باشد که سر آنرا بجرم گیرند و سوراخی دران کنند و تماچیان و رابداران و غیرهم زرے که از مردم بگیرند دران کوزه ریزند و بعضی از مزارها و بقعها نیز هست که مجاوران و خادمهٔ آنجا از خیرات و نذورات دران ریزند و در قمارخانها معمول و غلک قمارخانه مشهورست۔

غلیج ـ با میم بروزن و معنی غلغلیج ست که جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل و پهلوے آدمی تا بخنده افتد۔

غلیلیج ـ با میم بروزن و معنی غلغلیج ست که خارید زیر بغل و پهلو و کف پای مردم باشد۔

غلوفیریا ـ بضم اول و ثانی بواو کشیده و فای تحتانی رسیده و کسر رای قرشت و تحتانی بالف کشیده بلغت رومی بیخ مهک ست و آنرا بعربی اصل السوس خوانند۔

غلول ـ بضم اول و ثانی بواو رسیده و بلام دیگر زده طعام را گویند که در راه گلو بند شود و بزحمت تمام فرو رود۔

غلوله ـ بروزن و معنی گلوله است چه در فارسی غین و کاف بهم تبدیل می یابند۔

غله ـ بفتح اول و ثانی بمعنی اضطراب و بیقراری باشد و بضم اول و فتح ثانی مشدد کوزهٔ کوچک سر تنگ را گویند و در عربی لولهٔ آفتابه باشد و تشنگی با فراط را نیز گفته اند۔

غلّه دان ـ بضم اول و فتح ثانی مشدد و دال بالف کشیده بنون زده بمعنی غلک ست و آن کوزهٔ باشد که آنرا بجرم گیرند و سوراخی دران بهم کنند و تماچیان و رابداران و قماربازان و غیرهم زرها که از مردم گیرند دران ریزند و با ثانی غیر مشدد هم آمده است۔

غله دان عدم ـ بفتح غین و دال بی نقطه و سکون میم کنایه از زمین ست که بعربی ارض خوانند۔

غلیته ـ با تاے قرشت بروزن خریطه گیاهی باشد که ازان بافند جوال چیزے سازند و بدان کاه و پنبه و امثال آن کشند۔

غلیجن ـ بضم اول و فتح ثانی و سکون تحتانی و کسر جیم و نون ساکن بلغت یونانی بمعنی پودنه باشد و آن نوعے از نعناع بود و معرب آن فودنج ست۔

غلیژن ـ با زاے فارسی بروزن دویدن بمعنی لجن و گل ولاے سیاهی باشد که در ته حوضها و جویها و تالابها بهم رسد و آنرا غلژن نیز گویند و با زاے هوز هم آمده است۔

غلیغر ـ بکسر اول و ثانی و تحتانی مجهول و غین نقطه دار مفتوح برای بی نقطه زده استاد بنا و گلکار را گویند۔

غلیگر ـ با کاف فارسی بروزن و معنی غلیغر ست که استاد گلکار و بنا باشد۔

غلیو ـ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی مجهول و واو بمعنی سرگشته و حیران باشد و بمعنی حماقت و احمقی هم هست و آن تصور ممتنع ست در صورت ممکن۔

غلیواج ـ بفتح اول و ثانی بتحتانی مجهول رسیده و واو بالف کشیده و بجیم زده مرغ گوشت ربا را گویند که زغن باشد و او شش ماه نر و شش ماه ماده می باشد و بعضی گویند یکسال نر و یکسال ماده است۔

غلیواژ ـ با زای فارسی بروزن و معنی غلیواج ست که خاد و زغن باشد و او را مرغ گوشت ربا و موش گیر و کورکوره نیز گویند۔

غلیون ـ با واو بروزن و معنی غلیژن ست که گل ولاے سیاه ته حوضها باشد و در عربی نام کوشکے بوده است در یمن۔

بیان چهاردهم

در غین نقطه دار با میم مشتمل بر شانزده لغت و کنایت

غمازک - بفتح اول و ثانی بالف کشیده مشدد و زای نقطه دار مفتوح بکاف زده چیزی باشد که بر ریسمان قلاب دشست ماهی گیری بندند و در آب اندازند و آن چوبک بآب فرو نمیرود و هرگاه که ماهی بقلاب می آویزد آن چوبک فرو می رود و معلوم میگردد که ماهی بقلاب آویخته است

غمام - بر وزن تمام ابر مرده را گویند و آن چیزیست باشد نمدکرم خورده چون برظرف آب گذارند آب را بخود کشد و بعضی گویند آن حیوانیست دریائی وقتیکه بمیرد آب او را بر ساحل اندازد و بعضی گویند نباتی ست دریائی مجملاً اگر در شراب بآب آمیخته نهند آب را تمام بخود کشد و شراب را گذارد و در عربی ابر را گویند که سحاب ست -

غم باده - بابای ابجد بر وزن غم زاده بیماری بود که بسبب غم خوردن بسیار عارض شود -

غم خورک - بر وزن کم خورک نام جانوریست که بر لب حوض و تالاب نشیند واز غم اینکه مباد آب آن کم شود آب نمی خورد و او را بوتیمار نیز خوانند -

غمدان - بر وزن خندان نام عمارتی بود بسیار عالی در زمان خلفا فرود آورده اند و کنایه از دنیای بی بقا هم هست

غمز - بر وزن رمز بمعنی غماز و غمزه و حرکت بچشم و ابرو باشد

غم زدای - بازای هوز و دال ابجد بر وزن غم فزای نام روز هشتم ست از ماههای ملکی -

غمزه - بر وزن حمزه مژه چشم را گویند و حرکت چشم و مژه بهم زدن باشد از روی ناز و بعربی نیز همین معنی دارد -

غمزهٔ اختر - کنایه از روشنائی ستاره باشد بوقت دمیدن صبح و بعضی لرزش ستاره را گویند -

غمزهٔ ستاره - بمعنی غمزهٔ اخترست که روشنائی ستاره باشد بوقت دمیدن صبح -

غمزهٔ سرتیز - کنایه از فرح و بسیاری خوش منشی باشد -

غمزهٔ گل - کنایه از شگفتن گل باشد -

غمزهٔ لاجوردی - کنایه از نازها و غمزهای غیر مکرر باشد

غمزهٔ نسرین - کنایه از شگفتن گل نسرین باشد -

غمگسار - بضم کاف فارسی و سین بی نقطه بالف کشیده و برای قرشت زده بمعنی غم زدای باشد و کنایه از مطلوب و محبوب و چیزی که دور کننده غم بود -

غمنده - بر وزن زننده بمعنی غمگین و غم اندوز و غمناک و آزرده باشد -

بیان پانزدهم

در غین نقطه دار با نون مشتمل بر سی و سه لغت و کنایات

غن - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی سنگ عصار ست و آن سنگی باشد که بر تیر چوب عصاری بجهت زیادتی سنگینی بندند و بعضی بمعنی تیر عصاری گفته اند -

غناوه - بضم اول و ثانی بالف کشیده و فتح واو سازیست که مطربان نوازند و نوعی از بازیها هم هست -

غنبه - بضم اول بر وزن دنبه تشنیع کردن و بانگ بر کسی زدن باشد از روی قهر و غصه و غضب -

غنج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی جوال باشد و بعضی گویند جوالیست مانند خرجین که آنرا بعربی حرجه بضم حای بی نقطه بر وزن فرجه خوانند و بمعنی ناز و عشوه و غمزه که آن حرکات چشم و ابرو باشد هم هست و گلگونه و غازه را نیز گفته اند و آن چیزی بود سرخ که زنان بر روی مالند و بمعنی ناک باشد که بمعنی آغشته هست چنانکه گویند بیمار غنج یعنی بیمارناک و دردناک یعنی آغشته بیماری و درد و بمعنی سرین و کفل حیوانات هم هست و باین معنی بکسر اول نیز گفته اند -

غنجار - باجیم بر وزن زنگار بمعنی غازه هست و آن سرخی باشد که زنان بجهت زیبائی بر روی خود مالند و ناز و غمزه را نیز گویند -

غنجاره - بر وزن انگاره بمعنی غنجارست که غازهٔ زنان

وناز و عشوهٔ جوانان باشد۔

غنجال ـ بروزن چنگال هر میوهٔ ترش را گویند همچو انگور ترش و انار ترش و سیب ترش و امثال آن و بعضی گویند میوه ایست ترش که آنرا حب الملوک گویند۔

غنجر ـ بروزن خنجر غازه و سرخی باشد که زنان بجهت زیبائی بر روی خود مالند۔

غنج رش ـ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث و رای بی نقطه مفتوح بشین نقطه دار زده بمعنی وزق و غوک باشد که بعربی ضفدع خوانند و بعضی بکسر رای بی نقطه هم گفته اند۔

غنجره ـ بروزن پنجره سرخی و غازه باشد که زنان [illegible]

غنج مرش ـ بفتح میم و کسر رای بی نقطه و سکون شین نقطه دار بمعنی غنجرش ست که وزق و غوک باشد و بفتح را هم گفته اند۔

غنجموش ـ با میم بواو کشیده و بشین نقطه دار زده بروزن سبزپوش بمعنی غنجرش ست که وزق و غوک باشد۔

غنجه ـ بضم اول و سکون ثانی و فتح جیم بمعنی سرشتن و جمع کردن و گردآوری نمودن باشد و غنچهٔ گل را هم گویند و آنرا نیز بسبب جمع آوردن و گردآوری نمودن برگها غنچه خوانند و بمعنی اول بفتح اول هم بنظر آمده است۔

غنچهٔ آب ـ کنایه از حباب ست و آن شیشه مانندهای باشد که در وقت باریدن باران در روی آب بهم رسد۔

غنچهٔ ارغوان ـ کنایه از شرارهٔ آتش باشد و اخگر آتش را نیز گویند۔

غنچه شدن ـ کنایه از گرد شدن و جمع گردیدن باشد۔

غنچهٔ کبک دری ـ نام یکی از سی لحن باربد ست و آنرا شیخ نظامی بجای راح روح آورده است که لحن هفتم باشد۔

غند ـ بضم اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی گرد کرده شده و جمع آمده باشد و فراهم آوردن چیزی را نیز گویند۔

غندرود ـ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و رای بی نقطه بواو کشیده و بدال ابجد زده بمعنی نفیر باشد که برادر کوچک کرناست و چون در قدیم آنرا بجهت فراهم آمدن و جمع شدن مردم می نواخته اند و غند بمعنی جمع و فراهم باشد و رود ساز را گویند بدین سبب آنرا باین نام خوانند۔

غندش ـ بضم اول و کسر ثالث بروزن پسش پنبهٔ زده گرد کرده شده را گویند۔

غندماش ـ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و میم بالف کشیده و بشین نقطه دار زده غله ایست که آن را لوبیا خوانند و در آشها کنند۔

غنده ـ بضم اول بروزن عمده بمعنی غندش ست که پنبهٔ گرد و گلوله کرده شده باشد و گلولهٔ خمیر نان را هم میگویند و بمعنی جمع کرده شده و فراهم آمده باشد مطلقاً و عنکبوت را نیز گویند و نوعی از عنکبوت را هم گفته اند که زهردار و گزنده می باشد و عربان رتیله خوانندش و نفیر را نیز گویند که برادر کوچک کرناست۔

غنده رود ـ بروزن سرمه سود بمعنی غندرود ست که نفیر برادر کوچک کرنا باشد گویند در زمان قدیم آنرا بجهت جمع آمدن و گرد شدن مردم می نواخته اند و وجه تسمیه آنهم ساز جمعیت ست چه غنده بمعنی جمع و فراهم آمده و رود ساز را گویند۔

غنقیلی ـ بضم اول و سکون ثانی و قاف و لام هر دو بتحتانی کشیده بلغت رومی شلغم برادر چغندر را گویند۔

غنک ـ بفتح اول و سکون ثانی بروزن زنگ صدا و آواز بلند را گویند و تیر دکان عصاری را نیز گفته اند یعنی چوبی که دانه در زیر آن فشرده میگردد و خر الاغ را نیز گویند۔

غنو ـ بضم اول و فتح ثانی و سکون واو امر بخوابیدن باشد یعنی بخواب و در خواب شو و خواب را نیز گویند که در مقابل

بسیاری ست۔

غنود۔ بضم اول بروزن کشود بمعنی آرمید و آسوده باشد و بخواب رفت۔

غنودن۔ بروزن کشودن بمعنی آسودن و آرمیدن و در خواب شدن باشد۔

غنوده۔ بروزن بوده بمعنی در خواب شده و آرمیده باشد و بمعنی غنوده را بمعنی بیخواب گفته اند۔

غنوند۔ بضم اول بروزن خرسند عهد و پیمان و شرط را گویند۔

غنویدن۔ بضم اول و فتح ثانی و ثالث تحتانی کشیده و دال مفتوح بنون زده بمعنی خوابیدن و آسودن و آرمیدن باشد۔

غنویده۔ بضم اول و فتح ثانی و دال بمعنی خوابیده و آسوده و آرمیده باشد۔

غنینه۔ بروزن کمینه جای زنبور نحل را گویند و غنینه بمعنی خانهٔ زنبور ست و بعربی خشرم خوانند با خا و شین نقطه دار بروزن مرهم۔

بیان شانزدهم

در غین نقطه دار با واو مشتمل بر سی و سه لغت و کنایت

غو۔ بفتح اول و سکون ثانی صدا و آواز بسیار بلند را گویند باشد فریادی که بهادران در روز جنگ کنند و صدای رعد و آواز کوس و نفیر و کرنا و امثال آنها را نیز گفته اند۔

غوباک۔ بضم اول و کسر بای ابجد و فتح نون و سکون کاف گیاهیست که اهل اشنان بدان جامه شویند۔

غوت۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و تای قرشت بمعنی فلاخن ست و آن چیزی باشد که شبانان از پشم بافند و بدان سنگ اندازند و گیاهی هم هست مانند نیِ در غایت سبکی و بمعنی غوطه نیز گفته اند که سر به آب فرو بردن و فرو رفتن در آب باشد۔

غوته۔ با تای قرشت بروزن و معنی غوطه است که سر به آب فرو بردن و فرو رفتن در آب باشد و غوطه معرب آنست۔

غوچ۔ بضم اول و سکون ثانی و جیم فارسی گوسفند شاخدار جنگی را گویند۔

غوچی۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی تحتانی رسیده بمعنی گودال باشد که جای عمیق ست۔

غور۔ بضم اول و ثانی معروف بروزن سور نام ولایتی است معروف نزدیک به قندهار و با ثانی مجهول چیز آمیخته را گویند و بفتح اول بروزن جور در عربی بمعنی مغاک و قعر هر چیز باشد و زمین نرم و آب بزمین فرو رفتن و فایده رسانیدن و دیت دادن را نیز گویند۔

غورکس۔ بسکون را و سین قرشت نوعی از مگس سبز باشد به سبزی مایل باشد و بعضی گویند نوعی از زنبور ست و آن کوچک می باشد مانند مگس چشم کبود و سبز رنگ است۔

غوروانشه۔ بضم اول و واو با الف کشیده و فتح شین نقطه دار بمعنی غروانشه است که لیف شوی ملاحان و جولاهگان باشد۔

غوره افشردن۔ کنایه از گریان ساختن و رشک فزودن و شماتت کردن و غالب شدن باشد۔

غوزه۔ با ثانی مجهول بوزن موزه غلاف پنبه را گویند که هنوز پنبه از آن بر نیاورده باشند و معرب آن جوزقه است و گوی نقره را نیز گویند که بعربی قداس خوانند۔

غوژه۔ بضم اول و فتح زای فارسی بمعنی غنچهٔ گل باشد و جوزقه را نیز گفته اند که بار درخت پنبه و غلاف پنبه است۔

غوزهٔ آب۔ بروزن کوزهٔ آب کنایه از حباب است و آن شیشه مانندی باشد که بیشتر بوقت باران بر بالای آب بهم رسد۔

غوش۔ بروزن و معنی گوش ست که بعربی اذن گویند و اسب جنیبت را نیز گفته اند و آنرا بترکی کوتل خوانند و سرگین سایر حیوانات [illegible] می گویند و بمعنی چوب خدنگ نیز آمده است و آن چوبی باشد سخت که از آن تیر و نیزه

وزین اسپ سازند و بمعنی نگاه و تفرج و دیدن هم هست
و برهنهٔ مادرزاد را نیز گفته اند۔
غوشاب۔ با ثانی مجهول و شین قرشت بالف کشیده مطلق
خوشه را گویند اعم از خوشهٔ انگور و خرما و خوشهٔ گندم و جو و
محوطه و چار دیواری را نیز گفته اند که شبها گوسفندان
و شتر و اسپ و خر و گاو در آنجا بسر برند و سرگین سائر
حیوانات را نیز گویند۔
غوشاد۔ با ثانی مجهول بروزن فولاد جای فرود آمدن
کاروان و قافله گاه باشد و جای خوابیدن گاوان و
گوسفندان و جایگاه دیوان و جنیان هم هست و درخت
بلند را نیز گفته اند و سرگین سائر حیوانات را هم می گویند
و بفتح اول نیز آمده است۔
غوشاک۔ با ثانی مجهول بروزن پوشاک محوطه و چار
دیواری باشد که شبها گاوان و گوسفندان و چارپایان
دیگر در آنجا بسر برند و سرگین خشک حیوانات را نیز گویند۔
غوشای۔ با یای حطی بمعنی غوشاک است که جای
خوابیدن چارپایان و سرگین خشک حیوانات باشد و
خوشهٔ گندم و جو را نیز گفته اند۔
غوشت۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و شین و تای
قرشت برهنهٔ مادرزاد را گویند و بعربی عور خوانند۔
غوشنه۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و فتح
ثالث و نون گیاهی باشد که آنرا در هنگام تری و تازگی
خورند و چون خشک شود دست بدان شویند و رنگ
آن سیاه و سفید می باشد و بعضی گویند نوعی از کماة
است و نان از آن حلوا پزند و به جهت فربهی خورند و
بعضی گویند گیاهیست که بجای اشنان بدان رخت
شویند و بعضی گویند نوعی از فطر است بضم فا که سماروغ
باشد و بسکون ثالث نیز آمده است۔
غوشه۔ با ثانی مجهول بروزن خوشه بمعنی غوشنه است

و آن گیاهی باشد که چون تر و تازه است خورند و چون
خشک شود غسول سازند و دست بدان شویند
از طعام هم هست که آنرا تریزه می گویند بروزن قریزه۔
غوغا۔ با غین نقطه دار بروزن سودا بانگ و فریاد
و شور را گویند و بمعنی انجمن هم هست که جمعیت مردم
باشد و بترکی قورلتای خوانند۔
غوغای هراسندگان۔ کنایه از استغفار
و توبه کنندگان و تائبان و آه پشیمانان ترسندگان باشد
غوک۔ با ثانی مجهول بروزن دوک بمعنی وزغ است
که بعربی ضفدع می گویند۔
غوک چوب۔ دو چوب باشد یکی کوتاه بمقدار یک
قبضه و دیگری دراز بمقدار یک وجب که اطفال و
جوانان بدان بازی کنند و هر دو سر چوب کوتاه تیز باشد
و آنرا دسته چلک و چالیک نیز گویند و بمعنی ده دله نیز
آمده است که بیوفا و هرجائی و بوالهوس باشد۔
غول۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و لام چاهی
باشد که در دامن کوهها و صحراها کنند و بسازند تا گوسفندان
و گاوان و دیگر ستوران و چارپایان شبها در آنجا باشند
و آنرا بعربی غار خوانند و حرامزاده را هم می گویند و
دو طفل را نیز گفته اند که از مادر توامان آمده باشند یعنی
باهم از یک شکم زائیده شده باشند و بمعنی گوش هم هست
که بعربی اذن گویند و تخمی را نیز گویند که آنرا اسپغول
خوانند و این بسبب آنست که برگ آن بگوش اسپ
میماند و در عربی نوعی از جن و دیو است که در شعاب
کوهها و جاهای دور از آبادانی می باشد و بهر شکل که
میخواهند بر می آیند و مردم را از راه می برند۔
غولان روزگار۔ کنایه از طالبان دنیا و کنایه از
مردم بدسیرت باشد۔
غولتاش۔ با تای قرشت بروزن دورباش بمعنی

خود است و آن کلاهی باشد از آهن که سپاهیان در روز جنگ بر سر گذارند و بترکی دولغه خوانندش۔

غول سیاه۔ بکسر لام و سین بی نقطه کنایه از شب تاریک است۔

غولک۔ بضم اول و ثانی مجهول بروزن پولک بمعنی غلک است و آن کوزه باشد که سر آن را بچرم گیرند و سوراخی در آن چرم کنند و تغاچیان و راهداران و قماربازان و امثال ایشان سیم و زری که از مردم گیرند در آن ریزند۔

غوله۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث مفتوح مردم بی عقل و خام و کودن را گویند و بضم اول و ثانی مجهول بمعنی غولک است که غلک تغاچیان و راهداران و قماربازان باشد و بمعنی انبار غله هم آمده است۔

غولین۔ با ثانی مجهول بروزن زوبین سبوی دهان فراخ را گویند۔

غویشه۔ بفتح اول بروزن همیشه بمعنی غوشنه است که نوعی از کماة باشد و بعضی گویند نوعی از سماروغ است۔

بیان هفتدهم

در غین نقطه دار با یای حطی مشتمل بر پانزده لغت و کنایت

غیار۔ بکسر اول بروزن خیار پارچه باشد زرد که جهودان بجهت امتیاز بر دوش خود دوزند و بعربی نیز همین معنی دارد۔

غیازه۔ بفتح اول بروزن ملازه میخ کوچکی را گویند از آهن که بر سر چوبی نصب کنند و خر و گاو را بدان رانند۔

غیبنه۔ بفتح اول و بای ابجد و سکون ثانی پاره‌ای آهن باشد که آنرا بر مغفر و جوشن که از جمله اسلحهٔ جنگ است بکار برند و بمعنی تیردان کیش و جعبه هم آمده است و آنرا رانیز گویند و سپری که از چوب و ابریشم پیچیده باشند و پنبهٔ محلوج را نیز گفته اند۔

غیداق۔ با دال ابجد بروزن قیپاق نام موضعیست نزدیک بدشت قبچاق که تیرپیکان دار خوب از آنجا آورند و تیر غیداقی مشهور است۔

غیداقی۔ بروزن قپچاقی تیری باشد بغایت سخت که سنگ را می شکند منسوب بغیداق و آن موضعیست از ترکستان۔

غیر۔ بکسر اول و سکون ثانی و رای قرشت جوششی باشد که در اعضا پهن شود و بشره را سرخ گرداند و آنرا بعربی شرا خوانند۔

غیژ۔ بکسر اول و سکون مجهول و زای فارسی امر بغیژیدن است که بزانو و چهار دست و پا نشسته براه رفتن باشد۔

غیژیدن۔ با ثانی مجهول و زای فارسی بروزن و معنی خیزیدن است که بمعنی لغزیدن و بچهار دست و پا و زانو نشسته براه رفتن طفلان و مردمان شل باشد۔

غیش۔ بروزن کیش غم و اندوه بسیار و بدحالی فراوان و هر چیز انبوه را گویند مانند بیشه و جنگل و غیر آن۔

غیشه۔ بروزن و معنی بیشه باشد که آنرا جنگل گویند و نیستان را هم گفته اند و بعربی غاب خوانند و علفی هم هست که از آن جوال سازند و کاه و سرگین و امثال آن بدان کشند و حصیر هم از آن گیاه بافند و جوال کاهکشی را نیز گفته اند۔

غیم۔ بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی غمام است که ابر مرطوب باشد و آنرا ابر کهن هم میگویند و آن چیزیست مانند نمد کرم خورده و اسفنج البحر همان است۔

غیو۔ بکسر اول و ثانی مجهول بروزن دیو آواز و صدای بلند و رسا را گویند۔

غیوران۔ بفتح اول و رای بی نقطه بالف کشیده و بنون زده کنایه از سالکان و اهل سلوک باشد۔

غیوران شب۔ بفتح اول و کسر نون کنایه از شب بیداران و شب خیزان باشد۔

غیه۔ بکسر اول و فتح ثانی بمعنی غیو است که فریاد و صدا و آواز بسیار بلند باشد۔

گفتار نوزدہم

از کتاب برہان قاطع در حرف فا با حروف تہجی مشتمل بر نوزده بیان و محتوی بر شش صد و چہل و سہ لغت و کنایت

بیان اول

در حرف فا با الف مشتمل بر پنجاہ لغت و کنایت

فا - کلمہ ایست کہ گاہے آنرا بجای باو گاہے بجاے بہ استعمال می کنند چنانکہ می گویند فا او گفت و فا او رفت و فا او نمود و فا او داد بمعنی با او گفت و با او رفت و با او نمود و با او داد و بمعنی محجوب شرمگین ہم آمدہ است۔

فابش - بروزن تابش بلغت یونانی باقلا را گویند و باسین بے نقطہ ہم بنظر آمدہ است۔

فاتحۂ فکرت - کنایہ از ابتدا و سخن اول باشد۔

فاترسین - با را و سین بی نقطہ بروزن یاسمین بمعنی اسپندان باشد و آن تخمیست بغایت ریزہ کہ آنرا خردل می گویند و بمعنی سپند سوختن ہم گفتہ اند و آن تخمے باشد کہ بجہت چشم زخم بر آتش ریزند و بجای فوقانی شین نقطہ دار ہم آمدہ است کہ فاشرسین باشد۔

فاتوریدن - با رای قرشت بروزن پابوسیدن بمعنی دور تر شدن و بیکسو رفتن و رمیدن باشد۔

فاتوسین - بروزن ناموسین بمعنی فاترسین است کہ تخم اسپندان و تخم سپند سوختن باشد۔

فاتولیدن - بالام بروزن و معنی فاتوریدن است کہ دور شدن و بیک طرف رفتن و رمیدن باشد و بمعنی راست کردن و دور کردن ہم ہست۔

فاجام - با جیم بروزن بادام بقیۂ خرما و انگور را گویند کہ بر درخت ماندہ باشد۔

فاجشہ - بکسر جیم و فتح شین نقطہ دار جند بید ستر است کہ آن را آتش بچہا گویند۔

فاخرہ - بہ فتح خاے نقطہ دار بروزن ناسرہ دانہ ایست کہ آن را بشیرازی کیا بہ شگافتہ می گویند مصلح معدہ و جگر سرد باشد۔

فادج - بہ فتح دال بی نقطہ و سکون جیم پازہر کانی باشد و آن سنگیست زرد بسفیدی مائل و سبزی و رنگہاے دیگر نیز بر و ظاہر است و آنرا از چین آورند چون پازہر چوبہ بر سنگ بسایند سبز پستہ بر آید گویند پازہر ہمہ زہرہاست خصوصاً و قتیکہ طلا کنند و شربت آن دوازدہ جو باشد با آب سرد۔

فادزہر - معرب پادزہر است و ہر دوائی را کہ حافظ روح باشد و دفع ضرر سم کند فادزہر گویند عموماً و آنرا کہ بعربی حجرۃ التیس خوانند خصوصاً۔

فاراب - بروزن داراب مخفف فاریاب و آن نام شہریست از ترکستان کہ در مابین چاچ و بلا ساغون کہ ہر دو از شہرہاے ترکستانند واقع است و تولد حکیم ابو نصر از انجاست و بعضی گویند نام ولایتی ست از ترکستان و زمینی را نیز گویند کہ آب کاریز و رودخانہ مزروع شود برخلاف زمین دیمہ کہ با آب باران زراعت شود۔

فارد - بکسر راے قرشت بروزن باردی از نرہای نردست و آن بفرید شہرت دارد و در عربی بمعنی تنہا باشد و گاو کوہی را نیز گویند۔

فارسطاریون - بکسر ثالث بمعنی فرستاریون است و آن بلغت یونانی غلہ باشد بزرگتر از ماش کہ بعربی رعی الحمام خوانند و آنرا کبوتر بسیار دوست دارد۔

فارغ - بروزن بالغ بمعنی فرصت یافتن باشد و سرور قلب و باد سرد تابستان را نیز گویند و در عربی خلاص و نجات یابنده را می گویند -

فاریاب - بایاء حطی بروزن ماهتاب بمعنی فاراب است و آن ولایتی یا شهری باشد از ترکستان و زمینی را نیز گویند که با آب رودخانه و آب کاریز مزروع شود -

فاریاو - با واو بروزن و معنی فاریاب ست که ولایتی یا شهری باشد از ترکستان و زمینی که با آب رودخانه زراعت شود -

فاژ - بسکون زاء فارسی بمعنی دهان دره است که خمیازه باشد و بعضی گویند دهان باز کردن در خواب است -

فاژد - بفتح زاء فارسی و سکون دال ابجد ماضی خمیازه کشیدن ست یعنی خمیازه کشید -

فاژده - بفتح زای فارسی بمعنی اول فاژ ست که خمیازه باشد و بمعنی سایبان هم بنظر آمده است -

فاژیدن - بزاء فارسی بروزن پاشیدن بمعنی خمیازه کشیدن باشد -

فاسقون - بسکون سین بی نقطه و ضم قاف بروزن واژگون بلغت رومی نام بیشه و جنگلی ست در روم -

فاش - بروزن باش بمعنی آشکارا و ظاهر باشد و بمعنی پراگنده هم آمده است -

فاشرا - بفتح اول و سکون شین نقطه دار و راء بی نقطه بالف کشیده بسریانی نوعی از ستنی باشد که مانند عشقه بر درخت پیچد و خوشه میوهٔ آن زیاده بر ده دانه شود و آن در اول سبز و در آخر بغایت سرخ گردد و آن را هزار جشان گویند یعنی هزار گز و بشیرازی شنوشتی خوانند بسبب آنکه میوهٔ آن در زمستان خشک نمی شود و بعربی کرمة البیضا و حالق الشعر و عنب الحیه هر دو با حاء بی نقطه و بیونانی انبالس لوقی و ستن هم گویند -

فاشرستین - بکسر شین و راء قرشت و سکون سین بی نقطه و فوقانی بتحتانی رسیده و بنون زده بلغت سریانی و بعضی گفته اند یونانی بمعنی دافع شصت علت باشد و آن گیاهیست که شیر از یان سیاه دارد و گویند و بعربی کرمة الاسود خوانند و آن شش بند الست که مانند عشقه بر درخت پیچد -

فاشرسین - بروزن و معنی فاترسین ست که خردل و سپند سوختن باشد -

فاط - بسکون طاء حطی بلغت رومی جدوار را گویند که ماه پروین ست -

فاعیه - بکسر عین بی نقطه و فتح یاء حطی بیخ نیلوفر هندی باشد -

فاغر - بکسر غین نقطه دار بروزن حاضر گلی باشد خوشبو و بزردی مائل برگ آن مانند گل زنبق و دراز می شود و اغلب در هندوستان می باشد و بهندی رای چنپا خوانند -

فاغره - بفتح غین نقطه دار بروزن ناسره نوعی از عطر ست و آن دانه باشد دهان کشاده و سخت بمقدار نخودی و بعضی گویند بمعنی فاغر ست که گل رای چنپا باشد و بمعنی اول عربی سید انند -

فاغوش - با غین نقطه دار بروزن آغوش و با سین بی نقطه بروزن فانوس نام داروئیست که آنرا شیطلج هندی گویند -

فاغیه - بکسر غین نقطه دار و فتح تحتانی بمعنی فاغر ست که گل زردی باشد خوشبوی در هندوستان مانند زنبق و بهندی رای چنپا گویند و گل حنا و درخت حنای گل کرده را نیز گفته اند و هر شگوفه را نیز گویند که خوشبوی باشد -

فافا - بروزن کاکا [illegible] عجیب و بدیع باشد -

فالج - بکسر لام بروزن فالیج [illegible] مصور را گویند

و در عربی شتر سطبر کوهان را خوانند و نام علتی هم هست۔

فالرغس۔ بکسر لام و غین نقطه دار و سکون را و سین بی نقطه بیونانی مرغیست که آنرا لک لک می گویند استخوان او را با خود داشتن عشق را زائل میکند و بیضهٔ او خضاب موی باشد و فالرغوس هم بنظر آمده است که بعد از غین واو باشد۔

فالکباز۔ بفتح ثالث و سکون کاف و بای ابجد بالف کشیده و بزای نقطه دار زده فالگیری را گویند که بر سر کوچه و بازار نشسته بجهت مردم فال می گیرد۔

فالنجیقن۔ بکسر لام و سکون نون و جیم بتحتانی رسیده و قاف مفتوح بنون زده بلغت یونانی نباتیست که گل آن مانند سوسن و تخم آن سیاه ببزرگی عدس می باشد و چون آنرا از زمین برکنند زرد می باشد و بعد از آن سفید گردد و بیخ و دنبلهای خاک روید برگ و تخم و گل آنرا بکوبند و بیاشامند گزندگی عقرب و رتیلا را نافع بود۔

فالود۔ بالام بر وزن نابود معرب پالودست که ماضی پالودن باشد یعنی صاف کرد و از غل و غش پاک ساخت۔

فالینوس۔ بر وزن جالینوس رستنی باشد که آنرا شاهتره گویند و در مداوا بکار برند خوردن آن حکه و جرب را نافع است

فام۔ بر وزن و معنی دام ست که بعربی قرض و دین خوانند و بمعنی لون و رنگ و شبیه و مانند و نظیر هم آمده است و نام قصبه ایست از قصبات خراسان و مولد مولانا شهاب الدین که در علم انشا و تاریخ و شعر مهارتی تمام داشت از بنجاست۔

فامر۔ بکسر میم بر وزن فاخر شهریست در حوالی فرخار و نزدیک آن شهر بیابانیست که آهوی مشک در آن بیابان نافه اندازد۔

فامره۔ بر وزن عامره بمعنی فامرست که نام شهری باشد نزدیک بفرخار و مشک خوب از آنجا آورند۔

فانوس خیال۔ فانوسی باشد که در آن صورتها کشند و آن صورتها بهوای آتش چراغ بگردش درآید و کنایه از آسمان هم هست۔

فانوس گردان۔ بمعنی فانوس خیال ست و کنایه از آسمان هم هست۔

فانه۔ بر وزن شانه چوبک تنگی باشد که آنرا گاهی در درز درنهند تا درز گشوده نگردد و درودگران در شگاف چوبی که شگافته باشند فرو برند و کفشگران در فاصلهٔ قالب و کفش گذارند و بمعنی حوض کوچک هم هست و مخفف زفانه هم هست که زبانهٔ آتش و زبانهٔ چوب و امثال آن باشد و زبانهٔ ترازو را نیز گویند۔

فانید۔ بیای حطی بر وزن جاوید معرب پانیدست که نوعی از حلوا باشد و قند سفید را نیز گویند۔

فاوا۔ با واو بالف کشیده بمعنی شرمنده و رسوا باشد و شرمندگی و رسوائی را نیز گویند۔

فاوانیا۔ بکسر نون بر وزن آقاسیا درختیست عود الصلیب است بجهت دفع نقرس و صرع و کابوس نگهدارند و دخان کنند و آنرا فاوینا بحذف الف نیز گفته اند و عود الصلیب همان ست۔

فاید۔ بفتح تحتانی بر وزن شاید بمعنی تاست که کلمهٔ انتها باشد و در عربی حتی گویند۔

بیان دوم

در حرف فا با تای قرشت مشتمل بر هفتده لغت و کنایت

فتات۔ بر وزن نبات ریزهٔ نان را گویند و ریزهٔ هر چیز را نیز گفته اند۔

فتاریدن۔ بکسر اول بر وزن حصاریدن بمعنی کندن و ریختن و دریدن و شگافتن و پراگنده و پریشان ساختن و از هم جدا کردن باشد۔

فتال - بفتح اول بر وزن کمال بمعنی پیچیدگی و از هم گسستن باشد و بمعنی برکندگی و برکندن هم هست و درخت نونشانده را نیز گویند و بکسر اول بمعنی بریدن و شکستن و از هم گسستن چیزی باشد.

فتالید - بفتح اول ماضی فتالیدن است یعنی فتالید و ریخت و از هم گسست و پراگنده کرد و بمعنی برید و شکست هم آمده است.

فتالیدن - بفتح اول بر وزن طراویدن بمعنی ریختن و دریدن و شکافتن و پریشان و پراگنده کردن و کندن و از هم جدا کردن و گسستن باشد و بکسر اول هم گفته اند.

فتح باب - کنایه از در باز کردن و کشاد کارها باشد و ابتدای فصل بارندگی و ابتدای بارندگی را نیز گویند و بمعنی بارندگی هم هست و نظر دو کوکب را نیز گفته اند با هم که خانهای ایشان مقابل باشد همچو عطارد که خانه او جوزاست ناظر باشد بمشتری که خانه او قوس است.

فتراک - بکسر اول بر وزن ادراک تسمه و دوالی باشد که از پس و پیش زین اسپ آویزند و آن را بترکی قنجوقه گویند ب پ ترگون.

فترد - بفتح اول و ثانی و سکون را و دال بی نقطه ماضی فتردن است یعنی چیزی را از هم درید و پاره کرد و بمعنی فاعل که درنده و مفعول که دریده شده و مصدر که دریدن باشد هم گفته اند.

فتردن - بفتح اول بر وزن نکردن بمعنی دریدن و پاره کردن باشد.

فترید - بر وزن طلبید بمعنی درید و دریدن هر دو گفته اند که ماضی و مصدر باشد.

فتریدن - بفتح اول بر وزن طلبیدن بمعنی دریدن و شکافتن و پریشان و پراگنده کردن و کندن باشد و بکسر اول هم درست است.

فتلیدن - با لام بر وزن و معنی فتریدن و فتاریدن و فتالیدن است که ریختن و شکافتن و کندن و غیره باشد.

فتن - بفتح اول بر وزن چمن بمعنی شکل و شمائل باشد و نام ملکیست در هندوستان و بکسر اول در عربی جمع فتنه است که فتنها و آشوبها باشد.

فتنه - بکسر اول و فتح آخر که نون باشد نام کنیزک بهرام گور است و او چنگ را بغایت خوب می نواخت حکایت او و قهر و غضب بهرام او را و بر بام قصر بردن او گاو را مشهور است و در عربی شور و غوغا و آشوب را گویند.

فتنه را کمر کشادن - کنایه از تسکین دادن فتنه است یعنی فرونشانیدن شور و غوغا.

فتو - بفتح اول و ثانی و سکون واو بمعنی عربده جوی و غره و مغرور باشد و بجای حرف ثانی نون هم آمده است والله اعلم.

فتوده - بضم اول بر وزن کشوده بمعنی فریفته و مغرور باشد و باین معنی بجای حرف اول نون هم هست.

بیان سوم

در حرف فا با جیم عربی مشتمل بر دو لغت

فج - بضم اول و سکون ثانی فروهشته لب را گویند یعنی کسیکه لب زیرین او فرو افتاده باشد و بکسر اول نیز همین معنی دارد و بفتح اول بمعنی راه فراخ و کشاده آمده است.

فجا - بفتح اول و ثانی بالف کشیده بقیه انگور و خرما را گویند که بر درخت مانده باشد و بکسر اول هم گفته اند و در عربی بمعنی ناگاه رفتن باشد و این از باب مفاعلت است.

بیان چهارم

در حرف فا با خای نقطه دار مشتمل بر دوازده لغت

فخ - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی تله باشد و آن آلتیست که بدان جانور گیرند و بمعنی شکار و شکارگاه نیز آمده است.

فخت - بفتح بر وزن و معنی بخت باشد که بمعنی بخش است

و در عربی شعلهٔ ماه را گویند که مهتاب باشد۔

فخرز۔ به فتح اول و کسر رای بی نقطه بر وزن هرگز بمعنی فربه و قوی هیکل و مرطوب باشد۔

فخفره۔ به فتح اول و فا بر وزن مجمره سبوس آرد گندم و آرد جو را گویند۔

فخفور۔ بر وزن و معنی فغفور ست که پادشاه چین است هر که باشد۔

فخلمه۔ به فتح اول و لام و میم و سکون ثانی مشتهٔ حلاجان را گویند و آن آلتی ست از چوب که بر زه کمان زنند تا پنبه حلاجی شود۔

فخم۔ بفتح اول و ثانی و سکون میم چادری باشد که شالیچینان بر سر دو چوب بندند تا بدان از هوا شالی بر باد دهند و چادرشبی را نیز گفته اند که در زیر درخت میوه دار نگاه دارند و درخت را بتکانند تا میوه در آن جمع شود۔

فخنده۔ به فتح اول و ثانی بر وزن زننده پنبه را گویند که پنبه دانه از آن بر آورده باشند۔

فخنید۔ بر وزن فهمید ماضی فخنیدن ست یعنی پنبه از پنبه دانه جدا کرد و بیرون آورد۔

فخنیده۔ بر وزن فهمیده پنبه را گویند که پنبه دانهٔ آنرا جدا کرده و بر آورده باشند و هنوز حلاجی نکرده باشند۔

فخن۔ به فتح اول و سکون ثانی و نون میان و در و ن باغ را گویند و وسط حقیقی باغ را نیز گفته اند و به فتح اول و ثانی هم درست ست۔

فخیز۔ بر وزن تمیز بمعنی مهمیز ست و آن آهنی باشد تیز که بر پاشنهٔ کفش و موزه نصب کنند۔

بیان پنجم

در حرف فا با دال ابجد مشتمل بر هفت لغت

فدا۔ بکسر اول عوض و بدل را گویند که خود را یا دیگری را بدان رها کنند و نجات دهند۔

فدائی۔ بر وزن رضائی کسی را گویند که دانسته مرتکب امری شود برغبت و رضای خود که سلب حیات را لازم داشته باشد نه باکراه و زور و یا به حکم پادشاهی و شیخی و عاشق و دزد و خونی را نیز گویند۔

فدرنجک۔ با رای قرشت و جیم بر وزن فرزندک دیویست که در خواب آدمی را فرو گیرد و حکما گویند مادهٔ سودائی ست که در خواب چنان نماید و آنرا بعربی کابوس و عبد الجنه خوانند و پیرامون دهان را نیز گفته اند از طرف بیرون۔

فدرنگ۔ با رای قرشت بر وزن خرچنگ چوبی باشد گنده و سطبر و قوی که در پس در کوچه اندازند تا در گشوده نگردد و چوبی که گازران بر جامه زنند و جامه را بدان تاب دهند و بیفشارند و چوبی را نیز گویند که دقاقان جامه را بدان کوبند و در خانهای زنان برخت پوشیدنی و غیره زنند و تاه کنند و آنرا جنده و رخت مال خوانند و کنایه از قرمساق و دیوث هم هست و بزبان ماوراء النهر خوردنی و طعامی باشد که در دستارچه بسته از جائی بجائی برند و بمعنی دستور هم بنظر آمده است۔

فدرونک۔ با رای قرشت و نون بر وزن زنبورک سنگی را گویند که بر کنگرهای قلعه و حصار گذارند تا چون دشمن بپای دیوار آید بر سرش اندازند۔

فدره۔ بفتح اول و رای قرشت و سکون ثانی بوریای باشد که از برگ خرما و غیره بافند و بر بالای چوبها و پوردهای سقف خانه اندازند و خاک و گل بر بالای آن ریزند تا خاک بخانه نریزد۔

فدوند۔ بفتح اول و واو بر وزن پیوند بمعنی اول فدرنگ است و آن چوبی باشد که در پس در اندازند تا در گشوده نگردد۔

بیان ششم

در حرف فا با رای بی نقطه مشتمل بر سه صد و نوزده لغت و کنایت

فر - بفتح اول وسکون ثانی بمعنی شان وشوکت ورفعت وشکوه وسنگ وهنگ باشد وبمعنی نور هم گفته اند چه مردم نورانی را فرمند وفرهومند گویند وبمعنی برازش وبرازندگی وزیبا وزیبائی وزیبندگی نیز آمده است وسیلاب را هم گویند وبمعنی مطلق پر باشد اعم از پر مرغ خانگی وپر مرغان دیگر وبا تشدید ثانی در عربی بمعنی گریختن وگریزان شدن باشد وبضم اول کتابخانهٔ یهودان را می گویند.

فرا - بر وزن سرا بمعنی سوی وطرف وجانب وکنج وگوشه باشد وبمعنی پیش وپیشتر ومیان ووسط هم آمده است وبمعنی بالا وبلندی وقریب وبعید یعنی دور ونزدیک هم هست وبمعنی بر وور که بعربی علی وفی خوانند وبمعنی همه ومجموع وزیادت واخذ کردن وستانیدن هم آمده است وبا تشدید ثانی بلغت عربی بمعنی گریختن وگریزان شدن باشد.

فرابرز - بفتح اول وضم بای ابجد وسکون رای قرشت وزای هوز نام پهلوانی بوده ایرانی از سپهداران ورای زنان دارا واو مردی بود که پیوسته دارا در کارها با او مشورت کردی واو را بجنگ اسکندر رخصت نداد.

فراتّه - بضم اول وفتح تای قرشت که آب انگور است که فشاسته وآرد گندم در آن ریزند وچندان بجوشانند که بقوام آید وسخت شود وآنرا برشته که مغز بادام یا مغز جوز کشیده باشند مانند شمع بریزند وآنرا در آذربایجان باسدق وپوشش گویند بضم دال ابجد.

فراتین - با تای قرشت بر وزن سلاطین سخن وگفتار آسمانی باشد چه فراتین نواد بمعنی آسمانی زبان است بلغت ژند واستا ونواد زبان را گویند بفتح نون.

فراخ - بفتح اول وثانی بالف کشیده وبجای نقطه دار زده بمعنی گشاده است وبمعنی بسیار هم آمده است وبکسر اول در عربی جمع فرخ است که جوجهٔ مرغ خانگی باشد.

فراخا - بفتح اول وثانی ورابع بالف کشیده بمعنی فراخی وکشادگی باشد ومحل فراخی وکشادگی را نیز گویند یعنی چیزی که فراخی وکشادگی قائم با وست.

فراخ آستین - کنایه از جوانمرد وصاحب همت وکریم وبخشنده باشد.

فراختن - بفتح اول بر وزن نواختن بمعنی افراختن است که بلند ساختن وبالا بردن باشد.

فراخ دست - بفتح اول ودال ابجد بمعنی فراخ آستین است که جوانمرد وصاحب همت وبخشنده وکریم باشد.

فراخ دهن - بفتح دال وها کنایه از بسیارگو وپوچ گو وهرزه چانه وبدزبان است.

فراخ رفتن - کنایه از بشتاب وتعجیل رفتن باشد.

فراخ رو - بفتح رای بی نقطه تعجیل وشتاب رونده را گویند وکنایه از کسیست که از حد خود بیرون رود ومسرف وبیهوده خرج را نیز گویند وبضم رای قرشت مردم کشاده رو وشگفته وخندان باشد وکسیکه پیوسته بعیش وعشرت گذراند وبا مردم خوش خلقی کند.

فراخنا - با نون بر وزن هزارپا بمعنی فراخاست که فراخی وکشادگی ومحل فراخی وکشادگی باشد.

فراخور - با واو معدوله بر وزن تفاخر بمعنی شائسته ولائق وسزاوار باشد.

فراخیدن - بر وزن دوانیدن موی در بدن برخاستن وراست ایستادن باشد وبمعنی از هم جدا کردن هم هست.

فرادر - بفتح اول بر وزن برادر چوبی را گویند که در پس در کوچه اندازند.

فرارون - با رای بی نقطه بر وزن فلاطون کسی را وچیزی را گویند که نه بطریق صلاح باز پس رود یعنی رو تنا باشد ورو بر وزن پس رود.

فراز - بر وزن نماز چند معنی [illegible] است پهن شده وبخشها گردیده باشد ۲ - بسته وکشاده [illegible] کرده شده وباز کردن

وگشودن و پوشیدن در باشد و باین معنی از اضداد است ۳ - قریب و نزدیک و پیش و حضور باشد ۴ - جمع و فراهم آمده را گویند ۵ - بمعنی بعد ازین و ازین باز باشد ۶ - بمعنی عقب و پس باشد چنانکه گویند فراز ده یعنی پس بده ۷ - بمعنی باز باشد که اند تکرار ست چنانکه گویند فراز ده یعنی باز بده و مکرر بده ۸ - بمعنی زمان باشد چنانکه گویند الصباح فراز یعنی از صباح باز و از دیروز فراز یعنی از دیروز باز انتظار می کشم ۹ - بمعنی فروز باشد که از افروختن ست ۱۰ - بالا و نشیب و زیر و زبر را گویند و باین معنی هم از اضداد ست ۱۱ - بمعنی بلند و بلندی آمده است و باین معنی بروزن حجاز هم گفته اند و امر بدین معنی هم هست یعنی بلند شو و بالا برو و اسم فاعل نیز آمده است که بلند شونده و بالا رونده باشد ۱۲ - سرکش را گویند اعم از مردم نافرمان و اسپ سرکش ۱۳ - بمعنی آلت تناسل باشد ۱۴ - بمعنی وصل باشد چه فرازیدن وصل کردن را نیز گویند ۱۵ - زیاده و زائده باشد ۱۶ - بمعنی درآمدن و فرارفتن باشد ۱۷ - در نسخهٔ وفائی بمعنی خون نوشته بودند که عربان دم خوانند۔

فرازمان - بامیم بالف کشیده و بنون زده حکم و فرمان را گویند۔

فراستوک - بفتح اول و سکون سین بی نقطه بمعنی پرستوک ست که خطاف باشد۔

فراسوده - بروزن نیاسوده بمعنی بسیار کهنه شده و از هم رفته باشد۔

فراسیاب - بفتح اول مخفف افراسیاب است که پادشاه ترکستان بوده و بمعنی حباب هم آمده است و آن شیشه مانندے باشد که بسبب باریدن باران بر روے آب بهم میرسد۔

فراسیون - بفتح اول ... رابع بروزن حواریون گندنا‌ے کوهی باشد و آنرا بتازی حشیشة الکلاب و صوف الارض و صندیان الارض خوانند چون با نمک بر گزندگی سگ دیوانه ضماد کنند نافع باشد و آن بضم اول و ضم رابع هر دو بنظر آمده است و بحذف واو که فراسین باشد هم گفته اند و در فرهنگ سروری بهمین معنی با شین نقطه دار بروزن طراویدن نوشته اند والله اعلم۔

فراشا - بروزن تماشا حالتے را گویند که آدمی را پیش از بهم رسیدن تپ واقع میشود و آن خمیازه و بهم کشیده شدن پوست بدن و راست شدن موی بر اندام باشد و آن حالت را بعربی قشعریره خوانند۔

فراشترد - بفتح اول و تاے قرشت بمعنی پرستوک است و آن پرنده باشد که بیشتر در سقفهای خانها آشیان کنند و بعربی خطاف گویند۔

فراشترک - بفتح اول و تاے قرشت بمعنی فراشترد ست که پرستوک و خطاف باشد و وطواط را نیز گفته اند۔

فراشتک - بفتح اول و ضم تاے قرشت و سکون رابع و کاف بمعنی فراشترک است که پرستوک و خطاف باشد و آنرا فراشتوک هم مے گویند۔

فراشتن - بفتح اول مخفف افراشتن ست که بمعنی بلند کردن و بالا بردن باشد۔

فراشیدن - بفتح اول بروزن خراشیدن بمعنی لرزیدن و خود را بهم کشیدن در ابتداے تپ باشد و آنرا فراشا و بعربی قشعریره خوانند۔

فراشیون - بفتح اول و واو بروزن خراشیون گیاهیست که آنرا بعربی صوف الارض خوانند و بفارسی گندنا‌ے کوهی گویند و در فرهنگ سروری بهمین وزن بمعنی صوف الارض نوشته بودند که بجاے واو دال باشد والله اعلم۔

فراغ - بضم اول بروزن سراغ بمعنی فروغ و روشنائی
چراغ و آتش و مانند آن باشد و در عربی آب منی را گویند
و آن آبی ست که در هنگام احتلام و جماع و استمنا از مردم
بر می آید و بکسر اول بمعنی فرصت یافتن باشد و باد سرد
تابستان را هم گویند و بمعنی سرور قلب و نشاط دل هم
آمده است و در عربی بمعنی آسوده شدن و فارغ گردیدن باشد
فراک - بضم اول و سکون آخر که کاف باشد بمعنی
پشت ست که در مقابل روست و بعربی ظهر خوانند و بمعنی
حیز و مخنث را گفته اند و پلید و پلشت و زبون را هم میگویند
فراکن - بفتح اول و کاف بروزن فلاخن جوی نو کنده
عمیق را گویند که در آن تازه آب جاری و روان شده باشد
و جوی بلند را نیز گویند همچو جوئی که در کمر کوه و امثال آن
کنده باشند و بمعنی بلند هم آمده است که نقیض پست باشد -
فرامرز - بفتح اول و میم نام پسر رستم بن زال ست -
فرامش - بفتح اول و ضم میم مخفف فراموش ست که
از یاد رفتن و از خاطر محو شدن باشد -
فرامشت - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و میم مضموم
بشین و تای قرشت زده بمعنی فراموش ست که از یاد
رفتن باشد و آنچه کسی در دست گیرد هم فرامشت خوانند -
فرانج - بفتح اول و ثانی و نون و سکون جیم بمعنی کابوس است
و آن سنگینی باشد که در خواب بر مردم افتد -
فرانک - با نون بروزن تبارک نام مادر فریدون است
فراوادار - با واو بروزن هوادار بالاخانهٔ تابستانی را
گویند و با ... بمعنی بحذف الف اول هم آمده است که
... باشد -
فراوه - با واو بروزن سراسر نام موضعی است در
خراسان و در آنجا چشمهٔ ایست که چون در آن چشمه
غوطه خورند تپ ربع را زائل کند -
فراوند - بروزن دماوند چوب گنده باشد که در پس در
گوچه نهند تا در گشوده نگردد -
فراویز - بفتح اول و کسر واو سجاف جامه و غیر آن باشد
فراهت - بفتح اول و ها بروزن فراغت بمعنی شان
و شوکت و شکوه مندی و زیبائی باشد -
فراهختن - با ها و خای نقطه دار بروزن نواختن بمعنی
آموختن باشد مطلقا و بمعنی تربیت نمودن و ادب کردن
هم آمده است -
فراهیختن - با ها بروزن برآمیختن بمعنی فراهختن است
که آموختن و تادیب نمودن و تربیت کردن باشد -
فرایسته - بفتح اول و کسر یای حطی بروزن نبایسته
بمعنی زیاد و زیاده باشد -
فرایوش - با یای حطی بروزن فراموش بمعنی بیهوش
و از هوش رفته باشد -
فرب - بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد نام
رودخانه باشد بزرگ و عظیم -
فرباره - بروزن گهواره بمعنی شان و شوکت و
عظمت باشد -
فربال - بروزن هرسال خانهٔ تابستانی و بالاخانه
را گویند که اطراف آن دریا و پنجرها داشته باشد -
فرباله - بروزن هرساله بمعنی فربال است که خانهٔ تابستانی
و بالاخانهٔ پنجره دار باشد -
فربانیون - بفتح اول و کسر نون و تحتانی بواو کشیده
بنون دیگر زده بلغت یونانی گلیست که بیرونش سفید و
اندرونش زرد و بعربی عین البقر و اقحوان گویند -
فربرک - با بای فارسی بروزن و معنی شپرک ست
و آنرا مرغ عیسی گویند و مخلوق عیسی علیه السلام است -
فربود - با بای ابجد بروزن فرسود بمعنی راست و درست
باشد چه فربود کیش و فربود دین کسی را گویند که در کیش و ملت
و مذهب خود راست و درست باشد -

فربودی - بروزن امرودی مخفف فربودین ست و آن کسے باشد که در دین و ملت خود راست و درست باشد -

فربی - بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد بتحتانی رسیده بمعنی فربه باشد که در مقابل لاغر ست -

فربیون - بابای ابجد بروزن و معنی فرفیون ست و آن داروئے باشد و دوائی حیوان برگزندگی جانوران و سگ دیوانه طلا کنند نافع باشد -

فرت - بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی تانه و تارهای جامه باشد که جولاهگان بجهت بافتن آراسته و مرتب ساخته باشند و بضم اول گیاهیست که در دشکم را سود دارد و روشن کردن و صاف کردن دل را نیز گویند بریاضت و طاعت و آنرا بعربی مجاهده خوانند -

فرتاش - بتای قرشت بروزن پرخاش بمعنی وجود ست که در برابر عدم باشد -

فرتوت - بتای قرشت بروزن مربوط پیر سالخورده و خرف شده و از کار رفته را گویند -

فرتود - بواو مجهول بروزن محمود بمعنی فرتوت ست که پیر سالخورده و از کار افتاده و خرف باشد -

فرتور - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و رابع و رای قرشت بمعنی عکس باشد و با رابع مجهول بروزن مخمور نیز همین معنی دارد که عکس باشد -

فرتوک - بروزن مفلوک بمعنی پرستو ست و آن مرغی باشد که بعربی خطاف گویند -

فرج - بفتح اول بروزن و معنی ارج ست که بمعنی قدر و قیمت و مرتبه و حد باشد و در عربی بمعنی شگافتن و وا بردن اندوه و شگاف چیزی و سوراخ پس و پیش آدمی و جای ترس و بیم و مابین هر دو پای اسپ باشد -

فرجاد - باجیم بروزن فرهاد بمعنی فاضل و دانشمند باشد -

فرجار - باجیم معرب پرگا ست و آن آلتے باشد که بدان دائره کشند -

فرجام - بروزن و معنی انجام ست که بمعنی انتها و آخر باشد -

فرجامگاه - باکاف فارسی بروزن بهرام شاه بمعنی گور ست که قبر باشد و آن جائیست آدمی را که بعد از رحلت از دنیا در آنجا نهند -

فرجد - بروزن ابجد پدر جد را گویند که پدر سوم ست خواه مادری باشد خواه پدری -

فرجمند - بروزن و معنی ارجمند ست که صاحب خداوند قدر و مرتبه باشد و بمعنی زیبائی هم آمده ست -

فرجود - بروزن مقصود بمعنی معجزه و اعجاز باشد و اعجاز خلاف عادتی ست که از انبیا و کرامات از اولیا بظهور رسید -

فرخ - بفتح اول و ضم ثانی مشدد و خاے نقطه دار ساکن بمعنی مبارک و خجسته و میمون باشد و بمعنی زیبا روے هم آمده ست چه اصل این لغت فرخ ست فر بمعنی زیبا و رخ روے را گویند و نام روز دوم ست از خمسه مسترقه سالهای ملکی و بفتح اول و ثانی ساکن در عربی جوجه مرغ خانگی باشد و شاخ تازه را نیز گویند که از تخم و دانه سر بر آورده باشد و نزدیک آن شده که دو سه شاخ شود -

فرخا - بخاے نقطه دار بروزن فردا بمعنی فراخی و گشادگی باشد و محنت و سختی و الم را نیز گویند که بکسے واقع شود -

فرخاد - بروزن فرهاد بمعنی غالب باشد که نقیض مغلوب ست -

فرخار - بروزن سرشار نام شهریست منسوب بخوبان و صاحب حسنان و نام بتخانه و بتکده هم هست و بمعنی آرایش و آراستگی هر چیز باشد و چند شهر فرخار نام هست -

فرخاش - بروزن و معنی پرخاش ست که جنگ و جدال و خصومت و ناورد باشد -

فرخاک - بروزن افلاک بمعنی موی پر خم و پیچ و فر دهشته و بحرکت باشد یعنی موئے که درهم پیچیده و بهم تافته باشد همچو زلفهای عقل زنان و باکاف فارسی بمعنی فرخ شنا ...

و قلیہ ایست کہ بر بالای آن تخم مرغ ریزند چہ فر بمعنی بالا و خاک تخم مرغ را گویند۔

فرخال - بر وزن بیچال بمعنی اول فرخاک ست کہ موئے باشد بہم گشت و بی شکن و فرد ہشتہ۔

فرختار - بکسر اول و ضم ثانی و سکون ثالث و فوقانی بالف کشیدہ و برای قرشت زدہ بمعنی فروشندہ باشد یعنی شخصے کہ چیزے می فروشد۔

فرچ - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و جیم فارسی کفل اسپ و گاو و دیگر حیوانات را گویند و بمعنی زشت و نازیبا ہم گفتہ اند و بمعنی رشوت و پارہ نیز آمدہ ست و با جیم ہم درست ست۔

فرجستہ - بضم ثالث و فتح جیم و سکون سین بمعنی مبارک و میمون باشد و نام نوعے از گل ست و مطرب و سازندہ را نیز گویند۔

فرجی - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و جیم بتحتانی کشیدہ بمعنی پلیشتی و زشتی و زبونی و بدی باشد۔

فرخ روز - بفتح اول و ضم ثانی با تشدید و سکون ثالث و رای بی نقطہ بواو کشیدہ و بزای نقطہ دار زدہ نام پردہ ایست از موسیقی و صوتی از مصنفات باربد و بقول شیخ نظامی نام لحن بست و ہفتم ست از سی لحن باربد۔

فرخ زاد - بازای نقطہ دار بالف کشیدہ و بدال بی نقطہ زدہ بمعنی مبارک زاد باشد چہ فرخ بمعنی مبارک آمدہ ست و نام فرشتۂ ہم ہست موکل بر زمین۔

فرخستہ - بفتح اول و ثالث بر وزن سر بستہ بمعنی خستہ و بر زمین کشیدہ باشد۔

فرخش - بفتح اول و ثانی بر وزن بدخش بمعنی کفل اسپ و استر و گاو و دیگر چارپایان باشد۔

فرخشتہ - بر وزن برگشتہ نانے باشد کوچک کہ از خمیر سازند و درون آنرا از مغز بادام و پستہ و لوزینہای دیگر پر کنند و بر روے تابہ پزند و شیرۂ قند بران ریختہ بخورند و آنرا بعربی قطائف خوانند و بمعنی بر زمین کشیدہ ہم آمدہ ست۔

فرخشور - بفتح اول و ثانی بر وزن سقنقور پیغمبر و رسول را گویند۔

فرخشہ - بفتح اول و ثالث و رابع بمعنی فرخشتہ ست کہ نان کوچک پر مغز پستہ و لوزینہ باشد و بعضے گویند نانی ست کہ از نشاستہ و لوزینہ پزند و بعربی قطیفہ خوانند و بعضی دیگر گویند فرخشہ رشتۂ قطائف ست۔

فرخمید - بر وزن شنبلید ماضی فرخمیدن ست یعنی پنبہ دانہ را از پنبہ جدا کرد و حلاجے نمود۔

فرخمیدن - بر وزن پروریدن بمعنے پنبہ دانہ از پنبہ برآوردن و حلاجے کردن باشد۔

فرخمیدہ - بر وزن شنبلیلہ یعنی پنبہ دانہ را از پنبہ جدا کردہ و حلاجے نمودہ۔

فرخنج - بر وزن شطرنج بمعنی باطل و عبث و بی حاصل باشد و عیش و طرب و سود و نفع و حصہ و نصیب و ناز و غمزہ را نیز گفتہ اند۔

فرخندہ - بضم ثالث و فتح دال ابجد بمعنی مبارک و میمون باشد۔

فرخو - بفتح اول و ثالث بر وزن پرتو پیراستن درخت تاک وغیرہ و بریدن شاخہاے زیادتی آنرا گویند و بمعنی پاک کردن کشت و زراعت و باغ از خس و خاشاک ہم ہست۔

فرخواگ - با واو معدولہ و کاف فارسی بر وزن افلاک قلیہ و گوشتابہ را گویند کہ بر بالای آن تخم مرغ بریزند و بخورند چہ فر بمعنی بالا و خواگ تخم مرغ را گویند۔

فرخور - با واو معدولہ بر وزن صرصر گذرگاہ آب را گویند و بر وزن فغفور ہم بمعنی گذرگاہ آب باشد و ہم بچیزے پیشوہ را گویند و آن پرندہ ایست کوچکتر از کبک۔

فرخوے - بفتح اول و سکون ثانی و ضم ثالث و سکون رابع و تحتانی بمعنی خلق بضم خاے نقطہ دار باشد و اخلاق جمع آنست۔

فرخویدن - بفتح اول وثالث وسکون ثانی بر وزن بردمیدن پیراستن درخت تاک وغیر آن باشد یعنی بریدن شاخهای زیادتی آنرا -

فردخانه - بر وزن سردخانه خانه باشد که مردم غریب از راه رسیده در آنجا فرود آیند وخلوت را نیز گویند وآن خانه باشد که در خانقاه سازند یعنی چله خانه وآن خانه کوچکی باشد که مردم دران بچله نشینند -

فردر - بر وزن زرگر چوب بزرگ گنده باشد که در پس در کوچه نهند تا در گشوده نگردد -

فرده - بر وزن مجمره بمعنی فردرست که چوب گنده پس در کوچه باشد وباین معنی بزای نقطه دار هم آمده است -

فردفر - بافا بر وزن کفشگر رب النوع انسان را گویند یعنی پرورندهٔ اورا -

فردوس - بکسر اول وثالث وسکون ثانی و واو وسین بی نقطه بهشت را گویند وباغ انگور را نیز گفته اند -

فردین - بر وزن پروین مخفف فروردین ست که ماه اول باشد از سال وبودن آفتاب ست در برج حمل وآن برج اول ست از دوازده برج فلک -

فرز - بکسر اول وسکون ثانی وزای نقطه دار سبزه باشد در غایت خوبی وتری وتازگی ونام مهرهٔ هم هست از مهرهای شطرنج وآن بمنزلهٔ وزیرست وبضم اول بمعنی اول هم هست که سبزهٔ تر وتازه باشد وبعضی غلبه وزیادتی و بمعنی کنار دریا ورودخانهای بزرگ که کشتی وسنبک در آنجا ایستند واز انجا راهی شوند وبفتح اول بزرگ را گویند که در مقابل کوچک است -

فرژ - بضم اول وثانی وسکون زای فارسی گیاهی باشد در غایت تلخی که دفع مرض کناک که آن پیچش وزحیرست کند ودرد شکم را نافع باشد وآن را از ملک چین آورند وبعضی گویند بیخ ست که آنرا اگر ترکی دلبیاه ترکی

خوانند وبعضی گویند ریوندست وآن داروئی باشد مشهور بجهت اسهال آوردن وبفتح اول هم آمده است -

فرزام - بزای نقطه دار بر وزن سرسام بمعنی لائق وسزاوار ودرخور باشد -

فرزان - بفتح اول بر وزن لرزان بمعنی علم وحکمت ودانش واستواری باشد وبکسر اول فرزین شطرنج را گویند وآن مهرهٔ باشد از جمله مهرهای شطرنج وآن بمنزلهٔ وزیرست -

فرزانه - بزای نقطه دار بر وزن پروانه بمعنی حکیم ودانشمند وعالم وعاقل باشد ونزد محققین آنکه مجرد ومطلق العنان باشد -

فرزبود - بفتح اول وبای ابجد بر وزن گرم سود بمعنی حکمت باشد که آن دریافتن افضل معلومات ست بافضل علم -

فرزد - بضم اول وثانی وسکون ثالث ودال ابجد سبزه ایست در نهایت سبزی وتازگی وتری وآنرا فرین نیز گویند وبعضی گویند سبزهٔ باشد که در روی آبهای ایستاده بهم می رسد ودر تابستان وزمستان سبز وخرم می باشد -

فرزند آب - بکسر دال ابجد کنایه از حیوانات آبی باشد وحباب را نیز گویند وآن شیشه مانندیست که بوقت باریدن باران بر روی آب بهم میرسد -

فرزند آفتاب - بکسر دال کنایه از لعل ویاقوت وجواهر کانی باشد -

فرزند خاور - کنایه از آفتاب جهانتاب ست -

فرزندشاد - بفتح اول وثالث وسکون ثانی ورابع وشین نقطه دار بالف کشیده وبدال بی نقطه زده بمعنی مراقبه است که سر بجیب فرو بردن درویشان صاحب حال باشد -

فرزو - بفتح اول وسکون ثانی وثالث بواو کشیده

بمعنی فرزانه است که حکمت باشد و آن دریافتن فضل معلومات است بافضل علم۔

فرزه ـ بفتح اول بروزن هرزه بمعنی فرزدست که نوعی از سبزه تر و تازه باشد که آنرا فرنیه گویند و بضم اول کنار رودخانه و دریاست که محل عبور کشتیها باشد۔

فرساد ـ بروزن فرهاد حکیم و دانشمند را گویند۔

فرسان ـ بفتح اول بروزن ترسان نام جانوریست که از پوست آن پوستین سازند۔

فرسای ـ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده و بتحتانی زده بمعنی محو کننده و کاسته کننده و بیاسه کوبنده باشد و امر بفرسودن هم هست یعنی کهنه کن و محو ساز و درپاسپر پامال۔

فرساینده ـ بکسر یای حطی و فتح دال ابجد چیزی باشد که بسببی از اسباب مانند رسیدن آسیبی و مکروهی و یا بکثرت دست خوردن و یا پامال شدن و یا شدت غم و اندوه و یا مرور ایام و طول زمان ضرر و نقصان و خرابی تمام بدان رسیده باشد۔

فرسپ ـ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و بای ابجد و بای فارسی هر دو آمده است بمعنی شاه تیر و آن چوب بزرگی باشد که بام خانه بدان پوشند و جامهای الوان را نیز گویند که در ایام عید و نوروز از جهت زینت و آرایش بر در و دیوار و دکانها و سقف خانها کشند۔

فرست ـ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی جادوی و ساحری را گویند۔

فرستاده ـ بکسر اول و ثانی پیغمبر و رسول را گویند و پیغمبر را نیز گویند که شخصی بجهت شخصی بفرستد۔

فرستو ـ بفتح اول و ثانی بروزن ارسطو بمعنی پرستوک باشد و بعربی خطاف گویند و بکسر اول و ثانی هم گفته اند۔

فرستوک ـ بفتح اول بروزن و معنی پرستوک است که خطاف باشد و بکسر اول و ثانی هم گفته اند۔

فرستوده ـ بضم اول و کسر ثانی و سکون ثالث و فوقانی بواو کشیده و بهازده نام پادشاه فغفشور است و آن شهریست از ملک چین و مردم آنجا بسیار جمیل و خوش صورت میباشند۔

فرسته ـ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح فوقانی بمعنی فرستاده است که رسول و پیغمبر باشد و چیزی را نیز گویند که بجهت کسی فرستند۔

فرسد ـ بفتح اول و ثالث بروزن سرحد بمعنی فرساید باشد یعنی نقصان و خرابی بچیزی راه یابد۔

فرسطایون ـ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و طای حطی بالف کشیده و رای بی نقطه مکسور و تحتانی بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی دانه ایست مانند ماش و عدس و آنرا مقشر کرده بگاو دهند گاو را فربه کند و بعربی بسجی الحمام و بفارسی کرسنه گویند۔

فرسطون ـ با طای حطی بروزن شفق گون بلغت رومی قپان را گویند و آن ترازو مانندیست که چیزها بدان سنجند و وزن کنند و باین معنی بجای طای حطی تای قرشت هم بنظر آمده است۔

فرسک ـ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و کاف شفتالو را گویند و آن میوه ایست معروف۔

فرسلیوس ـ بفتح اول و ضم لام بروزن اشکبوس نام سنگیست که سکندر در ظلمات یافته بود و آن اکسیر است چون بسیماب طرح کنند نقره شود۔

فرسلون ـ بروزن ایقلون نام سنگیست که آنرا طلق گویند و آن همچو آئینه شفاف و روشن می باشد۔

فرسناف ـ بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و نون بالف کشیده و بفا زده شب پره را گویند۔

فرسناه ـ بکسر اول و فتح آخر که فا باشد بمعنی فرسناف است که شب پره باشد۔

فرسنداج - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و نون و دال بی نقطه بالف کشیده و بجیم فارسی زده مطلق امت را گویند یعنی امت هر پیغمبر که باشد۔

فرسنگ - بفتح اول و ثالث بروزن سرسنگ قدری باشد معین از راه و آن بمقدار سه میل ست و هر میلی چهار هزار گز که مجموع فرسنگ دوازده هزار گز باشد و طول هر گزی بقدر بیست و چهار انگشت دست باشد که بعرض در پهلوی هم گذارند و آن شش قبضه است یعنی شش مشت۔

فرسنگسار - با سین بی نقطه بروزن خرچنگ وار علامتی را گویند که در راه بجهت دانستن مقدار فرسنگ سازند و سنگ چینی را نیز گفته اند که در راه ها برای نشان راه کنند۔

فرس نهادن - بفتح اول و ثانی کنایه از مغلوب شدن و عاجز آمدن باشد۔

فرسوده - با سین بی نقطه بروزن فرموده چیزی را گویند که بنهایت کهنه و از هم ریخته و پامال گردیده و افسرده شده باشد۔

فرش - بضم اول و سکون ثانی و شین قرشت آغوز و فله را گویند و آن شیری باشد که از حیوان نوزائیده دوشند چون بر آتش نهند مانند پنیر بسته شود و بفتح اول در عربی گستردن و فراخ شدن میان پای شتر و هر چیز گستردنی باشد همچو حصیر و پلاس و قالی و مانند آن و چارپایی را نیز گویند که غیر از خوردن را نشاید و شتر بچه که قابل بار کشیدن نباشد۔

فرش باستان - بکسر شین و بای ابجد بالف کشیده بمعنی فرش خاک است که کنایه از زمین باشد و عربان ارض گویند۔

فرشتوک - بروزن و معنی پرستوک باشد که عربان خطاف گویند و بحذف کاف هم آمده است که فرشتو باشد۔

فرشته - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح فوقانی معروف ست و بعربی ملک خوانند۔

فرشته تشان - بفتح تای قرشت و نون بالف کشیده و بنون دیگر زده کنایه از روحانیان باشد۔

فرشته سحاب - بفتح سین بی نقطه کنایه از میکائیل علیه السلام است۔

فرش خاک - بکسر ثالث بمعنی فرش باستان ست که کنایه از زمین باشد۔

فرش دو رنگ - کنایه از روزگار ست باعتبار شب و روز و کنایه از زمین هم هست۔

فرش عاج - کنایه از برف ست که روی زمین را سفید کرده باشد۔

فرشک - بفتح اول و کسر ثانی و سکون شین نقطه دار و کاف خوشهای کوچک انگور را گویند که بخوشه بزرگ چسپیده باشد و آنرا بعربی خصله خوانند۔

فرشه - بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث بمعنی اول فرش است که آغوز و فله باشد و بکسر اول هم آمده است۔

فرشید - با تحتانی مجهول بروزن بخشید نام برادر پیران ویسه است۔

فرشیم - بروزن تسلیم بمعنی قسم و جزو باشد چنانکه گویند فرشیم اول و فرشیم دوم یعنی قسم اول و جزو دوم۔

فرصاد - بکسر اول و سکون ثانی و صاد بی نقطه بالف کشیده و بدال زده توت سفید را گویند و آن درختی ضخیم قائم مقام انجیر ست اگر برگ آنرا با برگ انجیر سیاه و برگ انگور در آب باران بجوشانند و موی را بدان بشویند سیاه گرداند۔

فرطوس - بفتح اول و ضم طای حطی بروزن محبوس نام مبارزی ست از لشکر افراسیاب ضابط چنانکه

بوده که موضعیست از ترکستان۔

فرخ غواران خاک ۔ با عین بی نقطه کنایه از آدمیان است۔

فرعون ۔ بکسر اول وفتح عین وسکون ثانی و واو و نون بزبان عبری لقب ولید بن مصعب ست و او اول فراعنه مصر بوده و بمعنی متکبر وسرکش باشد۔

فرغ ۔ بفتح اول وسکون ثانی وغین نقطه دار چوجه و بچه مرغ خانگی را گویند۔

فرغار ۔ بروزن سرشار بمعنی خیسانیده ونیک تر شده و سرشته گردیده و آغشته باشد ونام ترکی که افراسیابش بجاسوسی فرستاده بود تا معلوم کند که رستم چه مقدار لشکر دارد۔

فرغاریدن ۔ بروزن سرخاریدن چیزے را خوب تر کردن وخیسانیدن در آب وغیره وبهم سرشتن و آغشته کردن باشد۔

فرغانج ۔ بفتح اول وسکون ثانی وثالث بالف کشیده وبنون وجیم زده ماده گاو فربه پر گوشت را گویند وماده اسپ فربه را نیز گفته اند وباجیم فارسی هم بنظر آمده است بعضی گویند این لغت ترکی است۔

فرغانه ۔ بروزن پروانه نام ولایتے است از ملک ماوراءالنهر مابین سمرقند وچین که آن را اندگان گویند ومعرب آن اندجان ست ونام کوهی هم هست که مردم گیاه دران کوه بشود و آن رستنی باشد که عربان بیروح الصنم خوانند ونام شعبه ایست از موسیقی که آنرا نهاوندک میخوانند۔

فرغر ۔ بفتح اول وثالث بروزن صرصر خشک رودی را گویند که سیلاب از آنجا گذشته باشد و در هر جاے از ان قدری آب ایستاده باشد وبمعنی جوی آب هم آمده است و شمر را نیز گویند که عربان غدیر خوانند۔

فرغرده ۔ بروزن پرورده آغشته وبهم سرشته را گویند۔

فرغن ۔ بروزن کردن جوی نوی را گویند که تازه احداث کرده باشند و آب دران روان کنند۔

فرغند ۔ بروزن فرزند گیاهیست که بر درخت پیچد وبعربی عشقه گویند وچیزے پلید وگندیده وبدبوے ومتعفن وناخوش را نیز گفته اند وباین معنی بازاے فارسی هم آمده است۔

فرغنده ۔ بروزن شرمنده بمعنی فرغندست که گیاه عشقه وچیزے بدبوے وناخوش وگندیده باشد۔

فرغور ۔ بروزن زنبور بمعنی تیهو باشد و آن پرنده ایست مانند کبک لیکن از کبک کوچکترست وبمعنی جل هم آمده است و آن پرنده باشد کاکل دار شبیه بگنجشک وانداکے از گنجشک بزرگترست وغوک را نیز گویند که وزغ باشد وبعربی ضفدع خوانند۔

فرغوک ۔ با واو مجهول بروزن مفلوک بمعنی خاموش وتن زده باشد وتاخیر وتکاسل وکاهلی در کارها را نیز گویند۔

فرغول ۔ با واو مجهول بروزن معقول بمعنی غفلت و غافل شدن وتاخیر ودرنگ وکاهلی در کارها باشد۔

فرغوی ۔ بکسر اول وسکون ثانی بروزن دلجوے مرغیست کوچک از جنس باشه که بدان شکار کنند و بترکی قرغو گویند۔

فرغیش ۔ بروزن درویش بمعنی کهنه وفرسوده باشد و پوستین را نیز گویند که از کهنگی موے گریبان و دامن وسر آستین آن ریخته باشد وبعضے گویند پوستین کهنه باشد که موهاے آن از درازی بزمین کشیده شود وبعضے گویند که موئے باشد که از زیر پوستین سر فرود آورده باشد وبمعنی کاهلی وفروگذاشت وعطلت هم آمده است۔

فرفت ۔ بفتح اول وفا بروزن زحمت ریحانی است که آنرا شاه تره مے گویند۔

فرفخج ۔ بفتح اول وثالث بروزن رستخیز تخمیست که آنرا خرفه گویند وفرفخ نیز خوانند وبعربی بقلة الحمقا گویند۔

فرفر ۔ بفتح هر دو فا وسکون هر دو را بمعنی زود وشتاب وتعجیل باشد وبه تعجیل خواندن وبشتاب نوشتن را

نیز گفته اند و سخنی که آنرا بشتاب و تعجیل بکسی گویند و به معنی باد فرا هم آمده است و آن چیزی باشد مدور که طفلان ریسمانی دران گذرانند و در کشاکش آورند تا ازان صدای فرفری ظاهر شود و باد زن را نیز گویند۔

فرفر نوشتن ـ کنایه از زود و به تعجیل و شتاب چیزی نوشتن باشد۔

فرفروزان ـ به فتح فای اول و ضم فای دوم بواو رسیده و زای نقطه دار بالف کشیده و بنون زده رب النوع انسان را گویند که پرورنده و پرورش کنندهٔ آدمی باشد۔

فرفروک ـ به فتح اول و ثالث و رابع بواو کشیده و بکاف زده بمعنی باد فرا باشد و آن چیزیست که اطفال از چوب تراشند و ریسمانی بران پیچیده از دست گذارند تا بروی زمین گردان شود۔

فرفره ـ به فتح اول بروزن غرغره بمعنی فرفرست که زود و تعجیل و شتاب در کارها و گفتها و نوشتها باشد و چرخی مدور که اطفال ریسمانی دران گذرانند و در کشاکش آورند و بادزن را نیز گویند و کاغذپاره را هم گفته اند که طفلان بر چوبی تعبیه کنند و بدست گیرند و رو بباد بایستند تا باد آن را بگردش در آورد۔

فرفریوس ـ به فتح اول و ضم ثالث و یای حطی و سکون واو و سین بی نقطه نام حکیمی بوده جلیس اسکندر۔

فرفور ـ بفتح اول بروزن فغفور پرنده ایست که آنرا تیهو گویند شبیه است به کبک لیکن کوچکتر از کبک می شود و بعضی کرک را گفته اند که ترکان بلدرچین و عربان سلوی خوانند و گوسفند فربه را هم گویند و بضم اول گنجشک سیاه باشد که بترکی قراقوت خوانند۔

فرفوریوس ـ باتحتانی بواو کشیده و بسین بی نقطه زده همان فرفریوس است که حکیم بوده جلیس اسکندر۔

فرفوز ـ بروزن سرد و شهان فرفورست که تیهو باشد و آن مرغیست شبیه به کبک۔

فرفوس ـ بروزن افسوس سنگی باشد سرخ رنگ سیاه و آن جز احتهار اسود مند باشد۔

فرفه ـ به فتح اول و ثالث بمعنی خرفه باشد و آن تخمیست معروف که بعربی بقلة الحمقا گویند و فرفخ معرب آنست۔

فرفهن ـ بفتح اول و ها بروزن منقرن رستنی باشد که آنرا خرفه گویند و بعربی بقلة الحمقا خوانند و بسکون ها هم آمده است۔

فرفیر ـ بروزن شبگیر بمعنی فرفورست که تیهو باشد و گوسفند فربه را نیز گویند و بمعنی بنفشه هم آمده است و آن گلی باشد مشهور گویند باین معنی عربی ست۔

فرفین ـ به فتح اول و ثالث و سکون ثانی و تحتانی و نون بمعنی پرپهن ست که خرفه باشد و بعربی بقلة الحمقا خوانند و بعضی گویند فرفین بفتح تحتانی معرب پرپهن است که همان بقلة الحمقا و فرفخ باشد۔

فرفینه ـ بروزن چرمینه تخمی باشد که آنرا خرفه گویند۔

فرفیون ـ بکسر ثالث بروزن سرنگون نام دوائیست که آنرا بعربی آکل نفسه و حافظ النحل و حافظ الاطفال گویند منافع بسیار دارد۔

فرق ـ به فتح اول و سکون ثانی و قاف میان سر و کلهٔ آدمی باشد و در عربی تفرقه کردن و جدا نمودن را گویند و بضم اول نام قرآن مجید ست و بکسر اول هم در عربی گله و رمهٔ گوسفند و گروه جماعت آدمی و حصه و پارهٔ هر چیز باشد۔

فرقور ـ با قاف بروزن مخمور بمعنی فرفورست که تیهو باشد و آن مرغیست شبیه به کبک۔

فرکلخ ـ درین لغت خلاف ست صاحب فرهنگ به فتح اول و میم نوشته است و می گوید شیریست که از گوچکی و خردی را هزن باشد و ملا سروری در مجمع الفرس بفتح اول و ضم میم آورده است و گفته است شیری باشد که

برهان ریزند و صاحب موید الفضلا می گوید آن شیر که بر خوردنی ریزند همچیک شاهد نیاورده والله اعلم۔

فرگاه۔ بروزن خرگاه لفظیست که آن را به عربی حضرت می گویند۔

فرگفت۔ بفتح اول و ضم کاف فارسی و سکون فا و فوقانی بمعنی فرمان و حکم باشد۔

فرگن۔ بفتح اول و کاف بروزن مخزن زمینی را گویند که بصدمه سیل کنده شده باشد و جا بجا آب ایستاده باشد و جوئی را نیز گویند که نو احداث کرده باشند و آب در آن تازه جاری شده باشد و چیزی را نیز گویند که بسبب طول مدت از هم فروریخته و پوسیده باشد۔

فرکند۔ با کاف بروزن فرزند بمعنی فرکن ست که زمینی بود که سیل آن را کنده باشد و جا بجای آن آب ایستاده باشد و جوی تازه احداث کرده شده را نیز گویند و جوئیکه در زمین کنند و زمین از جائی بجائی راه کرده باشند یا در زیر زمین از جائی بجای دیگر راه یافته باشد و راه گذر آب را می گویند مطلقا خواه در روی زمین و خواه در زیر زمین و خواه در دیوار باشد و شمر و غدیر را نیز گفته اند و آن جائی باشد از زمین که آب در آن ایستاده باشد و هر چیز از هم ریخته و پوسیده را هم گویند۔

فرکنده۔ بروزن شرمنده بمعنی فرسوده و کهنه شده و از هم ریخته باشد۔

فرم۔ بفتح اول و ثانی و سکون میم بمعنی غم و دلتنگی و اندوه و فرومانگی باشد و بفتح اول و سکون ثانی در زبان حال هیئت و شکل در موضع مخصوص استعمال کنند۔

فرمانروا۔ کنایه از پادشاه نافذ الامر باشد۔

فرمد۔ بروزن سرمد نام قریه ایست از قرای طوس آنگوید فرمد دیر آن مشهد مشهور با نگوری می و درین زمان بنیار مشهور دارد گویند زردشت دو درخت سرو بطالع سعد نشانده بود یکی را درین قریه و دیگری را در قریه کاشمر که از قرای ترشیز ست از ولایت خراسان و مجوس گویند که زردشت این دو درخت را از بهشت آورده بود و درین دو قریه کاشت۔

فرست۔ بفتح اول و ثالث و ضم را، و قرشت و سکون ثانی و سین بی نقطه و فوقانی شخصی را می گویند که چیزی کم و اندک بخورد و بسبب کم خوردن ضعیف و زبون و لاغر باشد و این قسم کسی را اعرابان قصیع خوانند بفتح قاف۔

فرسک۔ بفتح اول و ضم ثالث و سکون ثانی و سین بی نقطه بزبان فرس قدیم نام شهر دامغان ست۔

فرشش۔ بضم ثالث مخفف فراموش ست که در یاد نداشتن باشد۔

فرگمن۔ بکسر کاف فارسی بروزن شرمگن بمعنی تنگدل و فرومانده و غمگین و اندوهناک باشد چه فرم بمعنی غم و اندوه و گن بمعنی صاحب خداوندست که خلاصه معنی آن صاحب غم و خداوند اندوه باشد۔

فرگین۔ بروزن شرمگین بمعنی فرمگن ست که صاحب غم و دلتنگ و اندوهناک باشد۔

فرمند۔ بروزن فرزند مردم نورانی و پاکیزه و نفیس را گویند۔

فرموشش۔ بروزن خرگوش بمعنی فراموش است که از یاد رفتن و در خاطر نماندن باشد۔

سله بدانکه صاحب برهان لفظ قوس بقاف را تصحیف فرس بفا ور خوانده چنانکه رشیدی در ترجمه لغت فرس می نویسد که صاحب فرهنگ سهو کرده چه قوس را تصحیف فرس خوانده و قوس بضم قاف و سکون واو ولایتیست مشتمل بر مدان و قری و نواحی بسیار و دار الملک آن دامغانست و همچنین بهار نیز همین بیان نماکه کتابیست بزبان ترکی در علم جغرافیه قوس بقاف و واو بمعنی مذکور آورده و کوس بکاف تازی و سین بی نقطه نیز نوشته ۱۲

فرموک - بر وزن مفلوک گره‌هٔ ریسمان ریسیده شده را گویند که بر دوک پیچیده شده باشد و چوبی را نیز گویند باندام مخروطی که طفلان ریسمانی را بر آن پیچند و از دست گذارند تا در روی زمین به چرخ در آید۔

فرموید - بفتح اول و با بر وزن افروزد نام قریه ایست از قرای طوس مشهور بفارمد گویند زردشت دو درخت سرو بطالع خود کاشته بود یکی در کاشمر و دیگری در همین قریه۔

فرمه - بفتح اول و میم بمعنی آخر فرفیرست که بنفشه باشد و آن گلیست مشهور۔

فرناد - بر وزن فرهاد بمعنی پایان و پایاب باشد۔

فرناس - بفتح اول بر وزن کرپاس بمعنی غافل و نادان باشد و غفلت و نادانی را نیز گفته اند و بمعنی نیم‌خواب و خواب‌آلوده هم آمده است و خواب اندک را نیز گویند و بکسر اول در عربی شیر درنده سطبر گردن باشد۔

فرنج بضم اول و ثانی و سکون نون و جیم پیرامون و اطراف دهان را گویند و شاخ بزرگی را نیز گفته اند که چون آن را ببرند شاخهای کوچک از اطراف آن بر آید و بفتح اول و ثانی و بکسر اول و ضم ثانی هم آمده است۔

فرنجک - بفتح اول و ثانی و جیم و سکون ثالث و کاف کابوس و عبد الجنه را گویند و آن گرانی و سنگینی باشد که در خواب بر مردم افتد و حکما گویند سبب آن مادهٔ سوداوی است و در خواب چنان می‌نماید و بکسر اول و ثانی هم آمده است و در مؤید الفضلا باین معنی با قاف نوشته اند۔

فرنجمشک - بفتح اول و ضم میم بمعنی افرنجمشک است که بالنگوی صحرائی باشد و عوام آنرا بالنگوی گنده گویند و بعربی بقلة الضب خوانند بواسیر را نافع و مجفف منی باشد۔

فرنجه - بفتح اول و ثانی و جیم و سکون ثالث نام ولایتی و بندریست بر ساحل دریای فرنگ و بکسر اول بر وزن شکنجه هم آمده است۔

فرند - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و دال ابجد جوهر تیغ و شمشیر را گویند و بکسر اول هم گفته اند۔

فرنگ - بفتح اول و ثانی بر وزن شرنگ معروف است و بعربی نصاری گویند و بکسر اول و سکون ثانی بر وزن خشتک بازیچهٔ اطفال باشد و آن چوبکیست پهن و مدور که پائین آنرا تیز سازند و بالای آنرا یعنی بلندی آنرا آنقدر کنند که بدو انگشت گرفته توان گردانید۔

فرنگیس - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف فارسی بتحتانی کشیده و بسین بی نقطه زده نام دختر افراسیاب است و او در عقد نکاح سیاوش بود و کیخسرو پسر اوست و در مؤید الفضلا بجای نون یای حطی نوشته اند۔

فرنود - بر وزن مقصود بمعنی برهان و دلیل باشد۔

فرنودسار - با سین بی نقطه بالف کشیده بر وزن انگورزار نام کتابیست در جمیع فنون حکمت و معنی آن برهانستان و دلیلستان باشد چه فرنود بمعنی دلیل و برهان و سار بمعنی جا و مقام بود۔

فرنه - بفتح اول و ثالث بمعنی لعنت و نفرین باشد۔

فرو - بفتح اول و ثانی بواو رسیده نوعی از پوستین باشد و آن گرمترین پوستین روباه است بعد از آن سمور و دیگر قاقم۔

فروار - بر وزن پروار خانهٔ تابستانی را گویند عموماً و بالاخانه که اطراف آن درها و پنجرها داشته باشد خصوصاً و بمعنی خانهٔ زمستانی هم بنظر آمده است۔

فرواره - بر وزن گهواره بمعنی فروار است که خانهٔ تابستانی و بالاخانهٔ چهار دره و بادگیر باشد و بمعنی گنجینه هم آمده است۔

فرواز - بر وزن انداز چوب کوتاهی باشد بمقدار یکدو وجب یعنی دو شبر و آنرا در پوشش خانها بر فاصلهٔ یکدیگر بجای بزرگ نصب کنند و بوریا بر بالای آن گسترانیده گل و خاک بر آن ریزند و اندایند و خانهٔ تابستانی و بالاخانه را هم می‌گویند۔

فرۀال - بروزن اطفال بمعنی فرواره است که خانهٔ تابستانی و بالاخانهٔ باشد که اطراف آن درها و پنجرها دارد -

فرواله - بروزن پرکاله بمعنی فروال است که خانهٔ تابستانی و بالاخانهٔ اطراف کشاده باشد -

فروت - بفتح اول وثانی وسکون ثالث و فوقانی بمعنی بسیار باشد و بعربی کثیر خوانند و بضم اول هم گفته اند -

فروتن - بکسر اول و فتح تاء قرشت و سکون نون تواضع کننده و متواضع را گویند -

فروشنده - بضم اول بروزن خروشنده بمعنی منقبض و فشرده شده است -

فروختار - بکسر اول وثانی بواو رسیده وسکون خاء نقطه دار و فوقانی بالف کشیده و براء قرشت زده فروشنده را گویند و بعربی بائع خوانند -

فروخته - بکسر اول بیع کرده شده را گویند و بمعنی افروخته هم آمده است که فروزان و درخشان باشد -

فرود - بفتح اول وثالث مجهول بروزن حسود نام پسر سیاوش بن کیکاوس بوده و بضم اول برشته و بریان کرده باشد و بکسر اول بمعنی نشیب و زیر و پائین و فریفته و فریبنده و فریب دهنده و زبون و بد و مغرور و غره و بمعنی چوب زیرین چهار چوب در خانه باشد و بعربی عتبه گویند و نام پسر سیاوش برادر کیخسرو که از دختر پیران ویسه بهم رسیده بود و بروزن ابجد چوب پس در خانه را گویند -

فروداشت - بکسر اول وثانی بواو رسیده و دال ابجد بالف کشیده و بشین و تاء قرشت زده بمعنی فروگذاشت است که بآخر رسانیدن و ختم کردن خوانندگی باشد و بانتها رسانیدن کارها را نیز گفته اند -

فرودست - بکسر اول و فتح رابع وسکون سین بی نقطه و فوقانی خوانندگے و گویندگے را گویند که چندکس آوازها را باهم یکے کنند و کوک سازند و با دائره و امثال آن اصول نگاه دارند و ولایت بنگاله را نیز فرودست می گویند و خوانندگان و گویندگان آنجا را مردم هندوستان فرودستی خوانند -

فروده - بضم اول بروزن کشوده بمعنی خست و دنائت و خسیس و دنی بودن باشد و بمعنی بریان کرده شده و برشته گردیده هم آمده است و باین معنی بکسر اول نیز گفته اند و بفتح اول وثالث بروزن سرزده چوبے باشد که در پس در خانه اندازند و باین معنے بجای دال ابجد رای قرشت هم بنظر آمده است که بروزن شب چره باشد -

فرودین - بفتح اول بروزن درگزین مخفف فروردین است که نام ماه اول سال و نام روز نوزدهم از هر ماه شمسے باشد و پارسیان بنابر قاعدهٔ کلیه درین روز عید کنند و جشن سازند و نام فرشته هم است و بادے که درین ایام وزد آن را باد فرودین گویند و بضم اول وثانی و واو مجهول بمعنی زیرین باشد و چوب زیرین چهار چوب در خانه هم هست که چوب آستان در باشد و بعربی عتبه خوانند و باد دبور را نیز گویند که باد طرف مغرب است و ضرر آن زیاده بر نفع است برخلاف باد صبا -

فرور - بروزن زرگر بمعنی جدائی و جدا شدن و افتراق باشد -

فرورد - بروزن و معنی پرورد است که ماضی پروردن و پرورش دادن باشد چه در فارسی بای فارسی و فا هم تبدیل مے یابند -

فروردگان - باکاف فارسی بروزن شبجرف دان خمسهٔ مسترقه را گویند یعنی پنج روز آخر سال و این پنج روز را فارسیان بغایت معتبر دارند و جامهای نفیس پوشند و جشن سازند و عطریات بسیار بکار برند و تنعمات کنند و میوهاے لطیف خورند و بآتش خانها روند و گاهنبار همسپتمدیم را بعمل آورند یعنی دعاها و بخورات که در روز اول خمسهٔ مسترقه باید خواند و باید کرد درین پنج روز کنند و خوانند و معرب آن فروردجانست -

فرور دیان - بایای حطی بر وزن و معنی فروردگان است که پنج روز آخر سال فارسیان باشد و آنرا خمسهٔ مسترقه می گویند -

فروردین - نام ماه اول سال شمسی باشد و آن بودن آفتاب است در برج حمل و آن برج اول ست از بروج دوازده گانهٔ فلک و باد و بور که باد مغرب ست درین ایام می وزد و نام فرشته هم هست و او از خازنان بهشت است و تدبیر امور و مصالحی که درین ماه و در روز فروردین که نوزدهم این ماه است واقع شود بدو متعلق ست و نام روز نوزدهم باشد از هر ماه شمسی و درین روز فارسیان جشن سازند و عید کنند بنا بر قاعدهٔ کلیه که پیش ایشان جاریست که هر روزی از ماهی که نام همان ماه داشته باشد عید باید کرد نیک ست درین روز باعتقاد ایشان جامهٔ نو پوشیدن و دیدن گوسپندان و گله و رمهٔ گاوان و اسپان -

فروز - بضم اول و ثانی و سکون واو و زای هوز بمعنی تابش و روشنی و فروغ آفتاب و غیره باشد و بمعنی صفت هم آمده است -

فروزان فر - بضم اول و فتح فاے دوم بمعنی فر فروزان است که رب النوع انسان باشد یعنی پرورنده و پرورش کنندهٔ آدمی -

فروزگان - بضم اول و کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده بمعنی صفتها و صفات باشد که جمع صفت ست -

فروزها - بضم اول و هاے بالف کشیده جمع فروزست که روشنائیها و تابشها و فروغها باشد و جمع صفت هم هست که صفتها باشد -

فروزیده - بضم اول و رابع بتحتانی رسیده بر وزن خروشیده بمعنی روشن شده باشد و بمعنی موصوف هم آمده است -

فروزینه - بضم اول و فتح آخر که نون باشد آتش یرک و آتش زنه و چخماق را گویند و خاشاکے را نیز گفته اند که بدان آتش افروزند و بمعنی آخشیج هم آمده است که صفت باشد -

فروشاندن - با شین نقطه دار بر وزن فروزاندن بمعنی دور گردن و بیکطرف راندن و رفتن باشد -

فروشک - بر وزن خموشک بمعنی بلغورست و آن غله باشد که در آسیا اندازند تا خرد شود و بشکند -

فروشه - بفتح اول و آخر که شین نقطه دار باشد بمعنی افروشه است و آن حلوا و نان خورشے ست و رگیلان و لوزینه را نیز گویند یعنی هر چیز که در ان مغزها دام کرده باشند و بضم اول گندم شکوفته را گویند -

فروغ - بر وزن دروغ بمعنی فروزست که شعاع و روشنی و تابش آفتاب و آتش و غیره باشد -

فروغنده - بر وزن و معنی فروخنده است که بیع کرده شده و افروخته و درخشان و فروزان باشد و باین معنی بجای تاے قرشت نون هم آمده است -

فروغنده - با دال بی نقطه بر وزن و معنی فروغنده است که بیع کرده شده و افروخته و درخشان باشد -

فروک - بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث و کاف مرغ جوان تخم ناکرده را گویند -

فروکاس - با کاف بالف کشیده و بسین بی نقطه زده مردم خسیس و دون همت را گویند -

فروگذاشتن - کنایه از اهمال نمودن و تقصیر کردن و ضائع ساختن باشد -

فروکش کردن - بکسر اول بمعنی دعوے کردن با لجاجت و سماجت باشد و کنایه از اقامت کردن و در جاے ماندن هم هست -

فرو مالیدن - بکسر اول و لام کنایه از برچیدن و پیچیدن و افشردن باشد -

فرو ماندن - بکسر اول و میم بالف کشیده بمعنی منتظر باشد که مشتق از انتظارست و کنایه از ملزم شدن و متحیر و عاجز گردیدن هم هست -

فرومایه - بکسر اول و فتح آخر که یای حطی ست بمعنی بی‌اصل و بیدانش باشد و شخصی را نیز گویند که کارهای دنی و سهل کند و بی‌هنر و فقیر را هم گفته‌اند -

فرومد - بفتح اول و میم و سکون آخر که دال ابجد باشد نام قریه‌ایست از قرای طوس و بفارسی مشهور است -

فرونجک - بضم اول و ثانی بواو رسیده و بنون زده و فتح جیم و سکون کاف گرانی و سنگینی باشد که در خواب بر مردم افتد و بعربی کابوس و عبدالجنه گویند و اطراف و پیرامون در و بام را نیز گفته‌اند از جانب بیرون -

فروند - بفتح اول بروزن الوند چوبی باشد که در پس در کوچه اندازند تا در گشوده نگردد -

فرونده - بروزن ارزنده بمعنی فروند است که چوب پس در خانه باشد -

فروهر - بضم اول و فتح ها بروزن فروتر بمعنی جوهر است که در مقابل عرض باشد -

فروهلیدن - بضم اول و کسر ها و لام بمعنی گذاشتن و افکندن باشد -

فروهنده - بضم اول و ثالث مجهول و کسر ها و سکون نون و فتح دال ابجد بمعنی فرشته است و بعربی ملک خوانند و بمعنی خوبروی و نیکو سیرت و با ادب هم آمده است -

فروهیده - بکسر اول و ها بروزن نکوهیده و بمعنی ظاهر و آشکارا و باشکوه و شان و شوکت باشد و بفتح اول بروزن خشوشیده مردم خردمند و عاقل و دانا را گویند -

فرویز - بروزن لبریز بمعنی فراویز است که سجاف جامه و غیره باشد

فرویش - بروزن درویش بمعنی تقصیر و فروگذاشت باشد و بمعنی تعطیل و کاهلی و درنگ و فراموشی در کارها هم هست و بمعنی درشتی و خشونت و بیکاری نیز آمده است و بریان و برشته را نیز گویند -

فره - بفتح اول و تشدید ثانی بمعنی شان و شوکت و شکوه و عظمت باشد و بکسر اول و تخفیف ثانی بمعنی سبقت و پیشی و بمعنی بسیار و افزون و زیاده باشد و افزونی و زیادتی که دو حریف را با هم در نرد و شطرنج و امثال آن می‌شود و باین معنی با زای نقطه‌دار هم هست و بمعنی خوش منش و خوش خوی و صاحب بخت نیز آمده است -

فراهنج - بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده و بنون و جیم زده شاخ بزرگی را گویند که از درخت ببرند تا شاخهای دیگر بر آید و شاخ درختی را نیز گویند که پیوند کنند بدرخت دیگر و بمعنی شاخ درخت انگور است که آنرا در زیر زمین کنند و از جای دیگر تتمهٔ آنرا برآرند و آنرا بعربی عکیس می‌گویند با عین بی نقطه و کاف بروزن نفیس و پیرامون بام را نیز گویند از جانب بیرون و گرانی و سنگینی که در خواب بر مردم افتد و عربان کابوس خوانند -

فرهت - بروزن شربت بمعنی شان و شوکت و شکوه‌مندی باشد -

فرهخت - بروزن سرسخت ماضی فرهختن است یعنی ادب کرد و تادیب فرمود -

فرهختن - بفتح اول و ثالث بروزن برجستن بمعنی تربیت کردن و ادب آموختن و تادیب نمودن باشد و بمعنی آموختن هم آمده است و بکسر ثالث هم درست است -

فرهخته - بروزن برجسته بمعنی ادب کرده و تادیب نموده باشد -

فرهست - بروزن بدمست بمعنی جادو و جادوی و سحر و ساحری باشد -

فرهمند - بفتح اول و ثالث بروزن سگ لوند بمعنی قریب و نزدیک باشد و بمعنی صاحب عقل و خردمند هم آمده است و بفتح اول و سکون ثانی هم گفته‌اند که بروزن نقشبند باشد

فرهنج - بروزن شطرنج بمعنی علم و فضل و دانش و عقل و ادب است و کتابی را نیز گویند که مشتمل باشد بر لغات فارسی

و نام مادر کیکاوس هم هست و شاخ درختی را گویند که آنرا بجوا بابلند کنند و برابر آن ریزند تا بیخ گیرد و از انجا بر کنده بجای دیگر نشان کنند و نام دوائی نیز هست که آنرا کشوث گویند و تخم آنرا بزر الکشوث خوانند۔

فرهنجد ۔ مضارع فرهنجیدن ست یعنی ادب کند و تادیب نماید۔

فرهنجه ۔ بروزن سرپنجه مردم با ادب و خوش روی و نیکو صورت و سیرت را گویند۔

فرهنجیدن ۔ بروزن برهم چیدن بمعنی ادب کردن و تادیب نمودن باشد۔

فرهنجیده ۔ بروزن برهم چیده بمعنی ادب کرده شده و ادب پذیرنده باشد۔

فرهنگ ۔ بکاف فارسی بروزن و معنی فرهنج است که علم و دانش و ادب و بزرگی و سنجیدگی و کتاب لغات فارسی و نام مادر کیکاوس باشد و شاخ درختی را نیز گویند که در زیر زمین خوابانیده از جای دیگر سر بر آورند و کاریز آب را نیز گفته اند چه دهن فرهنگ جائی را می گویند از کاریز که آب روی زمین آید۔

فرهنگاخ ۔ بکاف فارسی بالف کشیده و بخای نقطه دار زده بمعنی میانه و وسط باشد۔

فرهنگ سار ۔ بسین بی نقطه بالف کشیده و برای بی نقطه زده بمعنی نسخ ست و نسخ در لغت بمعنی زائل کردن و باطل نمودن چیزی باشد و باصطلاح اهل تناسخ عبارتست از انست که چیزی صورتی که دارد رها کند و صورت دیگر بهتر از ان صورت بگیرد مثلا صورت جماد رها کند صورت نبات بگیرد و صورت نبات بگذارد و صورت حیوان بگیرد و صورت حیوان رها کند صورت انسان قبول نماید این همه مراتب نسخ ست۔

فرهودی ۔ بروزن محمودی کسی را گویند که در دین و ملت و کیش و مذهب خود راست و درست و راسخ باشد۔

فرهومند ۔ باسم بروزن افروزند مرد نورانی پاکیزه

روزگار باشد۔

فرهی ۔ بفتح اول و کسر ثانی مشدد و ثالث بتحتانی رسیده بمعنی فروشان و شوکت و شکوه و عظمت و افزونی داشتن باشد۔

فرهیختن ۔ بروزن انگیختن بمعنی ادب آموختن و تادیب و تربیت کردن و آدیختن باشد۔

فریاد خوان ۔ بیای حطی کنایه از داد خواه و مظلوم باشد۔

فریب ۔ بکسر اول بروزن شکیب بمعنی عشوه و مکر باشد و غافل شدن بخدعه و غافل کردن بخدعه را نیز گویند و طلسم را هم میگویند چه فریبگاه جائی باشد که در انجا طلسم بسته باشند۔

فریبا ۔ بکسر اول و ثانی بروزن شکیبا بمعنی فریفته و فریبنده باشد۔

فریبرز ۔ بفتح اول و ضم بای ابجد و سکون رای بی نقطه و زای نقطه دار نام پسر کیکاوس است که در جنگ داوزده رخ کلباد پسر ویسه را که برادر پیران ویسه بود بقتل آورد و نام زنی هم بوده است۔

فریبگاه و فریبگه ۔ بمعنی طلسم باشد و جائی را نیز گویند که طلسم در انجا بسته باشند۔

فریج ۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بجیم زده درختی و نباتیست که آنرا اگر ترکی خوانند۔

فرید ۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بدال زده میانه قلاده را گویند و در عربی بمثل و مانند باشد و نام دجالی هم هست و بضم اول بمعنی شکاری و منجمد شده آمده است۔

فریدون ۔ بفتح اول و کسر اول هر دو آمده است نام عقل فلک هشتم باشد که فلک البروج ست و نام پادشاه معروف که ضحاک را گرفته در بند کرد۔

فریده ۔ بفتح اول بروزن ندیده بمعنی مغرور و خودرای باشد۔

فریس ۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و کسر دال ابجد و یای حطی و سین سعفص بلغت اهل مصر ملخ دریائی

باشد و بعربی جراد البحر خوانند۔

فریر۔ بر وزن حصیر گیاهیست بغایت خوشبو و تفریح دل کنند و بدان تداوی نمایند و آنرا گاوزبان گویند و بعربی لسان الثور خوانند و در عربی گوساله و بچهٔ گاو را گویند۔

فریرون۔ با رای بی نقطه بر وزن انیسون بمعنی کسی و چیزی باشد که باز پس رود نه بطریق صلاح یعنی روز به نباشد

فریز۔ بفتح اول و ثالث مجهول بر وزن مویز گیاهی است در نهایت سبزی و تازگی که از خوردن آن دواب فربه شوند و بکسر اول هم آمده است و نوعی از گیاه خوشبوی را نیز گویند و سجاف و فراویز جامه را هم گفته اند و گوشت قدید و کباب گوشت قدید را نیز گویند یعنی گوشتی که آنرا خشک کرده باشند و بمعنی کندن و ستردن موی و پشم باشد خواه از سر و خواه از عضو دیگر چنانکه هرگاه گویند فلانی سر را فریز کرد مراد آن باشد که سر را تراشید و پوست را از پشم فریز کرد یعنی پشم آنرا کند۔

فریس۔ بر وزن نفیس بمعنی فریز است که گیاه خوشبو و گوشت قدید باشد و در عربی چیزی را گویند که از چوب سازند

فریسموس۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و سکون سین بی نقطه و میم بواو کشیده و بسین دیگر زده بلغت یونانی نام علتیست مردان را و آن شدت نعوظ است یعنی پیوسته آلت مردی برپا باشد۔

فریش۔ بفتح اول و کسر ثانی با تحتانی مجهول بر وزن کشمیش بمعنی تاخت و تاراج باشد و بمعنی آفرین و بارک الله هم که در مقام تحسین بیان کنند و گوشت بریان کرده را هم می گویند و پوز را نیز گویند که پیرامون دهان اسپ و آدمی وغیر آن باشد از جانب بیرون و با تحتانی معروف در عربی اسپ و خر الاغی را گویند که هفت روز باشد که زائیده باشد و کرهٔ نوزائیده را نیز گویند و فرایش جمع آنست و بکسر اول و فتح ثانی بمعنی تربت و مرتبت باشد که پریشان و پراگنده است۔

فریشته۔ بکسر اول و ثانی بمعنی فرشته است که بعربی ملک خوانند

فریقه۔ بر وزن سلیقه بلغت یونانی گیاهیست که آنرا بفارسی شلمیز و شنبلیله و بعربی حلبه خوانند۔

فریور۔ بکسر اول و ثانی و تحتانی مجهول و فتح واو و سکون رای بی نقطه بمعنی راست و درست باشد چنانکه گویند فلانی فریوردین و فریورکیش است یعنی راست کیش و درست مذهب است و نام گیاهی هم هست و بفتح اول نیز آمده است۔

فریوری۔ بفتح اول و رابع و خامس بتحتانی کشیده بمعنی راستی در دین و درستی در اعتقاد باشد۔

فریوریدن۔ بفتح اول و دال ابجد و سکون نون در آخر بمعنی راست شدن در دین و ملت و بجادهٔ مستقیم بودن باشد

فریوک۔ بر وزن مویزک بمعنی خربزه است که عربان بطیخ گویند۔

فریه۔ بکسر اول و فتح ثالث بمعنی نفرین باشد و در عربی بمعنی دروغ و بهتان گفته اند و بفتح اول بمعنی لعنت باشد چنانکه گویند فریه خدای بشیطان یعنی لعنت خدای بشیطان۔

بیان هفتم

در حرف فا با زای نقطه دار مشتمل بر هفت لغت

فز۔ بفتح اول و سکون ثانی آلت مردی و آلت تناسل را گویند و بعربی زب و ذکر خوانند۔

فزا۔ بکسر اول بر وزن رضا بمعنی افزایش و افزاینده باشد و امر بافزودن هم هست یعنی بیفزا و زیاده کن و خمیازه هم آمده است۔

فزار۔ بفتح اول بر وزن هزار بمعنی افزار است که آلت پیشه وران باشد یعنی آلتیکه مردم اصناف بدان کار کنند۔

فزاک۔ بفتح اول بر وزن هلاک بمعنی فرق سر و کله سر باشد و بمعنی پلید و مردار و پلیدی هم گفته اند۔

فزایسته۔ بکسر تحتانی بر وزن نشایسته بمعنی زیاده و افزودن باشد

فزوره - بروزن شب پره چوبی باشد که در پس در خانه اندازند.

فزه - بکسر اول وثانی وسکون ها پلید و زشت را گویند و بمعنی غالب شدن هم آمده است.

بیان هشتم

در حرف فا با زای فارسی مشتمل بر هژده لغت

فژ - بفتح اول وسکون ثانی بمعنی چرک باشد که عربان وسخ گویند و بضم اول بمعنی یال اسپ باشد و در عربی عرف بضم عین بی نقطه خوانند.

فژاک - بفتح اول بروزن هلاک بمعنی پلشت و چرکن و چرک آلود و پلید باشد.

فژاکن - بروزن مساکن بمعنی فژاک است که چرکن و چرک آلود و پلشت و پلید باشد.

فژاگین - با کاف فارسی بروزن شاهین بمعنی فژاکن است که چرکن و چرک آلود و پلید و پلشت باشد.

فژدره - بروزن شب پره چوبی باشد که در پس در خانه اندازند تا در گشوده نگردد.

فژژ - بفتح اول وثانی وسکون زای فارسی گیاهی است که در شکم را سود دارد و آنرا گیاه ترکی و اگرترکی خوانند.

فژغرده - بفتح اول وغین نقطه دار بروزن سرگرده بمعنی خمیده و نم کشیده و ترکرده و آغشته باشد.

فژغند - بروزن فرزند هر چیز پلید و چرکن را گویند و بمعنی شکفته هم آمده است و آن گیاهی باشد که بر درخت پیچد.

فژغنده - بروزن ارزنده بمعنی پلید و چرکن و چرک آلود باشد.

فژگن - با کاف فارسی بروزن و معنی چرکن است.

فژگند - با کاف فارسی بروزن و معنی فژغند است که چرک آلود و پلید و چرکن باشد.

فژگنده - بروزن و معنی فژغنده است که پلید و چرکن و چرک آلود باشد.

فژم - بفتح اول وسکون ثانی ومیم بمعنی دلتنگی و فرو ماندگی باشد.

فژولنده - بکسر اول و فتح لام بروزن فروشنده تقاضا کننده و بر انگیزاننده بجنگ و کارهای دیگر باشد و بمعنی دور کننده و راننده هم آمده است.

فژولیدن - بکسر اول و لام بروزن نکوهیدن بمعنی پژمرده کردن و پژمرده شدن باشد و پریشان گردیدن و درهم شدن را نیز گویند و بضم اول بمعنی تقاضا کردن و برانگیختن بجنگ و کارهای دیگر باشد و بمعنی دور کردن و راندن هم هست و دور کردن و تکانیدن گرد و خاک را نیز گویند از دامن.

فژه - بکسر اول وثانی و ظهور ها بمعنی زشت و پلید و دشوار باشد و بفتح اول وثانی و خفای ها شخصی را گویند که پیوسته خود را پلید و چرکن دارد و به پلیدیها آغشته کند و دندانهٔ کلیدان را نیز گویند.

فژیژ - بفتح اول وثانی بتحتانی کشیده و بزای فارسی زده بمعنی دوائیست که آنرا گیاه ترکی و اگرترکی خوانند.

فژیغون - بتحتانی مجهول و غین نقطه دار بروزن فریدون نام حکیمی بوده عجمی نژاد.

بیان نهم

در حرف فا با سین بی نقطه مشتمل بر بیست و چهار لغت و کنایت

فسا - بفتح اول وثانی بالف کشیده شهریست از ملک فارس.

فسار - بفتح اول بروزن مهار بمعنی افسار است و آن چیزی باشد که از چرم دوزند و بر سر اسپان کنند.

فسان - بفتح اول بروزن زبان سنگی باشد که کارد و شمشیر بدان تیز کنند و افسانه و حکایت را نیز گویند.

فسانه - بروزن زمانه بمعنی افسانه و حکایت بی اصل باشد.

و بمعنی شهرت یافته شده و مشهور نیز آمده است -
فسانیدن - بروزن رسانیدن بمعنی مالیدن و راست کردن و رام ساختن و افسانه گفتن و افسونگری کردن باشد -
فسانیده - بروزن رسانیده بمعنی افسون خوانده و رام کرده و راست نموده و مالیده باشد -
فسانی - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بتحتانی زده بمعنی افسونگر و رام کننده باشد و فسانیدن بمعنی افسون کردن و رام نمودن -
فسانیده - بروزن سرانیده بمعنی فسانی ست که افسونگر و رام کننده باشد -
فسرد - بضم اول و ثانی و سکون را و دال بی نقطه ماضی فسردن است یعنی بسته شد و منجمد گردید و بکسر اول هم گفته اند -
فسردن - بضم اول بروزن شمردن بمعنی بسته شدن و منجمد گردیدن باشد و بکسر اول هم آمده است -
فسرده - بضم اول بروزن شمرده بمعنی منجمد گردیده و بسته شده باشد و بمعنی دل سرد گردیده و سرد شده هم هست و بمعنی سست و دل کسی بکاری نرود و بمعنی خشک هم بنظر آمده است و با اول مکسور نیز گویند -
فسرده پستان - بضم اول و کسر بای فارسی کنایه از زنی است که هرگز نزائیده و عقیمه باشد و زن پیر را نیز گفته اند -
فسرده بیان - بضم اول و فتح بای ابجد کنایه از کسی است که سخنان او خنک و بیمزه و پوچ و بیهوده باشد -
فسرده دل - بضم اول کنایه از مردم دل مرده و افسرده باشد و کنایه از مردم سخت دل و بی مهر هم هست -
فسره - بکسر اول و فتح ثانی و ثالث بمعنی لرزه باشد خواه از سرما و خواه از ترس و بیم -
فسطاط - بفتح اول و سکون ثانی و طای حطی بالف کشیده و بطای دیگر زده بلغت رومی سراپرده را گویند و نام شهری هم هست از ولایت مصر و شهر جامع را نیز گفته اند و بعضی گویند که این لغت حبشی ست و بضم اول ست -
فسفسه - بفتح هر دو فا بروزن وسوسه بمعنی اسپست باشد و آن علفیست که بعربی رطبه و بترکی یونجه گویند و فصفصه معرب آنست -
فسلیون - بفتح اول و سکون ثانی و کسر لام و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بیونانی تخمیست که سبوش و بزرقطونا باشد -
فسن - بروزن چمن مخفف فسان ست و آن سنگی باشد که کارد و شمشیر را بدان تیز کنند و در عربی سنان را گویند و بمعنی اول بروزن شکن هم آمده است -
فسوجن - بضم اول و فتح جیم بروزن ربودن نوعی از طعام باشد که اکثر مردم گیلان پزند و خورند -
فسوس - بکسر اول و ثانی بواو مجهول رسیده و بسین بی نقطه زده بمعنی بازی و ظرافت و سخر و لاغ باشد و بمعنی دریغ و حسرت و تاسف هم آمده است و از راه بیرون شدن و بی راهی کردن را نیز گویند و با واو معروف نام شهریست که پایه تخت دقیانوس بوده -
فسوسیدن - بروزن نکوهیدن بمعنی دریغ و تاسف و حسرت خوردن و مسخرگی و ظرافت کردن و از راه بیرون شدن و بی راهی کردن باشد -
فسون - بروزن جنون بمعنی افسون ست و آن کلماتی باشد که افسونگران و عزائم خوانان و ساحران بجهت مقاصد خوانند و نویسند و مکر و حیله و تزویر را نیز گویند -
فسیله - بروزن وسیله گله و رمه و بمعنی اسپ و استر و شتر باشد و گله آهو و گاو را نیز گفته اند و بمعنی شاخ درخت هم آمده است و هر آن نهال درخت خرما را گویند -

بیان دهم

در حرف فا با شین نقطه دار مشتمل بر هفت لغت

فش - بفتح اول و سکون ثانی بی تشدید بمعنی پریشان باشد

دکاکل اسپ را نیز گویند و بمعنی شبه و نظیر و مانند هم هست و آنچه از سر دستار بمقدار یک وجب بطریق طره و علاقه گذارند و بمعنی صدا و آواز گشودن بند جامه و زیر جامه و ازار هم آمده است و پیرامون دهان را نیز گفته اند عموماً و پیرامون و اطراف دهان اسپ را خصوصاً و بضم اول یال و دم اسپ را گویند و دنباله هر چیز را نیز گویند و بعربی ذنب خوانند و با تشدید ثانی در عربی بیرون آوردن آواز چنگ و غیر آن و دوشیدن شیر و غیر آن و قفل را بی کلید وا کردن۔

فشار - بفتح اول بر وزن قطار بمعنی فشردن و پاشیدن و ریختن و فشارنده باشد و بکسر اول نیز درست است و امر بفشردن هم هست یعنی بفشار۔

فشاردن - بمعنی افشردن و فشردن باشد و خلانیدن و فرو بردن چیزی را نیز گفته اند در جائے۔

فشاع - بکسر اول و ثانی بالف کشیده و بعین بی نقطه زده بمعنی فاشرا باشد که درخت تاک کوهی است و بعربی کرمة البیضا خوانند و بعضی گویند فاشرستین است که عربان کرمة الاسود خوانند۔

فشافاش - بفتح اول و فای دوم بالف کشیده و بشین نقطه دار زده صدا و آواز تیر باشد که از پی هم بیندازند۔

فشافش - بفتح اول و فای دیگر بر وزن کشاکش بمعنی فشافاش است که آواز تیر انداختن از پی هم باشد۔

فشان - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بنون زده بمعنی نیست بی شاه در یک نسخه بمعنی گذر و در دو نسخه دیگر بمعنی گزر یکی با ذال نقطه دار و دیگری با زای نقطه دار نوشته شده بود والله اعلم و بکسر اول بمعنی ریزنده و ریزان و امر بر فشاندن باشد یعنی بفشان چون آب فشان و جشان۔

بیان یازدهم

در حرف فا با طای حطی مشتمل بر چهار لغت

فطر - بضم اول و سکون ثانی و رای قرشت نوعی از سماروغ باشد و این بدترین همه انواع است و پوست این زهر قاتل باشد و اگر کمتر خورند بیهوش گردانند و بفتح اول در عربی بمعنی آفریدن و ابتدا کردن در کاری و مخترع چیزی شدن و شگافته شدن دندان شتر و شگاف هر چیز باشد و گویند بهمه معانی عربی است

فطرا - بر وزن صحرا بلغت یونانی مطلق تخم را گویند و بعربی بذر خوانند۔

فطراسالیون - بلغت یونانی تخم کرفس باشد چه فطرا بمعنی تخم و سالیون کرفس را گویند و بعضی گویند فطراسالیون کرفس کوهیست و بعضی گویند نوعی از سماروغ است۔

فطیر - بر وزن خمیر نان نیم پخته را گویند که خمیر آنرا مایه نزده باشند و بر نیامده و نرسیده باشد و خمیر برنیامده را نیز گفته اند و در عربی بمعنی تازه و هر چیز که زود رسانیده شود و بدو انگشت شیر دوشیدن را نیز گویند و گویند بهمه معانی عربی است۔

بیان دوازدهم

در حرف فا با غین نقطه دار مشتمل بر نه لغت

فغ - بفتح اول و سکون ثانی بلغت فرغانه و ماوراء النهر بمعنی بت باشد که عربان صنم خوانند و بمعنی معشوق و یار و دوست و مصاحب و کسی را که بسیار دوست دارند هم آمده است و کنایه از جوانان خوبصورت و صاحب حسن هم هست۔

فغاک - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده بمعنی ابله و نادان و بی عقل باشد و حرامزاده را نیز گویند۔

فغستان - بضم اول و کسر ثالث بر وزن گلستان بمعنی بتخانه و بتکده است و حرم سرای پادشاهان را نیز گویند و کنایه از خوبصورتان و صاحب حسنان هم هست و بضم اول و ثانی بمعنی زن منکوحه و صورت سلاطین و امرا باشد۔

سـ۱ـ فغستان در منتخب و فرهنگ شعوری بمعنی زن و سریه سلاطین و امرا که کنیز حلیله باشد آورده و در هیچ کتاب لغت فغستان بمعنی صورت سلاطین و امرا چنانکه مصنف ذکر کرده بر نیامده سبب معلوم نشود که بمعنی مذکور از دست تصرف ناسخان در کتابت غلط گردیده باشد

صاحب برہان در تحقیق ترجمۂ این لفظ غفلت ورزیده ۱۲

فغفور - بروزن مخمور پادشاه چین را گویند هر که باشد و نیز پادشاهے از آل اشکان که بعد از سکندر پادشاه شد و شصت و دو سال ملک راند -

فغند - بفتح اول و ثانی بروزن سمند بمعنی از جا جستن باشد بر مثال آهو و بضم اول و کسر اول هم همین معنی دارد -

فغنشور - بضم اول و فتح ثانی و سکون نون و شین نقطه دار بواو مجهول کشیده و برای بی نقطه زده نام شهریست از ملک چین و مردم آنجا بغایت خوبصورت و صاحب حسن میشوند و جمیع بتان و بتگران دران شهر می باشند و بفتح اول و ثانی هم آمده است -

فغواره - بضم اول و واو بالف کشیده بروزن خساره کسے را گویند که از غایت دماغ و تکبر و نهایت غرور و تجبر از بسیاری اندوه و ملال و دلتنگی و خجالت ساکت شده باشد و حرف نزند و معنی ترکیبی این لغت بت مانند است چه فغ بت را گویند و واره مانند را یعنی همچو جماد خاموش است -

فغیاز - بیای حطی بروزن و مساز بمعنی عطا و بخشش باشد و بمعنی شاگردانه هم هست و آن زری باشد که بعد از اجرت استاد بطریق انعام بشاگرد دهند و بمعنی مژده و نوید هم آمده است چه فغیازی مژدگانی را گویند -

فغیازی - بروزن و مسازی بمعنی شاگردانه و مژدگانے باشد لیکن بمعنی شاگردانه بطریق مجاز است -

بیان سیزدهم

در حرف فا با قاف مشتمل بر شش لغت و کنایت

فقاع کشودن - کنایه از لاف زدن و تفاخر کردن و نازش نمودن باشد و بمعنی آروغ زدن هم هست و آن بادی باشد با صدا که از راه گلو بر آید -

فقاع می گشاید - یعنی تفاخر میکند و لاف میزند -

فقد - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد گیاهیست دوائی که آنرا پنج انگشت می گویند و در علت استسقا بکار آید و بعضے گویند تخم پنج انگشت است و عربی است -

فقع - بفتح اول و ثانی و سکون عین بے نقطه نوعی از سماروغ باشد و آن بیشتر از جاهاے نمناک و دیوارهاے حمام و زیر پای خم شراب روید و گویند هر که آنرا در جنابت بخورد نسل وی منقطع شود و بمعنی ضراط هم آمده است در عربی -

فقعگان - با عین بے نقطه و کاف فارسی بروزن سلیمان بمعنی فخر و تفاخر و لاف و گزاف و نازش و خودستائے و خودنمائی باشد -

فقع کشودن - بضم اول و فتح ثانی بمعنی فقاع کشودن است که کنایه از لاف زدن و تفاخر کردن و نازش و خودنمائے و خودستائی نمودن و آروغ زدن باشد -

بیان چهاردهم

در حرف فا با کاف فارسی و عربی مشتمل بر شش لغت و کنایت

فگار - بکسر اول و کاف فارسی بروزن شکار بمعنی افگار است که جراحت پشت چارواباشد بسبب سواری و بار بسیار کشیدن و بمعنی زمین گیر و بجا مانده و آزرده نیز آمده است -

فگال - بکسر اول و کاف فارسی بروزن جدال بمعنی فگارست که زخم شده و ریش گردیده باشد -

فگانه - بفتح اول و کاف فارسی بروزن زمانه بچه را گویند که پیش از زائیدن در شکم مادر مرده باشد یا پیش از وعده ساقط شود خواه از انسان باشد و خواه از حیوانات دیگر و با کاف عربی هم گفته اند و بکسر اول هم آمده است و بجای نون میم هم دیده شده است که فگامه باشد -

فکز - بفتح اول و سکون کاف عربی و زای معجمه دودکش دیگدان و آتشدان حمام و بخارے را گویند و بفتح اول و کاف هم آمده است -

فکنده سر - با کاف عربی و فتح سین بی نقطه کنایه از

مراقبه کردن باشد و کنایه از خجل و منفعل و شرمنده نیز هست۔
فگنده سرین۔ کنایه از مربع و چهار زانو نشستن باشد و کسی را نیز گویند که چهار زانو و مربع نشیند۔

بیان پانزدهم

در حرف فا با لام مشتمل بر پنجاه و پنج لغت و کنایت

فل۔ بضم اول و سکون ثانی بمعنی نیلوفر باشد و بمعنی بیخ نیلوفر هم آمده است و بعضی گویند بیخ نیلوفر هندیست و بعربی اصل النیلوفر الهندی خوانند و فاغیه همان ست و چوب درخت آبی را نیز گویند و آبی میوه ایست که آن را بعربی سفرجل و بفارسی بهی خوانند و بفتح اول و تشدید ثانی در عربی بمعنی شکستن و رخنه کردن و هزیمت دادن لشکر و قومی که از لشکر منهزم شده باشد و شخصی که از جنگ گریخته باشد و شکسته دم تیغ را نیز گویند و بکسر اول و تشدید ثانی هم در عربی زمینی را گویند که در آن هرگز باران نبارد و گیاه نروید۔
فلات۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بفوقانی زده تان و تانه را گویند و آن تارهای باشد که جولاهگان بجهت بافتن مهیا و آماده کرده باشند و در عربی دشت و بیابان را گویند۔
فلاته بکسر اول و فتح آخر که فوقانی باشد نوعی از حلواست که آن را با شیر گوسفند پزند و در فارس آن را امید و خوانند و بضم اول هم آمده است۔
فلاخان۔ بفتح اول و خای نقطه دار بر وزن کلاغان بمعنی فلاخن ست و آن چیزی باشد که از پشم یا ابریشم بافند و شبانان و شاطران بدان سنگ اندازند۔
فلاخن۔ بفتح اول و خای معجمه بمعنی فلاخان ست که آلت سنگ اندازی باشد۔
فلاد۔ بر وزن فساد بمعنی بیهوده و بیفائده و بی نفع و عبث باشد۔
فلاده۔ بفتح اول بر وزن قلاده بمعنی فلادست که بیهوده و بی فائده و بی نفع و عبث باشد و بضم اول و کسر اول هم بنظر آمده است۔
فلاسنگ۔ بفتح اول و سین بی نقطه و سکون نون و کاف فارسی بمعنی فلاخن ست و آن چیزی باشد که از پشم بافند و بدان سنگ اندازند۔
فلاطن۔ بفتح اول و سکون آخر که نون باشد بر وزن تلاطم مخفف فلاطون ست و او حکیمی بوده است در زمان عیسی علیه السلام۔
فلاطوس۔ بفتح اول و طای حطی بواو کشیده و بسین مهمله زده نام حکیمی ست و او استاد عذرا معشوقهٔ وامق بوده و قصهٔ وامق و عذرا بجهان مشهورست۔
فلاطون مخفف افلاطون ست و آن حکیمی بوده مشهور و معروف در زمان عیسی و او استاد ارسطو معلم اول۔
فلان۔ بضم اول و سکون آخر که نون باشد شخص مجهول و چیزی غیر معروف باشد و بهمان نیز همین معنی دارد و بیشتر باهم استعمال کنند۔
فلان از فلان۔ کنایه از لاف زدن و گزاف گفتن باشد۔
فلاوه۔ بر وزن کجاوه سرگشته و حیران و سرگردان را گویند۔
فلج۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم زنجیر و کلیدان در را گویند و آنرا در عربی غلق خوانند و در عربی علتی باشد که بعضی از اجزای بدن سست شود و از کار باز ماند و فالج همان ست۔
فلجم۔ با جیم بر وزن شلغم بمعنی قفل و غلق در باشد یعنی زنجیر دروازه و کلیدان و باین معنی با خای نقطه دار هم هست۔
فلخ۔ بفتح اول و ثانی و سکون خای نقطه دار بمعنی ابتدا و اول هر کار باشد و بسکون ثانی پنبه دانه از پنبه بیرون کردن را گویند۔
فلخم۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و میم بمعنی فلاخن ست

که آلت سنگ اندازی باشد و به فتح اول و ثالث و سکون ثانی و میم مشتهٔ حلاجان را گویند و آن آلتی است از چوب که بر زه کمان زنند تا پنبه حلاجی شود و قفل صندوق و غیره باشد و دخمه و مقبرهٔ گبران را نیز گفته اند۔

فلخمان ـ با میم بر وزن بدخشان بمعنی فلاخن است که آلت سنگ اندازی باشد۔

فلخمه ـ بفتح اول و ثانی و میم و سکون ثالث بمعنی فلخمان است که فلاخن باشد و به سکون ثانی و فتح ثالث دخمه و مقبره و گورخانهٔ گبران را گویند و قفل را نیز گفته اند و مشتهٔ حلاجان را هم می گویند۔

فلخمید ـ ماضی فلخمیدن باشد یعنی پنبه را حلاجی کرد۔

فلخمیدن ـ بسکون ثانی بر وزن بشمیدن بمعنی پنبه زدن و پنبه حلاجی کردن باشد و بفتح اول و ثانی بر وزن نفهمیدن هم آمده است۔

فلخمیده ـ بر وزن پرسیده بمعنی حلاجی کرده شده باشد۔

فلخود ـ بر وزن فرسود بمعنی پنبه دانه باشد و ماضی فلخودن هم هست یعنی پنبه دانه از پنبه بیرون کرد و کسی را نیز گویند که پنبه دانه را از پنبه بیرون میکند۔

فلخودن ـ بر وزن فرسودن بمعنی پنبه دانه را از پنبه بیرون کردن باشد۔

فلخوده ـ بر وزن فرسوده هر چیز را گویند که آنرا از غل و غش پاک و پاکیزه ساخته باشند عموماً و پنبه که آنرا از پنبه دانه جدا کرده باشند خصوصاً۔

فلخید ـ بر وزن فهمید پنبه دانه را گویند و ماضی فلخیدن هم هست یعنی پنبه دانه را از پنبه جدا کرد و کسی را نیز گویند که پنبه دانه را از پنبه بیرون آورد و پنبه زن را هم میگویند یعنی شخصی که پنبه را حلاجی کند و بمعنی پنبه زدن و حلاجی کردن هم گفته اند که مصدر باشد و بمعنی ماضی هم آمده است یعنی پنبه زد و حلاجی کرد۔

فلخیدن ـ بر وزن فهمیدن بمعنی پنبه دانه از پنبه بر آوردن باشد و بمعنی پنبه زدن و حلاجی کردن هم آمده است۔

فلخیده ـ بر وزن فهمیده هر چیز را گویند که آنرا از غل و غش پاک ساخته باشند عموماً و پنبه که آنرا از پنبه دانه جدا نموده باشند یعنی پنبه دانه را از آن بر آورده باشند خصوصاً۔

فلذ ـ بفتح اول و سکون ثانی و ذال نقطه دار در عربی بمعنی بریدن و قطع کردن باشد و بکسر اول پاره های جگر و جگر اشتر را گویند۔

فلرز ـ بفتح اول و ثانی و سکون رای بی نقطه و زای نقطه دار بمعنی الدا باشد و آن خوردنی و طعامی باشد که از مهمانیها و عروسیها که در پاره و دستمالی بندند۔

فلرزنگ ـ بفتح اول و ثانی و زای نقطه دار و سکون نون و کاف فارسی بمعنی فلرز است که خوردنی و طعامی باشد که از مهمانیها بر داشته بجای دیگر برند۔

فلشک ـ بکسر اول و ثانی و سکون شین نقطه دار و کاف کوزه که بجهت طفلان نقاشی کنند۔

فلغند ـ با غین نقطه دار بر وزن فرزند چین و خار بستی را گویند که بر دور دیوار باغ و زراعت کنند و بضم اول و سوم هم درست است و جای مشکل خطرناکی را هم گفته اند در دریا که کشتی را در آن خطر عظیم است و آنرا بعربی فم الاسد خوانند۔

فلفل در آتش افگندن ـ کنایه از بیقرار ساختن باشد چه هرگاه عاشق خواهد که معشوق را بخود مهربان کند بنشیند که تا عاشق را مانند سپند آرام نگیرد و اسمی چند به فلفل خوانده بر آتش ریزد معشوق بیقرار گردد۔

فلفلمون ـ با میم بواو کشیده و بنون زده بوتهٔ کوهی را گویند و آن نوعی از توده باشد و بجای نون رای قرشت هم بنظر آمده است۔

فلفلمویه ـ با میم بواو رسیده و فتح تحتانی بیخ درخت فلفل است۔

فلقراط ـ بفتح اول و ثانی بر وزن سقراط نام پادشاهی

بوده روے۔

فلک ۔ بمعنی آسمان ست و چوبے را نیز گویند کہ تسمہ در وسط آن قرار داده اند بجہت کف پای زدن طفلان و بی ادبان۔

فلک اندازه کردن ۔ کنایه از بلند مرتبه شدن و بزرگی یافتن باشد۔

فلک پرده بردارد ۔ یعنی قیامت قائم گردد۔

فلک پرده دار ۔ کنایه از عرش ست کہ فلک اطلس باشد۔

فلک سیر ۔ کنایه از تندرفتار و تیز رو باشد خواه انسان و خواه حیوان دیگر۔

فلک مکوکب ۔ کنایه از کرسی ست کہ فلک ثوابت و فلک البروج باشد۔

فلاخن ۔ با میم بالف کشیده بمعنی فلاخن ست و آن آلتی باشد کہ از پشم بافند و بدان سنگ اندازند۔

فلنجشک ۔ بر وزن و معنی فرنجمشک است کہ گیاه بالنگو باشد و بعضی گویند تخم بالنگو است۔

فلنجه ۔ بفتح اول و ثانی و جیم و سکون ثالث بمعنی افلنجه است و آن تخمی باشد مانند خردل لیکن بسیار سرخ ست نیکوترین وی آن بود کہ چون در دست بمالند بوی سیب کند و در عطریات بکار برند۔

فلنجیدن ۔ بفتح اول و ثانی بر وزن پسندیدن بمعنی جمع کردن و اندوختن باشد۔

فلوزه ۔ بضم اول و ثانی بواو کشیده و فتح زای نقطه دار ستونے و چوبے را گویند کہ بدان خانه پوشند و با راے بی نقطه هم آمده است۔

فله ۔ بفتح اول و ثانی مشدد و غیر مشدد بمعنی آغوز ست کہ شیر اول حیوان نوزائیده باشد و بعربی لبا خوانند و ماست را نیز گویند کہ فی الحال بسته شود و گو رماست را نیز فله می گویند۔

فلید ۔ بفتح اول و سکون تحتانی بر وزن رمید ماضی فلیدن

است یعنی بر دل شد و دل بگرد و چیزے را بعنف بزور و بجا فرو بردن باشد چنانکه ریش گردد و زخم شود و باین معنی بکسر اول هم آمده است۔

فلیفله ۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون ثالث و فا و لام هر دو مفتوح میوه درخت عود ست و آنرا ثمرة العود گویند و در لغت اندلس نانخواه را کہ زنیان باشد فلیفله خوانند۔

فلیق ۔ بر وزن غلیق بمعنی پیله باشد کہ ابریشم از آن بهم رسد۔

فلیوس ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثالث و واو بمعنی فلادست کہ بیهوده و بے فائده و بے نفع باشد۔

فلیوه ۔ بفتح اول و آخر کہ واو باشد بمعنی فلیوس ست کہ بیهوده و بے فائده و بے نفع باشد۔

بیان شانزدهم

در حرف فا با نون مشتمل بر بست و چهار لغت و کنایت

فنا ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده داروئیست کہ آنرا انگور روباه ترک خوانند و بعربی عنب الثعلب گویند۔

فنار وز ۔ با راے قرشت بر وزن نوآموز نام جاے و محلی ست از سمرقند کہ شراب آنجا بغایت نیکو میشود۔

فنج ۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم و بخای نقطه دار نیز گویند و بعربی مفتوق خوانند و بمعنی زشت و قبیح نیز آمده است و بضم اول نام شهریست از ولایت زنگبار و بخای نقطه دار نیز گویند و بفتح اول و ثانی مارسے را گویند کہ آزار بکسے نه رساند۔

فنجا ۔ بفتح اول بر وزن تنها حالتیست کہ آدمی را در وقت در آمدن تب واقع شود و آن خمیازه و کش و اکش و کمان کشی بدن باشد و بعربی قشعریره و تمطی خوانند و برف را نیز گویند و آن چیزیست کہ در ایام زمستان از آسمان بسان پنبه کہ حلاجے میکرده باشند فرو بارد و بکسر اول بمعنی دمه باشد و آن بادیست کہ در وقت باریدن برف بهم میرسد۔

فنجر ۔ بر وزن سنجر شخصے را گویند کہ آلت مردی او بزرگ گشته باشد۔

فنجره ۔ بر وزن حنجره بمعنی فنجرست کہ مرد ذکر بزرگ باشد۔

فنجنگشت - بروزن و معنی پنجنگشت ست و آن رستنی باشد که بعربی ذو خمسة اصابع و ذو خمسة اوراق خوانند۔

فنجنوش - بانون بروزن زرگوش ریم آهن مصنوعی باشد و بعربی خبث الحدید گویند و ساختن آن چنان ست که بگیرند ریم آهن را و سحق نمایند و در شراب انگوری بخیسانند تا چهارده روز بعد از ان خشک کرده باز بسایند و با روغن بادام بریان کنند باه را زیاده کند۔

فنجیدن - بروزن رنجیدن بمعنی خمیازه و دهن دره کشیدن باشد پیش از آنکه تب بهم رسد و آنرا بعربی قشعریره و تمطی گویند و در حالت خمار شراب و خمار غذا نیز این حالت بهم میرسد۔

فند - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی مکر و حیله و فریب و شید و زرق و سخن بیهوده و بیفایده و دروغ باشد و بمعنی نقطه هم آمده است و خال را نیز گویند مطلقاً خواه خال حاجبی و خواه خال اهلی باشد و بکسر اول نام شاعریست۔

فندرسک - بفتح اول و دال ابجد و رای قرشت و سکون ثانی و سین بی نقطه و کاف نام شهریست از ولایت استرآباد۔

فندق - بضم اول و ثالث و سکون ثانی و قاف معروفست گویند عقرب از ان بگریزد اگر مغز آنرا با انجیر و سداب بخورند زهر کارگر نکند و معرب آن بندق باشد و آنرا فندقه نیز گویند و کنایه از لب معشوق هم هست۔

فندق زدن - آن باشد که دست چپ را مشت سازند و سر انگشت سبابه دست راست را بنوعی در مابین انگشت سبابه و وسطای دست چپ زنند که صدایی از ان برآید۔

فندق سنجاب رنگ - کنایه از زمین است۔

فندق سیم - کنایه از ستارهای آسمانی باشد۔

فندق شکستن - کنایه از بوسه دادن باشد۔

فندیره - بکسر اول و ثالث و سکون ثانی و تحتانی و فتح را و

قرشت سنگ گردی را گویند که از سر کوه بغلطانند۔

فنطافلون - بفتح اول و سکون ثانی و طای حطی بالف کشیده و کسر فا و لام بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی رستنی باشد که آنرا پنجنگشت خوانند۔

فنک - بفتح اول و ثانی و سکون کاف نام جانوری باشد بسیار موی که از پوستش پوستین سازند و بعضی گویند نوعی از پوست باشد که آن از سنجاب گرمتر و از سمور سردتر است و بمعنی زلو هم آمده است و آن جانوریست که خون از بدن آدمی بمکد و شمع مانندی را نیز گویند که دزدان شبروان بدست گیرند هرگاه خواهند روشن شود دست را بجانب بالا تکان دهند و چون خواهند فرو نشانند بجانب پائین و بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی بمعنی ناکس و پریشانی و بی برگ و سامانی باشد و نباتی را نیز گویند بسیار تلخ و آنرا بعربی حنظل خوانند۔

فنو - بفتح اول و ثانی و سکون واو بمعنی فریب و غرور باشد و فریفته و مغرور را نیز گفته اند۔

فنود - بفتح اول بروزن کبود ماضی فنودن است یعنی فریفته [illegible] مغرور گردید و آرام گرفت و کسی را نیز گویند که در گفتار و [illegible] و رفتار توقف و تأنی نماید و بضم اول هم آمده است و بعضی ناله و زاری هم گفته اند و باین معنی بجای فا قاف نیز بنظر آمده است۔

فنودن - بضم اول بروزن ربودن بمعنی فریفته شدن و مغرور گردیدن و آرام گرفتن و توقف نمودن در گفتار و رفتار۔

فنوده - بضم اول بروزن کشوده بمعنی فریفته شده و غره گردیده و آرام گرفته باشد۔

فنور - بضم اول بروزن [illegible] بمعنی جدائی و از هم دور افتادن باشد۔

بیان هفتم

در حرف فا با واو مشتمل بر [illegible] لغت

فو - بضم اول و سکون ثانی بیخیست که برگ نبات آن مانند برگ کرفس است و گل آن به نرگس میماند و ساق آن یک گز میشود بول و حیض را براند۔

فواده - بفتح اول بر وزن کباده خمیر خشکی را گویند که از آن آبکامه سازند و آبکامه نورخیست که از ماست و شیر و تخم سپند سوختن و سرکه و خمیر خشک سازند۔

فوب - بضم اول و سکون ثانی و بای ابجد به مجمع الفرس سروری و سرمه سلیمانی بمعنی بادی باشد که بعد از دعا خواندن بجهت چشم زخم و افسون از دهن بر آرند و همچنین بادی که بجهت بیرون آوردن چیزی که در چشم افتاده باشد بزور از دهن بر آورند در فرهنگ جهانگیری باین دو معنی بجای بای ابجد فای قرشت آمده است و بادی را نیز گفته است که از دهن بجهت آتش روشن کردن دمند۔

فوتنج - با اول بثانی رسیده و کسر فوقانی و فتح نون و سکون جیم معرب پودنه است که نوعی از نعناع باشد و بعربی حبق خوانند و آن چند قسم میشود و قسمیکه در میان جوی آب می روید آن را حبق التمساح و حبق الماء گویند۔

فود - بر وزن و معنی پود است که در مقابل تار باشد و آن ریسمانی است که جولاهگان در پهنای کار بافند۔

فوده - بر وزن دوده خمیر خشکی را گویند که از آن آبکامه سازند و آن خورشیست مشهور در صفاهان۔

فور - بر وزن مور نام رای کنوج است که یکی از رایان و پادشاهان هند باشد و سکندر او را کشت و رنگ سرخ کم رنگ را نیز گویند۔

فوران - بر وزن توران نام شهر کنوج است که یکی از شهرهای هند باشد و معرب آن قنوج است۔

فورانیان - بر وزن تورانیان قنوجیان باشند یعنی مردمی که منسوب اند بشهر قنوج و ایشان را فوریان هم گویند۔

فوردگان - با دال ابجد بر وزن و معنی پردگان (؟) است که فارسیان خمسه مسترقه را بر پنج روز آخر آبان ماه افزایند تا مجموع ده روز شود و آنرا بدین نام خوانند و در آن ایام جشنهای عظیم نمایند و شادی کنند و آنرا جشن پردگان هم می گویند و معرب آن فوردجان است۔

فوردیان - با یای حطی بر وزن و معنی فوردگان است که پنج روز آخر آبان ماه با خمسه مسترقه باشد و آفتاب در آن ایام در برج عقرب می باشد و آن ایام جشن فارسیان و مغان است۔

فوردین - بفتح اول و ثانی بر وزن تبرزین مخفف فروردین است که ماه اول سال شمسی باشد و بضم اول بر وزن پوتین هم آمده است۔

فورک - بر وزن کوچک نام دختر رای کنوج است که یکی از پادشاهان و رایان عظیم الشان هندوستان بوده و او در حباله بهرام گور بود۔

فورنابوس - با رای قرشت و نون و دال ابجد و یای حطی و واو و سین بی نقطه و حرکت مجهول نام شهری بوده از یونان زمین۔

فوریان - بضم اول بر وزن حوریان اولاد فور را گویند که پادشاهان و رایان کنوج بوده و فورانیان را نیز گفته اند که مردم شهر قنوج باشند۔

فوریون - بضم اول و سکون ثانی و کسر ثالث و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بلغت یونانی داروئی باشد که آنرا عاقر قرحا گویند و آن بیخ طرخون رومی است و بعربی عود القرح خوانند و در دندان را سود دارد۔

فوز - بضم اول و سکون ثانی و زای نقطه دار اطراف پیرامون دهان را گویند از جانب بیرون خواه از انسان و خواه حیوان دیگر باشد و کام و قلبه را نیز گویند و بمعنی صدا نیز آمده که در هنگام باغ کردن از گلو بر آید و بمعنی آروغ هم است و آن بادی باشد که با صدا از گلو بر آید و بفتح اول در عربی بمعنی رسیدن و فیروزی یافتن

درستن وخلاص شدن وهلاک گردیدن باشد۔
فوژان۔ بازاے فارسی بروزن سوزان فریاد و صدا و بانگ عظیم را گویند۔
فوزه۔ بروزن کوزه پیرامون دہان را گویند از جانب بیرون۔
فوشنج۔ بضم اول وسکون ثانی وفتح شین نقطه دار و نون وجیم جرد وساکن معرب پوشنگ باشد وآن قریه ایست نزدیک ہرات۔
فوشنه۔ بروزن پوونه نوعے از فطرست کسار وغ باشد وآن انجاہاے نمناک روید۔
فوگان۔ باکاف فارسی بروزن خوبان نقاع را گویند و آن چیزیست مست کننده که از آرد جو وغیر آن سازند و بوزه ہانست۔
فول۔ بضم اول وسکون واو ولام بمعنی باقلا باشد وبزبان عربی جرجر گویند۔
فولاد۔ بروزن ومعنی پولادست وآن آہنے باشد جوہردار که کارد وشمشیر ازان سازند۔
فولس۔ بضم اول وثالث بروزن یونس نام حکیمے بوده یونانی۔
فولیون۔ بضم اول وسکون ثانی وکسر لام وتحتانی بواو کشیده وبنون زده داروئیست که از ملک شام آورند جراحتہاے تازه را نافع است۔
فوم۔ بروزن موم گندم را گویند وبعربان حنطه خوانند۔
فوه۔ بفتح اول وثانی مخفف نام بیخیست که آنرا روناس گویند وبدان چیزہا رنگ می کنند وبضم اول وفتح ثانے مشدد ہم بنظر آمده است۔
فہیل۔ بکسرا بروزن موصل بمعنی شوره باشد وآن چیزیست که ازان باروت سازند ودر ہندوستان بدان آب سرد کنند۔

بیان ہیجدہم
در حرف فا با ہا مشتمل بر شش لغت

فه۔ بفتح اول چوب پہنی را گویند که کشتی بانان بدان کشتی رانند وبعربان مجذافے را گویند که در حرف زدن وسخن گفتن عاجز باشد وبکسر اول ہم بمعنی پاروب کشتی بانان باشد و آہنے را نیز گویند بیل مانند که در میان آن چوبی وبر دو طرف آن ریسمانے بندند یک شخص سر چوب را و دو کس دیگر ہر سر ریسمان را بدست گیرند وزمین شیار کرده را بدان ہموار سازند وآنرا بعربی مجرفه خوانند وچوبے وتخته را نیز گویند که برزیگران زمین را بدان ہموار کنند۔
فہار۔ بروزن بہار سنگے باشد برنگ یاقوت طلسی وآنرا از مشرق زمین آورند ودر کان طلا مے باشد گویند خوردن آن دفع جنون میکند۔
فہانه۔ بروزن زبانه چوبک تنگی را گویند که آن را گاہی در پس در خانه نہند تا در گشوده نگردد وکفشگران وموزه دوزان در فاصلۂ قالب کفش وموزه نہند تا فراخ گردد و اوستادان درودگر ونجار وچوب شکن در شگاف چوبی که به اره یا تبر می شگافته باشند فرو برند تا زود شگافته گردد و گاہے در زیر ستون گذارند تا راست بایستد۔
فہرست۔ بکسر اول ورائے قرشت وسکون ثانی وسین سعفص وفوقانی تفصیلے باشد در ابتداے کتاب که دران اظہار آنچه از باب وفصل دران کتاب شده باشد بیان کنند وبوشته را نیز گفته اند که دران اسامی کتابہا باشد وعربان فہرس می گویند بحذف تاے قرشت چنانکه گفته اند الفہرس کتاب الذی تجمع فیه الکتب وہو معرب۔
فہل۔ بروزن سہل بمعنی فراخ وکشاده باشد۔
فہه۔ بکسر اول وفتح ثانی چوبے باشد که کشتی بانان بدان کشتی رانند۔

بیان نوزدہم
در حرف فا با یای حطی مشتمل بر چہل ویک لغت وکنایت

فیار۔ بفتح اول بروزن مدار کسی که شغل کار وعمل وصنعت وپیشه باشد

فیال - بروزن عیال زمینی را گویند که بار اول آن را زراعت کرده باشند و تیری را نیز گفته اند که پیکان آن دوشاخه باشد.

فیاوار - با واو بروزن سزاوار بمعنی فیارست که صنعت و شغل و عمل و کار و هنر باشد

فیاور - بروزن سراسر بمعنی فیاوارست که کار و صنعت و شغل و عمل باشد.

فیجن - بفتح اول و جیم بروزن بهمن دوائیست که آن را سداب گویند بهترین وی آن بود که نزدیک درخت انجیر رسته باشد و خوردن برگ آن با انجیر خشک و گردگان دفع سموم کند.

فید - بروزن صید بمعنی خرام و خرامیدن باشد و بمعنی زیاد و زیاده شدن و نفع و فائده هم هست و موی اسپ را نیز گویند و در عربی نام منزلیست در راه کعبه.

فیدار - بفتح اول بروزن نی زار بمعنی فیاورست که صنعت و شغل و کار و عمل باشد.

فیداقه - بفتح اول و آخر که قاف باشد نام زنیست و او حاکمهٔ بردع بوده و آن ولایتی ست که استر بردعی منسوب بآن ولایت ست و باین معنی بجای حرف اول قاف و بجای حرف آخر فا هم بنظر آمده است.

فیر - بکسر اول بروزن میر بمعنی تاسف و افسوس و سخره و لاغ باشد.

فیروز - با ثانی مجهول بروزن دیروز بمعنی مظفر و منصور و آنکه حاجاتش بر آمده باشد و نام روز سوم است از خمسهٔ مسترقه سالهای ملکی.

فیروزگرد - بکسر کاف فارسی و سکون را و دال بی نقطه نام شهر اردبیل ست و بمعنی فیروز شهر باشد چه گرد بمعنی شهر هم آمده است و آنرا فیروز جد انوشیروان بنا کرده است و معرب آن فیروزجرد باشد.

فیروززین - با نون بتحتانی کشیده و بنون دیگر زده بمعنی فعل و کار نیک باشد.

فیروزه - معروف است و آن یکی از جواهر مشهوره است و هر بامداد نظر بر آن کردن روشنی چشم افزاید.

فیروزه تاج - با تای قرشت بالف کشیده و بجیم ابجد زده تاج کیخسرو را گویند و کنایه از سالکان و فقرا و اهل سلوک باشد.

فیروزه تخت - کنایه از آسمان ست.

فیروزه دریا - بمعنی فیروزه تخت ست که کنایه از آسمان باشد و آنرا فیروزه گون دریا هم میگویند.

فیروزه سقف - بمعنی فیروزه دریاست که کنایه از آسمان باشد.

فیروزه طشت - بفتح طای حطی و سکون شین و تای قرشت تخت کیخسرو را گویند و کنایه از آسمان هم هست و بنات النعش را نیز گفته اند و آن هفت ستاره باشد در آسمان بشکل چوگان و از جملهٔ چهل و هشت صورت فلک ست و آنرا دب اکبر خوانند.

فیروزه کاخ - با کاف بالف کشیده و بخای نقطه دار زده کنایه از دنیا و عالم سفلی باشد.

فیروزه مرقد - بفتح میم و قاف و سکون را و دال بی نقطه بمعنی فیروزه کاخ باشد که دنیا و عالم سفلی ست.

فیریدن - بروزن پچیدن بمعنی خرامیدن باشد و بمعنی بر نعمت شدن و افسوس خوردن و استهزا کردن هم آمده است.

فیسا - با اول و بثانی رسیده و سین بی نقطه بالف کشیده بمعنی طاؤس باشد و آن پرنده ایست معروف در هندوستان.

فیصور - با صاد بی نقطه بروزن طیفور نام شهریست در جانب شرقی دریای محیط و کافور از آنجا آورند.

فیض اقدس — فیض باشد از جانب حق تعالی بی واسطهٔ روح اعظم و بدین فیض شیونات ذاتیه و اعیان ثابته ثابت گشتند —

فیض مقدس — برخلاف فیض اقدس ست چه این فیض از جانب حق تعالی بوساطت روح اعظم فائز شده و بدین فیض وجود ارواح و نفوس بهم رسید —

فیطل — با طای نقطه دار بروزن هیکل بلغت اندلس زیرهٔ صحرائی باشد و بعربی کمون البری خوانند —

فیلا — با اول بثانی رسیده و لام بالف کشیده بلغت یونانی بمعنی دوستدار باشد —

فیلاسوف — بمعنی دوستدار حکمت باشد بلغت یونانی چه فیلا دوستدار و سوف حکمت را گویند —

فیلاق — بفتح اول بروزن قیماق بمعنی لشکر و سپاه باشد بزبان رومی —

فیل زهره — معروف است که زهرهٔ فیل باشد و خبیث حضض را نیز گویند و ثمر آن مانند فلفل باشد یرقان را نافع است —

فیلسته — بکسر اول و فتح ثالث بروزن بی دسته بمعنی رومی و رخساره باشد و بمعنی ساعد و انگشتان هم آمده است

فیلسوف — مخفف فیلاسوف است که دوستدار حکمت باشد بلغت یونانی —

فیلق — بروزن خندق مخفف فیلاق ست که بلغت رومی لشکر و سپاه باشد —

فیلقوس — بفتح اول و ثالث بروزن سندروس نام پادشاه روم ست و بعضی گویند جد مادری اسکندر بوده است و اصل این لغت فیلق اوس است بمعنی امیر لشکر چه فیلق بزبان رومی لشکر و اوس امیر را گویند و او را فیلاقوس هم می گویند —

فیلک — بفتح اول بروزن عینک تیری را گویند که پیکان آن دو شاخ باشد و تیر چرخ را نیز گفته اند که کوکب عطارد باشد و نام مقامی و جائیست در راه کعبه —

فیل گوش — با کاف فارسی بروزن دیگ جوش نام گلیست از جنس سوسن لیکن خالهای سیاه دارد و گل نیلوفر را نیز گفته اند و نام داروئی هم هست که آن را بعربی آذان الفیل خوانند اگر بیخ آن را بر بدن مالند افعی بنگزد و نام نوعی از حلوا هم بنظر آمده است —

فیمان — بروزن ایمان بمعنی حسن هدی باشد و آن محبت نفس است به تکمیل خود بخوبی قول و فعل —

فیمون — بروزن میمون نامی باشد که بدروغ بعذرا گذاشته بودند —

فینک — با نون بروزن کیلک نوعی از کف دریاست و آن مانند سنگی بود سفید و تجویف بسیاری دارد و معرب آن فینج باشد —

فیید — بروزن رسید ماضی فییدن است یعنی دل بد کرد و بد دل شد —

فییدن — بروزن رسیدن بمعنی دل بد کردن و بد دل شدن باشد از کسی و از چیزی —

گفتار بستم

از کتاب برہان قاطع در حرف قاف با حروف تہجی مشتمل بر نوزده بیان وحتوی بر سیصد و چهل و یک لغت و کنایت

بیان اول

در حرف قاف با الف مشتمل بر سی و نه لغت و کنایت

قاآن - با همزه بروزن خاقان پادشاه چین را گویند و هر که باشد۔

قابل امانت - بکسر لام کنایه از آدمی زاد است۔

قابوس - بروزن ناموس نام حکیمی بوده پادشاه استرآباد۔

قابول و قاپول - لغت اول بابای ابجد و دوم بابای فارسی بروزن شاغول مخارجه عمارت را گویند و ناودانی را نیز گفته اند که بر کنارهای بام سازند تا آب باران بر آن سیلان کند و بجای لام کاف هم بنظر آمده است که قابوک باشد۔

قادر انداز - تیرانداز و کمانداری را گویند که تیر او خطا نکند۔

قار - بروزن مار این لغت از اضداد است چه در فارسی نسبت آن بچیزهای سیاه و سفید هر دو کنند و بزبان ترکی برف را گویند و در عربی قیر باشد و آن صمغی است سیاه۔

قاراسیا - با سین بی نقطه و تحتانی بروزن آقارضا بلغت رومی میوهٔ باشد شبیه به گیلاس و آنرا بفارسی آلوبالو گویند لیکن آلوبالو شهرت دارد گویند تازهٔ آن شکم براند و خشک شدهٔ آن شکم را به بندد و صمغ آن سرفه را و جکانیدن شیرهٔ مغز دانهٔ آن بر آلت مردی سوزاک را نافع است۔

قارن - بفتح ثالث بروزن آهن پهلوانی بوده در زمان رستم زال۔

قاره - بروزن چاره رستنی باشد مانند گندنای کوهی بول و حیض را براند و بچه از شکم بیندازد۔

قاز - با زای نقطه دار بروزن باز معروفست و آن پرندهٔ باشد سفید و بزرگ از جنس مرغ آبی گویند ترکی ست چه در رسوم لفظ [illegible] ترکی نوشته شده بود۔

قازقان - با زای نقطه دار و قاف بروزن آشیان دیگ بزرگ را گویند که در آن چیزها پزند گویند این لغت ترکی ست۔

قاس - بروزن طاس غوک را گویند که وزغ باشد و بمعنی ابرو هم بنظر آمده است که بعربی حاجب خوانند و بمعنی اندازه و مقیاس هم گفته اند۔

قاصد چرخ - کنایه از ماه است و کنایه از آفتاب هم هست۔

قاضی چرخ و قاضی فلک - کنایه از ستارهٔ مشتری است۔

قاطون - با طای حطی بواو کشیده و بنون زده چیزیست مانند نمک و آنرا بفارسی نوشادر گویند و مینیر سفیدگران بکار برند۔

قاف - بروزن کاف حرفیست از حروف تهجی و آن بحساب ابجد صد باشد و نام کوهیست مشهور و محیط است بربع مسکون گویند پانصد فرسنگ بالا دارد و بیشتر آن در میان آبست و هر صباح چون آفتاب بر آن افتد شعاع آن سبز می نماید و چون منعکس گردد کبود و این بیان غلط باشد چه در حکمت مبرهن است که لون لازم اجسام مرکبه است و بسیط را از لون بهره نیست و همچنین مبرهن ثابت شده است که ارتفاع اعظم جبال از ده فرسنگ و نیم زیاده نمی باشد والله اعلم۔

قافله شد - بمعنی قافله رفت باشد یعنی قافله سالار رفت که کنایه از فوت شدن پیغمبر باشد صلوات الله علیه۔

قاف و دال - بمعنی مزخرف و هرزه و هرزه گوئی و هرزه کاری باشد و بمعنی قول و دلیل هم آمده است و کنایه از طمطراق و کش و فش هم هست و آن را زای و دال نیز گویند۔

قافیه تنگ شدن - کنایه از عاجز شدن هم گفتار و کردار باشد۔

قافیہ سنجان ـ اشارہ بشاعران و شعرا و مردمان موزون باشد ـ

قاق ـ بروزن طاق بمعنی قدید و خشک باشد و مردم دراز و باریک و لاغر را نیز گفتہ اند ـ

قاقلہ ـ بضم قاف و فتح لام بار درختیست کہ از ان خورش سازند و آنرا سایہ پرور ہم میگویند و بعضے گویند چیزیست مانند تخم سپندان و در غلاف می باشد و الاچی ہمان ست و از جنس ہیل باشد لیکن بزرگتر ست از ہیل ـ

قاقلی ـ بضم قاف بروزن کاکلی رستنی باشد مانند اشنان و در طعم آن شورے ہست و گویند کشوث ست و فعل و طبیعت وی گرم و خشک باشد و ضعف جگر را نافع است و آنرا بعربی رجل الفروج **ش** خوانند ـ

قاقم ـ بضم ثالث و سکون میم پوستے باشد سفید و بغایت گرم می باشد و مردمان اکابر پوشند و کنایہ از روز ہم ہست کہ بعربی یوم ے گویند چنانکہ شب را قندز چہ ہرگاہ گویند قاقم آورد و قندز آورد مراد آن باشد کہ روز آورد و شب آورد ـ

قاقم نماے ـ کنایہ از سفید نمای و روشن نمای باشد ـ

قاقوس ـ بروزن ناقوس بیونانی غلہ ایست کہ آن را بعربی عدس ے گویند ـ

قاقیا ـ بکسر ثالث بروزن باقیا مخفف اقاقیا ست و آن عصارۂ تخم خاریست کہ چیزہا بدان دباغت کنند و بعضی گویند صمغ آنست و آن صلب و سطبر و سیاہ رنگ میباشد ـ

قالنجہ ـ بکسر لام و سکون نون و فتح جیم پرندہ ایست کہ آنرا شیرازیان عکہ و عربان عقعق و صلصل خوانند و بعضے گویند قالنجہ فاختہ است ـ

قالوس ـ بالام بروزن جاسوس نام نوائے و لحنے است از موسیقی ـ

قانصہ ـ بکسر نون و فتح صاد بی نقطہ سنگدان مرغ را گویند پوست اندرونی او را خشک کردہ بسایند و با شراب بیاشامند در دمعدہ را سود دارد و خاصہ پوست سنگدان خروس گویند عربی است ـ

قانون ـ بانون بروزن ہارون بمعنی اصل و رسم و قاعدہ باشد و نام کتابیست در طب و نام سازیست کہ مے نوازند گویند این لغت معرب کانون ست و عربی نیست لیکن در عربی مستعمل ست ـ

قاورد ـ بروزن ناورد نام نوعے از حلوا است ـ

قاوند ـ بروزن خاوند چیزی باشد مانند پیہ لیسہ چہ آنرا پیہ قاوندی و در عربی شحم قاوندی ے گویند و آن روغنی باشد منجمد شدہ و از وانہ گیرند مانند فندق سرفہ کہنہ و درد پشت را کہ از سردی باشد سود دارد ـ

قاویل ـ بکسر واو بروزن قابیل گروہے و قومی باشند از مردم کہ در جانب شمال می باشند ـ

قاہ قاہ ـ با دو قاف بالف کشیدہ و دو ہاے ساکن خندیدن بآواز بلند را گویند ـ

قاے ـ بروزن جاے نام جا و مقامی است منسوب بخوبان ـ

قائم ـ از شخص شطرنج باز و نرد باز بے نظیر را گویند و کنایہ از مردم عاجز و ناتوان ہم ہست ـ

قائم پنجم آسمان ـ کنایہ از کوکب مریخ ست کہ والی سپہر پنجم باشد ـ

قائم ریختن ـ کنایہ از عاجز شدن و جنگ ناکردن باشد ـ

بیان دوم

در قاف با بای ابجد مشتمل بر بست و پنج لغت و کنایت

قبا ـ بروزن صبا جامۂ پوشیدنی را گویند و نام شہرے در مدینہ ہم ہست و بمعنی اول قباہ نیز گویند بزیادتی ہا در آخر ـ

قبا تنگ شدن ـ کنایہ از بے طاقت شدن و تنگی معاش باشد ـ

قباچاپے ۔ با جیم فارسی بر وزن سراپاے قبا و جامۂ کوچک باشد۔

قباچہ ۔ بر وزن سراچہ بمعنی قباچاپے است کہ قبا و جامۂ کوچک باشد۔

قباد ۔ بر وزن مراد نام پدر نوشیروان ست و حلوان و گازرون را او بنا کردہ و نام بوتہ باشد خاردار کہ شتران آن را برغبت خوردہ واز ان صمغے سفید حاصل میشود۔

قباس ۔ بضم اول بر وزن نخاس آفتاب عالمتاب را گویند۔

قبای زربفت ۔ کنایہ از آسمان ست در شبہاے تاریک بی ابر و آنرا قبۂ زربفت ہم می گویند۔

قباے کحلی ۔ کنایہ از آسمان ست۔

قبچاق ۔ بکسر اول نام دشتے و صحرائی ست از ترکستان و طائفۂ از ترکان آنجا ہان نواحی را قبچاقی گویند۔

قبرس ۔ بضم اول و راے قرشت و سکون ثانی و سین بی نقطہ نام جزیرہ ایست از جزائر یونان۔

قبط ۔ بکسر اول و سکون ثانی و طاے حطی اہل مصر را گویند بلغت عبری و یکے از ایشان را قبطی خوانند۔

قبۂ جمشید ۔ کنایہ از آتش ست و شراب لعلی را نیز گویند و کنایہ از آفتاب ہم ہست و جام جہان نما را نیز گفتہ اند۔

قبۂ دہقان ۔ کنایہ از آتش است۔

قبۂ زردشتیان ۔ بمعنی قبۂ دہقان است کہ کنایہ از آتش باشد۔

قبلہ گاہ مجوس ۔ بمعنی قبۂ زردشتیان ست کہ کنایہ از آتش باشد۔

قبہ ۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد برآمدگی ہر چیز را گویند و عربان شاخ حجام را می گویند کہ بدان حجامت کنند۔ ب + کبہ۔

قبۂ آب ۔ کنایہ از حباب است و آن شیشہ مانندے باشد کہ ہنگام باریدن باران در روے آب ہم میرسد۔

قبۂ زبرجدی ۔ کنایہ از آسمان است۔

قبۂ زربفت ۔ کنایہ از آسمان ست در شب با ستارہ۔

قبۂ زرین ۔ کنایہ از آفتاب و عمود صبح است۔

قبۂ علیا ۔ بضم عین کنایہ از فلک ست۔

قبۂ فلک ۔ کنایہ از معدل النہار ست کہ فلک نہم باشد و عربان عرش گویند۔

قبۂ گردندہ ۔ بمعنی قبۂ علیاست کہ کنایہ از آسمان باشد۔

قبۂ مینا ۔ بمعنی قبۂ زبرجدی ست کہ کنایہ از آسمان باشد۔

قبیلہ ۔ بر وزن طویلہ جماعتے را گویند کہ از یک پدر باشند۔

بیان سوم

در قاف با تاے قرشت مشتمل بر سہ لغت

قت ۔ بضم اول و سکون ثانی یونجۂ خشک شدہ را گویند و آنرا بفارسی اسپست و بعربی فصفصہ خوانند۔

قتاد ۔ بفتح اول بر وزن سواد خاریست کہ کتیرا صمغ آنست و عربان سواک العباس گویندش۔

قتق ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون قاف ماستے و کشک و ترشی و چاشنی را گویند کہ در آش کنند و نان خورش سازند۔

بیان چہارم

در قاف با جیم فارسی مشتمل بر دو لغت

قچ ۔ بضم اول و سکون ثانی گوسفند شاخ دار جنگی را گویند۔

قچقار ۔ بضم اول و قاف بالف کشیدہ بر وزن کہسار گوسفند کشتی را گویند۔

بیان پنجم

در قاف با دال ابجد مشتمل بر یازدہ لغت و کنایت

قد الف چو میم کردن ۔ کنایہ از مراقبہ و سر بجیب فرو بردن باشد۔

قدح لاجوردی ۔ کنایہ از آسمان باشد۔

قدح مریم ۔ گیاہیست دوائی کہ برگ و بیخ آن

سنگ مثانه را بریزاند و بول براند و آن نوعی از حی العالم است و آنرا از لائف الملوک نیز گویند۔

قدرانداز ۔ بمعنی قادرانداز ست و آن شخصے باشد کماندار که تیرش خطا نخورد۔

قدرخان ۔ نام پادشاه چین و پادشاه سمرقند بوده۔

قدرف ۔ بروزن رفرف نام شهریست و آن شهر را بعربی قطریف ... گویند و معربش قطرف باشد۔

قدرفی ۔ بروزن اشرفی نام زریست که در شهر قدرف میزده اند و رائج بوده و منسوب بقدرف را نیز گویند۔

قدغ ۔ بفتح اول و سکون غین نقطه دار ظرفے و پیاله را گویند که از شاخ گاو سازند و بدان شراب خورند و بضم اول و ثانی بترکی بچه خر الاغ را گویند که کره خر باشد۔

قدم ۔ بضم اول و ثانی و سکون میم بمعنی عاقبت کارها باشد و بفتح اول و ثانی در عربی بمعنی پاے و پیش پای و سابقه چیزے از خیر و شر بود و از سر انگشت پاے تا پاشنه را نیز گویند۔

قدم از جان برآوردن ۔ کنایه از ترک جان گفتن باشد۔

قدم افشردن ۔ کنایه از ثابت قدم بودن باشد۔

قدم بر سر کار خود نهادن ۔ کنایه از مقصد و مطلب و مراد خود گذاشتن باشد۔

قدم خاک ۔ بکسر میم کنایه از زمین ست که بعربی ارض خوانند۔

قدمیا ۔ بفتح اول و ثانی و سکون میم و تحتانی بالف کشیده بمعنی اقلیمیا ست و آن معدنی و ذهبی و فضے و نحاسی میباشد و بهترین آن معدنی ست و از جزیره قبرس می آرند و سود دارو هاے چشم بکار برند۔

قدید ۔ بروزن جدید گوشت خشک شده را گویند مستسقی را نافع ست خصوصاً که در سرکه جوشانیده باشند۔

بیان ششم

در قاف با رای قرشت مشتمل بر پنجاه و نه لغت و کنایت

قرا ۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده منجنیق را گویند و آن چیزیست که در قلعها سازند و با آن سنگ و خاک و خاکستر بجانب دشمن اندازند و بضم اول در عربی جمع شهرست که شهرها باشد و ده ها را نیز گویند۔

قراۂ زرین ۔ کنایه از آفتاب عالمتاب ست۔

قراچور ۔ با جیم فارسی بروزن بادور بمعنی بادور باشد و بمعنی شمشیر دراز و شمشیر دار هم نوشته اند والله اعلم۔

قراچوری ۔ بروزن بادوری بمعنی شمشیر و شمشیر بردار و شمشیر زن هر سه آمده است و بجاے راے قرشت لام هم نوشته بودند که قراچولی باشد۔

قراخان ۔ نام پادشاه هند ... ست و با اسکندر معاصر بوده و نام یکی از مبارزان افراسیاب هم بوده است۔

قراسنقر ۔ بفتح اول و ضم سین بے نقطه و سکون نون و قاف مضموم براے قرشت زده نام مرغیست شکاری و سیاه می باشد و کنایه از شب هم هست که در مقابل روزست و نام سلطان سنجر بن ملک شاه پادشاه خراسان هم هست و او را قراسنقر هم می گویند که بجاے الف ها باشد و بعضے گویند این لفظ ترکی ست لیکن در مؤید الفضلا در جنب لغات فارسی نوشته اند۔

قراسو ۔ با سین بے نقطه بروزن جفاجو نام رودخانه ایست در حوالی خوارزم و بترکی آب سیاه را گویند۔

قراص ۔ بفتح اول بروزن خلاص رستنی باشد که آنرا بابونه گویند و بعربی اقحوان خوانند و در کنز اللغت بهمین معنی بضم اول و تشدید ثانی نوشته شده است۔

قراصیا ۔ بفتح اول و کسر صاد بے نقطه و تحتانی بالف کشیده بلغت رومی بمعنی قاراسیا باشد که آلو بالو ست و آنرا آلی بالی و آلوی ا[illegible] گویند و آن سه قسم میباشد

شیرین و ترش و عفص شیرین آن شکم را براند و ترش آن تشنگی را فرونشاند و عفص آن شکم را ببندد و معرب آن جراسیاست و بجای صاد سین هم بنظر آمده است۔

قراطارغوین ۔ بفتح اول و طای حطی بالف کشیده و برای قرشت زده و غین نقطه دار بواو رسیده و تحتانی مکسور و نون ساکن بلغت رومی نباتیست که برگ آن ببرگ گندم میماند و شاخهای بسیار دارد همه از یک اصل رسته و تخم آن مانند گاورس می باشد و بیشتر در جایگاه سایه روید گویند هر زنی که تا چهل روز بعد از طهر بخوردن آن با آب مداومت کند و همچنین مرد هم بخورد پیش از جماع کردن و بعد از ان مجامعت کند فرزند ایشان البته نرینه باشد۔

قرآن خوان ۔ معروف ست یعنی شخصی که پیوسته قرآن خواند و کنایه از شخصی ست که او را از حکومت و منصب هم معزول کرده باشند۔

قرانیا ۔ بفتح اول و کسر نون و تحتانی بالف کشیده نام درختیست بزرگ و آن در کوههای سردسیر روید برگ آن مانند برگ آزاد درخت و میوهٔ آن شبیه بزیتون باشد لیکن درازتر از زیتون ست و چون برسد سرخ شود اسهال را بغایت مفید است۔

قرانیطس ۔ بفتح اول و نون بتحتانی رسیده و طای حطی مضموم بسین بی نقطه زده بلغت یونانی ورم و آماس حجاب و ورم دماغ باشد۔

قرای طیلسانی ۔ بفتح اول و طای حطی و سکون تحتانی کنایه از کوکب زحل ست۔

قربانیون ۔ بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد بالف کشیده و کسر نون و تحتانی بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی نوعی از بابونه است و بفارسی گاوچشم گویند و بعربی عین البقر می خوانند ناسور را نافع است۔

قربوس ۔ بفتح اول ... ابجد بر وزن محسوس کوههٔ زین اسپ را گویند و آن بلندی پیش زین اسپ است و با بای فارسی هم بنظر آمده ست و بضم اول نیز دیده شده است۔

قربول ۔ با بای ابجد بر وزن مرغول نوعی از عشقه و لبلابست که بر درخت پیچد۔

قرت ۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی دیوث و قلتبان و بچشم خودبین را گویند و بضم اول در عربی خشک شدن خون و سیاه شدن پوست بدن از لت خوردن و متغیر شدن رو باشد از ورزه۔

قرتبان ۔ بر وزن و معنی قلتبان است که دیوث و بچشم خودبین باشد۔

قرتبوس ۔ بفتح اول و ثالث بر وزن اسکبوس بمعنی قرتبان ست که دیوث و بی حمیت باشد۔

قرته ۔ بفتح اول و ثالث بمعنی قرتبوس ست که بی حمیت و دیوث باشد۔

قرحان ۔ با حای بی نقطه بر وزن مرجان بلغت یونانی نوعی از کماة است و آن سفید و کوچک می باشد و عربان شتری را می گویند که هرگز با و علت جرب نرسیده باشد یعنی گرگین نشده باشد و آدمی که هرگز او را دردی و علتی و کوفتی نرسیده باشد۔

قرخواک ۔ با خای نقطه دار و واو معدوله بر وزن افلاک بمعنی گوشتابه باشد۔

قردالیون ۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال بی نقطه بالف کشیده و کسر لام و تحتانی بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی قنبد را گویند و بعربی مرجان خوانند۔

قردامن ۔ بفتح اول و میم و سکون ثانی و نون بلغت یونانی تخم سپندان را گویند و آن تخمی باشد دوائی که بزبان عربی حرف و حب الرشاد و بفارسی تخم ترهٔ تیزک و خردل فارسی همان ست چون در آتش ریزند از وی دود آن جمع

گزندگان بگریزند۔

قردامومن ۔ بامیم اول بواو رسیدہ و فتح میم دوم و سکون نون بلغت یونانی بمعنی قردامن ست کہ تخم سپندان باشد و بعضی گویند قردامومن قردمان ست کہ کرویای کوہی باشد۔

قردامینی ۔ بامیم بروزن فردابینی رستنی باشد کہ آن را سیسنبر گویند و آن پیوستہ در آب روید مانند قرۃ العین و بدان سبب حرف الماء خوانندش۔

قردمانا ۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و میم و نون ہر دو بالف کشیدہ کرویای صحرائیست و آنرا کرویای جبلیہ و کرویای رومیہ و کرویای فارسیہ نیز گویند و بعضی گویند تخم بدرانست و آن رستنی باشد صحرائی بغایت بد بوی مانند ترب و بدین سبب آنرا ترب صحرائی و تخم آنرا تخم ترب صحرائی گویند۔

قرزم ۔ بروزن و معنی قلزم ست و آن دریائی باشد مشہور و چاہ پرآب را ہم بطریق کنایہ قرزم گویند۔

قرسنہ ۔ بکسر اول و ثالث و سکون سین بی نقطہ و فتح نون چرک و ریم را گویند کہ برروی جراحت و زخم بستہ و سخت شدہ باشد۔

قرص زر ۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔

قرص زر مغربی ۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب است در محل غروب۔

قرص سیمین ۔ کنایہ از ماہ است۔

قرصعنہ ۔ بہ فتح اول و ثالث و سکون ثانی و عین و نون مفتوح نوعی از خار است و آنرا در اندلس شوکۂ ابراہیم گویند و گل وی سفید بود و سر گل وی بسرخی زند و شش خار بر دور آن میباشد و زنبور عسل از آن گل خورش کند و بزبان قومیکہ زنبور عسل دارند آن را خار خسک خوانند گزندگی جانوران را نافع است۔

قرص گرم و سرد ۔ کنایہ از نیرین است کہ آفتاب و ماہ باشد۔

قرصۂ زر ۔ بہ فتح زا و سکون رای بی نقطہ کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔

قرص ہفت درہ ۔ کنایہ از آفتاب ست باعتبار ہفت آسمان۔

قرط ۔ بضم اول و سکون ثانی و طای حطی نوعی از اسپست باشد و آنرا اسپہ برگہ گویند و صداء فرد بردن آب را ہم گفتہ اند و کنایہ از صبر و تحمل ہم ہست و بکسر اول نوعی از کراث ست کہ گندنا باشد و آنرا بعربی کراث البقول و کراث المائدہ خوانند و بفتح اول نام میوۂ خاریست کہ آنرا بعربی شوکۂ قبطیہ گویند و آن مانند خرنوب شامی است لیکن ضعیف تر و سفید تر از پوست و عصارۂ آنرا اقاقیا خوانند و باین معنی با زای نقطہ دار ہم بنظر آمدہ است۔

قرطمان ۔ بامیم بروزن بلبلان دانہ و حبیست کہ در میان گندم روید گویند قابض و محلل ست۔

قرطمانا ۔ بروزن و معنی قردمانا ست کہ کرویای صحرائی باشد و بشیراز تخم ترخر گویند۔

قرطور ۔ با طای حطی بروزن فغفور نام قلعہ ایست در ولایت آذربایجان۔

قرغوی ۔ بکسر اول و ضم غین نقطہ دار بروزن دلجوی پرندہ ایست شکاری از جنس باز لیکن از باز کوچکتر ست۔

قرفہ ۔ بکسر اول و سکون ثانی و فتح فا پوست ہر چیز را گویند عموماً و پوست درختیست شبیہ بدارچینی خصوصاً و عربان مردم تہمت زدہ را قرفہ گویند۔

قرقار ۔ با قاف بروزن سردار کبوتر بغدادی را گویند۔

قرقرون ۔ بضم اول و سکون ثانی و قاف مضموم و رای بی نقطہ بواو کشیدہ و بنون زدہ دوائیست کہ آنرا سعد گویند بضم سین بی نقطہ بترکی تبلاق ++ ش ++

خوانند بضم تا — قرشت گنده دهن و بینی و بواسیر را نافع است —

باب + بیست —

قرقف — بضم هر دو قاف و سکون ثانی و فا نام یکی از کتابهای ترسایان[۱] ست و باین معنی بفتح هر دو قاف هم آمده است و در عربی شراب را گویند —

قرقمان — با قاف و میم بر وزن پهلوان چوبی را گویند که در میان سقلی مکی میباشد و در سفوفات بکار برند گوشت بن دندان را سخت کند و دندان را سفید سازد —

قرقو — بضم اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیده بیونانی زعفران را گویند چه قرقو معا بلغت یونانی ثفل روغن زعفران باشد و معا بمعنی ثفل ست —

قرقوبی — بفتح اول و ضم قاف بر وزن محبوبی نوعی از جامه است که در عراق و عرب بافند و بضم اول هم گفته اند —

قرکن — بفتح اول و کاف بر وزن ارزن زمینی را گویند که آنرا آب یا سیلاب کنده باشد و در هر جایی از آن قدری آب ایستاده باشد و جویی را نیز گویند که آنرا او کنده و احداث کرده باشند —

قرمز — بکسر اول و میم و سکون ثانی و زای نقطه دار چیزیست که بدان چیزها رنگ می کنند و گویند قرمز جانوریست کوچک و بر بوتهای خار می نشیند آنرا می گیرند و خشک می کنند و بعربی دود الصباغین خوانند و حبه دیگر هم هست مانند عدس و آنرا نیز قرمز گویند اگر آن را در ابریشم سرخ کشند و بر محموم آویزند تب از او مفارقت کند و شفا یابد —

[۱] مخفی نماند که لفظ ترسا بمعنی نصرانی و بمعنی آتش پرست هر دو آمده چنانکه صاحب برهان تصریح نموده و منشی که بسند فرهنگ شعوری گفته که قرقف کتابیست در دین مجوس و چون مجوس آتش پرستانند درین صورت از لفظ ترسایان که در ترجمه لفظ قرقف آمده بمعنی ثانی یعنی آتش پرستان مراد باشد ۱۲

قرمزی روز — کنایه از شفقیست که پیش از طلوع آفتاب و بعد از صبح بهم میرسد —

قرن — بفتح اول و سکون ثانی و نون بمعنی هشتاد سال آمده و بعضی گویند هر قرنی سی سال می باشد و در عربی شاخ گاو و شاخ بز و غیر آن و گروه و زمانه و هم سال و هم زمانه و طرف روی و طرف سر و مویی تافته شده و آن گیسوی در میان فرق زنان می باشد و مناره و طرف بالائین آفتاب و وقتی که از افق بر می آید و تیغ آفتاب را نیز گویند —

قرنباد — بضم اول و ثانی بر وزن زرنباد کراویه صحرائی ست —

قرنفل بستانی — دوائی ست که آنرا قرنفل مشک خوانند و آن بالنگوی صحرائی ست و بعربی بقلة الضب خوانند بواسیر را نافع است —

قرنطیس — بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی رسیده و ضم طای حطی و سکون سین سعفص بلغت یونانی بمعنی عقل و فهم و ذهن و رای باشد —

قرول — بضم اول و ثانی و سکون واو و لام مرجان سرخ را گویند و بفارسی بسد خوانند —

قروم — با واو و میم و حرکت غیر معلوم سنگی باشد هفت رنگ —

قروه — بر وزن و معنی گروه است که گلوله باشد خواه از سنگ و گل و خواه از چیزهای دیگر سازند —

بیان هشتم

در قاف با زای نقطه دار مشتمل بر ۱۳ لغت و کنایت

قز — بفتح اول و سکون ثانی ابریشم خام بد قماش را گویند —

قزاغند — با غین نقطه دار بر وزن دماوند جامه را گویند که در حشو آن ابریشم و پنبه نهند و آجیده کنند و در روز جنگ پوشند گویند این لغت ترکی ست —

قزاگند — با کاف فارسی بر وزن و معنی قزاغند است که

جامهٔ پنبه و ابریشم آگنده آجیده کرده شده باشد که در روز جنگ پوشند و آن را خفتان گویند و نهالی و توشک و جامهٔ خواب را نیز گفته اند۔

قژاگنگ - با هر دو کاف فارسی بر وزن و معنی قژاگند است که خفتان جنگ باشد و زره را نیز گفته اند و آن جامهٔ باشد که از حلقهای آهن ترتیب داده و در روز جنگ پوشند۔

قژاوه - بر وزن و معنی کجاوه است که محمل باشد۔

قژح - بضم اول و فتح ثانی و سکون حاے بی نقطه نام یکی از شیاطین است و بدین سبب قوس قزح را کمان شیطان می گویند و نام کوهی هم هست و به فتح اول و سکون ثانی نشاشهٔ سگ را گویند و بکسر اول و سکون ثانی دارو های گرم و امثال آن که در دیگ طعام ریزند گویند و به این معنی عربی است۔

قژدار - با دال ابجد بر وزن رفتار نام شهریست در سرحد هندوستان۔

قژغند - بضم اول و غین نقطه دار و سکون ثانی و نون و دال ابجد بار درخت پسته است و آنرا مغز نمی باشد و بدان پوست را دباغت کنند گویند درخت پسته یک سال پستهٔ مغز دار و یک سال بی مغز بار می آورد۔

قژقان - با قاف بر وزن مرجان دیگ و پاتیل بزرگ را گویند۔

بیان هشتم

در قاف با زاے فارسی مشتمل بر دو لغت

قژاوه - به فتح اول بر وزن و معنی کجاوه است و آنرا بعربی محمل میگویند۔

قژه - بکسر اول و ثانی و سکون هاے هوز نشستن بلید و نجس را گویند۔

بیان نهم

در قاف با سین بی نقطه مشتمل بر شانزده لغت.

قسا - به فتح اول و ثانی بالف کشیده نام دوائیست که آنرا سلیخه گویند و آن پوست درختیست و در عربی بمعنی سخت شدن و سخت دل شدن باشد۔

قساس - بضم اول بر وزن نحاس نام کوهیست در یمن که آنرا بعربی عقیق میگویند و معدن عقیق نیز آنجاست و بعضی گویند قساس نام موضعیست در دیار ارمینه و کان آهن آنجاست۔

قسالاون - بضم اول و ثانی و لام هر دو بالف کشیده و فتح واو و سکون نون روغن زفت باشد و صنعت آن چنان است که زفت را بر وقت جوشش بخارے بر بچیزی دهند پاکے یعنی پارچه که از پشم بافته باشند بر آن بخار می آویزند و ساعت بساعت آن صوف را می افشارند و بعد از آن آنرا از قرع و انبیق میچکانند منافع بسیار دارد۔

قسب - به فتح اول و سکون ثانی و باے ابجد نوعے از خرماے خشک باشد که اهل نجد آنرا بشوم خوانند گویند قابض است و شکم به بندد و در عربی بمعنی سخت باشد که در مقابل سست است۔

قسطا - بکسر اول و سکون ثانی و طاے حطی بالف کشیده نام پسر لوقاست و ایشان دو حکیم بودند در یونان و او کتابی در دین آتش پرستی بنام پدر خود تصنیف کرده و بعضی گویند قسطا نام کتابیست که لوقا تصنیف کرده بود و بضم اول هم آمده است۔

قسطاس - بضم اول و سکون ثانی و طاے حطی بالف کشیده و بسین بی نقطه زده بزبان رومی ترازو را گویند و بعربی میزان خوانند و بکسر اول نیز همین معنی دارد۔

قسطاط - بضم اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده و بطاے حطی زده بلغت رومی نام شهریست در حد و روم و بعضی گویند این لغت حبشی است۔

قسطس - بضم اول و [illegible] و سکون ثانی و سین بی نقطه یونانی دوائیست که آنرا [illegible] میگویند و آن چند نوع میباشد

نوع اول عربی است و آنرا قسط بحری خوانند و آن سفید میباشد و دیگر هندی قسط هندی و آن سیاه می باشد تلخ است و قسط مرّ همان است و نوع دیگر قسط رومی ست و آن سفید و شیرین میشود و نوعی دیگر هم هست که آنرا سیاه رنگ است و بوی حبه ازان می آید بهترین آن سفید و فربه و تازه باشد بعد ازان سیاه و سبک و هندی گرم و خشک است در چهارم و سوم و فائدهٔ آن بسیار است اگر یک درم با شراب افسنتین بخورند گزندگی افعی و عقرب و مجموع گزندگان را نافع است۔

قسطل ۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و لام بلغت رومی شاه بلوط را گویند و آنرا بعربی بلوط الملک خوانند۔

قسطنطین ۔ بضم اول و فتح ثالث و طای حطی بروزن پر تمکین نام شهریست مشهور از ملک روم بغایت عظیم بنام بانی آن که پسر هرقل پادشاه روم باشد و آنرا قسطنطنیه نیز گویند و نام کتابی هم هست که بوتا حکیم در کیش آتش پرستی تصنیف کرده بود و در جای دیگر بجای بوتا ابوالقاسم نوشته بود والله اعلم

قسطوره ۔ بروزن مسطوره بلغت یونانی جند بیدستر باشد که عوام آش بچها گویندش۔

قسطوریون ۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بواو رسیده و کسر رای قرشت و تحتانی بواو کشیده و بنون زده لغتیست یونانی بمعنی قسطوره که آش بچها باشد۔

قسطیر ۔ بکسر اول بروزن دلگیر بلغت یونانی ارزیز را گویند و بعربی رصاص خوانند۔

قسدوس ۔ بضم اول بروزن خروس بلغت یونانی لبلاب عشقه را گویند و بفارسی عشق پیچان خوانند و حبل المساکین همان است

قسولیدوس ۔ بضم اول و ثانی بواو و لام بتحتانی رسیده و دال بی نقطه بواو کشیده و بسین بی نقطه زده بلغت یونانی دوائیست که آنرا کاکنج گویند و عروس در پرده همانست۔

قسیطوس ۔ بکسر اول [illegible] بتحتانی رسیده و طای حطی بواو کشیده و بسین [illegible] [illegible] بزبان یونانی زنگار باشد

و آن معروف ست کانی و عملی هر دو می باشد و بهترین آن کانی است و در مرهمها بکار برند۔

بیان دهم

در قاف با صاد بی نقطه مشتمل بر شش لغت و کنایت

قصابک ۔ بروزن اتابک نام پرنده ایست که اغلب و اکثر بر لب آب و کنار رودخانه نشیند و بغایت خوش رفتار و تیز پری باشد۔

قصب سه دامنی ۔ کنایه از دریا باشد باعتبار طول و عرض و عمق و جامهٔ چاک دار را نیز گویند۔

قصباک ۔ بروزن نغزک نوعی از صدف باشد و آن جانوریست که بعربی حلزون گویند۔

قصب مصری ۔ نام پارچه ایست که آنرا در مصر میبافند و کنایه از شعاع و پرتو آفتاب هم هست و برق بر ابر و رعد را نیز گویند۔

قصر دوازده دری ۔ کنایه از آسمان هشتم است که فلک البروج باشد باعتبار دوازده برج۔

قصه دراز کردن ۔ کنایه از پرگوئی و بسیار گفتن سخنان بیفائده و بی حاصل باشد۔

بیان یازدهم

در قاف با طای حطی مشتمل بر نه لغت و کنایت

قطابی ۔ بضم اول بروزن گلابی چیزیست مانند سنبوسه و آنرا در روغن پزند و باین معنی بجای بای ابجد فای سعفص بروزن تلافی هم آمده است۔

قطاط ۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده و بتا زده بلغت رومی مرغی است که آنرا بفارسی سنگ خوارک می گویند و در عربی کفل اسپ را گویند که جای سوار شدن ردیف است

قطاس ۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده و بسین بی نقطه زده بلغت رومی گاو بحری است که دم او را بر گردن اسپان

و به سرهای علم نصب کنند و بعضی گویند گاویست که در کوههای ختا می‌باشد.

قطر - بضم اول و سکون ثانی و رای قرشت خطی را گویند که از مرکز دائره گذرد و بمعنی مس هم آمده است که بعربی نحاس خوانند و باین معنی در کنز اللغات بکسر اول نوشته‌اند.

قطران - بفتح اول بر وزن گبران نام شهری بوده نزدیک [illegible] شیث پیغمبر علیه السلام و بتی از بت‌پرستان در تابهٔ آن شهر بوده و سلیمان علیه السلام اقطلس نام دیوی را فرستاد تا آن قلعه را از عباسه برکند و پیش سلیمان آورد و نام شاعری هم بوده است [illegible] را نیز بزبان [illegible] کنند و نام دارویی باشد که بشتران گر دار مالند و آن رغنی است که از درخت عرعر که سرو کوهی باشد بگیرند و آنرا بعربی [illegible] الموتی خوانند.

قطرهٔ آب - معروفست و کنایه از تیغ و شمشیر [illegible] و [illegible] صیقل زده هم هست.

قطرهٔ دزد - کنایه از باران باشد که عربان سحاب گویند و آنرا آب [illegible] هم گفته‌اند.

قطره زدن - بمعنی پویه کردن است که تند و تیز براه رفتن باشد.

قطره زرد - بفتح زای نقطه‌دار و سکون را و دال بی‌نقطه کنایه از آفتاب عالمتاب است.

بیان دوازدهم

در قاف با فا مشتمل بر ده لغت و کنایت

قفاگیران - بکسر کاف فارسی کنایه از مظلومان باشد.

قفاهیر - بر وزن شناهیر صورت خوب و روی [illegible] را گویند.

قفای فلک - کنایه از حوادث فلکی است.

قفر - بفتح اول و سکون ثانی و رای قرشت نام داروییست که آنرا کشوث خوانند و آن باشد [illegible] بر خار و گیاه پیچد و بعربی زمین خالی و بیابان بی‌آب

و خلعت را گویند.

قفس - بفتح اول و ثانی بر وزن هوس معروفست و آن جایی باشد شبکه‌دار که از چوبها و برنج و آهن و امثال آن بافند و جانوران پرنده و وحشی را در آن کنند و معرب آن قفص باشد بصاد بی‌نقطه.

قفل آسمان - کنایه از کفر و شرک و زندقه باشد.

قفل رومی - نام لحن پانزدهم است از سی لحن باربد و قفلی را نیز گویند که بر درهای خانه و صندوق و غیره زنند.

قفلوطا - بضم اول و سکون ثانی و لام بواو کشیده و بطای حطی زده رستنی باشد که آنرا اکراث شامی گویند و آن نوعی از گندنا است.

قفندرا - بر وزن سمندرا گیاهیست دوایی و آنرا قطاة [illegible] هنگخواره باشد خورند.

قفیز پر آمدن - بضم بای فارسی کنایه از بسر آمدن و آخر شدن و بانتها رسیدن مدت حیات باشد.

بیان سیزدهم

در قاف با قاف مشتمل بر سه لغت

ققدان - بفتح اول و ثانی بر وزن همدان خریطهٔ عطار را گویند.

ققنس - بفتح اول و سکون ثانی و ضم نون و سین بی‌نقطه ساکن بلغت رومی مرغیست بغایت خوشرنگ و خوش‌آواز گویند منقار او سیصد و شصت سوراخ دارد و در کوه بلندی در مقابل باد نشیند و صداهای عجیب و غریب از منقار او برآید و بسبب آن مرغان بسیار جمع آیند از آنها چندی را گرفته طعمهٔ خود سازد گویند هزار سال عمر کند و چون هزار سال بگذرد و عمرش باخر آید هیزم بسیار جمع سازد و بر بالای آن نشیند و سرودن آغاز کند و گرم شود و بال بر هم زند چنانکه آتش از بال او جهد و در هیزم افتد و خود با هیزم بسوزد و از خاکسترش بیضه پیدا آید و او

جفت نمی باشد و موسیقی را از آواز او دریافته اند۔
ققنوس ۔ بروزن افسوس بمعنی ققنس است و آن مرغی باشد که هزار سال عمر کند و عاقبت بسوزد۔

بیان چهاردهم

در قاف با لام مشتمل بر پنجاه و یک لغت و کنایت

قلا ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده بمعنی فلاخن است و بمعنی اشخار و قلیا هم آمده است که زاج سیاه باشد۔
قلات گازران ۔ موضعیست در شیراز و شیخ سعدی در آنجا مدفون است۔
قلاچوری ۔ باجیم فارسی بروزن و معنی قراچوری است که شمشیر آبدار باشد۔
قلارون ۔ با رای بی نقطه بروزن فلاطون نقیبان لشکر را گویند۔
قلاری ۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده و رای بی نقطه بتحتانی رسیده نوعی از انجیر سفید باشد و سر آن زرد می شود۔
قلازاره و قلاژاره ۔ بفتح اول و زای نقطه دار بالف کشیده در لغت اول و زای فارسی در لغت دوم و فتح رای قرشت پرنده ایست سیاه و سفید از جنس کلاغ که او را کلاغ پیسه و عکه خوانند۔
قلاسنگ ۔ بفتح اول و سین بی نقطه و سکون نون و کاف فارسی فلاخن را گویند و آن کفه ایست که از ابریشم و امثال آن بافند و بر دو سر آن دو ریسمان بندند و شاطران بدان سنگ اندازند۔
قلاش ۔ با ثانی مشدد بروزن فراش مردم بی نام و ننگ و لوند و بی چیز و مفلس و از کائنات مجرد را گویند۔
قلاشیره ۔ بفتح اول و شین نقطه دار بتحتانی رسیده و رای بی نقطه مفتوح قلا [illegible] اشخار است که زاج سیاه باشد۔
قلاقل ۔ بکسر اول و فتح [illegible] و سکون لام نام درختست انار صحرائیست و آنرا قلقلان هم می گویند و به عربی رمان البری خوانند۔
قلاووز ۔ با واو بروزن قباد وز سوارانی را گویند که بجهت محافظت لشکر در بیرون لشکر می باشند و بتخفیف واو هم آمده است که بروزن تجاوز باشد و با رای بی نقطه هم گفته اند و گویند ترکیست۔
قلب ۔ بضم اول و سکون ثانی و بای ابجد بزبان اندلس تخمی باشد بسیار صلب و مانند نقره درخشنده و سفید بود چون آنرا با شراب بخورند سنگ مثانه را بریزاند و بفتح اول در عربی میان هر چیز را گویند عموماً و بمعنی دل باشد خصوصاً و بمعنی برگردانیده و عکس هم آمده است و ناسره را نیز گویند که نارایج باشد و بمعنی چپ هم هست که نقیض راست باشد۔
قلبه ۔ بضم اول بروزن حلبه چوبی باشد که گاو آهن را بدان نصب سازند و زمین را شیار کنند۔
قلت ۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی قلتبان است که دیوث و قواده و بی حمیت باشد و بکسر اول ماش هندی را گویند و آنرا بعربی حب القلت خوانند رنگ آن عودی باشد و اندام او باندام گندم کوچکی بود۔
قلتبان ۔ بفتح اول بروزن همزبان سنگی باشد کوتاه و آنرا بشکل استوانه تراشند یعنی مدور طولانی و بر پشتهای بام غلطانند تا پشت بام سخت و محکم گردد و مردم دیوث و بی حمیت و بچشم خود بین و قواده را نیز گویند و بسکون ثالث هم آمده است و قرطبان معرب آن باشد۔
قلتبوس ۔ بروزن اشکبوس بمعنی دوم قلتبان است که مردم بی حمیت و دیوث و قواده باشد و مردم بی دیانت را نیز گویند۔
قلته ۔ بفتح اول و فوقانی و سکون ثانی بمعنی دوم قلتبان است که دیوث و قواده باشد۔
قلج ۔ بضم اول و سکون ثانی و جیم چهارپائی را گویند از اسپ

واستر وخر الاغ کہ ہر دو بند پایش از یکدیگر جدا و دور باشد و مہرہائے زانویش نزدیک و بہم پیوستہ چنانکہ بہنگام راہ رفتن بہم ساید و ستہائے این چنین را اسک دست مے گویند۔

قلزم پنج شاخ ۔ کنایہ از کف دست و انگشتان مردم سخی و صاحب ہمت باشد۔

قلزم نگون ۔ کنایہ از آسمان ست کہ فلک باشد۔

قلعۂ گبر باگون ۔ کنایہ از دنیا و عالم سفلی باشد۔

قلفونیا ۔ بضم اول و سکون ثانی و فاے بواو رسیدہ و نون مکسور و تحتانی بالف کشیدہ بیونانی نوعی از صمغ درخت صنوبر باشد و آنرا بفارسی زنگباری گویند بسبب آنکہ بسیار سیاہ ست و بعربی علک یابس خوانند۔

قلقاس ۔ بضم اول و سکون ثانی و قاف بالف کشیدہ و بسین بے نقطہ زدہ بزبان رومی گیاہیست کہ در آب روید و برگ آن ببرگ کدو ماند مقوی باہ بود و باشین نقطہ دار ہم آمدہ ست بمعنی رستنی کہ آن مانند زردک و گزر باشد و آنرا پختہ و نان خورش کنند۔

قلقدیس ۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث و دال بتحتانی رسیدہ و بسین بے نقطہ زدہ بزبان رومی زاج سبز را گویند۔

قلقطار ۔ با طاے حطی بروزن گل بہار بزبان رومی زاج زرد باشد و آنرا زاج شتر دندان ہم می گویند۔

قلقل ۔ بضم ہر دو قاف و سکون ہر دو لام مردم سبکروح و ظریف را گویند و آواز شراب را نیز گفتہ اند کہ از گلوے صراحی بیرون می آید و بکسر اول و فتح قاف نام درخت انار صحرائیست و آنرا اقلاقل و قلقلان ہم میگویند۔

قلقند ۔ بروزن گلقند بلغت رومی زاج سرخ را گویند و بعضے زاج کبود را گفتہ اند۔

قلقندیس ۔ با تحتانی و سین بے نقطہ بمعنی قلقدیس است کہ زاج سبز باشد۔

قلقطار ۔ با طاے حطی بروزن سوسن زار بمعنی قلقطار است کہ زاج زرد باشد۔

قلقنہ ۔ بضم اول و ثالث و فتح نون بزبان رومی جراحتیست کہ در پاے اسپ و استر و امثال آن بہم میرسد۔

قلما ۔ بروزن سرما بمعنی فلاخن ست و آن آلتے باشد شبانان را کہ بدان سنگ اندازند۔

قلماسنگ ۔ با سین بے نقطہ بروزن ریگمارنگ بمعنی فلاخن ست و آن آلتے باشد کہ از ابریشم الوان و غیرہ بافند و شاطران و شبانان بدان سنگ اندازند۔

قلماش ۔ بروزن فرداش بمعنی ہرزہ و بیہودہ و یاوہ و نامعقول باشد۔

قلم جدا کردن ۔ کنایہ از کتابت کردن باشد۔

قلم در سیاہی نہادن ۔ کنایہ از قلم بر سخن کسی کشیدن باشد۔

قلم در کشیدن ۔ کنایہ از محو کردن باشد۔

قلم زن ۔ اشارہ بنویسندہ باشد۔

قلم کردن ۔ کنایہ از دو پارہ کردن چیزے باشد بیک ضرب و بمعنی تراشیدن و بریدن ہم آمدہ است۔

قلم نیست ۔ یعنی حساب و کتابے ندارد و معاف است۔

قلنبک ۔ بفتح اول و ثانی و باے ابجد و سکون نون و کاف نوعے از عود باشد بغایت خوشبوے چون بدست مالند دست خوشبوے گردد۔

قلندر ۔ بروزن سمندر عبارت از ذاتیست کہ از نقوش و اشکال عادتی و آمال بے سعادتے مجرد و باصفا گشتہ باشد و بمرتبۂ روح ترقی کردہ و از قیود و تکلفات رسمی و تعریفات اسمی خلاص یافتہ و دامن وجود خود را از ہمہ درچیدہ و از ہمہ دست کشیدہ بدل و جان از ہمہ بریدہ و طالب جمال و جلال حق شدہ و بدان [illegible] رسیدہ و اگر ذرۂ کونین و اہل آن میلے داشتہ [illegible] از اہل غرور ست نہ قلندر

وفرق میان قلندر وملامتی وصوفی آنست کہ قلندر تجرید
تفرید بکمال دارد ودر تخریب عادات وعبادات کوشد
وملامتی آنرا گویند کہ کتم عبادات از غیر کند واظہار ہیچ خیر
وخوبی نکند وہیچ شر وبدی را نپوشد وصوفی آنست
کہ دل او بخلق مشغول نشود والتفات برد وقبول
ایشان نکند ومرتبۂ صوفی از ہر دو بلند ترست زیرا کہ ایشان
باوجود تفرید وتجرید مطیع وپیرو پیغمبر اند وقدم بر قدم
ایشان مے نہند۔

قلوز۔ بفتح اول وثانی وضم واو وسکون زای نقطہ دار
بمعنی راہبر باشد وسوارانی را نیز گویند کہ پیشاپیش لشکر
براہ روند۔

قلومس۔ بضم اول وثانی بواو رسیده ومیم مضموم
بسین بے نقطہ زده بیونانی دوائے باشد کہ آنرا بعربی
اذان الدب گویند یعنی گوش خرس چہ شباہتے بآن دارد۔

قلومن۔ بروزن کشودن بلغت رومی چیزیست
مانند آئینہ وفتیلہ تر باشد وآنرا در کنار دریا یابند وبعربی
زبد البحر گویند۔

قلہ۔ بضم اول وفتح ثانی مشدد سر کوه را گویند وسبوی
بزرگ را نیز گفتہ اند وبا ثانی غیر مشدد نوعے از انگورست
ولسپے را نیز گویند کہ رنگش بزردی مائل باشد۔

قلی۔ بکسر اول وثانی بتحتانی رسیده چیزیست کہ آنرا
قلیا گویند واز اشنان سازند ودوک را نیز گفتہ اند۔

قلیا۔ بفتح اول بروزن دریا بمعنی قلی ست کہ اشخار
باشد وزاج سیاه ہمان ست وبکسر اول ہم آمده ہست۔

قلیدس۔ بضم اول مخفف اقلیدس ست وآن کتابے
باشد در علم ہندسہ از ریاضی ونام مصنف آن کتاب
ہم ہست ودرین زمان بتجرید اقلیدس مشہور ست۔

قلیمیا۔ بکسر اول و[illegible] وزن کلیسیا بمعنی اقلیمیا باشد
وآن خلطے ودردیست کہ [illegible] گداختن طلا ونقره در خلاص
میاند وسوختہ فلزات دیگر را نیز گویند وبعضی ریزۂ زر وسیم
را نیز گفتہ اند ونام دختر آدم علیہ السلام ہم ہست۔

قلیہ خوار۔ بادو معدولہ بروزن پرده دار قلتبان و
دیوث را گویند۔

قلیہ سغدی۔ بضم سین بے نقطہ وسکون غین نقطہ دار
ودال بتحتانی رسیده قلیہ را گویند کہ از گوشت وچربے ده
وتخم مرغ پزند۔

بیان پانزدہم

در قاف با میم مشتمل بر ہشت لغت

قمار۔ بضم اول نام شہریست در ہندوستان کہ عود قماری
کہ نوعے از عودست وعنبر اشہب وطاوس خوب از آن
شہر آورند وبکسر اول در عربی ہر بازی را گویند کہ در آن
شرطے باشد مگر تیر اندازی واسپ دوانی۔

قماشیر۔ بروزن طباشیر معرب کماشیر ست وآن صمغ
کرفس کوہی باشد بول را براند وحیض آورد۔

قمح۔ بفتح اول وسکون ثانی وحاے بے نقطہ گندم را
گویند وبعربی حنطہ خوانند۔

قمحہ۔ بروزن لمحہ دوائیست کہ آنرا قصب الذریرہ گویند

قمردن۔ باراے بے نقطہ بروزن ممنون بلغت اندلس
تلخ دریائی باشد وآنرا بعربی جراد البحر خوانند۔

قمل۔ بضم اول وتخفیف ثانی وسکون لام شپش را گویند
واز خواص شپش آنست کہ آنرا بگیرند ودر سوراخ باقلا
نہند وبخورد شخصے کہ تپ ربع بسیار کرده باشد دہند شفا یابد
وبفتح وتشدید ثانی در عربی کنہ را گویند وآن جانوریست
کہ در گوسپند وشتر وخر وگاو می افتد وخون می مکد وبمعنی
اول ہم گویند عربیست۔

قمہ۔ بضم اول وفتح ثانی بمعنی میان سر باشد وبعربی
فرق گویند وبکسر اول عربان قد وقامت آدمی را میگویند

قمیر۔ بضم اول وثانی بتحتانی رسیده وبراے قرشت زده

بمعنی اول قمارست و آن شهرے باشد در هندوستان که
عود قماری از آنجا آورند۔

بیان شانزدهم

در قاف با نون مشتمل بر بست و شش لغت و کنایت

قنادیل چرخ۔ کنایه از ستارگان باشد۔
قنب۔ بروزن و معرب کنب ست و آن رستنی باشد
که آنرا بنگ و تخم آنرا شاهدانه گویند۔
قنبیط۔ بکسر اول و سکون آخر که طاے حطی باشد بروزن
کبریت گویند لغتیست رومی و در عربی شائع بمعنی کلم رومی
و آن رستنی باشد که در شلغم پلاؤ کنند و با ماست هم خورند۔
قنبیل۔ بروزن زنبیل خاکے باشد که آنرا برشته و بریان کنند
زرد شود خوردن آن کرم معده را بکشد۔
قنبیله۔ بروزن غربیله دارو ئیست و آنرا تخمهاے
کوچک می باشد در غلاف و چون دست بر و رسد دستها
رنگین کند۔
قنج۔ بضم اول و سکون ثانی و جیم بمعنی بیهوده و هرزه
باشد و خرالاغ دم بریده را نیز گویند و بفتح اول بمعنی فراهم
فشردن باشد و در عربی بمعنی ناز و غمزه است که معشوق
بعاشق کند۔
قندز۔ بضم اول و دال ابجد بروزن هرمز نام ولایتی
است نزدیک بطلبات و نام جانورے هم هست شبیه بروباه
و پوستش باشد که سلاطین پوشند و کلاه نیز سازند گویند پوست
همان جانورست و بعضے گویند جانوریست شبیه به سگ
و در ترکستان بسیارست و بعضی دیگر گویند سگ آبی است
و آش بیها که جند بیدستر باشد خصیهٔ اوست و یکے از نامهاے
شراب هم هست و کنایه از شب تاریک باشد چه قندز شب
سیاهی شب را گویند و هرگاه گویند با قندز آرد مراد آن باشد
که به شب آورد و شب شود همچنان که قاقم کنایه از روز است
قندز قورهی۔ با قاف بواو رسیده و راے قرشت
تحتانی کشیده جند بیدستر ست که آتش بیها باشد و آن خایهٔ
روباه دریائیست و بعضی گویند سگ آبیست چه قندز سگ آبی
و قور خایه را گویند۔
قندس۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و سین بی نقطه
برومی گیاهیست که بیخ آنرا اشنان خوانند و نام جانورے
هم هست۔
قند مکرر۔ کنایه از لبهاے معشوق باشد۔
قندول۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیده
و بلام زده بلغت رومی دارشیشعان ست و آن درختے
باشد خارناک۔
قندهار۔ با ها بروزن شرمسار نام شهریست معروف
بعضے گویند از ترکستان ست و بعضے دیگر گویند از
هندوستان۔
قندیل ترسا۔ قندیلے را گویند که پیوسته در کلیسیا
که معبد ترسایانست آویخته باشد۔
قندیل چرخ۔ کنایه از آفتاب و ماه است۔
قندیل دوسر۔ کنایه از آسمان است۔
قندیل شب۔ کنایه از سیاهی شب است۔
قندیل عیسی۔ کنایه از آفتاب عالمتاب است۔
قنطا۔ بکسر اول و طاے حطی بالف کشیده بلغت رومی
دوائیست که آنرا بفارسی خون سیاوشان و بعربی
دم الاخوین خوانند۔
قنطار۔ با طاے حطی بروزن دلدار بلغت رومی بمعنی
ساداورانست و آن چیزیست مانند صمغ و در درون
بیخ درخت گردگان می باشد خون را به بندد و قطع اسهال
کند و در عربی پوست گاو پر از زر باشد۔
قنطاسیا۔ بکسر اول بروزن و معنی بنطاسیاست
که حس مشترک باشد بلغت یونانی۔
قنطال۔ بروزن [illegible] نام پادشاه روس است

اسکندر را نوازش کرد و جمیع ممالک خود را به وی داد۔

قنطلس – بفتح اول و ضم ثالث و سکون سین بی نقطه درخت مورد را گویند و بعربی آس خوانند۔

قنطوریون – بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بواو رسیده و کسر رای قرشت و تحتانی بواو کشیده و بنون زده دوائیست و آن دو قسم می باشد کبیر و صغیر کبیر آنرا قنطوریون غلیظ خوانند برگ آن به برگ گردکان ماند و بیخش بجسکدانه ماند و صغیر آنرا قنطوریون دقیق گویند برگ آن به برگ پودنهٔ صحرائی ماند اول را عزیز الکبیر و دوم عزیز الصغیر خوانند هر دو بعین و رای بی نقطه۔

قنقهر – بفتح اول و سکون ثانی و قاف مفتوح و های مکسور برای قرشت زده صمغیست ناخوش طعم و بعضی گویند سندروس است و بعضی دیگر گویند سنگیست و آنرا از بلاد مغرب آورند و بعضی دیگر گویند صمغیست شفاف مانند سندروس و این صحیح است و آنرا العلک مصری خوانند درد دندان را نافع باشد خوردن آن با سکنجبین بدن را لاغر کند۔

قنود – بر وزن کشود کسی را گویند که در کار و گفتار غره شده و دلیر گردد۔

قنه – بکسر اول و فتح ثانی مشدد نوعی از صمغ است مانند مصطکی و آنرا بارزد و بیرزد گویند گرم است در دوم۔

بیان هفتدهم

در قاف با واو مشتمل بر بیست و نه لغت و کنایت

قواده – بفتح اول و دال بی نقطه و ثانی بالف کشیده زنی را گویند که بجالب دو زنان بجهت مردان بهم رساند و مرد این کار را [illegible] کش خوانند۔

قواره – بر وزن شراره پارچه ایست که خیاطان از گریبان جامه و پیراهن و امثال آن برمی آورند و بمعنی پاره هم آمده است چه هرگاه گویند قواره قواره یعنی پاره پاره و انگشتان دست را نیز گفته اند که بعربی [illegible] است۔

قوت مسیح – کنایه از شراب یکشبه باشد۔

قوت مسیح یکشبه – کنایه از خرماست که عربان تمر گویند۔

قوثر – با اول بثانی رسیده و ثای مثلثه مکسور برای قرشت زده درختی باشد و آنرا بعربی سوداسیح و بفارسی اگر ترکی خوانند۔

قوچ – بر وزن کوچ گوسفند شاخ دار جنگی را گویند۔

قور – بر وزن مور خیمه را گویند و بعربی قطن خوانند و بمعنی خصیه هم آمده است و گره و برآمدگی در اعضا و غیر آنرا نیز گفته اند۔

قورسا – بضم اول و سکون ثانی و رای قرشت و سین بی نقطه بالف کشیده بیونانی عود بلسان را گویند و بجای سین ثای مثلثه هم بنظر آمده است۔

قوریون – با اول بثانی رسیده و تحتانی بواو کشیده و بنون زده گشنیز را گویند و کزبره همانست۔

قوس – بضم اول و سکون ثانی و سین بی نقطه صومعهٔ ترسایان را گویند و بفتح اول در عربی کمان باشد۔

قوسه – بفتح اول و سین بی نقطه بمعنی قوس قزح است و آنرا کمان شیطان و کمان رستم هم گویند۔

قوسیا – بر وزن طوطیا بلغت سریانی نام داروئیست و آنرا بعربی قسط خوانند و بوی معطر از وی می آید بخور کردن آن در زیر دامن درد رحم را نافع باشد۔

قوطولیدون – با اول و ثالث بواو و لام تحتانی رسیده و دال بی نقطه بواو کشیده و بنون زده بیونانی نوعی از یاسمین بود و آن پیوسته سبز می باشد و در بیخ دیوارها و جایگاه سایه دار می روید گویند نوعی از حی العالم است و بعربی آذان القسیس خوانند و قدح مریم همانست

قوطوما – با اول و ثالث بواو رسیده و میم بالف کشیده بیونانی بمعنی آذریون است و آن بیخ خارسی باشد

که بشیرازی چوبک اشنان خوانند۔

قوفا۔ با اول بثانی رسیده و فاے بالف کشیده نوعی از صمغ صنوبر باشد و آنرا بعربی علک یابس خوانند و بفارسی زنگباری گویند۔

قوقالس۔ با اول بثانی رسیده و قاف بالف کشیده و کسر لام و سکون سین بے نقطه بلغت یونانی بمعنی ترخرست که نوعی از ترب صحرائی باشد خوردن آن بادها را بشکند۔

قوقنس۔ بضم اول و سکون ثانی و قاف و نون مضموم بسین بے نقطه زده بمعنی ققنس ست و آن مرغے باشد بغایت عجیب غریب گویند هزار سال بزید۔

قوقنوس۔ بزیادتی واو بعد از نون بمعنی قوقنس باشد که بققنس شهرت دارد۔

قوقو۔ بضم دو قاف و سکون دو واو بمعنی قوقه است که تکمه کلاه و گریبان و امثال آن باشد۔

قوقه۔ بضم اول و فتح ثالث بمعنی قوقوست که تکمه کلاه و پیراهن و امثال آن باشد۔

قوقی۔ با اول بثانی رسیده و ثالث بتحتانی کشیده گویند حیوانیست دریائی که جند یعنی آش بچها خصیه اوست و او را بیدستر گویند گوشت آن حیوان صرع را نافع است۔

قول کاسه گر۔ نام قولیست از قولهاے موسیقی یعنی تصنیفی است۔

قولنج۔ بضم اول و کسر لام و سکون نون و جیم معرب کولنج است که درد شکم و درد پهلو باشد۔

قوماروثن۔ با اول بثانی رسیده و میم بالف کشیده و کسر راے قرشت ثاے مثلثه بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی رازیانه صحرائی را گویند که بادیان دشتی است۔

قوم فیل۔ اشاره باصحاب الفیل است۔

قومنی۔ با اول بثانی رسیده و کسر میم و نون بتحتانی کشیده شیر اهیست که آنرا از آردجو و آرد ارزن و غیره

سازند و آنرا بوزه گویند خوردنش مستی آرد۔

قونیا۔ با نون بر وزن توتیا بلغت یونانی خاکستر را گویند۔

قوین۔ با یای حطی و نون و حرکت غیر معلوم مرضیست که آنرا بفارسی کهنکودانش به و بعربی عرق النسا خوانند۔

قویطن۔ با اول بثانی رسیده و فتح تحتانی و سکون نون و طاے حطی مفتوح بنون زده بلغت رومی گیاهیست که آنرا بعربی خانق النمر گویند و آن نوعی از اذریون ست چون پلنگ و یوز بخورند خناق بهم رسانند و بمیرند و بدین سبب قاتل النمر خوانند۔

بیان هیجدهم

در قاف با ها مشتمل بر سه لغت

قهرمان۔ با میم بر وزن پهلوان کارفرما را گویند۔

قهستان۔ معرب کهستان ست و آن ولایتیست در خراسان و به تعریب اشتهار دارد۔

قهقهه۔ بفتح اول و سکون ثانی و قاف مفتوح و ها خنده آواز بلند را گویند و نام جائیست در ولایت طوس۔

بیان نوزدهم

در قاف با یای حطی مشتمل بر بیست و شش لغت و کنایت

قیامت کردن۔ کنایه از کارهاے عجیب کردن و کارهاے عجائب انگیختن باشد۔

قیاوار۔ با واو بر وزن سزاوار بمعنی کار و شغل و عمل و صنعت باشد۔

قیدافه۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال بے نقطه بالف کشیده و فاے مفتوح نام زنیست که حاکم بردع و اندلس بود و بردع ملکی ست که استر خوب راهوار از آنجا آورند و استر بردعی مشهور ست۔

قیدو۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال بے نقطه بواو کشیده نام پادشاه مغول است۔

قیر- بروزن میر، روغنے باشد سیاه که بر شتران گرگین نهند و سمغے هم هست سیاه و چسپنده که بر کشتی و جهاز مالند تا آب بدرون کشتی نرود و سیاه را نیز گویند چه هر چیز سیاه را باو نسبت کنند-

قیرس- بفتح اول وکسر ثالث و سکون تحتانی و سین بی نقطه لغتیست یونانی بمعنی موم که بعربی شمع گویند-

قیروان- بروزن شیروان اطراف مجموعهٔ عالم را گویند و نام شهرے هم هست در مغرب و مشرق و مغرب را نیز گویند و بمعنی کاروان هم آمده است-

قیروطی- بروزن مخروطی بلغت یونانی موم روغن را گویند و بعضے گویند مرهمے باشد که آنرا از روغن گل سرخ و اکلیل الملک و زعفران و کافور و موم سازند-

قیسوس- بکسر اول و سکون آخر که سین بے نقطه باشد بروزن سبوس زبونانی نوعے از لبلاب ست که آنرا بعربی حبل المساکین و عشقه گویند صمغ آن شپش بکشد و بخود برگرفتن حیض را بگشاید و بخور کردن آن منع آبستنی کند-

قیشور- باشین نقطه دار بروزن دیجور نوعے از کف دریاست و آن سنگے باشد سفید و تجویف بسیار دارد گویند در جمے که شراب آن در جوش باشد قدرے ازان اندازند از جوش باز ایستد-

قیصر- با صاد بے نقطه بروزن حیدر بزبان رومی فرزندے باشد که مادرش پیش ازانکه او را بزاید بمیرد و شکم مادر را بشگافند و آن فرزند را بیرون آورند و چون اول پادشاه از قیاصره که اغسطوس نام داشت این چنین بوجود آمد بنا بر آن بدین اسم موسوم گشت-

قیصران- بروزن مهربان نام پرده ایست از موسیقی-

قیصور- بروزن طیفور نام شهریست در جانب شرقی بحر محیط و نزدیک [illegible] کافور خوب از آنجا آورند و بعضے گویند نام کوهیست در دریاے هند-

قیصوم- بروزن محروم نوعے از برنجاسف ست که بوے مادران باشد-

قیطاقون- باطاے حطی و قاف بروزن افلاطون بلغت یونانی بمعنی ترمس ست که باقلاے شامی و باقلاے مصری باشد-

قیطس- بفتح اول و کسر طاے حطی بروزن نرگس یونانی نام درختیست که آنرا بفارسی مورد و بعربی آس گویند-

قیطون- بروزن میمون نام مردے بوده و بمعنی گنجینه هم آمده است-

قیقهن- بفتح اول و سکون ثانی و قاف مفتوح و هاے مکسور و نون ساکن بمعنی قنقهرست که صمغے باشد ناخوش طعم و بعضے گویند سندروس است-

قیل- بروزن میل نام بیابانے و دشتے ست مدفن تخم راتینه گویند و آنرا از درخت صنوبر گیرند-

قیلقی- بروزن مردمے بلغت اهل مشرق بجنیست که آنرا بفارسی چوبک اشنان خوانند-

قیلوس- بامیم بروزن سندروس بمعنے هوشیاری باشد-

قیلوط- بروزن مربوط بلغت اهل مغرب دوائیست و آن برگ گندناے شامی باشد که نوعے از گندناست

قیل و قال کردن- کنایه از بحث و مباحثه و گفتگو کردن باشد-

قیمولیا- با اول تحتانی کشیده و میم بواو رسیده و کسر لام و تحتانی بالف کشیده نوعے از گل ست و آن را بعربی حجر الرخام گویند و آن مانند صفحهاے رخام بود و سفید و خوشبوی باشد و ازان بوے کافور می آید چون تازه باشد و آنرا حجر الشقاف نیز گویند-

قینا۔ بکسر اول بروزن بینا نوعے از بقلۃ الحماست که بفارسی خرفہ گویند۔

قیوند۔ بروزن ریوند بمعنی قاوندست که پیه قادیک باشد و آن روغنی باشد منجمد که از دانه گیرند مانند فندق در پشت وسر قدیم گهنه را کلاده آن از بس یابی باشد نافع ست و تخم قیوذی که در کتب طبی نوشته اند همان ست۔

گفتار بست ویکم

از کتاب برهان قاطع در حرف کاف تازی با حروف تهجی منتهی بر بست وسه بیان و محتوی بر یک هزار و شش صد و پنجاه و چهار لغت کنایت

بیان اول

در کاف تازی با الف مشتمل بر دو صد وسی و هشت لغت وکنایت

کابک۔ بضم بای ابجد بروزن جابک آشیان مرغان را گویند عموماً و آشیان کبوتر خانگی و بچنگے که در خانه آشیان داشته باشد خصوصاً و زنبیل مانندے را نیز گویند که در خانها آویزند تا کبوتر دران تخم کند و بچه برآرد و رفیده را نیز گفته اند و آن لیفه چند باشد که بر روے هم دوزند مانند گرد بالشے و خمیر نان را تنک ساخته بر روے آن گسترانند و بر تنور چسپانند۔

کابل۔ بضم ثالث وسکون لام نام شهریست مشهور در میان کوه مابین ماوراء النهر و هندوستان و بعضے گویند مابین خراسان و هندوستان و نام ولایتے هم هست که دران ولایت جراحان خوب مے باشند و نام نوعے از ساز باشد که نوازند۔

کالبج۔ بسکون ثالث وکسر لام و جیم ساکن انگشت کوچک دست و پا باشد و بعربی خنصر گویند۔

کالبیج۔ بروزن ناپیچ بمعنی کالبج ست که انگشت کوچک دست و پا باشد۔

کابنه۔ بکسر ثالث و فتح نون بمعنی چشم باشد چنانکه هرگاه گویند کابنه بد دارد مراد آن باشد که چشم از وے بگردان و از نظر بینداز۔

کابوک۔ با ثالث بواو کشیده و بکاف زده بمعنی کابک است که آشیانه مرغان و کبوتران خانگی باشد و زنبیل مانندے که کبوتران و فاختگان دران تخم گذارند و آلت نان بر تنور چسپانیدن را نیز گفته اند که رفیده باشد۔

کابیدن۔ بروزن و معنی کاویدن ست که کندن و خراشیدن باشد و بمعنی شگافتن هم گفته اند۔

کابیشه۔ با ثالث بتحتانی رسیده و فتح شین نقطه دار گل کاجیره را گویند و از ان چیزها رنگ کنند و بعربی عصفر خوانند۔

کابیله۔ بفتح لام هر چیز که دران غله بکوبند عموماً و دارو کوب عطاران را گویند که هاون سنگے باشد خصوصاً و بعربی مهراس خوانند۔

کابین۔ بروزن لاجین مهر زنان را گویند و آن مبلغے باشد که در هنگام عقد بستن و نکاح کردن زنان مقرر کنند۔

کات۔ باسکون فوقانی نام شهریست از ولایت خراسان و بعضے گویند از ماوراء النهر و نوعے از برنج که در ولایت شوشتر هم میرسد گویند چون آنرا بکارند تا هفت سال بار دهد و بمعنی قطره هم بنظر آمده است

و در هندوستان چیزیست باشد که آنرا با پان خورند و پان برگیست معروف که برگ‌ها نیز باشد خشک سازد۔

کاتب ـ بروزن راتب در عربی نویسنده را گویند و استاد نقاش و درزی را نیز گویند۔

کاتب جان ـ بکسر ثالث و جیم بالف کشیده و بنون زده کنایه از حضرت باری تعالی ست جل جلاله۔

کاتب وحی ـ بفتح واو و سکون حا و یاے حطی کنایه از عثمان بن عفان ست۔

کاتوره ـ بروزن ماشوره بمعنی سرگشته و حیران باشد و سرگشتگی و حیرانی را نیز گویند و بمعنی صداع و درد سر و سرگرانی هم بنظر آمده است و بمعنی کار آگاه هم هست که نهی و اخبار رسانده باشد و بمعنی اول بجاے راے قرشت دال ابجد نیز گفته اند۔

کاتوزی ـ بزاے نقطه دار بتحتانی کشیده زاهد و عابد را گویند و باید دانست که جمشید که طوالف انام را بر چهار قسم کرد یکے را کاتوزی نام نهاد و فرمود که بروند و در کوهها و مغارها جاے سازند و بعبادت خداے تعالی و کسب علوم مشغول باشند و دیگرے را نیسازی و گفت که سپاهگری کنند و سیم را نسودی لقب داد و بکشت و زراعت کردن امر فرمود و طبقه را اهتوخوشی خواند و گفت که بانواع حرفها بپردازند۔

کاج ـ بروزن تاج بمعنی لوچ باشد که بعربی احول گویند یعنی یک چیز را دو بیند و بمعنی کاش و کاشکے هم هست که بمعنی افسوس و تاسف باشد و بعربی لیت خوانند و آن را بیشتر بوقت طلب چیزے یا کردن کارے بطریق آرزو گویند و سیلی و گردنی را هم میگویند و نام رباطیست مابین قم و ری و نام درختی باشد که آنرا بعربی صنوبر الصغار گویند و تخم آنرا حب الصنوبر الصغار خوانند و آن تخمیست مثلث و سه گوشه و طعم آن بچلغوزه نزدیک است۔

کاچ ـ باجیم فارسی بروزن ماچ بمعنی افسوس و کاش و کاشکے باشد و بمعنی قفا زدن و گردنی هم هست و شیشه صلایه کرده را نیز گویند که کاسه‌گران بر درون طبق و کاسه تابیده مالند و تارک سر و فرق سر را نیز گفته اند۔

کاچار ـ بروزن ناچار آلات و ادوات و ضروریات و مایحتاج خانه را گویند از هر چیز که باشد۔

کاچال ـ باجیم فارسی بروزن پامال بمعنی کاچار ست که آلات و ضروریات خانه باشد از هر گونه و بمعنی متاع و اسباب هم آمده است۔

کاچ خوردن ـ کنایه از دو چیز است یکی کنایه از سیلی و گردنی خوردن و دیگرے پشت دادن یعنی قفا نمودن و گریختن۔

کاچغر ـ باجیم فارسی بروزن و معنی کاشغر ست و آن شهری باشد از ماوراء النهر و بعضے گویند چاچ همان ست که کمان خوب از آنجا مے آورند۔

کاچاک ـ باجیم فارسی بروزن آهک تارک سر را گویند که فرق سر و میان سر باشد۔

کاچول ـ باجیم فارسی بروزن شاغول کون جنبانیدن باشد یعنی حرکت دادن سرین بوقت رقصیدن و مسخرگی کردن۔

کاچه ـ بروزن پاچه بمعنی چانه و زنخ باشد که موضع بر آمدن ریش است۔

کاچی ـ باجیم فارسی بروزن و معنی کاشی ست و آن سفالے باشد که شیشه صلایه کرده بر روے آن مالیده و پخته باشند و حلواے والی را نیز گویند که از دواها و تخمهاے گرم پزند۔

کاجیره ـ باجیم بتحتانی رسیده و راے بے نقطه مفتوح دانه باشد سفید که از آن روغن کشند و با گل آن جامه رنگ کنند و بعربی آن دانه را احریض و گل آنرا عصفر گویند و بعضے گویند احریض گل کاجیره است۔

کالخ - بسکون خاے نقطه دار بمعنی کوشک و قصر و عمارت بلند باشد و خانهٔ بے روزن را نیز گویند و باین معنی بعربی شربت و بمعنی باران هم آمده است که بعربان مطر خوانند و نام قصبهٔ باشد در خراسان از مضافات تون -

کاغر - بفتح ثالث بروزن لاغر علت یرقان را گویند و زردی را نیز گویند که بروے زراعت افتد و غله را ضائع کند و بمعنی باران هم بنظر آمده است که بعربان مطر گویند

کالخ ماه - اشاره به برج سرطان باشد چه سرطان خانهٔ ماه است و فلک اول را نیز گویند -

کالخ مشتری - اشاره به برج قوس و برج حوت باشد چه هر دو خانهٔ مشتری است و آسمان ششم را نیز گویند -

کاخر - بفتح خاے نقطه دار بمعنی باران باشد که بعربی مطر خوانند و علت یرقان را نیز گفته اند -

کاد - بسکون دال ابجد بمعنی حرص و شره باشد -

کادی - بروزن شادی نباتیست بسیار خوشبوے و آن از درختی حاصل میشود مانند درخت خرما و آن را بشیرازی گل کیری گویند و در ملک دکن کوره بکسر کاف و سکون واو و فتح راے بے نقطه خوانند شراب آن دفع آبله و جدری کند و جذام را نافع باشد -

کار - بسکون راے بے نقطه بمعنی صنعت و هنر و پیشه باشد و بمعنی کشت و زراعت هم آمده است و امر به زراعت کردن هم هست یعنی بکار و زراعت کن و جنگ و جدال را نیز گویند و بمعنی سخن هم گفته اند -

کاراب - بکسر راے بے نقطه بمعنی شراب با فراط خوردن باشد -

کاراسی - بالف کشیده و سین بے نقطه بتحتانی رسیده نام جانوریست که آواز حزین دارد و بعضی گویند مرغیست خوش آواز -

کار آگاه - با کاف فارسی بروزن پادشاه کسی را گویند که از حقیقت کار آگاه و باخبر باشد و مردم صاحب فراست و منهی را نیز گویند یعنی مردمے که اخبار باطراف برسانند و قاصد و جاسوس را نیز گفته اند و کار آگهان جمع کار آگه است که دانایان و اصحاب فراست و اهل تجربه و منجمان باشند چه منجم را نیز کار آگهے گویند -

کاربا - بباے ابجد بروزن پارسا مخفف کاه ربا است و آن معروف است -

کاربان - بروزن ساربان قطار شتر و استر و درازگوش را گویند و بمعنی قافله و کاروان هم آمده است چه در فارسی با و واو بهم تبدیل مے یابند -

کاربند شدن بمعنی اطاعت و فرمان برداری کردن باشد

کارپیچ - بروزن مارپیچ جامه و پارچه را گویند که کشیده گران و کلابتون و وزن لفافهٔ کار خود سازند بجهت محافظت آن

کارتن - بفتح فوقانی و سکون نون عنکبوت را گویند اگر پاے عنکبوت بر کسے بندند که شبها تب میکرده باشد تب از و مفارقت کند اگر جایگاه عنکبوت را با علک بخور کنند تمام بگریزند و الا بمیرند -

کارتنه - بسکون ثالث و فتح فوقانی و نون بمعنی کارتن است که عنکبوت باشد و آنرا کارتنگ هم مے گویند و بفتح ثالث و سکون رابع بمعنی شنبلیت است و آن تخمی باشد معروف و بعربی حلبه گویند -

کار چراغ خلوتیان - کنایه از افروختن بدوام باشد و روشن ساختن جاے تاریک را نیز گویند و دود افگندن را هم گفته اند -

کارچوبه - بروزن مارچوبه چوبها و آلاتے باشد که جولاهگان جامهاے نبافته فراز کرده را با آنها بیافند و بعربی نسیج گویند -

کارخانهٔ فلک - کنایه از دنیا و عالم است آسمان را نیز گویند بطریق اضافه

کاردار — با دال ابجد بر وزن کامگار وزیر پادشاه را گویند و کارداران جمع آنست که وزیران باشند۔

کاردان — با دال ابجد بر وزن ساربان بمعنی کاردارست که وزیر باشد۔

کاروان فلک — کنایه از کواکب سیاره است و کواکب دیگر را نیز گفته اند و مجموع را کاروان فلک می گویند۔

کاروانک — بفتح نون و سکون کاف نام پرنده ایست که آنرا کاروانک هم گویند بجای دال واو باشد و بعربی کروان خوانند۔

کارزار — با زای نقطه دار بر وزن کامگار بمعنی جنگ و جدال باشد۔

کارسان — با سین بی نقطه بر وزن پاسبان ظرفی باشد مانند صندوقچه و آن را از چوب و گل هم سازند و نان و حلوا و امثال آن در آن گذارند۔

کارشناسان — بکسر شین نقطه دار کنایه از دانایان و منجمان و صاحب فراست و اهل تجربه و قاعده و قانون دانان و عارفان و سخندانان و عاقلان باشد۔

کارگاه فلک — کنایه از دنیا و عالم باشد و آسمان را نیز گویند بطریق اضافت۔

کارگاه کن فکان — کنایه از دنیا و ما فیها است که موجودات دارین باشد۔

کارگر — بفتح کاف فارسی بر وزن تاجور مخفف کارگیرست که خداوند و صاحب کار و بار کننده باشد و بمعنی اثر کننده و موثر هم هست و بمعنی صفت شخص هم بنظر آمده است۔

کارگیا — بکسر ثالث و کاف فارسی و تحتانی بالف کشیده بمعنی پادشاه و وزیر و کارفرما و کاروان باشد و هر یک از عناصر اربعه را نیز گفته اند۔

کارنامه — با نون بالف کشیده و فتح میم کار و هنر و صنعتی را گویند که کسی تواند کرد و بمعنی جنگنامه و تاریخ هم گفته اند۔

کارنجک — بفتح ثالث و جیم و سکون رابع و کاف خیار و بادرنگ را گویند که سبز و بزرگ باشد۔

کارنگ — بفتح ثالث بر وزن آهنگ بمعنی صاحب طبع و شوخ چرب زبان و زبان آور باشد۔

کاروان — بر وزن ساروان معروفست که قافله شتر و استر و خر الاغ را نیز گویند و راه گذرنده و مسافر را نیز گویند که جهت تجارت بجائی رود۔

کاروانک — بفتح نون و سکون کاف نام پرنده ایست گردن دراز و پیوسته در کنارهای آب نشیند و بعضی بمعنی بجای واو دال هم آمده است و بعربی کروان گویند بر وزن رمضان۔

کاروژول — بضم واو و زای فارسی بر وزن چاره جول مطلق کارفرما را گویند و شخصی که بر سر فعلهای بنا و مزدوران بایستد و ایشان را بکار بفرماید۔

کاروگر — بفتح کاف فارسی بر وزن بالگر بمعنی پشت و پناه و مراد و مقصود باشد۔

کاره — بر وزن پاره بمعنی پشتواره است و آن پشته باشد کوچک از هیزم و علف وغیره که بر پشت بندند۔

کاری — بر وزن لاری مبارز و جنگجوی را گویند و شخصی که از او کارها آید۔

کاریز — با ثالث تحتانی مجهول کشیده و بزای نقطه دار زده جوی آبی را گویند که در زیر زمین بکنند تا آب از آن روان شود۔

کاز — بسکون زای نقطه دار خانه را گویند از چوب و نی و علف مانند خانه که مزارعان و پالیزبانان بر کنار زراعت و پالیز سازند و بعضی جائی را گفته اند که در کوه و بیابان در زیر زمین بجهت گوسفند و خر و گاو و غیره بکنند و آنرا بعربی مغاره خوانند و بعضی گویند صومعه باشد که بر سر کوه ساخته باشند و این معنی با کاف فارسی هم آمده است و اصح این است و صومعه در عربی خلوتخانه نصاری را گویند که سر آن را بلند و باریک سازند و

باشد که باغبانان درخت را بدان پیرایش دهند یعنی شاخ
زیادتی آنرا بآن ببرند و درخت صنوبر بعضی را نیز گویند
و باین معنی بازاء فارسی هم آمده است و سیلی دقفا زدن
و گردنی را نیز گفته اند و شاخهائی باشد از درخت که صیادان
کهنه و لته و چیزها بران آویزند و بر یک طرف دام بر زمین نصب
کنند تا جانوران ازان رمیده بجانب دام و دانه آیند بمعنی
بادبیچ هم آمده است و آن ریسمانی باشد که در ایام عید و نوروز
از شاخ درخت و امثال آن آویزند و زنان و کودکان بران
نشینند و در هوا آیند و روند۔

کاژ۔ بسکون زاء فارسی بمعنی لوچ باشد که بعربی
احول خوانند و درخت صنوبر صغار را نیز گویند۔

کازرون۔ بروزن حاضرون نام شهری و ولایتی
باشد از فارس و باین معنی بازاء فارسی هم آمده است

کاژغر۔ بازاء فارسی بروزن و معنی کاشغر است و
آن شهری باشد از ماوراء النهر۔

کاژه۔ بفتح زاء فارسی مطلق منزل و خانه را گویند
عموماً و خانه که مزارعان از چوب و علف بر کنار زراعت
سازند خصوصاً و تالار و عمارتی چوبی را نیز گویند عموماً
و ظلۀ خصوصاً و شعاری را هم گفته اند که در سر پالیز و سازند و
علامتی باشد که صیادان در کنار دام از شاخهای درخت
سازند و چیزها بران آویزند تا صید ازان رمیده بطرف
دام و دانه آید یا خود در عقب آن پنهان شده دام را
بکشند و سایبان را نیز گویند۔

کاژه۔ بفتح زاء فارسی خانه و منزل و مقام را گویند
عموماً و کمینگاه صیاد را خصوصاً۔

کاژیره۔ بازاء فارسی بروزن و معنی کاهیره است
و آن دانه باشد سپید که روغن ازان گیرند آنرا بعربی
احریض خوانند و بعضی گویند احریض گل کاژیره است
که بعربی آنرا عصفر و معصفر خوانند و بعضی گل آنرا کاژیره
نی گویند که معصفر باشد و بعضی نبات آنرا چه گل کاژیره و
تخم کاژیره مشهور است۔

کاس۔ بروزن طاس بمعنی کوس باشد که نقاره بزرگ است
و بمعنی خوک نر هم آمده است که جفت خوک ماده باشد و در
عربی کاسه و پیاله را گویند۔

کاسان۔ بروزن آسان نام دهی باشد از نواحی
سمرقند که بر شمال اخسیکت واقع است۔

کاسانه۔ بروزن جانانه مرغکی باشد سبز رنگ بسرخی
مائل و در ولایت خوزستان بسیار است۔

کاست۔ بروزن راست بمعنی دروغ باشد که عربان
کذب می گویند و ماضی کاستن هم هست یعنی کاهید و کم شد

کاستگار۔ باکاف بالف کشیده و براء قرشت زده
دروغگوی را گویند چه کاست بمعنی دروغ هم آمده است۔

کاسته۔ بروزن راسته بمعنی کم شده و کاهیده باشد۔

کاسج۔ بضم ثالث و سکون جیم خارپشت کلان تیرانداز
را گویند۔

کاسجوک۔ بسکون ثالث و جیم بواو کشیده و بکاف زده
بمعنی کاسج است که خارپشت کلان تیرانداز باشد۔

کاسک۔ بفتح ثالث و سکون کاف مصغر کاسه باشد۔

کاسکینه۔ بروزن آبگینه مرغی باشد سبز رنگ بسرخی
مائل و آنرا اسپرک نیز گویند تاجی بر سر دارد مانند هدهد
و بعربی شقراق خوانند۔

کاسمو۔ بمیم بواو کشیده بروزن نازبو موی خوک نر
را گویند چه کاس بمعنی خوک نر هم آمده است و رشتۀ باریکی
را نیز گفته اند که کفشگران و موزه دوزان بر سر سوزن
کشند و ریسمان گنده را که بدان کفش و موزه دوزند بآن
پیوند کنند و بعضی گویند موی سبلت خوک است و آنرا بعربی
هلب خوانند و بعضی گفته اند موی سبلت روباه است و آنرا
کاسموی بازیادتی تحتانی آخر نیز می گویند۔

کاسن - بروزن دامن نام قریه ایست از قرای سمرقند -
کاسنی - بفتح ثالث و نون بتحتانی رسیده مردمی را گویند
که بقریه کاسن منسوب اند که قریه ایست از قرای سمرقند و
بسکون ثالث گیاهیست معروف که تب را نافع است و
با شین نقطه دار هم آمده است و هندبا همانست و بعربی
بقلهٔ یهودیه خوانند و بعضی گویند بقلهٔ یهودیه کاسنی صحرائیست
و بعضی دیگر گویند خبازیست و بعضی گل آنرا کاسنی می گویند
والله اعلم -
کاسه - بفتح ثالث معروفست و آن ظرفی باشد که چیزی
دران خورند و بمعنی طبل و کوس و نقارهٔ بزرگ هم آمده است
و کنایه از فلک و آفتاب و زمین و دنیا باشد -
کاسهٔ آتشین - کنایه از آفتاب عالمتاب است -
کاسه پشت - بضم بای فارسی لاک پشت و کشف را
گویند و کنایه از آسمان هم هست -
کاسه تن - بفتح ثالث و فوقانی و سکون نون کنایه
از کسی است که از جمیع حیثیات و قابلیتها بی بهره باشد و
کنایه از پرده و سینهٔ آدمی هم هست و مردم کوژ پشت را
نیز گویند -
کاسهٔ درویشان - اکلیل شمالی را گویند که از جملهٔ چهل و
هشت صورت فلکیست و آن هشت ستاره باشد مانند
تاجی متصل بمیزان و عقرب -
کاسه رود - نام رودخانه ایست غیر معلوم -
کاسه سرنگون - کنایه از مردم صاحب همت و جوانمرد
باشد و بکسر ها کنایه از آسمان است -
کاسهٔ سیاه - بمعنی سیاه کاسه است که کنایه از مردم ممسک
و بخیل و گرفته باشد و کاسه سیه نیز گویند -
کاسه شدن - کنایه از کوشیدن و تلاش نمودن باشد و
بمعنی کوژ شدن و خمیده گردیدن هم هست -
کاسه گاه - با کاف فارسی بالف کشیده و سکون ها

نقاره خانه را گویند چه کاسه بمعنی نقاره هم آمده است -
کاسه بجا بردن - کنایه از مهمان طفیلی ست یعنی شخصی که
هر روز بوسیلهٔ شخص دیگر بجاهای مردم رود -
کاسه گر - بفتح کاف فارسی شخصی را می گویند که کاسه و طبق
می سازد و نام نوائی و قولیست از موسیقی و نام مطربی
هم هست که قول کاسه گر مخترع اوست و نام خطی است
از جملهٔ خطوط جام جم و آنرا خط کاسه گری گویند و نقاره نواز
و نقارچی را نیز گفته اند -
کاسه گردان - شخصی را گویند که بدر خانها رود و کاسه گرداند و
گدائی کند و ساقی را هم می گویند و بکسر ها کنایه از آسمان است
کاسه لیس - با لام بتحتانی رسیده پرخور و شکم خواره را
گویند و فقیر و گدا را نیز گفته اند و کنایه از مردم صاحب شره
و حریص باشد و مردم دون همت و خوش آمد گوی را نیز گویند
کاسهٔ مینا - بکسر ها و میم بتحتانی رسیده و نون بالف کشیده
کنایه از آسمان باشد -
کاسهٔ نگون - بکسر ها و نون بمعنی کاسهٔ میناست
که آسمان باشد -
کاسه نواز - نقاره نواز و نقارچی را گویند -
کاسهٔ نشینان - بمعنی کاسهٔ درویشان است که اکلیل شمالی
باشد از جملهٔ چهل و هشت صورت فلک البروج -
کاش - بسکون شین نقطه دار کلمه ایست که کلمهٔ باشد
از اسمای ترجی و تمنی که خواهش و آرزو و حسرت است
و در محل طلب چیزی بطریق آرند گویند و بمعنی افسوس
و تاسف هم آمده است و مخفف کاشان هم هست و آن
شهریست معروف از عراق -
کاشانه - بروزن جانانه خانهٔ کوچک مختصر و خانهٔ زمستانی
باشد و آشیانهٔ مرغان را نیز گویند -
کاشت - بروزن چاشت ماضی کاشتن است که زراعت
کردن باشد و ماضی برگردانیدن هم هست یعنی برگردانید

و بمعنی روی برگردانیده هم بنظر آمده است که بامعنی روی برگردانیدن باشد۔

کاشتن ۔ بروزن داشتن بمعنی زراعت کردن و برگشتن و برگردانیدن باشد و کنایه از نومید شدن هم هست چنانکه کسی چیزی طلبد و نخواهند که بدو دهند گویند کاشته اند۔

کاشغر ۔ با غین نقطه دار بروزن وادگر نام شهریست از ترکستان منسوب بخوبان و خوبصورتان۔

کاشکی ۔ با کاف تحتانی رسیده کلمهٔ تمنی ست که آرزو باشد و بمعنی تاسف و افسوس و حسرت هم آمده است۔

کاشم ۔ بروزن هاشم دوائیست و آن پوستی از انگدان باشد و آنرا انجدان رومی گویند ضیق النفس را نافع است و بعضی گویند کاشم تخم انجدان رومی است گرم و خشک است در دوم و سوم۔

کاشمر ۔ با میم بروزن کاشغر نام شهریست در ترکستان منسوب بخوبرویان و نام قریه هم هست از ولایت ترشیز من اعمال خراسان گویند زردشت دو درخت سرو بطالع سعد نشانده بود یکی را در همین قریه و دیگری را در قریهٔ فارمد که از جملهٔ قرای طوس است من اعمال خراسان و زعم مجوس آنست که زردشت دو شاخ سرو از بهشت آورده بود و درین دو موضع کاشت و متوکل عباسی بهنگام عمارت جعفریهٔ سامره حکمی بطاهر بن عبدالله که حاکم خراسان بود نوشت که آن درخت را قطع نماید و تنهٔ آن درخت را بر گردونها نهاده و شاخهای آنرا بشتران بار کرده ببغداد بفرستد جمعی از مجوس پنجاه هزار دینار میدادند قبول نکرد و آن درخت را قطع نمود و بوقت افتادن آن درخت زمین چنان بلرزه درآمد که کاریزها و بناهای آن حدود خلل عظیم راه یافت گویند از عمر آن درخت یکهزار و چهارصد و پنجاه سال گذشته بود و دور تنهٔ آن درخت بیست و [illegible] تازیانه بود و در سایهٔ آن زیاده از دو هزار گاو و گوسفند قرار میگرفتند و جانوران مختلف الانواع زیاده از حد و حصر در آن آشیان داشتند چنانچه بوقت افتادن آن درخت از بسیاری جانوران روی آفتاب پوشیده گشت و هوا تاریک شد و شاخهای آنرا بر هزار و سی صد شتر بار کرده بودند و خرج تنهٔ آن درخت تا به بغداد پانصد هزار درم شد و چون بیک منزلی جعفریه رسید همان شب متوکل عباسی را غلامان او پاره پاره کردند۔

کاشه ۔ بفتح ثالث بمعنی کازه است و آن خانهٔ باشد علفی که بر کنار کشت و زراعت سازند و یخ تنک و نازک را نیز گویند و آن آبی ست که در زمستان می بندد و منجمد میشود۔

کاشی ۔ بروزن ماشی نوعی از خشت تنک باشد که نقاشی کنند و آبگینهٔ سائیده بر روی آن بمالند و بپزند چنانکه شبیه بچینی شود و منسوب بکاشان را نیز گویند و بتحتانی مجهول مخفف کاشکی ست که کلمهٔ تمنی و آرزو و حسرت و افسوس و تاسف باشد۔

کاغ ۔ بسکون غین نقطه دار بمعنی آتش باشد که بعربی نار گویند و بمعنی نشخوار هم گفته اند و آن چاویدن دانه و علف نیم خائیده است که گوسپند و شتر و گاو از معده برآورند و باز فرو برند و بمعنی ناله و فریاد هم آمده است و بانگ و صدای کلاغ را نیز گویند و صدای جنبانیدن مهره و گلوله باشد در میان طاس و امثال آن و نام مرغی هم هست سیاه رنگ که بیشتر در آبگیرها باشد۔

کاغاله ۔ با ثالث بالف کشیده و فتح لام کاجیره را گویند و آن رستنی باشد که از گل آن چیزها رنگ کنند و از تخم آن روغن برآرند۔

کاغذ زر ۔ کاغذی را گویند که در آن مبلغی پیچیده بکسی دهند و کاغذی را نیز گویند که در آن تفصیل زر نقدی که تحویل کسی کنند باشد و برات زر نقد را نیز گویند که بانعام یا مواجب کسی داده باشند [illegible] را نیز گویند که طلا کوبان

ورق طلا و نقره را در ان بپیچید یا بران چسپانند و ورق طلا را نیز گفته اند۔

کاغذی۔ با ذال نقطه دار بتحتانی کشیده کاغذگر و کاغذ فروش را گویند و هر چیز که پوست آن بغایت نازک باشد مانند بادام کاغذی و جوز کاغذی و امثال آن۔

کاغذین جامه۔ کنایه از عجز و بیچارگی و تظلم و زاری باشد۔

کاغک۔ بر فتح ثالث و سکون کاف بمعنی خوشی و خوشحالی و نشاط و خرمی باشد۔

کاغ کاغ۔ با کاف بالف کشیده بر وزن چارباغ بانگ و آواز کلاغ را گویند و آواز زاغ را هم می گویند۔

کاغله۔ بر فتح لام مخفف کاغاله است که کاچیره باشد۔

کاغنو۔ با نون بواو کشیده بر وزن آرزو کرمی باشد سیاه و سرخ و زهردار و در اخر زهره هم می گویند و بعضی گویند مرغیست که آنرا عرسک خوانند و پیوسته شبها پرواز کند۔

کاغنه۔ بر فتح ثالث و نون نام قریه ایست از قرای قندهار و بضم ثالث جانوریست سرخ و زهردار و بر و نقطها سیاه باشد و بیشتر در فالیزها پیدا شود و فالیز را ضائع کند و در عربی ذروح خوانند و بعضی گویند مرغکیست که شبها بپرد و بانگ کند و کرم شب تاب را نیز گفته اند۔

کاف۔ بر وزن قاف حرفیست از حروف تهجی و بمعنی شگاف و ترک هم آمده است و شگافنده را نیز گویند و امر باین معنی هم هست یعنی بشگاف و باصطلاح اهل صنعت اشاره بعلم کیمیاست و در عربی بمعنی کفاف و کافی و دستواره باشد که در انتهای او سائیده و کوتاه گردیده باشد۔

کافت۔ بسکون ثالث و فوقانی ماضی شگافتن است یعنی شگافت و ترکانید و ماضی کافتن هم هست یعنی جستجو کرد و تفحص و تجسس نمود۔

کافتن۔ بر وزن بافتن بمعنی شگافتن و ترکانیدن و کاویدن و جستجو کردن و تفحص و تجسس نمودن باشد لیکن میان شگافتن و کاویدن فرقیست زیرا که شگافتن بریدنی باشد بدرازی و کاویدن عمق پیدا کردن است در زمین و غیر آن۔

کافته۔ بر وزن یافته بمعنی شگافته و ترکانیده و جستجو و تفحص کرده باشد۔

کافتیده۔ با فوقانی بتحتانی رسیده و فتح دال بمعنی ترکیده و شگاف بهم رسانیده باشد۔

کافد۔ بر فتح ثالث و سکون دال ابجد بمعنی بشگافد و بترکافد و جستجو کند۔

کاف اولاک۔ اشاره بسرور کائنات صلوات الله علیه و آله و صحابه وسلم باشد۔

کافور۔ بر وزن ناسور معروفست و آن دو قسم میباشد یکی از درخت حاصل میشود و آنرا جوداندی گویند و دیگری عملی و آن چوبی است که می جوشانند و از ان بر می آید و هر چیز سفید را نیز بآن نسبت کنند و نام پادشاهی هم بوده بیداوگرد آدمی خوار و رستم بن زال او را گرفته بجهنم واصل کرد و نام چشمه ایست در بهشت۔

کافور بار۔ با بای ابجد بالف کشیده و رای مهمله زده کنایه از هر چیزی بغایت سرد و بسیار خوشبوی باشد و بمعنی برف بار هم هست چه کافور باریدن کنایه از برف باریدن است۔

کافوردانه۔ نوعی از کافور است بغایت خوشبوی بوئیدن آن درد سر را نافع باشد و خوردن آن قطع شهوت جماع کند۔

کافور خوردن۔ [illegible] کنایه از عدم رجولیت باشد۔

کافوری۔ بر وزن لاهوری رستنی باشد که آنرا بابونه گاو گویند و بعربی اقحوان خوانند و نوعی از گل بابونه هم هست که آنرا گل گاو چشم می گویند و عربان عین البقری نامند آن را

خشک کرده بسایند با سکنجبین بیاشامند سهال بلغم کند و بوئیدن آن خواب آرد۔

کاف و لام — کنایه از گل است که گِل هم گویند و کنایه از گزاف و لاف است چه از کاف مراد گزاف و از لام لاف باشد و دروغ و کذب را نیز گویند و کنایه از لهو و لعب هم هست۔

کافیدن — بروزن و معنی کاویدن است که کندن و شکافتن و تفحص و تجسس کردن باشد۔

کافیشه — بفتح شین نقطه دار بروزن ماهیچه بمعنی کاجیره است و آن گیاهی باشد که از گل آن چیزها رنگ کنند و از تخم آن روغن گیرند۔

کافیلو — با ثالث بتحتانی رسیده و لام بواو کشیده درستی و گیاهیست بسیار سست و ساق باریکی هم دارد و آنرا بعربی شکاعی خوانند و عربان هرگاه شخصی را ببینند که بسیار ضعیف و لاغر است گویند کانه عود شکاعی۔

کاک — بسکون کاف بمعنی مرد باشد که در مقابل زن است و بمعنی مردم که آدمی باشد و مردمک چشم هم هست و بعربی انسان العین خوانند و هر چیز خشک را گویند عموماً و گوشت قدید را خصوصاً و آدمی و حیوانی که بسیار لاغر و ضعیف شده باشد و نان خشک و نانی که از آرد خشکه پخته باشند یعنی خوب پخته باشند و روغن و شیر در آن نکرده باشند و معرب آن کعک است و بعضی گویند کاک قرص نان روغنیست و آنرا بعربی کعک خوانند والله اعلم و قرص ماه را نیز گویند که ماه شب چهارده باشد و نام قلعه ایست از قلاع آذربایجان و بمعنی کاواک و میان خالی هم آمده است۔

کاکا — بهر دو کاف بالف کشیده برادر کلان را گویند و غلامی قدیمی که در خانه پیر شده باشد و میوه خشک و تنقلات را نیز گویند و بهندی عمو باشد که برادر پدر است۔

کاکاو — با کاف بالف کشیده و بواو زده نوعی از بازی باشد و آن چنانست که یک کس دستها را بر زمین گذارد و فریاد کند که کاکاو و حریفان دیگر از اطراف او در آمده او را در باد شلاق گیرند او همان طریق دست بر زمین نهاده از عقب حریفان دود و هر کس که سر پای خود را برساند او را بجای خود آورد۔

کاکبان — با بای بالف کشیده بروزن باغبان گل کاجیره باشد و بعربی معصفر گویند۔

کاکره — بکسر کاف و فتح رای بی نقطه دارویست که آنرا عاقرقرحا خوانند باه را زیاده کند و آن بیخ گیاهی باشد و بعربی عود القرح گویندش و بفتح کاف و را هم آمده است۔

کاکل — بضم کاف تازی و سکون لام معروفست که موی میان سر پسران و مردان و اسپ و استر و غیره باشد و نوعی از گندم هم هست که آنرا حنطهٔ رومی گویند و شوره گیاه را نیز گفته اند که اشنان باشد و بعربی حمض خوانند و بفتح کاف فارسی کلک و قلم چیزی نوشتن و نی میان تهی را گویند که در میان آب سر زده و بکسر ثالث گیاهی که در میان آبها روید۔

کاکله — بضم ثالث و فتح لام نام سپاهیست بوده ایرانی از فرزندان تور۔

کاکنج — بسکون ثالث و فتح نون و جیم ساکن لغتی است [illegible] گویند عربیست و بعضی گویند معرب است و آن دوائی باشد که عروس در پرده گویندش و تخم آنرا حب المرج و حب اللهو نیز و بعضی گویند کاکنج عنب الثعلب است و این صحتی ندارد چه همه جا گفته اند که عنب الثعلب بدل کاکنج میشود۔

کاکو — با کاف بواو کشیده بمعنی خالو باشد که برادر مادر است و نام پهلوانی هم بوده از پسرزادهای سلم بن فریدون و دختر زادهٔ ضحاک و او را کاکوی نیز گویند بازیادتی تحتانی در آخر و او بدست سام نریمان کشته شد۔

کاکوتی — بروزن یاقوتی گیاهیست که آنرا بعربی سعتر خوانند۔

کاکوش — بروزن آغوش [illegible] را گویند و آن گلی باشد معروف و مشهور۔

کاکول - بضم کاف و سکون واو و لام بمعنی کاکل است که موی میان سر مردان و پسران و اسپ و اشتر باشد.

کاکویه - بر فتح تحتانی بمعنی کاکوست که خالو باشد و آن برادر مادر است و نام پهلوانی هم بوده از پسرزادهای سلم بن فریدون و دخترزادهای ضحاک.

کاکی - بر وزن خاکی نام شخصی است که پسر او را ماکان میگفته‌اند و حاکم جایی بوده.

کال - بسکون لام بمعنی خم و خمیده و کج باشد و جا و مقام و جایگاه بود چه میانه کال میانه جا را می گویند و زمین شگافته و آب کند را نیز گفته اند و بمعنی ژولیده و درهم نیز آمده است و خام و نارسیده را هم می گویند و بمعنی گندناو که وهم هست و نوعی از گل را نیز گویند و بمعنی هزیمت و گریز باشد چه کسی که گریخت گویند کالید.

کالا - بر وزن بالا بمعنی رخت و رخوت و اسباب و متاع باشد و بلغت ژند و پاژند بانگ و فریاد و فغان را گویند.

کالار - بسکون رای قرشت آبکندی را گویند که بسیار عمیق باشد و از کنار تا کنار او آن مقدار باشد که اسپ آدم نتواند جست و تخته سنگ تنگ و نازکی را نیز گویند که بر روی مرو روده‌های زیر حمام و جوی‌های آب پوشند.

کالاشکن - بسکون شین نقطه دار و فتح کاف بر وزن واداشتن نوعی از حلوا باشد.

کالب - بر وزن و معنی قالب است که آن را کالبد نیز گویند.

کالبد - بضم با و سکون دال ابجد بمعنی کالب است که قالب هر چیز باشد و بمعنی تن و بدن آدمی و حیوانات دیگر نیز هست و به فتح بای ابجد هم گفته اند.

کالبوسه - با بای ابجد بواو رسیده و تحتانی زده بمعنی سرگشته و متحیر و حیران باشد و بمعنی نادان و هیچدان هم آمده است و بحذف تحتانی هم درست است که بر وزن نازبد باشد.

کالجا - با جیم بالف کشیده بلغت گیلان بر وزن [illegible] است که جنگ و جدال باشد و مزرعه برنج را نیز گویند.

کال جوش - با جیم بر وزن شال پوش نوعی از آش حضر باشد که درویشان پزند و آن چنانست که نان را ریزه کنند همچنانکه برای اشکنه ریزه می کنند و کشک آب نرم کرده را با روغن و اندک فلفل و زیره و مغز گردکان و نانهای ریزه کرده در دیگ ریزند و دو سه جوش داده فرود آرند و خورند.

کالد - بر فتح ثالث و سکون دال ابجد بمعنی درهم شود و بگریزد.

کالفته - بر وزن آلفته بمعنی آشفته و شیدائی و دیوانه مزاج و پریشان حال باشد.

کالفه - بضم ثالث و فتح فا بمعنی کالفته است که آشفته و شیدائی باشد.

کالک - بر فتح لام و سکون کاف خربزه نارسیده کوچک را گویند و بعربی خضف خوانند و کدوی استادان حجام را نیز گفته اند که بآن حجامت کنند.

کالم - بضم ثالث و سکون میم زنی را گویند که شوهرش مرده باشد یا طلاق گرفته باشد.

کالنج - بر فتح ثالث و سکون نون و جیم نام میوه ایست شبیه به کنار و آن را در خراسان علف شیران و بعربی زعرور خوانند.

کالنجر - بر فتح ثالث و جیم بر وزن آهنگر نام قلعه ایست در هندوستان که نیل از آنجا آورند و نیل چیزیست که بدان چیزها رنگ کنند.

کالنجه - بکسر ثالث و فتح جیم فاخته را گویند و آن پرنده ایست مشهور و شیرازیان آن را قالنجه خوانند و بعربی صلصل گویند و بعضی حکمرا نیز قالنجه خوانند.

کالوج - با ثالث بواو کشیده و جیم زده کبوتر را گویند.

و آن پرندہ ایست معروف و انگشت کوچک را ہم میگویند
کہ عربان خنصر خوانند و باین معنی با جیم فارسی ہم آمدہ است۔

کالوخ۔ بسکون خای نقطہ دار گیاہے باشد بدبوے و
بعضے گویند گندناست و آن سبزی باشد کہ خورند۔

کالوس۔ بروزن سالوس بمعنی نادان و ابلہ و احمق
و بے عقل باشد۔

کالوسک۔ بسکون سین بے نقطہ و کاف باقلا را گویند

کالوشہ۔ بفتح شین نقطہ دار دیگ طعام پزی را گویند
و آشے ہم ہست مخصوص مردم دیلمان کہ از برنج و نخود و چغندر
و سرکہ پزند و چون پختہ شود کشنیز تر و نعناع را با ہم کوفتہ
در روغن بریان کنند و بر بالاے آن ریختہ بخورند۔

کالونی۔ بروزن قانونی نام گیاہیست کہ آن را بعربی
سعترے گویند

کالہ۔ بروزن لالہ بمعنی کالاست کہ اسباب و متاع باشد
و گلولۂ پنبۂ حلاجے کردہ و پنبۂ کہ بجہت رشتن فتیلہ کردہ باشند
و ہر کدو را نیز گویند عموماً و کدوے کہ شراب در آن کنند
خصوصاً و بمعنی کالک ہم آمدہ است کہ خربزۂ کوچک نارسیدہ باشد
و زمینے را نیز گویند کہ بجہت زراعت کردن آراستہ و مہیا
ساختہ باشند۔

کالہ دان۔ با دال ابجد بروزن لالہ سان سلہ و سبدے
باشد کہ زنان پنبۂ رشتن و ریسمان رشتہ شدہ را در آن گذارند

کالی۔ بروزن قالی بمعنی محافظت کنندہ و نگاہبان باشد
و در عربی بمعنی نسیہ است کہ نقیض نقد باشد۔

کالید۔ بروزن جاوید ماضی کالیدن است یعنی درہم شد
و درہم کرد و آمیخت و بمعنی گریخت ہم آمدہ است کہ ماضے
گریختن باشد۔

کالیدن۔ بروزن نالیدن بمعنی درہم شدن و درہم کردن
و گریختن باشد۔

کالیدہ۔ بروزن مالیدہ بمعنی درہم شدہ و آمیختہ و آشفتہ
و ژولیدہ گردیدہ و موے مادرزاد و گریختہ باشد و چیزے را
کہ گرد و خاک بران نشستہ باشد ہم کالیدہ مے گویند۔

کالیو۔ با ثالث تحتانی کشیدہ و بواو زدہ بمعنی نادان و ابلہ
و سرگشتہ و گنج و حیران و سراسیمہ و بیہوش و دیوانہ مزاج باشد
و کر را نیز گویند یعنی کسیکہ گوشش نشنود و بعربی اصم خوانند

کالیوس۔ بروزن آبنوس بمعنی کالوش است و آن نان
ریزہ کردہ باشد کہ با کشک و روغن و مغز گردگان و ادویۂ گرم
جوشانیدہ خورند و آنرا در خراسان اشکنۂ قروتی گویند۔

کالیوہ۔ بفتح واو بمعنی کالیوست کہ نادان و احمق و سرگشتہ
و دیوانہ مزاج و کر باشد یعنی گوشش نشنود۔

کام۔ بسکون میم سقف دہان را گویند یعنی فک اعلی و بعربی
حنک خوانند و دہان را نیز گفتہ اند و بمعنی مراد و مقصد
ہم آمدہ است۔

کامتہ۔ بفتح تاے قرشت نام شہریست از ولایت لوق
و آن مابین بنگالہ و ختا واقع است و در آن شہر ساحران
و جادوگران بسیار اند۔

کام خاریدن۔ کنایہ از میل کردن و ارادہ نمودن
بچیزے باشد۔

کامرو۔ با راے بے نقطہ بواو کشیدہ نام شہریست
مابین بنگالہ و ختا و در آن شہر نیز مانند کامتہ ساحران و
جادوگران بسیار اند و گویند راے و پادشاہ آنجا نیز
ساحر است۔

کام فیروز۔ نام ولایتے است از فارس۔

کامگار۔ با کاف فارسی بروزن نامدار پادشاہ
صاحب اقبال را گویند و نام یکے از طیور یا سباع شکاری
کہ بغایت صیاد و شکاری مے باشد ہم ہست و بعضے گویند
ہر سباع و مرغ شکاری را کہ ہمہ چیز گیر باشد کامگاری گویند

کام ناکام۔ این لفظ د [illegible] ہم لفظے گفتہ میشود کہ آنرا
بعربی البتہ مے گویند۔

کاموده - بثالث بواو کشیده و بدال ابجد زده بمعنی بسیط است که در مقابل مرکب باشد۔

کام وریژ - باراے بی نقطه بتحتانی کشیده و بزاے فارسی زده بمعنی مراد و مقصود و هوا و هوس باشد و هر یک از کام و ریژ هم جداگانه باین معنی ست۔

کاموس - بثالث مجهول بروزن ناموس نام مبارز یست کشانی و او پادشاه سجاب بود و تا بملک روم ولایت داشت بمدد افراسیاب آمد و رستم او را بخم کمند گرفت و کشت و به معنی کاموده هم آمده است که بسیط در مقابل مرکب باشد۔

کامه - بروزن نامه بمعنی کام و مراد و خواهش و مقصود و مطلب باشد و مرجان را نیز گویند و آن در قعر دریا میروید و ریسمانها بران بندند و کشند تا برآید و در وقت برآمدن سبز رنگ است و چون باد بروی میخورد و آفتاب می تابد سرخ میگردد و در داروهای چشم بکار برند قوت بصر دهد و شیر و دوغ در هم جوشانیده را نیز گویند و نان خورشے است مشهور که بیشتر مردم صفاهان سازند و خورند و سیچال را نیز گویند که مرباے دوشابی باشد و بعضے گویند طعامیست که بزبان عربی کامخ میگویند و بعضے گویند کامخ معرب کامه است و نام تومنی ست از مضافات کابل و بعضے قصبه ایست که صد پارهٔ ده در تحت دارد و لجام اسپ را نیز گویند۔

کان - بسکون نون معروف است و بعربی معدن خوانند و بمعنی کندن هم هست۔

کانا - بروزن دانا بمعنی نادان و ابله و احمق و بی عقل باشد و چوب بن خوشهٔ انگور و خرما را نیز گویند و پارهٔ از خوشهٔ انگور و خرما را هم گفته اند۔

کاناز - بسکون زاے نقطه دار بروزن آواز چوب بن خوشهٔ خرما را گویند یعنی جائے که بنخل چسپیده باشد۔

کاند - بسکون نون و دال ابجد بمعنی قند است و شکر را نیز گویند۔

کان کن - بفتح کاف شخصے را گویند که کان را می کند و امر باین معنی هم هست و فرهاد را نیز گویند بطریق کنایه و بضم کاف ترکیب اضافی۔

کانور - بروزن کافور کندوے غله را گویند یعنی ظرفے که غله دران کنند۔

کانون - بروزن قانون بمعنی آتشدان باشد مطلقاً اعم از گلخن یا منقل آتش و کسے را نیز گویند که مردم او را گرامی دارند و سخنش قبول کنند و طرز و روش و قاعده را نیز گویند و بلغت سریانی نام بعضے از ماههاے رومی است که کانون اول و کانون آخر باشد و آن ماه سوم و چهارم است۔

کانیرو - بتحتانی مجهول و راے قرشت بواو کشیده بروزن نانیکو دارو ئیست که آن را مازریون گویند و بجهت دفع استسقا بکار آید۔

کان یسار - بفتح تحتانی و سین بے نقطه بالف کشیده و براے قرشت زده توانگر و مالدار و صاحب جمعیت بسیار را گویند۔

کاو - بسکون واو بمعنی کاویدن باشد و امر بکاویدن هم هست یعنی بکاو و کاونده را نیز گویند که فاعل باشد و بمعنی شجاع و دلیر و خوش قد و قامت هم آمده است۔

کاواک - با واو بروزن چالاک میان خالی و پوچ و بے مغز را گویند۔

کاوانی درفش - مخفف کاویانی درفش ست که درفش کاویانی باشد و آن علم فریدون بوده منسوب بکاوهٔ آهنگر و آن چرمے بود از پوست پلنگ و یا پوست بز که کاوه در وقت کارکردن بر میان می بست و در هر جنگ که آن همراه بود فتح می شد گویند حکیمے در صفاهان صد در صد بساعت سعد بران کشیده بود و بعضے گویند شکلے از سوختگیهاے آتش دران بهم رسیده بود که این خاصیت داشت و فریدون بعد از کشتن ضحاک آن را مرصع کرده بود و بهر جاکه میرفت

البته فتح می کرد تا در زمان خلافت عمر بدست مسلمانان افتاد
آنرا پاره پاره کرده قسمت کردند۔

کاورک۔ بفتح ثالث وسکون رای بی نقطه وکاف آشیانهٔ مرغان را گویند و بفتح رای قرشت بار و میوهٔ کبر باشد و آن شبیه است بخیار کوچک و آنرا خیار کبر هم میگویند در سرکه انداخته اچار سازند و با طعام خورند۔

کاوک۔ بفتح ثالث بر وزن ناوک مخفف کاواک است که پوچ و میان خالی و بی مغز باشد۔

کاوکاو۔ با دو کاف بالف کشیده وسکون دو واو بمعنی تفحص و تجسس و تفتیش باشد۔

کاوکلور۔ با کاف و لام و واو و رای قرشت و حرکت غیر معلوم آلت تناسل را گویند و بعربی قضیب خوانند۔

کاول۔ بر وزن و معنی کابل است و آن شهری باشد معروف و مخفف بکاول هم هست که ترکان توشمال میگویند و سفرچی را نیز گفته اند و گندنای کوهی را هم می گویند و آنرا بعربی کراث الکرم خوانند گرم و خشک است در چهارم سوم

کاونجک۔ بفتح ثالث و جیم وسکون نون و کاف خیار بادرنگی را گویند که سبز و تازه و بزرگ باشد۔

کاوند۔ بضم ثالث و فتح نون جانوریست سرخ و زهردار و بر وجنا لهای سیاه باشد و بیشتر در فالیزها بهم رسد و خربزه را ضایع کند و کرم شب تاب را نیز گفته اند که عروسک باشد

کاوس۔ با واو بر وزن ناموس نام یکی از پادشاهان کیان باشد و بعضی نمرود را گویند و جمعی فرعون را والله اعلم و بمعنی پاک و لطیف و اصیل و نجیب و مستولی باشد و مؤید بتائید الهی را نیز گویند و بمعنی شعله و شرر و تندی هم آمده است و در رسم الخط آن درین زمان بیک واو است همچو طاوس و داود و امثال آن۔

کاووک۔ بمعنی اول کاورک است که آشیان مرغان باشد۔

کاوول۔ بر وزن شاغول بمعنی چاشنی گیر است که سفرچی باشد و بکاول را نیز گویند که ترکان توشمال میخوانند۔

کاوه۔ بفتح واو نام آهنگری بود مشهور که فریدون را پیدا کرد و بر سر ضحاک آورد و درفش کاویانی منسوب باو است و نافهٔ مشک را نیز گویند۔

کاویانی درفش۔ علم فریدون است منسوب بکاوهٔ آهنگر چه آن پوستی بوده که کاوه در وقت کار کردن بر میان خود می بسته

کاویدن۔ بر وزن جاویدن بمعنی کافتن و جستجو کردن و کسی را بدست و زبان آزار دادن باشد۔

کاویش۔ با ثالث بتحتانی رسیده و بشین نقطه دار زده ظروف و اناء دوغ و ماست را گویند۔

کاوین۔ بر وزن و معنی کابین است که مهر زنان باشد و آن مبلغی است که در وقت نکاح کردن مقرر کنند۔

کاوینک۔ بفتح نون وسکون کاف در شیراز مطلق سال را گویند اعم از ملخ خوار و غیر ملخ خوار۔

کاه۔ بسکون با علف خشک را گویند و امر بکاستن و کاهیدن و ضعیف شدن هم هست۔

کاه پارسینه بباد دادن۔ کنایه از لاف زدن و حکایات و سخنان گذشته گفتن و بر گذشته فخر کردن و نازیدن باشد و آنرا کاه کهنه بباد دادن هم می گویند۔

کاهربا۔ بضم رای قرشت و بای ابجد بالف کشیده صمغ درخت جوز لیست خاص و بعضی گویند صمغ درختیست جوز رومیست و بعربی صمغ الجوز الرومی خوانند و بعضی دیگر گویند صمغ درختیست مانند پسته همچو کبریت سوزد و آنرا سید الکهربات خوانند و کاه را بجانب خود کشد هر که با خود دارد از یرقان ایمن باشد و بعضی گویند در حدود روس چشمه ایست که بر میجوشد و چون باد بر آن می وزد بسته میشود و کهربا میشود [illegible] و آنرا بعربی مصباح الروم خوانند و بعضی گویند سنگی است از همچنانکه شبه سنگی است سیاه والله اعلم۔

کاهش - بروزن کاوش بمعنی کم شدن و نقصان پذیرفتن باشد -

کاهکشان - با کاف بروزن ماه وشان شکل راهیست که بشبها در آسمان پیدا می آید و آنرا بعربی مجره گویند -

کاه کلی - بکسر ثالث و فتح میم و کاف مشدد و تحتانی کشیده رستنی باشد که آنرا اخلال ماموتی گویند و بعربی اذخر خوانند -

کاهنگان - بفتح ثالث و سکون نون و کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده بمعنی کاهکشان است که عربان مجره گویند و آن ستارهای بسیار کوچک نزدیک بهم باشند -

کاهو - بروزن آهو نام تره ایست که خورند و بعربی خس گویند و بمعنی جنازه هم آمده است عموماً و جنازه گبران را گویند خصوصاً و آن تابوتیست که مرده را در آن گذارند و بجانب قبر برند -

کاهوکب - بضم کاف و سکون بای ابجد بمعنی جنازه است و آن تابوتی باشد قبه دار که مرده را در آن گذارند و بجانب قبر برند و بعربی متوط و دش خوانند -

کاهیدن - بروزن چاهیدن بمعنی کاستن و کم شدن و نقصان کردن و ضعیف و نحیف گردیدن باشد -

کاینه - بروزن آینه امر کردن باشد به شخصی که چشم از من مگردان و با من باش و باین معنی کامینه با دو یای حطی بروزن آئینه هم بنظر آمده است -

	بیان دوم	

در کاف تازی با بای ابجد مشتمل بر پنجاه و یک لغت و کنایت

کب - بفتح اول و سکون ثانی اندرون رخ را گویند یعنی گرد بر گرد دهان از جانب اندرون و دهان را نیز گفته اند -

کبابه تر از ... آهو - در مؤید الفضلا کنایه از برفی که در ایام زمستان می بارد -

کبابه - بفتح بای ... بروزن خرابه دوائیست که آنرا بعربی حب العروس خوانند و بهتری آن بهتر است و آنرا از جزیره شلاهطه آورند گرم و خشک است -

کباده - بروزن قلاده کمان نرم بسیار سست را گویند -

کبار - بفتح اول بروزن هزار تختهٔ را گویند که چوب و علف و هیزم و امثال آن از صحرا بجهت فروختن می آورند و بکسر اول در عربی بمعنی بزرگان باشد -

کباره - بفتح اول بروزن شراره سبدی را گویند که میوه و امثال آن در آن کنند و بر چارپا بار نمایند و آن جائی بجائی برند و بمعنی خانهٔ زنبور و کاسه لیس هم آمده است -

کباک - بفتح اول بروزن هلاک ریسمان و طنابی را گویند که از لیف خرما تابند -

کبال - بفتح اول بروزن وبال بمعنی کباک است که آن ریسمانی باشد که از لیف خرما سازند -

کبت - بکسر اول و سکون ثانی و فوقانی زنبور عسل را گویند و باین معنی بفتح اول هم آمده است و در عربی بفتح اول بمعنی هلاک ساختن و خوار کردن و بر رو افگندن باشد -

کبتر - بروزن و معنی کفتر است که کبوتر باشد -

کبج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم خرالاغ دم بریده را گویند و هر چارپائی را که زیر دم آن ریش و ورم و آماس کرده باشد و باین معنی با جیم فارسی هم آمده است -

کبجه - بفتح اول و جیم بمعنی کبج است که خرالاغ دم بریده باشد و هر چارپائی که زیر دم آن ورم کرده باشد گویند و با جیم فارسی هم باین معنی و هم بمعنی چوبی باشد که بدان آنرا کوبند

له مخفی نماند که اطبای انگلستان چنان تحقیق نموده اند که کبابه در جزیره جاوه بکثرت پیدا میشود و بعضی گویند از ملکهای نیز خیزد و آنهم و مقوی معده است و خوردن یک و نیم درم از سفوف آن با هفتده مثقال آب سرد روز سه بار دفع سوزاک و عسر البول است که بامرت و درد بود و بالجمله دوای مذکور دو خاصیت مسطور بفایت مجرب است تا اینکه اگر چند روز بطریق مرقوم باستعمال در آید انگلیسیها دانش آن را دفع نماید ۱۲

بریان کرده شده را که با چیزے آغشته کنند برهم زنند و بشود آنرا بعربی مجحج گویند۔

کبد۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی فربه باشد که در مقابل لاغر است و بمعنی زرگرے و مسگرے را نیز گویند و آن چیزے باشد که مس و طلا و نقره و امثال آنرا بدان بهم پیوند کنند و بمعنی سریشم هم آمده است و آن چیزے باشد که درودگران استخوان و چوب را با آن بهم بچسپانند و بمعنی شتاب و تعجیل هم آمده است و در عربی بکسر ثانی بمعنی جگر باشد و میانهٔ هر چیز را نیز گویند خصوصاً قبضهٔ کمان و میان آسمان را۔

کبدا۔ بروزن فردا بمعنی لحیم زرگرے و مسگرے باشد که بآن چیزها را وصل و پیوند کنند و سریشم درودگران را نیز گویند که آن چیزها را بهم بچسپانند و بمعنی فربه هم هست که نقیض لاغر باشد و تعجیل و شتاب را نیز گفته اند۔

کبر۔ بفتح اول و ثانی بروزن نظر رستنی باشد که در سرکه پرورده کنند و خورند و در دواها نیز بکار برند خصوصاً خنازیر را نافع است اگر با سرکه طلا کنند و بعربی اصف خوانند و بسکون ثانی بزبان پهلوی خفتان جنگ را گویند و بکسر اول و فتح ثانی در عربی بزاد برآمدگی و بلندسالی را گویند و بسکون ثانی بزرگواری را۔

کبربا۔ بباے ابجد بروزن خبرها آش کبر باشد چنانکه آش ماست را ماستبا گویند چه با بمعنی آش است۔

کبرک۔ بفتح اول و ثانی و ثالث و سکون کاف گیاهیست خاردار که آنرا بعربی حسک و بشیرازی خار سوبک نامند و بعضا هانی هروا گویند و در مغرب حمص الامیر خوانند ضماد کردن بر ورم هاے گرم نافع است۔

کبروا۔ باو او بروزن وسعنی کبرباست که آش کبرباشد چه در فارسی باے ابجد و واو بهم تبدیل می یابند چنانکه ماستبا را ماستوا هم مے گویند۔

کبریت۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث تحتانی رسیده و بفوقانی زده گوگرد را گویند و آن گرم و خشک است در چهارم و اقسام آن در گوگرد مذکور میشود و زر خالص را نیز گفته اند و عربیست۔

کبست۔ بفتح اول و ثانی بروزن الست رستنی باشد تلخ شبیه بستنبوی که بعربی حنظل و بفارسی خربزهٔ تلخ گویند و گویند چاره موضع شخصے را عقرب گزیده و درم حنظل به آن شخص دادند تا بخورد همین که خورد درد برطرف شد اگر حنظل را بمقدار یکشت تا مشتی سوراخ کنند و پر از روغن زنبق سازند و سوراخ آن را با خمیر محکم بگیرند و بر بالاے آتش بنهند تا جوشے چند بزند و بعد از آن بردارند و بر موے سفید مالند سیاه کند این خضابیست آزموده و بعضی گویند کبست غیر حنظل است و آن گیاهے باشد بغایت تلخ و زهرهلاهل را نیز کبست گویند و در مؤید الفضلا پوست نیشکر را گفته اند۔

کبستو۔ بروزن ارسطو بمعنی کبست باشد که زهر گیاه و حنظل است۔

کبسته۔ بفتح اول و ثانی و سکون سین و فوقانی به معنی کبستو باشد که حنظل و زهر گیاه است۔

کبک۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف تازی دستهٔ گویند که عربان ید خوانند و بعضے کف دست را گفته اند و با کاف فارسی پرنده ایست مشهور و معروف و آن دو قسم می باشد دری و غیر دری هر دو بیک شکل و شمائل لیکن دری بزرگتر و غیر دری کوچکتر است و معرب آن قبج است۔

کبکان بزم۔ کنایه از ساقیان مطربان و شاهدان مجلس باشد۔

کبکبه۔ بروزن دبدبه صداے پاے ستوران و شتران و آدمیان باشد بطریق اجماع۔

کبک رقاص۔ کنایه از اسب جماش است که اسپ شوخ و بازیگر باشد۔

کبک کر۔ بفتح کاف و سکون راے قرشت پرنده ایست

که آن را بعربی دراج می گویند۔

کبکنجیر۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و نون و جیم بتحتانی رسیده و براے قرشت زده فلاخن را گویند و بمعنی مرغ تیز پر و بلند پرواز هم آمده است و بعضے گویند کبکنجیر دراج است و آن پرنده باشد مشهور۔

کبل۔ بفتح اول و ثانی و سکون لام بمعنی کول است و آن پوستینے باشد که از پوست گوسفندان بزرگ دوزند۔

کبوتردم۔ بفتح دال ابجد و سکون میم کنایه از عیان بر دل مطلوب گذاشتن و زبان مطلوب را مکیدن و بوسه خاطر خواه خوردن باشد و بضم دال علاقهٔ دستار و کمربند را گویند که بر کمر راست ایستاده باشد۔

کبوتر وار آب۔ با واو کنایه از پایاب است و آن جائے باشد از رود خانه که پیاده توان گذشت۔

کبود۔ بروزن حسود رنگیست معروف و آسمان بدان تشبیه کنند و نام کوهے هم هست و عربان کوه را جبل گویند۔

کبودان۔ بضم اول و ثانی بواو مجهول رسیده و ثالث بالف کشیده و بنون زده نام قریه ایست از مضافات نیشاپور و تخمے باشد که آنرا سیاه دانه خوانند۔

کبود پشت۔ بضم باے فارسی و سکون شین و تاے قرشت کنایه از آسمان است۔

کبود حصار۔ بمعنی کبود پشت است که کنایه از آسمان باشد۔

کبودر۔ با دال ابجد بروزن کبوتر کرمکے باشد در آب آنرا ماهیان کوچک خورند و بعضے گویند مرغیست آبی و ماهی خوار و آنرا بوتیمار خوانند و جمعے گویند کرمیست بزرگ و ماهی خوار که جز در شب پیدا نشود و در روز مخفی باشد۔

کبود طشت۔ بفتح طاے حطی کنایه از آسمان است۔

کبوده۔ بروزن نبوده نام چوپان افراسیاب بوده و درختے باشد بزرگ که تنهٔ آن [illegible] و خوش آینده باشد و بعضے گویند درخت پشه غال [illegible] ے از بید هم هست و بعضے گویند درخت بید مشک است۔

کبوس۔ با واو مجهول بروزن مجوس بمعنی کج و ناراست باشد و در فرهنگ جهانگیری باین معنی بجاے حرف ثانی یاے حطی هم آمده است۔

کبوک۔ بفتح اول و ثانی بواو کشیده و بکاف زده مرغیست کبود رنگ بمقدار باشه گویند که با جنس خود جفت نشود و بعضے گویند مرغیست آبی و سرخ رنگ و آنرا سرخاب گویند و ترکان عنقد [illegible] خوانند و بتشدید ثانی چکاوک باشد که عربان ابو الملیحش خوانند۔

کبه۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد شیشه یا شاخ یا کدوے باشد که حجامان آنرا بر محل حجامت نهند و بمکند و معرب آن قبه است و برآمدگی هر چیز را نیز گویند و بغیر تشدید هم درست است و بفتح اول نیز بنظر آمده است و با باے فارسی هم هست۔

کبی۔ بروزن صبی میمون سیاه را گویند۔

کبیتا۔ بضم اول و فوقانی بالف کشیده بروزن هویدا حلواے باشد که از مغز بادام و پسته و گردگان و کنجد و امثال آن پزند و آنرا حلواے مغزی هم می گویند و بعربی ناطقه خوانند و معرب آن قبیطا باشد و بعضے گویند نانیست که از شکر و کنجد پزند و بضم اول و کسر ثانی طعامیست که از خمیر آرد گندم سازند و خورند و بعربی قطائف گویند و آن رشتهٔ قطائف نیست چه بعربی رشتهٔ قطائف را کنافه می خوانند۔

کبیتک۔ بضم اول و فتح ثانی و رابع و سکون تحتانی و کاف آسیا زنه را گویند و آن آلتے باشد که آسیا را بدان تیز کنند۔

کبیته۔ بروزن قتیده بمعنی کبیتاست که حلواے مغزی باشد۔

کبیچه۔ بفتح اول بروزن دریچه جاروائے را گویند که زیر دهان او ورم و آماس کرده باشد و پشت خار را نیز گویند و آن چوبکے باشد که باندام پنجهٔ دست یا اندام دیگر سازند

و پشت بدان خارند—

کبید — بفتح اول بروزن وزید لحیم زرگری را گویند و آن چیزے باشد که طلا و نقره و مس را با آن بهم وصل و پیوند کنند و سریشم را نیز گویند و آن چیزے باشد که درودگران چوب و استخوان را بهم چسپانند—

کبیدن — بکسر اول بروزن نشیمن بمعنی از جاے گشتن و از جاے کشیدن و گردانیدن باشد—

کبیده — بضم اول و کسر ثانی بروزن کلیچه آرد سے را گویند که گندم آنرا بریان کرده باشند و آرد برنج و نخود و جو بریان کرده و غیر بریان کرده را نیز گویند و بمعنی دلیده هم آمده است و درشته و شکسته شدن گندم و بلغور باشد—

کبیسه — بروزن هریسه زیادتی باشد که آنرا منجمان در ماه شباط اعتبار کنند و آنرا بعربی فضل السنه خوانند—

کبیکج — بفتح اول و کاف و سکون جیم در آخر نوعے از کرفس صحرائیست و آنرا بعربی کف السبع و شجرة الضفادع خوانند و بشیرازی کسن دیران و بصفاهانی موسک گویند و آن از سموم قتاله است با سرکه بر داء الثعلب طلا کنند نافع است و بعضے گویند بلغت سریانی نام ملکے ست موکل بر حشرات.

بیان سوم

در کاف تازی با باے فارسی مشتمل بر نه لغت

کپ — بضم اول و سکون ثانی بمعنی دهن باشد و بعربی فم گویند و بیرون و اندرون دهن را نیز گفته اند چه در هر جا کپ بر کپ نویسند اراده بیرون دهن باشد و هر جا که در کپ نویسند مراد اندرون دهن است و معرب آن قب باشد—

کپاک — بفتح اول بروزن هلاک مرغکے باشد کبود و سفید و دم دراز که او را دم سنجه نیز گویند بر لب آب نشیند و دم جنباند—

کپان — بروزن و معنی قپان است و آن ترازو ئیست که یک پله دارد و بجاے پلهٔ دیگر سنگ از شاهین آن آویزند و بلغت رومی قسطاس مے گویند—

کپچه — بروزن و معنی کفچه است و آنرا کبچه نیز گویند—

کپراس — بروزن کرباس بمعنی تبذل و بذله گوئی باشد و آن حشمت از خود برداشتن و با مردم خوش طبعی از حد زیاده بسیار کردن و هرزه گوئی باشد—

کپوک — بفتح اول پرنده ایست که با غیر جنس خود هم جفت شود و اگر احیاناً کپوک نر پرندهٔ دیگر را بیند فی الحال ماده گردد و با او جفت شود گویند نگاهداشتن استخوان او قوت باه دهد—

کپه — بفتح اول و ثانی مشدد شاخ و شیشه و کدوئی حجامان باشد که بدان حجامت کنند و بضم اول نیز آمده است—

کپی — بفتح اول و کسر ثانی مشدد و غیر مشدد میمون را گویند عموماً و میمون سیاه را خصوصاً و بزبان علمی هند نیز میمون را کپی هی گویند و آن جانوریست شبیه بآدمی—

کپیدن — بروزن طپیدن بمعنی ربودن باشد

بیان چهارم

در کاف تازی با تاے قرشت مشتمل بر سی و دو لغت و کنایت

کت — بفتح اول و سکون ثانی تخت پادشاهان را گویند عموماً و تخت پادشاهان هندوستان را خصوصاً که میان آنرا بافته باشند و بمعنی کاریز هم آمده است چه چاه جوی کاریزکن را کتکن میگویند و بمعنی تخته و چوب نیز آمده است بسبب آنکه درودگر را کتگر و کتگار میگویند و بکسر اول بمعنی که تراباشد چنانکه گویند کت گفت یعنی که ترا گفت—

کتا — بروزن خطا بزبان ژند و پاژند کتابت و فرمان و نامه را گویند—

کتایون — بفتح اول و ضم یاے ابجد بروزن فلاطون نام مردے و نام زنے بوده است و در فرهنگ جهانگیری و مؤید الفضلا نام دختر قیصر روم نوشته اند که زن گشتاسپ بوده و اسفندیار از وست لیکن در مجمع الفرس سروری با یاے [illegible] بمعنی بجای یاے ابجد باے حطی آمده است والله اعلم—

کتابه — بکسر اول و فتح باے [illegible] این لغت را صاحب مؤید الفضلا در سلک لغات فارسی نوشته است بمعنی خطے

کہ آنرا البقلم جلی در روے کاغذ یا پارچۂ باریک نوشتہ باشند۔

کتارہ۔ بہ فتح اول بر وزن ہزارہ حربۂ ایست کہ بیشتر اہل ہند بر میان زنند و بکتار بحذف ہا مشہور است۔

کتالہ۔ بالام بر وزن و معنی کتارہ است کہ حربۂ اہل ہند باشد۔

کتام۔ بہ فتح اول و سکون میم بمعنی تالار باشد و آن عمارتی است کہ از چوب و تختہ سازند۔

کتان۔ بہ فتح اول و تشدید ثانی و سکون نون نوعے از جامہ باشد و آنرا از علف بافند طبیعت آن سرد و خشک است و پوشیدنش نشف رطوبت و عرق از بدن میکند گویند اگر کسی خواہد کہ بدن او لاغر شود در زمستان جامۂ کتان نو بپوشد و در تابستان جامۂ کتان شستہ و اگر خواہد کہ لاغر نشود برعکس یعنی در زمستان جامۂ کتان شستہ بپوشد و در تابستان نو و بے تشدید ہم درست است و دانہ را نیز گویند کہ از ان روغن چراغ گیرند و بعضے گویند باین معنی بکسر اول باشد و بے تشدید۔

کتخ۔ بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطہ دار بہ معنی کشک باشد کہ دوغ خشک شدہ است و ترکان قروت مے گویند و باین معنی بجاے حرف ثانی نون ہم آمدہ است و نان خورشے را نیز گویند کہ از شیر و دوغ ترش و نمک سازند و عربان شیراز گویند و بفتح اول و کسر ثانی چاشنی را گویند و آن ترشی و شیرینی بہم آمیختہ باشد۔

کتخ شیر۔ باشین نقطہ دار بر وزن تلخ گیر ماستے باشد کہ شیر و روغن و نمک دران ریزند و خورند و بعضے گویند ماستینہ باشد کہ روغن و شیر و نمک دران کنند۔

کتران۔ بر وزن و معنی قطران باشد و آن دارو ئیست سیاہ کہ از درخت عرعر کہ آن سرو کوہیست گیرند و بعضے گویند از درخت صنوبر میگیرند رشک و شپش را مے کشد و علت کر و جرب انسان و حیوان دیگر خصوصاً شتر گیں را مالیدن آن نافع باشد و قطران معرب آنست۔

کتروشتن۔ با تاے قرشت بر وزن پہلو شکن بلغت ژند و پاژند بمعنی ماندن و بجاے نہ رفتن باشد۔

کتش۔ بر وزن قفس بلغت ژند و پاژند بمعنی کوچک و خرد باشد و عربان صغیر گویند۔

کتغ۔ باغین نقطہ دار بر وزن شفق بمعنی اول کتخ است کہ کشک باشد۔

کتف بر زدن۔ کنایہ از شادی کردن و خوشحالی نمودن باشد۔

کتف سارہ۔ باسین بے نقطہ بر وزن خشت پارہ آن موضع را گویند از پشت اسپ کہ پیش زین بر ان باشد۔

کتک۔ بہ فتح اول و ثانی و سکون کاف نوعے از گوسفند است کہ دست و پاے او کوتاہ می باشد و بعربی نقد میگویند و آن گوسفند بحرینیست و بہندی نام دانہ ایست کہ آنرا بکوبند و بہ بیزند و در آب گل آلود ریزند آب را صاف کند۔

کتکار۔ بر وزن رفتار بمعنی درودگر باشد۔

کتکتو۔ بضم اول و سکون ثانی و کاف مضموم و فوقانی بواو کشیدہ بزبان گیلان کاکوتی باشد و بعربی سعتر خوانند۔

کتکر۔ بر وزن لشکر بمعنی کتکار است کہ درودگر باشد۔

کتکن۔ بر وزن مخزن چاہ جوے را گویند کہ کاریز کن باشد۔

کتل۔ بضم اول بر وزن جعل اسپ جنیبت باشد و آن اسپے ست زین کردہ کہ پیش پیش سلاطین و امرا برند و بمعنی تل بلند ہم آمدہ است کہ پشتۂ بلند خاک کوہ پست باشد۔

کتم۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و میم وسمہ را گویند و آن گیاہے باشد کہ زنان ابرو را بدان رنگ کنند و آن برگ نیل است چہ آنرا بعربی ورق النیل خوانند و در عربی بمعنی پوشیدن راز و اخفاے سر باشد و بعضے بہ فتح اول و ثانی گیاہے گویند شبیہ بوسمہ کہ آنرا داخل وسمہ کنند۔

کتنبر۔ باباے ابجد بر وزن قلندر مردم کاہل و لندہور

وشکم پرست و پرخور باشد۔

کتنبل۔ بالام بروزن و معنی کتنبرست کہ مردم شکم خوار ولندہوری و کاہل باشد۔

کتو۔ بفتح اول و ثانی بواو کشیدہ مرغ سنگخوارہ را گویند و بعربی قطا خوانند و بضم اول غوزۂ پنبہ باشد کہ غلاف پنبہ و پنبۂ نارسیدہ است۔

کت وست۔ بضم اول و میم این لغت از توابع است و بمعنی بعینہ باشد چنانکہ گویند فلانی کت وست بفلانہ کس میماند یعنی بعینہ باو میماند۔

کتیب۔ بکسر اول بروزن نہیب بندی باشد کہ برپای نہند و غلی کہ بر گردن گذارند۔

کتیر۔ بفتح اول بروزن حصیر سراب را گویند و آن شورہ زمینی باشد کہ در صحراہا از دور مانند آب نماید و زمین شورہ را ہم گفتہ اند و بضم اول نیز درست است و نوعی از قماش ہم ہست۔

کتیران۔ بفتح اول بروزن وزیران بمعنی قطران است و آن دوائی باشد کہ بر آدم و اسپ و استر و گاؤ و سگ گرگین مالند نیک شود۔

کتیرہ۔ بفتح اول بروزن نبیرہ صمغ درخت قتاد است و آن بوتہ باشد خاردار کہ شتر آنرا بخورد و گر سالی کہ باران کمتر بارد۔

کتیم۔ بضم اول بروزن ادیم خیک و مشکی را گویند کہ آب از و مطلقاً تراوش نکند و بمعنی شورہ زمین ہم ہست۔

بیان بیجم		

در کاف تازی با جیم ابجد مشتمل بر ہیجدہ لغت و کنایت

کج۔ بفتح اول و سکون ثانی نقیض راست باشد کہ آن خم و معوج و ناراست است و نوعی از ابریشم فرومایۂ کم قیمت را نیز گویند و بمعنی مطلق قلاب آمدہ است عموماً و قلابی کہ بدان تیغ در بخیدان اندازند و کشتیبانان کشتی خصم را بجانب خود کشند خصوصاً و بضم اول گیاہیست کہ کمانگران بر بازوی از جا بر آمدہ بندند و مہرۂ سفید کم قیمت را نیز گفتہ اند۔

کجا۔ بضم اول و ثانی بالف کشیدہ مختصر ہر کجاست و بمعنی ہر کجا نیز آید و بمعنی کہ بکسر کاف و چہ بکسر جیم فارسی باشد یعنی بجائی کہ و چہ استعمال میشود و بمعنی جا و مقام ہم آمدہ است چنانکہ گویند ہر کجا باشد یعنی در ہر جا و ہر مقام کہ باشد و بمعنی کی بفتح کاف کہ کلمۂ انکار است و کدام جا ہم ہست۔

کجابہ۔ بفتح اول و بای ابجد بروزن و معنی کجاوہ است و آن جائی باشد کہ جہت نشستن سازند و بر شتر بندند و آنرا بعربی ہودج خوانند۔

کجاز۔ بفتح اول بروزن نماز آلتی باشد از آہن مانند تیشہ و تبر و غیر آن۔

کج آغند۔ با غین نقطہ دار بروزن دماوند جامۂ باشد کہ درون آنرا بجای پنبہ ابریشم کج پر کردہ باشند و در روز جنگ پوشند۔

کج آگند۔ با کاف فارسی بروزن و معنی کج آغند است کہ جامۂ روز جنگ باشد۔

کجاوہ۔ با واو بروزن کجابہ است کہ بعربی ہودج گویند۔

کجبہ۔ بفتح اول و ثانی و بای ابجد مخفف کجابہ است کہ کجاوہ باشد۔

کجک۔ بفتح اول و ثانی و سکون کاف آلتی آہنی باشد سرکج و دستہ دار کہ فیلبانان بدان فیل را بہر طرف کہ خواہند برند و آن بمنزلۂ عنان است و چوب کجی را نیز گویند کہ بر سر چوب قبق بندند و چوب قبق چوبیست بلند کہ در میان میدان برپای کنند و گوہای طلا و نقرہ از آن آویزند و تیر بدان اندازند ہر کہ بر آن گوہا زد گوہا از آن او باشد و بعربی آنرا برجاس گویند و چوب سرکج را نیز گویند کہ بدان کوس و نقارہ نوازند [illegible] باشد سیاہ و کج بر پشت دم بط و اردک نر کہ آنرا [illegible] ان بر سر زنند و زنان ہم

گگاهی بر یک طرف سر بند کنند و مطلق قلاب را نیز گفته اند
و نام دارویی هم هست که در دار و هاے چشم بکار برند و آن
نوعی از گوش ماهی باشد و شیرازیان آنرا قصبک و عربان
حلزون و شنج خوانند و بمعنی غنچه هم بنظر آمده است که غنچه کوچک
باشد و کوزهٔ سفالی را نیز گویند که درون آن پر از خرما
کرده باشند۔

کج کلاه ۔ بفتح اول و ضم کاف کنایه از محبوب و
معشوق باشد۔

کجله ۔ بفتح اول بروزن بهله پرنده ایست از جنس کلاغ
و آن سیاه و سفید میباشد و آنرا عکه هم گویند و بعربی
عقعق خوانند و بهندی نام دوائیست و بعضی گویند بمعنی
دوا بحاے حطی است نه بجیم۔

کجور ۔ بروزن صبور نام دوائیست که آنرا زرنباد گویند
و اهل مکه عرق الکافور خوانند گویند این لغت هندیست۔

کجوک ۔ بضم اول بروزن سلوک نام علتی و مرضیست که
که آنرا کهنکو خوانند و بعربی عرق النسا گویند۔

کجومن ۔ بفتح اول و میم و ثانی بواو رسیده و سکون
نون بشیرازی دوائیست که آن را کاکنج گویند که
عروس در پرده باشد۔

کجوه ۔ بفتح اول و ثانی و ثالث مخفف کجاوه است
که عربان هودج خوانند۔

کجیرده ۔ بضم اول و ثانی بتحتانی رسیده و براے
قرشت زده و فتح دال بمعنی پیشوا و سرکردهٔ مردان باشد
و بضم اول و فتح ثانی نیز درست است و باین معنی با جیم
فارسی هم آمده است۔

کجیم ۔ بروزن قدیم برگستوان را گویند و آن پوششی باشد
که در روز جنگ پوشند و بر اسپ نیز پوشانند۔

کجین ۔ بفتح اول بروزن [illegible] برگستوانی باشد که در
درون آن بجاے پنبه [illegible] غنده باشد و در روز جنگ
پوشند و اسپ را نیز پوشانند و بکسر اول آرد و روغن آگوشته

بیان ششم

در کاف تازی با جیم فارسی مشتمل بر دوازده
لغت و کنایت

کچ ۔ بضم اول و سکون ثانی بمعنی فلوس ماهی باشد۔

کچری ۔ بکسر اول و سکون ثانی و راے بی نقطه بتحتانی
کشیده طعامیست مرکب از برنج و ماش و روغن و بیشتر
در هندوستان پزند۔

کچک ۔ بفتح اول بروزن لچک جانوریست که مشک آب
را پاره کند و آنرا مشک درنیز گویند۔

کچکول ۔ بروزن و معنی کشکول ست که گدا و گداے
کننده باشد چه کاسهٔ کچکول کاسهٔ گدایان ست و آن را
خچکول هم گویند که بجاے حرف اول خاے نقطه دار باشد

کچل ۔ بفتح اول و ثانی و سکون لام شخصی را گویند که
سر او موے نداشته باشد و زخم یا داغهاے زخم داشته باشد
و او را بعربی اقرع خوانند و آدمی و حیوانی را نیز گفته اند
که پاهاے او کج و اج باشد یعنی راست و درست نباشد
و بمعنی کچک هم هست و آن جانورے باشد که مشک آب را
پاره کند و باین معنی بضم اول نیز بنظر آمده است۔

کچله ۔ بضم اول و ثانی و فتح لام چیزیست از جمله سموم
خصوصاً گرگ و سگ را زود می کشد و آنرا بعربی قاتل الکلب
و خانق الکلاب گویند۔

کچلی ۔ بفتح اول و ثانی بروزن دغلی نام قریه ایست
از قراے صفاهان و مرضیست که طفلان را در سر بهم رسد
و بعد از نیک شدن موے بر نمی آرد۔

کچول ۔ با واو مجهول بروزن قبول جنبانیدن چفته
و سرین باشد بهنگام رقصیدن۔

کچه ۔ بفتح اول و ثانی انگشترے بی نگین خانه را گویند
یعنی حلقه باشد از طلا و نقره و غیره که بر انگشت کنند و

آنرا بعربی فنجه خوانند بفتح خاء نقطه دار و بدان شبها بازی کنند
کچه بازی همان ست و نرخ و چانه را نیز گویند که موضع رستن ریش
بیرون آمدن باشد۔
کچه گل کردن ۔ کنایه از ظاهر شدن و فاش گردیدن
چیزهای نهانی باشد۔
کچیر ۔ بروزن وزیر سرکرده و پیشوای مردمان را گویند۔
کچیرده ۔ بفتح اول و دال ابجد بمعنی کچیرست که سرکرده
و پیشوای مردمان باشد و بضم اول و فتح ثانی هم گفته اند۔

بیان هفتم

درکاف تازی باحاء حطی مشتمل بر نه لغت و کنایت

کحال شریعت ۔ اشاره بحضرت رسول صلوات الله
علیه و آله است۔
کحلا ۔ بضم اول و سکون ثانی و لام الف اسمیست مشترک
بر چند چیز اول برگ گاوزبان و آن دوائیست معروف که
لسان الثور خوانند و دوم مرزنگوش را گویند و آن نیز
دوائیست که آذان الفار خوانند و سوم خردل صحرائی باشد
و چهارم هوه جوه را گویند که ابوخلسا باشد۔
کحل خولان ۔ بفتح خاء نقطه دار دوائیست که آنرا
حضض یمانی گویند۔
کحل فارسی ۔ انزروت را گویند و آن صمغی باشد
سرخ و سفید که آنرا عنزروت خوانند۔
کحلی پرند ۔ بفتح باء فارسی کنایه از تاریکی شب باشد۔
کحلی چرخ ۔ کنایه از آسمان اول و سیاهی آسمان و
سیاهی شب باشد۔
کحلی پرند ۔ کنایه از تاریکی شب باشد۔
کحلی شب ۔ بمعنی کحلی روزست که کنایه از تاریکی
شب باشد۔
کحیلا ۔ بروزن هویدا حشیشه ایست که بفارسی گاوزبان
و بعربی لسان الثور خوانند۔

بیان هشتم

درکاف تازی باخاء نقطه دار مشتمل بر پنج لغت

کخ ۔ بضم و سکون ثانی گیاهی باشد که از درون آب روید
و از آن حصیر بافند و در خراسان انگور و خربزه بدان آویزند
و کرم را نیز گویند چه هرگاه گویند که بفلانه چیز کخ افتاده است
مراد آن باشد که کرم افتاده است و هر صورت مهیب و
زشتی باشد که بسازند و اطفال را بدان ترسانند و باین معنی
بفتح اول هم بنظر آمده است و بفتح اول نام شهری و
مدینه ایست و بکسر اول بمعنی تلخ و بی مزه باشد و گاهی
این لفظ را بجهت نفرت فرمودن اطفال از چیزی
که بخواهند با ایشان بدهند یا خواهند از ایشان پس گیرند گویند
کخته ۔ بضم اول بروزن خفته بمعنی شعله آتش باشد۔
کخج ۔ بضم اول و سکون ثانی و جیم گیاهی باشد که از آن
جاروب سازند و آتش هم بدان روشن کنند و باین معنی
با جیم فارسی هم آمده است۔
کخشنده ۔ بفتح اول و زای فارسی بروزن شرمنده
بمعنی دیو باشد که در مقابل پریست۔
کخ کخ ۔ بکسر هر دو کاف و سکون هر دو خا کلمه ایست که
آنرا در وقت نفرت فرمودن از چیزی گویند و صدای
خنده را نیز گفته اند و بضم هر دو کاف صدا و آواز سرفه
کردن و سرفیدن باشد و بمعنی حرارت و گرمی هم آمده
لیکن اشاره بحرکتش نشده۔

بیان نهم

درکاف تازی با دال ابجد مشتمل بر بیست و چهار لغت

کد ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی خانه باشد و بعربی
بیت خوانند و بمعنی تخت و اول هم آمده است و با تشدید
ثانی در عربی بمعنی جد و جهد و کوشش باشد و بلغت
زند و پازند بمعنی کس باشد بفتح کاف و عربان شخص گویند۔
کدامی ۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده و میم بتحتانی رسیده

سنگی باشد سبز تیره رنگ آن در سواحل بحور بهم می رسد خفیف و درشت می باشد ارباب صنعت آن را برقلمی طرح کنند۔

کدبا - بابای ابجد بالف کشیده بروزن فردا بلغت ژند و پاژند بمعنی دروغ باشد و بعربی کذب خوانند۔

کدبانو - بفتح اول بی بی و خاتون و بزرگ خانه را گویند چه کد بمعنی خانه و بانو بمعنی بی بی و خاتون باشد و در اصطلاح زنی را گویند که معتبر و موقر باشد و سامان خانه را بروجه لائق کند و پیش منجمان دلیل جسم است چنانکه کدخدا دلیل روح و کیفیت و کمیت عمر مولود را ازین دو حاصل استخراج کنند و این دو بی یکدیگر نمی باید که باشد و هر کدام ازین دو که بی دیگری باشد عمر مولود را بقا نبود و کدبانو را بیونانی هیلاج خوانند و معنی آن چشمهٔ زندگیست۔

کدخدا - بمعنی صاحب خانه باشد چه کد بمعنی خانه و خدا بمعنی صاحب و مالک آمده است و در اصطلاح و عرف شخصی را گویند که موقر و معتبر و کارساز و مهم گزار مردم باشد و پادشاه را هم کدخدای گویند و مردی را نیز گویند که زن داشته باشد و نزد منجمان دلیل روح است چنانکه کدبانو دلیل جسم باشد و کیفیت و کمیت عمر مولود را از هر دو دلیل استخراج کنند و اگر یکی ازین دو نباشد عمر مولود را بقائی نیست

کدر - بفتح اول و ثانی و سکون رای قرشت رستنی باشد بسیار خوشبوی و آنرا کادی گویند شراب آن حصبه و جدری را نافع است تا بحدی که کسی را که آبله بیرون می آید قدری شراب کادی بیاشامد اگر عدد آن پنج باشد بشش نرسد۔

کدرم - بضم اول و رای قرشت و سکون ثانی و میم غلهٔ باشد مانند ارزن و آن بیشتر در میان زراعت برنج روید۔

کدست - بضم اول و کسر ثانی و سکون سین بی نقطه و فوقانی وجب و دبست را گویند و بعربی شبر خوانند و آن مقداریست از پنجهٔ دست آدمی ما بین انگشت کوچک و انگشت بزرگ۔

کدفت - بفتح اول و ضم ثانی و سکون فا و فوقانی کاسهٔ سر را گویند۔

کدکده - با کاف و دال ابجد بروزن وسوسه آواز و صدای خایسک و سندان و امثال آن باشد۔

کدن - بکسر اول و ثانی و سکون نون مجمع و روستائی را گویند که قریب بده هزار مردم در ایام عاشورا آنجا جمع شوند و گریه کنند و چیز و مخنث و پشت پای را نیز گفته اند۔

کدنگ - بروزن تفنگ چوبی باشد که گازران و دقاقان جامه را بدان دقاقی کنند۔

کدنگه - با کاف فارسی بروزن خورنده بمعنی کدنگ است که بدان جامه دقاقی کنند۔

کدواده - بفتح اول و سکون ثانی و واو بالف کشیده و دال بی نقطه مفتوح بنای دیوار عمارت و خانه را گویند۔

کدویا - بفتح اول و بای بالف کشیده بروزن یهودا آش کدو را گویند چه با بمعنی آش است۔

کدوخ - بفتح اول و ثانی بواو مجهول کشیده و بجای نقطه دار زده بمعنی حمام و گرمخانه باشد و بمعنی جام هم بنظر آمده است۔

۱۵ مخفی نماند که کدوخ بمعنی حمام که معنی اول آنست در جمیع فرهنگهای مستعارفه است اما معنی دوم که جام بجیم باشد مختص برین کتاب و درین نظر است چه در منتهی و غیر آن از کتب لغات انگریزی بجای جام خام بجای معجمه نوشته اند اگر گویند چون صاحب برهان اشعاری بضبط حروفش نکرده محتمل که مرادش نیز خام بخا باشد که بغلط ناسخین نقطه بالا پایین آمده گوییم آری لیکن در جمیع نسخ موجوده جام بجیم نوشته بود مگر الا اگر در یک نسخه هم بجای یافتیم همچنان درست می نمودیم واللّه اعلم ۱۲

کدوداند - بہ فتح اول بروزن بیوداند کرم معدہ را میگویند

کدونیمہ - با نون بتحتانی رسیدہ و فتح میم کوزہ و ظرف شرابخورے را گویند -

کدوہ - بضم اول و ثانی بروزن ستوہ بمعنی خراشش و خراشیدن باشد و بمعنی گرفتن ہم آمدہ است -

کدہ - بفتح اول و ثانی بمعنی خانہ باشد ہمچو بتکدہ و بمعنی دہ نیز آمدہ است کہ بعربی قریہ گویند و بضم اول و فتح ثانی ملازہ را گویند و آن دو نکمہ مانند سے باشد در انتہاے کام و بمعنی خراشش و خراشیدن ہم آمدہ است و کلیدان خانہ و باغ و امثال آنرا نیز گویند و چوبکے را ہم گفتہ اند کہ کلیدان بدان بند شود -

کدین - بضم اول بروزن سرین بمعنی کدنگ است و آن چوبی باشد کہ گازران و دقاقان بدان جامہ را دقاقی کنند

کدینہ - بضم اول و فتح آخر کہ نون باشد بمعنی کدین است کہ چوب گازران و دقاقان باشد -

کدیور - بہ فتح اول و ثانی بتحتانی مجہول رسیدہ و واو مفتوح براے قرشت زدہ برزیگر و زراعت کنندہ را گویند و باغبان را نیز گفتہ اند و رئیس و ریش سفید قریہ و دہ را ہم می گویند و بمعنی کدخداے خانہ و صاحب خانہ و سرا ہم آمدہ است و کنایہ از دنیا و روزگار ہم ہست -

کدیوری - بمعنی برزیگری و دہقانے و زراعت کردن و باغبانے باشد -

بیان دہم

در کاف تازی با راے قرشت مشتمل بر یکصد و نود و سہ لغت و کنایت

کر - بضم اول و سکون ثانی نام دو رودخانہ ایست یکی در شروان و دیگرے در فارس و برین رودخانہ امیر عضد الدولہ دیلمی پلے بستہ است و بمعنی برنج ہم بنظر آمدہ است و عربان آزر خوانند و در عربی حوض آبی را گویند کہ ہر یک از طول و عرض و عمق آن سہ وجب و نیم در سہ وجب و نیم باشد و بفتح اول کسے را گویند کہ گوش او چیزے نشنود و بعربی اصم خوانند و بمعنی زور و قوت و تاب و توان و مراد و مقصود ہم آمدہ است -

کرا - بکسر اول و ثانی بالف کشیدہ مختصر ہر کرا باشد چنانکہ گفتہ اند ؎ کرا گنج و دانش بود پادشاست * یعنی ہر کرا و بمعنی کہ بکسر کاف ہم آمدہ است و بطریق استفہام بمعنی کدام کس را باشد چنانکہ ہرگاہ گویند کرا میگوئی مراد آن باشد کہ کدام کس را میگوئی و در عربی کرایہ را گویند کہ اجرت نشستن در خانہ و دکان کسے و بار کردن شتر و خر الاغ و امثال آن باشد و بفتح اول و تشدید ثانی سر تراش و حجام را گویند و آنرا کراے نیز میگویند باضافہ تحتانی در آخر -

کراجیدن - بہ فتح اول و کسر جیم ابجد بروزن تراشیدن بانگ و فریاد کردن مرغ خانگی را گویند در وقت بیضہ نہادن و با جیم فارسی ہم بنظر آمدہ است -

کراخ - بہ فتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بجاے نقطہ دار زدہ بانگ و فریاد ماکیان باشد در وقت بیضہ نہادن و با جیم ہم بنظر آمدہ است -

کراخان - با خاے نقطہ دار بروزن فراہان نام پسر بزرگ افراسیاب است -

کراد - بضم اول بروزن مراد جامۂ کہنۂ پارہ پارہ را گویند و باین معنی با زاے نقطہ دار ہم آمدہ است -

کرادہ - بضم اول بروزن کشادہ بمعنی کراد است کہ جامۂ کہنہ باشد و بفتح اول ہم بنظر آمدہ ہست و باین معنی بجاے حرف آخر راے بے نقطہ ہم گفتہ اند -

کرار - بضم اول بروزن و چار چوب زیرین در خانہ باشد کہ چوب آستان است و زمینے را نیز گویند کہ بجہت سبزے کاشتن و غیر آن مستعد کردہ و کنارہاے آن را بلند ساختہ باشند -

کرارا - بضم اول بروزن [illegible] ارا بمعنی کرار است کہ چوب

آستان و برخانه باشد و زمینے که بجهت زراعت کردن مستعد کرده باشند و باین معنی بجاے حرف ثانی واو هم گفته اند و بجاے حرف آخر دال ابجد هم بنظر آمده است والله اعلم۔

کراره ـ بفتح اول بروزن کناره جامهٔ کهنه پاره پاره را گویند۔

کراز ـ بضم اول بروزن گداز کوزهٔ آب سر تنگ باشد که مسافران با خود دارند و آنرا تنگ نیز گویند و بمعنی حوصله هم هست که چینه دان باشد و بفتح اول بمعنی اول هم آمده است و آن تب و حرارتے را نیز گویند که زنان را در وقت زائیدن از شدت درد بهم مے رسد و بکسر اول بمعنی خرام و راه رفتن از روے ناز و غمزه باشد و امر باین معنی هم هست یعنے بخرام و بیلے را نیز گویند دسته دار که بر دو طرف آن دو حلقه باشد و ریسمانے بر حلقهاے آن بسته می کشند و زمین را بدان مے کنند و هموار مے کنند۔

کرازان ـ بکسر اول بروزن و معنی خرامان است و کرازانیدن بمعنی خرامانیدن و کرازیدن بمعنی خرامیدن باشد و باین معنی در فرهنگ جهانگیری بضم اول و کاف فارسی آمده است۔

کراس ـ بضم اول و ثانی بالف کشیده و بسین بی نقطه زده پرندهٔ باشد سیاه و سفید که بر کنار آب نشیند و دُم جنباند۔

کراسه ـ بضم اول و ثانی مخفف و فتح سین بے نقطه مصحف و کلام خدا را گویند و با ثانی مشدد بعربی بمعنی دفتر و کتاب باشد۔

کراش ـ بفتح اول بروزن لواش بمعنی پریشانی باشد و نام مرغیست سبز رنگ بسرخی آمیخته۔

کراشه ـ بفتح اول و شین نقطه دار بمعنی طرز و روش و صفت و گونه باشد۔

کراشیدن ـ بروزن خراشیدن بمعنی تباه شدن کار و پریشان گردیدن باشد۔

کراشیده ـ بروزن خراشیده بمعنی پاشیده شده و آشفته و پریشان گردیده باشد و بمعنی تباه و نابود هم هست۔

کراغ ـ بضم اول بروزن سراغ گیاهے باشد که بازوے فرود آمده و استخوان از جاے بدر رفته را بدان بندند۔

کراک ـ بفتح اول بروزن هلاک نام پرنده ایست کبود و سفید و دُم دراز که بر لب آبها نشیند و دُم خود را جنباند و آنرا بعربی صعوه گویند و بعضے عکه را گفته اند و باین معنے بضم اول هم آمده است و بعضے گویند کرک ست که بودنه باشد و آن پرنده ایست پر خط و خال از تیهو کوچکتر که بعربی سلوی و بترکی بلدرچین خوانند۔

کراکا ـ بفتح اول بروزن سراپا بمعنی کراک است که بعضے عکه و بعضے صعوه و بعضے بلدرچین گویند و صحیح آنست که پرندهٔ باشد دُم دراز که پیوسته در کنار آب نشیند و دُم جنباند۔

کراکر ـ بفتح اول و کاف بروزن سراسر زاغ را گویند و آن پرنده ایست معروف و بضم اول و فتح کاف زاغ و کلاغ هر دو را گویند۔

کران ـ بفتح اول بروزن امان بمعنی کنار باشد که در مقابل میانست و بمعنی انتها هم هست که در مقابل ابتدا است و کرانه و گوشه گرفتن و دوری گزیدن را نیز گفته اند و بضم اول اسپے را گویند که رنگ او میانهٔ زرد و بور باشد و باین معنی بحذف الف هم آمده است گویند ترکیست۔

کرانه ـ بروزن زمانه بمعنی کران باشد که کنار است و مرغے را نیز گفته اند سیاه رنگ و بطی السیر یعنی تند نتوانند پرید۔

کراوش ـ بکسر اول و ضم همزه بروزن بهوش چرخ روغنگرے را گویند۔

کراویا ـ بمعنی کراویه است که زیرهٔ رومی باشد و آنرا نانخواه نیز گویند۔

کراه ـ بروزن تباه بمعنی کنار و انتها و نهایت باشد۔

کرایه ـ بفتح اول و آخر که تحتانی باشد مرغیست سیاه رنگ

دبطی الیسیر یعنی سست پرواز و بکسر اول اجرت بار کردن اسپ و شتر و غیرہ و اجرت نشستن در خانہ و دکان مردم باشد۔

کرب ــ بفتح اول و سکون ثانی و باے ابجد بمعنی اضطراب و اندوہ باشد و گویند عربیست۔

کرپا ــ بضم اول و سکون ثانی و باے فارسی بالف کشیدہ گیاہے باشد دوائی و آنرا اہل ہند زہرے گویند و باکاف فارسی ہم ہست و باباے ابجد نیز آمدہ است۔

کرپاسو ــ باسین بے نقطہ بروزن تنباکو نوعی از حرباست و آن کوچک میباشد و چون بزنند دمش از بدن جدا شود و تا دیرے حرکت کند و عربان وزغہ گویندش از موذیاتست و گویند ہر کہ وزغہ را بزند چنان باشد کہ ہفت من گندم بدرویشے تصدق کند و باشین نقطہ دار ہم آمدہ است۔

کرپاسہ ــ بروزن و معنی چلپاسہ ہست کہ وزغہ و کرپاسو باشد۔

کرپاشہ ــ باشین نقطہ دار بروزن و معنی کرپاسہ ہست کہ وزغہ و چلپاسہ باشد۔

کربال ــ بضم اول بروزن دنبال نام ولایتے ہست از فارس و بعربی آنجا ستہو ہست۔

کرپاوان ــ باباے فارسی و واو بروزن سرداران بمعنی کرپاست و آن گیاہے باشد دوائی کہ ہندو زہر گویندش۔

کرپایس و کرپایش ــ باسین بے نقطہ و شین نقطہ دار بروزن افزایش بمعنی کرپاسہ ہست کہ وزغہ و چلپاسہ باشد۔

کربز ــ بضم اول و ثالث بروزن ہرمز خیار دراز را گویند و بعربی قثاء الحمار خوانند۔

کربس و کربش ــ بفتح اول و ثالث و سکون سین بے نقطہ در لغت اول و شین نقطہ دار در لغت دوم ہر دو بمعنی جانوریست گزندہ و موذی از جنس چلپاسہ دست و پاے کوتاہ دارد و بیشتر در ویرانہا باشد گویند ہر کرا بگزد دندان او در زخم بماند و سام ابرص ہمانست۔

کربسو و کربشو ــ اول باسین بے نقطہ و دوم باشین نقطہ دار بروزن لبلبو بمعنی کرپاسہ ہست کہ چلپاسہ و وزغہ باشد۔

کربسہ و کربشہ ــ لغت اول بروزن مدرسہ و دوم بروزن انمشہ ہر دو بمعنی کربس ست کہ سام ابرص باشد۔

کربش پایہ ــ باباے فارسی نام رستنی باشد و آن در کنار دریاے ہند ہم میرسد و آنرا بانگشتان کربش کہ نوعے از چلپاسہ باشد تشبیہ کردہ اند۔

کربہ ــ بفتح اول و آخر کہ باے ابجد باشد مرغیست کہ آنرا سبزک می گویند و بمعنی وزغہ و چلپاسہ ہم آمدہ ہست و بضم اول و فتح آخر بمعنی دکان ست و رستنی و گیاہے ہم ہست کہ آنرا خورند و بعربی حلف گویند۔

کرت ــ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی نام میوہ خاریست کہ آنرا بعربی شوکۃ قبطیہ گویند و آن میوہ شبیہ ہست بخرنوب شامی و معرب آن قرظ باشد۔

کرتاخ ــ بروزن چخماق بمعنی عزم ہمت باشد یعنی امور عالیہ را دام کہ بنہایت نرسیدہ باشد بنظر او در نیاید۔

کرتلہ ــ بفتح اول و ثالث و لام بسیار مرد ناہموار درشت اندام را گویند۔

کرتوما ــ بامیم بالف کشیدہ بروزن محمودا نام حکیم دانشمندے بودہ از فارسیان۔

کرتہ ــ بضم اول و سکون ثانی و فتح فوقانی بمعنی پیراہن است و معرب آن قرطہ باشد و بعربی قمیص گویند و جامہ و قباے یک تہی و نیم تنہ را نیز گفتہ اند کہ عربان سربال خوانند و بکسر اول علفے باشد کہ از ان جاروب سازند و درخت کوچک خاردار کہ آنرا اشترخار گویند و بفتح اول قطعہ زمین زراعت کردہ و سبزی کاشتہ را گویند۔

کرتہ دشتی ــ بکسر اول گیاہے باشد خوشبوے کہ آن را بعربی اذخر گویند۔

کرتینہ ــ بروزن پشمینہ پردہ سفیدے باشد مانند کاغذ کہ

عنکبوت سازد و به درون آن رفته تخم نهد و بچه بر آرد و اگر آنرا بر بازوے کسے که تپ ربع میکرده باشد ببندند زائل شود۔

کرج ـ بفتح اول و سکون ثانی و جیم گوے گریبان را گویند و با جیم فارسی هم باین معنی و هم بمعنی شگاف گریبان پیراهن و کرته باشد و بکسر اول و ثانی پارچه را گویند که از گریبان بیرون آورند و آنرا بعربی قواره خوانند و تراشهٔ خربزه و هندوانه را نیز گفته اند و باین معنی بکسر اول و سکون ثانی هم آمده است و اصح این ست و بضم اول و سکون ثانی و جیم فارسی هم بمعنی تراشهٔ خربزه و هندوانه و غیر آن هست۔

کرجفو ـ با فاے سعفص بروزن لبلبو پرندهٔ باشد از تیهو کوچکتر و آنرا بعربی سلوی و بترکی بلدرچین گویند۔

کرجن ـ بضم اول بروزن بردن استخوان نرمے را گویند که توان جاوید مانند استخوان گوش و سر استخوان شانه و استخوان پهلو و مانند آن و آنرا بعربی غضروف خوانند و غرضوف نیز گویند۔

کرچه ـ بضم اول و فتح جیم فارسی خانهٔ باشد که فالیزبانان و مزارعان در سر فالیز و زراعت از چوب و علف سازند۔

کرخ ـ بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطه دار مخفف کرخت است که بے حس و بے شعور و بے خبر شده باشد و عضوے را نیز گویند که این حال بهم رساند و شخصے را نیز گویند که این حال داشته باشد و آن حال را بعربی خدر گویند و نام موضعے هم هست در ماوراء النهر و بفتح اول و سکون ثانی نام محلهٔ و نام دهے هست در بغداد که شاپور ذوالاکتاف آن را بنا کرده است۔

کرخت ـ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بمعنی اول کرخ است که بے خبر شده و بے حس و بے شعور گردیده باشد اعم از انسان و اعضاے انسان۔

کرخ نه راه ـ بازاے نقطه دار و راے بے نقطه و الف و ها بمعنی پیاده باشد که در مقابل سوار است۔

کرد ـ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد ماضی کردن است یعنی بفعل آورد و بمعنی کردار هم آمده است که کار و عمل و بفعل آوردنها باشد اعم از نیک و بد و شاخے را نیز گویند که در وقت پیراستن از درخت بریده باشند و بکسر اول هم آمده است و بضم اول نام طایفهٔ ایست مشهور از صحرانشینان و ایشان در زمان ضحاک پیدا شدند و قطعهٔ زمینے را نیز گویند که کنارهاے آنرا بلند کرده باشند و در میان سبزے بکارند یا زراعت دیگر کنند و زمین زراعت را گویند عموماً و کشت و زراعت شالی و برنج و سبزی خوردنی و تره و مانند آنرا خصوصاً و بمعنی آبگیر و آب انبار و تالاب هم هست که بعربی شمر گویند و چوپان و گوسفندچران را نیز گفته اند۔

کرداد ـ بروزن بغداد بناے عمارت و دیوار و امثال آن باشد و باین معنی بفتح آخر هم آمده است که کرداده باشد۔

کردار ـ بکسر اول بروزن بسیار بمعنی شغل و عمل و کار بفعل آوردنها باشد از نیک و بد و طرز و روش ... را نیز گفته اند۔

کردر ـ بفتح اول بروزن صرصر زمین پست پشته و زمین سخت و زمین کوه و دره را گویند۔

کردک ـ بکسر اول بروزن خرسک بمعنی لغز و چیستان باشد و آنرا بنظم و نثر از هم پرسند از نظم چنانکه ع آن چیست که پا و سر ندارد * گردست و دراز و در ندارد * مانند نمکش ستارگانند * جز نام دو جانور ندارد * کو خربوزه باشد و از نثر مثل اینکه پسر مادر شما و در از پدر شما چه چیز است مراد از آن مقنعه و دستار بود۔

کردگار ـ با کاف فارسی بروزن انتظار نامیست از نامهاے خداے تعالی و بمعنی دانسته و عمداً هم گفته اند۔

کردگان ـ با زاے نقطه دار در آخر بروزن امتیاز بمعنی کردگار است که نام خداے تعالی و دانسته و عمداً باشد در فرهنگ جهانگیری۔

کردمند ـ بروزن دردمند بمعنی جلد و تند و تیز و تعجیل و

شتاب وسخت باشد یعنی بسیار جلد و تند و تیز۔

کردنگ۔ بر وزن سرچنگ دیوث وابله و بی اندام باشد

کردنگل۔ بہ فتح کاف فارسی وسکون لام بمعنی کردنگ است که دیوث وابله و بی اندام باشد۔

کردو۔ بر وزن بدخو شاخی را گویند که از درخت بریده باشند

کرده کار۔ بر وزن هرزه کار مردم جلد و کاردان و کار آزموده و تجربه کار را گویند و نکرده کار در مقابل این است

کردلین۔ بہ فتح اول و ثالث بتحتانی رسیده ولام مسکور بنون زده نوعی از انجدان است وآنرا انجدان رومی گویند و چارپایان را خوردن آن باعث زیادتی نتاج گردد یعنی بچه بسیار آورند۔

کرز۔ بضم اول وسکون ثانی وزای نقطه دار زمینی را گویند که بجهت سبزی کاشتن و زراعت دیگر هموار کرده و کنارهای آنرا بلند ساخته باشند۔

کرزمان۔ بہ فتح اول وسکون ثانی ومیم بالف کشیده بر وزن مرزبان آسمان را گویند مطلقا و بمعنی عرش اعظم هم گفته اند که آسمان نهم باشد و باین معنی بفتح اول و ثانی هم آمده است که بر وزن نمکدان باشد۔

کرزن۔ بر وزن گردن نیم تاج مرصعی بوده است که ملوک پیشین از بالای سر خود بجهت تیمن و تبرک می آویخته اند و گاهی بر سر نیز می نهاده اند و تاجی را نیز گویند که از دیبا دوخته باشند و با کاف فارسی هم آمده است و در عربی میان سر و فرق سر را خوانند و بمعنی زنبیل هم هست۔

کرزه۔ بضم اول و فتح ثالث بمعنی کرز است که زمینی باشد برای کاشتن تخته تخته ساخته و هموار نموده و کنارهای آنرا بلند کرده باشند و آن بلندی را نیز گویند که در کنارهای مرز کنند و بفتح اول و ثالث مادرزادی را گویند که آلت تناسل نداشته باشد۔

کرزه ماه۔ بضم اول ومیم بالف کشیده و بهازده رستنی و گیاهی باشد بغایت خوشبوی و آبیاری کشت و زراعت را نیز گویند۔

کرس۔ بضم اول و فتح ثانی وسکون سین بی نقطه بمعنی چرک و ریم اندام باشد و پیچ و شکن موی را نیز گویند و موی پیچیدهٔ مجعد را هم گفته اند و بعضی بضم اول و ثانی بمعنی چرک و ریم و بضم اول وسکون ثانی موی پیچیده را گویند که موی باف باشد و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است و بکسر اول در عربی سهل و نسب چیزی و خانهای درهم پیوسته و متصل بهم و بول و سرگین بر هم نشسته و بر سر هم جمع شده را گویند۔

کرسان[۱]۔ بہ فتح اول بر وزن ترسان ظرفی باشد مدور و صندوق مانند که از گل یا از چوب سازند و نان و حلوا و میوه و امثال آن در آن گذارند و بکسر اول بلغت هندی مزارع و زراعت کننده را گویند۔

کرسب۔ با بای ابجد بر وزن و معنی کرفس است آن رستنی باشد که خورند۔

کرستون۔ با تای قرشت بر وزن شفق گون بمعنی قپان باشد وآن ترازو مانندی است که چیزها بدان وزن کنند و بهمین معنی لفظ کرستان هم بنظر آمده است که بعد از واو الف باشد۔

کرسطوس۔ بکسر اول و ثانی وسکون ثالث و طای حطی بواو کشیده و بسین بی نقطه زده بلغت انجیل نام باری تعالی است جل جلاله و با اول و ثانی مفتوح عیسی علیه السلام را گویند۔

کرسف۔ با فای سعفص بر وزن و معنی کرسب است که کرفس باشد وآن رستنی بود که خورند۔

[۱] پوشیده نماند که کرسان لفظ هندی بمعنی کشاورز است آنرا کسان نیز گویند وآن هردو مشتق است از لفظ سنسکرت که کرشمان بکسر کاف وشین نقطه دار باشد بمعنی خداوند زراعت چه کرش بمعنی زراعت و کشتکاری آمده و مان بمعنی خداوندست ۱۲

کرسنج - بروزن شطرنج بمعنی کم همتی باشد و آن ضعف نفس است از طلب مراتب عالیه -

کرسنه - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح نون چرک و ریمی را گویند که بر روی زخم بسته و سخت شده باشد و بفتح اول و سکون ثانی و فتح ثالث و نون نام غله ایست تیره رنگ و طعم آن مابین ماش و عدس باشد آنرا مقشر کرده بگاو دهند گاو را چاق و فربه کنند و بیونانی ارونس خوانند و باشین نقطه دار هم بنظر آمده است -

کرسه - بضم اول و فتح ثانی و سین بی نقطه چرک و ریم را گویند و موی پیچیده و مجعد را نیز گفته اند و در عربی بکسر اول و سکون ثانی اصل هر چیز و بول و سرگین در هم نشسته را گویند -

کرسی خاک - بضم اول و سکون ثانی کنایه از کرهٔ خاک است که زمین باشد و بضم اول و ثانی ماکیانی را گویند که از جنبیدن باز ایستاده باشد -

کرسی دار مجلس طور - کنایه از حضرت موسی علیه السلام است -

کرسیدن - بفتح اول بروزن ترسیدن بمعنی فریب دادن و فروتنی کردن باشد و باین معنی باشین نقطه دار هم آمده است و صحیح آنست -

کرسی زر - بفتح زای نقطه دار کنایه از آفتاب عالمتاب است و کنایه از روز هم هست که بعربی یوم خوانند و کنایه از کفل و سرین سیم بدنان باشد -

کرسی شش گوشه - کنایه از دنیا و روزگار است باعتبار شش جهت که پیش و پس و زیر و بالا و چپ و راست باشد -

کرش - بفتح اول و ثانی و سکون شین نقطه دار بمعنی فریب و خدعه و چاپلوسی و فروتنی و افتادگی باشد و بسکون ثانی هم باین معنی و هم بمعنی چرک و ریم اندام آمده است و بضم اول و ثانی ریسمانی را گویند که از موی بافته باشند و بکسر اول و سکون ثانی آواز و صدائی باشد که در وقت خواب از راه دماغ [illegible] آید -

کرشته - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و فتح فوقانی بمعنی خس و خاشاک باشد -

کرشف - بروزن اشرف بمعنی پنبه باشد که بعربی قطن خوانند و شحم الارض نیز گویند و بعضی گویند باین لفظ هم عربیست -

کرشمه - بکسر اول و فتح آخر که میم باشد بروزن فرشته ناز و غمزه و اشاره بچشم و ابرو باشد -

کرشنه - بکسر اول و فتح نون بمعنی کرسنه است و آن غله باشد تیره رنگ مابین ماش و عدس که آنرا مقشر کرده بگاو دهند گاو را فربه کند و صاحب فرهنگ جهانگیری میگوید که اگرچه در فرهنگهای دیگر این غله باشین نقطه دار آمده اما غلط است والله اعلم -

کرشه - بفتح اول و سکون ثانی و ثالث مفتوح بمعنی کرش است که فریب و خدعه و چاپلوسی و فروتنی و افتادگی و آدم بازی دادن باشد و بضم اول و ثانی ریسمانی را گویند که از موی تافته باشند -

کرشیدن - بفتح اول و ثانی بروزن طلبیدن بمعنی فریب دادن و فروتنی کردن و چاپلوسی نمودن و آدم بازی دادن باشد و بفتح اول و سکون ثانی هم آمده است که بروزن بخشیدن باشد -

کرغ - بضم اول بروزن مرغ بمعنی کراغ است و آن گیاهی باشد که کمانگران بر بازوی فرود آمده و استخوان از جای بدر رفته بندند -

کرغست - بروزن بدمست گیاهیست و آن گل زردی دارد و به چارپایان دهند و بیشتر خورش خرالاغ کنند و بعضی گویند تره بهاریست طعم آن تیز و تند می باشد تر و تازه آنرا پزند و خورند و چون خشک شود بجز و گاو دهند و آنرا بعربی قنابری و غلول خوانند -

کرف - بفتح اول و سکون ثانی و فا سوادی باشد که زرگران بکار برند و بمعنی قیر هم آمده است و آن صمغی باشد سیاه

و بضم اول هم گفته اند.

کرفت — بکسر اول و ثانی و سکون فا و فوقانی چرک و کثافت باشد و شخصی را نیز گویند که خود را از نجاست پاک نسازد و ملاحظه از نجاست نکند.

کرنج — بر وزن اعرج گیاهی باشد که بدان آتش افروزند تا درمنه و عربان ابوسریع گویندش.

کرفس — بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و سین بی نقطه رستنی باشد که از آن ترشی سازند یعنی در میان سرکه اندازند و خورند گویند تخم آن شهوت مردان و زنان را برانگیزاند و ازین جهت است که زنانی را که بچه شیر می دهند از کرفس خوردن منع کنند.

کرفش — بر وزن سفرش چلپاسه و وزغ را گویند و آن خانه بسیار است گویند زدن و کشتن آن جانور آنقدر ثواب دارد که کسی هفت من گندم بمستحق بدهد.

کرفه — بکسر اول و سکون ثانی و فتح ثالث بمعنی ثواب است که در مقابل گناه باشد.

کرک — بفتح اول و ثانی و سکون کاف مرغیست از تیهو کوچکتر که بعربی سلوی و بترکی بلدرچین گویندش و نام شهریست از مضافات بیت المقدس و بزبان بخارا سقف خانه را گویند و بفتح اول و سکون ثانی مرغ خانگی و ماکیان باشد و کبک را نیز گفته اند و آن دو قسم می باشد دری و غیر دری دری بزرگتر و غیر دری کوچکتر و سرطان و خرچنگ را نیز گویند و بمعنی مردم چشم هم بنظر آمده است و شاخ درخت را هم میگویند و با کاف فارسی در آخر کرگدن را گویند و آن جانوریست معروف در هندوستان شبیه بگاومیش و بر سر بینی شاخی دارد گویند اگر زهره او را خشک کرده بخور کنند باد بسیار بی اختیار از مردم رها شود و بضم اول و فتح دوم سر بی مو را گویند که از کچلی شده باشد و کچل را هم گفته اند و بضم اول و سکون ثانی ماکیانی را گویند که از بیضه کردن باز آمده

و سست شده باشد و پشم نرمی را نیز گویند که از بن موی بز بروید و آن را بشانه برآورده بریسند و شال و امثال آن بافند و از آن تکیه و نمد و کلاه و کپنک مانند آن هم مالند.

کرکاس — با کاف بر وزن الماس تخم گیاهیست که آن را دوسر گویند و در میان زراعت گندم و جو روید گرم و خشک است در اول و دوم و محلل ورم خنازیر باشد و شیلم همانست.

کرکام — بر وزن سرسام بمعنی قوت و توانائی و مراد و مقصود باشد.

کرگدن[۱] — بفتح اول و کاف فارسی و دال ابجد بر وزن نسترن جانوری باشد شبیه بگاومیش و بر سر بینی شاخی دارد گویند بچه آن در شکم مادر پنج سال بماند و بعد از یک سال سر برمی آورد و علف می خورد و چرا می کند بهمین طریق تا چهار سال بعد از آن برمی آید و میگریزد و حکمت درین آن است که زبان مادر او بسیار درشت است و بچه در نهایت نزاکت تاب لیسیدن مادر ندارد و پوستش پاره می شود و بعضی گویند کرگدن پرنده ایست که فیل ده ساله را شکار کند و بعضی دیگر گفته اند که جانوریست بغایت بزرگ و فیل شکار و بر پشت او خارها باشد مانند ستونی و هر فیلی را که شکار کند بر پشت خود دارد و بجهت بچهای خود آورد گویند چون قوت او نزدیک شود فیلی بر پشت او باشد و فراموش کند تا آن فیل بگندد و کرم در آن افتد و چون فیل تمام شود کرمان سر بجان او گذارند و او را شروع در خوردن کنند هم بدان جراحت بمیرد و بعضی گویند فیل آبی است والله اعلم و معرب آن کرکزن باشد بضم کاف اول و فتح کاف دوم و زای نقطه دار مشدد.

۱ مخفی نماند که در قاموس وغیره کتب لغت عربی کرکدن بدال مهمله مشدد آمده اما بزای معجمه چنانچه مصنف ذکر کرده در هیچ یک از کتب لغت عربی و انگریزی یافته نشد ظاهرا سهو مصنف باشد والله اعلم بالصواب ۱۲

کرکر - بفتح دو کاف و سکون دو را یکی از نامهای خدای تعالی است جل جلاله و بمعنی کامگار هم آمده است که پادشاه صاحب اقبال باشد و درخت کاج را نیز گویند و بعربی صنوبر خوانند و بکسر هر دو کاف نوعی از باقلا باشد و معرب آن جرجر است و باین معنی با کاف فارسی هم هست -

کرکرانک - بروزن پیلوانک استخوان نرمی باشد که آنرا بعربی غضروف خوانند -

کرکرک - بروزن کفترک نام پرنده ایست دم دراز که در کنارهای آب نشیند و دم جنباند و بعربی صعوه خوانند و عکه هم گفته اند و بعضی کرک را گویند که سلوی و بلدرچین باشد -

کرکردهن - بفتح اول و ثالث و رابع بواو رسیده و های مکسور بنون زده معجونی باشد از کبابه شگفته و قلنجه و بسباسه و صندل مقاصری و سنبل الطیب و مازو و عسل قوت دل بخشد و قبض آورد -

کرکرهن - بفتح اول و ثالث و کسر ها و سکون نون بلغت بربری دوائیست که آنرا عاقرقرحا خوانند و آن بیخ طرخون کوهی است -

کرکری - بفتح اول و ثالث بروزن سرسری استخوان نرمی را گویند که آنرا توان خائیدن مانند استخوان سر شانه و غیره که بعربی غضروف خوانند و بضم اول و ثالث هم بنظر آمده است -

کرکز - بفتح اول و ضم ثالث و سکون ثانی و زای نقطه دار بمعنی علامت راه و دلیل و راهبر باشد -

کرکس - بروزن اطلس مرغ مردارخوار باشد و بعربی نسر گویند و کنایه از تیر هم هست که عربان سهم خوانند -

کرکسار - با کاف فارسی بروزن شرمسار نام ولایتی است و نام پهلوانی هم بوده تورانی و بهمن بن اسفندیار او را دستگیر کرده و او بهمن را از سیب داده از راه استخوان که بی آب و علف بود بدر برد و بهمن در هفت شب داد در اقبال آورد

کرکسان فلک - اشاره بنسر طائر و نسر واقع است که دو صورت اند از جمله چهل و هشت صورت فلک البروج -

کرکس ترکش - بکسر رابع تیر پرداری را گویند که در ترکش گذارند چه کرکس بمعنی تیر هم آمده است -

کرکس فلک - شعرا را گویند و آن ستاره ایست از ثوابت

کرکفیز - با فا بروزن رستخیز بمعنی کفگیر باشد و آن چمچه ایست سوراخ دار -

کرکم - با کاف بروزن مرهم قوس قزح را گویند و بمعنی زعفران هم آمده است و بعضی گویند بیخ ورس است و آن گیاهی باشد مانند گیاه کنجد -

کرکما - با میم بروزن مرحبا پرنده ایست دم دراز که بعربی صعوه گویند -

کرکمان - بضم اول بروزن ترکمان دوائیست که آنرا جند قوقی گویند و بفارسی اندہ قو قو خوانند بر کلف مالند نافع باشد -

کرکمیسه - بفتح اول و ثالث و میم بتحتانی کشیده و سین بی نقطه مفتوح نام گلیست خوشبوی که چند رنگ می شود و بیشتر در کوه الوند می باشد -

کرکن - بفتح اول و ثالث بروزن ارزن غله ولبل را گویند یعنی گندم و جو و نخود و باقلا که نیم رس شده باشد و همچنان با شاخ و برگ بریان کنند و خورند و بضم ثالث و کسر ثالث هم گفته اند و با کاف فارسی نیز آمده است -

کرم - بفتح اول و ثانی و سکون میم کلم برادر شلغم را گویند و در عربی بمعنی جوانمردی و همت باشد و به سکون ثانی سبزه را گویند که بر لبهای جوی آب رسته باشد و جو چهارپا را نیز گویند از درخت و بوته و امثال آن که از کنار جوی آب روئیده و در عربی درخت انگور را خوانند و بضم اول و سکون ثانی بمعنی غم و اندوه و گرفتگی دل باشد و بمعنی زخم و جراحت نیز آمده است -

کرکوز - باکاف بوزن سرو وز بمعنی علامت راه و دلیل و راهبر باشد-

کرکی - بضم اول و سکون ثانی و ثالث تحتانی رسیده پرنده ایست که آنرا کلنگ خوانند اگر مغز سر کلنگ را در چشم کشند شبکوری را ببرد-

کرماسیس - با دو سین بی نقطه بروزن مقناطیس یونانی گوشت سرخی را گویند که در اندرون چشم آدمی پیدا شود-

کرمان شهان - با شین نقطه دار و ها بروزن بریان زبان نام شهری و مدینه ایست-

کرمائیل - بروزن عزرائیل نام یکی از آن دو پادشاهزاده باشد که مطبخی ضحاک بودند و هر روز یک کس را برای مغز سرش میکشتند و یک کس را آزاد می کردند و بجای آن یک کس مغز سر گوسفند داخل می نمودند بجهت آنکه ضحاک داشت و گویند کردان از آن جماعت اند-

کرم بادامه - بکسر اول و میم کرم قزه را گویند که کرم ابریشم باشد یعنی تخم ابریشم چه بادامه پیله را گویند که ابریشم از آن بهم می رسد-

کرم دانه - بکسر اول تخم نوعی از بادریون است که آنرا بفارسی هفت برگ خوانند و مور دانه نیز گویند و منفعت آن جرم دافع باشد-

کرم دشتی - بفتح اول رستنی باشد صحرائی و بغایت بلند میشود و مانند عشقه و لبلاب بر درختها می پیچد و خوشه میوه آن زیاده بر ده دانه نمی شود و آنرا بعربی کرمة البیضا خوانند-

کرمک - بکسر اول و فتح ثالث بروزن خشتک تصغیر کرم است و آن ریشتان را نیز گویند که بدان رشته شوید و لغز و چیستان را هم گفته اند و بفتح اول در مؤید الفضلا بمعنی طعامی باشد که از باقلا پزند-

کرمند - بروزن فرزند بمعنی شتاب کار باشد و تند و تیز و تعجیل و شتابکاری را نیز گویند-

کرمیخ - بروزن و معنی گل میخ ست که میخ سرپهن آهنی باشد و میخ سر بزرگ چوبی را نیز گویند-

کرن - بضم اول بروزن سخن اسپی را گویند که رنگ او میان زرد و بور باشد-

کرنب - بفتح اول و ثانی و سکون نون و بای ابجد کلم را گویند و آنرا در ماست پرورده کنند و خورند و در آشها نیز داخل سازند و بهترین آن کلم رومی ست و بسکون ثانی و فتح نون دوائیست که چون بسگ دهند سگ را در ساعت بکشد و بتازی قاتل الکلب خوانند و بقلة الانصار نیز-

کرنبا - با بای ابجد بروزن سمن سا آش کلم را گویند چه اصل آن کرنب با است و با بمعنی آش باشد و بضم اول و کسر ثانی نوعی از ساز باشد که از دو روده گران ست و باین معنی بجای بای ابجد یای حطی هم آمده است-

کرنج - بفتح اول و کسر ثانی و سکون نون و جیم سیاه دانه باشد و آن تخمی است سیاه که بر روی نان کنند و بضم اول و کسر ثانی نیز آمده است و بکسر اول و فتح ثانی هم باین معنی است و ختر نیک ابوجهل را و زهر قاتل را هم می گویند و باین دو معنی بفتح اول و ثانی نیز گفته اند و با جیم فارسی درست است-

کرنجو - با جیم بروزن سمن بو بمعنی کابوس است و آن سنگینی باشد که در خواب بر مردم افتد-

کرند - بضم اول بروزن خجند میدان اسپ دوانی را گویند و رنگیست مخصوص اسپ که آنرا کرن خوانند و جرگه و حلقه زدن مردم باشد و دیگی را نیز گویند که رنگرزان لقم در رنگهای دیگر در آن جوشانند و نام رودخانه ایست که از طرف زرد کوه می آید که مسکن لران است و از نواحی صفاهان میگذرد و بضم اول و ثانی لیف جولاهگان و شوی مالان باشد و آن جاروب مانندیست که بدان آش و آهار بر تار جامه مالند-

کرنده - بضم اول بروزن کننده بمعنی کرند است که میدان و رنگ مخصوص اسپ و حلقه و جرگه مردم و دیگ رنگرزی

ورودخانۂ زردہ کوہ سکن لران باشد ولیف جولاہگان را
نیز گویند و باین معنی بفتح اول وکسر ثانی ہم گفتہ اند۔
کرنگ۔ بروزن تفنگ اسپ آل را گویند و بمعنی میدان
وجاے صف کشیدن سپاہ باشد و بیرگرد و حلقہ زدن مردم و
سپاہ را ہم مے گویند و نام رودخانۂ ایست۔
کرنگانی۔ باکاف فارسی بروزن نمکدانی نام نوعے از
انگور است۔
کرنگہ۔ بضم اول باکاف فارسی بروزن و معنی کرندہ است کہ
میدان اسپ دوانی وصف کشیدن وحلقہ زدن مردم وسپاہ
ورنگ مخصوص اسپ دیگ رنگ زیسے و نام رودخانۂ زردہ کوہ
باشد وبضم اول وثانی لیف جولاہگان را گویند۔
کرنہ۔ بفتح اول ونون وسکون ثانی نام قریہ ایست از
روستاق بدخشان ودر آنجا امرود وناشپاتی بغایت خوب
میشود و بزبان ہندی نوعی از ترنج است مدور و بسیاری
و از نارنج بزرگتر مے شود و بکسر اول خاریست کہ آنرا اشترخار
مے گویند و بعضے گویند ماریست کہ آنرا اشترخار خوانند و
کنہ را نیز گفتہ اند و آن جانوریست کہ بر بدن شتر و
گاو چسپد و خون خورد۔
کرو۔ بفتح اول وثانی بواو کشیدہ پردۂ سفیدے را
گویند مانند کاغذ کہ عنکبوت سازد و در آن تخم کند و بچہ برآرد
وبضم اول وثانی نام یکے از خویشان افراسیاب است و
او در کشتن سیاوش سعی بسیار کردہ و بکسر اول وفتح ثانی
دندانے را گویند کہ میان آن تہی و کاواک شدہ باشد
وکشتی وجہاز کوچک را نیز گفتہ اند و بفتح اول وسکون
ثانی ہم بمعنی دندان میان تہی وکاواک شدہ آمدہ است۔
کروا۔ بروزن حلوا بمعنی رخنہ گرفتن و دحمل کردن و چیدہ
باشد باہم۔
کروان۔ بروزن مروان نام [illegible] است کہ قوت مفرح دارد
و نام مرغے ہم ہست و باین [illegible] جا بفتح اول وثانی

ہم آمدہ است۔
کروبیان۔ بفتح اول وثانی مشدد بواو رسیدہ وکسر بائے
ابجد وتحتانی بالف کشیدہ و بنون زدہ فرشتگان مقرب را
گویند وایشان را در عالم اجسام ہیچ تعلق وتدبیر وتصرفی نیست
کروت۔ بضم اول بروزن قروت بمعنی فربہ باشد کہ در
برابر لاغر است۔
کروتنہ۔ بفتح اول وثانی وفوقانی ونون وسکون ثالث
عنکبوت را گویند۔
کروخ[۱]۔ بضم اول وثانی وسکون ثالث وخاے نقطہ دار
نام قریہ ایست از قراے عالم۔
کروخان۔ باخاے نقطہ دار بروزن خروسان نام برادر
پیران ویسہ است۔
کرود۔ بضم اول بروزن سرود چاہ بسیار عمیق را گویند کہ آب
از آن بدشواری توان کشید و بفتح اول ہم گفتہ اند۔
کروز۔ بازاے نقطہ دار بروزن خروس بمعنی عیش ونشاط
وشادی وطرب باشد واندوہ وملالت را نیز گفتہ اند و بازی
فارسی ہم آمدہ است۔
کروس۔ بکسر وسکون ثانی وفتح ثالث وسین بے نقطہ
ساکن لغز وچیستان باشد۔
کروش۔ بضم اول بروزن خروش شکنبہ را گویند۔
کروکہ۔ بفتح اول وکاف بروزن کبوترکے از نامہاے
خداے تعالی است جل جلالہ۔
کرون۔ بضم اول وفتح ثالث وسکون ثانی ونون اسپے را
گویند کہ رنگ او رہین زرد و بور باشد۔
کرونیس۔ بفتح اول وثانی بواو رسیدہ ونون بتحتانی کشیدہ
وسین بے نقطہ زدہ نام جزیرۂ ایست کہ وامق سلاو عذرا
در آن جزیرہ مے بود۔

[۱] پوشیدہ نماند کہ کروخ قریہ ایست از مضافات خراسان چنانچہ منتخب لبند
کموس باین تصریح نمودہ ۱۲۔

گروه - بضم اول و ثانی بواو مجہول رسیده و بهازده ثلث و ثلث یک فرسخ را گویند و آن سه ہزار گز است و بعضی گویند چہار ہزار گز و نہ زیاده ازین نیست و آنرا بعربی کراع[1] خوانند و بمعنی آرامگاه و آشیانہ مرغان و غیره نیز آمده است و بہ فتح اول و ثالث و سکون ثانی دندان میان تہی و کاواک را گویند و بہ فتح اول و ثانی و ثالث جانورے باشد سیہ رنگ گویند زخم آن جانور زیاده بر زخم مار است -

گرویا - بر وزن اغنیا تخمیست که آنرا زیرهٔ رومی گویند و ناشخواه ہمانست بر روے خمیر نان باشد و خوردن آن بناشتا قوت معده دہد و کرویا و زنیان ہم میگویندش -

گرویز - بہ فتح اول و سکون ثانی بر وزن شبدیز بمعنی نطق و ادراک کلیات باشد و شرف انسان باین فضیلت است و بفتح اول و ثانی ہم آمده است -

گروی زره - بکسر زاے نقطه دار و راے قرشت و سکون ہا نام یکے از خویشان افراسیاب است و او در کشتن سیاوش سعی بسیار کرده -

گره - بہ فتح اول و ثانی و خفاے ہا پوست دست و پا و اعضا را گویند که بسبب کار کردن بسیار سخت شده و پینہ بستہ باشد و بمعنی چرک ہم آمده است که عربان وسخ مے گویند و سکر را نیز گفتہ اند و آن روغنی باشد که از دوغ گیرند و بمعنی حجره ہم ہست که خانهٔ کاروان سرا و مدرسہ باشد و خانهٔ عنکبوت را ہم مے گویند که دران تخم کند و بچہ برآرد و آنرا مانند کاغذ سفید سازد و زنگار باشد سے را گویند که بر روے نان و میوه و امثال آن نشینند و معرب آن کرج باشد چہ ہر چیز کره گرفتہ را مکرج خوانند و نوعے از خار ہم ہست که عصارهٔ آنرا اسیفے فشردهٔ آنرا اقاقیا گویند و بزبان ہندی دست برنجن باشد و آن حلقہ ایست از طلا و نقره و غیره که در دست کنند و نام شہرے ہم ہست و بہ فتح اول و سکون ثانی در عربی بمعنی ناخوشنودی و نارضامندی و جبر باشد و بضم اول و سکون ثانی ہم باین معنی و ہم بمعنی دشوار باشد که در مقابل آسان است و بضم اول و فتح ثانی مشدد بچہ اسپ و ستور و خر الاغ را گویند و با غیر مشدد گوئے را که با چوگان بازند و بچہ اسپ و خر را نیز گفتہ اند و ہر چیز که گرد و مدور باشد مطلقاً و عناصر را ہم مے گویند بطریق اضافت ہمچو کرهٔ آتش و کرهٔ ہوا و کرهٔ آب و کرهٔ خاک و بمعنی کلیدان و دندانہ کلیدان ہم آمده است -

کرهٔ آب - بالتشدید ثانی کنایہ از موج آب باشد و بے تشدید ثانی آبے که زمین را احاطہ کرده است -

کرهٔ تن - بہ فتح اول و ثانی بر وزن عدعن عنکبوت را گویند -

کرهٔ لاجورد - کنایہ از آسمان ست -

کرهٔ و ہم سوز - بمعنی کرهٔ لاجورد ست که کنایہ از آسمان باشد -

کری - بہ فتح اول و ثانی بتحتانی کشیده علتیست معروف در گوش و پردهٔ سفیدے را نیز گویند که عنکبوت بجہت تخم کردن و بچہ برآوردن میسازد -

کریاس - بکسر اول بر وزن الیاس دربار پادشاہان و امرا و اعیان را گویند و در عربی بالاخانہ را گویند و خلوتگاه سلاطین و امرا را ہم گفتہ اند و محوطهٔ درون سرا و طہارت خانہ که بر بالاے خانہ و حجره سازند -

کریان - بضم اول و سکون ثانی و ثالث بالف کشیده و بنون زده بمعنی قربانی و فدا باشد یعنی بدلی که خود را یا دیگرے را از بلا برہاند و بکسر ثانی ہم باین معنی باشد و بکسر اول در عربی خواب آلود و پینکی زننده را گویند -

---

[1] بدانکہ لفظ کراع که در جمیع نسخ موجودهٔ برہان قاطع بہمین شکل و عنوان واقع است درین مقام بغایت نامناسب است زیرا که معنیے که مراد مصنف است در کتب لغت عرب باوجود تفحص تام ہم اصلا بنظر نرسیده و ہیچ یک از معانی متعارفهٔ آن که در کتب لغت مسطور و بر السنہ مشہور است مناسبتے بدین مقام ندارد و لہذا تصحیحاً للکتاب تنبیہاً للطلاب حرفے چند بقلم آمد واللہ اعلم بالصواب ۱۲ -

کریچ — بفتح اول وکسر ثانی وسکون تحتانی وجیم بمعنی خانهٔ کوچک باشد مطلقاً وخانهٔ کوچکی را گویند که از نی وعلف سازند مانند خانه که دهقانان درکنار زراعت وفالیز سازند وبالاری هم گفته اند که بر بالای خرمن غله ناکوفته سازند تا باران ضایع نه کند وباین معانی بضم اول وباجیم فارسی هم آمده است وکولک وپر ریختن جانوران پرنده را نیز گویند خصوصاً چرغ وباز وشاهین وامثال آنرا۔

کریچه — بضم اول بروزن کلیچه خانهٔ کوچک را گویند مطلقاً وخانهٔ که دهقانان از چوب وعلف درکنار زراعت سازند وباجیم فارسی هم درست است۔

کریر — بضم اول وثانی تحتانی کشیده وبرای بی نقطه زده بمعنی پیش کار ویاکار باشد وبفتح اول درعربی آواز وصدا کردن کسی باشد که سینهٔ او گرفته باشد وصدای کسی که اورا خفه میکرده باشد وصدا وآواز خرخری که دروقت مردن از آدمی ظاهر می شود۔

کریز — بضم اول وثانی تحتانی کشیده وبزای نقطه دار زده بمعنی کریچ است که خانهٔ کوچک وخانهٔ علفی باشد وپر ریختن پرندگان را نیز گویند وبمعنی کنج وگوشهٔ خانه هم آمده است وبفتح اول نیز گفته اند۔

کریزه — بضم اول بروزن ومعنی کریچه است که خانهٔ کوچک وپر ریختن مرغان باشد۔

کریزی — بضم اول وثانی ورابع هر دو تحتانی کشیده مردم پیر ومسنی را گویند که در فوای او هم قصوری بهم رسیده وخرف شده باشد وشاهین وبازی را نیز گویند که در صحرا بسر خود تولک کرده باشد یعنی پر ریخته باشد چیزی هم هست که بجور دپرندگان شکاری دهند تا زود تولک کند وپر بریزد۔

کریس — بکسر اول وثانی تحتانی کشیده وبسین بی نقطه زده بمعنی فریب وخدعه وچاپلوسی باشد وباکاف فارسی هم درست است۔

کریسه — بکسر اول وفتح سین بی نقطه بمعنی کریس است که فریب وچاپلوسی باشد وباکاف فارسی نیز آمده است۔

کریسیدن — بکسر اول مصدر کریس است که بمعنی فریب دادن واز راه بردن وچاپلوسی کردن باشد وباکاف فارسی نیز آمده است۔

کریشک — بکسر اول وثانی تحتانی مجهول رسیده وفتح شین نقطه دار وسکون کاف مرد جنگی وجنگ کننده را گویند وجوجهٔ مرغ را نیز گفته اند وبمعنی مغاک وگودال هم بنظر آمده است۔

کریشنک — بضم اول وکسر ثانی وشین نقطه دار مفتوح بنون وکاف فارسی زده مغاک وگوه را گویند۔

کریغ — بضم اول وثانی تحتانی کشیده وبغین نقطه دار زده بمعنی گریز باشد که از گریختن است وبمعنی پر ریختن جانوران پرنده هم بنظر آمده است۔

کریفتن — بروزن ومعنی گریختن باشد وباکاف فارسی هم آمده است۔

کریم — بروزن قدیم نام یکی از اجداد رستم زال است ونام شهر کرمان هم بوده است ودر عربی جوانمرد وبخشنده را گویند۔

کریمان — بروزن نریمان نام جد دوم رستم زال است که پدر نریمان باشد ونام شهر کرمان هم بوده است ودر عربی کرم کنندگان وجوانمردان باشد۔

کرینونتن — با دو نون بروزن بریدو فگن بلغت زند وپازند بمعنی خواندن باشد۔

کریودوم — بفتح اول وثانی تحتانی رسیده وواو ساکن ودال بی نقطه بواو کشیده وبمیم زده بمعنی خیانت است وآن ودیعت وامانت را خیانت کردن وانکار نمودن باشد۔

کریون — بروزن افیون دوائیست بسیار تلخ وآن را قنطوریون دقیق خوانند زهر مجموع گزندگان را نافع است۔

بیان یازدہم

درکاف تازی بازای نقطہ دار مشتمل بر بیست و ہفت لغت

کزـ بفتح اول وسکون ثانی مخفف کزا باشد و نام ولایتی است از ہندوستان و بفتح اول وثانی ہم باین معنی میگویند۔

کزابہ ـ بابای ابجد بروزن و معنی کجاوہ است ـ

کزاد ـ بفتح اول بروزن سواد جامۂ کہنہ را گویند و بکسر اول ہم گفتہ اند۔

کزار ـ بضم اول بروزن غبار نشتر حجام را گویند۔

کزاغ ـ بضم اول بروزن سراغ گیاہیست کہ آن را وچوب آنرا بر بازوے فرود آمدہ و استخوان از جاے بدر رفتہ بندند و عربان اشق خوانند۔

کزاوہ ـ بروزن و بمعنی کجاوہ است ـ

کزایش ـ بکسر اول بروزن فزایش بمعنی درخورد ولائق باشد و بضم اول ہم ہست و چوبے را نیز گویند کہ خرد گاؤ را بدان رانند و باکاف فارسی ہم آمدہ است ـ

کزبا ـ بباے ابجد بروزن فردا نوعے از ریواس باشد وآن میوہ ایست کوہی باندام ساق دست۔

کزبرہ ـ بضم اول وثالث و فتح راے قرشت کشنیز را گویند وآن رستنے باشد معروف سرد و تر ہست در آخر درجۂ اول گویند چہل درہم عصارۂ آن کشندہ باشد و گویند غوشت

کزبود ـ بروزن فرمود کدخدا و رئیس را گویند۔

کزبہ ـ بفتح اول وباے ابجد بروزن سبزہ بمعنی کنجارہ ہست کہ نخالہ و ثفل مغزہاے روغن گرفتہ باشد۔

کزد ـ بفتح اول بروزن نرد شاخے را گویند از درخت کہ در وقت پیرایش و پاکاوش از درخت بریدہ باشند۔

کزدیدن ـ بادال ابجد بروزن برچیدن بمعنی پیراستن باشد کہ بریدن شاخہاے زیادتی درخت ہست ـ

کزردن ـ بضم اول بروزن کنک زن بمعنی چارہ جوئے وچارہ جستن باشد۔

کزرہ ـ بضم اول بروزن حجرہ گیاہے باشد خوشبوے وآب وان کشت زار و زراعت سیراب را نیز گویند۔

کزطخون ـ باطاے حطی وخاے نقطہ دار بروزن عنبرگون دارو ئیست کہ آنرا عاقرقرحا گویند قوت باہ دہد و باین معنے بازاے فارسی وتاے قرشت ہم آمدہ است ـ

کزغ ـ بضم اول و فتح ثانی و سکون غین نقطہ دار مخفف کزاغ است وآن گیاہے باشد کہ بر بازوے فرود آمدہ و استخوان از جاے بدر رفتہ بندند و عربان اشق گویند و بسکون ثانی ہم آمدہ است کہ بروزن مرغ باشد۔

کزف ـ بفتح اول وثانی بروزن خزف بمعنی قیر باشد و آن دارو ئیست سیاہ و بدبوے کہ بیشتر بر شتران گرگین مالند و نقرہ و سیم سوختہ را نیز گویند و با ثانی مکسور نیز باین دو معنے آمدہ است و بضم اول وسکون ثانی ہم گفتہ اند و سواد سنگ را نیز گویند کہ زرگران بکار برند۔

کزم ـ بفتح اول بروزن جزم سبزۂ باشد کہ بر کنار حوض ولب جوے روید۔

کزلک ـ بکسر اول ولام وسکون ثانی وکاف کارد کوچک وقلم تراشے را گویند کہ نوک آن کج باشد و نوک تیغ و دشنۂ کج را نیز گفتہ اند و بمعنی اول باکاف فارسی ہم آمدہ است ـ

کزن ـ بفتح اول وثانی وسکون نون روستا و مجمعے را گویند کہ در ایام عاشورا مردم بسیار دران جمع شوند و چیز دمخنث را نیز گفتہ اند۔

کزندہ ـ بفتح اول وکسر ثانی وسکون ثالث و دال بے نقطہ مفتوح لیفے باشد کہ جولاہگان بدان روے کار را ہموار کنند وآنرا بعربی شوکۃ الحائک خوانند و بعضے گویند جوالے باشد شبکہ دار کہ بدان کاہ کشند۔

کزنہ ـ بفتح اول وثالث وسکون ثانی مرغے باشد سیاہ و سفید و سرے بزرگ دارد و بکسر اول ہم گفتہ اند و گشنیز ہم ودوائی کہ آنرا بعربی بزر الا[illegible] ریس خوانند۔

كزنى - بمعنى تر و خشك باشد و بعضے بمعنى گل تر و خشك آورده اند و بهر دو معنى با كاف فارسى هم آمده است۔

كزوا - بفتح اول و سكون ثانى و واو بالف كشيده بروزن فروا نوعے از ريواس است و آن ميوهٔ باشد كوهى بادام سان درست۔

كزوان - بكسر اول و سكون ثانى و ثالث بالف كشيده و بنون زده بادرنگبويه را گويند و آن دوائيست كه بفارسى بالنگو خوانند هر كه از برگ و تخم و بيخ آن قدرے در خرقه كند و با ابريشم محكم به بندد و با خود نگاه دارد هر كه او را ببيند دوست دارد و محبوب القلوب گردد۔

كزوغ - بفتح اول و ثانى بواو كشيده و بغين نقطه دار زده مهرهٔ گردن انسان و حيوانات ديگر باشد۔

بيان دوازدهم

در كاف تازى بازاے فارسى مشتمل بر سى و پنج لغت و كنايت

كژ - بفتح اول و سكون ثانى بمعنى كج است كه نقيض راست باشد و قسمے از ابريشم فرومايه و كم قيمت بود كه بعربى قز گويند و بعضے گفته اند كه قز معرب كژ است و بضم اول بيخ درخت باشد۔

كژابه - باباے ابجد بروزن و بمعنى كجاوه است۔

كژاته - بفتح اول و تاے قرشت پيلهٔ ابريشم را گويند۔

كژار - بضم اول بروزن و چار چينه دان مرغان باشد و بعربى حوصله گويندش و باين معنى در فرهنگ جهانگيرى باكاف و زاے فارسى آمده است والله اعلم و بفتح اول بمعنى پاره باشد كه از دريدن است و امر باين معنى هم هست يعنى پاره كن۔

كژاريدن - بفتح اول بروزن تراشيدن بمعنى پاره كردن و دريدن باشد۔

كژآغند - باغين نقطه دار بروزن و ماوند جامهٔ باشد كه درون آن را بجاے پنبه ابريشم پر كنند و بخيه بسيارے زنند و روزهاے جنگ پوشند۔

كژآغندش - بكسر دال بے نقطه و سكون شين نقطه دار بمعنى كژآغند است كه جامهٔ روز جنگ باشد۔

كژآگند - بفتح كاف فارسى بروزن و معنى كژآغند است كه جامهٔ كج آگندهٔ روز جنگ باشد۔

كژآگندش - باكاف فارسى بروزن و معنى كژآغندش است كه برگستوان باشد۔

كژاوه - بروزن و معنى كجاوه است كه بعربى هودج خوانند۔

كژترخون - باتاے قرشت و خاے نقطه دار بروزن عنبرگون داروئيست كه آنرا عاقرقرحا خوانند قوت باه دهد و باطا حلى هم آمده است۔

كژخاطران - كنايه از مردم ناموزون و كج طبيعت باشد۔

كژدم - بادال ابجد بروزن انجم جانوريست گزنده كه آنرا بعربى عقرب گويند و نام يكے از دوازده برج فلك هم هست و آن برج هشتم است۔

كژدم بحرى - نوعے از ماهى خاردار است و آن تيره رنگ بسرخى مائل مے باشد و بر سر آن ماهى خاريست كه عوض نيش اوست و بدان ميزند گويند زهرهٔ او شبكورے را و نزول آب را نيز از چشم نافع باشد۔

كژدم خواره - باخاے نقطه دار و واو معدوله و الف و راے بے نقطه مفتوح نام جانوريست در ديار خوزستان از ولايت فارس گويند چون براه ميرود دم خود را بر زمين مے كشد و هر كرا بزند هلاك شود۔

كژدم گردون - بكسر ميم كنايه از برج عقرب است كه برج هشتم فلك البروج باشد۔

كژدم نيلوفرى - بمعنى كژدم گردون است كه كنايه از برج عقرب باشد۔

كژدمه - بفتح اول و ميم در آخر نام دمبليست بسرخى مائل كه در اطراف ناخن پيدا ميشود و بعربى داحس گويند۔

کژرف - بروزن اشرف گیاہے باشد بنایت بدبوے چون بردست گیرند بوے آن مدتہا از دست نرود۔

کژطرغون - باطاے حطی بروزن ومعنی کژترخون است کہ عاقرقرحا باشد۔

کژغا - باغین نقطہ دار بروزن صحرا مخفف کژغاوست وآن گاوسے باشد کہ در کوہہاے مابین ختا وہندوستان بہم می رسد وآنرا بترکی آنجا قطاس مے گویند۔

کژغان - بروزن ومعنی قزغان ست کہ دیگ طعام پزی باشد

کژغاو - بسکون واو در آخر بمعنی کژغاست وآن گاوسے باشد کہ درمابین کوہہاے ہندوستان وختا بہم میرسد دُم او برگردن اسپان وسرہاے علم بندند وآنرا بترکی ختائی قطاس مے گویند وبعضے گویند گاو دریائیست وآن باعتبار بحرے قطاس خوانند۔

کژف - بضم اول وسکون ثانی وفا لغزہ وسیم سوختہ را گویند وقیر را نیز گفتہ اند وآن چیزے باشد کہ بر شتر گرگین مالند وسواد زرگری را نیز گفتہ اند۔

کژک - بروزن فلک آہنے باشد سرکج ودستہ دار کہ فیلبانان بدان فیل را بہرجانب کہ خواہند برند وچوب کجے را گویند کہ برسرچوب قبق کہ چوب بلند میان میدان ست ببندند وگوہہاے طلا ونقرہ ازان آویزند وتیر بران اندازند ہرکہ بزند گوہاے طلا ونقرہ باو تعلق دارد وآنرا بعربی برجاس خوانند وچوب سجے کہ کوس ونقارہ بدان نوازند وکلید کلیدان را نیز گویند وپرسے باشد سیاہ وکج برپشت دم بالا زدہ آنرا بیشتر شاطران برسرزنند وگاہے زنان ہم بریک طرف سرنہند کنند ومطلق قلاب را نیز گفتہ اند وکوزہ گِلی وسفالے باشد کہ میان آنرا از خرما پر سازند۔

کژگا - باکاف فارسی بالف کشیدہ مخفف کژگاوست کہ گاو قطاس باشد ودم آنرا برگردن اسپ وسر علم بندند۔

کژگاو - باکاف فارسی بروزن ومعنی غژغاوست وآن گاوسے باشد کہ در کوہہاے مابین ختا وہندوستان بہم میرسد وبترکی ختائی قطاس میگویندش وبعضے گویند گاو دریائی وبحری قطاس بسبب آن خوانند وقطاس دُم آن گاوُ ست وبعضے ہمان دُم را کژگاو مے گویند یعنی ابریشم گاو چہ کژ بمعنی ابریشم ہم آمدہ ست وآنرا برسر علمہا وگردن اسپان بندند۔

کژمازون - بامیم وزاے نقطہ دار بروزن افلاطون نام داروئیست دوائی۔

کژمژزبان - طفلے را گویند کہ نو بسخن درآمدہ زبانش بکلمات فصیح جاری نشدہ باشد۔

کژنہ - بفتح اول ونون پنبہ ووصلہ وپارہ را گویند کہ بر جامہ دوزند وبعربی رقعہ خوانند۔

کژور - بروزن صبور زرنباد را گویند وآن بیخ گیاہے باشد تلخ مزہ ودر دواہا بکار برند۔

کژوند - بروزن فرزند پرۂ کلیدان را گویند۔

کژہ - بفتح اول وثانی کجک فیل را گویند وآن آہنے باشد سرکج ودستہ دار کہ فیلبانان بدان فیل را بہرطرف کہ خواہند برند وآن فیل را بمنزلۂ عنان ست وہر قلاب را گویند عموماً وقلاب قنارۂ قصابان را کہ بران گوشت آویزند خصوصاً وبمعنی ملازہ ہم آمدہ ست وآن گوشت پارۂ باشد درابتداے حلق کہ محاذی بیخ زبان آویختہ ست وآنرا بعربی لہاۃ خوانند وچوب سرکج کہ دہل ونقارہ را بدان نوازند وچوبکے کہ بدرون کلیدان افتد ومحکم شود وباین معنی با راے بے نقطہ ہم بنظر آمدہ ست ودر مؤید الفضلا نوشتہ ست کہ کرہ بفتح راے بے نقطہ کلیدان ست وبزاے نقطہ دار دندانۂ کلیدان۔

کژیم - بروزن نسیم بمعنی برگستوان باشد وآن پوششے ست کہ درون آنرا بجاے پنبہ ابریشم کژ پر کنند وبخیہ زنند ودر روز جنگ پوشند وبراسپ ہم پوشانند

کژپین - بر وزن کمین بمعنی برگستوان است و آن جامهٔ باشد که در روز جنگ پوشند و بر اسپ نیز پوشانند۔

بیان سیزدهم

در کاف تازی با سین بے نقطه مشتمل بر سی و شش لغت و کنایت

کس - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی مردم باشد چه کسی دمی و ناکسی نامردمی را گویند و عقلا و دانشمندان را نیز گفته اند و بضم اول موضع جماع زنان باشد که عربان فرج خوانند۔

کسا - بر وزن رسا گلیم و پلاس را گویند۔

کساد - بر وزن سواد ناروا شدن متاع و کالا باشد۔

کسار - بضم اول بر وزن دچار بمعنی خورنده باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بخور لیکن این لفظ را بغیر از غمگسار و میگسار با چیزے دیگر ترکیب کرده اند و نان گسار و آب گسار نه گفته اند و با کاف فارسی مشهور است اما در مؤید الفضلا با کاف تازی نوشته اند و اصح نیز این ست چه گساردن که مصدر است در فرهنگ جهانگیری با کاف فارسی به معنے گذاشتن آمده است نه بمعنی خوردن و الله اعلم۔

کساردن - بضم اول بر وزن شماردن بمعنی غم خوردن و باده خوردن باشد لا غیر و بکاف فارسی بمعنی گذاشتن۔

کسارنده - بر وزن شمارنده بمعنی کسار است که غم خورنده و باده خورنده باشد۔

کسبر - بضم اول و باے ابجد و سکون ثانی و راے قرشت بیونانی زفت را گویند و آن صمغ مانندے باشد سیاه که بر سر کجلان و کشتی و جهاز چسپانند۔

کسبرج - بفتح اول و باے فارسی و راے قرشت و سکون ثانی و جیم در آخر بمعنی مروارید باشد که بعربی لولو خوانند۔

کسبره - بضم اول و باے ابجد و فتح راے قرشت و سکون ثانی بمعنی گشنیز است و آن رستنئے باشد معروف که تازهٔ آنرا و خشک آنرا با نبات بسایند و بخورند نفع تمام کند و آتش بیمار کنند و خشک آنرا با نبات بسایند و بخورند لغو گاه فرو نشاند و منی را خشک سازد و گویند چهل درم آب گشنیز کشنده و مهلک است۔

کسبه - بضم اول و سکون ثانی و فتح باے ابجد کنجاره را گویند و آن باقی مانده و ثفل تخمهائے باشد که روغن آنرا گرفته باشند۔

کستر - بر وزن کفتر خارے باشد سیاه و آنرا لبسوزانند۔

کستل - بر وزن مهل جعل و سرگین گردانک را گویند۔

کستن - بر وزن گفتن بمعنی کوفتن باشد۔

کسته - بر وزن خفته غله کوفته باشد که هنوز ش پاک نکرده باشند یعنی از کاه جدا نشده باشد و سرخ مرد را نیز گویند و آن رستنی باشد بسیاهی مائل که عربان عصی الراعی خوانند۔

کستی - بضم اول بر وزن سستی بمعنی کشتی باشد و آن چنان است که دو کس بر هم چسپند و یک دیگر را بر زمین زنند و اصل این لغت کستی است چه از کستن مشتق است که بمعنی کوفتن باشد و چون در فارسی سین بے نقطه و شین نقطه دار بهم تبدیل مے یابند بنا بر آن کشتی خوانند و بمعنی زنار هم آمده است و آن ریسمانی باشد که ترسایان و هندوان بر کمر بندند و گاهے بر گردن هم افگنند و ریسمانے را نیز گویند که کشتی گیران خراسان بر کمر بندند و در عرف ایشان زنار خوانند و معرب آن کستیج است و کستین هم بنظر آمده است که بعد از تحتانی نون باشد۔

کستیمه - بفتح اول بر وزن لسینمه خارے را گویند که شتر آنرا برغبت تمام خورد۔

کسری - بکسر اول و سکون ثانی و راے قرشت بتحتانی کشیده نام انوشیروان عادل است و هر یک از پادشاهان عجم را نیز کسری مے گفته اند۔

کسط - بضم اول و سکون ثانی و طاے حطی دوائیست که آنرا قسط گویند بول و حیض براند و فالج و استرخاے اعضا را نافع باشد۔

کسک - بفتح اول و ثانی بر وزن نمک بمعنی قلیه گوشت باشد و نام پرندهٔ هم است سیاه و سفید که اورا عکه گویند

و بعربی عقعق خوانند و بترکی بمعنی کلوخ باشد۔

کسمہ۔ بفتح اول بروزن وسمہ موے چند باشد کہ زنان از سر زلف ببرند و پیچ و خم دادہ برخسار گذارند و بعضے گویند کہ زلف عملی ست و آنرا از یال اسپ بکنند و بر روے خود گذارند و بعضے گویند کہ کسمہ آن موے سیاہی ست کہ درین زمان زنان عراقی در پیش سر بندند و نان کلیچہ را ہم گفتہ اند۔

کسناج۔ بانون بروزن کجواج کاسنی را گویند و آن رستنی باشد دوائی کہ آنرا ہندبا خوانند۔

کسندر۔ بفتح اول و ثانی و ضم دال ابجد بروزن مسخرناکس و نااہل را گویند و بروزن چقندر ہم آمدہ است کہ بضم اول و ثانی باشد۔

کسنک۔ بکسر اول و نون بروزن خشنک نام غلہ باشد مابین ماش و عدس و بہر دو شبیہ ست و آنرا مقشر کردہ بگاو دہند گاو را فربہ کند و آنرا بیونانی ازدنس و بعربی رعی الحمام خوانند۔

کسنی۔ بفتح اول و سکون ثانی و نون بتحتانی رسیدہ مخفف کاسنی ست و آن گیاہے باشد دوائی و تلخ و باین معنے بکسر اول ہم گفتہ اند و بکسر اول صمغیست بدبوے کہ آنرا بعربی حلتیت گویند و معرب آن قسنی باشد و باین معنی باکاف فارسی ہم آمدہ است۔

کسوت جان دادن۔ بکسر اول کنایہ از خاصیت دادن و حیات دادن و زندہ کردن باشد۔

کسوت کافوری۔ کنایہ از برف است کہ کوہ و دشت را پوشانیدہ باشد و آن چیزیست مانند پنبۂ حلاجی کردہ کہ در ایام زمستان ببارد و زمین را سفید کند۔

کسود۔ بکسر اول و سکون دال ابجد بروزن فرصت بمعنی خرق است و آن درشتی کردن باشد با مردم۔

کسور۔ بضم اول بروزن قصور بمعنی صرفہ کردن و نگاہداشتن چیزے باشد و در عربی زمین سرازیر و سرابالا و پست و بلند را گویند۔

کسون۔ بفتح اول بروزن درون نام یکے از علمای مجوس ست و باعتقاد او اصل منحصر در سہ عنصر ست کہ آب و آتش و خاک باشد و ہر سہ را قدیم میداند و ہستی موجودات را از ہستی آنہا و گوید صور اسرافیل ہوائیست کہ قرۃ العین وجود عبارت از آن ست و بتناسخ قائل ست۔

کسہ۔ بفتح اول و ثانی بمعنی آسانی باشد کہ در مقابل دشواری است و باین معنی باشین نقطہ دار ہم گفتہ اند۔

کسیدا۔ با دال ابجد بروزن مسیحا داروئیست کہ آن را سلیخہ گویند و بلغت ہندی کھیلا خوانند و آن شبیہ ست بدارچینی حیض و بول را براند و بجاے دال ابجد لام ہم آمدہ ست۔

کسیس۔ بروزن نفیس داروئے باشد کہ بسبب آن جوہر فولاد ظاہر گردد و بلغت اہل حبشہ شراب باشد کہ عربان خمر گویند و بعضے گویند کسیس نبیذ خرما و ارزن است۔

کسیقون۔ با قاف بروزن شبیخون نوعے از سوسن صحرائی باشد و آنرا عربان سیف الغراب خوانند۔

کسیل۔ بضم اول و ثانی بتحتانی مجہول کشیدہ و بلام زدہ بمعنے نامزد کردن باشد و بمعنی روانہ کردن و دفع نمودن ہم ہست و باین معنی بحذف لام نیز گفتہ اند و باکاف فارسی ہم آمدہ است۔

کسیلا۔ بالام بروزن نصیرا بمعنی کسیدا است کہ سلیخہ باشد و آن پوست درختے ست شبیہ بدارچینی و قرفہ با عسل ضماد کنند درد دندان را نافع باشد و دندان را محکم سازد۔

کسیلہ۔ بفتح اول و ثانی و رابع نوعے از کسیلا ست کہ سلیخہ باشد۔

بیان چہاردہم

در کاف تازی با شین نقطہ دار مشتمل بر ہفتاد و پنج لغت و کنایت

کش۔ بفتح اول و سکون ثانی نام شہریست از ماوراء النہر

نزدیک بنخشب و مشہور بشہر سبز گویند حکیم بن عطا که بمقنع شہرت دارد مدت دو ماه ہر شب ماہے از چاه سیام که در نواحی آن شہر است بیرون مے آورد که چہار فرسنگ در چہار فرسنگ پرتو می انداخت و ستاره زحل را ہم مے گویند و سینه را نیز گفته اند که بعربی صدر خوانند و ہر گوشه و پیغوله را گویند عموماً و گوشه و پیغوله ران را خصوصاً و بمعنی بغل و تہیگاه ہم آمده است و دست در بغل کردن و از روے ادب دستہا بر تہیگاه نہادن را نیز کش گویند و بمعنی خوش و نیک باشد چنانکه گویند کش رفتار و کش گفتار است یعنے خوش رفتار و خوش گفتار است و زخم و ریشے را نیز گویند که بر دست و پاے شتر بہم می رسد و از ان پیوسته زرد آب بیرون می آید از بیم آن شتران صحیح را داغ کنند که مبادا با آنہا سرایت کند و آنرا بعربی غره خوانند بضم غین نقطه دار و امر بکشیدن ہم ہست یعنے بکش و اسم فاعل ہم آمده است که کشنده باشد ہمچو جفاکش یعنے جفا کشنده و کنایه از خورنده ہم ہست ہمچو پیاله کش یعنے شراب خور و بضم اول امر بکشتن و فاعل کشتن باشد و بکسر اول مرکب است از کاف خطاب و شین ضمیر بمعنی که او را چنانکه گویند کش گفت یعنی که او را گفت و او را که گفت و اسم بر خیزانیدن شاه شطرنج است و فتیکه در خانهٔ مہرهٔ حریف نشسته باشد و امر بدور کردن و راندن مرغ خانگی نیز ہست و بمعنی کشته ہم آمده است و آن خطے باشد که بجہت باطل نمودن بر نوشته کشند۔

کشا ۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده امر بکشودن و فاعل کشودن و باز کردن باشد و باکاف فارسی شہرت دارد۔

کشاخل ۔ بضم اول و فتح خاے نقطه دار و سکون لام نام جنسے از غله باشد و آنرا شاخل نیز گویند و از ان نان پزند و بضم خاے نقطه دار ہم بنظر آمده است۔

کشاد ۔ ماضی کشادن و باز کردن و فتح نمودن و خندیدن و تیر از کمان رہا کردن باشد یعنے کشود و باز کرد و فتح نمود و خندید و تیر از کمان رہا کرد و با [illegible] فارسی شہرت دارد

و بمعنی فراخ ہم آمده است که نقیض تنگ باشد۔

کشادنامه ۔ بضم اول اگرچه این لغت باکاف فارسی شہرت دارد ولیکن در چندین نسخهٔ قدیم بجنسه و در مؤید الفضلا باکاف تازی آمده است و بمعنی منشور و فرمان پادشاہان و بمعنے طلاقنامه ہم گفته اند۔

کشاک ۔ بفتح اول بر وزن ہلاک بمعنی ضمیر است که خاطر و درد دل گرفته باشد۔

کشاکش ۔ بر وزن جفاکش کنایه از فرمایش و فرمودنہاے پے در پے و تازه بتازه و کششہاے متعاقب و بردن و آوردن و امر و نہی و ناخوشی و غم و الم بسیار و خوش و ناخوش باشد۔

کشان ۔ بفتح اول بر وزن جہان خیمه را گویند که بیک ستون بر پاے باشد و نام ولایتے ہم ہست که کاموس کشانی منسوب بآن ولایت است و بمعنی کشنده باشد که فاعل کشیدن است و جمع کش ہم ہست ہمچو درد کشان یعنی شراب خواران و دلکشان یعنے محبوبان و معشوقان۔

کشاورز ۔ بفتح اول و واو بر وزن فرامرز بمعنے دہقان و برزگر و زراعت کننده باشد و زمین زراعت و کشت زار را نیز گویند۔

کشتار ۔ باطاے قرشت بر وزن ہشیار جانور بسمل کرده را گویند و بعربی مذبوح خوانند۔

کشتاو ۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بالف کشیده و بواو زده بمعنی رقت است که آن مغموم بغم مردم بودن و بقدر حال در خیر و صلاح آن کوشیدن باشد۔

کشت زار دیو ۔ کنایه از دنیا و روزگار است که عالم سفلی باشد۔

کشتک ۔ بضم اول بر وزن حفتک جعل را گویند و آن جانوریست که سرگین را مے غلطاند و مے برد۔

کشتگان زنده ۔ کنایه از شہیدان است و شہیدکسی را گویند که در خدمت امام زمان با کفار جنگ کند و کشته شود

کشتمند ـ بکسر اول و فتح میم بروزن خشت بند زمین زراعت کرده شده را گویند۔

کشتو ـ بفتح اول بروزن ابرو انگور نیم پخته و نیم رس را گویند۔

کشتوک ـ بروزن مفلوک بمعنی لاک پشت و کاسه پشت و کشف باشد۔

کشته ـ بکسر اول بروزن رشته بمعنی کاشته و زراعت شده باشد و آلو و زرد آلو و امرود و شفتالو و امثال آنرا نیز گویند که دانه آنها را بر آورده و خشک کرده باشند و بفتح اول کاج و لوچ و احول را گویند و با کاف فارسی هم آمده است۔

کشتی ـ بضم اول بمعنی زنار باشد و آن ریسمانیست که ترسایان و کافران بر میان بندند و گاہے بر گردن هم اندازند و بمعنی اینکه دو کس بهم چسپند و خواهند یکدیگر را بر زمین زنند مشهور است و خطاب از کشتن هم هست و بفتح اول سفینه را گویند و پیاله که بشکل سفینه سازند و بکسر اول خطاب از زراعت کردن باشد یعنے زراعت کردی۔

کشتی رونده صبح ـ کنایه از شتر باشد که عربان بعیر گویند۔

کشتی زر ـ پیاله را گویند که آنرا از طلا باندام سفینه سازند و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست و ماه نو را نیز گویند که هلال باشد۔

کشتی شدن ـ کنایه از شناوری کردن و شناور شدن باشد۔

کشتی عجم ـ کنایه از دنیاست که عالم سفلی باشد۔

کشتی کش ـ بفتح کاف کشتیبان و ملاح را گویند و کنایه از مرد شراب خواره هم هست۔

کشخ ـ بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطه دار ریسمانے باشد که خوشهاے انگور و کشمش را بر بالاے آن گذارند تا هوا خورده و خشک شود و این برخلاف آونگ است۔

کشخان ـ با خاے نقطه دار بروزن افغان بمعنی دیوث باشد و دیوث شخصے را گویند که زن او هرچه خواهد کند و او چشم از آن پوشیده دارد۔

کشخر ـ بضم اول و فتح ثالث بروزن دختر بمعنی اقلیم باشد و آن یک حصه از هفت حصهٔ ربع مسکون است۔

کشسه ـ بضم اول و سکون ثانی و فتح سین بے نقطه بمعنے خط و نوشته باشد اعم از خط عربی و فارسی و هندی۔

کشش ـ بفتح اول و کسر ثانی و سکون شین نقطه دار بمعنی ناز و غمزه و کرشمه باشد و راه رفتن شتاب و زنے را نیز گویند بر سبیل تواتر و رفتار با ناز و عشوه و کرشمه و شادمانی و جاذبه با بیا و اشارت را نیز گفته اند۔

کشف ـ بفتح اول و ثانی و سکون فا لاک پشت و کاسه پشت را گویند و برج سرطان را نیز گفته اند و آن برج چهارم است از جمله دوازده برج فلکی و کوزهٔ سر پهن دهان فراخ باشد و آنرا اسخدان هم مے گویند و نام کوهے باشد و بعربی کوه را جبل خوانند و بضم اول و سکون ثانی بمعنی سیم و نقره و سواد زر گرے و زرفت باشد که بر سر کچلها چسپانند۔

کشفت ـ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بمعنی پراگنده و پریشان باشد و ماضی کشفتن هم هست یعنی پراگنده کرد و پریشان ساخت و پژمرده گردانید و بضم اول و ثانی هم گفته اند و بضم اول و کسر ثانی عبادت خانه و معبد یهودان را گویند۔

کشفتن ـ بضم اول و ثانی بروزن شگفتن به معنی گشودن و شگافتن و پراگنده و پریشان کردن و پژمرده شدن و معدوم گردیدن باشد و بفتح اول و ثانی هم آمده است۔

کشفته ـ بضم اول و ثانی بروزن شگفته بمعنی پریشان و پراگنده و پژمرده شده و سوخته و معدوم گردیده باشد و بفتح اول و ثانی هم آمده است۔

کشف رود ـ با راے بے نقطه بروزن نمک سود نام رودخانه ایست که سام بن نریمان در حوالی آن اژدهائے را کشت۔

کشک ـ بفتح اول و سکون ثانی و کاف دوغ

خشک شدہ باشد و بترکی قروت خوانند و بعضے گویند نان خورشے است کہ آنرا از ماست می پزند و بعضے گویند طعامے باشد معروف کہ آنرا از آرد گندم و آرد جو و شیر گوسفند راست می کنند و یک قسم از آن را گوشت و گندم نیز داخل مے سازند و مانند ہریسہ می خورند و بفتح اول و ثانی بمعنی عکہ باشد و آن پرندہ ایست سیاہ و سفید کہ عربان عقعق خوانند و بمعنی خط ہم آمدہ ہست خواہ بر دیوار کشند و خواہ بر روے کاغذ و بضم اول و سکون ثانی مخفف کوشک ہست کہ بالاخانہ باشد۔

کشکاب ۔ بروزن مہتاب آش جو را گویند کہ بجہت بیمار پزند۔

کشکاو ۔ بسکون واو بروزن و معنی کشکاب است کہ آش جو باشد۔

کشکبا ۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث و باے ابجد بالف کشیدہ آش حلیم را گویند۔

کشکرک ۔ با راے قرشت بروزن احمدک پرندہ ایست سیاہ و سفید کہ آنرا عکہ می گویند و عربان عقعق خوانند۔

کشکشان ۔ بروزن مہوشان مخفف کشان کشان ہست کہ کنایہ از آہستہ و بتانی براہ رفتن و براہ بردن باشد۔

کشکلہ ۔ بروزن مشغلہ نوعے از پاے افزار باشد کہ شاطران و پیادہ روان برپاے کنند۔

کشکنجیر ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و نون و جیم بتحتانی کشیدہ و براے قرشت زدہ چیزے باشد کہ بہ کشیدن آن ارمان و آرزوے کمان کشیدن حاصل شود و آن چنان ست کہ ستونے بر زمین فرو برند و سر آنرا شگافتہ غلطکے بر آن قرار دہند و ریسمانے بر بالاے غلطک اندازند و از آن شگاف بگذرانند و از یک سر ریسمان توبرہ را پر از سنگ و ریگ کردہ بیاویزند و بر میان آن ستون قبضہ مانندے نصب کنند تا کسے کہ خواہد مشق کمانداری کند بدست چپ آن قبضہ را بگیرد و بدست راست سر آن ریسمان را و در کشاکش آورد و آنرا بشیرازی منجل بعربی مجیر و ش و بہندی مجر

گویند و بمعنی فلاخن ہم آمدہ ست و بضم اول توپ کلان است کہ بدان دیوار قلعہ را سوراخ کنند و بشکنند و خراب سازند و بعضے گویند گلولہ توپ ہست و بعضے دیگر گویند سنگے باشد کہ در منجنیق گذارند و بر حصار اندازند یا بر خصم زنند و وجہ تسمیہ آن کوشک سوراخ کنندہ باشد چہ کشک مخفف کوشک ہست و انجیر بمعنی سوراخ ہم آمدہ ہست۔

کشکنہ ۔ بکسر کاف مخفف کشکینہ ہست کہ نان جو باشد و بعضی گویند نانے باشد کہ از آرد جو و آرد باقلا و آرد گندم و آرد نخود مجموع را باہم آمیختہ خمیر کنند و بپزند و بعضے دیگر گویند گندم بریان ست کہ در ظرفے کنند و ماہیانہ در آن ریزند و پیاز خام و ساق چغندر و تخم خرفہ در آن داخل کنند و در آفتاب گذارند تا ترش گردد۔

کشکو ۔ بروزن بدرو بمعنی کشکاب ست کہ آش جو باشد و نام مرغے ہم ہست سیاہ و سفید کہ آنرا عکہ خوانند۔

کشکول ۔ بروزن مقبول بمعنی گدا باشد یعنے شخصے کہ گدائی کند و کاسہ کشکول کاسہ گدا را گویند و معنی ترکیبی آن کشیدن بدوش ست چہ کش بمعنی کشیدن و کول دوش و کتف را گویند و با گدائی کنندہ این معنی ہست و کاسہ را نیز گویند کہ گدایان دارند و آنچہ مشہور ہست ظرفے باشد کہ آنرا باندام کشتی سازند۔

کشکہاے پرتو ۔ بفتح اول و ثانی بمعنی خطوط شعاعی ہست چہ کشک بمعنی خط باشد و پرتو بمعنی شعاع۔

کشکین ۔ بروزن پروین بمعنی اول کشکنہ ہست کہ نان جو باشد و نانے را نیز گویند کہ از آرد باقلا و نخود و گندم و جو در ہم آمیختہ پختہ باشند۔

کشکینہ ۔ بروزن پشمینہ بمعنی کشکنہ ہست کہ نان جو و غیرہ باشد۔

کشمان ۔ بکسر اول بروزن مہمان زمین کشت و زرع کردہ شدہ را گویند۔

کشمر ۔ بکسر اول و فتح میم بروزن کشور نام قریہ ایست از ولایت ترشیز من جملہ خراسان و آنرا کاشمر نیز گویند و زردشت دو چوب

سرو بطالع سعد نشانده بود یکی در کشمر قریه و دیگری در قریه فارمد که از قرای طوس است و شرح و بسط آن در لغت کاشمر مذکور شد و نام شهری هم هست از ترکستان منسوب بخوبان۔

کشمش - بروزن پیچش کشش کشیدن و واگذاشتن و بازداشتن گرفتن باشد بمعنی کنایه هم هست که کنایه از فرمایشهای پی در پی و تاکید بسیار و غم و الم بسیار و اصرار بمعنی ناخوش اندیشی باشد۔

کشمود - بروزن مقصود نام دشتی و صحرائی است و بعضی گویند نام جایی است که در حوالی دشت طوس است۔

کشمیده - بروزن فهمیده بمعنی کشیده باشد و آن خطی است که بجهت علامت بطلان بر نوشته کشند و بعضی گویند بمعنی اندیشه باشد و بعضی دیگر گویند بمعنی خط است مطلقا خواه به پیچیدن باشد و خواه بر دیوار و خواه با چوب کشند و خواه با قلم و انگشت و امثال آن۔

کشمیر - بروزن تقصیر بمعنی کاشمر و کشمر است و آن قریه باشد از قرای ترشیز و نام شهری هم هست مشهور که شال خوب از آنجا آورند۔

کشن - بفتح اول و ثانی و سکون نون بمعنی انبوه و بسیار باشد و بفتح اول و سکون ثانی و فتح اول و کسر ثانی هم آمده است و بکاف فارسی نیز هست۔

کشنج - بفتح اول و نون بروزن اعرج نوعی از سماروغ باشد و آن رستنیی است که از جاهای نمناک و عفن روید و تخم ندارد و بعضی گویند معرب کشنه است و آن گیاهی باشد مانند سماروغ۔

کشنک - بکسر اول و سکون ثانی و فتح ثالث و کاف ساکن غله ایست تیره رنگ و طعم آن میان ماش و عدس باشد و آنرا مقشر کرده بگاو دهند گاو را فربه کند۔

کشنه - بفتح اول بروزن و معنی تشنه است که مراد از گرسنه باشد و نوعی از سماروغ هم هست و آن رستنیی باشد که از جاهای نمناک و بدبو و دیوارهای حمام روید و بعضی گویند گیاهیست که بسماروغ میماند و نام داروئی هم هست که آنرا ششپنجه گویند و بعضی گویند داروئیست که آنرا کشنیج خوانند و بمعنی آسانی هم آمده است که در مقابل دشواری باشد۔

کشنی - بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی کشیده بیشه و جنگل و جای درختان انبوه را گویند و بکسر اول هم باین معنی و هم بمعنی گرسنه آمده است و آن نوعی از غله باشد میان ماش و عدس که خوردن آن گاو را فربه کند۔

کشنیج - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی کشیده و بجیم زده بمعنی گشنیز است که عربان جلجلان خوانند و گیاهی نیز هست که گل آن لاجوردی میشود۔

کشنیج دشتی - گیاهیست که آنرا لنگو خوانند۔

کشو - بفتح اول و ثانی و سکون واو بمعنی کشف است که لاک پشت و کاسه پشت باشد و گیاهی را نیز گویند که از آن طناب و رسن تابند و بعضی گویند کشو بید انجیر است که عربان خروع خوانند و بعضی دیگر گویند کشوث است که بنگ باشد۔

کشواد - بروزن فرهاد نام پهلوان پایه تخت کیکاوس پادشاه ایران بوده۔

کشوبا - ببای ابجد بالف کشیده بلغت زند و پازند کمان تیر و نداف را گویند و بجای بای ابجد نون هم بنظر آمده است۔

کشوث - بثای مثلثه بروزن عروس نام دوائیست که تخم آنرا بسریانی دینار و بعربی بزر الکشوث خوانند۔

کشوث رومی - افتیمون رومیست و آن نوعی از بوی مادران باشد۔

کشود - بفتح اول و ثالث بروزن سرود بمعنی فجور است و آن انتهای زور و قوت شهوانیه قبیحه و ارتکاب امور فواحش است و بضم اول و ثانی بمعنی کشوث است و آن رستنیی باشد دوائی۔

کشور - بکسر اول وفتح ثالث بروزن مهتر ترجمهٔ اقلیم است که یک حصه از هفت حصهٔ ربع مسکون باشد چنانکه گویند کشور اول وکشور دوم یعنی اقلیم اول واقلیم دوم وهر کشورے بکوکبے تعلق دارد کشور اول که اقلیم اول باشد بزحل وآن هندوستان است دوم بمشتری وآن چین وختاست سوم بمریخ وآن ترکستان باشد چهارم بآفتاب وآن عراق وخراسان است پنجم بزهره وآن ماوراء النهر است ششم بعطارد که روم باشد هفتم بقمر وآن اقصاے بلاد شمال است -

کشور خدا وکشور خدامی - پادشاه را گویند باعتبار معنی ترکیبی آن چه کشور بمعنی اقلیم وخدا بمعنی صاحب ومالک باشد وکشور خدیو نیز گویند وکشور خدائی بمعنی پادشاهی باشد

کشورز - بکسر اول وسکون ثانی وفتح ثالث ورای بے نقطه وزای نقطه دار هردو ساکن بمعنی بزرگ باشد چه کشورزیان بمعنی بزرگان است -

کشه - بکسر اول وفتح ثانی نام دوائیست که آن را بیونانی اسطوخودوس گویند وخطے را نیز گفته اند که بجهت علامت بطلان بر نوشته بکشند وبعضے گویند بمعنی خط ونوشته است مطلقاً خواه خط عربی باشد وخواه فارسی وهندوی وغیره وبعضی بمعنی خط ونوشته بضم اول گفته اند وخط بطلان را بکسر اول وبفتح اول وثانی بمعنی خطے باشد که بکشند خواه بر دیوار خواه بر زمین وخواه بقلم وچوب وانگشت وغیره وتنگ چاروا را نیز گویند وآن نوارے باشد که بر زین ویالان دوزند وبمعنی گدا وگدائی کننده وبمعنی آسانی در برابر دشواری نیز گفته اند وبر چارپایان هم حمل کرده اند وبا تشدید ثانی حیوان پالان افگنده را گویند -

کشی - بفتح اول وثانی بتحتانی کشیده بمعنی خوشی وخرسندی باشد وباین معنی با کاف هم آمده است -

کشیخان - بروزن پیچان بمعنی دیوث وبچشم خودبین باشد چه کشیخانی بمعنی دیوثی آمده -

کشیده - بروزن رسیده بمعنی وزن کرده وبلند ودراز باشد چه کشیده بمعنی دراز دوم دراز وکشیده ریش مردم درازریش را گویند ودر خراسان بمعنی نقشے باشد که زنان بر روے پارچه سوزن دوزند ومشتے که خواهند بر کسے بزنند -

کشیش - بروزن حشیش پیشوایان وراه نمایان زاهدان وعالمان نصاری باشند ومعرب آن قسیس است بکسر قاف -

بیان یازدهم

در کاف تازی با عین بے نقطه مشتمل بر پنج لغت وکنایت

کعب غزال وکعب الغزال - نوعے از شکرپاره باشد ونوعے از حلوا هم هست وبمعنی شراب نیز بنظر آمده است وکعب الغزا هم گفته اند که بحذف لام آخر باشد -

کعبهٔ جان - کنایه از مراد ومقصود جان باشد -

کعبهٔ جهان گرد - کنایه از آفتاب جهانتاب است -

کعبهٔ رهرو - بفتح هردو ورای بے نقطه بمعنی کعبهٔ جهانگرد است که آفتاب عالمتاب باشد -

کعبهٔ محرم نشان - بضم میم وسکون حاے بے نقطه بمعنی کعبهٔ رهرو است که خورشید جهانگرد باشد -

بیان شانزدهم

در کاف تازی با فا مشتمل بر چهل ونه لغت وکنایت

کف - بفتح اول وسکون ثانی چیزے باشد سیاه که مشاطگان بر ابروے عروس مالند وخرفه را نیز گویند که عربان بقلة الحمقا خوانند وامر بشگافتن هم هست یعنی بشگاف وچیزے غلیظ که بر روے آب می نشیند واز جوش وغلیان بهم میرسد وآن را بعربی رغوه گویند وبا تشدید ثانی در عربی میان دست وپا باشد که مراد از کف دست وکف پاست -

کفا – بہ فتح اول بروزن جفا رنج و سختی و محنت و تنگی و افشردن گلو را گویند و در عربی بمعنی برروے در افگندن و برگردانیدن جامہ باشد و بکسر اول نیز در فارسی بمعنی رنج و محنت و سختی باشد و در عربی بمعنی جزا دادن و مانند یکدیگر شدن و توانائی و دامن خیمہ باشد۔

کف آبگینہ – بکسر ثانی آبے باشد کہ مانند کف برروے آبگینہ پیدا شود بہنگام گداختن و بعضے گویند زلیہ آبگینہ است سفیدی چشم را زائل کند و آنرا بعربی زبد القواریر و ماء الزجاج خوانند و بیونانی مستوقونیا و ستقونیا گویند۔

کفاند – بروزن رساند یعنی بشگافد و بترکاند و شق کند بدرازی۔

کفانہ – بروزن بہانہ بچہ را گویند کہ نارسا از شکم مادر بیفتد۔

کفانیدن – بروزن رسانیدن بمعنی شگافتن و ترکانیدن بدرازی باشد۔

کف بیضا – بمعنی ید بیضاست کہ معجزۂ موسیٰ علیہ السّلام بود گویند ہرگاہ می خواست ظاہر سازد دستہا را از بغل برمی آورد نورے از دستہاے او پیدا مے شد کہ تا باسمان میرفت۔

کفت – بہ فتح اول بروزن رفت ماضی کفانیدن ست یعنی شگافت و ترکانید و بمعنی ترکید و شگافتہ شد ہم درست است و بضم اول مخفف شگفت باشد کہ از شگفتن و واشدن است و مخفف کوفت ہم ہست کہ از کوفتن باشد و بکسر اول بمعنی دوش و سر دوش ست و بعربی کتف خوانند۔

کفتر – بروزن دفتر کبوتر را گویند و بعربی حمام خوانند۔

کفتری – بروزن دفتری شانہ و دفتین جولاہگان و بافندگان باشد۔

کفتگی – بہ فتح اول بروزن ہفتگی شگافتہ شدن و ترکیدہ بودن را گویند۔

کفتن – بہ فتح اول بروزن رفتن بمعنی از ہم باز شدن و از ہم باز کردن و شگافتن و ترکانیدن باشد۔

کفتور – بروزن فغفور بمعنی ثبات ست و آن یک جہت بودن در امور و تحمل کردن در آلام باشد۔

کفتہ – بروزن ہفتہ بمعنی شگافتہ شدہ و ترکیدہ و شگفتہ باشد۔

کفچ – بہ فتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی مخفف کفچہ است کہ چمچہ باشد و بمعنی کف صابون و کف شیر و کف آب و کف دہن و امثال آن ہم آمدہ است و آنرا کفک نیز گویند و بعربی رغوہ گویند۔

کفچک – بروزن چشمک دامن زین اسپ را گویند۔

کفچل – بروزن جدول کفل و سرین اسپ را گویند۔

کفچل پوش – با باے فارسی بروزن مرزنگوش بمعنی کفل پوش ست و آن نوعے از پوشش باشد کہ زردوزی کنند و بر پشت اسپ اندازند و آنرا ابترکی اورتک خوانند۔

کفچلیز – تا تحتانی مجہول بروزن رستخیز چمچۂ بزرگ را خانہ را گویند و آنرا کفگیر نیز خوانند و جانورے را نیز مے گویند کہ در آب مے باشد و سر و تنۂ مدور و دمے باریک دارد گویند بچہ وزغ ست در غلاف بعد از چندروز از غلاف برمی آید و آنرا بعربی دعموص خوانند و بعضے گویند نوعے از ماہی باشد و آنرا اسگ ماہی خوانند۔

کفچلیزک – باضافۂ کاف در آخر بمعنی دوم کفچلیز ست و آن جانورے باشد در آب و بمرور وزغ شود و عربان دعموص خوانندش و بعضے گویند سوسمار کوچک ست و بعضی گویند جانوریست شبیہ بچلپاسہ دُم سرخے دارد و کفگیر کوچک را نیز گفتہ اند۔

کفچلیزہ – بروزن شنبلیلہ بمعنی کفچلیزک ست کہ کفگیر و جانورے باشد کہ عربان دعموص خوانند۔

کفچہ – بروزن دمعنی چمچہ است و پیچ و تاب سر زلف را نیز گویند و بعربی طرہ خوانند و نوعے از مار ہم ہست۔

کفچہ نول – کفچہ معلوم [illegible] نون مضموم بواؤ ولام زدہ مرغی

که منقار او بکفچه می ماند و بترکی او را قاشق بورن خوانند یعنی چمچه بینی۔

کفد۔ بفتح اول و ثانی و سکون دال ابجد یعنی بترکد و بشگافد و از هم باز شود۔

کف دریا۔ بکسر ثانی چیزے باشد سفید شبیه باستخوان بوسیده و آنرا بعربی زبد البحر گویند۔

کفرا۔ بضم اول و سکون ثانی و راے بے نقطه بالف کشیده بهار خرما را گویند یعنی شکوفهٔ خرما و بعضے گویند پوست بهار درخت خرماے ماده باشد و آنرا کفراه بازیادتی ها و کفری بجاے الف یاے حطی هم میگویند بتشدید ثالث در عربی۔

کفر الیهود۔ بفتح اول بمعنی فقر الیهود ست و آن نوعے از مومیائی باشد و بشیرازی مومیائی کوهی و مومیائی پالوده گویند۔

کف سفید۔ بسکون ثانی کنایه از مردم صاحب همت است که بسبب بخشندگی مفلس و پریشان شده باشد و بکسر ثانی برف را گویند و آن در ایام زمستان می بارد۔

کفش۔ بفتح اول و سکون ثانی و شین نقطه دار معروف است که پاے افزار باشد و معرب آن کوشست با واو و ثاے مثلثه۔

کفش خواستن۔ کنایه از سفر کردن و بسفر رفتن چنانکه

کفش نهادن کنایه از اقامت کردن و از سفر باز ماندن است۔

کفشن۔ بفتح اول بروزن برزن بمعنی دشت و صحرا باشد و محلے را نیز گویند که قبل ازین غله کاشته بوده اند۔

کفشیر۔ باشین نقطه دار بروزن کفگیر بوره را گویند و آن داروئے باشد مانند نمک که طلا و نقره و فلزات دیگر را بسبب آن باهم پیوند کنند و بعضے گویند که قلعی دار ارزیرست و بدان شکستگیهاے ظروف مس و برنج را لحیم کنند و بعضے ظروف و آلات سفینه و برنج شکسته را گفته اند که مکرر لحیم کرده باشند۔

کف عایشه۔ بکسر ثانی و عین بے نقطه بالف کشیده بیخ نباتے ست زرد و تیره رنگ گزندگی جانوران را نافع است و آنرا کف مریم نیز گویند و بعربی اصابع الصفر و شجرة الکف خوانند۔

کف غنچه کردن۔ کنایه از بخچه گرد ساختن و مشت گره کردن باشد۔

کفک۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف بمعنی کف باشد مطلقاً اعم از کف صابون و کف آب و کف گوشت و کف دهان و کف شیر و امثال آن۔

کفل۔ بروزن اجل سرین آدمی و حیوانات دیگر را گویند و پلاسے را نیز گویند که ستوران را بدان جامه کنند و سوار شوند۔

کفل پوش۔ نوعے از پوشش اسپ ست و آنرا ترکان اورتک خوانند۔

کفلیز۔ با تحتانی مجهول بروزن دهلیز بمعنی کفگیر باشد که چمچهٔ سوراخدار ست و ترشی پالا را نیز گویند و آن ظرفے باشد سوراخدار که دران شیره و روغن و امثال آن صاف کنند۔

کفلیزه۔ به فتح زاے نقطه دار بمعنی کفلیز ست که کفگیر و ترشی پالا باشد۔

کف مریم۔ بکسر ثانی و فتح میم بمعنی کف عایشه باشد و آن بیخے ست زرد تیره رنگ و گزندگی جانوران را نافع باشد۔

کف مس۔ بکسر ثانی و میم و سکون سین بے نقطه چیزیست سفید مانند نمک چون مس را بگدازند و در گوے ریزند تا بسته شود مشت آبے بر روے آن بریزند و آن جوشے زند و کفے از آن جوش بر روے آب می ماند و آنرا بعربی زهرة النحاس گویند بواسیر را نافع است۔

کفنج۔ به فتح اول و ثانی و سکون نون و جیم نوعے از ماهی باشد که خوردن آن مانند سقنقور قوت باه دهد و آنرا بعربی

سکہ صید را گویند۔

کفہ - بفتح اول و ثانی دف و دائرہ را گویند و خوشہاے گندم و جوے را نیز گویند کہ در وقت خرمن کوفتن آنہا کوفتہ نشدہ باشد و بعد از پاک کردن غلہ آنہا را بار دیگر بکوبند و عربان آنرا قصادہ خوانند و با تشدید ثانی نام شہرے و منسوب الیست و بعربی پلۂ ترازو باشد۔

کفیار - بروزن اغیار بمعنی تحمل و رنج کشیدن باشد باعمال شایستہ جمیل۔

کفیت - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و فوقانی یعنی ترکید و شگافت و باز شد و از ہم جدا گردید و از ہم باز شدن و باز کردن را نیز گویند۔

کفید - با دال ابجد بروزن و معنی کفیست یعنی ترکید و شگافت و از ہم باز شد۔

کفیدن - بروزن کشیدن ترکیدن و شگافتن و از ہم باز شدن و باز کردن باشد۔

کفیدہ - بروزن قصیدہ بمعنی از ہم باز شدہ و شگافتہ و ترکیدہ باشد۔

کفیز - بروزن مویز پیمانہ باشد کہ بدان چیزہا را پیمانہ کنند و قفیز معرب آنست۔

بیان ہفتدہم

در کاف تازی با کاف تازی مشتمل بر نہ لغت

کک - بفتح اول و سکون ثانی نانے باشد کہ از آرد خشک پزند و گیاہ و رستنی را نیز گویند و بضم اول گیاہے را گویند کہ از تخم کردن باز ماندہ و سست شدہ باشد و بترکی بیخ و ریشۂ علف را گویند۔

ککا - بروزن صفا زبان زند و پازند دندان را گویند و بعربی سن خوانند۔

ککنج - بفتح اول و جیم و سکون ثانی پنبہ دانہ را گویند و بعربی حب القطن خوانند۔

کگری - بروزن مگری نام شہریست در ہندوستان و بہندی خیار و بادرنگ و کاکلک را نیز گویند۔

کگرز - بفتح اول و کسر ثانی و سکون زاے فارسی گیاہیست کہ تیزک را گویند و آن سبزی باشد خوردنی کہ بعربی جرجیر و ایہقان خوانند۔

کگش - بفتح اول و کسر ثانی و سکون شین نقطہ دار بمعنی کگزست کہ ترہ تیزک باشد۔

کگمک - بروزن چشمک چیزے باشد سیاہ کہ بر رو و اندام مردم بہم میرسد و آنرا ماہ گرفت نیز گویند۔

کگہ - بفتح اول و ثانی فضلہ و افگندگی آدمی باشد و بعربی براز و غائط گویند۔

کگی - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی بمعنی کگہ است کہ فضلہ و افگندگی و غائط آدمی باشد۔

بیان ہیجدہم

در کاف تازی با لام مشتمل بر یکصد و شصت و سہ لغت و کنایت

کل - بفتح اول و سکون ثانی کچل را گویند یعنی شخصے کہ سر او زخم یا جاے زخم داشتہ باشد و موے نداشتہ باشد و در العربی اقرع خوانند و نرینۂ جمیع حیوانات را گویند عموماً و گاو و میش نر را خصوصاً و بضم اول خمیدہ پشت بوزہ و منحنی را گویند و دہ روستا را نیز گفتہ اند چہ کلی دہے و روستائی باشد و بمعنی کوتاہ و ناقص ہم آمدہ است۔

کلا - بفتح اول و لام الف بمعنی وزغ و غوک باشد و اشخار و قلیا را نیز گویند۔

کلاو - بفتح اول و ہمزۂ بواو رسیدہ بروزن ہلاکو بمعنی اول کلاست کہ وزغ و غوک باشد و بضم اول ہم ہست۔

کلاپشت - بضم اول و باے فارسی و سکون شین و تاے قرشت جامۂ باشد سیاہ و سبز کہ آنرا از پشم گوسفند بافند و بیشتر مردم گیلان و مازندران پوشند۔

کلاپشتہ - بضم اول و باے فارسی بمعنی کلاپشت است

که جامهٔ شال کوتاه مازندرانی و گیلانی باشد۔

کلابه ـ بابای ابجد بروزن و معنی کلافه است و آن ریسمانی باشد خام که از دوک بچرخه پیچند و غلولهٔ ریسمان را هم گفته‌اند و بمعنی چرخه هم آمده است و آن چرخے باشد کوچک که ریسمان از دوک دران پیچند۔

کلاپیسه ـ بابای فارسی بتحتانی مجهول رسیده و فتح سین بی نقطه گردیدن چشم باشد از جای خود چنانکه سیاهی چشم پنهان شود بسبب لذت بسیار و یا بجهت ضعف و سستی و یا بواسطهٔ خشم و قهر۔

کلات ـ بفتح اول بروزن حیات نام شهریست از ترکستان که فرود پسر سیاوش با مادرش آنجا می‌بود و قلعه یا دهے بزرگ را گویند که بر سر کوه یا پشتهٔ بلندے ساخته باشند خواه آباد باشد و خواه خراب و بعضے گویند دهیست که دران دکان و بازار باشد و نام قلعه هم هست از مضافات قندهار که بر سر کوهے واقع است مشهور بقلات۔

کلاته ـ بفتح اول و فوقانی قلعه یا دهے باشد کوچک که بر بلندی ساخته باشند و محله را نیز گویند و بعضے دهے را می‌گویند که دکان داشته باشد و بعضے مزرعهٔ کوچک را گفته‌اند و قید بلندی و پستی نکرده‌اند و صاحب مؤید الفضلا می‌گوید قصریست سلاطین و ملوک را که گرد بر گرد آن خانها ساخته باشند و آنرا بعربی وسکره بارای قرشت خوانند۔

کلاجو ـ با جیم بروزن ترازو بمعنی پیاله باشد مطلقاً خواه پیالهٔ شرابخوری و خواه قهوه‌خوری۔

کلاذه ـ بفتح اول و ذال نقطه‌دار کاج و احول را گویند۔

کلار ـ بروزن بهار غوک و وزغ را گویند۔

کلاژ ـ بسکون زای فارسی الچ و کاج و احول را گویند و پرنده‌ایست هم سیاه و سفید از جنس کلاغ که آنرا عکه و کلاغ چپیه گویند و بعربی عقعق خوانند۔

کلاژاره ـ بفتح اول [illegible] شت بروزن غم آواره بمعنی کلاغ پیسه و عکه باشد۔

کلاژکه ـ بفتح اول و کاف بروزن هوا زده قلاب را گویند عموماً و قلابے که بدان چیزهائے که در چاه افتاده باشد برآرند خصوصاً۔

کلاژه ـ بفتح اول بمعنی کلاژست که الچ و کاج و احول [illegible] پیسه باشد که عکه است و بعضے گویند کاسکینه است و [illegible] باشد سبز بسرخی مائل و تاجے مانند [illegible] بر سر دارد و آنرا [illegible] نیز گویند و بعربی شقراق خوانند۔

کلاسنگ ـ بروزن و معنی فلاسنگ است که فلاخن باشد و آن چیزیست که از پشم و گاهے از ابریشم هم سے بافند و شبانان و شاطران بدان سنگ اندازند۔

کلاسه ـ بفتح اول و سین بے نقطه نام جائے و مقامی است۔

کلاش ـ بروزن لواش عنکبوت را گویند۔

کلاش خانه ـ نسیج و بافتهٔ عنکبوت را گویند و بیونانی ابرکاکیا خوانند و خانهٔ عنکبوت را هم گفته‌اند که دران تخم نهد و بچه برآرد۔

کلاشک ـ بفتح اول و رابع و سکون کاف بمعنی کلاسنگ است که فلاخن باشد۔

کلاشکن ـ بفتح اول و کاف بروزن نیافتن نام یکے از حلواها باشد۔

کلاشکه ـ بفتح اول و رابع و کاف قلابے را گویند که چیزها با آن از چاه برآرند۔

کلاغ ـ بفتح اول معروفست و آنرا زاغ دشتی هم میگویند و صاحب مؤید الفضلا گوید کلاغ بالضم و قیل بالفتح کنگره باشد که آنرا گرد بر گرد قبور بزرگان مے دارند و آن از سنگ و چوب نیز بود۔

کلاغ گرفتن ـ کنایه از استهزا و تمسخر و ریشخند کردن باشد کسے را۔

کلافه ـ بروزن و معنی کلابه باشد و آن ریسمانیست خام

کہ از دوک بپیچند پیچند۔

کلاک - بفتح اول بروزن ہلاک دشت وصحرائے را گویند کہ مطلقاً دران زراعت نشدہ باشد و بالائے پیشانی را ہم گفتہ اند کہ تارک سر باشد و آن از رستنگاہ موئے سر ست تا میان سر و باین معنی بجائے کاف لام ہم آمدہ ہست و بضم اول بمعنی تہی و خالی باشد و موج بزرگ را نیز گویند و بکسر اول چوب درازی سر کجے باشد کہ گل و میوہ کہ دست بآنہا نرسد بدان بپیچند۔

کلاک موش - بفتح اول موش صحرائی و دشتی باشد چہ کلاک دشت و صحرا را گویند۔

کلال - بفتح اول بروزن جمال تارک سر ست کہ مابین فرق و پیشانی باشد و در عربی ماندگی اعضا و خیرہ شدن چشم و در ہندی شراب فروش را گویند و بضم اول کوزہ گر و کاسہ گر را میگویند یعنے شخصے کہ کوزہ و کاسۂ گلی و سفالی میسازد و بعربی فخار گویند و بزبان علمی ہندوستان ہم کوزہ گر را کلال مے گویند۔

کلالہ - بضم اول بروزن نخالہ موئے پیچیدہ را گویند و بعربی مجعد خوانند و بمعنی کاکل و دستۂ گل ہم بنظر آمدہ ہست۔

کلالیوہ - بالام و وا و بروزن و معنی سراسیمہ و گرشتہ و دنگ و دبنگ باشد۔

کلان - بفتح اول بروزن مکان بمعنی بزرگ و بہتر و مہتر باشد و بمعنی بلند و افزون ہم آمدہ ہست و بالائے سر را نیز گویند و بکسر اول کلیدان را خوانند و آن لبت و بند درہائے باغ و طویلہ و امثال آن باشد۔

کلان روضہ - کنایہ از حضرت رسالت پناہ محمدی صلے اللہ علیہ و آلہ ہست۔

کلاو - بفتح اول و سکون آخر کہ واو باشد وزق و غوک را گویند۔

کلاور - بروزن تگاور بمعنی کلاوست کہ وزق باشد۔

کلاوہ - بروزن ترانہ و نوعے از موش صحرائی باشد۔

کلاوہ - با واو بروزن و معنی کلافہ ہست کہ ریسمان خام کہ بر چرخہ پیچیدہ باشد و بمعنی سراسیمہ و سرگشتہ ہم آمدہ ہست و غوک و وزغ را نیز گویند۔

کلاوۂ چرخ - بمعنی کمربند چرخ باشد کہ عربان منطقہ خوانند و کنایہ از گردش چرخ ہم ہست۔

کلاہ - بضم اول و سکون ہا معروف ست یعنی چیزے کہ از پوست و پارچہ و زربفت وغیرہ دوزند و بر سر گذارند و تاج پادشاہان را نیز گویند۔

کلاہ انداختن و کلاہ بر انداختن - کنایہ از شاد شدن و خوشحالی نمودن باشد۔

کلاہ انداز د - یعنی بشتاب و تعجیل تمامی طلب کند۔

کلاہ بر سر نہادن - کنایہ از چیزے را اعتبار کردن و بزرگ و خوب و انمودن و عظم دادن باشد۔

کلاہ چرخ - بکسر ہا بطریق اضافت بمعنی آسمان باشد یعنی کلاہے کہ آن چرخ ست و آفتاب را نیز گویند۔

کلاہ داری - بمعنی پادشاہی و سلطنت باشد چہ کلاہ دار پادشاہ را گویند۔

کلاہ زمین - بفتح زائے نقطہ دار کنایہ از آسمان ست و کنایہ از آفتاب و ماہ ہم ہست و رستنی را نیز گویند کہ از زمینہائے نمناک و دیوارہائے حمام بر مے آید و آن را سماروغ خوانند۔

کلاہ زنگلہ - سختۂ کلاہ را گویند و آن کلاہے ست کہ از ان زنگلہ و دم روباہ بسیارے آویختہ باشد و محتسبان بر سر مردم کم فروش نہند و در بازار گردانند۔

کلاہ شکستن - کنایہ از برگردانیدن گوشۂ کلاہ باشد و کج گذاشتن کلاہ را نیز گویند ہست۔

کلاہ ملک - بضم میم کنایہ از پادشاہ ہست۔

کلاہ نہادن - کنایہ از تواضع و عجز و زبونی باشد و کنایہ از سجدہ کردن و سر بر زمین نہادن ہم گفتہ اند۔

کلاہو - با ہا بروزن ترازو نامی از آہوے بے شاخ باشد۔

کلاهور - بروزن بلادور نام پهلوانی بوده مازندرانی -

کلاهون - بروزن فلاطون نام پهلوانی و بهادری بوده -

کلب[1] - بفتح اول و ثانی و بسکون بای ابجد گرد بر گرد دهان را گویند و منقار مرغان را نیز گفته اند و باین معنی با بای فارسی هم آمده است و بسکون ثانی عربان سگ را گویند و بضم ثانی در سنسکرت نام یک شبانروز برهمنی باشد و آن هزار سال است از طبیعت کل و تمام آن سی و شش هزار شبانروز ست -

کلبا - بروزن فرد البغت ژند و پاژند بمعنی سگ باشد و بتازی کلب خوانند -

کلباد - بروزن فرهاد نام پهلوانی بوده تورانی که در جنگ دوازده رخ بدست فریبرز پسر کاوس کشته گشت گویند این جنگ در کوه کنابد واقع شد و معرب آن جنابد ست -

کلباسو - با سین بی نقطه بروزن تنباکو بمعنی چلپاسه باشد که وزغه است و در خانها بسیار ست گویند کشتن آن ثواب هفت من گندم دارد که بمستحق بدهند -

کلبتان - بکسر ثالث بروزن زرفشان بمعنی کلبتین باشد و آن آلتیست آهنگران و امثال ایشان را که آهن تفته را بدان برگیرند و آنرا انبر هم می گویند -

کلبتره - بفتح اول و بای فارسی و رای قرشت و سکون ثانی و فوقانی سخنان بیهوده و زبون و بی معنی را گویند و بوبک ربابی خوش بهره را نیز می گفته اند -

کلبسو - با سین بی نقطه بروزن لبلبو بمعنی چلپاسه است که وزغه باشد -

کلبک - بضم اول و فتح ثالث و سکون ثانی و کاف تازی کاسه باشد که بر روی خرمن سازند تا یاران ضایع نکنند و خانه کوچکی را نیز گویند که دشتبانان و فالیزبانان در فالیز و خرمن سازند و باین معنی با کاف فارسی هم بنظر آمده است و صاحب مؤید الفضلا میگوید چیزیست که بدان خرمن اندازند والله اعلم -

کلبه - بضم اول و فتح ثالث خانهٔ کوچک تنگ و تاریک را گویند و حجره و دکان را نیز گفته اند و بمعنی کنج و گوشه هم بنظر آمده است -

کلتان - با تای قرشت بروزن دربان از جملهٔ چهار چوب در آن دو چوب را گویند که بر پهلوهای در خانه باشد -

کلتبان - بروزن و معنی غلتبان ست که مردم بی حمیت و دیوث باشد و معرب آن قلطبان و قرطبان ست -

کلته - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی حیوان پیر پا بخورده و از کار باز آمده و از کار افتاده را گویند از هر قسم که باشد اعم از دد و دام وغیره و هر چیز ناقص و کوتاه و پست و حقیر و اندک و نامرتب و دم بریده را هم گفته اند و شخصی را نیز گویند که زبانش بفصاحت جاری نباشد و حروف را از مخرج ادا نتواند کرد و چوب دستی گنده و ستبر و کوتاه را نیز گویند -

کلج - بکسر اول و سکون ثانی و جیم سبد گرمابه بان و کناس را گویند که بدان سرگین و پلیدیها کشند و بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی هم باین معنی و هم بمعنی چرک و وسخ و بمعنی عجب و خود ستائی و تکبر و تجبر آمده است و بضم اول و سکون ثانی و جیم فارسی نان ریزه شده را گویند و نوعی از پوشش هم هست که آنرا از پشم بافند و از جانب کشمیر آورند -

کلجان - بروزن مرجان مزبله را گویند و آن جائی باشد که خاکروبه و پلیدیها در آن ریزند -

کلچنگ - بضم اول و فتح ثانی و جیم فارسی و سکون نون و کاف فارسی خرچنگ را گویند و آنرا عربان سرطان خوانند -

کلچیچه - بفتح اول بروزن زنگیچه مخفف کلکلیچه است که بسیستی

[1] مخفی نماند که صاحب برهان لفظ کلپ هندی بمعنی یک شبانروز برهمنی که هزار سال باشد و تمام آن سی و شش شبانروز ست نوشته و این خطای فاحش است چه در اکثر کتب معتبرهٔ علمی هند کلپ بفتح کاف تازی و بای فارسی در آخر بمعنی یک روز برهما نوشته است که ۴۳۲۰۰۰۰۰۰۰ سال طبیعی باشد و بقای دنیا در همین روز ست و شب این روز نیز باین مقدار است و اتمام کلپ را در اصطلاح اهل هند فنای صغیر گویند فقط ۱۲

قلقلیچہ باشد و آن کف پاے خاریدن و جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل مردم تا بخندہ افتند و بکسر اول ہم آمدہ ہست۔

کلح ـ بکسر اول و سکون ثانی و حاے بی نقطہ نوعے از صمغ ہست کہ آنرا بارزد و بیرزد ہر دو گویند و عربان قنہ خوانند شبیہ است بمصطکے۔

کلخ ـ بضم اول و سکون ثانی و خاے نقطہ دار نوعے از گیاہ ورستنی باشد۔

کلخج ـ بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطہ دار و جیم فارسی چرکے را گویند کہ بر دست و پا و اندام دیگر نشیند و بعربی وسخ خوانند۔

کلدہ ـ بفتح اول و دال ابجد و سکون ثانی زمین سخت و درشت را گویند و نام شخصے نیز بودہ ہست۔

کلز ـ بکسر اول و سکون ثانی و زاے نقطہ دار دوائے ست کہ آنرا مغاث ہندی گویند و آن بیخ درخت رمان البری است کہ انار صحرائی باشد شکستگی و کوفتگی اعضا را نافع ست۔

کلس ـ بکسر اول با سین بے نقطہ بوزن و معنی کلز ست کہ مغاث ہندی باشد و بعربی آہک را گویند و بضم اول پنبۂ حلاجی کردہ باشد۔

کلعند ـ بضم اول و عین بے نقطہ لفظے ست کہ بجہت مردم ناہموار و ناتراشیدہ وضع کردہ اند و مرد قوی ہیکل را نیز گویند و مردم ہرزہ گوے و پوچ گوے را ہم گفتہ اند۔

کلغر ـ با غین نقطہ دار بوزن زرگر پشم بسیار نرم را گویند و نوعے از ہیزم و ہیمۂ سوختنی ہم ہست۔

کلفت ـ بفتح اول و ثانی و سکون فا و فوقانی منقار مرغان را گویند و بضم اول و ثانی درشت و ناہموار را خوانند۔

کلفخشنگ ـ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و خاے نقطہ دار کہ رابع باشد و نون و کاف فارسی بیخے را گویند کہ در ایام زمستان در زیر ناودانہا بندد و آن بیشتر اوقات گاو دنبال میشود۔

کلفشنگ ـ با باے ابجد بعد از فا بروزن و معنی کلفخشنگ ست۔

کریخ مخروطی اندام زیر ناودان باشد۔

کلک ـ بفتح اول و ثانی و سکون کاف نشتر فصاد را گویند و بعربی مبضع خوانند و بمعنی منقل و آتشدان گلی و سفالی باشد و چوب و نے و سلفے بود کہ برہم بندند و مشکے چند را پر باد کردہ بران نصب کنند و بران نشستہ از آبہاے عمیق بگذرند و نام موضعے ست از مضافات دامغان کہ در انجا گندم خوب حاصل میشود و انجمن و مجمع مردم را نیز گویند و بمعنی درد سر ہم آمدہ است و تصغیر کل باشد کہ کچل ست و شوم و نامبارک را نیز گویند و باین سبب کوف و بوم را کلک خوانند و بعضے با ثانی مکسور بمعنی بوم گفتہ اند و خربزۂ نارسیدہ و غوزۂ پنبہ کہ ہنوز نشگفتہ باشد و کاومیش نرینۂ جوان را ہم مے گویند و بفتح اول و سکون ثانی بمعنی بغل و آغوش باشد و بضم اول و سکون ثانی ہم بمعنے آغوش و بغل و ہم بمعنی پشم نرمے باشد کہ از بن موے بز باشا بر آورند و از ان شال و امثال آن بافند و تکیہ و نمد و کلاہ و کپنک و مانند آن مالند و بکسر اول و ثانی انگشت کوچک را گویند و بعربی خنصر خوانند و بمعنی لوچ و کاج و احول ہم آمدہ ہست و بکسر اول و سکون ثانی ہر نے میان خالی را گویند عموماً و نے قلم کتابت کردن را خصوصاً و ہر چہار دندان تیز سباع را ہم مے گویند و آنرا بعربی ناب خوانند و نام صمغی است در نہایت تلخی و آنرا از درختے جہود انہ برمے آورند و عربان عنزروت میگویند و بضم اول و ثانی بمعنی احول و کاج باشد و در دشکم را نیز گویند۔

کل کل ـ بفتح ہر دو کاف و سکون ہر دو لام بمعنی ہرزہ گوئی کردن و کاو کاو نمودن باشد و نام دارو ئیست کہ آنرا بعربی مقل گویند و باین معنی بکسر اول و ضم اول ہر دو آمدہ ہست و در عربی بمعنی سینہ باشد کہ ہم در عربی صدر خوانند۔

کلکم ـ بضم اول و کاف و سکون ثانی و میم بمعنی منجنیق باشد و بفتح اول و کاف ہم باین معنی و ہم بمعنی کافتن گفتہ اند و بمعنی قوس قزح نیز [illegible] ہست۔

کلاشنگ - بکسر اول و فتح رابع که نون باشد بروزن شکلانگ تخم شرفه را گویند و بعربی بقلة الحمقا خوانند و بروزن دلتنگ هم بنظر آمده است۔

کلکی - بروزن فلکی پرے باشد که در بزم و رزم بر سر زنند و تبرکے جیغه خوانند۔

کلکینه - بضم اول بروزن مرغینه مخمل دوخوابه را گویند و آن جنسیست مشهور از قماش ابریشمینه۔

کلل - بفتح اول بروزن خلل بمعنی کلکی باشد و آن پریست که پادشاهان و جوانان خوش صورت و مردم شجاع و دلاور در بزم و رزم بر سر دستار و کلاه زنند و آنرا جیغه هم مے گویند۔

کلم - بفتح اول و ثانی و سکون میم از جمله حوائج ست که در آشها کنند و آن دو نوع مے باشد رومی و غیره و بهترین آن رومی است و آن بدستار عربان و عمامهٔ زهد فروشان ماند۔

کلما - بروزن گرما بلغت زند و پازند درخت انگور را گویند۔

کلماسنگ - باسین بے نقطه بروزن زنگارنگ فلاخن را گویند و آن چیزیست که شاطران و شبانان بدان سنگ اندازند۔

کلمرغ - بفتح اول و ضم میم نوعے از کرگس باشد و آن عظیمست که بر سر او پرلی باشد۔

کلموژ - بزاے فارسی بروزن خرگوش چلپاسه و وزغه را گویند۔

کلن - بضم اول و فتح ثانی و سکون نون گلوله و گرهے باشد که از گرد اعضاے مردم برمے آید و باغره را نیز گویند و آن علتے باشد که بسببے زحمت دیگر بهم رسد و چون زحمت اول برطرف شود آن هم برطرف گردد و زحمتے را نیز گویند که پاے آدمی برابر بادے شود و عربان داء الفیل خوانند و پنبه زده را نیز گویند که از براے رشتن گلوله کرده باشند و در عربی نیز پنبهٔ گلوله کرده را کلن خوانند۔

کلنبه - بضم اول و ثانی و سکون نون و فتح بلے ابجد کلیچه باشد که درون آنرا از حلوا و مغز بادام پرساخته باشند و بمعنی گلوله هم آمده است خواه گلولهٔ حلوا باشد و خواه گلولهٔ سنگ۔

کلنج - بکسر اول بروزن شکنج بمعنی چرک و وسخ باشد و بمعنی عجب و خود ستائی و تکبر و تجبر هم آمده است۔

کلنجار - بروزن گرفتار بمعنی خرچنگ باشد که بزبان عربی سرطان گویند و بهترین آن بجهت دوائی آنست که در رود خانهٔ آب شیرین باشد۔

کلنجر - بکسر اول بروزن سکندر نام موضعے و قلعه ایست در هندوستان۔

کلنجری - بکسر اول و فتح ثانی بروزن سکندری مردمے را گویند که منسوب بکلنجر باشند که نام موضعے و قلعه ایست و بفتح اول و کسر ثانی نام نوعے از انگور سیاه است و آن در ولایت هرات بغایت نازک و شیرین مے باشد و خوشهٔ آن پنج من تبریز میشود و هر دانه پنج درم۔

کلنجک - بضم اول و فتح ثانی و جیم و سکون نون و کاف خرچنگ را گویند و عربان سرطان خوانند و بکسر اول و ثانی هم آمده است۔

کلند - بفتح اول بروزن سمند دست افزار نقب کنان و گلکاران و سنگ تراشان باشد که بدان زمین کنند و آنرا کلنگ نیز گویند و بضم اول هم باین معنی و هم بمعنی کلیدان و غلق در کوچه باشد و هر چیز ناتراشیده را گویند عموماً و چوبے که بر قلادهٔ سگ بندند خصوصاً و آنرا بتازی ساجور خوانند۔

کلندر - بروزن قلندر مردم ناتراشیده و ناهموار که دیگر را گویند و چوب کندهٔ ناتراشیده را نیز گفته اند که آنرا گاهے در پیش اندازند تا در کشوده نگردد و گاهے سوراخ کرده بر پاے گناهگاران و مجرمان و گریزپایان محکم کنند و قلندر معرب آنست۔

کلندره - بفتح اول و ثانی و رابع و راے قرشت و سکون ثالث بمعنی کلندر ست که چوب کندهٔ ناتراشیده و مردم ناهموار درشت باشد و بضم اول هم آمده است۔

کلندن - بضم اول و فتح ثانی و رابع و سکون ثالث و نون بمعنی تکانیدن و افشاندن قالی و دامن و امثال آن باشد۔

کلنده - بفتح اول بروزن رونده لکلکہ را گویند وآن چوبکے باشد کہ یک سر آنرا بدول آسیا و سر دیگر آنرا در سوراخ سنگ آسیا بعنوانے نصب کنند کہ از گردش سنگ آسیا آن چوبک حرکت کند واز دول کم کم دانہ در آسیا بریزد۔

کلندی - بفتح اول بروزن لوندی زمین سخت ودرشت را گویند۔

کلندیدن - بروزن پسندیدن بمعنی کندن وشگافتن وکافتن زمین باشد۔

کلنگ - بکسر اول بروزن خشنگ تخم خرفہ باشد وبعربی بقلۃ الحمقا خوانند وسوراخ کلیدان رانیز گویند وباین معنے بکسر اول وفتح ثانی وسکون نون وکاف فارسی وعربی ہردو آمده است وبضم اول وثانی وسکون ثالث وکاف فارسی دست افزارے باشد کہ چاه جویان وکلکاوان بدان زمین ودیوار کنند وبضم اول وفتح ثانی پرنده ایست کبود رنگ ودراز گردن بزرگتر از لک لک کہ اورا شکار کنند وخورند وپرہای زیر دم اورا بر سر زنند وخروس بزرگ رانیز گفتہ اند وبہ فتح اول وکسر ثانی بمعنی کاج ولوچ واحول باشد۔

کلنگک - بکسر اول وفتح رابع بروزن اشکلک بمعنی خرفہ است کہ بعربی بقلۃ الحمقا خوانند۔

کلنگی - بضم اول بروزن قلنگی بمعنی طامع وحریص باشد وکسے کہ ہمیشہ بطرف خود زند ونوعے از خروس ہم ہست۔

کلنہ - بضم اول وسکون ثانی وفتح نون منقار مرغان را گویند۔

کلو - بضم اول وثانی بواو مجہول کشیده وکلان تر بازار ورئیس وریش سفید محلہ را گویند ونان بزرگ روغنی را نیز گفتہ اند۔

کلوا - بروزن حلوا بمعنی رخنہ گرفتن ووصل کردن چیزے باشد بچیزے دیگر ودر مؤید الفضلا بمعنی غوک آمده است کہ وزغ باشد۔

کلوب - بضم اول وثانی بواو رسیده وبباے ابجد زده بمعنی کالبد وقالب باشد۔

کلوبنده - بضم اول بروزن خروشنده بزرگ ومہتر غلامان را گویند وباین معنی باکاف فارسی ہم بنظر آمده است۔

کلوتک - بضم اول باواو مجہول وتاے قرشت بروزن خروہک بمعنے کدنگ ست وآن چوبے باشد کہ دقاقان وگازران جامہ رابدان دقاقی کنند وبفتح اول ہم آمده است۔

کلوتہ - بضم اول وثانی بواو مجہول کشیده وفتح تاے قرشت کلاہے را گویند گوشہ دار وپر پنبہ کہ بیشتر بجہت طفلان دوزند وگوشہ ہاے آنرا در زیر چانہ ایشان بندند وبمعنی حلقۂ دام ودامک دوشیزگان ودخترگان ہم ہست وآن روپاکے باشد مانند دام کہ دخترگان بر سر کنند وبعربی شبکہ خوانند وروپاک ومقنعہ رانیز گوینہ عموماً وبعضے گویند کلوتہ ازبراے دختران بمنزلۂ کلاه ہست پسران را وباین معنی باکاف فارسی ہم آمده ہست واصح آنست۔

کلوج - بفتح اول وثانی بواو رسیده وجیم ساکن نانے را گویند کہ خمیر آن از دیوار تنور ریختہ باشد ودرمیان آتش پختہ شده باشد ودست وپاے رانیز گویند کہ انگشتان اوزابریده باشند ویاسرمابرده باشد وبضم اول کلوررا گویند کہ قرص نان روغنی بزرگ باشد ونان ریزه شده را ہم مے گویند وباواو مجہول وجیم فارسی بمعنی عوض وبدل باشد وبمعنی خائیدن وجاویدن چیزہائے کہ صدا کند مانند نبات ونان خشک وامثال آن ہم آمده است وکلوچیدن مصدر آنست۔

کلوخ - بضم اول وسکون آخر کہ خاے نقطہ دار باشد معروف ست کہ گل خشک شده وکلوخہاے دیوار افتاده وخاک بہم چسپیده سخت باشد وآنرا بترکی کسک ... اشد وخشت پارچہ خام وپختہ رانیز گویند وکنایہ از مردم خشک طبیعت وکم فطرت وبے ہمت باشد۔

کلوخ امرود - نوعے از امرود بزرگ ناہموار بی مزه باشد۔

کلوخ انداز - سوراخهائے باشد کہ در زیر کنگرہاے دیوار قلعہ سازند تا چون خصم نزدیک دیوار قلعہ آید از آن سوراخها سنگ و آتش وخاک وخاکستر بر سرش ریزند و آنرا سنگ انداز هم میگویند و سیر و گشت و شراب خوری و عیش و عشرتے را گویند کہ در آخرهاے ماه شعبان کنند و آنرا کلوخ اندازان هم مے گویند و بعضے گویند کلوخ انداز نام سلخ ماه شعبان ست و نبیرهٔ فرزند را نیز گفته اند کہ پسر پسر یا دختر دختر فرزند باشد و بمعنی فلاخن هم آمده هست و آن آلتے باشد کہ شاطران و شبانان بدان سنگ اندازند۔

کلوخ برلب مالیدن - کنایہ از مخفی و پنهان داشتن امرے باشد۔

کلوز - بضم اول و سکون زاے نقطہ دار بروزن خروس غوزهٔ پنبہ را گویند کہ شگفته شده و پنبها از آن برآمده باشد۔

کلوزه - با زاے نقطہ دار بروزن کاوچہ بمعنی کلوز ست کہ غوزهٔ پنبہ شگفته شده باشد و آنرا جوزغہ نیز خوانند۔

کلوس - بروزن خروس اسپے را گویند کہ چشم ورو و پوزا و سفید باشد و این چنین اسپے را شوم و بدیمن میدانند۔

کلوک - بضم اول و ثانی با واو مجهول بروزن سلوک بمعنی بے ادب و بیحیا و سلاح باشد و بفتح اول پسر امرد را گویند و بمعنے ملک هم بنظر آمده است و آن دانہ باشد بزرگتر از ماش

کلوند - بروزن الوند نام کوهیست و عربان کوه را جبل گویند و نوعے از خیار و بادرنگ هم هست و آنچه مانند تسبیح از انجیر و قیسے و گردگان و خرماے خشک بر رشتہ کشیده باشند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است۔

کلونده - بروزن ارزنده مطلق خیار را گویند و نوعے از خیار هم هست کہ آن کوچک و باریک می باشد و آنرا بهندی ککڑی خوانند و بعضے گویند کلونده خیار بزرگیست کہ آن را بجهت تخم نگاه دارند و خربزهٔ نارسیده را هم مے گویند کہ سکالک باشد۔

کلہ - بہ فتح اول و ثانی غیر مشدد و خفاے ہا رخساره و روے را گویند و گوے را نیز گفته اند کہ در وقت خندیدن بر دو طرف روے پیدا شود و اطراف دهان را نیز گویند از جانب دهن و کمان را نیز گفته اند کہ بعربی قوس خوانند و نام شهرے در مدینہ هم هست در میان جزیره و هر مرتبہ کہ سوزن را بجامہ فرو برند و برآرند کلہ گویند و فرو بردن و برآوردن در جماع را هم مے گویند و بخیہ کردن خیاطان جامہ را و بمعنی دیگدان هم آمده است و گرز آهنین را نیز گویند و با ثانی مشدد بمعنی سر باشد مطلقاً اعم از سر انسان و حیوان دیگر و فرق سر را هم گفته اند و بمعنی بے وفا و بے حقیقت و هرجائی هم آمده است و بضم اول و ثانی غیر مشدد و خفاے ہا هر چیز کوتاه و ناقص را گویند عموماً و آدم کوتاه را خصوصاً و بظهور ہا مخفف کلاه است و بمعنی حرکات در جماع مشهور ست و با ثانی مشدد موے سر و موے کاکل را گویند کہ یکجا جمع کرده گره کرده باشند و بندپا را نیز گویند و بعربی کعب خوانند و بکسر اول و فتح ثانی غیر مشدد نام شهرے در مدینہ باشد و بخیہ زدن جامہ را نیز گفته اند و با ثانی مشدد سقف خانہ و هر چیز کہ بمنزلۂ سقف باشد و در عربی بمعنی پرده باشد و پردهٔ را نیز گویند کہ همچو خانہ دوخته باشند و عروس را در آن میان آرایش کنند۔

کلہ انداختن و کلہ برانداختن - بضم اول کنایہ از شادی کردن و خوشحالی نمودن و فریاد زدن از روے شوق و انتعاش خاطر باشد در بدست آمدن چیزے کہ مردمان همہ طالب آن باشند۔

کلہ خشک - بضم خاے نقطہ دار کنایہ از مردم دیوانہ مزاج و سودائی و تریاکی باشد و تخم مرغ را نیز گویند کہ آنرا سر از زیر گذاشته خشک کرده باشند۔

کلہ خضرا - بکسر اول و فتح ثانی مشدد کنایہ از آسمان ست۔

کلہ دار - کنایہ از پادشاه جبار ست و متکبر و سرکش را نیز گویند و کلہ داری بمعنی پادشاهی باشد و کنایہ از سرکشی هم هست۔

کلہ وغانی - بکسر اول وفتح ثانی مشدد بمعنی کلہ خضراست کہ آسمان باشد وابرسیاہ وشب تاریک راہم می گویند۔

کلہری - بفتح اول وثانی بروزن ابہری نوعے از موش باشد بغایت دونده وآنرا موش پرنده ہم سے گویند ودر ہندوستان بسیار ست وآن خط خطی باشد مانند دانہ سنجد دم آنرا تسلم نقاشی کنند وبا کاف فارسی ہم سے گویند۔

کلہ زده - بکسر اول وفتح ثانی مشدد وزاے نقطہ دار ودال بے نقطہ تخت واورنگ یا متکا وسائبان را گویند۔

کلہ سائلی - بفتح اول وثانی بمعنی بدبختی وسیاہ گلیمی باشد چہ سیاہ گلیمے وبدبختی لازمۂ سوال وسائلی باشد وبرہندوان وکافران ہم اطلاق کنند وکلاغ بسیارے را نیز گویند کہ بر سر مردار ہجوم کرده باشد این لغت باین معنی باکاف فارسی می باشد لیکن ہمہ جا باکاف تازی نوشتہ اند۔

کلہ گوشہ بر آسمان - کنایہ از عظمت مرتبت وسر فرازی باشد۔

کلہ گوشۂ ملک - بضم میم کنایہ از پادشاہزاده باشد۔

کلہ مشکین - بضم اول وفتح ثانی مشدد کنایہ از زلف وکاکل ست۔

کلہ نیلوفری - با ثانی مشدد کنایہ از آسمان ست۔

کلی - بضم اول وثانی بتحتانی رسیده بمعنی دہے وروستائی باشد چہ کل بمعنی روستا وده ہم آمده ہست وعربانہ را نیز گویند وآنرا دائرۂ باشد حلقہ دار کہ بیشتر عربان نوازند ونوعے از ماہی ہم ہست وآن پر گوشت وکوچک می باشد وخوردنش قوت شہوت جماع دہد وآنرا عربان سمک رضراضی خوانند ونام علتے ومرضے ہم ہست کہ آنرا خوره گویند وقرص نان روغنی بزرگ راہم گفتہ اند وبفتح اول بمعنی کچلی باشد وآن علتیست معروف کہ در سر اطفال بہم میرسد۔

کلیا - بکسر اول وسکون ثانی وتحتانی بالف کشیده بمعنے شخار ست کہ قلیا باشد وبیشتر صابون پزان بکار برند وبلغت ژند وپاژند گوسفند را گویند۔

کلیاس - بکسر اول بروزن قرطاس بمعنی دریچہ باشد وروبچانہ را نیز گویند کہ بر بام خانہ سازند وآنرا بعربی کرپاس خوانند۔

کلیانی - بکسر اول بروزن مہانی بمعنی اشق ست وآن صمغ گیاہے باشد کہ آنرا بدران گویند وبعربی صمغ الطرثوث خوانند۔

کلیاده - بفتح اول وآخر کہ دال باشد کر را گویند یعنی کسے کہ گوش او نشنود وبعربی اصم خوانند۔

کلیج - بفتح اول وثانی بتحتانی کشیده وبجیم زده صاحب عجب وتکبر وتجبر وخودستا باشد وبمعنی چرک وریم ہم آمده ہست وباین معنی باجیم فارسی نیز گفتہ اند وبضم اول نانے باشد کہ خمیر آن از دیوار تنور افتاده ودر میان آتش پختہ شده باشد ونان بزرگ روغنی را نیز گویند وبکسر اول وتحتانی مجہول اسپے را گویند کہ ہر دو پاے او کج باشد۔

کلیچہ - بفتح اول وجیم فارسی کلید چوبین را گویند کہ بدان کلیدان را بگشایند وبضم اول نان کوچک روغنی باشد وکنایہ از قرص ماه وآفتاب ہم ہست وباین دو معنی باکاف فارسی ہم آمده ہست وجامہ را نیز گویند کہ آنرا مانند سوزنے آجیده کرده باشند وآجیده راہم گفتہ اند۔

کلیچۂ سیم - کنایہ از ماه شب چہار دہم ہست۔

کلیدان - بفتح اول بروزن حریفان کنده را گویند کہ بر پاے دزدان وگناہگاران نہند وبکسر اول آلت بست وکشاد درباغ ودر کوچہ وامثال آنرا گویند وبعربی غلق گویند وقفل را نیز گفتہ اند۔

کلیدانہ - بروزن دلیرانہ بمعنی آخر کلیدان ست کہ قفل وغلق درخانہ باشد۔

کلید ایمان - کنایہ از کلمۂ شہادت باشد۔

کلید بہشت - بمعنی کلید ایمان ست کہ کنایہ از کلمۂ شہادت باشد۔

کلیز - بفتح اول بروزن موبز بمعنی زنبور باشد گویند اگر

زنبورے بر موش مردہ نشستہ باشد و کسے را بگزد آن کس ہلاک شود۔

کلیزادان - بادال ابجد بروزن عزیزخان خانۂ زنبور را گویند چہ کلیز بمعنی زنبور باشد۔

کلیزہ - بہ فتح اول بروزن عریضہ سبوے آب را گویند۔

کلیسہ - بکسر اول و ثانی بتحتانی مجہول رسیدہ و سین بی نقطہ بالف رسیدہ مخفف کلیسیاست کہ جاے پرستش و معبد ترسایان باشد۔

کلیک - بفتح اول بروزن شریک تخم گل را گویند و عربان بزر الورد خوانند و پرندۂ را نیز گویند کہ بہ نحوست مشہور ست و آنرا چغد و کوف و بوم نیز گویند و بمعنی گاژ و لوچ و احول ہم بنظر آمدہ ست و بکسر اول ہم باین معنی کہ احول باشد و ہم بمعنی انگشت کوچک بود کہ بعربی خنصر گویند۔

کلیکان - بفتح اول بروزن کنیزان گیاہے باشد بغایت گندہ و بدبوے کہ آنرا اکیاے و گل گندہ نیز گویند و بکسر اول سبزی باشد معروف کہ خورند و آنرا بشیرازی ترخالی گویند و بعضے گویند گیاہے باشد کہ آنرا اطرخون خوانند و بیخ آن را عاقرقرحا نامند۔

کلیکرون - بکسر اول و فتح رابع و راے بے نقطہ بواو کشیدہ و بنون زدہ بلغت یونانی رستنی باشد کہ آنرا کہرک خوانند و آن خردل بوستانی ست آب آنرا گرفتہ در پاے درخت نارترش بریزند شیرین شود و بعضے گویند ترہ تیزک ست کہ بزبان عربی جرجیر خوانند۔

کلیکی - بروزن حقیقی کاج و احول را گویند ہر چیز پیداست کہ بمعنی احولے باشد چہ کلیک بمعنی احول ست لیکن ہمہ جا بمعنی لوچ و احول آمدہ ست و این ہم درست است۔

کلیم دست - بمعنی مبارک دست و نادر دست و پاکیزہ دست باشد یعنی در کارہا ید بیضا نماید۔

کلیواج - بثالث مجہول بروزن و معنی غلیواج ست کہ خاد و زغن باشد۔

کلیواژ - بزاے فارسی بروزن و معنی غلیواج ست کہ زغن باشد و آنرا مرغ گوشت ربا ہم مے گویند۔

کلیون - بروزن گلگون جامۂ را گویند کہ از ہفت رنگ بافتہ باشد۔

بیان نوزدہم

در کاف تازی با میم مشتمل بر ہفتاد و ہشت لغت و کنایت

کم - بہ فتح اول و سکون ثانی بمعنے اندک باشد کہ در مقابل بسیار ست و بمعنی ترک و نقصان و نادر ہم آمدہ ست و در عربی بمعنی چند و مقدار باشد و بضم اول نام ولایتے ست از عراق و معرب آن قم ست و اکنون بقریب اشتہار دارد و نوعے از خار ہم ہست کہ کثیرا صمغ آنست و آنرا بعربی شجرۃ القدس و مسواک العباد و مسواک المسیح گویند و دہنۂ آستین قبا و پیراہن و امثال آن باشد۔

کما - بہ فتح اول بروزن قبا آستین رفیدہ را گویند و رفیدہ لتۂ چند بیست کہ مانند گرد بالشے دوزند و خبازان را بجای آن ہمین سازند و بر تنور چسپانند و آستینے ہم بر این نسبت کنند تا بساعد و بازو از آتش آسیبے نرسد و بزبان زر را نیز گفتہ اند کہ عربان لباسہ خوانند گویند پوست جوز بوا ست و باین معنی بضم اول و کسر اول ہر دو بنظر آمدہ ست و بضم اول گیاہے باشد بغایت بدبو و گندہ و متعفن و آنرا اکما نیز گفتہ اند۔

کماج - بضم اول و ثانی بالف کشیدہ و بجیم زدہ نانیست مشہور و نانے را نیز گویند کہ بر روے انگر و زغال پزند و کلیچۂ خیمہ را نیز گفتہ اند و آن تختۂ باشد میان سوراخ کہ بر سر ستون خیمہ محکم کنند و با جیم فارسی ہم آمدہ ست۔

کمادریوس - بہ فتح اول و دال ابجد و سکون راے قرشت و یاے حطی بواو کشیدہ و بسین سعفص زدہ لغتیست یونانی و معنی آن بعربی بلوط الارض باشد و آن گیاہیست سبز رنگ و بسیار تلخ و آنرا در ابتداے استسقا دہند نافع باشد۔

کماس ـ بہ فتح اول بر وزن مماس نوعے از تنگ باشد و آن گرد و پہن و گردن کوتاہ می باشد باندام کاسۂ پشت و آنرا از سفال و چوب ہم می سازند و بیشتر شبانان و مسافران دارند و کاسۂ چوبین و کشکول گدایان را ہم گفتہ اند و بمعنی کم و اندک ہم آمدہ است کہ عربان قلیل خوانند و بدو معنی اول بضم اول و تشدید ثانی ہم گفتہ اند۔

کماسہ ـ بضم اول و فتح سین بے نقطہ کاریز کن و چاہ جو را گویند و بمعنی شاہد بر وزن فاحشہ و قحبہ ہم آمدہ است و خنثی را نیز گویند یعنی شخصے کہ آلت مردی و زنی ہر دو داشتہ باشد و نام کوہیست از ولایت خراسان و بفتح اول بمعنی اول کماس است کہ تنگ گردن کوتاہ و کاسۂ چوبین باشد۔

کماسی ـ باسین بے نقطہ بر وزن خلاصی بمعنی کمی است کہ در مقابل بسیارے باشد۔

کماش ـ بفتح اول و سکون شین نقطہ دار بمعنی اول کماس است و تنگ گردن کوتاہ و کاسۂ چوبین گدایان و شبانان باشد۔

کماشیر ـ بر وزن طباشیر صمغے باشد مانند جاوشیر و آن صمغ کرفس کوہی ست بول را براند و حیض آورد و در مسہلات نیز بکار برند۔

کمافیطوس ـ بہ فتح اول و فاے تحتانی رسیدہ و طاے حطی بواو کشیدہ و بسین بے نقطہ زدہ لغتیست یونانی و معنی آن بعربی صنوبر الارض باشد و آن حشیشیست کہ گل آن بنفش رنگ می شود و باخر تخم مے گردد و آنرا الشیر از سے ماش دار و خوانند و بعضے گویند طرخون رومی ست و بعضے دیگر گویند تخم کرفس رومیست یرقان را نافع باشد۔

کمالہ ـ بضم اول بر وزن شغالہ ابریشم کج را گویند و آن ابریشم فرومایہ است۔

کمالیون ـ بہ فتح اول و کسر لام و تحتانی بواو کشیدہ و بنون زدہ نوعے از مازریون ست و آن سیاہ می باشد گرم و خشک است در چہارم برص و بہق و کلف طلا کنند نافع آید۔

کمام بکسر اول بر وزن امام نوعے از کندر باشد و آنرا صمغ یمنی گویند۔

کمان ـ بفتح اول بر وزن امان معروف ست و بعربی قوس خوانند و برج نہم باشد از جملۂ دوازدہ برج فلک و جمع کم نیز ہست یعنی کمہا۔

کمان بہمن ـ بکسر نون و فتح باے ابجد کنایہ از قوس قزح باشد و آن نیم دائرہ چند لیست الوان کہ بیشتر در فصل بہار و ہواہاے تر در آسمان ظاہر مے گردد۔

کمان جولہ ـ باجیم بواو مجہول رسیدہ و فتح لام بمعنی قربان باشد یعنی جاے کہ کمان را دران گذارند۔

کمانچہ ـ بر وزن تپانچہ کمان کوچک را گویند و کمانے کہ نان بدان پنبہ زنند و نام سازیست مشہور و کمان شکلی را نیز گویند کہ بر بالاے فرامین سلاطین بکشند و آن بمنزلہ طغرا باشد۔

کمان رستم ـ بضم راے قرشت بمعنی کمان بہمن است کہ قوس قزح باشد۔

کمان زنبوری ـ بہ فتح زاے نقطہ دار و سکون نون تفنگ را گویند بعربی بندق و بترکی ملتق خوانند۔

کمان سام ـ باسین بے نقطہ بالف کشیدہ بمعنی کمان رستم ست کہ قوس قزح باشد۔

کمان شیطان ـ بمعنی کمان سام ست کہ قوس قزح باشد

کمان فلک ـ کنایہ از برج قوس ست کہ برج نہم از فلک البروج باشد۔

کمان قروہہ ـ بضم قاف بمعنی کمان گروہہ است و آن کمانے باشد کہ بدان گلولہ و مہرۂ گل اندازند و عربان قوس البنادق و قوس الجلاہق خوانند۔

کمان گردون ـ بمعنی کمان فلک ست کہ برج قوس باشد و قوس قزح را نیز کمان گردون مے گویند۔

کمان گروہہ - بر وزن و معنی کمان قروہہ است کہ کمان گلولہ باشد -

کمان گرہہ - بکسر کاف فارسی و راے قرشت و فتح ہا بمعنے کمان گروہہ است کہ کمان گلولہ اندازی باشد -

کمان گیر - بر وزن جہانگیر کماندارے را گویند کہ در فن تیر اندازی بے نظیر باشد و لقب آرش ہم ہست و او پہلوانے بودہ ایرانی کہ یک تیر از آمل بمرو انداختہ است و آن مسافت چہل روزہ براہ است -

کمان مہرہ - بضم میم کمان مہرہ اندازی است کہ کمان گلولہ باشد -

کمانہ - بر وزن زمانہ بمعنی کمان باشد کہ بعربی قوس خوانند و چوب سیخی را نیز گویند کہ دوالی بران بندند و بآن برماہ و مثقب را بگردانند تا چیزہا را سوراخ کنند و کمان شکلے کہ بدان ساز غیچک را نوازند و پیالۂ شراب خوری را ہم گفتہ اند و کاریزکن و چاہ جوے را ہم میگویند و چاہے را نیز گویند کہ چاہ کنان بجہت امتحان آب در زمین فرو برند -

کماہ - بفتح اول و سکون ثانی و ہمزۂ مفتوح و ہاے ساکن در صحاح الادویہ بمعنی انواع سماروغ آمدہ است اعم از غوشنہ و غودیشہ و کشنج و ہکل و فطر وغیرہ کہ بعضے از ان صحرائی باشد و بعضے در زیر سرگین روید و بعضے از دیوارہاے حمام و بعضے از زیر خمہاے شراب و آب بر آید و انواع آنرا اعرابان بنات الرعد خوانند بکسر باے ابجد -

کماہہ - بضم اول بر وزن دوماہہ تعویذ و بازوبند را گویند -

کمای - بضم اول بر وزن ہماے نام پہلوانے بودہ ایرانی و گیاہے باشد بغایت گندہ و بدبو و متعفن -

کمایوک - بضم اول و یاے حطی بواو رسیدہ و بکاف زدہ بمعنی رفیدہ باشد و آن چیزیست کہ از لتہ کہنہ مانند بالشتی دوزند و خمیر نان را بر روے آن پہن ساختہ بر تنور چسپانند -

کمبار - بباے ابجد بر وزن زنگار ریسمانے باشد کہ آنرا از لیف خرما سازند -

کمپیر - بباے فارسی بر وزن زنجیر پیر سالخوردۂ فرتوت را گویند -

کمچہ - بر وزن چمچہ بلغت زند و پاژند تلخ را گویند و بعربی مر آنرا خوانند -

کمخا - بکسر اول و خاے نقطہ دار بالف کشیدہ جامۂ منقشے را گویند کہ بالوان مختلف بافتہ باشند و بفتح اول ہم گفتہ اند بمعنی جامۂ منقش یکرنگ -

کمخاب - بکسر اول بر وزن گرداب بمعنی کمخاست کہ جامۂ منقش الوان باشد و بفتح اول ہم آمدہ است و جامۂ منقش یکرنگ را نیز گویند -

کمخت - بضم اول و فتح ثانی و سکون خاے نقطہ دار و تاے قرشت بلغت زند و پاژند بمعنی آمیختہ و درہم باشد -

کمر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت معروف است کہ میان باشد و آنچہ آنرا ایک دور بر میان بندند از ابریشم و زر و نقرہ مانند حلقہ و طوقے و میانۂ کوہ را نیز گویند کہ کمر کوہ باشد و بمعنی بلندی ہم آمدہ است -

کمرا - بر وزن صحرا محوطہ را گویند کہ شبہا چارپایان و ستوران را در ان کنند و باین معنی با کاف فارسی ہم آمدہ است و طاق بلند را نیز گویند مانند طاق درگاہ سلاطین و امرا و دیوار بلند را ہم گفتہ اند و نارے کہ امتان زردشت بر ضیان مے بستہ اند -

کمر آفتاب - حلقی کہ بر مرکز آفتاب گردد ہمچو محور دایرہ و در مؤید الفضلا کنایہ از کوہ و تجویفات آن نوشتہ اند -

کمر بر کمر - یعنی بلندی بر بلندی چہ کمر بمعنی بلندی ہم آمدہ است -

کمر بستن - کنایہ از اختیار کردن و قوی دل شدن در کاری و اہتمام نمودن در ان کار باشد و کنایہ از مقابل و برابر شدن در مقابلہ و جنگ ہم ہست

کمر بستن آب - کنایہ از منجمد شدن و یخ بستن آب است

کمربسته ـ بمعنی مستعد و مهیا و آماده خدمت شده باشد و نوکر و ملازم را نیز گویند ـ

کمربند ـ بروزن سمرقند چیزی را گویند که بر میان بندند و امر باین معنی هم هست یعنی میان خود را ببند و بمعنی فاعل هم آمده است که کمربندنده است و کنایه از ملازم و نوکر و خدمتگار باشد ـ

کمردار ـ بروزن خبردار بمعنی خادم و ملازم و نوکر و خدمتگار باشد ـ

کمردون ـ بادال ابجد بروزن شفق گون قوس قزح را گویند ـ

کمر رستم ـ بمعنی کمان رستم است که قوس قزح باشد ـ

کمرکش ـ بفتح اول و کاف بروزن قمروش مردم شجاع و دلیر و دلاور و بهادر و پهلوان باشد ـ

کمرگشادن و کمرگشودن ـ کنایه از ترک دادن و قطع نظر کردن باشد و کنایه از توقف نمودن و باز ماندن از کاری هم هست ـ

کمرکوه ـ معروفست که میان کوه باشد یعنی وسط کوه و کنایه از آفتاب عالمتاب و آسمان چهارم عیسی علیه السلام مسیح علیه السلام هم هست ـ

کمریا ـ بروزن انبیا بلغت زند و پازند ماهتاب را گویند ـ

کمرزده ـ بروزن غمزده شخصی را گویند که پیوسته در قمار نقش کم زند و کافر و منافق را نیز گفته اند چه کم زده چند کنایه از کفار و منافقان است ـ

کمزن ـ بروزن گردن مدبر و صاحب تدبیر را اسم باشد و شخصی که خود را و کمالات خود را ضعیف نهد و سهل انکار و بی دولت را نیز گویند و شخصی که پیوسته در قمار نقش کم زند ـ

کمست ـ بفتح اول و ثانی و سکون سین بی نقطه و فوقانی نوعی از جواهر زبون کم قیمت و ارزان باشد و کنایه از مردم سهل و نادان هم هست ـ

کمسک ـ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف چیزی باشد از شیر و دوغ در هم آمیخته که آن را نان خورش کنند و بعربی شیراز گویند ـ

کم کاسه ـ با کاف بروزن تلواسه مردم بخیل و کم همت و ناقص و کم سفره و نان مخور باشد و کم کاسگان و بخیلان و کم همتان ـ

کمکام ـ با کاف تازی بروزن اندام دارویست که آن را بعربی افواه الطیب و مرو خوانند و آن نوعی از درخت بلوط است و در کوهستان یمن بسیار می باشد و صمغ آن را صمغ الکمکام خوانند و بعضی گویند پوست بیخ آن درخت است و بعضی دیگر گویند کمکام صمغ آن درخت است والله اعلم ـ

کم گرفتن ـ کنایه از ترک دادن و واگذاشتن و ناشده انگاشتن باشد ـ

کم کم ـ بضم هر دو کاف و سکون هر دو میم صدا و آواز کندن نقب و چاه باشد و آن را کم کم نقاب گویند و صدای شمردن زر را نیز گفته اند و آن را کم کم آفتاب خوانند و بمعنی زعفران و ریگ روان هم آمده است ـ

کملکان ـ با لام و کاف بروزن قلمدان جوی کوچک و قطره آب را گویند ـ

کمله ـ بضم اول بروزن حمله بمعنی ابله و احمق و نادان باشد ـ

کملی ـ بفتح اول و سکون ثانی و لام بتحتانی کشیده جامه بافته پشمین بسیار درشت و خشن را گویند که فقرا و درویشان و مردم فرومایه پوشند و بزبان هندی نیز همین معنی دارد ـ

کمی ـ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی معروفست که در مقابل بسیاری باشد و مخفف کمین هم هست که پنهان شدن بقصد شکار و غیره باشد ـ

کمیت ـ بضم اول و فتح ثانی و سکون تحتانی و فوقانی نام شاعری بوده از عرب و شراب سرخ را نیز گویند که بسیاهی زند و اسب سرخ یال و دم سیاه را هم می گویند ـ

کمیت نشاط ـ بکسر فوقانی و نون کنایه از شراب ارغوانی باشد ـ

کمیچه ـ با تحتانی مجهول بروزن دریچه بمعنی کمانچه است

کرمسازمشهور و معروف باشد و کمان کوچک و کرم شب تاب را نیز گویند که جانورکیست پرنده و شبها پایین تنه او مانند شرارهٔ آتش مے درخشد و بعربی براع گویندش۔

کمیخت۔ بضم اول بروزن گریخت بزبان ژند و پاژند بمعنی درهم آمیخته باشد۔

کمیز۔ بضم اول بروزن گریز شاش را گویند و بعربی بول خوانند و بکسر اول هم آمده است و با کاف فارسی نیز گفته اند۔

کمین۔ بروزن زمین بمعنی پنهان شدن بقصد دشمن و شکار باشد چه جاے پنهان شدن را کمین گاه گویند و بعربی قرموص خوانند

کمینه۔ بروزن سفینه بمعنی کمتر و کمترین و فرومایه باشد۔

بیان بستم

در کاف تازی با نون مشتمل بر یک صد و چهارده لغت و کنایت

کن۔ بکسر اول و سکون ثانی بمعنی بخیه باشد که خیاطان بر جامه و امثال آن زنند و آنرا بعربی غرزه گویند و بضم اول مخفف کون ست که نشستگاه باشد و عربان دبر خوانند۔

کنا۔ بضم اول و ثانی بالف کشیده بمعنی زمین باشد که بعربی ارض گویند و زمین مزرع را نیز گفته اند و آن زمینے باشد که کنارها ے آنرا بلند ساخته باشند که درمیان آن زراعت کنند و چیزها بکارند و بفتح اول هم درست ست و بکسر اول بلغت ژند و پاژند ماهی را گویند و بزبان عربی حوت خوانند۔

کنابد۔ بفتح اول و باے ابجد که رابع باشد و ثانی بالف کشیده و سکون آخر که دال بے نقطه باشد نام جاے و مقامی است و در انجا کوهیست که گودرز سر لشکر کیخسرو آنجا فرود آمده بود و در انجا پیران و سه برادر پیران را بجنگ بمصاف کشت بعد از ان ده پهلوان دیگر از تورانیان بردست ده ایرانی کشته گردیدند و همدران روز گودرز پیران را در بالاے کوه بقتل آورده و این جنگ را جنگ دوازده رخ گویند لیکن بیازده رخ شهرت دارد و معرب آن جنابد باشد۔

کناد۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بدال ابجد زده نام پرنده باشد که آنرا مرغ الهی گویند و آن کبوتر صحرائیست و بعربی ورشان خوانند۔

کنار۔ بضم اول بروزن دوچار میوهٔ باشد سرخ رنگ شبیه بعناب لیکن از عناب بزرگترست و در هندوستان بسیار می باشد شیرین و نازک میشود و بعربی آنرا سدر میگویند و بعضے نبیرے خوانند و باین معنی با تشدید ثانی هم بنظر آمده است و بفتح اول بن خوشهٔ خرماست و باین معنی با زاے نقطه دار هم آمده است و میوهٔ باشد که آنرا اموز مے گویند و نقیض میان هم هست و بکسر اول بمعنی آغوش باشد و بمعنی جدائی هم گفته اند

کنارنگ۔ بضم اول و فتح راے قرشت و سکون نون و کاف فارسی والی و حاکم و شحنهٔ ولایت و خداوند زمین باشد که او را مرزبان گویند چه کنا بمعنی زمین و رنگ بمعنی والی و خداوند هم آمده است و بفتح اول نیز درست ست۔

کناره۔ بفتح اول بروزن هزاره بمعنی کنار هر چیز باشد و قلاب آهنین را نیز گویند و معرب آن قناره است و قناره در لغت هر چیزے را گویند که بران چیزها آویزند و در اصطلاح قلاب را خصوصاً قلابے که قصابان گوشت بران بند کنند۔

کناز۔ بفتح اول بروزن نماز بن و بیخ و خوشهٔ خرما را گویند۔

کناغ۔ بضم اول بروزن سراغ بمعنی کرم پیله باشد یعنی کرمے که ابریشم مے تند و بمعنی تار ریسمان و تار ابریشم و تار عنکبوت هم هست و بمعنی طرف و جانب و کنار هم بنظر آمده است۔

کناک۔ بفتح اول بروزن مغاک پیچش شکم را گویند و بعربی زحیر خوانند و بمعنی درد شکم نیز گفته اند۔

کنام۔ بضم اول بروزن مدام بمعنی آرامگاه و آشیانهٔ آدمی و سائر حیوانات چرنده و پرنده و دد و دام و سباع و بهائم باشد و بیشه و جنگل و چراگاه دواب را نیز گویند و با تشدید ثانی هم گفته اند۔

کناشه - بفتح اول بروزن زمانه بمعنی کهنه باشد که در مقابل نوست و بعربی نام شخصے باشد۔

کنب - بروزن ادب گیاهیست که از آن ریسمان تابند و کاغذ هم سازند و بعضے گویند ریسمانیست که آنرا از پوست کتان می تابند و آن در نهایت استحکام مے باشد و بمعنی ورق الخیال هم آمده است که بنگ باشد و شاه دانه را نیز گویند که تخم بنگ باشد و بعربی چرک دست و پاے را گویند که بسبب کار کردن بهم میرسد و بضم اول و سکون ثانی نام شهری ست که نزدیک بکاشان باشد و نوعے از خیار هم هست که آنرا شنبر خیار خوانند۔

کنبت - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بمعنی کبت ست که زنبور عسل باشد و بزبان عربی نحل گویند و بکسر اول و ثانی هم آمده است۔

کنبور - بروزن طنبور بمعنی مکر و فریب و آدم بازی دادن باشد

کنبوره - بروزن طنبوره بمعنی مکر و دستان و فریبندگی باشد و مکاری و حیله وری و سود خوردن را نیز گویند۔

کنبوریدن - بمعنی مکاری کردن و فریفتن و فریب دادن و حیله وری نمودن باشد۔

کنبه - بفتح اول و ثانی و ثالث ریسمان خام را گویند۔

کن بهن - بکسر اول و سکون ثانی و فتح ثالث و ها و نون هر دو ساکن بمعنی دن ست و آنرا ابهرکی چیتا قوج خوانند و بعربی حبة الخضرا گویند۔

کنبیدن - بفتح اول بروزن رنجیدن چیزے را از جاے کشیدن و بر آوردن باشد و بضم اول بروزن گنجیدن بمعنی برجستن و خیز کردن بود۔

کنبیزه - بضم اول و فتح پنجم که زاے نقطه دار باشد بروزن کنجیده نوعے از خیار ست و آن در وقت خامی شیرین و خوش مزه باشد و چون پخته شود و یعنی برسد نمی تواند خورد و بعضے گویند کنبیزه کالک ست یعنی خربزهٔ نارسیده۔

کنتو - بکسر اول و فتح ثانی و فوقانی بواو کشیده تخم بید انجیر است و بعربی حب الخروع خوانند بکسر خاے نقطه دار گرم و خشک ست در دوم و مسهل بلغم باشد و قولنج را بگشاید۔

کنج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی ملازه باشد و آن گوشت پاره ایست که از انتهاے کام آویخته است و مردم احمق و خود ستاے و صاحب عجب و متکبر را نیز گویند و باین معنی با جیم فارسی هم هست و بمعنی کشک هم آمده است که دوغ خشک شده باشد و ترکان قروت خوانند و بمعنی برون کشیده هم گفته اند و بضم اول معروف ست که گوشه و بیغوله خانه باشد و بعربان زاویه خوانند و چین و شکنجے که در بدن و جامه و گلیم و پلاس و امثال آن افتد و کسے را نیز گویند که دو تا شده باشد و چیزے بجو کوهان از پشتش بر آمده باشد و او را بعربی احدب خوانند و نقبے را نیز گویند که در زیر زمین مانند خانه کنده باشند و بکسر اول فیل بزرگ جثه و قوی هیکل مهیب و جنگی باشد۔

کنجار - بضم اول بروزن رخسار نخاله و ثفل تخم کنجد و هر تخمے که روغن آنرا گرفته باشند۔

کنجاره - بروزن رخساره بمعنی کنجارست که نخالهٔ کنجد و هر تخم که روغن آنرا کشیده باشند۔

کنجال - بضم اول بروزن دنبال بمعنی کنجاره است که ثفل تخم روغن کشیده باشد۔

کنجاله - بروزن دنباله بمعنی کنجال ست که نخالهٔ کنجد و هر تخم روغن گرفته باشد۔

کنجدک - بضم اول و ثالث و فتح دال ابجد بروزن منجنک کلفه را گویند که بر روے مردم بهم میرسد یعنی روے مردم افشان میشود و آنرا العربی برش میگویند و بمعنی خال هم آمده است و نام صمغی هم هست که آنرا انزروت خوانند و در دواهاے چشم و ریشها و زخمها بکار برند و بمعنی پازهر نیز گفته اند۔

کنجده - بضم اول و کسر ثالث بمعنی کنجدک ست که انزروت و پازهر باشد و کلفه زرد یعنی خالهاے سفید ریزه که بر روے

و اندام آدمی افتد و بدن و رو را افشان کند و خال را نیز گفته اند
و بفتح جیم و ضم جیم هم بنظر آمده است۔

کنجر۔ بکسر اول بر وزن دلبر فیل بزرگ جثه و قوی ہیکل
جنگی را گویند۔

کنجک۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و کاف نام
درختیست که آنرا اپشهٔ غال گویند و بضم اول هر چیز غریب
و تازه و نو را گفته اند که دیدن آن مردم را خوش آید
و بعربی طرفه گویند

کنج کنج۔ بکسر دو کاف و سکون دو نون و دو جیم بمعنی کوچک
و خرد باشد و بمعنی اندک و کم کم و بهره بهره نیز آمده است
و باین معنی با جیم فارسی هم گفته اند و بجاے نون یاے
حطی نیز بنظر آمده است۔

کنجل۔ بر وزن بلبل هر چیز درهم کشیده شده و چین و
شکنج بهم رسانیده باشد دوست و پاے را نیز گویند که
انگشتان آن درهم کشیده شده باشد و خمیر نانے که در تنور
افتاده در میان آتش پخته شده باشد۔

کنجلک۔ بضم اول و ثالث بر وزن بلبلک چین و
شکنج روی اندام و قالی و پلاس و امثال آنرا گویند و
باین معنی بسکون ثالث هم آمده است۔

کنجه۔ بضم اول و فتح ثالث خر الاغ را گویند که زیر دبالش
ورم کرده باشد و خر الاغ دم بریده را نیز گویند و بفتح اول و
جیم فارسی هم باین دو معنی آمده است۔

کنجیده۔ بضم اول بر وزن گنجیده بمعنی کنجاره است که
ثفل تخم روغن کشیده باشد عموماً و ثفل کنجد را گویند خصوصاً۔

کنخ۔ بفتح اول و ثانی و سکون خاے نقطه دار دوغ خشک
شده را گویند که کشک و قروت باشد۔

کنخت۔ بفتح اول و ثانی بر وزن کرخت بمعنی جوهر
باشد چنانکه گویند شمشیر بے کنخت یعنی شمشیر بے جوهر۔

کند۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی شکر باشد
و معرب آن قند است و بمعنی جراحت و ریش هم آمده است و
نام ولایتیست در ماوراء النهر بطریق کاشغر که بادام خوب آنجا
آورند و بمعنی گریز هم آمده است که از گریختن باشد و بترکی دلاور
گویند که در مقابل شهرست و بضم اول بمعنی دلیر و پهلوان
و مردانه و شجاع باشد و فیلسوف و دانا و حکیم را هم گفته اند
و کنده که بر پاے مجرمان و گریز پایان نهند و نقیض تیز هم هست
چنانکه گویند این کار کندست یعنی تیز نیست و خصیه و آلت
تناسل را نیز گفته اند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است
واضح آنست۔

کندا۔ بضم اول بر وزن دنیا حکیم و فیلسوف و دانا و منجم را
گویند و بمعنی شجاع و دلیر و پهلوان هم هست و بفتح اول
نیز بهر دو معنی بنظر آمده است و نام نقاشے و مصورے
هم بوده است و با کاف فارسی نیز درست است۔

کنداگر۔ بضم اول بر وزن خنیاگر بمعنی کنداست که حکیم
و دانا و شجاع و دلیر و پهلوان باشد۔

کنداموی۔ بضم اول و میم و موے مادرزاد باشد یعنی
موئے که چون طفل زائیده شود در بدن او باشد۔

کنداوالہ۔ بضم اول و واو بالف کشیده و فتح لام مرد
بلند بالاے قوی ہیکل را گویند و بمعنی امرد درشت اندام
فربه نیز هست که مزلف بد اندام باشد و بعضے امرد بزرگ
ناهموار را گفته اند۔

کنداور۔ با واو بر وزن و معنی کنداگرست که حکیم و دانا
و مبارز و پهلوان باشد و بمعنی سپهسالار هم بنظر آمده است
و بمعنی پهلوان و سپهسالار با کاف فارسی هم گفته اند۔

کندر۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و راے قرشت
مطلق شهر و مدینه را گویند عموماً و شهرے بوده از شهرهاے
خراسان خصوصاً و بفتح اول و ضم ثالث ظرفے باشد که
از گل سازند و گندم و نان در آن کنند و بضم اول و ثالث
صمغیست که آنرا مصطکی خوانند و بعضے گویند مصطکی هم هست

از کندرست و کندر لوبان باشد و بعضی دیگر گویند کندر درختیست شبیه بدرخت پسته لیکن بار و میوه و تخمی ندارد و صمغ آنرا بنام آن درخت خوانند و صمغ البطم همانست و آن شبیه است بمصطکی و طبیعت آن گرم باشد و نام پادشاه سقلاب هم بوده و او بیاری افراسیاب آمده بود۔

کندر رومی ـ صمغیست که آنرا علک رومی میگویند و مصطکی همانست۔

کندرک ـ بضم اول بروزن سنبلک صمغی باشد که آنرا بخاوند و آنرا علک خائیدنی هم میگویند و گویند مصطکی همانست۔

کندرو ـ بروزن گفتگو نام وزیر ضحاک بوده و مصطکی را نیز گویند۔

کندروش ـ بفتح اول و ثالث و سکون آخر که شین نقطه دار باشد زمین پشته پشته را گویند۔

کندره ـ بفتح اول بروزن جندره مرغکیست که در آب نشیند و مکان و آشیان در آب سازد۔

کندز ـ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و زای نقطه دار در آخر نام شهری بوده آباد کردهٔ جمشید و پای تخت فریدون هم بوده است و معرب آن قندز باشد و بضم اول و کسر ثالث مخفف کهن دز است که قلعهٔ کهنه باشد و کوشک و بالاخانهٔ کهنه را هم گفته اند و نام شهری بوده در توران آباد کردهٔ فریدون و اکنون بیکند گویندش۔

کندسه ـ بضم اول و ثالث و بفتح سین بی نقطه چیزیست که آنرا آذریون گویند و بشیرازی چوبک اشنان خوانند اگر سه قطره از آب بیخ آن در بینی چکانند درد دندان را نافع باشد۔

کندش ـ بضم اول و کسر ثالث بروزن جنبش گلولهٔ پنبه برزده را گویند که بجهت رشتن مهیا کرده باشند و چوبی را نیز گویند که حلاجان پنبهٔ برزده را بران پیچند تا گلوله شود و بفتح اول و ضم سوم نیز بنظر آمده است و بمعنی کندسه هم هست که چوبک اشنان باشد و معرب آن قندش است۔

کندک ـ بضم اول بروزن اورک نان ریزه شده و پاره پاره را گویند۔

کندگوش ـ با کاف فارسی بروزن سرخ پوش کسی را گویند که گوش او کم شنو باشد یعنی چیزی را بلند باید گفت تا بشنود۔

کندلان ـ بفتح اول و ضم ثالث و لام بالف کشیده و بنون زده نوعی از خیمه را گویند و بعضی این لغت را ترکی میدانند و بضم اول و فتح ثالث می گویند۔

کندله ـ بضم اول و ثالث و فتح لام چیزی گره شده و یکجا جمع گشته را گویند۔

کندمند ـ بفتح اول و میم بروزن نقشبند عمارتی را گویند که خراب شده و از هم ریخته باشد

کندو ـ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیده ظرفی را گویند مانند خم بزرگی که آنرا از گل سازند و غله در آن کنند و معرب آن کندوج باشد و بضم اول هم باین معنی و هم بمعنی غول بیابانی آمده است۔

کندواله ـ بضم اول بروزن خردساله مرد بلند بالای قوی هیکل را گویند و پیر امرد بد اندام زشت را نیز گفته اند و او را اکرتله هم میگویند۔

کندوره ـ بروزن طنبوره سفرهٔ چرمین را گویند و پیش انداز را نیز گفته اند و آن پارچهٔ باشد که در پیش سفره و بر روی زانوی مردم بگسترانند تا چیزی از خوردنی بر زمین و دامن مردم نریزد و این رسم در ملک روم جاریست۔

کندوری ـ بروزن رنجوری سفره و دستارخوان چرمین را گویند و بعضی انداز را گفته اند یعنی پارچهٔ که در پیش سفره در روی زانو اندازند بوقت چیزی خوردن۔

کندوک ـ بضم اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیده و بکاف زده ظرفی باشد از گل مانند خم بزرگی که غله در آن کنند و معرب آن کندوج باشد۔

کندوکوب ـ بفتح اول و ضم کاف بروزن لغزخوب

کنایہ از تشویش و بیقراری باشد۔

کندوله ـ بضم اول و فتح لام بمعنی کندوک ست که خمے باشد از گل ساختہ که غلہ دران کنند و سفال را نیز گویند که کوزه و کاسہ و خم شکستہ باشد۔

کندو بیدستر ـ با واو بر وزن و معنی جند بیدستر ست که آتش بہا باشد و جند بیدستر معرب آنست و گویند که آن خایہ سگ آبی ست و او را قندز خوانند و از پوست او کلاه سازند۔

کنده ـ بفتح اول بر وزن بنده جری و گوے را گویند که بر گرد حصار و قلعہ و لشکرگاه کنند تا مانع آمدن از دشمن گردد و معرب آن خندک ست و زیر زمینے را نیز گویند که ذخیرا بجہت مسافران کنده باشند و جائے که در دامن کوه بجہت گوسفندان کنده باشند و بضم اول بر وزن دنبہ کنده قصابان و ہر چوب کنده بزرگ را گویند عموماً و چوبے که بر پاے گناہگاران و مجرمان گذارند خصوصاً و لیسر او قوی جثہ و غول بیابانی را نیز گفتہ اند۔

کنده چہار بند ـ کنایہ از دنیاست باعتبار چہار عنصر۔

کنده گر ـ بفتح اول و کاف فارسی بر وزن پنجہ ور بمعنے کنده کار ست یعنی شخصے که در مس و برنج و چوب ہا و تختہ و امثال آن نقشہا بکند۔

کندی ـ بفتح اول بر وزن لندی نام گلے باشد سفید مائل بزردی و بدرازی نیم گز شود و بغایت خوشبوے باشد و درخت و طلع آن شبیہ بدرخت و طلع خرماست و این گل در بلاد عرب و گرمسیر و شیراز و ہندوستان بسیارست و آنرا بعربی کاذی و بہندی کیوڑه گویند۔

کنز ـ بفتح اول و ثانی و سکون زاے نقطہ دار بزبان زند و پازند خوشہ خرما را گویند یعنی جائیکه بدرخت چسپیده است۔

کنست ـ بفتح اول و ثانی و سکون سین بے نقطہ و فوقانی آتشکده و آتش خانہ را گویند۔

کنستو ـ بر وزن ارسطو [illegible] آن گیاہیست که بآن جامہ شویند و بعضے گویند کنستو رستنی باشد شبیہ باشنان و آن بیشتر در ولایت یمن و فرغانہ روید و بعربی محلب خوانند۔

کنش ـ بضم اول و کسر ثانی و سکون شین نقطہ دار بمعنی کردار است خواه کردار نیک باشد و خواه کردار بد و مخفف کنشت ہم ہست که آتشکده و معبد یہودان باشد۔

کنشت ـ بضم اول و کسر ثانی و سکون شین و تاے قرشت بمعنے آتشکده ہست و معبد یہودان و جاے پرستش خوکان را نیز گویند و بمعنی کردار ہم آمده ہست چنانکه گویند بد کنشت یعنے بدکردار۔

کنشتو ـ بفتح اول بر وزن ارسطو بمعنی غوره باشد که انگور نارسیده ہست و بعربی حصرم خوانند و گیاہے را نیز گویند که بدان جامہ شویند۔

کنشتوک ـ بر وزن پرستوک بمعنی دوم کنشتو ست و آن گیاہے باشد که بدان جامہ شویند۔

کنشک ـ بکسر اول بر وزن سرشک تیرک زدن اعضا را گویند بسبب درد مندی و آنرا بعربی وجع خوانند۔

کنشن ـ بضم اول و کسر ثانی و سکون ثالث و نون بمعنی کنش است که کردار نیک و بد باشد و بمعنی کنشت ہم آمده ہست که آتشکده گبران و معبد جہودان و جاے خوکان باشد۔

کنشو ـ بفتح اول بر وزن بدگو بمعنے غوره باشد که انگور خام ہست۔

کنعان ـ با عین بے نقطہ بر وزن مرجان نام شہریست که مسکن یعقوب و مولد یوسف علیہما السلام بوده و نام پسر نوح علیہ السلام ہم بوده و نام پدر نمرود علیہ اللعنہ ہم بوده است۔

کنغ ـ بکسر اول و سکون ثانی و غین نقطہ دار پیرک کنج و گوشہاے چشم را گویند۔

کنغال ـ بضم اول بر وزن دنبال بمعنی پنہان و خفیہ دیدن دوستان باشد۔

کنغاله - بفتح اول بروزن بنگاله بمعنی خواستن وخواستگاری کردن باشد عموماً وخواستگاری وزن خواستن باشد خصوصاً و زن فاحشه و قحبه را نیز گویند و بمعنی بخیل و ممسک هم آمده است و بخیلی و قحبگی را نیز گفته اند و نام کوهی هم هست در خراسان -

کنف - بفتح اول بروزن علف ریسمانی را گویند که از پوست کتان تابند و آن بغایت محکم و مضبوط میباشد و در عربی بمعنی کرانه و جانب و ناحیه و طرف و ظل و حرز و حمایت و پناه و نگاهداشتن و ستر باشد و بال مرغ را نیز گویند -

کنفلیل - با فا و لام بروزن زنجبیل ریش پهن بزرگ را گویند -

کناب - بفتح اول و ثانی بروزن فلک نوعی از گیاه باشد که از ان ریسمان تابند و گردگاهی که بغیر آن بدشواری بهم آید و بخیل و خسیس را نیز گویند و بکسر اول و ثانی و بکسر اول و فتح ثانی هم آمده است و بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی بمعنی بال است یعنی از سر انگشتان دست آدمی تا دوش و از جانور پرنده جناح و از درختان بمعنی شاخ باشد و بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی نام شهریست از بنادر روم و سطبر و قوی هیکل را نیز گویند و بمعنی بیخ و بن خوشهٔ خرما هم هست و بکسر اول و سکون ثانی و ثالث پسر امرد درشت قوی جثه را گویند و بمعنی بهیجا و جنگ جنگم و خسیس زبان آور هم آمده است -

کنگاج - بکسر اول و سکون ثانی و کاف فارسی بالف کشیده و بجیم زده بمعنی مشورت باشد یعنی بواسطه کاری و مهمی باشند صلاح بینند و مشورت کنند و بفتح اول هم آمده است و سرطان و خرچنگ را نیز گویند -

کنگار - بفتح اول بروزن زنگار ماری را گویند که تازه پوست افکنده باشد و بضم اول هم گفته اند -

کنگاش - بکسر اول و سکون آخر که شین نقطه دار باشد بروزن و معنی کنگاج است که صلاح و مصلحت و مشورت باشد و باین معنی با سین بی نقطه و فتح اول هم آمده است و خرچنگ را نیز گویند که سرطان باشد -

کنگاله - بفتح اول بروزن بنگاله بمعنی کنغاله است که خواستن و خواستگاری کردن و زن فاحشه و قحبه و ممسک و بخیل و نام کوهی باشد از خراسان -

کنگر - بفتح اول و کاف فارسی و سکون ثانی و رای قرشت رستنی باشد معروف و آن بیشتر در کوهستان روید و کنارهای برگ آن خارناک میباشد و آنرا پزند و با ماست خورند قوت باه دهد و عرق را خوشبوی کند و بعربی آنرا حرشف و جناح النسر خوانند بکسر بای ابجد و شوکة الدمن هم میگویند و تخم آنرا حب العزیز و حب الزلم و فلفل السودان خوانند و بمعنی تعصب و خصومت هم آمده است و بضم اول و ثالث قسمی از گدایان باشد که شاخی و شانهٔ گوسفندی بدست گیرند و بر در خانها و دکانهای مردم آیند و آن شاخ را بران شانه مالند بنوعی که از ان صدای غرغری ظاهر شود و چیزی طلبند اگر احیاناً در دادن اهمالی واقع شود کاردی بر اعضای خود زده مجروح سازند و بعضی کارد را بدست فرزندان خود دهند تا آنها این کار کنند و این قسم گدایان را شاخ شانه کش گویند و بمعنی بوم هم هست و آن پرنده ایست بنحوست و شامت مشهور و هر کنگره را نیز گویند خواه کنگرهٔ قلعه باشد خواه کنگرهٔ خانه و چیزهای دیگر و بهیجا و شطاح را نیز گفته اند و شاخ درخت نورسته را هم میگویند و بکسر اول و ثالث نام سازیست و آنرا بیشتر مردم هندوستان نوازند و آنرا کنگری گویند -

کنگرزد - بفتح اول و ثالث و کسر زای نقطه دار و سکون دال بی نقطه صمغ کنگرست و آنرا کنگری هم میگویند خوردن آن آسانی قی و استفراغ آورد و به عربی صمغ الحرشف و تراب القی خوانند -

کنگر کبریا - بضم اول و ثالث و کسر کاف کنایه از نهایت جبروت است از راه عروج -

کنگر کندن - بفتح اول و ثالث و کاف کنایه از کار بی منفعت بسیار مشقت بی ماحصل بر آوردن و تعب کردن باشد -

کنگره - بکسر اول و ثالث بمعنی آخرین کنگرست که سازے باشد که مردم ہندوستان نوازند و آن چوبیست که بران دو تار فولادی کشیده اند بر زیر ہر دو سر آن چوب دو کدو نصب کرده اند و بضم اول و ثالث بلند یہائے ہر چیز را گویند عموماً و آنچه بر سر دیوار حصار و قلعه و دیوارہائے دیگر سازند خصوصاً و آنرا اعربان شرفه خوانند۔

کنگری - بفتح اول بروزن لنگری صمغ کنگر را گویند و آنرا کنگرزد نیز خوانند و بکسر اول و ثالث بمعنی کنگره ہست که سازے باشد که ہندوان نوازند۔

کن مکن - بضم اول و فتح میم بمعنی امر و نہی ست و مردم متردد الطبع را نیز گویند و پادشاه و صاحب حکم را نیز گفته اند۔

کنند - بروزن کمند افزارے باشد که چاه کنان و گلکاران بدان زمین کنند و بیلے را نیز گفته اند که سر آن خمیده باشد و برزیگران کار فرمایند۔

کنو - بفتح اول و ثانی و سکون واو بنگ را گویند و بعربی ورق الخیال خوانند و بفتح اول و ضم ثانی ہم گفته اند۔

کنودان - بفتح اول و ثانی بروزن قلمدان شاہدانه را گویند که تخم بنگ ست و بضم ثانی ہم گفته اند۔

کنودانه - بفتح اول و ثانی بروزن طربخانه بمعنی کنودانست که شاه دانه باشد و آن تخم بنگ ست و بضم ثانی ہم گفته اند۔

کنور - بفتح اول بروزن تنور ظرفے را گویند مانند خم بزرگ از گل ساخته که غله دران کنند و بمعنی مکر و فریب مردم بازی دادن ہم آمده ست و باین معنی بکسر اول ہم ہست و بضم اول بمعنی رعد برادر برق باشد و باین معنی بفتح اول نیز آمده ست۔

کنوره - بکسر اول و ضم ثانی و فتح رائے قرشت بمعنی فریبنده و مردم بازی دہنده باشد و باین معنی بفتح اول ہم آمده ست۔

کنوریدن - بفتح اول و کسر اول ہر دو آمده ست بمعنی مردم بازی دادن و فریفتن مردم۔

کنوزه - بفتح اول و زائے نقطه دار پنبۂ برزده و حلاجی کرده را گویند و بضم اول و کسر اول ہم آمده ست۔

کنون - بفتح اول بروزن زبون بمعنی کندو باشد و آن ظرفیست بزرگ از گل ساخته که غله دران کنند و بضم اول مخفف اکنون ست که بمعنی این زمان و حالا و الحال باشد۔

کنه - بفتح اول و ثانی جانوریست که بر بدن گوسفند و شتر و گاو و خر و سگ و امثال اینہا چسپد و مانند شپش خون خورد و بعربی قراد گویندش اگر خون او را در شراب داخل کنند و خورند در دم مستی آورد و بضم اول و تشدید ثانی در مؤید الفضلا بمعنی سائبان آمده است۔

کن ہمره - بفتح اول و ہا بروزن بدمزه بمعنی کشو اکش و خمیازه باشد که مردم را پیش از آمدن تب واقع شود و آنرا بعربی تمطی گویند۔

کنیا - با یائے حطی بروزن تنہا بلغت ژند و پاژند نی میان خالی را گویند که کلک باشد۔

کنیت - بضم اول و سکون آخر که فوقانی باشد بروزن و بمعنی کنید ست که امر بکردن باشد یعنی بکنید چه در فارسی دال و تا باہم تبدیل مے یابند و بضم اول و فتح تحتانی در عربی نامے را گویند که در اول آن اب یا ام باشد ہمچو ابو المعالی و ام کلثوم۔

کنیز - بفتح اول بروزن تمیز معروف ست که پرستار و خدمتگار زنان باشد و بعربی جاریه خوانند و دختر بکر و دوشیزه را نیز گویند و بمعنی بن و بیخ خوشۂ خرما و رطب ہم آمده ہست و باین معنی بضم اول ہم گفته اند۔

کنیسه[۱] - بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و فتح سین بی نقطه معبد گبران را گویند۔

---

[۱] مخفی نماند که کنیسه لفظ عربی ست و معنی آن معبد یہود و نصاری و کفار چنانکه صاحب قاموس گوید الکنیسة معبد الیہود و النصاری او الکفار پس آنچه صاحب برہان معبد گبران گفته خطای فاحش است

از بود والله اعلم بالصواب ۱۲

کیش - بضم اول و ثانی بتحتانی کشیده و بشین نقطه‌دار زده بمعنی کردار است خواه کردار نیک باشد خواه کردار بد۔

بیان بیست و یکم

در کاف تازی با واو مشتمل بر دو صد و بیست و هفت لغت و کنایت

کو - بفتح اول و سکون ثانی مردم زیرک و عاقل باشد و بضم اول راه فراخ و بزرگ را گویند که شاه راه باشد و راه کوچک و تنگ را کوچه و بمعنی سپه شد و کجا رفت هم هست

کواده - بکسر اول بروزن قلاده چوب آستان در خانه باشد و چوبی را نیز گویند که پاشنهٔ در بر آن گردد۔

کوار - بفتح اول بروزن شرار سبدی را گویند که میوه و انگور و چیزهای دیگر دران کنند و بر پشت گیرند و از جایی بجایی برند و دو عدد آنرا بر یک الاغ بار کنند و آنرا بعربی دوخله خوانند و ابری را نیز گویند که در شبهای تابستان ظاهر شود و بمعنی گندنا هم آمده است و آن سبزی باشد خوردنی و بضم بمعنی اول باشد که سبد میوه کشی ست و نام قصبه هم هست از مضافات شیراز۔

کوارا - بضم اول بروزن بخارا بمعنی اول کواده است که چوب آستان در خانه باشد و فتح اول هم آمده است۔

کواروں - بضم اول بروزن همایون علتیست با خارش که پوست بدن را درشت گرداند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است۔

کواره - بفتح اول بروزن شراره بمعنی اول کوار است که سبدی باشد که میوه و غیره دران کنند و بر ستور بار کرده از جایی بجایی برند و بعربی دوخله گویند و خانهٔ زنبور را نیز گفته اند و ابری که در شبهای تابستان بر روی هوا پدید آید و بمعنی نرم هم بنظر آمده است و آن بخاری باشد تیره و غلیظ ملاصق زمین و بضم اول ظرف سفالین را گویند و خزف را هم می‌گویند و بهترین خزفها پوست خرچنگ ست[1]۔

کوازه وان - با دال بروزن جفاکشان شخصی را گویند که گوسفند و گاو و امثال آنرا بچرانیدن برد و بعربی او را سراح می‌گویند۔

کواز - بفتح اول بروزن نماز تنگ را گویند و آن کوزه باشد سر تنگ و گردن کوتاه که مسافران با خود دارند و چوب دستی را نیز گویند که خر و گاو را بدان رانند۔

کواژ - بفتح اول و سکون آخر که زای فارسی باشد طعن و سرزنش را گویند۔

کوازه - بفتح اول بروزن ملازه بمعنی اول کواز است که تنگ مسافران باشد و بضم اول تخم مرغ نیم پخته را گویند و معرب آن جوازق ست و بکسر اول چوبی که خر و گاو بدان رانند۔

کواژه - بفتح اول و زای فارسی بمعنی طعنه زدن و سرزنش کردن باشد و بمعنی مسخره و الاغ و مزاح و خوش طبعی هم هست و مزاح کننده را نیز گویند و بمعنی نان و طعام نیم پخته و تخم مرغ نیم برشت هم آمده است و با ثانی مشدد هم هست و باین معنی با کاف فارسی نیز گفته اند۔

کواس - بضم اول بروزن قرطاس بمعنی صفت و گونه و طرز و روش و قاعده و قانون باشد۔

کواسمه - بضم اول و فتح میم بروزن مناصفه بمعنی سهل و آسان باشد۔

۱ه مخفی نماند که عبارت مصنف در تحت لغت کواره که خزف را هم می‌گویند و بهترین خزفها پوست خرچنگ است در جمیع نسخ موجوده بالاتفاق همین سیاق واقع است و بر متتبع پوشیده نیست که خزف در لغت سفال را گویند و از قرینهٔ لفظ پوست ظاهرست که مراد از خرچنگ همین جانور سرطان والا از عالم توجیه تقریر احتمالی دیگر در لفظ خرچنگ میتوان نمود و چون سفال از جنس پوست نمی باشد بهترین آن پوست خرچنگ بودن ظاهرا معنی ندارد و شاید مصنف بسبب قلت اعتنا درین مقام خطا کرده یا ناسخین به تحریف این عبارت را آورده اند والله اعلم بالصواب ۱۲

کواسه - بروزن خلاصه بمعنی کواس ست که گونه وصفت وطرز وروش باشد -

کواسمه - بضم اول ورابع بتحتانی رسیده وفتح میم بمعنی کواسمه است که سهل وآسان باشد وبمعنی آسانی هم گفته اند که در مقابل دشواری است -

کواش - بضم اول وسکون آخر که شین نقطه دار باشد بمعنی کواس ست که صفت وگونه وطرز وروش باشد -

کواشمه - بضم اول وفتح میم بمعنی کواسمه باشد که سهل وآسان ست وبمعنی آسانی هم هست که در مقابل دشواریست

کواشه - بروزن وبمعنی کواسه است که صفت وگونه وطرز وروش باشد -

کواشیر - بفتح اول بروزن طباشیر نام جائیست که فیروزه کم رنگ وکم قیمت از آنجا آورند وبا کاف فارسی نیز آمده است

کواشیمه - بروزن ومعنی کواسیمه است که سهل وآسان وآسانی باشد -

کوال - بفتح اول بروزن زوال بمعنی اندوختن وجمع کردن باشد وبمعنی نمو وبالیدن وافزایش کشت وزراعت نیز آمده است وبضم اول هم درست است -

کوال غنچه - بمعنی کول غنچه است وآن غانه باشد که زنان بر روی مالند تا روی را سرخ گرداند -

کوالف - بفتح اول وکسر رابع وسکون فا دوائیست که آنرا باد آورد گویند وبعربی شوکة البیضا خوانند -

کوالی - بضم اول بروزن زلالی یعنی جمع کنی وبیندوزی

کوالیدن - بفتح اول بروزن نکالیدن بمعنی جمع کردن واندوختن باشد وبالیدن ونمو کردن غله را نیز گویند وبضم اول هم آمده است -

کوالیده - بفتح اول بروزن تراویده غله وکشت وزراعت بالیده ونمو کرده را گویند وبمعنی اندوخته وجمع کرده نیز آمده است وبضم اول هم درست است -

کواوم - بضم اول وهمزه وسکون واو دوم وسیم گیاهیست خوشبوی که بدان دست شویند وبعربی اذخر خوانند -

کوایم - بکسر همزه بروزن گوییم گیاهیست که بیخ آن به پیچ نی ماند ودر زمین شیار کرده بسیار رست -

کوب - بروزن چوب ضربی وآسیبی وکوفتی باشد که از چوب وسنگ ومشت وامثال آن بکسی رسد وآنرا بعربی صدمه گویند وقسمی از بوریا هم هست که گیاه آن بسیار گنده ونرم میباشد وآلتی که فیلبانان فیل را بدان رانند -

کوپ - با بای فارسی بروزن توپ بمعنی کوه باشد که عربان جبل گویند وبلغت ژند وپاژند هم کوه را کوپ خوانند وصیر گنده را نیز گویند -

کوپاره - با بای فارسی بروزن جوباره گله ورمه گاو وگوسفند وسائر حیوانات را گویند -

کوپال - با بای فارسی بروزن رومال عمود وگرز آهنین گویند وگردن سطبر وگنده را نیز گفته اند ونام سپاهی بوده از خویشان پادشاه روس وباین معنی با کاف فارسی هم آمده است -

کوبل - با بای ابجد بروزن فوفل نگاه است که آنرا اکوان خوانند ومعرب آن اقحوان ست -

کوپل - با بای فارسی بروزن فوفل شکوفه وبهار درخت را گویند -

کوبله - بضم اول وفتح بای ابجد ولام موی سر وکله سر آدمی باشد وبفتح اول بروزن حوصله هم آمده است -

کوپله - بضم اول وفتح بای فارسی ولام قبه را گویند که در ایام شادی وآئین بندی وجشن عروسی بندند وسواران آب را نیز گویند که حباب باشد وشکوفه بهار درخت را هم گفته اند وقفل آهنین که بر صندوق زنند وموی فرق سر وکله سر را نیز گویند وبفتح اول بروزن حوصله هم آمده است

کوبن - با بای ابجد بروزن سوزن چکش آهنگران وزرگران باشد

و بعربی مطراق خوانند و آن دو قسم میباشد یکے مربع و آنرا پتک خوانند و دیگرے دراز و آنرا گرزینه گویند۔

کوبه ۔ بضم اول و ثانی مجهول و فتح بائے ابجد گیاہے باشد شیرین که آنرا خورند و میخ آسیا را نیز گویند و بمعنی بتنگ هم گفته اند و آن دو نوع باشد دُوم دراز که از چوب و گاہے از سفال هم سازند و سر که گیرد آن و سر آوازه خوانان بر پیخ بغل گیرند و نوازند و شنگے را نیز گویند که در آن دوغ کنند و جنبانند تا روغن از آن برآید و هر چیز را نیز گویند که بدان چیزے کوبند و عربان مدق خوانند۔

کوپه ۔ بضم اول و فتح بائے فارسی شاخ و شیشه حجامت کننده را گویند۔

کوب بازه ۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و بائے ابجد و تحتانی بالف کشیده و فتح زائے نقطه دار مطراق و چکش آهنگری و مسگری را گویند و میخ کوب را نیز گفته اند۔

کوهین ۔ با ثانی مجهول بوزن چوبین ظرفے باشد مانند کفه ترازو که از برگ خرما یا از نے بافند و بعربی معدل خوانند و استادان روغنگر مغز ہائے کوفته را در آن کنند و در تنگ تیر نهند تا روغن از آن برآید و تنگ تیر شکنجه عصاری را گویند۔

کوت ۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی سرین و کفل آدمی را گویند و باین معنی بضم اول و ثانی مجهول هم آمده است و بفتح کاف فارسی نیز گفته اند و بروزن حوت بزبان هندی قلعه را گویند۔

کوتار ۔ با ثانی مجهول بروزن مودار کوچه را گویند که بالاے آنرا پوشیده باشند۔

کوتاه پا ۔ جانوریست مانند گوزن خالهاے درشت دارد و شاخ او نیز همچو شاخ گوزن شاخ شاخ میباشد و او را کوتاه پاے هم گویند بازیادتی تحتانی و بمعنی خرگوش هم آمده است بآنکه دست خرگوش کوتاه است نه پاے او۔

کوتاه پاچه ۔ بمعنی کوتاه پاے است که جانور شبیه بگوزن باشد و شخصے را نیز گویند که بسیار کوتاه قد باشد۔

کوتاه نظر ۔ شخصے را گویند که از عواقب امور نیندیشد و عاقبت اندیش نباشد و غافل و صاحب غفلت باشد و بخیل و ممسک را نیز گویند و کوته نظر هم مے گویند۔

کوتر ۔ بفتح اول و ثالث بمعنی کبوتر باشد و عربان حمام گویند و بضم اول هم گفته اند۔

کوتنگ ۔ بروزن هوشنگ بمعنی کدنگ ست و آن چوبے باشد که گازران بدان جامه را کوبند یعنی دقاقی کنند و آنرا کوتنگ گازر هم مے گویند و بعربی مدقه خوانند۔

کوتوال ۔ با دال و بروزن لوت بال نگهدارنده قلعه و شهر باشد و او را سرهنگ هم مے گویند و بعضے گویند این لغت هندیست و فارسیان استعمال کرده اند چه کوت بهندی قلعه است۔

کوته پا ۔ مخفف کوتاه پاست و آن جانورے باشد شبیه بگوزن و او را کوته پاے هم مے گویند و خرگوش را نیز گفته اند۔

کوته پاچه ۔ مخفف کوتاه پاچه است که جانور شبیه بگوزن باشد۔

کوته بال ۔ بائے ابجد بروزن کوچک سال بمعنی کوته قد باشد چه بال بمعنی قد و قامت هم آمده است گویند در یکے از جزائر چین گروہے سرخ چهره کوتاه قد هستند و قد ایشان زیاده بر چهار وجب نیست و از تندی گفتار ایشان نتوان فهمید که چه مے گویند عنبرے آورند و با آهن سوداے کنند و در جزائر بحر زنگ هم هست۔

کوتینا ۔ بروزن بوسینا بلغت ژند و پاژند استر را گویند و مادرش اسپ ست۔

کوج ۔ بفتح اول و ثانی مطلق صمغ را گویند خواه صمغ عربی باشد و خواه غیر عربی و جیبه جامه را نیز گویند که در روز جنگ پوشند و بضم اول و سکون ثانی بمعنی کاج ست که احول باشد و بمعنی اول با کاف فارسی هم آمده است۔

کوچ ۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و جیم فارسی بمعنی لوچ و احول باشد و نام طائفه ایست از صحرانشینان و از

منزل و مقامے بمنزل و مقام دیگر نقل و تحویل کردن و روانه شدن را نیز گویند و جغد را هم گفته اند و آن پرنده باشد به نحوست مشهور که پیوسته در ویرانها آشیان کند و بمعنی خانه کوچ هم هست که زن و فرزندان و اهل و عیال باشد و پیاده و راهزن و دزد و اوباش را نیز گفته اند و نام ولایتیست مابین بنگاله و ختا۔

کوچ بکوچ - بمعنی رفتن بتواتر و پے در پے باشد و اسپ کبود و دزدان و راهزنان را هم گویند۔

کوچ کردن - از منزلے بمنزلے دیگر نقل و تحویل کردن را گویند و کنایه از گریختن و غروب کردن هم هست۔

کوچ و بلوچ - بضم باے ابجد و لام این لغت از توابع است و نام طائفه باشد از صحرانشینان که در کوهپاے اطراف کرمان توطن دارند و گویند ایشان از عربان حجاز اند و حرفت ایشان جنگ و خونریزی و دزدی و راهزنی باشد اگر احیاناً بیگانه نیابند یکدیگر را بکشند و مال یکدیگر را تاراج کنند و همچنین برادران و خویشان و قرابتیان و دوستان باهم جنگ کنند و این فعل را بسیار خوب دانند و بعضے گویند موضعیست میان صفاهان و کرمان۔

کوچه - بضم اول و فتح جیم فارسی راه کوچک و تنگ را گویند چه راه بزرگ و فراخ را کو و کوے خوانند و بعضے گویند بمعنے برزن است که بعربی محله خوانند۔

کوچهٔ باستان - بباے ابجد و سین سعفص کنایه از دنیا و عالم است۔

کوچهٔ خطر - با خاے نقطه دار و طاے بے نقطه بمعنی کوچهٔ باستان ست که عالم و دنیا باشد۔

کوچه فتادن - بکسر فا کنایه از غریب شدن و بغربت افتادن باشد۔

کوخ - بضم اول و سکون ثانی مجهول و خاے نقطه دار خانه باشد که آنرا از چوب و نے و علف سازند و خانهٔ بے روزن را نیز گویند و گیاهے هم که از آن حصیر بافند و در خراسان شوره

آونگ کنند و چرک کنج و گوشهاے چشم را هم گویند و بمعنی گره هم آمده است چنانکه گویند در فلانه چیز کوخ افتاده است یعنی گره افتاده است۔

کوخک - بضم اول و فتح خاے نقطه دار بروزن کوچک خوشهٔ انگور را گویند و بعربی خصله خوانند و باین معنی بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف هم آمده است۔

کود - بفتح اول و ضم ثانی و سکون دال ابجد مخفف کبود است و آن رنگے باشد معروف و بضم اول و ثانی مجهول بروزن سود توده و خرمن غله را گویند و بارے که بر زمین زراعت ریزند تا زمین قوت گیرد و زراعت خوب آید و ترجمهٔ صوص هم هست که در مقابل پراگنده است۔

کوداب - بروزن و معنی دوشاب است و آنرا از شیرهٔ انگور پزند

کودر - با اول و ثانی رسیده و ثالث مفتوح براے قرشت و زمین دامن کوه را گویند۔

کوده - بروزن سفره نوعے از مرغابی باشد که مکان در آب سازد۔

کودک - بروزن خوبک غلام و نوکرے را گویند که کوچک باشد و بچه بلوغ نرسیده باشد و بعضے گویند کودک غلام بچه ایست که بنده باشد و آنرا در روزه بسبیل مجاز کودک خوانند۔

کودن - بفتح اول بروزن رودن مردم کمینه و دون و کم عقل و نادان و کند فهم و کج طبع و بے ادراک را گویند و اسپ پیر کند رو و پالانے گمراه را نیز گفته اند۔

کوذر - بضم اول و فتح ذال نقطه دار بروزن بوذر بچهٔ گوساله را گویند۔

کور - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت کبر است و آن رستنی باشد خارناک که از آن آچار سازند و در دواها نیز بکار برند و بفتح اول و سکون ثانی جاے را گویند که تشنگی بسیار داشته باشد و قابلیت آبادانی و زراعت کردن نداشته باشد و بمعنی سراب هم بنظر آمده است که در صحراها از دور

تاب بماند و بضم اول و سکون ثانی نابینا را گویند و بضم اول و فتح ثانی در عربی جمع کوره است که عبارت از شهر و قصبه باشد۔

کوراب ۔ بر وزن دوشاب کسی را گویند که بسیار تشنه باشد و آب اندک خورده و سراب را نیز گفته اند و آن شوره زمینی باشد در صحرا که از دور به آب ماند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است

کوراهین ۔ بضم اول و خامس بتحتانی رسیده و بنون زده بمعنی کوهین باشد و آن ظرفیست مانند کفه ترازوی بزرگ که از خرما یا از لیف خرما یا از نی بافند و روغنگران مغزهای کوفته را در آن کنند و در شکنجه در آرند تا روغن از آن برآید و آن را بعربی معدل خوانند۔

کوربا ۔ بفتح اول و ثانی و بای ابجد بالف کشیده آشی باشد که از کبر پزند و آنرا اعرابان کبریه گویند۔

کورت ۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و فوقانی کونه گردن باریک را گویند۔

کوردل ۔ بضم اول و کسر دال بی نقطه و سکون ثانی و ثالث و لام کند فهم و کج طبع و بی ذهن و بی ادراک را گویند۔

کوردی ۔ بر وزن توبیجی جامه پشمین را گویند۔

کوردین ۔ بر وزن پوستین بمعنی کوردی باشد که جامه پشمین است و گلیم و پلاس را نیز گویند۔

کورز ۔ بفتح اول و ثانی و سکون رای بی نقطه و زای نقطه دار میوه و بار کور باشد که رستنی است پر خار و شاخ و برگ و گل و میوه آنرا در سرکه اندازند و آچار سازند و در دواها نیز بکار برند و بعربی شوکة الشهبا خوانند و نبوت همانست۔

کورزه ۔ بر وزن تبرزه بمعنی کورز است که میوه و بار کبر باشد و کبر رستنی بود خاردار و خرنوب شامی همانست۔

کورس ۔ بضم اول و سکون ثانی مجهول و رای بی نقطه مفتوح بسین بی نقطه زده موی پیچیده و مجعد را گویند و بمعنی چرک و ریم هم آمده است و بضم اول و ثانی نیز باین معنی است و بفتح اول و ثانی هم بمعنی پیچ و شکن موی باشد۔

کورشت ۔ بضم اول و کسر ثالث و سکون شین و تای قرشت بمعنی دسته چلک باشد و آن دو چوبست یکی بلند بمقدار سه وجب و دیگری کوتاه بقدر یک قبضه که کودکان و جوانان در سیرها و جاها بازی کنند و هر دو سر چوب کوچک تیز می باشد و عربان چوب بزرگ را مقلاة و کوچک را قله گویند۔

کورک ۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف بمعنی کورز است که میوه و بار کبر باشد و نام موضعی هم هست نزدیک بهرمز و نام جمعی از کفار باشد۔

کورگانی ۔ با کاف فارسی بر وزن مولتانی بمعنی سختیان و تیماج باشد و باین معنی با کاف فارسی و زای نقطه دار هم آمده است۔

کورکور ۔ بضم هر دو کاف و سکون هر دو واو مجهول و رای قرشت بمعنی غلیواج باشد که مرغ گوشت رباست و آنرا بعربی حداة بکسر حای بی نقطه خوانند گویند اگر زهره آنرا خشک کنند و به آب حل سازند چون کسی را مار یا عقرب گزیده باشد اگر زخم در طرف راست باشد میل از آن بچشم چپ و اگر در طرف چپ باشد بچشم راست کشد البته خلاص یابد۔

کورگیاه ۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و کاف فارسی و تحتانی بالف کشیده بهاء زده درخت و میوه و بار کورست که آنرا بعربی خرنوب میگویند و بضم اول و ثانی مجهول و زای و در فرهنگها هم بنظر آمده است بمعنی گیاهی که آنرا نیز خرنوب گویند و بعضی گویند اذخرست که خلال مامونی باشد والله اعلم۔

کورموش ۔ نوعی از موش باشد بغایت گنده و بدبوی و کریه منظر و روزها بیرون نیاید۔

کورمیخ ۔ بضم اول و ثانی مجهول میخ سر بزرگ چوبین را گویند که در طویله اسپان بکار برند۔

کورنمک ۔ کنایه از مردم نمک بحرام و حرام نمک باشد۔

کوروا ۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و واو بالف کشیده بمعنی کبر است که آش کبر باشد۔

کوره - بفتح اول و ثالث زمینی را گویند که آنرا سیلاب کنده باشد و بدان سبب گودها در آن بهم رسیده و پر گل و لای باشد و بمعنی سیلاب هم بنظر آمده است و بضم اول و فتح ثالث هم بمعنی اول و هم بمعنی آتشگاه آهنگری و مسگری و جایی که خشت و گچ و امثال آن پزند و در عربی بمعنی شهرستان باشد و کور جمع آنست و بهندی پارچه و جامهٔ ناشسته و ظرف سفالین آب نارسیده را گویند و با ثانی مجهول یک حصه باشد از پنج حصهٔ ولایت فارس چه حکمای فارسیان تمامی ممالک فارس را پنج قسم ساخته اند و هر قسمی را کوره نام نهاده اول آن کورهٔ اردشیر است دوم کورهٔ استخر سوم کورهٔ داراب چهارم کورهٔ شاپور پنجم کورهٔ قباد و آنرا خوره نیز گویند چنانچه گذشت.

کوری - بر وزن نوری نابینائی را گویند و نام غله هم هست خودرو و آنرا چینه و خوراک مرغان گویند.

کوز - بر وزن روز پشت خمیده و دوتا شده را گویند خواه از پیری باشد و خواه از علت دیگر و کنایه از فلک هم هست.

کوژ - بکسر اول و سکون ثانی و زای فارسی نام میوه ایست سرخ رنگ که پیوسته نهال آن از زمین شور بر می آید و آنرا بعربی زعرور گویند و بضم اول و کسر ثانی هم باین معنی آمده است و بضم اول و سکون ثانی بمعنی کوز است که پشت خمیده و دوتا شده باشد.

کوژالوک - بسکون کاف در آخر بر وزن نوشالوش پرهٔ کلیدان در طویله و باغ و امثال آنرا گویند.

کوژبرتا - با ثانی مجهول و زای هوز و بای ابجد و تای قرشت بر وزن عمر فرسا بزبان ژند و پاژند رستنی باشد که آنرا کشنیز خوانند و بعربی کزبره گویند.

کوژد - با ثانی مجهول و زای فارسی بر وزن پوشد صمغ درخت پر خاریست که آن درخت را بعربی شاک خوانند و آن صمغ را عنزروت گویند و آن سرخ و سفید میباشد و بسیار تلخ است و در کوههای شبانکارهٔ شیراز بهم میرسد و درد های چشم و زخمها بکار برند.

کوژده - با ثانی مجهول بر وزن موصده بمعنی کوژد است که صمغ درخت شاک باشد و آنرا اجهودانه نیز گویند و آن صمغ را عنزروت خوانند.

کوزر - با زای هوز بر وزن نوذر خوشهٔ گندم و جو و سبوس را گویند که در وقت کوفتن خرمن خرد نشده باشد و بار دیگر بکوبند و آنرا بعربی قصاله و قصامه خوانند.

کوزره - بضم اول و فتح زای هوز و رای قرشت مرغی باشد کوچک و کبود رنگ و او بیشتر در آب می باشد.

کوزشب - بضم اول و فتح زای هوز و سکون شین قرشت و بای ابجد نام یکی از پادشاهان بوده.

کوزگانی - با زای هوز و کاف فارسی بر وزن مولتانی سغنبان و تیماج را گویند.

کوژنوک - بضم اول و سکون ثانی و زای فارسی و نون مضموم بواو و کاف زده بمعنی کوژالوک است که پرهٔ کلیدان در باغ و طویله و امثال آن باشد.

کوژه - با زای فارسی بر وزن موزه خر الاغ سفید را گویند و بعربی اقمر خوانند.

کوزی - با زای هوز بر وزن روزی بمعنی آبگینه تالاب و استخر باشد و بعربی شمر خوانند.

کوس - با ثانی مجهول بر وزن طوس بمعنی فرو کوفتن باشد که عربان صدمه گویند و دو کس که دوش بر دوش یا پهلو بپهلو زنند و نقارهٔ بزرگ را نیز گویند و آنرا هم بسبب فرو کوفتن باین نام خوانده اند و بمعنی صف و قطار و جرگه هم آمده است و نام قصبه ایست از مازندران که بکوسان اشتهار دارد و نوعی از بازی باشد و آن فی الجمله شباهتی ببازی شطرنج دارد چه مهرهای آنرا نیز در دو جانب دو صف بچینند و چون کوس بمعنی صف آمده است آنرا هم باین اعتبار کوس گویند و گوشهٔ جامه و گلیم و پلاس را نیز گویند که از گوشهای دیگر زیاده و دراز تر شده باشد و بمعنی ایما و اشاره هم آمده است و

بہندی بمعنی کروه است که ثلث فرسنگ باشد۔

کوسان ۔ باسین بے نقطہ بروزن سوزان نام شخصے بوده نائے و نے نواز در زمان یکے از پادشاہان قدیم و نوعے از خوانندگی را نیز گویند و نام قصبۂ باشد از مازندران۔

کوست ۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی رستنی باشد که آنرا بعربی حنظل گویند و درخت آنرا شرے خوانند و بضم اول و ثانی مجهول بروزن پوست بمعنی نقاره و طبل و مانند آن باشد و الم و آسیب و آزارے را نیز گویند که از پهلو بر پهلو و دوش بر دوش زدن و فرو کوفتن بهم رسد و آنرا عربان صدمه خوانند۔

کوستن ۔ بروزن و معنی کوفتن است که آسیب و الم رسانیدن و زدن باشد۔

کوس فرو کوفتن ۔ کنایه از کوچ کردن باشد یعنی از منزلے بمنزلے دیگر نقل و تحویل نمودن۔

کوسک ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون ثالث و کاف با قلا را گویند و بعربی جرجیر خوانند۔

کوسه ۔ بروزن بوسه معروف است یعنی شخصے که اورا در حنک و زنخ زیاده بر چند موئے نباشد و همچنین شخصے که در دهانش بست و هشت دندان باشد و معرب آن کوسج است و نام شکل پنجم هم هست از اشکال رمل و آنرا فرح خوانند۔

کوسه برنشین ۔ نام جشنے است که پارسیان در غرهٔ آذر ماه مے کرده اند و وجه تسمیه اش آنست که درین روز مرد کوسهٔ یک چشم بد قیافهٔ مضحکے را بر الاغ سوار مے کردند و دارو های گرم بر بدن او طلاے نمودند و آن مرد مضحک مروحه و باد بزنے در دست داشتے و پیوسته خود را باد میکرد و از گرما تنگ آمدن می نمود و مردمان برف و یخ برو میزدند و چندے از غلامان پادشاه نیز با او همراه بودند و از هر دکانے یکدرم سیم میگرفتند و اگر کسے در چیزے دادن اهمال و تعلل مے کرد گل سیاه و مرکب همراه او بود بر جامه و لباس آن کس می پاشید و از صباح تا نماز پیشین هرچه جمع می شد تعلق بسرکار پادشاه داشتے و از پیشین تا نماز دیگر بکوسه و جمعے که با او همراه بودند و اگر کوسه بعد از نماز دیگر بنظر بازاریان در مے آمد او را آنقدر که توانستندی میزدند و آن روز را بعربی رکوب کوسج خوانند گویند درین روز جمشید از دریا مروارید بر آورد و درین روز خداے تعالی حکم سعادت و شقاوت فرمود هر که درین روز پیش از آنکه حرفے زند بهی بخورد و ترنج ببوید تمام سال او را سعادت باشد۔

کوسیاد ۔ بیاے حطی بروزن اوستاد سنگ سیاهے باشد که سوهان بران کار نکند و چون در آب گذارند ماهیان بران جمع شوند گویند مکلس آنرا یعنی سوخته آنرا با آهن منضم کنند سیماب را منعقد سازد۔

کوش ۔ با ثانی مجهول بروزن موش بمعنی کوشش و سعی باشد و امر بکوشش کردن و کوشیدن هم هست یعنی بکوش و کوشش و سعی کن و کوشش و سعی کننده را نیز گویند که فاعل باشد و نام روز چهارم است از ماههاے فارسی۔

کوشا ۔ بروزن نورا بمعنی کوشنده و سعی کننده در جنگ و جدال باشد۔

کوشاب ۔ بروزن و معنی دوشاب است و آنرا از شیرهٔ انگور پزند۔

کوشاد ۔ بروزن فولاد بیخ گیاهے باشد خوش رنگ و آنرا جنطیانا گویند تریاق جمیع زهرهاست۔

کوشاسب ۔ بضم اول و ثالث بالف کشیده و بسین بے نقطه و باے ابجد زده بمعنی خواب است که بعربی نوم خوانند و بمعنی احتلام و شیطانی شدن هم بنظر آمده است و کابوس و عبد الجنه را نیز گفته اند و آن گرانی باشد که در خواب بر مردم افتد و امردے را نیز گویند که هنوز خطش نه دمیده باشد و باین معنی و بمعنی احتلام با کاف و باے فارسی هم آمده است۔

کوشان ۔ بروزن جوشان کوشش و سعی و جهد کننده را گویند۔

کوشش - با ثانی مجہول بر وزن پوشش بمعنی سعی و جہد و جنگ و جدل باشد۔

کوشک - بضم اول و فتح ثالث بر وزن موشک بمعنی کوچک باشد و مردم کوچک اندام را نیز گویند و معرب آن قوشق است و بسکون ثالث بناے بلند را گویند و بعربی قصر خوانند۔

کوشکنجیر - بضم اول و فتح کاف دوم بمعنی کشکنجیر است که سنگ منجنیق و گلولۂ توپ باشد و وجہ تسمیۂ آن کوشک انجیر است یعنی کوشک سوراخ کن چہ انجیر بمعنی سوراخ ہم آمدہ است

کوشہ - بر وزن توشہ بمعنی کوشیدہ و سعی و جہد نمودہ و بدست آوردہ باشد۔

کوشیار - بر وزن ہوشیار نام حکیمے بودہ است از گیلان و بعضے گویند نام حکیمے بودہ است از فارس و شیخ ابو علی سینا شاگردی او کردہ است و بکاف فارسی ہم آمدہ است۔

کوغ - بر وزن دوغ بمعنے درون شدن و اندرون رفتن آمدہ است

کوف - بر وزن صوف پرندہ ایست بنحوست مشہور که آنرا بوم و چغد نیز گویند و آن دو قسمے باشد کوچک و بزرگ کوچک را چغد و بزرگ را بوم خوانند و شاہ بولاہکان نیز گفتہ اند

کوفت - بضم اول و سکون ثانی و فا و فوقانی بمعنی آسیب و آزار و ضربے باشد که از سنگ و چوب و مشت و لگد و امثال آن بکسے رسد و ماضی آزار و آسیب رسانیدن ہم ہست یعنی آسیب و آزار رسانید۔

کوفتہ - بر وزن سوختہ بمعنی آسیب رسیدہ و آزار کشیدہ باشد و گلولہاے کوچک و بزرگ را نیز گویند که از گوشت سازند و در دیگ آش و شلہ و امثال آن اندازند و کنایہ از مردم ابلہ و نادان و احمق ہم ہست۔

کوفتہ بریان - نوعے از طعام باشد و آن چنان ست که گوشت را بکوبند و بعد از ان با مصالح و روغن بریان کنند و بر روے خشکہ بنہند و بخورند۔

کوفج - با ثانی مجہول بر وزن کوسج نام جماعتی ست که در کوہہاے کرمان ساکن اند و معرب آن قوفص باشد۔

کوفجان - باجیم بر وزن بوستان قفس مرغان را گویند و بمعنے کوفج ہم آمدہ است که جماعتے باشند در کوہہاے کرمان۔

کوفشانہ - با ثانی مجہول و شین نقطہ دار بر وزن موریانہ بمعنے جولاہہ و بافندہ باشد۔

کوک - با ثانی معروف بر وزن دوک بمعنی کمان باشد و آواز و صداے بسیار بلند را نیز گویند و با ثانی مجہول بمعنے کاہو باشد و آن ترہ ایست که خوردن آن خواب آورد و بعربی خس گویندش و بخیہہاے دور را نیز گفتہ اند که بطریق استعجال بر دو پارچۂ جامہ که خواہند بہم پیوند کنند زنند تا در دوختن کم و زیادہ نشود و آہنگ ساختن سازہا و موافق نمودن آوازہا باشد باہم و بمعنی سرفہ ہم آمدہ است و بمعنی گنبدے ہم ہست۔

کوکا - بر وزن و معنی غوغا باشد که صدا و آواز بسیار بلند است و یکے از نامہاے ماہ ہم ہست که عربان قمر خوانند۔

کوکان - با ثانی مجہول بر وزن سوہان ساز و برگ استادان گازر را گویند۔

کوکبا - بفتح اول و ثالث و باے ابجد بالف کشیدہ بلغت ژند و پاژند ستارہ را گویند و عربان کوکب خوانند۔

کوکب شاموس - نام گلیست و آنرا از جزیرۂ قبرس آورند و آن از گل مختوم خشک ترمے باشد داروے کشندہ و گزندگی جانوران را دافع ست و بعربی طین شاموس خوانند۔

کوکبوس - بفتح اول و سکون ثانی بر وزن اشکبوس بمعنے بخ و نار است باشد و بفتح اول و ثانی ہم آمدہ است۔

کوکبہ - بفتح اول و ثالث و باے ابجد چوب بلند سرکجے باشد با گوے فولادی صیقل کردہ از ان آویختہ و آن ہم مانند چتر از لوازم پادشاہی ست و آنرا پیشاپیش پادشاہان برند و لبسیارے و انبوہے مردم را نیز گویند و بمعنی درخشان عربی ست۔

کوک کردن - یعنی موافق ساختن ست اعم از ساز و آواز وغیرہ۔

کوکلک - با ثانی مجهول و فتح لام بروزن کوچلک غوزۂ پنبہ را گویند کہ ہنوز نشگفتہ باشد یعنی غلافے کہ پنبہ در درون آنست۔

کوکلہ - با ثانی مجهول و کسر ثالث و فتح لام مرغیست تاجدار کہ آنرا شانہ سر گویند و مرغ سلیمان ہمان ست و بعربی ہدہد خوانند و بروزن حوصلہ ہم گفتہ اند۔

کوکما - با ثانی مجهول و میم بروزن روستا بلغت زند و پازند یکے از نامہاے آفتاب ست۔

کوکن - با ثانی مجهول بروزن سوزن چغد را گویند و آن مرغیست کہ بہ نحوست اشتهار دارد و غلۂ نیم رس بریان کردہ را نیز گفتہ اند کہ در مل باشد و بہندی نام ولایتی ست از ملک دکن بر ساحل دریاے عمان۔

کوکنار - بروزن ہوشیار غلاف و غوزۂ خشخاش باشد و بعربی رمان السعال گویند و بعضے تخم خشخاش را ہم گفتہ اند و عصارہ و فشردۂ آنرا نیز گویند۔

کوکنک - با ثانی مجهول و فتح ثالث بروزن کوچلک مصغر کوکن ست کہ چغد باشد و آن پرندہ ایست بہ نحوست مشہور۔

کوکو - بضم ہر دو کاف و سکون ہر دو واو صدا و آواز فاختہ را گویند و خاگینہ را نیز گفتہ اند۔

کوکوز - بضم اول و ثالث و سکون زاے ہوز نوعے از قماش نفیس لطیف باشد۔

کوکوہ - بہ فتح رابع بروزن غلغلہ بمعنی کوکنک است کہ چغد باشد۔

کوکہ - با ثانی مجهول و فتح ثالث بمعنی کوکوہ است کہ چغد باشد و آن پرندہ ایست منحوس و بترکی برادر رضاعی را گویند یعنی در طفلی با ہم شیر خوردہ باشد و قرص نان کوچک را ہم مے گویند۔

کول - بہ فتح اول بروزن کچل نوعے از پوستین ست کہ آنرا از پوست گوسفند بزرگ دوزند و در زیر پاے آنرا تسمہ دوزی کنند و گلیم و پلاس کہنہ و اسپ کم راہ و مہمیز خوردہ و کندرو را نیز گویند و نام قصبہ ایست از ولایت فارس و بضم اول بمعنی دوش و کتف باشد و با ثانی مجهول بمعنی تالاب و استخر و آبگیر بود و چغد را نیز گفتہ اند کہ پرندۂ منحوس باشد و باین معنی با کاف فارسی ہم آمدہ است و ترکان ہم تالاب را کول مے گویند و مردم گیلان و بہ پس پشتہ و تل را و بہندی امر بکشودن باشد یعنے بکشا۔

کولاب - با ثانی مجهول بروزن دولاب استخر و تالاب را گویند و موجۂ عظیم را نیز گفتہ اند و نام ولایتی ست از مضافات بدخشان کہ آنرا ختلان مے گویند و نام شہرے و مدینۂ ہم بودہ است۔

کولاک - با ثانی مجهول بروزن پوشاک بمعنی دوم کولاب است کہ موجۂ عظیم باشد۔

کولان - بہ فتح اول و ثانی بروزن ہمدان نام کوہیست و گیاہے را نیز گویند کہ در آب روید و از ان حصیر بافند۔

کولانج - بضم اول و سکون نون و جیم نام حلوائیست کہ آنرا لابرلا مے گویند و باین معنی با کاف فارسی ہم آمدہ است و بائے باشد کہ آنرا اقولنج خوانند۔

کولاویان - بضم اول و کسر واو دوم بروزن یونانیان پہلوانان و گردان را گویند۔

کولخ - بروزن دوزخ بمعنی آتشدان و منقل باشد و با ثانی مجهول نام مردے بودہ تورانی کہ اسفندیار را از راہ ہفتخوان بروئینہ دژ رسانید۔

کولغنچہ - بضم اول و غین نقطہ دار و فتح جیم فارسی غازۂ زنان را گویند و آن سرخی باشد کہ بر روے مالند و باین معنی با کاف فارسی ہم آمدہ است و اصح آنست۔

کولک - بروزن کودک کدوے را گویند کہ زنان پنبہ

رشتن را در ان نهند۔

کولم۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و میم فلفل سیاه را گویند و آن معروف ست۔

کولنج۔ بر وزن و معنی قولنج باشد و آن بادے ست که بسبب آن شکم و پهلو درد کند و بیم هلاکت باشد و قولنج معرب کولنج بود و آتشدان را نیز گویند و نام نوائیست از موسیقی۔

کولنگ۔ با ثانی مجهول بر وزن هوشنگ حیز و مخنث و پشت پاے را گویند۔

کوله۔ با ثانی مجهول بر وزن لوله گوے را گویند که صیادان دران نشینند تا صید ایشان را نه بیند و دام بر افگنند و بمعنی ابله و احمق و بے عقل و کوتاه باشد و بمعنی حرام زاده هم هست و خارپشت کلان و کوچک را نیز گفته اند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است۔

کولیدن۔ با ثانی مجهول بر وزن ژولیدن بمعنی کندن و کاویدن زمین باشد و ریشه کندن و بر آوردن از زمین را نیز گویند۔

کوم۔ بضم اول بر وزن موم گیاهے باشد خوشبوے که آنرا اذخر گویند و بعضے گفته اند گیاهے ست که در زمین شیار کرده پیدا شود و بیخ و ریشهٔ آن هیچو نے باشد و بمعنی اول با کاف فارسی هم آمده است و در عربی گله و رمهٔ شتران را گویند و بفتح اول هم در عربی بالا رفتن اسپ نر باشد بر اسپ ماده۔

کوماج۔ بمعنی کماج ست و آن نانے باشد معروف۔

کومر۔ بضم اول و فتح ثالث و سکون راے قرشت بلغت ژند و پاژند بمعنی امرود باشد و آن میوه ایست معروف که بعربی کمثری خوانند۔

کومش۔ بکسر ثالث بر وزن جوشش چاه جوے و کنکن را گویند که چاه کن باشد۔

کومه۔ با ثانی مجهول و فتح ثالث خانهٔ را گویند که از نے و علف سازند و گاهے پالیزبانان دران نشسته محافظت فالیز و زراعت کنند و گاهے صیادان در کمین صید نشینند۔

کون۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون نون درخت بید را گویند و آن نوعے از بید باشد که بار و میوه ندهد و بعربی غرب خوانند و حیز و مخنث را هم مے گویند و بضم اول و کسر ثانی روستا و مجمعے باشد در عاشورا که چندین هزار کس جمع شوند و باین معنے بفتح اول و ثانی هم بنظر آمده است و حیز و مخنث را نیز گفته اند و بضم اول و سکون ثانی سرین و جعفته و نشستگاه باشد و بفتح اول و سکون ثانی در عربی چیزے حادث را گویند یعنے نبوده و پیدا شده۔

کونج۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون نون و جیم شونیز را گویند که سیاه دانه باشد و آنرا بر روے خمیر نان پاشند۔

کون خاریدن۔ کنایه از پشیمان شدن باشد۔

کون خر۔ بکسر نون و فتح خاے نقطه دار و سکون راے بے نقطه معروف ست و کنایه از مردم درشت ناهموار بی تمیز و نادان و بے عقل و احمق باشد۔

کونده۔ بفتح اول بر وزن رونده چیزے باشد که آنرا مانند دام از علف بافند و دران کاه و سرگین و امثال آن کنند و بر شتر و الاغ بار کرده هر جا خواهند برند و خربزهٔ نارسیده را نیز گویند۔

کونسته۔ بر وزن گلدسته جعفته و سرین و کفل آدمی را گویند۔

کونه۔ بضم اول و فتح ثالث بمعنی کونسته است که کفل و سرین آدمی باشد۔

کونیان۔ با یاے حطی بر وزن مولتان بمعنی خواب باشد که عربان نوم خوانند۔

کووه۔ بر وزن و معنی کبود ست و آن رنگے باشد معروف و آسمان بدان رنگ است۔

کوه۔ بضم اول و فتح ثانی غوزه و غلاف پنبه را گویند و کنار که غلاف خشخاش باشد و پیلهٔ ابریشم و آنچه بدینها ماند همه را کوه میگویند و بضم اول و ظهور ها معروف ست و

عربان جبل خوانند۔

کوه ابراهیم۔ نام کوہے ست در ولایت کرمان۔

کوه اخضر۔ کنایه از کوه قاف است۔

کوه اسد۔ بفتح همزه وسین بے نقطه کوہیست که پیوسته آتش ازان افروخته ودرخشان باشد وهرگز فرو ننشیند۔

کو باموهی۔ بضم اول وثالث بالف کشیده ومیم بواو رسیده وبتحتانی زده نام نوعے از بازی باشد وآن چنان ست که خاک را توده کنند وموسے درمیان آن پنهان سازند و بعد ازان آب بران ریزند وگل کنند پس گروے وشرطے بندند وبردو ر آن گل نشینند وموسے را طلبند هر که بیابد شرط دگرو را ببرد وآن بازی را بعربی بقیری خوانند۔

کوہان۔ با ثالث مجهول بروزن سوہان بمعنے زین اسپ و آنچه از پشت شتر وگاو برآمده هم کوہان مے گویند لیکن بطریق مجاز۔

کوہان ثور۔ بفتح ثاے مثلثه لفظ ثانی برآمدگی پشت گاو را گویند وبمعنی پروین هم هست وآن چند ستاره کوچک باشد که بمنزله کوہان ست در ثور وآن یکے از منازل قمر ست و بعربی ثریا خوانند۔

کوه پاره۔ بباے فارسی بروزن گوشواره حصه وپاره وتخته از کوه را گویند وکنایه از اسپ هم هست که عربان فرس خوانند۔

کوه پایه۔ دامن کوه را گویند یعنے زمینے که در پائین کوه واقع است وبمعنی کوهستان هم هست۔

کوه بر کوه۔ عنبر مطبق را گویند وآن نوعے از عنبر ست که طبقه طبقه برروے هم نشسته ست مانند کوه۔

کوه پشت۔ بروزن ومعنی کوژپشت ست که بعربی

[illegible]

کوه تیغ۔ کنایه از روشنی بسیار ست۔

کوهج۔ بضم اول وکسر ثالث وسکون جیم آلوے کوهی را گویند وبعربی زعرور خوانند ودرخت آنرا عوسج مے گویند۔

کوه جگر۔ کنایه از مردم صاحب حوصله ودلیر وشجاع باشد۔

کوه جلیل۔ بکسر ثالث وفتح جیم نام کوہے است که نوح علیه السلام درانجا خانه داشت وآب طوفان مرتبهٔ اول ازان خانه جوشیده۔

کوه رحمت۔ بکسر ثالث وفتح راے قرشت نام کوہے ست نزدیک بمکه معظمه۔

کوه رونده۔ کنایه از اسپ ست که بتازی فرس خوانند۔

کوهستان۔ معروف ست که کوهسار باشد یعنی جاے که درانجا کوه بسیار ست ونام ولایتے هم هست از خراسان که آنرا کهستان هم مے گویند ومعرب آن قهستان ست وبتعریب اشتهار دارد وقبل ازین سمرقند را نیز مے گفته اند۔

کوه کوب۔ بضم اول وکاف در چهارم وسکون واو وباے ابجد کنایه از اسپ وشتر ست وفرهاد را نیز گویند که عاشق شیرین بود۔

کوهگین۔ با کاف فارسی بروزن پوستین بمعنی خداوند وصاحب وبزرگ باشد۔

کوهم۔ با ثانی مجهول وکسر ثالث که ها باشد لیکن بطریق خفا بیان باید کرد چنانکه بسماے بالفعل آید وبسکون میم گیاہے است که آن در زمین شیار کرده مے باشد وبیخ و ریشهٔ آن بہ نے می ماند۔

کوه محروق۔ یعنی کوه سوخته وآن کوہے ست سیاه در حدود ارمن۔

کوهنگ۔ بروزن هوشنگ بمعنی خیز کردن و برجستن باشد۔

کوهه۔ با ثانی مجهول وفتح ثالث زین اسپ را گویند عموماً وبلندی پیش وپس زین اسپ را خصوصاً چه پیش را پیش کوهه وعقب را پس کوهه خوانند وهر چیز بلند را نیز گفته اند وبرآمدگی پشت گاو وپشت شتر را هم میگویند ومطلق بلندی را نیز گویند وبمعنی موجهٔ آب هم هست وچین را نیز گفته چه چین گرفته را کوهه گرفته هم میگویند وبمعنی نهیب وحمله هم آمده ست۔

کوہۂ آب - بمعنی جست و خیز آب ست کہ موجۂ بزرگ باشد۔

کوہۂ آسمان - بمعنی بلندی آسمان ست و بمعنے اوج ہم آمدہ است۔

کوہ گرفتہ - جن گرفتہ را گویند یعنی شخصے کہ او را جن گرفتہ باشد۔

کوہی - با ثالث بتحتانی رسیدہ آلوے کوہی را گویند و بعربی زعرور خوانند و مردمے را نیز گویند کہ در کوہستان مے باشند۔

کوہیج - بکسر ثالث و سکون تحتانی و جیم بمعنی کوہج است کہ آلوے کوہی باشد و بعربی زعرور خوانند۔

کوہین - با ثانی مجہول بر وزن شروین گیاہیست کہ بیخ آن ہیچ نے میماند و در زمین شیار کردہ بسیار ست۔

کوی - بر وزن جوے راہ فراخ و کشادہ را گویند کہ شاہراہ باشد و بمعنی سرگذر و محلہ ہم بنظر آمدہ است۔

کویچہ - بر وزن مورچہ مصغر کوے ست کہ راہ کوچک و تنگ باشد۔

کویر - بکسر اول و تحتانی مجہول بر وزن دلیر زمین بے آب و شورہ زار باشد و آنرا بعربی قراح گویند و بمعنی سراب ہم آمدہ است و آن زمینے باشد شور کہ از دور بآب ماند و زمینے را نیز گفتہ اند کہ باران بران باریدہ باشد و مردم و حیوانات دیگر بر بالاے آن آمد و شد بسیار کردہ باشند و آن زمین بمرتبۂ خشک و ناہموار شدہ باشد کہ تردد و آمد شد بران دشوار بود و بمعنی شیر ژیان ہم آمدہ است کہ شیر خشمناک و قہر آلود باشد۔

کویز - با ثالث مجہول بر وزن مویز کنج و گوشۂ خانہ را گویند۔

کویژ - با زاے فارسی بر وزن تمیز بمعنی کیل باشد و آن پیمانۂ ایست کہ چیزہا بدان پیمایند و بعربی قفیز خوانند و بعضے گویند کویژ بمعنی کیل بہ فتح کاف نیست بلکہ بکسر کاف است و آن میوۂ باشد صحرائی شبیہ بسیب و آنرا در خراسان علف شیران و بعربی زعرور خوانند واللہ اعلم۔

کویست - بضم اول و سکون سین بے نقطہ بر وزن گریخت بمعنی کوفتگی و آزار باشد۔

کویستن - بضم اول بر وزن گریختن بمعنی کوفتن غلہ و غیر آن باشد و بکسر اول و فتح اول ہم آمدہ است۔

کویستہ - بفتح اول بر وزن شیخبتہ غلۂ کوفتہ شدہ را گویند و دو طرف سرین و نشستگاہ را نیز گفتہ اند و ظاہر اکہ با کونستہ بفتح نون تصحیف خوانی شدہ باشد۔

کویستیدن - بضم اول بر وزن گریزیدن بمعنی کویستن است کہ کوفتن غلہ و غیر آن باشد و بہ فتح اول و کسر اول ہم آمدہ است۔

کویش - بہ فتح اول بر وزن حشیش ظروف و اوانی دوغ و ماست را گویند۔

کویشہ - بر وزن ہمیشہ بمعنی کویش ست کہ اوانی و ظروف دوغ و ماست باشد۔

کویل - با ثالث مجہول بر وزن طویل شگوفۂ بابونہ و ریحان را گویند۔

کویلہ - با ثالث مجہول بر وزن طویلہ بمعنی کاکل باشد کہ موے میان سر ست و بضم اول و فتح ثالث ہم گفتہ اند۔

کوین - بضم اول بر وزن سرین دست افزاری ست رفتگران را مانند کفۂ ترازو کہ از برگ خرما بافند۔

کویہ - بضم اول و فتح ثالث گیاہے باشد شیرین کہ مردمان خورند۔

کوی ہفتاد راہ - بکسر ثالث کنایہ از دنیا و روزگار ست۔

کوی یافت - با تحتانی بالف کشیدہ و بفا و فوقانی زدہ طفلے را گویند کہ بر سر راہ انداختہ باشند

بیان بست و دوم

در کاف تازی با ہا مشتمل بر چہل و پنج لغت و کنایت

کہ - بہ فتح اول و سکون و ظہور ثانی مخفف کاہ است کہ اسپان و شتران و گاوان و خران خورند و بضم اول مخفف

کوه است و بعربی جبل گویند و بضم اول و فتح ثانی مخفف کوهه است که پیش و پس زین اسپ و موجهٔ آب و بلندی پشت شتر و گاو باشد و بکسر اول و ظهور ثانی بمعنی کوچک باشد و بکسر اول و خفاے ثانی افادهٔ معنی علت و دلیل کند چنانکه گویند بسبب آتش دم که نماز نمی کرد۔

کها۔ بروزن خطا بمعنی خجل و منفعل و شرمنده باشد۔

کهاب۔ بروزن شهاب گیاها و دواهاے جوشانیده باشد که گرما گرم بر عضو ورم کرده و از جاے بر آمده بندند تا درد ساکن شود۔

کهان۔ بفتح اول بروزن و معنی جهان است که عالم و دنیا و روزگار باشد و مخفف کیهان هم هست که آن نیز بمعنی جهان است و بکسر اول جمع که بمعنی کوچکان و خردان باشد۔

کهب۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون باے ابجد بمعنی ننگ و عار باشد و بکسر اول نیز بنظر آمده است۔

کهبد۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و دال ابجد مخفف کوه بود است یعنی کوه بود نده که عبارت از زاهد و عابد و مرتاض و گوشه نشین و دهقان باشد و بمعنی تحصیلدار و خزانه دار و صراف هم هست و عربان ناقد خوانند بکسر قاف و بمعنی سمسار نیز گفته اند و بمعانی آخر که خزینه دار و تحصیلدار و صراف و سمسار است بفتح اول و کسر اول هم آمده است که بروزن سرمد قسمت باشد و معرب آن جهبد است۔

کهبر۔ بفتح اول بروزن رهبر نام ولایتی است در هندوستان۔

کهبرک۔ بفتح اول و راے قرشت بروزن احمدک بادنجان را گویند و آن چیزیست معروف که قلیه کنند و خورند۔

کهبل۔ بضم اول بروزن مهمل بمعنی بے عقل و احمق و ابله باشد و بفتح اول و ضم ثالث هم آمده است۔

کهبله۔ بضم اول بروزن تبکده بمعنی کهبل است که بے عقل و ابله و احمق باشد و بفتح اول هم آمده است۔

که پیکر۔ مخفف کوه پیکر است که فیل و اسپ قوی هیکل باشد۔

کهتاب۔ بروزن مهتاب بمعنی کاه دود باشد و ادویهٔ جوشانیده را نیز گویند که گرما گرم بجهت تخفیف وجع و درد بر عضو ورم کرده و از جاے بر آمده بندند۔

کهتر۔ بکسر اول بروزن مهتر بمعنی کوچکتر باشد چه که بمعنی کوچک و خرد باشد۔

کهر۔ بفتح اول و ثانی بروزن سفر رنگے باشد مخصوص اسپ و استر و آنرا کمیت هم مے گویند۔

کهربا۔ مخفف کاه رباست هر کرباخود دارد از علت یرقان ایمن باشد۔

کهربا رنگ۔ بمعنی لون و رنگ زرد است و چیزے را نیز گویند که خاصیت کاه ربا داشته باشد و کنایه از ربائیده و بردارنده و سبکدست هم هست۔

کهرم۔ بضم اول بروزن رستم نام مبارزے بوده تورانی که بر دست یکے از پهلوانان ایرانی در جنگ دوازده رخ کشته شد۔

کهره۔ بفتح اول بروزن بهره بزغالهٔ شیرمست را گویند۔

کهزک۔ بروزن نغزک خردل بوستانی باشد گویند اگر آب آنرا بگیرند و در پاے درخت انار ترش بریزند انار آن درخت شیرین گردد و بعضے گویند که تره تیزک است که بزبان عربی جرجیر خوانند۔

کهزل۔ بفتح اول بروزن مهزل رستنی و دارو ئے باشد که در دواها نیز بکار برند و بعربی جرجیر گویند ادرار آورد و ملین و مسخن و مقوی باه باشد۔

کهسار۔ بروزن رخسار مخفف کوهسار است یعنے زمینے و جائے که در آنجا کوه بسیار باشد۔

کهستان۔ بروزن گلستان مخفف کوهستان است و نام ولایتے ست از خراسان و معرب آن قهستان باشد و بالحال بتعریب اشتهار دارد۔

کهسته۔ بضم اول بروزن گ[illegible]ته کوزهٔ پر آب را گویند۔

کهسله - بروزن مسئله بمعنی نادان و احمق باشد -

کهشته - باشین نقطه دار بروزن و معنی کهسته است که کوزهٔ پر آب باشد -

کهکان - بضم اول و کاف بروزن بهتان بمعنی کوه کن باشد و کهکانی بمعنی کوه کنی ست -

کهکشان - بروزن مهوشان مخفف کاهکشان ست و آن سفیدی باشد که شبها بطریق راه در آسمان نماید و آن از بسیاری ستارهای کوچک نزدیک بهم است و عربان مجره میگویند -

کهکوب - بضم اول و کاف بروزن اسلوب کنایه از اسپ و شتر باشد و فرهاد را نیز گویند که عاشق شیرین بوده -

کهلم - بفتح اول و لام بروزن شلغم بمعنی بادنجان ست -

کهله - بفتح اول بروزن بهله بزها و گاوسهای زرد سم را گویند و زر سفیدی رایج را نیز گفته اند و بترکی آقچه خوانند -

کهنبار - بفتح اول و بای ابجد بروزن قلمکار مخفف کاه انبار است که انبارگاه باشد و بضم اول بمعنی خانه ست که بعربی بیت خوانند و بارگاه را نیز گویند و زردشت گفته است که روزگار کهن بارها کرده است و بهر بارے گونهٔ آفریده است چون آسمان و زمین و گیاه و جانوران و جهان را با مردم بتمام آفریده و هر یک ازین کهن بارها پنج روزست و نام شان هم کهن بارست باضافهٔ اول و دوم همچو کهن بار اول و کهن بار دوم و کهن بار سوم و فارسیان بهر کهن بارے جشنے سازند و عید کنند چنانچه در کاهنبار بتفصیل مذکور شد -

کهن خرابات - کنایه از دنیاے فانی ست -

کهن دز - باز اے هوز بروزن مهندس نام قلعه ایست قدیم از قلاع بدخشان و معرب آن قندزست و الحال نیز بقندز اشتهار دارد -

کهن دیر - کنایه از آسمان ست و کنایه از دنیا و جهان هم هست -

کهنزه - بفتح اول و ثانی و زاے هوز و سکون ثالث بمعنی خمیازه است و آن کشیده شدن دست و پا باشد بسبب غلبهٔ خواب یا خمار یا آمدن تب و بعربی تمطی گویند -

کهن فرش - بفتح فا کنایه از زمین ست که بعربی ارض گویند -

کهنی - بکسر اول و سکون ثانی و نون بتحتانی کشیده حشانهٔ زمستانی باشد و خرس را نیز گویند و آن جانوریست معروف -

کهی - بکسر اول و ثانی بتحتانی مجهول رسیده نام قلعه ایست در ولایت سیستان -

کهیانا - بروزن احیانه دوائیست که آنرا بعربی عود الصلیب گویند بر مصروع آویزند نافع باشد -

کهیج - بفتح اول و ثانی بتحتانی مجهول کشیده و بجیم فارسی زده بمعنی کهی ست که نام قلعهٔ باشد از ولایت سیستان و بعضے گویند کهیج معرب کهی باشد -

کهیر - با ثالث مجهول بروزن صفیر سیب صحرائی باشد و آنرا در خراسان علف شیران و بعربی زعرور خوانند -

کهیلا - بالام بروزن اهینا نام مینارزی بوده ایرانی -

کهیله - بروزن جمیله پوست درختے باشد نازک و تنگ مانند شطیطج و آنرا در دواها بکار برند -

کهین - بکسر اول بروزن نگین بمعنی کوچکترین باشد چه که بمعنی کوچک ست و سیب صحرائی را نیز گویند که بعربی زعرور و ثلثه خیات خوانند بسبب آنکه دانهٔ آن سه پهلو می باشد -

کهینه - بکسر اول بروزن نگینه بمعنی کهین ست که کوچکترین باشد

بیان بست و سوم

در کاف تازی با یای حطی مشتمل بر یکصد و پنج لغت و کنایت

کی - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی کدام و چه وقت باشد و در وقت انکار نیز این لفظ را گویند و بمعنی پادشاه پادشاهان نیست یعنے پادشاهے که در عصر خود از همه پادشاهان بزرگتر باشد و بعربی ملک الملوک خوانند و پادشاه قهار و جبار بلند مرتبه را نیز گویند و این نام را در بلندی و قدر از کیوان گرفته اند چه او بلندترین کواکب سیاره است و بعضے گویند معنی لغوی کے

پادشاه قهار است و در قدیم این چهار پادشاه را که کیکاوس و کیخسرو و کیقباد و کی لهراسپ باشد کے می گفته اند و بعضے پنج میگویند و کیومرث را داخل می دانند و هر یک از عناصر اربعه را نیز گفته اند و بمعنی پاکیزه و لطیف هم آمده است و اصیل و نجیب را نیز میگویند و ترجمهٔ سلطان هم هست و بعضے گویند که این نام را زال پدر رستم بقباد گذاشت و کے قباد خوانده و در عربی به تشدید ثانی بمعنی داغ باشد که بر پوست و پا و اعضاے دیگر نهند و لکه و نشان را هم گفته اند۔

کیا۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده بمعنی کے است که پادشاه بزرگ جبار باشد و مرزبان را نیز گویند که زمیندار باشد یعنی پادشاه کوچک و پهلوان را هم میگویند و بمعنی صاحب و خداوند نیز آمده است و بمعنی دهقان هم هست و طبائع را نیز گویند که برودت و حرارت و رطوبت و یبوست باشد و هر یک از عناصر اربعه را نیز و بمعنی پاکیزه و لطیف هم گفته اند و بلغت سریانی مصطکے را گویند و آنرا بعربی علک رومی خوانند و بعضے گویند علک رومی نوعے از مصطکے ست و بمعنی دهان هم بنظر آمده است که بعربی فم گویند۔

کیا باد۔ با دال ابجد بر وزن خرابات بمعنی جبروت ست همچنانکه روان کرد بمعنی ملکوت باشد۔

کیا جور۔ بفتح اول بر وزن بلادور عاقل و فاضل و دانا را گویند۔

کیا خره۔ بکسر اول و ضم خاے نقطه دار و فتح رای بی نقطه نورے را گویند که از جانب الله بپادشاهان فائض می شود چه کیا بمعنی پادشاه و خره نورے باشد از جانب خدای تعالیٰ فائز بر بندگان خود که بسبب آن ریاست کنند و با واو معدوله هم آمده است که کیا خوره باشد۔

کیا خن۔ بر وزن فلاخن بمعنی آهسته رفتن و بآهستگی و استواری و نرمی و همواری کارے کردن باشد و سخن چرب و شیرین را هم گفته اند و با کاف فارسی هم آمده است۔

کیا خوره۔ با واو معدوله بر وزن و معنی کیا خره است و آن نورے و پرتوے باشد از جانب خداے تعالیٰ بسوے خلق که بسبب آن نور بعضے پادشاه و بعضے رئیس شوند و بعضے صنعت و حرفت آموزند۔

کیاده۔ بر وزن پیاده بمعنی رسوا باشد۔

کیار۔ بکسر اول بر وزن دیار بمعنی کاهلی باشد و بضم اول هم آمده است و نام گیاهے هم هست۔

کیارا۔ بفتح اول و ثانی و رابع هر دو بالف کشیده بمعنے اندوه و ملالت و تیرگی روے باشد بسبب گلو فشردن و خفا کردن با چیزے بسیار خوردن و آنرا بعربی کلفت گویند و بمعنے ناشتا هم آمده است و آن میل و خواهش بهم رسانیدن بخوردنی باشد و این حال بیشتر زنان آبستن را بهم رسد۔

کیارش۔ بفتح اول و رابع بر وزن جفاکش نام یکی از چهار پسر کیقباد است۔

کیارمین۔ با میم بر وزن فروردین نام یکے از چهار پسر کیقباد است۔

کیارنگ۔ با کاف فارسی در آخر بر وزن دماوند رنگ پاکیزه و لطیف را گویند و بمعنی سفید هم آمده است۔

کیازند۔ بکسر اول و فتح زاے نقطه دار و سکون نون و دال بے نقطه بمعنی پادشاه بزرگ و عظیم باشد چه کیا پادشاه و زند بزرگ و عظیم را گویند۔

کیاغ۔ بکسر اول بر وزن چراغ بمعنی گیاه است که علف باشد۔

کیاگن۔ با کاف دوم فارسی بر وزن ساکن بمعنے مخالف باشد و درشت و ناهموار را نیز گویند۔

کیان۔ بفتح اول جمع کے باشد یعنی پادشاهان جبار بزرگ و پادشاهان کیان را نیز گفته اند که کیقباد و کیخسرو و کیکاوس و کے لهراسپ باشد و بضم اول خیمهٔ گردی را گویند که بیک ستون برپا باشد و آنرا گلبندی هم میگویند۔

وبعضی گویند خیمهٔ گردان وعربان صحرانشین باشد و بکسر اول
هم باین معنی آمده است و هم ستاره و هم کوکب و نقطهٔ پرکار را گویند
که مرکز دائره است۔

کیانا۔ بروزن زبانا بمعنی طبائع باشد که حرارت و برودت
و رطوبت و یبوست است و عناصر اربع را نیز گویند و اصل و
بنای هر چیز را هم گفته اند و مرزبان هم میگویند که زمیندار باشد

کیان خره۔ بضم خای نقطه دار و فتح رای بی نقطه بمعنی
کیا خره است و آن نوری باشد از جانب الله بسوی پادشاهان
چه کیان پادشاهان و خره نوری و پرتوی را گویند که از جانب
خدای تعالی به بندگان فائز شود که بدان سبب بعضی پادشاهی
و ریاست کنند و بعضی صنعت و حرفت آموزند۔

کیان خوره۔ باواو معدوله بمعنی کیان خره است که نوری
باشد از جانب الله فائز بپادشاهان [illegible]۔

کیپا۔ بفتح اول و بای فارسی بروزن شیدا بلغت ژند و پاژند
نقره را گویند و بعربی فضه خوانند۔

کی پشین۔ با بای فارسی و شین نقطه دار بروزن در گزین
نام یکی از چهار پسر کیقباد است و بجای بای فارسی نون
مکسور هم بنظر آمده است۔

کیبو۔ بکسر اول و ضم بای ابجد بروزن تیهو علفیست بزرگ
و آنرا دینار هم میگویند و بعضی گویند درختی است کوچک و برگهای
مخالف دارد و آشیانی سازد که گوئی از ریسمان بافته اند و
از درخت آویزان کند۔

کیبیدن۔ با بای ابجد بروزن تپیدن بیک سو رفتن و
متحاشی نمودن و از جای گشتن و از جای بجای کشیدن
و گردانیدن باشد۔

کیتو۔ با تای قرشت بروزن تیهو نام پرنده ایست که بیشتر
اوقات سنگریزه خورد۔

کیثوفیلا۔ با تحتانی مجهول و ثای مثلثه بواو و فا بیای
حطی رسیده و لام بالف کشیده لغتیست یونانی و معنی آن
بفارسی از سنگ ساخته باشد و آن صمغیست بغایت صلب و
از درخت نوعی از بلوطها بهم میرسد و بعربی صمغ البلاط گویند و
بحذف تحتانی بعد از فا هم بنظر آمده است و بعضی گویند
سریانی است۔

کیثه۔ با ثای مثلثه بروزن کیسه چرک و ریم نقره را گویند و
بعربی خبث الفضه خوانند۔

کیج۔ بکسر اول و سکون ثانی و جیم ابجد خر الاغ دم بریده را
گویند و چاروای را نیز گفته اند که زیر گلو و زیر دهانش ورم
و آماس کرده باشد۔

کیچ۔ بکسر اول و سکون ثانی و جیم فارسی بمعنی پراگنده و
پریشان باشد و جنسی از جامهٔ ابریشمی هم هست و نام ولایتی
است نزدیک بسیستان و بمعنی کم و اندک و کوچک و آهسته
هم آمده است۔

کیچ کیچ۔ بروزن پیچ پیچ بمعنی کوچک کوچک و خرد خرد و
اندک اندک و آهسته آهسته باشد۔

کیچه۔ بکسر اول و فتح ثالث بمعنی کوچه است که راه تنگ باشد

کیخ۔ بکسر اول و سکون ثانی و خای نقطه دار چرکی را گویند
که در گوشهای چشم بهم رسد و چیزی که بر دست و پا نشیند۔

کیخسرس۔ بفتح اول و سکون ثانی و ضم خای نقطه دار و
سکون را و سین بی نقطه غله ایست که آنرا گاورس میگویند۔

کیخسرو۔ بمعنی پادشاه بلند مرتبه و امام عادل باشد و
نام پادشاهی است مشهور۔

کیخسروی۔ نام لحنیست که بر سی لحن باربد افزوده اند
و بقول بعضی سی و یک لحن است۔

کید۔ بفتح اول بروزن سید نام پادشاه قنوج است و او
معاصر اسکندر ذوالقرنین بوده دختر او را اسکندر بحبالهٔ
نکاح در آورده بود و چیزی را نیز گویند که بدان طلا و نقره
و امثال آنرا بهم وصل کنند و آنرا بعربی لحیم خوانند و بزبان
عربی بمعنی مکر و حیله و جنگ و جدال و حائض شدن زن باشد۔

کیدیا - با بای فارسی بروزن اژدها نام زنی ست که پادشاه بردع بوده و دار انوشابه میگفتند و معرب آن قیدافه ست -

کیرخ - با اول بثانی کشیده و رای بی نقطه مفتوح بخای نقطه دار زده دو تخته باشد که در میان پیوسته باشد که قرآن و کتاب بران نهند و بعربی رحل خوانند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده ست و اصح آنست -

کیرو - بروزن پیرو بمعنی حفظ و نگاه داشتن و حصول چیزها که باشد که پیش ازین در ذهن پوشیده بوده -

کیریان - بایای حطی بروزن میهمان بمعنی فدا و قربان باشد و آن بدلی ست که خود را یا دیگری را بدان از بلا برهانند -

کیز - با اول بثانی کشیده و بزای نقطه دار زده بمعنی نمد باشد و آنرا از پشم مالند و بعربی لبد گویند -

کیس - بکسر اول و سکون ثانی و سین بی نقطه چین و شکنج را گویند و بعربی توبره و خریطه را خوانند -

کیسر گونه - بفتح اول و ثالث و نون آخر و سکون ثانی و رای قرشت و کاف فارسی بواو رسیده نام دوائیست که آنرا بیونانی فولیون و بعربی جعده گویند یرقان سیاه را نافع است -

کیسنه - بروزن اشکنه ریسمانی را گویند که بوقت رشتن بر دوک پیچیده شود -

کیسو - بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیده بمعنی کیسرگونه است و آن دوائی باشد که بعربی جعده گویند -

کیسه بر دوختن - کنایه از توقع داشتن بافراط باشد -

کیسه بصابون زدن - کنایه از خرج کردن و خالی نمودن باشد -

کیسه دار - بروزن ریشه دار شخصی را گویند که چیزها را بوقت ارزانی بخرد و نگاه دارد و در ایام گرانی بفروشد -

کیسهٔ صورت گشادن - بمعنی مسخ شدن باشد یعنی چیزی صورت اصلی خود را رها کند و صورت دیگر بهتر از آن بگیرد -

کیش - با ثانی مجهول بروزن ریش بمعنی ترکش باشد و آن جائیست که تیر در آن کنند و بر کمر بندند و بمعنی دین و مذهب و ملت هم آمده ست و بر مرغان را گویند مطلقاً خصوصاً پری که بر تیر نصب کنند و نام شهریست در جزیرهٔ از دریا و آن بشهر [illegible] اشتهار دارد و توجه این آنست که چون بر بلندیهای اطراف شهر سوز بر می آیند مانند کیش که ترکش باشد بنظر در می آید و نوعی از جامه بود که از کتان بافند و نام جانوریست که از پوست آن پوستین کنند و درخت شمشاد را نیز گفته اند و لفظیست که بهنگام شطرنج بازی در محل خود گویند و آن چنان ست که مهرهٔ از مهرهای شطرنج را در جائی گذارند که در یکی از خانها که باین مهره تعلق دارد شاه حریف نشسته باشد و کیش گویند شاه حریف لاعلاج از ان خانه برخیزد یا علاج آن کند و راندن و دور نمودن مرغ را نیز باین لفظ کنند و این لفظ امر ست بر دور شدن و رفتن یعنی دور شو و برو و در شطرنج نیز همین معنی دارد -

کیش مند - بفتح اول و میم بروزن روش مند بمعنی جبهای و قبهای باشد بلغت ژند و پاژند -

کیغ - بکسر اول بروزن تیغ چرک گوشهای چشم بیمار و کسی را که چشم درد کند گویند -

کیغباد - بمعنی عادل برحق باشد چه کی بمعنی عادل و غباد بمعنی برحق ست و نام پادشاهی هم بود و مشهور در ایران و در عهد او پادشاهی بزرگتر از و نبود و صد سال پادشاهی و ملک رانی کرد و در این زمان کیقباد نویسند که بجای غین قاف باشد و در فرس قدیم حرف قاف نیست -

کیفال - بروزن قیفال مردم بدپیشه و عیاش و کوچه گرد و صاحب عربده و بدمست و لوند را گویند و باین معنی بجای حرف ثانی نون هم بنظر آمده ست -

کیفر - بفتح اول بروزن حیدر مکافات نیکی و مکافات بدی را گویند و بعربی جزا خوانند و ظرفی باشد تغار مانند که ماست فروشان و پنیرگیران [illegible] ان کنند و کنا[illegible]

از کنار تغار اندک بلندتر می باشد و ناودانی هم دارد مانند جرعنو و بلبله و مشک دوغ و هر چیز را نیز گویند که شیر و ماست دران کنند مطلقًا و نام قلعه ایست که دران طلسمی بسته اند و هیچ کس قدرت بر گرفتن آن قلعه نیافته است و سنگی را نیز گویند که بر کنگرهٔ قلعه نهند تا چون غنیم نزدیک آید بر سر او زنند و بعربی مترس خوانند و باین معنی بکسر اول هم آمده است و ندامت و پشیمانی را نیز گویند و نهر و رود و خانهٔ آب را هم گفته اند و بمعنی محنت و رنج و حیف هم باشد۔

کیفسام ـ بفتح اول و ثالث و سین بی نقطه بالف کشیده و بمیم زده بمعنی کتمان ست و آن سر نگاهداشتن راز باشد یعنی افشای راز نکردن۔

کیفوس ـ بر وزن افسوس بمعنی مسامحت ست و آن بذل کردنی باشد بنا بر وجوب حاجت یعنی از آنچه لازم شود۔

کی لهراسپ ـ از جملهٔ پادشاهان کیان ست که پدر پادشاه کیخسرو و کیکاؤس باشد گویند چون در عصر لهراسپ پادشاهی از دو بزرگتر نبود لفظ کی را بران زیاده کردند و کی لهراسپ گفتند۔

کیک ـ بفتح اول و سکون ثانی معروف ست که برادر شپش باشد گویند عمر کیک زیاده بر پنج روز نمی شود و عربان برغوث خوانندش و بکسر اول و سکون ثانی بمعنی مردم ست که آدمی باشد و مردمک چشم را هم می گویند و بکسر اول و فتح ثانی نام میوه ایست و اسپی را نیز گویند که آبی رنگ باشد و بمعنی گربه هم آمده است که عربان سنور خوانند۔

کیکاوس ـ بمعنی عادل اصیل و نجیب باشد چه کی بمعنی عادل و کاؤس بمعنی اصیل و نجیب هم آمده است و نام یکی از چهار پسر کیقباد است۔

کیک در پاچه افکندن و کیک در پاره افگندن و کیک در شلوار افگندن ـ هر سه لغت کنایه از مضطرب و بی طاقتی و بیقراری کردن و مضطرب ساختن باشد۔

کیکین ـ بکسر اول و کاف [illegible] ... تاریکی باشد

...رد مقابل روشنائی ست و لجیم را نیز گویند و آن چیزیست که بدان طلا و نقره و امثال آنرا بهم پیوند کنند و بکسر اول و فتح ثالث هم باین معنی و هم بمعنی اول آمده است که تاریکی باشد۔

کیکیر ـ بفتح اول بر وزن زنجیر بمعنی تره تیزک باشد و آن سبزیست خوردنی و بعربی جرجیر گویند و باین معنی بکسر اول و زای نقطه دار هم بنظر آمده است۔

کیکیش ـ بفتح اول بر وزن درویش بمعنی کیکیر ست که تره تیزک باشد و بکسر اول هم بنظر آمده است۔

کیل ـ بکسر اول و فتح ثانی و سکون لام نام میوه ایست صحرائی شبیه بآلوچه و سیب کوچک و از ادر خراسان علف شیران و علف خرس گویند و بعربی زعرور و درخت آنرا شجرة الدب خوانند و کیل سرخ نیز گویند و بعضی گویند زعرور یونانی ست نه عربی والله اعلم و بکسر اول و سکون ثانی بمعنی خمیده و کج شده باشد و آرزومند و صاحب آرزو را نیز گویند و گلیم و پلاس پوش را هم گفته اند۔

کیلاک ـ بکسر اول و فتح ثانی و ثالث و سکون کاف بمعنی اول کیل ست که علف شیران و زعرور باشد۔

کیلکان ـ بر وزن [illegible] ... باشد سیاه رنگ و در ساحل دریای خزر باشد که دریای گیلان ست و آن دو قسم می باشد نر و ماده و جهت دفع [illegible] ... و امراض دیگر نافع است [illegible] ... از گزند [illegible] ... است۔

کیلو ـ بکسر اول و فتح ثانی و [illegible] ... علف شیران و علف خرس را گویند و آن میوه ایست صحرائی شبیه بسیب کوچک و آلوچه و عربان زعرور خوانندش و بسکون ثانی استخر و تالاب را گویند۔

کیلواس ـ با سین بی نقطه بر وزن پیشواز نام شهریست که تولد شالکمونی که باعتقاد گفته [illegible] پیغمبر [illegible] صاحب کتاب است آنجا شده۔

کیلوس ـ بفتح اول بر وزن [illegible] ... یونانی بمعنی پخته و

رسیده باشد و باصطلاح اطبا اولین طبخے را گویند که غذا در معده مے یابد۔

کیله ۔ بر وزن حیله پیمانه باشد که بدان غله و آرد و چیزہاے دیگر پیمایند و بهندی میوه ایست که عربان موز گویند۔

کیماک ۔ بکسر اول بر وزن بیباک بالاتنگ را گویند و آن نوارے باشد پهن که بر بالاے بار الاغ و استر کشند و نام شهریست از دشت قپچاق و نام دریاے هم هست و بفتح اول هم باین معنی و هم بمعنی قپاق باشد که سر شیر ست۔

کیمال ۔ بر وزن خیغال جانوریست که از پوستش پوستین سازند و آن پوستین کبود رنگ میباشد و بیشتر از جانب شروان آورند۔

کیمخت ۔ بکسر اول و ضم ثالث بر وزن می‌پخت معروف ست و آن پوست کفل و ساغرے اسپ و خرست که بوسے خاص دباغت کنند و بعضے گویند کیمخت و انما پست که دران پوست میباشد و پوست تر تخیده و درهم کشیده را نیز گویند۔

کیمخت باده ۔ بکسر فوقانی و میم بالف کشیده و هاے زده کنایه از آسمان است و بعربی سما خوانند۔

کیموس ۔ بفتح اول و ضم ثالث و سکون سین بے نقطه نام مردے بوده۔

کیموس ۔ بفتح اول بر وزن کیلوس بلغت یونانی بمعنی دو باره پخته باشد و آن دومین طبخے ست که غذا در جگر میابد۔

کیمونشتن ۔ بکسر اول و نون و سکون سین بے نقطه و فتح فوقانی و نون ساکن بلغت زند و پازند بمعنی خواستن و طلبیدن باشد۔

کیمیا ۔ بکسر اول و ثالث بر وزن سیمیا بمعنی مکر و حیله باشد و عملیست مشهور نزد اهل صنعت که بسبب امتزاج روح و نفس اجساد ناقصه را بمرتبه کمال رسانند یعنی قلعی و مس را نقره و طلا کنند و چون این عمل نیز خالی از حیله و مکرے نیست ازین جهت باین نام خوانند و نظر پیر و مرشد کامل را نیز گویند و عشق و عاشقی را کیمیا و کیمیاگری گویند و ارزیز را نیز گفته اند که بعربی رصاص خوانند۔

کیمیاے جان ۔ بکسر باے حطی و جیم بالف کشیده و بنون زده کنایه از شراب انگوری باشد۔

کین ۔ بکسر اول و سکون تحتانی و نون بمعنی کینه است که عداوت و دشمنی باشد و مخفف که این هم هست و آنرا بالف هم نویسند باین صورت کاین۔

کینال ۔ بر وزن تیتال مردم شرابخور و بدمست را گویند۔

کین ایرج ۔ بکسر نون نام لحن نوزدهم ست از سی لحن باربد و نام نواے هم هست۔

کین توز ۔ باتاے قرشت بر وزن نیمروز این لغت مرکب ست از کین و توز بمعنی کینه کش و صاحب کینه که تلافی کننده بدی باشد چه کین بمعنی کینه و توز بمعنی کشیدن آمده است۔

کین سیاوش ۔ بکسر نون نام لحن بستم ست از جمله سی لحن باربد۔

کینه ۔ بر وزن سینه بمعنی بیمهری و عداوت و آزار کسی را در دل پوشیده داشتن باشد۔

کینهٔ ایرج ۔ بمعنی کین ایرج ست که نام لحن نوزدهم باشد از سی لحن باربد۔

کینهٔ سیاوش ۔ بمعنی کین سیاوش ست که نام لحن بستم باشد از سی لحن باربد۔

کینه کش ۔ بفتح کاف و سکون شین نقطه دار تلافی کننده بدی باشد و نام روز دوازدهم ست از ماههاے ملکی۔

کینه ور ۔ صاحب کینه و صاحب عداوت و بے مهر باشد۔

کیو ۔ بفتح اول بر وزن عدو بمعنی کاهو باشد و آن تره ایست که خورند و بعربی خس خوانند و بمعنی ماده و سبب و علت هم هست۔

کیوان ۔ بر وزن ایوان نام ستاره زحل ست که در فلک هفتم مے باشد و [illegible] را نیز گویند و بمعنی کمان هم آمده است

که بعربی قوس خوانند۔

کیوه۔ بر وزن کبود بمعنی آخر کیوست که ماده و سبب علت باشد۔

کیوده۔ بفتح اول بر وزن نبوده بمعنی کیودست که علت وسبب و ماده باشد۔

کیوس۔ بکسر اول و واو مجهول بر وزن فاوس نار است که عج را گویند و بفتح اول نام جزیره ایست که عذرا معشوقه وامق را آنجا فروختند۔ و نام برادر انوشیروان هم هست۔

کیوغ۔ بفتح اول و ضم ثانی و سکون ثالث و غین نقطه دار گل بی کاه را گویند یعنی کاهگل نباشد۔

کیومرث۔ بفتح اول و میم و سکون را و ثاے قرشت اول کسی ست از فرزندان آدم علیه السّلام که پادشاه شد میوسته در کوه گشتی و پوست پوشیدی و با ثاے مثلثه هم میگویند گیومرث باشد و باین معنی با کاف فارسی هم آمده هست و صحیح آنست۔

کیوه۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی سبزه باشد که برگ آن مغزدار و میوه اش خوب و خوشبوے می باشد و بعضے گویند کاهوست و آن تره باشد که خورند و بعربی خس خوانند و بکسر اول نوعے از پاے افزار باشد که روے آنرا از ریسمان و پارچه سازند و باین معنی با کاف فارسی هم آمده هست و شهرت نیز دارد۔

کیبه۔ بکسر اول و فتح ثانی نوعے از علک رومی ست که مصطکے باشد۔

کیهان۔ بکسر اول بر وزن ایشان بمعنی جهان و روزگار و دنیا باشد و بفتح اول نیز بنظر آمده هست و با کاف فارسی هم درست ست۔

کیهان خدیو۔ بمعنی بزرگ و صاحب و یگانه و پادشاه عالم و دنیا چه کیهان بمعنی دنیا و جهان و عالم و خدیو بمعنی پادشاه و صاحب و یگانه باشد و این لفظ را بجز باری تعالی بر کسے دیگر اطلاق نکنند برخلاف خدایگان۔

کیهونستن۔ بکسر اول و ثالث بواو رسیده و نون مکسور و سین بے نقطه ساکن و فوقانی مفتوح بنون زده بلغت ژند و پاژند بمعنی بر آمدن و روئیدن و سبز شدن باشد۔

کیهوئید۔ بر وزن مے روئید ماضی کیهوئیدن ست بلغت ژند و پاژند یعنی روئید و بر آمد و سبز شد۔

کیهه۔ بکسر اول و فتح ثالث نام درختے ست پر خار و میوهٔ آن شبیه بتوت باشد و بعضے گویند رستنی بود که مانند عشقه خود را بر درخت پیچد و میوهٔ آن بتوت ماند و بعربی علیق خوانند۔

کیهیش۔ بفتح اول بر وزن حشیش بمعنی جبار و قهار باشد و بکسر اول هم آمده است۔

گفتار بست و دوم

از کتاب برهان قاطع در حرف کاف فارسی با حروف تهجی مبتنی بر نوزده بیان و محتوی بر هشت صد و نود و نه لغت و کنایت

بیان اول

در کاف فارسی با الف مشتمل بر هفتاد و شش لغت و کنایت

گابارہ۔ با باے ابجد بر وزن آواره غار و شگاف کوه را گویند و کلهٔ گاو را نیز گفته اند۔

گاخواره۔ با خاے نقطه دار و واو معدوله بر وزن آواره بمعنی گهواره هست و بعربی مهد خوانند۔

گار۔ بر وزن جار لفظی ست که افادهٔ فاعلیت کند چون که با لفظ دیگر و افعال شود همچو آموزگار و سازگار و لفظ گر مرادف

این ست و بمعنی عندا و نیز بنظر آمده است۔

گازی۔ بر وزن لازی چیزے بے مدار و ناپائنده و بے ثبات را گویند۔

گاز۔ بسکون زاے نقطه دار بمعنی دندان باشد و لب یا عضو دیگر را بدندان گرفتن و خاییدن را نیز گویند و آلتے که بدان طلا و نقره و مس و غیر آن ببرند و مقراض را هم گفته اند و منقاشے که با آن سر شمع گیرند و موے چینه را نیز گویند و علف چارپا را هم می گویند و بمعنی اخذ و جر هم هست و غار و مغاره کوه را نیز گفته اند و جاے و سوراخے را نیز گویند که در کوه یا در زمین سوراخ کنند تا وقت ضرورت آدمی یا گوسفند در انجا روند و صومعه را هم گویند که در سر کوه ساخته باشند و این معنی با کاف تازی هم آمده است۔

گاژ۔ بسکون زاے فارسی بمعنی جا و مقام باشد مطلقا۔

گازرک۔ بتصغیر گازر ست و پرنده را نیز گویند که پیوسته در کنارهاے آب نشیند و دم خود را جنباند و بر زمین زند و عربان صعوه گویندش۔

گازرگاه۔ نام موضعیست در شیراز که شیخ سعدی علیه الرحمه در انجا آسوده است و نام مقامے ست در هرات که خواجه عبد الله انصاری در انجا مدفون ست۔

گازه۔ بر وزن تازه ریسمانے را گویند که در روزهاے عید و جشن اندام خانه یا شاخ درخت آویزند و بر ان نشینند و در هوا آیند و روند و ریسمانے را نیز گویند که دو شکلے از ان تعبیه کنند و اطفال را در ان خوابانیده بجنبانند تا بخواب روند و آنرا بعربی ارجوحه خوانند و خانهٔ فالیزبان را هم گفته اند که در صحرا از چوب و علف سازند و نشستگاه دیده بان را گویند یعنی خانهٔ که از چوب و تخته سازند و آنرا تالار خوانند و بمعنی کمینگاه صیاد باشد که از شاخ درخت سازند و در عقب آن نشینند تا صید شکار بینند و آنرا آفتاب خانهٔ صیاد هم گویند و صومعه سر کوه را نیز گفته اند و این معنی با کاف تازی هم آمده است۔

گازی۔ بر وزن بازی نام گلیست خوشبوے که بهندے کیوڑه گویند بکسر کاف۔

گاشاک۔ بر وزن خاشاک کیپاے خرد و کوچک را گویند یعنی پارچهاے پوست شکنبه را بدوزند و با گوشت و برنج و مصالح پر کنند و بپزند۔

گاشت۔ بر وزن چاشت ماضی گاشتن ست که بمعنی گردانیدن باشد یعنی گردانید۔

گاشتن۔ بر وزن داشتن بمعنی گردانیدن باشد۔

گاف۔ بر وزن و معنی لاف ست که سخنان دروغ و گزاف و لاطائل و تجاوز کردن از حد و اندازهٔ خود باشد و بمعنی شگاف هم بنظر آمده است۔

گاگا۔ با کاف فارسی بر وزن بابا بمعنی نقل و نبات و میوهاے خشک باشد۔

گال۔ بر وزن سال بمعنی داور باشد که در مقابل نزدیک است و نام غله ایست بسیار ریزه و آنرا گاورس میگویند و غوزه و غلاف پنبه را نیز گفته اند و بمعنی شغال هم آمده است و آن جانورے باشد مانند روباه لیکن از روباه کوچکتر است و فریاد و آواز بلند را هم میگویند و بمعنی غلطیدن هم هست و فریب دادن و بازی دادن را نیز گویند و نوعے از عنکبوت است که بعربی رتیلا خوانند و خروس را هم گفته اند و سرگینے را نیز گویند که در زیر دنبه گوسفند از پشم آویخته و خشک شده باشد۔

گال هنگ۔ بفتح هاے ابجد بر وزن آب رنگ گیاهیست که در ایام بهار از میان زراعت گندم و جو روید و غوزهٔ دار و کنگره دار باشد غوزهٔ لاله و در درون آن پنبه مانند گندم نارسیده باشد و خوردن آن مستی آورد و اگر بسیار خورند مردم را بیشعور کند و دیوانه سازد۔

[illegible] بر وزن لاله بمعنی [illegible] مقابل نزدیک باشد

وگلولۂ پنبہ زدہ و حلاجی کردہ را نیز گویند کہ بجہت رشتن مہیا کنند و بمعنی جوال ہم آمدہ است و آن ظرفیست کہ از پشم و موی باشد۔

گام۔ بروزن لام مسافت مابین پاہا را گویند در وقت راہ رفتن و بمعنی قدم نیز بنظر آمدہ است کہ از پاشنۂ پا باشد تا سر انگشتان و بمعنی لجام اسپ ہم آمدہ است و روستا و دہ کدہ را نیز گویند و بہندی ہم دہ را گام مے گویند۔

گامیش۔ مخفف گاومیش ست و آن جانورے باشد از جنس گاو۔

گان۔ بروزن جان بمعنی لائق و سزاوار باشد و پادشاہ و سلاطین ظالم را نیز گویند و بمعنی پیوستن ہم آمدہ است و افادۂ معنی جمع میکند و شئے کہ در آخر کلمہ در آید کہ آخر آن کلمہ ہا باشد ہمچو ایستادگان و نشستگان و خوابیدگان۔

گانہ۔ بروزن جانہ لفظیست از الفاظ زائدہ کہ در آخر ہر یک از اعداد در آورند و معنی ہمان عددے کم و زیاد مفہوم گردد۔

گاو۔ معروف ست و بعربی ثور خوانند و صراحی و ظرفے را نیز گویند کہ بصورت گاو سازند و مسافت سہ کروہ زمین را نیز گفتہ اند و ہر کروہے سہ ہزار گز و بعضے گویند چہار ہزار گز است پس گاوے نہ ہزار گز و بقول بعضے دوازدہ ہزار گز راہ باشد و گرد و مبارز و دلیر را ہم مے گویند و باین معنی بحذف الف ہم ہست۔

گاواب۔ بروزن داراب جل وزغ و جامۂ غوک را گویند و آن چیزے باشد سبز مانند نمد کہ در روے آبہاے ایستادہ بہم رسد و بعربی ثور الماء و طحلب خوانند۔

گاوارہ۔ بروزن آوارہ گلۂ گاو را گویند و مخفف گاہوارہ ہم ہست کہ بعربی مہد خوانند۔

گاو آہن۔ آہنے باشد کہ بر سر قلبہ نصب سازند و زمین بدان شیار کنند۔

گاوبیشہ۔ بکسر باے ابجد و سکون یا و فتح شین قرشت

کنایہ از دنیا و روزگار ست۔

گاوپیکر۔ بفتح باے فارسی و کاف و سکون یاے حطی در اصل نام گرز فریدون ست گویند کہ آنرا بہیأت سر گاومیش از آہن ساختہ بودند۔

گاوتازی۔ با تاے قرشت بروزن کارسازی کنایہ از دلیری و دلاوری نمودن ست خود را بر خصم و سخنان تہدید آمیز گفتن و استیلا نمودن و ترسانیدن باشد او را۔

گاوچشم۔ یعنی فراخ چشم و نام گلیست کہ آنرا درشب بوے باشد و در روز نباشد و بعربی عرار گویند و نام گلے ہم ہست کہ بیرونش سفید و درونش زرد مے باشد و بعربی عین البقر و بہار و در موصل شجرۃ الکافور و بیونانی فرفانیدن گویند طبیعت آن گرم و تر ست و با بونۂ گاو و اقحوان ہا است اگر آب آنرا گرفتہ بر حوالی انثیین بمالند قوت مجامعت دہد و بوئیدن آن سبات آورد و آن مرضیست مہلک و بعضے گویند نوعے از انگور کوہیست کہ بعربی عین البقر خوانند۔

گاوچشمہ۔ بفتح میم نام داروئیست کہ بعربی عین البقر و عین العجل خوانند۔

گاوچہر۔ بکسر جیم فارسی و سکون ہا و راے قرشت بمعنی گاوپیکر ست کہ گرز فریدون باشد و آنرا بہیأت سر گاومیش از آہن ساختہ بودند۔

گاود۔ بکسر ثالث بروزن خالد بلغت ژند و پاژند گاو کوہی را گویند۔

گاودل۔ بکسر دال ابجد و سکون لام بد دل و نادان و احمق را گویند۔

گاودم۔ بضم رابع و سکون میم بمعنی نفیر باشد کہ برادر کوچک کرناست و بعضے گویند کرناست و بعربی بوق خوانند۔

گاودنبال۔ ہر چیزے و شکلے کہ یک سر آن پہن و سر دیگر آن باریک باشد و آنرا مخروطی گویند۔

گاودوش۔ ظرفے باشد سر آن کشادہ و بن آن تنگ

که شیر گاومیش و گاو در ان دوشند و آنرا بعربی علبه و محلب خوانند و طغار دیوارهٔ بلندی را نیز گفته اند که لولیانا دسے مانند جزعنتو داشته باشد۔

گاوودوشه ـ بروزن چارگوشه بمعنی گاودوش ست و آن ظرفے باشد که دران شیر دوشند۔

گاوودی ـ با رابع بتحتانی رسیده نادان و ابله و احمق و بے عقل را گویند۔

گاور ـ بروزن خاور نام درختیست که صمغ آنرا گاوشیر گویند و جاوشیر معرب آنست۔

گاورشیر ـ با را و شین قرشت بروزن دامنگیر صمغے ست که آنرا گاوشیر هم مے گویند۔

گاورنگ ـ بروزن آب رنگ بمعنی گاوپیکرست که گرز فریدون باشد و آنرا بهیات سر گاومیش از آهن ساخته بودند۔

گاوریش ـ بمعنی ریش گاوست که بے عقل و احمق و ابله و خام طمع باشد۔

گاوزاد ـ با زاے نقطه دار بالف کشیده و بدال بی نقطه زده کنایه ازین ست که میراث یافت و دولتے بهم رسید و دولتے بتازگی ظاهر شد۔

گاوزادن ـ کنایه از میراث و نفع یافتن باشد۔

گاوزبان ـ حشیشے ست که آنرا بزبان عربی لسان الثور خوانند گرم و تر باشد نزدیک باعتدال و بعضے گویند سرد و تر ست سرفه و خشونت سینه را نافع باشد۔

گاوزر ـ بکسر ثالث و فتح رابع صراحی و ظرفے را گویند که از طلا بهیات گاو ساخته باشند و گاوے را نیز گویند که سامری زرگر که یکے از اقرباے موسیٰ علیه السّلام بود از زرهاے غنائم فرعونیان ساخته بود و خاک سم اسپ جبرئیل که آنرا در روز غرق شدن فرعون بدست آورده بود در دهانش دمیده آن گاو مانند گاوان دیگر بانگ میکرد چه خاصیت خاک سم اسپ جبرئیل که براق باشد آن بود که مرده را زنده میکرد و بدان سبب نه و نیم سبط بنی اسرائیل یعنی نه و نیم قبیله از بنی اسرائیل گوساله پرست شدند و او را گاوزرین هم میگویند۔

گاوزرین ـ بمعنی گاوزرست که صراحی طلا و گاو سامری باشد و جانورے هم هست سبز رنگ شبیه بجعل۔

گاوزمین ـ کنایه از ان قوتے ست که خداے تعالےٰ در مرکز زمین خلق کرده است۔

گاوزور ـ کسی را گویند که بے ورزش کشتی گیری و ریاضت آموختن فنون آن در نهایت زور و قوت باشد۔

گاوزهره ـ سنگے باشد که درمیان زهرهٔ گاو متکون شود و بعضے گویند درمیان شروان گاو بهم میرسد و آن در لون و خاصیت مانند پازهر باشد و بعربی حجر البقر خوانند و معرب آن جاوزهرج بود و آن سنگ در گوسفند نیز یافت شود و آن مانند زردهٔ تخم مرغ زردے باشد و بمعنی بددل هم آمده است و بعربی جبان گویند۔

گاوسار ـ با سین بے نقطه بروزن کارزار بمعنی گاو مانندست چه سار بمعنی مانند باشد و بمعنی گاوچهر نیز آمده است که گرز فریدون ست و آنرا از آهن بهیات سر گاومیش ساخته بودند۔

گاوسامری ـ بکسر ثالث گاوے بود که سامری زرگر از طلا ساخته بود و شرح و بسط آن در لغت گاوزر مذکور شد۔

گاوسر ـ بروزن دادگر بمعنی گاوسارست که گرز فریدون باشد و آنرا گاوسره هم گویند بازیادتی ها در آخر۔

گاوسفالین ـ صراحی و ظرفے را گویند که آنرا از سفال بهیات گاو ساخته باشند۔

گاوسنگ ـ بروزن آب رنگ سنگے باشد که آن را گاوزهره گویند و بعربی حجرة البقر خوانند و چوبے را نیز گفته اند که گاو را بدان رانند و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است۔

گاو سیمین - صراحی و ظرفے را گویند که از نقره بصورت گاو ساخته باشند همچنان که گاو زرین را از طلا۔

گاو شنگ - باشین نقطه دار بروزن آب رنگ چوبی باشد که بر سر آن میخے از آهن نصب کنند و خرو گاو بدان رانند و وجه تسمیه آن گاو شنگ کن باشد چه شنگ بمعنی تند هم آمده است۔

گاو ش نابسیده - بطریق کنایه کسے را گویند که عجب و تکبرے دارد و سخت و سست روزگار ندیده است۔

گاو شیر - باشین نقطه دار بروزن باو گیر صمغ درختی است که ساق آن کوتاه و برگ آن شبیه به برگ انجیر و برگ زیتون می باشد و گل آن زرد و تخمش خوشبو ے میشود ساق آنرا بشگافند تا صمغ از آن برآید بهترین آن زعفرانی باشد و در آب زود حل شود و مانند شیر نماید گویند و قتے که از ساق درخت برمے آید سفید است و چون خشک میشود زرد میگردد و طبیعت آن گرم و خشک است و معرب آن جاوشیر است۔

گاوک - بروزن ناوک کنه را گویند و آن جانورےست که بر اشتر و خر و گاو چسپید و خون را بمکد و مصغر گاو هم هست و توشه از اشتر بزرے باشد و آنرا گاوکے هم مے گویند۔

گاو کار - بکسر ثالث و کاف بالف کشیده برا ے قرشت زده گاوشے را گویند که بآن زمین شیار کنند۔

گاو گردون - بکسر ثالث کنایه از برج ثور است و آن برج دوم است از جمله دوازده برج فلکی و گاوے را نیز گویند که بگردون بندند۔

گاو گلیمن - بکسر واو و کاف فارسی [illegible] هست و آن صراحی و ظرفے باشد که بهیأت گاو از گل [illegible]

گاو گون - بسکون واو و مردم سفیه و بے عقل [illegible]

گاو گون کردن - کنایه از طهارت کردن [illegible]

گاو مشتگ - بفتح میم و شین قرشت بروزن [illegible] بسے از حبوب است یعنی [illegible] الیت که چون [illegible] آنرا [illegible] ور کنند بعد سه مقشر [illegible]

گاو - بروزن آهو گاو کوهی را گویند۔

گاو ورزه - بکسر ثالث و فتح رابع که آنهم واو است بروزن کارهرزه بمعنی گاو کارست که گاوے باشد که بدان زمین شیار کنند۔

گاو یذن - بزا ے نقطه دار بروزن پاشیدن زهره گاو را گویند بعضے گویند چیزے باشد مانند سنگ و آن از زهره گاو برآید چنانکه حجر التیس از زهره گاو کوهی برمے آید و رنگ آن مانند زردی تخم مرغ باشد و چون از زهره گاو برآید نرم بود و اندک زمانے که در دهن گیرند سخت و محکم شود و آنرا مهره زهره گاو هم مے گویند و معرب آن جاویزن باشد۔

گاویش - بثالث تحتانی کشیده و بسین بے نقطه زده ظرفے را گویند که شیر و دوغ در آن کنند و با شین نقطه دار هم آمده است۔

گاه - بروزن ماه تخت پادشاهان و کرسی زرین را گویند بمعنی وقت و زمان باشد و بوته که طلا و نقره و امثال آن بدان بگدازند [illegible] و مادق را نیز گویند بمعنی جا و محل و مقام هم هست لیکن باین معنی بدون ترکیب گفته نمیشود چون بارگاه و [illegible] گاه و خیمه گاه و غیر آن و ستاره جدی را هم [illegible] [illegible] و آن ستاره الیست [illegible] قطب شمالی۔

گاه چهار [illegible] - [illegible] بروزن ما [illegible] گاه [illegible] [illegible] دو لغت [illegible] معنی دارد و آن [illegible] تعالی عالم را در آن [illegible] کرده [illegible] عالم را در شش گاه آفرید و اول [illegible] آول [illegible] گاه [illegible] [illegible] و آن [illegible] [illegible] گویند که [illegible] آن [illegible] [illegible] را تا تمام [illegible] هم [illegible] و آن [illegible] روز است که بآن روز هم تیر ماه قدیم باشد

گویند کہ یزدان ازین روز تا شصت روز آفرینش آب را
تمام کرد و گاه گاهنبار سوم پیتیہ سهیم نام دارد و آن آشتاد
روز ست کہ بیست و سوم شهریور ماه قدیم باشد گویند کہ یزدان
ازین روز تا هفتاد و پنج روز آفرینش زمین را با تمام رسانید
و گاه گاهنبار چهارم ایاثریم نام دارد و آن آشتاد روز ست
کہ بیست و ششم مهر ماه قدیم باشد گویند یزدان ازین روز تا
سی روز آفرینش نبات و اشجار و رستنیها را با تمام رسانید
و گاه گاهنبار پنجم میدیاریم نام دارد و آن مهر روز ست کہ
شانزدهم بهمن ماه قدیم باشد گویند کہ یزدان ازین روز تا هشتاد
روز حیوانات را بیافرید و حیوانات چرنده و پرنده دو صد و
هشتاد و دو چرنده و یکصد و ده نوع دیگر پرنده و گاه گاهنبار
ششم همسپتمدیم نام دارد و آن اهنود روز ست کہ روز
اول خمسهٔ مسترقه قدیم باشد گویند کہ یزدان ازین روز تا هفتاد
و پنج روز آفرینش آدم علیه السلام کرد و مبادی این ایام
بر تقدیریست کہ خمسهٔ مسترقه را در آخر بهمن ماه افزایند و
بهمن ماه را سی و پنج گیرند و بعضے گویند آول گاه اول بست
و ششم اردی بهشت ماه قدیم ست و آول گاه دوم بست
و ششم تیر ماه و آول گاه سوم شانزدهم شهریور ماه و آول
گاه چهارم پانزدهم مهر ماه و آول گاه پنجم پانزدهم دی ماه و آول
گاه ششم سی و یکم اسفندیار ماه ست کہ اول خمسهٔ مسترقه و
آخر اسفندیار ماه باشد و جمعے دیگر گویند کہ آول گاه اول
پانزدهم دی ماه قدیم و آول گاه دوم پانزدهم اسفندار ماه
و آول گاه سوم بست و ششم اردی بهشت ماه و آول
گاه چهارم بست و ششم خرداد ماه و آول گاه پنجم شانزدهم
شهریور ماه و آول گاه ششم سی و یکم آبان ماه ست کہ اول
خمسهٔ مسترقه باشد۔

گاهنگان ۔ با نون در آخر بر وزن ناهنگام کاهکشان را
گویند و آن چیزے باشد سفید کہ شبها در آسمان نماید و
بعربی مجره خوانند۔

گاهواره ۔ با واو بر وزن ماه پاره گهواره را گویند و بعربی
مهد خوانند۔

بیان دوم

در کاف فارسی با بای ابجد مشتمل بر ہفت لغت

گببمن ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون بای ابجد دوم و
میم مکسور بنون زده بلغت ژند و پاژند و بیک نسخه بمعنی پست
در مقابل بلند و در نسخهٔ دیگر پشت در برابر روی نوشته بود
والله اعلم۔

گبر ۔ بفتح اول و ثانی بر وزن سفر سنگے باشد کہ ازان دیگ
و طبق و کاسه و امثال آن سازند و نام شهریست از ولایت
بجور و آن مابین کابل و هندوستان واقع ست و خیمه را
نیز گویند کہ بیک ستون بر پاے کنند و بمعنی خود و خفتان و آنچه
بدان مانند از آهن هم آمده ست و بفتح اول و سکون ثانی هم
بمعنی خود و خفتان و هم بمعنی مغ باشد کہ آتش پرست است
و نام گیاهے نیز هست مانند زنجبیل کہ آنرا در خراسان از زیر
زمین برمے آورند و بجهت دفع سردی بخورند۔

گبرکی ۔ با کاف بر وزن نکبتی ظرفے باشد کہ شراب
دران کنند۔

گبز ۔ بفتح اول و سکون ثانی و زاے نقطه دار هر چیز
گنده و قوی و سطبر را گویند۔

گبست ۔ بفتح اول و ثانی و سکون سین بے نقطه و فوقانی
بمعنی گیاهے باشد بسیار تلخ و حنظل را نیز گویند و بمعنی زهر مار
هم آمده ست۔

گبنا ۔ بفتح اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده بلغت ژند
و پاژند بمعنی مرد باشد کہ در مقابل زن ست۔

گبه ۔ بفتح اول و ثانی مشدد بر وزن دبه شیشهٔ حجام را
گویند کہ بدان حجامت کند۔

بیان سوم

در کاف فارسی با [illegible] مشتمل بر دو لغت

گپ - بہ فتح اول و سکون ثانی بمعنی سخن باشد و سخنان دروغ و گزاف را نیز گویند و بمعنی گنده و سطبر و بزرگ هم آمده است.

گپیتن - بضم اول بر وزن و معنی گفتن ست که سخن کردن و حرف زدن و بیان نمودن باشد.

بیان چهارم

در کاف فارسی با تاے قرشت مشتمل بر سه لغت

گت - بضم اول و سکون ثانی بمعنی بزرگ باشد و بعربی عظیم و کبیر گویند. و بترکی بمعنی کون باشد که عربان دبر خوانند.

گترم - بضم اول و راے قرشت بر وزن قلزم بمعنی لاف و گزاف ست یعنی سخنے که از حد و اندازه گوینده متجاوز باشد.

گته - بضم اول و فتح ثانی بمعنی گت ست که بزرگ و عظیم و کبیر باشد.

بیان پنجم

در کاف فارسی با جیم ابجد مشتمل بر دو لغت

گج - بفتح اول و سکون ثانی نوعے از خاک باشد که آنرا بزند و بدان عمارت سازند و خانه سفید کنند و باین معنی با جیم فارسی هم آمده است.

گجیل - بہ فتح اول بر وزن رحیل نام محله ایست در تبریز و نام قبرستانے هم هست که بنام آن محله مے خوانند و قبر شمس تبریزی علیہ الرحمہ دران قبرستان ست.

بیان ششم

در کاف فارسی با جیم فارسی مشتمل بر سه لغت

گچ - بہ فتح اول و سکون ثانی خاکے باشد که آنرا بزند و بدان خانه سفید کنند.

گچک - بکسر اول بر وزن و معنی کچک ست و آن سازے باشد معروف و مشهور بکمانچه.

گچه - بہ فتح اول و ثانی مخفف کسی را گویند که زبان او بفصاحت جاری نباشد. و باین معنی با تشدید ثانی هم بنظر آمده است.

بیان هفتم

در کاف فارسی با دال ابجد مشتمل بر دوازده لغت

گد - بہ فتح اول و سکون ثانی بمعنی گدا باشد که گدائی کننده است و گدائی را نیز گویند.

گداره - بضم اول بر وزن شماره بالاخانه تابستانے را گویند و بمعنی تختهاے باشد که بام خانه را بدان تخته پوش کنند.

گداغازی - با غین نقطه دار بر وزن دغابازی زنان و پسران ریسمان باز و معرکه گیر را گویند و چون در فرس قدیم زنان فاحشه و ریسمان باز را غازی مے گفته اند و متاخرین خواستند که در میانهٔ غازی عربی که غزا کننده است و غازی فارسی فرقے باشد این را گداغازی نام کردند.

گدر - بہ فتح اول و سکون ثانی و راے قرشت بر وزن صدر سلاح جنگ را گویند.

گدرک - بہ فتح اول و راے قرشت بر وزن زردک بمعنی گدر ست که سلاح جنگ باشد.

گدست - بکسر اول بر وزن نشست بمعنی وجب و بدست باشد و آن مقداریست از سر انگشت کوچک دست آدمی تا سر انگشت بزرگ.

گدک - بہ فتح اول و ثانی بر وزن فلک گیپاے کوچک و خرد را گویند و آن پوست پارهاے شکنبهٔ گوسپند ست که دوزند و از برنج و گوشت و مصالح پر کنند و پزند.

گدگدی - بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی مضموم و دال بے نقطه بتحتانی رسیده کلمه باشد که شبانان بدان بز را نوازش کنند و بجانب خود طلبند و جنبانیدن انگشتان را نیز گفته اند در زیر بغل کسے تا بخنده افتد و بعضے گویند باین معنی هندیست.

گدمن - بہ فتح اول و سکون ثانی و میم مکسور بنون زده بلغت زند و پازند بمعنی نور باشد که روشنائی معنویست.

گده - بہ فتح اول و ثانی دندانهٔ کلید باشد.

گدیور - بفتح اول و واو بروزن ابی ذر گدا و گدائی کننده را گویند۔

گدیه - بکسر اول و سکون ثانی و فتح تحتانی گدا را گویند که گدائی کننده باشد و بمعنی گدائی هم آمده است۔

بیان هشتم

در کاف فارسی با ذال نقطه دار مشتمل بر پنج لغت

گذاردن - بضم اول بروزن شماردن بمعنی گذاشتن باشد و بمعنی ادا کردن و حیا نمودن یعنی پیشکش کردن هم هست و بمعنی گذرانیدن هم آمده است بچند معنی۔

گذارش - بضم اول و کسر رابع و سکون شین نقطه دار بمعنی گذشتن و ترک دادن و ادا نمودن و گذرانیدن بچندین معنی باشد۔

گذاشتن - با شین و تای قرشت بروزن و معنی گذاردن است که نهادن و ادا کردن و هبه نمودن و گذرانیدن بچند معنی باشد۔

گذرنامه - بضم اول خط جواز باشد یعنی نوشته که مسافران راه دهند تا از گذربانان و راهداران و امثال آنها کسی مانع ایشان نشود۔

گذشت - بضم اول و فتح ثانی و سکون شین نقطه دار و فوقانی ماضی گذاشتن باشد بچند معنی و بمعنی عبور هم هست یعنی عبور کرد و از آب گذشت و بمعنی راه نیز آمده است که بعربی طریق گویند و ماضی پیش افتادن هم هست یعنی پیش افتاد و ماضی گذشتن بمعنی ترک دادن هم آمده است که از ترک و تجرید باشد و تجاوز از گناه [illegible] تقصیر باشد نیز گویند [illegible] این کار سلے کند و مآل این دو معنی یکی است [illegible] غرض ترک دادن باشد و بمعنی بعد هم هست چنانکه گویند از گذشت آن یعنی بعد از آن و از بعد آن و در مقام غیر و جز هم استعمال می شود و کنایه از قطع شدن نفس خزینه آدمی زاد است۔

بیان نهم

در کاف فارسی با رای بی نقطه مشتمل بر دو صد و سی و یک لغت و کنایت

گر - بفتح اول و سکون ثانی مخفف اگر باشد که کلمه شرطیه است و نام جوششی است مشهور که بعربی جرب گویند و بمعنی مراد و مقصود باشد و قدرت و توانائی را نیز گویند و بمعنی کننده و سازنده هم هست همچو کوزه گر و کاسه گر و امثال آن و مرادف گار باشد همچو آموزگار و آموزگر که از هر دو معنی فاعلیت مفهوم میگردد و وقتیکه با کلمه دیگر ترکیب شود و بضم اول نام رودخانه ایست در سرحد ملک غزان و باین معنی با کاف تازی مشهور است۔

گرا - بفتح اول و ثانی مشدد و بالف کشیده بمعنی بنده باشد که در مقابل آزاد است و حجام و سر تراش و دلاک را نیز گویند و گاهی این لفظ را بطریق دشنام هم بزبان آورند و آهنی باشد دسته دار و در دو طرف آن ریسمان بندند یکی دسته آنرا بگیرد و دیگری ریسمان را بکشد تا زمین شیار کرده ناهموار را بدان هموار کنند و آنرا بعربی مسلفه و مسواة خوانند۔

گراد - بکسر اول بروزن فتاد جامهٔ کهنه را گویند۔

گرادون - با رای قرشت بروزن فلاطون نام جوششی است که آنرا داد خوانند و بعربی قوبا گویند۔

گراز - بضم اول بروزن گداز بمعنی خوک نر باشد که جفت خوک ماده است و خرام و رفتاری که از روی ناز و تکبر و تبختر باشد و بعضی گویند بمعنی خرام و رفتار از روی ناز و تکبر است لیکن [illegible] کارزار یعنی از روی تکبر و تبختر می باید [illegible] از روی [illegible] و امر باین معنی هم هست یعنی بناز و تکبر [illegible] گویند که فاعل باشد و [illegible] را [illegible] گویند که بدان زمین را بکشند و بعضی گویند بیلی باشد بزرگ که [illegible] آن تعبیه کرده باشند و [illegible] زمین شیار کرده را بدان

هموار کنند و طپش و اضطرابی را نیز گویند که مردم را از حرارت بهم رسد و این حال بیشتر زنان را در وقت زائیدن واقع میشود و کوزهٔ بینی باشد که در غلاف کنند و همراه داشته باشند و بعضی گویند کوزهٔ سر تنگی ست که مسافران همراه میدارند و آن نوعی از تنگ باشد و چوبی را نیز گویند که گوسفند و خرگاو را بدان رانند و بمعنی بالش و نمو هم آمده است که از بالیدن و نمو کردن باشد و کنایه از مردم شجاع و دلیر هم هست۔

گرازان ۔ بروزن خراسان بمعنی جلوه کنان و خرامان باشد و جمع گراز هم هست۔

گرازد ۔ بروزن گدازد یعنی جلوه کند و از روی ناز و تکبر بخرامد و براه رود۔

گرازنده ۔ بروزن گدازنده از روی ناز و تکبر خرامنده و براه رونده را گویند۔

گرازه ۔ بضم اول و فتح رابع نام پهلوانی ست ایرانی که در جنگ دوازده رخ سیامک را بقتل آورد و نوک نیزه را هم میگویند که گراز باشد۔

گرازیدن ۔ بروزن شماریدن بناز و تکبر و غمزه براه رفتن و خرامیدن باشد۔

گراس ۔ بفتح اول بروزن هراس بمعنی تکه و نواله باشد و بعربی لقمه گویند۔

گراش ۔ بروزن و معنی خراش باشد که از خراشیدن است و بمعنی پریشان و پراگنده هم هست۔

گراشیدن ۔ بروزن و معنی خراشیدن باشد و بمعنی پریشان شدن و کردن هم آمده است

گرامی ۔ بروزن نظامی بمعنی عزیز و مکرم و محبوب بزرگ باشد

گران ۔ بکسر اول بروزن نشان ثقیل و سنگین باشد که در مقابل خفیف و سبک است و در مقابل ارزان هم هست و بضم اول دستهٔ گندم و جو درو کرده را گویند که با خوشه باشد۔

گران بار ۔ با بای ابجد بروزن نشاندار بمعنی باردار و بارور باشد اعم از درخت و حیوان و انسان و شخصی را نیز گویند که مال و اسباب و بنه و غنائم بسیار داشته باشد و کنایه از انسان و حیوان آبستن هم هست۔

گران پشت ۔ بکسر اول و ضم بای فارسی مردم قوی پشت و بارکش و حمال را گویند۔

گران جان ۔ با جیم کنایه از مردم سخت جان و مردم بسیار پیر و سالخورده و رعشه ناک باشد و مردم فقیر و بیمار و از جان سیر آمده را نیز گویند و پاره پالوده را هم گفته اند چه آن نیز مانند پیران لرزان و رعشه ناک است۔

گران خواب ۔ کنایه از مردمی ست که دیر بخواب رود و دیر هم بیدار گردد۔

گران خوار ۔ مردم خورنده و بسیار خوار و شکم پرست را گویند۔

گران دست ۔ بفتح دال کنایه از کسی ست که کار را بسیار دیر و بتانی و درنگ کند۔

گران دود ۔ با دال بواو کشیده و بدال دیگر زده ابر سیاه تیره را گویند و بمعنی نزم هم آمده است و آن بخاری باشد غلیظ و ملاصق زمین۔

گران رکاب ۔ بکسر رای بی نقطه کسی را گویند که در روز جنگ بحملهٔ خصم از جا نرود و ثابت قدم باشد و جای خود را نگاه دارد و کنایه از مردم آرمیده و با تمکین هم هست۔

گران سایه ۔ با سین بی نقطه بالف کشیده و فتح یای حطی کنایه از مردم عالی رتبه و صاحب جاه و مرتبه باشد۔

گران سر ۔ بفتح سین و سکون رای بی نقطه بمعنی متکبر و مدمغ باشد و صاحب لشکر و سپاه انبوه را هم گویند و او را سپه سالار نیز خوانند۔

گران سرشت ۔ کنایه از مردم متکبر و صاحب وقار و تمکین باشد و مردم کاهل را نیز گویند۔

گران سنگ ۔ بفتح سین بی نقطه و سکون نون و کاف فارسی کنایه از مردم با تمکین و وقار باشد و مردم قانع و

صابر را نیز گویند که قناعت کننده و صبور باشد۔

گران گوش ۔ مردمے را گویند که گوش ایشان سنگین باشد یعنے دیر بشنود و کر را نیز گویند چه گران گوشے بمعنی کری آمده است۔

گرانمایه ۔ با میم بالف کشیده و فتح تحتانی هر چیز بیش بها و قیمتی را نیز گویند و بعربی نفیس خوانند۔

گراووس ۔ با سین بے نقطه در آخر بروزن نو آموز چرخ روغنگرے را گویند و با یک واو هم درست ست همچو طاؤس و کاؤس۔

گراه ۔ بکسر اول بروزن سیاه بمعنی گرائے است که میل و قصد و رغبت باشد و امر باین معنی هم هست یعنی میل کن و رغبت نماے و میل کننده را نیز گویند که فاعل باشد و بمعنی شبه و مانند هم آمده است چنانکه اگر کسے بکسے شباهتے داشته باشد گویند که بفلانی سے گراید یعنی بفلانی میماند۔

گرائے ۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیده و تحتانی زده بمعنی میل و رغبت و خواهش و قصد و آهنگ باشد و بمعنی گرفتن دست و پاے و دامن و کمر هم هست و بمعنی سنگین و ثقیل و گران هم آمده است و حمله را نیز گویند یعنی چیزے را مانند چوب و سنگ و امثال آن برداشتن و بجانب کسے انداز کردن و نیند اختن و یا دویدن بطرف کسے بقصد زدن و نه زدن و امر باین معنی هم هست یعنی میل نماے و قصد و حمله کن و میل و قصد و حمله کننده را نیز گویند که فاعل باشد و بفتح اول و تخفیف ثانی هم بمعنی مذکوره و هم لقب پادشاهان تاتار باشد چنانکه پادشاهان عجم را کسرے و روم را قیصر و ترک را خاقان گویند و با تشدید ثانی دلاک و سرتراش و حجام را می گویند و بنده را نیز گفته اند که در مقابل آزاد است۔

گراید ۔ بکسر اول و فتح اول هر دو آمده است بروزن ببالید و نماید یعنی قصد و آهنگ کند و رغبت نماید و بمعنی بپیچاند هم هست یعنی نافرمانی کند چنانکه گفته اند ه شهنشاه آن

شاهی که گردون ؛ نیارد که ز جنابت سر گراید۔

گرائیستن ۔ بکسر اول و فتح اول هر دو آمده است بروزن بر ائستن و ندائستن بمعنی قصد و آهنگ نمودن و میل و خواهش کردن باشد و بمعنی پیچیدن هم آمده است که نافرمانی کردن باشد۔

گرایش ۔ بکسر اول و فتح اول بروزن ستایش و نمایش هم آمده است و بمعنی قصد و آهنگ و میل و خواهش و پیچش باشد که نافرمانی کردن است۔

گرائید ۔ بکسر اول و فتح اول ماضی گرائیدن ست یعنی قصد و آهنگ و میل و خواهش نمود و بپیچید یعنی نافرمانی کرد۔

گرائیدن ۔ بفتح اول بروزن سرائیدن بمعنی آهنگ و قصد و رغبت و خواهش و میل نمودن و حمله بردن و پیچیدن باشد یعنی نافرمانی کردن و بکسر اول هم آمده است۔

گرپا ۔ بضم اول و باے فارسی بالف کشیده گیاهیست که آنرا اشنه و زخوانند و در دواها بکار برند۔

گربال ۔ بکسر اول بروزن و معنی غربال ست و بدان چیز بیزند و بعضے گویند غربال معرب گربال ست و بفتح اول هم درست است۔

گربز ۔ بضم اول و ثالث بروزن هرمز مکار و محیل را گویند و بمعنی دلیر و شجاع و زیرک و دانا و بزرگ هم آمده است چه گربزی بمعنی دلیری و عاقلی و بزرگی و دانائی باشد و بباید دانست که حکمت را دو طرف ست یکے افراط و دیگرے تفریط طرف افراط را گربزی و طرف تفریط را حمق خوانند و معرب آن جربز باشد و بکسر ثالث هم بنظر آمده است۔

گربکو ۔ بضم اول و فتح ثالث و کاف فارسی بواو کشیده بید مشک را گویند و آن گلیست معروف۔

گربه ۔ بضم اول و فتح ثالث معروف ست و بعربی سنور خوانند و بید مشک را نیز گویند و نام گیاهے هم هست۔

گربه از بغل افگند ۔ [illegible] مکر و حیله

فریب کردن باشد.

گربه بید — بید مشک را گویند و بعضی گویند نوعی از بید مشک است و آن از چهار هفته بیشتر است و گل آن به بچهٔ گربه ماند و آنرا بید طبری نیز گویند.

گربه در انبان داشتن — کنایه از مکر کردن و حیله ورزیدن باشد.

گربه در زندان کردن — کنایه از نهایت بخل و غایت خست باشد.

گربه دشتی — بفتح اول و سکون شین نقطه دار و فوقانی بتحتانی کشیده گیاهیست خوشبوی که آنرا بعربی اذخر گویند.

گربه سان — با سین بالف کشیده و بنون زده کنایه از محیل و مکار و فریبنده باشد.

گربه گون — با کاف فارسی بواو رسیده و بنون زده بمعنی گربه سان است که کنایه از فریبنده و دغا و محیل باشد.

گرج — بضم اول و سکون ثانی و جیم ابجد نام ولایتیست که آنرا گرجستان گویند و بکسر اول و فتح ثانی و سکون جیم فارسی گچ را گویند که با آن خانه سازند و خانه سفید کنند و گچکاران نیز بهمین لفظ خوانند.

گرچند — بضم جیم فارسی و نون بروزن فرخند بمعنی هرچند است که مبالغه در چند باشد و چند مقداریست غیر معین.

گرچه — بضم اول و فتح جیم فارسی بمعنی اگرچه است که تالار و غار کوچک باشد و نقب زیر زمین و چاه و زندان را نیز گویند.

گرخش — بضم اول مخفف گرخیش است.

گرد — بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد خاک را گویند عموما و خاک برانگیخته را خصوصا و بمعنی گردیدن و چرخ زدن و گردنده و گردان و امر بگردیدن و چرخ زدن هم هست و گردون و فلک را هم گویند و یکی از نامهای آفتاب است و بمعنی بوی خوش باشد و نفع و فایده و منفعت را گویند و عکس را نیز گفته اند و بمعنی رنج و اندوه و شکایت هم آمده است و در زند بمعنی انداختن است و برق را هم گفته اند و آن شعله ایست که بوقت باریدن باران بهم رسد و جنسی از ابریشم و ابریشمینه باشد و بضم اول مبارز و دلاور و پهلوان و شجاع را گویند و بکسر اول بمعنی مدور و دوری باشد و دوره و حوالی و اطراف را نیز گفته اند و افادهٔ جمع هم میکند که گرد آمده و جمع شده باشد و بمعنی شهر و مدینه هم هست چو داراب گرد و سیاوش گرد که مراد از آن شهر داراب و شهر سیاوش است و بمعنی هرگاه نیز بنظر آمده است و بکسر اول و فتح ثانی مخفف گیرد باشد.

گردا — بفتح اول بروزن فردا مخفف گردان است و بلبلی را نیز گویند و آن چوبی باشد مخروطی که اطفال ریسمانی بر آن پیچند و از دست رها کنند تا در زمین گردان شود و بکسر اول بمعنی جست باشد.

گرداباد — بکسر اول و بای ابجد بالف کشیده و بدال زده نام شهریست و آنرا طهمورث دیوبند که از جمله پیشدادیان است بنا کرده بود و جمشید با تمام رسانید.

گرداس — بضم اول و سکون ثانی و دال بالف کشیده و بسین بی نقطه زده ستمگر و ظالم را گویند و با شین نقطه دار هم آمده است.

گرد آفتاب — بفتح اول و کسر ثالث ذرات را گویند و آن غباری باشد که در پرتو آفتاب که از روزن بخانه افتد ظاهر گردد و بعربی هباء خوانند.

گرداگرد — بفتح اول بروزن تنها گرد بمعنی [illegible] و همیشه در گردش باشد و بکسر اول بر گرد [illegible] بمعنی اطراف و جوانب را گویند.

گرد آلوده — معروف است که به غبار آلوده باشد و کنایه از شخصی که اسباب و اموال و چیزهای را حاصل ساخته باشد.

گرد آلوده ساز — یعنی اسباب و اموال دنیوی و دهر [illegible].

گرداں — بروزن لرزان نوعی از کباب است و آنچنان باشد که گوشت مرغ یا گوسفند را در آب بجوشانند و بعد از آن آنرا پاره از دارهای گرم کرده بسیخ کشند و کباب کنند۔

گردانیده — با یای حطی بروزن لرزانیده بمعنی گردان است و آن کبابی باشد که گوشت آنرا اول در آب جوشانند و بعد از آن بسیخ کشند۔

گرداوژند — بضم اول و فتح زای فارسی بروزن و معنی گرد افگند است چه اوژندن بمعنی افگندن باشد و نام مردی مبارزی هم بوده است۔

گردباده — بکسر اول و فتح دال و شین بمعنی گردباد است و آن بادی باشد که خاک را بشکل مناره بر آسمان برد۔

گردپای — بکسر اول و بای فارسی بالف کشیده و تحتانی زده پیرامون تخت و اطراف جای نشستن را گویند۔

گردپای حوض گردیدن — کنایه از آنست که سرگردان و سرگم و مبهم در جائی بگردد بواسطهٔ ساختن کاری و بدست آوردن مطلبی۔

گرد برآوردن — بفتح اول کنایه از پایمال کردن و نابود ساختن باشد۔

گردبندن — بانون بعد از بای ابجد بروزن سردکردن بمعنی گردن بند باشد۔

گردر — بفتح اول بروزن صرصر زمین سخت را گویند که در دامن کوه واقع است و زمین پشته پشته و کوه و دره را نیز گفته اند و بمعنی شهر و قصبه هم آمده است۔

گردران — بکسر اول استخوان ران را گویند که بران گوشت بسیار باشد و کنایه از عیش و رفاهیت هم هست۔

گردرو — بکسر اول و ثالث معروف است که اطراف و دور رو باشد و تشبیهی را نیز گویند از مروارید که زنان بجهت زینت آن را گرد روی خود بندند۔

گردزال — بضم اول و کسر ثالث کنایه از رستم دستان پسر زال باشد۔

گردزمرد — بفتح اول و کسر ثالث و ضم زای هوز و میم و رای قرشت کنایه از سبزهٔ نورسته و خط نودمیدهٔ خوبان باشد۔

گردش — بروزن ورزش بمعنی گردیدن باشد که چرخ زدن است و بمعنی تغییر هم هست همچنان که ورزش بمعنی تبدیل است۔

گردشب — بفتح اول و رابع کنایه از سیاهی شب است۔

گردشنده — بکسر اول و فتح شین بروزن نیم خنده حشرات الارض را گویند یعنی جانورانی که در زمین خانه سازند۔

گردک — بکسر اول بروزن خرسک مصغر گرد باشد و خرگاه را نیز گویند که خیمهٔ بزرگ مدور است و بعضی خیمهٔ کوچکی را گویند که مخصوص پادشاه باشد و حجله که بجهت عروس بیارایند و بمعنی لغز و چیستان هم هست و نانی که در درون آنرا از حلوای قند و مغز بادام و پسته وغیره کنند و پزند و آنرا در خراسان کلنبه گویند و ترجمهٔ حجله هم هست بضم جیم۔

گریبان — بکسر اول و کاف فارسی بمعنی پیراهن و یکتایی باشد و آنرا بعربی سربال خوانند۔

گردکوه — بکسر اول نام کوهیست در ولایت مازندران۔

گردگیر — بضم اول بمعنی شجاع و دلاور گیرنده و نام پسر افراسیاب هم بوده۔

گردمانه — بکسر اول و میم بالف کشیده بروزن و معنی گرمدانه است که نوعی از تخم مازریون باشد و معرب آن حب دمانی است۔

گردن — بروزن ارزن معروف است و بعربی جید و عنق خوانند و جمع آن گردنهاست و شجاع و قوی و صاحب قدرت را نیز گویند و جمع آن گردنان باشد۔

گردنا — بفتح اول و ثالث و نون بالف کشیده مطلق سیخ را گویند اعم از سیخ چوبی و آهنی که بدان کباب کنند یا نان از تنور بر آرند و کبابی را نیز گویند که اول گوشت آنرا در آب جوشانند و بعد از آن ادویهٔ حاره بر آن پاشند و بر سیخ کشیده کباب کنند و معرب آن گردناج است و گوشت عود و رباب

و امثال آنرا نیز گفته اند که تار بران بندند و بگردانند تا ساز آهنگ شود و بمعنی باد بر هم آمده است و آن چوبے باشد مخروطی که طفلان ریسمانے بران پیچند و از دست گذارند تا در زمین بچرخ در آید و آلتے را نیز گفته اند که از چوب سازند و بدست اطفال دهند تا بدان راه رفتن آموزند و بکسر اول بمعنی سیخ کباب و کاسهٔ زانو باشد و بعربی رضفه خوانند و گل سرخ را نیز گویند۔

گردناج۔ بروزن اسفناج بمعنی گردانیده است و آن کبابے باشد که گوشت آنرا در آب جوشانیده باشند و بعد ازان بسیخ کشند و کباب کنند و بهترین آن مرغ جوان فربه باشد۔

گردنامه۔ بکسر اول و فتح آخر که میم باشد دعائیست که بر اطراف کاغذ پاره نویسند و نام غلام و کنیزکے که گریخته باشد در میان آن مرقوم سازند و در زیر سنگ نهند یا در خاک دفن کنند و گاهے بر ستون خانه هم آویزند و بعضے گویند در میان سورهٔ یوسف باید گذاشت البته آن گریخته بجائے نتواند رفت و بدست آید و معنی ترکیبی این لغت شهرنامه است چه بزبان پهلوی شهر را گرد گویند و سکه و نقش نگین را هم گفته اند۔

گردنان۔ به فتح اول بروزن و معنی سروران ست که بزرگان و صاحب قدرتان و سران باشند۔

گردنان نظم۔ کنایه از شعرائے نامدار ست۔

گردنای۔ بکسر اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده و بتحتانی زده بمعنی گل سرخ باشد و چوبے را نیز گویند که بران غلطکے نصب سازند و بدست طفلان دهند تا راه رفتن بیاموزند و به فتح اول هم باین معنی و هم بمعنی چوبے باشد امرودے که طفلان ریسمانے بران پیچند و نوعے بر زمین اندازند که تا دیر زمان در گردش باشد و بعربی آنرا دوامه خوانند بتشدید واو۔

گردنای چرخ۔ به فتح جیم فارسی بمعنی آسمان است۔

گردن بشمشیر خاریدن۔ کنایه از قرار کشته شدن بخود دادن باشد۔

گردن خاریدن۔ کنایه از عذر آوردن و بهانه کردن باشد۔

گردن شتر۔ بکسر ثالث و ضم شین و تاے قرشت و سکون را معروف ست و کنایه از همیان پر زر باشد۔

گردنگ۔ به فتح اول بروزن فرسنگ مردم احمق و دیوث را گویند۔

گردن کش۔ کنایه از مردم با قوت و قدرت و نافرمان باشد۔

گردن کشان نظم۔ کنایه از شاعران صاحب قدرت و شعرائے نامدار و غرا باشد۔

گردنگل۔ به فتح اول و ثالث و کاف فارسی و سکون ثانی و رابع و لام در آخر بمعنی گردنگ ست که ابله و احمق و دیوث باشد۔

گردنه۔ به فتح اول و ثالث و نون بروزن و معنی ورونه است و آن چوبے باشد سرها باریک و میان گنده که بدان گلولهٔ خمیر نان را پهن سازند۔

گردن نهادن۔ کنایه از فروتنی کردن و فرمان برداری و اطاعت نمودن باشد۔

گردنی کردن۔ کنایه از سرکشی و نافرمانی کردن باشد۔

گردو۔ بکسر اول و ثالث بواو کشیده گردگان را گویند۔

گردون سرشت۔ کنایه از مردم صاحب عجب و تکبر و با وقار و تمکین و کاهل و ناموافق باشد۔

گردون مینا۔ کنایه از آسمان ست۔

گرده۔ بکسر اول و فتح ثالث نوعے از نان غیر تنک باشد و هر چیز مدور و گرد را گویند عموماً و پارچهٔ زرد مدورے باشد که یهودان بر کتف جامهٔ خود دوزند بجهت امتیاز از مسلمانان خصوصاً و آنرا بعربی غیار خوانند و بالش گرد را نیز گفته اند و بمعنی همه و مجموع هم هست و بمعنی نگاه نیز آمده است و

بفتح اول خاک نقاشان باشد و آن زغال سودہ ایست کہ در پارچہ بستہ اند و بر کاغذہاے سوزن زدہ طراحی کردہ مالند تا از ان طرح و نقش بجاے دیگر نشیند و آن کاغذ سوزن زدہ را نیز گویند۔

گردہ آلو۔ بضم اول بمعنی آلو گردہ باشد و آن میوہ ایست شبیہ بزرد آلو۔

گردہ بان۔ باے ابجد بروزن صہبان بمعنی نگاہبان باشد چہ گردہ بمعنی نگاہ ہم آمدہ است۔

گردۂ چرخ۔ کنایہ از آفتاب ست و ماہ را نیز گویند۔

گردۂ گردون۔ بمعنی گردۂ چرخ ست کہ کنایہ از آفتاب و ماہتاب باشد۔

گرز۔ بضم اول و سکون ثانی و زاے نقطہ دار عمود آہنین را گویند و چماق چوب را ہم گفتہ اند و دستہ ہاون را نیز گویند و کنایہ از قضیب ہم ہست کہ آلت تناسل باشد۔

گرزدمن۔ بفتح اول و ثانی و سکون زاے نقطہ دار و فتح دال بے نقطہ و کسر میم و نون ساکن بلغت ژند و پاژند بمعنی دشمن و غنیم باشد۔

گرزدن۔ بضم اول و فتح ثانی و رابع و سکون ثالث و نون آخر بمعنی چارہ کردن و علاج نمودن باشد۔

گرزش۔ بفتح اول و کسر ثالث بروزن ورزش تظلم و دادخواہی و تضرع و زاری نمودن را گویند و با کاف تازی ہم بنظر آمدہ است۔

گرزم۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون ثالث و میم برادر اعیانی اسفندیارست و او بدگوئی اسفندیار پیش گشتاسپ کرد و گشتاسپ اسفندیار را بند فرمود۔

گرزمان۔ بفتح اول و ثانی و رابع بالف کشیدہ بروزن فلک سان آسمان را گویند و بفتح اول و سکون ثانی ہم آمدہ است و عرش اعظم را نیز گفتہ اند کہ فلک الافلاک باشد۔

گرزن۔ بروزن ارزن تاج مرصعے بودہ کیان را البیا

بزرگ و سنگین و آنرا بر بالاے تخت محاذی سر ایشان بازنجیر طلائی آویختہ اند گویند دران صد دانۂ مروارید بودہ ہر یک بقدر بیضۂ گنجشکے و آن بانوشیروان رسید و عربان آنرا قنقل بروزن منقل گفتندے و قنقل کیلہ و پیمانۂ بزرگ را گویند

گرزہ۔ بفتح اول بروزن ہرزہ نوعے از مارست و بعضے گویند مارے باشد سر بزرگ و پر خط و خال و زہر او زیادہ از مارہاے دیگرست و ہیچ تریاقے بزہر او مقاومت نکند و در بعضے از ولایت دار المرز موش را گرزہ مے گویند و بضم اول ہم بمعنی اول و ہم بمعنی گرز باشد کہ عربان عمود گویند۔

گرزۂ گاوپیکر۔ گرز فریدون را گویند چہ آن را بہیئت سر گاومیش از فولاد ساختہ بودہ اند۔

گرزۂ گاوچہر۔ بمعنی گرزۂ گاوپیکرست کہ گرز فریدون باشد

گرزۂ گاوسار۔ بمعنی گرزۂ گاوچہرست کہ عمود فریدون باشد

گرزۂ گاوسر۔ بمعنی گرزۂ گاوسارست کہ گرز فریدون باشد

گرزۂ گاومیش۔ بمعنی گرزۂ گاوسرست کہ گرز فریدون باشد و آنرا مانند سر گاومیش از فولاد ساختہ بودند۔

گرزیدن۔ بضم اول و فتح ثانی بروزن سنجیدن بمعنی گرزدن باشد کہ چارہ و علاج کردن ست۔

گرزین۔ بکسر اول بروزن مسکین تاج کیانی را گویند و آنرا مرصع ساختہ از بالاے تخت محاذی سر ایشان بازنجیر طلا آویختہ بودہ اند و بمعنی زنبیل ہم آمدہ است و تیر پیکان دار را نیز گفتہ اند۔

گرس۔ بضم اول و سکون ثانی و سین بے نقطہ گرسنگی را گویند کہ در مقابل سیری ست و بمعنی چرک و ریم جامہ و بدن ہم آمدہ است و موے پیچیدہ و موے پیچ را نیز گفتہ اند کہ موے بافتۂ زنان باشد۔

گرست۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بمعنی سیاہ مست باشد و بعربی طافح گویند و بزبان علمی اہل ہند فرو بردن لقمہ و امثال آن باشد [illegible] طافح خوانند۔

گرستن - بکسر اول وثانی مخفف گریستن ست که گریه کردن باشد.

گرستودن - بفتح اول وثانی بروزن نیفزودن بمعنی کپان است وآن ترازو مانندیست که بتها و تنگهای بار را بدان سنجند.

گرستون - بفتح اول وثانی بروزن شفق گون بمعنی گرستودن است که کپان باشد وبمعنی کیل وپیمانهٔ بزرگ هم آمده است و معرب آن قرسطون باشد.

گرسنه چشم - بضم اول وثانی کنایه از بخیل وممسک باشد ومردم فقیر وگدا را هم مے گویند وکنایه از مردمی هم هست که از قحط وغلا بر آمده باشند.

گرسنه چشمان کنعان - کنایه از برادران یوسف علیه السّلام است.

گرسیان - بیای حطی ونون وحرکت غیر معلوم نوعے از سنگ باشد وآن در هندوستان بهم میرسد ودر صنعت کیمیا بکار آید.

گرسیوز - بفتح اول وتحتانی مجهول بروزن تحیتی پز نام برادر افراسیاب ست وباکاف تازی هم بنظر آمده است.

گرشاسپ - باشین نقطه دار بروزن طهماسپ نام یکے از اجداد رستم زال ست واو پسر اترد باشد که از نبائر جمشید است ونام زو پسر طهماسپ هم هست واو در حیات پدر پادشاه شد وهمان در حیات پدر در جنگ اسفندیار کشته شد.

گرشاسف - بافا بروزن ومعنی گرشاسپ ست که پسر اترد ونام پسر طهماسپ باشد.

گرشال - بضم اول بروزن دنبال جانوریست که از گربه وشغال حاصل مے شود واز هردو نصیبے دارد وبعضے بکسر اول گفته اند وجانورے را نام برده اند که از خرس وشغال تولد کند والله اعلم.

گرشسپ - بفتح اول وثالث [illegible] ثانی وسین بے نقطه وبای فارسی همان گرشاسپ ست که پسر اترد ونام پسر طهماسپ باشد.

گرغست - باغین نقطه دار بروزن سرمست رستنی باشد خودروے شبیه باسفناج که در غلهزارها وکنارهاے جوے آب روید ودر عوض اسفناج در آش وشله کنند.

گرفت - بکسر اول وثانی وسکون فا وفوقانی بمعنی طعنه است که زدن نیزه باشد وسخنے را نیز گویند که بعنوان سرزنش گفته شود وبمعنی جرم وجنایت وغرامت وتاوان ومواخذه هم آمده است وماضی گرفتن هم ودمعنی هم هست که گرفتار شدن وستدن باشد ونگهداشتن ومالش دادن ولرزانیدن انگشت دوست باشد در سازهاے ذوی الاوتار تا نغمه موج دار وجوهر دار بگوش خورد وبمعنی خسوف وکسوف هردو بنظر آمده است که ماه گرفتن وآفتاب گرفتن باشد.

گرفت کردن - کنایه از اعراض کردن باشد وبمعنے مالش دادن ساز هم هست یعنی کارے کردن که نغمه از آن بگوش آید.

گرفته - بروزن فرشته بمعنی طعنه است که زدن نیزه وگفتن سخنان بطریق سرزنش باشد وبمعنی تاوان وغرامت هم هست وبمعنی لاف وگزاف نیز آمده است واسیر وگرفتار را نیز گویند ومردم خسیس وبخیل وممسک را هم گفته اند وهر چیز که راه آن مسدود شده باشد ومزدکار واجرت پیشی را هم مے گویند.

گرفته زدن - بمعنی نیزه وطعنه وکنایه ولاف زدن وسرزنش کردن وگزاف گفتن باشد.

گرفته لب - بکسر اول وفتح لام کنایه از مردم خاموش باشد وخاموشی را نیز گویند.

گرگ - بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی میوه ے را گویند که گرداشته باشد یعنی جرب داشته باشد وآن جوششے است با خارش بسیار وبضم اول معروف ست گویند اگر گرگ را به نزدیک وجے در زیر خاک کشند هیچ گرگ جانب آن ده

نگاه نکند اگر سر گرگ را در برج کبوتر آویزند هیچ حیوانے موذی گرد آن برج نگردد و اگر در جائے که گوسفندان مے خوابند دفن کنند همه گوسفندان بتدریج بمیرند و اگر دُم او را در جائے که علف خوار گاؤ باشد بیاویزند مادام که آن دُم آویخته باشد آن گاؤ علف نخورد و هر چند گرسنه باشد و اگر سرگین او را در جائے بخور کنند موشانے که دران نواحی باشند همه آنجا جمع شوند و اگر زنے بربالائے شاش گرگ بنشیند هرگز آبستن نشود۔

گرگ آشتی۔ صلح بنفاق و مکر و حیله و فریب را گویند۔

گرگ آشنائی۔ کنایه از آشنائی و دوستی بفریب و نفاق و مکر و حیله باشد۔

گرگان۔ بضم اول و کاف فارسی بالف کشیده بروزن سلطان نام شهرے ست در دار الملک استرآباد و معرب آن جرجان باشد و بمعنی دشت و بیابان هم بنظر آمده است۔

گرگانج۔ بضم اول و سکون نون و جیم نام دار الملک ولایت خوارزم باشد و معرب آن جرجانیه است و ترکان ارگنج خوانند۔

گرگاو۔ بضم اول و سکون واو در آخر نوعے از پاے افزارست که شاطران و پیاده روان پوشند و بگرگابی شهرت دارد۔

گرگ بند۔ بفتح باے ابجد و سکون نون و دال کنایه از گرفتار و اسیر و زبون و خفیف باشد۔

گرگ بند کردن۔ کنایه از زبون و خفیف و اسیر کردن باشد۔

گرگج۔ بفتح اول و کاف فارسی بروزن اعرج سرکوبی را گویند که بجهت گرفتن قلعه از سنگ و گل و چوب سازند۔

گرگ دو۔ بضم اول و فتح دال ابجد و سکون واو کنایه از دویدن آهسته و بسرعت رفتن و پویه کردن و قطره زدن باشد و آنرا بعربی هروله گویند۔

گرگ دیزه۔ بمعنی گرگ رنگ باشد چه دیزه بمعنی رنگ و لون هم آمده است لیکن رنگ بسیاهی مائل که خاکستری باشد و بمعنی جامهٔ اطلس هم بنظر آمده است۔

گرگر۔ بفتح هر دو کاف فارسی و سکون هر دو راے قرشت نامیست از نامهاے خداے تعالی و بمعنی آن صانع الصنائع باشد و تخت پادشاهان را نیز گویند و نام قصبه ایست از ولایت آذربایجان و بضم هر دو کاف سخنے را گویند که کسے آهسته در زیر لب گوید و بکسر هر دو کاف غله باشد گرد و سیاه رنگ از نخود کوچکتر و بعضے گویند از باقلاست و معرب آن جرجر باشد۔

گرگ سیمین شم۔ کنایه از مردم غالب و قوی و پر زور و زیادتی کننده باشد۔

گرگ فسونگر۔ کنایه از دنیا و عالم ست و آسمان را هم گفته اند۔

گرگ مست۔ با میم بروزن مزدوست معروف ست و کنایه از معشوق و جفا و ستم کننده و آزار رساننده باشد۔

گرگن۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و نون بمعنی دملل باشد و آن غله ایست که هنوز خوب نرسیده باشد و گاهے در آتش بریان کنند و خورند و بفتح اول و کسر ثالث شخصی را گویند که صاحب گر باشد یعنی علت جرب داشته باشد چه گن بمعنی صاحب هم آمده است۔

گرگنج۔ بضم اول بروزن و معنی ارگنج ست که دار الملک خوارزم باشد و با جیم فارسی هم بنظر آمده است۔

گرگوز۔ بضم اول بروزن هیقوز نام پهلوانیست که افراسیاب او را بیاری پیران ویسه فرستاده بود و ضابط ولایت رانیز گویند و بفتح اول هم آمده است۔

گرگوے۔ بروزن بدگوے نام پهلوانے بوده تورانی که خود بمدد افراسیاب آمده بود و افراسیاب او را بنزدیک پیران ویسه بجنگ طوس و رستم فرستاد۔

گرگیج۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی رسیده و بجیم زده نام شهریست از شهرهاے عالم و عربان شهر را مدینه خوانند۔

گرگین۔ بضم اول بروزن حرچین نام پهلوانیست ایرانی و بفتح اول شخصے را گویند که صاحب گر باشد یعنی جرب داشته باشد چه گین بمعنی صاحب هم آمده است۔

گرگینه۔ بضم اول بروزن مرغینه مطلق پوستین را گویند۔

گرم - بضم اول و سکون ثانی و میم بمعنی غم و اندوه و زحمت سخت و گرفتگی دل و دلگیری باشد و گرفتن اندک را نیز گویند از جملهٔ طلب بسیار و قوس قزح را هم گویند و بفتح اول و ثانی معروف است که در مقابل سرد باشد و بهمه معنیهای اول آمده است الا قوس قزح و بمعنی شتاب و تعجیل نیز گفته اند۔

گرمابان - بابای ابجد بروزن گرمادان بمعنی حمام باشد و آنرا گرمابه نیز گویند و مخفف گرمابه بان هم هست که استاد حمامی باشد۔

گرمابه - بروزن سردابه بمعنی حمام باشد۔

گرماده - بروزن جلغاده بمعنی گرمابه است که حمام باشد۔

گرمافزای - بکسر فا نام ماه سوم ست از سال ملکی۔

گرماله - بروزن ده ساله دوائی باشد برنگ حنا در سنگ و در مرهمها بکار برند گوشت را بر دیاند و اگر بآب بسایند و در زیر بغل و هر جا که عرق آن بدبو باشد بمالند بوی آنرا ببرد و بیونانی مولو بیدانه خوانند۔

گرمائیل - بروزن عزرائیل نام پادشاه زاده ست و او مطبخی ضحاک بود گویند هر روز دو کس را باو میدادند تا مغز سر ایشان را بجهت علت دو شهای ضحاک مرهم سازد و او هر روز مغز سر یک کس را با مغز سر یک گوسفند مهیا می کرد و یک کس را آزاد می نمود و گویند کردان صحرائی از نسل آزاد کردهای گرمائیل اند۔

گرم خیز - کنایه از مردم سحر خیز و زود بیدار شونده و سبکروح و جلد و چابک و تیز رو باشد و صوفی و مردم نماز شب کن را نیز گفته اند۔

گرم دلان - عاشقان و دلسوختگان را گویند۔

گرم روان - کنایه از تعجیل و بشتاب روندگان باشد و عاشقان بی صبر و سالکان چالاک را نیز گفته اند۔

گرمک - بروزن زردک باقلای در آب جوشانیده را گویند و نوعی از خربزهٔ پیش رس ... باشد بتصغیر گرم هم هست۔

گرمگاه - بروزن بزمگاه بمعنی میان روز باشد که هوا در نهایت گرمی ست۔

گرم کردن - کنایه از شتاب کردن و تعجیل نمودن و حریص ساختن و بقهر و غضب در آوردن باشد۔

گرم و سرد - کنایه از محنت و راحت و سخت و سست و شدت و رخا و بدی و نیکی و امثال اینها باشد۔

گرم و سرد چرخ - کنایه از آفتاب و ماهتاب و حوادث فلکی باشد۔

گرمه - بروزن نرمه هر میوهٔ پیش رس را گویند عموماً و خربزهٔ پیش رس را خصوصاً۔

گرمه بیز - بابای ابجد بروزن رستخیز غربال سوراخ تنگ را گویند۔

گرمه ویز - بواو بروزن و معنی گرمه بیز است که غربال سوراخ تنگ را گویند۔

گرمیخ - بضم اول بروزن گل میخ میخ بزرگ چوبین یا آهنین که بر دو سر طویله بر زمین فرو برند و ریسمانی بر آنها بسته اسپان را بدان ریسمان بندند۔

گرمی خوناب - کنایه از بسیاری و شتاب و تعجیل در گریه باشد۔

گرنج - بضم اول و کسر ثانی و سکون نون و جیم بمعنی چین و شکنج باشد و کنج و گوشه و پیغولهٔ خانه را نیز گویند و برنج خوردنی را هم گفته اند که بعربی ارز خوانند و باین معنی به فتح ثانی هم هست۔

گرنجار - بضم اول و کسر ثانی و سکون ثالث و جیم بالف کشیده و برای قرشت زده برنج زار و شالی زار را گویند۔

گرنج بشیر - بمعنی شیر برنج ست و آن شله باشد که با شیر پزند۔

گرنده - بضم اول و کسر ثانی و سکون نون و فتح دال ابیف جولاهگان و شوبافان باشد و آن چاروب مانند چیزی است که بدان آش و آهار بر تار جامه مالند و بعربی شوکة الحائک خوانند۔

گرنگ - بفتح اول و ثانی بروزن پلنگ لشکرگاه و جنگگاه

را گویند وبکسر اول وثانی بمعنی درہم شکستہ باشد۔

گرنہ ۔ بضم اول وفتح نون نام گیاہے ست۔

گرور ۔ بکسر اول بروزن کشور بمعنی واجب باشد کہ در مقابل ممکن ست۔

گرورفرتاش ۔ بفتح فا وتاے بالف کشیدہ این لغت مرکب ہست از گرور وفرتاش بمعنی واجب الوجود چہ گرور بمعنے واجب وفرتاش بمعنی وجود باشد۔

گروزہ ۔ بضم اول وفتح زاے نقطہ دار بروزن ستودہ بمعنی جمع وگروہ مردم باشد۔

گروس ۔ بضم اول بروزن خروس بمعنی موے پیچیدہ و موے باف زنان باشد وبمعنی چرک وریم جامہ وبدن ہم ہست وگرسنگی را نیز گویند۔

گروغ ۔ بضم اول بروزن ومعنی دروغ ست وبعربی کذب گویند۔

گروگان ۔ بضم اول وثانی وکاف فارسی بروزن خروشان آلت تناسل را گویند وبکسر اول وفتح ثانی گروی را یعنی مرہون وبمعنی بندہ وعبد ہم بنظر آمدہ است۔

گروگر ۔ بفتح اول وکاف فارسی بروزن کبوتر یکے از نامہاے خداے تعالی ست ومعنی آن مراد بخش باشد۔

گروہ ۔ بضم اول وثانی بروزن ستوہ جماعت مردم را گویند وبعربی قوم خوانند۔

گروہہ ۔ بضم اول وثالث مجہول وفتح ہا بروزن ومعنی گلولہ است مطلقاً خواہ گلولۂ ریسمان وخواہ گلولۂ توپ وتفنگ گلولۂ بازی وگلولۂ خمیر نان وپنبہ وگلولۂ کمان گروہہ وامثال آن باشد وبعربی جلاہق خوانند وگلولہ حلواے باشد کہ عربان کعب الغزال گویند وبمعنی گروہ وجماعت مردم نیز آمدہ است وبکسر اول بمعنی دکچی باشد وآن گلولۂ ریسمانے ست کہ در وقت رشتن برہ وکسے پیچند وبعربی نصیلہ[1] خوانند۔

گروی ۔ بضم اول وسکون ثانی وثالث تحتانی کشیدہ نام یکے از خویشان افراسیاب ست کہ در کشتن سیاوش مکرہا وحیلہہا انگیختہ او را گروی زرہ نیز گویند۔

گرویدن ۔ بکسر اول وفتح ثانی بمعنی ایمان آوردن وسر باطاعت نہادن وپذیرفتن وبر دل محبت واطاعت شخصی را گرہ بستن باشد۔

گرہ ۔ بکسر اول وثانی وظہور ہا معروف ست اعم از این کہ در ریسمان یا درخت وامثال آن از جائے بر آمدہ باشد وبعربی عقدہ گویند وتخم خارے ہم ہست کہ بدان پوست را دباغت کنند وآنرا بعربی قرظ خوانند ودل را ہم گفتہ اند کہ عربان بال گویند وبمعنی مشکل ہم بنظر آمدہ است چہ گرہ کشا بمعنی مشکل کشا باشد وبفتح اول وثانی وخفاے ہا سوراخ را گویند وآن ظرفے باشد بجہت آب آوردن۔

گرہ بر ۔ بکسر اول وثانی وسکون ہا وباے مضموم براے قرشت زدہ بمعنی طرار باشد وآن شخصے ست کہ درین زمان بلکیسہ بر شہرت دارد۔

گرہ برباد ۔ بکسر اول وثانی کنایہ از بے اعتباری دنیا باشد چہ ہرگاہ گویند گرہ برباد مزن مراد این باشد کہ مال دنیا ذخیرہ مکن وبر عمر اعتماد مکن کہ دنیا اعتماد را نشاید۔

گرہ برگرہ ۔ کنایہ از مشکل بر مشکل وپیچ در پیچ ست۔

گرہ برگوش زدن ۔ کنایہ از سخن کسے نشنیدن وکر شدن باشد۔

گرہچہ ۔ بکسر اول وفتح جیم فارسی گرہ کوچک را گویند۔

گرہ زدن ۔ کنایہ از ذخیرہ نہادن ومال دنیا جمع کردن باشد۔

[1] باید دانست کہ لفظ نصیلہ بمعنی دکچی در کتب متعارفۂ لغت عربی بنظر نرسیدہ البتہ فصل بمعنی ریسمانے کہ از دوک برآید نوشتہ اند واین بمعنی مطلوب یعنی دکچی صریح نیست وبدین معنی آنچہ در لغت عرب موضوع ودر کتب متداولہ مسطور گشتہ لفظ وشیعہ ودجاجہ ہست چنانکہ بر متتبع پوشیدہ نیست والله اعلم بالصواب ۱۲

گره گردان - نام نوعے از بازی باشد۔

گره گوشت - بکسر اول و ثالث غدد را گویند و آن گره‌هیست سفید که در میان گوشت می باشد۔

گرهه - بکسر اول و ثانی و فتح ثالث بمعنی گرهچه باشد که گره کوچک است و باین معنی بائشد یا ثالث هم گفته‌اند و گره کوچکے که در نباتات بهم رسد و بضم اول و ثانی مخفف گروه هست که گلوله و گروه مردم باشد۔

گری - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی هر پیمانه را گویند خواه جریب که پیمانهٔ زمین ست و خواه گز که زمین و جامه و امثال آن بدان پیمایند و گز کنند و خواه کیله که پیمانهٔ غله هست و خواه بنگان که پیمانهٔ ساعت باشد و آن جامیست از مس و در بن آن سوراخے کنند بعنوانے که چون آنرا بر زبر آب گذارند بعد از گذشتن یکساعت نجومی پر آب میشود و بتهٔ آب می نشیند و آنکه از ساعت شبان روزے را نیز گری گویند و آن بیست و دو دقیقه و سی ثانیهٔ ساعت باشد و بمعنی گر بودن یعنی علت جرب داشتن هم هست و بکسر اول و ثانی بمعنی گریه است و امر بگریه کردن باشد یعنی گریه کن و مخفف گیری هم هست که از گرفتن باشد و با تحتانی مجهول بمعنی گره باشد مطلقاً اعم از گره ریسمان و چوب و امثال آن و گردن را نیز گویند که بعربی جید خوانند و ازین جهت ست که بخیهٔ جامه را گریبان می گویند یعنی نگهدارندهٔ گردن چه بان بمعنی نگهدارنده هست و در دیگ بریان پلاؤ نیز محاذی گردن گوسفند بریان را گریگاه خوانند یعنی جاے گردن۔

گریال - بروزن ابدال تختهٔ باشد از هفت جوش که چون زمانے از ساعت بگذرد و گری که بنگان ست در آب نشیند چوبے بران تختهٔ هفت جوش زنند تا صداے کند مردمان دانند که چه مقدار از روز یا از شب گذشته هست و این در هندوستان متعارف هست۔

گریان - بکسر اول [illegible] باشد و بضم اول بمعنی آتشدان گرمابه باشد که آنرا گلخن هم مے گویند و بمعنی فدا هم هست یعنی بدلے که خود را یا دیگرے را بدان از بلانجات دهند۔

گریبان دامن کردن - کنایه از مراقبه کردن و سر بگریبان فرو بردن باشد مردمان درویش و صاحب حال را۔

گریبانی - بکسر اول پیراهن و کرته را گویند و بعربی سربال خوانند و پوستے را نیز گویند که بر گریبان پوستین و کردے و کاتبی دوزند۔

گریچ - بضم اول و ثانی تحتانی کشیده و بجیم فارسی زده بمعنی تالار و خانهٔ کوچک نقب زیر زمین و چاه زندان باشد۔

گریچه - بروزن کلیچه بمعنی گریچ ست که تالار و خانهٔ کوچک و نقب زیر زمین و چاه زندان باشد و گلولهٔ حلواے را نیز گویند که عربان کعب الغزال خوانند۔

گریزیدن - بضم اول بمعنی گریختن و گریزیدن باشد۔

گریس - بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی و سین بے نقطه بمعنی مکر و حیله و فریب و چاپلوسی باشد۔

گریستن هوا - کنایه از بارش کردن و باران باریدن باشد۔

گرینگ - بفتح اول و رابع و سکون نون و کاف فارسی بمعنی سفال و گو باشد و بضم اول و فتح رابع آواز بلبل و بانگ که قلندران و معرکه گیران یکبار کشند۔

گریسه - بکسر اول و ثانی و فتح رابع بمعنی فریب و مکر و چاپلوسی است چه گریسیدن بمعنی فریب دادن و حیله نمودن و چاپلوسی کردن باشد۔

گریش - بفتح اول و ثانی تحتانی مجهول رسیده و بشین نقطه دار زده نام جانوریست کوتاه قد و دست و پا دراز و بغایت جلد و تند دود۔

گریغ - بضم اول و ثانی تحتانی کشیده و بغین نقطه دار زده بمعنی گریزست که از گریختن باشد۔

گریفتن - با فا بروزن و معنی گریختن ست۔

گریگاه - بکسر اول در دیگ بریان پلاؤ جائے را گویند که محاذی گردن گوسفند بریان باشد -

گریوازه - با ثالث مجهول و واو و زاے هوز بر وزن دیراز بمعنے هار ست که مروارید و لعل و امثال آن باشد که بر رشته کشیده باشند -

گریودوم - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و بواو زده و ضم دال و سکون واو و میم بمعنی خیانت باشد و آن ودیعت را خیانت کردن و انکار نمودن است -

گریون - بفتح اول بر وزن پریزن علفے ست که آنرا بهندی داو و بعربی قوبا گویند -

گریوه - بفتح اول و رابع کوه پست و پشته بلند را گویند و بکسر اول هم آمده است و زمین بلند و پشته خاک را نیز گویند که باران آنرا رخنه کرده بزیر آمده باشد -

بیان دهم

در کاف فارسی با زاے نقطه دار مشتمل بر پنجاه و دو لغت و کنایت

گز - بفتح اول و سکون ثانی پیمانه باشد از چوب یا آهن که بدان جامه و قالی و پلاس و زمین و امثال آن پیمایند و گزنده را نیز گویند و امر بگزیدن هم هست یعنی بگزو درختے باشد که بیشتر در کنارهاے آب در رودخانها روید و آنرا بعربی طرفا خوانند و بارش که ثمرة الطرفا باشد امراض چشم و زهر رتیلا را نافع است و نوعے از تیر بے پر و پیکان هم هست که دو سر آن باریک و میان آن گنده مے باشد و بکسر اول بمعنی دندان ست و بعربی سن میگویند -

گزا - بر وزن هوا گزنده و گزند رسانده را گویند -

گزار - بر وزن دچار نشتر حجام و فصاد را گویند و نقش باریک و کم رنگ نقاشان و مصوران را نیز گویند که اول میکشند بجهت اندام و اسلوب و بعد از ان رنگ آمیزی کرده پرداز میدهند و بمعنی ادا هم آمده است که از ادا کردن بمعنی قرض پس دادن و نماز کردن باشد و امر باین معنی هم هست یعنی ادا کن و بگزار و ادا کننده را نیز گویند و بمعنے خواب هم بنظر آمده است که در مقابل بیداریست -

گزارا - بضم اول بر وزن مدارا سخن گزار و ادا کنندهٔ سخن را گویند -

گزاردن - بضم اول و فتح دال ابجد بمعنی ادا کردن باشد چنانکه گویند قرض خود را گزارد و نماز گزارد یعنی ادای دین نمود و نماز کرد و نقش و طرح کردن اول نقاشان و طراحان را نیز گویند -

گزارش - بضم اول و کسر رابع و سکون شین نقطه دار تعبیر خواب را گویند و بمعنی شرح و تفسیر و عبارت هم آمده است و بمعنی گفتن و ادا کردن سخن و گزرانیدن و بمعنی ورگزارد و پیش کش نیز هست و بمعنی گذشتن هم گویند -

گزارش گر - بفتح کاف فارسی و سکون راے قرشت معبر و تعبیر کنندهٔ خواب را گویند و گزراننده و آورنده و برنده و قبول کننده را هم مے گویند -

گزارشن - بکسر راے قرشت و سکون شین و نون بمعنی گزارش ست که تعبیر خواب و شرح و تفسیر چیزے گفتن و ادا کردن سخن و گذشتن باشد -

گزارش نامه - کتاب تعبیر خواب ست و کتاب تفسیر را نیز گویند و آنرا گزارشی نامه هم مے گویند که بعد از شین یاے حطی باشد -

گزارنامه - بمعنی گزارش نامه ست که کتاب تفسیر و کتاب تعبیر خواب باشد -

گزارنده - بمعنی گزراننده و ادا کننده و گوینده و نگارنده یعنی نقش کننده باشد -

گزاره - بضم اول و فتح رابع بمعنی گزارش ست که تعبیر خواب و تفسیر و شرح و عبارت باشد و بمعنی زیادتی هم آمده است -

گزاره نامه - بمعنی گذارش نامه است که کتاب تعبیر خواب و تفسیر باشد -

گزاریدن - بضم اول بروزن شماریدن بمعنی گزاردن و ادا کردن باشد اعم از قرض پس دادن و نماز کردن و سخن گفتن و گزرانیدن بمعنی مد گزاردن و پیشکش نمودن و طرح کردن و نقش و نگار نمودن اول نقاشان باشد که باصطلاح ایشان آب رنگ گویند -

گزاز - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بزاے نقطه دار زده طپش و اضطرابے را گویند که مردم را بسبب حرارت و غیره بهم میرسد -

گزاف - بکسر اول بروزن خلاف بمعنی بیهوده و هرزه باشد و بمعنی بسیار و بحساب و بے حد هم آمده است و بضم اول نیز هست

گزاف رنگان - بفتح اول و راے قرشت و کاف فارسی بالف کشیده بروزن هزار دستان بمعنی شتاب و تعجیل باشد -

گزافه - بکسر اول بروزن اضافه بمعنی بیحد و بے حساب و بسیار باشد و بمعنی هرزه و بیهوده و کار عبث و دروغ را هم گفته اند -

گزاورنگان - بفتح اول و سکون واو بروزن و معنے گزاف رنگان ست که تعجیل و شتاب باشد -

گزاونگان - با واو و نون و کاف فارسے بروزن صلابت خان بمعنی گزاورنگان ست که تعجیل و شتاب باشد -

گزاوه - بروزن و معنی کجاوه است و بعربی هودج خوانند -

گزاے - بفتح اول و ثانی بالف کشیده بتحتانی زده بمعنی گزنده و گزند رساننده باشد و امر باین معنی هم هست یعنے بگز و گزند برسان -

گزایان - بروزن گدایان بمعنی آزار و گزند رسانندگان باشد و بمعنی گزند رساننده و گزند و آزار کنان هم آمده است -

گزاید - بفتح اول بروزن سراید مشتق از گزیدن است یعنی بگزد و گزند رساند خواه بنیش و خواه بزبان -

گزایش - بضم اول بروزن کشایش بمعنی درخور و لائق باشد و بفتح اول هم باین معنی و هم بمعنی چوبے باشد که خر و گاو را بدان رانند و بکسر اول نیز گفته اند و بمعنی پیچش هم هست -

گزر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت زردک را گویند و معرب آن جزر ست و بضم اول و کسر ثانی مخفف گزیر ست که چاره و علاج باشد و بضم اول و فتح ثانی خرچین شبان را گویند و بمعنی دوم که چاره و علاج باشد بفتح دوم هم آمده است -

گزرد - بضم اول و فتح ثانی و سکون را و دال بے نقطه بمعنی علاج و چاره باشد چه ناگزرد بمعنی لا علاج باشد -

گزردن - بضم اول و فتح دال ابجد بمعنی علاج کردن و چاره نمودن باشد -

گزرنامه - کتاب تعبیر خواب را گویند چه گزر بمعنی خواب هم آمده است -

گزره - بفتح اول و ثالث و ضم ثانی گیاہے ست که آنرا سرزیره خوانند -

گزشاکان - گزے باشد بمقدار یک ارش و نیم آدمی کہ مستوی الخلقه باشد و بعضے گویند از یک ارش و نیم چیزے کمتر ست و آن گز در ولایت خراسان رواج دارد -

گزغ - بفتح اول و سکون ثانی و غا بمعنی قیر باشد و آن صمغیست سیاه که بر کشتی و جهاز مالند و سیم سوخته را نیز گویند و سواد زرگرے را هم گفته اند و بضم اول نیز بنظر آمده است و بازاے فارسی هم هست -

گزک - بروزن نمک هر چیز که بدان تغییر ذائقه کنند و سرما زده را نیز گویند -

گزلک - بکسر اول و لام و سکون ثانی و کاف کارد کوچک دسته دراز را گویند و نوعے از قلمتراش را هم گفته اند که سر آن برگشته و دنباله اش باریک باشد و بیشتر از جانب [illegible] آورند -

گزم - بفتح اول و سکون ثانی و میم درخت گز را گویند و بعربی طرفا خوانند -

گزمازک - بفتح اول و سکون ثانی و میم بالف کشیده و زاے نقطه دار مفتوح بکاف زده بار و میوهٔ درخت گز را

می گویند و معرب آن جزمازج ست و بعربی ثمرة الطرفا خوانند و حب الاثل همان ست با اے مثلثه۔

گزمازو ۔ بروزن شفتالو بمعنی گزمازک ست که میوهٔ درخت گز باشد۔

گزملک ۔ بکسر ثانی و ضم ثالث و سکون لام و کاف بمعنی گز شاهگان ست و آن بمقدار یک ارش و نیم ست بچیزے کم۔

گزند ۔ بروزن کمند بمعنی آسیب و آفت و رنج و چشم زخم باشد۔

گزنند ۔ با دو نون بروزن فرزند جوال پرکاه را گویند۔

گزنه ۔ بفتح اول و نون نباتے ست دوائی که آنرا انجره خوانند با نون و جیم و راے بے نقطه و تخم آنرا بزر الانجره ست استسقا را نافع است۔

گزنی ۔ بفتح اول و نون و سکون ثانی و تحتانی بمعنی تر و خشک باشد عموماً و گل تر و گل خشک را گویند خصوصاً که در فصل دے باشد و آن موسم زمستان ست۔

گزیت ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و فوقانی زرے باشد که حکام هر ساله از رعایا می گیرند و آنرا اخراج هم میگویند و زرے را نیز گویند که از کفار ذمی ستانند چنانکه شیخ نظامی گفته است ؎ کشش خاقان خراج چین فرستد * کشش قیصر گزیت دین فرستد * و آنچه شهرت دارد بکسر اول و فتح ثالث است و معرب آن جزیه باشد و بضم اول و کسر ثانی بمعنی انتخاب و اختیار کرده شده و پسندیده بود۔

گزیده ۔ بفتح اول و کسر ثانی بروزن بزیده ماضی گزیدن ست خواه عقرب و خواه مار گزد و خواه کسے بدندان بگزد یا شخصے سخن درشتے گوید و بمعنی هدیه و تحفه و رشوت و پاره و مالے که از رعایا همه ساله میگیرند و زرے که از کفار ذمی می ستانند هم ست و بضم اول بمعنی اختیار کرده و پسندیده و برچیده و انتخاب نموده و بزرگ ساخته و پسندیده و گزین کرده شده را هم گفته اند که گزیده باشد و نام بازیے هم هست که آن را خربنده و مزادچے گویند۔

گزیدن ۔ بفتح اول بروزن وشیدن بمعنی نیش زدن ست خواه با آلت باشد و خواه بزبان و بدندان گرفتن را هم مے گویند خواه انسان بگیرد و خواه حیوان دیگر و بمعنی بریدن و ترسیدن که قطع کردن و واهمه نمودن باشد هم بنظر آمده است و بضم اول بمعنی برچیدن و انتخاب کردن باشد۔

گزیده ۔ بضم اول و فتح دال ابجد بمعنی پسندیده و انتخاب کرده شده باشد و تفسیر مخصوص هم هست و نام بازی ست که آنرا خربنده گویند و بعضے گفته اند نام بازیے ست که آن را خیزگیر خوانند و هر دو لغت بتفصیل در جاے خود مذکور شده است و بفتح اول بمعنی ترسیده و رنجیده که از واهمه کردن و رنجیدن باشد هم بنظر آمده۔

گزیر ۔ بضم اول بمعنی چاره و علاج باشد چه ناگزیر ناچار و لاعلاج را گویند و افادهٔ ضرورت هم مے کند و بفتح اول بمعنی پاکار و پیش کار باشد و بکسر اول هم باین معنی و هم بمعنی سرهنگ و پهلوان و عسس آمده است۔

گزیره ۔ بضم اول و فتح رابع بمعنی گزیر ست که چاره و علاج باشد

گزین ۔ بضم اول و سکون آخر که نون باشد بمعنی گزیده و انتخاب کرده شده است و فاعل را نیز گویند که انتخاب کننده باشد همچو خلوت گزین و عشرت گزین و امر باین معنی هم هست یعنی انتخاب کن و بگزین۔

گزینش ۔ بضم اول و کسر رابع و سکون شین نقطه دار بمعنی برگزیده و پسندیدگی باشد و ترجمهٔ خاصیت هم هست۔

گزینه ۔ بفتح اول بروزن خزینه بمعنی چکش و تپک ورانه مسگران باشد که میان ظروف را بدان عمیق سازند و بمعنی گنجینه و مخزن هم آمده است و کرباس کنده را نیز گفته اند که از آن خیمه و سایبان سازند و فقیران و مسکینان جامه کنند و بضم اول بمعنی گزیده و برچیده و انتخاب کرده شده باشد و ترجمهٔ خاصیت هم هست۔

گزینی ۔ بضم اول و کسر [illegible] و دو یائی بمعنی آخر گزینه است

که خاصیت باشد۔

بیان یازدهم

در کاف فارسی با زاے فارسی مشتمل بر چہار لغت

گژاژ ـ بضم اول وثانی بالف کشیده وبزاے فارسی زده چینہ دان مرغان راگویند وبعربی حوصلہ خوانند۔

گژدهم ـ بفتح اول وسکون ثانی وفتح دال ابجد وہا وسکون میم نام پہلوانیست ایرانی۔

گژف ـ بفتح اول وسکون ثانی وفا بمعنی قیر باشد وآن صمغیست سیاه که بر درزہاے کشتی وجہاز مالند وبمعنی سیم سوخته وسواد زرگری ہم آمده است۔

گژم ـ بضم اول وسکون ثانی ومیم درخت سده راگویند که درخت پشہ غال ست وبعربی شجرة البق خوانند وبمعنی اندوه ودلتنگی ہم بنظر آمده است۔

بیان دوازدهم

در کاف فارسی باسین بے نقطہ مشتمل بر بست ویک لغت وکنایت

گسار ـ بضم اول بروزن وچار بمعنی گذار باشد که از گذاشتن وامر بگذاشتن ہم ہست یعنی بگذار وبمعنی خورنده غم وخورنده شراب نیز ہست ہمچو غمگسار ومیگسار۔

گساردن ـ بروزن ومعنی گذاشتن باشد وبمعنی خوردن ہم ہست لیکن خوردن شراب وغم خوردن۔

گسارده ـ بروزن ومعنی گذاشته است۔

گست ـ بفتح اول بروزن دست بمعنی زشت وقبیح ونازیبا باشد۔

گستاخ ـ بضم اول بروزن ومعنی بستاخ است که بے ادب ودلیر وتند باشد۔

گستاخ دست ـ کنایه از چابک دست وجلد وتند کار کننده باشد۔

گستر ـ بضم اول بروزن [illegible] باشنده وافرازنده وفرو چیننده باشد وامر باین معنی ہم ہست یعنی پہن کن وبیفراز وفرو چین وخار سیاه وخار سفید را نیز گویند۔

گستردن ـ بفتح دال وسکون نون بمعنی پہن کردن وفرو چیدن وفراز کردن باشد۔

گسترش ـ بضم اول وسکون آخر که شین نقطه دار باشد ہر چیزے راکه توان فرو چید وپہن کرد انداز دام وبساط وفرش وامثال آن۔

گسته ـ بفتح اول بروزن دسته بمعنی سرگین باشد که فضلۂ اسپ واشتر وخر وگاوست۔

گستهم ـ بضم اول وفتح ہا بروزن محترم نام پسر نوذر بن منوچہرست ونام پسر گژدهم نیز ہست واو یکے از پہلوانان ایران بود۔

گستی ـ بفتح اول بروزن پستی بمعنے درشتی وزبونی وناز یبائی باشد۔

گسسته مهار ـ کنایه از بے قید وسرکش وستیزنده وسخن ناشنو وبسر خود باشد وعربان خلیع العذار گویند۔

گسسته نور ـ بضم اول ونون کنایه از ماه نو ہست که ہلال باشد وپیاله را نیز گویند که از طلا ونقره باندام کشتی ساخته باشد این دو لغت را در مؤید الفضلا باکاف تازی نوشته اند۔

گسل ـ بضم اول وکسر ثانی وسکون لام بمعنی گسیختن باشد وامر بر گسیختن ہم ہست یعنی بگسل وگسیخته شو۔

گسله ـ بضم اول وکسر ثانی وفتح لام بمعنی گسیخته شده باشد۔

گسن ـ بضم اول وسکون ثانی ونون بمعنی گرسنگی باشد که در مقابل سیریست۔

گسنامار ـ بامیم بروزن دنیادار بمعنی نہایت وغلبۂ گرسنگی باشد چه گسن بمعنی گرسنه وآمار بمعنی نہایت طلب وخواہش بود۔

گسنه ـ بضم اول وفتح نون بمعنی گرسنه ہست که دس

مقابل سیر باشد و گشنگی مخفف گرسنگی بود۔
گسی۔ بضم اول و ثانی بتحتانی کشیدہ مخفف گسیل ست کہ بمعنی وداع کردن و روانہ نمودن و دفع کردن و فرستادن باشد کسیے را بجائے۔
گسیل۔ بضم اول و سکون آخر کہ لام باشد بمعنی وداع کردن و دفع نمودن و روانہ ساختن و فرستادن کسے باشد بجائے۔

بیان سیزدہم

در کاف فارسی با شین نقطہ دار مشتمل بر بست و پنج لغت و کنایت۔

گش۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی خوب و خوش و رفتار با ناز و تکبر و شادمانی باشد و بمعنی کشتی ملاح ہم بنظر آمدہ ست و وسوسہ و مزاحمت را نیز گفتہ اند و بضم اول بلغم را گویند کہ از جملۂ اخلاط اربع ست کہ آن خون و صفرا و سودا و بلغم باشد و بکسر اول دل را گویند کہ بعربی قلب خوانند۔
گشاد۔ بضم اول بروزن مراد بمعنی فراخ ست کہ در برابر تنگ باشد و ماضی گشادن ہم ہست کہ در مقابل بستن ست و بمعنی فتح و ظفر ہم آمدہ ست و خوش و خوشی را نیز گویند و رہا کردن تیر باشد از شست۔
گشادنامہ۔ فرمان پادشاہان را گویند و آنرا بعربی منشور خوانند و بمعنی عنوان کتابت و فرمان ہم ہست یعنی آنچہ بر سر کتابتہا نویسند و این لغت با کاف تازی ہم آمدہ ست۔
گشادہ دل۔ بکسر دال ابجد کنایہ از کریم و بخشندہ باشد و خوشحالی با فرح را نیز گویند۔
گشادہ زبان۔ بفتح زاے نقطہ دار کنایہ از مردم فصیح و بلیغ باشد۔
گشادہ ہنگامان۔ کنایہ از فصول اربعہ ست کہ بہار و تابستان و پاییز و زمستان باشد۔
گشاسب۔ بسکون سین بے نقطہ و باے ابجد ہمان گشتاسپ مشہور ست کہ پادشاہے بود پدر اسفندیار روئین تن

و یکصد و شصت سال پادشاہی کرد۔
گشاک۔ بضم اول و ثانی بالف کشیدہ و بکاف زدہ بازوے دراز خانہ را گویند و آن از سر دوش ست تا آرنج۔
گشب۔ بضم اول و سکون ثانی و باے ابجد بمعنی جہندہ و خیز کنندہ باشد۔
گشت۔ بروزن طشت بمعنی گردیدہ باشد کہ ماضی گردیدن است و در مقام شد استعمال می کنند چنانکہ گویند مستعد گشت یعنی مہیا شد و آمادہ گردید و سیر و گشت را نیز گویند و بمعنے حک کردن و محو ساختن ہم گفتہ اند و خربزہ را در ہندوانہ را ہم گویند و بمعنی حنظل نیز آمدہ است و بمعنی دیدن و نظارہ کردن ہم بنظر رسیدہ است۔
گشتا۔ بضم اول و فوقانی بالف کشیدہ بہشت را گویند و بعربی جنت خوانند۔
گشتاسب۔ بضم اول بروزن لہراسپ نام برزخے ست کہ میان خلق و خالق باشد براے رسیدن فیض حق و نام پادشاہے ست معروف و او پدر اسفندیار روئین تن بود گویند یکصد و شصت سال پادشاہی کرد و دین زردشت پذیرفت و چون زردشت کشتہ گردید بجاے او منسوب شد و آئین زردشت را برپاے داشت۔
گشت برگشت۔ بفتح اول و باے ابجد بمعنی پیچ بر پیچ باشد و نام رستنی بود برہم پیچیدہ مانند ریسمان بہم تافتہ و از پنج عدد بیشتر نمی باشد و قاطع شہوت ست اگر طفلے در گہوارہ گریہ بسیار کند در زیر او قدرے ازان بگذارند آرام گیرد و بخواب رود و بعربی عشقہ گویند۔
گشتسب۔ بضم اول و فتح ثالث و سکون سین بے نقطہ و باے ابجد مخفف گشتاسب ست کہ پادشاہے بود معروف و مشہور۔
گشتنگ۔ بروزن چنگ سرگین گردان را گویند و بعربی جعل خوانند۔

گشته - بہ فتح اول و ثالث بمعنی گردیده و معکوس باشد و کاج و لوج و احول را نیز گویند۔

گشسب - بضم اول و فتح ثانی و سکون سین بے نقطه و بای ابجد همان گشتاسب ست که پدر اسفندیار روئین تن باشد و بمعنی جهنده و خیز کننده نیز آمده است و به فتح اول تفسیر اشراق باشد چه گشسبی اشراقی را گویند و بمعنی پرست هم هست که مشتق از پرستیدن ست چه ایزد گشسب خدا پرست را گویند۔

گشف - به فتح اول و سکون ثانی و فا بمعنی گزف باشد و آن صمغیست سیاه که بر درزهای کشتی مالند و سیم سوخته و سواد زر گرے را هم می گویند۔

گشن - به فتح اول و ثانی و سکون نون بمعنی بسیار انبوه باشد و باین معنی بفتح اول و سکون ثانی هم درست ست و بضم اول و سکون ثانی بمعنی نر باشد که در مقابل ماده ست و درخت خرمای نر که بعربی فحل گویند و بمعنی طالب نر شدن و بار گرفتن ماده سائر حیوانات و بارور شدن درخت خرما باشد۔

گشن نشین - به فتح اول و کسر ثالث و شین نقطه دار تحتانی رسیده و بنون زده نام روز چهارم ست از ماههای ملکی۔

گشنه - بضم اول و سکون ثانی و فتح نون بمعنی گرسنه باشد۔

گشنی - بضم اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی رسیده رفتن جانور نر باشد بر بالاے ماده یعنی جفت شدن حیوانات باهم و گشنی درخت یعنی چیزے از درخت خرماے نر بدرخت خرماے ماده دادن گویند یکسال حضرت رسالت صلوات الله علیه از گشنی درختان منع فرمود در ان سال درختان بار نگرفتند بعرض رسول رسانیدند که امسال درختان بارور نه شدند حضرت فرمود اَنْتُمْ اَعْلَمُ بِاُمُوْرِ دُنْيَاكُمْ بعد ازان معتاد هر سال بجا آوردند۔

گشنیز - بکسر اول رستنی باشد که آنرا بعربی جلجلان گویند و به فتح اول رفتار با ناز و شادمانی و خرامان و شادان باشد۔

گشنیز حصرم - کنایه از شه [illegible] انگ رمی باشد۔

گشتی - بفتح اول و کسر ثانی مخفف و سکون تحتانی بمعنی خوشی و خوشحالی و تندرستی باشد و با ثانی مشدد نیز همین معنی دارد و خرامیدگی و جلوه گری و ناز رفتاری را نیز گویند۔

بیان چهار دهم

در کاف فارسی با لام مشتمل بر یک صد و سی لغت و کنایت

گل - بضم اول و سکون ثانی معروف ست و بعربی ورد خوانند و بمعنی اخگر آتش هم هست و رنگ سرخ را نیز گویند و بطریق کنایه افاده معنی دولت هم مے کند چنانکه گویند از گل تو اینها را می شنویم یعنی بدولت تو و بکسر اول خاک بآب آمیخته را گویند۔

گلاج - بضم اول و ثانی بالف کشیده و بجیم زده نام حلواییست پاکیزه و عربان قطائف می گویند و بعضے گویند نانے است بسیار نازک و تنک مانند کاغذ حریر و آنرا از نشاسته و تخم مرغ پزند و در شربت قند و نبات ریزه کنند و با قاشق و چمچه خورند۔

گل ارمیه - بضم اول و کسر ثانی و همزه مضموم براے قرشت زده و فتح باے ابجد دواییست که آنرا ابهتا مار آورند و عنبر نیز خوانند گزندگی جانوران را نافع ست و بعربی جعده گویند۔

گل ارمنی - بکسر اول و ثانی گلے باشد سرخ رنگ بسیاهی مائل و بعربی طین ارمنی خوانند سبب را که در ایام وبا و طاعون بهم رسد نافع ست گویند وقتے در ارمن وبا و طاعون عظیم بهم رسید چنانکه معدودے چند مانده بودند چون از این تفحص کردند در ان ایام ازین گل میخوردند۔

گل اقریطیس - بکسر اول و فتح ثالث و سکون قاف و راے قرشت بتحتانی رسیده و طاے حطی مضموم بسین بے نقطه زده نوعے از گل باشد و آنرا از جزائر یونان آورند گویند اگر زن آبستن بر خود بندد بچه او را آسیبے نه رسد تا برسد۔

گلاگونه - بضم اول و کاف فارسی بواو رسیده و فتح نون بمعنی غازه و گلگونه است و آن چیزے باشد سرخ که زنان بر رو مالند

گل آگین کردن - کنایه از لبریز کردن یعنی پر ساختن پیاله و صراحی باشد از شراب لعلی۔

گلاله - بروزن نخاله بمعنی پیراهن باشد و بعربی قمیص خوانند و بمعنی زلف برادر کاکل هم هست۔

گلان - بضم اول بروزن فلان قسمی از نان میده باشد که آنرا بمقدار برگ بقرا سازند و چون درمیان روغن بریان کنند با وسے دران افتد و دو پوسته شود بعد ازان درمیان شیره اندازند تا شیره را بخود کشد بسیار لذیذ میشود و بمعنی تکان و افشان هم آمده است که از تکانیدن و افشانیدن قالی و دامن باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بتکان و جمع گل را نیز گفته اند اما برخلاف قیاس ست۔

گلانیدن - بضم اول بمعنی تکانیدن و افشانیدن دامن جامه و قالی و امثال آن باشد۔

گلاه - بفتح اول بروزن تباه بمعنی سیاه است و هر چیز را نیز گویند که سوادے آن باشد و لقب شیخ زین الدین علی علیه الرحمه گلاه بوده است بسبب آنکه یکے از اجداد شیخ مذکور از اصحاب امام حسین علیه السلام بود و چون خبر شهادت آنحضرت بوے رسیده سیاه پوش گردید و بعضے گویند سبب آن بوده که شیخ مذکور وقتے از اوقات از اعتکاف برآمده بوده است و شخصے که دران زمان از اکمل اولیا بود بواسطهٔ او جبهٔ از پشم سیاه دوخته مے فرستد و او آنرا مبارک و میمون می گیرد و میپوشد و تا در حیات بود سیاه مے پوشیده و همچنین فرزندان او سیاه پوش بوده اند۔

گلبار - بباے ابجد بروزن گلزار نام شهرے و مدینهٔ بوده۔

گل پارسی - بضم اول و کسر ثانی نام گلیست بغایت سرخ و خوش رنگ و آنرا گل صدبرگ و گلنار فارسی هم مے گویند و بکسر اول و ثانی گل سرشوے باشد و آن گلیست که زنان سر بدان شویند و دردشش را نافع است و بعربی طین فارسی خوانند۔

گلبام - بباے ابجد بروزن گلفام آواز بلندے باشد که نقارچیان و شاطران و قلندران و معرکه گیران در وقت نقاره نواختن و شلنگ زدن و معرکه بستن بیکبار کشند۔

گلبانگ - بسکون نون و کاف فارسی بمعنی گلبام است که آواز کشیدن شاطران و معرکه گیران و امثال ایشان باشد و آواز و بانگ بلبل را نیز گویند۔

گلپایگان - بضم اول و باے فارسی بالف کشیده نام شهریست از عراق عجم و معرب آن جرباذقان ست۔

گلبت - بفتح اول و باے ابجد بروزن شربت بمعنی کشتی و جهاز بزرگ ست و معرب آن جلبت باشد۔

گلبن - بضم اول و باے ابجد و سکون ثانی و نون درخت و بوتهٔ گل را گویند و پاے درخت و بیخ درخت گل را نیز گویند۔

گل پیاده - بضم اول و کسر ثانی و باے فارسی و تحتانی بالف کشیده و فتح دال هر گلے را گویند که آنرا درخت و بوتهٔ بزرگ نباشد همچو نرگس و سوسن و بنفشه و لاله و امثال آن و جمیع گلهاے صحرائی را نیز گویند۔

گل تر - بکسر ثانی و فتح فوقانی و سکون راے قرشت معروفست که گل تازه باشد و کنایه از عارض خوبان و دست محبوبان هم هست۔

گل چکان - بکسر جیم فارسی بروزن مشرکان نام درختے است که آنرا در هندوستان مهوه می گویند و بفتح جیم فارسی نوعے از مصنوعات آتشبازان باشد۔

گل چهره - بکسر جیم فارسی نام معشوقهٔ شخصے است که اورنگ نام داشته۔

گلچین - معروف ست یعنی شخصے که گل مے چیند و امر باین معنے هم هست یعنی گل بچین و نام زنے هم بوده است ولی شعاش گویند خدا را در خواب دیده بوده است۔

گل حجر - بضم اول و کسر ثانی و فتح حا و جیم و سکون راے بے نقطه بمعنی آتش ست و عربی نار خوانند۔

گل حیا - بکسر اول و ثانی و فتح حاے بے نقطہ و تحتانی بالف کشیدہ گلیست کہ بعربی طین بلد المصطگی گویند و آن سفید بسیاہی مائل مے باشد سوختگی آتش را نافع ست۔

گل خج - بضم اول و سکون ثانی و فتح خاے نقطہ دار و جیم ساکن گلولۂ چنگالی و گلولۂ خمیر باشد۔

گل خراسانی - گلے ست کہ آنرا بریان کردہ خورند و بعربی طین ماکول و طین نیشاپوری خوانند و آن بغایت سفید مے باشد و بشیرازی گل سفید گویند منع قے کردن کند۔

گلخن - بضم اول آتشگاہ حمام را گویند و معنی ترکیبی این آتشخانہ باشد چہ گل بمعنی اخگر آتش و خن خانۂ زیر زمینے را گویند۔

گل خوچہ - بضم اول و فتح آخر کہ جیم فارسی باشد بر وزن زرخوشہ جنبانیدن انگشتان در زیر بغل و خاریدن پہلو و کف پاے مردم باشد تا بخندہ آیند۔

گل رومی - بکسر اول بعربی طین رومی گویند مجفف و قابض بود و آب کاسنی طلا کنند خونے کہ از چشم بر آید باز دارد۔

گلزار - بازاے نقطہ دار معروف ست کہ گلستان باشد و نام لحنے ہم ہست از موسیقی۔

گل زرد - بکسر اول گلیست کہ آنرا از موضعے کہ نزدیک ست بقسطنطنیہ آورند و آنرا بعربی طین الصنم و طین الاصفر خوانند سرد و خشک ست بر ورمہاے گرم طلا کنند نافع باشد و اسہال خونی را ببندد۔

گل زرد فلک - بضم اول کنایہ از آفتاب عالمتاب ست۔

گلزریون - بیاے حطی بر وزن ظلمت گون نام شہریست از ولایت ماوراء النہر در آن طرف شہر چاچ و نام رودخانۂ ہم ہست کہ این شہر را بنام آن رودخانہ خوانند۔

گلست - بفتح اول بر وزن الست سیاہ مست را گویند و بعربی طافح خوانند۔

گلستبو - بضم اول و کسر ثانی و سکون ثالث و فوقانی بواو کشیدہ بمعنی گلستان باشد کہ گلزار ست۔

گل سرخ - معروف ست یعنی ہر گلے کہ سرخ باشد و کنایہ از آفتاب عالمتاب ہم ہست۔

گل سنگ - بضم اول رنگیے را گویند کہ بر روے سنگ پیدا میشود و آنرا بعربی زہر الحجر و بہق الحجر و حزاز الصخر گویند باحاے حطی و خراز بجہت آن مے گویند کہ زحمت حزاز را کہ علت قوباست نافع ست و قوبا بعربی علت داد را گویند۔

گل شاموسی - بعربی طین شاموسی خوانند بہترین آن سبک و سفید بود و بزبان بچسپد و قائم مقام گل مختوم باشد۔

گلشاہ - بکسر اول بر وزن دلخواہ کیومرث را خوانند و وجہ تسمیہ اش آنست کہ چون در زمان او غیر از آب و خاک چیزے نبود کہ متصرف شود او را باین نام خواندند و بعضے گویند کیومرث آدم علیہ السلام ست چون او را از گل آفریدہ اند باین نام موسوم گردانیدند و بعضے دیگر گویند کہ چون اول کسے کہ بر روے زمین پادشاہی کرد کیومرث بود باین نام نامیدند و بضم اول نام معشوقۂ ورقہ است۔

گل شدن - بضم اول کنایہ از ظاہر شدن و فاش گردیدن و کنایہ از نہایت عظمت و بزرگی یافتن باشد۔

گلشن قدس - کنایہ از عالم جبروت ست۔

گلشہ - بکسر اول و فتح ثالث و ظہور ہا مخفف گلشاہ ست کہ کیومرث باشد و بعضے آدم علیہ السلام او را میدانند و بضم اول معشوقۂ ورقہ ست۔

گلشہر - بضم اول بر وزن پر زہر نام زن پیران ویسہ ست کہ سپہ سالار افراسیاب باشد۔

گل صد برگ آسمان - کنایہ از آفتاب عالمتاب ست۔

گلغچہ - بضم اول و کسر غین نقطہ دار و فتح جیم فارسی بمعنے

---

[1] مشفقے از کتاب جہان نما نقل نمودہ کہ گلزریون نام دریای سیحون ست کہ آنرا نہر شاش و نہر چاچ و نہر خجند و نہر شہر و قیا ہم میخوانند و نسخۂ مذکور کتابیست در علم جغرافیہ بزبان ترکی کہ در سنہ ۱۱۴۵ ہجری در دار السلطنت قسطنطنیہ بقالب طبع در آمد ۱۲۔

قلقلیچ ست که جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل مردم تا بخنده آیند۔

گلفر - بضم اول بروزن دختر پشم نرمے باشد که از بن موی بز بشانه برآیند و از آن شال بافند و بکسر اول بمعنی بنا و گلکار باشد۔

گل غنچه - بضم اول و ثالث و سکون ثانی و نون و فتح جیم فارسی بمعنی غازهٔ زنان ست و آن چیزے باشد سرخ که بر روے مالند۔

گل غنده - بضم اول و فتح ثالث بروزن جنبنده پنبهٔ بر زده باشد که بجهت رشتن گلوله کرده باشند۔

گلغونده - بضم اول و ثالث و سکون واو بمعنی گلغنده است که پنبهٔ گلوله کرده باشد بجهت رشتن و کنایه از مردم فربه و سست و کاهل هم هست۔

گلغونه - بروزن و معنی گلگونه است که غازه و سرخی زنان باشد که بر روے مالند۔

گلغیچه - بروزن سرغیچه بمعنی گلغچه است که جنبانیدن انگشتان باشد در زیر بغل تا بخنده آیند۔

گلفشنگ - بضم اول و فتح فا و شین نقطه دار و سکون ثانی و با و نون و کاف فارسی آبے که در فرو ریختن از جاے بلندے یخ بسته باشد مانند یخ زیر ناودان۔

گل قبرسی - بکسر اول گلیست که از جزیرهٔ قبرس که یکے از جزائر یونان ست آورند و آن سرخ مے باشد و چون بر دست بمالند سرخی آن در دست بماند و چون بشکنند در درون آن رگهاے زرد باشد و آن قائم مقام گل مختوم ست و بعربی طین قبرسی گویند۔

گل قحبه - بضم اول و کسر ثانی و فتح قاف و سکون حاے بے نقطه و فتح باے ابجد گل دو روے را گویند که گل رعنا باشد و آن گلیست که بیرون آن زرد و درون آن سرخ مے باشد و عربان ورد الفاجر میگویند به تشدید جیم۔

گلک - بضم اول و فتح ثانی و سکون کاف سخنے باشد که از روے طعنه و سرزنش بکسے گویند و نوعے از صمغ ست و آن از بوتهٔ خار جهود انه حاصل میشود و عربان عنزروت سے گویند و تصغیر گل هم هست۔

گلک انار - گل انار بوستانی ست و آن را بعربی جنبد الرمان گویند بضم جیم و سکون نون و کسر باے ابجد و ضم دال بے نقطه و رمان خود معلوم ست منفعت آن نزدیک بگلنار باشد۔

گلکج - بضم اول و فتح کاف و سکون ثانی و جیم بمعنی گلغچ ست که گلوله چنگالی و گلوله خمیر باشد۔

گلگچه - بضم اول و فتح کاف فارسی و جیم ابجد آداب و رسومے باشد که از زمان تولد اطفال تا اوان عقیقه و گهواره بستن بطریق سنت و عرف بفعل آورند۔

گل کردن - این لفظ را بجاے خاموش کردن استعمال کنند چنانکه گویند چراغ را گل کن یعنی خاموش کن و بمعنی ظاهر شدن و نمودار گردیدن هم هست چه هرگاه گویند که گل کرد معنی آن باشد که ظاهر شد و نمودار گردید۔

گلگل - به فتح هر دو کاف فارسی و سکون هر دو لام نوعی از لیمون باشد بمقدار نارنجے بغایت ترش که اگر سوزنے در آن فرو برند و اندک زمانه بگذارند سوزن گداخته شود و بضم هر دو کاف دارو ئے باشد که آن را بعربی مقل خوانند بضم میم و سکون قاف و لام در آخر۔

گل گندم - بکسر اول و سکون ثانی و فتح کاف فارسی و سکون نون و ضم دال ابجد و میم ساکن هیچ گیاهے ست و دانه و آن در نظر چنان نماید که گوئی پنج شش دانه گندم بهم چسپیده است۔

گل گنده - به فتح کاف فارسی بروزن جنبنده نوعے از کماے باشد و آن بغایت گنده و بدبو میشود و زنان بجهت فربهی حلوا کنند و خورند۔

گل گولی - بضم اول و کاف بواو رسیده و باے ابجد بتحتانی کشیده سیر و گلشتی باشد که در اول بهار کنند و آن چنان بود که مقدم بر جمیع گلها گل زرد ے بشگفد و مردمان از آن

گل بسیار بچینند و بر باغهار فته در حوضهاے باغ ریزند جشن کنند.

گل کوزه - نسرین را گویند و نرگس را هم گفته اند چه قلم آنرا در کوزها کرده در خانه نهند.

گلگون - با ثالث فارسی بر وزن پرخون بمعنی سرخ رنگ باشد چه گل بمعنی سرخ و گون رنگ و لون را گویند و نام اسپ شیرین معشوقهٔ فرهاد هم بوده است گویند گلگون و شبدیز دو اسپ بودند زادهٔ مادیان دشت ابگله و دشت ومکله هم بنظر آمده است که بجاے الف دال باشد و بجاے باے ابجد میم والله اعلم و آن مادیان را جفت نبود و دران دشت اسپے بود از سنگ ساخته و هر گاه آن مادیان را ذوقے بهم میرسید خود را بآن اسپ سنگے می کشید بقدرت خداے تعالیٰ آن مادیان بار میگرفت۔

گلگون چرخ - کنایه از آسمان باشد۔

گلگونه - با کاف فارسی بر وزن و معنی گلغونه است که غازه و سرخی زنان باشد و بمعنی گل رخساره هم است چه گونه بمعنی رخساره باشد و بمعنی گل رنگ هم آمده است چه گونه رنگ را نیز گویند۔

گلگونهٔ ادیم آدم - یعنی سرخ کنندهٔ روے آدم که کنایه از حضرت رسالت پناه محمدی صلواة الله علیه و آله باشد۔

گل گیتی - بضم اول و کسر ثانی و کاف فارسی بیاے حطی رسیده و فوقانی بتحتانی کشیده یعنی گل زمین و نوعے از گل هم هست که برگهاے آن از هر طرف سه جا خار دارد و آن دو نوع میشود سفید و زرد و گل پیاده را نیز گویند یعنی گلے که آنرا درخت و بوتهٔ بزرگ نباشد همچو بنفشه و نرگس و سوسن و امثال آن۔

گل مختوم - بکسر اول و ثانی و فتح میم گلے ست سرخ رنگ و بسیار املس و آنرا از تل بحیره آورند و آنرا الطین الکاهن هم گویند بسبب آنکه زن ساحره آنرا پیدا کرده است و بعضے گویند گلیست که آنرا با خون بز کوهی بسرشند و از جزیرهٔ لیموس آورند و بعربی طین مختوم و خاتم الملک و خاتیم الملک خوانند بسبب آنکه صورت ارماطس که یکے از پادشاهان یونان بود بران نقش کنند و مختوم جهت آن گویند که زود نقش مے پذیرد و مهر میگیرد و آن از غایت لطافت و نرمی وے ست و بهترین وے آن باشد که بوے شبت کند و بر لب بچسپد تریاق همه زهرهاست۔

گلمر - بر وزن دختر نام گلے ست بغایت خوشبوے و نوعے از پیکان تیر هم هست۔

گل مشکین - بضم اول و کسر ثانی و سکون شین نقطه دار و کاف بتحتانی کشیده و بنون زده نوعے از نسرین ست و آن سفید و صد برگ و کوچک می باشد۔

گل مصری - بکسر اول بعربی طین مصری خوانند طلا کردن بر بدن مستسقے بغایت نافع ست۔

گلموژ - بضم اول و سکون آخر که زاے فارسی باشد بر وزن تیغوز چلپاسه و سوسمار را گویند۔

گل مهره - بکسر اول هر گلوله و مهره را گویند که از گل سازند عموماً و مهرهٔ کمان گروهه را خصوصاً و کرهٔ زمین را هم گفته اند که کنایه از آدمی هم هست۔

گلنار - بضم اول و با نون بر وزن هشیار شگوفه و گل انار را گویند و بعضے گویند که آن گل درخت انار بری ست و بغیر از گل ثمرے ندارد و ثمرے پنهان ست و بهترین آن مصری باشد و بعربی ثمر الشوکة المصری خوانند و هر گل سرخ بزرگ صد برگ را نیز گفته اند و معرب آن جلنار باشد۔

گلناک - بکسر اول بر وزن تریاک بمعنی حصار قلعه باشد و بضم اول هم بنظر آمده است۔

گل نغشته - بکسر اول و ثانی و ثالث و باے ابجد بر وزن دل فرشته گل مختوم را گویند و آن دوائیست مشهور و معروف جهت دفع سموم۔

گلنده - بضم اول و فتح ثانی و سکون نون و فتح دال ابجد زنان بد فعل و بدکاره را گویند۔

گل نشاط - بضم اول و کسر ثانی و ثالث و شین نقطه دار بالف کشیده و بطاء بے نقطه زده شراب لعل انگوری را گویند۔

گل نفسی - بفتح ثالث و فا کنایه از خوشبوئی و خوش کلامی باشد۔

گلنگبین - بضم اول و فتح ثانی و سکون ثالث ترکیبے باشد مانند گل قند لیکن تفاوت آنست که گل قند را با گل و قند سازند و گلنگبین را با گل و انگبین که عسل باشد۔

گلو - بضم اول و ثانی بواو کشیده معروفست که حلق و حلقوم باشد۔

گلوته - بضم اول و فتح فوقانی و ظهور ها کلاهے باشد گوشه دار بر ینه که بیشتر بجهت طفلان دوزند و گوشهاے آنرا در زیر چانهٔ ایشان بندند و وجه تسمیه اش خود ظاهرست۔

گلوز - بفتح اول بر وزن تموز بمعنی فندق باشد و بعضے گویند جلغوزه است و بعضے بادام کوهی را گفته اند والله اعلم و معرب آن جلوز باشد۔

گلوله - بر وزن و معنی غلوله است که گرد هٔ ریسمان وغیره باشد

گلوند - بفتح اول بر وزن فرزند مرسله را گویند عموماً یعنی هر چیز که بطریق تحفه و هدیه بجائے فرستند و چیزے باشد که آنرا مانند گلوبند از جوز و انجیر سازند و بجائے فرستند خصوصاً و آن را گلونده نیز گویند و نام کوهے نیز هست۔

گلوه - بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث سوراخ تنوران زیر را گویند۔

گلوے آسیا - سوراخ وسط آسیا را گویند که دانه از آن راه ریزند تا آرد گردد۔

گلوے سرخ - سرخ روده را گویند و آن محل گذشتن آب و دانه است۔

گله - بفتح اول و ثانی مشدد و غیر مشدد هر دو آمده است بمعنی گله و رمهٔ گوسفند و شتر و خر و گاو و آهو و امثال آن باشد و بضم اول و فتح ثانی مشدد دامان گیری باشد و آن پارچه ایست که بر سقف خانها مانند سایبان بندند و موی جمع شده را نیز گویند و بضم اول و فتح ثانی غیر مشدد زلف معشوق را می گویند و بکسر اول و فتح ثانی مخفف شکوه و شکایت باشد و دانهٔ انگور که از خوشه جدا افتاده باشد و راهے که در میان دو کوه واقع شده باشد۔

گله دوست - بفتح اول و ضم دال ابجد بر وزن همه دوست درد گلو را گویند۔

گله موش - بضم اول و فتح ثانی و میم بواو کشیده و بشین نقطه دار زده بید مشک را گویند و عربان بهرامج خوانند۔

گلیچه - بر وزن کلیچه جستن گلو را گویند و بعربی فواق خوانند و قرص آفتاب و ماه و قرص کوچک نان روغنی را هم گفته اند۔

گلیز - بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و بزاے نقطه دار زده آبے و لعابے را گویند که از دهن انسان و حیوان دیگر بر آید و بفتح اول هم گفته اند۔

گلیگان - با کاف فارسی در چهارم بر وزن گریزان گیاهے را گویند و آن گیاهے باشد بغایت گنده و بد بوے۔

گلیگر - بکسر اول و ثانی بتحتانی رسیده و کاف فارسی مفتوح براے قرشت زده گلکار و نبار را گویند۔

گلیم شوے - معروفست یعنی شخصے که گلیم و پلاس بشوید و ام باین معنی هم هست و بیخ خارے باشد که گل آنرا آذرگون خوانند و آن بیخ را چوبک اشنان گویند و بدان چیزها شویند خصوصاً پشم را بغایت پاکیزه سازد و بعضے از مشایخ محاسن را نیز بدان شویند و بعضے گویند بیخ زعفران است والله اعلم۔

گلیم گوشان - مردمے بوده اند مانند آدم لیکن گوشهاے آنها بمرتبه بزرگ بوده که یکے را بستر و دیگرے را لحاف می کرده اند و آنها را گوش بستر هم مے گویند۔

گلین گوے - بکسر اول و ثانی و سکون ثالث و نون گوے زمین و کرهٔ خاک را گویند۔

گل یوسف - بضم اول گل هستان افروز را گویند که گل تاج خروس باشد و بعضے [illegible] گفته اند۔

گلیون ۔ بفتح اول بر وزن افسون نوعے از اقمشہ کہ ہفت رنگ باشد چنانکہ ہر ہفت رنگ ادران توان دید وآن را بوقلمون ہم مے گویند ۔

بیان پانزدہم

در کاف فارسی با میم مشتمل بر ہشت لغت وکنایت

گمار ۔ بضم اول بر وزن شمار امر بگماشتن ست کہ شخصے را بر سر چیزے وکارے وا داشتن باشد وصدا وآواز پاے را نیز گویند ہنگام راہ رفتن ۔

گمانند ۔ بضم اول وفتح نون وسکون دال یعنی گمان میکنند وظن مے برد ۔

گمانہ ۔ بضم اول وفتح نون بمعنی گمان باشد کہ در مقابل یقین است وبعربی ظن مے گویند وبمعنی مردم را در گمان انداختن ہم ہست وچاہ اولی را نیز گویند کہ چاہ کنان بجہت دانستن اینکہ زمین آب دارد وآب آن چہ مقدار ودرست میکنند وچاہ جوے وچاہ کن را نیز گفتہ اند ۔

گمست ۔ بفتح اول وثانی وسکون سین بے نقطہ وفوقانی جوہریست فرومایہ وارزان ورنگ آن کبود بسرخی مائل میباشد ومعدن آن بمدینۂ طیبہ نزدیک ست گویند در پیالہ وظروف گمست ہر چند شراب خورند مستی نیاورد واگر قدرے ازان در قدح شراب اندازند ہمین خاصیت دہد واگر در زیر بالین گذارند وبخوابند خوابہاے خوش بینند ۔

گم شدہ لب دریا ۔ کنایہ از شخصے ست کہ شناوری و آب ورزی نداند ودر آب غرق شود ۔

گم کردہ سپے ۔ بمعنی سپے گم کردہ ہست کہ کنایہ از بی نشان باشد وکنایہ از کسے ست کہ کاسے را پنہان کند کہ دیگرے پیے بمطلب ومقصد آن کس نبرد ۔

گمہ ۔ بکسر اول وفتح ثانی نام رستنی باشد مانند رازیانہ وآنرا گوسفند وشتر ودواب خورند وبعربی قراح گویند وبضم اول

لہ صاحب تحفۃ المؤمنین گوید ... فوقانی ... وزاے معجمہ

اسم مغربی نباتی ست خوشبو وشبیہ برازیانہ وازان کوچکتر شعبہ او بیشتر ومتشبک وتخمش مانند انیسون ۱۲ ۔

نوعے از ماہی باشد ومعرب آن جمہ ہست بضم جیم وعربان ہمین لفظ مے خوانند ۔

گمیز ۔ بکسر اول وثانی تحتانی کشیدہ وبزاے نقطہ دار زدہ پیشاب را گویند کہ شاش باشد وبعربی بول خوانند ۔

بیان شانزدہم

در کاف فارسی با نون مشتمل بر نود لغت وکنایت

گن ۔ بکسر اول وسکون ثانی بمعنی صفت باشد ہرگاہ آنرا با کلمۂ ترکیب سازند ہمچو شرمگن وگرگن وامثال آن وافادۂ معنی صاحب ہم می کند یعنی صاحب شرم وصاحب گرکہ جرب دار باشد وبضم اول مخفف گند بود کہ خصیہ است ۔

گن ابلیس ۔ بضم اول یعنی خایۂ شیطان چہ گن بمعنی خصیہ باشد ودانۂ ہم ہست بسیار سخت وسیاہ رنگ بزرگی جوز بوا چون آنرا حرکت دہند وبجنبانند مغز آن در درون آن صدا کند اگر در زیر زن آبستن قدرے ازان دود کنند بآسانی بزاید وآنرا عربان حجر الولادۃ وحجر النسر نیز خوانند ۔

گنبد ۔ بضم اول وفتح باے ابجد وسکون ثانی ودال بے نقطہ نوعے از عمارت باشد مدور کہ از خشت وگل وگچ وآجر پوشند وغنچۂ گل را نیز گویند ونوعے از آئین بندی باشد کہ مانند گنبد بسازند وبعربی قبہ گویند وبمعنی جستن وخیز کردن ہم ہست ومطلق پیالہ را نیز گفتہ اند خواہ بدان شراب خورند وخواہ چیزے دیگر ۔

گنبد ۔ کنایہ از حباب ست وآن شیشہ مانندے باشد کہ بوقت باریدن باران بر روے آب بہم میرسد ۔

گنبد ازرق ۔ کنایہ از آسمان ست ۔

گنبد اعظم ۔ بمعنی فلک اعظم ست کہ فلک الافلاک باشد وعرش اعظم ہمان ست ۔

گنبد آفت پذیر ۔ کنایہ از آسمان ست ۔

گنبد تیز رو ۔ بمعنی گنبد آفت پذیر ست کہ کنایہ از آسمان باشد

گنبد چاربند - کنایه از آسمان ست باعتبار چار نقطه شرق و مغرب و شمال و جنوب و کنایه از دنیا هم هست باعتبار چار عنصر۔

گنبد جانستان - بمعنی گنبد تیزرو ست که کنایه از آسمان باشد۔

گنبد حراقه رنگ - بمعنی گنبد جانستان ست که کنایه از آسمان باشد۔

گنبد خضرا - بمعنی گنبد حراقه رنگ ست که کنایه از آسمان باشد۔

گنبد دوگشت - بمعنی گنبد خضرا ست که کنایه از آسمان باشد و آنرا گنبد دورگشت هم گفته اند که بجای دال در مرتبهٔ سیوم رای قرشت باشد۔

گنبد دولاب رنگ - بمعنی گنبد دوگشت باشد که کنایه از آسمان ست و آنرا گنبد دولابی هم می گویند۔

گنبد شنگرف - بمعنی گنبد دولاب رنگ ست که کنایه از آسمان باشد۔

گنبد صوفی لباس - بمعنی گنبد شنگرف ست که کنایه از آسمان باشد۔

گنبد طاقدیس - بمعنی گنبد صوفی لباس ست که کنایه از آسمان باشد۔

گنبد فیروزه خشت - بمعنی گنبد طاقدیس باشد که کنایه از آسمان باشد۔

گنبد گل - بضم کاف فارسی و سکون لام غنچهٔ گل را گویند و کنایه از پیالهٔ زرین هم بنظر آمده است۔

گنبد گیتی نورد - بمعنی گنبد فیروزه باشد که کنایه از آسمان ست۔

گنبد مایل - بامیم بالف کشیده و تحتانی مکسور و لام ساکن کنایه از فلک چهارم ست که فلک آفتاب باشد۔

گنبد معنبر - موی سر معشوق را می گویند اگرچه موی را بگنبد مناسبتی نیست اما چون این تشبیه را می توان کرد که معشوق سر برهنه کرده باشد۔

گنبد مقرنس - کنایه از آسمان ست و بعربی سما خوانند۔

گنبد نارنج و گنبد نارنگ - بمعنی گنبد مقرنس باشد که کنایه از آسمان ست۔

گنبد نیلوفری - بمعنی گنبد نارنج باشد که کنایه از آسمان باشد۔

گنبده - بروزن بتکده بمعنی گنبد ست و غنچهٔ گل و پیاله و کاسه و جستن و خیز کردن را نیز گویند۔

گنبدی - بروزن دنبلی بمعنی گنبد باشد و خیمه را نیز گویند که بیک ستون بر پای باشد و بمعنی جستن و خیز کردن هم هست۔

گنج - بضم اول و سکون ثانی و جیم بمعنی گنجایش ست که از گنجیدن و در آوردن و راست آمدن چیزی در چیزی و در آمدن در جای تنگ باشد و حصه و رسدی را نیز گویند که در میان جمعی از مردم کنند و بهر کس قسمتی رسانند و بفتح اول زر و گوهر باشد که در زیر زمین دفن کنند و بکسر اول بمعنی گیج و سرگشته و متحیر باشد و بمعنی صاحب عجب و تکبر و خودستای هم آمده است۔

گنجار - بفتح اول بروزن زنگار بمعنی غازه باشد و آن سرخیست که زنان بر روی مالند و آنرا اغازه و غنجار و غنجاره و غنجر و غنجره و غلغونه و گلگونه نیز خوانند۔

گنجاره - بروزن انگاره بمعنی غنجار ست که غازه و گلگونهٔ زنان باشد۔

گنج افراسیاب - نام گنجی ست که افراسیاب نهاده بود و پرویز آنرا بیافت و آن گنج چهارم ست از جملهٔ هشت گنج خسرو پرویز که گنج عروس و گنج بادآورد و دیبهٔ خسروی و گنج افراسیاب و گنج سوخته و گنج خضرا و گنج شادآورد و گنج بار باشد۔

گنج الهی - بکسر جیم و همزه کنایه از قناعت ست و کلام خدا را نیز گویند۔

گنج باد - بمعنی گنج بادآورد ست که گنج دوم باشد از جملهٔ هشت گنج خسرو پرویز و آن چنان بود که قیصر روم از بیم خزائن پدران خود را بکشتیها در آورده بجانب دریا گریزانیده بود اتفاقاً بادی و طوفانی برخاست و آن کشتیها را بجایی که خسرو . . . لشکرگاه ساخته بود آورد

و تمامی خزاین بدست خسرو آمد آنرا باین نام خوانند۔

گنج بادآورد - همان گنج بادست که گنج دوم خسرو پرویز باشد و آنرا گنج بادآور هم می‌گویند که بحذف دال آخر باشد و نام نوائی و لحنی هم هست که از جملهٔ سی لحن باربد گویند چون این گنج بدست خسرو افتاد باربد این لحن را ساخت و نواخت۔

گنج بار - بابای ابجد بالف کشیده و برای قرشت زده نام گنج هشتم خسرو پرویز است و آن بگنج گاو شهرت دارد و این تسمیت است که خسرو برهنمونی دهقانی یافت و آن گنج صد آفتابه پر از زر و جواهر بوده از جملهٔ دفاین ذوالقرنین این گنج را گنج شادآورد هم می‌گویند۔

گنج حکیم - اشاره بسورهٔ فاتحة الکتاب است که سورهٔ اول قرآن باشد۔

گنج خاکی - باخای نقطه دار بالف کشیده و کاف بتحتانی رسیده کنایه از آدم صفی علیه السلام و فرزندان او باشد که بنی آدم است۔

گنج خضرا - نام گنج ششم است از جملهٔ هشت گنج خسرو پرویز۔

گنج دار - بکسر جیم و دال بالف کشیده و برای قرشت زده نام نوائی و صوتیست از موسیقی۔

گنج دیبه - همان دیبهٔ خسرویست که نام گنج سوم خسرو پرویز باشد۔

گنج دیواربست - نام گنجی است که در زیر دیواری بود و آن دیوار نزدیک بافتادن شده بود خضر علیه السلام آن دیوار را راست کرد و بعضی گویند گنجی بود که آنرا در میان دیواربستی انبار و توده کرده بودند۔

گنجر - بروزن سنجر سرخی و غازه باشد که زنان بر روی مالند۔

گنج روان - نام گنج قارون است گویند پیوسته در زیر زمین حرکت می‌کند۔

گنجره - بروزن حنجره بمعنی گنجر است که غازه و سرخی زنان باشد که بر رخساره مالند۔

گنج سوخته - نام گنج پنجم است از جملهٔ هشت گنج خسرو پرویز و معنی ترکیبی آن گنج سنجیده است چه سخته و سوخته بمعنی سنجیده هم آمده است۔

گنج شادآورد - نام گنج هفتم است از جملهٔ هشت گنج خسرو پرویز۔

گنج شایگان - بعضی گویند همان گنج بادآورد است که گنج دوم خسرو باشد و چون شایگان چیزی را می‌گویند که لایق و سزاوار پادشاهان و ذخیره و مال بسیار و بی پایان باشد و این گنج بغایت بزرگ بود و جواهر بی نهایت داشت بنابر آن بدین نام خوانند۔

گنجشک - بضم اول و کسر ثالث معروفست و آن پرنده باشد که عربان عصفور خوانند و او را انگشتی نیز گویند و مرغ جوجه و مرغ کوچک را هم گفته اند و هر پرندهٔ کوچکی را باو نسبت کنند مغز سر او قوت باه دهد۔

گنج عروس - نام گنج اول است از جملهٔ گنجهای هشتگانهٔ خسرو پرویز گویند این گنج را قیصر روم جمع کرده و گذاشته بود و نام یکی از تصنیفات باربد هم هست۔

گنج فریدون - بکسر ثالث و فا [illegible] نام نوائیست از موسیقی۔

گنج گاو - نام گنجی است از گنجهای جمشید و آن در زمان بهرام گور ظاهر شد گویند دهقانی زمین را شیار میکرد [illegible] تا گاو بسوراخی رسید و آب با تمام آن سوراخ فرو رفت [illegible] از آن سوراخ [illegible] می‌آمد دهقان نزد بهرام آمد و احوال را گفت بهرام باستماع رفته فرمود آنجا را کندند عمارتی پیدا شد بس عالی اشاره بجهه کرد که در آن [illegible] باین خانه چون در آمدند دو گاو میش دیدند از طلا ساخته بودند و چشمهای آنها از یاقوت قیمتی بود و شکمهای آنها را پر از انار و سیب و امرود زرین کرده و درون میوه‌های زرین را پر از مروارید ساخته بودند و پیش هر گاو میشی آخوری از طلا بسته بودند و آنها را پر از جواهر قیمتی نموده و بر گاو میشها نام جمشید کنده بودند و بر اطراف گاو میشها اقسام جانوران پرنده و چرنده از طلا ساخته مرصع کرده بودند خبر به بهرام آوردند بهرام فرمود تمام آن گنج را [illegible]

بمستحقین و مردمان کم بضاعت دادند و در ممالک و مستحق و پریشان نماند که صاحب سامان نشد و نام لحن هفتم ست از سی لحن باربد۔

گنج گاوان ۔ همان گنج گاوست که از جمشید بود و بدست بهرام گور افتاد۔

گنج گاومیش ۔ بمعنی گنج گاوان ست که گنج جمشیدی باشد

گنج گاوس ۔ نام لحن هفتم ست از سی لحن باربد و آنرا گنج گاوهم مے گویند و رسم الخط این زبان به یک واوست۔

گنج گاه ۔ بروزن و معنی پنج گاه ست که شعبهٔ بلندی مقام [illegible] و شعبهٔ پستی آن مبرقع ست۔

گنجور ۔ بروزن رنجور خزانه دار را گویند

گنجوبر ۔ با واو و تحتانی مجهول رسیده بروزن سرد سیر لعنت زند و پازند بمعنی گنجورست که خزانه دار باشد و در جاے دیگر بجاے تحتانی باے ابجد نوشته بودند و الله اعلم۔

گنجه ۔ بروزن پنجه نام شهریست مشهور مابین تبریز و شروان و گرجستان و مولد شیخ نظامی علیه الرحمة ازینجاست و خر الاغ و دم بریده را نیز گویند و بعربی ابتر خوانند۔

گند ۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بوے بد را گویند و بضم اول بمعنی خایه باشد که بعربی خصیه خوانند۔

گندا ۔ بروزن عمدا چیزے را گویند که گندیده باشد و از آن بوے ناخوش آید۔

گندآور ۔ بضم اول و فتح واو بروزن خنیاگر مردم شجاع و دلاور و مردانه را گویند و سپه سالار را نیز گفته اند۔

گندائی ۔ بروزن و روائی بمعنی گندست که هر چیز بدبوے و گندیده و متعفن باشد

گند بیدستر ۔ بمعنی خایهٔ سگ بود و چه گند بمعنی خایه و بیدستر حیوانیست آبی شبیه بسگ و معرب آن جند بیدستر باشد و آنرا آش بچگان گویند و بعربی خصیة البحر خوانند۔

گندتر ۔ بفتح اول و کسر ثالث و سکون ثانی و زاے فارسی مخفف گنگ دژست و آن قلعهٔ بود که ضحاک در شهر بابل ساخته و آنرا بهشت گنگ نام نهاده بود و دران قلعه جادوگران و ساحران بسیار بودند اکنون خرابست و بجز تلے باقی نمانده و بر سر آن تل چاهے ست بسیار عمیق گویند که هاروت و ماروت دران چاه محبوس اند۔

گندسگ ۔ بضم اول و کسر ثالث و فتح سین بے نقطه تفسیر خصی الکلب ست و آن بیخے باشد مانند خصیة الثعلب و هر زوجے برهم چسپیده یکے بزرگ و دیگرے کوچک اگر مرد بزرگ آنرا بخورد و با زن جماع کند فرزند نرینه آورد و اگر زن کوچک آنرا بخورد مادینه خشک آن قطع شهوت کند و تر آن مقوی باه باشد و عربان آنرا قاتل اخیه گویند بواسطه آنکه آنها دو بیخ اند مانند دو زیتون برهم چسپیده و که یک سال یکے فربه و دیگرے لاغر میشود و سال دیگر آنکه فربه بود لاغر و آنکه لاغر بود فربه میگردد۔

گندش ۔ بکسر ثالث بروزن رنجش گوگرد را گویند و آن دو قسم ست احمر و ابیض گوگرد احمر یک جزو از اجزاے اکسیر ست و گوگرد ابیض یک جزو از اجزاے باروت۔

گندک ۔ بروزن اندک بمعنی گوگردست و باروت را نیز گویند۔

گندگیاه ۔ بفتح اول و کسر کاف فارسی بمعنی خرس گیاه است گویند شقاقل بیخ گندگیاه ست و خرس آنرا بغایت دوست میدارد و بعضے گویند کرفس صحرائی ست۔

گندم باآش ۔ گندم را گویند که حلیم باشد۔

گندمه ۔ بروزن ترجمه گرهے باشد سخت و آن از بدن آدمی برمی آید و عربان تولوک می گویند و فارسیان ازخ۔

گندنا ۔ بفتح اول و ثالث و نون بالف کشیده معروفست و آن سبزے باشد خوردنی گویند چون خواهند روغن بلبان را بیازمایند گندنا را با آن چرب سازند و بر چراغ دارند اگر افروخته شود خالص است و الا نه اگر تخم گندنا را در سرکه ریزند ترشی آنرا برطرف کند۔

گندناگوهر - نباتیست که آنرا علقم می گویند و آن حنظل است که هندوانهٔ تلخ باشد و بعضی گویند گندناگوهر بیاره هندوانهٔ تلخ است که بوتهٔ حنظل باشد.

گندناگون - با کاف فارسی بمعنی سبز رنگ باشد چه گون بمعنی رنگ و لون هم آمده است.

گنده - بضم اول و فتح ثالث معروف است که در مقابل باریک باشد و کوفتهٔ بزرگ را نیز گویند که از گوشت سازند و در شله و پلاو و آش اندازند و گلوله که از خمیر بجهت یکسته نان کنند و گرهی که از بدن برآید و درد کند و بعربی ثؤلول خوانند و بفتح اول بوی بد و هر چیز که بدبو شده باشد.

گنده پیر - زنان پیر سال خورده را گویند.

گنده پیر کابلی - پیرزالی بوده جادوگر و ساحره در کابل.

گنده مغزی - بفتح اول و میم و سکون غین نقطه دار کنایه از تکبر کردن و سخنان متکبرانه گفتن و هرزه و یاوه بر زبان راندن و درشتی و کج خلقی نمودن باشد و شخصی را نیز گویند که این صفات داشته باشد.

گنشر - بفتح اول و ثانی و سکون رای بی نقطه نام جنگ گاه سلطان محمود غزنوی با پادشاه توران باشد.

گنگ - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی چند معنی دارد ۱- نام بتکده ایست از بتکدهای چین ۲- رودخانهٔ باشد بسیار بزرگ در ملک هندوستان و منبع آن کوههای سوالک است و از ملک هندوستان و بنگاله گذشته بعمان میریزد و هندوان بدان اعتقاد بسیار دارند و در آن آب غسل کردن و مردهای خود را سوختن و خاکستر و استخوانهای آنها را در آن آب ریختن فوز عظیم و سبب درجات و مزیل سیآت میدانند ۳- نام بتخانه ایست در ترکستان و گویند آن بتخانه را کیکاوس ساخته است ۴- نام جزیره ایست درمیان دریا ۵- هر چیز خمیده و کج و کوژ را گویند عموماً و کوژ مادرزاد را خصوصاً ۶- نام کوهیست و عربان کوه را جبل میگویند ۷- نام بادیست که بسبب سودا در بدن مردم بهم میرسد و بن موهای می خارد و تا موی را نکنند خارش برطرف نمی شود ۸- نام شهریست که در شرقی ختا واقع است گویند شب و روز همیشه در آنجا یکسان است یعنی هریکی از ده ساعت می باشد و هوای آن در نهایت اعتدال بود چنانکه پیوسته در آنجا بهار باشد و گنگ دژ همان است ۹- نیکو و خوب و زیبا را گویند ۱۰- نام شهر تاشکنت است که آنرا چاج هم می گویند ۱۱- نام قبلهٔ پیشینیان است که بیت المقدس باشد و بضم اول معروف است و آنرا لال گویند و بعربی ابکم خوانند یعنی شخصی که بایما و اشاره حرف زند نه بزبان و لوله که بجهت راه آب از سفال سازند و در زیر زمین بهم وصل کنند.

گنگار - بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی بالف کشیده و رای بی نقطه زده مار را گویند که تازه پوست افکنده باشد.

گنگ بهشت - نام قلعه ایست که ضحاک در شهر بابل ساخته بود و چاه هاروت و ماروت در آنجاست و آنرا بهشت گنگ نیز گویند و نام شهری هم هست در حدود مشرق از بلاد ترک منسوب بخوبرویان و در آن شهر معبدیست مشهور بنقشبند بار.

گنگ دژ - بکسر دال ابجد و سکون زای فارسی نام قلعه ایست که ضحاک در شهر بابل ساخته بود و نام موضعیست در حدود مشرق که بقیة الارض مشهور است و آرامگاه پریان باشد و آنجا پیوسته روز و شب یکسان است یعنی هر یک دوازده ساعت است.

گنگ دژ هخت - بضم ها و سکون خای نقطه دار و تای قرشت نام بیت المقدس است و بسریانی ایلیا خوانندش و پیش ازین قبلهٔ بیت المقدس بوده و حالا نیز قبلهٔ نصاری است و بکسر ها هم گفته اند.

گنگ دژ هرج - بضم ها و سکون رای قرشت و جیم بمعنی گنگ دژ هخت است که بیت المقدس باشد و بکسر ها نیز آمده است و بکسر اول و فتح دال ابجد و زای هوز و رای قرشت هم گفته اند که بروزن نیم نبرجد باشد.

گنگ دژ هوخت - بضم ها و سکون واو و خای نقطه دار

و فوقانی بمعنی کنگ دژ و برج ست که بیت المقدس باشد و بتخانه را نیز گویند۔

گنگ ده زبان ـ بکسر ثالث کنایه از گل سرخ ست و آنرا گنگ صد زبان هم میگویند باعتبار صد برگ۔

گنگل ـ بروزن صندل هزل و ظرافت و مزاح و مسخرگی را گویند۔

گنگلاج ـ بضم اول و فتح ثالث و لام بالف کشیده و بجیم زده شخصی را گویند که در زبانش گرفتگی باشد و عربان الکن خوانندش و بسکون ثالث هم گفته اند۔

گنور ـ بروزن تنور نام قلعه ایست از ولایت هندوستان در جانب مالوه۔

گنوره ـ بضم اول و فتح راے قرشت بمعنی کننده و سازنده باشد یعنی شخصی که کارے میکند و چیزے می سازد۔

بیان هفتدهم

در کاف فارسی با واو مشتمل بر یک صد و نود و هفت لغت و کنایت

گو ـ بفتح اول و سکون ثانی زمین پست و مغاک را گویند و بمعنی شجاع و دلیر و مبارز و پهلوان و مهتر و محتشم و بزرگ هم آمده است و بضم اول بمعنی گوے باشد که آنرا با چوگان بازند و آنکه جامه و گریبان را ست گویند و بمعنی خرد و کوچک هم بنظر آمده است و امر بگفتن هم هست یعنی بگو و با ثانی مجهول گاو را نیز گویند که عربان بقر خوانند۔

گوا ـ بضم اول و ثانی بالف کشیده مخفف گواه است و بعربی شاهد گویند۔

گواچه ـ باجیم فارسی بروزن دعا گو ریسمانے باشد که در روزهاے عید از درخت آویزند و بران نشینند و در هوا آیند و روند۔

گواچه ـ بضم اول و فتح جیم فارسی بمعنی گواچه ست و آن ریسمانے باشد که از جاے آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند۔

گوار ـ بروزن خمار مخفف گوار است که نقیض گلوگیر باشد و آن هر چیز بود از خوردنی و آشامیدنی که در حلق بآسانی رود و زود هضم شود و بفتح اول طائفهٔ از صحرا نشینان باشند در هندوستان۔

گوارا ـ بضم اول بروزن بخارا نقیض گلوگیر است و هر چیز را گویند که ذائقه را خوش آید و بحلق بآسانی رود و زود هضم شود۔

گواران ـ بروزن خداوان بمعنی گوارا است که خوردنی لذیذ و زود هضم باشد۔

گوارد ـ بروزن شمارد یعنی هضم کند و هضم شود و بتحلیل رود۔

گوارش ـ بضم اول بروزن گذارش ترکیبے باشد که بجهت هضم نمودن طعام سازند و خورند و معرب آن جوارش باشد۔

گوارشت ـ بسکون فوقانی بمعنی گوارش ست که مرکبے باشد که بجهت هضم طعام خورند۔

گوارون ـ بروزن همایون جوششے باشد که بسبب سودا بر پوست آدمی پیدا شود و روز بروز بهن گردد و پوست را درشت گرداند و بعربی قوبا گویند۔

گواره ـ بفتح اول بروزن شراره مخفف گهواره است و بعربی مهد خوانند و گله گاو و گاومیش را نیز گویند و بمعنی خانهٔ زنبور هم آمده است۔

گواز ـ بفتح اول بروزن نماز چوب دستی باشد که گاو و خر و سائر ستوران را بدان رانند و بادون چوبین را هم گفته اند و معرب آن جواز باشد و بمعنی اول بضم اول هم بنظر آمده است۔

گوازه ـ بفتح اول بروزن ملازه بمعنی گواز است و آن چوبے باشد که ستوران را بدان رانند و بادون چوبے را هم گویند و بزاے فارسی بمعنی مسخرگی و مزاح و مردم خوش طبع هم آمده است و انداره و اشنه را نیز گویند که لنگی و روپاک باشد۔

گواش ـ بضم اول بروزن قماش بمعنی صفت و رنگ و لون باشد و بفتح اول هم آمده است۔

گواشمه - بفتح اول و میم بر وزن نداشته دامنی را گویند و آن مقنعه و روپاکی باشد که زنان بر سر اندازند.

گواشیر - بفتح اول بر وزن تباشیر نام ولایتیست و در آن فیروزهٔ سفید رنگ کم بها بهم میرسد و بمعنی گاوشیر هم هست و آن صمغ درختیست که در دواها بکار برند گرم و خشک است در دوم و سوم.

گوال - بضم اول بر وزن و معنی جوال ست و جوال معرب آنست و بمعنی بالیدن و نمو کردن و اندوختن و جمع نمودن هم آمده است و بمعنی مالش و مالیدن هم هست اعم از آنکه چیزی را بر چیزی بمالند یا کسی را مالندگی کنند و بفتح اول نیز گفته اند و بزبان هندی گاوبان را گویند یعنی شخصی که محافظت گاو کند.

گوالیدن - بضم اول و فتح اول هر دو آمده است بمعنی بالیدن و نمو کردن اعم از نبات و حیوان.

گوان - بفتح اول بر وزن روان جمع گو است که پهلوانان و دلیران و شجاعان و مردمان باشکوه و نهیب باشند.

گوانجی - بفتح اول و سکون رابع و جیم بتحتانی کشیده بمعنی دلیر و پهلوان باشد و سردار گوان را نیز گویند که سپه سالار باشد.

گوانگله - بضم اول و فتح ثالث تکمه و حلقه را گویند که بر گریبان پیراهن و غیره دوزند چه گو بمعنی تکمه و انگله حلقه باشد که گوی را دران اندازند و گاهی آن حلقه را بی گوی هم گوانگله میگویند و همچنین گوی را نیز بی انگله و جوز گره را هم گفته اند و آن گوی از گره باشد و کنایه از آفتاب هم هست.

گوباره - بر وزن جوباره بمعنی دوم گواره است که گله گاو و میش و گاو باشد و جایگاه گاوان را نیز گویند.

گوپال - با بای فارسی بر وزن رومال نام مبارزی بوده از خویشان پادشاه روس و بمعنی عمود و گرز آهنین و تخت و اورنگ آهنین و چوبین هم آمده است.

گوپان - با ثانی مجهول بر وزن و معنی چوپان است که شبان باشد و با بای ابجد هم آمده است لیکن بمعنی گواره بان یعنی شخصی که گاو و گاو میش را بچرانیدن می برد.

گوبشا - بضم اول و سکون ثانی مجهول و فتح بای ابجد و شین نقطه دار بالف کشیده بزبان ژند و پاژند انگبین را گویند و بعربی عسل خوانند.

گوبیا - با ثانی مجهول بر وزن لوبیا بلغت ژند و پاژند زبان را گویند و بعربی لسان خوانند.

گوپازه - بکسر بای فارسی و فتح زای نقطه دار طعامی است متعارف در بلخ و آن بگه پیاز بلخی اشتهار دارد.

گوت - بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی کفل و سرین مردم را گویند و بضم اول و ثانی مجهول بزبان ترکی نیز همین معنی دارد.

گوج - بفتح اول و ثانی و سکون جیم صمغ درخت را گویند و بضم اول و سکون ثانی و جیم بزبان ترکی بمعنی زور و قوت باشد.

گوچاه - با جیم فارسی بر وزن همراه گوی را گویند که چندان عمیق نباشد و بن آنرا توان دید.

گوچی - با جیم فارسی بر وزن اوچی بمعنی گو و دال و جای عمیق باشد.

گود - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی گو باشد که جای عمیق و پست و مغاک است و بضم اول و فتح ثانی مخفف گویدست که از گفتن باشد.

گوداب - بضم اول بر وزن و معنی دوشاب است و آشی را نیز گویند که از گوشت و برنج و نخود و مغز گردگان پزند و قاتق آنرا از سرکه و دوشاب کنند و آنرا آش حبشی خوانند و بعضی گویند طعامی است که در زیر بریان پزند و آنرا بریان پلاو خوانند و بمعنی دوم بجای دال زای نقطه دار هم آمده است و اصح آنست.

گودر - بفتح اول و ثالث بر وزن کوثر نام علفیست از جنس مرغابی که گوشت آن بغایت بد بوی می باشد و بچه گاو را نیز گویند اگر بسالا باشد و بچه گوزن را هم گفته اند که گاو کوهی است.

و پوست گوسالہ را هم می گویند و نوعی از غلّه خود رو هم هست در میان زراعت گندم و جو که آنرا جو در و جو دره خوانند و نام پسر شاپور و نام یکی از پهلوانان ایران باشد۔

گودرز ۔ بضم اول و فتح ثالث و سکون راے بے نقطه و زاے نقطه دار نام دو پادشاه هست از ملوک اشکانی اول نام پسر شاپور که ولیعهد پدر خویش بود و در زمان او معابد و مساجد بسیار خراب شد و ظلم و جور بغایت رسید و او پنجاه و هفت سال پادشاهی کرد و عیسی علیه السّلام در زمان او بوجود آمد و دوم پسر ایران شاه که بعد از پدر پادشاه شد و سی سال پادشاهی کرد و نیز نام دو پهلوان دیگر ست از ایران یکی پسر قارن بن گاوه آهنگر که حکومت صفاهان کرد و دیگری پسر کشواد که پدر گیو باشد و نام مرغی هم هست که بیشتر بر کنارهاے آب نشیند و چیزی را نیز گویند که خرق و التیام نپذیرد یعنی از هم جدا نشود و بهم نیاید و این معنی در فلکیات جاریست لاغیر۔

گودره ۔ بفتح اول و ثالث و رابع بمعنی گودرست که غلّه خودرو و بچهٔ گاو و گوزن و پوست گوساله و نوعی از مرغابی و نام پسر شاپور و نام پهلوانی باشد از ایران۔

گور ۔ بفتح اول و سکون ثانی و راے قرشت آتش پرستانی را گویند که بدین و ملت زردشت باشند و ایشان را مغ میگویند بضم میم و سکون غین نقطه دار و قومی و قبیله باشند از کنار هندوستان و نام شهری بوده در دار الملک بنگاله و اکنون خرابست و بضم اول و ثانی مجهول بمعنی قبر باشد و آن جائیست که مردهٔ آدمی را در آن گذارند و دشت و صحرا و هموار را نیز گویند و ازین جهت ست که خر دشتی را گور خری گویند و بمعنی خر دشتی هم آمده است که گور خر باشد و آنرا بعربی حمار الوحش خوانند گویند نگاه کردن بر چشم او قوت چشم افزاید و صحت چشم را نگاه دارد و منع نزول آب کند و لقب پادشاهی هم بوده از ساسانیان که او را بهرام گور می گفتند و بمعنی شراب و عیش و عشرت هم بنظر آمده است۔

گوراب ۔ با ثانی مجهول بر وزن شوراب نام شهریست که از مرو شاهجان تا آنجا چهار روزه راه است و میدانی را نیز گویند که بجهت اسپ دوانی ساخته باشند و گنبدی که بر سر قبر پادشاهان سازند و چاقشور ساق کوتاه پشمی را نیز گفته اند که بجهت دفع سرما در زیر موزه پوشند و معرب آن جوراب است و زمین شوره زاری باشد در صحرا که از دور آب ماند و آنرا سراب می گویند۔

گورابه ۔ با ثانی مجهول بر وزن رودابه نام موضعیست که گور پدران رستم در آنجاست و گنبدی را نیز گویند که بر سر قبر پادشاهان سازند۔

گوراگور ۔ بضم کاف فارسی بر وزن زوراز ور بمعنی زوداز و دست که مبالغه در زودی و جلدی و تندی و تیزی باشد۔

گوربا ۔ بضم اول و فتح ثالث چاقشور ساق کوتاه پشمی باشد که در زمستان در زیر کفش و موزه پوشند و معرب آن جوربست و کفش نمدی را هم گفته اند۔

گورِ بامدفون ۔ بکسر ثالث کنایه از آن ماهی باشد که یونس علیه السّلام را فرو برده بود و باین معنی بجاے باے ابجد نون هم بنظر آمده است۔

گورِ بافک ۔ پرنده ایست که خانهٔ از خاشاک نرم سازد مانند جوراب و از شاخهاے درخت آویزد و او را بعربی دصعه خوانند۔

گورچشم ۔ پارچه باشد ابریشمی که بوقت بافتن چشم گور خر بران نقش کنند مانند پارچه که آنرا چشم بلبل می گویند و آنرا بعربی معیّر خوانند بر وزن مخیّر۔

گورخان ۔ با خاے نقطه دار بر وزن مولتان نام پادشاه چین باشد و بهرام گور را هم می گفته اند۔

گوردین ۔ با دال ابجد بر وزن پوستین بمعنی گلیم و پلاس باشد و جامه پشمین را نیز گویند۔

گورس ۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و سین بے نقطه بمعنی گرسنه ست که از گرسنگی باشد۔

گورشگافه ۔ با ثانی مجهول شخصی را گویند که شبها گور و قبر را

بشگافند و کفن مرده را ببرد و او را غربال بناش می گویند بروزن نقاش۔

گورک ۔ بروزن بوبک سنگ گازرے را گویند یعنی سنگے که گازران جامه بران زنند و شویند۔

گورگانی ۔ باکاف فارسی بروزن مولتانی تیماج و سختیان را گویند و بازاے نقطه دار و زاے فارسی هر دو آمده است۔

گورگور ۔ باکاف فارسی بروزن سورمور بمعنی گورا گورست که زود زود و جلد جلد باشد و نوعے از پرنده هم هست که آنرا غرچل مے گویند۔

گورگیاه ۔ گیاهیست که گورخر آنرا برغبت تمام خورد و چون بخایند مزهٔ قرنفل دهد طلگی کند و بعربی اذخر و طیب العرب خوانند۔

گورماست ۔ ماستے را گویند که از شیر گورخر باشد و ماستے هم که صحرانشینان سازند و آن ماست چکیده ایست که شیر خام دران داخل کنند و برهم زنند و خورند۔

گورن ۔ بضم اول و ثانی مجهول و فتح ثالث و سکون نون بمعنی حلقه زدن مردم باشد و بعضے گویند باین معنی ترکیست۔

گورنفس ۔ بکسر ثالث و فتح نون و فا و سکون سین بے نقطه کنایه از تن و بدن آدمی ست۔

گوره ۔ بفتح اول و ثالث نام قبیله ایست در ملک هندوستان

گوری ۔ بضم اول بروزن حوری بمعنی عشرت و نشاط و بعشرت و نشاط رفتن باشد و دویدن بماند گورخر را هم گفته اند

گوز ۔ بفتح اول و ثانی و سکون زاے نقطه دار مخفف گوزن است که گاو کوهی باشد و بسکون ثانی گردگان را گویند و معرب آن جوزست و بضم اول هم بمعنی گردگان و هم بادے را گویند که با صدا از راه پایین برآید و بدر اینز گفته اند که در مقابل شپاک ست چه هر گاه گویند با نغزان نغزی و با گوزان گوزی مراد این باشد که با نیکان نیکی و با بدان بدی و بمعنی مقل هم آمده است و بهترین آن مقل ازرق است و بعضے گویند نبات مقل ست یعنی علف مقل و مقل صمغیست که ازان بهم رسید

و بتری فصل پائیز باشد۔

گوزاب ۔ بفتح اول بروزن مهتاب آشے را گویند که از گوشت و برنج و نخود و گردگان پزند۔

گوزاز ۔ بضم اول و سکون آخر که زاے نقطه دار باشد نام پرنده ایست خوش آواز شبیه به بلبل۔

گوزاگند ۔ بفتح اول و کاف فارسی بروزن و معنی جوز اغند است که معرب آن باشد و آن شفتالوی پست خشک که درون آنرا از مغز گردگان پر کرده باشند۔

گوزبان ۔ با ثانی مجهول و باے ابجد بروزن بوستان پاردم چاروا را گویند و آن چرم پاروے باشد که در زیر دم ستوران گذارند۔

گوزبن ۔ بفتح اول و ضم باے ابجد درخت گردگان را گویند و بضم اول هم درست ست۔

گوزد ۔ بفتح اول بروزن اوحد بمعنی جعل باشد و آن جانوریست که سرگین را گلوله کند و غلطاند و ببرد۔

گوزده ۔ بضم اول و فتح دال نوعے از صمغ باشد که رنگ آن بسرخی زند و از بوتهٔ خارے حاصل میشود که آنرا جو مو می گویند و بعربی عنزروت خوانند و بفتح زاے فارسی هم آمده است و نیز جانورے باشد شبیه بملخ که شبها فریاد کند۔

گوزشکسته ۔ کنایه از آسمان است۔

گوزغه ۔ بفتح اول و ثالث و غین نقطه دار غوزهٔ غلاف پنبه را گویند معرب آن جوزغه است۔

گوزک ۔ بضم اول بروزن بوبک کعب پا را گویند۔

گوزگانی ۔ باکاف فارسی بروزن مولتانی تیماج و سختیان را گویند و بازاے فارسی هم بنظر آمده است۔

گوزگره ۔ بفتح اول بروزن و معنی جوزگره است و آن نوعے از گره باشد خوش نما و خوش طرح که مانند تکمه بر چیزها بندند۔

گوزکنا ۔ بضم کاف تازی و نون بالف کشیده یعنی جوز زمین چه کنا بمعنی زمین هم آمده است و آن چیزیست که

بهندی داتوره وعوام تاتوله وبعربی جوز ماثل وجوز ماثم وجوز ماتا وجوز مهائل وجوز مقاتل وجوز زب گویند۔

گوزگند۔ باکاف فارسی بروزن نوشخند سخنان لاف و گزاف ودروغ را گویند۔

گوزگندم۔ بفتح اول بیخ گیاهیست که در نظر چنان نماید که گویا پنج شش دانهٔ گندمست که بر هم چسپیده اند وخوردن آن منع آرزوی خاک خوردن کند گویند اگر یک کیله از آن را باده رطل عسل وسی رطل آب نیک درهم آمیزند و در ظرفی کرده سرآنرا بگیرند در ساعت شراب رسیده خوشگوار گردد وآن شراب قریبی آورد و قوت باه دهد وآنرا معرب کرده جوز جندم خوانند۔

گوزن۔ بفتح اول وثانی وسکون ثالث ونون نوعی از گاو کوهی باشد وشاخهای او بشاخهای درخت خشک شده ماند گویند آب گوشهای چشم او تریاق زهرهاست۔

گوزه۔ باثانی مجهول بروزن روزه غلاف وغوزه خشخاش و پنبه وپیلهٔ ابریشم وامثال آن را گویند وبازای فارسی هم آمده است۔

گوزهر۔ بفتح اول وکسر ثانی وفتح ثالث وسکون ها وراء قرشت عقدهٔ راس وذنب را گویند وآن دو نقطهٔ تقاطع فلک حائل ومائل قمرست ومعرب آن جوزهر باشد۔

گوزمخ۔ بضم اول ومیم وسکون خای نقطه دار غلاف گل خرما را گویند۔

گوزینه۔ بفتح اول بروزن لوزینه حلوایی را گویند که از مغز گردگان پزند۔

گوساله۔ معروفست که بچهٔ گاو باشد وبمعنی شتر بچه وفیل بچه وهر چیز که آن کوچک وخردسال باشد هم هست وگو بمعنی خرد وکوچک نیز آمده است وگاهی گاهی بطریق کنایه بجوانان بی عقل اول عمر هم استعمال کنند۔

گوسالهٔ فلک۔ کنایه از برج ثورست که برج دوم باشد از جملهٔ دوازده برج فلک۔

گوسفندکشان۔ بضم کاف روز عید قربان را گویند۔

گوست۔ بروزن پوست کوفتگی وکوفته شده را گویند وبمعنی کوس هم هست که نقارهٔ بزرگ باشد۔

گوش۔ باثانی مجهول بروزن موش معروفست وبعربی اذن گویند وبمعنی کنج وگوشه هم آمده است ونام فرشته ایست که موکل است بر مهمات خلق عالم ونام روز چهاردهم از هر ماه شمسی باشد وفارسیان درین روز جشن کنند وعید سازند وآنرا سیر سور گویند ودرین روز سیر برادر پیاز خورند وگوشت را باگیاه وعلف پزند وبا چوب وهیزم وگویند این باعث امان یافتن از مس ولامسهٔ جن است وبدان دوای امراض کنند که منسوب بجن است ودرین روز نیکست فرزند بکتب دادن وپیشه آموختن وبمعنی نظر ومنتظر وانتظار نیز آمده است وبمعنی حفظ ومحافظت هم هست۔

گوشاسپ۔ بضم اول وثالث بالف کشیده وسین بی نقطه وبای فارسی زده بمعنی خواب دیدن باشد که عربان رؤیا گویند وبمعنی احتلام وشیطانی شدن هم هست وجوانی را نیز گویند که هنوز خطش ندمیده باشد۔

گوش افتادن۔ کنایه از کر شدن وناشنودن گوش باشد۔

گوشان۔ باثانی مجهول بروزن جوشان عصیر وفشردهٔ انگور را گویند۔

گوشانه۔ بروزن روزانه بمعنی گوشه وکمین گاه باشد۔

گوش آوائی۔ باداو بالف کشیده بتحتانی زده شخصی را گویند که هر چیز شنود خوب فهم کند ویاد گیرد۔

گوش بدر۔ بکسر بای ابجد وفتح دال وسکون رای بی نقطه بمعنی گوش بر آوازست که منتظر وانتظار کش باشد۔

گوش برداشتن۔ کنایه از ناامید شدن وقطع نظر کردن از انتظار باشد ودر جای دیگر بمعنی انتظار کشیدن بنظر آمده است۔

گوش بر در داشتن۔ کنایه از انتظار کشیدن ومنتظر بودن باشد۔

گوش بستر - بکسر بای ابجد و سکون سین بی نقطه و فتح تای قرشت نام شخصی بود که چون اسکندر ذو القرنین متوجه شهر بابل می شد در اثنای راه بکوهی رسید بس عظیم و در دامن آن کوه دریائی بود لشکریانش بشکار مشغول شدند و مردی را یافتند بزرگ جثه و درشت اعضا و پر موی و پهن گوش گویند پهنی گوش او بمثابهٔ بود که چون خوابیدی یک گوش را بستر و گوش دیگر را لحاف کردی نزد اسکندر آوردند تحقیق احوال او کردند نام او را پرسید گفت که مصرعه مرا گوش بستر نهادند نام

گوش پیچ - بمعنی گوشمال است و پارچه را نیز گویند که بجهت دفع سرما بر دور سر و گوش پیچند۔

گوش پیچیده - کنایه از شاگرد باشد و گوشمال داده را نیز گویند۔

گوشت - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی نام یکی از شش آوازهٔ موسیقی است که آن نوروز و مایه و سلمک و گوشت و شهناز و گردانیه باشد۔

گوشتاب - بر وزن بو نقاب بمعنی گوش پیچ است که گوشمال و پارچهٔ باشد که بر دور گوش پیچند۔

گوشتاسپ - بسکون سین بی نقطه و بای فارسی بمعنی احتلام و شیطانی شدن باشد و منقار مرغان را نیز گویند۔

گوشت آهنج - بفتح ها و سکون نون و جیم قلابی را گویند که بدان گوشت از درون دیگ بیرون آرند و غلیواج را نیز گفته اند که زغن باشد۔

گوشت آهنگ - با کاف فارسی بر وزن و معنی گوشت آهنج است که قلاب گوشت از دیگ بر آوردن و غلیواج باشد۔

گوشت ربا - بضم رای قرشت و بای ابجد بالف کشیده غلیواج را گویند که زغن باشد و گوشت ربای هم گفته اند بایتحتانی در آخر و گویند یک سال نر و یک سال ماده می باشد و بعضی شش ماه گفته اند و قلابی را نیز گویند که گوشت را بدان از دیگ بیرون آرند۔

گوش خارک - با خای نقطه دار بالف کشیده و فتح را و سکون کاف بمعنی گیاهی که بدان گوش خارند و جانوری را نیز گویند بسیار پای که بگوش مردم رود و آدمی را بی آرام سازد و بسا باشد که هلاک کند و آنرا هزار پا هم می گویند۔

گوش خاریدن - کنایه از توقف کردن و مکث نمودن و فکر کردن و در فکر شدن باشد۔

گوش خبه - این لغت را در فرهنگ جهانگیری بفتح رابع و بای ابجد بمعنی گوش خارک آورده که میل گوش پاک کن و جانور بسیار پای باشد که در گوش رود و آنرا گوش خزک نیز گویند و باین معنی بجای بای ابجد یای حطی هم بنظر آمده است و الله اعلم۔

گوش خز - بفتح خا و سکون زای هر دو نقطه دار جانوریست که آنرا هزار پای گویند۔

گوش خزک - بفتح رابع و خامس و سکون کاف بمعنی گوش خزست که هزار پا باشد۔

گوش خورده - کنایه از گوشمال خورده باشد۔

گوشدار - با دال ابجد بر وزن هوشیار محافظت کننده و نگاه دارنده را گویند و امر باین معنی هم هست یعنی نگهدار و محافظت کن۔

گوش داشتن - بمعنی متوجه شدن باشد و کنایه از دیدن و نگاه داشتن و نگاه کردن نیز هست۔

گوش زد - کنایه از سخنی و حرفی بود که یکبار دیگر شنیده شده باشد و نیز سخنی باشد که به شخصی بگویند تا وقتی از اوقات بکار آن شخص یا دیگری آید۔

گوش سرای - بفتح سین بی نقطه و رای قرشت بالف کشیده و تحتانی زده کسی را گویند که هر چه بشنود نیکو فهم کند۔

گوشک - با ثانی مجهول بر وزن موشک دو گوشت پاره را گویند که بر سر حلقوم آدمی که مجرای طعام ست میباشد و آنرا به عربی لوزتان خوانند و صاحب ملازه را نیز گویند و اورا کام فرود آمده هم مے گویند و تصغیر گوش باشد که بعربی اذن خوانند۔

گوش کرد - ماضی گوش کردن ست یعنی شنید و نگاهداشت و نگاه کرد و دید۔

گوش کردن - بمعنی شنیدن و نگاهداشتن و نگاه کردن باشد۔

گوش کشتن - کنایه از سخن شنیدن و متوجه شدن باشد۔

گوش کشیدن - بمعنی گوش کشتن ست که کنایه از سخن شنیدن و متوجه شدن باشد۔

گوش لب - بر وزن نوش لب آنکه خطش هنوز نه دمیده باشد۔

گوش ماهی - صدف را می گویند و آن غلاف مروارید ست و پیاله را نیز گویند که از صدف سازند۔

گوش موش - بکسر ثالث گیاهے ست که آنرا مرزنگوش خوانند و آن خوشبوے باشد و برگ آن بگوش موش میماند و بعربی آذان الفار خوانند۔

گوش نهادن - بکسر نون کنایه از سخن شنیدن و متوجه شدن باشد و کنایه از ترک دادن و واگذاشتن هم هست

گوشوارهٔ فلک - کنایه از ماه نو باشد که ماه یکشبه است و بعربی هلال گویند۔

گوشهٔ باغ گرفتن - کنایه از گوشه نشینی و خلوت گزیدن باشد۔

گوشهٔ بالش - کنایه از گوشه و کنار مسند باشد۔

گوشهٔ جام شکسته - کنایه از ماه نو باشد که هلال گویند۔

گوشیار - بر وزن هوشیار نام حکیمے بوده از فارس و شیخ ابو علی سینا شاگردی او کرده۔

گوک - بضم اول و سکون ثانی مجهول و کاف فارسی بمعنی تکمهٔ گریبان باشد و آنرا گوے گریبان هم مے گویند و داهناے سختے که در اعضا بهم میرسد و درد می کند و عربان ثولول خوانندش و بمعنی گوساله هم آمده است که بچهٔ گاو باشد۔

گوگار - با کاف فارسی بر وزن مودار نام جانوریست که سرگین را گلوله کند و بگرداند و غلطان غلطان بسوراخ خود برد و آنرا اعربان خنفساء میگویند۔

گوگال - بر وزن گوپال بمعنی گوگارست که سرگین گردانک باشد و عربان خنفساء گویندش۔

گوگرد - بکسر کاف فارسی و سکون را و دال بے نقطه جوهریست که آنرا کبریت هم میگویند و آن چهار نوع میباشد سفید و زرد و سرخ و سیاه و بعضے گویند چشمه ایست روان چون منجمد گردد کبریت شود و بعضے گویند معدنیست و آن بخارے باشد دخانی که بعضے از ان در زیر زمین منجمد میشود و بعضے از فرجهاو ترکهاے کوه بر می آید و در اطراف آنها بر روے هم مے نشیند و گوگرد می شود و گوگرد احمر از جواهرست و معدن آن در وادی موران مے باشد و موران آنجا مقابل بزمی مے شوند گویند در شب مانند آتش می درخشند چنانکه روشنائی آن چند فرسخ میرود و چون از معدن بیرون آورند این خاصیت ندارد و آن جزو اعظم اکسیرست چنانکه سیماب را ابو الارواح خوانند آنرا ابو الاجساد نامند گرم و خشک است در چهارم و اقسام آن منافع بسیار دارد

گوگردانک - با دال بالف کشیده و فتح نون و سکون کاف سرگین گردانک باشد و اورا اعربان جعل و خنفساء خوانند و ترکان قیقور + ش + گویند۔

گوگه - بضم اول و ثانی مجهول و فتح کاف فارسی بمعنی اول گوساله باشد که بچهٔ گاو ست و بمعنی گوگ هم هست که گوے گریبان و تکمه باشد و داهنائے را نیز گویند سخت که در عصبهاے آدمی بهم میرسد و درد می کند و پخته نمی شود و آنرا بفارسی اژخ و بعربی ثولول خوانند و معرب آن قوقه است۔

گول - بضم اول بروزن غول بمعنی ابله و نادان باشد و بمعنی مکر و فریب هم هست و آبگیرے را نیز گویند که اندک آب در ان ایستاده باشد و بمعنی چند هم آمده ست و آن پرنده ایست منحوس که در ویرانها و خرابها بسر برد و بیشتر شبها پرواز کند و بفتح اول پشمینه ایست با مویهاے آویخته و آنرا درویشان پوشند و بعربی دلق گویند۔

گولاج - بضم اول و ثانی مجهول و لام بالف کشیده و جیم ساکن نام حلوائیست که آنرا لابرلاے گویند۔

گولاد - بروزن فولاد نام پهلوانیست ایرانی۔

گولانج - بسکون نون و جیم بمعنی گولاج ست که نوعے از حلوا باشد و بعضے گویند نانیست در غایت نزاکت که از سفیدهٔ تخم مرغ و نشاسته پزند و در شربت قند اندازند و خورند۔

گولخ - باثانی مجهول بروزن دوزخ بمعنی گلخن باشد که آتشگاه حمام باشد۔

گوکخن - باثانی مجهول بروزن کوهکن بمعنی گلخن است که آتشگاه حمام باشد۔

گولغنجه - بضم اول و غین نقطه دار و سکون نون و فتح جیم فارسی غازه و گلگونهٔ زنان را گویند و آن سرخے باشد که بر روے مالند۔

گوله - باثانی مجهول بروزن لوله بمعنی گلوله است خواه کوچک باشد از براے بازی کردن و خواه بزرگ باشد از براے توپ و منجنیق و بمعنی خارپشت هم آمده است و کوزهٔ آبخورے را نیز گویند۔

گوم - بروزن موم گیاهیست خوشبوے و آن را بعربی اذخر گویند۔

گومست - بفتح اول و سکون ثانی و کسر میم و سکون سین بے نقطه و فوقانی نام کتابیست که پیغمبر مجوسان که جوست نام داشت فرود آمده بود و گویند آن کتاب را هفتاد شتر بر مے داشت مجوسان آن پیغمبر را کشتند و آن کتاب را سوختند۔

گومشون - بضم اول و سکون ثانی و [illegible] و شین نقطه دار بواو کشیده و بنون زده بزبان ژند و پاژند بمعنی ایشان و ایشان و آنها باشد۔

گومن - بروزن سوزن بلغت ژند و پاژند بمعنی این باشد و بعربی هذا گویند۔

گومه - باثانی مجهول و فتح ثالث خانه را گویند که از چوب و نے و علف سازند۔

گون - بضم اول و سکون ثانی و نون بمعنی رنگ و لون باشد چه گلگون گلرنگ را گویند و بمعنی طرز و روش و قاعده و قانون و صفت نیز آمده ست و بضم اول و کسر ثانی نام شهریست از شهرهاے فارس و معرب آن جون باشد۔

گونا - بضم اول و نون بالف کشیده بمعنی گونه و رنگ و لون باشد چه گوناگون بمعنی رنگارنگ ست و غازه که زنان بر روے مالند و بمعنی طرز و طور و روش و قاعده و قانون و صفت هم آمده ست و بلغت ژند و پاژند بچه و برهٔ گوسفند را گویند۔

گوناب - بروزن خوناب سرخی و گلگونه باشد که زنان بجهت زیبائی بر رخساره مالند۔

گوناگون - بمعنی رنگارنگ و جنس جنس و انواع باشد۔

گونجی - بضم اول و کسر ثانی و سکون نون و جیم بتحتانے کشیده بمعنی عزیز و گرامی باشد و بمعنی شجاع و دلیر و پهلوان هم آمده است۔

گون ژده - بفتح زاے فارسی و دال ابجد [illegible] شوره مزه بمعنی زنجره ست و آن جانورے باشد [illegible] بلخ که شبها آواز طولانی کند۔

گونسته - بروزن گلدسته [illegible]

گونند - بروزن موبند جو الدوزر اگویند۔

گونه - بضم اول و فتح نون بمعنی رنگ و لون باشد و

گلگونہ وغازہ رانیز گویند کہ زنان بر رخسارہ مالند و بمعنی عارض و رخسار ہم ہست کہ بعربی خد گویند و ہر دو طرف سرین و کفل را نیز گفتہ اند و ترجمۂ لفظےست کہ بعربی جنس میگویند و اجناس جمع این و گونہا و گوناگون جمع آن۔

گونہ گون ۔ بمعنی گوناگون ست کہ رنگارنگ و جنس بجنس و انواع باشد۔

گونیا ۔ بضم اول و سکون ثانی و ثالث و تحتانی بالف کشیدہ تختۂ باشد مثلث قائم الزاویہ مر استادان بنا را کہ کجی و راستے عمارت را از ان دریابند و نیز افزارے باشد درودگران را و ریسمانے را ہم مے گویند کہ استادان بنا چون خواہند عمارتے بسازند آن را بکشند و رنگ عمارت بریزند۔

گوہ وارہ ۔ بفتح اول و واو بروزن و معنی گہوارہ است و بعربی مہد گویند و گلہ گاؤ و گاومیش را نیز گفتہ اند۔

گوہ ۔ بضم اول و فتح ثانی و ظہور ہا مخفف گواہ است۔

گوہر ۔ بروزن جوہر بمعنی مروارید ست کہ بعربے لولو خوانند و مطلق جواہر را نیز گفتہ اند و بمعنی اصل و نژاد و فرزند باشد و بمعنی ذات ہم آمدہ ست چہ ہرگاہ گوہرے گویند مراد از ان ذاتی باشد و بمعنی سر نہانی و صفات پوشیدہ کہ ظاہر شود و عقل و فرہنگ ہم ہست و بمعنی عوض و بدل نیز آمدہ ہست و باین معنی غریب ست و جوہر معرب آن باشد۔

گوہر آدم ۔ بمعنی ذات و اصل آدم باشد و فرزند آدم را نیز گویند و خاک را ہم گفتہ اند و عربان تراب خوانند۔

گوہر آسمان ۔ کنایہ از اصل و جرم آسمان ست و کنایہ از کواکب ہم ہست۔

گوہر آگین ۔ ہر چیز کہ دران جوہر نشاندہ باشند و کنایہ از مردم شجاع و دلاور و پہلوان ہم ہست۔

گوہران ۔ بروزن جوشقان چہار عنصر را گویند کہ کرۂ خاک و آب و ہوا و آتش ست۔

گوہر تر ۔ بکسر رابع و فتح فوقانی و سکون رائے قرشت کنایہ از اشک چشم باشد۔

گوہر خانہ خیز ۔ کنایہ از حضرت رسالت پناہ محمدی صلوات اللہ علیہ و آلہ است۔

گوہر خاسے ۔ بمعنی گوہر خانہ خیز ست کہ کنایہ از حضرت رسالت پناہ محمدی صلوات اللہ علیہ و آلہ باشد۔

گوہر زاسے ۔ بمعنی بزرگ زادہ و اصل زادہ باشد چہ گوہر بمعنی اصل و نژاد ہم آمدہ است و بمعنی نیکوکار و عادل و خردمند و فصیح نیز ہست۔

گوہر سفتن ۔ کنایہ از انشاسے سخن کردن و قصہ خوانے باشد و آن را گہر سفتن ہم مے گویند۔

گوہر شکستن ۔ کنایہ از دست دادن دولت و منصب و کنایہ از خندیدن و خندہ کردن باشد۔

گوہر کش ۔ بفتح کاف تازی و سکون شین نقطہ دار دست برنجن و دستینۂ مرصع را گویند و بکسر کاف فارسی ہم آمدہ است یعنے گوہر دل چہ کش بمعنی دل باشد۔

گوہر مریخ صفت ۔ کنایہ از انگشت و زغال باشد و آن را گوہر صفت مریخ ہم مے گویند۔

گوہر مطہر ۔ بکسر رابع ہر چیز پاک و پاکیزہ و سرہ و پاک اصل و نیکو را گویند۔

گو ملک ۔ بضم میم و سکون لام و کاف کنایہ از پادشاہ اولو باشد و پادشاہ را نیز گویند۔

گوہر نیم سفت ۔ معروف ست و کنایہ از کلام سربستہ باشد یعنی چنان گویند کہ ہمہ کس نفہمند و کنایہ از کلامے است کہ تمام قواعد و قوانین و صنائع و بدائع سخن دران صرف نشدہ باشد۔

گوہری ۔ بروزن جوہری چیزے را گویند کہ از گوہر ساختہ باشند و خداوند اصل و نسب را نیز گفتہ اند و جواہر فروش و جواہر شناس را ہم مے گویند و بمعنی ذاتی ہم ہست کہ در مقابل عرضی ست۔

گوہریدن - یعنی چیزے را بچیزے عوض و بدل کردن -

گوے - بروزن موے بمعنی تکمه باشد که گو گریبان است ومطلق گلوله را نیز گویند عموماً و گلوله که از چوب سازند و با چوگان بازند خصوصاً و امر بگفتن هم هست یعنی بگوے -

گویا - بروزن جویا بمعنی گوینده و سخن کننده باشد و زبان را نیز گویند که بعربی لسان خوانند و ساز سیر آهنگ را نیز گفته اند و بمعنی ظاهرا و غالباً هم آمده است -

گوی انگله - بفتح همزه و کاف فارسی تکمه و حلقه را گویند که بر گریبان پیراهن وغیره دوزند چه گوے بمعنی تکمه و انگله بمعنی حلقه باشد که گوے را دران اندازند و گاہے آن حلقه را نیز گوے انگله می گویند و بمعنی جوز گره نیز آمده است و آن نوعے از گره باشد و کنایه از آفتاب هم هست -

گویای گهواره - کنایه از حضرت عیسیٰ علیه السلام است و گویاے مهد هم مے گویند -

گوی باز - معروف ست یعنی شخصے که چوگان بازی کند و بازیگرے را نیز گویند که چند عدد گوے الوان در دست گرفته یک یک را بر هوا اندازد و بگیرد و نام روز نوزدهم است از ماههاے ملکی -

گوی بردن - کنایه از زیادتی کردن و فائق آمدن باشد -

گویر - بفتح اول و ثانی بتحتانی مجهول رسیده و برای بی نقطه زده پاکار و بیشکار را گویند و بمعنی سراب هم آمده است و آن شوره زمینے ست در صحرا که از دور آب می ماند و بمعنی صحرا هم بنظر آمده است -

گوی زر و گوی زری - کنایه از آفتاب است -

گویس - بروزن نفیس ظرف و اناے شیرو ماست را گویند -

گوی ساکن - کنایه از کرهٔ زمین ست و نقطهاے را نیز گویند که بر خط گذارند -

گویست - بفتح اول و ثانی بتحتانی مجهول رسیده و بثالث فوقانی زده بمعنی کوفتگی و ضربے باشد که از سنگ و چوب و لگد و مشت و امثال آن بکسے رسد و بضم اول و کسر تحتانی هم آمده است و بمعنی کوفته شده و کوفته گردیده هم هست -

گویسته - بفتح اول بروزن نبخته بمعنی کوفته شده باشد -

گویسه - بروزن هریسه بمعنی گویس باشد که ظرف و اناے شیر و ماست ست -

گوی سیم و گوی سیمین - کنایه از ماه باشد -

گویش - بروزن حشیش بمعنی گویس ست که ظرف و اناے دوغ و ماست باشد و بروزن سوزش ترجمهٔ مقاله باشد -

گوی شدن - کنایه از سر بزانو نهادن و در مراقبه رفتن باشد -

گویشه - بروزن همیشه بمعنی گویش است که ظرف و اناے شیر و ماست باشد -

گویک - بروزن خویک تکمه و گوے گریبان را گویند -

گوی گردان - جانوریست که سرگین را گلوله کند و بغلطاند و بیرد و بعربی جعل و خنفسا گویند -

گوی گردانک - بازیادتی کاف بمعنی گوی گردان است که خنفسا باشد -

گوینده - بروزن سوزنده بمعنی زبان ست که عربان لسان گویندش و بمعنی سخن گوے و قصه خوان و معنی قائل و خواننده و ساز سیر آهنگ هم هست و مطربے را نیز گویند که نقش و صورت بسیار بخاطر داشته باشد -

گویه - بروزن مویه بمعنی غار باشد و آن گوے و شگافے است که در کوهها بهم رسد و بیشتر مردم فقیر در انجا بسر برند -

بیان هیجدهم

در کاف فارسی با ها مشتمل بر پانزده لغت و کنایت

گه - بفتح اول و سکون ثانی مخفف گاه است که بمعنی وقت و زمان و تخت پادشاهان و بوتهٔ زرگران که طلا و نقره در آن گذارند و بمعنی جاے و مقام [illegible]

بارگاہ و چراگاہ و منزلگہ و بمعنی زود ہم آمدہ است کہ عبارت از صبح زود باشد۔

گہان۔ بروزن نہان بمعنی جہان ست کہ عالم و دنیا باشد بلغت فارسی و شیراز۔

گہبار۔ بابای ابجد بروزن رفتار بمعنی گاہ بار و گاہنبار است کہ پیش ازین گفتہ شد و آن شش روزیست کہ خدای تعالی عالم را در ان شش روز آفریدہ است و فارسیان گویند آن شش گاہ باشد و ہر گاہے نامے و مدتے دارد و بابات و نام ہر یک را در لغت گاہنبار بتفصیل مذکور ساختیم۔

گہبارہا۔ بروزن رفتارہا بمعنی گہبارست و آن شش روزیست کہ خدای تعالی دران عالم را آفرید۔

گہر۔ بروزن ہنر مخفف گوہرست کہ مروارید و اصل و نسب و نژاد و فرزند و ذات و صفات و سرہنگی و عقل و فرہنگ و عوض و بدل باشد و بعضے گویند گہر جمع گوہرست۔

گہرخانۂ اصلی۔ کنایہ از جوار و قرب حق سبحانہ و تعالی است۔

گہرعقد فلک۔ بکسر ثالث کنایہ از ستارہای آسمانی است۔

گہرگستر۔ بمعنی جوانمرد باشد و ناصح و واعظ را نیز گویند۔

گہزن۔ بروزن رہزن یکے از ادوار کفش دوزیست۔

گہلہ۔ بفتح اول بروزن بہلہ گاورسہای طلا و نقرہ باشد و انگارۂ زر و طلا و نقرہ را نیز گویند کہ ہنوز آنرا ایہن نکردہ و سکہ نزدہ باشد۔

گہن۔ بضم اول و سکون ثانی و نون کرمے را گویند کہ چوبہا خورد و خوردۂ آن مانند آرد از چوب فرو ریزد و آن آرد را بعربی نشارہ خوانند۔

گہنبار۔ بفتح اول و بای ابجد بروزن سمن زار بمعنی گہبارست و آن شش روزے باشد کہ خدای تعالے عالم را بیافرید۔

گہنبارہا۔ بروزن سمن زارہا بمعنی گہنبارست و آن شش روزیست کہ درآن عالم را خدای تعالی آفرید۔

گہوارۂ فنا۔ کنایہ از عالم و دنیاست۔

گہولی۔ بروزن قبولی عوض و بدل کردن چیزے باشد بچیزے دیگر۔

بیان نوزدہم

در کاف فارسی با یای حطی مشتمل بر چہل و سہ لغت و کنایت

گی۔ بفتح اول و سکون ثانی پرندہ ایست کہ پر آن ابلق می باشد و بر تیر نصب کنند و بکسر اول لفظے ست کہ معنی حاصل مصدر دہد و بمعنی بودن باشد و قتے کہ در آخر کلمہ در آید ہمچو خواندگی و بخشندگی۔

گیا۔ بکسر اول مخفف گیاہ است کہ علف باشد و محوطۂ دہ را نیز گویند۔

گیاخن۔ بفتح اول بروزن فلاخن بمعنی نرمی و آہستگی در کارے کردن بہ نرمی و آہستگی و استواری باشد۔

گیاشیر۔ بکسر اول شیرۂ گیاہ را گویند مطلقا ہر گیاہ کہ باشد۔

گیاغ۔ بروزن چراغ بمعنی گیاہ ست کہ علف باشد۔

گیاہ آبگینہ۔ گیاہیست کہ آبگینہ را بدان جلا دہند سرفۂ کہنہ را نافع باشد و آنرا بعربی شجرۃ الزجاج خوانند۔

گیاہ قیصر۔ بکسر ہا و فتح قاف دارو ئیست کہ اکلیل الملک خوانند و اورام مفاصل و احشار را نافع ست۔

گیاہ نمناک۔ بکسر ہا و فتح نون بروزن سیاہ غمناک سبزہ ایست کہ آنرا خرفہ و پرپہن مے گویند و بعربی بقلۃ الحمقا خوانند۔

گیبر۔ بفتح اول و ضم بای ابجد و سکون ثانی و رای قرشت نوعے از پیکان تیر باشد۔

گیتی۔ بکسر اول و فوقانی و سکون ثانی و تحتانی دنیا و روزگار و جہان را گویند و [illegible] ہست و گلیست

بسیار خوشبوست کہ از دریاے بصرہ آورند و باتاے مثلثہ ہم بنظر آمدہ است در مؤید الفضلا۔

گیتی بان - بمعنی نگاہ دارندۂ دنیا و روزگارست و کنایہ از پادشاہ ہفت اقلیم باشد چہ گیتی بمعنی دنیا و بان نگاہدارندہ و محافظت کنندہ را گویند۔

گیتی پژوہ - بضم باء و زاے فارسی بمعنی دنیا طلب و طالب دنیا باشد چہ گیتی بمعنی دنیا و پژوہ طالب و خواہان و جویان باشد و کنایہ از پادشاہ است۔

گیتی نورد - بمعنی جہان گرد باشد چہ گیتی بمعنی جہان و نوردیدن بمعنی گردیدن ست و کنایہ از آفتاب عالمتابست و کنایہ از اسکندر ہم ہست و اسپ را نیز گویند۔

گیج - بکسر اول و سکون ثانی و جیم بمعنی پریشان و پراگندہ خاطر باشد و شخصے را نیز گویند کہ بسبب صدمہ دماغ او پریشان شدہ باشد و احمق و ابلہ و متحیر و سرگشتہ و حیران را نیز گویند و باین معنی با جیم فارسی ہم بنظر آمدہ است و شہ و ستاے و صاحب عجب و تکبر را ہم گفتہ اند۔

گیجہ - بکسر اول و فتح جیم بمعنی گیج ست کہ پریشان و پراگندہ و متحیر و سرگشتہ و حیران باشد۔

گیجیدہ - بروزن پیچیدہ بمعنی دماغ پریشان شدہ و سراسیمہ گشتہ و سرگردان و حیران گردیدہ باشد۔

گید - بکسر اول و سکون ثانی و دال ابجد مرغ گوشت ربا را گویند کہ غلیواج ست و او شش ماہ نر و شش ماہ مادہ میباشد و بعضے گویند یک سال نر و یک سال مادہ است چنانکہ مشہور است کہ شخصے را شخصے پرسید کہ راست است کہ غلیواج شش ماہ نر و شش ماہ مادہ میباشد جواب داد کہ از کسے باید پرسید کہ یک سال غلیواج بودہ و بنا بر آنست کہ کسے را کہ بے دولت و غیرت و حمیت نباشد بگید نسبت کنند و گیدی گویند۔

گیر - بکسر اول و سکون ثانی و راے قرشت بمعنی ایغ ست و آن تیزی و تلخی باشد کہ [illegible] کارگاہ امثال آن

بہم میرسد۔

گیرا - با اول و ثانی رسیدہ و ثالث بالف کشیدہ بمعنی سرفہ باشد و آن بیشتر بسبب ہوازدگی بہم میرسد۔

گیرخ - بکسر اول و فتح راے بے نقطہ و سکون ثانی و خاے نقطہ دار بمعنی رحل باشد و آن چیزیست کہ از چوب سازند و مصحف و کتاب بر بالاے آن گذارند و خوانند۔

گیرنگ - بروزن بے رنگ نام قصبہ باشد از اعمال ابیورد و آن بلدہ ایست از خراسان۔

گیرودار - بمعنی فرماندہی و حکمرانی باشد۔

گیروی - بروزن بے موے نام پہلوانیست ایرانی۔

گیرہ - بروزن خیرہ سبد کوچک را گویند و آن ظرفیست کہ از چوب و نے و گیاہ و امثال آن بافند۔

گیریان - بیاے حطی بروزن شیروان بمعنی فدا باشد یعنی بہ لے کہ خود را یا دیگرے را بدان از بلا برہانند و بمعنے گریان ہم ہست کہ گریہ کنان باشد۔

گیس - بکسر اول و سکون ثانی و سین بے نقطہ مخفف گیسو باشد کہ موے سر زنان است۔

گیسودار - بادال ابجد بروزن نیکوکار معروفست و کنایہ از سید و مولازادہ و پیرزادہ ہم ہست۔

گیل - بثانی مجہول بروزن فیل گیلان را گویند و آن ولایتے باشد معروف از تبرستان و بزبان گیلانی رعیت و روستائی و مردم عامی را گویند۔

گیل دارو - بکسر اول چیزے باشد سیاہ رنگ و آن را بساحل دریاے خزر یابند و آنرا نر و مادہ میباشد و کدو دانہ را نافع است کہ کرم شکم باشد و معرب آن جیل داروست۔

گیلاک - بثانی مجہول بروزن سیاک بزبان گیلان مردم عامی و روستائی و رعیت را گویند۔

گیلہ - بروزن حیلہ نام جائے و مقامے است۔

گیلی - بروزن فیلی منسوب بگیل را گویند و نام طائفۂ ہم ہست

از ترکان و بعضے گویند گیلی طائفہ باشند از گلیم پوشان۔

گیمیا۔ بروزن سیمیا بمعنی ریا ست کہ نوعے از جامہ و پارچہ نفیس لطیف باشد۔

گین۔ بروزن سین بمعنی صاحب و خداوند باشد چون با کلمہ ترکیب کنند یعنی در آخر آن کلمہ در آورند ہمچو غمگین و شرمگین و بمعنی صفت ہم ہست ہر گاہ با وصف مرکب سازند و بعضے گویند بمعنی پر ست کہ در مقابل خالی باشد چہ گین در اصل آگین بودہ و معنی آن پر از غم و پر از شرم باشد۔

گینہ۔ بروزن سینہ مخفف آگینہ ہست کہ آئینہ باشد۔

گیو۔ بکسر اول و ثانی مجہول بروزن دیو نام پسر گودرز است کہ کیخسرو را بعد از ہفت سال دید و از ترکستان بایران آورد و بفتح اول بروزن عمو بمعنی گویا باشد کہ سخن کنندہ ہست و زبان را نیز گویند کہ بعربی لسان خوانند و بمعنی ظاہر و غالباً ہم استعمال میشود۔

گیور۔ بروزن زیور در لغت بمعنی نقل کنندہ و سخن رانندہ و قصہ خوان و افسانہ گوئے باشد و در اصطلاح بمعنی حس مشترک است و آن اول قوتے ست مرتب در مقدم تجویف دماغ و اجتماع صور محسوسات پیش او باشد کہ اگر او نباشد ناحکم نتوانیم کرد کہ این سفید ست و آن سیاہ و این ساکن ست و آن متحرک۔

گیوگان۔ با ثانی مجہول و کاف فارسی بروزن میہمان نام پہلوانے ست ایرانی کہ پسر او گرازہ نام داشتہ۔

گیومرت۔ بفتح اول و ثانی بثالث کشیدہ و میم مفتوح براء تائے قرشت زدہ نخستین کسے راگویند کہ در عالم پادشاہی کرد و بمعنی ترکیبی این لغت زندہ گویاست چہ گیو بمعنی گویا و مرت بمعنی زندہ آمدہ ہست و در میان متاخرین بکاف تازی و ثائے مثلثہ مشہور ست و حالانکہ این رسم فارسی قدیم ست و در کلام فارسی قدیم ثائے مثلثہ نیامدہ ہست واللہ اعلم۔

گیوہ۔ با ثانی معروف بروزن میوہ نام پادشاہ زمین خاوران است و او یکے از مبارزان شاہ کیخسرو بن سیاوخش بودہ و با ثانی مجہول نوعے از کفش و پاے افزار ست کہ روے آن را از ریسمان دوزندہ و تہ آنرا از لتہ سازند و آن را کفش جاگی نیز گویند۔

گیہ۔ بظہور ہا بروزن سیہ مخفف گیاہ باشد کہ علف ہست۔

گیہا۔ بکسر اول و فتح ثانی و ثالث بالف کشیدہ بلغت زند و پاژند گیاہ و علف را گویند۔

گیہان۔ بفتح اول بروزن پیمان بمعنی دنیا و روزگار و جہان باشد۔

گفتار بست و سوم

از کتاب برہان قاطع در حرف لام با حروف تہجی مشتمل بر بست و دو بیان و محتوی بر سی صد و ہشتاد و شش لغت و کنایت

بیان اول

در لام با الف مشتمل بر ہفتاد و نہ لغت و کنایت

لا۔ بمعنی لاف و گزاف و ہرزہ گوئے و پر گوئے باشد و در عربی بمعنی نہ ست کہ نقیض آرے باشد و بمعنی نفی ہم ہست ہمچو لا الٰہ الا اللہ۔

لاب۔ بروزن باب بلغت یونانی آفتاب را گویند و نام پسر ادریس علیہ السلام ہم ہست و بعضے گویند نام حکیمے ہست کہ اسطرلاب را او وضع کردہ ہست و بعضے دیگر

گویند نام پسر اسطرست و اسطر نام پادشاہے بودہ از یونان ۔
لابرلا ۔ بالام بروزن پار جا بمعنی تو بر تو و تہ بر تہ باشد
و نام نوعے از حلوا ہم ہست ۔
لابہ ۔ بروزن تابہ بمعنی سخن باشد و اظہار اخلاص با نیاز تمام
را نیز گویند و بمعنی چرب زبانی و چاپلوسی و تملق و فروتنی و عجز
و نیاز و خواہش ہم ہست و فریب و بازی دادن را ہم
مے گویند و چیزے را نیز گویند کہ از سر تا پاے چیزے بپیچند ۔
لابیدن ۔ بروزن و معنی لافیدن کہ سخنان زیادہ از حد خود
گفتن باشد و بمعنی پر گوئی و ہرزہ گوئی ہم ہست ۔
لاتو ۔ با تحتانی بواو کشیدہ نردبان و زینہ پایہ را گویند و
بمعنی گردنا ہم ہست و آن چوبے باشد مخروطی و میخے کوچک
بر سر آن نصب کردہ اند و اطفال ریسمانے بران بپیچند و
نوعے بر زمین اندازند کہ مدتے چرخ زند و تلہ را نیز گویند کہ
آلت گرفتار شدن حیوانات ست ۔
لاج ۔ بروزن باج مرادف رشوت ست و بمعنی برہنہ
و عریان باشد و سگ مادہ را نیز گویند ۔
لاچ ۔ باجیم فارسی بمعنی بازی و فریب لاغ باشد کہ بمعنی
سخرہ و ظرافت ست ۔
لاجورد ۔ بفتح واو و سکون را و دال بے نقطہ سنگے
است کبود کہ از ان نگین انگشتر سازند و حمایہ کردہ بجہت
مذہبان و نقاشان بعمل آورند و تفریح و تقویت کند و بدخشی
آن بہتر از دز مارسے باشد ۔
لاجورد خم ۔ بضم خاے نقطہ دار و سکون میم کنایہ از
آسمان ست و آنرا خم لاجورد ہم مے گویند ۔
لاجوردی سقف بمعنی لاجورد خم ست کہ کنایہ از آسمان باشد ۔
لاجوردینہ خم بمعنی لاجوردی سقف ست کہ کنایہ از آسمان باشد ۔
لاچی ۔ بروزن کاچی قاقلہ باشد و آنرا ہال و ہیل نیز
گویند و داخل ادویہ حارہ در طعام کنند ۔
لاخ ۔ بروزن شاخ بمعنی جاے و مقام باشد لیکن بدون
ترکیب گفتہ نمی شود ہمچو سنگ لاخ و دیو لاخ و رود لاخ یعنے
جاے سنگ و جاے دیو و جاے رودخانہ و بمعنی بسیار و انبوہ
نیز آمدہ ست و باین معنی ہم تنہا گفتہ نمی شود و بغیر ازین سہ محل
در جاے دیگر استعمال نشدہ ست ۔
لاخشتہ ۔ بکسر ثالث بروزن آغشتہ نوعے از آش آرد
باشد و بعضے گویند آش تتماج ست ۔
لاخشہ ۔ بروزن فاحشہ بمعنی لاخشتہ ست کہ نوعے از
آش آرد باشد یا آش تتماج ست ۔
لاخہ ۔ بفتح ثالث بمعنی پینہ و پارہ باشد و لاخہ دوز پینہ
دوز را گویند ۔
لاخیز ۔ بروزن خالیز سیلاب باشد ۔
لاد ۔ بروزن شاد بمعنی دیوار باشد چہ سرلاد سر دیوار
و بن لاد بن دیوار را گویند و بنیاد و بناے دیوار را نیز
گفتہ اند و اصل ہر چیز را ہم مے گویند و در مقام سبب و
جہت نیز گفتہ می شود مثل اینکہ ہر گاہ گویند لاد برین مراد
این باشد کہ بنا برین و بدین سبب و ازین جہت و ہر چینہ
و ردہ را نیز گویند از دیوار گلی کہ بر بالاے ہم گذارند و بمعنی
دیباے نازک و تنک و لطیف و خوش قماش باشد و در عربی
نیز ہمین معنی دارد و خاک را ہم مے گویند و بعربی تراب
خوانند و مخفف لادن ہم ہست و آن نوعے از مشمومات
است یعنی بوے کردنیہا و نام شہر لار بودہ ست در قدیم
و درین زمان دال برا تبدیل یافتہ ست و ہر گل و شگوفہ
را نیز گویند و بمعنی آبادانی ہم آمدہ ست کہ در مقابل خرابی
است و قلعہ را نیز گویند ۔
لادن ۔ بروزن دادن نوعے از مشمومات ست یعنی
بوے کردنی و آن مانند دوشاب سیاہ مے باشد و آن را
عنبر عسلی گویند و در دواہا بکار برند و آن از زمین گیستان
حاصل میشود باین طریق کہ گیاہے از ان زمین روید بلادن
آغشتہ باشد و بز آن گیاہ را دوست میدارد و بہنگام چرا ریش و

موے بدن بزبدان آلوده بے شود بعد از ان جدا میسازند وانچه بر ریش بز آلوده باشد بهتر از انست که بر موے ران واعضاے دیگر گویند اگر در زیر دامن زنے که بچه مرده در شکم داشته باشد بخور کنند بچه مرده از مشیمه بیرون آید۔

لادنه ۔ بکسر ثالث وفتح نون گیاہے باشد که از پوست ساق آن ریسمان سازند۔

لاده ۔ بروزن ساده بمعنی بے عقل واحمق وابله باشد و سگ ماده را نیز گویند۔

لارجان ۔ باجیم بروزن خاکدان نام کوہے است در طبرستان گویند در ان کوه چشمه ہست که هر قطره که از ان میچکد سنگ میگردد۔

لاژ ۔ بسکون زاے فارسی نام دہے ست از مضافات جام که از دار الملک خراسان ست۔

لاژورد ۔ بازاے فارسی بروزن ومعنی لاجورد ست وآن سنگے ست کبود که نقاشان ومصوران بکار برند گویند اگر زنے خواهد که بچه او ساقط نشود نیم درم لاجورد را با روغن زیت آمیخته بخود برگیرد بچه بسلامت بماند تا بظهور آید۔

لاس ۔ بروزن طاس ابریشم فرومایه باشد وبمعنی ز ابریشم نیز ہست وابریشم پاک نکرده را هم مے گویند وماده هر حیوانے باشد عموماً وسگ ماده را گویند خصوصاً۔

لاسکوی ۔ بفتح سین بے نقطه وکاف وواو وتحتانی رسیده نام جانوریست کوچک وخوش آواز۔

لاش ۔ بروزن فاش بزبان مرغزے بمعنی تاخت و تاراج وغارت باشد ومرغز نام جائے ومقامے است و بمعنی ضائع وزبون وفرومایه وبے اعتبار نیز گفته اند و بمعنی هیچ باشد وچیز اندک وکم وکوچک را نیز گویند۔

لاشکن ۔ باکاف بروزن بادزن نام کوهیست نزدیک بملک روس وباین معنی بحذف شین نقطه دار هم آمده است۔

لاشه ۔ بروزن ماشه آدم واسپ وخر لاغر وپیر د

زبون را گویند ومرده جمیع حیوانات را نیز گفته اند۔

لاغ ۔ بروزن باغ هزل وظرافت وخوش طبعی باشد وبمعنی فریب وبازی وفریب وبازی دادن وبازی کردن ومسخرگی نمودن هم ہست وبمعنی بد دل وبددلی ودل بد کردن هم آمده است۔

لاغوس ۔ باغین نقطه دار بروزن ناقوس بزبان رومی در مؤید الفضلا خرگوش را گویند وبعربی ارنب وبختائی توشقان خوانند گویند پاے وے تا بازن باشد آبستن نشود واگر پنیر مایه او را با مسکه وعسل حل کنند هر زنے که بخورد دیگر آبستن نشود واگر بخود برگیرد آبستن گردد۔

لاغون ۔ بروزن هامون بلغت رومی بمعنی لاغوس باشد که خرگوش است۔

لاغینه ۔ بروزن آدینه درختیست که آب از بالاے آن بتدریج فرود آید وجمع شود وباین معنی بحذف نون هم بنظر آمده است که لاغیه باشد وبجاے نون تاے مثلثه هم دیده شده است که لاغیثه باشد والله اعلم۔

لاغیه ۔ بروزن بادیه نباتیست وآن را گلے باشد مانند گل شبت وزنبور عسل گل آنرا خورد وچون برگ یا شاخ از ان جدا کنند شیر بسیارے از وے برآید گرم وخشک است در سوم اگر از چوب آن بر آبے که ماهی داشته باشد اندازند همه ماهیان بر روے آب افتند ودر عربی سخن باطل و زن بیهوده گوے را گویند۔

لاف ۔ بروزن کاف کلام فضول وعبارت کشاده وخویشتن ستائی وخودنمائی باشد وبے حیا وبیحیائی را نیز گویند۔

لافیس ۔ بافاے تحتانی کشیده وبسین بے نقطه زده نام دیویست که مردم را در نماز وسوسه کند وباین معنی بجاے حرف ثالث قاف هم بنظر آمده است۔

لاک ۔ بروزن خاک بمعنی طغاره وکاسه وکاسه چوبین باشد

ولاک پشت وکاسہ پشت را نیز گویند و نام رنگیست مشہور کہ در ہندوستان بہم میرسد و بدان چیزہا رنگ کنند و آن شبنمے باشد کہ برشاخہاے درخت کنار و درختہاے دیگر نشیند و منجمد گردد و آنرا بگیرند و بکوبند و بپزند از ان رنگ سرخی حاصل گردد کہ مصوران و نقاشان ہم کار کنند و غازۂ زنان را نیز از ان سازند و تفالۂ آن مانند صمغ باشد و بدان کارد و شمشیر و خنجر و امثال آنرا در دستہ محکم کنند و بکارہای دیگر نیز مے آید و ہر چیز ضائع و زبون را نیز مے گویند و در عربی بمعنی خائیدن و جاویدن باشد۔

لاکچہ ۔ بروزن باغچہ بمعنی تماج باشد و آن آشیست معروف۔

لاکن ۔ بفتح ثالث بروزن لاون بمعنی لاشکن ست و آن کوہے باشد نزدیک بملک روس۔

لال ۔ بروزن بال معروف ست کہ گنگ و زبان گرفتہ باشد و رنگ سرخ را نیز گفتہ اند و بمعنی لعل ہم آمدہ ست و آن گوہریست گرانمایہ کہ معدن آن در بدخشان ست و بعربی لعل گویند و بعضے گویند لعل معرب لال ست۔

لالا ۔ بروزن کالا بمعنی غلام و بندہ و خادم و خدمتگار باشد و پرگوئی و ہرزہ چانگی را نیز گویند و گیاہے ہم ہست کہ آنرا از جانب مکہ آورند و بخور آن دفع علت بواسیر کند و بمعنے درخشندہ ہم آمدہ ست چنانکہ گویند لولوے لالا یعنی مروارید درخشندہ و دانہ ایست مانند کنجد و بعضے گویند باین معنے و بمعنی تکرار در نفی عربے است۔

لالاسرا ۔ بفتح سین بے نقطہ خواجہ سرا را گویند یعنی غلامے کہ آلت تناسل او را بریدہ باشند۔

لالس[1] ۔ بفتح لام و سکون سین بے نقطہ نوعے از بافتۂ ابریشمے خوش قماش نازک لطیف و سرخ باشد و بزبان علمی اہل ہند بمعنی روے باشد کہ بعربی وجہ خوانند و دوستی و محبت را نیز گویند۔

لالک ۔ بروزن کالک کفش و پاے افزار را گویند و تاج خروس را ہم گفتہ اند و آن گوشت سرخیست کہ بر سر خروس مے باشد و مطلق تاج را ہم گفتہ اند کہ عربان اکلیل خوانند۔

لالکا ۔ بفتح ثالث و کاف بالف کشیدہ بمعنی لالک ست کہ کفش و پاے افزار و تاج خروس باشد۔

لالنگ ۔ بروزن پاسنگ بمعنی زلہ باشد و آن طعامیست کہ مردم فرومایہ از مہمانیہا بردارند و نان پارہاے گدائی را نیز گویند۔

لالہ ۔ بروزن نالہ ہر گلے را گویند کہ خودرو باشد عموماً و لالۂ داغدار کہ آنرا لالۂ نعمان خوانند خصوصاً و آن بر چند نوع است لالۂ کوہی و لالۂ صحرائی و لالۂ شقائق و لالۂ دلسوختہ و لالۂ دلسوز و لالۂ خطائی و لالۂ خودروے و بعضے بدین گونہ آوردہ اند لالۂ سرخ و لالۂ زرد و لالۂ سفید و لالۂ آل و لالۂ دوروے و لالۂ نعمان و کنایہ از لب معشوق ہم ہست۔

لالۂ دختری ۔ بضم دال بے نقطہ نوعے از لالہ ست کہ کنارہاے آن بغایت سرخ رنگ باشد و میانش سیاہ و آنرا آذرگون خوانند و بعربی شقائق النعمان گویند۔

لالہ سار ۔ باسین بے نقطہ بروزن لالہ زار نام مرغیست خوش آواز۔

لالہ سرا ۔ بروزن و معنی خواجہ سراست و آن غلامے باشد کہ آلت تناسل او را بریدہ باشند۔

لام ۔ بروزن جام حرفیست از حروف تہجی و بحساب ابجد سی ست و ژندہ و خرقۂ درویشان را نیز گویند و آنچہ از عنبر و مشک و سپند سوختہ و نیل و لاجورد کہ بجہت چشم زخم بر پیشانی و چہرۂ اطفال نقش کنند و بمعنی لاف و گزاف ہم گفتہ اند و زیور و زینت و آرایش را نیز گویند و بمعنی کمر بند و میان بند ہم آمدہ ست و در عربی بمعنی زرہ باشد۔

---

[1] لالس بمعنی روے چنانکہ مصنف ذکر کردہ در ہیچ لغت سنسکرت یافتہ نشد ۱۲۔

لامان - بروزن سامان بزبان ژند و پازند نان را گویند و بعربی خبز خوانند و بمعنی لاف و گزاف هم بنظر آمده است -

لامانی - بروزن خاقانی بمعنی لاف و گزاف و دروغ باشد و چاپلوس و لابه کننده را نیز گویند و بمعنی زره پوشی هم آمده است -

لامجه - بروزن باغچه بمعنی سوم لام ست و آن چیزے باشد که بجهت چشم زخم از مشک و عنبر و سپند سوخته بر پیشانی و عارض اطفال کشند -

لامخ - بکسر ثالث و سکون خاے نقطه دار نام پدر نوح علیه السلام است که پسر لمک باشد و او بیشتر از لمک وفات یافت و نوح را لمک پرورش داد و بعضے گویند پدر نوح لامک نام داشت -

لامشکر - با کاف فارسی بروزن دانشور درخت پشه غال را گویند و بعربی شجرة البق خوانند -

لامک - بفتح ثالث و سکون کاف چارگزے را گویند که بر بالاے دستار بندند و آن در هند بیشتر متعارف است و نام پدر نوح علیه السلام است باعتقاد بعضے -

لامه - بروزن نامه بمعنی اول لامک ست و آن چهار زرعے باشد که بر بالاے دستار بلام الف بندند و هر چیزے را نیز گویند که سر تا پاے چیزے به پیچند و بمعنی زره نیز آمده است که جامه باشد از حلقهاے آهن و بے غیرت را هم گفته اند -

لان - بروزن جان بمعنی بے حقیقتی و بیوفائی باشد و امر بجنبانیدن و افشانیدن هم هست یعنی بجنبان و بیفشان و بمعنی سار هم آمده است که جا و مقام و محل انبوهے و بسیاری چیزها باشد مانند نمکسار و شاخسار چه نمکسار را نمکلان هم مے گویند و بمعنی مغاک و گودال هم آمده است -

لاند - بفتح ثالث و سکون دال ابجد بمعنی جنباند و افشاند و بسکون ثالث ماضی لاندن ست یعنی تکان داد و افشانید و جنبانید -

لاندن - بروزن ماندن بمعنی افشانیدن و جنبانیدن باشد -

لانه - بفتح نون بمعنی آشیانه و خانهٔ زنبور و جانوران پرنده و چرنده و درنده باشد عموماً و خانهٔ زنبور و مرغ خانگی را گویند خصوصاً و بمعنی صدا و ندا و خواندگی و نغمه سرائی هم آمده است و مردم کاهل و بیکاره و بے غیرت را نیز گویند و بمعنی دریده شده و پاره گردیده و رانده و دور کرده شده هم هست -

لانی - بروزن مانی بمعنی بجنبانی و بیفشانی -

لانیدن - بروزن مالیدن بمعنی جنبانیدن و افشانیدن باشد -

لاو - بروزن گاو خاک سفیدے را گویند که آنرا گلابه سازند و خانه را بدان سفید کنند و چوبے باشد هر دو سر تیز بمقدار یک قبضه که طفلان بدان بازی کنند باین طریق که آنرا بر زمین گذارند و چوبے بر سر آن زنند تا بهوا جهد و در وقت فرود آمدن چوب را بر میان آن زنند تا بدور رود و آنرا بعربی قلعه و چوب دیگر را که بر ان زنند مقلات خوانند و بمعنی لابه و چاپلوسی هم آمده است -

لاورشیر - با دال و رای قرشت بروزن عالمگیر صمغ درختیست که در دواها بکار برند و عربان جاوشیر گویند -

لاوشیر - بروزن و معنی جاوشیر ست و آن صمغے باشد دوائی -

لاوک - بروزن ناوک تغارے باشد کناره بلند که دران آرد را خمیر کنند و بمعنی لواس هم هست که نان تنک باشد -

لاوه - بروزن ساده بمعنی لابه و چرب زبانی و تملق و سخن باشد و بمعنی فریب و بازی دادن هم آمده است و بازی چالیک را نیز گویند و آن دو پارچه چوب ست که اطفال بدان بازی کنند یکے بقدر یک وجب و دیگرے بمقدار یک قبضه و هر دو سر چوب کوتاه تیز مے باشد -

لاه - بروزن ماه بمعنی لاس باشد که نوعے از بافته

ابریشمے سرخ رنگ است۔

لاه نوز۔ بانون بروزن گاه زور بمعنی لاہور ست و آن شہرے باشد معروف۔

لاہورہ۔ بروزن ماشورہ تراشہ و برش خربزہ و ہندوانہ است و آنرا بترکی قاش مے گویند۔

لای۔ بسکون یاے حطی بمعنی گفتن ست ہمچو ہرزہ لاے یعنی ہرزہ گوے و می لاید یعنی مے گوید و بمعنی نالہ کنندہ و ہرزہ گویندہ نیز گویند و امر باین معنی ہم ہست یعنی نالہ کن و بگوے و نوعے از بافتۂ ابریشمی باشد کہ از چین آورند و در گجرات نیز بافند و آن سادہ و الوان ہر دو مے باشد و گل تیرہ و سیاہ را نیز گویند کہ در تہ حوضہا و جوبہا نشیند و دردی شراب و امثال آنرا نیز گفتہ اند و تاے کاغذ و جامہ و ریسمان را ہم مے گویند ہمچو یک لاے کاغذ و یک لاے جامہ و یک لای ریسمان و بعربی طاق گویند و بمعنی درہ کوہ ہم آمدہ است کہ فاصلۂ مابین دو کوہ باشد۔

لاید۔ بروزن شاید یعنی نالہ کند و ہرزہ گوید۔

لایندہ۔ بروزن آیندہ نالہ کنندہ و ہرزہ گویندہ را گویند۔

لائی۔ بروزن قائی جامۂ کوتاہے را گویند کہ درویشان و فقیران پوشند و بعضے جامۂ پشمے را گفتہ اند خواہ درویشان پوشند و خواہ غیر ایشان۔

لایید۔ بروزن ناہید یعنی نالہ کرد و ہرزہ گفت۔

لائیدن۔ بروزن فائیدن بمعنی نالیدن و ہرزہ گوئی و ہرزہ چانگی کردن باشد۔

بیان دوم

در لام با باے ابجد مشتمل بر سی و سہ لغت و کنایت

لب۔ بفتح اول و سکون ثانی معروف ست و بعربی شفت گویند و بمعنی سیلی و گردنی باشد و کنارہ و اطراف ہر چیز را نیز گویند۔

لبا۔ بکسر اول و ثانی بالف کشیدہ بمعنی آغوز ست و آن شیرے باشد کہ بار اول از گوسفند نوزائیدہ دوشند و گویند عربی ست۔

لب آتش فشان۔ کنایہ از لب معشوق ست و کنایہ از لب شخصے ست کہ از دہان او آہ سوزناک و نفرین بر آید و لعنت زنندہ را نیز گویند۔

لباچہ۔ بروزن سراچہ بمعنی بالاپوش و فرجے باشد۔

لباد۔ بفتح اول بروزن سواد جامۂ بارانی را گویند یعنی چیزے کہ در روزہاے باران پوشند و بضم اول چوبے کہ بر گردن گاو عرابہ و گاو گردون و گاو زراعت گذارند و بائی مشدد بروزن شداد استاد نمد مال را گویند۔

لبادہ۔ بفتح اول بروزن کبادہ بمعنی کباد ست کہ جامۂ بارانی باشد و بضم اول چوبے کہ بر گردن گاو قلبہ و گردون گذارند۔

لباس راہب۔ کنایہ از لباس سیاہ ست چہ لباس رہبانان بیشتر سیاہ می باشد۔

لباس عنبرسا۔ بمعنی لباس رہبانان ست کہ کنایہ از لباس سیاہ باشد۔

لباشن۔ بفتح اول و شین نقطہ دار بروزن فلاخن بمعنی لواشہ ست و آن حلقۂ ریسمانے باشد کہ بر چوبے نصب کنند و لب بالاے اسپان و خران بدنعل را در آن ریسمان نہادہ تاب دہند تا عاجز شوند و حرکات ناپسندیدہ نکنند۔

لباشہ۔ بروزن و معنی لواشہ ست کہ بر لب اسپان و خران بدنعل گذارند و بپیچند۔

لب آفتاب۔ شعاع آفتاب را گویند کہ متصل بسایہ باشد۔

لبالب۔ بمعنی پر و لبریز و مالامال باشد و بمعنی لب بر لب نہادن ہم ہست ہمچو دوشادوش کہ دوش بر دوش رفتن باشد۔

لبان - بروزن شبان صمغی ست که آنرا کندر رومی گویند و درخت آن مانند درخت پسته می باشد و گل و میوه و بار و تخم ندارد و جمع لب هم هست که لبها باشد بر خلاف قیاس۔

لب چرا - بفتح اول و جیم فارسی بروزن قهقرا انگور و کشمش و نقل و اقسام میوه های خشک را گویند که مردم بوقت صحبت داشتن درمیان ریزند و کم کم خورند و صحبت دارند و بمعنی خوردنی هم آمده است مطلقاً و علف چاروا را نیز گویند۔

لب خضرا - بکسر ثانی و ضم خای نقطه دار کرانهٔ آسمان را گویند که کنایه از افق باشد

لب را چشمهٔ خضر ساختن - کنایه از شراب خوردن همیشه است بی فاصله که شبی یا روزی۔

لبسان - یعنی لب مانند چه سان بمعنی مانند باشد و رستنی را گویند که آنرا بترکی قیجی خوانند و با ماست خورند و بعضی گویند لبسان خردل صحرائی است۔

لب سفید کردن - کنایه از تبسم کردن باشد یعنی نیم خند شدن۔

لب کشتگاه - بفتح کاف گذرگاه رودخانه را گویند و بعربی معبر خوانند۔

لبلاب - بفتح اول و لام بروزن مهتاب عزائم خوان و افسونگر را گویند و بکسر اول عشقه را و آن گیاهی باشد که بر درخت پیچد و گاه باشد که درخت را خشک کند و عربان آنرا حبل المساکین و بقلهٔ بارده و شجرهٔ بارده خوانند۔

لبلبو - بفتح هر دو لام چقندر پخته را گویند که با کشک و سیر بخورند۔

لبنان - با نون بروزن عثمان نام کوهی ست نزدیک حمص که مسکن فقرا و اولیاء الله و اقطاب است۔

لبنک - بروزن پلنگ کرمی باشد که آنرا دیوک خوانند و بعربی ارضه گویند۔

لبته - بفتح اول و ثالث بمعنی شیشه باشد و آن کرمی است که غله را ضائع و تباه کند و بضم اول نام آلتی ست از اسطرلاب

لبنی - بروزن مدنی صمغ درختی ست که از روم می آورند و آنرا میعه می گویند آنچه از آن روان و آبکی باشد میعهٔ سائله خوانند و عسل لبنی هم گویند گرم و خشک است در اول دوم و هر چیز را نیز گویند که از شیر و ماست سازند۔

لبید - بفتح اول بروزن طپید بمعنی سخن و گفتگوی لاف و گزاف باشد و اشاره بشاعر و قصه خوان و سخن گزار هم هست چه لبیدی بمعنی شاعری و قصه خوانی و سخن گزاری باشد۔

لبیدن - بروزن رسیدن سخنان لاف و گزاف زدن و هرزه گوئی کردن باشد۔

لبیذیون - بفتح اول و کسر ذال نقطه دار و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بلغت یونانی دوائیست که آنرا بفارسی شیتره گویند و بعربی عصاب خوانند و معرب آن شیطرج است و بتعریب اشتهار دارد و درد دندان را بغایت نافع است

لبیش - بروزن کشیش بمعنی لواشه است که بر لب اسبان و خران بر نعل گذارند و بپیچند و نعل کنند۔

لبیشن - بروزن کشیدن بمعنی لبیش باشد که لواشه است و آن حلقه باشد از ریسمان که بر لب اسپ و خر به نعل نهند و بپیچند۔

لبیشه - بروزن همیشه بمعنی لبیش است که لواشه باشد۔

لبیاب - بیای حطی بروزن گرداب رودخانه و نهر عظیم را گویند۔

لبینا - بروزن اینا نام نوائیست از موسیقی۔

بیان سوم

در لام با بای فارسی مشتمل بر چهار لغت

لپ - بفتح اول و سکون ثانی لقمهٔ کلان و تکهٔ بزرگ را گویند۔

لپاچه - بروزن سراچه بمعنی فرجی و بالاپوش باشد و بمعنی دیدن و شگافتن و پاره کردن هم آمده است۔

لپان ۔ بکسر اول بروزن فسان بمعنی درخشنده وتابنده باشد و باین معنی بجای حرف ثانی یای حطی هم آمده است ۔

لپ لپ ۔ بفتح دو لام وسکون دو بای فارسی صدا و آواز آش خوردن وآب خوردن سگ را گویند ۔

بیان چهارم

در لام با تای قرشت مشتمل بر یازده لغت

لت ۔ بفتح اول وسکون ثانی بمعنی زدن وکوفتن وکتک وشلاق باشد وبمعنی گرز هم آمده است که بعربی عمود گویند و کتان را هم می گویند وآن قماشی باشد معروف که پوشند وبمعنی پاره ولخت هم هست چنانکه گویند لت لت یعنی پاره پاره و لخت لخت وتوب درست پارچه ابریشمی وغیره را نیز گویند همچو یک لت مخمل یعنی یک توب مخمل ودو لت زربفت یعنی دو توب زربفت وسه لت دستار یعنی سه توب دستار و نام رودخانه ایست از ملک دیلمان که لبت رود شهرت دارد وشکم را نیز گفته اند که عربان بطن خوانند وبا تشدید ثانی بهمه این معانی عربیست کذا فی مؤید الفضلا ۔

لت انبان ۔ با همزه ونون وبای ابجد بروزن فرزندان بمعنی حریص وپرخور وبسیار خوار وشکم پرست باشد وعربان جوعی خوانند وگاه این لفظ را بطریق قدح ودشنام هم استعمال کنند ۔

لتر ۔ بروزن خطر مقداریست وآن بروزن نیم من تبریز باشد که سی صد مثقال است وظرفی را نیز گویند که در آن شراب وغیره کنند ۔

لتره ۔ بفتح اول بروزن قطره بمعنی کهنه وپاره پاره ودریده باشد ومردم فربه ومرطوب وپرگوشت وبیکاره وکاهل وکمینه یعنی اراذل را گویند وبضم اول زبان قرار داده باشد میان دو کس که باهم تکلم کنند ودیگران نه فهمند وشخصی را نیز گویند که بند زبان نداشته باشد یعنی هرچه بشنود همه جا نقل کند وبمعنی رانده ودور کرده هم آمده است ۔

لتک ۔ بروزن لچک نام نوعی از بازی باشد که کنند ۔

لت لت ۔ بفتح دو لام وسکون دو تای قرشت بمعنی لخت لخت وپاره پاره باشد ۔

لتنبار ۔ با نون وبای ابجد بروزن قلمکار مردم حریص وپرخور وشکم پرست باشد ومردم ابله وکاهل ونادان را نیز گویند ۔

لتنبان ۔ بروزن قلمدان بمعنی لتنبار است که مردم حریص وپرخور وکاهل ونادان باشد ۔

لتنبر ۔ با بای ابجد بروزن قلندر بمعنی لتنبان است که مردم شکم پرست وپرخور وهیچکاره ونادان وکمینه باشد ۔

لته ۔ بفتح اول وثانی مشدد وبمعنی کهنه وپاره جامه باشد

لتین ۔ بروزن یقین زبان فرنگی را گویند ۔

بیان پنجم

در لام با جیم ابجد مشتمل بر چهار لغت

لج ۔ بفتح اول وسکون ثانی بمعنی لگد باشد که درمقابل مشت است وبمعنی لجاجت وشق نقیض هم هست ۔

لجلاج ۔ بروزن وبمعنی لیلاج است که پیر ومرشد قماربازان باشد وبعضی گویند نام شخصی است که واضع شطرنج است و بعضی دیگر گویند لجاج نام واضع شطرنج است ومردم متردد خاطر را هم می گویند وبمعنی زبان گرفته هم آمده است که بعربی الکن خوانند وباصطلاح کیمیاگران سیماب وزیبق پاک وصاف باشد وباین معنی هم لجاج خوانندش نه لجلاج والله اعلم + ب + در لفظ شطرنج وحاشیه آن ۔

لجم ۔ بفتح اول وسکون ثانی ومیم گل تیره ولای سیاهی را گویند که در ته حوضها وگولابها وجویهای آب می باشد وبلغت بعضی از عربان بمعنی غوزه باشد که انگور نارسیده است ۔

لجن ۔ بفتح اول وثانی وسکون نون بمعنی لجم باشد که گل سیاه وتیره ته حوض وجوی آب وغیره باشد وبفتح اول وکسر ثانی هم گویند وبعضی هر چیز را که بگل آغشته شده باشد

لجن سے گویند۔

بیان ششم

در لام با جیم فارسی مشتمل بر دو لغت

لچ ۔ بفتح اول وسکون ثانی بمعنی رخسارہ وروسے وعارض باشد وبضم اول مخفف لوچ است کہ بمعنی برہنہ وعریان باشد۔

لچک ۔ بروزن لچک پارچہ باشد مربع کہ زنان ہر دو گوشۂ آنرا بر بالاے ہم اندازند بنوعیکہ مثلث شود ودر ان کنارہا بسیار کنند از کشیدہ دوزی وکلابتون دوزی وجواہر نیز دران بدوزند وبر بالاے سر آنرا بگذارند وبر سر بندند چنانکہ دو گوشۂ آن در زیر زنخ وچانۂ ایشان بستہ شود ومضبوط گردد۔

بیان ہفتم

در لام با خاے نقطہ دار مشتمل بر پانزدہ لغت وکنایت

لخ ۔ بضم اول وسکون ثانی بمعنی لخ است وآن علفے باشد کہ در آب روید وتیزی دارد وبر سر آن مانند پشم چیزے جمع شدہ وآنرا اول آہک رسیدہ کنند ودر حوضہا بکار برند وازان علف حصیر بافند ودر خراسان باآن خربزہ آونگ کنند ودر ہندوستان بخور وفیل دہند۔

لخا ۔ بفتح اول بروزن سخا کفش وپاے افزار وسر موزہ را گویند۔

لخت ۔ بروزن سخت بمعنی گرز باشد کہ بعربی عمود گویند وکلاہ خود آہنین را نیز گفتہ اند وبمعنی بال وگوپال ہم آمدہ است وکفش وپاے افزار وموزہ وسر موزہ را نیز گویند وبمعنی کتک وشلاق ہم ہست وبمعنی پارچہ وحصہ وبرخ وجزو وپارہ است ہمچو لخت کوہ ولخت جگر یعنی پارۂ از کوہ وپارچۂ از جگر وبمعنی زدن وتقسیم کردن وپارہ کردن ہم ہست وکاردِ استادان قصاب را نیز گویند وبمعنی خر مگس ہم آمدہ است کہ مگس بزرگ باشد وترجمۂ بعض ہم ہست۔

لختان ۔ بروزن بخدان جمع لخت است یعنی اجزا وپارہا۔

لخت دوز ۔ بمعنی لاخہ دوز است کہ پینہ دوز وپارہ دوز باشد یعنی شخصے کہ بر کفش پارہ شدہ پینہ بدوزد۔

لختہ ۔ بروزن تختہ بمعنی لخت وپارہ باشد۔

لختیہا ۔ بروزن سختیہا بمعنی جزئیات باشد کہ در مقابل کلیات باشد۔

لخج ۔ بفتح اول وسکون ثانی وجیم فارسی زاج سیاہ واشخار باشد کہ آنرا اقلیا نیز گویند وبفتح اول وثانی ہم گفتہ اند۔

لخچہ ۔ بروزن کفچہ شعلہ واخگر آتش را گویند۔

لخشک ۔ باشین نقطہ دار بروزن کشکک نوعے از آش آرد باشد ونام حلواے ہم ہست وبمعنی تر ترک ہم آمدہ است وآن سنگے باشد لغزندہ در بعضے از کوہہا کہ مردم بر بالاے آن نشستہ خود را سر دہند وہمہ جا لغزیدہ بپائین آیند ویخے را نیز گویند کہ در روے زمین مسطح بستہ باشد وطفلان وجوانان بنوعے پاے بر آن زنند کہ ہمہ جا لغزیدہ روند۔

لخشہ ۔ باشین نقطہ دار بروزن ومعنی لخچہ است کہ شعلہ واخگر آتش باشد وسر شنک آتش را نیز گفتہ اند وآن قطرہ ہا است کہ از یک سر چوب تر بہ آتش ریزد ونوعے از آش آرد ہم ہست کہ آنرا لخشک خوانند وبمعنی لغزیدہ وپاے از پیش بدر رفتہ ہم آمدہ است۔

لخشیدن ۔ بروزن بخشیدن بمعنی لغزیدن ست کہ پاے از پیش بدر رفتن وافتادن باشد۔

لخلخ ۔ بفتح ہر دو لام وسکون ہر دو خا بمعنی ضعیف ولاغر باشد۔

لخلخہ ۔ باخاے نقطہ دار بروزن دغدغہ ترکیبے باشد کہ آنرا بجہت تقویت دماغ ترتیب دہند وگوے عنبری باشد کہ از عود قمارے ولادن ومشک وکافور سازند۔

تخلخهاے عنبری - یعنی دوم تخلخه باشد که گوئے ست از عنبر و مشک وغیره ترتیب داده شده و کنایه از ساعات شب هم هست -

بیان هشتم

در لام با راے قرشت مشتمل بر سه لغت

لر - بر فتح اول و سکون ثانی بمعنی جوے باشد اعم از آنکه آنرا سیلاب کنده باشد یا آدمی و بمعنی بغل و بیخ بغل هم گفته اند و ضعیف و لاغر را نیز گویند و بضم اول طائفه باشد از صحرانشینان و مردم کهستان و بمعنی کام و توان و مراد و مطلب هم آمده است و بره و بچه گوسفند را نیز گویند و نام شهرے هم هست که آنرا لور خوانند -

لرد - بفتح اول بر وزن فرد میدان اسپ دوانی را گویند و نام میدانے هم هست در شهر موز که بلرد امیر شهرت دارد -

للر - بر فتح دو لام و سکون دو را یکے از نامهاے خداے تعالی ست جل جلاله -

بیان نهم

در لام با زاے نقطه دار مشتمل بر دو لغت

لزوم - بضم اول بر وزن هجوم کباده را گویند و آن کمانے باشد که کمانداران مشق کمان کشیدن کنند و در عربی بمعنی لازم شدن باشد -

لزیر - بر وزن وزیر بمعنی هوشمند و عاقل و دانا و بزرگ و پرهیزگار باشد -

بیان دهم

در لام با زاے فارسی مشتمل بر دو لغت

لژم - بر فتح اول و ثانی و سکون میم گل و لاے تیره و سیاه را گویند که در ته حوضها و بن تالابها مے باشد و آنرا لجن هم مے گویند -

لژن - بر وزن و معنی لجن ست که گل سیاه ته حوضها و لاے بن تالابها باشد -

بیان یازدهم

در لام با شین قرشت مشتمل بر شش لغت

لش - بضم اول و سکون ثانی مخفف لوش ست که لجن باشد و آن گل و لاے تیره و سیاه است که در ته تالابها و بن حوضها بهم میرسد -

لشتن - بفتح اول بر وزن گشتن بمعنی تماشا و تفرج باشد و بکسر اول بمعنی لیسیدن یعنی زبان بر چیزے مالیدن -

لشک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف بمعنی پاره باشد چه لشک لشک یعنی پاره پاره و بمعنی شبنم هم آمده است و آن رطوبتے باشد در هوا که بر روے زمین و سبزه نشیند و مانند برف زمین را سفید کند و باین معنی بکسر اول هم آمده است -

لشکر شکوف - بکسر شین دوم بمعنی لشکر شگاف باشد یعنی شخصے شجاع و دلاور که خود را بر قلب لشکر غنیم زند و شگاف در رخنه کند چه شکوف بمعنی شگاف در رخنه آمده است و آن شخص را لشکر شکن هم مے گویند -

لشکه - بفتح اول و کاف و سکون ثانی بمعنی لشک ست که پاره پاره باشد و لشکه لشکه یعنی پاره پاره و بمعنی شبنم هم آمده است -

لشن - بفتح اول بر وزن چمن چیزے نرم و لغزنده و بے خشونت را گویند و بمعنی بے نقش و ساده و هموار نیز آمده است و بسکون ثانی هم گفته اند و بفتح اول و کسر ثانی نیز درست ست -

بیان دوازدهم

در لام با عین بے نقطه مشتمل بر بست و پنج لغت و کنایت

لعاب عنکبوت - معروف است که تنیده عنکبوت باشد و کنایه از طراحی و نقاشی هم هست -

لعاب گاو - با کاف فارسی بالف کشیده و سکون واو

کنایہ از کاغذ سفید است و کنایہ از روشنی و سفیدۂ صبح باشد و برف را نیز گویند و شبنمے کہ روے زمین را سفید کند۔
لعاب گوزن۔ بفتح کاف فارسی و واو و سکون زاے نقطہ دار و نون بمعنی لعاب گاو است کہ کنایہ از روشنی و سفیدی صبح و برف و شبنم باشد و کنایہ از روشنی آفتاب و برق بر ادر رعد هم هست و نوعے از تریاک سفید فام نیز است کہ بر کوه و کاه و مانند آن نشیند۔
لعاب لعل سان۔ کنایہ از شراب لعلی انگوری باشد
لعاب مگس۔ بمعنی عسل باشد چہ عسل از مگس هم میرسد و کنایہ از شراب انگوری هم هست۔
لعبتان۔ جمع لعبت ست و آن آنست کہ دختر گان و دوشیز گان از جامہ و لتہ بصورت آدمی سازند۔
لعبتان دیده۔ کنایہ از مردمان دیده است۔
لعبت بربری۔ نام دواے ست کہ آنرا بزبان اندلس سورنجان و بلغت مصر عکنہ خوانند و آنرا لعبت بربر هم مے گویند۔
لعبت زرنیخ۔ بفتح زاے نقطہ دار و سکون راے بے نقطہ و نون بتحتانی کشیده و بخاے نقطہ دار زده کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔
لعبت مطلقہ۔ بضم میم و فتح طاے حطی و لام مشدد و قاف کنایہ از مردم گیاه ست و آن گیاہے باشد شبیہ بانسان و بعربی یبروج الصنم گویند و لعبت معلقہ هم بنظر آمده است کہ بجاے طاے حطی عین بے نقطہ باشد۔
لعل آبدار۔ معروف است و کنایہ از لب معشوق هم هست
لعل از سنگ دادن۔ کنایہ از بدست آوردن چیزے باشد بنہایت مشقت و رنج و بکسے دادن۔
لعل از سنگ زادن۔ بازاے نقطہ دار بمعنی لعل از سنگ وادن باشد کہ کنایہ از بدست آوردن چیزیست در نہایت صعوبت و سختی۔
لعل پیکانی۔ لعلے را گویند کہ باندام پیکان باشد و از ان گوشواره سازند۔
لعل خوشاب۔ با واو معدولہ بمعنی لعل سیراب باشد و کنایہ از لب معشوق هم هست۔
لعل روان۔ بفتح راے بے نقطہ و واو و بالف کشیده و بنون زده کنایہ از شراب لعلے انگوری باشد۔
لعل سفتہ۔ بضم سین بے نقطہ کنایہ از شراب لعلے انگوری باشد۔
لعل شکربار۔ بفتح شین نقطہ دار بمعنی لعل آبدار است کہ کنایہ از لب معشوق باشد۔
لعل طراز۔ بفتح طاے حطی یعنی آفریننده لعل و نگارنده لعل را نیز گویند چہ طراز بمعنی نقش و نگار و زیب و زینت هم هست۔
لعل فلک۔ بفتح فا و لام و سکون کاف کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔
لعل قبا۔ بفتح قاف و باے ابجد بالف کشیده معروف است کہ بازجامۂ[1] قرمزی باشد و کنایہ از خون هم هست کہ بعربی دم گویند و کنایہ از جگر باشد و شراب انگوری لعلی را نیز گویند چنانکہ بنگ را سبز قبا۔
لعل قبائی۔ کنایہ از مستی و سکر باشد۔
لعل گهربار۔ بفتح کاف و سکون ہا و فتح را و باے ابجد بالف کشیده کنایہ از لب معشوق است۔
لعل مذاب۔ بضم میم و ذال نقطہ دار بالف کشیده و بباے ابجد زده کنایہ از شراب لعلی انگوری باشد و کنایہ از خون هم هست کہ بعربی دم گویند و بہ فتح میم هم آمده است
لعل ناسفتہ۔ بمعنی لعل سوراخ نکرده و کنایہ از سرود خوانندهٔ تازه و تصنیفات بکر باشد و سخنان دلکش و تازه را نیز گویند۔

[1] لفظ باز در بیشتر بمعنی ولفظ جوانی حقیقت شده ۱۲

بیان سیزدهم

در لام با عین نقطه دار مشتمل بر شش لغت و کنایت ۔

لغ ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی صاف و بی موی باشد و صحرای خشک بی علف را نیز گویند و تخم مرغ ضائع شده و گندیده را هم گفته اند ۔

لغام ۔ بروزن و معنی لگام است که لجام و دهنهٔ اسپ باشد و لجام معرب لگام است ۔

لغز ۔ بفتح اول و سکون ثانی و زای نقطه دار بمعنی خزیدن باشد از جای خود یعنی لغزیدن و بضم اول و فتح ثانی در عربی بمعنی پیچیدگی باشد و ازین جهت است که چیستان را لغز گویند که پیچیدگی دارد ۔

لغزیدن ۔ بروزن لرزیدن بمعنی پای از پیش بدر رفتن و افتادن باشد و بلغت ماوراءالنهر بمعنی دوشیدن و آشامیدن باشد ۔

لغسر ۔ بروزن افسر شخصی را گویند که سر او موی نداشته باشد چه لغ بمعنی بی موی و صاف آمده است ۔

لغونه ۔ بفتح اول بروزن نمونه بمعنی زیب و زینت و آرایش باشد ۔

بیان چهاردهم

در لام با فا مشتمل بر شش لغت

لفت ۔ بکسر اول و سکون ثانی و تای قرشت شلغم را گویند و گویند عربی است ۔

لفتره ۔ بروزن شب پره مردم سفله و فرومایه و کمینه و اراذل را گویند ۔

لفج ۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی لب گنده و سطبر باشد مانند لب شتر و چون در وقت اعراض لب را فرو گذارند گویند لفج انداخت و پارهٔ گوشت بی استخوان را نیز گویند و بمعنی زن بدکاره و فاحشه هم آمده است و با جیم فارسی نیز درست است ۔

لفجان ۔ بروزن افشان شخصی را گویند که بسبب خشم و قهر لبهای خود را فروهشته باشد ۔

لفچن ۔ بفتح اول و ثالث بروزن بهمن بمعنی لفج است که لب گنده و گوشت بی استخوان و زن بدکاره باشد و کسی را نیز گویند که لب گنده و سطبر داشته باشد و باین معنی بکسر ثالث هم درست است ۔

لفچه ۔ بروزن کفچه بمعنی لفچن است که لب گنده و گوشت بی استخوان وغیره باشد و کلهٔ بریان کرده را نیز گویند ۔

بیان پانزدهم

در لام با قاف مشتمل بر شش لغت و کنایت

لق ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی بی موی و صاف باشد و تخم مرغ گندیده و ضائع شده را نیز گویند و بمعنی فریب و بازی دادن هم آمده است و باین معنی بضم اول نیز درست است ۔

لقمهٔ آهن کشیدن ۔ کنایه از زخم خوردن باشد و کنایه از زنجیر برپای داشتن هم هست ۔

لقمهٔ خلیفه ۔ نام نوعی از حلوا باشد ۔

لقوماش ۔ بفتح اول و ثانی بواو رسیده و میم بالف کشیده و بشین نقطه دار زده نام پدر ارسطاطالیس باشد که ارسطو است ۔

لقومه ۔ بفتح اول و میم بمعنی لقوماش است که پدر ارسطاطالیس باشد ۔

لقوه ۔ بفتح اول بروزن قهوه علتیست که دست و پای آدمی از کار بماند و روش کج میشود و گویند حکما آئینه ساخته اند که صاحب لقوه چون در آن ببیند صحت یابد و در عربی شتر ماده را گویند که زود آبستن شود و بکسر اول هم در عربی عقاب ماده را گویند و بمعنی اول نیز بعضی گویند عربی است ۔

بیان شانزدهم

در لام با کاف تازی مشتمل بر پانزده لغت

لک — بفتح اول وسکون ثانی صد هزار را گویند یعنی عدد هر چیز که بصد هزار رسد آنرا لک خوانند و بمعنی ابله و احمق و نادان هم هست و سخنان بیهوده و هرزه و هذیان را نیز گویند و جامهٔ و لتهٔ کهنه پاره پاره شده درختی و لباسی که مردم روستا پوشند خواه نو باشد و خواه کهنه و دلغ و لکهٔ جامهٔ و غیر آن را هم می‌گویند و نام طائفهٔ باشد از گردان صحرانشین و بی موی ساخت را نیز گویند و بضم اول هر چیز گنده و ناتراشیده باشد و غلوله و گره و بر آمدگی که در اعضا بهم رسد و رنگیست مشهور که در هندوستان سازند و ساختن آن چنان است که آن شبنمی‌ست که بر درخت کنار و غیر آن نشیند و منجمد گردد و آنرا گرفته بکوبند و بپزند و از آن رنگ سرخی حاصل شود و با ثفل و سخالهٔ آن کارد و خنجر و شمشیر را در دسته محکم کنند و بکارهای دیگر هم می‌آید و بمعنی شتالنگ نیز هست که بعربی کعب گویند و صمغ گیاهی هم هست که بمر و شباهتی دارد و سرخ می‌باشد و کرمی را نیز گویند که در شکم پیدا شود و چنانکه شکم را سوراخ کند و آنرا بعربی دبیله خوانند و بکسر اول جانوریست پرنده که گوشت لذیذی دارد و آنرا اخرچال می‌گویند۔

لکا — بفتح اول بروزن صفا کفش و پای افزار باشد و تیماج و سختیان را هم گفته‌اند و بعضی چرمی را گویند که آنرا دباغت نکرده باشند و مسافران بر کف پای بندند و روند و آنرا چاروق گویند و پوستی را نیز گویند که بغایت نرم و پیراسته باشد و بمعنی گل سرخ هم هست و بضم اول بروزن جدا بمعنی رنگ لاک است و آن رنگی باشد سرخ که در هندوستان سازند و با ثفل آن کارد و شمشیر را در دسته محکم کنند و بمعنی زمین و بوم و ولایت و الکا هم هست و بلغت ژند و پاژند نیز بمعنی بوم و زمین و ولایت باشد و بمعنی دریچه هم بنظر آمده است۔

لکاشت — بفتح اول بروزن غباث هر چیز ضائع و زبون را گویند۔

لکام — بضم اول بروزن غلام بمعنی بی ادب و بی شرم و بیحیا باشد و نام کوهی‌ست که در محاذی شهر شیراز و شهر حماة واقع است و شمال آن کشیده است تا بصهیون و منتهی می‌شود بانطاکیه و بعضی گویند کوهی‌ست در ملک شام۔

لکامه — بفتح اول و میم روده گوسفند را گویند که آنرا با گوشت و نخود و مصالح پر کرده پخته باشند و آنرا بعربی عصیب خوانند و بمعنی آلت تناسل هم آمده است۔

لکانه — بروزن شانه بمعنی لکامه است که روده گوسفند بگوشت آگنده و پخته باشد و آلت تناسل را نیز گویند۔

لکائی — بروزن هوائی بمعنی سرخی و رنگ سرخ باشد چه گل سرخ را الکامی گویند۔

لکاک — بکسر اول و فتح ثانی و سکون کاف آلوی ترش را گویند۔

لکل — بکسر اول و فتح ثانی و سکون لام میوه ایست که آنرا امرود گویند و بعربی کمثری خوانند۔

لکلاک — بفتح هر دو لام و سکون هر دو کاف سخنان هرزه و یاوه را گویند و بکسر هر دو لام چوبکی باشد که بر دول آسیا بعنوانی نصب کنند که چون آسیا بگردش آید سر آن چوب حرکت کند و بر دول خورد و دول را بجنباند و دانه به تندی در گلوی آسیا ریزد۔

لکلک — بفتح هر دو لام بروزن وسوسه سخنان هرزه و بیهوده باشد و بکسر هر دو لام چوبکی باشد که یک سر آنرا بر دول آسیا بندند و سر دیگر آن در گلوی آسیا باشد و بوقت گردش آسیا صدای از آن ظاهر گردد و دول بسبب آن چوب حرکت کند و گندم در گلوی آسیا ریزد۔

لگن — بروزن چمن طشت بی آفتابه باشد و باین معنی با کاف فارسی هم آمده است و شمعدان را نیز گویند و بمعنی عود سوز هم بنظر آمده است که عربان مجمره خوانند و منقل آتش را هم گویند و جامهٔ فانوس را نیز گفته‌اند و معرب آن لقن باشد

لک وپک - بفتح اول وبای فارسی وبضم ثانی وسکون کاف در آخر این لغت از توابع است وتفسیر عبارتی که در عربی ببضاعت مزجات گویند وبمعنی اسباب وضروریات خانه از فروش وگستردنی وپوشیدنی وغیره که فی الجمله کهنه ومندرس شده باشد وبمعنی بی هنر هم آمده است که در مقابل هنرمندست وتگاپوی وآمد وشد بالتعجیل را نیز گفته اند وبضم اول وبای فارسی هر چیز گنده ناتراشیده را گویند -

لکهن - بفتح اول وها وسکون ثانی ونون روزه وگرسنگی وفاقه باشد که بت پرستان در دین وآئین وکیش ومذهب دارند وبمعنی جوع هم بنظر آمده است که چیزی بسیار خوردن وسیر شدن باشد وبعضی این لفظ را هندی میدانند -

لکین - بضم اول بروزن سرین بمعنی نمد باشد وآنرا از پشم گوسفند بافند -

بیان هفتدهم

در لام با کاف فارسی مشتمل بر نه لغت وکنایت

لگ - بفتح اول وسکون ثانی بمعنی رنج ومحنت والم وکتک وشلاق وبند وزندان باشد -

لگام[1] - بضم اول بروزن ومعنی لجام ست که بر دهن اسپ کنند ولجام معرب آنست -

لگام خائیدن - بضم اول کنایه از سرکشی ونافرمانی کردن باشد -

لگام دادن - کنایه از حمله کردن ومتوجه شدن باشد -

لگام ریز - بمعنی جلوریز باشد که کنایه از شتاب کردن وبسرعت تمام رفتن باشد -

لگلگ - بفتح هر دو لام وسکون هر دو کاف فارسی

پرنده ایست معروف ومعرب آن لقلق باشد -

لگله - بفتح اول وثانی وثالث بمعنی لگدکوب باشد وآن لگد ولتی ست که با پای بزنند نه با دست -

لگن - بفتح اول وثانی وسکون نون طشت بی آفتابه را گویند وآن طبق دیواره داریست که از مس یا برنج سازند وهم دست دران شویند وهم خمیر نان دران کنند وبکارهای دیگر نیز آید -

لگور - بروزن صبور جمعی از صحرانشینان اند که در حوالی هرات می باشند -

بیان هیجدهم

در لام با میم مشتمل بر نه لغت

لم - بفتح اول وسکون ثانی بمعنی رحمت وبخشایش باشد وبمعنی آسایش هم هست ودر عربی بمعنی نه است که لا یا باشد

لما - بفتح اول وثانی بالف کشیده دوائیست که آنرا عنب الثعلب گویند خوردن آن قطع احتلام کند -

لمالم - بفتح اول ولام بروزن دمادم بمعنی لبالب ومالامال است -

لمتر - بفتح اول وسکون ثانی وضم فوقانی ورای بی نقطه ساکن بمعنی فربه وپرگوشت وقوی هیکل وگنده وناهموار باشد ومردم کاهل وبی رگ را هم گویند -

لم زدن - بمعنی واکشیدن وخوابیدن بفراغت باشد

لمس - بروزن شمس هر چیزی که نرم وسست باشد ودر عربی بمعنی سودن وجماع کردن آمده است -

لمشک - بکسر اول وثانی بروزن سرشک حشرات دماستی را گویند که شیره نمک دران ریزند وخورند وباسین بی نقطه هم بنظر آمده است -

لمغان - با غین نقطه دار بروزن کنعان نام ناحیه ایست از نواحی غزنین وبعضی گویند نام شهریست نزدیک بغزنین -

[1] بدانکه لفظ لگام در رشیدی ومدار الافاضل وسراج اللغت وبهار عجم بفتح لام آورده اند ومشهور نیز همین ست وگولیس ومنسکی بکسر لام نوشته اند واز زبان دانی نیز بالکسر شنیده شد لیکن معلوم نیست که صاحب برهان بضم لام از کجا آورده ۱۲.

لمک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف نام پدر نوح پیغمبر علیه السّلام است و او را لمکان هم می گویند -

بیان نوزدهم

در لام با نون مشتمل بر نوزده لغت

لنبان - بفتح اول بروزن انبان زنی را گویند که از قحبگی و فاحشگی گذشته بعبادت و قوادگی مشغول باشد یعنی کنیزها و دختر خانها بهم رساند و بقحبگی اندازد و بضم اول نام دیهیست از دیه‌های صفهان -

لنبر - بفتح اول بروزن سنجر مردم قوی هیکل و فربه و گنده و ناهموار باشد و بمعنی کفل و سرین هم آمده است و بضم اول و ثالث نیز گفته اند -

لنبک - بفتح اول بروزن اندک نام سقائی بوده بسیار کریم در زمان بهرام گور و بهرام را مهمانی کرد و بهرام تمام مال و اسباب براهام یهودی را باو داد و بضم اول مردم فربه و پر گوشت و ناهموار باشد -

لنبوس - بضم اول و سکون ثانی و ثالث بواو مجهول رسیده و بسین بی نقطه زده اندرون دهان را گویند یعنی گرد بگرد رخساره از جانب درون -

لنبه - بفتح اول و ثالث بروزن انبه هر چیز گرد و مدور باشد مانند سیب و انار و نارنج و امثال آن و بضم اول بمعنی فربه است که در مقابل لاغر باشد و بزرگ را نیز گویند که نقیض کوچک است و بهندی بمعنی دراز باشد که در برابر کوتاه است -

لنبه سر - با سین بی نقطه بروزن رخنه گر نام کوهیست در ولایت مازندران نزدیک بگرد کوه -

لنج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی خرام است و آن رفتاریست باشد از روی ناز و غمزه بمعنی بیرون کشیدن و بیرون بردن چیزی هم هست از جائی بجائی و بمعنی بر کشیدن و آویختن هم هست و باین معنی بکسر اول نیز درست است و امر باین معنی هم هست یعنی بیرون کش و بیرون برو بیاویز

و بضم اول لب را گویند و بعربی شفت خوانند و بمعنی اندرون رخساره باشد که گرد بگرد دهان ست از جانب درون و بعضی گویند بیرون روی ست یعنی برود بینی و پاره از روی و تمام چانه و زنخ و مردم شل را نیز گویند یعنی شخصی که دست و پای او از کار افتاده باشد -

لنجان - بکسر اول بروزن فنجان نام ولایتیست در صفاهان که در آنجا برنج خوب حاصل میشود و گویند پشه بسیار دارد -

لنجه - بفتح اول و جیم و سکون ثانی بمعنی لنج است که رفتاری باشد از روی ناز و غمزه و خرامی از راه تبختر و تکبر و رعنائی و بیرون بردن و بیرون کشیدن چیزی از جائی بجائی و بضم اول لب را گویند و گرد بر گرد دهان را -

لنجیدن - بفتح اول بروزن رنجیدن بمعنی بیرون کشیدن باشد -

لند - بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی پسر باشد که در مقابل دختر است و آلت تناسل را نیز گویند و بزبان هندی هم آلت تناسل باشد و بضم اول سخنان گزاف گفتن و لاف زدن باشد و بمعنی زکیدن هم هست که آهسته در زیر لب سخن گفتن از روی قهر و غضب و غصه باشد و ام باین معنی نیز هست یعنی بلند -

لندهور - بفتح اول یعنی پسر آفتاب چه لند بمعنی پسر و هور آفتاب را گویند و نام پادشاهی بوده عظیم الشّان در هندوستان و باعتقاد برهمنان آنست که چون نیر اعظم بمادر او نظر کرده او حامله شد فارسیان باین سبب او را لندهور خوانند -

لندیدن - بضم اول بروزن جنبیدن بمعنی خود بخود سخن گفتن باشد از روی قهر و غضب و غصه -

لنطی - بفتح اول و سکون ثانی و طای حطی بهنانی کشیده نام پسر یونان است که شهر یونان منسوب باوست -

لنگ - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی معروفست

وبعربی اعرج و معیوب الرجل خوانند و ماندن قافله را نیز گفته اند که یک روز و دو روز در راه باشد و آلت تناسل را هم گویند و بضم اول فوطه و لنگی باشد و بکسر اول از بیخ ران باشد تا سر انگشتان پای و بعضی کعب پا را نیز لنگ گفته اند۔

لنکاک ۔ بر وزن غمناک سخن زشت و ناخوش را گویند۔

لنگر ۔ بفتح اول و کاف فارسی بر وزن بندر آهنی باشد بسیار سنگین که کشتی را بدان از رفتار نگاه دارند و جایی را نیز گویند که هر روز در آنجا بمردم طعام دهند لهذا خانقاه را هم لنگر می گویند و مجری را نیز گویند از سنگ یا از چوب یا خشت و گل که بر دور مزار بزرگان کشند و بعربی ضریح خوانند و بمعنی تمکین و وقار هم آمده است و شخصی را نیز گویند که در مکر و حیله و خیرگی درجهٔ اعلی داشته باشد و بهر چار دو سنگینی کنند یعنی تا گاو ره زن اول چوب بدر زده باشند و آن بادبان که مردم سکر و چوب را گویند۔

لنگن ۔ بفتح اول و ثالث بر وزن لگن بمعنی گرسنگی و فاقه و روزه باشد که هندوان موافق آئین و کیش خود بجا آورند۔

لنگوته ۔ بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی بواو مجهول کشیده و فتح فوقانی لنگی باشد کوچک که درویشان و فقیران و مردم بی سر و پا بر میان بندند و بهندی نیز همین معنی دارد۔

بیان لام با واو

در لام با واو مشتمل بر هفتاد و هشت لغت و کنایه

لو ۔ بفتح اول و سکون ثانی نام نوعی از حلوا باشد و بمعنی پشته و بلندی هم آمده است و زرد آب را نیز گویند و بعربی صفرا خوانند و بمعنی لب هم آمده است که بزبان عربی شفه گویند چه در فارسی با بواو و بر عکس تبدیل می یابد و نام قصبه ایست از مازندران۔

لواره ۔ بفتح اول بر وزن شراره نام قصبه ایست در هندوستان۔

لواش ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بشین نقطه دار زرده نام شکم بزرگ گویند۔

لواشه ۔ بفتح اول و آخر که شین نقطه دار باشد لقمه باشد از ریسمان که آن را بر سر چوبی نصب کنند و بر لب اسپان بد نعل گذاشته بتابند تا حرکات ناپسند نکنند۔

لوالوه ۔ بفتح اول و لام بر وزن دوا دو شخصی را گویند که بسیار سبک و بی تمکین باشد۔

لوبره ۔ بضم اول و ثانی مجهول و فتح بای ابجد و رای قرشت حیض و دشتی را گویند و در بعضی از نسخ گاو حیض دشتی نوشته اند والله اعلم۔

لوبشه ۔ بضم اول و فتح بای ابجد و شین قرشت غله کوفته شده را گویند که هنوز از کاه جدا نکرده باشند۔

لوبیا ۔ بر وزن توتیا نام غله ایست که آن سهل تر از ماش هضم شود و نفخش زیاده تر باشد و بهترین آن سرخ رنگ باشد و آن را با هم می گویند چه در فارسی با و واو هم تبدیل می یابند و با هم شطر آمده است که بعد از حرف ثالث الف باشد۔

لوبیه ۔ بضم اول و کسر ثالث و فتح تحتانی بمعنی لوبیا باشد و آن غله ایست معروف۔

لوت ۔ بضم اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی برهنه باشد که بعربی عریان گویند و با ثانی مجهول اقسام طعامهای لذیذ و طعام و نان تنک پیچیده باشد و لقمهٔ بزرگ را نیز گویند و بسیار خورنده را هم اردو شست را هم گفته اند۔

لوتر ۔ بضم اول و ثانی مجهول و فتح فوقانی و سکون رای قرشت زبانی باشد غیر معمول که دو کس با هم قرار داده باشند تا چون با هم سخن کنند دیگران نفهمند و آن را زبان زرگری هم می گویند و بمعنی لغز و چیستان هم آمده است۔

لوترا ۔ با زیادتی الف در آخر همان بمعنی لوتر است که گفته شد و بهمین معنی بجای الف های هوز هم آمده است که لوتره باشد۔

لوت و لپوت ۔ بضم اول و بای فارسی این لغت از توابع است بمعنی اقسام خوردنیها و انواع طعامها و ماکولات و مشروبات

لوج ـ بضم اول و سکون ثانی مجهول و جیم نام ولایتیست از ایران و با جیم فارسی کاج را گویند که بعربی احول خوانند و بثانی معروف بمعنی لوت ست که برهنه و عریان باشد۔

لوجیا ـ بر وزن لوبیا بلغت یونانی بمعنی ورا زباشد که بعربی طویل خوانند۔

لوح پا ـ بفتح اول و کسر حاے بے نقطه و باے فارسی بالف کشیده بمعنی پا افشار ست و آن دو تخته کوچک باشد که بافندگان و جولاهگان چون پاے راست بر یکے افشارند نصفے از رشتها پائین رود و چون پاے چپ را بر دیگرے افشارند نصفے دیگر

لوح خاموشی ـ بمعنی خاموشی ست و لوح را استعاره کرده اند۔

لوح دو رنگ ـ کنایه از دنیا و روزگارست باعتبار شب و روز۔

لوح ناخوانده ـ کنایه از علم لدنی باشد و آن مخصوص پیغمبران و امامان ست۔

لوخ ـ با اول بثانی کشیده و بخاے نقطه دار زده گیاهیست که در آب روید و از ان حصیر بافند و در خراسان بدان خربزه آونگ کنند و در هندوستان به فیل دهند و بمعنی گوز هم آمده است که مردم پشت خمیده باشد۔

لوخن ـ بثانی مجهول بر وزن سوزن بمعنی ماه ست که بعربی قمر خوانند۔

لوده ـ بفتح اول و دال ابجد و سکون ثانی بمعنی گواره است و آن سبدے باشد دراز که میوه دران کنند و بر پشت گرفته بجا برند و دو تاے آنرا بر چارپا بار کنند۔

لور ـ بثانی مجهول بر وزن مور زمینے را گویند که آنرا سیلاب کنده باشد و بمعنی سیلاب هم بنظر آمده است و نوعے از پنیر باشد و آنرا از آب پنیر تازه مانند پنیر سازند و ماست چکیده را هم می گویند و بمعنی بے شرم و بیحیا هم آمده است و کمان حلاجی را نیز گفته اند و نام شهرے و مدینه هم است و نوعے از مردم صحرانشین باشد۔

لورا ـ بثانی مجهول بر وزن نورا پنیر تر را گویند و آنرا دلمه پنیر خوانند۔

لورانک ـ بضم اول و ثانی مجهول و فتح نون و کاف دبه روغن را گویند و بعضے گویند ظرفے باشد برنجی که روغن وغیره دران کنند۔

لورادر ـ بثانی مجهول بر وزن زور آور بمعنی لورانک است که دبه روغن و ظروف برنجی باشد که روغن و امثال آن دران کنند۔

لورک ـ بثانی مجهول بر وزن خوبک بمعنی کمان حلاجی باشد و نوعے از تیر پیکان دار هم هست۔

لورکند ـ بثانی مجهول بر وزن هوشمند پشته و زمینے را گویند که آنرا سیلاب کنده باشد چه لور بمعنی سیلاب هم آمده است و در فرهنگ سروری این لغت بمعنی آب آمده است۔

لوره ـ بثانی مجهول بر وزن شوره بمعنی لورکند ست که زمین سیلاب کنده باشد و باین معنی با زاے نقطه دار هم بنظر آمده است۔

لوری ـ بر وزن شوری علتے و مرضے که گوشت اعضاے مردم فرو ریزد و آنرا خوره گویند و بعربی جذام خوانند و بثانی مجهول بمعنی بیحیا و بے شرم باشد و نام طائفه هم هست که ایشان را کاولی می گویند و سرود گوے و گداے کوچها را هم گفته اند و بمعنی ظریف و لطیف و نازک هم آمده است۔

لوزتان ـ با فوقانی بر وزن همزبان بمعنی ملازه باشد و آن گوشت پاره ایست که در بن حلقوم آدمی آویخته است گویند عربی ست لیکن در فرهنگ جهانگیری نوشته بودند۔

لوزه ـ بر وزن روضه هر چیز که آن چرب و شیرین باشد خواه لقمه و خواه سخنان خوب و دلکش و بمعنی فروتنی و چاپلوسی و فریب هم هست۔

لوزینه ـ هر چیز را گویند که از خورشها که دران مغز بادام

گرده باشند و از مغز بادام بچنه ساخته باشند چه لوز بعربی بادام را مے گویند۔

لوس۔ با ثانی مجهول بر وزن طوس بمعنی تملق و فروتنی و چرب زبانی و مردم را بزبان خوش فریفتن و بازی دادن باشد و غشی را نیز گویند که داخل کافور کنند و آنرا مغشوش سازند و دهان کج و کج دهان را نیز گفته اند و بجن و خلاب که پاے از ان بدشواری توان برآورد و با ثانی معروف در عربی بمعنی چشیدن باشد۔

لوسانه۔ بر وزن روزانه بمعنی چاپلوسی کردن و فروتنی و تملق نمودن باشد۔

لوسیدن۔ بر وزن بوسیدن بمعنی فریب دادن و فروتنی کردن و چاپلوسی باشد۔

لوش۔ بضم اول بر وزن موش گل سیاه و تیره که در بن حوضها و تالابها و امثال آن بهم رسد و کسے را نیز گویند که دهنش کج باشد و شخصے را که بعلت جذام گرفتار باشد و بمعنی پاره و دریده هم آمده است و بیخبر و بیهوش را نیز گفته اند و با ثانی مجهول نام حکیمے ست رومی و او را لوشا هم مے گویند و بفتح اول خربزهٔ بود و مضمحل شده و از کار رفته باشد۔

لوشا۔ با ثانی مجهول و شین بالف کشیده نام حکیمے بوده رومی و او در صنعت نقاشی و مصوری عدیل و نظیر نداشته و همچنانکه مانی در چین سالار و بزرگ نقاشان و سرآمد ایشان بوده او نیز بزرگ و سرآمد نقاشان روم بوده است چنانچه کتاب مانی را انگلیون می خوانند کتاب او را انگلوشا مے نامند و تنگلوش هم مے گویند۔

لوشابه۔ با ثانی مجهول بر وزن نوشابه بمعنی چرب و شیرین و دلکش باشد اعم از طعام و خوردنی و سخن و کلام شنیدنی و بجاے باے ابجد نون هم آمده است بمعنی لوسانه که چاپلوسی کردن و فروتنی و تملق نمودن باشد چه در فارسی سین بے نقطه و نقطه دار بهم تبدیل مے یابند۔

لوشاره۔ با ثانی مجهول و فتح راے بے نقطه زمینے را گویند که آنرا اسیلاب کنده باشد۔

لوشن۔ با ثانی مجهول بر وزن سوزن بمعنی لجن ست و آن گل تیره و سیاه باشد که در بن حوضها و جویها بهم میرسد۔

لوشناک۔ با نون بالف کشیده و بکاف زده آب تیره و گل آلود را گویند۔

لوطوس۔ با اول و طاے حطی بواو کشیده و بسین بے نقطه زده بمعنی انده قوقو باشد بلغت یونانی و آن دوائیست که آنرا حند قوقی خوانند بهترین آن صحرائی بوده آنرا لوطوس اغریس خوانند بیونانی چه اغریوس صحرا را گویند کلف و بهق را نافع است۔

لوغ۔ بر وزن دوغ بمعنی دوشیدن باشد و بمعنی آشامیدن هم هست و دوشنده و آشامنده را نیز گویند که فاعل باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بدوش و بیاشام۔

لوغیدن۔ با غین نقطه دار بر وزن و معنی دوشیدن باشد و بمعنی آشامیدن و ریختن هم آمده است۔

لوف۔ بر وزن صوف دوائیست که آنرا بفارسی پیل گوش و بعربی خبز القرود گویند و آن دو نوع ست کبیر و صغیر کبیر را بعربی شجرة التنین خوانند و آن رستنی باشد که بیخ آن بهق و کلف را نافع است و آنرا اصل اللوف میگویند۔

لوفا۔ بضم اول و فاے بالف کشیده داروئیست که آنرا قنطوریون خوانند خوردن آن زنان را بچه مرده از شکم برآرد و بعضے گویند نوعے از حی العالم ست۔

لوفردیس۔ بضم اول و فتح ثالث و سکون راے قرشت و دال ابجد بتحتانی کشیده و بسین سعفص زده بلغت یونانی حجر قبطی باشد و آن سنگی ست مصری بغایت سست و در آب زود حل شود و گویند گازران مصر کتان را بدان شویند و دلها و ریشها را نافع ست۔

لوقا۔ بضم اول و قاف بالف کشیده نام پدر قسطا باشد و ایشان دو حکیم بوده اند در یونان و بعضے گویند قسطا کتابی ست

که لوقا تصنیف کرده است در احکام دین آتش پرستی و آن را قسطاس لوقا خوانند۔

لوقامین۔ بضم اول و باء ابجد بتحتانی کشیده و نون ساکن بلغت سریانی سپندان را گویند و آن خردل فارسی است و بعربی حب الرشاد خوانند و اسفند اسفید همان است گویند سفوف آن برص را نافع ست۔

لوقس۔ بضم اول و کسر ثالث و سکون سین بے نقطه بلغت یونانی سفید را گویند که در مقابل سیاه است۔

لوقیون۔ با یاء حطی بروزن موسنون بلغت سریانی بمعنی فیل زهره ست که درخت حضض باشد و ثمر آن مانند فلفل است و حضض عصارهٔ آن بود و درد سپرز و یرقان را نافع است۔

لوک۔ با ثانی مجهول و سکون کاف نوعی از شتر کم موی بارکش باشد و هر چیز حقیر و زبون را نیز گویند و بلغت اهل سیستان بمعنی عشقه باشد و آن گیاهیست که بر درخت پیچد و کسی را نیز گویند که با هر دو زانو و کفهای دست براه رود و دوغی را نیز گویند که گردان بجوشانند تا قروت شود۔

لوکر۔ بضم اول و فتح کاف و سکون راء قرشت نام شهریست از هندوستان۔

لوکشور۔ با کاف و شین نقطه دار و واو و راء بے نقطه باعتقاد شاکمونی و تناسخیه وجودی باشد که هرگز فانی نشود و ارواح کامله را از قید صور ناقصهٔ حیوانی خلاصی دهد و بمرتبهٔ انسانی رساند۔

لوکه۔ بضم اول و فتح کاف مطلق آرد را گویند خواه آرد گندم باشد و خواه آرد غیر گندم و آردی را نیز گویند که گندم و نخود و آنچه از آن آرد کرده باشند و بریان کرده باشند و پنبه که پنبه دانه از و جدا کرده باشند و هنوز حلاجی نشده باشد و بمعنی آواز گربه و ناله سگ هم آمده است که بتازی یکی را هر و دیگری را کلب خوانند۔

لوکیدن۔ با کاف بروزن کوشیدن درشت و ناهموار براه رفتن باشد و با زانو و کف دست و نشسته براه رفتن طفلان را نیز گویند۔

لول۔ با ثانی مجهول بروزن غول بے شرم و بیحیا را گویند و لولی که قحبه و فاحشه باشد منسوب بآن ست۔

لولانج۔ بضم اول و لام بالف کشیده بنون و جیم فارسی زده نوعی از حلوا باشد که آنرا لابرلا نیز گویند۔

لولانک۔ بضم اول و فتح نون و سکون کاف بمعنی لورانک ست که دبهٔ روغن و ظرف برنجی بزرگ باشد که روغن و امثال آن دران کنند۔

لولاور۔ بروزن زورآور بمعنی لولانک ست که دبهٔ روغن و ظرف برنجی بزرگ باشد۔

لولو۔ بفتح هر دو لام و سکون هر دو واو بمعنی لوالوست که مردم سبک و بے تمکین باشد و بضم هر دو لام صورت مهیبی بود که بجهت ترسانیدن اطفال سازند۔

لوله۔ بضم اول و فتح ثالث معروف ست و آنرا ناشوره هم میگویند و با ثانی مجهول بمعنی لوکه است که آرد نخود و گندم و امثال آن بود که بریان کرده باشند و بعضی گویند یکمشت آرد گندم یا جو بریان کرده باشد که آنرا خمیر کرده باشند۔

لولی۔ بروزن و معنی لوریست که سرود گوی کوچها و گدا در خانها باشد و بمعنی نازک و لطیف و ظریف هم آمده است و در هندوستان قحبه و فاحشه را می گویند۔

لون۔ بفتح اول و سکون ثانی و نون نوعی از خرما باشد و بعربی بمعنی مطلق رنگ ست خواه رنگ زرد و خواه سرخ و غیر آن باشد۔

لوند۔ بروزن کمند مردم کاهل تنبل و هیچکاره را گویند و شخصی که زن خود را دوست دارد و عشرت کننده را نیز گویند و بمعنی زن فاحشه و پسر بدکاره هم هست و پیشکار را نیز گویند که شاگرد و مزدور و خدمتگار باشد و بمعنی خبر نیک و خبر خوش هم آمده است و مهمان طفیلی خرابانیان را نیز میگویند و در عرف لوند سرنگ

بیباکے را گویند که او را نه ترس خدا و نه شرم خلق باشد و مال مردم را در حق خود مباح پندارد۔

لوند ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی غازه و گلگونه و سرخی زنان باشد که بر روے مالند۔

لوویا ۔ با واو بر وزن و معنی لوبیاست و آن غله باشد معروف که آنرا در دواها نیز بکار برند و لویا هم مے گویند که بکسر ثانی و حذف واو باشد و عربان دجر خوانند۔

لوه ۔ بفتح اول و ثانی بمعنی زغن ست که غلیواج باشد و بلغت هندی پرندهٔ باشد شبیه به تیهو که آنرا شکار کنند۔

لوهاور ۔ بفتح اول و واو بر وزن سوداگر نام شهر لاهورست و بضم اول و ثانی مجهول هم گفته اند۔

لوهر ۔ بفتح اول و ضم ثالث و سکون ثانی و راے قرشت بمعنی لوهاورست که شهر لاهور باشد۔

لوهنیین ۔ ها ثانی مجهول و نون بر وزن خوشه چین آلتے را گویند که بدان پنبه دانه از پنبه جدا کنند۔

لوهور ۔ بفتح اول بر وزن فغفور بمعنی لوهرست که نام شهر لاهور باشد و باین معنی لوهوار و لوهور هم بنظر آمده است که در لغت اول بعد از واو الف و در لغت دوم بعد از واو واو باشد۔

لوید ۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بدال ابجد زده دیگ و پاتیل بزرگ سر کشاده مسین را گویند و باین معنی بجاے دال ابجد راے قرشت هم بنظر آمده ست و بکسر اول نیز گفته اند۔

لویزه ۔ بفتح اول بر وزن عزیزه نام دخترے باشد که با هابیل از یک شکم آمده بود چنانکه اقلیما با قابیل۔

لویش ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی مجهول و شین نقطه دار حلقهٔ باشد از ریسمان که بر سر چوبے نصب کنند و لب اسپان و خران بد نعل را در آن حلقه نهند و بتابند تا حرکات ناپسندیده نکنند۔

لویشه ۔ بر وزن دو ... بمعنی لویش است که بر لب اسپان نهند و تاب دهند۔

لویشه بر وزن همیشه بمعنی لویش ست که لواشهٔ لب اسپان و خران باشد۔

بیان بست و یکم

در لام با ها مشتمل بر شانزده لغت

له ۔ بفتح اول و ظهور ثانی بمعنی شراب انگوری باشد و مطلق بوے را نیز گویند خواه بوے خوش باشد و خواه بوے بد و نام شهریست از ترکستان و بفتح اول و خفاے ثانی درخت ناجو را می گویند و بعربی صنوبر خوانند و بضم اول نام پرنده ایست صاحب مخلب و در کوه ‌هاے بلند آشیان کند و بعربی عقاب گویندش و بکسر اول از هم پاشیده و مهرا شده و مضمحل گردیده باشد و نام شهریست از فرنگستان که در حد روم واقع است۔

لهار ۔ بضم اول بر وزن خمار نام شهرے و مینه ایست نامعلوم

لهاشم ۔ بفتح اول و ضم شین قرشت بر وزن تلاطم هر چیز زبون و زشت و نا زیبا و دون و بد را گویند۔

لهاک ۔ بفتح اول و تشدید ثانی بر وزن ولاک نام برادر پیران ویسه است که در جنگ دوازده رخ گریخت و گستهم او را تعاقب نموده بقتل آورد و بضم اول علت و مادهٔ چیزے را گویند۔

لهانور ۔ بفتح اول و ضم نون بر وزن بلادر نام شهر لاهور است و بضم اول هم گفته اند۔

لهاور ۔ بفتح اول و واو بر وزن بر وزن سراسر بمعنی لهانور است که نام شهر لاهور باشد۔

لهبله ۔ بفتح اول و باے ابجد بر وزن مسئله بمعنی نادان و ابله و احمق باشد۔

لهر ۔ بفتح اول و ثانی بر وزن خطر میخانه و شراب خانه را گویند و قحبه خانه را نیز گفته اند و بزبان هندی موج آب باشد۔

لهراسپ ۔ بضم اول بر وزن گشتاسپ بمعنی اعتدال حقیقی باشد و نام یکے از پادشاهان است که بعد از کیخسرو ...

سلطنت تاج و تخت را باو داد او در هنگام پیری پادشاهی را به پسر خود گشتاسب سپرده در بلخ بآتش پرستی مشغول گشت۔

لهفت۔ بضم اول و فتح فا بر وزن و معنی لعبت ست و آن صورتے باشد که دخترکان از پارچه سازند و بآن بازی کنند و بکسر اول و ضم ثانی هم بنظر آمده است۔

لهفتان۔ بر وزن و معنی لعبتان ست که جمع لعبت باشد یعنی صورت بازیچهٔ دخترکان که از جامه سازند و بجاے حرف ثانی حاے حطی هم بنظر آمده است که لحبتان باشد۔

لهلهاین۔ بفتح اول و لام و هاے بالف کشیده بر وزن رهروان تخیست دوائی که آنرا فرنجمشک خوانند۔

لهنج۔ بفتح اول و ثانی و سکون نون و جیم سنگ گازرے باشد یعنی سنگے که گازران جامه بران زنند و شویند و بمعنی سنگ گازر هم گفته اند که فسان باشد و بمعنی سازگار و سازگاری هم بنظر آمده است و جاے دیگر سازگار و سازگاری نوشته بودند و این بمعنی اول مناسبتے دارد و ظاهر آنکه میان این دو کس خلط شده باشد چه یکے سازگاری و دیگری سازگازری نوشته است والله اعلم۔

لهنه۔ بر وزن شحنه ابله و احمق و نادان را گویند و بمعنے سنگ هم آمده است که بعربی حجر خوانند۔

لهنهٔ جانگزا۔ بفتح اول سنگے ست در موجگاه دریاے اعظم و آب آن دریا همچو سیماب ست و آفتاب هم دران دریا غروب می کند گویند هر که آن سنگ را ببیند چندان بخندد که بمیرد و آنرا لهنهٔ جانگزا است هم گویند که بعد از الف یاے حطی باشد و بعربی لضحک خوانند۔

لهی۔ بکسر اول و ثانی به تحتانی کشیده بمعنی رخصت و اجازت باشد۔

بیان بست و دوم

در لام با یاے حطی مشتمل بر سی و شش لغت

لیان۔ بفتح اول بر وزن کیان بمعنی درخشان و تابان باشد و بمعنی فروغ آئینه و تیغ هم هست و روشنائی و فروغے را نیز گویند که از پے یکدیگر بدرخشد و بکسر اول هم آمده است۔

لیتنک۔ با ثانی مجهول و تاے قرشت بر وزن زیرک بمعنی مفلس و بے سر و پا و بے خبر و پریشان باشد و پسر ساده و غلام و کنیز مقبول و فربه و بد اصل را هم مے گویند و فضله هر چیز را نیز گفته اند۔

لیتکان۔ بر وزن زیرکان جمع لیتنک ست که غلام بچگان و پسرکان و کنیزکان باشد۔

لیثرغس۔ با اول بثانی رسیده و فتح ثاے مثلثه و سکون راے قرشت و ضم غین نقطه دار و سین بے نقطه ساکن بلغت یونانی بمعنی نسیان و فراموشی باشد۔

لیچار۔ با ثانی مجهول و جیم فارسی بر وزن دیدار بمعنی ریچار ست که مطلق مربا باشد عموماً و مرباے را که از دوشاب سازند خصوصاً و انچه از شیر و دوغ و ماست بپزند بعد نحو که باشد۔

لیچال۔ با ثانی مجهول و جیم فارسی بر وزن قیفال بمعنی ریچار ست که مرباے و شابے و انچه از شیر و دوغ و ماست پزند باشد۔

لیذیون۔ بکسر اول و ذال نقطه دار و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بلغت یونانی رستنے باشد دوائی که آنرا شیتره گویند و شیترج معرب آنست۔

لیر۔ بکسر اول و سکون ثانی مجهول و راے قرشت آب غلیظے باشد که از دهان و گوشهاے لب فرو ریزد و بیرون آید۔

لیرت۔ با ثانی مجهول بر وزن سیرت خود آهنی را گویند که در روزهاے جنگ بر سر گذارند و بترکی دولغه گویند و عربان مغفر خوانند و بمعنی غراره هم هست و آن نوعے از سلاح جنگ باشد و بر وزن ریخت هم بنظر آمده است و ثانی و ثالث و رابع همه ساکن باشد۔

لیرد۔ بکسر اول و سکون ثانی مجهول و ثالث و دال ابجد بمعنی غراره باشد و آن نوعے از سلاح است که در روز جنگ پوشند۔

لیز۔ بکسر اول و سکون ثانی و [illegible] اے هوز زمین لغزنده

و نرم را گویند و هر چیز که با او لغزندگی و نرمی باشد و بمعنی آمیخته و دست افزار کشیدن بر چیزے هم هست۔

لیزم ۔ بر وزن هیزم کباده را گویند و آن کمانے باشد نرم و سست که بدان مشق کمان کشیدن کنند۔

لیزه ۔ بر وزن ریزه بمعنی آمیخته باشد چه لیزیدن بمعنی آمیختن آمده است و دست افزار بر چیزے کشیدن را نیز گویند۔

لیزیدن ۔ بر وزن پیچیدن بمعنی آمیختن باشد و بمعنی لغزیدن هم گفته اند۔

لیسنه ۔ بکسر اول و ثانی مجهول و فتح سین بے نقطه و نون بمعنی لولو ناشوره باشد و بعضے این لغت را بهمین معنی بازیادتی بائے فارسی مکسور بابین سین و نون آورده اند و سین را ساکن ساخته اند باین صورت لیسپنه۔

لیف ۔ بکسر اول بر وزن قیف چیزے باشد که از پوست خرما سازند بجهت کفش و موزه ساغرے و چیزهاے دیگر پاک کردن و آنرا از موے دم اسپ نیز سازند۔

لیفه دان ۔ دوات مرکب خوشنویسان را گویند و دوات شنجرف و سدف شنجرف را نیز گفته اند۔

لیک ۔ بکسر اول و سکون ثانی و کاف خرچال را گویند و آن پرنده ایست که چرغ و شاهین شکار کنند و خورند و پیمانه را نیز گویند که بدان غله و خرما و غیر آن پیمایند و مختصر لیکن هم هست۔

لیکک ۔ با کاف بر وزن زیرک بمعنی لیک ست که خرچال باشد و او پرنده ایست کبود رنگ بسرخی مائل۔

لیلج ۔ بکسر اول بمعنی نیلج ست که بفارسی نیله گویند و آن عصارهٔ نیل ست که بدان چیزها رنگ کنند۔

لیلنج ۔ بر وزن بیرنج بمعنی لیلج ست که نیل باشد و بآن چیزها رنگ کنند۔

لیلنگ ۔ با کاف فارسی بر وزن و معنی لیلنج است که نیل باشد۔

لیلو ۔ بکسر اول بر وزن زیلو تالاب و استخر و آب گیر را گویند۔

لیلوپر ۔ با بائے فارسی بر وزن و معنی نیلوفر ست و آن گلے باشد کبود که از میان آب روید و گاه سرخ و سفید هم می باشد و شگفتن آن بوقت طلوع آفتاب ست۔

لیلوپل ۔ با لام در آخر بر وزن و معنی لیلوپر ست که گل نیلوفر باشد و آن کبود و سرخ و سفید هم مے باشد۔

لیلیا ۔ با لام بر وزن انبیا بلغت ژند و پاژند بمعنی شب ست که عربان لیل گویند۔

لیمو ۔ با اول بثانی رسیده و میم بواو کشیده معروف است گویند آب لیمو دفع سم مار و عقرب می کند و بعضے گویند درختے است که میوهٔ آن لیموست۔

لیمو دارو ۔ با دال ابجد بالف کشیده و راے قرشت بواو رسیده نباتیست کوهی که در بهار از میان درزهاے سنگ بر می آید و بوے لیمو میکند و آنرا بعربی فتنج گویند۔

لیمونیون ۔ بکسر نون و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بلغت سریانی دوائیست که بیخ آنرا الشیرازی علیمو خوانند ضماد کردن آن در وجع مفاصل و نقرس را نافع ست۔

لینج ۔ با نون بر وزن ایرج نوعے از اقلیمیاست و آنرا در جزیرهٔ قبرس در معدن مس یابند۔

لیلوفر ۔ بر وزن و معنی نیلوفر ست و آن گلے باشد کبود که بیشتر در میان آب روید و رمهای گرم را نافع ست و خوردن آن منع احتلام کند۔

لیو ۔ بکسر اول و سکون ثانی مجهول و واو و یکے از نامهاے خورشید ست که نیر اعظم باشد۔

لیوک ۔ بر وزن زیرک پسر امرد و منعم لک و پک را گویند۔

لیولنگ ۔ با ثانی مجهول و فتح لام بر وزن دیورنگ برف را گویند و آن چیزے باشد سفید که در زمستانها مانند پنبهٔ حلاجی کرده از آسمان فرو بارد و بعربی ثلج خوانند و باین معنی بفتح اول بر وزن تنومند هم گفته اند و بمعنی ترف

که قرار درست باشد هم بنظر آمده است ظاهرا که در معنی لغت
تصحیف خوانی شده باشد والله اعلم۔
لیوه ۔ بروزن میوه بمعنی فریبنده و چاپلوس و مردم
مزاج دوست باشد۔
لیپیدن ۔ بفتح اول وثالث مجهول بروزن دویدن
بمعنی خائیدن وجاویدن باشد۔

گفتار بست و چهارم

از کتاب برهان قاطع در حرف میم با حروف تهجی مشتمل بر بست و هشت بیان و محتوی بر یک هزار و بست لغت و کنایت

بیان اول

در میم با الف مشتمل بر دو صد و چهار ده لغت و کنایت

ماپروین ۔ بابای فارسی مخفف ماه پروین است و
آن بیخی باشد که دفع سموم و زهر عقرب و مار کند و آنرا
بعربی جدوار خوانند۔

مابون ۔ بابای ابجد بروزن صابون نام [illegible] است و
حیز و مخنث و پشت پای را هم میگویند [illegible]
معنی دار و جمع مفعول ابنه است و ابنه علتی باشد در مقعد

ماترنگ ۔ بکسر تا و رای قرشت و سکون نون و کاف
فارسی چلپاسه را گویند و بعضی گویند سام ابرص است که نوعی
از چلپاسه باشد چون شکم او را بشگافند و بر گزندگی عقرب
نهند در ساعت درد ساکن شود۔

ماتورنگ ۔ بافوقانی بواو رسیده و رای بی نقطه
مفتوح بنون و کاف فارسی زده بمعنی سوسمار است و آن
جانوری باشد که شافعی مذهبان خورند و عربان ضب
خوانند بموش خرما شباهتی دارد لیکن از و بزرگتر است
چیم او را زنان بجهت فربه شدن خورند۔

ماج ۔ بسکون جیم بمعنی ماه باشد چه در فارسی جیم و ها بهم
تبدیل می یابند و عربان قمر خوانند و بمعنی بادی در روایتی
گفته هم هست و نام بادی رودکی شاعر نیز بوده است۔

ماچ ۔ بسکون جیم فارسی بمعنی بوسه است که بعربی قبله گویند

ماچیچه ۔ باجیم و جیم فارسی بروزن ماسه سفالی ظرفی باشد
لوله دار که با آن شربت و دارو در گلوی اطفال ریزند

ماچ و سوچ ۔ اسم بروزن قاچ و قوچ بمعنی بوس و بوسه
باشد یعنی بوسیدن و لیسیدن چنانکه گربه بچه خود را۔

ماچ ۔ [illegible] دارد [illegible] گویند و مردم
[illegible] بمعنی [illegible] منافق را نیز گفته اند و بمعنی
مردم بی [illegible] هم آمده است۔

ماخاریون ۔ بالف بالف کشیده و کسر را
بی نقطه و تحتانی بواو رسیده و بنون زده بلغت یونانی
نوعی از سوسن صحرائیست که برگهای دراز دارد و بدین
سبب آنرا عربان سیف الغراب خوانند و بیخ آنرا فوغ
گویند و بغداد و بسیار می باشد علاج بواسیر کند۔

ماخان ۔ بروزن ناهان نام قریه ایست از مضافات
مرو شاهجهان و نام پهلوانی بوده از پهلوانان چین و حاکم
چین را نیز گویند۔

ماچی ۔ بسکون ثالث و جیم فارسی بتحتانی کشیده چلپاسه
را گویند که از یک جانب عربی و جانب دیگر ترکی باشد و
آنرا ادو تحمه هم گویند و بعربی مجنس خوانند و بعضی گویند
اسپ عراقی است و آنرا عرب برذون خوانند و اسپ

راهوار ترکی را هم گفته اند و اسپ خوش جولان را نیز گویند۔

ماخور ۔ بروزن لاهور خرابات را گویند که شرابخانه و بوزه خانه و قمارخانه باشد۔

ماخولیا ۔ بکسر لام بمعنی مالیخولیاست که خلل در کوفت دماغی و سودا و خیال خام باشد گویند یونانی ست و بعضی گویند عبری ست والله اعلم۔

ماد ۔ بسکون دال مخفف مادر ست که عربان والده و ام گویند۔

مادر آب و آتش ۔ بکسر رای قرشت کنایه از گریه کننده بسوز ست یعنی شخصیکه از روی سوز گریه کند۔

مادر باغ ۔ بکسر رای قرشت کنایه از زمین ست که بعربی ارض گویند و بلغ را هم گفته اند بطریق اضافه باعتبار اشجار و اثمار یعنی درختها و میوها۔

مادروخت ۔ بضم دال ابجد و سکون خای نقطه دار و تای قرشت تودری را گویند و آن تخمی باشد ریزه و آنرا لوصفانها کنند و میخوانند خوردن آن قوت باه دهد۔

مادره ۔ بکسر ثالث و فتح رابع نام دوائیست در مغرب زمین۔

مادندر ۔ با نون و دال ابجد بروزن غارتگر مخفف مادر اندر ست که زن پدر باشد۔

مار ۔ بسکون رای قرشت معروف ست که بزبان عربی حیه گویند و مخفف مادر هم هست که والده باشد و مخفف میار باشد که نهی و منع از آوردن ست و بیمار و مریض و معلول را نیز گویند چه بیمارستان را مارستان هم گفته اند و حکام و امرای غرجستان را نیز گویند چنانکه پادشاه آنجا را شار خوانند و بمعنی دفتر حساب و محاسبه هم آمده است و حساب کننده و محاسب را نیز مار گویند و بهندی امر بزدن باشد یعنی بزن۔

ماراب ۔ بروزن فاراب بمعنی تازه بختی باشد یعنی بخت و دولت تازه و نو۔

مار اسپند ۔ باهمزه و بای فارسی بروزن دانشمند نام پدر آذرباد ست که یکی از موبدان آتش پرستان و دانشمندان ایشان بوده و نام روز بیست و نهم هست از هر ماه شمسی نیک است درین روز نکاح کردن و با دوستان نشستن و نام ملکی باشد که موکل ست بر کرهٔ آب و تدبیر امور و مصالح روز مار اسپند باو تعلق دارد۔

مار اسپندان ۔ باهمزه بروزن دانشمندان بمعنی مار اسپند ست که روز بیست و نهم باشد از هر ماه شمسی و نام ملکی که موکل آب ست و امور و مصالح این روز باو تعلق دارد۔

مار اسفند ۔ با فا بروزن و معنی مار اسپند ست که نام روز بیست و نهم ماههای شمسی و نام فرشتهٔ موکل بر آب و نام پدر آذرباد باشد۔

مار اسفندان ۔ بروزن و معنی مار اسپندان است که گفته شد۔

مار افسا ۔ باهمزه و فا و سین بی نقطه بالف کشیده افسونگر مار و مار آموزنده هست که مارگیر باشد و بعضی گویند مار افسا آن کس است که زهر مار را بافسون از بدن انسان فرود آرد و علاج مار گزیده کند۔

مار افسار ۔ با زیادتی رای قرشت بمعنی مار افساست که افسونگر مار و مارگیر و مطیع سازندهٔ مار و برآورندهٔ زهر مار باشد از بدن انسان و حیوان دیگر بزور افسون۔

مار افسان ۔ باهمزه بروزن آتشدان بمعنی مار افسا است که مارگیر و افسونگر زهر مار باشد۔

مار افسای ۔ با یای حطی بروزن پا برجای بمعنی مار افسان ست که گفته شد۔

مار بدست دیگری گرفتن ۔ کنایه از کار دشوار فرمودن باشد دیگری را۔

مار بدست گرفتن ۔ کنایه از کار دشوار کردن باشد۔

مار پلاس ۔ بکسر ثالث و فتح بای فارسی و لام الف و سین بی نقطه چلپاسه و وزغه و حربا را گویند و بسکون ثالث هم گفته اند۔

مارهین - بهای ابجد بروزن پاک دین نام ناحیه ایست مشتمل بر پنجاه و هشت پاره ده از مضافات اصفهان گویند تمام آن ناحیه بمنزلهٔ یک باغ ست بسبب پیوستگی باغستانها بهم

مارثون - باثای مثلثه بروزن خالدون بلغت یونانی و بعضی گویند بسریانی رازیانهٔ بستانی باشد و آنرا بادیان هم می‌گویند۔

مارچوبه - باجیم فارسی بواو رسیده و فتح بای ابجد مارگیاه است و آنرا بعربی الیون خوانند دفع سموم جانوران گزنده و مار و عقرب کند۔

مارخوار - باخای نقطه دار و واو ممدوده بروزن کارزار گاو کوهی باشد و آنرا گوزن خوانند مارها گیرد و می‌خورد و بعضی گویند نوعی از گوسفند کوهی ست چون سوراخ مار را ببیند بینی و دهن خود بران نهد و دم در دهد مار بجبر کشیدن بوی نفس او بی تحاشی از سوراخ برآید و آن گوسفند او را بخورد اگر پوست این گوسفند را بر در سوراخ مار بسوزانند همین که بوی دود بمار برسد شوریده شده از سوراخ برآید گویند کف دهن این گوسفند پازهر ست۔

مارخوردن - کنایه از رنج و سختی بردن و غم و اندوه خوردن باشد۔

مار در پیراهن - کنایه از دشمن نزدیک باشد۔

مار دو زبان - کنایه از مردم منافق و دورویه باشد۔

ماردی - بکسر ثالث و رابع بروزن خارخی رنگ سرخ و گلگون را گویند مطلقاً و هر چیز سرخ را هم گفته اند و بسکون ثالث هم آمده است که بروزن کاردی باشد۔

مارسار - باسین بی نقطه بروزن کارزار ضحاک ماران را گویند۔

مارسان - بکسر ثالث و سین بی نقطه بروزن عاشقان بمعنی مارستان ست که بیمارستان و دار الشفا باشد۔

مارستان - بروزن خارستان بمعنی مارسان ست که بیمارستان و دار الشفا باشد۔

مارش - بفتح ثالث بروزن آتش نام یکی از بتخانهای قدیم ست که در سه فرسنگی اصفهان بر سر کوهی ساخته بوده اند و آن از جملهٔ هفت بتخانه است که بنام سبعهٔ سیاره کرده بودند و گشتاسپ بتهای آن بتخانها را برطرف کرد و آتشکده ساخت و هر یک را باضافهٔ نوبهار می‌خوانند همچو نوبهار ماه و نوبهار تیر و نوبهار ناهید و غیره و نوبهار آتشکده را هم گویند۔

مار شکم سوراخ - کنایه از نامهای هفت بندست که استادان نای نوازند۔

مار ضحاکی - کنایه از زنجیرست که بر پای مجرمان نهند۔

مارفش - بافا بروزن بارکش کنایه از ضحاک ماران است۔

مارقشیشا - بفتح قاف و شین تحتانی رسیده و شین دیگر بالف کشیده بمعنی مرقشیشاست و آن جوهری باشد که در دواهای چشم بکار برند و آن اقسام می‌باشد ذهبی و فضی و نحاسی و حدیدی و شبهی بهترین آن ذهبی ست گویند چون آنرا بشکنند درون آن زرافشان باشد۔

مارگیا - بمعنی مارگیاه ست که مارچوبه باشد و بعربی الیون خوانند۔

مار مصری - بکسر ثالث کنایه از نیزه و سنان مصری باشد۔

مارمهره - مهره ایست که با مار می‌باشد و آنرا از قفای سر او بیرون آورند و آن سبز رنگ ست و خاکستری رنگ هم می‌شود و پازهر را نیز گویند۔

مارندر - بانون و دال ابجد بروزن خارنگر مخفف مادر اندرست که زن پدر باشد۔

مارنه - بکسر ثالث و فتح نون نام گیاهیست که آنرا بعربی لحیة التیس خوانند۔

مارنه سر - بکسر ثالث و ضم نون کنایه از فلک است۔

ماره - بروزن خاره بمعنی مادرست که والده باشد و بزبان هندی نام مقامیست از موسیقی۔

مارون ۔ بروزن قارون سنگے ست کہ آنرا باسرمہ در چشم کشند سفیدی زا ببرد و نام دوائی ہم ہست کہ آنرا مرو خوش گویند بخار آن درد سر را نافع است

مارہ ۔ بروزن چارہ بمعنی حساب و محاسبہ دفتر باشد و بمعنے سکہ و مہر انگشتر ہم آمدہ است ۔

ماری ۔ بروزن لاری ہلاک شدہ و کشتہ گردیدہ را گویند ۔

ماریرہ ۔ بفتح رائے قرشت و ہا در آخر بروزن نادیدہ بمعنی مادر اندر ست کہ زن پدر باشد و بمعنی مادر خواندہ ہم بنظر آمدہ است

ماریعقوب ۔ بسکون ثالث نام شخصے ست کہ مجتہد و بنا کنندہ مذہب ترسایان بودہ ۔

ماز ۔ بسکون زائے نقطہ دار مطلق چین و شکنج را گویند و شگاف و تراک دیوار را نیز گفتہ اند و بعضے گویند شگاف و تراکیست کہ از چوب بر دیوار و غیر آن افتد و مخفف مازو ہم ہست و آن چیزے باشد کہ پوست رابدان دباغت کنند و یک جزو از اجزائے سیاہی باشد ۔

ماژ ۔ بسکون زائے فارسی بمعنی عیش و عشرت و فراغت باشد

مازار ۔ بروزن بازار عطار و گیاہ فروش را گویند و مخفف میازار ہم ہست کہ منع از آزار دادن باشد یعنی آزار مدہ

ماژدر ۔ بسکون زائے فارسی و فتح دال بروزن چارسر مخفف مار اژدر ست کہ مار بزرگ باشد و عربان ثعبان گویند

ماژدیستان ۔ بسکون زائے نقطہ دار و دال تحتانی رسیدہ و سین بے نقطہ ساکن و فوقانی باالف کشیدہ و بنون زدہ بلغت ژند و پاژند بمعنی دوری از بد بہا دیا لیزگی از گناہ باشد

مازریون ۔ بایائے حطی بروزن آذرگون دوائے ست مجرب از برائے دفع استقا و آن دو نوع می باشد سفید و سیاہ سفید آنرا انجیص و سیاہ آنرا ہفت برگ خوانند و آن از برگ زیتون کوچکتر ست و از برگ مورد بزرگتر و بزردی مائل و بعضے گویند مازریون مورد زرد ست و آن نوعے از مورد باشد و بعربی زیتون الارض خوانندش گرم و خشک است در چہارم و یک قسم از آن زہر قاتل ست و آنرا بعربی حب الفقرا گویند و بعضے گفتہ اند چوب درخت بلوط ست چہ رماد المازریون خاکستر چوب بلوط باشد ۔

مازل ۔ بکسر ثالث و سکون لام نام کوہیست در ہندوستان ۔

مازن ۔ بفتح ثالث و سکون نون استخوان میان پشت باشد گویند و آنرا بتازی صلب خوانند و بعضے گویند جوئی و رادیست کہ در میان پشت از فربہی بہم میرسد ۔

ماژندر ۔ بادال ابجد بروزن غارتگر مخفف ماژندران است کہ ملک طبرستان باشد ۔

مازنین ۔ بروزن پاک دین نام مردیست کہ عمارت سنگویہ را در ہندوستان بہمراہی زنے مازینہ نام ساخت ۔ ب ۔ سنگویہ ۔

مازو ۔ بروزن سازو بار درختے ست و بدان پوست را دباغت کنند و یک جزو از اجزائے مرکب ہم ہست و بمعنے مازن ہم آمدہ است کہ استخوان میان پشت باشد کہ عربان صلب خوانند و مالہ برزیگران را نیز گفتہ اند و آن تختہ باشد کہ بر روئے زمین شیار کردہ بکشند تا کلوخہائے آن بشکند و زمین ہموار شود ۔

ماژو موژ ۔ بادو زائے فارسی و میم بروزن سازو سوز این لغت از توابع ست بمعنی فریادے باشد کہ موش در وقتیکہ گربہ را ببیند یا ملے بے قصد گرفتن او کردہ باشد کند ۔

مازون ۔ بروزن ہامون مازو را گویند و آن چیزے باشد کہ پوست رابدان دباغت کنند و زنان ہم گاہے بجہت تنگی موضع مخصوص بکار برند ۔

مازہ ۔ بروزن غازہ استخوان میان پشت را گویند کہ عربان صلب خوانند و بعضے نادے را کہ در میان پشت افتد گویند ۔

مازہ درو ۔ درد پشت را گویند چہ مازہ استخوان پشت است و باین معنی در چند نسخہ بحذف دال آخر نوشتہ شدہ بود کہ مازہ رو باشد واللہ اعلم ۔

مازیاره - بروزن آشکاره نوعے ازخوردنی وطعام باشد ومعرب آن مازیارج ست -

مازینه - بروزن آدینه نام زنے ست که باتفاق مردے مازنین نام عمارت سنگوئیہ ہندوستان راساخت -

ماس - بروزن طاس مخفف آماس ست کہ ورم باشد و بزبان ہندی ماه راگویند کہ عربان قمر خوانند والماس اینز گفته اند وآن جوہریست معروف وبعضے گویند بمعنی الماس عربی ست -

ماسا - مخفف میاسا باشد کہ منع ازآسوده بودن ست یعنی آسوده مباش -

ماست - بروزن راست معروف ست کہ جغرات باشد وبعضے جغرات چکیده را وبعضے دیگر مایه راکه بر شیر زنند ماست گویند وملک رومی را نیز ماست میگویند کہ مصطکی باشد وآن صمغے ست کہ خایند -

ماسوچه - بروزن آلوچه پرنده ایست مانند فاخته وقمری واوبیشتر در کنارہاے طاقچهاومیان کاسها وطبق تخم نهد وبچه برآرد -

ماسور - بروزن ناسور چیزے درہم آمیخته راگویند وباین معنی باسین نقطه دارہم آمده است چه در فارسی سین وشین بہم تبدیل مے یابند -

ماسی - بروزن عاصی بے پرواوبیباک راگویند -

ماسیدن - باسین بے نقطه بروزن واچیدن بہ معنے شیر راماست کردن وبمعنی لیسیدن ومنجمد شدن ہر چیز باشد -

ماشاد - باشین نقطه داربروزن آزاد جامه پشمینه راگویند -

ماش دارو - حشیشے ست کہ گل منقش رنگ دارد وباخر تخم گرد دوآنرا بیونانی خاما نیطس گویند یعنی صنوبر الارض وبه تغظ دیگر عرصف خوانند وکما فیطوس ہمان ست خوردن آن باعسل عرق النسارانافع است -

ماشرا - باراے بے نقطه بروزن ناسزا بلغت سریانی ورم دموی راگویند یعنے ورمے کہ ماده آن ازخون باشد -

ماشرز - بفتح ثالث وسکون راے بے نقطه وزاے نقطه دار ابنر راگویند وآن دست افزاریست زرگران وآہنگران ومسگران راوبعربی کلبتان وکلبتین گویند -

ماش عطار - غله ایست کہ آنرا منگ خوانند وآن سیاه رنگ وکوچکتر ازماش مے باشد -

ماشو - بثالث بواوکشیده نوعے ازغربال باشد کہ چیزہاے بدان بیزند وترشی پالا را نیز گویند وآن ظرفے باشد کہ روغن وشیر وامثال آن دران صاف کنند ونوعے ازبافته پشمین ہم ہست کہ فقیران ودرویشان پوشند وگلیم وپلاس را ہم گفته اند -

ماشوب - بروزن آشوب بمعنی اول ماشوست کہ غربال وآرد بیز باشد ومخفف میاشوب ہم ہست یعنی آزرده مشو وشور وغوغامکن -

ماشور - بروزن عاشور چیزہاے درہم آمیخته راگویند -

ماشوره - باواومجهول بروزن قاروره نے کوچکے را گویند کہ جولاہگان ریسمان بران پیچند ازبراے بافتن وریسمان خامے را نیز گویند کہ بردوک پیچیده شود ونے کہ یک سرآن را دردہان وسردیگر درآب نهند وبمکند ومطلق لوله را ہم میگویند ونوعے ازبازی ہم ہست وہرچیزی کہ بہم درآمیخته باشد -

ماشوره عاج - کنایه ازگردن معشوق باشد -

ماشوه - بہابروزن ومعنی ماشوب ست کہ غربال وپرویزن وترشی پالا باشد -

ماشه - بفتح ثالث بمعنی ابنر باشد وآن افزاریست زرگران ومسگران وآہنگران راوعربان کلبتان خوانند وآہنے را نیز گویند کہ فتیله تفنگ را دران محکم کنند وآتش برتفنگ زنند ویک حصه ازدوازده حصه توله را نیز گویند وتوله دومثقال ونیم ست وہر چیزے را نیز گویند کہ بقدر ماش باشد -

ماش ہندی - غلہ ایست عودی رنگ باندام گرام کوچکے و آنرا بعربی حب القلت خوانند بکسر قاف -

ماشیا - بروزن باقیا حشیش ارغامونی ست و آن رستنی باشد مانند خشخاش و بشیرازی مامیثاسے سرخ گویندش -

ماشیوه - باتحتانی مجهول و فتح واو بروزن نادیده بمعنی ماشوه باشد که پرویزن و ترشی پالا باشد -

ماص[۱] - بسکون صاد بے نقطہ بمعنی ماه ہست که بعربی قمر میگویند لیکن معلوم نیست که بلغت کجاست -

ماطوفیون - باطاے حطی بواو رسیده و کسر نون و تحتانی بواو کشیده و بنون زده بلغت یونانی نام درختیست که بارزد صمغ آن درخت ست و آن صمغ را بعربی فتہ گویند -

ماغ - بروزن زاغ نوعے از مرغابی ست و آن سیاه مے باشد و بعربی مانیکون و بترکی قشقلداق هش میگویند و از گوشت او بوے لجن مے آید و بمعنی میغ و نزم هم گفته اند و آن بخارے باشد بسیار تیره و ملاصق بروے زمین و آنرا بعربی ضباب خوانند و نوعے از کبوتر هم ہست که پر و بال و گردن و سینهٔ او سرخ میباشد و سبز هم مے شود و سبز آن را سبز ماغ و سرخ آنرا سرخ ماغ مے گویند -

مافه - بروزن شافه چوبے را گویند که در پس در خانه نهند تا در کشوده نگردد -

ماقوت - بروزن یاقوت نام نوعے از حلوا باشد و آنرا ماقوتی هم مے گویند -

ماکان - بروزن پاکان نام یکے از حکام بوده که پدر او کاکی نام داشته ہست و نام ولایتے هم ہست که بهترین سلاح مردم آسنجا ژوبین ست که نیزهٔ کوتاه باشد -

ماکانی - بروزن خاقانی مردمے را گویند که منسوب بماکان باشند و حربهٔ که منسوب باہل ماکان ست و آن ژوبین باشد که نیزهٔ کوچک ہست -

[۱] بدانکه لفظ ماص بمعنی قمر سنسکرت ست باین صورت ۱۲ -

ماکر - بکسر ثالث بروزن ذاکر بمعنی پس فردا باشد که برادر کوچک فرداست -

ماکو - بروزن ماشو دست افزار جولاهگان باشد که بدان جامه بافند -

ماکول - بروزن شاکول هر چیز که بگلو بند نند همچو رسن و طناب بمعنی شکم خواره و پرخور هم آمده ہست و غلامے را نیز گویند که بحد بزرگی رسیده باشد و باین معنی بجاے کاف لام هم ہست -

ماکیان - بروزن مادیان مرغ خانگی را گویند که ماده و خروس باشد -

ماکیان پرور کردن - کنایه از غایت بخل و نهایت خست باشد -

ماکیان زاغ رنگ - کنایه از شب ہست که بعربی لیل خوانند -

مالانک - بالام الف و فتح نون و سکون کاف شغرنگ را گویند و آن میوه ایست شبیه به شفتالو -

مالاے - بسکون یاے حطی مخفف میالاے ست که منع از آلوده کردن باشد یعنی آلوده مکن -

مال بخش - بروزن تاج بخش نام روز هشتم ست از ماههاے ملکی و معنی دیگر خود معلوم ست -

مالس - بضم ثالث و سکون سین بے نقطه بلغت یونانی بمعنی سیاه ست که نقیض سفید باشد -

مالکانه - باکاف بروزن شاختانه نام حلوائیست که از برنج پزند و آن در گیلان متعارف ہست و بعضے گویند حلوائیست خشک و آنرا از هفت مغز سازند که مغز بادام و مغز گردگان و زردآلو و شفتالو و پسته و فندق و چلغوزه باشد و خرماے قصب را نیز گویند و با کاف فارسی بمعنی قضیب گفته اند که آلت تناسل باشد -

مالک دینار - بکسر کاف و دال ابجد نام شخصے بوده از اولیاء الله -

مالکا - با میم و کاف بروزن پارچا بمعنی اول مالکانه است و آن حلوائی باشد که در گیلان از برنج پزند۔

مال ناطق - بکسر ثالث و طاے حطی کنایه از اسپ و شتر و گاو و امثال آن باشد و کنایه از زر و سیم سکه دار هم هست

مالوالی - با واو مجهول بروزن پارسالی نوعے از جلپاسه است که آنرا سام ابرص مے گویند۔

مالول - بواو مجهول بروزن شاقول کلوبنده را گویند و آن غلامے باشد که بمرتبهٔ بزرگی رسیده باشد چه کلو بمعنی بزرگ است و شکم پرست و جوعے را نیز گفته اند۔

ماله - بروزن خاله تختهٔ را گویند که برزگران بر زمین شیار کرده بکشند تا کلوخهاے آنرا نرم کنند و زمین را هموار سازد و افزارے که گلکاران بدان کاهگل و گچ و آهک بر دیوار مالند و افزارے که جولاهگان از خس باشد جاروب و لیف سازند و باآن تانه را آهار دهند و بمعنی مالا مال هم آمده است که پر و لبریز باشد و بمعنی مالش و مالندگی هم هست۔

مالی - بروزن خالی بمعنی بسیار و فراوان باشد و بلغت یونانی انگبین را گویند که عسل باشد و در ملک دکن باغبان را مالی مے گویند۔

مالیا - بروزن بالیا درختیست باریک و دراز که از چوب آن درخت نیزه و تیر سازند و بلغت یونانی بمعنی سیاه باشد که در برابر سفید ست۔

مالیخ - با ثالث بتحتانی کشیده و بحاے نقطه دار زده بمعنی مالیخولیاست که کوفت و خلل دماغی و سودا و خیال خام باشد[1]

مالیخولیا - بمعنی مالیخ ست که کوفت و خلل دماغی و سودا و خیال خام باشد گویند که یونانی ست۔

مالیطرنا - بفتح طاے حطی و سکون راے قرشت و نون بالف کشیده بلغت یونانی زاج سیاه باشد و آنرا زاج کفشگران هم میگویند و بحذف ثانی هم آمده است که ملیطرنا باشد۔

مام - بروزن لام مادر را گویند و بعربی والده و اُم خوانند۔

مامک - بروزن ناوک مصغر مام ست که مادر باشد یعنی مادرک مادر را هم مے گویند۔

مامون - بروزن هامون نوعے از پودنهٔ کوهی باشد و آنرا بعربی صعتر الحمام خوانند و صعتر اگرچه با سین بے نقطه است لیکن در کتب طبی بصاد نوشته اند تا بشعیر مشتبه نشود خوردن آن در طعام ضعف چشم را نافع باشد و قوت باصره را نگاهدارد

ماهستان - بفتح ثالث و کسر ها بروزن ناوکستان دوائیست که آنرا اسافج هندی گویند و آن برگیست مانند برگ گردگان و در روے آب پیدا میشود و بخور آن بچه را از شکم بزیر آورد۔

مامیثا - با ثالث بتحتانی رسیده و ثاے مثلثه بالف کشیده بلغت سریانی نام رستنی باشد بغایت بے مزه و در آب بهم میرسد و در قابضات بکار برند و عصارهٔ آنرا شیاف مامیثا خوانند۔

مامیران - با راے بے نقطه بروزن غازی خان نوعے عروق الصفر ست و آن دوائی باشد زرد رنگ بسبزی مائل باریک و گره دار مے شود گرم و خشک است در چهارم یرقان را نافع ست و آنرا بعربی بقلة الخطاطیف و شجرة الخطاطیف خوانند گویند چون بچهٔ پرستوک در آشیان نابینا شود مادر وے شاخے از مامیران آورده در آشیانه نهد چشم بچه اش بینا گردد۔

مان - بروزن خان بمعنی خانه باشد که عربان بیت خوانند و اسباب و ضروریات خانه را نیز گویند و بمعنی

---

[1] ماکه مالیخولیا لفظے ست یونانی و صحیح ملن خلیا که در اصل مرکب است از ملاس بمعنی سیاه و خلی بمعنی صفرا و معنی ترکیبی آن صفراے سیاه است و هرگاه مادهٔ مذکور مجتمع میشود این مرض متولد میگردد لهذا باین نام موسوم گشت نیز لفظ مسطور یونانی ست و آنچه مصنف در تحت لفظ ماخولیا گفته که بعضے گویند عبری ست خطاست و این که درین مقام بدلیل گمان آورده که گویند یونانی ست ناشی از قلت استقرا ۱۲۔

ما باشد که متکلم مع الغیر ست و بمعنی ما را هم هست که در مقابل شما را باشد و امر بر گذاشتن و ماندن هم هست یعنی بگذار و باش و بمان و شبه و مثل و مانند را نیز گویند و بمعنی باقی و ابد و جاویدان هم گفته اند و بلغت هندی بمعنی حرمت و عزت و قبول و مقبولی آمده.

مانا — بروزن دانا بزبان ژند و پاژند نام خدای عزوجل است و بمعنی شبه و نظیر و مثل و مانند هم آمده است و بمعنی پنداری و گوئی و پنداری نیز گفته اند.

ماناف — بروزن آلاف ماما چه را گویند و بعربی قابله خوانند و بمعنی ناف هم آمده است و آن گوی باشد در شکم.

مانستن — بروزن دانستن بصفت چیزی شدن باشد یعنی شبه و مانند و نظیر شدن.

مانطلس — بالف و طای حطی و سین سعفص به سنسکرت نامعلوم حجر ییست هندی یعنی سنگی ست که در هندوستان می باشد گویند باطل السحر ست هر که با خود دارد سحر بروی کار نکند و از جمیع امراض محفوظ باشد.

مانک — بسکون نون و کاف فارسی بمعنی ماه باشد که قمر است و بمعنی آفتاب هم بنظر آمده است و بمعنی اول اصح است.

مانمن — بسکون ثالث و کسر میم و نون ساکن در آخر بلغت ژند و پاژند جامی باشد که بدان شراب و آب امثال آن خورند.

مانند آباد — اشاره بعالم برزخ ست و آن عالمی باشد میان ملک و ملکوت.

مانورک — بثالث بواو کشیده و رای بی نقطه مفتوح بکاف زده بمعنی چکاوک ست و آن پرنده باشد که بعربی ابو الملیح خوانندش بعضی گویند پرنده ایست آبی که آن را سرغاب می گویند و نام دارو ئی هم هست و بمعنی اول بجذف رای قرشت هم آمده است.

مانوسار — باسین بی نقطه بروزن آلوزار نام یکی از قاتلان و کشندهای دارای بن داراب ست که او را فریب داد و قصد حیات او کرد.

مانوش — بروزن خاموش نام کوهی ست که منوچهر در آن کوه متولد شد و آنرا مانوشان هم می گویند.

مانوک — بثالث بواو کشیده و بکاف زده مرغیست که آنرا بفارسی چکاوک و بعربی ابو الملیح خوانند و بعضی گویند مرغیست آبی که سرخاب گویندش.

مانه — بروزن خانه بمعنی اسباب و ضروریات خانه و منزل باشد و محل خانه هم هست.

مانی — بروزن دانی بمعنی نادر باشد که از مذرست کسی بی همتا و بی مثل و یکه و تنها باشد و نام نقاشی بود مشهور در زمان اردشیر بعضی گویند در زمان بهرام شاه بود و بعد از عیسی علیه السلام ظاهر شد و دعوی پیغمبری کرد و بهرام شاه ابن هرمز شاه او را بقتل آورد.

ماهیدن — بروزن جاوید بمعنی گذاشته و نهاده و رها کرده چون کسی را کاری کند یا بگذار نکنند و نتواند کرد یا بگذار نکند گویند ماهید یعنی وانهاد و بمعنی جرم و گناه و تقصیر هم آمده است چنانکه کسی کاری کرده و سخن گفتنی را بگذارد و نگوید گویند ماهید او باشد یعنی گناه از وست و گناهکار اوست.

ماشیدن — بروزن باریدن بصفت چیزی شدن باشد یعنی مثل و مانند و شبیه چیزی شدن و بمعنی گذاشتن و رها کردن هم هست.

ماسپتار — باسین بی نقطه و تای قرشت بروزن آمیزگار نفس کل را گویند که بعد از عقل کل ست.

ماو — بفتح واو بروزن باو مخفف میاو ست که مشتق از آوردن باشد.

ماه — بروزن شاه بمعنی نیر اصغر ست که عربان قمر خوانند و ترجمه شهر هم هست و آن از دیدن هلالی تا دیدن هلال دیگر ست که یک حصه از دوازده حصه سال باشد و آن گاهی سی روز و گاهی بیست و نه روز می باشد و بود ن آفتاب نیز گویند در یک برج و نام روز دوازدهم بود از هر ماه شمسی

و نام فرشته هم هست که موکل ست بر جرم قمر یعنی قرص ماه و تدبیر و مصالح روز ماه که روز دوازدهم از ماه شمسی باشد باو تعلق دارد و بزبان پهلوی شهر و مملکت را گویند که عربان مدینه خوانند گویند حذیفه بعد از فتح همدان بنهاوند آمده و چون نهاوند کوچک بود و گنجائی سپاه او نداشت فرمود که آنچه لشکر کوفه بود بدینور و هرچه سپاه بصره بود بنهاوند فرود آمدند و چون ماه بزبان پهلوی شهر و مملکت را گویند نهاوند را ماه بصره و دینور را ماه کوفه می گفتند لهذا اعربان هم این دو شهر را ماهین میخوانند و کنایه از معشوق هم هست۔

ماه آب و مه آب - بکسر ها بمعنی ابانماه است که ماه اول خزان باشد و آن بودن آفتاب ست در برج عقرب و درین ماه بادهای بے منفعت بسیار وزد۔

ماهار - بروزن ناهار بمعنی مهار شتر ست و آن بمنزلهٔ عنان باشد مر شتر را۔

ماه آفرید - نام کنیزک ایرج بود و بعد از کشته شدن ایرج معلوم شد که حامله بوده بعد از ان دختری آورد و تور نام کردند و منوچهر از ان دختر بهم رسید۔

ماهاما - باها و میم هر دو بالف کشیده ما در شاکمونی ست[1] و شاکمونی باعتقاد کفرهٔ هند پیغمبر صاحب کتاب است۔

ماهان - بروزن شاهان نام قصبه ایست از توابع کرمان و جمع ماه باشد بر خلاف قیاس۔

ماهانی - بروزن شاهانی نوعی از سنگ ست و آن زرد و سفید می باشد و در خراسان بهم میرسد گویند دفع مرض سکته می کند و رمادش بواسیر را نافع ست۔

ماه پار - بابای فارسی بروزن تاج دار مخفف ماه پاره است و کنایه از صاحب حسن و خوش صورت باشد۔

ماه بر کوهان - نام لحنی باشد از مصنفات باربد و آن لحن بیست و یکم ست از سی لحن باربد۔

ماه پیکر در فش - کنایه از شب ست و بعربی لیل خوانند۔

ماهتاب - پرتو ماه را گویند و ماه را نیز گفته اند همچو آفتاب و چیزی که آتش بازان از شوره و گوگرد و غیره سازند۔

ماه چو شاخ گوزن - کنایه از ماه باریک و خمیده است که ماه شب اول و شب دوم و سوم باشد۔

ماهچه - بروزن باغچه سر علم را گویند که بصورت ماه ساخته باشند یعنی گرد و مدور و صیقل زده از طلا و نقره و غیره و سوزنی را نیز گویند که بر یک سر آن گلوله باشد از طلا و نقره و برنج و مانند آن که زنان بر سر گریبان فرو برند و آنرا سنجق هم می گویند و یک حصه از دوازده حصهٔ تولچه را نیز گفته اند که هشت حبه باشد و تولچه دو مثقال و نیم ست۔

ماه خرگهی - ماهی را گویند که در هاله باشد چه هاله را نیز خرگاه گویند و کنایه از شاهد مهوش هم هست۔

ماهر - بروزن ظاهر بلغت ژند و پاژند بمعنی فردا باشد که بعربی غد می گویند و در عربی بمعنی استاد باشد۔

ماه رمه - بسکون ثالث و فتح رای بے نقطه و میم برباه را گویند و آن آلتی باشد که درودگران بدان چوب و تخته سوراخ کنند و بزبان عربی مثقب خوانند۔

ماهروزه - بسکون ثالث بروزن چاررروزه بمعنی سال مه باشد که بعربی تاریخ گویند و آن حساب نگاه داشتن

[1] پوشیده نماند که بدانست اکثری شاکمونی که بجای خود گذشت و بده هم یکیست و باعتقاد اهل هند روح وشنو بر زمین در ان جسم حلول نموده نزدیک بلدهٔ گیا از صلب سدهودن و از بطن مایادیبی یا مهامایا متولد گردیده و از مؤلف هیم چندر کوش که یکی از کتب معتبرهٔ هنود ست چنین منقول ست که شاکمونی شخص هفتم و آخرین بدهان ست و حقیقت حالی او معلوم نیست اما او پیغمبر تبتیان و تاتاریان و چینیان و مردمان آوا و پیگو و جاپان و جاوا و سراندیپ ست و گویند که کتابها و بناهای بسیار که پیش آنها سند اول ست ماخوذ از وست و از کتب چینیان چنان بظهور می پیوندد که قبل ازین بسه هزار سال شاکمونی متولد گشته ۱۲۔

سال و ماه و روزست۔

ماه سیام ۔ بکسر ثالث و سین بے نقطہ و تحتانی بالف کشیده و بمیم زده ماہے را گویند کہ مقنع بسحر و شعبده تا مدت چہار ماه ہر شب از چاہے کہ پائین کوه سیام بود برمی آورد و چہار فرسخ در چہار فرسخ روشنائی مے داد گویند جزو اعظم آن سیاب بوده۔

ماه سی روزه ۔ یعنی ماه بسیار باریک و ہلال یک شبه و کنایه از معشوق بیمار و ضعیف ہم ہست۔

ماه سی شبه ۔ یعنی ناچیز شده و محو گردیده و برطرف گشته باشد۔

ماه قصب پوش ۔ کنایه از شاہد کتان پوش ست چہ قصب جامهٔ کتان باریک را مے گویند۔

ماه قصب دوخته ۔ یعنی ماه قصب پوش ست کہ کنایه از شاہد کتان پوش باشد۔

ماه کاشغر ۔ بکسر ثالث بمعنی ماه سیام ست و کنایه از خوبان و ماه وشان ترک ہم ہست۔

ماه کش ۔ بکسر ثالث و فتح کاف و سکون شین نقطه دار ہمان ماه کاشغرست کہ ماه سیام باشد و کش شہریست مشہور شہر سبز و کوه سیام در نواحی آن شہر ست۔

ماهلو ۔ بکسر ثالث و لام بواو کشیده نام دوائیست کہ آنرا بعربی حمامه گویند گرم و خشک است در دوم و سوم و خواص آن بسیارست بہترین آن زرد بسرخی مائل مے باشد و برگ آن سبز و کوچک ست و گل آن زرد و خرد۔

ماه مزور ۔ بفتح واو مشدد بمعنی ماه سیام ست کہ ماه مقنع باشد چہ آنرا بسحر و تزویر ساخته بود۔

ماه مقنع ۔ ہمان ماه مزورست کہ حکیم بن عطا بزور سحر و شعبده ساخته بود۔

ماه منجوق چتر ۔ بکسر قاف قبهٔ زرینه را گویند کہ بر سر چتر نصب کنند۔

ماه نخشب ۔ بفتح نون و شین قرشت و سکون خاے نقطه دار و باے ابجد بمعنی ماه مقنع ست کہ حکیم بن عطا بسحر و شعبده ساخته بود و نخشب نام شہریست در ترکستان کہ آنرا قرشی مے گویند بفتح قاف۔

ماه نو ۔ بکسر ثالث و فتح نون و سکون واو ہلال را گویند و نام ماه اول ہست از سال ملکی۔

ماهو ۔ بروزن کاہو بمعنی زیب و زینت باشد و نام حاکم سیستان ہم بوده است و او از جانب یزدجرد حکومت کرد و او را ماہویه ہم مے گفته اند و چوب دست شتربانان را نیز گویند کہ شتر را بدان برانند۔

ماهوار ۔ بروزن راہوار بمعنی ماہیانه باشد و آن علوفه ایست کہ ماه بماه بنوکران دہند۔

ماهوب دانه ۔ بضم ہا و سکون واو و باے ابجد دانه ایست کہ آنرا بعربی حب الملوک و فلفل الخواص خوانند و این غیر حب السلاطین ست۔

ماهودانه ۔ بادال ابجد بروزن طاوسانه بمعنی ماہودانه است کہ حب الملوک باشد و آن میوهٔ درخت شابیست و بعربی سعشوق مے گویند۔

ماهور ۔ بروزن لاہور نام شعبه ایست از موسیقی۔

ماهویه ۔ بفتح یاے حطی نام شخصے ست کہ از جانب یزدجرد حاکم سیستان و سپه سالار خراسان بود بعد ازان کہ یزدجرد از لشکر اسلام گریخت و بمرو رفت ماہویه با خاقان ترکستان ساخت و کسان خود را فرستاد تا یزدجرد را بقتل رسانیدند۔

ماهه ۔ بفتح ہا بمعنی برماه است و آن افزارے باشد کہ درودگران بدان چوب و تخته و حکاکان جواہر سوراخ کنند و آنرا بعربی مثقب خوانند و یک حصه از دوازده حصهٔ تولچه را نیز گویند کہ ہشت حبه باشد و تولچه دو مثقال و نیم ست کہ نود و شش حبه باشد۔

ماهیابه ۔ با تحتانی بالف کشیده و فتح باے ابجد خوردنی باشد کہ در لار و شیراز از ماہی اشنه سازند و آنرا بعربی صحنات گویند گرم و خشک است در دوم۔

ماہی اشنہ — بفتح ہمزہ نوعے از ماہی باشد بسیار کوچک و آنرا از جانب ہرموز آورند و ماہیابہ را از ان سازند و معنی ترکیبی آن ماہی نارس باشد چہ اشنہ بمعنی نارس آمدہ است —

ماہیان — بروزن ماکیان جمع ماہی ست کہ حوت باشد و جمع ماہ ہم ہست بر خلاف قیاس ہمچو سالیان کہ جمع سال است —

ماہیانہ — بروزن رازیانہ آنچہ ماہ در ماہ در وجہ مواجب و مقرری بکسے دہند ہمچو سالیانہ کہ سال در سال دہند و بمعنی ماہیابہ ہم آمدہ است و آن نان خورشے باشد کہ از ماہی سازند —

ماہیچہ — بروزن بازیچہ آنچہ از خمیر بباریکی ریسمان مالند و پزند و آش ماہیچہ مشہور است —

ماہی دان — بروزن جاویدان حوض را گویند —

ماہی دانہ — بروزن جاویدانہ بمعنی ماہودانہ است کہ حب الملوک باشد و آن میوہ درخت شابست —

ماہی ربیان — بفتح راے قرشت و سکون باے ابجد و تحتانی بالف کشیدہ و بنون زدہ ملخ دریائی را گویند و بزبان عربی جراد البحر خوانند —

ماہی زرین — نوعے از ماہی باشد کہ در میان ریگ پیدا شود و حیوان صاحب قوت باشد کہ در میان ریگ دہ گز و پانزدہ گز برود و آن در ماہی بغداد و ملک سندہ بہم میرسد و آنرا بخصوص سقنقور بکار برند و بعضے گویند ماہی زرین ہمان سقنقور است —

ماہی زہرہ — پوست بیخ گیاہے ست بغایت سیاہ مانند جگر ماہی و آنرا بعربی سم السمک و شیکران الحوت خوانند اگر قدرے از ان در آب ریزند ماہیانے کہ در آب باشند مست شوند و تمام بر روے آب آیند و معرب آن ماہی زہرج باشد —

ماہی سپہر — بکسر سین و باے فارسی اشارہ بہ برج حوت است و آن برجے باشد از بروج دوازدہ گانۂ فلکی —

ماہی[1] شور — با شین نقطہ دار بواو رسیدہ و براے بے نقطہ زدہ نام یکے از پیغمبران صاحب شریعت کفرۂ ہند ست گویند او را کسے نزائیدہ و ہرگز نمیرد و زن و فرزند دارد و وجود او از سہ جسم ست از آفتاب و ماہ و آتش و تابعان او رقص و سماع بسیار کنند —

ماہ یمانی — بفتح رابع اشارہ برخسار منور سرور کائنات صلوات اللہ علیہ و آلہ است —

ماہی و چشمۂ خضر — کنایہ از زبان و دہان معشوق ست —

مایے — بروزن نائے مخفف مایہ باشد کہ منع از آمدن ست و جانوران خزندہ را نیز گویند مطلقاً ہمچو مار و زلو و انواع کرمہا و مانند آن و نام یکے از رایان و بزرگان ہند ہم ہست و نام شہرے نیز بودہ در ہندوستان کہ موضع ساحران و جادوان بودہ ہمچو بابل و در بعضے از ولایتہا مادر را گویند کہ والدہ باشد —

مائدۂ خرگہی — بفتح خاے نقطہ دار کنایہ از نعیم آسمانی ست —

مائدہ سالار — سفرہ چی را گویند و در ہندوستان چاشنی گیر خوانند —

مائدہ بہ — بکسر نون و ظہور ہا بمعنی مائدہ سالار ست کہ سفرہ چی باشد —

مایندر — بفتح ثالث بروزن آہنگر بمعنی مادر اندر ست کہ زن پدر باشد —

مایون — بروزن قارون مادہ گاوے بودہ کہ فریدون را شیر میداد و او را برمایون ہم میگویند —

مایہ — بفتح ثالث بمعنی مقدار باشد چنانکہ گویند چہ مایہ یعنے

---

[1] مخفی نماند کہ ماہی شور در اصل سنسکرت مہیسور ست کہ مدبر یکے از طبائع ثلثہ ہندی باشد اول ست گن یعنی قوت مصلح صلاح و کمال دوم رجوگن یعنی قوت مصلح تلون و ملال سوم تموگن یعنے قوت مصلح فساد و ضلال و مہیشور مجسم باین قوت ست زوجہ اش درگا و پسرانش کارتک و گنیش ۱۲

چہ مقدار و ماده هر حیوانے را گویند عموماً و ماده شتر را خصوصاً و بمعنی مایون هم هست که گاوے بوده و فریدون را شیر میداد و بمعنی دستگاه و سامان هم هست و بنیاد هر چیز را نیز گویند۔

مایه دار۔ بادال ابجد بروزن لاله زار هر چیز را گویند که باد گندگی و ضخامتے باشد و بزبان گیلان جماعتے را گویند که در عقب لشکر می ایستند و آنها را ابتر کی چند اول خوانند۔

مایهٔ شب۔ کنایه از سیاهی و تاریکی شب باشد۔

مایهٔ صدق۔ بکسر صاد بے نقطه و سکون دال و قاف کنایه از ابابکر بن ابی قحافه ہست۔

بیان دوم

در میم باباے ابجد مشتمل بر پنج لغت و کنایت

مبار۔ بفتح اول بروزن نهار روده گوسفند باشد که آنرا از گوشت و برنج و مصالح پر کنند و بپزند و بعربی عصیب گویند و بضم اول هم آمده ہست۔

مبشر بنام۔ کنایه از حضرت عیسی علیه السلام ہست چه مردم را بشارت داد بآمدن خاتم پیغامبران صلوات الله علیه و آله۔

مبشل۔ بفتح اول و شین نقطه دار و سکون ثانی و لام منع از در آمیختن و آمیختن و پیچیدن و خوابیدن باشد یعنی در میاویز و میاویز و مپیچ و مخواب۔

مبشول۔ بفتح اول و سکون ثانی و شین نقطه دار بواو کشیده و بلام زده منع از برهمزدگی و پریشانی باشد یعنی برهم زده مشو و کسے را نیز برهم زده و پریشان مکن و منع از دیدن و دانستن و کارگزاری کردن هم ہست۔

مبشره۔ بروزن و معنی مبشره ہست که دختر افراسیاب باشد اگرچه این لغت بنون شهرت دارد لیکن در مؤید الفضلا هم باباے ابجد بود و الله اعلم۔

بیان سوم

در میم باتاے قرشت مشتمل بر ده لغت و کنایت

متاره۔ بروزن هزاره بمعنی آفتابه ہست و انا و ظرفے را نیز گویند که از چرم دوزند و بعربی مطهره خوانند۔

مترا۔ بروزن فخرا بلغت ژند و پاژند باران را گویند و بعربی مطر خوانند۔

متراک۔ باراے قرشت بروزن افلاک نام منزلیست از منازل قمر و آنرا بعربی عوا گویند۔

مترس۔ بفتح اول و ثانی و سکون را و سین بے نقطه چوب گنده را گویند که در پس در کوچه اندازند تا در گشوده نگردد و چوبهاے بزرگ که بر بالاے دیوار قلعه نیز گذارند تا چون غنیم بپاے دیوار آید بر سرش زنند و صورتے را نیز گویند که مزارعان در کشت زار و زراعت سازند بجهت دفع جانوران زیانکار۔

متک۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف ترنج را گویند و آن میوه ایست که پوست آنرا مربا سازند۔

متواری۔ بروزن بر واری بمعنی پنهان شده باشد که مقابل آشکار ست و در عربی هم باین معنی و هم بمعنی گریخته و حیران باشد۔

متولی چهره زبان۔ کنایه از کواکب عطارد ہست۔

مته۔ بفتح اول و ثانی مشدد برماه را گویند و آن آلتے باشد که درودگران بدان چوب و تخته سوراخ کنند و بی تشدید ثانی هم درست ست و کرمے را نیز گویند که در پشمینه آلات افتد و کرمے که گندم را خراب و نابود کند و بعربی سوس گویند۔

متیت۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و فوقانی شانه کرباس را گویند یعنی شانه جولاهگان۔

متیل۔ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و لام بمعنی پیه سوز باشد که برادر شمعدان ست۔

بیان چهارم

در میم باتاے مثلثه مشتمل بر هشت لغت و کنایت

مثک۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف بلغت سریانی دوائیست که آن را سوس گویند و اصل السوس بیخ آن است

و بفارسی مہک خوانند۔

مثلث ۔ بالتشدید ثانی معروف ست و آب انگور را نیز گویند کہ بجوشانند از شش حصہ دو حصہ بماند عربیست۔

مثلثۂ آتشی ۔ مثلثۂ ناری باشد کہ کنایہ از برج حمل و برج اسد و برج قوس است از جملہ بروج دوازدہ گانۂ فلکی۔

مثلثۂ بادی ۔ مثلثۂ ہوائی باشد کہ کنایہ از برج جوزا و برج میزان و برج دلو ست۔

مثلثۂ خاکی ۔ اشارہ ببرج ثور و برج سنبلہ و برج جدی است۔

مثلثۂ مائی ۔ مثلثۂ آبی باشد کہ کنایہ از برج سرطان و عقرب و حوت ست از جملہ دوازدہ برج فلکی۔

مثل عطارد بودن ۔ کنایہ از دبیر و منشی و وزیر و مدبر بودن ست۔

مثنان ۔ بانون بالف کشیدہ بروزن دربان بلغت سریانی درخت کرمدانہ را گویند و آن نوعے از مازریون است۔

بیان پنجم

در میم با جیم ابجد مشتمل بر شانزدہ لغت و کنایت

مج ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی باج ست کہ راوی و روایت کنندہ باشد و نام راوی شعر رودکی شاعر ہم بودہ و ماہ را نیز گفتہ اند کہ بعربی قمر خوانند و از اتباع کج ہم ہست کہ نقیض راست باشد ہمچو کج و مج و مہمل کج نیز ہست۔

مجاجنگ ۔ بفتح جیم دوم بروزن شاہنگ چرمینہ را گویند و آن چیزے باشد مانند آلت تناسل کہ از چرم دوزند و زنان آتش شہوت را بدان فرو نشانند و باجیم فارسی ہم آمدہ است۔

مجاوران فلک ۔ کنایہ از سبعہ سیارہ ہست کہ زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زہرہ و عطارد و ماہ باشد و ثوابت را نیز گویند کہ باقی ستارہ ہای آسمانی باشد۔

مجاہز ارواح ۔ بکسر زاے نقطہ دار اشارہ بذات پاک حق سبحانہ تعالیٰ ست و کنایہ از سرور کائنات صلوات اللہ علیہ و آلہ ہم ہست۔

مجاہز گان ۔ بکسر زاے نقطہ دار کنایہ از خورشید عالم آرا باشد۔

مجرگ ۔ بفتح اول و ثانی بروزن تگرگ بمعنی بیگار باشد یعنی مردم را بزور و ستم و بے اجرت و مزدوری کار فرمودن۔

مجری ۔ بکسر اول و راے بے نقطہ تحتانی کشیدہ ظرفے باشد عطار و دارو فروش را کہ در آن دارو ہا گذارند۔

مجس ۔ بفتح اول و ثانی بروزن مگس جائی کہ طبیبان چیزہا بسایند۔

مجسط ۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون سین و طاے بے نقطہ نام موبدے بودہ فارسی نژاد کہ کتاب مجسطی مغانی منسوب باوست۔

مجسطی ۔ بکسر اول و فتح ثانی نام کتابیست مغان را یعنی آتش پرستان را در احکام آتش پرستی از مجسط موبد و نام کتابے ہم ہست از اقلیدس[1] حکیم یونانی در علم ریاضی۔

مجسطی کشاے ۔ شخصے را گویند کہ حل مسائل کتاب مجسطی را کہ در علم ریاضی نوشتہ اند بکند۔

مجلس افروز ۔ کنایہ از شراب انگوری باشد و شمع را نیز گویند و نام نغمہ ہم ہست از نغمات موسیقی۔

مجمر آتش ۔ معروف ست کہ آتشدان باشد و کنایہ از آفتاب عالمتاب ہم ہست۔

مجمرۂ نقرہ پوش ۔ کنایہ از دنیا و عالم است۔

مجوس ۔ بفتح اول بروزن عروس تابعان زردشت را گویند۔

مجہ ۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد گیاہے باشد مانند سفناخ و آن بیشتر در کنارہاے جوے آب روید و آنرا سبزی آش کنند و بر غست ہمان ست و باجیم فارسی ہم آمدہ است۔

---

[1] بدانکہ کتاب مجسطی از تصنیفات حکیم بطلیموس ست نہ حکیم اقلیدس ۱۲

بیان ششم

در میم با جیم فارسی مشتمل بر هفت لغت

مچاچنگ - با جیم دوم فارسی بر وزن شاهنگ چرمینه را گویند و آن چیزی باشد که از چرم و غیره بمانند آلت تناسل سازند و زنان حریص شهوت بکار برند.

مچرک - بفتح اول و ثانی بر وزن تگرگ بمعنی بیگار و کار فرمودن بزور و ستم و بی اجرت باشد.

مچخس - منع از چخسیدن باشد که بمعنی چسپیدن ست یعنی مچسپ.

مچک - بر وزن کچک بمعنی عدس باشد و آن غله ایست که در آشها کنند و گاهی هریسه نیز پزند و بعضی گویند بادام کوهی ست و آن تلخ می باشد و آنرا بریان کرده در آتش بیمار بجای روغن بکار برند.

مچه - بضم اول و فتح ثانی مشدد بر غست را گویند و آن گیاهی است بهاری مانند اسفناخ که در آشها کنند.

مچه وا - بضم اول و واو بالف کشیده آشی باشد که از مچه پزند چه وا بمعنی آش ست و مچه گیاهی باشد خودرو و بهاری شبیه باسفناخ که بعربی قنابری خوانند.

مچیدن - بفتح اول بر وزن رسیدن بمعنی خرامیدن و رفتاری باشد از روی ناز و زیبائی و بمعنی دیدن هم آمده است و بکسر اول نیز گفته اند.

بیان هفتم

در میم با حای حطی مشتمل بر یازده لغت و کنایت

محاجم - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و جیم بکسور بمیم زده بلغت اندلس دوائی باشد که آنرا مخلصه خوانند و وجه تسمیه آن بمخلصه آنست که شخصی در اول بهار سه روز هر روز یک مثقال ازین دارو با شراب خورده بود گویند دران سال چند مرتبه او را زهر دادند اثر نکرد و چون تفحص کردند ازین ادویه خورده بود بدان سبب مخلصه نام نهادند.

محجوبه - با جیم بر وزن منصوبه چوبی را گویند که در پس در اندازند تا در گشوده نگردد و بعضی بمعنی در را گفته اند و عربان زنی را گویند که صاحب حجاب و شرمگین باشد.

محجوبه احمد - اشاره بهمزهٔ احمد ست که حرف اول احمد باشد.

محراب جمشید - کنایه از آفتاب باشد و آتش را نیز گویند و بعضی جام جهان نما هم هست.

محراب شکر بوره - کنایه از سنبوسهٔ قند ست.

محرران فلک - کنایه از سبعهٔ سیاره باشد که قمر ست و عطارد و زهره و شمس و مریخ و مشتری و زحل.

محروث - با ثای مثلثه بر وزن محسوس بیخ درخت انجدان باشد و بعضی گویند درخت انجدان است که حلتیت صمغ آن درخت باشد و با تای قرشت هم بنظر آمده است که بر وزن فرتوت باشد.

محک زر ایمان - کنایه از حجر الاسود ست و آن را حجر الاسعد هم می گویند.

محک زرین - کنایه از سنگی ست که طلا را بدان امتحان کنند و کنایه از حجر الاسود هم هست و آن سنگی باشد سیاه و یک رکن از ارکان کعبه است.

محلب - بکسر اول و فتح لام بر وزن امشب نام درختیست خوشبوی مانند صندل شبیه بدرخت بید و گل سفیدی دارد و مردم نهاوند از چوب آن دستهٔ تازیانه کنند تا دست را خوشبوی گرداند و تخم آنرا حب المحلب خوانند و در عربی ظرفی باشد که دران شیر دوشند.

محموده - بر وزن فرموده نام دوائیست که آنرا بیونانی سقمونیا خوانند گزندگی عقرب را نافع باشد.

بیان هشتم

در میم با خای نقطه دار مشتمل بر هفده لغت و کنایت

مخ - بفتح اول و سکون ثانی آتش را گویند و بعربی نار خوانند

و بمعنی زنبور ہم آمدہ است و آن جانوری باشد پرندہ و گزندہ و باین معنی بضم اول ہم آمدہ است و بمعنی چسپندہ و خزندہ نیز گفتہ اند و مع ازین معنی ہم ہست یعنی محجب و گم شدہ و ناپوشیدہ و بر طرف گردیدہ را نیز گویند و بمعنی لجام سنگین باشد کہ بر سر اسپ و استر سرکش زنند و بضم اول ہم باین معنی و ہم نام جانوریست کہ انسان غلہ را ضائع کند و آنرا بعربی سوس خوانند و درخت خرما را نیز گویند و در عربی بمعنی مغز استخوان و دماغ و خالص ہر چیز باشد۔

مخاطہ۔ بضم اول و ثانی بالف کشیدہ و فتح طای حطی دوائیست کہ آنرا بفارسی سپستان گویند عربی است۔

مخالف مال۔ بکسر فا کنایہ از کریم و سخی و صاحب ہمت باشد و بسکون فا کنایہ از قہر کنندہ بر اعدا و دشمن شکن باشد۔

مخت۔ بضم اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی امید و آرزو باشد و بعربی رجا گویند۔

مختار حق۔ بکسر رای قرشت کنایہ از حضرت رسالت صلوات اللہ علیہ و آلہ است۔

مختصران۔ کنایہ از کم ہمتان و فرومایگان باشد۔

مخران۔ بارای قرشت بروزن بیخدان نام دیری و کلیسائیست کہ معبد ترسایان باشد گویند بنا کنندۂ آن مخران نام داشتہ و بنام او شہرت یافتہ۔

مخستان۔ بروزن گلستان نخلستان و خرماستان را گویند۔

مخسنوس۔ بضم اول و کسر سین بی نقطہ و نون بروزن پرفسوس نام حکیمی بودہ یونانی بغایت عاقل و دانشمند۔

مخلا۔ بالام مشدد بروزن مصلا طعامیست و آن چنان باشد کہ چند عدد بادنجان بزرگ را پختہ با کمی گوشت بریان کردہ فرو باساطور نرم سازند و چند لیمو را بریدہ در ان بفشارند و در نانہای بوخرۂ آب زدہ بپیچند و بخورند۔

مخلج۔ بالام بروزن اعرج نام گیاہیست کہ چون چارپا آن خورد مست شود۔

مخلف۔ بضم اول بروزن مشرف کبوتر بچہ را گویند و کنایہ از پسران خوش صورت خرد سال ہم ہست۔

مخشندہ۔ بفتح اول بروزن روندہ جنبندہ و خزندہ را گویند کہ مراد از حشرات الارض باشد و بضم اول و کسر ثانی فرزندی کہ سخن پدر و مادر نشنود و عاق و عاصی شود و بمعنی چسپندہ ہم آمدہ است اعم از ذی حیات و غیر ذی حیات۔

مخید۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و دال ماضی مخیدن است یعنی جنبید و حرکت کرد و خزید و برفتار در آمد و ہر چیز جنبندہ و خزندہ را گویند عموماً و جنبندہ کہ بر پیراہن و جامہ افتد خصوصاً ہمچو کیک و شپش و مانند آن و بمعنی چسپید ہم ہست کہ از چسپیدن باشد اعم از آنکہ بادست محکم بگیرد یا چیزی بچیزی بچسپد ہمچو نان در تنور و امثال آن و فرزندی را نیز گویند کہ عاق شود یعنی فرمانبرداری پدر و مادر نکند۔

مخیدن۔ بروزن رسیدن بمعنی خزیدن و لغزیدن و جنبیدن و حرکت کردن و چسپیدن و نافرمانی کردن و عاق و عاصی شدن باشد۔

مخیز۔ بثالث مجہول بروزن مویز بمعنی مہمیز است و آن آہنی باشد سر تیز کہ بر پاشنۂ کفش و موزہ نصب کنند و بر پہلوی اسپ خلانند تا اسپ تند شود۔

مخیطا۔ باطای حطی بروزن مسیحا نام داروئیست کہ بفارسی سپستان گویند۔

بیان نہم

در میم با دال بی نقطہ مشتمل بر شانزدہ لغت و کنایت

مد۔ بفتح اول و سکون ثانی نام روز ششم است از ہر ماہ شمسی۔

مدار۔ بفتح اول بروزن قرار کنایہ از مرکز ارض باشد یعنی نقطہ کہ در وسط حقیقی زمین است۔

مدارس۔ بضم اول و کسر رابع و سکون سین بی نقطہ نام شخصی است کہ رسول پیش عذرا فرستاد و عذرا چشم رسول

او بر ابانگشت کند۔

مدائن - بروزن دفائن هفت شهر بود آبادان در زمان انوشیروان در حوالی بابل وهمدان واکنون همه خراب وبیابان است ودر عربی جمع شهرست که شهرها باشد چه مدینه بمعنی شهر است۔

مدبران فلک - کنایه از سبعهٔ سیاره است که زحل و مشتری ومریخ وآفتاب وزهره وعطارد وماه باشد۔

مدر - بفتح اول وثانی وسکون رای قرشت مخفف مدار است که مرکز زمین باشد وبمعنی کلوخ هم آمده است ومنع ونهی از دریدن هم است۔

مدمونتن - با دال میم ونون وتای قرشت بروزن لبلبوتشکن بلغت زند وپازند بمعنی ترسیدن وواهمه کردن ورسیدن باشد ومدمونم یعنی ترسیدم ورسیدم ومدموینه یعنی بترسید وبرسید وواهمه کنید۔

مدن - بفتح اول وثانی وسکون نون یعنی بعیش ونشاط مرو که منع کردن از رفتن بسیر ومهمانی باشد چه دن بمعنی عیش ونشاط است۔

مدنگ - بروزن پلنگ کلید چوبین باشد که کلیدان را بدان گشایند ودندانهٔ کلیدان وپرهٔ قفل را نیز گویند وبمعنی چوب پس در انداختن هم است وبا ذال نقطه دار نیز درست است۔

مدونه - بفتح اول وثانی مضموم وسکون واو وکسر نون بلغت زند وپازند مینو را گویند که بهشت باشد وبعربی جنت خوانند۔

مده - بضم اول وفتح ثانی بمعنی بیمار وناخوش باشد۔

مدهوش - با ها بروزن سرپوش سرگشته وحیران را گویند ودر عربی صاحب دهشت باشد۔

مدهون - با ها بروزن مجنون چرم دباغت کرده را گویند ودر عربی بمعنی بروغن مالیده باشد۔

مدی - بفتح اول وثانی بتحتانی کشیده بمعنی مده است که منع از دادن باشد۔

مدین - بفتح اول وثالث بروزن ارزن نام شهریست برکنار دریای مغرب۔

مدینا - بروزن امینا بلغت زند وپازند بمعنی شهر است وبعربی مدینه گویند۔

بیان دهم

درمیم با ذال نقطه دار مشتمل بر چهار لغت وکنایت

مذ - بضم اول وسکون ثانی بمعنی صاحب وخداوند باشد ومرکب می آید همچو اسفندارمذ۔

مذاب - بضم اول بروزن گلاب بمعنی گداخته باشد و بفتح اول هم آمده است۔

مذکر سماعی - کنایه از شوهریست که مضبوط زن خود است یعنی مردی که مطیع وفرمانبردار زن خود باشد۔

مذنگ - بروزن ومعنی مدنگ است که کلید چوبین و دندانهٔ کلید وپرهٔ قفل وچوب گنده باشد که در پس اندازند تا در گشوده نگردد۔

بیان یازدهم

درمیم با رای بی نقطه مشتمل بر یکصد وسی وهفت لغت وکنایت

مر - بفتح اول وسکون ثانی حساب را گویند وهر عددی باشد از اعداد مثلاً شخصی ده هزار می شمارد ودر هر صدی یک عدد چیزی می دارد چون همه شمرده شود آن چیزها را بازاء هر صدی داشته است مر گویند اگر ده شده باشد ده مر واگر بیشتر شده باشد بیشتر وبعضی گویند هر مری پنجاه است چه صد را دو مر وهزار وپنجاه را بیست مر خوانند واز جملهٔ کلمات زائده هم هست که از برای حسن کلام آورند چنانکه مرا ورا گفتیم ومر اورا دیدیم یعنی اورا گفتیم واورا دیدیم وگاهی افادهٔ معنی حصر هم می کند چنانکه گفته اند مصرعه مراورا رسد کبریا ومنی۔

یعنی دیگری را نمی رسد و با تشدید ثانی در عربی به معنی مرور کردن و گذشتن بر چیزی و از جایی باشد و بمعنی شمار هم هست۔

مراحل نشین ۔ کنایه از هر یک از کواکب سبعهٔ سیاره باشد که قمر است و عطارد و زهره و شمس و مریخ و مشتری و زحل و مسافر را نیز گویند و مراحل نشینان مجموع هفت کوکب و مسافران۔

مراد ۔ بکسر اول بر وزن فتاد نام سنگی باشد بسیار عجیب و از حرکت آفتاب الوان مختلفه در وی ظاهر می گردد یعنی هر ساعت برنگی می نماید و آنرا بلغت سریانی سرد طالیس می گویند یعنی سنگ پرنده زیرا که در هوا از بخار لطیف متولد شود و باد آنرا از جهتی بجهتی افگند گویند ما دام که آفتاب فوق الارض باشد هر که آن سنگ را با خود دارد شیاطین تابع وی می شوند و بضم اول در عربی بمعنی خواسته شده باشد۔

مرار ۔ بفتح اول بر وزن هزار نوعی از بادآورد و شکاعی باشد که بعربی شوکة البیضا خوانند و آنهم بوتهٔ خاری است سفید که در خاصیت کار بادآورد می کند۔

مراش ۔ بکسر اول بر وزن خراش بمعنی قی باشد که آنرا شکوفه و استفراغ هم می گویند و باین معنی بحذف الف نیز آمده است که مرش باشد۔

مراغه ۔ بفتح اول و غین نقطه دار نام شهریست از ولایت آذربایجان و بمعنی غلطیدن باشد عموماً و غلطیدن اسب و خر را گویند خصوصاً و در عربی هم بمعنی غلطیدن است۔

مران ۔ بفتح اول بر وزن هران بمعنی آنست که اشاره بچیزی دور باشد و بلفظ مر که از جملهٔ الفاظ زائده است ملحق شده و منع از راندن هم هست و بضم اول نام درختی است باریک و دراز که از چوب آن نیزه و تیر سازند۔

مرانیه ۔ بر وزن علانیه بلغت اهل مغرب درختی است مانند درخت یاسمین و آنرا اعراب هدم المجوس گویند چه مجوس در وقت زمزمه یعنی وقتی که ستایش و عبادت کنند و چیزی خورند شاخی از آن در دست گیرند سنگ مثانه را بریزاند و بول را براند۔

مربع خانهٔ نور ۔ کنایه از خانهٔ کعبه است۔

مربوبا ۔ بفتح اول و سکون ثانی و بای ابجد بواو رسیده و یای حطی بالف کشیده بلغت ژند و پاژند بمعنی خربزهٔ شیرین باشد و در نسخهٔ دیگر خربزهٔ میان دریا نوشته شده بود و در هیچ یک شاهد نیاورده بودند والله اعلم۔

مرت ۔ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی زنده باشد که در مقابل مرده است۔

مرتک ۔ بضم اول و فتح فوقانی و سکون ثانی و کاف چیزیست که آنرا مرداسنگ خوانند و معرب آن مرداسنج است در مرهمها بکار برند اگر قدری از آن در سرکه اندازند سرکه را شیرین کند۔

مرتکو ۔ با کاف بر وزن لبلبو گنجشک را گویند و بعربی عصفور خوانند۔

مرج ۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی مرز است که زمین باشد و زمینی را نیز گویند که کنارهای آنرا بلند ساخته و در درون آن چیزی بکارند و نام شهری هم هست در کوهستان سمرقند و باین معنی بضم اول نیز آمده است و در عربی بمعنی ابهم کشودن و بچرا سر دادن دواب و چراگاه و مرغزار باشد و بفتح اول و ثانی هم در عربی خطمی صحرائی را گویند و بمعنی جنبیدن انگشتر باشد در انگشت و بمعنی جنبیده شدن و تباه گردیدن و آشفته گشتن هم هست۔

مرجان ۔ بر وزن ارزان بمعنی جان است که بلفظ مر که آن از الفاظ زائده است ملحق شده و در عربی جوهریست سرخ گویند از دریا می روید و مروارید ریزه را نیز گویند۔

مرجان پرورده ۔ کنایه از لب معشوق و محبوب است و کنایه از شراب انگوری هم هست۔

مرجاده - بفتح اول و دال ابجد آلتی باشد که آنرا مانند جوال بزرگی از چرم می دوزند و پر از کاه می کنند و بر بالای آن اسباب می گذارند و مردم هم سوار می شوند و از آب می گذرند و بجای دال دا و هم بنظر آمده است -

مرجمک - بروزن مردمک غله ایست که بعربی عدس خوانندش -

مرخشه - با خا و شین نقطه دار بروزن اقمشه در فرهنگ بمعنی سخن باشد که کلام است و در جای دیگر بروزن طپنچه بمعنی نحس و نامبارک هم نوشته اند و این اصح است چه گفته اند
کسی که آمد نوروز و بر دمید بنفشه ✽ بر تو خجسته به خصم باد مرخشه ✽

مرداب - با دال ابجد بروزن سرخاب تالاب و آبخیز و آبگیر عمیق پرعرض و طول را گویند -

مرداد - بضم اول بروزن خرداد نام فرشته ایست موکل بر فصل زمستان و تدبیر امور و مصالحی که در ماه مرداد و روز مرداد واقع شود بدو تعلق دارد و نام ماه پنجم است از سال شمسی و آن بودن آفتاب است در برج اسد که خانهٔ اوست و نام روز هفتم باشد از هر ماه شمسی و بعضی روز هشتم گفته اند و فارسیان بنا بر قاعدهٔ کلی این روز را عید کنند و جشن سازند و این جشن را جشن نیلوفر خوانند و درین روز هر که حاجتی از پادشاه خواستی البته روا شدی -

مردارخانه - خانه را گویند در بازی نرد که مهره در آن خانه رسیده یا بقدر رفته نتواند بیرون آمدن -

مرداسفرم - بفتح اول و کسر همزه و فا نوعی از مورد است و آن اس صحرائی باشد بخور آن کرم معده را بکشد و آن را مرداسپرم هم میگویند بابای فارسی -

مرداسنگ - بضم اول بمعنی مردارسنگ ست و آن جوهری باشد که از سرب سازند و در مرهمها بکار برند و معرب آن مرداسنج است -

مردان علوی - بضم عین بی نقطه کنایه از هفت کوکب است که بعربی سبعهٔ سیاره خوانند و آنها را مردان علوی هفت تن هم میگویند و هفت اوتاد را نیز گفته اند و ایشان بزرگان عالم غیب اند -

مردقوش - با قاف بروزن پرده پوش بلغت یونانی دوائیست که آنرا مرزنگوش و مرزنجوش گویند و بعربی آذان الفار خوانند خوردن آن با شراب گزندگی جانوران را نافع است -

مردگیر - با کاف فارسی بروزن سردسیر سلاحی باشد کج مانند چوگان -

مردگیران - نام جشنیست که مغان یعنی آتش پرستان در پنج روز آخر اسفندارماه کنند و درین پنج روز زنان بر مردان تسلط بهم رسانند و هر آرزوی که دارند بقبل آرند لهذا مردگیران گویند و در روز اول این پنج روز از طلوع آفتاب تا طلوع آفتاب دیگر بجهت دفع عقرب رقعهٔ کژدم گویند و شرح و بسط آن در لغت رقعهٔ کژدم نوشته شده است -

مردم یک - شخص واحد را گویند از آدمی و ترجمهٔ انسان است و مردمان جمع آنست و مردمک تصغیر آن -

مردم آهنگ - بمعنی مردم کش و مردم انداز باشد و سلاح کجی را نیز گویند مانند چوگان و آنرا مردگیر هم خوانند و معرب آن مردم آهنج است -

مردم زاد - بمعنی آدمی زاد باشد چه مردم آدمی را گویند -

مردمک - بضم ثالث بروزن مرجمک تصغیر مردم است که شخص واحد باشد از آدمی و سیاهی چشم را نیز گویند و در آذربایجان تیته خوانند -

مردم گیا - گیاهی باشد شبیه بآدمی و در زمین چین روید و آن سر زیر و نگونسار می باشد چنانکه ریشهٔ آن بمنزلهٔ موی اوست نر و ماده دست در گردن هم کرده و پاها در یکدیگر محکم ساخته گویند هر که آنرا بکند در اندک روزی بمیرد و طریق کندن آن چنان ست که اطراف آنرا خالی کنند چنانکه باندک

ذوری کنده شود و ریسمانی بر آن بندند و سر ریسمان را بر گردن سگ تازی محکم سازند و شکاری در پیش آن سگ بیفکنند چون سگ از عقب شکار بدود آن گیاه از بیخ و ریشه کنده شود و سگ بآن اعتبارش گویند و سگ بعد از چند روز بمیرد و آنرا مردم گیاه و مردم گیه نیز خوانند و نر و مادهٔ آنرا از هم تفرقه توان کرد اگر قدری از آن با شیر گاو بخورد زنی بدهند که عقیمه باشد البته فرزندش بهم رسد اگر از نر بخورد فرزند نر و اگر از ماده بخورد فرزند ماده۔

مردمه ـ بمعنی مردمک است که عربان انسان العین خوانند۔

مردوس ـ بروزن افسوس گندنای شامی را گویند۔

مرده ریگ ـ باراے بی‌نقطه بروزن سفره‌چی مال و اسباب را گویند که از کسی بعد از مردن مانده باشد و بعربی میراث خوانند۔

مرده ریک ـ بازیادتی کاف بمعنی مرده ریگ باشد که مال و میراثی ست که از کسی بماند و شخصی را نیز گویند که سست و فرومایه کار و بیکاره و هیچکاره باشد و از و کاری برنیاید۔

مرده سنگ ـ بضم اول و فتح سین بی‌نقطه بمعنی مرداسنگ است و آن جوهری باشد که از سرب سازند و خمار اصلاح کند۔

مرز ـ بفتح اول و سکون ثانی و زاے نقطه‌دار زمین را گویند و قطعه‌ئی را نیز گفته‌اند که مربع سازند و کنارهاے آنرا بلند کنند و در میانش چیزها بکارند و بمعنی سرحد هم آمده است چه مرزبان حاکم و نگهدارندهٔ سرحد باشد و بمعنی آبادان هم هست و بوزه را نیز گویند و آن شرابی ست که از گندم و گاورس و جو سازند و مقعد و نشستگاه و مخرج سفلی را نیز گفته‌اند که سوراخ کون باشد از انسان و حیوانات دیگر و بمعنی مباشرت و مجامعت هم هست و در عربی چیزی را بچنگال گرفتن باهستگی و چیزی را بهم پیچیدن و خراشیدن باشد و بضم اول بمعنی مخرج سفلی هم آمده است و موش را نیز گویند که عربان فاره خوانند۔

مرژ ـ بفتح اول و سکون ثانی و زاے فارسی نام یکی از آتش‌پرستان ست و بکسر اول هم گفته‌اند۔

مرزبان ـ بازاے نقطه‌دار بروزن دشتبان حاکم و میر سرحد و صاحب طرف و مالک زمین و زمیندار باشد و نگهدارنده و نگاهبان را نیز گویند و بروزن پهلوان هم بنظر آمده است که بفتح ثالث باشد و عربان مهتر و بزرگ آتش‌پرستان را میگویند و جمع آن مرازبه است۔

مرزغان ـ باغین نقطه‌دار بروزن پهلوان دوزخ را گویند که در مقابل بهشت است و بمعنی آتشدان و منقل آتش هم آمده است و گورستان و قبرستان را نیز گفته‌اند۔

مرزغن ـ باغین نقطه‌دار بروزن کرگدان بمعنی مرزغان است که دوزخ و گورستان و آتشدان باشد۔

مرزگون ـ باکاف فارسی بواو رسیده و بنون زده آلت تناسل را گویند۔

مرزمان ـ بامیم در مرتبهٔ چهارم بروزن جمهان نام دو کوکب است از ثوابت و عربان مرزمین خوانند۔

مرزن ـ بروزن ارزن بمعنی موش باشد و عربان فاره گویند۔

مرزنگوش ـ یعنی گوش موش و معرب آن مرزنجوش باشد و آن نوعی از ریحان ست در غایت سبزی و خوشبوئی و گل کبودی دارد و برگ آن شبیه است بگوش موش از این جهت مرزنگوش گویندش و بعربی حبق الفتی و حبق الفیل و آذان الفار خوانند۔

مرزو ـ بروزن بدبو بمعنی دوم مرزست و آن زمینی باشد که بجهت زراعت کردن آماده کرده و کنارهٔ آنرا بلند ساخته باشند۔

مرزوان ـ بروزن و معنی مرزبان ست که حاکم و میر حد و زمیندار و نگاهدارنده و نگاهبان باشد۔

مرزوی ـ بروزن بدبوی بمعنی مرزوست که زمین مستعد شده باشد بجهت زراعت کردن۔

مرزه ـ بروزن هرزه بمعنی چراغدان باشد و باین معنی

بتقدیم زاے نقطه دار بر راے بے نقطه هم گفته اند و مالنبا یان
دگلکاران را نیز گویند و آن آلتے است که بدان کاهگل و گچ
بر دیوار مالند و نوعے از صعتر هم هست و آن بوستانے باشد
و ورق آن دراز بود و آنرا با طعام خورند بغایت تند و تیز
می باشد و آنرا بعربی شطریه گویند و بمعنی موش هم آمده است
که عربان فاره خوانند۔

مرزه گوش۔ با کاف فارسی بروزن پرده پوش بمعنے
گوش موش چه مرزه بمعنی موش هم آمده است و ریحانے
هم هست که آنرا مرزنگوش خوانند۔

مرس۔ بفتح اول وسکون ثانی و سین بے نقطه نام یکے از
آتش پرستان و نام میوهٔ هم هست ترش و میخوش هم می باشد
و در عربی بدست مالیدن چیزے و خائیدن کودک انگشت
خود را و نهادن خرما در آب و در شیر و امثال آن و پاک
کردن دست باشد بمندیل و بفتح اول و ثانی هم در عربی
بمعنے طناب و ریسمان و کارزار کردن مرد باشد در نهایت
شدت و بکسر اول و ثانی هم در عربی طبیب و کحال و مرد زیرکے
که در مان چیزها کند۔

مرست۔ بفتح اول و ثانی وسکون ثالث و فوقانی بمعنے
نمانا د باشد یعنی نماند و مسدود هم شود۔

مرسله پیوند۔ کنایه از قلم است که بدان چیزے نویسند۔

مرطلیس۔ با طاے حطی بروزن تلبیس سنگے باشد لاجوردی
رنگ چون سحق کنند و بے خمیر کنند بقدر سه نخود از وے
درد دل را نافع باشد۔

مرغ۔ بفتح اول وسکون ثانی و غین نقطه دار بمعنی فریب است
و آن نوعے از سبزه باشد که حیوانات چرنده آنرا برغبت تمام
خورند و آن زیاده از نیم شبر بلند نشود و بغایت سبز و خرم
و در هم روئیده باشد و نام شهرے و مدینه هم هست و عربان
خلطیدن ستور را گویند در علف زار و تمام گیاه و علف آنرا
چریدن و خوردن و بفتح اول و ثانی هم در عربی آب دهن را
گویند و بضم اول وسکون ثانی معروف ست که مطلق پرندگان
باشد و عربان طیر خوانند و کنایه از آفتاب هم هست و پنجهٔ از
سنجیل را نیز گفته اند یعنی پارچهٔ از سنجیل که چند شاخ داشته باشد

مرغاب۔ بضم اول بروزن سرخاب نام رودخانه ایست
که از پهلوے مرو شاهجهان می گذرد و آنرا مرو رود هم میگویند
یعنی رودخانهٔ مرو۔

مرغ آذر افروز۔ کنایه از ققنس باشد و آن مرغیست
که هزار سال عمر کند و بعد از ان هیزم بسیار جمع کرده خود را
بسوزد و پروانه را نیز گویند۔

مرغ آفتاب علم۔ کنایه از آتش باشد که بعربی نار گویند

مرغ الهی۔ کنایه از روح ست و نفس ناطقه را نیز گویند۔

مرغان سدره۔ کنایه از ملائک و فرشتگان باشد۔

مرغان عرشی۔ بفتح عین بے نقطه بمعنی مرغان سدره
است که ملائکه و فرشتگان باشد۔

مرغ باغ۔ کنایه از بلبل هزار داستان ست که عربان
عندلیب خوانند۔

مرغ بام۔ بسکون میم بمعنی مرغ باغ ست که بلبل باشد و
قمری را نیز گفته اند۔

مرغ چمن۔ کنایه از بلبل ست که عندلیب باشد۔

مرغ خوش خوان۔ بمعنی مرغ چمن ست که کنایه از
بلبل باشد۔

مرغ دل۔ بسکون ثالث کنایه از بے دل و ترسنده و
واهمه ناک باشد و بکسر ثالث بمعنی دل است و عقل را
نیز گویند۔

مرغ رنگین تاج۔ کنایه از خروس ست باعتبار گوشت
سرخے که بر فرق دارد و دراج را نیز گویند۔

مرغ روز۔ کنایه از آفتاب عالمتاب است۔

مرغز۔ بفتح اول و ثالث بروزن مرکز نام جائے و مقام
است و بضم ثالث هم آمده است۔

مرغزار - بزاے نقطه دار بروزن بختیار بمعنی سبزه زار باشد و زمینے را نیز گویند که مرغ دران بسیار رسته باشد -

مرغزار عقبی - کنایه از بهشت عنبر سرشت است -

مرغ زبانک - بار درختیست شبیه بزبان کنجشک و آنرا بزبان عربی لسان العصافیر خوانند -

مرغ زر - بکسر ثالث و فتح زاے نقطه دار و سکون راے بے نقطه کنایه از آفتاب عالمتاب ست و صراحی طلا را نیز گویند خصوصًا اگر بصورت مرغابی و امثال آن ساخته باشد -

مرغزن - بروزن گرگدن بمعنی مرزغن باشد که گورستان و قبرستان است -

مرغ زیرک سار - مرغے باشد سیاه رنگ و مانند طوطی سخن گوید و آنرا سار و نیز گویند -

مرغ سحر - بلبل را گویند که عندلیب باشد و خروس را هم گفته اند و بعربی دیک خوانند و قمری را نیز گویند و کنایه از سالک سحرخیز هم هست -

مرغ سحرخوان - کنایه از بلبل و قمری و خروس باشد -

مرغ سلیمان - مرغیست کاکل دار که او را شانه سر و پوپو گویند و بعربی هدهد خوانند منافع او بسیار ست اگر بال او را نزد مورچگان و موران دود کنند همه بگریزند -

مرغ شب آویز - مرغیست که خود را در شبها از یک پای آویزد و حق حق گوید تا وقتے که قطرۀ خونے از گلوی او بچکید -

مرغ شب خوان - کنایه از بلبل ست و خروس را نیز گویند -

مرغ شب و روز - کنایه از ماه و آفتاب است -

مرغ صبح خوان - بمعنی مرغ شب خوان باشد که بلبل و خروس است -

مرغ طرب - کنایه از بلبل ست و مغنی و سازنده و خواننده را نیز گویند و بمعنی کبوتر نامه بر هم آمده است و بدو معنی اول مرغ مطرب هم گفته اند بطریق اضافت یعنی مرغے که آن مطرب است -

مرغ عیسی - شپره را گویند که خفاش باشد و او مانند موش است گویند سوراخ مقعد ندارد و می زاید از دهان یا از لقبۀ دیگر و بالش از پوست بود گویند حضرت عیسی علیه السلام بدین صورت مرغے از گل ساخت و منفذ سفلی او را فراموش کرد بفرمان الٰهی حیات بهم رسانید و هر چند انکه از نظر غائب شد و بیفتاد و بمرد پس حق سبحانه تعالی شبیه آنرا خلق گردانید -

مرغ فلک - کنایه از فرشته و ملک ست -

مرغک دانا - طوطی سخن گوے را گویند و آن مرغیست معروف و مشهور -

مرغ گوشت ربا - غلیواج را گویند که زغن است -

مرغ لب - بکسر ثالث و فتح لام و سکون باے ابجد کنایه از سخن و کلام ست خواه نظم باشد و خواه نثر -

مرغ نامه - بمعنی مرغ نامه بر ست که کبوترے باشد نامه بر بال او بندند و از شهرے بشهرے دیگر فرستند -

مرغ نامه آور - کنایه از هدهد است که مرغ سلیمان باشد و پیک و قاصد را نیز گویند و کبوتر نامه بر را هم گفته اند -

مرغوا - بضم اول و ثالث و واو بالف کشیده و سکون ثانی فال بد را گویند و بمعنی نفرین هم هست و بفتح اول نیز آمده است -

مرغول - بروزن مقبول بمعنی پیچ و تاب باشد و زلف و کاکل خوبان را نیز گویند و وقتے که آنرا شاخ شاخ کنند و بعد از ان بپچیند و تحریر و پیچش نغمه و آواز را هم گفته اند و آواز مطربان و خوانندگان و مرغان را بدین سبب مرغول و مرغوا خوانند و بمعنی عیش و نشاط و خرمی هم آمده است -

مرغوله - بروزن مدخوله بمعنی مرغول ست که پیچ و تاب و زلف و کاکل تاب خورده و نغمه پیچان و غلطان و عیش و نشاط باشد و بمعنی طرۀ دستار و موے پیشانی هم آمده است -

مرغ یاقوت پر - کنایه از آتش است که بعربی نار خوانند -

مرقد - باقاف بروزن سرمد نام دارو ئیست کہ آنرا بہندی داتورہ گویند و بتا تولہ شہرت دارد و افیون و تریاک انیز بدین نام خوانند و در عربی جائے را گویند کہ میت را در ان دفن سازند -

مرقیشیشا - یعنی مارقیشیشاست و آن جوہرے باشد کہ در دارو ہاے چشم بکار برند و آن اقسام مے باشد ذہبی و فضی و نحاسی و حدیدی و شبہی و بہترین آن ذہبی است و آنرا بعربی حجر النور خوانند -

مرقع دار ابلیسی - یعنی طائفۂ شیطانی و خلیفۂ ابلیس و کنایہ از اعمال ناشایست کردن باشد در لباس تقوائے و تصوف و بطریق خطاب ہم آید یعنی ایہا تو ئی و تو میکنی و باین معنی بلفظ مرقع دار اماں ہم بنظر آمدہ است -

مرقون - بروزن مجنون نام یکے از اصحاب مجوس است و او اصل را سپید اند نور و ظلمت و معدل جامع کہ سبب امتزاج و اختلال است -

مرگ - بضم اول و سکون ثانی و کاف فارسی آب بینی را گویند کہ سطبر و غلیظ شدہ باشد و بفتح اول معروف است کہ مردن باشد -

مرگا مرگ - بفتح ہر دو میم و سکون ہر دو را و کاف فارسی باشد از الفاظ متلازمہ است یعنی بلاے عام و مرگ عام کہ بعربی طاعون گویند -

مرکب جسم - بکسر باے ابجد و فتح جیم کنایہ از بادیست کہ از جملۂ عناصر باشد -

مرکز راین - باکاف و زاے نقطہ دار و راے بے نقطہ و تحتانی بروزن اندر دامن بلغت ژند و پاژند مقدارے از گناہ باشد کہ از فعل آن بر فاعل کشتن لازم آید -

مرکز خورشید - کنایہ از آسمان چہارم ست و کنایہ از دنیا ہم ہست -

مرکز مثلث - و آن چہار ست مرکز مثلثۂ آتشی و مرکز مثلثۂ ہوائی و مرکز مثلثۂ آبی و مرکز مثلثۂ خاکی -

مرگ موش - چیزیست مانند زاج زرد و بعربی بیش الفار و سم الفار و تراب الہالک خوانند -

مرگو - بضم اول و کاف فارسی و سکون ثانی و واو گنجشک را گویند کہ عربان عصفور خوانند -

مرہم - بفتح اول و ثانی و سکون میم مخفف مرہم است و آن چیزے باشد کہ بر زخم بندند -

مرنج - بفتح اول و سکون نون و جیم نام قلعہ الیست در ہندوستان -

مرنگ - باکاف فارسی بروزن و معنی مرنج ست کہ نام قلعۂ باشد از ہندوستان -

مرنگو - باکاف فارسی بروزن بہمن بو خار لیشت بزرگ تیر انداز را گویند و باین معنی بازاے نقطہ دار ہم آمدہ است

مرو - بفتح اول و سکون ثانی و واو گیاہے باشد خوشبوے کہ آنرا مرو خوش گویند و عربان ریحان الشیوخ و حبق الشیوخ خوانند و سنگ آتش زنہ را نیز گفتہ اند و نام شہرے ہم ہست در خراسان مشہور بمرو شاہجہان -

مروا - بضم اول بروزن خرما فال نیک و دعای خیر باشد

مروارید بسکتن - کنایہ از خدمت و منصب بو یافتن و ترقی در احوال بہم رسیدن باشد و کنایہ از خجل شدن و خجالت کشیدن ہم ہست -

مروای نیک - یعنی فال نیک باشد و نام لحن بست و دوم است از سی لحن باربد -

مرو خوش - یعنی اول مروست و آن گیاہے باشد خوشبوے -

مرود - بضم اول بروزن سرود مخفف امرود ہست و آن میوۂ باشد معروف کہ عربان کمثری گویند -

مرورشک - بکسر راے بے نقطہ و سکون شین نقطہ دار و کاف تخم مرو را گویند و بعربی بزر المرو خوانند -

مرورود - رودخانۂ مرغاب ست و شہر مرو در کنار آن واقع شدہ است و نام جائے ہم ہست -

مرورید - بروزن ارمنیہ نوعے از کاسنی صحرائی باشد و بعضے گویند نوعے از کاہوے تلخ است -

مروس اقطی - بفتح اول و کسر سین بے نقطہ و ہمزہ و سکون قاف و طا و یاے حطی لغتے ست یونانی بمعنی مرزنگوش و آن دوائیست کہ بعربی آذان الفار خوانند -

مروسیدن - با واو مجہول و سین بے نقطہ بروزن خروشیدن بمعنے عادت کردن بچیزے باشد و رنج بردن در کارے بوقت سببے چیزے و مفلسی -

مروش - بروزن خموش منع از روشن کردن است یعنے روشن مکن -

مروشہجان - بمعنی مروشاہجان ست کہ شہر مرو باشد و آن شہریست از خراسان -

مروہ - بضم اول و فتح ثالث مشدد و ظہور ہا بمعنے مروح ست کہ سخت خوشبوے و معطر کنندہ باشد و این در اصل مروح بودہ فارسیان بجہت استقامت قافیہ حاے حطی را بہاے ہوز بدل کردہ اند چنانچہ در قفص صاد بسین بی نقطہ بدل شدہ است -

مری - بکسر اول و تحتانی مجہول بروزن ہری بمعنی کوشیدن و برابری کردن باشد با کسے در قدر و مرتبہ و بزرگی و بمعنی خصومت کردن و یکدلہ بودن در بدکرداری ہم گفتہ اند و بمعنی مردگانے نیز آمدہ ہست و در عربی بالتشدید ثانی رگے را گویند کہ گذرگاہ آب و نان است و بضم اول آنکہ نوبت خود را در شراب خوردن بدیگرے ایثار کند و در عربی بالتشدید ثانی آبکامہ را گویند و آن خورشے ست مشہور خصوصاً در صفاہان -

مریافلن - بضم اول و سکون ثانی و تحتانی بالف کشیدہ و کسر فا و لام مضموم بنون زدہ لغتے ست یونانی و معنی آن بعربی

ذو الف ورقہ باشد و آن بیخ گیاہے ست کہ از شام بہت المقدس آورند و آنرا حرنبل نیز گویند گزندگی مار و عقرب را نافع است -

مریخ - بکسر اول نام کوکبے ست از جملہ سبعہ سیارہ و در آسمان پنجم مے باشد و کنایہ از انگشت و زغال افروختہ است و باصطلاح اہل صنعت کہ کیمیاگران باشند آہن و فولاد -

مریخ آفتاب علم - کنایہ از آتش شعلہ ناک است -

مریخ ذنب فعل - کنایہ از حلقۂ زنجیریست کہ بر پاے ستوران گذارند و آنرا مریخ ذنب فعل زحل سیاہم میگویند -

مریخ زحل خوار - کنایہ از آتش انگشت و زغال ست یعنے زغالے کہ اخگر شدہ باشد نہ چوب و ہیزم -

مریخ سلب - بفتح سین بے نقطہ و لام و سکون باے ابجد کنایہ از لباس سرخ ست و سرخ پوش را نیز گویند -

مریخ و کیوان دیدن - کنایہ از انگشت و زغال نیم سوختہ و منقل دیدن باشد -

مری زبانک - بضم اول و ثانی بتحتانی رسیدہ و فتح زاے نقطہ دار و باے ابجد بالف کشیدہ و نون مفتوح بکاف زدہ نام دوائے ست کہ تخم آنرا بارتنگ خوانند و خوب کلان ہمان است -

مریشم - بفتح اول و ثانی بتحتانی مجہول کشیدہ و شین نقطہ دار مضموم بمیم زدہ خستہ بند را گویند و آن چیزے باشد کہ بر جراحت بندند -

مریم عور - با عین بے نقطہ و واو و راے قرشت کنایہ از شاخ درخت انگور ست در ایام خزان و برگ ریزان -

بیان دوازدہم

در میم با زاے نقطہ دار مشتمل بر بست و شش لغت و کنایت

مز - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی مکیدن باشد و امر بمکیدن ہم ہست یعنی بمک و بضم اول و سکون ثانی مشدد و در عربی بمعنی ترش و شیرین باشد کہ آنرا میخوش میگویند

مزاج گوهران - کنایه از عناصر اربعه است که خاک و آب و هوا و آتش باشد و بازاے فارسی هم بنظر آمده است۔

مزاج گوسے - کنایه از خوشامد گوسے باشد۔

مزاد - بفتح اول بروزن سواد نوعے از بازی باشد و آن چنانست که دو کس در برابر یکدیگر خم شده بایستند و سر بر سر هم نهند و سر ریسمانے بر دست گیرند و یک سر دیگر آن ریسمان را شخصے بر دست گیرد و بر دور و پیش ایشان می گردد و نمی گذارد که کسے بر ایشان سوار شود و بر پشت ایشان نشیند و شخصے را که محافظت ایشان مے کند خربنده گویند چون آن شخص پاے خود برابر هر یک از حریفان بزند او را بیاورد و بجاے آن دو کس باز دارد و همچنین محافظت آن یک کس میکند تا دیگری پا بخورد و آمده سر بر سر شخص اول نهد و اگر احیاناً شخصے از حریفان بر آنها سوار شود و فرود نمی آید تا دیگرے بدام نیفتد و بعد از ان همه خلاص شوند و حالت اول دست دهد و این بازی را عربان تدبیح بادال بے نقطه بروزن تفتیح خوانند و هم در عربی بمعنی زیاده کردن قیمت چیزے باشد مثل آنکه قیمت آن چیز بده دینار رسیده باشد دیگرے بدوازده دینار برساند و همچنین۔

مزد - بضم اول و سکون ثانی و دال ابجد اجرت کار کردن باشد اعم از کار دنیا و آخرت۔

مزدبر - بضم اول و سکون ثانی و دال بے نقطه و فتح باے ابجد و سکون راے قرشت بمعنی مزدور باشد و آنرا مزدوبره و مزده بر نیز گویند۔

مزد دندان - بضم اول بمعنی دندان مزد است و آن زرے باشد که چون فقرا و مردم نامراد را بمهمانی آورند مبلغے بقدر آنچه خرج طعام و شراب ایشان شده باشد بعد از خوردن طعام بایشان قسمت کنند و این رسم در قدیم متعارف بوده۔

مزدقان - باقاف بروزن پهلوان نام شهریست در کهستان و بازاے فارسی هم هست و اصح آنست۔

مزدور - بروزن پرزور بمعنی شاگرد باشد و مزدبر را نیز گویند یعنے شخصے که کار کند و اجرت بگیرد۔

مزدور دیو و مزدور دیوان - شخصے را گویند که کارهاے لایعنی کند که در ان نه فائدهٔ دنیا و نه نفع آخرت بجهت او باشد و این چنین شخصے را هیزم کش دوزخ نیز گویند و عاملان و متصدیان دیوانی را هم گفته اند۔

مزده بر - بباے ابجد بروزن مهره گر بمعنی مزدور باشد در زبان اجیر گویند۔

مزر - بفتح اول و سکون ثانی و راے قرشت بوزه را گویند و آن چیزیست مست کننده که از گندم و گاورس و جو سازند و بعربی نبیذ خوانند۔

مزرعهٔ خاک - کنایه از زمین ست و کالبد و جسد انسان و حیوانات دیگر را هم گفته اند و قبر و گور را نیز گویند که محل دفن کردن انسان باشد۔

مزرعهٔ دانه سوز - کنایه از دنیا و عالم است۔

مزره - بروزن اگره بمعنی چراغدان باشد و باین معنی بتقدیم راے بے نقطه هم گفته اند که بروزن هزره باشد۔

مزگ - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی درخت بادام تلخ ست و معرب آن مزج باشد۔

مزگت - بفتح اول و کسر کاف فارسی و سکون ثانی و فوقانی مسجد را گویند که بفارسی خانهٔ خدا و بعربی بیت الله خوانند۔

مزگو - بضم اول و فتح ثانی و کاف مشدد و غیر مشدد و واو کشیده نوعے از طعام ست۔

مزگه - بکسر اول و فتح کاف فارسی هواے تیره را گویند۔

مزمل - بضم اول و فتح ثانی و کسر میم مشدد و سکون لام لوله باشد از مس یا برنج که چون بر جانب راست بپیچند آب از ان لوله روان شود و اگر بطرف چپ گردانند بایستد و این لوله را بیشتر در حمامها و آب انبارهاے سرپوشیده نصب کنند و باشدید ثانی و ثالث در عربی بمعنی در جامه پیچیده باشد۔

مرنا - بکسر اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده بلغت ژند و پاژند بمعنی ترازو باشد و بعربی میزان گویند -

مرنده - بروزن رونده کوزه انگوره را گویند و بمعنی مکنده هم آمده است و مکنده را نیز گویند که فاعل باشد چه مزیدن بمعنی مکیدن است -

مرنگو - با کاف فارسی بروزن ارسطو خار پشت را گویند و آن جانوریست که مار را می گیرد و می کشد و نمی خورد -

مزید - بروزن و معنی مکید باشد که ماضی مکیدن است و در عربی بمعنی اضافه و زیاده کرده شده باشد -

مزیدن - بروزن و معنی مکیدن باشد -

مزیده - بروزن ندیده بازی باشد که آنرا مزاد و خرمنه گویند و آن بتفصیل در لغت مزاد گفته شده است و بازی خیز بگیر را نیز گویند و آنهم در لغت خیز بگیر مذکور گردیده است و با زای معنے با زاے فارسی هم آمده است -

بیان سیزدهم

در میم با زاے فارسی مشتمل بر یازده لغت

مژ - بفتح اول و سکون ثانی مهمل کژ و اتباع و مرادف اوست همچو کژ و مژ یعنی کج و مج که نقیض راست باشد و بضم اول مژگان را گویند و بمعنی میغ هم آمده است و آن بخاری باشد تیره و ملاصق زمین و هر چیزے که هوا را تاریک سازد -

مژدقان - با قاف بروزن پهلوان نام شهریست در قهستان -

مژدک - بفتح اول بروزن مردک نام شخصے بوده نیشاپوری که در زمان پدر انوشیروان دعوی پیغمبری کرد و مذهب او آنست که نور و ظلمت هر دو قدیم اند و فعل نور بقصد و اختیار است و فعل ظلمت به بخت و اتفاق و کیش آتش پرستی را برقرار گذاشت و نکاح از زن برطرف ساخت و گفت زن و برزید و زن زید بر عمرو حلال ست و تصرف از مال دور کرد و گفت که باید خلق باهم مساوات منظور دارند خواه در مال باشد و خواه در زن و هر کس که زنان متعدد داشت اگر غریبی آمدے و خواستی نمی توانست باو بگوید که نمی دهم زن او را اگر فتے و بر دے و تا خواستی نگاه داشتے و اگر شخصے مالے بیشتر داشت و مفلس نمی توانست بگوید که ندارم یا نمی دهم مال از و گرفتے جوانان و سفیهان را مذهب او خوش آمده متابع او شدند و چون قباد را بزنان رغبت تمامی بود او را نیز این مذهب خوش آمد و بدو گروید و این مذهب را رواج داد و چون انوشیروان پادشاه شد او را با هشتاد هزار کس که تابع او بودند بقتل آورد و در مؤید الفضلا بضم اول و سکون زاے هوز آمده است -

مژدگانی - با کاف فارسی بروزن نکته دانی بمعنی نوید و بشارت و مژده باشد که خبر خوش ست و چیزے را نیز گویند که با آورندهٔ مژده دهند -

مژده - بضم اول و فتح ثالث بشارت و خبر خوش و نوید باشد و شادی و خوشحالی را نیز گویند و بکسر اول هم آمده است -

مژگان - بکسر اول و فتح ثانی و کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده جمع مژه است که موے پلک چشم باشد یعنی مژه ها و مفرد هم استعمال مے کنند و بضم اول هم آمده است -

مژمژ - بکسر هر دو میم و سکون هر دو زاے فارسی مگسے باشد که چون بر گوشت نشیند گوشت را بد بوے و گنده سازد و کرم در آن افتد و خرمگس را نیز مژمژے گویند که مگس بزرگ باشد -

مژنگ - بروزن پلنگ بمعنی ناخوشی و زشتی باشد و چیز و مخنث را نیز گویند -

مژو - بکسر اول و ثانی بواو کشیده علفے را گویند که حامیان سوزند و عربان شرس خوانند و مرجمک را نیز گفته اند که عدس باشد -

مژه - بکسر اول و فتح ثانی معروف ست که موے پلک چشم باشد و آنرا مژگان هم مے گویند بضم اول -

مژیده - بروزن ندیده نوعے از بازی باشد که آنرا خیز بگیر خوانند و بعضے گویند بازی مزاد ست که در بیان میم با زای نقطه دار مذکور شده -

بیان چہاردہم

در میم با سین بے نقطہ مشتمل بر بیست و شش لغت و کنایت

مس - بہ فتح اول و سکون ثانی پاے بندی را گویند کہ کسے را ازان خلاص و نجات مشکل و دشوار باشد و بمعنے گو بندی باشد کہ بر پاے مجرمان و گناہگاران نہند و بمعنی مہتر و بزرگ ہم ہست و در عربی دست مالیدن و دست سودن باشد بر چیزے و بمعنی دیوانگی ہم بنظر آمدہ ہست و بضم اول مانعے باشد کہ کسے بسبب آن مانع بجائے نتواند رفتن و این بمعنے اول نزدیک ہست و بکسر اول معروف ہست و آن جوہرے باشد از فلزات کہ دیگ و طبق وغیرہ ازان سازند و ارباب صنعت کہ کیمیاگران باشند آنرا طلا کنند۔

مسافران و الا - بکسر نون اشارہ با ولیاء اللہ و سالکان و طالبان دین حق ست۔

مس بند - بہ فتح اول بر وزن پس بند شخصے را گویند کہ پاے بند کسے یا چیزے شدہ باشد کہ بواسطہ آنکس یا آن چیز بجاے نتواند رفت و بضم اول ہم باین معنی آمدہ ہست۔

مست - بضم اول و سکون ثانی و فوقانی گلہ و شکوہ و شکایت باشد و نیز گیاہے ہم ہست خوشبوے کہ بعربی سعد گویند و تخم آنرا اتو دری خوانند و بمعنی غم و اندوہ نیز آمدہ ہست و ازین ست کہ غمگین و اندوہناک را مستمند می گویند۔

مستار - بر وزن دستار نام گیاہے ست دوائی و بوے خوشے دارد و در غایت تلخی ہم ہست و آنرا مرو نیز گویند و باشین نقطہ دار ہم ہست و درست ست چہ در فارسی سین و شین بہم تبدیل مے یابند چنانچہ در فوائد گفتہ شد۔

مستبند - بر وزن مستمند شخصے را گویند کہ گرفتار محنت و رنج و غم باشد و بمعنی مس بند ہم بنظر آمدہ ہست و آن کسے باشد کہ پاے بند چیزے شدہ باشد و نتواند بجائے رفتن۔

مستر و - با راے قرشت بر وزن لبلبو بمعنی خاما لاست کہ نوعے از مازریون باشد و بر برص و بہق طلا کنند نافع باشد و با عسل بر ریشہاے خشک مالند سودمند بود۔

مستمند - بضم اول و فتح میم بمعنی صاحب غم و رنج و محنت و اندوہ باشد چہ مست بمعنی غم و اندوہ و مند بمعنی صاحب و خداوند باشد و اورا غمگین و اندوہناک ہم میگویند و محتاج و نیازمند و گلہ مند و شکوہ ناک را نیز گفتہ اند۔

مستو - بہ فتح اول و ثالث بواو رسیدہ مرادف و مبدل مستوف کہ جانور خزندہ و مردم مقر و معترف باشد۔

مستہ - بضم اول و سکون ثانی و فتح فوقانی بمعنی جور و ستم و غم و اندوہ باشد و نام دارو ئیست کہ آنرا بعربی سعد گویند و طعمۂ جانوران شکاری را مثل باز و شاہین و چرغ و شکرہ نیز گفتہ اند و بعضے گویند باین معنی عربیست و بفتح اول و کسر ثانی و ضم فوقانی و ظہور ہا نہی از ستیزہ کردن و لجاجت نمودن باشد یعنی ستیزہ مکن و لجوج مباش۔

مستیمند - بضم اول و سکون ثانی و فوقانی بتحتانی کشیدہ و میم مفتوح بنون و دال ابجد زدہ نام موضعیست در ہندوستان کہ نمک سفید از انجا آورند۔

مسحقونیا - بہ فتح اول و سکون سین و فتح حاے بے نقطہ و قاف بواو رسیدہ و کسر نون و تحتانی بالف کشیدہ بلغت یونانی کف آبگینہ را گویند و آن آبے باشد کہ مانند کف بر روے آبگینہ پیدا گردد و آنرا بعربی زبد القوارير و ماء الزجاج خوانند سفیدی چشم را زائل کند۔

مسدس عالم - کنایہ از شش جہت ست کہ بالا و پائین و پس و پیش و چپ و راست عالم باشد و بعربی جہات ستہ خوانند۔

مسر - بہ فتح اول و ثانی و سکون راے قرشت یخ را گویند و آن آبے باشد کہ در زمستان سخت منجمد شود و مانند بلور نماید۔

مسرود - بر وزن مقصود دعا و افسون را گویند۔

مسرۂ چرخ - بہ فتح اول و کسر ثانی کنایہ از ماہ ہست کہ

بعربی قمر گویند.

مسطنجی - بالطای حطی و نون و جیم و تحتانی بلغت رومی مصطکی را گویند و آن صمغیست که بفارسی کندر رومی و بسریانی کیا خوانند.

مسقاطون - بکسر اول و سکون ثانی و قاف بالف کشیده و طای حطی بواو رسیده و بنون زده بلغت رومی عود هندی را گویند.

مسکل - بکسر اول و فتح کاف و سکون ثانی و لام سازی را گویند که بعضی مردم از دهن بهوای دهن بطریق موسیقار نوازند.

مسماجنک - بفتح اول و جیم بروزن رنگارنگ چرمینه را گویند و آن چیزی باشد مانند آلت مردی که از چرم و امثال آن سازند و خواتین تیز شهوت بکار برند و بکسر اول نیز درست است و با جیم فارسی نیز آمده است.

مسمقار - با میم و قاف بروزن هرزه کار بلغت اهل اندلس دوائیست که آنرا زراوند طویل گویند و آنرا اسمقران و مسمقوره نیز خوانند.

مسن - بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون سنگی باشد سبز رنگ که کارد بدان تیز کنند و سوده آن سفیدی چشم را سود دارد.

مسند آسودگان - یعنی قبر است و آن جائی باشد که آدمی را در آنجا دفن کنند و کنایه از دنیا هم هست.

مسند جم - بمعنی مرکب جم است که کنایه از باد باشد.

مسهای زراندود - کنایه از دوستی و آشنائی بنفاق باشد و دروغهای راست مانند را نیز گویند.

مسیون - بفتح اول و ثانی بتحتانی رسیده و کسر نون و یای حطی بواو کشیده و بنون زده بلغت یونانی شنجرف را گویند که مصوران و نقاشان بکار برند.

بیان پانزدهم

در میم با شین نقطه دار مشتمل بر هفتاد و دو لغت و کنایت

مشاش - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بشین نقطه دار زده انگبینه را گویند و آن عسلی باشد قوام داده که بر طبق ریزند و بهم کنند تا سرد شود و سخت گردد و در وقت خوردن دندانگیر باشد و منع از نشاشیدن و بول کردن هم هست و بضم اول در عربی زمین نرم و نفس و طبیعت و استخوانهای نرمی که توان خوردن.

مشبک قلعه - کنایه از مجمره و عود سوز است و کنایه از آسمان هم هست.

مشت - بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بمعنی انبوه و بسیار و پر و لبریز و سطبر و گنده و غلیظ باشد و نام قریه ایست از بلوکات غزنین نزدیک بموضع سکانه که آنهم از قرای غزنین است و بضم اول معروفست که گره کردن پنجه دست باشد و جمع نمودن انگشتان چنانکه پنجه دست ظرفیت بهم رساند و مردم کم و قلیل و گروه اندک را نیز گویند و بمعنی مالیده هم آمده است که ماضی مالیدن باشد چه مشتن بمعنی مالیدن است و بفتح گیاهی هم هست خوشبوی که تخم آنرا تودری خوانند و بعربی سعد گویند.

مشت آتشی - بکسر ثالث کنایه از ظالمان و ظلم کنندگان است و آتش پرستان را هم می گویند.

مشتاسنگ - بروزن مرداسنگ سنگ فلاخن را گویند و فلاخن چیزی از ابریشم باشد بافته شده که شبانان بدان سنگ اندازند و سنگ بزرگی را نیز گویند که در میان آن جای دست ساخته باشند و آنرا بمشت گرفته پرانند.

مشت افشار - بضم اول طلای دست افشار باشد و آن در خزینه خسرو پرویز بود گویند مانند موم نرم شدی و هر چیزی که از آن خواستندی ساختندی و شرابی را نیز گویند که از انگور بیش رس رسانیده باشند و آنرا باصطلاح شرابخواران شراب جهودی گویند و بلغت اهل شام مسطار خوانند و بحذف فا هم آمده است.

مشت خاک - کنایه از کره ارض است و کنایه از انسان

ہم ہست و آدمی را نیز گویند۔

مشت رند۔ با رای بی نقطه بر وزن خشک بند رندۀ درودگران را گویند و آن افزاری باشد که بدان چوب و تخته تراشند۔

مشت رنده۔ با اضافۀ ہا در آخر بمعنی مشت رند است که رندۀ درودگران باشد۔

مشت رو۔ بضم اول و رای قرشت بواو کشیده نوعی از مازریون باشد و آن دوائیست که بر بہق و برص طلا کنند نافع باشد و آنرا مشت رو بسبب آن گویند که چون مشتی از آن بر روی کسی زنند روی آن کس سیاه گردد۔

مشت فشار۔ بمعنی مشت افشار باشد که طلای دست افشار است و شراب جہودی یعنی شراب انگور پیش رس را نیز گویند۔

مشتن۔ بضم اول بر وزن کشتن بمعنی مالیدن باشد اعم از آنکه دست در چیزی بمالند یا چیزی را در چیز دیگر۔

مشتنگ۔ بضم اول و فتح ثالث و سکون ثانی و نون و کاف فارسی دزد و راه زن را گویند و بمعنی آن دست تنگ است که مفلس و پریشان باشد۔

مشتو۔ بضم اول بر وزن پرگو نام گلیست سرخ رنگ۔

مشتواره۔ بضم اول بر وزن پشتواره رندۀ درودگران را گویند که بدان چوب و تخته تراشند و یک مشت از ہر چیز را نیز گفته اند و بعضی گویند یک دسته از شالی و گندم و جو درو کرده است که با چیزی بسته و در دست گرفته باشند ہمچو پشتواره که بندند و بر پشت گیرند۔

مشته۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح فوقانی دستۀ ہر چیز را گویند عموماً ہمچو دستۀ کارد و خنجر و تیشه و امثال آن و افزاری که نداف و حلاجان بر زه کمان زنند تا پنبه حلاجی شود خصوصاً و آنرا بعربی مدق گویند و نیز آلتی باشد از برنج و فولاد که اسکافان کفش دوز چرم را بدان کوبند و بفتح اول چیزی فروختن بمکر و حیله و فریب را گویند مثل آنکه شخصی را روکش کنند و

صاحب مال گردانند و اسباب خود را بنام او بفروشند۔

مشتی۔ بضم اول بر وزن کشتی نوعی از جامۀ لطیف و حریر نازک باشد و کنایه از معدودی چند و گروہی اندک ہم ہست۔

مشتی آتشی۔ بمعنی مشت آتشی باشد که کنایه از ظالمان و ظلم کنندگان و آتش پرستان و دیوان است۔

مشتی خاک۔ کنایه از دنیاست و کنایه از گروہی اندک از مردمان و آدمیان ہم ہست۔

مشتی زیاد۔ بکسر زای نقطه دار کنایه از گروه مخالف و مردود و حقیر و اندک باشد۔

مشتی شرار۔ بفتح شین نقطه دار کنایه از ستارہای آسمان است و ہفت کوکب را نیز گویند که قمر است و عطارد و زہره و شمس و مریخ و مشتری و زحل۔

مشتی غبار۔ بضم غین نقطه دار کنایه از گروه مردمان باشد و کرۀ زمین را ہم گفته اند۔

مشتخ۔ با خای نقطه دار بر وزن و معنی مشق است اعم از چیزی نوشتن بسیار و کارہای دیگر۔

مشتخش۔ بفتح اول و ثانی و سکون خا و شین نقطه دار منع از بخشیدن باشد یعنی مبخش چه بخشیدن بمعنی لغزیدن و بخشیدن آمده است۔

مشتخنه۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون خای نقطه دار و نون مفتوح در فرہنگ جہانگیری نوعی از حلوا نوشته اند و در جای دیگر بفتح اول و بجای نون تای قرشت بر وزن شلخته آمده است بمعنی حلوایی که آنرا توبرتو گویند۔

مشرق گشاده زال زر۔ یعنی صبح دمیده و آفتاب بر آمده و بجای زال زر بال زر ہم بنظر آمده است۔

مشرونتن۔ با نون و تای قرشت بر وزن ہیاو شکن بلغت زند و پازند بمعنی چیدن باشد و مشرونیم یعنی می چینیم و مشروند یعنی بچینید۔

مشعبدان حقۂ سبز - کنایه از ماه و آفتاب است و بعضے کواکب سبعه را گفته اند -

مشعلۂ خاوری - کنایه از خورشید جهان آراست -

مشعلۂ روز - بمعنی مشعلۂ خاوری ست که آفتاب عالمتاب باشد -

مشعلۂ صبح - بمعنی مشعلۂ روز ست که کنایه از خورشید باشد

مشعلۂ گیتی فروز - بمعنی مشعلۂ صبح است که کنایه از آفتاب عالمتاب باشد و اشاره بحضرت رسول صلوات الله علیه و آله نیز هست -

مشقولیه - با قاف و لام بر وزن گردونیه نام مادر زن وامق باشد و وامق عاشق عذرا بود و قصۂ وامق و عذرا مشهور ست -

مشک - بکسر اول و سکون ثانی و کاف فارسی معروف ست گویند ناف آهوے خطائی ست و عربان مسک خوانند باسین بے نقطه و بفتح اول پوست گوسفندے باشد که درست کنده باشند خواه دباغت شده باشد و خواه نشده باشد و در ان ماست و آب کنند -

مشک بید - بضم اول بمعنی بید مشک ست و بمعنی عود هم بنظر آمده است -

مشک دانه - بضم اول دانۂ باشد خوشبوے که آنرا سوراخ کنند و برشته کشند و نام لحن بست و دوم ست از سی لحن باربد و بکسر اول هم آمده ست -

مشکدیه - بفتح اول و دال ابجد و سکون ثانی و ثالث و را بے قرشت جانوریست که مشک و خیک آب را پاره و سوراخ کند -

مشکدم - بضم اول و فتح دال ابجد و سکون میم در آخر جانورے باشد سیاه رنگ و نهایت خوش آوازی -

مشکر - بفتح اول و کسر ثانی بمعنی از شکار کردن است یعنی شکار مکن چه شکر بمعنی شکار آمده است -

مشک زمین - گیاهے باشد بغایت خوشبوے و آنرا بعربی سعد گویند و مشکک زمینی هم گویند -

مشک فروشان - معروف است و کنایه از مردمان خلیق و مهربان و خوشبوے باشد -

مشک فشان از قفا - کنایه از شخصے ست که در وقت حرف زدن بوے خوش از دهانش آید -

مشکک - بضم اول تصغیر مشک ست و نام گیاهی هم هست خوشبوے که بعربی سعد خوانند -

مشکل - بفتح اول و سکون ثانی و ضم کاف فارسی و لام ساکن دزد و راهزن را گویند و باین معنی بجاے حرف ثانی نون هم آمده است والله اعلم -

مشکمالی - با میم بالف کشیده بر وزن خشکسالی نام لحن بست و چهارم ست از سی لحن باربد -

مشکن - بفتح اول و کاف فانی و منع از شکستن ست و بمعنے تندی مکن و آشفته مشو هم آمده است که منع از تندی کردن و آشفته شدن باشد -

مشکنافه - بسکون کاف فارسی گیاهے ست که دانه و تخم آن بمانند مشک خوشبوے باشد و بکسر کاف مشک خالص و بعضی را گویند -

مشکنک - بضم اول و سکون ثانی و کسر ثالث و فتح نون و کاف ساکن پرنده ایست کوچک شبیه بکبک و او پیوسته در کنارهاے آب نشیند و گوی عمیق را نیز گویند که در زمین افتد

مشکو و مشکوے - بضم اول و سکون ثانی و ثالث بواو مجهول کشیده در لغت اول و بتحتانی زده در لغت دوم بمعنے بتخانه باشد و کنایه از حرم سراے پادشاهان و سلاطین هم هست و خلوت خانۂ شیرین و خسرو را نیز گویند و بمعنی کوشک و بالاخانه باشد مطلقاً خواه کوچک و خواه بزرگ و بعضے بالاخانۂ کوچک را مشکو خوانند و باغچه را هم گفته اند و به فتح اول نیز درست ست و تصغیر مشک و خیک هم هست که مشکیچه باشد -

مشکوفه - بفتح اول و آخر که فا باشد نوعی از حلوای مغز بادام و شکر است و آنرا مشکوفی هم میگویند که بعد از فا یای حطی باشد -

مشکول - بروزن کشکول بمعنی مشک و خیک کوچک باشد و آنرا خیکچه و مشکیچه نیز خوانند و معنی کشکول هم هست و در عربی بلند دیگپایه سفید را گویند از دواب -

مشکوله - بروزن مدخوله بمعنی اول مشکول است که مشک و خیک کوچک باشد -

مشکوه - بروزن مستوه منع از ترسیدن و واهمه کردن باشد یعنی مترس و اندیشه مکن چه شکوه بکسر اول بمعنی ترس هم آمده است -

مشکویه - بفتح اول و تحتانی آخر بمعنی مشکوی است که بتخانه و حرمسرای سلاطین باشد و نام نوائیست از موسیقی -

مشکوئی - بروزن بدخوئی بمعنی آخر مشکویه است که نام نوای و لحنی از موسیقی باشد -

مشکیزه - با زای نقطه دار بروزن تخفیفه بمعنی مشکیچه است که خیک و مشک کوچک باشد -

مشکین - بضم اول هر چیز مشک آلود را گویند و بمعنی سیاه هم گفته اند -

مشکین چاه و مشکین چه - لغت اول با جیم فارسی بالف کشیده و ظهور ها و لغت دوم بفتح جیم و ظهور ها کنایه از خال خوبان است و در جای دیگر خال را مشکین جو گفته اند بفتح جیم و سکون واو -

مشکین ختام - بضم اول و کسر خای نقطه دار کنایه از شرابیست که در آخر لب بوی مشک کند و این کلمه را در تعریف و بعضی در صفت شراب گفته اند -

مشکین سنان - بضم اول و کسر سین بی نقطه کنایه از مژگان معشوق است -

مشکینک - بضم اول و فتح نون و سکون کاف در آخر نوعی از حلوا باشد و آنرا از عسل و گاهی از شکر هم پزند -

مشکین کلاه و مشکین کله - لغت اول بضم اول و کاف و لام الف و ظهور ها و لغت دوم بحذف الف از کلاه بمعنی کلاه سیاه است و معشوق کلاه سیاه را نیز گویند و کنایه از گیسوی خوبان هم هست و کاکل و زلف را نیز گفته اند -

مشکین مهره - بضم میم و سکون ها و فتح را کنایه از کرهٔ زمین است -

مشکین وفادار - بکسر نون گل نسرین را گویند و آن گلی باشد سفید و کوچک و صد برگ و خوشبوی و وفادار از آن جهتش گویند که از اول بهار تا آخر تابستان و در بعضی از مواضع تا آخر پاییز در درخت بماند و مشکین باعتبار بوی است نه رنگ -

مشمشا - بفتح اول و میم و سکون ثانی و شین نقطه دار بالف کشیده بلغت ژند و پاژند نوعی از زردآلو و قیسی باشد -

مشنج - بضم اول و فتح ثانی و سکون نون و جیم نوعی از غله باشد که آنرا بهندی کلاو با کاف و لام الف و واو و دگرا و با کاف و رای قرشت و الف و واو گویند و بکسر اول مگسی باشد سبز رنگ که چون بر گوشت نشیند گوشت را گنده کند و کرم در آن افتد -

مشنگ - بضم اول بروزن تفنگ بمعنی اول مشنج باشد که نوعی از غله است و بفتح اول بروزن خدنگ هم باین معنی و بمعنی دزد و راهزن باشد -

مشنگک - بضم اول و فتح ثانی و سکون نون و کاف فارسی مفتوح بکاف تازی زده بمعنی مشنک است که غله مشهور معلوم باشد و دزد و راهزن بود بفتح اول -

مشو - بضم اول و ثانی بواو کشیده غله ایست مانند عدس و قوت و منفعت آن نیز بقوت و منفعت عدس باشد و آنرا بفتح نیز خوانند -

مشیا - بفتح اول بروزن اشیا بلغت ژند و پاژند روغن گوسفند را گویند -

مشیب - بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بای ابجد زده

منع از در ہم شدن و آشفتہ گردیدن و لرزیدن باشد یعنی آشفتہ گردد و در ہم شود و لرزد چہ شیبانیدن بمعنی بر ہم زدہ شدن و آشفتہ گردیدن باشد۔

مشیمۂ دنیا ۔ کنایہ از آسمان ست و کنایہ از آفتاب ہم ہست و آنرا مشیمۂ عالم نیز گویند۔

بیان شانزدہم

در میم با صاد بے نقطہ مشتمل بر پنج لغت و کنایت

مصر ۔ بکسر اول و سکون ثانی و رائے قرشت بلغت عرب بمعنے شہر ست عموماً و شہریکہ معروف و مشہور ست خصوصاً و بمعنے شمشیر ہم آمدہ ہست۔

مصر زلیخا پناہ ۔ کنایہ از قالب جسد آدمی باشد کہ پناہ و ملجاے روح ست۔

مصروع خاوری ۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب ہست در محل بر آمدن و فرو رفتن۔

مصری ۔ منسوب بمصر را گویند و کنایہ از قلم ست کہ بدان چیزے نویسند و شمشیر را نیز گویند و تریاک و نبات را ہم مے گویند۔

مصری مار ۔ کنایہ از نیزہ و سنان مصری ہست۔

بیان ہفدہم

در میم با عین بے نقطہ مشتمل بر سیزدہ لغت و کنایت

معاشران ۔ با شین نقطہ دار و رائے بے نقطہ بروزن و معنے مصاحبان باشد چہ لفظ معاشر عربی ست والف و نون در آخر جمع فارسی ہست۔

معجر زرنیخ ۔ کنایہ از برگہاے خزان دیدہ باشد و گلہاے زرد را ہم مے گویند و شعاع صبح صادق را نیز گفتہ اند۔

معجر غالیہ گون ۔ کنایہ از شب ہست کہ عربان لیل خوانند۔

معجزۂ مسیح ۔ بازائے نقطہ دار کنایہ از مائدہ باشد کہ از آسمان بجہت عیسیٰ و مریم نازل شدہ و مردہ زندہ کردن عیسیٰ را نیز گویند۔

معد ۔ بہ فتح اول بروزن سعد خصیۃ الثعلب را گویند۔

معد انبار ۔ بہ فتح اول و ہمزہ کنایہ از مردم بسیار خوار و پرخوار و شکم پرست باشد۔

معدہ تنگ کردن ۔ بہ فتح تاے قرشت کنایہ از بسیار چیزے خوردن و شکم پر کردن باشد۔

معشوق سنگدل ۔ کنایہ از دنیا و عالم ست و باین معنے بجاے لفظ سنگدل سنگ دل ہم بنظر آمدہ ہست و سنگ دل بمعنے سخت دل گفتہ اند۔

معقار ۔ با قاف بروزن دلدار صمغ درخت آلو را گویند۔

معلق زن ۔ کنایہ از بازیگر و رقاص و مردم لوند باشد و حیز و مخنث را نیز گویند و شخصے را ہم مے گویند کہ نماز را بسرعت تمام گزارد۔

معلومی ۔ حرف آخر درین کلمہ فارسی ست بمعنی آگاہے و دریافت باشد۔

معمورۂ عمرو لیث ۔ کنایہ از شہر شیراز ہست چہ گویند شیراز را عمرو لیث بنا کردہ ہست۔

معن زائدہ ۔ شخصے بودہ از عرب در نہایت ہمت و کرم و سخاوت۔

بیان ہیجدہم

در میم با غین نقطہ دار مشتمل بر بست و دو لغت و کنایت

مغ ۔ بہ فتح اول و سکون ثانی بمعنی ژرف ست کہ بعربی عمق خوانند و بمعنے رودخانہ ہم آمدہ ست و بضم اول آتش پرست را گویند و بکسر اول مخفف میغ ست و آن بخارے باشد تیرہ و ملاصق زمین۔

مغاث ۔ با ثاے مثلثہ بروزن پلاس بیخ درخت انار صحرائی ست کہ بعربی رمان البری خوانند و نوعے از ان ہندی و نوعے ہندیست و آن سفید بزردی مائل مے باشد و فربہی و شکستگی اعضا را نافع ست۔

مغاک ۔ بہ فتح اول بروزن ہلاک بمعنی گودال ہست

خواه در زمین و خواه در زیر زمین باشد۔

مغاک ظلمت ۔ کنایه از زمین است و کنایه از جسد و قالب آدمی هم هست و آنرا مغاک ظلمت خاک می گویند۔

مغاک غار ۔ بکسر ثالث و غین نقطه دار بالف کشیده و رای قرشت زده کنایه از گور و قبر باشد۔

مغان ۔ بضم اول جمع مغ ست یعنی آتش پرستان و نام ولایتی هم هست از آذربایجان و موغان نام شهر آن ولایت است۔

مغانه ۔ بضم اول بر وزن دوگانه طرز و روش و قاعده و قانون و آداب آتش پرستان را گویند۔

مغد ۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد علف شیران را گویند و بعربی لفاح البری خوانند و زعرور همان ست و بعضی گویند مغد بادنجان است و بعضی دیگر گویند نوعی از کماه کوچک باشد۔

مغرود ۔ با رای قرشت بر وزن محمود و بلغت بربری نوعی از کماه کوچک باشد۔

مغز بردن ۔ بضم بای ابجد کنایه از بسیار گفتن و درد سر دادن باشد۔

مغز تر کردن ۔ بفتح تای قرشت کنایه از حرف زدن و سخن کردن باشد۔

مغز در سر کردن ۔ کنایه از خاموش شدن و سکوت ورزیدن باشد۔

مغزین ۔ بر وزن قزوین نام نوعی از حلوا باشد۔

مغزینه ۔ بر وزن گنجینه بمعنی دماغ باشد۔

مغکده ۔ با کاف و دال ابجد بر وزن مغبچه میخانه و شرابخانه را گویند و خانه آتش پرستان را نیز گفته اند۔

مغل ۔ بفتح اول بر وزن عقل بمعنی خواب و استراحت باشد۔

مغلاج ۔ بفتح اول بر وزن کجواج گوی را گویند که بچگان بازی کنند و وجه تسمیه این گودال بازی است چه مغ بمعنی گودال و لاج بمعنی بازی باشد و بکسر اول هم گفته اند۔

مغلاغ ۔ با غین نقطه دار بر وزن و معنی مغلاج ست که گودال جوز بازی باشد۔

مغلگاه ۔ بفتح اول بر وزن تختگاه جای استراحت و خوابگاه آدمی و حیوانات دیگر باشد چه مغل بمعنی استراحت و گاه بمعنی جای و مقام هم آمده است۔

مغلی قندز ۔ بضم اول و ثانی و قاف و دال ابجد و سکون نون و زای هوز اشاره بمغل بچهای بی مهر و بیباک و خونریز و خونخوار باشد۔

مغمومه ۔ با میم بر وزن منظومه بلغت اهل بربر قلیه بادنجان را گویند۔

مغناطیس ۔ بلغت یونانی سنگ آهن ربا باشد گویند هر که قدری مقناطیس در گردن آویزد ذهن او زیاده شود و هیچ چیز فراموش نکند و درد پشت را نیز نافع است و همچنین درد پای و نقرس را چون بر دست گیرند و گویند معده آن در قعر دریاست اگر آنرا با آب سیر یا آب دهن روزه دار بیندایند خاصیتش زائل گردد و بحذف الف هم بنظر آمده است که مغنطیس باشد و بجای حرف دوم قاف هم درست است۔

مغند ۔ بضم اول و ثانی و سکون نون و دال ابجد بمعنی گلوله باشد مطلقاً و گرهی را نیز گویند که در میان گوشت می باشد و آنرا غده گویند و هر چیز ممزوج و درهم آمیخته را نیز گفته اند۔

مغنده ۔ بضم اول و ثانی و سکون نون و فتح دال ابجد گرهی و گنده را گویند که بر اندام مردم از گوشت مانند گردگان بر می آید و بعضی گره و گندهای کوچک را گفته اند که در میان گوشت و گلوی در زیر پوست مانند آبله ماهی می باشد و بعربی غده می گویند و بعضی هر گره و گنده را گویند که در بدن آدمی بهم رسد خوله کوچک خواه بزرگ خواه درد کند و خواه درد نکند بلکه بعضی گفته اند گره و گنده و دنبلی باشد که بسیار درد کند۔

مغنیسا ۔ با سین بی نقطه بالف کشیده بر وزن سیما

سنگے باشد سیاہ رنگ و آنرا از کوہ کاشان آورند و آن بمرقشیشا ماند بود و بعضے گویند سنگیست الوان و بسیار سست و نرم کہ شیشہ گران بکار برند و آنرا سنگ سلیمانی گویند و بہیچ رنگ شہرت دارد۔

مغیاز ۔ بکسر اول و یاے حطی و زاے ہوز بروزن مقراض بمعنے شاگردانہ باشد و آن دو سہ پولیست کہ بطریق انعام بعد از اجرت استاد بشاگرد دہند و بفتح اول ہم آمدہ است۔

مغیلان ۔ بالام بروزن سلیمان نام درختیست خار دار و بعربی آنرا ام غیلان خوانند۔

مغیلان باستان ۔ کنایہ از دنیا و روزگار ست۔

مغیلانگاہ ۔ با کاف فارسی بروزن سلیمان جاہ بمعنے مغیلان باستان ست کہ کنایہ از دنیا باشد۔

بیان نوزدہم

در میم با فا مشتمل بر چہار لغت و کنایت

مفرح گران فلک ۔ کنایہ از فرشتگان و ملائکہ باشد و ستارہا و کواکب را نیز گویند۔

مفرس ۔ با را و سین بے نقطہ و حرکت غیر معلوم نوعے از زیب و زینت باشد کہ از سقف عمارتہا آویزان کنند۔

مفلاک ۔ بروزن افلاک مردم تہیدست و پریشان و درویش و مفلس و فلاکتی را گویند۔

مفلحان ۔ با حاے حطی بروزن مفلسان نام رودخانہ ایست و سرحد ولایت غزان و بمعنی رستگاران ہم ہست چہ مفلح در عربی بمعنی رستگار باشد و الف و نون جمع فارسی است۔

بیان بستم

در میم با قاف مشتمل بر چہاردہ لغت و کنایت

مقامات رضوان ۔ کنایہ از ہشت بہشت است۔

مقام مصلا ۔ جائے را گویند کہ ابراہیم علیہ السلام در انجا نماز گزاردہ بود۔

مقدونس ۔ بفتح اول و سکون دوم و دال ابجد بواو کشیدہ و نون بکسور بسین بے نقطہ زدہ بلغت رومی و بعضے گویند بیونانی تخم کرفس کوہیست و آن سیاہ و طولانی میباشد و آنرا اسالیون ہم گویند۔

مقدونیہ ۔ بروزن گردونیہ نام شہریست کہ دار الملک فیلقوس پدر اسکندر بودہ۔

مقر ۔ بروزن صبر علفیست کہ صبر از ان ہم میرسد و صبر دوائے است معروف گویند عربی است و بمعنی تلخ باشد۔

مقراضہ ۔ بکسر اول و فتح ضاد نقطہ دار نوعے از پیکان تیر باشد و آنرا دو شاخہ سازند و نوعے از حلوا ہم ہست۔

مقرنس ۔ بضم اول و فتح ثانی و نون و سکون ثالث و سین بے نقطہ در مؤید الفضلا بناے بلند مدور باشد کہ بازدبان بران روند و نقل از ذفان گویا کہ کنایتیست بمعنی بناے مدور آہوے و نردبان پایہ بیت و بلند باشد و نوعے از کلاہ ہم ہست و بمعنے رنگ برنگ ہم آمدہ است و در کنز اللغت عربان عمارتے را گویند کہ آنرا انقاشتی کردہ باشند۔

مقصود کن فکان ۔ اشارہ بحضرت رسول صلوات اللہ علیہ و آلہ باشد۔

مقل ۔ بضم اول و سکون ثانی و لام بمعنی گرز باشد کہ بعربی عمود خوانند و نام درختیست و بعضے گویند صمغیست و آنرا مقل ازرق و مقل مکی و مقل الیہود و مقل عربی و مقل سقلبیہ خوانند و گویند از عطریات ست چہ بخور آن خوشبوے باشد و نوعے از عطر باشد کہ آنرا از عود و عنبر و صندل و غیر آن سازند بواسیر را نافع ست و ہفت تخمہ بزوری را نیز گویند کہ بجہت عاشقان بپزند بجہت دفع عشق از ایشان۔

مقلونیا ۔ بروزن افلونیا بسریانی خیار دراز را گویند۔

مقلیاثا ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کسر لام و تحتانی و ثاے مثلثہ ہر دو بالف کشیدہ بلغت سریانی تخم سپندان است کہ تخم ترہ تیزک باشد و بعربی حب الرشاد خوانند۔

مقیل ۔ بضم اول و ثانی بتحتانی رسیدہ و بلام زدہ ہفت

دانه باشد که در ایام عاشورا پزند و خورند و آن گندم و جو و نخود و عدس و باقلا و ماش و لوبیاست، و در عربی خواب چاشت و شراب خوردن وقت چاشت را گویند۔

مقیلبا۔ با بای بالف کشیده آشی را گویند که از گوشت کوفته و روده گوسفند ریزه کرده و دنبه و پیاز و گندم و برنج و نخود و عدس و لوبیا و باقلا و شلغم و چقندر و گندنا و زردک پزند و بعضی گویند مقیلبا آشی است که در عاشورا پزند که آش عاشورا باشد۔

مقیم منزل هفتم۔ کنایه از زحل است و آن در فلک هفتم می باشد۔

بیان بست و یکم

در میم با کاف تازی مشتمل بر هجده لغت و کنایت

مک۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی مکیدن باشد و امر بمکیدن هم هست یعنی بمک و مکنده را نیز گویند که فاعل مکیدن باشد و بضم اول بمعنی ذوبین است و آن نیزهٔ باشد کوچک که عربان مطرد خوانند و باین معنی بفتح اول هم آمده است۔

مکاب۔ بروزن محراب منع از کافتن و کاویدن باشد یعنی جستجو و کاوکاو مکن و با واو نیز درست است چه در فارسی بای ابجد و واو بهم تبدیل می یابند۔

مکاس۔ بضم اول بروزن قطاس نهایت تاکید و مبالغه کردن را گویند در کاری و معامله و طلبی که پیش کسی باشد و آنرا بعربی استقصا خوانند و زری و چیزی را نیز گفته اند که برسم دستوری و باج و راهداری از آینده و رونده بگیرند و فاعل این فعل را نیز گفته اند که باج گیرنده و عشار و راهدار باشد۔

مکافت۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و کاف مفتوح بفا و فوقانی زده بمعنی رنج و آفت و آزار باشد۔

مکدلطیس۔ با دال ابجد و یا و طای حطی و سین بی نقطه نام پدر وامق است که عاشق عذرا باشد و قصهٔ وامق و عذرا مشهور است۔

مکران۔ بضم اول و سکون ثانی و رای بی نقطه بالف کشیده و بنون زده نام شهریست مشهور در ایران و نام ولایت آن شهر هم هست گویند رودخانه دارد و پلی بر آن از یک لخت سنگ ساخته اند هر که از آن پل بگذرد البته او را قی می آید و غثیان می کند چه بسیار مردم شرط کرده اند و دهن و بینی خود را بسته از آن پل گذشته اند و در ساعت قی کرده اند و این بالخاصیت است و بفتح اول هم گفته اند۔

مکرنه۔ بفتح اول و ثالث بروزن ارجنه گیاهیست که آنرا بعربی لحیة التیس خوانند۔

مکرونتن۔ با تای قرشت بروزن پهلوشکن بلغت ژند و پاژند بمعنی پذیرفتن و قبول کردن باشد۔

مکس۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون سین بی نقطه بمعنی باج و دستوری و راهداری و امثال آن باشد و آنرا مکیس هم گویند۔

مکست۔ بکسر اول بروزن و معنی شکست باشد و اتباع و مرادف و مهمل شکست هم هست۔

مکل۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون لام زلو را گویند و آن کرمی باشد سیاه رنگ و دراز که خون فاسد از بدن انسان می مکد۔

مکو۔ بفتح اول و ثانی بواو مجهول کشیده افزاریست جولاهگان را که ماشوره را در میان آن نصب کنند و جامه بافند۔

مکوک۔ بفتح اول و سکون کاف در آخر بمعنی مکوست که دست افزار جولاهگان باشد و بدان جامه بافند۔

مکیاز۔ بکسر اول و سکون ثانی و تحتانی بالف کشیده و بزای نقطه دار زده پیرامن را گویند و شیر و خشت و لشت پای را نیز گفته اند۔

مکیب۔ بفتح اول و ثانی تحتانی کشیده و ببای ابجد زده منع از کپیدن است که بمعنی تماشا نمودن و بکیسو رفتن و از جای گشتن باشد یعنی از جای مشو و بکیسو مرو و در جای دیگر نوشته اند که از راستی بطرف کجی مرو و بمعنی یکبار هم گفته اند

یعنی مردم را از راستی بکجی راه نمائی مکن ـ

ملیث کردن ـ بمعنی ملث کردن و درنگ نمودن و تاخیر کردن باشد ـ

ملیدن ـ بروزن و معنی مزیدن ست و آنرا جوشیدن هم میگویند با جیم فارسی ـ

ملییس ـ بضم اول و ثانی تحتانی کشیده و بسین بے نقطه زده بمعنی مکاس ست که نهایت مبالغه کردن در کارے و معامله و طلبی باشد که بیش کسی ست ـ

بیان بست و دوم

در میم با کاف فارسی مشتمل بر پنج لغت و کنایت

مگ ـ بفتح اول و سکون ثانی جماعتے اند که ایشان در سواحل بعضے از بحورے باشند و بلغت ژند و پاژند درخت نخل خرما را گویند ـ

مگر ـ بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت ترجمهٔ الا ست و از براے استثناے آید و در مقام شک و گمان استعمال میکنند نه در مقام یقین و تحقیق و گاہے در مقام یقین فتنی هم می آید ـ

مگس پرانیدن ـ کنایه از کسادی بازار باشد ـ

مگس گیر ـ بروزن نفس گیر عنکبوت را گویند ـ

مگل ـ بفتح اول و ثانی و سکون لام بمعنی ونک و غوک باشد و کشتابی زیور را گویند و آن کرمیست سیاه رنگ که خون فاسد از بدن و اعضاے مردم بمکد ـ

بیان بست و سوم

در میم با لام مشتمل بر سی و هفت لغت و کنایت

مل ـ بضم اول و سکون ثانی بمعنی امرود باشد و آن میوه ایست معروف که بعربی کمثری خوانند و نوعے از امرود بزرگ ہم مزه ہم ہست که آنرا امرمل مے گویند و بمعنی شراب انگوری ہم ہست و بلغت اندلس دوائیست که آنرا پرسیاوشان گویند و بکسر اول بمعنی مو باشد مطلقاً اعم از موے سر و موے ریش و اعضاے دیگر از انسان و حیوان و بفتح اول و تشدید ثانی در عربی بمعنی سیر شده و از گرسنگی بر آمده باشد و آزار و اندوه و ملال یافته را نیز گویند و بمعنی خمیر در زیر آتش کردن و جامه دوختن هم آمده است ـ

ملاح ـ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بحاے نقطه دار زده نام جزیره ایست از جزائر زیرباد و اکنون بملاخه اشتهار دارد و نام دواے هم ہست مانند اشنان ـ

ملازه ـ بضم اول و فتح زاے نقطه دار گوشت پارهٔ باشد شبیه بزبان کوچکے که از انتهاے کام آویخته است و بفتح اول هم درست ست و بازاے فارسی نیز آمده است ـ

ملان ـ بفتح اول و سکون آخر که نون باشد منع از افشانیدن و جنبانیدن باشد یعنی میفشان و مجنبان چه لان بمعنی جنبان و افشان ست ـ

ملاے ـ بفتح اول و سکون آخر که تحتانی باشد منع از لائیدن ست که بمعنی گفتن و نالیدن و آلوده کردن باشد یعنی حرف مزن و ناله مکن و آلوده مساز یعنی میالاے ـ

ملائک پے ـ کنایه از مبارک پے و خوش قدم و مبارک قدم باشد ـ

مل تنک ـ بمعنی تنک شراب باشد یعنی شخصے که حوصله در شراب خوردن نداشته باشد و او را مل تنک بروزن خرسنگ هم مے گویند ـ

ملجاے نوح ـ کنایه از کوه جودیست که کشتی نوح علیه السلام آنجا فرود آمد ـ

ملچخ ـ بکسر اول و سکون ثانی و فتح جیم فارسی و خاے نقطه دار سنگے را گویند که در فلاخن گذارند و اندازند ـ

ملچکا ـ با جیم فارسی بروزن کربلا بمعنی قصد و اراده باشد

ملحم ـ با حاے بے نقطه بروزن مرهم جامه و بافتهٔ ابریشمی را گویند

ملخ آبی ـ نوعے از ماهی کوچک باشد که آنرا بعربی ربیان گویند

ملخ پیاده ـ ملخ جهنده را گویند و آن غیر ملخ پرداراست بعضے گویند ملخے ست که هنوز پر برنیاورده است و آن را بعربی دبی خوانند ـ

ملچخ ـ بہ فتح اول وثانی وسکون ثالث وجیم فارسی گیاہے باشد کہ چون چہارپایان خورند مست گردند۔

ملعقہ ـ با عین بے نقطہ وقاف بروزن دغدغہ کفچہ آہنی را گویند و در خراسان ملاقہ خوانند۔

ملعم ـ با عین بے نقطہ بروزن ومعنی مرہم باشد وبعضے گویند ملعم کہنہ وپینہ ایست کہ مرہم را در ان مالند وبر زخم نہند ودو عن مالیدن بر اعضا را نیز گویند و در ہندوستان مردن خوانند بہ فتح میم ودال وبا غین نقطہ دار ہم بنظر آمدہ است۔

ملک ـ بضم اول وسکون ثانی وکاف دانۂ باشد بزرگتر از ماش وآنرا پزند وخورند وبعربی جلبان خوانند وبکسر اول سفیدی را گویند کہ در بن ناخنہا پدید آید وبعضے گویند نقطہاے سفیدست کہ بر ناخن افتد ودر عربی بمعنی زمین ست وجمع آن املاک باشد وراہ راست را نیز گویند۔

ملکا ـ بہ فتح اول بروزن ترسا نام مردے بودہ مجتہد وصاحب مذہب ترسایان وفقیہ ملت ایشان واورا ملوکا ہم مے گویند وبلغت ژند وپاژند پادشاہ را گویند۔

ملک ارشنی ـ بفتح ہمزہ وراے قرشت بروزن سلک حبشی کنایہ از ملک ایران زمین ست۔

ملکان ـ بروزن مرجان نام پدر خضر علیہ السلام باشد وا از احفاد سام بن نوح ست والیاس از اعمام اوست۔

ملک آوازہ ـ بہ فتح اول وثانی بمعنی بلند آوازہ باشد کہ مرد مشہور ومعروف ست۔

ملک شاہ ـ نام پدر سلطان سنجرست کہ پادشاہ خراسان بودہ۔

ملک فربہ کردن ـ کنایہ از یاد کردن وقوت دادن باشد۔

ملک نیمروز ـ کنایہ از آدم علیہ السلام ہست با عتبار اینکہ تا نصف روز در بہشت بودہ وکنایہ از حضرت رسالت پناہ صلوات اللہ علیہ وآلہ نیز ہست باین اعتبار کہ تا نیم روز بہشتی را بہشت ودوزخی را بدوزخ میفرستد ونیز باین اعتبار کہ بار اول از سلاطین پادشاہ سیستان بود کہ بآن حضرت ایمان آورد وکنایہ از رستم زال ہم ہست واو پادشاہ سیستان بود وحاکم سیستان را نیز گویند چہ سیستان را نیم روز ہم مے گویند بسبب آنکہ چون سلیمان علیہ السلام بانجا رسید زمین آن را پر آب دید دیوان را فرمود خاک بریزید در نیم روز پر خاکش کردند ووجوہات دیگر ہم دارد۔

ملکوتا ـ با کاف وتاے قرشت بروزن محمودا بلغت ژند وپاژند بمعنی شہریار باشد وآن پادشاہے ست کہ از ہمہ پادشاہان زمان خود بزرگترست۔

ملماز ـ با میم بروزن شہناز رنگے وگونۂ باشد کہ رنگرزان بدان جامہ را زرد کنند وآنرا المیز بروزن مہمیز نیز گویند۔

ملمع کار ـ معروف ست وآن شخصے ست کہ تنگہ نقرہ وطلا را بر روے مس وآہن می چسپاند وکنایہ از مردم منافق و زراق وغدار ومکار ہم ہست۔

ملمع کار شیطانی ـ کنایہ از مردمے باشد کہ باطل را در لباس حق جلوہ دہد۔

ملنجیدن ـ بکسر اول وثانی وسکون نون وجیم بتحتانے کشیدہ ودال مفتوح بنون زدہ بمعنی برکشیدن باشد وبمعنی آویختن ہم بنظر آمدہ ہست۔

ملنگ ـ بروزن پلنگ مردم مجرد سرو پا برہنہ وبیہوش ومست الہی را گویند ومنع از لنگیدن ہم ہست۔

ملوخیا ـ بضم اول وثانی بواو رسیدہ وکسر خاے نقطہ دار وتحتانی بالف کشیدہ بلغت گیلان نوعے از گل خبازی باشد وآنرا الشیرازی خطمی کوچک میگویند وبملوکیہ مشہورست۔

ملوکا ـ بہ فتح اول وکاف بالف کشیدہ بروزن صبورا بمعنی ملکاست کہ مجتہد وفقیہ وصاحب مذہب ترسایان باشد۔

ملونیا ـ بضم اول وکسر نون وتحتانی بالف کشیدہ بلغت سریانی خیار دراز را گویند۔

ملہم ـ با ہاے ہوز بروزن ومعنی مرہم ہست۔

ملیبار - بابای ابجد بروزن پیدار نام ولایتی است برکنار دریای عمان و مردم آن ولایت ہمہ دیوث اندچہ تا ایشان ہر یک دہ شوہر زیادکنند و فرزندی کہ بہم رسد بعد از یکسال ہمہ یکجا جمع می‌شوند و ہر یک چیزی بردست می‌گیرند و آن طفل را می‌طلبند بجانب ہر کدام کہ مرتبہ اول متوجہ شد از آن شخص است و او تربیت می‌کند۔

ملیطرنا - بفتح اول و نون بالف کشیدہ بیونانی بمعنی البطرنا است کہ زاج سیاہ و زاج کفشگران باشد۔

ملیوس - بابای حطی بروزن افسوس نام جزیرہ ایست از جزایر یونان کہ طین مختوم را از آن جزیرہ می‌آرند واللہ اعلم۔

بیان بست و چہارم

در میم با میم مشتمل بر شش لغت

مماس - بضم اول و ثانی بالف کشیدہ و بسین بی نقطہ زدہ بمعنی گودال و مغاک باشد و پستی را نیز گویند کہ در مقابل بلندی است و بفتح اول در عربی بمعنی مالیدہ شدن و سائیدن دو چیز باشد باہم۔

ممل - بضم اول و ثانی و سکون لام عیبی و علتی را گویند کہ مخصوص چشم است۔

مملان - بکسر اول و سکون ثانی و لام بالف کشیدہ و بنون زدہ نام پدر ہسوان است و او پادشاہ تمام آذربایجان بودہ و او را امیرہ مملان ہم گفتہ اند۔

مملخت - بفتح اول بروزن بدبخت کفش و پای افزار باشد و باین معنی ہملخت نیز آمدہ است کہ بجای میم اول ہا باشد۔

ممن - بفتح اول و کسر ثانی و سکون نون بزبان ژند و پاژند بمعنی چہ باشد چنانکہ ہرگاہ گویند ممن میگوئی ارادہ آن باشد چہ میگوئی۔

ممول - بفتح اول و ثانی بواو رسیدہ و بلام زدہ منع از درنگ نمودن و تاخیر کردن باشد یعنی درنگ و تاخیر مکن چہ مول بمعنی تاخیر و درنگ است۔

بیان بست و پنجم

در میم با نون مشتمل بر ہفتاد و ہفت لغت و کنایت

من - بفتح اول و سکون ثانی معروف است و آن وزنی باشد معین و در ہر جائی و آنچہ درین زمان متعارف است چہل استار است و ہر استاری پانزدہ مثقال کہ مجموع من ششصد مثقال باشد بوزن تبریز و ہر مثقالی شش دانگ و دانگی ہشت حبہ و حبہ بوزن یکجو و باین معنی عربان حرف ثانی را مشدد کنند و بمعنی خود ہم ہست کہ بعربی انا گویند و دل را نیز گفتہ اند و بعربی قلب خوانند و سوراخ وسط شاہین ترازو را ہم گفتہ اند کہ زبانۂ ترازو را از آن بگذرانند و ہر چیزی کہ بر درخت بندد مانند گزانگبین و ترنگبین و بید انگبین و شیرخشت و مانند آن و تودہ ہر چیز را نیز گویند۔

منا - بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ بلغت ژند و پاژند بمعنی گشادہ و فراخ باشد و آنرا اشاگان ہم می‌گویند۔

مناخ - بفتح اول بروزن و معنی فراخ است کہ گشادہ باشد و بمعنی تنگ ہم آمدہ است و این لغت از اضداد است۔

منادی اسلام - کنایہ از مقری و موذن باشد۔

منازل شناسان - کنایہ از عارفان و مجردان باشد و ایشان را منزل شناسان ہم می‌گویند۔

مناور - بفتح اول و واو بروزن سراسر شہریست نزدیک بشہر ختن بضم خای نقطہ دار و بعضی چنین گفتہ اند بکسر جیم فارسی واللہ اعلم و نام بتخانہ ہم ہست۔

منبر آلودگان - کنایہ از قالب و جسد فاسقان و نامقیدان باشد۔

منبر نہ پایہ - کنایہ از عرش است کہ فلک نہم باشد۔

منبک - بکسر اول بروزن رندک گیاہی را گویند کہ از آن جاروب سازند۔

منبل - بفتح اول بروزن تنبل بمعنی کاہل و بیکار باشد و بمعنی بی اعتقاد و بد اعتقاد ہم ہست چنانکہ گویند فلانی

منبلم یعنی بے اعتقادم و اعتقادے باو ندارم و بضم اول بمعنی منکرست که انکار کننده و از راه و روش دور باشد۔

منبل دارو ۔ بہ فتح اول و ثالث رستنی باشد که آنرا بجهت نیک شدن جراحتها و زخمهاے تازه استعمال کنند و بلغت اہل مغرب بانیمه خوانند۔

منبلی ۔ باباے ابجد بر وزن صندلی بمعنی کاہلی و بیکاری و بے اعتقادی و انکار باشد۔

منبتجوسه ۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح فوقانی و جیم بواو کشیده و سین بے نقطه مفتوح بلغت رومی ناردین باشد و آنرا سنبل رومی گویند و آن بخیست خوشبوے بسفیدی مائل۔

منتو ۔ باتاے قرشت بر وزن بدر و گیباے کوچک را گویند و آن پارہاے پوست شکنبه گوسفند باشد که دوزند و با برنج و مصالح پر سازند و پزند۔

منج ۔ بہ فتح اول و سکون ثانی و جیم نام داروئیست که آنرا ریوند گویند و بضم اول ہر زنبور را گویند عموماً و زنبور عسل را خصوصاً و مگس سبز و خر مگس را نیز گفته اند و بمعنی لاشه خر ضعیف و ناتوان ہم آمده است و نام دیہے ست از بوانات و بزبان ہندی بمعنی کنف باشد و آن گیاہیست که از ان ریسمان سازند و معرب منگ ہم ہست که درخت بزر البنج باشد و بضم اول درخت بادام تلخ است و بکسر اول بمعنی تخم باشد مطلقاً خواه تخم گل و خواه تخم خربزه و غیر آن۔

منجح ۔ بکسر اول و سکون ثانی و جیم مفتوح بحاے نقطه دار زده سنگے باشد که بر فلاخن گذارند و اندازند و باین معنی بجاے نون لام ہم آمده است۔

منج زور شان ۔ بضم اول و کسر زاے نقطه دار و واو و راے بے نقطه و شین نقطه دار ہر دو بالف کشیده و نون در آخر تخم گلیست که آنرا خیری مے گویند۔

منجک ۔ بہ فتح اول بر وزن اندک بمعنی بر جستن باشد و یکے از جمله شعبده ہائیست که شعبده بازان کنند و آن چنانست که پارہاے آہن و سنگریزه را در کاسه آب ریزند و یک یک را از کاسه بیرون جہانند و بمعنی قلم راانداز دوات و بمعنی گہواره ہم ہست که بعربی مہد گویند و بضم اول مصغر منج ست که زنبور عسل باشد و بمعنی قرنفل ہم آمده است۔

منجل ۔ بکسر اول و فتح ثالث و سکون ثانی و لام بمعنی کشکنجیر است و آن چیزے باشد که بکشیدن آن آرزوے کمان کشیدن حاصل شود۔

منجلاب ۔ بہ فتح اول و ثالث گوے را گویند که در پس حمامہا و مطبخہا کنند تا آبہاے چرکن و مستعمل بد انجا رود و آب چرکن و گندہ را نیز گویند۔

منجنیک ۔ با کاف بر وزن و معنی منجنیق ست و منجنیق معرب منجنیک باشد و آن فلاخن مانندیست بزرگ که بر چوبے تعبیه کنند و سنگ و خاک و آتش در ان کرده بطرف دشمن اندازند۔

منجوق ۔ بر وزن صندوق ماہچہ علم را گویند و بمعنی چتر ہم آمده است و آن چیزے باشد که بجهت محافظت آفتاب بر بالاے سر نگاه دارند و علم را نیز گفته اند۔

مند ۔ بر وزن قند بمعنی صاحب و خداوند باشد و بیشتر در آخر کلمات آید ہمچو دولتمند یعنی صاحب دولت و ارجمند یعنی صاحب و خداوند قدرت و قیمت و حاجتمند و دردمند ہم ازین قبیل است بمعنی صاحب درد و غمناک و نام نوعے از عنبر ہم ہست و آن سیاه و سنگین و گران مے باشد۔

منداور ۔ بہ فتح اول و واو بر وزن گنجاور نام ولایتی است غیر معلوم۔

مندبور ۔ باباے ابجد بر وزن لندہور بمعنی سیاه بخت و مفلوک و بے دولت و صاحب ادبار و غمگین باشد۔

مندعوره ۔ بضم اول و سکون ثانی و فتح ثالث و عین بے نقطه بواو کشیده و راے بے نقطه مفتوح بلغت رومی بیخ لفاح برلیست و لفاح میوه مردم گیاه است اگر در شراب قدرے

بخورد کسے دهند بیهوش گردد۔

مندک۔ بر فتح اول بر وزن اندک بمعنی کسادی و نارواے اسباب و کالا باشد۔

مندل۔ بر وزن صندل عود خام است و بعضے گویند مندل شهریست در زمین هند که در آنجا عود بسیار است و عود مندلی بسبب آن گویند و بعضے دیگر مے گویند که عود نه در زمین مندل مے روید بلکه در جزیره مے روید و راه خط استوا و آب آنرا بمندل می آورد و دائره را نیز گفته اند که عزائم خوانان بر دور خود کشند و در میان آن نشینند و دعا و عزائم خوانند و بزبان هندی نوعے از دهل باشد۔

مندله۔ بر فتح اول و ثالث و لام بمعنی مندل است که عود خام و دائره عزائم خوانان باشد و بکسر ثالث نوعے از قماش باشد که از آن خیمه و سائبان سازند۔

مندو۔ بر فتح اول و سکون ثانی و ثالث بواو کشیده نام شهریست در هندوستان۔

مندهور با واو بر وزن و معنی سندهور است که مفلوک و صاحب ادبار و سیاه بخت و بے دولت باشد و بمعنی گرسنه و مسکین و بے بهره از نعمت خدا هم هست و بمعنی غمناک نیز آمده است و با یک واو هم نویسند همچو طاؤس و داؤد و امثال آن اما صحیح درست نباشد چه در حقیقت واو اول بجاے هاے ابجد واقع شده بنا بر قاعده کلی که هاے ابجد و واو بهم تبدیل مے یابند۔

منده۔ بر فتح اول بر وزن خنده بمعنی مندک است که کسادی و ناروائی بازار و اسباب و متاع باشد و کوزه و سبوے بے دسته و گردن شکسته را هم مے گویند و حسین وفائی بمعنی نان هم آورده است که بعربی خبز گویند۔

مندیش۔ مخفف میندیش است یعنی اندیشه مکن و غم مخور و نام قلعه هم هست در خراسان۔

منزل بے منزل۔ آنست که بعربی لاخلا و لاملا مے گویند۔

منزل جان۔ بمعنی مقصد جان باشد و کنایه از بدن انسان و عالم بالا هم هست۔

منزل حزن۔ بضم حاے بے نقطه کنایه از دنیاست۔

منزل خاکی۔ بمعنی منزل حزن است که کنایه از دنیا و روزگار باشد۔

منزل شناسان بے گم کرده۔ یعنی شناسندگان منزلے که اثر قدم آنجا دیده نشود و آن کنایه از عارفان و مجردان فانی باشد۔

منزل نهره فریب۔ بر فتح نون و هاے ابجد کنایه از دنیا و روزگار است۔

منسم۔ بر فتح اول و کسر سین بے نقطه و سکون ثانی و میم رستنی است که ثمر آن را انب المنسم خوانند و در عطریات بکار برند و بضم اول و شین نقطه دار هم بنظر آمده است۔

منسنو۔ بر فتح اول و سکون ثانی و ضم سین بے نقطه و نون بواو کشیده نواخته و برگزیدگان حق را گویند۔

منصوبه۔ بر وزن و معنی منسوبه هم هست که درست و خوب نشستن نقش و کار و مهمات باشد و بازی شطرنج و بازی هفتم نرد را نیز گویند۔

منش۔ بر فتح اول و کسر ثانی و سکون شین نقطه دار بمعنی خو و طبیعت باشد چه منشی بمعنی طبیعی است و طبع بلند و طبیعت بزرگ را نیز گویند و بمعنی همت و سخا و کرم هم بنظر آمده است و بلغت ژند و پاژند بمعنی دل باشد که بعربی قلب خوانند۔

منش گردا۔ بر فتح کاف فارسی و دال بالف کشیده برهم خوردگی طبیعت و غثیان را گویند که قے و شگوفه باشد۔

منش گشته۔ خوے و طبیعت گشته و مریض و معلول را گویند۔

منشن۔ بر فتح اول و کسر ثانی و ثالث و سکون نون بمعنی منش است که خوے و طبیعت و همت و کرم باشد۔

منشور نویسان باغ۔ کنایه از پرندگان باغ است که بلبل و قمری و امثال آن باشد۔

منشی - بفتح اول وکسر ثانی وثالث وسکون تحتانی بمعنی طبیعی باشد وبضم اول وسکون ثانی درعربی انشا کننده را گویند -

منشیا - بروزن اشقیا بلغت زند وپازند خدمتگار آتشکده را گویند -

منشی فلک - کنایه از عطارد ست واورا دبیر فلک هم مے گویند -

منظرچشم - کنایه از مردم دیده است -

منظرنیمخایه - کنایه از آسمان ست وگنبد را نیز گویند -

منغر - بفتح اول وسکون ثانی وضم غین نقطه دار وراے بے نقطه ساکن نوعے از بول ریزهٔ خرد وکوچک باشد وبضم اول قدح وطاس بزرگے را گویند که دران شراب خورند -

منغرک - بفتح اول بروزن مرحمک بمعنی منغرست که بول ریزهٔ خرد وکوچک وبضم اول قدح بزرگ شرابخوری باشد

منقارقار - کنایه از زبانهٔ قلم نویسندگی ست چه ترکان سیاه را قارهم مے گویند وفارسیان نیز هرچیز سیاه را بقار وقیر نسبت میدهند -

منقارگل - بکسر کاف فارسی کنایه از زبان ست که بعربی لسان گویند -

منقله - بروزن سنبله بمعنی انگشت دان وزغالدان باشد

منگ - بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی چند معنی دارد ۱ - روش وقاعده وقانون را گویند ۲ - بمعنی قمار وقمار باز وقماربازی وقمارخانه باشد ۳ - لاف وگزاف ولاف زدن وگزاف گوئی کردن ۴ - اشکیل ودغابازی دادن ۵ - دزد وراهزن ۶ - ریوندرا گویند ۷ - خمیازه ودهان دره ۸ - شکستن اندام یعنی خود را نوعے درهم پیچید که صدا از پشت وپهلو وشانه وگردن واعضاے دیگر برآید ۹ - درخت بزرالبنج ست چه بزرالبنج را تخم منگ خوانند ۱۰ - گیاه درویئے دشتی را گویند وبضم اول غله باشد کوچکتر از ماش وسیاه رنگ بود وبعضے گویند نوعے از حبوبست وآن سرخ رنگ میباشد وشابہتے بانخواه دارد وامابزرگتر از نانخواه ست وخوردن آن عقل را مختل گرداند وآدمی راست کند وگاهے درمعاجین بکار برند وگس عسل را نیز گویند ومعرب آن منج است وبکسر اول گنک را گویند وآن لولهٔ باشد بزرگ که کوزه گران بجهت حمام از گل سازند وپزند -

منگک - بفتح اول وکاف فارسی بروزن اندک بمعنی قمار باشد که بعربی میسر خوانند ولاف وگزاف را نیز گویند -

منگل - بفتح اول وضم ثالث وسکون ثانی ولام دزد وراهزن را گویند -

منگلوس - بفتح اول وثالث که کاف فارسی باشد بروزن بندروس نام شهریست که در انجا فیل قوی هیکل عظیم جثه جنگی ودلاور میشود وفیل سفید نیز در انجا بهم میرسد -

منگله - بفتح اول وثالث ولام وسکون ثانی بمعنی منگلوس است وآن شهرے باشد که فیل خوب از انجا آورند وبضم ثالث بروزن زنگله نام سبزے وترهٔ ایست صحرائی وعلاقهٔ ابریشمی وغیره را نیز گویند -

منگور - بروزن انگور نام کوهیست در بلاد کیماک که دشت قبچاق باشد ودران چشمه ایست که اندک آبے دارد امام هرچند بردارند کم نمی شود -

منگوه - بکسر ثانی وبا کاف تازی نهی از نکوهیدن است یعنی بدمگوے وعیب مکن -

منگیا - بکسر کاف فارسی بروزن اغنیا بمعنی قمار باشد وقمارخانه را نیز گویند وبسکون کاف هم درست ست -

منگیاگر - کاف اول مکسور وکاف دوم مفتوح هردو فارسی بروزن زن برادر بمعنی قمارباز باشد -

منگید - بروزن لنگید ماضی منگیدن باشد یعنی از بینے سخن گفت ودرزیرلب حرف زد -

منگیدن - بفتح اول بروزن رنجیدن بمعنی لندیدن است که آهسته آهسته درزیرلب سخن گفتن باشد از روے قهر وغضب

وآن بمعنی حرف شدن را نیز گفته اند و این معنی بضم اول هم آمده است

منگ — بر وزن پلنگ گیاهی باشد که از آن جاروب سازند و بجای نون واو هم بنظر آمده است۔

منو — بفتح اول و ثانی و سکون واو منع از حرکت کردن و جنبیدن باشد یعنی مجنب و حرکت مکن و منع از ناله و زاری کردن هم هست یعنی ناله و زاری مکن و بکسر اول و ضم ثانی مخفف مینو که بهشت باشد و بمعنی علوی هم آمده است که در برابر سفلی است و این معنی بفتح اول هم گفته اند۔

منوچهر — بکسر جیم فارسی یعنی بهشت روی چه منو مخفف مینو که بهشت باشد و چهره بمعنی روی است و بمعنی علوی ذات هم هست چه منو بمعنی علوی و چهر بمعنی ذات باشد و نام پسر ایرج است و بعضی گفته اند نبیره ایرج است از جانب دختر والله اعلم گویند چون سلم و تور ایرج را کشتند تیغ بر اولاد او نهادند و اکثر مخدرات او را هلاک ساختند یکی از مستورات حرم ایرج که به منوچهر حامله بود گریخته پناه بکوه مانوش برد و چون منوچهر در آن کوه متولد شده بود او را مانوش چهر نام کردند و بمرور ایام بکثیر استعمال منوچهر شد و بعضی گفته اند که مادر او را نام نکرد تا بزرگ شد و او بغایت خوش صورت بود او را مینوچهر خواندند یعنی بهشت صورت چه هر چیز خوب را ببهشت نسبت کنند و بتغییر السنه منوچهر شد و نیز نام مبارزی بود ایرانی [illegible]

منوشان — بر وزن خموشان نام پادشاهی است که از جانب کیخسرو حکومت پادشاهی فارس می‌کرد و منع از نوشانیدن هم هست۔

منه — بفتح اول و ثانی و ظهور ها ثالث حنظل را گویند که چانه و مرتبه پایین دهان باشد و بکسر اول و ضم آخر در عربی بمعنی آزاد باشد۔

منهیان — بفتح [illegible] و سکون ... کنایه از هفت کوکب است که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و ماه باشد

منهیات — بفتح طا و ... بمعنی منهیان است که بسکون ها است

که سبعه سیاره باشد۔

منیژه — با تحتانی مجهول و زای فارسی بر وزن دریچه نام دختر افراسیاب باشد و بیژن پسر گیو عاشق او بود۔

منیوش — منع از شنیدن و گوش کردن باشد یعنی مشنو و گوش مکن چه نیوشیدن شنیدن و گوش کردن را گویند۔

بیان بیست و ششم

در میم با واو مشتمل بر هفتاد و دو لغت و کنایت

مو — بفتح اول و سکون ثانی آواز و صدایی که گربه باشد و عربان گربه را سنور خوانند و بلغت یونانی نام بیخ دوائیست که آن را هم بیونانی میون خوانند و آن برنگ و وزن غاریقون باشد لیکن اندکی بزردی مائل است بول و حیض براند گویند که در نزدیک صحرائیست و بضم اول معروفست و بعربی شعر گویند۔

موالید سه گانه — رسته و برسته و جنبنده را گویند یعنی جماد و نبات و حیوان و آن را موالید ثلاثه هم می‌گویند۔

موبد — بضم اول و کسر بای ابجد و سکون ثانی و دال بی نقطه حکیم و دانشمند و عالم و دانا و حاکم و صاحب دین آتش پرستان باشد و بفتح اول و بای ابجد هم گفته اند و بضم اول و فتح بای ابجد هم آمده است و نام شوهر ویسه است که رامین برادر او عاشق او بود۔

موجان — با جیم بر وزن خوبان چشم خوب پر کرشمه خواب آلود را گویند۔

مود — بضم اول بر وزن دود بمعنی عقاب باشد و آن پرنده ایست بزرگ و سیاه که پر او را بر تیر چسپانند۔

مور — با اول ثانی رسیده و رای بی نقطه زده معروفست که از جمله حشرات الارض باشد و مورچه مصغر آنست و زنگاری را نیز گویند که در جسم آهن کار کند و بصیقل کردن برطرف نشود و کنایه از حقیر و ضعیف هم هست۔

موراسون — با سین بر وزن گوناگون گزوزرک صحرائی را گویند۔

سورچال - با جیم فارسی بر وزن گوشمال گودالے را گویند که بجہت گرفتن قلعہ در اطراف آن کنند۔

سورجان - با جیم ابجد بر وزن دودمان کو ہیست در اراضی فارس و در آن غاریست که از آن بقدر آنچه مردم در آنجا وارد شوند آب بر می آید یعنی اگر یک کس باشد بقدر یک کس و اگر صد کس باشند از خور صد کس آب بهم میرسد۔

سورچانه - با جیم فارسی بر وزن و معنی سوریانه است و آن زنگارے باشد که در آہن و فولاد بهم میرسد۔

سورچه - مصغر سور است همچنانکه باغچه مصغر باغ و سوریانه را نیز گویند و آن زنگارے باشد که در تیغ و آئینهٔ فولاد و امثال آن افتد و کنایه از کسی هست که بغایت ضعیف و نحیف و حقیر باشد۔

سورچه پے زدن - کنایه از چیدن ریش باشد از بیخ۔

سورچه عنبر شکن - کنایه از خط خوبان و نوخطان ست۔

سورد - بضم اول و سکون ثانی مجهول و ثالث و دال ابجد نام درختیست که آنرا آس مے گویند برگش در غایت سبزی و طراوت باشد و در دواها بکار برند و بسبب نهایت سبزی آنرا بزلف و گیسوے خوبان نسبت کنند و بمعنی مهر و نگین هم آمده است۔

سورد اسپرم - نام نوعے از ریحان ست که برگ آن ببرگ مورد ماند و بعضے گویند مورد صحرائی ست و بعضے دیگر گویند مورد رومی ست بو کردن و خوکردن آن رطوبات دماغی را نافع باشد۔

سوردانه - بر وزن گورخانه تخم نوعے از بادریون ست که آنرا کرم دانه هم مے گویند۔

سورش - بر وزن شورش مهرهاے کوچک و ریزه باشد که زنان در رشته کشند و برسر هاے دست و گردن بندند و عربان خرز گویند۔

سوری - بر وزن غوری بمعنی راهگذر آب باشد در زیر زمین و لوله را نیز گویند که کوزه گران از سفال سازند بجهت راهگذر آب و غیره و بمعنی ناودان هم بنظر آمده است و نوعے از بافتهٔ ابریشمی باشد و بمعنی سورش هم هست که مهرهاے ریزه باشد که زنان بر دست و گردن بندند و نام ولایتے هم هست از ترکستان۔

سوریانه - بکسر ثالث بر وزن روزیانه زنگارے باشد که آهن و فولاد را ضائع کند۔

موز - بفتح اول و سکون ثانی و زاے نقطه دار میوه ایست در مصر و چین و هندوستان بسیار می باشد و برگ درخت آن سه چهار گز طول و زیاده بر نیم گز عرض دارد و یکسال بیشتر بار نه دهد و هر سال از بیخ می برند و باز بلند مے شود و میوه مے دهد و آنرا بزبان هندی کیله بر وزن حیله خوانند و بضم اول هم آمده است و او باندام ماه پنجشنبه است و موزکی به بزرگے بادنجان میشود و در ~~الفقیه~~ از نسخها بمعنی ترکش که تیردان و نرگس که گل معروف باشد بنظر آمده ست و مے تواند بود که هر دو غلط باشد و برگش باشد یعنی برگ درخت موز را نیز موزے گویند و تصحیف خوانی کرده باشد والله اعلم۔

موژ - بزاے فارسی بر وزن سوز غم و اندوه و مصیبت را گویند و بیاے ثانی مجهول بمعنی تالاب و آبگیر و آب انبار باشد۔

موژان - بزاے فارسی و ثانی مجهول بر وزن طوفان چشم پر کرشمهٔ شهلا را گویند و چشم خواب آلود را هم گفته اند و نرگس نیم شگفته را نیز مے گویند و بمعنی شخص خواب آلود هم آمده است و باین معنی بزاے هوز هم درست است۔

موزدوشتن - بزاے هوز و دال ابجد و نون و تاے قرشت بر وزن عرضگو فکن لغت ژند و پاژند بمعنی فروختن باشد که در مقابل خریدن است۔

موزه - بضم اول بر وزن بوزه معروف ست و آن را بترکی چز مے گویند و نام حلواے هم هست و بعضی باین معنی بفتح اول گفته اند۔

موژه - بزاے فارسی و ثانی معروف بر وزن روزه

غم واندوه ومصیبت باشد و با ثانی مجهول استخر و آبگیر و تالاب را گویند۔

موزه در گل ماندن - کنایه از درمانده شدن و پای بگشتن و دشواری کشیدن باشد۔

موزه نهادن - کنایه از ترک سفر کردن و اقامت نمودن باشد۔

موسخ - با سین بے نقطه بر وزن دوزخ بمعنی زنار باشد و آن رشته ایست که کفار بر گردن اندازند و بر میان هم بندند

موسه - بضم اول بر وزن بوسه بمعنی زنبور باشد و آن پرنده ایست گزنده و بفتح اول هم آمده است۔

موسیچه - با اول ثانی رسیده و سین بے نقطه تحتانی کشیده وفتح جیم فارسی پرنده ایست شبیه بفاخته و اوبیشتر در میان طبق و کاسه و کنار طاقچه خانها تخم مے کند و سیچه می آرد و بعضی صعوه را موسیچه مے گویند و بعضے ابابیل را۔

موسیقار - با قاف بر وزن بوتیمار سازیست معروف که آنرا از نیهاے بزرگ و کوچک باندام مثلث بهم وصل کرده اند و بعضے گویند سازیست که درویشان دارند و بعضے دیگر گویند سازیست که شبانان مے نوازند و جمعے گویند نام پرنده ایست که در منقار او سوراخ بسیارے هست و از ان سوراخها آوازهاے گوناگون بر مے آید و موسیقی از ان ماخوذ ست۔

موش - با ثانی معروف جانوریست که بعربی فاره می گویند و با ثانی مجهول گریه و نوحه باشد۔

موش خوار - با خاے نقطه دار و واو معدوله بر وزن گنج شیار زغن را گویند که غلیواج باشد۔

موش در بندی - بمعنی موش در بندی ست و آن گیاهے باشد که مے کوبند و از ان شیافها می سازند و از جهاز ارشفیه مے آورند نقرس و ورمهاے گرم را نافع ست۔

موشکاف - با کاف بر وزن دستار نام یکے از غلاے یهود است

موشک پران - بکسر کاف و فتح یاے فارسی و تشدید

راے قرشت جانوریست سفید و شبیه بموش و از سر تا دمش خطے سیاه کشیده و دمش موے بسیارے دارد و در بالاے درخت می باشد و از درخت بدرخت می جهد هرچند فاصله بسیار باشد و ازین جهت ست که موشک پران گویندش۔

موشگر - با ثانی مجهول و کاف فارسی و سکون راے قرشت نوحه گر باشد و آن زنے ست که هرگاه شخصے بمیرد او در میان زنان نشسته صفات آن مرده را یک یک بشمارد و نوحه کند تا زنان دیگر آنرا شنیده بگریه و مویه در آیند۔

موش کور - بکسر ثالث و کاف بواو کشیده و براے بی نقطه زده شپره را گویند که مرغ عیسے ست و بعضی گویند جانوریست که در زیر زمین خانه کند و بیخ نبات خورد و چون خواهند که او را بگیرند پیاز و گندنا بر در سوراخش نهند بیرون آید و بشیرازی الشت برگ خوانندش گوشتش زهر قاتل ست۔

موش گیر - با کاف فارسی بتحتانی کشیده و براے بے نقطه زده غلیواج را گویند که زغن ست۔

موغ - بر وزن دوغ مغ را گویند که آتش پرست باشد۔

موغان - بر وزن سوهان جمع موغ ست که آتش پرستان باشند و نام شهریست در آذربایجان گویند دشتے و صحراے دارد در نهایت صفا و نزهت و خرمی و باین معنی بجاے غین نقطه دار قاف هم بنظر آمده است۔

موفیون - با اول ثانی رسیده و فتح فا و تحتانی بواو کشیده و بنون زده نوعے از زهر باشد و زور آن مانند زور بیش ست و علاج آنرا نیز باشد علاج بیش باید کرد۔

موک - بضم اول بر وزن خوک مطلق نیش را گویند خواه نیش عقرب باشد و خواه نیش چیزهاے دیگر۔

موکب - بفتح اول بر وزن مرکب بمعنی لشکر و سپاه باشد

موکبیان سحر - بکسر نون کنایه از فرشته چندست که در شب معراج همراه پیغمبر صلوات الله علیه و آله بودند۔

موکده - بر وزن موصده بمعنی مطلق ست که در مقابل

مصاف باشد۔

مول ۔ بضم اول وثانی مجہول بروزن غول معشوق زن را گویند وبمعنی بودن ودرنگ وتاخیر کردن درکارہا وبازایستادن باشد وامر باین معنی ہم ہست یعنی باش وبجای مرد ومول مو یعنی باش باش وبمعنی بازگشت ہم آمدہ است کہ کنایہ از توبہ باشد وناز وغمزہ را نیز گویند وبمعنی حرامزادہ ہم ہست وبزبان ہندی قیمت وبہای ہر چیز باشد وبزبان عربی عنکبوت را خوانند وبفتح اول ہم در عربی مال وسامان واسباب را گویند ودر ہندی بیخ نباتات ومایہ وسرمایہ را۔

مولامول ۔ مانند لغت پیشتر بزیادتی الف ومول دیگر بمعنی تاخیر از پی تاخیر ودرنگ از پی درنگ باشد۔

مولش ۔ بروزن کوشش درنگ وتاخیر وتانی کردن درکارہا باشد۔

مولنجہ ۔ بفتح ثالث وجیم بروزن سوزندہ شیشہ را گویند وآن کرمی است کہ در انبار غلہ افتد وتمام را ضایع کند۔

مولو ۔ بضم اول ولام وسکون ثانی وواو شاخ آہوی باشد کہ قلندران وجوگیان ہندوستان نوازند وبعضی گویند سنی باشد کہ کشیشان در کلیسا نوازند وبعضی دیگر گویند مولو زنگی وحلقہ چندیست از آہن کہ زاہدان ترسا در درون دیر نوازند وحلقہای آہن را جنبانند وناقوس را نیز گفتہ اند۔

مولی ۔ با اول بثانی رسیدہ وثالث بتحتانی کشیدہ بلغت یونانی دوایی باشد سفید کہ آنرا حرمل عربی گویند ولہذا بسی حمدان نیز خوانند بول وحیض را براند وبہندی ترب را گویند وباطعام خورند وزن معشوقہ دار را نیز گفتہ اند ودرنگ وتاخیر وناز وغمزہ کنندہ را ہم می گویند۔

مولیدن ۔ بروزن شوریدن بمعنی خزیدن ولغزیدن باشد گریبان وبانگ درانیدن ودیر ماندن ودرنگ کردن وتاخیر نمودن باشد۔

موصول ۔ بضم ہر دو میم وسکون ہر دو واو ولام در آخر نام علتی است کہ در چشم پیدا می شود۔

موسیائی ۔ با میم بروزن روستائی نامی ست یونانی مرجسمی را کہ مانند زفت ونار سیاہ باشد وبعضی گویند اصل آن موم آئین است بکسر میم وآئین نام دہیست نزدیک غاری کہ موسیائی حاصل میشود وبعضی دیگر گویند معنی ترکیبی آن موم آئین ست بسکون میم یعنی موم روش وموم طرز یعنی ہمچو موم وبعضی می گویند موم آہین است کہ بجای یای اول بای ابجد باشد بمعنی شیئی آنکہ آن دہ کہ نزدیک غار موسیائی ست آئین نام دارد ودوم آنکہ دران غار آب ہم ہست وآنجا کہ موسیائی حاصل میشود رطوبتی دارد مجملاً وآن دو قسم می باشد معدنی وعملی معدنی در زمان فریدون بہم رسید وآن چنان بود کہ روزی فریدون بشکار رفتہ بود یکی از مردم او آہو برہ بتیر زد وچون شب نزدیک بود اورا نیافت وآہو برہ لنگان لنگان بشکاف کوہی درآمد واز آنجا آب خورد وزخم او در حال نیک شد ومردم آن حدود بر حال آہو برہ اطلاع یافتند واو را صید کردہ نزدیک فریدون آوردند وکیفیت زخم وبہ شدن وخوب شدن آنرا بالعرض فریدون رسانیدند وجای زخم را با او نمودند فریدون حکما را طلبیدہ از آن حال استفسار نمود ایشان گفتند خروسی را باید آورد وپای او را شکست وپست واز آن آب خورانید تا معلوم گردد چنان کردند پای خروس درست شد فرمود تا آنرا ضبط کردند واما عملی در میان فرنگ معمول ست چنانکہ کودکی سرخ موی را محافظت کنند تا سی سالہ شود وآنگاہ ظرفی از سنگ سازند آن چنانکہ او دران گنجد پر از عسل کنند وآن شخص را دران میان نہادہ سر آنرا استوار سازند وگذارند تا یکصد وبیست سال بران بگذرد وہمہ او موسیائی شدہ باشد وبعضی این قسم را بہتر از کانی میدانند۔

مونہ ۔ بضم اول وفتح نون خاصیت طبعی را گویند مانند حرارت آتش وبرودت ہوا ورطوبت آب ویبوست خاک وامثال اینہا۔

موی ۔ معروفست وعربان شعر می گویند وامر بموییدن ہم ہست یعنی گریہ ونوحہ کن۔

موی از کف بر آمدن — کنایه از محال بودن امریست یعنی امر محال۔

مویان — بر وزن گویان بمعنی گریان و نوحه کنان باشد و جمع موی هم هست بر خلاف قیاس۔

موی بر بستن — کنایه از مستعد شدن و مهیا گردیدن باشد۔

موی توشتن — با تای قرشت و نون و فوقانی بر وزن پریوفکن بلغت زند و پازند بمعنی شمردن زر و چیزی دیگر باشد۔

موید — بر وزن گوید یعنی گریه و نوحه کند۔

مویزک — بر وزن کنیزک حبی باشد سیاه و بهترین آن مصری بود و آن بخاصه شپش را بکشد و آنرا مویزج جبلی گویند و آنرا زبیب الجبل خوانند یعنی مویز کوهی۔

مویزه — بر وزن عریضه نوعی از گیاه باشد که مانند عشقه بر درخت پیچد۔

موی گیا — بکسر کاف فارسی سنبل هندی باشد و آن بیخ گیاهیست باریک و انبوه و در هم پیچیده و بغایت خوشبوی می باشد و در عطریات و دواها بکار برند و بسبب آنکه شباهتی بموی و زلف دارد موی گیاه خوانند و بعضی گویند بیخ و ریشه گیاهی است۔

مویندی — با تای مجهول بر وزن خرسندی بمعنی هنرمندی و صنعتگری باشد۔

موی خمیر — کنایه از آسانی و آسودگی و موافقت باشد۔

مویه — بضم اول و ثانی مجهول و فتح تحتانی گریه با نوحه را گویند و ناله و زاری را نیز گفته اند۔

مویه زال — با زای نقطه دار بالف کشیده و بلام زده نام نوائی و لحنی باشد که مطربان خوانند و نوازند۔

مویه گر — بفتح کاف فارسی نوحه کننده را گویند۔

موییدن — بر وزن روییدن بمعنی گریه و نوحه کردن و گریستن باشد۔

موینه — بفتح نون پوستین را گویند مطلقاً خواه سنجاب و خواه سمور و قاقم و امثال آن باشد چه موینه دوز پوستین دوز را گویند۔

بیان بیست و هفتم

در میم با ها مشتمل بر هفتاد و هشت لغت و کنایت

مه — بفتح اول و ظهور ثانی مخفف ماه است که قمر باشد و بخفای ثانی بمعنی نباشد که حرف نفی است و بعربی لا گویند و افاده معدوم شدن و نابود گردیدن هم میکند مثل مه این ماند و مه آن یعنی نه این ماند و نه آن و در نفرین و دعا هر دو استعمال میشود همچو مبینا و بمعنی قلم و کلک هم بنظر آمده است و تل ریگ را نیز گویند و بکسر اول و ظهور ثانی بمعنی بزرگ باشد چه بزرگتر را مهتر خوانند و بمعنی میغ و نژم هم آمده است و آن بخاری باشد تیره و ملاصق زمین۔

مها — بفتح اول بر وزن بها سنگیست مانند بلور و بعضی گویند بلور است و بکسر اول بمعنی بزرگ باشد۔

مه آباد — با بای بالف کشیده و بدال ابجد زده نام اولین پیغمبریست که بعجم مبعوث شد و کتابی آورد که آنرا دساتیر خوانند۔

مهار — بفتح اول بر وزن بهار چوبی را گویند که در بینی شتر کنند و ریسمانی بر آن بندند۔

مهان — بضم اول بر وزن دکان بمعنی خوار و زار باشد و بکسر اول بمعنی بزرگان که جمع بزرگ است چه بزرگ را مه گویند۔

مهانل — بفتح اول و ضم نون بر وزن تغافل افیون و تریاک خالص را گویند۔

مهانول — با نون بواو رسیده و بلام زده بمعنی مهانل است که تریاک و افیون باشد۔

مه پرستان — کنایه از عاشقان و گرفتاران معشوق باشد۔

مهتاب پیمودن — کنایه از کارهای بیهوده و هرزه کردن باشد۔

مهتوک — با تای قرشت بر وزن مفلوک بمعنی مرده است که در مقابل زنده باشد و در عربی بمعنی پرده دریده بود۔

مهچه - بفتح اول وجیم فارسی کلوچه خیمه را گویند و آن تخته باشد سور اخدار که بر سر چوب خیمه بند کنند و سر علم را نیز گفته اند و آن چیزے باشد از طلا و نقره وغیره مدور و صیقل زده که بر سرہائے علم نصب نمایند -

مهد - بر وزن شهد بلغت شام نام بیخے ست که آنرا بفارسی چوبک اشنان خوانند و عرب راحة الاسد گویند و در عربی بمعنے گهواره باشد -

مهدم - بضم ثالث بر وزن انجم پرنده ایست صاحب مخلب و دُم او ابلق مے باشد و آنرا بیتر سازند و کبوترے را نیز گویند که تمام پر او سیاه و دُم او سفید باشد -

مهد مینا - کنایه از آسمان هست -

مهد نفس موسی - کنایه از صندوقے ست که موسی را بعد از ولادت از خوف و بیم فرعون دران میان گذاشته در رود نیل انداختند -

مهدیه - بر وزن هدیه نام شهریست در حدود مغرب زمین -

مهر - بکسر اول و سکون ثانی و رائے قرشت نام فرشته ایست موکل بمهر و محبت و تدبیر امور و مصالحے که در ماه مهر که ماه هفتم از سال شمسی و روز مهر که شانزدهم از هر ماه باشد به و متعلق است و حساب و شمار همه خلق از ثواب و عقاب بدست اوست و یکے از نامهائے آفتاب عالمتاب هم هست و همچنین نام ماه هفتم باشد از سال که آن بودن آفتاب هست در برج میزان و نام روز شانزدهم از هر ماه شمسی و بنا بر قاعده کلیه میان مغان یعنے آتش پرستان متعارف ست که چون نام ماه و روز موافق آید آن روز را عید کنند این روز را ازین ماه بغایت بزرگ و مبارک دانند و جشن سازند و عید کنند و مهرگان موسوم دارند نیک هست درین روز نام پدر کودک نهادن و کودک را از شیر باز کردن و بمعنی رحم و شفقت و مهر و محبت نیز هست مرد را هم گویند که در مقابل زن ست و نام گیاہے باشد که آنرا بفارسی مردم گیا و بعربی یبروج الصنم خوانند و سنگ سرخ را نیز گویند و نام آتشکده هم هست و قبه زرینه که بر سر چتر و علم نصب کنند و نام قصبه ایست در هندوستان و نام مردے که بر زنے ماه نام عاشق بوده و قصه ایشان مشهور هست و بفتح اول در عربی بمعنی کابین ست و آن نقد و جنسے باشد که در وقت عقد نکاح مقرر کنند -

مهراب - بضم اول و فتح ثانی و رائے قرشت و بالف کشیده بمعنی پخته شده و مضمحل گردیده را گویند و بکسر اول و رائے بے تشدید نام والی کابل ست که رستم از دختر او تولد یافت -

مهراسپ - بر وزن مهراب بمعنی مهراسف که نام پادشاه و والی کابل باشد و بمعنی ترکیبی آن آفتاب و لق بود نیرا که مراد از آفتاب و آب رونق را گویند -

مهراج - بر وزن معراج نام یکے از پادشاهان هندوستان است و هندوان او را مهاراج خوانند -

مهراس - بکسر اول بر وزن مقیاس بمعنی هاون باشد مطلقاً خواه هاون سنگی باشد و خواه برنجی و خواه از چوب ساخته باشند و در عربی سنگے را گویند که درون آنرا خالی و کاواک کرده باشند و چیزها دران گذارند و شتر صاحب قوت و پر زور و سخت بارکش را نیز گفته اند و نام پدر الیاس پیغمبر علیه السلام هم هست -

مهراسفند - بکسر اول و همزه نام فرشته ایست موکل بر آب و تدبیر امور و مصالح روز مهراسفند که روز بیست و نهم از هر ماه شمسی باشد به و متعلق ست و نام روز بیست و نهم از ماههائے شمسی هم هست نیک ست درین روز عقد و نکاح کردن و با دوستان نشستن و صحبت داشتن -

مهران - بکسر اول بر وزن طهران نام رودخانه ایست عظیم و نام مردیست صاحب فضائل و کمالات و نام پادشاهے هم بوده هست -

مهربانی - بمعنی مهر و محبت نمودن و گرمی کردن باشد و نوعے از جامه لطیف و نازک بغایت خوش قماش باشد و نام لعنی هم هست و باین معنی بجائے بائے ابجد کاف فارسی

و میم ہم آمدہ ست۔

مہرجان - با جیم بروزن مہربان معرب مہرگان ست و مہرگان نام روز شانزدہم مہرماہ باشد کہ ماہ ہفتم ست از سال شمسی۔

مہر خاوران - اشارہ بحکیم انوری شاعرست زیرا کہ او از خاوران بودہ و در اول خاوری تخلص می کردہ و خاوران ولایتی ست از خراسان۔

مہر خم - بضم اول و رابع کنایہ از سکوت و خاموشی ست و باین معنی بجاے حرف رابع جیم مفتوح ہم گفتہ اند و بجاے جیم فا ہم بنظر آمدہ ست و صحیح این ست۔

مہر خوان - بکسر اول و واو معدولہ بمعنی خطاب باشد ہمچنانکہ در ہندوستان متعارف ست مانند آصف خان و اسلام خان و لشکر خان و امثال آن۔

مہر دہان - بفتح دال ابجد بمعنی مہر خم ست کہ کنایہ از خاموشی و سکوت باشد و روزہ را ہم گفتہ اند کہ عربان صوم خوانند۔

مہر دہانان - کنایہ از روزہ داران ست۔

مہر دہان روزہ داران - کنایہ از آفتاب ست کہ تا غروب نکند روزہ نتوان کشود۔

مہر شریعت - بکسر اول اشارہ بحضرت رسالت پناہ محمدی صلوات اللہ علیہ و آلہ ست۔

مہرگان - با کاف فارسی بروزن و بمعنی مہرجان ست کہ معرب آنست و آن بمعنی مہر و محبت پیوستن ست و نام روز شانزدہم از ہر ماہ و نام ماہ ہفتم از سال شمسی باشد و آن بودن آفتاب عالمتاب ست در برج میزان کہ ابتداے فصل خزان ست و نزد فارسیان بعد از جشن و عید نوروز کہ روز اول آمدن آفتاب ست ببرج حمل ازین بزرگتر جشنے نمی باشد و ہمچنان کہ نوروز را عامہ و خاصہ ہے باشد مہرگان را نیز عامہ و خاصہ ہست و تا شش روز تعظیم این جشن کنند ابتدا از روز شانزدہم و آنرا مہرگان عامہ خوانند و انتہا روز بست و یکم و آنرا مہرگان خاصہ خوانند و عجمان گویند کہ خداے تعالی زمین را درین روز گسترانید و اجساد را درین روز محل و مقر ارواح گردانید و درین روز ملائکہ یاری و مددگاری کاوۂ آہنگر کردند و فریدون درین روز بر تخت پادشاہی نشست و درین روز ضحاک را گرفتہ بکوہ دماوند فرستاد کہ در بند کنند و مردمان بسبب این مقدمہ جشنے عظیم کردند و عید نمودند و بعد از ان حکام را مہر و محبت بر عایا بہم رسید و چون مہرگان بمعنی محبت پیوستن است بنا برین بدین نام موسوم گشت و بعضے دیگر گویند کہ فارسیان را پادشاہی بود مہر نام داشت و بغایت ظالم بود و او در نصف ماہ بجہنم واصل شد بدین سبب آن روز را مہرگان نام کردند و بمعنی آن مردن پادشاہ ظالم باشد چہ مہر بمعنی مردن و گان بمعنی پادشاہ ظالم ہم آمدہ ست و گویند اردشیر بابکان تاجے کہ بران صورت آفتاب نقش کردہ بودند درین روز بر سر نہاد و بعد از و پادشاہان عجم نیز درین روز ہمچنان تاجے بر سر اولاد خود نہادندے و روغن بان کہ آن درختے ست و میوۂ آنرا حب البان گویند بجہت تیمن و تبرک بر بدن مالیدندے و اول کسے کہ درین روز نزدیک پادشاہان عجم آمدی موبدان و دانشمندان بودندے و ہفت خوان از میوہ ہا چون شکر و ترنج و سیب و بہی و انار و عناب و انگور سفید و کنار با خود آوردندے چہ عقیدۂ فارسیان آنست کہ ہر کس درین روز از ہفت میوۂ مذکور بخورد و روغن بان بر بدن بمالد و گلاب بیاشامد و بر خویش و دوستان خود بپاشد در ان سال از آفات و بلیات محفوظ باشد و نیک ست درین ایام نام بر فرزند نہادن و کودکان شیر باز کردن۔

مہرگان بزرگ - نام مقامے ست از موسیقی کہ آن را بزرگ خوانند۔

مہرگان خاصہ - نام روز بست و یکم مہرماہ باشد و آن روز جشن بزرگ ست بنا بر اصطلاح یعنی آتش پرستان۔

مہرگان خردک - نام مقامے ست از موسیقی کہ آن را

کوچک خوانند۔

مہرگان عامہ ۔ روز شانزدہم مہرماہ باشد و فارسیان درین روز جشن سازند و عید کنند بنابر آنکہ فریدون درین روز ضحاک را در بابل گرفت و بدماوند فرستاد تا در بند کشیدند۔

مہرگان کوچک ۔ بمعنی مہرگان خردک ست کہ نام مقامی باشد از موسیقی۔

مہرگانی ۔ باکاف فارسی بروزن و معنی مہربانی باشد کہ نام لحن بست و پنجم ست از سی لحن باربد و نام نوائے ہم ہست۔

مہرگیا و مہرگیاہ ۔ گیاہے باشد شبیہ بآدمے کہ عربان یبروج الصنم خوانند و بعضے گویند گیاہے ست کہ باہر کس باشد محبوب القلوب خلق گردد و بعضے گویند گیاہے ست کہ برگہائے آن در مقابل آفتاب می ایستند۔

مہرمانی ۔ بامیم بروزن و معنی مہرگانی ست کہ نام لحن بست و پنجم باشد از سی لحن باربد۔

مہرماہ ۔ نام ماہ ہفتم ست از سال شمسی و بودن آفتاب در برج میزان در اول فصل خزان۔

مہرہ ۔ بضم اول و فتح ثالث چند معنی دارد یکے ازان جکبش و تیک آہنگری و سنگریست و باقی معلوم ست کہ مہرۂ دیوار و مہرۂ پشت و مہرۂ گردن و مہرۂ کاغذ و مہرۂ گلوبند و دست بند وغیرہ باشد و بترکی علتے ست مر شتر را۔

مہرہای سیمابی ۔ کنایہ از کواکب و ستارہائے آسمانی ست و در مؤید الفضلا مہرہائے سلیمانی نوشتہ بودند۔

مہرہائے فلک ۔ بمعنی مہرہائے سیمابی ست کہ کنایہ از ستارگان باشد۔

مہرۂ جاندارو ۔ بمعنی مارمہرہ ست کہ پازہر باشد و عربان حجر التیس خوانند۔

مہرۂ خاک ۔ کنایہ از کرۂ زمین ست و کنایہ از قالب و جسد آدمی زاد ہم ہست۔

مہرہ در جام افگندن و مہرہ در جام انداختن ۔ گویند کہ در زمان کیان رسم چنان بودہ کہ جامے از ہفت جوش بر پہلوے فیلے می بستہ اند و چون پادشاہ سوار مے شد مہرۂ نیز از ہفت جوش در میان آن جام مے انداختہ اند و ازان صدائے غلغلے بہم مے آمد و مردم خبردار شدہ سوار می شدند۔

مہرہ در ششدر بودن ۔ کنایہ از محبوس بودن و عاجز شدن باشد۔

مہرہ در طاس افگندن و مہرہ در طاس انداختن ۔ بمعنی مہرہ در جام افگندن ست و درین زمان کنایہ از گوزیدن باشد۔

مہرہ در گردن جمع شدن ۔ کنایہ از شکستن گردن باشد۔

مہرۂ زر ۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب ہست۔

مہرۂ سیم ۔ کنایہ از ماہ و ہر یک از ستارگان باشد۔

مہرۂ سیمابی ۔ کنایہ از ماہ ست کہ بعربی قمر خوانند۔

مہرۂ گلین ۔ بمعنی مہرۂ خاک ست کہ کنایہ از کرۂ زمین و بدن و جسد آدمی باشد۔

مہرۂ لاجورد ۔ کنایہ از آسمان ست باعتبار کبودی۔

مہرۂ مشکین ۔ باشین نقطہ دار کنایہ از کرۂ زمین ست و دنیا و عالم را نیز گفتہ اند۔

مہرہ و حقہ ۔ کنایہ از زمین و آسمان ست۔

مہری ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی کشیدہ نوعے از چنگ باشد و آن سازیست کہ مطربان نوازند و بعضے گویند یکے از نامہای ساز چنگ ست و بزبان ہندی بن اگویند۔

مہست ۔ بفتح اول و کسر ثانی و سکون سین بے نقطہ و فوقانی بمعنی سنگین و گران باشد۔

مہشید ۔ باشین نقطہ دار بروزن فہمید بمعنی مہتاب ست چہ شید روشنی و پرتو را گویند۔

مہک ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف نام درخت سوس ست و بتازی آنرا العربی اصل السوس و اصابع السوس گویند۔

مہلند ۔ بالام بروزن فرزند تیغ و شمشیر ہندی را گویند۔

مہماز ۔ بکسر اول و سکون ثانی و میم بالف کشیدہ و بزائے نقطہ دار

زوه مهمیز را گویند و آن میخی باشد که بر پاشنهٔ کفش و موزه محکم کنند و بر پهلوی اسپ فرو برند تا بجست و خیز در آید۔

مهمان سرای ـ کنایه از دنیا و روزگار ست و جای را نیز گویند که پیوسته بفقرا و مساکین طعام دهند مانند مزارات و خانقاه و امثال آن و آنرا لنگر هم گویند۔

مهمره ـ بکسر اول و فتح ثالث بمعنی مرد بزرگ و [illegible] باشد و کنایه از مرد ریش سفید محله و بازار و اصناف هم هست۔

مهمیز ـ بکسر اول و ثالث و سکون ثانی و تحتانی [illegible] بمعنی مهماز ست و آن میخی باشد که بر پاشنهٔ کفش و موزه [illegible] بجست و خیز در آید [illegible] گویند مهماز عربی [illegible] از عربان [illegible] بیان [illegible] هم آمده است۔

[illegible] ـ [illegible] بروزن [illegible] گویند که [illegible] باشد [illegible] ـ کنایه از ستاره [illegible] [illegible]

[illegible] ـ بروزن گهواره بمعنی ماهیانه و شهریه ماه در ماه باشد [illegible] و بعربان مشاهره گویند۔

[illegible] ـ بروزن [illegible] نام گیاهیست و آن [illegible] باشد وقتی که ماه در نقصان باشد آنرا بگیرند تا [illegible] شود و آنرا عربان لباق القمر و لصاق القمر و بزاق القمر [illegible] نقطه دار خوانند و بزاق القمر نیز گویند و بعضی گویند سنگیست که آنرا در شبهای افزونی ماه [illegible] و آن سفید و شفاف [illegible] باشد [illegible] تا [illegible]

[illegible] ـ [illegible] سخت [illegible] که رنگ آن [illegible] سفید [illegible] باشد۔

مهی ـ بفتح اول و ثانی و تحتانی کشیده نوعی از طیور ست [illegible] چون [illegible] از گردن آویزند اطفال را بر ایشان آسان گردد و بکسر اول بمعنی بزرگی باشد چه مه بمعنی بزرگ است۔

مهیاوه ـ بفتح اول و واو و بروزن سرداده مخفف ماهیاوه باشد و آن نان خورشی ست که بیشتر مردم لار از ماهی ریزه و کوچک در آفتاب ترتیب دهند و خورند۔

مهیر ـ بروزن فطیر یکی از نامهای ماه است که قمر باشد۔

مهین ـ بکسر اول بروزن نگین بمعنی بزرگتر و بزرگ ترین باشد۔

مهینه ـ بکسر اول بروزن نگینه بمعنی مهین ست که بزرگتر و بزرگ ترین باشد۔

مهیوه ـ بفتح اول و ثالث و واو و سکون ثانی مخفف ماهیاوه است که نان خورش مردم لار باشد که از ماهی کوچک سازند و خورند۔

بیان بیست و هشتم

در میم با یای حطی مشتمل بر [illegible] لغت و کنایات

می ـ بفتح اول و سکون ثانی شراب انگوری را گویند و [illegible] گلاب هم آمده است و پیاله را نیز بطریق کنایه گفته اند چنانکه می گویند پیالهٔ خورند یعنی شراب میخورند۔

میاستو ـ با تای قرشت بروزن خواص گو نام مصحف زردشت [illegible] ترسایان را [illegible] هم آمده است که میاسطو باشد۔

میامار ـ با میم بروزن میانار منع از حساب کردن و شمردن باشد یعنی بشمار و حساب مکن زیرا که امار و امارة حساب و شماره را گویند۔

میان ـ بکسر اول معروف که در مقابل کنار باشد و بعربی وسط گویند و بمعنی کمرگاه هم هست و غلاف کارد و خنجر و شمشیر مانند آنرا نیز گفته اند و بمعنی همیان هم آمده است و آن کیسه باشد طولانی که زر در آن کنند و بر کمر بندند و بلغت هندی بمعنی بزرگ باشد که در مقابل کوچک است۔

میان سرای ـ نوعی از انگور باشد و در خراسان بسیار است۔

میانه ـ بکسر اول و فتح نون بمعنی وسط و میان ست که در

مقابل گوشه و کنار باشد و دستے را نیز گویند که در میان عقد
مروارید کشند و آنرا بعربی واسطة العقد خوانند و نام شهریست
مابین عراق و آذربایجان۔

مے پخته ۔ بفتح اول بمعنی دوشاب است و دوشابے را
نیز گویند که چندان بجوشانند که بقوام آید و بعضے گویند شرابے
است که آنرا با دارو ئے چند بجوشانند و صاف کنند و معرب آن
میپختج باشد و بعربی عقید العنب خوانند۔

مے پرست ۔ کنایه از دائم الخمر است یعنی شخصے که پیوسته
شراب خورد۔

میتین ۔ بیاے مجهول و تاے قرشت بروزن پیشین کلنگ
و بیل آهنی باشد که سنگ تراشان بدان سنگ تراشند و تیشه تراشند
و بکنند۔

میخ ۔ بروزن بیخ معروف است و بمعنی سکه زر هم آمده است
یعنی آهنے که دران نقشے که بر روئے زر و پول است کنده باشند
و بدان سکه بر زر زنند و بمعنی شاش هم آمده است که بول باشد۔

میختن ۔ بثانی مجهول بروزن ریختن بمعنی شاشیدن و
بول کردن باشد۔

میخ درم ۔ بکسر ثالث و دال بے نقطه سکه را گویند و آن آهنے
باشد که نقش زر و پول بران کنده باشند۔

میخ دیناری ۔ بمعنی میخ درم است که سکه باشد۔

میخ قدم ۔ بسکون ثالث و فتح قاف و دال و میم ساکن
کسے را گویند که پا شکسته بکنجے نشسته باشد و بجائے نرود۔

میخک ۔ بثانی مجهول قرنفل را گویند و آن از ادویه حاره است
گویند تا آنرا نجوشانند اهل جزیرهٔ قرنفل نگذارند که بجائے برند۔

میخکده ۔ بفتح کاف و دال ضرابخانه و دار الضرب را گویند۔

میخوش ۔ بمعنی ترش و شیرین راست مزه باشد۔

میخے ۔ باول و ثالث مکسور بهر دو تحتانی کشیده جبه و خرقهٔ
درویشان را گویند و آنرا هزار میخے هم گویند۔

میدان ۔ بفتح اول ظرف و اوانے شراب را گویند و بمعنے
مشهور که عرصه اسب دوانی و چوگان بازی باشد عربی است و
بکسر اول امر بدانستن باشد یعنی بدان و عربان گویند اعلم۔

میدان اغبر ۔ بکسر نون کنایه از زمین است۔

میدان بسر آمدن ۔ کنایه از عمر بآخر رسیدن باشد و
کنایه از قیامت قائم شدن هم هست۔

میدان خاک ۔ کنایه از کرهٔ خاک و زمین است و قالب
و جسد آدمی و حیوانات دیگر را نیز گویند و آنرا میدان خاکی هم
میدان خاک فراخ هم گویند۔

میدان عاج ۔ بعین بے نقطه کنایه از ورق کاغذ سفید است۔

میدان گشاده یافتن ۔ کنایه از وسعت و فراخے
عیش و عشرت باشد۔

میدن ۔ بکسر اول بروزن دیدن بمعنی جدید و نو بودن است
که در مقابل کهنه و کهنگی باشد۔

میده ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی آرد گندم دو باره
بیخته را گویند و نام حلوائیست که از شیر گوسفند و شکر سفید پزند
و بعضے گویند که نام حلوائیست که چند میوه را در شکر پزند و بعضے
دیگر گویند که آب انگور است که نشاسته و آرد گندم دران کنند
و چندان بجوشانند تا سخت شود بعد از ان مانند شمع بر رشته
که دران مغز گردگان و بادام کشیده باشند پزند و آنرا بترکی
باسدق هم گویند بضم دال ابجد۔

میده سالار ۔ شخصے را گویند که نان مے پزد۔

میده نه ۔ بکسر نون و سکون ها کنایه از سفره چی باشد و
آنرا در هندوستان چاشنی گیرے گویند۔

میراش ۔ بکسر راے قرشت شخصے را گویند که بانگ آتش
زند یعنی کسیکه مردم را بآتش خوردن طلبد۔

میردینی ۔ بادال ابجد بروزن پیش بینی نوعے از خیری
بنفش باشد و آن گلے است معروف و بافته حریرے را
نیز گویند که بیشتر زنان آنرا پیرهن کنند و پوشند۔

میروک ۔ باول و ثانی رسیده و ثالث بواو کشیده و بکاف

زده بمعنی مور بچه باشد که مصغر مور است و از حشرات الارض باشد۔

میره ۔ بروزن خیره بمعنی خواجه باشد که کدخدا و رئیس و صاحب خانه است و بمعنی عداوت و کینه عربی است۔

میر بهشت ۔ کنایه از رضوان است که دربان بهشت باشد۔

میر هفتمین ۔ کنایه از کوکب زحل است چه او در فلک هفتم می باشد۔

میرین ۔ بکسر اول و فتح رای قرشت نام دارا و قیصر روم است و کنایه از امیر خسرو و امیر حسن دهلوی هم هست۔

میز ۔ با ثانی مجهول و سکون زای نقطه دار بمعنی مهمان است یعنی شخصی که بضیافت کسی برود و اسباب مهمانی را هم گفته اند و کرسی را نیز گویند که بر بالای آن طعام خورند و مخفف تمیز هم هست و پیشاب و شاش را نیز گویند و بعربی بول خوانند و امر باین معنی هم هست یعنی بشاش و بول کن و بمعنی بول کننده هم آمده است۔

میزبان ۔ با بای ابجد بروزن میهمان ضیافت کننده باشد یعنی شخصی که مردم را ضیافت و مهمانی کند و میزبانی مهمان کردن و مهمانداری نمودن و مهمانی باشد۔

میزد ۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و دال ابجد بمعنی مجلس شراب و بزم عشرت و مهمانی باشد و بکسر اول و فتح زای هوز نیز باین معنی است که بزم شراب باشد و بکسر اول و ثانی مجهول یعنی بشاشد و بول کند چه میز بمعنی شاش و میزیدن بمعنی شاشیدن باشد۔

میزده ۔ بفتح اول و ثالث شراب زده را گویند و آن شخصی است که بسبب بسیار خوردن شراب بدحال و بی مزه باشد بمرتبه که هیچ چیز نتواند خوردن و میل بهیچ چیز نداشته باشد۔

میزر ۔ بفتح اول بروزن قیصر دستار و مندیل را گویند که بر سر بندند۔

میزک ۔ با ثانی مجهول بروزن تیزک بول و شاش را گویند و مصغر بول و شاش هم هست۔

میزره ۔ بروزن ریزه میان زین اسپ را گویند که خانه زین باشد۔

میزیدن ۔ با ثانی مجهول بروزن چپیدن بمعنی بول کردن و شاشیدن باشد۔

میس ۔ بفتح اول و سکون ثانی و سین بی نقطه بلغت سریانی نام درختی است بزرگ که ثمره و میوه آنرا بیونانی لوطوس خوانند و بعضی گویند لوطوس نام همان درخت است۔

میستی ۔ با ثانی مجهول بروزن نیستی بمعنی پیسی باشد و آن علتی است که بزبان عربی برص گویند و بعضی گویند میستی بمعنی جذامی است یعنی شخصی که علت جذام داشته باشد۔

می سوسن ۔ بکسر ثانی شربت سوسن را گویند۔

میشا ۔ با اول بثانی مجهول رسیده و شین نقطه دار بالف کشیده نام گیاهی است که آنرا حی العالم گویند و آن نوعی از ریاحین است و همیشه سبز می باشد اگر پایه کهنه قدری از آن بکوبند و بر خنازیر ضماد کنند تحلیل دهد و آنرا میشائی نیز گویند که بروزن زیبائی باشد۔

میش بهار ۔ نام گلی است که آنرا گل گاو چشم می گویند در فصل بهار ظاهر شود و مسهل بلغم و سودا باشد و سنگ گرده را بریزاند و بعضی گویند نوعی از ریاحین است که آنرا حی العالم خوانند و بمعنی ابر هم هست که عربان سحاب گویند۔

میشته ۔ بکسر اول و فتح تای قرشت معلم جهودان را گویند۔

می شعری فش ۔ کنایه از شراب انگوری لعلی باشد۔

میش مرغ ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث پرنده ایست آبی و کبود رنگ که آنرا خرچال گویند۔

میغ ۔ با ثانی مجهول بروزن تیغ بخاری را گویند تیره و ملاصق زمین و بمعنی ابر هم آمده است که عربان سحاب خوانند۔

میگ ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی ملخ را گویند و بعربی جراد خوانند۔

میگرد ۔ با اول بتحتانی رسیده و کاف فارسی مفتوح بزای نقطه دار و دال بی نقطه زده بمعنی میزد است که مجلس و بزم شراب

و عیش و عشرت گاه و مهمانی باشد و مهمانخانهٔ اکابر و سلاطین را
نیز گویند و بفتح اول و کاف فارسی هم گفته اند -
میگسار - یعنی شراب خوار چه گساردن بمعنی خوردن شراب
باشد لا غیر -
میگلک - بفتح اول و کاف فارسی و سکون ثانی و کاف
تازی بمعنی میگ باشد که ملخ است و تصغیر میگ هم هست یعنی ملخک
میل - بکسر اول بر وزن خیل بمقدار یک مد بصر باشد از روی
زمین و آنچه بآن سرمه و توتیا در چشم کشند و میلی که بر روی تخته
و مانند آن زاهدان نقش کنند و بعضی میل را قلم تختهٔ خاک گفته اند
و نشانی که در راهها بجهت تشخیص فرسنگ در میدان بجهت
چوگان بازی نصب سازند و بفتح اول در عربی بمعنی خواهش و
توجه و رغبت دل باشد و بعضی گویند بهمه معانی عربی است -
میلاد - بر وزن بیداد نام شهریست که کید پادشاه قنوج که
یکی از رایان هند بوده آنرا دار الملک ساخته بوده است
و نام یکی از پهلوانان ایران است که چون کیکاوس بمازندران
رفت ایران را باو سپرد دیگر گین پسر اوست -
میلامیل - یعنی میل تا میل و میل از میل و میل اندر میل و
بمعنی پی در پی و تواتر و همه و جمیع و ممزوج و درهم آمیخته
هم هست -
میلان - بفتح اول بر وزن سیلان نام مردیست صاحب
فضل و دانش و اوهوا راحت میداند چنانکه دیگران آتش را
میلاو - بکسر اول و سکون آخر که واو باشد بمعنی شاگرد ست
که در مقابل اوستاد باشد -
میلاوه - بکسر اول و فتح آخر که واو باشد بمعنی شاگردانه است
و آن دو سه پولی بود که بعد از اجرت اوستاد بشاگرد دهند و
بمعنی بشارت و نوید و مژدگانی هم آمده است -
میل کشیدن - یعنی کور کردن باشد و کنایه از دور گردانیدن
و از پیش راندن هم هست -
میله - بر وزن حیله نام جنگ گاه سلطان محمود غزنویست
در ترکستان -
میلی - بر وزن سیلی گربه را گویند و بعربان سنور خوانند -
میم - بفتح اول و سکون میم نام قصبه ایست نامعلوم و بکسر
اول نام حرفی باشد از حروف تهجی و عددش چهل است و بمعنی
شراب ناب هم بنظر آمده است -
میم کاتب - بکسر ثالث کنایه از نابینا و کور است -
میم مسطوح - یعنی الف کوفیانست که کنایه از آلت مردی باشد
میمند - بفتح اول بر وزن فرزند نام قصبه ایست از مضافات
غزنین و ولایتیست از فارس -
میمون - بفتح اول جانوریست معروف و آن برزخ است
میان انسان و حیوان غیر ناطق و گیاهی را نیز گویند که مانند
عشقه بر درخت پیچد و بشیرازی سیاه دارو و بعربی کرمة الاسود
خوانند و در عربی میمون بمعنی مبارک و خجسته باشد -
میمیز - بکسر هر دو میم و سکون هر دو یا و زای نقطه دار بمعنی
مویز است که انگور خشک شده باشد -
مینا - بر وزن بینا آبگینه را گویند و آبگینهٔ الوان را هم گفته اند
که در مرصع کاریها بکار برند و بمعنی کیمیا هم آمده است چه کیمیاگر
را میناگر هم میگویند و نام قلعه ایست مابین لار و هرموز -
میناسم - یعنی سیاه سم و سبز سم -
مینک - بر وزن زیرک گیاهی باشد که از آن جاروب
سازند -
مینو - بر وزن نیکو بهشت را گویند و بعربی جنت خوانند و
آسمان را هم گفته اند و بمعنی مینا هم آمده است که آبگینهٔ سفید
و الوان باشد و زمرد و زبرجد را نیز گویند -
مینوباد - بابای ابجد بر وزن نیکوزاد نام شهری که در زمین
بوده بزمان ضحاک -
مینوس - بکسر اول و سکون آخر که سین بی نقطه باشد نام
پادشاهیست که بدرویشی افتاد و بسیار پریشان شد و دیگر باره
بپادشاهی رسید -

مینوے خاک - باخاے نقطہ دار کنایہ از گور و قبر و مدفن باشد -

میو - یا ثانی مجہول بروزن دیو بمعنی موے باشد کہ عربان شعر خوانند و در بعضے از بلاد تاک انگور را گویند یعنی درخت انگور

میواد - بروزن و معنی می باد ست کہ مخفف میاباد باشد -

میوۂ دل - بکسر ہاے ہوز و دال ابجد و سکون لام کنایہ از فرزند دلبند باشد و شعر و سخن را نیز گویند -

میهن - باہاے ہوز بروزن دیدن بمعنی جاے و آرام و نگاہ و خان و مان و زاد و بوم و زن و فرزند و قوم و قبیلہ و خویش خوے و مسکہ و کرہ و شیر گوسفند باشد -

گفتار بست و پنجم

از کتاب برہان قاطع در حرف نون با حروف تہجی مبتنی بر بست و چہار بیان و محتوی بر نہصد و شش لغت و کنایت

بیان اول

در نون با الف مشتمل بر دو صد و شانزدہ لغت و کنایت

نا - بمعنی آنست کہ بعربی ما گویند و بمعنی ناے و نے ہم آمدہ و حلقوم را نیز گفتہ اند و بمعنی محل و مکان ہم ہست و قتیکہ با کلمہ ترکیب شود ہمچو تیزنا و درازنا و پہنا یعنی محل تیزی و درازی و پہنی -

ناانبان - بفتح ہمزہ و باے ابجد بالف کشیدہ بروزن بادنجان نے انبان را گویند و آن سازیست مشہور و معروف کہ ناے انبان ہم خوانندش -

نااندیش - با دال ابجد بروزن نادرویش بمعنی بدیہہ باشد یعنی ظاہر و روشن کہ احتیاج بفکر ندارد چنانکہ گویند روز روشن است و شب تاریک -

نااوس - بروزن ناقوس معبد ترسایان باشد و آتشکدہ را نیز گویند و ناووس ہم آمدہ است کہ بجاے ہمزہ واو باشد -

ناب - بسکون باے ابجد بمعنی لب لباب و خالص و بے آمیزش و بے عیب و صاف و پاک و بیغش باشد و نیو را گویند عموما و ناوے را کہ از فربہی بر کفل اسپ و استر و امثال آن افتد خصوصا و در عربی چہار دندان پیش سبع و بہائم و چہار دندان بزرگ حیوانات باشد و شتر پیر از کار افتادہ را نیز گویند -

ناباے - با باے ابجد بالف کشیدہ و بیاے حطی زدہ بمعنی محال باشد کہ در مقابل ممکن ست -

ناپروا - با باے فارسی و واو بروزن باپرجا بمعنی سراسیمہ و بے فراغت و بے طاقت و بے آرام و بے التفات و بے ترس و بیم و بے رغبت و میل و بے دانش باشد -

نابسود - بکسر باے ابجد و سین بے نقطہ بواو کشیدہ و بدال ابجد زدہ ہر چیز کہ آن نو باشد و دست زدہ و دست خوردہ نشدہ باشد -

نابسی - بفتح ثالث و سین بے نقطہ بتحتانی کشیدہ بمعنی عدم باشد کہ در مقابل وجود ست -

نابنوا - بکسر ثالث و فتح نون و واو بالف کشیدہ ہر چیزے را گویند کہ ضائع شدہ باشد و بکارے نیاید -

نابود - بضم ثالث و سکون و … و دال ابجد بمعنی معدوم باشد و مفلس و پریشان شدہ را نیز گویند -

نابودمند - بروزن ناسودمند یعنی صاحب پریشانی و افلاس کہ مفلس و پریشان و فقیر و بے برگ و نوا باشد -

نابهره - بفتح ثالث و سکون ها و رای بی نقطه مفتوح بمعنی بزرگ و عظیم باشد و فرومایه و دون و خسیس را نیز گویند و بمعنی بنهره نیز هست که زر قلب ناسره باشد و بمعنی پوشیده و پنهان هم آمده است -

نابیوسان - بفتح ثالث و تحتانی بواو رسیده و سین بی نقطه بالف کشیده و بنون زده بمعنی چشم داشت و توقع باشد و بمعنی ناگاه و غافل هم آمده است -

ناتراشیده - کنایه از مردم درشت ناهموار و نامقبول و بی اصول و بی ادب باشد -

ناچار - با جیم فارسی بالف کشیده و برای بی نقطه زده تفسیر لابد است یعنی چیزی که لازم و واجب و دوای آن میسر نشود

ناچخ - بفتح جیم فارسی و سکون خای نقطه دار تبرزین را گویند و آن نوعی از تبر است که سپاهیان بر پهلوی زین اسپ بندند و بعضی گویند سنانی ست که سر آن دو شاخ باشد و نیزهٔ کوچک را نیز گویند -

ناجرمک - بضم جیم و سکون رای بی نقطه و فتح میم و کاف ساکن بمعنی دیر و بتکده و نمازخانهٔ نشستن باشد و بعضی گویند نام زاهدیست ترسا و نام معبد ترسایان هم هست -

ناجز انجام - بضم جیم و سکون زای نقطه دار و فتح همزه و نون ساکن و جیم بالف کشیده و بمیم زده بمعنی نامتناهی باشد و بعربی الی غیر النهایة گویند -

ناجو - با جیم بواو کشیده درخت کاج ست و بعربی صنوبر خوانند

ناجود - بروزن نابود کاسهٔ بزرگ و ظرف شرابخواری گویند

ناخ - بروزن شاخ بمعنی ناف ست که سوراخ وسط شکم باشد -

ناخاست - بروزن ناراست کسی را گویند که از جای خود نتواند برخاست یعنی زمین گیر -

ناخدا - مخفف ناوخداست یعنی صاحب و خداوند ناو که کنایه از کشتی و جهاز است -

ناخن آفتاب - کنایه از [illegible] آتش است و کنایه از ناخن مطلوب و شاهد هم هست -

ناخن پال - با بای فارسی بالف کشیده و بلام زده ورمی باشد بسرخی مائل که بر اطراف ناخن مردم پدید آید و درد بسیار کند و آنرا بعربی داحس گویند -

ناخن بدندان - بمعنی انگشت بدندان ست که کنایه از حیرت و افسوس و متاسف و حیران باشد -

ناخن برا - بضم بای ابجد و رای قرشت بالف کشیده بمعنی مقراض و قینچی باشد -

ناخن بر دل زدن - کنایه از تصرف در مزاج کردن باشد

ناخن پریان - بفتح بای فارسی و کسر رای قرشت و تحتانی بالف کشیده و بنون زده نوعی از صدف باشد و آن شبیه است بناخن و بسیار خوشبوی می باشد و عربان اظفار الطیب خوانندش و در عطریات و دواها بکار برند اگر قدری از آن در زیر زنی که حیض او بند شده باشد دود کنند روان گردد -

ناخن پیرای - بکسر بای فارسی افزاری باشد که استادان سرتراش و حجام ناخن بدان گیرند و حجام و سرتراش را نیز می گویند همچنانکه باغبان را بستان پیرای خوانند -

ناخن خامه - بکسر نون کنایه از نوک قلم ست -

ناخن خواره - بمعنی ناخن پال ست و آن ورمی باشد که در اطراف ناخن بهم رسد و ناخن را بیندازد و بعربی داحس گویند -

ناخن خوش - بکسر نون و فتح خای نقطه دار و سکون واو معدوله و شین قرشت بمعنی ناخن پریان ست و آن نوعی از صدف باشد و بعربی اظفار الطیب خوانند -

ناخن دیو - بکسر نون و دال ابجد و سکون تحتانی و واو یعنی ناخن خوش ست که نوعی از صدف باشد بغایت خوشبوی -

ناخن روز - با رای بی نقطه و واو و زای نقطه دار کنایه از آفتاب عالمتاب است -

ناخن زدن - کنایه از جنگ انداختن میان دو کس باشد

ناخنه - بفتح نون مرضیست از امراض چشم و آن گوشتی باشد

و در گوشهٔ چشم بهم میرسد و بتدریج تمام چشم را می گیرد گویند از نگاه کردن
بستارهٔ سهیل آن گوشت برطرف میشود و آنچه در چشم آدمی بهم میرسد
اگر علاج نکنند زیاده گردد و آنچه در چشم اسپ و استر بهم رسد اگر
در ساعت نبرند هلاک سازد۔

ناخنهٔ چشم شب ۔ کنایه از ماه نو هست که هلال باشد۔

ناخواست ۔ با واو معدوله بروزن ناراست بمعنی
بے طلب باشد و هر چیز که بپاے کوفته شده باشد عموماً و زمین
بپاے کوفته شده را گویند خصوصاً۔

ناخوست ۔ بضم خا و سکون واو و سین بے نقطه و تاے
قرشت بمعنی دوم ناخواست باشد یعنی هر چیز که آنرا بپا کوفته باشند۔

ناخوستن ۔ مصدر ناخوست باشد یعنی چیزے را بپای کوفتن۔

ناداشت ۔ با دال بالف کشیده و بشین و تاے قرشت زده
بمعنی بے شرم و بے حیا و بے آزرم باشد و قومے از گدایان را
نیز گویند که بدر دوکانها روند و چیزے طلبند اگر چیزے بایشان
ندهند گوشت اعضاے خود را ببرند و بمعنی مفلس و بے نوا هم هست
و مردم بے اعتقاد را هم گویند۔

ناداشتی ۔ بروزن نا راستی کنایه از بے شرمی و بیحیائی و
بے اعتقادی و پریشانی و افلاس باشد۔

نادان ده مرده گوے ۔ کنایه از مردم نادان بسیار
گوے و پرگوے و پریشان گوے و بیفائده و هرزه و لایعنی
گوے باشد۔

نار ۔ مخفف انارست و آن میوهٔ باشد معروف و بعربی آتش را گویند۔

نار افشاندن ۔ کنایه از گریه کردن بسوز و خون گریستن
و اشک گلگون ریختن باشد۔

ناراے ۔ با ثالث بالف کشیده و بتحتانی زده بمعنی
بے تدبیر و بے عقل و منکر و بے اعتقاد باشد۔

ناربا ۔ با باے بالف کشیده آش انار را گویند چه با بمعنی
آش است۔

نارپستان ۔ بسکون ثالث دختر یا زنے را گویند که
هنوز پستانهاے او سخت باشد یعنی آویزان و افتاده نباشد۔

ناربن ۔ بضم باے ابجد و سکون نون درخت انار را گویند۔

نارخو ۔ با خاے نقطه دار بواو مجهول کشیده بمعنی گل انار باشد
و آنرا گلنار هم گویند و مردم تند و تیز و آتش مزاج را نیز گفته اند۔

نارخوک ۔ بسکون ثالث و کاف در آخر تریاک افیون را گویند۔

نارد ۔ بفتح راے قرشت و سکون دال ابجد مخفف نارده باشد
بمعنی نخوانده هم هست و کنه را نیز گویند و آن جانوریست که
بر حیوانات چسپد و خون بمکد مثل پشه و شپش و کنه را هم گفته اند
و بزبان هندی نام یکے از حکما و مرتاضان هندوستان باشد۔

ناردان ۔ معروفست که دانهٔ انار ترش باشد و منقل آتش
و آتشدان را نیز گویند۔

ناردان افشاندن ۔ بمعنی نار افشاندن ست که کنایه
از اشک گلگون ریختن باشد۔

ناردانهٔ دشتی ۔ حب القلقل ست بکسر هر دو قاف و قلقل
و قلاقل و قلقلان انار صحرائی را گویند۔

نارده ۔ بسکون ثالث و فتح دال ابجد بمعنی پشه باشد و بعربی
بق گویند و کنه را نیز گفته اند و آن جانوریست که بر حیوانات
چسپد و خون بمکد۔

ناردین ۔ با دال ابجد بروزن آستین سنبل رومی را گویند و
آن زرد رنگ می باشد اگر در سر داخل کنند موی خره را بروباند۔

نارراب ۔ بکسر ثالث و ضم راے بے نقطه و باے ابجد
بالف کشیده و باے دیگر زده نوعے از انار ترش باشد و
با تشدید خامس هم بنظر آمده است۔

نارست ۔ با سین بے نقطه مخفف نارست باشد یعنی نخواسته است۔

نارسیده ۔ بمعنی نارس خام و نابالغ و بے بهره و باکره باشد۔

نارشیرین ۔ معروفست که انار شیرین باشد و نام لحنیست
از موسیقی۔

نارفارسی ۔ با فا بمعنی انار پارسیست که نوعے از زهر باشد
مرکب از چیزهاے تلخ دانسته که از آن کشنده است۔

نارکفیده - بفتح کاف یعنی نار ترکیده چه کفیده بمعنی شگافته و ترکیده باشد -

نارکند - بروزن خاربند انارستان را گویند و دهی را نیز گفته اند که دران انار بسیار حاصل شود و نارستان و درخت انار بسیار داشته باشد -

نارکوک - بروزن و معنی نارخوک ست که تریاک افیون شیخ

نارکیوا - با کاف بتحتانی رسیده و واو بالف کشیده غوزه خشخاش سیاه را گویند و بحذف الف آخر غوزه خشخاش سفید را و بعربی رمان السعال خوانند -

نارمشک - بضم میم و سکون شین نقطه دار و کاف نار هندی را گویند و آن تخمی ست سرخ رنگ و اندک سبزی در میان دارد و آنرا بعربی رمان مصری خوانند و خاصیت او نزدیک بسنبل است و کوره آهنگری را نیز گویند باعتبار آتش و انگشت -

نارنگ - با کاف فارسی بروزن و معنی نارنج ست و آن میوه باشد معروف و نارنج معرب نارنگ بود گویند هر که پیوسته دانه آنرا بخورد گزیدن عقرب و امثال آن او را آزار ندهد -

نارنگی - با کاف فارسی بروزن و معنی نارنجی ست که رنگ مشهور و معروف باشد و میوه هم هست از نارنج کوچکتر و شیرین تر و بمعنی بیرنگی هم هست که عدم رنگ باشد -

نارو - بروزن جارو پرنده ایست خوش آواز مانند بلبل و چل و رشته را نیز گویند که از اعضای مردم بر می آید و آنرا بعربی عرق حرنی خوانند -

نارowان - بروزن کاروان ناردن را گویند و آن درختیست معروف بغایت خوش اندام و پربرگ و سایه دار و گلنار فارسی را هم می گویند -

نارور - بفتح رابع بروزن دادگر زنی را گویند که پستان او مانند انار شده باشد -

نارون - بفتح رابع بروزن بادزن بمعنی ناروان است که درخت ... نا و گلنار فارسی را ... ... هست در دار المرز نزدیک به بیشه انهمیشه مشهور به بیشه ناردن و درخت انار را هم گفته اند و باین معنی بضم رابع هم آمده است -

نارونه - بروزن خاربند بمعنی اول نارون است که درخت خوش اندام باشد -

نارو - بضم ثالث و سکون واو و ها بمعنی نارو است و آن پرنده باشد خوش آواز مانند چل و بلبل و زبانه ترازو را نیز گویند و باین معنی بفتح واو هم بنظر آمده است -

ناره - بروزن چاره زبانه ترازو و زبانه قپان باشد و باین معنی بازای فارسی هم آمده است و سنگی را نیز گفته اند که از قپان می آویزند بجهت وزن کردن اجناس و ریسمان گنده را نیز گویند و بمعنی ناله و زاری هم آمده است -

نار هندی - میوه ایست در هندوستان شبیه به بهی ایران و آنرا بل گویند و از ان مربا سازند بغایت خوب شود و آن را انار دشتی هم می گویند -

ناری - بروزن جاری جامه پوشیدنی باشد و بلغت هندی زن را گویند که در مقابل مرد است -

ناز - بسکون زای نقطه دار بمعنی نوخیز و نورسته باشد و استغنای معشوق را نیز گویند از عاشق که مبنی باشد بر برانگیزانیدن شوق و درختی که عربان صنوبر خوانند و باین معنی بازای فارسی هم آمده است -

نازْ - بسکون زای فارسی درخت کاج را گویند که صنوبر است و بعضی گویند درختیست شبیه بصنوبر و آن هم پیوسته سبز می باشد -

نازبری - بازای تازی و بای فارسی بروزن کاشغری نام دختر پادشاه خوارزم ست که در حباله بهرام گور بود -

نازک - بضم ثالث و سکون کاف معروفست و آنرا تنک هم می گویند و کنایه از معشوق و مطلوب و شاهد باشد -

نازک بدن - بفتح با و دال ابجد و سکون نون نوعی از رستنی باشد شبیه به بستان افروز لیکن شاخش سرخ و خوشرنگ

مے باشد و بعضے گویند سرخ مرد ہمان ست۔

تاز نوروز - بکسر ثالث و فتح نون و واو ساکن و رای بی نقطہ مضموم بواو و زای نقطہ دار نام نوایست از موسیقی۔

تازو - بروزن مازو نوعے از طیور باشد و بعضے گویند تذرو است و گربہ را نیز گفتہ اند کہ بعربی سنور خوانند۔

تاژو - بازای فارسی بواو کشیدہ بمعنی ناجوست کہ درخت صنوبر باشد۔

تاژہ - بازای فارسی بروزن تازہ زبانۂ قپان را گویند۔

تاژین - بازای فارسی بروزن آچین درخت پشہ غال را گویند۔

تاسازی - باسین بے نقطہ و زای نقطہ دار بروزن آزادی مخالفت و بے اصولی کردن و خارج بحث بودن و بدوضعی باشد۔

تاسپال - بابای فارسی بروزن پارسال پوست انار را گویند کہ نارپوست باشد۔

تاسرالیش - زبان حال را گویند چنانکہ سرالیش زبان قال را گفتہ شد۔

تاسک - بکسر ثالث و سکون کاف نام یکے از صاحب شریعتان کفرۂ ہندست و اعتقاد اتباع او آنست کہ آدمیان ہمچو گیاہے رویند و خشک می شوند و از ہم مے ریزند و بحشر و نشر قائل نیستند نہ روحانی و نہ جسمانی و جماعتے را نیز گویند از اہل مغرب کہ در دین راسخ نیستند۔

تاسگالیدہ - بکسر ثالث بمعنی بے فکر و اندیشہ و بے تامل باشد چہ سگالش بمعنی فکر و اندیشہ است۔

تاسوری - بروزن لاہوری گلو و حلقوم را گویند۔

تاشتا - بکسر شین نقطہ دار و فوقانی بالف کشیدہ ناہار را گویند کہ از بامداد باز چیزے نخوردن است۔

تاشتاب - بروزن ماہتاب بمعنی تاشتا و ناہارست کہ از صباح باز چیزے نخوردن باشد۔

تاشتاشکستن - بمعنی ناہاری کردن و اندک چیزے خوردن باشد۔

تاشک - بکسر ثالث و سکون کاف قرضدار و وام دار را گویند۔

تاصحیہ داران پاک - کنایہ از ملائکہ باشد و کنایہ از صالحان و عابدان و زاہدان ہم ہست

تاطوری - باطای حطی و واو و رای قرشت و تحتانی کشتبان را گویند کہ زراعت نگاہدارندہ باشد۔

تاظر درسرای - زینہ را گویند کہ بر در سرای سلاطین و حکام نشیند تا ہر کدام از نوکران کہ بچاکری بیایند بنویسد و او را در ہندوستان ناغہ نویس مے گویند۔

تاغوش - بروزن آغوش چیزے را بآب فرو بردن باشد و سر بآب فرو بردن و غوطہ خوردن را نیز گویند۔

تاغول - بروزن شاغول نردبان و زینہ پایہ سقف دار را گویند و بعضے پوشش ہر نردبان را گفتہ اند کہ بر بام خانہ سازند تا برف و باران بپائین نیاید۔

تاغلیست - باغین نقطہ دار و تحتانی و سین بے نقطہ و فوقانی بمعنی نارمشک ست کہ تخمے باشد سرخ رنگ معدہ و جگر سرد را نافع بود۔

ناف - بروزن کاف معروف ست کہ سوراخ وسط شکم باشد و وسط و میان ہر چیز را نیز گویند۔

ناف ارض - کنایہ از مکہ معظمہ است۔

ناف برخوشی زدن - آنست کہ ماماچہ در وقت بریدن ناف طفل نوزائیدہ خوشحال باشد و بخوشحالی ببرد آن طفل ہمیشہ خوشوقت بودہ بخوشحالی بگذراند گویند ناف او را بخوشی زدہ اند و ہمچنین اگر در ساعت نیک بریدہ باشند۔

ناف بغم زدن - آنست کہ ماماچہ بوقت بریدن ناف طفل اگر غمگین باشد [illegible] اندر آن کودک غمگین [illegible]

خواہد بود گویند ناف او در ایمنی زده اند یا در ساعت بد بریده باشند۔

ناف خاک بمعنی ناف ارض ست کہ کنایہ از مکہ معظمہ باشد۔

ناف فرہختہ ۔ بافاے مفتوح مردم بے ادب و زشت روے باشد چہ فرہختہ بمعنی ادب داشتہ شده ہست و بمعنی بے ادبی و زشت روئی ہم بنظر آمده ہست۔

ناف زدن ۔ بروزن لاف زدن بمعنی ناف بریدن باشد۔

ناف زمین ۔ بمعنی ناف خاک ست کہ کنایہ از کعبہ معظمہ باشد۔

ناف شب ۔ کنایہ از نصف شب ہست چہ ناف بمعنی وسط و میان ہم آمده ہست۔

ناف عالم بمعنی ناف زمین ہست کہ کنایہ از مکہ معظمہ باشد۔

نافخ ۔ با خاے بواو کشیده و خاے بے نقطہ وار زده بلغت اہل بغداد گیاہے ست صحرائی ست و زنان بہت فربہی بکار برند۔

نافہ آفت ۔ بمعنی نافہ آہوے مشک ست چہ آفت بمعنی آہوے مشک باشد۔

نافہ آہو ۔ معروف ست و کنایہ از موے خوشبوے باشد کہ زلف و کاکل معشوق ست۔

نافہ بوے ۔ بابائے ابجد بواو کشیده و تحتانی زده کنایہ از گنده دہانست یعنی شخصے کہ دہان او بوے کند و سخن چین و نمام را ہم مے گویند۔

ناف ہفتہ ۔ کنایہ از روز سہ شنبہ ست چہ در وسط ہفتہ واقع است۔

ناف مشک یافتن ۔ کنایہ از بلند آوازگی و نیکنامی و شہرت یافتن و نام نیک بہم رسانیدن باشد۔

ناقور ۔ باقاف بروزن شاپور بمعنی نام بردارست یعنی آنچہ از ان در جاہا بانگ گویند و نامے بزرگ را ہم گفتہ اند کہ کرنا باشد و در عربی صور اسرافیل را خوانند۔

ناقوسی ۔ بروزن طاووسی نام نوا[illegible] [illegible] و نام [illegible] لست و [illegible] ست [illegible] [illegible]

[illegible]

موصوف بصفتے در آخر کلمات می آورند زیرا کہ دلالت مے کند بر داشتن چیزے چون بلفظے ملحق شود ہمچو طربناک و غمناک و مانند آن چنانچہ در فوائد مذکور شد و بمعنی آلوده و آغشتہ ہم آمده ہست و بر ہر مغشوشے یعنی ہر چیز کہ دران غش داخل کرده باشند استعمال کنند عموماً و مشک و عنبر مغشوش را گویند خصوصاً و نوعے از امرود ہم ہست کہ از ان شیرین تر و شاداب تر و لذیذ ترے باشد و کام و ملازه را نیز گویند و فک اعلیٰ و فک اسفل را ہم گفتہ اند کہ کام و چانہ باشد چہ فک اعلیٰ را ناک بالا و فک اسفل را ناک پائین مے گویند و در ہندی بمعنی بینی باشد کہ عربان انف خوانند و نام جانورے ہم ہست آبی شبیہ بہ نہنگ۔

ناگاج ۔ با جیم بروزن و معنی ناگاه ہست و بیکبار ہم گویند چنانچہ در فوائد گفتہ شد کہ در فارسی جیم و ہا باہم تبدیل مے یابند و معنی لغوی آن بے وقت باشد چہ گاه بمعنی وقت ہم آمده ہست۔

ناکام ۔ با کاف تازی بروزن بادام بمعنی نامراد و ناخواست باشد و بمعنی ناچار ہم ہست و بعربی لاعلاج مے گویند۔

ناگرفت ۔ بکسر کاف فارسی و راے بے نقطہ و سکون فا و تاے قرشت بمعنی ناگاه و ناگہان و بیک ناگاه باشد۔

ناگزر ۔ بضم کاف فارسی و کسر زاے نقطہ دار و سکون راے بے نقطہ مخفف ناگزیرست کہ ناچار و لاعلاج باشد۔

ناگزران ۔ با زیادتی الف و نون ہمان بمعنی ناگزیرست کہ ناچار و لاعلاج باشد۔

ناگوار ۔ بضم کاف فارسی و واو بالف کشیده و براے بی نقطہ زده طعام ناپختہ در معده را گویند و تخمہ و امتلا را ہم گفتہ اند کہ گرانی شکم باشد از بد ہضمی و کنایہ از مردم بد رزق و ناخوش و نادلچسپ ہم ہست۔

ناگوارد ۔ بضم کاف فارسی و سکون دال بے نقطہ در آخر ہمان بمعنی ناگوارست کہ طعام ناپختہ در معده و امتلا و تخمہ و مردم دل ناچسپ باشد۔

ناگور ۔ بضم کاف فارسی و فتح واو و سکون راے بے نقطہ مخفف ناگوارست کہ امتلا و طعام ناپختہ در معده باشد۔

ناگورد - باکاف فارسی وبحذف الف مخفف ناگوار دست که طعام ناپخته در معده باشد -

ناگوهر - بفتح کاف فارسی و ہا وسکون واو و راے قرشت بمعنی عرض باشد که در مقابل جوہر ست -

نال - بروزن سال نائے میان خالی را گویند و عربان زمار خوانند و قلم نویسندگی و رگہا و ریشہاے باریکے که از میان قلم بر مے آید و نئے میان پر را ہم گفتہ اند که از ان تیر سازند و بمعنی نیشکر ہم بنظر آمده ہست و رود خانه کوچک وجوے بزرگ را نیز گویند و نام مرغکیست کوچک وبسیار خوش آواز و بمعنی ناله ہم آمده ہست و امر بنالیدن ہم ہست یعنی بنال و ناله کن و ناله کننده را نیز گویند -

نالان - بروزن پالان ناله کننده را گویند و نام کوہیست میان شیراز و کازرون -

نالکس - بکسر کاف وسکون سین بے نقطہ بمعنی سر دیوار باشد -

ناله - بروزن لاله معروفست و آن آواز و صداے باشد که از روے درد و زاری از آدمی بر مے آید و رود خانه کوچک را ہم مے گویند و بہندی نیز رود خانه کوچک را ناله گویند -

نام از شکم افتادن - کنایه از معدوم شدن باشد -

نام آور - بفتح واو بروزن بالا بر معنا و نام و آوازه را گویند چه در نیکی و چه در بدی -

نام بردار - بفتح باے ابجد وسکون راے قرشت و دال بے نقطہ بالف کشیده و براے بے نقطہ زده بمعنی مشہور و معروفست و بضم باے ابجد ہم گفته اند -

نامبرده - بضم با و فتح دال ابجد بمعنی نامدارست -

نام بر تیغ زدن - کنایه از فراموش کردن محو ساختن باشد -

نامجوے - بروزن کامجوے نام برده ہم ست از سالہاے ملکی و مردمان بہادر و شجاع را نیز گویند -

نامزد - بسکون ثالث و فتح زاے ہوز لشکرے را گویند که بجہت [illegible] لشکرے بطرفے روانه کنند و شخصے که بعد از چند گاه

دیگر بخواہند -

نامور - با واو بروزن داور مخفف نام آورست که خداوند نام و آوازه و مشہور و معروف باشد -

ناموس - بروزن قاموس بمعنی بانگ و آوازه و صاحب سراو خانه و منزل باشد و بمعنی عصمت و عفت ہم ہست و جنگ و جدال ہم گفته اند و ملائکه و احکام الہی را نیز گویند و بمعنی کمینگاه صیاد ہم آمده ہست -

ناموس اکبر - کنایه از جبرئیل علیه السلام ہست -

ناموس گاه - کنایه از جنگ گاه باشد چه ناموس بمعنی جنگ ہم آمده ہست -

نامویه - بفتح تحتانی بروزن واگویه زنے را گویند که بغیر از یک شوہر ندیده و بمرد دیگر نرسیده باشد و میان او و شوہرش نہایت الفت و محبت و اتحاد بود -

نامه - بروزن خامه کتابت و فرمان را گویند و بمعنی کتاب ہم ہست ہمچو شاہنامه و فرس نامه و بازنامه و امثال آن و بمعنی سیاہه ہم آمده ہست و خط تعلیق را نیز گویند باعتبار اینکه احکام و فرامین را بآن خط مے نویسند -

نامه چہارم - اشاره بفرقان ست که قرآن باشد چه بعد از زبور و توریت و انجیل نازل شده است -

نامی - بروزن جامی بمعنی نامور بودن و شہرت کردن و نام بر آوردن باشد و نامه و فرمان را ہم مے گویند و در عربی بمعنی بالنده و نمو کننده باشد -

نان آتش روے - کنایه از آفتاب عالمتابست -

نان تلخ - کنایه از نان سرد شده و شب مانده و کہنه باشد -

نانجوے - بروزن کامجوے بمعنی گدا و گدائی کننده باشد و طالب دنیا را ہم مے گویند -

نان حادثه خام بودن - کنایه از حادثه مغلوب و نامرد بودن را نیز گویند -

نان [illegible] - [illegible] کنایه [illegible] گویند که [illegible] ست کردن

بہم رسانند و کنایہ از طاعت و عبادت و زہد و تقوی ہم ہست۔

نان خرچنگ ۔ کنایہ از ماہ ہست باعتبار اینکہ برج سرطان خانۂ اوست۔

نانخواہ ۔ و آنرا نانخہ نیز گویند بحذف واو معدولہ و الف و در عربی طالب الخبز خوانند و آن تخمے ست خوشبوے کہ بر روے خمیر نان پاشند و بر گزندگی عقرب طلا کنند نافع باشد و گدا و گدائی کنندہ را نیز گویند۔

نانخورش خانہ ۔ سرکۂ انگوری را گویند و بعربی ادم البیت و ادام البیت خوانند۔

نان در انبان نہادن ۔ کنایہ از مسافرت و سفر کردن باشد۔

نان دہقان ۔ کنایہ از نان پادشاہ باشد۔

نان زرین ۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔

نان سفید فلک ۔ کنایہ از ماہ است۔

نان سیمین ۔ بمعنی نان سفید فلک ست کہ کنایہ از ماہ باشد۔

نان شیرین بودن ۔ کنایہ از نایافت بودن و بہم نرسیدن نان باشد۔

نان فیروز خانی ۔ نانے بودہ ہست بوزن یکمن۔

نان گرم چرخ ۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب ہست۔

نان کش ۔ بسکون ثالث و کسر کاف و شین نقطہ دار سیاہ دان را گویند و آن دانہ ایست مغزدار کہ خورند و آنرا بن ہم میگویند بفتح باے ابجد و بعربی حبۃ الخضرا خوانند۔

نان کشکین ۔ نانے را گویند کہ از آرد باقلا و آرد جو و آرد گندم پختہ باشند۔

نان گلاج ۔ بکسر ثالث و ضم کاف فارسی بمعنی گلاج ست و آن حلواے باشد کہ عربان قطائف گویند و نانے را نیز گفتہ اند بسیار نازک کہ از نشاستہ و تخم مرغ پزند و در شیرۂ قند و نبات اندازند و خورند۔

نان [illegible] ناک

و ویدہ بعضے گویند اخوان ست و آنرا بعربی خبز الغراب خوانند۔

نان کور ۔ کنایہ از حرام نمک باشد و مردم خسیس و بخیل و ممسک و دون ہمت را ہم نان کور خوانند۔

نان مش ۔ بکسر ثالث و فتح میم و سکون شین نقطہ دار چیزے نادیدہ را گویند و بمعنی بیراہی کردن ہم ہست و بفتح ثالث و کسر رابع نیز بنظر آمدہ است۔

نان مشوش ۔ نانے را گویند بسیار نازک و رقیق کہ بشب عید ہا پزند و دوشاب و سفیدۂ تخم مرغ را بالقوام آورند و بروے آن افشانند و خورند۔

نان مشیدن ۔ بروزن عالم دیدن بمعنی از جہان کامی ندیدن و مرادے حاصل نکردن باشد۔

نانو ۔ بروزن بانو خوانندگی و ذکرے را گویند کہ زنان در وقت گہوارہ جنبانیدن طفلان کنند تا بخواب روند و مخفف نانوا ہم ہست کہ نان پز باشد۔

نانوخیہ ۔ بفتح خاے نقطہ دار و تحتانی بمعنی نانخواہ ست کہ زنیان باشد اگر بر گزندگی عقرب بندند ساکن گردد و گرم و خشک ست در دوم و سوم۔

نان و نمکدان شکستن ۔ کنایہ از حرام خواری کردن باشد۔

نانیوشان ۔ بکسر ثالث بیاے حطی بروزن داقوشان بمعنی ناگہان و بے خبر و ناشنیدہ باشد و بفتح ثالث ہم درست است۔

ناو ۔ بروزن گاو جوے آب را گویند و ہر چیز دراز میان خالی را ہم گفتہ اند و بمعنی رخنہ و سوراخ ہم آمدہ است و کشتی و دہان کوچک ناودان بام خانہ و آنچہ گندم بدان از دول بگلوے آسیا ریزد و چوب میان خالی کردہ کہ در بعضے مواضع آب بان بچرخ آسیا خورد و بگردش آرد و چوبکے کہ در میان پشت آدمی و کفل و سرین اسپ فربہ و دانۂ گندم و خستۂ خرما مے باشد و بمعنی خرام ہم بنظر آمدہ است کہ رفتارے از روی ناز باشد۔

ناوانیدن ۔ بانون بروزن آرامیدن بمعنی خم کردن

وخم دادن و مانده گردانیدن باشد۔

ناور ۔ بروزن خاور بمعنی ممکن باشد که در برابر واجب است۔

ناوران ۔ بروزن خاوران ممکنات را گویند که جمع ناور باشد که بمعنی ممکن است۔

ناورد ۔ بفتح ثالث و سکون را و دال بے نقطه جنگ و جدال و پیکار را گویند و بمعنی رفتار هم آمده است۔

ناوردگاه ۔ بمعنی جنگ گاه هم هست چه ناورد بمعنی جنگ و گاه بمعنی جا و مقام باشد۔

ناورفرتاش ۔ بمعنی ممکن الوجود است چه ناور بمعنی ممکن و فرتاش وجود را گویند۔

ناوسند ۔ بروزن و معنی ناپسند است چه در فارسی با و واو هم تبدیل میابند و بمعنی ضعیف ترکیب و لاغر هم گفته اند و باین معنی بجاے نون یاے حطی نیز بنظر آمده است۔

ناوک ۔ بفتح واو و سکون کاف مصغر ناو است و نوعے از تیر باشد و آن تیریست کوچک و بعضے گویند آلتیست چوبین و میان خالی که تیر ناوک را در میان آن گذاشته اندازند و بعضے گویند نلے باشد از آهن که تیر کوچکے را در ان نهند و بعد از ان در کمان گذاشته اندازند و آلتے که از ان گندم وجو در گلوے آسیا ریزد و چوبک میان پشت آدمی را نیز گویند۔

ناوک سحری ۔ کنایه از دعاے بد و نفرین باشد که در آخرهاے شب کنند۔

ناوک قلبی ۔ کنایه از آه دلی باشد و هجو را نیز گویند که در مقابل مدح است۔

ناوناوان ۔ با نون و واو دیگر بروزن پادشاهان بمعنی خرامان و گرازان و جلوه کنان باشد۔

ناووس ۔ بروزن ناقوس آتشکده و عبادتخانهٔ مجوس را گویند و در بعضی زبان ها بایک واو نویسند مانند طاوس و کاوس۔

ناوه ۔ بروزن ساوه چوب کوتاه میان خالی کرده را گویند که گلکاران گل کشند و تغارچهٔ چوبینے که در ان خمیر کنند و آلتے که از ان گندم وجو از دول آسیا ریزد و چوب یا آهن میان خالی که تیر ناوک را در ان نهاده اندازند و چوبک میان پشت آدمی و دانهٔ گندم و خستهٔ خربزه را نیز گویند و نام جاے و مقامے هم هست و چادر کهنه را هم گفته اند و بدن مکتسب را نیز گویند که قالب روح باشد۔

ناویدن ۔ بروزن چاویدن بمعنی پیچکے باشد که مقدمهٔ خواب است و بمعنی نالیدن و ناله کردن هم هست و بمعنی خرامیدن و رفتار بے ناز هم آمده است و خم شدن و مانده گردیدن را نیز گفته اند۔

ناویژه ۔ بفتح زاے فارسی بروزن آویزه بمعنی کثیف و ناپاک و عیب ناک و آمیخته و مغشوش باشد۔

ناه ۔ بروزن ماه بوے نم را گویند یعنی بوے که از زمین نمناک و سردابها بر دماغ خورد۔

ناهار ۔ بروزن ناچار بمعنی گرسنه باشد یعنی شخصے که از بامداد باز چیزے نخورده باشد و معنی ترکیبی آن ناآهار است یعنی ناخورده چه آهار بمعنی خورش باشد۔

ناهاری ۔ بروزن بازاری چیزے اندک را گویند که کسے در صباح بخورد۔

ناهد ۔ بروزن زاهد دختر نارپستان را گویند و مخفف ناهید هم هست که ستارهٔ زهره باشد۔

ناهده ۔ بروزن ساجده بمعنی اول ناهد است که دختر نارپستان باشد۔

ناهی ۔ بروزن ماهی مخفف ناهید است که ستارهٔ زهره باشد و در عربی نهی و منع کننده است۔

ناهید ۔ بسکون دال ستارهٔ زهره را گویند و مکان او فلک سوم است و اقلیم پنجم بدو تعلق دارد و کنایه از دختر رسیده باشد و نام مادر اسکندر ذوالقرنین هم هست۔

ناهیده ۔ بفتح دال بمعنی ناهید است که ستارهٔ زهره و دختر [illegible] رسیده باشد۔

ناے - بسکون تحتانی نے باشد کہ مطربان نوازند و بعربی مزمار خوانند و گلو و حلقوم را نیز گویند و بوقے کہ در روز جنگ نوازند و آنرا ناے روئین خوانند کہ نفیر برادر کوچک کرنا باشد و بعضے کرنا را گویند و نام قلعہ ہم ہست کہ مسعود سعد سلمان دران قلعہ محبوس بودہ و بمعنی فخر و مباہات ہم بنظر آمدہ است۔

ناے انبان - نے انبان ست و آن انبانے باشد کہ بر یک سر آن نیچہ وصل کردہ اند و آن نیچہ سوراخے چند دارد آن انبان را پر باد کنند و در زیر بغل گیرند و خوانند و رقصند و نوازند۔

نائب تنگری - یعنے قائم مقام خدا چہ نائب در عربی قائم مقام و تنگری در ترکی خدا را گویند و آن کنایہ است از خلیفہ و پادشاہ۔

ناے ترکی - بضم تاے قرشت سورناے را گویند و آن سازیست معروف و بعضے گویند نائیست کہ در ہنگام رزم و جنگ نوازند و آن یا نفیر باشد یا کرناے۔

نایچ - بسکون ثالث و سکون جیم فارسی نائے باشد کہ مطربان نوازند۔

ناے روئین - نائے باشد کہ در روز جنگ نوازند و بعضے گویند نفیر ست و بعضے گویند کرناست۔

نایژہ - بکسر ثالث و فتح زاے فارسی بمعنی گلوگاہ باشد و لولہ ابریق و لولہ ہر چیزے دیگر را نیز گویند و نے میان خالی و ماشورہ کہ جولاہگان بران ریسمان پیچند براے بافتن و ہر چوبے و نے میان خالی را ہم گفتہ اند کہ برگ بران رستہ و گرہ ہا داشتہ باشد و ہمچنین چوب خوشہ گندم را نیز و بعربی قصب خوانند و بمعنی آب چکیدن ہم بنظر آمدہ است چنانکہ گویند نایژہ مے کند مراد آن باشد کہ آب مے چکد۔

۱۰ الوس - بالام بروزن پاسبوس موسیقار اگویند

بروزن بازپوش ہم بنظر آمدہ ہست و درست ست چہ در فارسی سین و شین ہم تبدیل مے یابند۔

ناے مشتک - بسکون ثالث و فتح میم و شین و کاف ہر دو ساکن بمعنی ناے انبان ست و آن سازے باشد مشہور و معروف و آنرا ناے مشتک ہم مے گویند با دو کاف۔

نائیدن - بروزن زائیدن بمعنی فخر کردن و مباہات نمودن باشد

بیان دوم

در نون با باے ابجد مشتمل بر شانزدہ لغت

نباج - بروزن رواج بمعنی انباغ ست و آن دو زن باشد کہ در نکاح یک مرد ست۔

نبارش - بفتح راے بے نقطہ بروزن خارکش چوبے را گویند کہ در زیر چوب سقف کہ شکستہ باشد نہند و بر دیوارے کہ مشرف بر افتادن باشد نصب سازند۔

نباغ - با غین نقطہ دار بروزن طلاق بمعنی نباج ہست و آن دو زن باشند کہ در نکاح یک مرد اند۔

نبرد - بفتح اول و ثانی و سکون را و دال بے نقطہ بمعنی کوشش و جنگ و جدال و رزم و کارزار باشد چہ نبردگاہ جنگگاہ را گویند و مردم شجاع و دلیر و دلاور را ہم گفتہ اند۔

نبردہ - بروزن نکردہ بمعنی دوم نبرد ست کہ شجاع و دلیر و دلاور باشد۔

نبس - بفتح اول و ثانی بروزن ہوس دختر زادہ را گویند و باین معنی با تشدید ثانی ہم گفتہ اند۔

نبسہ - بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی نبس ست کہ دختر زادہ باشد و بعضے گویند پسر و دختر پسرست کہ نبیرہ خوانند و بعضے دیگر دختر دختر را گویند نہ پسر و دختر را و با تشدید ثانی ہم گفتہ اند۔

نبشلیدہ - بفتح اول و ثانی و سکون شین نقطہ دار و لام مفتوح و دال ساکن یعنی پیچیدہ چہ نبشلیدن بمعنی پیچیدن باشد۔

نبک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف زہاب را گویند و آن تراویدن آب باشد از کنارہ چشمہ و رودخانہ۔

نبتاده - بروزن فرباد بمعنی طلق النفس ست و آن آزاد بودن و حذر کردن باشد از موضع تهمت و ارتکاب فواحش۔

نبهره - بفتح اول و ثانی و سکون های هوز و رای قرشت مفتوح بمعنی قلب و ناسره باشد عموماً و سیم قلب را گویند خصوصاً و بمعنی دون و فرومایه هم آمده است و بمعنی اول نابهره باشد که بزرگ عظیم ست و بمعنی پوشیده و پنهان هم گفته اند۔

نبی - بضم اول و ثانی بتحتانی کشیده کلام خدا و قرآن و مصحف باشد و به فتح اول در عربی پیغمبر و رسول را گویند و بمعنی اول در فارسی هم آمده است و بکسر اول نیز گفته اند۔

نبید - بضم اول و ثانی بتحتانی مجهول بروزن و معنی نویدست که مژدگانی و خبر خوش باشد و به فتح اول در عربی شراب خرما را گویند۔

نبیر - بروزن صغیر فرزندزاده را گویند عموماً۔

نبیره - بروزن صغیره بمعنی فرزندزاده باشد عموماً و پسرزاده را گویند خصوصاً و بعضی دخترزاده را گفته اند خصوصاً و بعضی دیگر پسر پسر و پسر دختر را گویند و بمعنی خفیه و پنهان هم بنظر آمده است۔

نبیسه - بروزن هریسه فرزندزاده را گویند که از جانب پسر باشد۔

بیان سوم

در نون با بای فارسی مشتمل بر سه لغت

نپراش - بالای قرشت بروزن فروداش بمعنی ذکا باشد و آن صنعت استخراج تاریخ ست بآسانی۔

نپوره - بروزن صبوره بمعنی نفیرست که برادر کوچک کرنا باشد۔

نپی - بکسر اول و ثانی بتحتانی مجهول کشیده مصحف و کلام خدا را گویند و بضم اول هم آمده است۔

بیان چهارم

در نون با تای قرشت مشتمل بر سه لغت و کنایت

نتاس - بکسر اول بروزن قیاس بمعنی خوش و خرم و خوشحال و بی تشویش و با فراغت باشد چنانکه هرگاه گویند نتاسیدم بمعنی این باشد که خوشحال شدم و عمر را بفراغت گذرانیدم۔

نتاسیدن - بکسر اول مصدر نتاس باشد بمعنی فراغت کردن و خوشحال بودن و عمر را بفراغت گذرانیدن۔

نتیجه سنگ - کنایه از آتش باشد و آهن و مس و طلا و نقره و لعل و یاقوت و مطلق معدنیات را گویند۔

بیان پنجم

در نون با جیم مشتمل بر نه لغت

نج - بفتح اول و سکون ثانی اندرون دهان را گویند و بضم اول هم آمده است۔

نجار - بفتح اول بروزن شرار گلگونه و غازه باشد که زنان بر روی مالند۔

نجسپا - بفتح اول و ثانی و سکون بای ابجد پوست هر بیخی را گویند عموماً از نباتات و پوست سلیخه را گویند خصوصاً۔

نجک - بروزن کجک نوعی از تبرزین باشد و با جیم فارسی هم آمده است و ترکان نچق گویند۔

نجم - بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی بیدگیاست که گزمازج باشد و آن ثمر درخت گزست که عرب ثمرة الطرفا خوانند و بعربی ستاره را گویند و بمعنی اول نجهم هم بنظر آمده است که بعد از میم ها باشد۔

نجند - بفتح اول و ثانی بروزن سمند بمعنی نژندست که اندوهگین و غمناک باشد۔

نجوان - بفتح اول و واو بالف کشیده بروزن ارزان بمعنی زعفران باشد۔

نجیر - بروزن دزیر بمعنی اول نجم ست که گزمازج باشد جراحتهای تازه را نافع باشد و بعربی ثمرة الطرفا خوانند۔

نجیل - بروزن اصیل بمعنی نجیرست که گزمازج باشد۔

بیان ششم

در نون با خای نقطه دار مشتمل بر [illegible] لغت

نخ - بفتح اول وسکون ثانی یکتار رشته را گویند خواه ابریشم باشد و خواه ریسمان و بمعنی جرگه و صف لشکر و مردم هم آمده است و پلاس و گلیم رومی باشد و آن فرشی ست بسیار لطیف منقش و بعربی طنفسه خوانند و شطرنجی و نهالی کوچک را هم می گویند و نام دیویست از جمله شیاطین و بمعنی اندک و کم و قلیل هم آمده است چه هرگاه گویند نخ نخ یعنی کم کم و اندک اندک و آهسته باشد که بر ریگزاران بدان زمین شیار کنند و بضم اول قدم بر قدم رفتن باشد از دنبال کسی۔

نخاره - بروزن نقاره بمعنی ناهارست و آن چیزی نخوردن باشد تا بدستی از روز۔

نخج - بفتح اول وسکون ثانی وجیم فارسی گیاهی باشد مانند جاروب که زمین را بدان بروبند۔

نخجد - بروزن ابجد ریم آهن را گویند و بمعنی سنگ سخت و آهن هم آمده است و با جیم فارسی و ذال نقطه دار نیز گفته اند۔

نخجل - بفتح اول وضم جیم فارسی بروزن فرغل گرفتن اندام باشد با دو سر ناخن یا دو سر انگشت دست چنانکه بدرد آید و بفتح جیم هم آمده است۔

نخجند - با جیم فارسی بروزن فرزند بمعنی نخجدست که ریم آهن باشد۔

نخچوان - با جیم فارسی و واو بروزن مرزبان نام موضعی و ولایتی باشد۔

نخچیر - با جیم فارسی بروزن تصویر بمعنی شکار و شکاری و شکار کننده و شکار کردن و شکارگاه باشد و بهائم دشتی و هر جانور صحرائی را نیز گویند و نخچیر عموماً و بز کوهی را خصوصاً خواه بگیرند و خواه نگیرند۔

نخچیرگان - با کاف فارسی بالف کشیده و بنون زده نام لحنی است از جمله سی لحن باربد و آنرا نخچیرگانی هم خوانند و نام نوائی هم هست از موسیقی۔

. . . فارسی بالف کش

نخچیروال - با واو بالف کشیده و بلام زده مرد شکاری و شکار انداز را گویند۔

نخچیز - بزای هوز بروزن دهلیز پیچیده و درهم گشته را گویند و بعضی پیچیدن هم گفته اند که مصدر باشد۔

نخچیل - بروزن تحویل بمعنی نخجل ست که گرفتن اندام باشد با دو سر ناخن دست یا دو انگشت چنانکه بدرد آید۔

نخراز - بضم اول وسکون ثانی و رای بی نقطه بالف کشیده و بزای نقطه دار زده بزی را گویند که پیشرو گله و رمه گوسفند باشد و عربان کراز خوانند۔

نخری - بفتح اول و کسر ثانی و رای قرشت و سکون تحتانی فرزند اولین را گویند۔

نخز - بفتح اول و ضم ثانی و سکون زای نقطه دار بمعنی نخست باشد که اول و ابتدا است و نخزین بمعنی نخستین۔

نخست - بضم اول و ثانی بروزن درست بمعنی اول و ابتدا باشد و نخستین بمعنی اولین و بفتح اول و ثانی بمعنی ریش و جراحت نیز گفته اند و خستن بمعنی ریش کردن و جراحت نمودن باشد۔

نخشب - بفتح اول و شین نقطه دار بروزن عقرب نام شهریست از ترکستان که آنرا اهل آنجا قرشی گویند بفتح قاف و حکیم بن عطا که بمقنع مشهور است در آن شهر از دست و ماه از چاهی که در نواحی آن شهر است بسحر و شعبده ماهی برآورد که تا قرب چهار فرسنگ روشنائی میداد۔

نخشه - بفتح اول و شین قرشت و سکون ثانی بمعنی جیب و دیوان باشد۔

نخکله - بفتح اول و کاف و لام و سکون ثانی گردکانی را گویند که سخت باشد و زود نشکند و مغزش بدشواری برآید۔

نخکلبند - بروزن نقشبند شخصی را گویند که صورت میوه های درختان و میوه را از موم سازد و باغبان را نیز گویند۔

نخمود - بفتح اول و ثانی اشاره بدرختان چند است که در باغ ... نام ... و خرماستانی هم هست۔

نخوش - با واو مجهول سیاه دارو را گویند که تاک دشتی باشد و بعربی کرمة البیضا خوانند و نخوش بجهت آن گویندش که میوهٔ آن در زمستان خشک نشود و عنب الحیه میوهٔ آنست -

نخهم - بفتح اول و ضم ثانی مخفف نخواهم و ملے نخواهم باشد -

نخیز - بروزن و زیر مردم فرومایه و کمینه را گویند و بمعنی کمین هم آمده است چه نخیزگاه بمعنی کمینگاه باشد و تخمدان را نیز گویند و آن زمینے باشد که شاخچهٔ درخت را در آن فرو برند و تخم و گل را در آن پاشند تا سبز شود و از آنجا بجاے دیگر نقل کنند -

نخیزی - بروزن و زیری بمعنی نخزی باشد که فرزند اولین است -

نخیز - بالتحتانی مجهول و زاے نقطه دار بروزن مویز بمعنی نخیز است که مردم فرومایه و کمینه و کمین و زمین تخمدان باشد -

نخیزگاه - بمعنے کمینگاه است -

بیان هفتم

در نون با دال ابجد مشتمل بر سه لغت

ند - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رشد و افزونی و نمو باشد و در عربی بخورے باشد مرکب از عنبر و مشک و عود و بوے آن مقوی دل است و دافع سموم و بفارسی گشته گویند و نیز در عربی بمعنی رفتن و رمیدن باشد و قتے که دال را مشدد کنند و بکسر اول در عربی بمعنی همتا و مانند باشد -

ندا - بکسر اول بروزن فدا بمعنی بانگ و فریاد باشد و یک حصه از شش حصهٔ فرسنگ را نیز گویند چه فرسنگے سه میل است و هر میلے دو نداو بفتح اول در عربی کسے را خواندن و آواز کردن -

ندب - بفتح اول و ثانی بروزن ادب داو کشیدن بر هفت باشد در بازی نرد و آنرا بعربی عذر اخوانند و چون از هفت بگذرد و بیازده رسد آنرا تمامی ندب و داو فره گویند و بعربی واموق خوانند و چون بر هفده رسد آنرا دست خون گویند و اگر از دست خون بگذرد حکم اول پیدا کند چه داو هرده نمی باشد و در عربی سه معنی دارد اول شرط و گرد قمار دوم نشان و جاے زخم و جراحت سوم تهلکه و اضطراب -

بیان هشتم

در نون با راے بے نقطه مشتمل بر سی و شش لغت و کنایت

نر - بفتح اول و سکون ثانی معروف است که نقیض ماده باشد و زشت و کریه و ناهموار را نیز گویند همچو نرگدا یعنی گداے ناهموار و درشت و نام پدر سام است و او را نریم و نریمان هم مے گویند و آلت رجولیت را نیز گفته اند و کوه و موجهٔ آب و شاخ میانین درخت که شاخهاے دیگر از اطراف آن بر می آید و بمعنی خنثی هم هست و آن شخصے باشد که آلت مردان و زنان هر دو دارد -

نرا - بروزن سرا دیوار کوچکے را گویند که در برابر چیزے کشند تا نمایان نباشد

نراک - بفتح اول بروزن هلاک بمعنی همیشه و دائم و بر دوام باشد -

نرجل - بفتح اول و ثانی و ضم جیم و سکون لام نوعے از جامهٔ ابریشمین باشد که در حبشه بافند -

نرخ - بکسر اول و سکون ثانی و خاے نقطه دار بمعنی قیمت و بهاے اجناس باشد و بمعنی رواج و رونق هم آمده است -

نرد - بروزن فرد بازی باشد معروف از مخترعات بزرجمهر که در برابر شطرنج ساخته و بعضے گویند نرد قدیم است اما دو کعبتین داشته و وے دیگر را بزرجمهر اضافه کرده است و تنه و ساقهٔ درخت را نیز گویند و ترکیبے هم هست مرکب از صندل و گل ارمنی و فوفل و اقاقیا و حضض و سفیدآب و مرداسنگ که بر ورمهاے گرم طلا کنند نافع باشد -

نردبان - ترجمهٔ درجه است و بمعنی زینه باشد اعم از چوب و غیر چوب -

نردک - بفتح اول بروزن زردک مصغر نرد است و لغز و چیستان و افسانه را نیز گویند -

نرزد - بروزن لرزد مخفف نه ارزد است یعنی سزا نمے ارزد

نرسک - بفتح اول و ثانی و سکون سین بے نقطه و کاف نام غله ایست که بعربی عدس گویند -

او سکون ثانی و

و بضم اول هم بنظر آمده است۔

نرگ - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی جرگه و حلقه زدن مردم را گویند بجهت محافظت شکار تا از میان بیرون نرود و بفتح اول و ثانی و سکون کاف تازی مهره باشد کوچک مخروطی و در ان گلها و رگها بسیار بود و برنگ پلنگ باشد چه آنرا از بیخ دم پلنگ یابند و نرگ پلنگ گویند و بعربی حجر النمر خوانند و هر جراحتی که ناسور شده باشد آنرا با آب بسایند و بمالند نیک گردد و هر زنی که قدری ازان بسایند و بخورد و هرگز آبستن نشود و هر مرد که با خود دارد هیچ زن ازو بار نگیرد و امتحان آن چنانست که چون در شیر گوسفند اندازند شیر بریده شود و نزدیک تنوری که نان چسبانیده باشند بیارند تمام نانها در تنور ریزند۔

نرگان - بفتح اول و تشدید ثانی گدایان ناهموار و درشت را گویند۔

نرگدا - گدایان بی شرم و حراف و زبردست را گویند

نرگس - بکسر کاف فارسی گلیست معروف و کنایه از چشم معشوق هم هست۔

نرگس نیمخواب - کنایه از چشم معشوق و محبوب است۔

نرگس و گل - کنایه از چشم و گوش مطلوب است۔

نرگسه - بفتح رابع گلی باشد که از عاج یا استخوان دیگر بصورت نرگس بتراشند و بر سقف خانها نصب کنند و نرگسدان را نیز گویند و کنایه از ستارهای آسمانی ست و پروین را نیز گفته اند و نرگسهٔ سقف چرخ کنایه از پروین باشد۔

نرگسی - بروزن مجلسی جنسی از جامه باشد که پوشند و نوعی از طعام که خورند۔

نرگه - بفتح کاف فارسی بمعنی اول نرگ ست که جرگه و حلقه زدن و صف کشیدن مردم و حیوانات دیگر باشد و بعضی گویند این لغت این معنی ترکیست۔

درودگران و آهنگران را و کنایه از مردم چاپلوس و حیله ور هم هست

نرم بیز - بکسر بای ابجد و سکون تحتانی و زای هوز غربال سوراخ کوچک را گویند۔

نرم چشم - کنایه از سخت روی باشد۔

نرم دست - بفتح دال ابجد و سکون سین بی نقطه و تای قرشت نوعی از پارچه و جامهٔ تنک ملائم ست که آنرا بشیرازی نرمه گویند۔

نرمسار - بروزن شرمسار بمعنی بردبار و صاحب حلم و حلیم باشد

نرم شانه - با شین نقطه دار و نون کنایه از کاهل و کم قدرت و مطیع باشد۔

نرم گردن - بفتح کاف فارسی کنایه از مطیع و فرمانبردار باشد و با کاف تازی بمعنی مطیع و فرمانبردار گردن باشد۔

نرم لگام - کنایه از اسپ خوش جلو باشد یعنی سرکش نباشد و کنایه از مطیع و فرمانبردار هم هست۔

نرموره - با میم بروزن سکتوره هر چیز گنده و کلک یک و ناهموار باشد و گردکان و فندق بزرگ را هم میگویند و ریسمانی را نیز گفته اند که هر دو سر آنرا بر جایی بندند شخصی در وسط آن نشیند و دیگری دستی بر و زند تا او متحرک شود و آید و رود و بعضی گویند ریسمانی ست که در ایام جشن و عید از جایی آویزند و طفلان و زنان بران نشینند و در هوا آیند و روند و بعربی ارجوحه خوانند۔

نروک - بفتح اول و ثانی بواو کشیده و بکاف زده هیچی باشد سفید بجو لعبت بربری و پلنگ آنرا بسیار دوست میدارد و بعربی دوا النمر خوانند گویند پلنگ را از زائیدن دشوار میباشد چون یکبار بزاید میداند که اگر آن بیخ را بخورد دیگر آبستن نمیشود و آنرا پیدا میکند و میخورد و دیگر آبستن نمی شود و خواص آن بسیار ست۔

نره - بفتح اول و ثانی مشدد و غیر مشدد بمعنی نرست که در مقابل ماده باشد و زشت و کریه و ناهموار را نیز گویند همچو نره

و نیز آلت تناسل را ہم گفته اند و بمعنی موجه و کوزۀ آب ہم آمده است و ساق درخت را ہم مے گویند و دندانۀ کلید را نیز گویند و بمعنے خنثیٰ ہم آمده است یعنی شخصے که آلت مردان و زنان ہر دو دارد و گدا و گدائی کننده را نیز گفته اند۔

نرۀ آب۔ کنایه از موج آب و کوہۀ آب باشد۔

نرہی۔ بر وزن خرمی آلت رجولیت را گویند مطلقاً خواه از انسان و خواه از حیوان دیگر باشد۔

نریم۔ بر وزن کریم نام پدر سام ست که جد رستم باشد۔

نریمان۔ بر وزن کریمان بمعنی نریم ست که جد رستم زال باشد۔

بیان نہم

در نون با زاے نقطه دار مشتمل بر شش لغت

نزار۔ بکسر اول بر وزن شکار لاغر و ضعیف را گویند و گوشتی که در آن چربی نباشد۔

نزج۔ بفتح اول و ثانی و سکون جیم نام شہریست که بارمینیه مشہور است۔

نزد۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد مخفف نزدیک است۔

نزم۔ بکسر اول و سکون ثانی و میم بخارے که در ایام زمستان و غیره پدید آید و ملاصق زمین باشد و ہوا را تاریک سازد و باین معنی فارسی ہم آمده است و بعربی ضباب می گویند و بفتح اول نیز درست است۔

نزه۔ بفتح اول و ثانی و ظہور ہا بمعنی سقف باشد و بعضے گویند چوبے که سقف خانه را بدان پوشند و جاے در آمدن باد و تراوش کردن آب را نیز گفته اند۔

نزیدن۔ بر وزن وزیدن بمعنی بیرون کشیدن باشد۔

بیان دہم

در نون با زاے فارسی مشتمل بر یک لغت

نژ۔ بفتح اول و سکون ثانی بیرون کشندۀ چیزے را گویند و دندانۀ کلید را ہم گفته اند۔

نژاد۔ بکسر اول بر وزن نشاط اصل و نسب را گویند و بمعنی اصیل و نجیب و خداوند اصل و نسب ہم آمده است۔

نژاده۔ بکسر اول بر وزن فتاده بمعنی نژاد است که اصل و نسب و اصیل و نجیب باشد و بفتح اول ہم آمده است و بمعنی گوہر که اصیل باشد و نژاده تفسیر اصیل است۔

نژغار۔ با غین نقطه دار بر وزن رفتار بانگ و فریاد و نعره را گویند۔

نژم۔ بکسر اول و سکون ثانی و میم بمعنی میغ ست و آن بخارے باشد تاریک و ملاصق زمین و بضم اول ہم بنظر آمده است و عربان ضباب خوانند۔

نژند۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و دال ابجد بمعنے اندوہگین و غمناک و فرومانده و افسرده و سرفرو افکنده و تیره و باشد و بمعنی سرگشته و خشمگین و قہر آلود ہم ہست و پست و حضیض را نیز گویند که در مقابل بلند و اوج باشد و بفتح اول ہم آمده است۔

نژنگ۔ بفتح اول و نون بر وزن تفنگ دام و تله را گویند که حیوانات را بدان گیرند۔

نژه۔ بفتح اول و ثانی و ظہور ہا شاخ درختے را گویند که بسیار لطیف و نازک بر آمده باشد و ورق طلا و نقره را نیز گویند که بہیأت برگ گل بریده باشند و بر سر پادشاہان و نوداماداں نثار کنند و نام ستارۀ ہم ہست از ثوابت و چوبے که بدان سقف خانه را پوشند۔

نژیدن۔ بر وزن و معنی کشیدن باشد۔

بیان یازدہم

در نون با سین بے نقطه مشتمل بر سی و ہشت لغت و کنایت

نس۔ بضم اول و سکون ثانی بمعنی پور باشد که گرداگرد لب و دہان است از جانب اندرون و بیرون و بمعنی ہوش و شعور و عقل ہم آمده است و بتشدید ثانی در عربی بمعنی خشک شدن و شتر

وغیر آن کہ در انجا آفتاب ہرگز نتابد یا کمتر برسد و بمعنی مردہ ہم آمدہ ہست کہ نقیض زندہ باشد و بکسر اول نام شہریست در خراسان و بلغت ژند و پاژند گوشت و استخوان مردہ را گویند از آدمی و سائر حیوانات دیگر و در عربی بمعنی زن باشد کہ در مقابل مرد ہست۔

نسار۔ بفتح اول بروزن بہار بمعنی اول نساست و آن موضعی باشد کہ آفتاب کمتر بران تابد و سایبانی را نیز گویند کہ از چوب و خاشاک سازند و بمعنی سایہ ہم آمدہ ہست۔

نسپار۔ با بای فارسی بالف کشیدہ و برای قرشت زدہ جائی را گویند کہ انگور دران افشرند۔

نسبوت۔ با بای ابجد بروزن فرتوت بمعنی عقل ہست و آن قوتی باشد کہ تمیز میان نیک و بد و خیر و شر باو حاصل میشود۔

نسپہ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ضم بای فارسی و سکون ہا ہر چینہ و ردہ و مرتبہ را گویند از دیوار گلین کہ بر بالای ہم گذارند و بفتح بای ابجد ہم گفتہ اند چنانکہ گویند این چند نسپہ ہست یعنی چند چینہ ہست و بعربی عرق گویند۔

نستاک۔ با تای قرشت بروزن مسواک پیچاک شکم و شکم پیچ را گویند۔

نستر۔ بروزن کفتر مخفف نسترن ہست و آن گلی باشد سفید و بغایت خوشبوی۔

نستردن۔ بفتح اول و دال ابجد بروزن پروردن بمعنی نسترنست کہ گل نسترن باشد۔

نسترن۔ بروزن کرگدن بمعنی نستردنست کہ گل سفید خوشبوی باشد و بمعنی گلزار ہم بنظر آمدہ ہست۔

نستروں۔ با واو بروزن و معنی نستردنست کہ گل نسترن باشد و بروزن پرطون ہم آمدہ ہست۔

نسک۔ بکسر اول بروزن خشتک محلوچہ ...

وستیہندہ و بدفعل و زشت را گویند و کسی کہ از جنگ و بحث و مخاصمت نمودن عاجز نشود و تنگ نیاید و روی نگرداند و نام پہلوانی ہم بودہ ایرانی۔

نستہن۔ با ہا بروزن نسترن نام برادر پیران ویسہ ہست کہ در کوہ کنابد بر دست بیجن کشتہ شد۔

نستیہن۔ با ہا بروزن رقصیدن ہمان نستہن برادر پیران ویسہ ہست کہ در جنگ دوازدہ رخ بر دست بیجن کشتہ شد۔

نسر۔ بفتح اول و ثانی بروزن سفر بمعنی نسار باشد و آن جائیست از کوہستان وغیرہ کہ آفتاب کمتر دران تابد و سایبانی کہ بر سر کوہ از چوب و علف سازند و مطلق سایہ را گویند عموماً و سایۂ کوہ را خصوصاً و بمعنی سایۂ کلاہ ہم بنظر آمدہ ہست و بمعنی سایبان بکسر اول ہم گفتہ اند و بفتح اول و سکون ثانی بزبان عربی کرکس باشد و آن پرندہ ایست مردارخوار گویند اگر از مشرق پرواز کند و بلند شود در یک روز بمغرب بررود و باز از مغرب کہ پرواز کند و بلند شود در ہمان روز بمشرق آید و این بسیار عجیب ہست واللہ اعلم و نام دو ستارہ ایست در فلک سوم بہ نسر طائر و نسر واقع۔

نسرد۔ بفتح اول و ضم رای قرشت و سکون ثانی و دال ابجد تکاپوی و شکار کنندہ را گویند و بفتح اول و ضم ثانی و بضم اول و ثانی ہم گفتہ اند۔

نسرم۔ بروزن ہمدم نام بتیست بصورت زنی در بتخانۂ بامیان نزدیک بسرخ بت و خنگ بت و او را سلدو ہم میگویند باسین بی نقطہ و تای قرشت۔

نسرین۔ بروزن قزوین نام گلیست معروف و آن سفید و کوچک و صد برگ میباشد و آن دو نوع ہست یکی را گل مشکین میگویند و دیگری را گل نسرین و بعربی ورد الصینی خوانند و نام جزیرہ ہم ہست در میان دریا کہ عنبر از ان جزیرہ می آورند۔

نسرین نوش۔ با نون بروزن رنگین پوش نام دختر پادشاہ سقلاب و دوم ہست کہ در حبالۂ نکاح بہرام گور بود۔

نسطور - با طای حطی بروزن فغفور نام صاحب مذهب و فقیه و مجتهد ترسایان ست و در مؤید الفضلا نسطو نوشته شده است بحذف راے قرشت -

نسطوری - بروزن مسطوری بمعنی ترسائی باشد -

نسک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف نام غله ایست که بعربی عدس مے گویند و خار خسک را هم گفته اند و آن جانوری است سه پهلو و سه گوشه و بفتح ثانی در عربی بمعنی شستن و پاک کردن باشد و بضم اول قسمے باشد از بست و یک قسم کتاب زند که زردشت آنرا منقسم کرده است و هر نسکے را یعنی هر قسمے را نامے نهاده و در عربی بمعنی عبادت و پرستیدن خدای تعالی و قربانی کردن باشد و بضم اول و ثانی هم در عربی جمع نسیکه است و نسیکه قربانی را گویند -

نسکا - بفتح اول و سکون ثانی و کاف بالف کشیده بمعنے زمین ست که بعربی ارض خوانند -

نسکبا - بفتح اول آش عدس را گویند چه نسک بمعنی عدس و بمعنی آش باشد -

نسل او هم - کنایه از شرابے ست که از انگور سیاه ساخته شده

نسناس - بالون بروزن کرباس دیو مردم را گویند و ایشان جنسے از خلق باشند و بر یکپاے برے جهند و بزبان عربے حرف میزنند -

نسو - بفتح اول و ثانی بواو کشیده چیزے نرم و ساده و هموار و نختان و لغزنده و بے درشتی و خشونت را گویند و بکسر اول هم آمده است و باشین نقطه دار نیز هست -

نسوبار - بفتح اول و باے ابجد بالف کشیده و براے قرشت زده بلغت ژند و پاژند بمعنی ناهار و ناشتا باشد -

نسود - بروزن حسود بمعنی نسوست که چیزے نرم و ساده و نختان و لغزنده و بے خشونت باشد -

نسودی - بروزن حسودی برزیگر و زراعت کننده را گویند و این قسم سوم است از چهار قسم طوائف انسان که جمشید

قرار داده است و شرح و بسط آن در لغت کاتوزی مذکور شد -

نسهانتن - با ها و نون و تاے قرشت بروزن صد فراشتن بزبان ژند و پاژند بمعنی بخشیدن باشد که نقیض ستاندن است و نسهانی یعنی می بخشد و نسهانید بمعنی بخشید است که امر بخشیدن باشد

نسیان - بکسر اول بروزن احسان بمعنی مخالفت و فراموش کردن باشد و در عربی بمعنی فراموشی و بمعنی اول بفتح اول هم آمده است -

نسیج - بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بجیم فارسی زده جامه حریر زربافته باشد و با جیم ابجد در عربی نیز همین معنی دارد -

نسیدن - بروزن رسیدن بمعنی نهادن و گذاشتن باشد

نسیرم - بفتح اول و راے قرشت و سکون میم بمعنی نسرست و آن جاے باشد که آفتاب بران کمتر تابد و تابدان را هم گفته اند و آن روزنه ایست از خانه که یکجانب آنرا با پارچه چسپانیده و نقاشی کنند و بعضے گویند نسیرم جائیست که پیوسته آفتاب بران تابد و الله اعلم -

نسیله - بفتح اول بروزن وسیله گله و رمه اسپ و استر و خر باشد و بضم اول هم آمده است -

نسیمن - بفتح میم بروزن رسیدن بلغت ژند و پاژند عبادت و نماز کردن را گویند -

بیان دوازدهم

در نون باشین نقطه دار مشتمل بر پانزده لغت و کنایات

نش - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی سایه و سایه گاه باشد که جاے سایه است و بمعنی سایه کلاه هم بنظر آمده است -

نشا - بکسر اول و ثانی بالف کشیده لفظیست که آنرا بعربی نشاسته گویند بکسر میم و نشاسته را هم گفته اند که از آن پالوده پزند

نشاپور - بکسر اول نام شهریست مشهور در خراسان و آن [illegible] نیشاپور است یعنی شهر شاپور چه بفرس قدیم شهر را نی گویند و مقام [illegible] نیشاپور

نشاندن است یعنی نشاند و نشایند و بمعنی تعیین هم آمده است که خبر دادن و آشکارا ساختن و خاص گردانیدن باشد۔

نشاختن - بروزن و بمعنی نشاندن باشد و بمعنی تعیین کردن هم آمده است۔

نشاخته - بروزن نشاسته بمعنی نشانیده و تعیین کرده شده باشد۔

نشاخیدن - بروزن و معنی نشانیدن و تعیین کردن باشد۔

نشاره - بکسر اول بروزن اشاره چوب پوسیده را گویند که مانند آرد شده باشد۔

نشاستن - با سین بی نقطه بروزن و معنی نشاندن باشد۔

نشاک - بفتح اول بروزن هلاک بلغت ژند و پاژند بمعنی شکر باشد که از آن حلوا و چیزهای دیگر پزند۔

نشان - بکسر اول بروزن نهان بمعنی علامت باشد و نصیب را نیز گویند و امر بنشاندن هم هست یعنی بنشان و نشاننده را نیز گفته اند که فاعل نشاندن باشد و باین معنی بجز ترکیب در آخر کلمات مستعمل نمی شود همچو شاه نشان [illegible] صف نشان و شیره کاسنی جراحت نشان و بمعنی [illegible] و نشان تیر و تفنگ هم آمده است۔

نشاندن - معروفست و بمعنی نهادن هم هست۔

نشانستن - با سین بی نقطه بروزن و معنی نشانیدن باشد۔

نشبیل - بفتح اول و بای ابجد بروزن [illegible] بمعنی دست بر چیزی زدن و در آویختن باشد و بمعنی چیزی را بهم [illegible] و بهم چسبانیدن هم هست۔

نشبیل - بکسر اول و سکون ثانی و با [illegible] و بلام زده [illegible] قلاب را گویند [illegible] قلاب [illegible]

بمعنی خوش و نیک۔

نشتر - بروزن مهتر مخفف نیشتر است که آلت فصد کردن حجام باشد۔

نشتن - بروزن رشتن مخفف نشستن باشد۔

نشستن چون خاک - کنایه از نشستن با کمال حلم و آرام و همواری باشد و کنایه از خوار و زار و سرافکنده نشستن هم هست۔

نشخو - بفتح اول بروزن یکرو نام شخصی بوده است۔

نشتی - بکسر اول بروزن زشتی بمعنی خوشی و نیکی باشد چه نشت بمعنی خوش و نیک است و [illegible] بمعنی [illegible] و جه حال داری هم هست۔

نشخار - بضم اول و خای نقطه دار و با الف کشیده بمعنی آنچه شتر و گاو و گوسفند و امثال آن خورده باشند و باز از معده بدهن آورند و بخایند و فرو برند و آنرا بعربی جره گویند و لقمه گاو و علف را نیز گفته اند که از دواب باز بر آمده و آنرا بعربی نشوار گویند و بکسر اول هم آمده است۔

نشخوار - با واو معدوله بمعنی نشخار است که خورده علف گوسفندان و از گلو بر آورده و خایند شتران و امثال آن باشد۔

نشخور - با واو معدوله بروزن کشور بمعنی نشخوار است که گفته شد و بمعنی مکرر خاییدن و باز بهم زدن شتران و گوسفندان را نیز گفته اند فروبرده شده را۔

نشره اطفال - آنچه از نقره اطفال [illegible] اطفال نویسند۔

نشک - بفتح اول بروزن اشک [illegible] کاج را گویند۔

نشکر و گازران - بمعنی اسفنج است که آب در خود دارد و آن چیزی است مانند کرم خورده و آن را بعربی [illegible] و رغوة الحجامین گویند۔

نشگرده - بکسر اول و کاف فارسی و سکون ثانی و [illegible] و فتح دال ابجد افزاریست صحافان و کفشگران [illegible]

وسرِ جان را کہ بدان پوست را ببرند و بتراشند و آنرا اشتفرہ نیز گویند
و بعربی ازمیل خوانند و بہ فتح کاف فارسی ہم آمدہ است۔
نشکنج ۔ بکسر اول وضم کاف وسکون ثانی و نون و جیم گرفتن عضوا
باشد با دو سر انگشت یا دو سر ناخن دست چنانکہ بدرد آید و آنرا
بعربی قرص و بترکی چمدک خوانند۔
نشکنجیدن ۔ بکسر اول وضم کاف بمعنی نشکنج گرفتن باشد کہ
گرفتن عضواست با دو سر انگشت چنانکہ بدرد آید۔
نشل ۔ بہ فتح اول و ثانی وسکون لام قلاب ماہی را گویند و
بمعنی دو چیز را بہم دوختن و چسپانیدن و دو چیز را باہم کوفتن و
گرفتن و آویختن و امر باین معنی باشد یعنی دو چیز را باہم بدوز
و بچسپان و بکوب و بگیر و بیاویز و بمعنی چنگ در زدن و چسپیدن
و در آویختن بچیزے ہم ہست کہ عربان تشبث گویند۔
نشمن ۔ بکسر اول و میم وسکون ثانی و نون بلغت زند و پازند
خویش و تبار را گویند۔
نشو ۔ بضم اول و ثانی بواو کشیدہ بمعنی ہموار و صاف و شا...
و لغزندہ و نرم بے خشونت و درشتی باشد۔
نشوہ ۔ بہ فتح اول و واو بمعنی مستی باشد کہ در مقابل ہشیاری است
نشوی ۔ بہ فتح اول و واو و تحتانی کشیدہ نام شہر نخجوان ست۔
نشیب ۔ بکسر اول و ثانی وسکون تحتانی و بائے ابجد نقیض
فراز ست یعنی پست و فرو خزیدہ را نیز گویند۔
نشید ۔ بکسر اول و ثانی وسکون تحتانی مجہول و دال بمعنی
سرود و خوانندگی شعر باشد۔
نشیدن ۔ بکسر اول و ثانی مخفف نشانیدن بمعنی نہادن باشد
نشیم ۔ بکسر اول و تحتانی مجہول بروزن گلیم بمعنی نشیمن باشد
کہ جا و مقام نشستن ست مطلقاً و آشیانۂ مرغ را نیز گویند۔
نشیمن دیو ۔ کنایہ از دنیا و عالم ست۔
نشیمہ ۔ بہ فتح اول بروزن جرمیہ پوست و تسمۂ خام
پیراستہ را گویند کہ ازان بندکارد و امثال آن سازند۔
نشین ۔ بروزن نگین قطب را گویند و آن نقطہ ایست
از فلک و پوست درون مقعد را ہم گفتہ اند و امر بہ نشستن
ہم ہست یعنی بنشین۔

بیان سیزدہم

در نون با عین بے نقطہ مشتمل بر یازدہ لغت و کنایت

نعل افگندن ۔ کنایہ از بشتاب و تعجیل رفتن باشد و
کنایہ از درماندن و درماندہ شدن ہم ہست۔
نعل بہا ۔ بسکون لام مالے و زرے را گویند کہ بتصدق
و فدائے ولایت خود بلشکر خصم قوی دہند تا از تاخت و
تاراج ایمن باشند۔
نعل در آتش ۔ کنایہ از اضطراب و بیقراری
باشد چہ ہرگاہ خواہند کہ شخصے را بخود درام کنند نام او را
بر نعل اسپے بکنند و آن نعل در آتش نہند و افسونے
چند کہ مناسب آنست بخوانند آن شخص مضطرب گردد
و رام شود۔
نعل زدہ ۔ بہ فتح زائے نقطہ دار و دال بے نقطہ بمعنی
نعل بستہ باشد و کنایہ از اسپے ست کہ جمیع اسباب ضروریات
او را ساختہ و مستعد کردہ باشند از جہت سفر۔
نعل شام ۔ کنایہ از ماہ است کہ قمر باشد و کنایہ از دمیدن
صبح ہم ہست۔
نعلک ۔ بروزن نغزک نوعے از کباب است و آنرا
نعلکے ہم گویند۔
نعل واژگون ۔ کنایہ از کاریست کہ مردم پے بدان
نبرند و خبردار نگردند۔
نعمت حیدر اصم ۔ کنایہ از نعمت ہشت بہشت است
نعمتکدہ ۔ کنایہ از بہشت است۔
نعنا ۔ نوعے از پودنہ باشد و اصل آن نعناع ست ...
ع... عین آخر را حذف کردہ نعنا گ...

فارسی ۱۲... ۱ از ۱...

بیان چہار دہم

در نون با غین نقطه دار مشتمل بر بیست و سه لغت

نغاکیها - بکسر اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده بمعنی ابله و نادان باشد و حرامزاده را نیز گویند و بعربی ولد الحرام خوانند

نغام - بفتح اول بروزن سلام بمعنی زشت و ناخوش باشد و تیره رنگ و سیه فام را نیز گویند و بکسر اول هم آمده است -

نغروچ - بضم اول و سکون ثانی و راء بی نقطه بواو کشیده و بجیم فارسی زده چوبی باشد که خمیر نان را بدان پهن سازند و بعربی مدلک خوانند -

نغز - بروزن مغز بمعنی خوب و نیک و نیکو باشد و هر چیز عجیب و بدیع را نیز گفته اند که دیدنش خوش آید و چست و چابک را هم میگویند

نغزک - مصغر نغز است یعنی خوبک و نیکک و نام میوه هم هست مخصوص هندوستان که آنرا عنب وانبه گویند -

نغل - بفتح اول و کسر ثانی و سکون لام جائی که در صحرا و دامن کوه مانند زیرزمین بجهت خوابیدن گوسفندان کنند و در عربی بدصل و بدنسب را گویند و بفتح اول و ثانی هم در عربی تباه شدن پوست باشد در وقت دباغت کردن خصوصاً و تباه و ضایع شدن هر چیز باشد عموماً و کینه ور شدن و فساد انگیختن میان دو کس و سخن چینی را هم گفته اند -

نغم - بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی سوراخ کردن و کاویدن زیرزمین باشد که بعربی نقب خوانند و بفتح اول و ثانی در عربی آواز و صدای سخن کردن را گویند -

نغمهٔ هندوا - نام نوائیست از موسیقی -

نغن - بفتح اول و ثانی و سکون نون سوراخ ناف را گویند و ناخواه و زنیان را نیز گفته اند و آن تخمیست که گاهی بر روی خمیر نان پاشند -

ناسے نقطه دار و لام ...

نغنخواد - باواو معدوله بروزن کم سواد بمعنی نغنخلان است که زنیان و ناخواه باشد -

نغنخواالان - باواو معدوله و لام بروزن هرزه کاران بمعنی نغنخواد است که زنیان و ناخواه باشد و بروزن بهمن ساقان هم گفته اند -

نغنخوایین - باواو معدوله و یای حطی بروزن حسرت آگین بمعنی نغنخواالان است که ناخواه باشد و بروزن ملک آیین هم آمده است که بفتح اول و ثانی باشد -

نغنغ - بفتح هر دو نون و سکون هر دو غین پیمانه و قفیزی را گویند که بدان غله پیمایند و هر نغنغی چهار خروار است و بضم هر دو نون هم آمده است -

نغنویدن - باواو بروزن سرکشیدن بمعنی ناغنودن است که بمعنی نخوابیدن و غافل نشدن و نیارمیدن باشد چه غنودن بمعنی خوابیدن و آرمیدن و آسودن است -

نغوسه - بفتح اول و سین بی نقطه و ثانی بواو مجهول کشیده این لغت از اضداد است بمعنی تسکین دل شکسته دادن و بمعنی دل کسی را رنجانیدن همچو شکستن و باشین نقطه دار هم بنظر آمده است -

نغوشا - بکسر اول و ثانی بواو مجهول رسیده و شین نقطه دار بالف کشیده گبر و آتش پرست را گویند و نام جهودی هم بوده است و کیش و مذهب گبران را نیز گفته اند و بمعنی از دینی بدین دیگر نقل کردن هم آمده است و بعربی صابی گویند و صابئین جمع آنست یعنی از دینی بدین دیگر نقل کنندگان و گرایندگان و گویند این جماعت از هر دینی چیزی اخذ کرده اند و ملائکه می پرستند و زبور میخوانند و رو به کعبه نماز میگذارند و بعضی گویند صابیان زنادقه اند و بعضی دیگر گویند ستاره پرست اند چه ایشان از دین آدم گردیدند و بتعظیم و عبادت نورانیات از کواکب و ملائکه مشغول شدند و بعضی میگویند این طائفه قومی اند از مجوس و یهود و ذبح کردهٔ ایشان خورده نمیشود یعنی گوسفند و مرغی را که ایشان بکشند حرام است

و نکاح زنان ایشان درست نیست و جمع دیگر گویند این طائفه ملائکه و آفتاب را پرستش میکنند و روزے پنج نوبت سجده آفتاب کنند و گویند که خداے تعالی عالم را آفرید و امر بتعظیم نورانیات فرمود از ملائکه و کواکب چه ملائکه مقربان عالم علوی و کواکب بدان عالم سفلی اند و احوال عالم از خیر و شر و صحت و مرض همه بایشان تعلق دارد پس تعظیم ایشان واجب است و بفتح اول هم آمده است۔

نغوشاک ۔ بفتح اول و سکون آخر که کاف باشد بمعنی نغوشا ست که آتش پرست و گبر و جهود باشد و کسے را نیز گویند که از کیش و ملتے بکیش و ملت دیگر رود و بکسر اول نیز گفته اند۔

نغوشاکیدن ۔ از دینے بدین دیگر شدن و اختیار دین دیگر کردن را گویند۔

نغوشه ۔ بفتح اول و واو مجهول و شین نقطه دار بمعنی نغوسه است که دل شکستن و تسکین دل شکسته دادن باشد و بمعنی گوش فرادادن بسخن دو کس باشد که باهم آهسته حرف می زنند۔

نغوک ۔ بکسر اول و سکون آخر بمعنی نغوشاک ست که گبر و جهود و آتش پرست باشد۔

نغول ۔ با واو مجهول بر وزن قبول زیر زمینے را گویند که در صحرا و دامن کوه بجهت گوسفندان بسازند و بضم اول ژرف و عمق را گویند و بمعنی راه دور و دراز هم آمده است و بمعنی تمام و نهایت نیز گفته اند چنانکه گویند فلانے در فلان هنر نغول است یعنی بغور و نهایت آن رسیده است و در آن هنر تمام است و بکسر اول نردبان و زینهٔ پایهٔ سقف دار را گویند و بعضی گویند پوشش سر نردبان ست که بر بام خانه سازند تا باران بدرون نیاید۔

نغوله ۔ با واو مجهول و لام بر وزن تنوره زلف خوبان را گویند۔

بیان پانزدهم

در نون با فا مشتمل بر پانزده لغت و کنایت

نفاغ ۔ بکسر اول بر وزن چراغ قدح بزرگے را گویند که بدان شراب خورند۔

نفام ۔ بفتح اول بر وزن عوام بمعنی سیاه فام و تیره رنگ باشد و چیزے زشت و زبون را نیز گویند۔

نفایه ۔ بفتح اول بر وزن طلایه بمعنی نفام ست که تیره رنگ و سیاه فام باشد و در عربی سیم قلب ناسره را گویند۔

نفت ۔ بر وزن هفت روغنے باشد در ولایت شیروان پیدا مے شود و آن سیاه و سفید هر دو مے باشد سیاه را سوزند و سفید را در دواها بکار برند و گویند در ان ولایت زمینے هست که چون آنرا بکاوند و بکنند نفت بمانند چشمهٔ آب روان گردد و معرب آن نفط است۔

نفج ۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم کاغذے را گویند که بران چیزے نویسند و در عربی بلند برداشتن پستان زن نوچه باشد پیراهن را یعنی بلندی که در پیراهن بسبب بر آمدگی پستان بهم میرسد و شخصے را نیز گویند که در وقت سخن کردن آب حیوان دهنش بر آید۔

نفخهٔ روح ۔ کنایه از دمے باشد که جبرئیل در آستین مریم مادر عیسی علیه السلام دمیده بود۔

نفروج ۔ بفتح اول بر وزن محلوج چوبے را گویند که خمیر نان را بدان پهن سازند و بضم اول هم آمده است و بعربی مدلک خوانند۔

نفری ۔ بر وزن نصفی مخفف نفرین ست که دعای بد باشد۔

نفرید ۔ بکسر اول و ثالث و سکون ثانی و تحتانی و دال بمعنی نفرین کردن باشد یعنی دعاے بد کرد۔

نفریدن ۔ بکسر اول و ثالث بمعنی نفرین کردن باشد۔

نفس آباد ۔ بفتح اول و ثانی و سکون سین بے نقطه ششش را گویند و آن گوشتے باشد سفید رنگ متصل بجگر که پیوسته دل را باد کند و نفس آباد نیز بهمین اعتبار گویندش و سد۔ انیز گفته اند که عربان صدر خوانند۔

۔ کنایه از زمانه ست که

نغیر - بروزن ضمیر برادر کوچک کرنا را گویند و بمعنی فریاد هم هست و عربان گریز را گویند که از گریختن است -
نغیر نامه - بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی حکم و فرمانے باشد که سلاطین و حکام بجهت جمع شدن و گرد آمدن سپاه و لشکر می نویسند

بیان شانزدهم

در نون با قاف مشتمل بر سی و سه لغت و کنایت

نقاب خضرا - کنایه از آسمان است -
نقاب نیلی - کنایه از شب است که بعربی لیل خوانند -
نقد جان - کنایه از جان ست که روح باشد و زر و سیم سره رائج را نیز گفته اند -
نقد روان - بمعنی نقد جان ست که کنایه از جان و زر و سیم رائج باشد چه روان بهر دو معنی آمده است -
نقد شش روزه - کنایه از دنیا و ما فیها ست -
نقد گیران - کنایه از مردمانے باشد که رشوت می گیرند و رشوت میخورند و طالبان دنیا را نیز گویند -
نقره - بضم اول معروفست و بعربی فضه گویند و کنایه از هر چیز سفید هم هست و بکسر اول ریزهٔ رومی باشد و آنرا کردیا و کراویه و نانخواه می گویند -
نقره با آهن رسیدن - کنایه از نیکی به بدی و فراغت بریاضت و خوشی بغم رسیدن باشد -
نقرهٔ خام - کنایه از نرمی و صافی و صفا و پاکیزگی باشد -
نقرهٔ خنگ زرنشتی - کنایه از آفتاب عالمتاب ست -
نقش آباد - کنایه از شراب آتشی ست -
نقش بجرام - کنایه از کسی ست که قدے و قامتے و ترکیبے دارد لیکن بغایت کاهل و هیچکاره بود و او را عوام گوده بجرام هم گویند -

دے یا حصل کردن باشد -
نقش پرگارکن - کنایه از جمیع مخلوقات است -
نقش پرموز - بفتح باے فارسی بمعنی شان عسل و خانهٔ زنبور است -
نقش بستن - کنایه از آفریدن و تصویر کردن و تصور و تخیل نمودن باشد و نقش نبستن برعکس -
نقشبند حوادث - مراد خدای تعالی ست جل جلاله -
نقش بے غبار - کنایه از دعای مظلوم است ظالم را -
نقش حرام - بمعنی نقش بجرام ست که کنایه از مردم و صاحب قد و قامت و ترکیب و بے غیرت و هیچکاره کوده حرام باشد
نقش خاک گوهری - کنایه از صورت مردم اصیل و نجیب و صالح باشد -
نقش زیاد - کنایه از اسم بلا مسمی و آنچه قابل دیدن نباشد
نقش قندهار - کنایه از صورت خوب و دلکش باشد -
نقش کل - کنایه از عرش ست که فلک اعظم باشد -
نقش نیک - کنایه از زبان خوب و زمان نیک ست که زود بگذرد -
نقطهٔ دائره - کنایه از حضرت رسالت پناه صلوات الله علیه و آله است -
نقطهٔ روشن ترپرگار - کنایه از قطب فلک ست و کنایه از مرکز عالم هم هست و اشاره بسرور کائنات صلوات الله علیه و آله باشد -
نقطهٔ زرین - کنایه از آفتاب عالمتاب است -
نقطهٔ گل - بکسر کاف فارسی کنایه از مرکز زمین ست و کنایه از کرهٔ زمین هم هست -
نقطهٔ نه دائره - کنایه از مرکز زمین باشد و اشاره به حضرت رسالت پناه محمدی هم هست -
نقل - بضم اول و ثانی و سکون لام زیر زمین را گویند که در کوه و بیابان بجهت خوابیدن گوسفندان سازند و بمعنی عمق

و قعر و ژرف هم آمده است و غور در هر چیز را نیز گویند.

نقل خواجه - دانهٔ باشد سیاه رنگ و مدور از نخود کوچکتر و پوست آن بسیار سیاه و مغز آن بغایت سفید می باشد گرم و تر است تن را فربه کند و قوت باه دهد و بعربی حب السمنه و حب الخشکا خوانند با حای بی نقطه.

نقیبان بار - کنایه از ملائکه و فرشتگان باشد.

بیان هفدهم

در نون با کاف تازی مشتمل بر هفده لغت و کنایت

نک - بفتح اول و سکون ثانی زاج و زمه را گویند و آن چیزی شبیه به نک و بضم اول منقار مرغان باشد.

نکاب - بفتح اول بر وزن صواب بمعنی نک است که زاج باشد و بعضی آب زاج را گفته اند و بعضی گویند مخفف نکابه است و بکسر اول بهله را گویند و آن پوستی باشد که بازداران بجهت دست دوزند و میرشکاران بر دست کنند بجهت برداشتن باز و شاهین و امثال آن و باین معنی با بای فارسی هم آمده است و بضم اول در عربی ورم و آماس بناگوش شتر را گویند.

نکاس - بفتح اول بر وزن هراس بلغت ژند و پاژند بمعنی نگاه باشد که از دیدن و رؤیت است.

نکاف - بکسر اول بر وزن شکاف بمعنی دوم نکاب است که بهلهٔ میرشکاران باشد و بضم اول در عربی ورم و آماس بناگوش شتر را گویند.

نکته - با تای قرشت بر وزن و معنی نقطه است و نشانی را نیز گویند که بردن سر انگشت یا سر چوب در زمین بهم رسد و در عربی بمعنی سخن دقیق و دلیل باشد و نکات جمع آنست.

نکته بادی - با بای ابجد سخن ملائم و دلپذیر باشد و سخنان لاف و گزاف و دروغ را نیز گویند.

نکته پرکار - بضم بای فارسی کنایه از سخن دقیق و دلپذیر باشد.

نکژده - بفتح اول و ثانی و سکون زای فارسی و دال بی نقطه مفتوح کوزه و مشربهٔ سفالین را گویند و باین معنی با کاف فارسی

هم آمده است.

نکل - بکسر اول و ثانی و سکون لام پسر امرد و نوخاسته را گویند و بفتح اول و سکون ثانی هم گفته اند و با کاف فارسی نیز آمده است.

نکوشتن - بفتح اول و نون مکسور بر وزن عدو فگن بلغت ژند و پاژند بمعنی کشتن باشد.

نکوه - بفتح اول و ثانی بواو کشیده و بهای زده فاعل نکوهش باشد که بمعنی عیب جوینده و بدگوینده باشد و امر باین معنی هم هست یعنی عیب جوئی و بدگوئی کن.

نکوهد - بفتح اول و رابع که ها باشد و سکون دال در آخر یعنی سرزنش کند و عیب مردم گوید.

نکوهش - بفتح اول و کسر رابع و سکون شین نقطه دار در آخر بمعنی سرزنش و عیب گوئی و مذمت باشد و بکسر اول هم گفته اند و بمعنی مصدر نیز آمده است که عیب گفتن و مذمت کردن باشد.

نکوهنده - بر وزن فروزنده عیب جوینده و سرزنش کننده را گویند.

نکوهید - بفتح اول بر وزن صبوحید ماضی نکوهیدن است یعنی سرزنش کرد و عیب گفت و مذمت نمود و بکسر اول هم گفته اند.

نکوهیدن - بفتح اول بر وزن صبوحیدن بمعنی سرزنش کردن و عیب گفتن و مذمت نمودن باشد و بکسر اول هم گفته اند.

نکوهیده - بفتح اول بر وزن صبوحیده بمعنی ناپسندیده و عیب کرده شده باشد و قابل سرزنش و ملامت را نیز گویند.

بیان هیجدهم

در نون با کاف فارسی مشتمل بر بیست و دو لغت و کنایت

نگ - بفتح اول و سکون ثانی کام را گویند که سقف دهان است.

نگار - بر وزن شکار بمعنی بت باشد که بعربی صنم گویند و نقش هم هست همچو نقش و نگار

از محبوب و معشوق و شخصے ست کہ او را بسیار دوست دارند۔

نگارخانہ۔ خانہ را گویند کہ بہ نقش و نگار آراستہ باشد یعنی نقاشی کردہ باشند۔

نگاشت۔ بسکون شین و تاے قرشت ماضی نگاشتن است یعنی نوشت و نقش کرد و ساخت۔

نگاشتن۔ بکسر اول بروزن فراشتن بمعنی نوشتن نقش و نگار و نقاشی کردن باشد۔

نگاشتہ۔ بمعنی نقش کردہ شدہ و نوشتہ و ساختہ شدہ باشد۔

نگران۔ بکسر اول بروزن پسران بمعنی منتظر و بینندہ و تامل کنندہ باشد۔

نگرستن۔ بکسر اول و فتح ثانی مخفف نگریستن ست کہ بمعنی نگاہ کردن و دیدن باشد۔

نگرش۔ بکسر اول و سکون آخر کہ شین نقطہ دار باشد بمعنے نگرستن ست کہ بمعنی نگاہ کردن و دیدن باشد۔

نگریدن۔ بروزن دریدن بمعنی نگرش باشد کہ دیدن و نگاہ کردن است۔

نگریستن۔ بسکون سین بے نقطہ و فتح فوقانی بمعنے نگریدن ست کہ نگاہ کردن و دیدن باشد۔

نگژدہ۔ بفتح اول و ثانی و سکون زاے فارسی و دال مفتوح کوزہ و مشربہ سفالین را گویند۔

نگزرد۔ بفتح اول و سکون ثانی و کسر زاے نقطہ دار و راے بے نقطہ مفتوح بدال بے نقطہ زدہ مخفف نگزیرد ست یعنی چارہ نباشد و علاجے نیست۔

نگزیرد۔ یعنی چارہ نباشد و علاج نبود۔

نگل۔ بفتح اول و سکون ثانی و لام آنکہ خطش تمام ندمیدہ باشد یعنی پسرے کہ مزلف شدہ باشد۔

نگندرام۔ بکسر اول بروزن فگندن بمعنے آ[illegible] دن [illegible] ن سوزنے باشد

گویند و بمعنی دفینہ ہم گفتہ اند یعنی آنچہ در زمین و غیرہ پنہان کنند و در نسخہ دیگر دفینہ نوشتہ بود و آن افزاریست جولاہگان را۔

نگوسار۔ با سین بے نقطہ بروزن نگوکار مخفف نگونسار ست یعنی ہر چیزے کہ آن را سرازیر آویختہ باشند و کنایہ از شخصے ہم ہست کہ از خجالت سر بزیر افگندہ باشد۔

نگون۔ بکسر اول بروزن فسون بمعنی خم شدہ و کوز و سر در زیر افگندہ باشد۔

نگون طشت۔ بفتح طاے حطی و سکون شین و تاے قرشت کنایہ از آسمان ست۔

نگہدارہ۔ مخفف نگاہ دارندہ و نگہ دارندہ باشد۔

نگیسا۔ بکسر اول و ثانی تحتانی رسیدہ و سین بے نقطہ بالف کشیدہ نام چنگی خسرو پرویز بودہ و او نیز مانند باربد عدیل و نظیر نداشتہ و سرود خسروانی از وست۔

بیان نوزدہم

در نون با لام مشتمل بر پنج لغت

نلج۔ بفتح اول و سکون ثانی و جیم فارسی رطوبت دنبال چشم را گویند

نلشک۔ بکسر اول بروزن سرشک مردم دام دار و قصاد را گویند و نلسک با سین بے نقطہ نیز ہست و بجاے لام باے ابجد ہم بنظر آمدہ ہست۔

نلک۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف آلوچہ کوہی را گویند و آن را بعربی زعرور خوانند و بعضے گویند نام درخت زعرور ست و بکسر اول ہم باین معنی و ہم بمعنی آلوے خشک شدہ باشد و دانہ شنبلیت را نیز گویند و بمعنی فہم و ادراک ہم بنظر آمدہ ہست۔

نلکس۔ بکسر اول و سکون ثانی و کاف مفتوح بسین بے نقطہ زدہ بمعنی نالکس ست کہ سرو یوار باشد و این لغت بالغت ابلکس بباے ابجد ظاہرا تصحیف خوانی شدہ باشد واللہ اعلم۔

نلم۔ بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی خوب و زیبا باشد۔

بیان بستم

در نون با میم مشتمل بر سی و پنج لغت و کنایت

نم - بہ فتح اول وسکون ثانی معروف است کہ رطوبت اندک باشد و بمعنی طراوت ہم آمدہ است -

نماد - بروزن سواد بمعنی نمود باشد کہ ماضی نمودن ست یعنی ظاہر شد و نمایان گردید و بمعنی فاعل ہم آمدہ است کہ ظاہر کنندہ باشد و بمعنی ظاہر کرد و نمایان گردانید ہم آمدہ است -

نمار - بروزن سوار بمعنی ایما و اشارہ باشد و نماران ہم معنے اشارات است بواسطہ آنکہ جمع نمار ست -

نماز - بفتح اول وثانی بالف کشیدہ و بزاے نقطہ دار زدہ بمعنی بندگی و اطاعت و اداے طاعت و سجود و پرستش و بندگی کردن و فرمانبرداری باشد -

نماک - بہ فتح اول بروزن ہلاک مداح در دولت و زیبائی را گویند

نماما - بروزن قواما بلغت یونانی بمعنی سوسنبر باشد و آن نوعی از نعناع است و بعربی نمام الملک خوانند -

نمایش آب - بمعنی سراب ست و آن زمینی باشد سفید شورہ زار کہ در صحرا و بیابان از دور آب می ماند -

نمتاک - بفتح اول وسکون ثانی وضم فوقانی وکاف ساکن میوہ باشد صحرائی کہ آنرا بعربی زعرور و مثلث الجم گویند بان اعتبار کہ دانہ او سہ پہلوست و در خراسان علف شیران خوانند و بفتح اول وثانی ہم گفتہ اند بمعنی آلو بالو و آن میوہ ایست شبیہ بگیلاس و بضم اول وثانی چیزیست سرخ مانند مرجان و بایں معنی بجاے تاے قرشت نون ہم بنظر آمدہ است -

نمچ - بہ فتح اول وسکون ثانی وجیم فارسی بمعنی نم ست کہ رطوبت اندک باشد -

نمد در آب داشتن - کنایہ از مکر کردن و در فکر حیلہ و دغا بودن باشد -

نمد زین - نمدے باشد کہ بر پشت اسب نہند و زین را بر بالاے آن گذارند و در بین زمان نگلتو گویند -

نمس - بضم اول وثانی وسکون سین بے نقطہ راسو را گویند و آن جانوریست مشہور بموش خرما و عربان ابن عرس خوانند

نمش - بہ فتح اول وسکون ثانی وسین قرشت مکر و حیلہ و دغابازی را گویند و بفتح اول ومیم در عربی خطہا و نشانہا و نقطہا سیاہ و سفید باشد و آن علتے ست کہ در آدمی پیدا می شود و بفتح اول وکسر میم در عربی گاو کوہے را گویند کہ بر او نقطہاے سیاہ و سفید باشد -

نمشتہ - بفتح اول وکسر ثانی وسکون ثالث و فتح فوقانی بمعنی عقیدہ و اعتقاد باشد -

نمشک - بروزن سرشک شیرے را گویند کہ از پستان گوسفند و گاو بر دوغ و ماست بدوشند و بمعنی ثمالت شیر خام و مسکہ و کرہ ہم آمدہ است کہ بعربی زبدہ خوانند -

نمشیدن - بروزن فہمیدن بمعنی کام یافتن و بمراد رسیدن باشد -

نمک انگیزیدن - کنایہ از گریہ کردن باشد -

نمک بر جگر داشتن - کنایہ از محنت بر محنت و عذاب بر عذاب کشیدن باشد -

نمکدان - کنایہ از دہان معشوق و محبوب است -

نمکدان شکستن - کنایہ از حق ناشناسی کردن و بیوفائے ورزیدن باشد -

نمک در آتش افگندن - کنایہ از شور و غوغا و فریاد کردن باشد -

نمکری - بہ فتح اول وثانی وسکون کاف وراے نقطہ دار و تحتانی کشیدہ حلوائیست کہ آنرا از آرد و شکر یا عسل و دوشاب پزند و مغز گردگان و بادام و پستہ و امثال آن داخل کنند و قند سودہ و مشک و گلاب بران پاشند و خورند و بعضی گویند میوہ ہاے خشک شدہ داخل کنند -

نمک سود - ہر چیز را گویند کہ بران نمک پاشیدہ باشند و قدید و کباب و گوشت قدید را گویند [illegible]

و کاف بتحتانی کشیدہ [illegible]

و عربان ملیحه خوانند.

نمنک - بضم اول و ثانی و سکون نون و کاف چیزی است سرخ و شبیه بمرجان.

نمودار - بفتح اول و ثانی بواو رسیده و دال ابجد بالف کشیده و برای قرشت زده بمعنی نمایان و مرئی باشد و شبیه و مانند و دلیل و برهان را نیز گویند.

نموسک - بروزن عروسک پرنده ایست که آنرا تیهو نیز گویند که کوچکتر است از کبک.

نموشنگ - بروزن خوشنگ بمعنی انموذج است [illegible] و در فارسی سین و شین بهم تبدیل می یابند و بضم اول هم بنظر آمده است.

نموک - بفتح اول و ثانی بواو کشیده و بکاف زده نشانهٔ تیر را گویند که هدف باشد.

نمونه - بفتح اول و نون آخر بمعنی ناتمام و ناقص و بکار نیامده و زشت و بازگونه و شبیه و مانند باشد و بکسر اول هم بنظر آمده است.

نمید - بفتح اول بروزن دمید ماضی نمیدن است یعنی میل کرد و توجه نمود و دم کشید و امیدوار شد. و بضم اول مخفف ناامید و نومید باشد.

نمیدن - بفتح اول بروزن دمیدن بمعنی میل کردن و توجه نمودن باشد و بضم اول نومید و ناامید شدن را گویند.

نمیده - بفتح اول بروزن دمیده بمعنی میل کرده و توجه نموده و دم کشیده باشد و بضم اول نومید شده و ناامید گردیده را گویند.

نمیدی - بضم اول مخفف نومیدی و ناامیدی باشد.

نمیرا - بفتح اول بروزن پذیرا بمعنی شرح باشد که آشکار کردن و ظاهر نمودن است یعنی لفظ اندکی را معنی بسیار بیان کند.

بیان بیست و [illegible]

[illegible]

و بد باشد و بلغت زند و پازند ناکیان را گویند که مرغ خانگی است و بمعنی جنگ و جدال هم آمده است.

ننگسار - بروزن سنگسار بمعنی منسوخ است [illegible] و بلغت گردیدن از صورتی است بصورت دیگر [illegible] از صورت اول باشد و باصطلاح اهل تناسخ انتقال [illegible] از بدن [illegible]

ننگنامه - بروزن [illegible] بمعنی جنگنامه است [illegible] و جدال هم آمده است و [illegible] را گویند [illegible] بدگوئی و عیب جوئی [illegible] باشد.

ننگین - بروزن سنگین یعنی صاحب ننگ و معیوب و زشت شده باشد.

بیان بیست و دوم

در نون با واو مشتمل بر یک صد و [illegible] لغت و کنایت

نو - بفتح اول و سکون ثانی معروف است که نقیض کهنه باشد و باین معنی بضم اول هم درست است و دلیر و پهلوان را نیز گفته اند و بمعنی ناله و زاری هم آمده است و امر باین معنی هم هست یعنی ناله و زاری کن و حرکت و جنبش و لرزه را نیز گویند و امر بلرزیدن و جنبانیدن هم هست یعنی بلرز و بجنب و بلرزان و بجنبان.

نوا - بروزن هوا چند معنی دارد ۱- نغمه و آهنگ و آواز و ناله را گویند عموماً خواه از انسان باشد و خواه از مرغان ۲- نام مقامی است از جملهٔ دوازده مقام موسیقی ۳- جمعیت و سامان و سرانجام و کثرت مال و توانگری و نیکوئی حال و رونق کار باشد ۴- ساز و سرانجام و ساختن کار را باشد ۵- روزی و خوراک را گویند و بعربی قوت خوانند ۶- سپاه و لشکر را گویند ۷- گروگان باشد و بعربی رهن خوانند ۸- گرفتار و پابند شده باشد ۹- بمعنی فرزند و فرزندزاده [illegible] ۱۰- پیشکش را گویند که نزد سلاطین فرستند تا از [illegible] نامی است از نامهای [illegible]

مغولان و نام سازیست کہ نوازند و نام آتش پرستے ہم ہست ۱۲ – توشہ و آذوقہ راہ را گویند ۱۳ – بزرگترین و بہترین ہر چیز باشد ۱۴ – نشا النگ و برجستن و فرو جستن نشاطران باشد و در عربی خستہ و دانہ خرما را گویند و بمعنی جدائی و آگاہی ہم ہست –

نواجستہ – بہ فتح اول و جیم و سکون سین بے نقطہ و فتح فوقانی باغے را گویند کہ درختان آنرا نو نشانیدہ باشند و باین معنی بجای جیم خاے نقطہ دار ہم آمدہ است –

نواخانہ – باخاے نقطہ دار بروزن سلامانہ بمعنی زندان و بندی خانہ باشد –

نواختن – بہ فتح اول بروزن نباختن بمعنی سرائیدن و بانگ زدن و خوش کردن و نوازش نمودن و بمراد رسانیدن باشد –

نواختہ – بہ فتح اول بروزن نباختہ بمعنی خیر و خیرات و تکلفات و انعامات باشد –

نواخستہ – بروزن و معنی نواجستہ است کہ باغ نو نشاندہ باشد –

نواد – بروزن سواد و سوراخے را گویند مانند مخزنے بجہت پنہان کردن چیزہا و بمعنی نسیان ہم ہست کہ بعربی نقصان گویند و بمعنی زبان ہم بنظر آمدہ است کہ عربان لسان خوانند و ظاہرا درین دو معنی تصحیف خوانی شدہ باشد واللہ اعلم –

نوادہ – بروزن قلادہ بمعنی نبیرہ باشد کہ فرزند زادہ است عموماً و پسر زادہ را گویند خصوصاً و فرزند عزیز و گرامی را نیز گفتہ اند –

نوار – بہ فتح اول بروزن ہزار چیزے باشد پہن کہ آنرا از ریسمان بافند و بر خیمہ دوزند و گاہے بار را بدان بر پشت چار پا محکم بندند و بضم اول ہم آمدہ است –

نوارس – بضم اول و سکون راے قرشت و سکون سین بے نقطہ خیار دراز را گویند –

نواربان – بہ فتح اول و راے قرشت با بروزن جفا کشان چیزے کہ بشعرا و اہل نغمہ و کسے کہ خبر خوش آوردہ باشد بدہند و تحفہ و ارمغان و فرو گذاشتے را نیز گویند –

نواریدن – باراے قرشت بروزن تراویدن ناچاو

فرو بردن باشد و عربان بلع خوانند –

نواز – بروزن نماز نوازش و نواختن و نوازندہ باشد و امر بنواختن ہم ہست یعنی بنواز و بمعنی دلجوئی ہم آمدہ است –

نوازادہ – بروزن گدازادہ پسرزادہ و دختر زادہ را گویند چہ نوا بمعنی فرزند ہم آمدہ است –

نوازان – بہ فتح اول و رابع بالف کشیدہ و بنون زدہ بمعنی نوازش کنان باشد و بمعنی نوازندہ و نوازندہ کہ خوانندہ باشد ہم آمدہ است و امر باین معنی نیز ہست یعنی بنواز و بخوان و دلجوئی کن –

نوازیدن – بروزن سرائیدن بمعنی نواختن ست کہ بمراد رسانیدن و خوش کردن و خواندن باشد –

نواستہ – بضم اول و سکون سین بے نقطہ بروزن گداختہ دیوارے را گویند کہ از خشت و آجر برآوردہ باشند –

نواسہ – بفتح اول و سین بے نقطہ بمعنی نبیرہ باشد کہ فرزند زادہ است عموماً و دختر زادہ را گویند خصوصاً –

نواشتہ – بضم اول بروزن گماشتہ بمعنی خشت و آجر و دیوارے باشد کہ از خشت و آجر سازند و بمعنی خم و خمیدہ و کج ہم بنظر آمدہ است –

نواگر – بہ فتح کاف فارسی بروزن سراسر خوانندہ و سازندہ را گویند –

نوالہ بر – بفتح اول و لام و ضم باے ابجد و سکون راے قرشت کارد را گویند و بعربی سکین خوانند و بفتح باے ابجد نوالہ برندہ و امر بنوالہ بردن باشد –

نوالیدن – بہ فتح اول و کسر لام بروزن دوانیدن بمعنی نالیدن و زاری کردن و جنبیدن باشد –

نوان – بروزن روان بمعنی خرامان و جنبان باشد یعنی ... کنان و بعضے ازین حرکت حرکتے را گفتہ اند کہ طفلان خواندن کنند و مردم را

و نالان و زاری کنان و فریاد زنان هم هست و اصل معنیش نیز این است چه نوا بمعنی ناله باشد و الف و نون در اینجا الف و نون صفتی است و نالنده و جنبنده و نالیدن و جنبیدن را نیز گفته اند و کوز و خم شده و خمیده و دو تا گردیده را نیز گویند و بمعنی کهنه هم آمده است که در مقابل نو باشد و لاغر و ضعیف را نیز گویند و بمعنی آگاه و هشیار و آگاهی و هشیاری هم هست و اسپی را نیز گفته اند که رنگش میان زرد و بور باشد۔

نوانیدن ۔ بروزن دوانیدن مصدر نوان است که بمعنی فریاد و ناله کردن و جنبیدن باشد و بمعنی آگاه شدن و آگاهانیدن و بناله در آوردن و جنبانیدن هم هست۔

نواے جان ۔ بمعنی ناله جان و گردگان جان باشد چه نوا بمعنی رهن و گردگان هم آمده است۔

نواے چکاوک ۔ بفتح جیم فارسی نام نغمه و لحنی است از موسیقی۔

نواے خارکن ۔ با خاے نقطه دار نام نغمه ایست از موسیقی و آنرا نواے خارکند هم مے گویند با دال بی نقطه در آخر۔

نواے خسروانی ۔ نام نوعے از لحن است گویند باربد جهرمی که در فن بربط نوازی اوستاد بوده بناے لحون و اغانی خود را در مجلس خسرو پرویز بر نثر نهاده بود یعنی نظم نمی نواخت و آن مسجع بود مشتمل بر مدح و آفرین خسرو و این قسم اغانی و لحون را خسروانی خوانند چه خسرو را پسند خاطر شد و باین نام موسوم ساخت و نواے خسروان هم گفته اند بحذف آخر۔

نوائیدن ۔ بروزن سرائیدن بمعنی ناله و فریاد و بانگ کردن باشد۔

نوائین ۔ بروزن سلاطین بمعنی زیبا و آراسته و نو پدید آمده و نو باده باشد و آراستگی و زینت خانه را نیز گویند و شخصے را نیز گفته اند که آئین تازه و رسم نوی احداث کند۔

نوبان ۔ با باے فارسی بروزن چوپان سپدے آگ ... ک
... با باے ابجد پادشاه ...

گویند عموماً و میوهٔ نو رسیده و پیش رس را خصوصاً و عربان باکوره خوانند و هر چیز را نیز گفته اند که دیدنش چشم را خوش آید و پسند طبیعت باشد و آنرا بعربی طرفه گویند و بمعنی تحفه هم بنظر آمده است۔

نوبت ۔ بروزن شوکت نقاره را گویند که در اوقات شب و روز نوازند و آن در زمان سکندر سه نوبت بود و بعد از آن چهار کردند و در زمان سلطان سنجر پنج نوبت شد بسبب آنکه دشمنان سلطان جمعے را بجهت هلاک او نشانده سحر مے کردند و سلطان روز بروز ضعیف و نحیف می شد دانایان آنزمان بفراست دریافتند و فرمودند که غیر وقت نوبت باید زدن و آوازه انداختن که سلطان فوت شد و دیگرے بر تخت نشست چنان کردند چون ساحران شنیدند دست از کار و بار خود کشیدند و سلطان بحال خود باز آمد و آنرا مبارک دانسته پنج نوبت می نواختند و خیمهٔ بزرگے را نیز گویند که آنرا بارگاه خوانند و بمعنی پاس و محافظت هم آمده است و مجال و فرصت را نیز گویند و در عربی بمعنی وقت و کرت و مرتبه باشد و باصطلاح و اعتقاد برهمنان هر سی صد و شصت هزار سال یک نوبت است۔

نوبتی ۔ بروزن نکهتی نقاره چی را گویند و خیمهٔ بزرگے که آنرا بارگاه خوانند و بعضے خیمه را گویند که پاسبانان در آن بنوبت مے بوده باشند و اسپ جنیبت و اسپ کوتل را نیز گفته اند و بمعنے پاسبان هم آمده است۔

نوبر ۔ بروزن کوثر معروف است که میوهٔ نو رس و هر چیز از نباتات که پیش رس و نو بر آمده باشد و دخترے را نیز گویند که پستانهاے او نو بر آمده و نمایان شده باشد۔

نوبه ۔ بضم اول و فتح باے ابجد نام ولایتے است از زنگبار۔

نوبهار ۔ بروزن توبه کار معروف است و آن فصلے باشد از فصول اربعه و نام آتشکدهٔ بلخ است و آنرا برمک که نخستین برامکه بود ساخت و سقف و دیوار آنرا بدیباے الوان آراسته گردانید و نام ماه دوم است از سال ملکی و نام بتخانه هم هست و بعضے گویند که همان خانهٔ بزرگ که در بلخ ساخته بودند و در آن

عبادت آتش مے کردند۔

نوبہاری ۔ با تحتانی در آخر نام نوائیست از موسیقی و نام لحن بست و ہفتم است از سی لحن باربد۔

نوبیخ ۔ با بائے ابجد بروزن زربیخ عشقہ را گویند و آن گیاہی است کہ بر درخت پیچد۔

نوتاش ۔ با تائے قرشت بروزن اوباش بمعنی سرمدیا یعنی ہمیشہ و دائم۔

نوج ۔ بروزن عوج درخت کاج را گویند کہ صنوبر باشد و با جیم فارسی ہم آمدہ است کہ بروزن لوچ باشد و بعضے گویند درختے است شبیہ بہ صنوبر۔

نوجبہ ۔ بفتح اول و ثالث و بائے ابجد و سکون ثانی سیلاب را گویند و بمعنی فرشتہ ہم بنظر آمدہ است۔

نوجوان ۔ پسر امردے را گویند کہ ہنوز خطش نہ دمیدہ باشد۔

نوح ۔ بضم اول و سکون ثانی و حائے بے نقطہ نام پیغمبریست معروف و نام گیاہے ہم ہست کہ بر درخت پیچد و بعربی عشقہ و لبلاب و حبل المساکین گویند۔

نوخطی عالم ۔ کنایہ از سبزۂ نو دمیدۂ ایام بہار باشد۔

نود ۔ بفتح اول و ثانی و سکون دال ابجد عددیست کہ آنرا بعربی تسعین گویند و بمعنی لرزد و ملرزد ہم ہست چہ نود بمعنے لرزہ ہم آمدہ و موضع سفل را نیز گفتہ اند کہ عربان دبر خوانند و فارسیان کون۔

نودارانہ ۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال و رائے بے نقطہ بالف کشیدہ و بنون زدہ شاگردانہ را گویند و آن وسیلہ پولے باشد کہ بعد از اجرت استاد بشاگرد دہند و بفتح آخر ہم درست است کہ نودارانہ باشد۔

نودارائی ۔ بروزن تقاضائی زربے را گویند کہ [illegible] کسیکہ مژدہ و خبر خوش آوردہ باشد بدہند و شاگردانہ را نیز گویند۔

نودر ۔ بروزن کوثر ہر چیزے را گویند کہ حادث باشد یعنی از نو رسیدہ و پیدا شدہ باشد اما حادث بذات نہ حدوث [illegible]

بزمان و بمعنی بدیع و پسندیدہ نیز آمدہ است و نام پسر منوچہر ہم کہ بر دست افراسیاب گرفتار شد و با بیشتر سران لشکر کشتہ گردید۔

نوذرہ ۔ با رائے قرشت بروزن حوصلہ فرزند عزیز و گرامی را گویند۔

نوسار ۔ بضم اول و سین بے نقطہ بروزن اوستاد کسب کار از وجہ لائق و میل بکار پسندیدہ کردن باشد۔

نوہ ۔ بفتح اول و ثانی و ثالث بمعنی نبیرہ باشد کہ فرزند زادہ است و بمعنی فرزند عزیز ہم گفتہ اند و بفتح اول و سکون ثانی کرہ ہوا را گویند کہ از جملۂ چہار عنصر است۔

نوراسپہبد ۔ بضم اول و بائے ابجد در ہشتم نفس ناطقہ را گویند کہ روح باشد۔

نوراسپہود ۔ با واو در ہشتم بمعنی نوراسپہبد است کہ نفس ناطقۂ انسانی باشد۔

نوراسفہبد ۔ با فا در ششم بمعنی نوراسپہبد است کہ نفس ناطقہ و روح انسانی باشد۔

نوراسفہود ۔ بروزن و معنی نوراسپہود است کہ نفس ناطقہ باشد۔

نوراور ۔ با واو بروزن سوداگر ظرفے باشد از برنج کہ آنرا مانند دیگ دیگ روغن سازند۔

نوراہان ۔ بفتح اول بروزن ہمراہان چیزے را گویند کہ کسے از جائے برسم تحفہ و ہدایا و پیشکش و ارمغان بیاورد و مژدگانے و خبر خوش را نیز گویند۔

نورپسین ۔ بکسر رائے قرشت و فتح بائے فارسی اشارہ بحضرت رسول صلوات اللہ علیہ و آلہ باشد۔

نورد ۔ بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و دال ابجد بمعنی پیچ و تاب و پیچے کہ در چیزے افتد و نام افزاریست جولاہگان را و آن چوبے باشد مدور و طولانی یعنی [illegible] کہ بافتہ شود بران چوب پیچند و [illegible] برابر را نیز گویند [illegible]

و در خور و لائق و پسند کرده شده هم آمده است و نورد پیراهن را نیز گفته اند یعنی دامن پیراهن که آنرا اشکنند و بدوزند و فال نوردیدن باشد که پیچیده است آنچه را نوردوا مر باین معنی هم هست یعنی بنورد و بپیچ و بضم اول و سکون ثانی مجهول و ثالث زده رابع نام اصلی شهر گازرون است —

نوردن — بفتح اول بر وزن قلمزن مخفف نوردیدن است که بمعنی پیچیدن و طی کردن باشد و نورد را نیز گفته اند و آن چوبی باشد که آنچه از جامه بافته می شود بران پیچند —

نورده — بفتح اول و ثانی و رابع بمعنی پیراهن باشد که عربان قمیص گویند و بعضی تنه پیراهن را گفته اند و قباله و سجل را هم گویند و بمعنی پیچیده و نوردیده هم آمده است —

نوردیدن — بفتح اول و ثانی مصدر نوردست یعنی پیچیدن و طی کردن و بی نام و نشان ساختن را نیز گفته اند و بمعنی تنها کردن و گذاشتن هم آمده است —

نور ساده — بکسر ثالث و سین بی نقطه بالف کشیده بمعنی نور بی کدورت و نور مجرد باشد یعنی نور محض و نور بحت که نور الهی است —

نور عذرا — کنایه از نور عیسی و مریم ست علیهما السّلام —

نور گستراشیدن — کنایه از آشکارا کردن و دیدن و ظاهر شدن و گشودن و التفات کردن و نیک گفتن باشد —

نور مبین — بضم میم اشاره بسرور کائنات صلوات الله علیه و آله است —

نورسجه — بفتح اول و ثالث بر وزن سرسجه تالاب استخر را گویند —

نور سنجیدن — بکسر ثالث و فتح نون بمعنی نور مبین ست که اشاره بحضرت رسول صلوات الله علیه و آله باشد —

نورند — بضم اول بر وزن موبند بمعنی ترجمه باشد یعنی لفظی را از زبانی بزبان دیگر معنی گفته شود —

...وز نوست و آن و

که آمدن آفتاب بنقطهٔ اول حمل باشد و رسیدن او بآن نقطهٔ اول بهارست گویند خدای تعالی درین روز عالم را آفرید و هفت کوکب در اوج تدویر بودند و اوجات ایشان در نقطهٔ اول حمل بوده درین روز حکم شد که بسیر و دور درآیند و آدم علیه السّلام را نیز درین روز خلق کردند بنابرین این روز را نوروز گویند و گفته اند که جمشید که او اول جم نام داشت و عربان او را منوشلخ گویند سیر عالم می کرد چون بآذربایجان رسید فرمود تخت مرصعی را بر جای بلندی رو بجانب مشرق گذارند و خود تاج مرصعی بر سر نهاده بران تخت نشست همین که آفتاب طلوع کرد و پرتوش بران تاج و تخت افتاد شعاعی در غایت روشنی پدید آمد مردمان ازان شادمان شدند و گفتند این روز نوست و چون بزبان پهلوی شعاع را شید می گویند این لفظ را بر جم افزودند و او را جمشید خواندند و جشن عظیم کردند و از ان روز این رسم پیدا شد و نوروز خاصه روزیست که نام آن روز خرداد است و آن ششم فروردین ماه باشد و دران روز هم جمشید بر تخت نشست و خاصان را طلبید و رسمهای نیکو گذاشت و گفت خدای تعالی شما را خلق کرده است باید که بآبهای پاکیزه تن بشوئید و غسل کنید و بسجده و شکر او مشغول باشید و هر سال درین روز همین دستور عمل نمائید و این روز را بنابرین نوروز خاصه خوانند و گویند اکاسره هر سال از نوروز عامه تا نوروز خاصه که شش روز باشد حاجتهای مردمان را بر آوردندی و زندانیان را آزاد کردندی و مجرمان را عفو فرمودندی و بعیش و شادی مشغول بودندی و معرب آن نیروز ست —

نوروز بزرگ — نوروز خاصه است که ششم فروردین ماه باشد و نام صدائیست از موسیقی —

نوروز خارا — نام شعبه ایست از مقام نوا که آن نام نغمه ایست از موسیقی —

نوروز خاصه — ششم فروردین ماه است ... ان در لغت نوروز مذکور شد —

نوروز خردک - نام نغمه ایست از موسیقی -

نوروز عامه - اول فروردین ماه است که شرح و بسط آن در لغت نوروز گفته شد -

نوره - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی چوبے را گویند که سقف خانه را بدان پوشند و بضم اول معروف است و آن را عربان حلاق الشعر گویند با حاے بے نقطه -

نوهان - بفتح اول و هاے بالف کشیده بر وزن همزبان بمعنے نوراهان ست و آن چیزے باشد که شخصے برسم تحفه و ارمغان از جاے بیاورد و شعرے را نیز گویند که شاعران برسم راه آورد در خدمت اکابر و سلاطین خوانند و مژدگانے و خبر خوش را هم مے گویند و صله و جائزهٔ شعر را هم گفته اند -

نوهانی - بر وزن لن ترانی بمعنی نوهان ست که تحفه و ارمغان و راه آورد و مژده و خبر خوش و صلهٔ شعر باشد -

نوهیده - بضم اول و فتح هاے قرشت بر وزن پوشیده یعنے در رسیده و تصور کرده و بخاطر آورده -

نوز - بضم اول و سکون ثانی مجهول و زاے نقطه دار مخفف هنوز باشد و درخت صنوبر و کاج را نیز گویند -

نوژ - بضم اول و سکون ثانی مجهول و زاے فارسی بمعنی دوم نوز ست که کاج و صنوبر باشد و بعضے گویند درختیست مانند صنوبر که پیوسته سبز و خرم است -

نوزاد - بازاے نقطه دار بر وزن اوتاد نام دهیست در خراسان از اراضی طوس و در آنجا بزرگے آسوده است -

نوزادگان چمن - بمعنی نورستگان چمن ست که نهالها و شاخهاے نو دمیده و گلها و شگوفهاے نوشگفتهٔ چمن باشد -

نوژان - بازاے فارسی بر وزن سوزان نام رودخانه ایست با نهیب و شور بسیار و فریاد و صدا و بانگ سهمناک را نیز گویند -

نوژن - بازاے فارسی بر وزن سوزن درخت صنوبر و کاج را گویند -

نوژنده - بفتح اول بر وزن ارزنده بمعنی موثر و اثر کننده باشد -

نوژه - بضم اول و فتح زاے فارسی بر وزن روزه گریبان جامه را گویند -

نوس - با ثانی مجهول بر وزن طوس قوس قزح را گویند و تقلید حرف زدن و گفتگوے شخصے کردن را نیز گفته اند -

نوسته - بضم اول و سکون ثانی مجهول و سین بے نقطه و فتح فوقانی صداے گریه را گویند که در گلو پیچد -

نوسه - با ثانی مجهول بر وزن بوسه قوس قزح را گویند و باین معنی با شین نقطه دار هم آمده است -

نوسیره - بفتح اول و راے قرشت بر وزن لوزینه بمعنے بحث و مباحثه باشد -

نوش - بضم اول بر وزن گوش مخفف نیوش ست که از شنیدن و گوش کردن باشد و بمعنی نوشیدن و آشامیدن و گوارا و سازگار هم آمده است و امر باین دو معنی هم هست یعنی گوش کن و بشنو و بنوش و بیاشام و بمعنی فاعل هم هست که گوش کننده و شنونده و آشامنده و نوشنده باشد و بمعنی گوارا باد و نوش جان باشد هم گفته اند و تریاک و پاز هر و شهد و عسل را هم مے گویند و کنایه از آب حیات و حیات که بمعنی زندگی باشد هم هست -

نوشابه - بضم اول بر وزن رودابه نام زنیست که پادشاه ملک بردع بود و آب حیات را نیز گویند -

نوشاد - بفتح اول بر وزن بغداد نام شهریست حسن خیز و بدین سبب منسوب بخوبان شده است -

نوشادر - بفتح اول و ضم خامس که دال باشد و سکون راے قرشت دارویست کانی که بیشتر سفیدگران کار فرمایند و معدن آن کوهے ست در نواحی سمرقند و نیز کوهیست در نزدیکی دمندان که از توابع کرمان ست و در آن کوه غاریست و از آن غار [illegible] مے آید و منجمد میشود و این قسم بهتر از [illegible] است

[illegible] و گلخن [illegible] ۱۴۲

طلح بوتیه خوانند سفیدی چشم را نافع است۔

نوش آذر - با ذال نقطه دار بمعنی آذر نوش ست که نام آتشکدهٔ دوم باشد از جملهٔ هفت آتشکده فارسیان و نام پهلوانی هم بوده است و در مؤید الفضلا بمعنی اول بجاے حرف اول تاے قرشت آمده است۔

نوش باد - باباے ابجد بر وزن اوستاد نام پرده ایست از نواے چکاوک که آنهم نغمه و لحنے ست از موسیقی۔

نوش باده - بفتح دال بمعنی نوش بادست که پردهٔ از نواے چکاوک باشد۔

نوشت - بفتح اول و ثانی و سکون شین و تاے قرشت ماضی نوشتن ست یعنی فرو پیچید و در نوردید و بکسر اول و ثانی ماضی نوشتن ست یعنی کتابت کرد و رقم نمود و بضم اول و سکون ثانی مجهول و ثالث و رابع ماضی نوشیدن یعنی نوشید و آشامید چه در فارسی دال و تا هر دو بهم تبدیل مے یابند۔

نوشتن - بکسر اول و ثانی معروف ست که چیزے نوشتن و کتابت کردن باشد و بضم اول هم بنظر آمده است و بفتح اول و ثانی بمعنی در نوردیدن و طے کردن و پیچیدن باشد و بر وزن دوختن بمعنی نوشیدن و آشامیدن باشد۔

نوشته - بکسر اول و ثانی بمعنی کتابت کرده شده و رقم نموده و بفتح اول بمعنی پیچیده و در نوردیده باشد۔

نوش خور - بر وزن موش خور روز پنجم ست از ماههای ملکی۔

نوشدارو - تریاق و پازهر را گویند و یکے از نامهاے شراب است و بعضے گویند نوشدارو کنایه از شراب است و نام معجونی هم هست۔

نوشروان - مخفف نوشیروان ست بمعنی رب النسان و رب الشان بمعنی جبرئیل ست و بمعنی عادل هم هست و نام پادشاہے بود که پیغمبر با صلوات الله علیه و آله در زمان او بظهور آمد و مزدک حکیم را که صاحب مذهب اباحت بود با هشتاد هزار کس از تابعان او بکشت و هم ... شکے که او در ایوان کسری [illegible]

نوش گیا - بکسر کاف فارسی و تحتانی بالف کشیده مخاصه را گویند و آنرا تریاق کوهی خوانند هر کس که یک شربت از وے بیاشامد تا یکسال از گزندگی مار و عقرب و جمیع گزندگان این باشد۔

نوش لبینا - بفتح لام و باے ابجد بتحتانی رسیده و نون بالف کشیده نام نوائیست از موسیقی۔

نوشنجه - با جیم بر وزن نوشنده بمعنی گوارا و گوارنده باشد۔

نوشو - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و واو بمعنی حادث باشد که در برابر قدیم است۔

نوشه - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و ظهور ها پادشاه نوجوان را گویند و نو داماد را هم گفته اند و بضم اول و ثانی مجهول و خفاے ها مخفف نوشته است که بمعنی خوش و خوشا و خوشی و خوشحال و خرم باشد و بمعنی غم خوردن و تیمار داشتن هم هست و قوس قزح را نیز گویند۔

نوشیروان - مخفف نوشین روان ست یعنی جان شیرین چه نوشین بمعنی شیرین و روان جان را گویند و نام پادشاہے هم بوده عادل که پیغمبر با صلوات الله علیه و آله در زمان او ظهور کرد۔

نوشین - بر وزن زرّین بمعنی گوارا و شیرین باشد و مخفف نیوشین هم هست که گوش کردنی و شنیدنی باشد۔

نوشین باده - بمعنی شراب گوارا باشد چه نوشین بمعنی گوارا و بادهٔ شراب باشد و نام لحن بست و هشتم ست از سی لحن باربد و نام نوائیست از موسیقی۔

نوشین روان - بمعنی جان شیرین ست چه روان بمعنے جان و نوشین بمعنی شیرین باشد۔

نوشینه - بر وزن روزینه بمعنی نوشین باده است که شراب گوارا و نام نواے باشد از موسیقی۔

نوعروسان چمن - بمعنی نوزادگان چمن ست که نهالها و شاخهاے نو دمیده و گلها و شکوفهٔ نو شگفته باشد۔

نوعروسان روز - کنایه از درختان شگوفه کرده باشد و آنرا نوعروسان نوروز و نوعروسان بهار هم مے گویند۔

نوغ - بروزن دوغ نام موضعے ست نزدیک بدشت قبچاق -

نوف - بضم اول بروزن صوف صدائے کہ از کوہ و عمارات عالی و حمام و چاہ وغیرہ بازگردد و شور و غوغائے را نیز گویند کہ از کثرت مردم و جانوران خیزد و آواز و فریاد کردن سگ را ہم گفتہ اند یعنی ہرگاہ سگ بانگ زند و فریاد کند گویند سگ مے نوفد و بفتح اول در عربی بمعنی کوہان شتر باشد و دراز را نیز گویند کہ در مقابل کوتاہ است -

نوفاغ - بضم اول و فاے بالف کشیدہ و بغین نقطہ دار زدہ نام شہرے و مدینہ ایست -

نوفتم - مخفف نیوفتم بمعنی نیفتم باشد کہ از افتادن است -

نوفتی - مخفف نیوفتی بمعنی نیفتی باشد کہ از افتادن است -

نوفہ - بروزن کوفہ شور و غوغا و صدا و آواز بلندی را گویند -

نوفیدن - بروزن کوشیدن بمعنی غریدن باشد و برہم خوردن و شوریدن مردم را نیز گویند و بمعنی صدا کردن باشد عموماً و ہمہمہ کہ از بسیاری مردم و جانوران دیگر بہم رسد خصوصاً و بعربی ہزاہز خوانند و بمعنی جنبیدن ہم بنظر آمدہ است -

نوک - بفتح اول و سکون ثانی و کاف سر قلم و سر کارد و خنجر و سنان و خار و آہنے کہ بر بینی موزہ محکم کنند و سر ہر چیز کہ تیز باشد و بعضے سرہاے انگشتان و منقار مرغان را نیز گفتہ اند و بمعنی منقار مرغان بضم اول ہم آمدہ است -

نوکر - بضم اول و فتح کاف و سکون راے قرشت نام پادشاہی بودہ است و چاکر و ملازم را نیز گویند -

نوگفارہ - بفتح اول و ضم کاف فارسی بروزن کم شمارہ ہرزہ گوئی و پرگوئی را گویند -

نوگشہ - بثانی مجہول و کاف فارسی بروزن موسیہ نوزنگ نوخاستہ را گویند -

نوگوارہ - با واو بروزن و بمعنی نوگفارہ است کہ ہرزہ گوئی و پرگوئی باشد -

نوگیوش - بضم اول و کسر کاف فارسی بروزن بوفروش نام پادشاہ جزیرہ طرطانیوش است و آن جزیرہ بودہ کہ عذرا در آن جزیرہ افتاد و نجات یافت -

نول - بروزن غول منقار مرغان را گویند و گرداگرد دہان را نیز گفتہ اند و لولہ و ناشرہ صراحی و مشربہ را ہم مے گویند و گردن صراحی را نیز گفتہ اند -

نولہ - بروزن لولہ بمعنی کلام است مطلقاً اعم از آنکہ کلام خالق باشد یا مخلوق و بمعنی قول ہم آمدہ است کہ در برابر فعل است -

نون - حرفیست از حروف تہجی و بحساب ابجد پنجاہ عدد است و تنہ درخت را نیز گویند و بمعنی اکنون و در حال و ہمین زمان و بالفعل و حالا باشد و چاہ زنخدان را نیز گویند و در عربی بمعنی شمشیر و کرانہ شمشیر و مرکب سیاہی و دوات مرکب سیاہی و ماہی باشد و نام شہرے و مدینہ ہم ہست و باصطلاح ارباب معما ابرو را گویند کہ عربان حاجب خوانند -

نوند - بروزن سمند اسپ را گویند مطلقاً و بعربی فرس خوانند و بمعنی ہر تیز روندہ و تیز رو باشد عموماً و اسپ و استر تیز رو را گویند خصوصاً و پیک و شاطر و خبر آورندہ و مردم تیز فہم را ہم مے گویند و نام مکانیست کہ آتشکدہ برزین در آنجا بودہ و نام کوہے ہم ہست و نام مبارزے بودہ ایرانی کہ پسر او فرہاد نام داشتہ و سپند را نیز گویند و آن تخمے ست کہ بجہت دفع چشم زخم سوزند و بمعنی صدا و آواز بلند ہم آمدہ است -

نوندول - با لام در آخر بروزن سقنقور بمعنی نبیرہ فرزند باشد کہ فرزند فرزندزادہ است عموماً و پسر شہزادہ را گویند خصوصاً -

نوندہ - بروزن روندہ بمعنی اسپ جلد و تند و تیز و ہر چیز تیز روندہ و مردم تیز فہم و تخم سپند باشد و بمعنی حرکت کنندہ و فریاد زنندہ و لرزندہ ہم آمدہ است -

نونیاز - با تحتانی بالف کشیدہ بروزن سرو ناز شیشہ را [illegible] بعرصہ آمدہ است و سالک [illegible] را نیز گفتہ [illegible]

ت -

نوه - بفتح اول وثانی بمعنی نبیره است که فرزندزاده باشد و بهندی هر چیز نو را گویند و بمعنی حادث هم هست که در برابر قدیم ست و بضم اول بروزن کوه بمعنی نُه باشد که بعربی التسعه گویند۔

نوی - بکسر اول وثانی بتحتانی مجهول کشیده کلام خدا و مصحف و قرآن مجید باشد و بضم اول نیز باین معنی آمده است و بفتح اول بمعنی تجدید و تازگی باشد و بمعنی زاری کنی و بلرزی و لرزان شوی و بجنبی و متحرک شوی هم هست۔

نویان - بروزن گویان پادشاهزاده را گویند و ترکان ملوک و سلاطین را بدین نام خوانند و سبدی یا طبقی را نیز گفته اند که از چوب بید بافته باشند۔

نویچ - بفتح اول وثانی بتحتانی مجهول کشیده و بجیم فارسی زده گیاهی ست که بر درخت پیچد و عربان لبلاب و عشقه گویند۔

نوید - بضم اول وثانی مجهول بروزن گوید یعنی بلرزد و بنالد و لنوحه کند و با ثانی مجهول بروزن امید مژده و مژدگانی خبر خوش و هر چیز که بسبب خوشحالی شود و بشارت دادن بضیافت و مهمانی و امیدوار گردانیدن و وعده کردن بخدمات دیوانی و کارهای بزرگ با نفع و فائده و بمعنی متحرک و لرزان و حرکت کرد و لرزان شد و لرزید هم آمده است۔

نویدن - بروزن دویدن بمعنی زاری کردن و نالیدن باشد و بمعنی حرکت کردن و جنبیدن و لرزیدن هم آمده است۔

نویده - بروزن تمیده بمعنی لرزیده و جنبیده و نالیده و زاری کرده باشد۔

نویم - بفتح اول بروزن قدیم لفظیست که آنرا در عربی مجض مسگویند همچنانکه گویند بنویم دیدن شناخت یعنی بمجض دیدن شناخت۔

نویه - بروزن مویه شاخ تر و تازه را گویند که از درخت رسته باشد و عربان سرج خوانند۔

نوئین - با ثانی مجهول بروزن [illegible] بمعنی اول [illegible] باشد و ملوک [illegible]

بدین نام خوانند۔

بیان بست و سوم

در نون با ها مشتمل بر سیزده لغت و کنایت

نه - بکسر اول و ظهور ثانی بمعنی شهریست که عربان مدینه و بلد خوانند همچو نشاپور که نه شاپور ست یعنی شهر شاپور و نهاوند یعنی شهر گوید سپید در انجا ظروف و اوانی بسیار می ساخته اند و امر بنهادن هم یعنی بنه و بگذار و بضم اول و ظهور ها عدد یست که آنرا بعربی تسعه میگویند و اشاره بر نه فلک و نه سوراخ قالب آدمی باشد که آن دو سوراخ گوش و دو چشم و دو سوراخ بینی و دهان و دو سوراخ پیش و پس ست و بفتح اول و خفای ثانی افاده معنی لیاقت میکند همچو شاهانه و بزرگانه و درویشانه و تفسیر لای نفی عربی هم هست

نهاد - بکسر اول ماضی نهادن ست که بمعنی گذاشتن باشد و بنیاد و سرشت و خلقت و طینت و باطن را نیز گویند و بفتح اول بمعنی طرز و روش و رسم و عادت باشد۔

نهادگی - بروزن قتادگی جامه و لباسی را گویند که در روزهای عید و روزهای مهمانی و دیدن مردمان بزرگ پوشند و بغیر از آن روزها در جای بسته نگاه دارند۔

نهار - بفتح اول بروزن بهار مخفف ناهار ست که چیزی نخوردن از بامداد باشد تا مدتی از روز و در عربی از وقت طلوع صبح صادق ست تا زمان بر آمدن آفتاب و غربال و سنگخوار که را نیز گویند و بکسر اول بمعنی ترس و بیم و کاهش و گدازش تن باشد و باین معنی بفتح اول هم گفته اند۔

نهاره - بفتح اول بروزن هزاره بمعنی ناهاریست و آن طعامی اندک باشد که بدان ناشتا کنند۔

نهاری - بروزن هزاری بمعنی نهاره باشد که طعامی اندک است و بدان ناشتا کنند۔

نهاریدن - بفتح اول مصدر نهار ست که چیزی خوردن اندک باشد و بکسر اول بمعنی گداختن و کاهش بدن از ترسیدن و اندوه و اهمه کردن و باین معنی بفتح اول هم آمده است۔

نهاز - بضم اول بر وزن گداز بز و گوسفندے راگویند که پیش پیش گلهٔ گوسفندان براه رود و بعربی کراز خوانند و بطریق استعاره بر سرداران و پیشوایان قوم اطلاق کنند و باین معنی بفتح اول هم آمده است و بکسر اول بمعنی ترس و بیم باشد و امر بترسیدن و واهمه کردن هم هست -

نهازید - یعنی ترسید و واهمه کرد -

نهازیدن - بمعنی ترسیدن و واهمه کردن و بیم بردن باشد -

نهازیده - ترسیده و واهمه کرده را گویند -

نهال - بکسر اول بر وزن وصال درخت موزون نورسته و نونشانده را گویند و بمعنی بستر و نهالی و توشک هم آمده است و بمعنی شکار هم هست چه شکارگاه را نهالگاه نیز گویند -

نهالگاه - بر وزن و معنی شکارگاه باشد و کمینگاه صیاد را نیز گویند -

نهالگه - بر وزن و معنی شکارگه باشد که مخفف شکارگاه و کمینگاه است -

نهاله - بکسر اول بر وزن پیاله درخت موزون نورسته باشد و شاخهاے درختے را نیز گویند که صیادان بر سر آن جامهای کهنه بر بندند و بر یک جانب دام بر زمین فرو برند تا جانوران از آن رم کرده بجانب دام آیند و بمعنی شکار و شکارگاه و کمین گاه صیاد هم آمده است -

نهالهگاه - بکسر اول بمعنی شکارگاه و کمینگاه باشد چه نهاله بمعنی شکارگاه هم آمده است -

نهالهگه - بکسر اول و فتح کاف فارسی مخفف نهالهگاه است که شکارگاه باشد -

نهامین - بفتح اول و کسر میم بر وزن سلاطین بمعنی آهنگر باشد که عربان حداد گویند و باین معنی بحذف نون آخر هم بنظر آمده است که نهامی بر وزن تمامی باشد -

نهان پیکران - بفتح بای فارسی کنایه از فرشتگان و ملائکه باشد و جن و پری و امثال ایشان را نیز گویند -

نهانخانه - بر وزن میان خانه گنجینه و مخزنے را گویند که درمیان دو دیوار یا گوشهٔ خانه بسازند و خانهٔ را نیز گویند که در زیر زمین سازند بجهت نشستن در هواهاے گرم و بعربی حفره خوانند -

نهان دره - بفتح دال و رای بی نقطه بمعنی نهانخانه است که گنجینه و مخزن و خانهٔ زیر زمینی باشد -

نهاوند - بکسر اول و فتح واو و سکون نون و دال ابجد یعنی شهر آوند چه نه بمعنی شهر باشد و آوند ظروف و اوانی را گویند و در آن شهر بسیارے ساخته اند و بمعنی شهرستان هم آمده است بفتح اول هم هست که بر وزن دماوند باشد و آن از عراق عجم است و نوح علیه السلام بانی آن شهر بوده و آنرا نوحاوند مے گفته اند یعنی نوح تخت و نوح مسند چه بابے تخت نوح علیه السلام بوده و آوند بمعنی تخت و مسند هم آمده است و بکثرت استعمال نهاوند شده و نام شعبهٔ هم هست از موسیقی -

نهاوندی - بکسر اول بر وزن کرامندی منسوب بنهاوند را گویند و نام پردهٔ هم هست از موسیقی و این غیر از نهاوند است که شعبهٔ موسیقی باشد -

نه بام - بباے ابجد بالف کشیده و بمیم زده کنایه از نه آسمان است -

نه پایه - بباے فارسی بالف کشیده و فتح تحتانی کنایه از نه آسمان است و بمعنی منبر خطیبان هم هست که بران بالا روند و خطبه خوانند -

نه پدر - بکسر باے فارسی نه آسمان را گویند و آنها را آباے علوی خوانند و هفت کوکب را نیز باد و عقدهٔ راس و ذنب گفته اند -

نه پرده - بفتح باے فارسی و دال ابجد بمعنی اول نه پدر است که نه آسمان باشد -

نهجیر - باجیم بر وزن مهمیز بمعنی پیچیدن و پیچ و تاب باشد -

نه حجره - کنایه از نه آسمان است و نه حجره که حجرهاے حضرت ... الله علیه و آله ... بو[د] ... هست

نه خراس - باخاے نقطه دار بمعنی نه حصارست که کنایه از نه آسمان باشد-

نه خوش - بفتح اول وخاے نقطه دار وباواو معدوله وسکون شین قرشت تاک دشتی راگویند وآنرا العربی کرمة البیضا خوانند ونه خوش جهت آن گویندش که میوهٔ آن در زمستان خشک نمی شود وبیاره اش بر درخت بپیچد وخوشهٔ آن زیاده بر ده دانه نمی شود ودر اول سبز ودر آخر سرخ مے شود وگل آن لاجوردی مے باشد علت جرب وهر علتے دیگر راکه در ظاهر بدن باشد نافع ست-

نهر ایلاق - بکسر راے قرشت وفتح همزه رودخانه ایست در ایلاق که دار الملک ختا والیغورست گویند هر که دران رودخانه غسل کند چون بخواب رود البته محتلم گردد-

نه رواق - بضم اول کنایه از نه آسمان ست-

نهرواله - بفتح اول وواو بروزن هفت ساله نام اصلی گجرات ست وآن ولایتے ست در هندوستان-

نهروان - بروزن رهروان نام شهرے ومدینه ایست

نهره - بروزن بهره چیزیست که بآن روغن از دوغ جدا کنند

نه سپهر - کنایه از نه آسمان ست چه آسمان راسپهر هم میگویند-

نهستن - باسین بے نقطه بروزن گرفتن بمعنی نهادن و گذاشتن باشد واین معنی باشین نقطه دار هم آمده است چه سین وشین در فارسی بهم تبدیل مے یابند-

نهشل - بفتح اول وشین نقطه دار بروزن جدول زردک صحرائیست که شقاقل باشد-

نه شهر بالا - کنایه از نه آسمان هست-

نه صحیفهٔ گردون - بمعنی نه شهر بالاست که نه آسمان باشد-

نه طارم - بمعنی نه صحیفهٔ گردون ست که کنایه از نه فلک باشد

نه طبق - بمعنی نه طارم ست که کنایه از نه آسمان

[illegible] اول وضم ثانی ماخه [illegible]

آمده هست که پنهان کردن باشد وخلوتخانهٔ ملوک وسلاطین رانیز گویند وجاے وموضعے راهم گفته اند که درمیان دیوار کعبت ذخیره گذاشتن سازند ونام شعبهٔ هم هست از موسیقی-

نهق - بفتح اول وسکون ثانی وقاف رستنی راگویند که بپوست در آب میباشد وبعربی کرفس الماء وجرجیر الماء خوانند-

نه قصر - بمعنی نه طبق ست که کنایه از نه فلک باشد-

نه کاخ - بمعنی نه قصرست که کنایه از نه آسمان هست-

نهل - بفتح اول وسکون ثانی ولام نام یکے از مبارزان تورانی باشد-

نهمار - بفتح اول ومیم بالف کشیده بروزن رهوار بمعنی بزرگ وعظیم وبسیار وبے نهایت ووافر وبیکران وفهمه وبکبارگی باشد وبمعنی کار بزرگ وعظیم وهر چیزے بسیار عجیب بے اندازه وبمعنی مشکل ودشوار وعجب که از تعجب کردن باشد نیز آمده است وبهمین معنی بازاے نقطه دار هم هست که بروزن شهناز باشد-

نهم چرخ - بفتح جیم فارسی کنایه از فلک اعظم است که عرش باشد

نه مقرنس - کنایه از نه آسمان هست-

نهنبان - در فرهنگ جهانگیری بضم اول وثانی وباے ابجد بالف کشیده بروزن بزرگان ودر جاے دیگر بفتح اول وضم ثانی ودر نسخهٔ دیگر بکسر اول وفتح ثانی بمعنی سرپوش دیگ وطبق تنور وامثال آن باشد-

نهنبن - بضم اول وفتح ثانی بروزن شنفتن ودر جاے دیگر بفتح اول وضم ثانی ودر مؤید الفضلا بکسر اول وفتح ثانی وباے ابجد بمعنی نهنبان ست که سرپوش دیگ وطبق وسرپوش تنور باشد

نهنبیده - بکسر اول وباے ابجد بروزن ستمدیده یعنی پنهان ودفینه وهر چیز پوشیده وپنهان راگویند-

نهنج - بکسر اول وثانی وسکون ثالث وجیم جوال راگویند آن ظرفیست که از موے وپشم بافند وآرد وگندم وامثال آن دران کنند-

نهندره - بکسر اول بروزن سکندره بمعنی نهان دره آمده است

که نهانخانه و مخزن و گنجینه باشد۔

نهنگ - بر وزن پلنگ صاحب مؤید الفضلا میگوید [illegible] است و بعضی دیگر گویند جانوریست آبی بصورت سوسمار و طولش زیاده بر پانزده گز می باشد و اگر او را آفتی نرسد تا شصت گز میشود و پشت وی مانند پشت کشف باشد و در چیزی خوردن فک اعلای او حرکت می کند بر خلاف جانوران دیگر و گویند بیضه در کرانهٔ آب و در زیر ریگ نهد آنچه از آن بیضه را که آب بآن رسد بچه نهنگ شود و آنچه آنرا آب نرسد سقنقور گردد اگر پوست او را ابره و در قریه بگردانند پس بیاورند و در جای آویزند تگرگ در آن قریه نبارد اگر فتیله را از روغن او چرب کرده در کنار تالاب روشن کنند وزغها فریاد نکنند و اگر قدری از پیه او بر پیشانی قوچ جنگی مالند هر قوچی که در برابر او آید بگریزد و کنایه از تیغ و قلم باشد و عربان تمساح خوانند۔

نهنگان نیام - کنایه از شمشیرهای در غلاف است۔

نهنگ زیر خفتان - کنایه از شمشیر آبدار است۔

نهنگ سبز - بفتح سین سعفص و سکون بای ابجد و زای هوز کنایه از تیغ و شمشیر هندیست۔

نهنگ سیاه - بمعنی نهنگ زیر خفتان است که تیغ و شمشیر آبدار باشد۔

نهنگ فلک - کنایه از برج حوت است و برج سرطان را هم گفته اند۔

نهوده - بضم اول و ثانی و فتح دال ابجد بمعنی زیور و آرایش زنان است که آن سرآویز و گوشواره و سلسله و حلقهٔ بینی و گلوبند و بازوبند و دستبرنجن و انگشتر و خلخال باشد و هر هفت را نیز گویند و آن سرمه و وسمه و سرخی و سفیداب و خال و زرک و حنا باشد۔

نهور - بضم اول و واو مجهول بر وزن حضور نگاه کردن از روی قهر و غضب و خشم باشد و بمعنی نگاه و چشم هم بنظر آمده است که بعربی رؤیت و عین گویند۔

نهیب - بکسر اول بر وزن فریب بمعنی ترس و بیم باشد۔

نهید - بفتح اول و کسر ثانی بر وزن رسید ماضی نهیدن باشد یعنی غم خورد و اندیشه کرد و گذاشت و نوعی از خوردنی هم هست که از مغز حنظل و آرد ترکیب کنند۔

نهی در نواد - یعنی در سوراخ گذاری و بزبان آوری چه نواد بمعنی سوراخ و زبان باشد و کنایه از این است که معدوم سازی و بی نام و نشان گردانی۔

نهیدن - بفتح اول بر وزن رسیدن بمعنی اندیشه کردن و غم خوردن و نهادن و گذاشتن باشد و باین معنی بکسر اول هم آمده است۔

نهیو - با واو در آخر بر وزن و معنی نهیب است که ترس و بیم باشد۔

بیان بست و چهارم

در نون با یای حطی مشتمل بر یکصد و سیزده لغت و کنایت

نی - بفتح اول و سکون ثانی مخفف نای است که [illegible] و حلقوم باشد و قلم و کلک و نیشکر را نیز گویند و بکسر اول افادهٔ لای نفی میکند۔

نیا - بکسر اول و ثانی بالف کشیده بمعنی جد باشد مطلقا خواه پدر پدر و خواه پدر مادر و بمعنی برادر مادر که خالو باشد و برادر بزرگ هم بنظر آمده است و بمعنی قدر و عظمت هر چیز هم هست۔

نیابه - بفتح اول و بای ابجد بمعنی نوبت باشد و باین معنی بجای حرف اول بای ابجد هم آمده و گفته شد۔

نیارست - بفتح اول و رای قرشت و سکون سین بی نقطه و فوقانی یعنی نتوانست و از دستش نیامد۔

نیاز - بکسر اول بر وزن حجاز حاجت و احتیاج را گویند و بمعنی حاجتمند و محتاج و آرزومند هم آمده است و میل و خواهش و [illegible] محبت و تحفهٔ درویشان را نیز گویند و بمعنی قحط و غلا و [illegible] ... ست خوردن طعام هم [illegible]

و در نسخهٔ دیگر درشت در برابر همدار نوشته شده بود و هیچیک شاهد نداشتند۔

نیازارم ۔ بر فتح اول و راے قرشت بر وزن نیاسایم معروفست یعنے آزار ندهیم و بمعنی آزرده نشوم هم آمده است ۔

نیازومند ۔ بضم رابع و سکون واو بمعنی نیازمندست که محتاج و حاجتمند باشد ۔

نیازی ۔ بر وزن حجازی نام طائفه ایست از افغان و معشوق و محبوب و دوست را نیز گویند ۔

نیازیان ۔ بر وزن حجازیان بمعنی حاجتمندان باشد و کنایه از عاشقان هم هست ۔

نیازیدن ۔ بفتح اول و دال و سکون نون بمعنی قصد و آهنگ کردن و دست بطرف چیزی دراز نمودن باشد و بمعنی نیفگندن و نیند اختن و بانگ کردن و نالیدن هم آمده است ۔

نیاگان ۔ باکاف فارسی بر وزن بیابان بمعنی اجداد پدری و مادری باشد ۔

نیام ۔ بکسر اول بر وزن حسام بمعنی غلاف شمشیرست و میان و وسط تیغ و غیر تیغ را نیز گویند هر چیز که باشد و بمعنی تعویذ هم بنظر آمده است و چوب بن خیش را نیز گفته اند و آن چوبیست که برزیگران در وقت شیار کردن بدان چسبند و زور کنند تا گاو آهن بیشتر بزمین فرو رود و زمین را بیشتر بشگافد و چنبر چوبیست که بر گردن گاو زراعت گذارند ۔

نیایش ۔ بر وزن ستایش بمعنی آفریدن و تحسین و دعای باشد که از روی تضرع و زاری کنند و بمعنی مهربانی هم آمده است ۔

نیپال ۔ بر فتح اول و باے فارسی بر وزن احوال نام محلهٔ جائیست که مشک خوب از انجا آورند و بعد از مشک تبتی مشک نیپالی بهترین اقسام مشک ست ۔

نیدلان ۔ بفتح اول و لام بالف کشیده [illegible] ... که [illegible] بر مردم افتد

[illegible]

نیرا ۔ بکسر اول بر وزن گیرا بلغت ژند و پاژند آتش را گویند و بعربی نار خوانند ۔

نیرم ۔ بر فتح اول و راے بے نقطه و سکون ثانی و میم نام نریمان است که پدر سام جد رستم باشد ۔

نیرنج ۔ بکسر اول بر وزن بیرنج بمعنی مکر و حیله و سحر و افسون و طلسم و جادوئے باشد و بعضے گویند نیرنج معرب نیرنگ است ۔

نیرنگ ۔ باکاف فارسی بر وزن و معنی نیرنج ست که سحر و ساحری و افسون و افسونگری و طلسم و مکر و حیله و افسون باشد و هیولاے هر چیز را نیز گویند و انچه مرتبهٔ اول نقاشان بانگشت و زغال نقش و طرح کنند و بکشند و بفتح اول هم آمده است ۔

نیرنود ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و نون بواو کشیده و بدال زده بمعنی فکر و نظرست که اندیشه و نگریستن باشد یعنے یافتن حقیقت چیزی بفکر و خیال ۔

نیرو ۔ بکسر اول بر وزن نیکو بمعنی زور و قوت و توانائی باشد و بمعنی تقدیم هم بنظر آمده است چنانکه گویند بهر نیرو یعنی بر هر تقدیر ۔

نیرومند ۔ بمعنی توانا و خداوند زور و قوت و قدرت باشد ۔

نیریز ۔ بکسر اول و سکون آخر که زاے نقطه دار باشد نام شهریست مشهور که در ان آهنگر بسیار می باشد و نام شعبه هم هست از موسیقی ۔

نیز ۔ بکسر اول و سکون ثانی و زاے هوز بمعنی دیگرست و بعربی ایضاً گویند و بمعنی بعد ازین هم بنظر آمده است ۔

نیژ ۔ با اول بثانی کشیده و بزاے فارسی زده گیاهیست که بر درخت پیچد و بعربی عشقه گویند ۔

نیزه ۔ با ثانی مجهول و فتح زاے نقطه دار معروفست و بعربی سنان گویند و علم را هم گفته اند ۔

نیزهٔ آتشین ۔ کنایه از شعاع آفتاب است در وقت طلوع و غروب ۔

نیزهٔ ملوک ۔ کنایه از آفتاب عالمتاب است ۔

نیزهٔ خطی ۔ نوعے از نیزه باشد و بعضے گویند نیزهٔ راست باشد مانند خط مستقیم ۔

نیساری - با سین بے نقطہ بر وزن بیداری سپاہی و لشکری را گویند و این قسم دوم ست از چہار قسم طوائف انسان کہ جمشید قرار دادہ بود۔

نیسان - بفتح اول بر وزن سیلان نام ماہ ہفتم ست از سال رومیان و باران آن وقت را نیز گویند و وقت ماندن آفتاب در برج حمل و بسریانی ماہ دوم باشد از شش ماہ بہار و بمعنے نیز مانند ہم ہست چہ سان بمعنی شبہ و مانند بود و بکسر اول بمعنے خلاف و مخالفت باشد۔

نیسبہ - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و فتح باے ابجد ہر چیز ورستہ و چینۂ دیوار گلین را گویند کہ بر روے ہم گذارند۔

نیستہ - بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و فتح فوقانی بمعنے نیست باشد کہ عربان نافیش گویند۔

نیسو - بر وزن گیسو فصاد و حجام باشد و آنرا انیسو با ہمزہ گویند با تحتانی بالف کشیدہ در آخر۔

نیسوق - بفتح اول بر وزن سرطوق بلغت یونانی میوہ ایست کہ آنرا آلوچہ گویند۔

نیش - با ثانی مجہول بر وزن ریش تیزی سر ہر چیز را گویند ہمچو نیش کارد و خنجر و نیش مار و نیش عقرب و نیش دندان و امثال آن و بمعنے نشان ہم آمدہ ہست و زہر را نیز گویند و بعربی سم خوانند و نوعے از خرما ہم ہست کہ آنرا خرماے ابوجہل میگویند۔

نیشابور - با باے ابجد بر وزن ہیجاپور نام شہریست در خراسان کہ معدن فیروزہ در حدود آنست و نام شعبہ ہم ہست مشہور بہ نیشاپورک۔

نیشان - بر وزن ہیجان بمعنی نشان ہست۔

نیشک - با ثانی مجہول بر وزن کیلک دام دارو قرصندار را گویند۔

نیشکر خط - بکسر راے قرشت کنایہ از خط سبز ست آنرا نیشکر خد ہم گفتہ اند کہ بجاے طاے حطی دال ابجد باشد۔

نیشمن - بکسر اول و میم و سکون ثانی و ثالث و نون بلغت

تندو پاتندزن را گویند کہ در مقابل مرد باشد۔

نیشو - بر وزن نیکو نوعے از اقسام آلو باشد و آنرا آلوے طبری ہم مے گویند و بمعنی نشتر حجام ہم آمدہ ہست و عربان مبضع خوانند۔

نیشہ - بر وزن ریشہ بمعنی اول نیشو ست کہ آلوے طبری باشد۔

نیفہ - با ثانی مجہول بر وزن جیفہ بند ازار و شلوار و موضع گذرانیدن بند ازار و شلوار باشد و بقچہ را نیز گویند و آن پارچہ باشد مربع کہ رخت پوشیدنی وغیرہ در آن بندند و پوست شکم جانورے ہم ہست و پوستین را نیز گفتہ اند چہ نیفۂ روباہ بمعنی پوستین روباہ باشد و بمعنی روباہ نیز بنظر آمدہ ہست چنانکہ نیفہ را پوستین گفتہ اند و از آن روباہ خواستہ اند واللہ اعلم۔

نیل - بر وزن فیل حشیشے باشد و عصارۂ آنرا یعنی فشردۂ آنرا نیلہ گویند و بدان جامہ و امثال آن رنگ کنند و سیاہ سوختۂ را نیز گفتہ اند کہ بجہت چشم زخم بر بناگوش و پیشانی اطفال کشند۔

نیلپر - بفتح باے فارسی بر وزن بے ہنر بمعنی نیلوفرست و آن گلے باشد معروف و بعضے گل کبودی را گویند کہ بیارۂ آن بر درخت پیچیدہ بالا رود و آن نوعے از نیلوفر باشد و بعربی قاتل النحل گویند بسکون حاے بے نقطہ۔

نیلج - بر وزن ایرج معرب نیلہ ہست کہ بہ نیل مشہورست و بدان چیزہا رنگ کنند۔

نیل خم آسمان - کنایہ از نحوست آسمانی ہست۔

نیلفر - با فا بر وزن و معنی نیلپرست کہ مخفف نیلوفر باشد و آن گلے ست معروف و مشہور۔

نیل فلک - بمعنی نیل خم آسمان ست کہ کنایہ از نحوست فلک باشد و سیاہی آسمان را نیز گویند۔

نیلک - بر وزن کیلک مصغر نیل ست و گرفتن اعضا و اندام را نیز گویند بسر دو ناخن انگشت دست چنانکہ بدرد آید

- کنایہ از سبزہ رو باشد

نیلگون خیام - باخاے نقطه دار بمعنی نیلگون پرده است که کنایه از آسمانها باشد-

نیلگون وطا - بکسر واو بمعنی نیلگون خیام ست که کنایه از آسمانها باشد-

نیلوپر - بابا ے فارسی بروزن و معنی نیلوفر ست و آن گلے باشد معروف گویند که با آفتاب از آب سر برمی آورد و باز با آفتاب فرو میرود و گویند مرغے بوقت فرو رفتن نیلوفر درمیان نیلوفر در می آید و صباح که نیلوفر از آب برمی آید دهان می کشاید آن مرغ می پرد و میرود و شب از آب هیچ زحمت نمی کشد-

نیلوبرگ - بسکون کاف فارسی بمعنی نیلوفر ست که گلے باشد معروف-

نیلوپل - بالام بروزن و معنی نیلوپرست-

نیلوفل - بافا بروزن و معنی نیلوپل ست که گلی باشد معروف

نیله - بروزن حیله عصاره و فشارۀ نیل را گویند و نیلج معرب آنست و بمعنی کبود هم هست و آن رنگے باشد معروف و بیشتر بر اسپ واستر اطلاق کرده اند-

نیلی بحر - کنایه از آسمان ست-

نیلی پرده - بمعنی نیلی بحر ست که کنایه از آسمان باشد-

نیلی حقه - بمعنی نیلی پرده هست که کنایه از آسمان باشد-

نیلی دوائر - بفتح دال ابجد کنایه از آسمانها ست-

نیم - بروزن سیم معروف ست که نصف باشد و نام درختے است در هندوستان که برگ آن زخم را نافع است-

نیماد - بروزن بیداد بمعنی تمیز ست و آن قوتے باشد که فرق میان حق و باطل باو میسر شود-

نیم اشکنی - بکسر همزه و سکون شین نقطه دار و فتح کاف و نون بتحتانی کشیده نام حلوائیست که به نیم شکری شهرت دارد-

نیم ترک - بفتح فوقانی و سکون راے بے نقطه و کاف کلاه خود را گویند و آن کلاهے باشد از آهن که بر سر نهند-

نیم تن - بفتح فوقانی و سکون نون نیم تنه و از خالق را گویند-

نیم چرخ - بفتح جیم فارسی و سکون راے بے نقطه و خاے نقطه دار کمان تخش را گویند و آن نوعے از کمان ست-

نیم جوسنگ - سنگے را گویند که بوزن نیم جو باشد یا مقدارے که بوزن نیم جو باشد-

نیمچه - بفتح جیم فارسی جامه و بالا پوش کوتاه باشد و شمشیر و تفنگ کوتاه را هم گویند-

نیم خانۀ مینا - کنایه از آسمان ست-

نیم خایه - باخاے نقطه دار بروزن بیلپایه گنبد و گنبذ را گویند و کنایه از آسمان ظاهر ست که نصف آسمان باشد-

نیم دست - بفتح دال ابجد بروزن نیم بست مسند کوچک را مے گویند چه دست بمعنی صدر و مسند عالی باشد-

نیم دینار و نیمۀ دینار - کنایه از لب معشوق ست-

نیم راست - باراے بے نقطه بالف کشیده و بسین سعفص و تاے قرشت زده نام پرده ایست از موسیقی-

نیم روخاکی - بکسر میم در اصطلاح یک طرف روے را بر زمین گذاشتن باشد-

نیم روز - معروف ست یعنی نصف روز و آن رسیدن آفتاب ست بر دائرۀ نصف النهار و ولایت سیستان را نیز گویند باین سبب که چون سلیمان علیه السّلام بآنجا رسید زمین آن زیر آب بود دیوان را فرمود تا خاک بریزند در نیم روز پر خاکش کردند و بعضے گویند خسرو چین آنجا را تا نیم روز لشکرگاه کرده بود و وجوهات دیگر نیز دارد و نام پرده ایست از موسیقی و نام لحن ایست و نهم ست از سی لحن باربد-

نیم سفته - معروف ست که نیم سوراخ کرده شده باشد و کنایه از سخن ناتمام و سربسته هم هست و تراوش اندک انیز گویند-

نیم شکری - نام حلوائیست مشهور به نمشکری-

نیموق و نیموقا - باقاف بلغت یونانی نیلوفر را گویند و آن گلے ست معروف-

نیم کاره - باکاف بروزن شیرخواره بمعنی شاگرد باشد و مزدور را نیز گویند و هر چیز ناتمام را هم گفته اند -

نیم لنگ - بکسر لام و سکون نون و کاف فارسی قربان را گویند و آن جائے باشد که کمان را در ان گذارند و بر کمر بندند و بعضے ترکش و تیردان را نیز گفته اند و بمعنی کمان هم بنظر آمده است و یک عدل بار را نیز گویند که نیمهٔ خروار باشد و بمعنے خوب و خوش و زیبا هم هست -

نیمور - بروزن طیفور آلت تناسل را گویند -

نیمه - بروزن هیمه نصف هر چیز را گویند و برقع را نیز گفته اند و آن چیزیست که بر روے پوشند -

نیم هلال - بکسر کنایه از لب معشوق ست -

نیناد - با اول بثانی رسیده و نون بالف کشیده و بدال زده بمعنی صبر باشد و آن مقاومت نفس ست با هوا -

نینوسے - بضم نون دوم بروزن بے سوے بفرسنگ قدیم نام قصبهٔ موصل باشد و نام شهرے که یونس علیه السلام آنجا بجهت دعوت کردن مردم آن شهر رفته بود و وقوع لطن با هی در انجا باشد و بمعنی کره دسکه هم هست که بعربی زبده خوانند و با تحتانی هم بنظر آمده است که بروزن لیمو باشد -

نے نهاوندی - نام دوائیست که عربان قصب الذریره خوانند و آن نے باریکے ست مانند قلم و باریکتر از قلم و آن تیره رنگ و تلخ مے باشد معده و جگر را نافع است -

نینیا - بکسر هر دو نون بروزن کیمیا بلغت سریانی نانخواه را گویند و آن تخمیست که بر روے خمیر نان پاشند و اجوائن همان است -

نیو - بکسر اول و ثانی مجهول بروزن دیو بمعنی پهلوان و شجاع و دلیر و مردانه و دلاور و بهادر باشد و بمعنی ناودان هم آمده است و بکسر اول و ضم ثانی نوعے از داحینی باشد که بعربی قرفه خوانند و بفتح اول و ضم ثانی بمعنی راست باشد که نقیض کج است -

نیواد - بروزن بیماد بمعنی شجاعت باشد و آن حالتیست که بسبب آن مردم قوی دل شوند -

نیوار - بروزن دیوار مابین زمین و آسمان را گویند و بعربی جو خوانند -

نیواره - با ثانی مجهول بروزن بیچاره چوبے باشد که خمیر نان را بدان پهن سازند -

نیوباریدن - بفتح اول و ثانی بمعنی نه انباشتن و پر نکردن و فرو نبردن و نیفگندن باشد چه اوباریدن بمعنی فرو بردن و پر کردن و انباشتن و افگندن ست و مذکور شد که هر گاه نون مفتوحه بر سر کلمهٔ که همزه داشته باشد بیاورند آن نون بمعنی لاے نفی ست و آن همزه بیاے حطی تبدیل مے یابد -

نیوتش - بکسر اول و فتح تاے قرشت بروزن پیشکش جماع و مجامعت را گویند -

نیوتور - با تاے قرشت بروزن فیل زور بمعنی کبر و غرور باشد و آن بزرگ داشتن ست نفس خود را و دیگران را خرد شمردن -

نیور - بروزن زیور بمعنی کائنات باشد و کائنات در لغت بمعنی حاصلات ست یعنی آنچه در عالم حاصل شود -

نیوراد - با راے قرشت بروزن دیوزاد بمعنی انتظام باشد و آن حالتیست مر نفس را که تقدیر و ترتیب امور میکند -

نیور نیوار - بکسر راے بے نقطه در چهارم بمعنی کائنات جو است یعنی چیزهائے که در مابین زمین و آسمان بهم میرسند همچو قوس قزح و شهب نیازک و ذوات الاذناب و برف و باران و مانند آن چه نیور بمعنی کائنات و نیوار بمعنی جو باشد -

نیوساد - بکسر اول و سین بے نقطه بالف کشیده و بدال زده بمعنی پاینده و بے زوال ست و در عربی بقاء بالله خوانند -

نیوسوم - با سین بے نقطه بروزن رنگ بوم شره و حرص [illegible] چیزے خوردن -

بضم ثانی و سکو[illegible] ث و شین قرشت

امر شنیدن باشد یعنی گوش کن و بشنو و شنونده را نیز گویند که فاعل شنیدن است۔

نیوشا ۔ بکسر اول و شین بالف کشیده بمعنی شنوا باشد که شنونده است و فهم کننده و یادگیرنده را نیز گویند۔

نیوشند ۔ بروزن فروزد بلغت زند و پازند بمعنی آموزد و یادگیرد باشد که از آموختن و یادگرفتن است و در فارسی بمعنے گوش کند و بشنود۔

نیوشنده ۔ بکسر اول بروزن فروزنده گوش کننده و شنونده را گویند۔

نیوشه ۔ بکسر اول و فتح شین نقطه دار گوش فرا داشتن باشد بحدیثے و آن کسے را گویند که چون دو شخص باهم آهسته حرف زنند او بجهت شنیدن گوش خود دراز کند یا از پس دیوار و از پس پرده و امثال آن گوش اندازد تا سخن ایشان را بشنود و بجائے که نباید گفت بگوید و این معنی را بعربی استراق سمع خوانند۔

نیوشیدن ۔ بکسر اول بروزن نکوهیدن بمعنی شنیدن و گوش کردن باشد و بمعنی جستن و طلبیدن و تفحص و تجسس نمودن هم آمده است۔

نیوند ۔ بکسر اول بروزن ریوند بمعنی فهم باشد و آن حصول معانی ست مر نفس انسانی را و دوائے هم هست که آنرا حرمل عامی گویند و آن نوعے از سداب کوهیست۔

نیوند مریم ۔ نوعے از حرمل ست که هزار اسفند باشد و بعربی حب المحلب خوانند بکسر میم و سکون حاے بے نقطه۔

نیوه ۔ با تانی مجهول بروزن لیوه بمعنی ناله و افغان و خروش و گریه و نوحه باشد۔

نیوه چمینه ۔ بفتح جیم فارسی بروزن میوه شبینه بمعنی خلع باشد و آن خلعتے ست مر نفس انسانی را که باختیار خود هرگاه خواهد از بدن عنصری جدا شود و باز هر وقت که خواهد بتن پیوندد۔

گفتار بست و ششم

از کتاب برهان قاطع در حرف واو با حروف تهجی مستمل بر نوزده بیان و محتوی بر سیصد و سی و سه لغت و کنایت

بیان اول

در واو با الف مشتمل بر هفتاد و شش لغت و کنایت

وا ۔ بمعنی آش ست همچو ماست وا یعنی آش ماست و بعربی باج مے گویند و بمعنی باز هم هست چنانکه گویند وا نگوئی یعنے باز نگوئی و وا گفت یعنی باز گفت و گاهے بجاے با گفته میشود چنانکه گویند وا تو میگویم یعنی با تو میگویم و مخفف وای هم هست و آن کلمه ایست که مردم مریض و بیمار در زمان شدت مرض آن ادا کنند و گاهے در محل تاسف خوردن [illegible] هم [illegible] باشد و این کلمه را اگر [illegible] چنانکه گویند در را وا کن یعنی در بکشاے و بمعنی رجعت هم هست چه هرگاه گویند واده مراد آن باشد که پس بده و بمعنی دور هم بنظر آمده است که نقیض نزدیک باشد۔

وابا ۔ بروزن بابا قوت فهم را گویند۔

وابردن ۔ بفتح باے ابجد بروزن واکردن بهن کردن خمیر نان باشد بجهت لواش پختن۔

وات ۔ با اول ثانی کشیده و بفوقانی زده بمعنی حرف و سخن باشد و بمعنی پوستین هم هست۔

واتر ۔ بفتح فوقانی بروزن مادر بمعنی دورتر باشد چنانکه گویند

با چیزے واتر نهادن یعنی با داد و ترک گذاشت۔

واتگر - با تاے قرشت بروزن داوگر بمعنی سخنور و شاعر و قصه خوان باشد و پوستین دوز را نیز گویند و نام رودخانه هم هست۔

واج - بروزن باج امر بگفتن باشد یعنی بگو و بعربی قل مے گویند۔

واجار - بروزن و معنی بازار ست که عربان سوق مے گویند۔

واجد - بروزن ماجد بلغت اهل یمن لباب را گویند که عشقه و عشق پیچان باشد و در عربی یابنده و باقی را گویند۔

واچیدن - با جیم فارسی بروزن پاشیدن بمعنی چیدن از روی دور کردن و ریختن لباس شطرنج و دانه بمنقار چیدن مرغ و بدست برچیدن چیزے را۔

واخ - با خاے نقطه دار بروزن کاخ بمعنی یقین ست که در برابر گمان باشد و کلمه ایست که چون از دیدن و شنیدن چیزے خوب طبع را خوش آید و یا لذت یافتن از چیزے بر زبان رانند و در محل انتعاش طبیعت بطریق تحسین تکرار کنند و گویند بمعنی راست و درست هم بنظر آمده است۔

واخیدن - با خاے نقطه دار بروزن نادیدن بمعنی از هم جدا کردن و جدائی نمودن باشد۔

واخیده - با خاے تحتانی بروزن نادیده پشم و پنبه برزده و حلاجی کرده را گویند و بمعنی از هم جدا کرده هم هست۔

واد - بروزن و معنی باد ست که بعربی ریح گویند چه در فارسی با دو واو بهم تبدیل مے یابند و بمعنی پسر هم آمده است که بمقابل دختر باشد۔

وادرنگ - با ثالث بالف کشیده و فتح راے بے نقطه و سکون نون و کاف فارسی ترنج را گویند و آن میوه ایست معروف که پوست آنرا مربا سازند۔

واده - بروزن ساده بمعنی اصل و بنیاد و اداة هر چیزے باشد و خروشیدن بجوش و سقائی را نیز گویند۔

وادیاب - بکسر ثالث بروزن فاریاب بمعنی باطل گشته و ناچیز شده باشد۔

وادیان - بروزن و معنی بادیان ست که رازیانه باشد چه در فارسی با دو واو بهم تبدیل مے یابند۔

وادی ایمن - وادی مقدس را گویند و آن بیابانے و صحرائیست که در آنجا نداے حق سبحانه و تعالی بموسی علیه السلام رسید۔

وادیج - بروزن و معنی بادیج ست و آن آستینے باشد که از بارچه سفید و آبی وغیره قلبی آجیده کنند و شاطران و پیاده روان مانند ساق چاقشور برپاے کشند و جفت و چوب بندی را نیز گویند که تاک انگور را بر بالاے آن اندازند و جائے را نیز گویند از تاک که انگور از آن رود و جائے که انگور از آن آویزند و بعضی خمی را گفته اند که انگور در آن ریزند بجهت سرکه شدن۔

وادی عروس - نام وادئی ست یعنی بیابانیست در راه کعبه۔

وار - بسکون راے قرشت بمعنی شبه و مانند و نظیر باشد و صاحب و خداوند و رسم و عادت را نیز گفته اند و بمعنی بار هم هست که کرت و مرتبه باشد چنانکه گویند یک وار و دو وار یعنی یک مرتبه و دو مرتبه و بمعنی بسیار و مکرر هم هست چنانکه وارها گفته ایم یعنی بارها و بسیار و مکرر گفته ایم و بار شتر و خر را نیز گویند همچو خرواره گندم و شترواری جو و بمعنی مقدار هم آمده است همچو یک جامه وار و یک کلاه وار یعنی بمقدار یک جامه و یک کلاه و بمعنی لیاقت هم گفته اند همچو شاهوار و گوشوار یعنی لائق پادشاه و لائق گوش و بمعنی مهر و محبت هم بنظر آمده است و در ترکی بمعنی هست باشد که نقیض نیست ست و امر برفتن هم هست یعنی برو۔

وارث داود - کنایه از سلیمان علیه السّلام ست۔

وارخد - بفتح ثالث و سکون خاے نقطه دار و دال بی نقطه مردم کاهل و تنبل را گویند۔

واردن - بفتح دال ابجد بروزن خارکن چوبیست که دو سر آن ... باریک و میان آن گنده می باشد و خمیر نان را بدان پهن و تنک سازند و نون بروزن ... بدامی گویند۔

واغ - بثالث بروزن فاغ بمعنی برغ ست وآن بندی باشد که در پیش آب از چوب وگل بندند وتحیم را نیز گویند وآن چیزی باشد که طلا ونقره وامثال آن را بدان پیوند کنند وبضم ثالث وفتح ثالث هم آمده است وچوب بندی وجفت انگور را نیز گفته اند۔

وارن - بفتح ثالث بروزن قارن آرنج را گویند که بندگاه ساعد وباز دست وبعربی مرفق خوانند وبکسر ثالث هم باین معنی ست وبضم ثالث مخفف وارون ست که بازگونه باشد وبعربی عکس گویند۔

وارنج - بروزن ومعنی آرنج ست که بندگاه میان ساعد وبازو باشد وعربان مرفق گویند۔

وارون - بروزن قارون معروف ست که بازگونه وبرگشته باشد وعربان عکس وقلب خوانند وبمعنی بدبخت وبداختر ونحس ونامبارک هم گفته اند۔

وارونه - بفتح نون در آخر بمعنی برگشته وبازگونه ومعکوس ومقلوب باشد وبدبخت وشوم ونامبارک را نیز گویند۔

واره - بروزن چاره بمعنی وار ست که شبه ومانند ورسم وعادت وکرت ونوبت ومرتبه وبسیار ومقدار وخداوند وصاحب باشد وبمعنی فصل وموسم نیز آمده است۔

واری - بروزن کاری بمعنی همچو باشد چنانکه گویند گل واری یعنی همچو گل ونبات واری یعنی همچو نبات لیکن بدون ترکیب گفته نمی شود وگاهی واریه هم میگویند بروزن پارینه وهمین معنی دارد۔

واژ - بسکون زای فارسی بمعنی باج ست وآن زری باشد که پادشاه زبردست از پادشاه زیردست میگیرد۔

واژغ - بفتح زای فارسی وسکون غین نقطه دار آنچه از درخت خرما ببرند وبضم اول نیز درست ست وباین معنی بازای هوز هم گفته اند وآنچه بدان تاک انگور را ببندند وباین معنی بارای قرشت هم بنظر آمده است۔

واژگون - بزای فارسی بروزن ومعنی [illegible] است که برگشته ووارونه وشوم ونامبا[رک]

واژگونه - بروزن ومعنی بازگونه است که برگشته ومعکوس ومقلوب ونامبارک باشد۔

وازنیج - بازای هوز ونون بروزن مانیج ریسمانی را گویند که در ایام جشن وعیدها از جایی آویزند وبران نشسته در هوا آیند وروند۔

واژون - بزای فارسی بروزن ومعنی وارون است که برگردیده وعکس وقلب باشد۔

واژونه - بزای فارسی مخفف واژگونه است که بمعنی برگشته ومعکوس ومقلوب ونامبارک باشد۔

واژه - بفتح زای فارسی بلغت ژند وپاژند بمعنی کلمه باشد که لفظ ست وآن از دو حرف یا زیاده مرکب میشود۔

واژیان - بزای فارسی ویای حطی بروزن آسمان بمعنی خاصان وخاصگان وبزرگان باشد۔

واس - بروزن داس خوشه گندم را گویند۔

واسطهٔ عقد نجوم - بکسر عین بی نقطه کنایه از آفتاب عالمتاب ست

واشامه - با اول وشین نقطه دار بالف کشیده ومیم مفتوح بمعنی ردپاک ومعجری باشد که زنان بر سر اندازند۔

واشکرده - بسکون شین نقطه دار بروزن کارکرده بمعنی چست وچابک وساخته وپرداخته باشد۔

واشنگ - بکسر شین نقطه دار وسکون نون وکاف فارسی چوبک زن را گویند که پاسبان ومهتر پاسبانان باشد۔

واشه - بروزن ومعنی باشه است وآن پرنده‌ای باشد مانند باز لیکن از باز کوچکتر ست۔

واف - بروزن قاف بلبل را گویند وبعربی عندلیب خوانند وبمعنی خواننده هم آمده است۔

واق - بروزن طاق درختی ست که صبح بهار وشام خزان کند وبعضی بیشه وجنگلی را گفته اند که آن درخت در آنجا می باشد وگویند ثمر وبار آن درخت بصورت آدمی وحیوانات دیگر باشد وسخن کند وگویند در آنجا کوهیست معدن طلا ونقره

و بوزینگان در آن کوه بسیار باشد و آنرا اقواق و وقواق هم
میگویند و نام پرنده هم هست و وزق و غوک را نیز گفته اند و بعضی
گویند صدای وزق است.

واک - بسکون کاف پرنده ایست کبود رنگ و اکثر در کنارهای
آب نشیند و معرب آن واق است.

وال - بروزن و معنی بال است که نوعی از ماهی بزرگ
باشد و نام رودخانه هم هست که آن ماهی در آن
رودخانه می باشد.

والا - بروزن و معنی بالا است که قد و قامت و بلندی
قدر و مرتبه و رفعت باشد و نوعی از بافته ابریشمی هم هست
که بیشتر زنان پوشند.

والاد - بسکون دال بروزن آباد بمعنی سقف و پوشش خانه
باشد و قالب و کالبد طاق و گنبد را نیز گویند و عمارت گلین
و عمارت رنگین نقاشی کرده را هم میگویند و بعضی دیوار
را گفته اند که از خشت پخته و سنگ سازند و بعضی دیگر هر چیزی
چینه دیوار گلین را گویند که بر بالای هم گذارند و گلی را نیز
گفته اند که در عمارت کردن بکار برند و بمعنی پی و بنیاد دیوار
هم آمده است.

والادگر - بفتح کاف فارسی و سکون رای قرشت بنا و
عمارت کننده را گویند و بعضی دیوار سازنده را گفته اند
و آن شخصی باشد که دیوار گلی را چینه چینه بر بالای هم گذارد
و در العربی با ها حطی خوانند بکسر رای بی نقطه و یای مشدد
بالف کشیده و صاد بی نقطه.

والان - بروزن نالان ادیان را گویند که رازیانه باشد.

والانه - بروزن کاشانه ریش و جراحت را گویند.

والغونه - با غین نقطه دار بروزن واگونه سرخی و غازه
زنان را گویند و بعضی سرخی و سپیدی آمیخته را گفته اند.

والوچانیدن - با جیم فارسی بروزن [illegible] بمعنی
[illegible] کردن باشد یعنی گفتگو [illegible]

آن شخص و اگفتن.

واله - بفتح ثالث و خفای ها بروزن لاله بمعنی دوم والاست
که نوعی از بافته ابریشمی باشد و خشینه سفید را نیز گویند و آن
پارچه ایست سپید خودرنگ که آنرا اسفید نکرده باشند و بعضی گویند
سپید بافته شده باشد و بمعنی سراب هم هست و آن چیزی
باشد که در صحراها از دور آب نماید و بمعنی زاری کردن و [illegible]
نمودن در کارها نیز آمده است و بکسر لام و ظهور ها در عربی
حیران و بیخود و سرگشته از افراط عشق و محبت را گویند.

والیس - با یای تحتانی کشیده و بسین بی نقطه زده
نام حکیمی است که انیس و جلیس اسکندر بوده.

والی سپهر پنجم - کنایه از کوکب مریخ است که والی و در آسمان
پنجمست باشد.

وام - بروزن لام بمعنی قرض و دین است و رنگ و لون
و شبه و مانند را نیز گویند و بمعنی دوم را اکثر رنگ لون و شبه
مانند باشد بدان ترکیب استعمال نکرده اند.

وامران - بکسر ثالث بروزن حاضران گیاهیست که
از ملک چین آورند و مامیران هم گویند نقش سفیدی ناخن
و سفیدی چشم را زائل کند.

وام زمین - کنایه از ذره خاکیست که در وجود آدمی
مرکب است چه این بمنزله قرضیست آدمی را از زمین.

وامق - بروزن عاشق نام عاشق عذرا است و قصه
وامق و عذرا مشهور است و یکی از اصطلاحات بازی
نرد هم هست و آن داوی باشد که بیازده کشند.

وامی - بروزن جامی قرض دار و درمانده و عاجز را گویند.

وان - بروزن کان نام شهریست از ولایت شهر وان [illegible]
و شبه و مانند و نظیر را نیز گویند و بمعنی نگهبان و نگاهدارنده
و حارس و محافظت کننده هم هست [illegible]
[illegible] و امثال آن لیکن بدان ترکیب [illegible]
[illegible]

وانگوشتن - با کاف و نون دیگر و تاے قرشت بروزن آرزو شکن بلغت زند و پازند بمعنی گرفتن باشد۔
واسے - بروزن لاسے چاہے را گویند کہ زینہ پایہا ازان ساختہ باشند تا باسانی بتہ رفتہ آب بردارند و بمعنی گمراہ نیز آمدہ است و لفظے باشد کہ در محل آزارے و دردے و غمے بر زبان آید و بمعنی اول وای بروزن نای ہم دیدہ شدہ است۔
وایا - با تحتانی بالف کشیدہ بمعنی مراد و مقصد و حاجت و ضروری باشد و بمعنی گشادہ ہم آمدہ است۔
وایا واسے - با دو بالف کشیدہ و تحتانی زدہ شور و غوغاے واقعہ زدگان را گویند۔
وایج - بروزن خارج چوب بندی و جفتی را گویند کہ بجہت تاک انگور سازند۔
وایست - بکسر ثالث و سکون سین بے نقطہ و فوقانی بمعنی وایا باشد کہ حاجت و مراد و مقصد و ضروری است۔
وایہ - بروزن سایہ بمعنی وایست باشد کہ ضروری و حاجت و مراد و مطلوب است۔
وایج - بروزن بایج بمعنی وایج است کہ جفت و چوب بندی تاک انگور باشد۔

بیان دوم

در واو با باے ابجد مشتمل بر سہ لغت

وباسک - با سین بے نقطہ بروزن آتابک خمیازہ و دہان درہ را گویند و بعربی تثاؤب خوانند۔
وبر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت جانوریست شبیہ بگربہ کبود لیکن دم ندارد و از پوستش پوستین سازند و در عربی بمعنی پشم باشد مطلقاً اعم از پشم گوسفند و پشم شتر و غیر آن و نام رستمی ہم ہست۔
وبدک - با با و دال [illegible]
[illegible]

بیا[illegible]

در واو با تاے قرشت مشتمل بر چہار لغت

وت - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی پوستین باشد۔
وتک - بفتح اول و ثانی و سکون کاف نام مرغیست از تیہو کوچکتر و خوش خط و خال می باشد و بعربی سلوی و بترکی بلدرچین گویند۔
وتگر - بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی مفتوح براے بے نقطہ زدہ پوستین دوز را گویند چہ وت بمعنی پوستین باشد۔
وتگشر - بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و زاے فارسی دانہ و تخم انگور را گویند۔

بیان چہارم

در واو با جیم ابجد مشتمل بر پنج لغت و کنایت

وجارش - بکسر اول بروزن سفارش بلغت زند و پازند بمعنی گدازش و کاہیدن و ضعیف و لاغر شدن باشد۔
وجر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت بمعنی فتوی باشد و معنی آن را در کتب اللغت دستور حاکم شرع در مسئلۂ شرعی نوشتہ بودند و باین معنی با جیم فارسی ہم آمدہ است۔
وجرگر - بفتح کاف فارسی و سکون راے قرشت مفتی و فتوی دہندہ را گویند چہ وجر بمعنی فتوی آمدہ است۔
وجنگ - بروزن لفنگ منقار مرغان را گویند۔
وجود سار معادل - کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔

بیان پنجم

در واو با جیم فارسی مشتمل بر دو لغت

وچر - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت بمعنی فتوی باشد و آن دستور حاکم شرع است در مسائل شرعی۔
وچرگر - بفتح اول و ثانی و کاف فارسی بروزن قلندر بمعنی مفتی و فتوی دہندہ باشد چہ وچر بمعنی فتوی آمدہ است و پیغمبر و رسول را نیز گویند۔

بیان ششم

در واو با خاے نقطہ دار مشتمل بر دہ لغت

[illegible] - بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت بمعنی جا و مقام

و دکان باشد۔

وخش ۔ بفتح اول و ثانی و سکون شین قرشت مرضے و علتے است کہ در دست و پاے اسپ و خر بہم میرسد و بدان سبب لنگ میشوند و آنرا ارفہ ۔ وش ۔ ہم میگویند و بفتح اول و سکون ثانی نام شہریست از ولایت بدخشان و ختلان و بمعنی آغاز و ابتدا ہم بنظر آمدہ است۔

وخشت ۔ بفتح اول و ثالث و سکون ثانی و فوقانی نام روز چہارم ست از خمسۂ مسترقۂ قدیم۔

وخشور ۔ بفتح اول بروزن دستور پیغمبر و رسول را گویند و بضم اول ہم آمدہ است۔

وخشور بند ۔ بفتح اول و باے فارسی بروزن رنجور مند بمعنے شریعت باشد یعنی شرعے کہ پیغمبران قرار دہند و با باے ابجد ہم درست است۔

وخشور نہاد ۔ بکسر نون و ہاے بالف کشیدہ و بدال زدہ بمعنی وخشور بند ست کہ شریعت پیغمبران باشد۔

وخشی ۔ بروزن وحشی نام جامہ ایست خوش قماش و لطیف۔

وخشیرک ۔ بفتح اول و سکون ثانی و ثالث بتحتانی کشیدہ و راے بے نقطہ مفتوح بکاف زدہ در منہ خراسانی باشد مشہور بدرمنۂ ترکی و معرب آن وخشیرق است۔

وخشینہ ۔ بروزن پشمینہ نام مرغیست سفید کہ در بہار پیدا میشود و در باغہا مے باشد و ہر چیز سفید را نیز گویند و سفیدۂ صبح را ہم گفتہ اند و بمعنی اول بجاے نون شین نقطہ دار ہم بنظر آمدہ است۔

وخ وخ ۔ بفتح ہر دو واو و سکون ہر دو خا کلمہ ایست از توابع و آنرا در محل انتعاش طبیعت و در وقت دیدن و شنیدن چیزے کہ طبع را خوش آید بگویند۔

بیان ہفتم

در واو با دال ابجد مشتمل بر چہار لغت

ود ۔ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رد است کہ حلیم عاقل و دانشمند باشد و بمعنی گرم ہم بنظر آمدہ است کہ در مقابل سرد است۔

وداغ ۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بغین نقطہ دار زدہ آتش را گویند و بعربی نار خوانند۔

ودخین ۔ با خاے نقطہ دار بروزن پروین جانوریست آبی و دندان دار و گردنے دارد باریک و دراز و پیوستہ در آبہاے شور و ناصاف و تیرہ مے باشد گویند نابیناست و چشم ندارد و بہندی بولو میگویندش۔

ودع ۔ بفتح اول و ثانی و سکون عین بے نقطہ سفیدہ مہرہ را گویند و آن نوعے از صدف است کہ عوام گوش ماہی میگویند و بعضے گفتہ اند کہ مہرہ ایست سفید و از دریا بر مے آید و آنرا بفارسی کجک می خوانند و توتیاے اکبر ہمان است آن را بسوزند و در دواہاے چشم بکار برند گویند عربی ست۔

بیان ہشتم

در واو با راے بے نقطہ مشتمل بر ہشتاد و شش لغت و کنایت

ور ۔ بفتح اول و سکون ثانی سبق و تختۂ اطفال را گویند کہ معلمان بدان تعلیم دہند چنانکہ فلانی فلانہ چیز و رسید یعنی تعلیم میدہد و درس میگوید و بمعنی گرمی و حرارت ہم آمدہ است و مخفف اگر ہم ہست چنانکہ مصرعہ ور تو باشی مرا باشد غم یعنی و اگر تو باشی و با جمیع معانی مترادف ست با بر چہ در فا با و واو ہم تبدیل مے یابد و افادہ معنی صاحب و خداوند و دارندہ ہم میکند وقتیکہ با کلمۂ ترکیب شود ہمچو دانشور و تاجور و بارور و امثال آن و بلغت ژند و پاژند سینہ را گویند کہ عربان صدر خوانند۔

ورا ۔ بروزن سرا مخفف او را باشد چنانکہ گویند مصرع ور اہین کر با چہا میکند یعنی او را ہمین و درا بدہ یعنی او را بدہ

ورارود ۔ با راے بے نقطہ و واو مجہول بروزن غم آلود ترجمۂ ما وراء النہر ست و آن ملکے ست مشہور۔

وراز ۔ بضم اول بروزن و معنی گراز ست کہ خوک نر باشد و بفتح ہم باین معنی گفتہ اند۔

ورازود - بہ فتح اول و ہمزہ بر وزن نمک سود بمعنی وراء رود است که ماوراء النہر باشد۔

وراغ - بہ فتح اول و ثانی بالف کشیدہ و بغین نقطہ دار زدہ بمعنی شعلۂ آتش و روشنی و فروغ و تابش آن باشد۔

ورام - بر وزن سلام چیزہاے سہل و سبک و کم وزن را گویند و نام شہرے باشد از ملک رے کہ بوار مین اشتہار دارد۔

وراشب - بفتح اول و ہمزہ و باے ابجد بر وزن سمندر بمعنی آنطرف و آنجانب و آنسو باشد۔

وراے پست و بلند - یعنی برتر و بالاتر از زمین و بیرون زمین و آسمان را نیز گویند کہ عالم لاہوت و عدم باشد۔

ورپوشنہ - بہ فتح اول و سکون ثانی و باے فارسی بواو کشیدہ و بشین نقطہ دار زدہ و نون مفتوح چادر و روپاک و مقنعۂ زنان باشد۔

ورپوشہ - باشین نقطہ دار بر وزن لیسکوچہ بمعنی ورپوشنہ است کہ روپاک و چادر و مقنعہ باشد۔

ورت - بہ فتح اول و سکون ثانی و تاے قرشت بمعنی برہنہ و عریان باشد و بضم اول ہم بنظر آمدہ است۔

ورتا - باتاے قرشت بر وزن فردا لغت ژند و پاژند گل را گویند و بعربی ورد خوانند۔

ورتاج - بر وزن کجواج آتش پرست و آفتاب پرست باشد و بعضے گویند گلے ست سرخ رنگ چون آفتاب بسمت الراس رسد بشگفد و آنرا اخبازی و نان کلاغ خوانند و بعضے دیگر گویند گیاہیست کہ پیوستہ در آب مے باشد و بہر طرف کہ آفتاب گردد برگہاے آن ہم مے گردد و گل نیلوفر را نیز گفتہ اند و گلی ہم ہست کہ آنرا گل آفتاب پرست میگویند۔

ورتیج - بر وزن تدریج پرندہ ایست شبیہ بہ تیہو لیکن از تیہو کوچکتر ست و آنرا بعربی سلوی و سمانی و بفارسی کرک و بترکی بلدرچین گویند و بمعنی آستان درخانہ ہم بنظر آمدہ است۔

ورج - بہ فتح اول و سکون ثانی و جیم بمعنی قدر و مرتبہ و بزرگی و شان و شوکت باشد و بمعنی کندن و برکندن و بمعنی تخت ہم ہست کہ در برابر سست ست و بکسر اول ہم آمدہ است و بکسر اول و فتح ثانی نام گیاہیست کہ آنرا اگر ترکی خوانند۔

ورخج - بہ فتح اول و ثانی و سکون خاے نقطہ دار و جیم زشت و زبون و پلید و کریہ منظر را گویند و با جیم فارسی ہم آمدہ است۔

ورخچی - بر وزن پلشتی بمعنی زشتی و زبونی و پلیدی باشد۔

ورد - بکسر اول و سکون ثانی و دال ابجد بمعنی شاگرد و مرید باشد و در عربی کار ہر روزے و دائمی و لبوے آب آیندگان و تشنگان و نوبت آب دادن شتر را گویند۔

وردان - بکسر اول و با دال ابجد بر وزن کرمان دانہاے سخت را گویند کہ از اعضاے آدمی بر می آید و بعربی ثولول مے گویند و بمعنی شاگردان و مریدان ہم ہست کہ جمع شاگرد و مرید باشد چہ ورد بمعنی شاگرد و مرید است۔

وردک - بہ فتح اول بر وزن زردک جہاز عروس را گویند یعنی اسبابے کہ با او بخانۂ شوہر برند۔

وردنہ - بہ فتح اول و ثالث و نون چوبے باشد ہر دو سر باریک و میان گندہ کہ خمیر نان را بدان پہن سازند و چوبے را نیز گویند کہ چرخ بران گردد و بعربی محور خوانند۔

وردوک - بر وزن مفلوک خانۂ را گویند کہ با چوب و علف پوشیدہ باشد و جہاز عروس را نیز گفتہ اند۔

وردوکہ - بہ فتح اول و کاف آخر بمعنی اول وردوک است کہ خانۂ علفی باشد۔

وردہ - بہ فتح اول و ثالث مطلق برج را گویند عموماً و برج کبوتر را خصوصاً۔

وردیج - باجیم ابجد بر وزن سرپیچ بمعنی دیتیج است کہ پرندۂ کوچکتر از تیہو باشد کہ عربان سلوی و ترکان بلدرچین مے گویند۔

ورز - بہ فتح اول و سکون ثانی و زاے نقطہ دار بمعنی حاصل کردن باشد و کشت و زراعت را نیز گویند و بمعنی صنعت

وحرفت وکار باشد عموماً وصنعت دباغت را گویند خصوصاً و نام رود خانهٔ ماوراء النهر هم هست و ماوراء النهر را نیز گویند و بمعنی پیاپی کارے کردن هم آمده هست و بعربی ادمان خوانند و مرز را نیز گفته اند و آن زمینے باشد که چهار طرف آن را بلند ساخته باشند و در میان آن چیزے بکارند و فاعل ورزیدن باشد همچو آب ورز که شنا کننده است و امر باین معنی هم هست

ورزاو - بروزن چرخاو گاوے را گویند که زمین بدان شیار کنند یعنی گاو زراعت -

ورزود - باراے قرشت و دال بروزن گرم سود رود خانهٔ ماوراء النهر را گویند و ماوراء النهر را نیز گفته اند که ترکستان باشد -

ورزش - بروزن لرزش بمعنی ملکه کردن و ورزیدن باشد -

ورزکار - باکاف بروزن شرمسار برزگر و زراعت کننده را گویند -

ورزگاو - گاوے را گویند که بدان زمین زراعت اشیار کنند -

ورزگن - باکاف فارسی بروزن کرگدن کوزهٔ پر آب را گویند -

ورزم - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و میم بمعنی آتش باشد که بزبان عربی نار گویند -

ورزه - بروزن هرزه بمعنی حاصل کردن و کشت و زراعت نمودن و صنعت و حرفت باشد و زراعت کننده را نیز گویند -

ورزی - بروزن درزی مزارع و زراعت کننده را گویند -

ورزیده - بروزن فهمیده کسے را گویند که مواظبت و ممارست بسیار در کارے داشته باشد و چیزے را نیز گویند که بسیار بدست کشیده باشد مانند پوست و امثال آن -

ورس - بفتح اول و سکون ثانی و سین بے نقطه بمعنی مهار باشد و آن ریسمانے و چوبے ست که در بینی شتر کنند و بند ریسمانے و رشتهٔ ریسمانے را نیز گفته اند و بفتح اول و ثانی هم درست است و در عربی گیاہے باشد زرد رنگ و آن در ولایت یمن بیشتر از جاهاے دیگر بهم میرسد گویند چون یکسال بکارند ده سال باقی ماند و نبات آن شبیه به نبات کنجد باشد و جامهٔ که از ان رنگ کنند پوشیدنش قوت بسیار دهد و آن را بعربی حص خوانند بضم خا و سکون صاد بے نقطه و رنگ زرد را نیز گویند و بضم اول و سکون ثانی ثمر و میوه و بار سرو کوهی باشد و بعربی اهل خوانند -

ورساخیدن - باخاے نقطه دار بروزن ترسانیدن بمعنی لشتن ولیسیدن باشد یعنی زبان بر چیزے مالیدن -

ورساز - بازاے نقطه دار بروزن شهناز نام جائے و مقامے و ولایتے ست و مردم ظریف و مقطع و آراسته را نیز گویند و صاحب و خداوند ساز را هم مے گویند چه ور بمعنی صاحب و خداوند هم آمده است -

ورستاد - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فوقانی بالف کشیده و بدال زده اوقات گذاری باشد که بجهت مردم نامراد و طالب علم مقرر سازند و بعربی وظیفه گویند -

ورستان - بفتح اول و ثانی و فوقانی بروزن نمکدان است پیغمبر را گویند مطلقاً از هر پیغمبر که باشد و بکسر ثانی بروزن همگنان هم هست و باین معنی باشین نقطه دار و نون هم آمده است -

ورسن - بفتح اول و ثالث بروزن مخزن بند ریسمانے و ریسمان و رسن را گویند -

ورسنگ - بفتح اول و ثالث بروزن خرچنگ بمعنی عجیب و معتبر و اعتبار باشد یعنی از هر نوع چیزے در نظر خوش نماید و آن در آدمی از تنگی حوصله و تنگ چشمی بهم میرسد و پاسنگ تراز و را هم مے گویند -

ورسیج - بروزن تدریج بمعنی آسمانه و سقف خانه باشد و بعضے آستانه و زمین خانه را نیز گفته اند و شواهدے که آورده اند نیز دلالت باین معنی میکند -

ورشان - بفتح اول و ثانی و شین نقطه دار بروزن سرطان پرنده ایست که آنرا بفارسی مرغ آلهی گویند و آن کبوتر صحرائے است و عربی ست -

ورشتاد - باشین و تاے قرشت و دال بروزن و معنی

وربادست که وظیفه و روزمره باشد۔

ورشتن ۔ با تاے قرشت بروزن قلمزن بمعنی شستن و شست وشو دادن باشد۔

ورشک ۔ بروزن چشمک پارچه و جامه و کیسه را گویند که دران دارو بندند وکنند۔

ورشان ۔ با نون بروزن نمکدان امت پیغمبر را گویند مطلقاً از هر پیغمبر که باشد۔

ورشیم ۔ بروزن تسلیم بمعنی قسم و پاره و جزو باشد چنانکه گویند ورشیم اول یعنی قسم اول و جزو اول۔

ورطوری ۔ با طاے حطی بروزن معموری گیاہے است که در کوهستانها و ریگستانها روید و جمیع مرضهاے سوداوی را نافع است و بعضے گویند نوعے از گندناے کوهیست۔

ورغ ۔ بفتح اول وسکون ثانی وغین نقطه دار بندی را گویند که از چوب و علف و خاک و گل در پیش رودخانها بندند و فروغ و روشنی را نیز گفته اند و بکسر ثانی هم آمده است و بضم اول و ثانی بمعنی تیرگی و کدورت باشد۔

ورغست ۔ با غین نقطه دار بروزن بدمست گیاہے باشد مانند سفناخ و آن بیشتر در کنارهاے جوے آب روید و در آشها کنند و خورند۔

ورفان ۔ بفتح اول و ثانی مشدد و فاے بالف کشیده و بنون زده بمعنی تشفیع و شفاعت کننده باشد یعنی درخواست کننده جرم و گناه۔

ورقا ۔ بفتح اول و قاف بروزن برپا کبوتر خاکی رنگ را گویند و گویند عربی است۔

ورق آفتاب ۔ کنایه از رخساره معشوق و محبوب باشد۔

ورق باد ۔ بکسر قاف و باے ابجد بالف کشیده و بدال زده کنایه از زبان است که عربان لسان خوانند۔

ورق گردانیدن ۔ کنایه از عوض و بدل کردن مهر و محبت باشد بقهر و کین و بازگشتن و کنایه از تغیر دادن اوضاع و اسلوب هم هست۔

ورقه ۔ بفتح اول و قاف وسکون ثانی نام عاشق گلشاه است و در عربی بمعنی کریم و خسیس هر دو آمده است۔

ورک ۔ بفتح اول و ثانی بروزن نمک نام خاریست که آنرا سوزند و آتش آن بسیار تند و تیز مے باشد خصوص براے نان پختن و بریان در تنور گذاشتن و در عربی کفل و سرین را گویند و بسکون ثانی هم در عربی تکیه کردن بر سرین باشد۔

ورکار ۔ بفتح اول بروزن پرکار هر میوه که درخت ندارد و بوته و بیاره دارد همچو خربزه و هندوانه و خیار و کدو و بادنجان و مانند آن۔

ورکاک ۔ با کاف بروزن افلاک مرغیست درنده و آنرا شیر گنجشک خوانند و بعضے گویند مرغ مردارخوار است۔

ورکتا ۔ با کاف و تاے قرشت بروزن کربلا بلغت زند و پازند استخوان را گویند۔

ورکو ۔ بفتح اول وسکون ثانی و کاف بواو مجهول کشیده نام شهریست که آن بر بالاے کوه واقع شده است و از چهار طرف آن چشمهاے آب روان است و با کاف فارسی بمعنی برگو باشد که امر بر گفتن است یعنی بگو۔

ورگوشی ۔ بروزن سرگوشی گوشواره دراز سے را گویند که تا بدوش برسد۔

ورکوه ۔ با کاف بروزن اندوه بمعنی ورکوست و آن شهرے باشد از عراق عجم مشهور بابرقوه۔

ورل ۔ بفتح اول و ثانی وسکون لام جانوریست شبیه بسقنقور و سوسمار و تفرقه میان اینها آن است که سقنقور باریک و کشیده و رنگش زرد و سفید و سیاه بهم آمیخته و پوستش نرم و املس مے باشد و از نزدیک رود نیل آورند و ورل بهن و رنگش زرد و بسرخی مائل و پوستش درشت و خشن میباشد و در همه صحراها و بیابانهاست۔

ورل ماهی ۔ با میم بروزن سحرگاهی جانوریست شبیه

بسو بسیار ہم در آب ہم در خشکی میباشد و آنرا بروی سقنقور خوانند۔

ورمال زدن - بہ فتح زاے نقطہ دار کنایہ از گریختن باشد از ترس جان۔

ورمال کردن - بہ فتح کاف بمعنی ورمال زدن باشد کہ گریختن از ترس جان ست۔

ورمالیدن - بروزن ترسانیدن بمعنی دامن بر میان زدن و پارچہ ازار و آستین جامہ را بالا کردن باشد و کنایہ از گریختن ہم ہست۔

ورماندگی - بروزن درماندگی درشکم واوجاع رودہ و احشا را گویند۔

ورمن - بہ فتح اول و میم بروزن ارزن بلغت زند و پازند بمعنے او باشد کہ ضمیر غائب ہست و بعربی ہو می گویند۔

ورنا - بہ فتح اول و سکون ثانی و نون بالف کشیدہ بمعنے جوان باشد کہ در مقابل پیر ست و بمعنی خوب و نیک ہم آمدہ است و بضم اول نیز درست ست۔

ورنامہ - بہ فتح اول و آخر بروزن و معنی سرنامہ است یعنی آنچہ بر سر کتابہا نویسند کہ بشرف مطالعہ فلان برسد و بعربی عنوان گویند۔

ورنج - بہ فتح اول و ثانی و سکون نون و جیم خداوند حرص و شرہ را گویند۔

ورنجن - با جیم بروزن قلمزن حلقہ باشد از طلا و نقرہ و امثال آن کہ زنان بر دست و پاے کنند آنچہ بر دست کنند دست ورنجن و آنچہ بر پاے کنند پاے ورنجن خوانند۔

ورنجہ - بہ فتح اول و جیم بروزن زنندہ نام مردے بودہ آلانی از مبارزان لشکر روس و آلان شہریست در ترکستان۔

ورنجین - با جیم بروزن نمدزین بمعنی ورنجن ست کہ دستینہ زنان باشد و بعربی آنرا کہ بر دست کنند سوار و آنرا کہ بر پاے کنند خلخال خوانند۔

ورنہ نہادن - آنست کہ شخصے را بکشند و در زیر خاک پنہان کنند و بر بالاے او گل و ریاحین برویانند و کنایہ از نظر غائب شدن ہم ہست۔

وروارہ - با واو در ثالث بروزن انگارہ بالاخانہ و حجرہ را گویند کہ بر بالاے حجرۂ دیگر سازند و غرفہ و چار طاق را نیز گفتہ اند۔

وروغ - بضم اول و ثالث مجہول بروزن دروغ بمعنی تیرگی و کدورت باشد و بمعنی آروغ ہم آمدہ است و آن بادے باشد پر صدا و بدبوے کہ از راہ گلو برمے آید۔

ورہمین - بہ فتح اول و ہاے ہوز بروزن سرزمین نانے باشد کہ از آرد گندم و جو بہم آمیختہ پزند و بعربی ہلیث با عین بے نقطہ و لام بروزن حدیث گویند۔

وریب - بضم اول بروزن و معنی اریب ست کہ کج و منحرف باشد و بترکی قیقاج گویند و بکسر اول ہم گفتہ اند کہ بروزن فریب باشد۔

وریز - بکسر اول بروزن ستیز صمغ درخت ارب ست و بعضے گویند اقاقیا ست و آن عصارۂ خارے باشد۔

بیان نہم

در واو با زاے نقطہ دار مشتمل بر نہ لغت

وزان - بروزن خزان بمعنی جہندہ باشد عموماً و تموج ہوا را گویند خصوصاً۔

وزرانتن - با راے قرشت و نون بروزن صفرا شکن بلغت زند و پازند بمعنی رفتن باشد کہ در مقابل آمدن است۔

وزرگ - بضم اول و ثانی بروزن و معنی بزرگ ست چہ در کلام فارسی باے ابجد و واو ہم تبدیل می یابند و بعربی عظیم گویند۔

وزغم - بہ فتح اول و ثانی و غین نقطہ دار نوعے از جلپاسہ است کہ عقرب را فرومے برد و گوشت وے زہر قاتل ست اگر در مینای شراب افتد و بمیرد آن شراب ہم زہر قاتل گردد۔

وزق - بہ فتح اول و ثانی و سکون قاف معروف است و او را غوک خوانند و بعربی ضفدع گویند۔

وزک - بہ فتح اول و ثانی و سکون کاف درخت بیدہ را گویند و آن درختے است کہ ہرگز بار ندہد و بعربی غرب خوانند۔

گویند اگر شخصے رازلو بگلو رفته باشد آب برگ آنرا گرفته بر حلق او ریزند بر آید۔

وزمه - بفتح اول و میم و سکون ثانی آخر فصل زمستان را گویند چه وزمه بادے باشد که در آخر زمستان وزد۔

وزیر - با ثالث مجهول بروزن زریر زرچوبه را گویند و با ثالث معروف در عربی بمعنی دستور باشد۔

وزیری - بروزن امیری نوعے از انجیر باشد و آن میوه ایست معروف۔

بیان دهم

در واو با زاے فارسی مشتمل بر هفت لغت

وژن - بفتح اول و ثانی بروزن چمن کثافت و نجاست را گویند۔

وژنگ - بضم اول بروزن تفنگ نوعے باشد جگری رنگ که بر بالین تیر یعنی جائے که پیکان را محکم سازند بپیچند و فراویز سنجاب جامه و زینت و آرایش پوستین که از پوست سمور و غیر آن بر دور دامن و گریبان و سرهاے آستین کنند و پیوند و پینه و وصله را نیز گویند که بر جامه دوزند و آنرا بعربی رقعه خوانند و بمعنی دوم بفتح اول هم آمده است۔

وژول - بضم اول بروزن اصول طعم و مزه شور و شوربا را گویند و بجول و استخوان شتالنگ را هم گفته اند که عربان کعب خوانند و بمعنی شور و غوغا و تقاضا هم هست۔

وژولنده - بضم اول بروزن خروشنده شور و غوغا و تقاضا کننده و برانگیزاننده بجنگ را گویند و بترکی شرباشان خوانند۔

وژولیدن - بضم اول بروزن خروشیدن بمعنی شور کردن باشد و بمعنی تقاضا نمودن و برانگیزانیدن مردم را بجنگ هم هست۔

وژوه - بفتح اول و ثانی بواو مجهول کشیده و بهاے زده چکیدن باران باشد از سقف خانه و امثال آن۔

وژه - بفتح اول و ثانی وجب را گویند و آن مقدارے باشد از دست ما بین انگشت کوچک و انگشت بزرگ و بعربی شبر خوانند۔

بیان یازدهم

در واو با سین بے نقطه مشتمل بر یازده لغت

وس - بفتح اول بروزن و معنی بس باشد چه در کلام فارسی با و واو بهم تبدیل مے یابند و در عربی حسب گویند۔

وستا - بفتح اول بروزن و معنی استاست که تفسیر ژند باشد و آن کتابیست تصنیف زردشت در احکام آتش پرستیدن و بمعنی ستایش خالق و خلق هم هست۔

وستی - بروزن مستی بمعنی شرح و ترجمه باشد چنانکه اگر گویند وستی تجرید یعنی شرح تجرید و وستی مصحف یعنی ترجمه مصحف۔

وسد - بضم اول و فتح ثانی و تشدید ثالث و سکون دال ابجد بمعنی بسد است که مرجان باشد و در کتب طبی حجر شجری نویسند چه آن از دریا مانند درخت می روید و آن برزخ است میان نبات و جماد چنانکه نخل خرما میان نبات و حیوان و بوزینه میان حیوان و انسان۔

وسکرده - بفتح اول و کاف بروزن پرورده شخصے را گویند که کارها را زود و چلد و چست کند و بکسر اول هم بایں معنی و هم شخصے چلد و چابک و توانا و صاحب قوت باشد۔

وسمه - بفتح اول و میم و سکون ثانی رستنی باشد که زنان آنرا در آب جوشانند و ابرو را بدان رنگ کنند و بعضے گفته اند برگ نیل است چه بعربی ورق النیل میگویند و بعضے دیگر گویند نوعے از خضاب است و آنرا خضاب سیاه میگویند و جمعے گفته اند رستنی است که آنرا با آب می سایند و بر ابرو مے مالند سیاه میکند و بکسر اول در عربی بمعنی داغ و نشان و داغ کردن باشد۔

وسن - بفتح اول و ثانی و سکون نون بمعنی آلوده و آلایش و آلودگی باشد و در عربی خواب سبک و مقدمهٔ خواب را گویند و بمعنی اول با شین نقطه دار هم آمده است چه در فارسی سین و شین بهم تبدیل مے یابند۔

وسناد - با نون بالف کشیده بروزن هفتاد بمعنی بسیار

وانبوه و فراوان بودن هر چیز باشد و باین معنی باشین نقطه
هم آمده است۔

وسنگ ۔ بفتح اول وثانی وسکون نون وکاف فارسی
لیمو دارو باشد و آن گیاہی ست کوہی که از درزہای سنگ
روید و گل آن بوی لیمو میکند و معرب آن وسنج است و
طبیعت آن گرم وخشک۔

وسنی ۔ بفتح اول وسکون ثانی ونون بتحتانی کشیده دو زن
که یک شوهر داشته باشند هر یک مر دیگری را وسنی باشد و بضم
اول هم آمده است۔

وسه ۔ بفتح اول وثانی چوب دستی را گویند و بمعنی قوت و
قدرت هم آمده است۔

بیان دوازدهم

در واو باشین نقطه دار مشتمل بر سی وسه لغت و کنایات

وش ۔ بفتح اول وسکون ثانی بمعنی خوب وخوش باشد
چنانکه گویند وش آمدی یعنی خوش آمدی و بمعنی سره و انتخاب
کرده شده هم هست و شبه و مانند را نیز گفته اند همچو شاه وش و
ماه وش و بمعنی فش هم آمده است که شمله دستار و علاقهٔ قندیل
و امثال آن باشد و نام شهریست از ترکستان که مردم آنجا
بخوش صورتی مشهور اند و جامه و بافته هم هست ابریشمی که
آنرا اطلس وشی و دیبای وشی مے گویند۔

وشادن ۔ بکسر اول بروزن فشادن بلغت زند و پازند
بمعنے گشادن باشد که در مقابل بستن است۔

وشاق ۔ بکسر اول بروزن عراق غلام مقبول و پسر ساده باشد
وخدمتگار فقیران و درویشان را نیز گویند و بمعنے کنیزک
هم بنظر آمده است۔

وشاقان چمن ۔ کنایه از درختان گل و نهالهای نو
نشانده باشد۔

وشانی ۔ بفتح اول بروزن روانی زر ده هفتی را گویند و
آن نوعی بوده است رایج که در قدیم در ملک خراسان سکه میزده اند

وشت ۔ بفتح اول وسکون ثانی وفوقانی بمعنی خوب وخوش
ونیکو باشد و رقص و رقاصی را نیز گویند۔

وشتمونتن ۔ با میم و نون و تای قرشت بروزن لبلبونشکن
بلغت زند و پازند بمعنی خوردن و آشامیدن باشد۔

وشتن ۔ بفتح اول بروزن گشتن بمعنی رقصیدن و رقاصی
کردن باشد۔

وشج ۔ بضم اول وسکون ثانی وجیم معرب وشنگ ست
که صمغ نبات بدران باشد و بدران گیاهیست مانند ترب

وشرک ۔ با رای قرشت جامه وپارچه و کیسه را گویند که
جامه در آن بندند و کنند و باین معنی ورشک هم بنظر آمده است
که حرف سوم بر دوم مقدم باشد۔

وشفنگ ۔ بفتح اول و فا بروزن فرسنگ رستنی وگیاهی
باشد که آنرا اخر فسه گویند و بعربی فرفخ نامند۔

وشق ۔ بفتح اول وثانی وسکون قاف جانوریست در
ترکستان شبیه به روباه پوست او را پوستین سازند گویند
هر که پوستین وشق پوشد از علت بواسیر ایمن باشد۔

وشنگ ۔ بضم اول بروزن خشنگ صمغ نباتیست مانند
ترب که آنرا بشیرازی بدران گویند و معرب آن اشج است
و بعربی اشق خوانند۔

وشکدانه ۔ بضم اول وسکون ثانی و دال ابجد بالف
کشیده و فتح نون و زن را گویند که چیلاقوچ باشد و آنرا بعربی
حبة الخضرا خوانند۔

وشکرده ۔ بفتح اول و کاف بروزن پرورده شخصی را
گویند که در کارها تجربه بسیار داشته باشد و بعد از عاقبت اندیشی
شروع در کاری کند و بعضی گویند که شخصی باشد که کارها را از
وجیبان کند و بضم اول و کسر کاف هم گفته اند و بکسر اول
نیز آمده است لیکن بمعنی شخصی با جد و جهد و صاحب قوت
و قوی هیکل و در عربی دهکرد ... میگویند بروزن ...

وشکردیدن ۔ با دال ابجد ... [illegible]

بمعنی کارها راحت و چابک جلد کردن و زود ساختن باشد۔
وشکریدن ۔ بروزن پروریدن بمعنی وشکردیدن باشد یعنی کارها راحت و چابک و جلد کردن و زود ساختن۔
وشکل ۔ بکسر اول بروزن لشکل قوچ را گویند که گوسفند نر است۔
وشکله ۔ بفتح اول و کسر کاف بروزن اشکله دانهٔ انگوری را گویند که از خوشه جدا شده باشد و بفتح کاف فارسی هم بنظر آمده است۔
وشکلیدن ۔ بفتح اول و ضم کاف مخفف وشکولیدن است که بمعنی جلدی و جلد دستی در کارها کردن باشد۔
وشکنه ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی و نون هر دو مفتوح آلت تناسل را گویند۔
وشکول ۔ بکسر اول و سکون ثانی و کاف بواو کشیده و بلام زده مرد جلد و چابک و هوشیار و قوی و حریص در کارها را گویند و بمعنی جلدی و چابکی در کارها هم هست و بفتح اول و ضم اول هم آمده است۔
وشکولیدن ۔ مصدر وشکول است بمعنی جلدی و چستی و چابکی کردن در کارها۔
وشم ۔ بفتح اول و سکون ثانی و میم بمعنی بخارها باشد عموماً همچو بخاری که از آب گرم و دیگ طعام و چیزهای دیگر خیزد و نرم را گویند خصوصاً و آن بخاری باشد تیره و تاریک و ملاصق زمین و بضم اول پرندهٔ باشد شبیه به تیهو لیکن از تیهو کوچکتر است و آن را عربان کسانی و سلوی و ترکان بلدرچین گویند۔
وشمک ۔ بفتح اول بروزن چشمک فتق و پاپلی فرا حرچین گویند
وشمونتن ۔ با و اول و میم انسی هم دلون و تای قرشت بروزن لبلبوشکن بلغت زند و پازند بمعنی شنیدن و گوش کردن باشد
وشن ۔ بفتح اول و ثانی و سکون نون بمعنی آلوده و آلایش و آلودگی باشد و بسکون ثانی باعتقاد بعضی از کفره نام پیغمبری است و اتباع او همه صاحب ریاضت می باشند۔
وشناد ۔ بروزن فرهاد هر چیز بسیار و وافر و انبوه را گویند۔
وشنگ ۔ بفتح اول و ثانی بروزن پلنگ میل آهنی باشد
که بدان پنبه دانه را از پنبه بر می آورند و توده خربزه و هندوانه و خیار و امثال آن را نیز گویند۔
وشنگه ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی بروزن معرکه بمعنی وشکنه است که آلت تناسل باشد و بفتح اول و ثانی بروزن النگه هم آمده است۔
وشنی ۔ بفتح اول و کسر ثالث بروزن نشمی تک مرغ و گلگون را گویند
وشی ۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده منسوب بوش را گویند و آن شهریست از ترکستان و قماش لطیفی هم هست که در آن شهر می بافند و به تشدید ثانی هم بنظر آمده است۔
وشیله ۔ بروزن دفینه نام سلاحی ست که آن را جوشن میگویند۔

بیان سیزدهم
در واو با غین نقطه دار مشتمل بر پنج لغت

وغد ۔ بفتح اول و سکون ثانی و دال ابجد بادنجان را گویند و از آن قلیه پزند و در عربی بمعنی خدمت کردن باشد۔
وغست ۔ بفتح اول و ثانی بروزن الست بمعنی ظاهر و آشکارا باشد۔
وغستن ۔ مصدر وغست باشد بمعنی ظاهر کردن و آشکارا نمودن۔
وغوغ ۔ بفتح هر دو واو و سکون هر دو غین صدا و آواز وزغ را گویند۔
وغیش ۔ بفتح اول و ثانی بتحتانی مجهول کشیده و بشین نقطه دار زده بمعنی بسیار و انبوه و فراوان باشد و استعمال آن را بغیر ذیحیات و جاندار کنند مانند مال و غم و باغ و خانه و ملک و املاک و غیر اینها۔

بیان چهاردهم
در واو با قاف مشتمل بر سه لغت و کنایت

وقت زور ۔ بکسر تای قرشت کنایه از کارزار و هنگام جنگ و جدال باشد۔
وقل ۔ بضم اول و سکون ثانی و لام بروزن دغل بمعنی مقل است

و آن دوائی باشد مشهور مقابل زرق بجور آن بواسیر را نافع است.

وقواق - با واو در ثالث بر وزن چخماق نام جزیره ایست از جزائر دریای هند و بعضی گویند نام کوهیست و در آن کوه معدن طلا است و مردم آنجا جمیع ظروف و ادوات خود و زنجیر و قلاده سگان از طلا کنند و بوزینه و میمون در آنجا بسیار است و آنها را احشانه [illegible] شکار کردن و هیزم از جنگل آوردن و کارهای دیگر تعلیم میدهند و در آن کوه درختیست که بار و میوه آن بصورت آدمی و حیوانات دیگر نیز میباشد و از آن صورتها صداهای عجیب و غریب می آید و سخن میکنند و جواب میدهند و چون از درخت بیفتند [illegible] دیگر آواز ندهند و سخن نگویند و آن درخت را نیز وقواق میگویند و بعضی دیگر گفته اند نام درختیست در هندوستان که هر صباح برگ برآرد و بهار کند و شام خزان شود و بریزد.

بیان یازدهم

در واو با کاف مشتمل بر شش لغت

وک - بفتح اول و سکون ثانی وزق را میگویند و بعربی ضفدع خوانند و معرب آن وق باشد.

وکانا - بر وزن زمانا پاره از خوشه خرما و انگور را گویند.

وکته - بضم اول و فتح تای قرشت بر وزن و معنی نقطه باشد و آن معروف است.

وکده - بفتح اول و ثانی و دال ابجد بلغت ژند و پاژند بمعنی ماده باشد که در مقابل نر است.

وکوک - بفتح هر دو واو و سکون هر دو کاف آواز و صدا و غوغای سگ را گویند.

وکیل در - وکیل دربار و نایب مناسب را گویند.

بیان دوازدهم

در واو با لام مشتمل بر چهارده لغت و کنایت

ول - بفتح اول و سکون ثانی بمعنی شکوفه باشد عموماً و شکوفه انگور را گویند خصوصاً و بعربی فقاع الکرم خوانند.

ولاده - بکسر اول بر وزن قتاده جرم یا چوب مدوری را گویند که در گلوی دوک کنند تا ریسمانی که رشته شود از دوک بیرون نرود و آن را بعربی فلکه خوانند و در عربی بمعنی زائیدن باشد.

ولانه - بفتح اول بر وزن زمانه بمعنی جراحت و ریش باشد و بکسر اول بر وزن فسانه هم آمده است.

ولانی - بر وزن فلانی شراب نورسیده را گویند.

ولاو - بر وزن پلاو متفرق و از هم پاشیده را گویند.

ولایت ستان - کنایه از اولیاء الله است.

ولایت قالوا بلی - کنایه از ایمان است یعنی ایمانی که ارواح مومنان با خدای تعالی بدان میثاق و عهد کردند و پیمان بستند.

ولج - بفتح اول و ثانی و سکون جیم ابجد پرنده ایست از تیهو کوچکتر که بعربی سلوی و بترکی بلدرچین خوانند و بسکون ثانی هم درست است و بکسر اول نیز گفته اند و با جیم فارسی هم آمده است.

ولغونه - بضم اول و غین نقطه دار بر وزن و معنی گلگونه است که غازه و سرخی زنان باشد.

ولوالی - با واو بر وزن چنگالی بلغت اهل سمرقند روده گوسفند را گویند که با گوشت و مصالح پر کرده و پخته باشند.

ولوله - بفتح اول و واو بر وزن مشغله بمعنی آشوب و شور و غوغا باشد و در عربی واویلا گفتن را میگویند.

وله - بفتح اول و ثانی و خفای ها قهر و خشم و ناز را گویند و بتشدید ثانی هم باین معنی آمده است و عاشق زار را نیز گفته اند و بظهور ها در عربی بیخودی و حیرانی از عشق را گویند.

وله زده - باظهار های اول بر وزن فلک زده عاشق و دیوانه خشم دیده و قهر کشیده را گویند و با خفای ها خشمگین و قهرآلود را.

ولین - بکسر اول بر وزن نگین نام چوب شنی است که آن را بعربی قوبا گویند.

بیان هفدهم

در واو با نون مشتمل بر شانزده لغت

ون - بفتح اول وسکون ثانی شبیه ونظیر مانند را گویند و بمعنی صاف وبینش هم آمده است ومیوه ایست مغزدار که بترکی چتلاقوج وبعربی حبة الخضرا گویندش وبمعنی بل و بلکه هم هست که کلمهٔ ترقی باشد وبلغت ختائی ده هزار سال را ون میگویند وبهندی بیشه وجنگل پر درخت را وبا ثانی مشدد بزبان عرب ضعف وناتوانی در امور باشد وسنجے کر بانگشتان نوازند و نام شهریست که حسین فرخی وتی منسوب بآن شهرست۔

ونانه - بروزن بهانه نان گرده را گویند۔

ونج - بفتح اول وثانی وسکون جیم ناخوش وزشت ومبرم را گویند وبسکون ثانی گنجشک را که بزبان عربی عصفور خوانند

ونجنک - بفتح اول ونون رابع وسکون ثانی وجیم و کاف خاصی سپهان وشاه اسپرم را گویند وبعربی ضیمران خوانند

وند - بروزن قند ظرف وآوند را گویند مانند طبق وکاسه وکوزه وامثال آن وبمعنی صاحب ومالک هم هست وچنانکه در آخر کلمه در آورند همچو دولتمند که او را دولت وند هم میگویند

وندا - بروزن عمدا بلغت ژند وپاژند بمعنی خواهش وخواسته باشد

وندانه - بروزن دندانه ون را گویند که چتلاقوج باشد وبعربی حبة الخضرا گویند۔

وندسار - بروزن سنگسار بمعنی مرکز باشد که آن نقطهٔ وسط حقیقی دائره است۔

ونده - بروزن بنده تره تیزک را گویند وآن سبزی باشد خوردنی که بزبان عربی جرجیر خوانند۔

وندیداد - بادال در آخر بروزن تسلیمات نام نسکے ست از نسکهاے کتاب زند یعنی قسمیست از اقسام آن کتاب۔

ونژد - بازاے فارسی بروزن ابجد صمغ درخت ون باشد که درخت چتلاقوج است چه ژد بمعنی صمغ ست وبازاے هوز هم آمده است۔

ونک - بفتح اول وثانی بروزن نمک جانوریست بے دم شبیه بگربه وکبود رنگ می باشد وبعربی وبر میگویند وبسکون ثانی وکاف فارسی بروزن رنگ بمعنی تهی وخالی وکنایه از تهیدستی باشد ودرویش وگدا ومفلس را نیز گویند وبمعنی صدا وآواز هم آمده است وزشت وکریه را نیز گفته اند وبکسر اول هم درست است۔

ونکول - باکاف بروزن مقبول درکار وضروری ومایحتاج را گویند۔

ونگه - بروزن ومعنی بلکه است که کلمهٔ ترقی باشد وبعربی بل گویند

وننگ - بفتح اول وثانی بروزن پلنگ ریسمان وطنابی را گویند که هر دو سر آن را بر دو دیوار یا دو ستون ببندند وخوشهای انگور از آن بیاویزند وچوب خوشهٔ انگور را نیز گفته اند که دانها در آن آویخته باشد وتاک انگور را نیز گویند وسرتاک بریده را هم میگویند که از اطراف آن شاخها رسته باشد۔

ونیژرد - بادال ابجد در آخر بروزن غنیمت بمعنی ونژد است که صمغ درخت ون باشد وباین معنی بازاے هوز هم آمده است

بیان هیجدهم

در واو با ها مشتمل بر هفت لغت

وه - بفتح اول وسکون ثانی کلمه ایست که در محل انتعاش طبیعت بطریق تحسین گویند۔

وهر - بروزن شهر نام ولایتے است۔

وهره - بروزن بهره بمعنی وهرست که نام ولایتے باشد غیر معلوم۔

وهشت - بروزن وحشت نام روز چهارم ست از خمسهٔ مسترقهٔ قدیم۔

وهل - بضم اول وسکون ثانی ولام درخت کاج را گویند که صنوبر باشد وبعضے گویند وهل درخت سرکوهی ست وآن را بعربی عرعر وثمر آن را حب العرعر گویند۔

وهمنش - بامیم در سوم بروزن سرزنش بلغت ژند وپاژند شخصے را گویند که کردار وگفتار ودل وزبان او باحق تعالے راست ودرست باشد۔

وہنگ - بکسر اول بروزن درنگ حلقۂ چوبینے را گویند کہ در باربند و شریطہ مے باشد و گاہے بجاے رکاب آہنی ہم آویزند۔

بیان نوزدہم

در واو با یاے حطی مشتمل بر سی و دو لغت

وے - بہ فتح اول و سکون ثانی بمعنی او باشد چنانکہ گویند وے را میگویم یعنی او را میگویم و مخفف واے ہم ہست و آن لفظی ست کہ در محل درد و الم و آزار بر زبان مے آید و بمعنے مقدار نیز گفتہ اند چنانکہ اگر زراعتے دہ برابر آنچہ کاشتہ باشند حاصل شدہ باشد گویند دہ وے شدہ ہست و اگر صد برابر صد وے و اگر سوداگرے متاعے را کہ دو برابر آنچہ خریدہ است فروختہ باشد گویند دو وے کردہ ہست یعنی دہ بیست و بضم اول کلمہ ایست کہ در محل تعجب و حیرت گویند۔

ویثر - بہ فتح اول و ثاے مثلثہ بروزن قیصر گل سپید را گویند مطلقاً خواہ پنج برگ باشد و خواہ صد برگ و بکسر ثالث ہم گفتہ اند۔

وید - بکسر اول و سکون ثانی و دال بمعنی کم باشد کہ در مقابل بسیار ست و بمعنی کم در برابر پیدا ہم ہست و ہر چیز عفص را نیز گویند مانند مازو و پوست انار و امثال آن و بمعنی چارہ و علاج ہم گفتہ چنانکہ گویند چہ وید کنم یعنی چہ چارہ کنم و باین معنی بفتح اول ہم آمدہ ہست و بکسر اول و ثانی مجہول نام کتابیست آسمانے باعتقاد کفرۂ ہند۔

ویدا - بکسر اول بروزن بیجا بمعنی ویدست کہ گم و ناپیدا و ناپدید گشتہ و کم و ناقص و دور انداختہ باشد و بمعنے پیدا و ہویدا و ظاہر ہم آمدہ ہست و درد و الم و آزار را نیز گویند و باین معنی بفتح اول ہم گفتہ اند و صحیح این ست۔

ویدانک - با اول بثانی مجہول رسیدہ و دال بالف کشیدہ و فتح نون و سکون کاف بمعنی کاسے و چیزے ہم ناپیوستہ باشد و آنرا بعربی طفرہ و در ہندوستان ناغہ گویند۔

ویدستر - با تاے قرشت بروزن بے لشکر نام حیوانے ست بحری و در خشکی ہم مے باشد خصیۂ او را آش بچگان گویند۔

ویدن - بروزن دیدن چارہ جستن و علاج کردن باشد و بفتح اول ہم آمدہ ہست۔

ویدہ - بہ فتح اول بروزن میدہ بمعنی چارہ جستہ و چارہ جوئیدہ باشد و بکسر اول ہم آمدہ ہست۔

ویدیدن - بہ فتح اول بروزن گرویدن بمعنی گم شدن و ناپدید گشتن و نقصان کردن و چارہ و علاج جستن باشد۔

ویر - بکسر اول بروزن میر بمعنی از بر ست کہ از حفظ کردن و بخاطر نگاہ داشتن باشد و بمعنی فہم و ہوش و ادراک ہم ہست و نالہ و فریاد را نیز گویند و نام دہیست از مضافات اردبیل و با ثانی مجہول بے عقل و احمق را گویند۔

ویرا - بروزن گیرا یادگیرندہ و آموزندہ را گویند۔

ویراف - بروزن لیلاف نام پدر ارداے پیغمبرست۔

ویرج - بروزن ایرج نام داروئیست کہ آنرا اگر ترکی خوانند و ہندی بچ گویند۔

ویرہ - بہ فتح اول و راے قرشت درختے را گویند کہ ساق نداشتہ باشد و بر زمین پہن شود مانند بیارۂ خربزہ و ہندوانہ و یا بچوب درخت بالا رود مانند کدو و عشقہ و امثال آن۔

ویژ - بکسر اول و سکون ثانی مجہول و زاے فارسی بمعنے مخصوص و خاصہ و خالص و خلاصہ باشد۔

ویژش - با ثالث فارسی بروزن ریزش بمعنی تقدیس و تقدس باشد۔

ویژگان - بہ فتح ثالث و کاف فارسی بالف کشیدہ بروزن دیدہ بان خاصان و خاصگان را گویند۔

ویژہ - با ثانی مجہول و زاے فارسی بروزن بیشہ بمعنے ویژست کہ خاص و خاصہ و خالص و خلاصہ باشد و پاک و بے عیب و بے آمیزش را نیز گویند۔

ویس - بکسر اول و سکون ثانی مجہول و سین بے نقطہ نام معشوق رامین ہست و با بلقیس قافیہ کردہ اند و اورا ویسہ

هم مے گویند چنانچه رامے را رام هم خوانند و قصهٔ ویس و رامین مشهور ست۔

ویسه۔ با ثانی مجهول بر وزن کیسه بمعنی ویس است که معشوقهٔ رامین باشد و نام پدر پیران سرلشکر افراسیاب هم بوده است۔

ویشه۔ بر وزن و معنی بیشه است که جاے سبع و بهائم باشد۔

ویشیده۔ با شین نقطه دار بر وزن و معنی پیچیده باشد و بمعنی گسترده و افراخته هم آمده است۔

ویک۔ بکسر اول و سکون ثانی معروف و کاف کلمه ایست که چون از چیزے نفرت نمایند گویند و با ثانی مجهول بمعنی ویک استعمال کنند و آن لفظی ست عربی و کلمهٔ ترحم ست یعنی ای بخت وای نیک و اے خوب و بعضے گویند بمعنی واے ست که در وقت تاسف و کف دست بر هم سودن گویند و بمعنی ویلک هم استعمال کنند و آن لفظے ست عربی و کلمهٔ عذابست یعنی اے بدبخت و اے زشت و اے زبون و اے بد۔

ویل۔ بکسر اول و سکون ثانی و لام بمعنی فتح و ظفر و فرصت و وقت یافتن کارے بمراد خویش باشد و باین معنی به فتح اول هم آمده است و به فتح اول در عربی بمعنی واے باشد و این کلمهٔ تقبیح و افسوس است و شور و فغان در مصیبت را نیز گویند و نام چاهیست در دوزخ و بمعنی هلاک و هلاکت هم گفته اند۔

ویلان۔ با ثانی مجهول بر وزن گیلان کارے بهم ناپیوسته را گویند یعنی اول و آخر آن کار را بکنند و میان را بگذارند و این معنی را در عربی طفره و بهندی ناغه مے گویند۔

ویلانج۔ با لام الف و نون و جیم و حرکت غیر معلوم مطلق حلوا را گویند۔

ویله۔ بر وزن حیله بمعنی صدا و آواز باشد و فریاد عظیم و شور و واویلا کردن را نیز گویند۔

ویم۔ بر وزن جیم سیم گل را گویند و آن گلا به ایست که بر دیوار اندازند و بر بالاے آن کاه گل کنند۔

وین۔ بر وزن بین بمعنی سنگ لون باشد یعنی انگور سیاه را گویند (عموماً)۔

وینده۔ بکسر اول بر وزن و معنی بینده باشد که از دیدن است۔

ویندرانک۔ بکسر اول و ثانی مجهول و فتح نون و دال ابجد با الف کشیده بر وزن بے زبانک نافهٔ مشک را گویند و بفتح اول و ثانی در مؤید الفضلا ناغه نوشته اند که بعربی طفره گویند والله اعلم۔

ویو۔ به فتح اول و ضم ثانی و سکون واو مجهول بمعنی عروس است که زن داماد باشد و بکسر اول هم آمده است۔

گفتار بست و هفتم

از کتاب برهان قاطع در حرف هاے هوز با حروف تهجی مبتنی بر هفتده بیان و محتوی بر پانصد و هفتاد لغت و کنایت

بیان اول

در هاے هوز با الف مشتمل بر پنجاه و چهار لغت و کنایت

ها۔ حرفیست از حروف تهجی و بحساب ابجد پنج ست و بمعنی اینک باشد که مصغر اینست و اشاره بقریب و نزدیک هم هست و طیانچه بر روے کسے زدن را نیز گویند و در عربی امر بگرفتن است یعنی بگیر و سپیدی روے مرغ را هم مے گویند۔

هابغی۔ با باے ابجد و غین نقطه دار هر دو بتحتانی کشیده بر وزن تاریخی بمعنی حقیقی باشد که در مقابل مجاز نیست۔

هادخت۔ بضم دال و سکون خاے نقطه دار و فوقانی نام نسکے ست از جمله بست و یک نسک کتاب زند یعنی نام قسمے است چه نسک بمعنی قسم آمده است۔

هادرویش۔ بر وزن یادرویش نام دشتے ست در ترکستان

گویند همیشه دران دشت بادے در نهایت تندی می آید چنانکه اسپ و شتر را می غلطاند و وجه تسمیه اش به هادرویش آنست که جمعی از درویشان دران بادیه واقع میشوند ناگاه باد تندے بهم میرسد و هر یک از درویشان را بجائے می اندازد و همدیگر را گم میکنند و هادرویش هادرویش فریاد می زنند تا وقتیکه هلاک میشوند۔

هادوری ۔ بضم ثالث بروزن لاهوری نوعے از گدایان باشند در نهایت سماجت۔

هادوریان ۔ بروزن لاهوریان جمع هادوری است که گدایان مبرم باشند و نیز جماعت مردم بے سروپا را گویند که هیچ پاس ان و لیساولان سلاطین ایشان را از سر راه دور کنند۔

هادی ۔ بروزن شادی نام سنگے ست گویند هر کهٓ آن سنگ را با خود دارد و سگ باو فریاد نکند و بعربی هدایت کننده و راه نماینده و آرام گیرنده و پیکان تیر را گویند۔

هادی مهدی غلام ۔ اشاره بسرور کائنات محمد صلی الله علیه و آله است۔

هار ۔ بروزن مار چیزے را گویند عموماً که از پے هم بتوالی یعنی پے در پے در آمده باشد یا بر دوالا و پهلوے هم در آرند و مروارید و لعل و یاقوت سفته و امثال آنرا گویند که در یک رشته کشیده شده باشد خصوصاً و گردن و مهرهاے گردن حیوانات را نیز گفته اند و فصلها و اگندگی انسان و حیوانات دیگر را هم میگویند و بمعنی متحیر و درمانده و خاموش و دیوانه هم بنظر آمده است و گوشت گندیده و بدبوے را نیز گویند و بمعنی مهار شتر هم هست۔

هارپا ۔ بروزن چارپا نوعے از ماهی کوچک ست و پاے بسیارے دارد و بر پشت او خار هم هست و باین معنی هازپا هم بنظر آمده است که بجاے راے بے نقطه زاے نقطه دار و بجاے باے فارسی باے حطی باشد۔

هارش ۔ بروزن خارش بمعنی نازش ست که از نازیدن و فخر کردن و خودنمائی باشد۔

هاروء ۔ بروزن جارو نام شهر اندروس است و هارو خبر ...

داشت در میان دریا و شبها آتش افروختے تا اندروس بفروغ آتش شناکنان آمدے و بیش هارو رفتے یک شب بادے شد و آتش را بکشت و اندروس در میان دریا گم شد و بمرد۔

هاروت ۔ بروزن ماروت نام یکے از آن دو فرشته است که در چاه بابل سرازیر آویخته بعذاب الٰهی گرفتار اند اگر کسے بر سر آن چاه بطلب جادوے رود او را تعلیم دهند گویند این لغت اگرچه عجمی ست لیکن فارسی نیست۔

هاروت فن ۔ بفتح فا و سکون نون کنایه از ساحر و سحر کننده است۔

هارون ۔ بروزن قارون نام برادر بزرگ موسی علیه السلام است و بمعنی نقیب و قاصد هم آمده است و فرو ماندگی و حیرت را نیز گویند و این لغت نیز عجمی ست اما فارسی نیست۔

هارون آستانهٔ گردون ۔ کنایه از ماه است که قمر باشد۔

هارونیدن ۔ بمعنی فرو ماندن و حیران شدن باشد چه هارون بمعنی فرو ماندگی و حیرت هم آمده است۔

هاری ۔ بروزن کاری کناس و سرگین کش را گویند و در هندوستان حلال خور خوانند۔

هاژ ۔ بسکون زاے فارسی هر چیز زبون و زشت و بد باشد و شخصے را نیز گویند که از حیرت بر یک جاے فرو مانده و خاموش و واله شده باشد و بمعنی سرگشته و حقیر و محقر هم آمده است۔

هاژو ۔ با زاے فارسی بروزن بازو بمعنی هاژ است که هر چیز زبون و زشت و مردم حیران و خاموش و درمانده و محقر باشد۔

هاژوییدن ۔ با زاے فارسی بروزن پابوسیدن بمعنی حیران شدن و فرو ماندن باشد۔

هاژه ۔ بفتح زاے فارسی بمعنی هاژو ست که مردم واله و حیران و فرو مانده و هر چیز زبون و زشت و محقر باشد۔

هاژیدن ۔ با زاے فارسی بروزن پاشیدن بمعنی گریستن و گریه کردن و نگریستن و نگاه کردن باشد۔

هاس ۔ بسکون سین بے نقطه بمعنی دیگر و نیز باشد که بعربی ایضاً گویند و مخفف هراس هم هست که ترس و بیم باشد۔

ہاک - بسکون کاف بلغت زند و پازند تخم مرغ را گویند -

ہاکرہ - بسکون کاف و فتح رای بی نقطہ شخصی را گویند کہ در حرف زدن زبانش میگرفتہ باشد و بعربی الکن خوانند -

ہاکلہ - بالام بروزن و معنی ہاکرہ ست کہ مردم زبان گرفتہ و الکن باشد -

ہاکول - بروزن شاغول از جملہ سمیات است و آنرا مرگ موش گویند و بعربی تراب الہالک و سم الفار خوانند و اہل عمل آنرا از تیغ سپید نامند -

ہال - بروزن مال ہیل را گویند کہ از ادویۂ حارہ ست و بعربی قاقلۂ صغار خوانند و بمعنی قرار و آرام نیز آمدہ ست و آن میلہا را نیز گویند کہ بجہت چوگان بازی در دو سر میدان از سنگ و گچ سازند -

ہالہ - بروزن لالہ خرمن ماہ را گویند و آن حلقہ و دائرہ ایست کہ شبہا از بخار بر دور ماہ بہم میرسد چنانکہ ماہ مرکز آن دائرہ میگردد و مردم مفسد و مفتن و بدذات را نیز گویند و مطلق رنگ و لون را ہم گفتہ اند و بمعنی قرار گرفتہ و آرام یافتہ ہم آمدہ ست و نوعی از ہیزم کوہیست بغایت چرب کہ بجای فتیلہ در مشعلہا میسوزند -

ہامال - بروزن پامال بمعنی ہمال ست کہ قرین و نظیر و شبیہ و مانند و ہمتا و انباز و شریک باشد -

ہامان - بروزن دامان نام برادر ابراہیم علیہ السلام بود و در وقت سوزانیدن اصنام و بتہا سوختہ شد و نام وزیر فرعون ہم بود و این لغت نیز عجمی ست -

ہاماور - بروزن نام آور ولایت شام ست و ملک یمن را نیز گویند -

ہاماوران - بروزن نام آوران بلاد یمن را گویند و بعضی ولایت شام را گفتہ اند و بعضی گویند نام ولایتیست کہ پدر سوداوہ زن کیکاوس پادشاہ آن ولایت بود اما نگفتہ اند کہ کدام ولایت ست -

ہامراہ - بروزن پادشاہ بمعنی ہمراہ ست کہ رفیق راہ باشد -

ہامرز - بفتح ثالث و سکون رای بی نقطہ و زای نقطہ دار بزبان پہلوی امر بر خاستن ست یعنی برخیز -

ہامن - بضم میم و سکون نون مخفف ہامون است کہ زمین ہموار و دشت سخت باشد کہ قبول باران نکند -

ہاموار - بواو بروزن نامدار بمعنی برابر و بیک طریق و ہموار باشد یعنی پستی و بلندی نداشتہ باشد و بمعنی پیوستہ و ہموارہ و ہمیشگی ہم آمدہ ست -

ہاموارہ - بروزن گاہوارہ بمعنی ہاموار ست کہ ہموار و بیک طریق و برابر و ہمیشگی و پیوستہ باشد -

ہامون - بروزن قارون بمعنی دشت و صحرا و زمین ہموار خالی از بلندی و پستی باشد و بعربی قاع خوانند -

ہامی - بروزن جامی سرگشتہ و حیران ماندہ را گویند -

ہامیان - بروزن آسمان ہمیان را گویند و آن کیسۂ درازی باشد کہ زر در آن کنند و بر کمر بندند -

ہان - بروزن کان کلمۂ تنبیہ ست یعنی در محل آگاہانیدن و تاکید در کاری و امری بکار برند خواہ بطریق امر باشد و خواہ بعنوان نہی و خواہ بخوش طبعی و ظرافت و خواہ بتہدید و جد و امر بشتاب کردن ہم ہست یعنی بشتاب و جلد باش -

ہانی - بروزن کانی بزبان پہلوی امر بنشستن باشد یعنی بنشین -

ہاوش - بضم واو و سکون شین نقطہ دار امت را گویند مطلقاً یعنی امت ہر پیغمبر کہ باشد و ترجمۂ مستعلق ہم ہست -

ہاوشت - بضم واو و سکون شین و تای قرشت بمعنی ہاوش باشد کہ امت پیغمبر ست و ترجمۂ مستعلق ہم ہست بلغت زند و پازند -

ہاون - بفتح واو و سکون نون معروف ست و کنایہ از فرج زنان یعنی موضع جماع ایشان ہم ہست و بکسر واو بلغت زند و پازند نام گاہ اول است از جملۂ پنجگاہ یعنی پنج وقت عبادتی کہ زردشت قرار دادہ بود و تابعان او میکردند -

هاون کوب - شخصے را گویند که بجهت عطاران و طبیبان داروا جزاے معاجین بکوبد و مرکب و سیاهی سازد ایشان را نیز گویند و کنایه از جماع کننده هم هست -

هاے - بروزن و معنی واے ست و آن لفظے باشد که در وقت درد و الم و آزار و مصیبتے بر زبان رانند

هایاهاے - با تحتانی و هاے بالف کشیده و بیاے حطی زده شور و غوغاے ماتم زدگان و واقعه دیدگان باشد

هایاهوے - با هاے بواو کشیده و بیاے حطی زده شور و غوغاے ارباب طرب و میزبانی و عروسی باشد برخلاف هایاهاے که شور و غوغاے ماتم زدگان ست

هاینه و هاییغه - بروزن آئنه و آئینه مخفف هر آینه است که بمعنی ناچار و لاعلاج و لابد و بے شک و بے دغدغه باشد -

هاے هاے - بتکرار هاے بمعنی زود زود و جلد جلد و تاکید و شتاب و تعجیل باشد و بمعنی هایاهاے هم هست که شور دیگر مصیبت زدگان ست -

هاے هوے - با هاے هوز بروزن کاهجوے بمعنی هایاهوے ست که شور و غوغاے میزبانی و عروسی باشد و بمعنی زود زود هم آمده است که تاکید در شتاب باشد -

بیان دوم

در هاے هوز با باے ابجد مشتمل بر هفت لغت

هب - بکسر اول بلغت ژند و پاژند امر بر گذاشتن است یعنی بگذار و بفتح اول و تشدید ثانی در عربی بمعنی از خواب بیدار شدن و روان شدن شمشیر و نیزه باشد در مضروب -

هباک - بفتح اول بروزن مغاک فرق و تارک سر را گویند -

هبد - بروزن لگد ماله باشد که زمین شیار کرده شده را بدان هموار کنند و آن تخته بزرگے بود و باین معنی با باے فارسی هم آمده است

هبر - بفتح اول و ثانی بروزن خبر چرک و ریم زخم را گویند و با باے فارسی هم آمده است -

هبک - بروزن نمک بمعنی کف دست باشد -

هبید - بفتح اول و ثانی بتحتانی کشیده و بدال زده تخم حنظل را گویند که خربزهٔ روباه باشد -

هبیون - بروزن و معنی افیون ست که تریاک باشد -

بیان سوم

در هاے هوز با باے فارسی مشتمل بر سه لغت

هپاک - بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بکاف زده فرق و تارک سر را گویند و با باے ابجد هم آمده است -

هپر - بفتح اول و ثانی بروزن شتر بمعنی چرک و ریم باشد -

هپیون - بروزن و معنی افیون است که تریاک باشد و باین معنی با باے ابجد هم آمده است -

بیان چهارم

در هاے هوز با جیم ابجد مشتمل بر شش لغت

هج - بفتح اول و سکون ثانی راست باز کردن چیزے باشد مانند علم و نیزه و ستون و امثال آن و راست ایستادن چیزے را نیز گویند بر زمین و با جیم فارسی هم آمده است -

هجاور - بفتح اول و واو بروزن سراسر نام شهریست از ملک ختا که مردم آنجا بخوش صورتی و صاحب حسنی مشهور اند و جمع و گروه مردم را گویند -

هجند - بروزن سمند برغست را گویند و آن سبزیست مانند اسفناخ و در آشها کنند -

هجنم - بفتح اول و نون بروزن مرهم بزبان ژند و پاژند بمعنی می و هم باشد که از دادن است -

هجید - بفتح اول و با تحتانی مجهول بروزن کشید بلغت ژند و پاژند بمعنی بدهید باشد که امر بدادن است -

هجیر - بروزن فقیر نام پسر قارون بن کاوه است که او را سهراب وقتیکه با ایران میرفت در پاے قلعه سپید در سبزوار زد در جنگ زنده گرفت و بضم اول بمعنی خوب و نیک و نیکو و زبده و خلاصه باشد -

بیان پنجم

در هاے هوز با دال ابجد مشتمل بر هشت لغت و کنایت

ہدبہ - بفتح اول و باے ابجد و سکون ثانی جانوریست پرندہ و آنرا عوام خرخدا میگویند خوردن آن با شراب قان را نافع ست

ہدمان - بفتح اول و سکون ثانی و میم بالف کشیدہ و بنون زدہ بمعنی ایثارست و آن از خود باز گرفتن و بدیگری صرف کردن باشد

ہدنج - بفتح اول و ثانی و سکون نون و جیم اسپ خنگ را گویند یعنی اسپے کہ موے او سپید باشد۔

ہدنگ - بروزن خدنگ بمعنی ہدنج ست کہ اسپ خنگ باشد

ہدہ - بضم اول و فتح ثانی بمعنی حق و راست و درست باشد چنانکہ بیہودہ ناحق و باطل و ہرزہ را گویند و بمعنی فائدہ ہم بنظر آمدہ است کہ نقیض نقصان است۔

ہدی - بفتح اول و سکون ثانی و تحتانی بمعنی دمیہ باشد و آن زراعتیست کہ از آب باران حاصل میشود و در عربی چارواے را گویند کہ بجہت قربانی بمکہ معظمہ فرستند اعم از شتر و گوسفند

ہدیہ - بروزن مدینہ بمعنی زینہ پایہ باشد کہ نردبان است۔

ہدیہ وندان - کنایہ از زریست کہ بعد از انکہ جمعے از فقرا و مساکین را ضیافت کردہ باشند برسم ہدیہ بایشان دہند

بیان ششم

در ہاے ہوز با راے بے نقطہ مشتمل بر شصت و ہفت لغت و کنایت

ہر - بفتح اول و سکون ثانی کلمہ ایست کہ افادہ معنی عموم دہد ہمچو ہرجا و ہرکس و مانند آن و دانہ ہم ہست کہ درمیان گندم می روید و خوردن آن ضرر دارد و آنرا بنابرین از گندم جدا کنند و بلغت پہلوی بمعنی کنندہ باشد کہ فاعل ست و ترجمہ کل ہم ہست و در عربی بمعنی ناخوش و مکروہ شمردن و خوب ندانستن باشد و بضم اول بمعنی از جاے در آمدن و ترسیدن باشد و بکسر اول کلمہ ایست کہ شبانان گوسپند را بسوے خود خوانند و در عربی نام زنے بودہ ہست و گربہ را نیز گویند کہ دشمن موش است۔

ہرا - بفتح اول و ثانی مشدد بالف کشیدہ ہلیلہ را گویند و آن دوائیست معروف و بہترین آن کابلی باشد و گلولہاے طلا و نقرہ را نیز گویند کہ در زین و یراق اسپ بکار برند اعم از لجام و سینہ بند وغیرہ و بضم اول بمعنی ترس و بیم باشد و درخشیدن را نیز گویند و بمعنی آواز مہیب باشد مانند آواز سباع و وحوش باین معنی بفتح اول ہم درست ست و بکسر اول بمعنی فروریختن و آواز و صداے فروریختن باشد و بحذف تشدید نام شہریست در خراسان مشہور بہرات

ہرات - بروزن صفات بخت نیک را گویند یعنی نیکبخت و نام شہریست در ملک خراسان۔

ہراس - بفتح اول و سکون سین بے نقطہ نام درختیست خاردار و بکسر اول بمعنی ترس و بیم باشد و امر بترسیدن و بیم بردن ہم ہست یعنی بترس و باین معنی بفتح اول ہم آمدہ است۔

ہراسندگان - تائبان و صالحان و متقیان و ترسندگان و پشیمان شدگان باشند۔

ہراسہ - بکسر اول و فتح سین بے نقطہ آنچہ مردم را بدان نشان و چوبے را نیز گویند کہ درمیان زراعت بر پاے کنند و صورتها و چیزہا بران نصب سازند تا جانوران زیان کار بجانب زراعت نیایند و آنرا بعربی مخدار گویند و بفتح اول ہم درست است

ہراسیدن - بمعنی ترسیدن و واہمہ کردن باشد۔

ہراش - بفتح اول و سکون آخر کہ شین نقطہ دار است بمعنی قے و تہوع [illegible] باشد و بتازی [illegible] اندا ختن [illegible] باشد از براے [illegible] کردن و بمعنی اول بزیادتی را ہم بنظر آمدہ است در ماقبل حرف آخر باین صورت ہرائش۔

ہرانید - بروزن رسانید بمعنی حقیقت و چگونگی باشد۔

ہراشنہ و ہرآئینہ - بکسر یاے حطی بمعنی ناچار و لا علاج و لابد باشد و [illegible] دعد غہ را نیز گویند و در عربی علی کل حال خوانند و بمعنی ظاہر و روشن ہم بنظر آمدہ است و ترجمہ واجب ہم ہست۔

ہر باسپ - باباے ابجد بروزن طہماسپ ہر یک از سیارات را گویند کہ آن زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زہرہ و عطارد و ماہ باشد۔

هر پاسبان - بابای فارسی بروزن هفت آسمان جمع هر پاسبست که سیارات باشند -

هربد - بکسر اول وسکون ثانی وفتح ثالث ودال بے نقطہ ساکن خادم آتشکدہ باشد وقاضی گبران وآتش پرستان را نیز گویند وبعضے حاکم وخداوند آتشکدہ را ہم گفتہ اند -

هرسنگ - بضم اول وسکون ثانی وفتح ثالث ونون وکاف فارسی ہردو ساکن گیاہیست کہ درایام بہار درمیان زراعت گندم بہم میرسد وغوزۂ دارد کنگورہ دار مانند غوزۂ لالہ ودرون آن چند دانہ گندم نارسیدہ مے باشد خوردن آن مردم را بے شعور گرداند واگر بیشتر خورند جنون ودیوانگی آورد -

هرتوز - بفتح اول وضم تاے قرشت بروزن هرموز بمعنے صدق است وآن خبردادن درچیزے باشد چنانکہ حق اوست

هرجان - بروزن مرجان بلغت اہل مغرب نوعے از بادام کوہیست وبعربی روغن آنرا زیت الهرجان گویند درد پشت را نافع ست وقوت باہ دہد -

هرج ومرج - این لغت از توابع است درمحلے گویند کہ جمعے ناموافق وبے اتفاق برخلاف ہم کارے کنند وہر کرا انچہ از دست آید کنند -

هرد - بفتح اول وثانی وسکون دال ابجد زردچوبہ را گویند وبعربی عروق الصفر خوانند -

هرروزه - باراے بے نقطہ بروزن انگوزہ بمعنے پیوستہ باشد وبمعنی دربودوار ادہم ہست وآن سورۂ یادعای یا اسمے باشد کہ ہمہ روز بخوانند -

هرز - بفتح اول وسکون ثانی وزاے نقطہ دار مخفف هرزه است کہ بیہودہ باشد وجائے را نیز گویند کہ آبہاے بے فائدہ دران جمع شود

هرزه درائی - کنایہ از پوچ گوئی وہرزہ گوئی ویادہ گوئی باشد

هرزه دند - وزدے را گویند کہ چیزہاے سہل بدزدد کہ نہ بکار او ونہ بکار دیگرے بیاید -

هرزه ملاے - بفتح میم یعنے بیہودہ مگوے و پوچ مگوے وہرزہ گوئی مکن -

هرزید - بروزن لرزید یعنے امداد ومدد باشد -

هرس - بفتح اول وسکون ثانی وسین بے نقطہ چوب پوشش خانہ را گویند -

هرسه دختر - آن سہ ستارہ را گویند کہ متصل است بیک پایۂ بنات النعش -

هرسه نوع - بفتح نون وسکون واو وعین موالید ثلثہ را گویند کہ جماد ونبات وحیوان باشد -

هرشه - بفتح اول وشین نقطہ دار وسکون ثانی عشقہ را گویند و آن گیاہیست کہ بردرخت پیچید وآنرا بعربی حبل المساکین خوانند

هرطمان - بفتح اول وطاے حطی ومیم بالف کشیدہ بروزن پہلوان دانہ ایست کہ درمیان گندم وجو مے روید وآنرا قرطمان ہم میگویند بضم قاف قابض ومحلل وگرم وخشک است -

هرفولیون - بفتح اول وفاے بواو رسیدہ وکسر لام وتحتانی بواو کشیدہ وبنون زدہ بلغت یونانی نوعے از نعناع باشد کہ آنرا اسپنبرے گویند ونام الملک ہمان ست گویند بوے آن شپش را مے کشد -

هرقل - بکسر اول وقاف وسکون ثانی ولام نام دیرے ومعبدے بودہ است در قدیم ونام یکے از سلاطین روم باشد وبعضے گویند چنانکہ سلاطین روم را درین زمان قیصر مے گویند در زمان قدیم هرقل مے گفتہ اند واین لغت رومے ست وبہ فتح اول ہم آمدہ است -

هرقلوس - باقاف ولام بروزن سندروس بلغت یونانی نوعے از کاسنی صحرائی باشد استسقا را نافع است وآنرا هرقلوہ نیز گویند کہ بجاے سین ہاے ہوز باشد -

هرگ - بضم اول وسکون ثانی وکاف فارسی احمق و بے عقل ومبہوت را گویند -

هرکاره - باکاف بروزن گہوارہ دیگے را گویند کہ از سنگ ساختہ باشند ودران آش وطعام پزند وبعضی دیگ

آتشی را گویند که دران حلوا پزند و بعضے گویند آلتی باشد حلوا پزان را
و بعضے دیگر گفته اند تیر حلوا پز نیست و جمعے دیگر میگویند هر چیز که دران
آتش پزند هرکاره توان گفت و شخصے را نیز گفته اند که هر کارے برسد۔

هرگز۔ بفتح اول وکسر کاف فارسی و سکون ثانی و زاے هوز بمعنے
هیچ وقت و هیچ زمان باشد و بمعنی همیشه و لایزال هم آمده است۔

هرگزی۔ بکسر ثالث و رابع بمعنی ابدی و لایزالی باشد چه هرگز
بمعنے همیشه و لایزال هم هست۔

هرم۔ بفتح اول و ثانی و میم پیرے را گویند که مقابل جوانست
گویند عربی است۔

هرماس۔ بضم اول و سکون ثانی و میم بالف کشیده و بسین
بے نقطه زده اهرمن را گویند که راه نماینده بدیهاست و شیطان
را هم مے گویند۔

هرمان۔ بفتح اول و ضم ثانی و میم بالف کشیده و بنون زده
قلعه ایست در حدود مصر و نام پادشاهے بوده است در یونان۔

هرمز۔ بضم اول و میم و سکون ثانی و زاے نقطه دار در آخر
نام روز اول است از هر ماه شمسی نیک ست درین روز سفر کردن
و جامه نو پوشیدن و نشاید دام دادن و نام فرشته هم هست که
امور و مصالح روز هرمز باو تعلق دارد و نام ستاره مشتری و نام
پسر بهمن بن اسفندیار و نام پسر انوشیروان هم بوده است
و بمعنی رب الارباب هم هست۔

هرمزد۔ بضم اول و سکون آخر که دال بے نقطه باشد بمعنے
هرمزست که نام فرشته و نام ستاره مشتری وغیره باشد و نام
روز پنجشنبه نیز هست باعتبار اینکه آن روز بمشتری تعلق دارد۔

هرمس۔ بضم اول و ثالث و سکون ثانی و سین بے نقطه
بمعنی هرمزست که نام فرشته و نام اول هر ماه شمسی و ستاره مشتری
باشد و باعتقاد یونانیان نام ادریس پیغمبرست و بعضے گویند
حکیمے بود در خدمت اسکندر و بعضے دیگر گویند نام شخصی است
که ساز بربط را او بهم رسانید و جمعے گویند سه حکیم اند که هر سه هرمس
نام دارند یکے ادریس که او پیغمبر و پادشاهی و حکمت را باهم
جمع کرده بود و علوم ریاضی را که حساب و هندسه و هیات باشد
او آورده و دیگر هرمس بابلی ست و او جامع اعداد و حکمت بوده
و شاگرد فیثاغورس ست و سوم شاگرد اسقلیبوس اول است که صناعت
طب و کیمیا او بوده است۔

هرمست۔ با تاے قرشت در آخر بمعنی هرمزدست که نام روز
اول از هر ماه شمسی و ستاره مشتری وغیره باشد۔

هرموز۔ بضم اول بروزن پیروز نام شهریست مشهور۔

هرمهی۔ بفتح اول بروزن کهکهی بمعنی هر نیمے باشد۔

هرند۔ بکسر اول و فتح ثانی و سکون نون و دال ابجد نام رودخانه
ایست بسیار عظیم در نواحی جرجان که ازان جز بشناوری و کشتی
نتوان گذشت۔

هرنوت۔ بروزن فرتوت بمعنی مکر و حیله باشد و غیبت و
خباثت و بدگوئی بود و بد مردم در دل نگاهداشتن را نیز گویند۔

هرنوه۔ با نون و واو و هاے هوز و حرکت مجهول میوه درختے
عودست و آن کوچکتر از فلفل میباشد و بزردی مائل است و بوے
عود میکند طبیخ وے بول را براند و سنگ مثانه را بریزاند۔

هرنیدساو۔ بفتح اول و سکون ثانی و نون تحتانی رسیده
و دال ساکن و سین بے نقطه بالف کشیده و بواو زده بمعنی پیمان
فرهنگ است و آن کتابے باشد در آداب جهانداری از
تصنیفات مه آباد که عجمان او را اولین پیغمبر میدانند از پیغمبران عجم

هرنیز۔ بروزن مهمیز بمعنی تعیین و چیزے بکسے سپردن باشد
چه هرنیز مند صاحب تعیین را گویند بلغت زند و پازند و بمعنے
تعیین و قرار دادن هم هست چنانکه گویند مواجب فلان را
هرنیز کردیم یعنے تعیین کردیم و قرار دادیم۔

هرو۔ بفتح اول و سکون ثانی و واو مردم شجاع را گویند و
در عربی بمعنی زدن باشد۔

هروانگه۔ بظهور هاے هوز در آخر بروزن افسانه گه
بیمارستان را گویند و بعربی دار الشفا خوانند۔

هروانه۔ بروزن پروانه بمعنی هروانگه است که بیمارستان و

دار الشفا باشد و بمعنی شکنجہ ہم گفتہ اند و نام کوہے ہم ہست۔

ہروتوم ۔ بہ فتح اول و ثانی بواو مجہول رسیدہ و فوقانی بواو مجہول دیگر کشیدہ و بمیم زدہ تخم اسپغول ست کہ بزرقطونا باشد۔

ہرودک ۔ بہ فتح اول و ثالث و سکون ثانی و کاف کہ رابع باشد نام خسرو پرویز ست۔

ہرول ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ضم واو و لام ساکن دانہ ایست مانند ماش و او را ملک خوانند۔

ہروم ۔ بہ فتح اول بروزن سموم نام پہلوانے و دلاور یست و نام شہرے زنان ہم ہست و بعضے گویند نام شہریست کہ درین زمان بروع میگویندش۔

ہرول ۔ باواو لام و حرکت مجہول کنجارہ را گویند و آن نخالہ و ثفل کنجدیست کہ روغن آنرا گرفتہ باشند۔

ہروی ۔ بکسر اول و ثانی و ثالث بتحتانی کشیدہ منسوب بہرات را گویند و زبانے ہم بودہ است از جملۂ ہفت زبان فارسی۔

ہرہ ۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد سوراخ کون را گویند و مقعد و نشستگاہ را نیز گفتہ اند و گیاہیست کہ در میان گندم و جو روید و غوزہ دار و کنگرہ دار مانند غوزۂ خشخاش و در اندرون آن چند دانہ باشد خوردن آن بیہوشی و دیوانگی آورد۔

ہرہفت ۔ بروزن زربفت بمعنی آرایش باشد مطلقاً و آرایش و زینت زنان را نیز گویند کہ آن حنا و وسمہ و سرخی و سفیداب و سرمہ و زرک باشد کہ زرورق ست و بعضے ہفتم را غالیہ گفتہ اند کہ خوشبوئے باشد و بعضے خال عارض را گفتہ اند کہ از سرمہ بکنج لب یا جاہاے دیگر از رخسارہ گذارند۔

ہری ۔ بکسر اول و ثانی بتحتانی کشیدہ نام شہریست از ولایت خراسان کہ بہرات مشہورست۔

ہریار ۔ بہ فتح اول بروزن اغیار دندان زیادتی را گویند۔

ہرید ۔ بہ فتح اول و ثالث مجہول بروزن وزیر بمعنی کنندہ باشد کہ فاعل کردن ست و با ثالث معروف در عربی بانگ کردن سگ و ناخوش داشتن چیزے را و خشک شدن گیاہ را گویند۔

ہریر ۔ بضم اول و کسر ثانی غیر مشدد بروزن سرین آواز مہیب را گویند ہمچو آواز سباع و وحوش و بفتح اول و ثانی مشدد ہم گفتہ اند۔

ہریو ۔ بکسر اول و ثانی بروزن غریو شہر ہرات را گویند۔

ہریوہ ۔ بکسر اول و ثانی بتحتانی مجہول رسیدہ و فتح واو منسوب بہرات را گویند و زر خالص و رائج را نیز گفتہ اند و زن فاحشہ را ہم مے گویند۔

بیان ہفتم

در ہاے ہوز با زاے نقطہ دار مشتمل بر بست و شش لغت و کنایت

ہزار ۔ بہ فتح اول دہ صد را گویند و بعربی الف خوانند و بلبل را ہم گفتہ اند کہ عربان عندلیب خوانند و با زاے چہارم زد ہم ہست کہ دہ ہزار باشد و درین زمانہ داو ہزار مے گویند۔

ہزار اسپ ۔ بہ فتح اول و ہمزہ در چہارم و سکون سین بے نقطہ و باے فارسی نام قلعہ ایست از مضافات خراسان۔

ہزار اسپند و ہزار اسفند ۔ در لغت اول باے فارسی و در دوم فا نوعے از سداب کوہی ست و آنرا بیونانی مولی میگویند و بعربی حرمل عامی خوانند گرم و خشک است در سوم و چہارم بر مفاصل طلا کنند نافع باشد۔

ہزار آستین ۔ کنایہ از دریاست چہ ہر شعبۂ از آن بمنزلۂ آستینے ست۔

ہزار افشان ۔ بہ فتح اول و ہمزہ و سکون فا و شین نقطہ دار بالف کشیدہ و بنون زدہ درخت تاک صحرائی باشد و آن مانند عشقہ بر درخت پیچد و آنرا ہزار جشان ہم مے گویند یعنی ہزار گز۔

ہزاران ۔ بروزن بہاران جمع ہزارست بر خلاف قیاس و عدد ہزار را نیز گویند کہ الف باشد و بلبل عندلیب را نیز گفتہ اند و با زاے چہارم زد را ہم میگویند کہ داو ہزار باشد۔

ہزار آوا ۔ با واو بالف کشیدہ بلبل را گویند کہ عندلیب باشد و او را ہزار آواز ہم مے گویند با زاے نقطہ دار در آخر۔

ہزار بز - بضم باے ابجد وسکون زاے ہوز نام قلعہ ایست در ولایت خراسان -

ہزار بیپر - بکسر باے فارسی و فتح سین بے نقطہ وسکون راے قرشت نام گیاہیست دوائی -

ہزار تابہ - با فوقانی بالف کشیدہ و فتح باے ابجد نامیست از نامہاے آفتاب عالمتاب -

ہزار توے - بضم تاے قرشت وسکون واو و یاے حطی چیزیست کہ با شکنبۂ گوسفند وغیرہ می باشد و آنرا ہزار خانہ ہم مے گویند و بعربی رمانہ خوانند -

ہزار جشان - بفتح جیم بروزن قطار کشان بمعنے ہزار افشان ست کہ تاک صحرائی باشد و آن بسیار بلند میشود و بر درختہاے بپیچد و معنی آن ہزار گز ست چہ جشان بمعنی گز باشد و خوشۂ آن زیادہ بردہ دانہ نمی شود و بجہت دباغت کردن پوست وچرم بکار برند و بعربی فاشرا گویند -

ہزار چشمہ - بفتح جیم فارسی وسکون شین قرشت و میم مفتوح علتے و ریشے باشد کہ بیشتر بر پشت آدمی بہم رسد و آنرا بعربی سرطان مے گویند -

ہزار خانہ - با خاے نقطہ دار بروزن انار دانہ چیزیست کہ با شکنبۂ گوسفند مے باشد و شکنبہ را نیز گویند -

ہزار داستان - با دال بے نقطہ بالف کشیدہ بلبل را گویند و بعربی عندلیب خوانند -

ہزار دستان - بحذف الف بعد از دال بے نقطہ بمعنے ہزار داستان ست کہ بلبل باشد -

ہزار رخشان - با راے بے نقطہ و خاے نقطہ دار و شین قرشت بروزن ہزار دستان بمعنی ہزار افشان است و آن گیاہے باشد کہ میوۂ آن مانند خوشۂ انگور ست و دباغان بکار برند -

ہزار میخ - بروزن چار میخ خرقۂ درویشان باشد کہ بخیۂ بسیارے بران زدہ باشند و آنرا ہزار میخی ہم مے گویند و کنایہ از آسمان پر کواکب ہم ہست -

ہزاک - بضم اول و ثانی بالف کشیدہ و بکاف زدہ بمعنی زشت و زبون باشد و ابلہ و نادان را نیز گویند و شخصے را ہم میگویند کہ زود فریفتہ شود و بازی خورد و بہ فتح اول ہم آمدہ ہست -

ہزاہز - بکسر ہاے رابع وسکون زاے نقطہ دار در آخر در مؤید الفضلا در جنب لغات فارسی نوشتہ شدہ جنبش و حرکتے را گویند کہ از ترس خصم در میان لشکر بہم رسد و در کنز اللغات بمعنے فتنہا نوشتہ اند کہ جمع فتنہ باشد -

ہزد - بہ فتح اول و ثانی وسکون دال ابجد حیوانے ست آبی و آن در خشکی نیز مے باشد و خصیۂ او را آش بجہا و خند بید ستر مے گویند و بترکی قندز مے خوانند -

ہزدگند - بضم کاف فارسی وسکون نون و دال ابجد خند بید ستر را گویند کہ آش بجہا باشد و بترکی قندز قوری خوانند -

ہزمان - بہ فتح اول وسکون ثانی و میم بالف کشیدہ و بنون زدہ مخفف ہر زمان باشد کہ افادۂ ہر دم و ہر ساعت میکند -

ہزو - بہ فتح اول بروزن وضو مردم دلیر و شجاع را گویند -

ہزوان - بہ فتح اول بروزن مرجان بمعنی زبان ست آن کہ عربان لسان مے گویند -

ہزینہ - بروزن و معنی خزینہ باشد و بمعنی خرج ہم ہست کہ نقیض دخل باشد و بمعنی نفقۂ عیال یعنی روزمرہ کہ بجہت زن و فرزند مقرر کنند ہم گفتہ اند و بمعنی ہر روزہ و پیوستہ ہم آمدہ ہست -

بیان ہشتم

در ہاے ہوز با زاے فارسی مشتمل بر دو لغت

ہژبار - با ہاے ہوز بروزن افشار نوعے از علتہاے اسپان ست و آن دندان زیادتی باشد مر اسپ را کہ تا آنرا نشکنند یا نکنند اسپ علت بمزاغت نمیتواند خورد و فربہ نمے شود -

ہژیر - بہ فتح اول بروزن فقیر بمعنے ستودہ و پسندیدہ

و خوب و نیک و خاصگی باشد و بمعنی جلدی و چابکی و هوشیاری هم آمده است و بضم اول نیز گفته اند۔

بیان نهم

در هاے هوز با سین بے نقطه مشتمل بر هشت لغت

هستره — بفتح اول و تاے قرشت بر وزن مسخره جوال مانندے را گویند که از چوب و نے بافته باشند و بر پشت الاغ گذارند و بدان خشت و آجر و خاک و امثال آن کشند۔

هستو — با تاے قرشت بر وزن بدخو دانه و استخوان میوه ها را گویند مانند دانه زردآلو و شفتالو وغیره و بمعنی حق و راستی و درستی و حقائق اشیا هم آمده است و شخصی را نیز گویند که اقرار و اعتراف بچیزے کند۔

هستودان — بفتح اول و دال بالف کشیده بر وزن مجهولان نام پادشاهے بوده در آذربایجان پسر امیره مملان که او پادشاه اول ملک آذربایجان ست و حکیم قطران از مداحان او بوده۔

هسته — بفتح اول بروزن و معنی خسته است که استخوان و دانهٔ میوه ها باشد و بمعنی موجود هم بنظر آمده است که نقیض معدوم باشد۔

هستی — بروزن مستی خودبینی و خودپسندی و انانیت را گویند و نزد محققان اشاره بذات بحت ست که وجود مطلق عبارت از وست و آن وجودیست عین وجودات که بی جود او هیچ ذره را وجودے نیست و بوجود او موجود ست لاغیر تعالی شانه۔

هسر — بفتح اول و ثانی و سکون راے قرشت یخ را گویند و آن آبے است که در زمستان مانند شیشه بندد۔

هسک — بفتح اول و ثانی و سکون کاف غله برافشان را گویند و آن آلتے باشد که آن غله را باد دهند تا از کاه جدا شود و نیز طبقے باشد پهن که از نے بافند و بدان غله پاک کنند و بسکون ثانی هم بنظر آمده است۔

هسیر — بروزن فقیر بمعنے هسر ست که یخ باشد۔

بیان دهم

در هاے هوز با شین نقطه دار مشتمل بر بست و یک لغت و کنایت

هش — بفتح اول و سکون ثانی بمعنی رفتن باشد که نقیض آمدن ست و بمعنی گل ولاے هم آمده است و بضم اول مخفف هوش ست که زیرکی و ذهن و عقل و شعور و جان و روح باشد و فوت و موت را نیز گفته اند که در برابر حیات و زندگیست۔

هشپلک — بضم اول و باے فارسی بر وزن بلبلک صدائیست که کبوتربازان بوقت پرانیدن کبوتر با دو سر انگشت دست از دهان بیرون کنند۔

هشت باغ — کنایه از هشت بهشت ست۔

هشت بستان — بمعنی هشت باغ ست که کنایه از هشت بهشت باشد۔

هشت دهان — با دال ابجد و هاے هوز بر وزن سخت کمان نام گیاهیست و بعضے عود هندی را گویند و بعضی دیگر گل خیری را که خبازی باشد نقرس را نافع ست۔

هشت گنج — عبارت از کنوز ثمانیهٔ خسرو پرویز ست که گنج عروس و گنج بادآورد و دیبهٔ خسروی و گنج افراسیاب و گنج سوخته و گنج خضرا و گنج شادآورد و گنج بار باشد و هر یک در جاے خود آمده است۔

هشت مادی — کنایه از هشت بهشت است۔

هشت مرعی — بمعنی هشت مادی ست که کنایه از هشت بهشت باشد۔

هشت منظر — بمعنی هشت مرعی ست که هشت بهشت باشد و هشت فلک را نیز گویند که فلک البروج و فلک زحل و فلک مشتری و فلک مریخ و فلک آفتاب و فلک زهره و فلک عطارد و فلک قمر باشد۔

هشتن — بکسر اول و سکون ثانی و فتح فوقانی و نون ساکن بمعنے گذاشتن و فروگذاشتن و رها کردن و آویختن باشد۔

هشت و مشت — بضم اول و میم این لغت از اتباع است بمعنے جنگ کردن با مشت و لگد و سیلی و امثال آن۔

هشتویش — بفتح اول و سکون ثانی و کسر فوقانی

و دو او تحتانی مجهول کشیده و بشین نقطه دار زده نام روز پنجم ست از خمسهٔ مسترقهٔ قدیم که روز آخر سال فارسیان باشد۔

هشته ـ بکسر اول بر وزن رشته بمعنی گذاشته و فروگذاشته و رها کرده و آویخته باشد۔

هشت هیکل رضوان ـ کنایه از هشت بهشت است۔

هشنفیفل ـ بفتح اول و سکون ثانی و فاے تحتانی رسیده و فاے دیگر مضموم و لام ساکن زردک صحرائی را گویند که شقاقل باشد قوت باه دهد و شیر زنان را هم زیاده کند۔

هشنگ ـ بفتح اول بر وزن پلنگ مردم بے سر و پا و مفلس را گویند۔

هشو ـ بضم اول و ثانی و سکون واو بمعنے هوش و ذهن و عقل و زیرکی باشد و قلعه و حصار را نیز گفته اند۔

هشوار ـ با واو بر وزن و معنے هشیار ست که نقیض بیهوش باشد۔

هشومند ـ بضم اول و فتح میم بر وزن گاوبند بمعنی هوشمند است که خداوند هوش و عقل و زیرکی باشد و بفتح اول هم گفته اند۔

هشیدن ـ بکسر اول و فتح دال بر وزن نشیمن بمعنی گذاشتن و فروگذاشتن و رها کردن و آویختن باشد۔

هشیوار ـ بفتح اول و واو بر وزن خریدار بمعنی خردمند و عاقل و هشیار باشد و بضم اول هم درست است۔

بیان یازدهم

در هاے هوز با فا مشتمل بر یکصد و شانزده لغت و کنایت۔

هف ـ بفتح اول و سکون ثانی کارگاه جولاهی را گویند و بعضے شانهٔ جولاهے را گفته اند۔

هفت ـ بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی عدد یست معروف و بضم اول هر چه باشد از آب و شراب و شربت و دوغ و امثال آن که فرو کشند و بترکی قرت گویند و بکسر اول اندک خشکی را گویند که بعد از تری بهم رسد۔

هفت آبا ـ کنایه از هفت آسمان ست۔

هفت اختران ـ بضم همزه کنایه از هفت کوکب است که زحل و مشتری و مریخ و آفتاب و زهره و عطارد و قمر باشد۔

هفتاد کشتی ـ بضم کاف کنایه از هفتاد ملت است گویند امراضے که حیوانات را عارض میشود هفتاد است۔

هفتاد و دو شاخ ـ کنایه از هفتاد و دو قوم هم هفتاد و دو [illegible] ترتیل قرآن و هفتاد و دو ملت است۔

هفتاد و دو کشتی ـ بمعنی آخر هفتاد و دو شاخ باشد که هفتاد و دو ملت است۔

هفت اژدها ـ کنایه از هفت کوکب است۔

هفت آسیا ـ کنایه از هفت فلک ست که فلک زحل و فلک مشتری و فلک مریخ و فلک آفتاب و فلک زهره و فلک عطارد و فلک قمر باشد۔

هفت اصل ـ کنایه از هفت طبقهٔ زمین ست و هفت اقلیم را نیز هفت اصل گویند۔

هفت الوان ـ کنایه از طعامهاے گوناگون و رنگارنگ ست و طعامے را نیز گویند که از آسمان بجهت عیسیٰ علیه السّلام نازل شده و آن نان و نمک و ماهی و سرکه و عسل و روغن و تره بود که سبزی خوردنی باشد۔

هفت اندام ـ عبارت از سر و سینه و شکم و دو دست و دو پا باشد باعتقاد بعضے و باعتقاد بعضے دیگر سر و دو دست و دو پهلو و دو پاے باشد و نام رگے هم هست که چون آن را بگشایند از جمیع اندام خون کشیده شود و آن رگ را بعربی نهر البدن خوانند۔

هفت اورنگ ـ کنایه از هفت ستاره است که آن را بعربی بنات النعش خوانند و آن بصورت خرس است و بعربی دب میگویند و از جملهٔ چهل و هشت صورت فلکی است باشد و دب اکبر همان است و بمعنی هفت تخت هم هست چه اورنگ تخت را میگویند و کنایه از هفت آسمان هم هست و بحذف همزه هم آمده است که هفتورنگ باشد۔

هفت آئینه و هفت آئینه - کنایه از هفت کوکب باشد که سبعهٔ سیاره است -

هفت ایوان - کنایه از هفت آسمان است -

هفت بام - با بای ابجد بمعنی هفت ایوان ست که کنایه از هفت آسمان باشد -

هفت بانو - بانون بواو کشیده بمعنی هفت آئینه است که هفت کوکب باشد -

هفت پدر - بکسر بای فارسی بمعنی هفت بانوست که کنایه از سبعهٔ سیاره باشد و هفت آسمان را نیز گفته اند چه آنها را آبای علوی می خوانند -

هفت برادران - بمعنی اول هفت اورنگ است که هفت ستارهٔ بنات النعش باشد -

هفت پر ثریا - کنایه از کوچکترین ستاره است که در پروین است -

هفت پرده - اشاره به پردهای چشم ست و کنایه از هفت آسمان هم است و هفت پرده ساز را نیز گویند -

هفت پردهٔ ازرق - بمعنی آخر هفت پرده است که کنایه از هفت آسمان باشد -

هفت برگ - بفتح بای ابجد و سکون رای قرشت و کاف فارسی نام داروئیست که آنرا ماذریون میگویند دفع مرض استسقا می کند -

هفت پرگار - بفتح بای فارسی کنایه از هفت آسمان است -

هفت بنا - بکسر بای ابجد و نون بالف کشیده بمعنی هفت پرگارست که کنایه از هفت آسمان باشد -

هفت بنیان - بمعنی هفت بناست که کنایه از هفت آسمان باشد -

هفت پوست - با بای فارسی بواو کشیده بمعنی هفت بنیان ست که کنایه از هفت آسمان باشد -

هفت پیر - با بای فارسی بتحتانی کشیده و برای قرشت زده اشاره بهفت استاد قرای قرآن ست که نافع مدنی و ابن کثیر مکی و ابوعمر بصری و ابن عامر شامی و عاصم کوفی و حمزهٔ کوفی و کسائی کوفی باشد -

هفت پیکر - بفتح بای فارسی کنایه از هفت آسمان و هفت کوکب سیاره باشد و نام کتابی هم هست مشهور -

هفت تنان - بفتح تای قرشت کنایه از اصحاب کهف است و آن یلیخا و مکسلمینا و مشلینیا و مرنوش و دبرنوش و شاذنوش و مرطونش که راعی باشد و هفت اخیار را نیز گویند که عبارت از قطب و غوث و اخیار و اوتاد و ابدال و نقبا و نجبا باشد گویند ایشان سیصد و پنجاه و شش کس اند بر شش مرتبه سیصد از ایشان در یک مرتبه باشند و چهل در یک مرتبه و هفت در یک مرتبه و پنج در یک مرتبه و سه در یک مرتبه و یکی در مرتبه بالاتر از همه است و قطب همان ست و قوام عالم از برکت وجود ایشان ست -

هفت چتر آبگون - کنایه از سموات سبع باشد که هفت آسمان ست -

هفت چشم چرخ - کنایه از هفت کوکب است که سبعهٔ سیاره باشد -

هفت چشم خراس - بمعنی هفت چشم چرخ ست که سبعهٔ سیاره باشد -

هفت جوش - هفت جسد ست که باهم گدازند و از آن چیزها سازند و آن آهن و جست که روح توتیا باشد و سرب و طلا و قلعی و مس و نقره است -

هفت حال - بمعنی همیشه و دائم و علی الدوام و همه حال باشد -

هفت حجلهٔ نور - کنایه از هفت پردهٔ چشم ست که آن صلبیه و مشیمیه و شبکیه و عنکبوتیه و عنبیه و قرنیه و ملتحمه باشد -

هفت حرف آبی - جیم و ذال نقطه دار و کاف و سین بی نقطه و قاف و ثای مثلثه و غای نقطه دار باشد -

هفت حرف آتشی - الف و هاء هوز و طاء حطی و میم و فاء سعفص و شین قرشت و ذال نقطه دار.

هفت حرف مستعلا - خاء نقطه دار و صاد بی نقطه و ضاد نقطه دار و غین نقطه دار و طاء بی نقطه و قاف و ظاء نقطه دار.

هفت حرف خاکی - دال بی نقطه و طاء بی نقطه و لام و عین بی نقطه و راء بی نقطه و خاء نقطه دار و غین نقطه دار.

هفت حرف هوائی - باء ابجد و واو و یاء حطی و نون و صاد بی نقطه و تاء قرشت و ضاد نقطه دار.

هفت حکایت - کنایه از خواص هفت اندام است یعنی هر یک را چه خاصیت است و بچه کار می آید و هفت حکایتی که دختران بصحبت بهرام گور می گفتند و آن حکایتها را شیخ نظامی علیه الرحمة در خمسه به نظم آورده است.

هفت خاتون - کنایه از هفت کوکب است که سبعهٔ سیاره باشد.

هفت خراس - کنایه از هفت آسمان است که سماوات سبع باشد.

هفت خروار کوس - یعنی هفت خراس است که کنایه از هفت آسمان باشد.

هفت خزینه - کنایه از هفت عضو باطن آدمیزاد است که آن معده و جگر و شش و دل و زهره و سپرز و گرده باشد و کنایه از هفت آسمان هم هست.

هفت خضرا - یعنی دوم هفت خزینه است که هفت آسمان اخضر

هفت خط - یعنی خطوط جام جم است که آن خط جور و خط بغداد و خط بصره و خط ازرق و خط اشک و خط کاسه گر و خط فرودینه باشد و کنایه از هفت اقلیم هم هست.

هفت خلیفه - کنایه از خلفاء روح است که هفت عضو باطنی باشد و آن معده و جگر و شش و دل و زهره و سپرز و گرده است و کنایه از روح حیوانی و عقل و باصره و سامعه و ذائقه و شامه و لامسه هم هست و کنایه از هفت اندام آدم و هفت طور اندام و هفت طور دل باشد که اول آن صدر و دوم قلب و سوم شغاف و چهارم و پنجم حبة القلب و ششم و هفتم مهجة القلوب است و هفت عضو ظاهر را نیز گفته اند که سجده گاه اند یعنی در وقت سجود باید که بر زمین گذاشته شود و آن پیشانی و دو کف دست و دو زانو و دو سر انگشتان شصت پا باشد و سبعهٔ منحوسه را هم گفته اند که عطیط و عرکیم و سروش و کلاب و ذو ذوابه و لحیان و کید باشد.

هفت خوان - دو عقبه بوده است یکی وقتی که کیکاوس در مازندران به بند افتاده بود رستم برای خلاصی او میرفت در اثنای راه چند جا دیوان و جادوان را کشت و هفت روز بمازندران رفته کیکاوس را نجات داد و آنرا هفت خوان رستم هم میگویند بسبب آنکه از هر منزلی که میگذشت لشکر ایشان را مهمانی و ضیافتی میکرد و دوم عقبهٔ راه روئینه دژ بود چون ارجاسپ پادشاه توران زمین خواهران اسفندیار را در قلعهٔ روئینه دژ در بند کشیده بود و اسفندیار در آن ایام در بند پدر بود چون که نجات یافت از راه عقبهٔ هفت خوان رفته بلائی که در سر راه پیش می آمد دفع آن کرده خود را بهر وسیله که بود بدرون قلعه انداخت و بجنگ و فریب جاسوسی با جمعی از مردم او و خواهران خود را خلاص کرد و بعضی گویند این هر دو عقبه یکیست و آن هفت منزل است میان ایران و توران و بآن راه بغیر رستم و اسفندیار کسی نرفته است.

هفت داوران - یعنی هفت برادران چه داور بلغت ماوراء النهر برادر را گویند و آن کنایه از بنات النعش است که دب اکبر باشد.

هفت دانه - آش عاشورا را گویند چه آنرا از گندم و نخود و باقلا و عدس و امثال آن پزند.

هفت دختر خضرا - کنایه از سبعهٔ سیاره است که هفت کوکب باشد.

ہفت در - بضم دال ابجد یعنی ہفت دختر خضر است کہ کنایہ از ہفت کوکب باشد و آنرا ہفت در رہم مے گویند -

ہفت در ہفت - یعنی ہر ہفت و آرایش زنان ست کہ حنا و وسمہ و سرمہ و سرخی و سفیدآب و زرک و غالیہ باشد و ہفت جاکہ دست و پا و چشم و ابرو و ہر دو جانب رو کہ بعربی خدین گویند و تمام رخسار کہ آنرا ہم سفیدآب مالند و ہم زرک باشد و بدن ست بکار برند و ہفت خاصیت را نیز گویند و ہفت عضو آدمی و کنایہ از ہفت سیارہ ہم ہست و ہفت فلک و ہفت کوکب کہ عالی اند و ہفت اقلیم و ہفت کشور را نیز گویند و ہفت زمین و ہفت شہر و ہفت در ہفت و عدد چہل و نہ باشد چہ ہفت در ہفت چہل و نہ مے شود -

ہفت دکان - کنایہ از ہفت کشور و ہفت اقلیم باشد -

ہفت دور - کنایہ از ہفت دورست کہ ہر دورے مدت ہزار سال ست و تعلق بیکے از ہفت سیارہ دارد و چون ہزار سال تمام شود دور بستارہ دیگر گردد و از زحل گرفتہ بترتیب تا ماہ دور قمر ست و بعضی گویند ہر دورے ہفت ہزار سال ست کہ مجموع چہل و نہ ہزار سال باشد و چون این ادوار تمام شود قیامت قائم گردد -

ہفت دہ - بفتح دال ابجد و سکون ہاے ہوز یعنی آراستہ و پیراستہ و زینت کردہ و زیور پوشیدہ و مزین باشد و بکسر دال ابجد کنایہ از ہفت آسمان و ہفت اقلیم ہم ہست -

ہفت راہ - بارائے قرشت بروزن تختگاہ کنایہ از ہفت پردہ چشم ست کہ صلبیہ و مشیمیہ و شبکیہ و عنکبوتیہ و عنبیہ و قرنیہ و ملتحمہ باشد -

ہفت رخشان - کنایہ از ہفت کوکب ست کہ سبعہ سیارہ باشد -

ہفت رصد - بفتح را و صاد و سکون دال ہر سہ بی نقطہ کنایہ از ہفت اقلیم ست -

ہفت رقعہ ادکن - کنایہ از ہفت طبقہ زمین ست -

ہفت رنگ - اول آن سیاہ ست و بزحل تعلق دارد و غبرائی کہ رنگ خاک باشد بمشتری و سرخ بمریخ و زرد بآفتاب و سفید بزہرہ و کبود بعطارد و زنگاری بقمر و نام گلی است در ہندوستان و آن ہفت رنگ دارد و ہر چیز منقش را نیز گویند و ہر ہفت و آرایش زنان را ہم گفتہ اند -

ہفت زردہ - بفتح رائے نقطہ دار بروزن سبز چردہ نرگس صد برگ را گویند و بعربی عبہر مضاعف خوانند -

ہفت زمین - کنایہ از ہفت کشور و ہفت اقلیم باشد -

ہفت سقف - کنایہ از ہفت آسمان ست -

ہفت سلام - سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ سَلَامٌ عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ سَلَامٌ عَلَىٰ إِلْ يَاسِينَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ سَلَامٌ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ -

ہفت سلطان - کنایہ از ہفت کوکب ست کہ سبعہ سیارہ باشد و سلطان خراسان علیہ السلام و سلطان ابراہیم ادہم و سلطان بایزید بسطامی و سلطان ابوسعید ابوالخیر و سلطان محمود غازی و سلطان سنجر ماضی و سلطان اسمعیل سامانی را ہم گفتہ اند -

ہفت شادروان ادکن - یعنی ہفت رقعہ ادکن است کہ کنایہ از ہفت طبقہ زمین باشد -

ہفت شمع - بفتح شین نقطہ دار یعنی ہفت سلطان است کہ کنایہ از ہفت کوکب باشد -

ہفت شہر طلسم لرزد - طلسم آب طلسم حوض طبل آئینہ بت منادی بر منارہ بر روے آب رفتن درخت سایہ گستر -

ہفت طارم - کنایہ از ہفت آسمان ست -

ہفت طبق - کنایہ از طبقات آسمان و ہفت طبقہ زمین باشد -

ہفت طفل جان شکر - یعنی ہفت شمع ست کہ کنایہ از سبعہ سیارہ باشد -

ہفت علفخانہ - کنایہ از ہفت اقلیم و ہفت کشور باشد -

ہفت فرش - یعنی ہفت طبقہ زمین باشد و کنایہ از ہفت اقلیم ہم ہست -

ہفت فرشتہ ایام ہفتہ - اسرائیل جسدیائیل

شمائیل رفائیل عنائیل جبرائیل عزرائیل۔

هفت قفل قلوب۔ حسبت طلمت خلت علت رایت وجدت زعمت۔

هفت قلعهٔ خیبر۔ کتیبه ناعم شق قموص خطاة وطیح سلالم

هفت قلعهٔ مینا۔ کنایه از هفت آسمان ست۔

هفت قلم۔ ثلث ست ومحقق ست وتوقیع وریحان ورقاع ونسخ وتعلیق۔

هفتک۔ بفتح اول وثالث بروزن چشمک فارسیان یک ربع کلام الله را خوانند۔

هفت کار۔ بروزن بختیار چیزی را گویند که در آن هفت رنگ بافته شده باشد۔

هفت گاه۔ بروزن تخت گاه کنایه از هفت فلک وهفت کشور باشد۔

هفت کحلی۔ بضم کاف وسکون حای بی نقطه بمعنی اول هفتگاه است که هفت آسمان باشد۔

هفت۔ بضم کاف وفتح رای بی نقطه هفت آسمان را گویند وبکسر کاف فارسی ورای قرشت هم هفت آسمان وهم هفت کوکب وهم هفت کشور را گفته اند۔

هفت گنبد۔ بمعنی اول هفت کره است که هفت آسمان باشد وهفت گنبد بهرام گور را هم میگویند وهفت منظر شهرت دارد۔

هفت گنجینه۔ کنایه از طلا ونقره وقلعی وسرب وآهن ومس وبرنج باشد۔

هفت گیسودار۔ کنایه از هفت بنده است وهفت ستاره را نیز گویند که سبعهٔ سیاره باشد وهفت آسمان را هم گفته اند۔

هفت مجمره۔ کنایه از هفت آسمان باشد۔

هفت محراب فلک۔ کنایه از سبعهٔ سیاره است که هفت کوکب باشد۔

هفت محیط۔ کنایه از هفت فلک ست وهفت دریا را نیز گویند که دریای چین ودریای مغرب ودریای روم وبحر نیطس [illegible] وبحر طبریه وبحر جرجان وبحر خوارزم باشد۔

هفت مرد۔ بفتح میم وسکون را ودال هر دو بی نقطه کنایه از اصحاف کهف ست وآن یملیخا ومکسلمینا ومشلینا ومرنوش ودبرنوش وشاذنوش ومرطونس باشد که شبان ست واخیار را نیز گویند که قطب وغوث واخیار وابدال واوتاد ونقبا ونجبا باشد۔

هفت مردان۔ بمعنی هفت مرد ست که کنایه از اصحاب کهف واخیار باشد وگویند اخیار سیصد وپنجاه وشش اند در شش مرتبه یعنی سیصد از ایشان در یک مرتبه می باشند وچهل در یک مرتبه وهفت در یک مرتبه وپنج کس در یک مرتبه وسه کس در یک مرتبه ویکی در یک مرتبه وبالاتر از همه قطب است وقوام عالم بوجود ایشانست۔

هفت مشعله۔ کنایه از سبعهٔ سیاره است که هفت کوکب باشد۔

هفتم کشور۔ کنایه از هندوستان ست۔

هفت مندل۔ بادال ابجد بروزن هفت منظر کنایه از هفت آسمان ست۔

هفت منزل۔ بفتح میم وکسر زای نقطه دار کنایه از سبع سمواتست که هفت آسمان باشد۔

هفت مهرهٔ زرین۔ بمعنی هفت مشعله باشد که کنایه از هفت کوکب ست۔

هفت میوه۔ عبارت از کشمش وطائفی وانجیر خشک وقیسی خشک وشفتالوی خشک وخرمای خشک وآلوبخارا باشد۔

هفت نژاد فلک۔ بمعنی هفت مشعله باشد که کنایه از سبعهٔ سیاره است یعنی هفت کوکب۔

هفت نطع۔ بفتح نون وسکون طای حطی وعین بی نقطه کنایه از هفت طبقهٔ زمین وهفت اقلیم باشد۔

هفت نقطه۔ بضم نون وسکون قاف وفتح طای حطی کنایه از هفت کوکب ست که سبعهٔ سیاره باشد وزیور وآرایش را نیز گویند۔

هفت نوبتی چرخ۔ بمعنی اول هفت نقطه است که

کنایه از سبعهٔ سیاره باشد۔

هفت نیم خایه ۔ کنایه از هفت آسمان ست۔

هفت والاے خضرا ۔ بمعنی هفت نیم خایه است که کنایه از هفت آسمان باشد۔

هفت واد ۔ با واو بالف کشیده و بدال زده علم شخصے بوده که هفت پسر داشته چه واد بمعنی پسر هم هست۔

هفت وجوه صرف ۔ صحیح ست و مثال ست و مضاعف + لفیف و ناقص و مهموز و اجوف۔

هفتورنگ ۔ مخفف هفت اورنگ ست یعنی هفت تخت و هفت ستاره را نیز گویند که بعربی بنات النعش خوانند و آن صورت دب اکبر ست از جملهٔ چهل و هشت صورت فلکی۔

هفت و شش ۔ کنایه از هفت کوکب باشد که ۵ قمر ست و عطارد و زهره + شمس و مریخ و مشتری و زحل + و شش جهت که مصرعه تحت و فوق ست و یمین و یسار و پس و پیش۔

هفت و نه ۔ بمعنی هر هفت که حنا و وسمه و سرمه و سرخی و سفیداب و زرک و غالیه باشد و نه زینت که سر آویزه و گوشوار و سلسله و حلقهٔ بینی و گلوبند و بازوبند و دست برنجن و انگشتر و خلخال ست۔

هفت و هشت ۔ بفتح ها و سکون شین و تاے قرشت کنایه از گفتار خصومت آمیز و وحشت انگیز باشد و آواز و فریاد سگ را نیز گویند۔

هفت هیکل ۔ کنایه از هفت آسمان و هفت زمین باشد و تعویذ ها و بازوبند ها را نیز گویند۔

هفوش ۔ بفتح اول و واو بر وزن مهوش نوعے از طعام و خوردنی باشد و آن چنانست که برنج نم کرده راے کوبند و بر پارچهٔ می بندند و در ظرفے که ته آن سوراخے داشته باشد مے آویزند و سر آن ظرف را محکم مے سازند و بر بالاے دیگے که آب داشته باشد مے گذارند و فاصلهٔ ظرف و دیگ را محکم مے سازند و آتش در زیر دیگ روشن می کنند تا آن برنج کوفته در بخار آب پخته شود۔

هفهرفه ۔ بفتح اول و ثانی و راے قرشت و فا بمعنی هر هفت باشد و بمعنی زیب و زینت هم آمده است۔

هفهف ۔ بفتح دو ها و سکون دو فا بر وزن عفعف صدا و آواز سگ را گویند۔

بیان دوازدهم

در هاے هوز با کاف مشتمل بر هفت لغت

هکچه ۔ بضم اول بر وزن بقچه جستن گلو را گویند و به عربی فواق خوانند۔

هکری ۔ بضم اول بر وزن مقری دلیه را گویند و آن زراعتے است که آب باران حاصل مے شود۔

هکک ۔ بضم اول بر وزن تنک بمعنی هکچه است که جستن گلو باشد و بعربی فواق خوانند و بکسر اول هم بمعنی فواق و هم چیزے را گویند مانند کجاوه۔

هکل ۔ بضم اول و فتح ثانی و سکون لام سماروغ را گویند و آن رستنی باشد که از جاهاے نمناک و زیر خمهاے آب و شراب و سرکه و مانند آن روید گویند هر که آنرا در محل جنابت و ناپاکی خورد نسل وے منقطع گردد یعنی دیگر او را فرزند نشود و آنرا بعربی بنات الرعد خوانند بکسر باے ابجد۔

هکوی ۔ بفتح اول و سکون ثانی و واو و تحتانی کشیده سرگشته و حیران و پریشان باشد و بفتح اول و ضم ثانی شراب انگوری را گویند و بمعنی تردد هم آمده است۔

هکه ۔ بضم اول و فتح ثانی مشدد بمعنی هکک است که جستن گلو و فواق باشد۔

هکهک ۔ بضم هر دو ها و سکون هر دو کاف آواز و صداے گریه را گویند که در گلو افتد۔

بیان سیزدهم

در هاے هوز با لام مشتمل بر سی و دو لغت و کنایت

هل - بضم اول و سکون ثانی بمعنی آغوش و بغل باشد و بکسر اول امر بگذاشتن است یعنی بگذار و فرو گذار و بهل و هیل را نیز گویند که بعربی قافله خوانند -

هلا - بفتح اول و ثانی بالف کشیده بمعنی ندا باشد از برای آگاهانیدن و تنبیه کردن و در طعنه زدن مکرر کنند -

هلاشم - بفتح اول و شین نقطه دار بر وزن دمادم هر چیز زبون و زشت و بد را گویند -

هلال معنبر - بکسر اول کنایه از ابروی محبوب و معشوق باشد -

هلال منظران - کنایه از خوش صورتان و صاحب حسنان باشد -

هلالوش - بفتح اول بر وزن قباپوش بمعنی شور و غوغا و فتنه و آشوب باشد -

هلاهل - بفتح اول و کسر ها بر وزن حمائل زهری را گویند که هیچ تریاق علاج آنرا انقوا اندکردن و در ساعت بکشد -

هلا هلا - با ها و لام بر وزن طباطبا بمعنی سهل و آسان باشد -

هلتاک - بفتح اول و تای قرشت بر وزن افلاک برف را گویند و آن چیزی باشد که در زمستان مانند پنبه حلاجی کرده از آسمان ریزد و باین معنی بجای فوقانی نون هم آمده است -

هلد - بکسر اول و فتح ثانی و سکون دال ابجد یعنی بگذار و فرو گذار و بهلد -

هلش - بفتح اول و سکون ثانی و شین نقطه دار نام مرغی باشد مردار خوار -

هلفیفا - بفتح اول و سکون ثانی و فای تحتانی رسیده و فای دیگر بالف کشیده بلغت سریانی نوعی از کاسنی باشد و آنرا بفارسی تلخی گویند سپستفارا نافع است -

هلک - بفتح اول بر وزن فلک بمعنی هلک است که جستن گلو باشد و عربان فواق گویند و بکسر اول هم گفته اند و بضم اول چرمی باشد که آنرا مانند کفه ترازو سازند و از سر چوب منجنیق آویزند و پر از سنگ کرده بجانب خصم اندازند -

هلل - بضم اول و ثانی و سکون لام بمعنی خنضض است و آن دوائی باشد بجهت جمیع ورمها و بستن خون و آن مکی و هندی هر دو می باشد بهترین آن مکی است و آنرا از عصارهٔ مغیلان می سازند و نوعی هم هست شیرازی که آنرا از عصارهٔ برگ سنگ انگور می سازند و شیرازیان آنرا اهل مشکک خوانند و هندی را از عصارهٔ فیل زهره تعمل می آورند و باین معنی بجای لام آخر کاف هم بنظر آمده است -

هلموت - بفتح اول و ثانی بر وزن الموت بیخ نوعی از چغندر صحرائیست و آنرا حلیموهم گویند بفتح ثای بی نقطه -

هلناک - بفتح اول بر وزن غمناک بمعنی برف است و آن چیزی باشد که در زمستان مانند پنبه حلاجی کرده از آسمان فرو ریزد و بعضی ثرف را گفته اند بفتح تای قرشت که قراقروت باشد والله اعلم -

هلندوز - بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و دال بی نقطه بواو کشیده و برای نقطه دار زده گیاهیست که آنرا در دواها بکار برند و بزای بی نقطه در آخر هم بنظر آمده است که بر وزن سقنقور باشد -

هلند - بفتح اول و ثانی و ثالث و سکون نون و دال ابجد مردم بیکاره و هیچکاره را گویند -

هلو - بضم اول و ثانی و سکون واو نوعی از شفتالو باشد و آنرا شفتالوی آردی هم گویند بغایت پر آب و شیرین و بی جرم می باشد و ریسمانی را نیز گفته اند که طفلان از جائی آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند -

هلوچین - بضم اول و جیم فارسی مکسور بر وزن بلورین بمعنی آخر هلوست و آن ریسمانی باشد که در روزهای عید و جشن از جائی آویزند و زنان و کودکان بران نشینند و در هوا آیند و روند -

هلوزدن - بفتح اول و ثانی و سکون واو و زای نقطه دار بواو کشیده و بنون زده نقاشیها و اسلیمی خطائیها باشد که بر اطراف کتابه خانه و غیره نقش کنند -

هلهال - بفتح اول و هاء هوز بر وزن خلخال آرد بیزرا گویند که پرویزن است و بعربی غربال خوانند -

هلهل - بفتح اول و ثانی و کسر ها و سکون لام مخفف هلال است

و آن زهرے باشد که هیچ تریاقے با او مقاومت نتواند کرد۔

هلهلیون ـ بایائے حطی بروزن حسرت گون میوه ایست صحرائی که آنرا زعرورے گویند و در خراسان علف شیران و بعربی تفاح البری خوانند۔

هلیانه ـ بایائے حطی بروزن پروانه نام داروئیست که آنرا شاهتره گویند خارش و جرب را نافع است۔

هلیجه ـ باجیم بروزن پریده بلغت ژند و پاژند آلوچه را گویند و آن میوه ایست معروف۔

هلیدن ـ بکسر اول و فتح دال بروزن نشیمن بمعنی گذاشتن و فروگذاشتن باشد۔

هلیشش ـ بفتح اول بروزن کشیش نام مرغے باشد مردارخوار

هلیک ـ باتحتانی مجهول بروزن شریک بلغت ژند و پاژند زرد آلو و قیسے را گویند۔

هلیو ـ بفتح اول و کسر ثانی و سکون تحتانی و واو سبدے را گویند که از چوب و نے بافند و چیزها دران کنند و بسکون ثانی بروزن بدرو و بکسر اول بروزن عزیو هم بنظر آمده است۔

هلیون ـ بروزن افیون گیاهیست که آنرا مارچوبه و مارگیا خوانند برگ آن مانند برگ رازیانه باشد طبیخ آنرا بخورد سگے بدهند سگ را بکشد گویند عربیست۔

هلیوی ـ بکسر اول و ثانی و سکون تحتانی مجهول و واو مکسور تحتانی زده چار مغز بازی و کردگان بازی را گویند و بعضے گردون بازی گفته اند و آن چرخے باشد که طفلان از چوب و خلاشه سازند و بر آب روان گذارند تا آب آنرا بگردش آورد و ایشان تماشا کنند۔

بیان چهاردهم

در هائے هوز با میم مشتمل بر شصت و شش لغت و کنایت

هم ـ بفتح اول و سکون ثانی بمعنی دیگر و یکجا و یکدیگر و همه باشد و بمعنی نیز هم هست که بعربی ایضاً گویند و با تشدید ثانی در عربی مرادف غم ست و آن دلگیری و آزردگی بود که بسببے نداشته باشد۔

هماد ـ بفتح اول بروزن حماد بمعنی همه و جمیع و کل باشد۔

همادی ـ بفتح اول بروزن جمادی گلی را گویند که همگی و تمامی باشد۔

همادیان ـ بروزن شرابیان بمعنی کلیات باشد که در برابر جزئیات است۔

همار ـ بفتح اول بروزن بهار بمعنی اندازه باشد و حساب را نیز گویند که شمردن چیزے باشد۔

همارا ـ بروزن نصارا بمعنی همواره و همیشه و دائم باشد و در هندی بمعنی مارا است یعنی از ماست و تعلق بما دارد۔

هماره ـ بروزن شراره بمعنی همارست که اندازه و شمار و حساب باشد و مخفف همواره هم هست یعنی همیشه و دائم۔

هماس ـ بضم اول بروزن قطاس بمعنی همتا و انباز و شریک و رفیق باشد و بفتح اول و تشدید ثانی بروزن عباس و در عربی شیر درنده را گویند۔

همال ـ بفتح اول بروزن شمال بمعنی قرین و همتا و شریک و انباز و شبه و مانند باشد و بضم اول هم آمده است۔

هماناـ بفتح اول و ثانی و نون هر دو بالف کشیده بمعنی مانا و گویا و پنداری و گمان بری باشد و فرق میان مانا و همانا هم هست چه همانا بتحقیق نزدیکتر از ماناست و بعضے گویند همانا بمعنی ظاهرا و یقین باشد و مانا بمعنی پنداری و گمان و بمعنی شبه و نظیر و مانند هم بنظر آمده است۔

همانند ـ بفتح اول و نون بروزن دماوند مخفف هم مانند است که بمعنی شبیه و نظیر و مانند یکدیگر باشد۔

هم آواز ـ یعنی آنکه آواز او موافق آواز دیگرے باشد و کنایه از موافق و موافقت و رفیق هم هست۔

هماور ـ بفتح اول بروزن سراسر ولایت شام و یمن را گویند و بمعنی خواجه تاش نیز هست که بمعنی هم صاحب و هم خداوند باشد یعنی دو کس یا بیشتر یک صاحب و خداوند داشته باشند چه آور بمعنی صاحب و خداوند هم آمده است۔

هماوران ـ بروزن شناگران مخفف هاماوران ست که ولایت شام باشد و بعضی ولایت یمن را گفته اند و نام پادشاهی هم بوده است

ہماورد - بفتح اول بروزن قبا زرد چون دو کس باہم جنگ کنند ہر یک مرد دیگرے را ہماورد باشد یعنی ہمتا و ہم کوشش -

ہماون - بروزن فلاخن نام کوہے ست در ایران -

ہماویز - بروزن بلاخیز بمعنی ہماورد ست کہ ہم کوشش و ہمتا باشد و عربان کفو سے گویند -

ہماے - بضم اول و ثانی بالف کشیدہ و بتحتانی زدہ نام مرغیست مشہور و معروف کہ استخوان خورد و نام یکے از خواہران اسفندیار ست کہ ارجاسپ او را اسیر کردہ در قلعۂ روئین و زنگاہ داشتہ بود و نام دختر بہمن کہ در حبالۂ نکاح پدر خود بود و نام پادشاہزادہ کہ بہمایون عاشق بود و قصۂ ہماے و ہمایون مشہور ست و نام دختر قیصر روم ہم ہست و او زن بہرام گور بودہ ہست و علم و نشانے را نیز گویند کہ بر سر آن صورت ہمای ساختہ یا نقش کردہ باشند و بفتح اول گردون بازی اطفال را گویند یعنی چرخے سازند از چوب و خلاشہ و در کنار آب روان نصب کنند تا آب بران خوردہ آنرا بگردش در آورد -

ہماے آزاد - با زاے نقطہ دار بالف کشیدہ بروزن تراب آباد نام دختر بہمن ہست کہ زن پدر خود بودہ بشر لعیت زردشت و داراب از و تولد یافتہ و او سی سال پادشاہی کرد بعد ازان پسر خود را ولیعہد گردانید -

ہماے بیضۂ دین - کنایہ از سرور کائنات محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم است -

ہمایون - نام معشوقۂ ہماے ست و قصۂ ہماے و ہمایون را بنظم آوردہ اند و مشہور ست و بمعنی مبارک و خجستہ و میمون ہم ہست

ہمایون گاہ - با کاف فارسی بالف کشیدہ و بہاے زدہ بمعنی دار الملک ست کہ جاے تخت پادشاہان باشد -

ہمباز - با باے ابجد بروزن انداز بمعنی شریک و ہمتا و حریف و انباز باشد -

ہمبر - بروزن قنبر بمعنی ہمراہ و قرین و نظیر باشد و بمعنی برابر شدن و مقابل نشستن ہم بنظر آمدہ ہست -

ہمبوے - بفتح اول و سکون ثانی و باے ابجد بواو کشیدہ و بتحتانی زدہ بمعنی ہمخوے و ہم عادت و ہم کیش و ہم طریقہ باشد و نام شخصے ہم بودہ در زمان ضحاک کہ برادر خود را از بند ضحاک نجات داد -

ہمتا - بفتح اول و سکون ثانی و فوقانی بالف کشیدہ ہمزاد و ہمجنس و ہمسر و شریک و نظیر و مانند را ہم گویند -

ہمتا نیاغ - دو کس را گویند کہ در سپاہ تاختن و تاختن و تاراج نمودن شریک و قدر باشند -

ہمترازو - کنایہ از ہموزن و برابر و قدر باشد -

ہمتک - بفتح اول و تاے قرشت و سکون ثانی و کاف بمعنی رفیق و ہمراہ باشد در راہ رفتن -

ہمجا - با جیم بروزن عنقا بمعنی ملامت و ایذا باشد -

ہمچی - بفتح اول بروزن گنجی جانوریست کوچک مانند ملخ کہ پیوستہ بر روے علفہا مے گردد -

ہمخانۂ مسیح - کنایہ از آفتاب عالمتاب ہست چہ باعیسی علیہ السّلام در یک آسمان است -

ہمخوند - بفتح اول و خاے نقطہ دار و واو معدولہ بروزن ہمچند مخفف ہم خداوند ست و آنرا خواجہ تاش ہم میگویند یعنی دو شخص کہ یک صاحب یک خداوند داشتہ باشند و بمعنی نقطۂ مقابل و نقیض و ضد ہم بنظر آمدہ ہست -

ہمداستان - دو کس را گویند کہ پیوستہ باہم سخن کنند و حکایت بگویند و صحبت دارند و بمعنی موافق و متابع و ہمراز ہم ہست و بمعنی راضی و شاکر و خرسند و راضی شدن و شاکر بودن و خرسند گردیدن ہم بنظر آمدہ ہست -

ہمداستانی - با تاے قرشت بروزن عرش آشیانی زرے را گویند کہ از رعایا در وجہ خراج و مال و جہات میگیرند و بعضے مال الرضا خوانند و این در زمان انوشیروان پیدا شدہ و قبل ازان قوت لا یموتی برعایا مے دادند و آنچہ بہم رسانیدہ بودند ازایشان مے گرفتند -

ہمدست - بفتح اول و دال ابجد بروزن کمربست بمعنی شریک

و رفیق و متفق باشد و بمعنی ہمنشین و ہمسر و ہمزور در قوت و قدرت و شان و شوکت و عظمت ہم ہست۔

ہمدستان۔ بروزن سرستان جمع ہمدست است بمعنی ہمنشینان و ہمکاران و شریکان و رفیقان و ہمسران و بمعنی ہمداستان ہم ہست و بمعنی دست بدست نیز آمدہ است۔

ہمدم۔ بروزن مرہم پیالۂ شراب خوری را گویند و دو غواص را نیز گفتہ اند کہ دم و نفس ہر دو موافق باشد یعنی وقتیکہ دم نگاہ دارند ہر دو برابر نگاہ توانند داشت تا چون دم شخصے کہ در بیرون دریاست تمام شود آنرا کہ درون دریاست فی الحال برآورند تا ہلاک نشود۔

ہمراد۔ با رائے قرشت بروزن فرہاد دو کس را گویند کہ در ہمت و سخاوت و شجاعت و جوانمردی و کرم ہیچو ہم باشند چہ راد بمعنی سخاوت و شجاعت و ہمت و جوانمردی ہم ہست۔

ہمراز۔ بروزن پرواز محرم اسرار را گویند یعنی شخصے کہ از و ہیچ چیز پنہان نکنند۔

ہمزافتہ۔ بافا بروزن نوخاستہ بمعنی مفہوم است یعنی انچہ بفہم در آید۔

ہمرس۔ بروزن نرگس بمعنی درم و دینار باشد۔

ہمرفشدہ۔ بفتح اول و رائے قرشت و سکون ثانی و فائے سعفص لیسے را گویند کہ داخل در ہیچ سیال شدہ باشد و ہمہ دندانہا یش برآمدہ باشد و بجائے فا واو ہم گفتہ اند کہ ہمروشدہ باشد و بزبان عربی قارح خوانند۔

ہمزاد۔ بازائے نقطہ دار بروزن فرہاد بمعنی ہم سن و ہمسال باشد و رفیقے را نیز گویند کہ در زاد و راحلہ و توشہ و ماکول و مشروب شریک باشد و مشہور است کہ چون فرزندے متولد شد جنے ہم با او بوجود مے آید و با آن شخص ہمراہ مے باشد آن جن را نیز ہمزاد مے گویند۔

ہمزۂ مسمار۔ کنایہ از میخ کجواج است یعنی راست نباشد چہ الف مسمار بمعنی میخ راست است۔

ہمسایۂ مسیح۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب است چہ ہر دو در فلک چہارم مے باشند۔

ہمسفران جاہل۔ کنایہ از نفس و قالب آدمی است کہ روح و جسد باشد۔

ہمسنگ۔ بفتح اول بروزن فرسنگ بمعنی ہموزن و ہمقدر و مقدار باشد۔

ہمسیراز۔ بفتح اول و سکون ثانی و سین بے نقطہ تحتانی رسیدہ و رائے بے نقطہ بالف کشیدہ و بزائے نقطہ دار زدہ بمعنی ترجمہ باشد یعنی لغتے را از زبانے بزبان دیگر معنی نوشتہ باشند۔

ہمشکم۔ توامان را گویند یعنی دو فرزند کہ از یک شکم برآمدہ باشند۔

ہمعنان۔ بکسر عین بے نقطہ بروزن ہمگنان بمعنی ہمراہ و برابر و ہمسیر باشد۔

ہمقدم۔ بفتح اول و قاف و دال ابجد و سکون ثانی و میم آخر بمعنی ہمراہ و ہمسفر و ہم طلب باشد۔

ہمگان۔ با کاف فارسی بروزن سرطان یعنی ہمہ و مجموع باشد۔

ہمگر۔ بروزن لنگر جولاہہ و بافندہ را گویند و ترجمہ بالنسبت ہم ہست

ہمگنان۔ بکسر کاف فارسی بروزن ہمعنان گروہ و جماعت حاضر را گویند و بمعنی ہمگسان و ہمجنسان و ہمچشمان و ہمکاران و ہمہ و مجموع ہم آمدہ است۔

ہم گوشہ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی بواو کشیدہ و شین نقطہ دار مفتوح بمعنی ہمجنس و ہمسایہ باشد۔

ہم لخت۔ بفتح اول و لام بروزن بدبخت نوعے از پارۂ از چرم باشد و چرم زیر کفش و موزہ را نیز گویند۔

ہم نبرد۔ بفتح نون و بائے ابجد بمعنی ہم کوشش باشد چہ نبرد بمعنی کوشش ہم آمدہ است۔

ہمنفس صبح قیامت۔ کنایہ از طول مدت باشد یعنی ہمچو قیامت است در درازی۔

ہمنشین۔ معروف ست کہ باہم یکجا نشستہ و مصاحب باشد و کنایہ از جمیع آیندگان مخلوقات و موجودات ہم ہست

ہموار۔ با واو بالف کشیدہ و برائے قرشت زدہ معروف است

که بمعنی برابر و بیک طریق و مساوی باشد و بمعنی همیشه و دائم هم هست۔

هموارہ ۔ با واو بر وزن انگارہ بمعنی پیوسته و همیشه و مدام باشد

همیان ۔ با یای حطی بر وزن انبان کیسه باشد طولانی که بر کمر بندند و بعربی صرہ خوانند و بمعنی کمر و میان هم بنظر آمدہ هست

همیدون ۔ با دال ابجد بواو کشیدہ و بنون زدہ مخفف هم ایدون ست یعنی همین دم و همین زمان و همین ساعت و همچنین و همین جا و هم اکنون و همین نفس چه ایدون بمعنی این زمان و این دم و اینجا و این چنین باشد و بمعنی همچنین و بیک ناگاہ هم بنظر آمدہ هست۔

همیز ۔ با ثالث مجهول و زای نقطه دار بر وزن عزیز بلغت ژند و پاژند بمعنی تابستان باشد و بعربی تموز میگویند و بجای زای نقطه دار نون هم بنظر آمدہ هست که همین بر وزن زمین باشد و الله اعلم

همیشک جوان ۔ بفتح شین قرشت و سکون کاف و جیم مفتوح و واو بالف کشیدہ و بنون زدہ بوته گیاهیست که برگهای آن همیشه سبز و خرم و تازہ می باشد و آنرا بعربی حی العالم می گویند و در دواها بکار برند و نام یک جزو از اجزای اکسیر هم هست۔

بیان پانزدهم

در های هوز با نون مشتمل بر چهل و دو لغت و کنایت

هن ۔ بفتح اول و سکون ثانی غیر مشدد بمعنی منت باشد که از ممنون شدن هست و با ثانی مشدد در عربی فریاد کردن نا قه و گریه کردن آدمی را گویند و بکسر اول بمعنی هست باشد که در مقابل نیست هست بلغت شیراز۔

هنام ۔ بضم اول بر وزن غلام بلغت ژند و پاژند بمعنی اندام باشد که در برابر بی اندام هست۔

هناهین ۔ با های هوز بر وزن سلاطین بمعنی گفتگو و هیچ و هم مردان و صدای اسپان باشد وقتیکه لشکری و جماعتی بسیار سوار شدہ سیر رفته باشد۔

هنایش ۔ بکسر اول بر وزن ستایش بمعنی تاثیر و اثر دادہ شدہ باشد۔

هنباز ۔ بر وزن و معنی انباز ست که شریک و نظیر باشد۔

هنبان ۔ بر وزن و معنی انبان ست و آن پوستی باشد که درست از گوسفند بر آوردہ باشند و دباغت کنند و چیزها دران نهند و بعربی جراب گویند و زنبیل درویشان را نیز گفته اند که سفرہ گرد چرمین باشد۔

هنج ۔ بفتح اول بر وزن سنج بمعنی کشیدن باشد و امر باین معنی هم هست یعنی بکش و بمعنی انداختن هم گفته اند و دو چیز را نیز گویند که بسبب کیفیت یک قدر داشته باشند همچو آوازی که با سازی کوک شدہ باشد و دو شخص که بر یک قصد و یک عزم و یک ارادہ باشند و امثال اینها۔

هنجار ۔ با جیم ابجد بر وزن زنگار بمعنی راہ و روش و طریق و طرز و قاعدہ و قانون و رنگ و لون باشد و بمعنی جادہ و راہ راست هم آمدہ هست و بعضی راہ غیر جادہ را گویند لیکن محاذی راہ راست باشد که براہ روند و بعضی از غیر جادہ براہ رفتن را باین معنی گفته اند که بجهت نزدیکی منزل بر بیراهه براہ روند تا زودتر بمنزل برسند و بکسر اول هم آمدہ هست۔

هنجام ۔ بفتح اول بر وزن اندام مردم بیکار و تنبل و کاهل و باطل و مهمل را گویند۔

هنجد ۔ بر وزن ابجد یعنی بیرون کشید چه هنج بمعنی کشیدن است۔

هنجمک ۔ بکسر اول و سکون ثانی و فتح جیم و میم و کاف ساکن برغست را گویند و آن علفی ست شبیه باسفناج که در آشها آرد کنند و بعربی عملول خوانند۔

هنجیدن ۔ بر وزن رنجیدن بمعنی بیرون کشیدن و بر آوردن باشد۔

هند ۔ بفتح اول بر وزن چند یعنی هستند و موجود اند و راہ و طریق و هنجار و قاعدہ و قانون را نیز گویند و بکسر اول نام ملکی است وسیع که حدی بچین و حدی دیگر به سند دارد و نام گروهی باشد از مردم و نام زنی هم بودہ هست۔

هنسبا ۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و بای ابجد بالف کشیدہ

گیاہیست تلخ کہ آنرا بفارسی کاسنی مے گویند و بیخ آنرا عربان اصل الہند یا خوانند۔

ہندبید۔ بکسر اول و سکون ثانی و ثالث و بائے ابجد بتحتانی مجہول کشیدہ و بدال بے نقطہ زدہ بمعنی ہندبا باشد کہ کاسنی است۔

ہندسان۔ باسین بے نقطہ بروزن ہندوان مخفف ہندستان ست و ہندستان مخفف ہندوستان۔

ہندسہ۔ بکسر اول و ثالث و فتح سین بے نقطہ بمعنی اندازہ و شکل باشد و ارقامے را نیز گویند کہ در زیر حروف کلمات نویسند ہمچو (ابجد ہوز حطی)۔

ہندوان۔ بفتح اول و ثالث و واو بروزن ہمزبان نام قلعۂ بلخ است۔

ہندوبار۔ بکسر اول و بائے بالف کشیدہ بروزن گیسودار بمعنے ہندوستان باشد و کنایہ از ذوات سیاہی ہم ہست۔

ہندوی اژدہا۔ کنایہ از شمشیر و تیغ ہندویست۔

ہندوی باریک بین۔ کنایہ از کوکب زحل است۔

ہندوے پیر۔ بمعنی ہندوے باریک بین ست کہ کنایہ از کوکب زحل باشد۔

ہندوے چرخ۔ بمعنی ہندوے پیرست کہ کوکب زحل باشد۔

ہندوے دریانشین۔ کنایہ از نویسندگی باشد۔

ہندوے سپہر۔ بمعنی ہندوے چرخ ست کہ کنایہ از کوکب زحل باشد۔

ہندوے گنبد گردان۔ بمعنی ہندوے سپہرست کہ کنایہ از ستارۂ زحل باشد۔

ہندی۔ معروف ست کہ ہندوستانی باشد و کنایہ از تیغ و شمشیر ہندی ہم ہست۔

ہنگ۔ بفتح اول و سکون ثانی و کاف فارسی چند معنے دارد ۱۔ سنگینی و تمکین و وقار باشد ۲۔ قصد و ارادہ و آہنگ طرفے و جائے ۳۔ غار و شگاف کوہ باشد ۴۔ وزن و مقدار ہر چیز ۵۔ زور و قوت و قدرت را گویند ۶۔ بمعنے بسیار و وافر و فراوان باشد ۷۔ نگاہداشتن و غمخواری کردن ۸۔ زیرک و عاقل و دانائی و ہشیاری باشد ۹۔ قوم و قبیلہ و لشکر و سپاہ را گویند ۱۰۔ ضرب و صدمہ و آسیب و آزار باشد ۱۱۔ دم آبی کہ خورند و بمعنی زکام و ہوازدگی ہم بنظر آمدہ است و بکسر اول زحیر و پیچش شکم باشد و ہندی صمغ درخت اشتر غارست کہ بزبان عربی حلتیت میگویند۔

ہنگار۔ بفتح اول بروزن زنگار بمعنی تندی و تیزی باشد۔

ہنگارد۔ بسکون را و دال بے نقطہ بمعنی ہنگارست کہ تندی و تیزی باشد و بہ فتح رائے بمعنی تندی و تیزی کند۔

ہنگام۔ بروزن اندام بمعنی وقت و زمان و گاہ باشد و بمعنی موسم و فصل ہم آمدہ است و بمعنی ہنگامہ ہم گفتہ اند کہ مجمع و انجمن و معرکہ باشد۔

ہنگامہ۔ بروزن شہنامہ مجمع و جمعیت مردم و معرکہ بازیگران و قصہ خوانان و خواص گویان و امثال آن باشد۔

ہنگامۂ طفلان۔ کنایہ از دنیا و عالم است۔

ہنگامہ گیر۔ معرکہ گیر و بازیگر را گویند۔

ہنگامی۔ بروزن بدنامی ترجمۂ خلق الساعۃ است یعنی جانورے کہ در ساعت موجود شود ہمچو پشہ و مگس و مانند آن۔

ہنگفت۔ بفتح اول و فائے ساکن بروزن انگشت بمعنی گندہ و ستبر و ضخیم باشد و این معنی را بر جامہ و پارچۂ پوشیدنی بیشتر اطلاق کنند و بضم اول ہم آمدہ است و کنایہ از بسیار ہم ہست و صاحب مؤید الفضلا بجائے نون تائے قرشت آوردہ است کہ ہتگفت باشد و در جائے دیگر نیز بتائے قرشت نوشتہ اند واللہ اعلم۔

ہنگہ۔ بفتح اول و کاف فارسی و سکون ثانی مخفف ہنگامہ است کہ مجمع و معرکہ باشد۔

ہنمد۔ بفتح اول و میم و سکون ثانی و دال سبزی را گویند کہ بر روے آب بہم رسد۔

ہنوتاش۔ بفتح اول و ثانی بواو رسیدہ و تائے قرشت

بالف کشیده و بسین بی نقطه زده، نزدیکان و مقربان درگاه احدیت را گویند.

هنوز - بروزن لتوز بمعنی تا اکنون و تاحال باشد.

هنوند - بروزن فرزند بمعنی حیا و شرم باشد و آن انحصار نفس است از ترس آن که مبادا امری قبیح ازو صادر شود.

هنیز - باتحتانی مجهول بروزن تیز بمعنی هنوز است که تاحال و تا اکنون باشد.

بیان شانزدهم

در های هوز با واو مشتمل بر شصت و چهار لغت و کنایت

هو - بفتح اول و سکون ثانی زرد آب و ریمی را گویند که از زخم و جراحت برمی آید و آب در دیدن زخم و جراحت را نیز گفته اند و بضم اول بمعنی آه و نفس باشد و کلمه ایست که از برای آگاهانیدن و خبردار کردن گویند و در عربی بمعنی او باشد که ضمیر غایب است.

هوا - بفتح اول و ثانی بالف کشیده معروف است و نام قریه ایست از قرای دامغان و در انجا چشمه ایست که اگر چیزی مردار در ان چشمه افتد باد و طوفان عظیمی شود مرتبه که اسپ و آدم را بیندازد و در عربی آرزوی نفس را گویند.

هواجوی - بروزن جفاجوی طالب عاشق را گویند.

هواخواه - باخای نقطه دار و واو معدوله بروزن چراگاه یار و دوست و محب را گویند.

هواری - بروزن هزاری خیمه بزرگ بارگاه سلاطین را گویند.

هوازی - بازای نقطه دار بروزن نمازی بمعنی یکبار و بیک ناگاه باشد و بکسر اول هم آمده است و بمعنی بارگاه هم گفته اند.

هواسیده - بفتح اول و سین بی نقطه بروزن هراسیده لبی را گویند که خون دران کم شده و خشک گردیده و گندم گون شده باشد.

هوای خفتان پوش - کنایه از هوای ابر است.

هوای سنجابی - بمعنی هوای خفتان پوش است که هوای ابر باشد.

هوائی - بروزن نوائی سخنان هرزه و لغو را گویند و تیر

آتشبازی را هم گفته اند که چون آتش بران زنند بهوا رود و دوصدا و در آمدی را نیز گویند که از جاهای غیر معین بهم رسد و کنایه از مردمست که در پی هوا و هوس نفس باشد.

هوبر - بضم اول و سکون ثانی مجهول و فتح بای ابجد و رای بی نقطه ساکن دوش و بغل و کنار باشد و بمعنی پشتی و حمایت هم آمده است.

هوبره - بضم اول و ثانی مجهول و فتح بای ابجد و رای قرشت پرنده ایست که آنرا بعربی حباری و بترکی توغدری گویند و بفتح اول بمعنی سرگشته و حیران باشد.

هوبیا - بضم اول و ثانی مجهول و فتح بای ابجد و سکون سین بی نقطه و تحتانی بالف کشیده بزبان ژند و پاژند دندان را گویند و بعربی سن خوانند.

هوپمن - با بای فارسی و میم بروزن سوختن بلغت ژند و پاژند رو را گویند و بعربی وجه خوانند.

هوبه - بضم اول و ثانی مجهول و فتح بای ابجد دوش و کتف را گویند و بمعنی پشتی و حمایت هم هست و باین معنی بجای بای ابجد بای حطی هم آمده است.

هوجره - بضم اول و فتح جیم و رای قرشت گیاهیست که آنرا سرخ مرد گویند و بعربی عصی الراعی خوانند و بعضی گویند گیاهیست و آن بیشتر در تبریز بهم رسد و بیخ آنرا در مرهم داخل سازند و سیاه پلاو را بدان رنگ کنند و بعضی گویند گاو زبان تلخ است.

هوخ - بضم اول و ثانی و خای نقطه دار ساکن نام بیت المقدس است و در قدیم قبله بوده است و الحال قبله نصاری است.

هوخت - باثانی مجهول بروزن سوخت بمعنی هوخ است که بیت المقدس باشد.

هوختن - باثانی مجهول بروزن سوختن بمعنی بر کشیدن و بیرون کشیدن و آمدن و پیدا شدن باشد.

هوخست - بضم اول و ثانی مجهول و خای نقطه دار و سین

سے بے نقطہ و فوقانی بمعنی ہوخت ست کہ بیت المقدس باشد۔
ہوخیدن ۔ بروزن کوشیدن بمعنی برکشیدن و بیرون کشیدن و پیدا شدن و آمدن باشد۔
ہود ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و دال ابجد رگۂ والۂ خشتی را گویند کہ بر بالاے سنگ آتش زنہ نہند و چقماق بران زنند تا آتش دران افتد و جامہ را نیز گفتہ اند کہ نزدیک بسوختن رسیدہ و زرد شدہ باشد و با ثانی معروف نام پیغمبریست مشہور و بفتح اول در عربی بمعنی توبہ کردن و بحق بازگشتن باشد و از دین برگشتن و جہود شدن را نیز گویند و بفتح اول و ثانی ہم در عربی کوہان شتر را مے گویند و آن جمع ہودہ باشد۔
ہودر ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و فتح دال و راے بے نقطہ ساکن ہر چیز زشت و زبون را گویند و مردم بد رو و بدقیافہ را نیز گفتہ اند و بفتح اول ہم بنظر آمدہ است۔
ہودل ۔ بکسر ثالث بروزن موصل بمعنی رصد باشد چہ ہودل بند رصد بند را گویند و رصدگاہ جائیست کہ حرکات افلاک و کواکب را در انجا ضبط مے کنند۔
ہودہ ۔ با ثانی مجہول بروزن سودہ بمعنی حق و راست و درست باشد چنانچہ بیہودہ ناحق و باطل و ہرزہ را گویند و بمعنی کہنہ ہم بنظر آمدہ است کہ در مقابل نو باشد۔
ہور ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و راے قرشت نامیست از نامہاے آفتاب عالمتاب و بخت و طالع را نیز گویند و نام ستارہ ہم ہست کہ بہ ہزار سال یکبار طلوع میکند و بہندی بمعنے دیگر باشد۔
ہورخش ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و فتح راے قرشت و خا و شین نقطہ دار ہر دو ساکن بمعنی اول ہور ست کہ نام آفتاب عالمتاب باشد۔
ہورمز ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و راے بے نقطہ و میم مضموم بزاے نقطہ دار زدہ نام فرشتہ ایست و نام روز اول ست از ہر ماہ شمسی و نام کوکب مشتری و نام دختر زادۂ اسفندیار باشد۔
ہورمزد ۔ با ثانی مجہول بروزن بروزن بمعنی ہورمز ست کہ نام فرشتہ و روز اول ست از ہر ماہ شمسی و نام کوکب مشتری و دختر زادۂ اسفندیار باشد۔
ہوژ ۔ بضم اول و سکون ثانی بزاے نقطہ دار آواز تند و تیز را گویند مانند صداے کہ از طاس برنجی و امثال آن برآید و نام مقامی و جاے نیز ہست۔
ہوزان ۔ بروزن سوزان نرگس شگفتہ را گویند۔
ہوزمشیر ۔ بضم اول و سکون دوم و فتح میم و شین نقطہ دار بتحتانی کشیدہ و براے بے نقطہ زدہ نام اہواز ست و آن الکہ ایست مشتمل بر چند محل و آنرا خوزستان ہم مے گویند۔
ہوژہ ۔ بفتح زاے فارسی بروزن موزہ پرندہ ایست کوچک و آنرا بعربی صعوہ میگویند و بازاے ہوز صفاہانیان چکاوک را گویند و عربان ابوالملیح خوانند۔
ہوس ۔ با ثانی مجہول بروزن طوس بمعنی ہوا و ہوس باشد۔
ہوسرب ۔ بضم اول و سکون ثانی مجہول و سین بے نقطہ و راے قرشت مضموم بباے ابجد زدہ بلغت ژند و پاژند بمعنے نیکنامی و نام نیک باشد۔
ہوش ۔ با ثانی مجہول بروزن گوش زیرکی و آگاہی و شعور و عقل و فہم و فراست را گویند و بمعنی روح و جان و دل ہم آمدہ است و بلغت پہلوی بمعنی مرگ و ہلاکت باشد و زہر قاتل را نیز گویند و بفتح اول بمعنی کر و فر و خودنمائی باشد۔
ہوشاز ۔ بضم اول و ثانی مجہول و ثالث بالف کشیدہ و بزاے نقطہ دار زدہ تشنگی اسپ و شتر و مانند آنرا گویند کہ بغایت رسیدہ باشد۔
ہوشازہ ۔ بفتح زاے نقطہ دار بمعنی ہوشاز ست کہ تشنگی اسپان و شتران باشد۔
ہوشازیدن ۔ بازاے نقطہ دار بروزن جوشانیدن بغایت تشنہ شدن اسپ و شتر و سائر حیوانات باشد۔

هوشمند - بامیم بوزن گوسفند بمعنی صاحب هوش باشد چه مند بمعنی صاحب و خداوند هم آمده است و عاقل و بخرد را نیز گویند.

هوشنگ - با ثانی مجهول و فتح ثالث و سکون نون و کاف فارسی بمعنی امر اول باشد و هوش و آگاهی و عقل و خرد را نیز گویند و نام فرزند چهارم آدم علیه السلام است که یکی از سلاطین پیشدادی بوده پدرش سیامک و جدش کیومرث نام داشته گویند آتش و آهن در زمان او بهم رسید و آلات زراعت کردن ساخت و جوی‌ها روان کرد و شهر و عمارت بنا نهاد و شیاطین را از مخالطت آدمیان دور گردانید و بعد از کیومرث بر تخت نشست چهل سال پادشاهی کرد و بعد از و تا سی صد سال پادشاه در عالم نبود و مردمان بانصاف سلوک میکردند متعرض یکدیگر نمی شدند و بعضی گویند ارفخشد بن سام اوست و پیغمبر است و کتاب جاویدان خرد که بجاوید نام اشتهار دارد از و یادگار مانده است و وجه تسمیهٔ او به پیشداد آنست که پیوسته از عدل و انصاف و احسان سخن گفتی خلق را بداد و دهش ترغیب فرمودی و او را اشیار نیز گفته اند و نام پادشاهی هم بوده از باستانیان یعنی از پیشینگان.

هوش و اژن - با واو و الف و زای فارسی و نون بمعنی صحوست که هشیار شدن باشد و باصطلاح صوفیه صحو حالتیست میان خواب و بیداری که سالک را در آن فیضی از عوالم عالیه فائض شود و بعالم معنی وصول یابد و بعضی از مغیبات مشاهده کند و این معنی باختیار او نیست و موقوف است بفرود آمدن فیض و این را کشف و مشاهده گویند.

هوشیدن - بروزن جوشیدن بمعنی تعقل کردن باشد چه هوش بمعنی عقل هم آمده است.

هوفاریقون - بلغت رومی نام دوائیست که آن را داروی رومی گویند و آن حبی باشد سرخ برنگ سماق بغداد و بعربی رمان الانهار خوانند حرق النار را نافع باشد و بول و حیض براند و آنرا هیوفاریقون هم میگویند که بعد از حرف اول یای حطی باشد.

هوفسطیداس - بضم اول و فتح فا و سکون سین بی نقطه و طای حطی بتحتانی رسیده و دال ابجد بالف کشیده و بسین بی نقطه زده بلغت رومی نام عصارهٔ لحیة التیس است که بفارسی ریش بز گویند و بعربی اذناب الخیل خوانند.

هوفقیداس - بفتح فا و قاف بتحتانی رسیده و دال بالف کشیده و بسین بی نقطه زده بلغت رومی رستنی باشد سرخ رنگ بسیاهی مائل و بعربی عصی الراعی گویند و اکل قاطع رعاف است خون را به بندد.

هوفیلوس - بافای بتحتانی رسیده و لام بواو کشیده و بسین بی نقطه زده بلغت یونانی گیاهیست که آن را بفارسی شنکار و بعربی حمیرا خوانند برگ آن سیاه بسرخی مائل است با سرکه بر بهق طلا کنند نافع باشد آنرا خس الحمار هم میگویند.

هوگوبک - بضم اول و کاف فارسی و یای حطی مفتوح بکاف زده مرغ شب آویز را گویند که مرغ حق گوی است.

هوگیک - بضم اول و سکون ثانی مجهول و کاف فارسی مضموم و تحتانی مفتوح و کاف دیگر ساکن کدک را گویند که خربزهٔ نارسیده باشد.

هول - بضم اول و با ثانی مجهول بروزن غول بمعنی بلند و رفیع باشد و بمعنی راست و درست هم آمده است و بفتح اول بمعنی ترس و بیم باشد.

هولس - بالام و سین بی نقطه و حرکت غیر معلوم جان را گویند و بعربی روح خوانند.

هولشاک - بضم اول و کسر ثالث و سکون شین نقطه دار و کاف مردم کثیف و نکبتی را گویند و شخصی که پیوسته رخت خود را ملوث گرداند.

هولک - بضم اول با ثانی مجهول بروزن کوچک جوز بازی و گردگان بازی را گویند و بعضی گردو بازی را گفته اند

وآن چرخی باشد که طفلان از چوب وخاشه سازند و بر آب روان نصب کنند تا آب بران خورده بگردش درآید و به فتح اول آبلهٔ دست و پا را گویند و بمعنی هلاکت هم آمده است و مویز را نیز گفته اند که انگور خشک شده باشد۔

هعلی ۔ به فتح اول وسکون ثانی وثالث بتحتانی کشیده کرهٔ اسپی را گویند که هنوز زین بر پشت او ننهاده باشند و بهندی بمعنی آهسته وهموار باشد و بضم اول هم در هندی نام عیدی وجشنی است ۔

هوم ۔ بروزن موم نام مردیست از آل فریدون و او پیوسته در ویرانها بسر بردی روزی افراسیاب را در یکی از کوههای آذربایجان گرفت ونزد کیخسرو برد و نام درختی هم هست شبیه بدرخت گز و در حوالی فارس بسیار خوب ست وساق آن گره بسیاری دارد و برگ آن برگ درخت یاسمین میماند مجوس در وقت زمزمه از آن چوب در دست گیرند و بزبان هندی بمعنی ضیافت آتش باشد وآن چنان ست که انواع گوشتها وروغنها در آتش ریزند وچیزها خوانند وطالب مطالب ومدعیات خود کنند

هوماخس ۔ با ثالث بالف کشیده وضم خای نقطه دار وسین بی نقطه ساکن نام پدر ارسطوست که معلم اول باشد

هومان ۔ با میم بروزن چوپان نام برادر پیران ویسه است واو در جنگ کناید بر دست بیژن کشته شد ۔

هون ۔ به فتح اول وسکون ثانی ونون نمین شیار کرده کلوخ دار را گویند وزراعتی را نیز گفته اند که سنگ وکلوخ بسیار داشته باشد ودر عربی بمعنی آهستگی وآرام باشد وبضم اول کلمه ایست که از برای تاکید گویند ودر عربی خواری وبی غیرتی وخوار شدن باشد وزیست رائج در ملک دکن ۔

هوو ۔ بضم اول وسکون ثانی وواو آخر وسنی را گویند وآن دو زن است که در نکاح یک مردمی باشند و هریک مر دیگری را هوو خوانند ۔

هوی ۔ بضم اول وسکون ثانی وتحتانی بمعنی ترس وبیم باشد

هوید ۔ بضم اول وفتح ثانی وسکون تحتانی ودال جهاز شتر را گویند وآن بمنزلهٔ پالان اوست وبعضی گویند این لغت بفتح اول وکسر ثانی ست وآن گلیمی باشد پشم آگنده یعنی پر پشم که آنرا بر دو رکوهان شتر در آورند ۔

هویدا ۔ بضم اول بروزن سویدا بمعنی ظاهر وروشن وبین باشد یعنی در نهایت ظهور ۔

هویدک ۔ بضم اول وفتح ثانی وسکون تحتانی ودال بی نقطه مفتوح بکاف زده یکی از پیشوایان ملحدان ست ۔

هویه ۔ بضم اول بروزن بویه دوش وکتف را گویند و بمعنی پشتی وحمایت هم آمده است ۔

بیان هفتدهم

در های هوز با یای حطی مشتمل بر چهل ویک لغت وکنایت

هی ۔ به فتح اول وسکون ثانی بلغت دری ولغت هندی بمعنی هست باشد که در مقابل نیست است وکلمه ایست که بجهت آگاهانیدن وخبردار گردانیدن در مقابل تهدید و تخویف وزجر واستهزا گویند وگاهی در مقام تحسین هم گفته اند ۔

هیاسه ۔ به فتح اول بروزن لواسه دوالی را گویند که بدان تنگ زین اسپ را بر پشت اسپ وتنگ بالای بار را بر پشت چاروا بکشند ۔

هیاطله ۔ با طای حطی بروزن مقابله نام شهری ومدینه بوده است ۔

هیب ۔ با ثانی مجهول وبای ابجد بلغت ژند وپاژند عاقبت کار را گویند ۔

هیتال ۔ بفتح اول وسکون ثانی وفوقانی بالف کشیده وبلام زده بلغت بخارا مردم قوی هیکل وتوانا باشد و ولایت ختلان را نیز گویند از ملک بدخشان وپادشاهان

آسمانجار اهیاتله می گفته اند و این جمع بطریق جمع عربی آمده است
همچو افغان که جمع آن افاغنه است -

هیتان - بفتح اول و فوقانی بروزن شیطان بمعنی کذب
و دروغ باشد و بکسر اول هم آمده است -

هیچ - بکسر اول و سکون ثانی مجهول و جیم فارسی بر طرف شده
و معدوم گردیده و لاشے را گویند و کنایه از اندک و قلیل
و کم هم هست -

هید - بفتح اول بروزن صید چیزے را گویند که برزیگران
بدان خرمن کوفته را باد دهند -

هیدخ - بفتح اول بروزن برزخ اسپ تند و تیز و جهنده
را گویند و بعربی طمر خوانند و بجاے خاے نقطه دار جیم هم آمده است

هیر - با ثانی مجهول در اے قرشت آتش را گویند و بعربی
نار خوانند و بمعنی طاعت و عبادت هم آمده است و بزبان
علمی اهل هند طلا را گویند -

هیراد - بکسر اول بروزن بیداد خود را تازه روے و
خوشحال بمردم والمودن باشد و بعربی البشیر خوانند -

هیربد - با ثانی مجهول و ضم باے ابجد و سکون دال خادم
و خدمتگار آتشکده را گویند و قاضی و مفتی گبران را نیز گفته اند
و بعضے خداوند و بزرگ و حاکم آتشکده را مے گویند و بمعنی
آتش پرست هم آمده است و صوفی مرتاض را نیز گویند که
ریاضت کش باشد -

هیرسا - با ثانی مجهول و سین بے نقطه بالف کشیده بمعنے
پارسا باشد و آن شخصے است که در تمام عمر خود بازن نزدیکی
نکرده است -

هیرک - بروزن زیرک بچه بزر را گویند که نه غاله باشد و
بعضے گفته اند که همچنانکه بچه گوسفند را بره می خوانند بچه شتر را
هیرک می گویند -

هیرمند - با میم بروزن ارجمند یکی از القاب گشتاسب است
و بمعنی آن عابد و عبادت کننده باشد و نام رودخانه هم هست

در ولایت نیمروز -

هیرون - بکسر اول و ضم ثالث بروزن بیرون نوعے از
نے است و آنرا بعربی قصب خوانند و آن محکم و میان پر میباشد
گویند اگر بهار و گل آن بگوش رود گوش را کر کند و گل آن به بنفشه
بر زده مے ماند -

هیری - بکسر اول بروزن و معنی خیری است و آن گلے
باشد معروف که شبها بوے خوش کند -

هیز - بکسر اول بروزن و معنی حیز است که مخنث و پشتپاے باشد
و در فارسی هاے هوز با حاے حطی بدل میشود و بلغت پهلوی
دلو گرمابه بان را گویند که بدان آب بر اطراف حمام ریزند و
شست و شو دهند و درین زمان بدولچه مشهور است -

هیزارما - بکسر اول و ثالث بالف کشیده و بر اے بی نقطه
زده و میم و الف بلغت سریانی رستنی باشد که آنرا بعربی نعناع
گویند اگر زن پیش از جماع قدرے از آن بخود برگیرد آبستن
نشود و بعضے گویند این لغت رومی است -

هیش - با شین قرشت بروزن و معنی هیچ است که لاشے
و معدوم باشد و بافنده را نیز گویند از کتان که بیشتر در بلاد
هندوستان بافند و آهن جفت را نیز گویند و آن آهنی
باشد که زمین را بآن شیار کنند -

هیشر - بفتح اول و شین نقطه دار بروزن قیصر کنگر صحرائی
است و درازی آن زیاده بریک گز شود و شکوفه آن
بهن بود مانند بنفشه و در میان شکوفه آن مانند پنبه چیزے است
اگر در گوش مردم رود کر گرداند -

هیکر - با کاف فارسی بروزن قیصر اسپ کمیت را گویند
یعنی اسپ سرخ که بسیاهی مائل بود و یال و دم وے سیاه
باشد و بکسر کاف هم بنظر آمده است -

هیکل - با کاف بروزن صیقل بتخانه را گویند و هر بناے که عظیم
و رفیع باشد و بمعنی صورت و تنه هم هست و هر حیوانے را نیز گویند که
عظیم و جسیم باشد و بمعنی تعویذ و دعا و بازو بند و حمائل هم مشهور است -

ہیکل بستن - کنایہ از مردن و وفات یافتن باشد -
ہیکل خاکی غبار - کنایہ از جسد وقالب آدمی زاد باشد -
ہیکل رضوان - کنایہ از ہیأت بہشت ست -
ہیل - بائی مجہول معروفست وبعربی قافلۂ صغار میگویند -
ہیلا - بہ فتح اول وسکون ثانی ولام الف باشہ را گویند وآن پرندہ ایست شکاری کوچکتر از باز -
ہیلاج - بفتح اول بروزن قیقاج این لغت یونانی است ومعنی آن چشمۂ زندگانی باشد وآنرا منجمان فارس کدبانو گویند وآن دلیل جسم مولودست باصطلاح منجمین چنانکہ کدخدا دلیل روح بود وکیفیت وکمیت عمر مولود را ازین دو دلیل استخراج کنند وبعضے گویند این لغت ہندی است -
ہیلوسے - بفتح اول بروزن بدخوسے چار مغز بازی وگردگان بازی را گویند وبکسر اول ہم آمدہ است لیکن بمعنی بازی لاعلی التعیین -
ہیلہ[1] - بروزن ومعنی حیلہ باشد وکلۂ نیک را نیز گویند -
ہیلیدن - بکسر اول بروزن پیچیدن بمعنی فروگذاشتن وترک دادن وفرو انداختن باشد -

ہیم - بہ فتح اول وثانی وسکون میم بمعنی ہستم باشد یعنی موجودم وحیات دارم وحاضرم -
ہیمہ - بکسر اول وثانی مجہول بروزن نیمہ گوشتابہ را گویند وہیزم سوختن راہم گفتہ اند وبمعنی اول بفتح اول ہم آمدہ است کہ بروزن خیمہ باشد
ہیمۂ تر فروختن - کنایہ از مکر وحیلہ وتزویر کردن باشد -
ہین - بروزن شین بمعنی این واینک باشد وبعربی ہذا گویند وبمعنی گفتن ہم گفتہ اند وکلمۂ ایست بمعنی زود وشتاب وتعجیل کہ درمحل تاکید وامر گویند یعنی زود باش وبشتاب وبمعنی سیلاب ہم آمدہ است وبعضے گویند باین معنی عربی است -
ہیناہین - بابای ہوز بروزن نیک آئین بمعنے شتابزدگی وتعجیل باشد -
ہیند - بکسر اول وسکون ثانی ولون ودال ابجد بمعنے ہندست کہ ہندوستان باشد -
ہیون - بہ فتح اول بروزن زبون بمعنی شتر باشد مطلقاً وبعربی بعیر خوانند وبعضے گویند ہیون شتر جمازہ است وبعضے شتر بزرگ را گویند وہر جانور بزرگ را نیز گفتہ اند واسپ را ہم ہیون خوانند -
ہیوند - بکسر اول بروزن ریوند بمعنی عفت وپرہیزگاری باشد
ہیی - بہ فتح اول وکسر ثانی وسکون تحتانی بمعنی ہستی باشد کہ در مقابل نیستی ست وبکسر اول ہم گفتہ اند -

[1] مخفی نماند کہ لفظ ہیلہ کہ صاحب برہان بروزن ومعنی حیلہ نوشتہ در ہیچ لغت دیگر یافتہ نشد اما مستشکے بسند فرہنگ شعوری مے نویسد کہ ہیلہ بہ فتح اول بمعنے کدخدا وخداوند خانہ ہست وبالکسر بمعنی گرداب تندہ

گفتار بست وہشتم

از کتاب برہان قاطع در حرف یاے حطی با حروف تہجی مشتمل بر نوزدہ بیان محتوی بر دوصد وبست وہفت لغت وکنایت

بیان اول

در یای حطی با الف مشتمل بر شصت وپنج لغت وکنایت

یاب - بسکون بای ابجد بمعنی نابود وہرزہ وبی حاصل وبمعنی ضائع وبکار نیامدنی باشد وپیدا کنندہ ویابندہ را ہم گفتہ اند وامر باین معنی ہم ہست یعنی بیاب وپیدا کن -
یابر - بکسر ثالث بروزن عاجز دیے وزنیے را گویند

کہ سلاطین در وجہ معیشت ارباب استحقاق وغیرہ دہند و بترکی
سیورغال خوانند۔

یاختن ۔ بروزن ساختن بمعنی بیرون کشیدن باشد
مطلقاً و برآوردن تیغ از غلاف بود و بمعنی زدن و انداختن
و آشکارا کردن و پرسیدن و سوال نمودن ہم ہست۔

یاختہ ۔ بروزن ساختہ بمعنی بیرون کشیدہ باشد اعم ازانکہ
شمشیر و تیغ را از غلاف بیرون کشیدہ باشد یا چیزے دیگر را از
جاے دیگر و بمعنی حجرہ کہ آن خانہ است و حمرہ کہ خم کوچک باشد
ہم ہست و شبہ و نظیر و مانند را نیز گویند۔

یاختی ۔ بروزن ساختی ماضی یاختن باشد یعنی تیغ را بیرون
کشید و قصد کرد و ارادہ نمود و انداخت و زد و آشکارا نمود
و بمعنی بیرون مے کشید و مے انداخت و قصد میکرد ہم ہست
و بمعنی مخاطب ہم آمدہ است یعنی تو بیرون کشیدی و تو قصد
کردی و تو انداختی۔

یاد ۔ بروزن شاد معروف است کہ در خاطر نگاہداشتن باشد
و بمعنی بیداری ہم ہست کہ در مقابل خواب است و نقش و
نگار را نیز گویند۔

یادر ۔ بروزن مادر نام روز دوازدہم ہر ماہ است و دران
روز جشن سازند۔

یادگار ۔ بسکون ثالث و کاف فارسی بروزن تاجدار
آنچہ یار و دوست بہم بطریق تحفہ بفرستند۔

یاد ندان ۔ بفتح ثالث و دال دیگر بروزن بادنجان بمعنی
پادشاہان جہان و خداوندان دوران باشد۔

یادہ ۔ بروزن سادہ قوت حافظہ را گویند۔

یار ۔ بسکون راے قرشت بمعنی دوست و محب و اعانت
کنندہ باشد و بمعنی آشنا ہم گفتہ اند و دستہ ہاون را نیز گویند۔

یارا ۔ بروزن خارا قوت و قدرت و توانائی و زہرہ و
دلیری را گویند و مجال و فرصت را نیز گفتہ اند۔

یار اسپند و یار اسفند ۔ ہر دو بمعنی اسپند یار است
کہ پسر گشتاسپ باشد و انوری بتقدیم یار بر اسفند بنظم در آوردہ است۔

یارد ۔ بفتح ثالث و سکون دال ابجد بمعنی می تواند و قدرت
و یاراے این دارد و از دستش مے آید۔

یاررس ۔ با راے قرشت بروزن بازپس بمعنی مددگار
و یاری دہندہ باشد۔

یارستن ۔ بفتح راے بے نقطہ بروزن وارستن بمعنی
توانستن باشد و بمعنی دست درازی کردن ہم ہست۔

یار فروشی ۔ کنایہ از تعریف کردن و تحسین نمودن باشد۔

یارک ۔ بفتح ثالث و سکون کاف بچہ دان را گویند عموماً و
بعربی مشیمہ خوانند و پوستے نازک کہ بر سر و روے بچہ پیچیدہ است
و آنرا بعربی سلاء گویند خصوصاً و تصغیر یار ہم ہست و نوعی از
خوانندگی باشد کہ غلچہای بدخشان یعنی زندان و اوباشان آنجا کنند۔

یارکی ۔ با کاف بتحتانی کشیدہ بمعنی توانائی و قدرت و
زہرہ و قوت و مجال و فرصت باشد۔

یارمند ۔ با میم بروزن ارجمند بمعنی دوست و اعانت کنندہ
و یاری دہندہ باشد۔

یارنامہ ۔ بروزن کارنامہ بمعنی کار نیک و نیکنامی باشد۔

یارہ ۔ بروزن چارہ دست برنجن را گویند و آن حلقہ باشد
از طلا و نقرہ و غیر آن کہ بیشتر زنان در دست کنند و یارق معرب
آنست و بعربی سوار گویند و بمعنی طوق گردن ہم بنظر آمدہ است
و نیز مرکبے باشد از ادویہ ملینہ کہ اطبا بجہت مسہل سازند و معرب
آن یارج است و مشہور بایارج بود و بمعنی یارا ہم آمدہ است کہ
توانائی و قوت و قدرت باشد و بمعنی مقدار و اندازہ ہم ہست۔

یاری ۔ بروزن لاری بمعنی دوستی باشد یعنی دو زن کہ یک
شوہر داشتہ باشند ہر یک مر دیگرے را یارے باشد و بعربی ضرہ
گویند و بعضی دو زن را گفتہ اند کہ دو خانہ دو برادر باشند۔

یاز ۔ بسکون زاے نقطہ دار بمعنی نمو کنندہ و بالندہ باشد
و درختے کہ ببالد گویند یازید یعنی بالید و دست بچیزے دراز کردہ
را نیز گفتہ اند و بمعنی ارش ہم آمدہ است و آن مقدار اسے باشد

ازسر انگشتان دست تا آرنج که بعربی مرفق خوانند و بمعنی پیماینده و پیمودن هم آمده است و قصد و اراده کننده را نیز گویند و امر این معنی هم هست یعنی ببال و دراز کن و بپیمای و اراده نمای۔

یازان ۔ بروزن نازان بمعنی قصد کنان و اراده کنان و پیمانه کنان باشد۔

یازد ۔ بروزن سازد یعنی اراده کند و قصد نماید و دراز سازد

یازدن ۔ بکسر ثالث و فتح دال مخفف یازیدن است که قصد و آهنگ کردن و بلند شدن و دست بچیزی دراز کردن باشد۔

یازش ۔ بروزن سازش بمعنی قصد و آهنگ و اراده و نمو و بالیدگی و درازی باشد۔

یازند ۔ بروزن پابند بمعنی شکل و هیأت باشد۔

یازنده ۔ بروزن سازنده بمعنی قصد و آهنگ و اراده کننده باشد۔

یازه ۔ بروزن غازه بمعنی لرزه باشد که از لرزیدن است

یازیدن ۔ بروزن و معنی بالیدن است که نمو کردن باشد و بمعنی قصد و اراده و آهنگ کردن و بلند شدن هم هست۔

یاس ۔ بروزن طاس مخفف یاسمن است و آن گلی باشد معروف و در عربی بمعنی دانستن و ناامیدی باشد۔

یاسا ۔ بروزن کاکا بمعنی رسم و قاعده و قانون باشد و بترکی ماتم را گویند۔

یاساق ۔ بروزن ناچاق شریعت مغلان را گویند۔

یاسان ۔ بروزن آسان بمعنی لائق و سزاوار باشد و نام پیغمبری هم هست از پیغمبران عجم۔

یاسج ۔ بکسر ثالث بروزن خارج تیر پیکان دار را گویند و بعضی گفته اند تیری است که پادشاهان نام خود را بران نویسند و بضم ثالث و جیم فارسی هم آمده است۔

یاسم ۔ بروزن کاظم بمعنی یاسمن است و آن گلی است مشهور۔

یاسمن ۔ بفتح ثالث و میم و سکون نون نام گلی است معروف و آن سفید و زرد و کبود می باشد و سفید آن بهتر است مقوی دماغ

یاسمون ۔ بضم میم و سکون واو و نون بمعنی یاسمن است و مذکور شد۔

یاسمین ۔ بکسر میم و سکون واو و تحتانی و نون بمعنی یاسمون است که گل یاسمن باشد۔

یاسه ۔ بروزن کاسه بمعنی راه و رسم و قاعده و قانون باشد و بمعنی خواهش و آرزو هم آمده است و بعربی تمنی گویند۔

یاشق ۔ بضم شین نقطه دار بروزن قاشق نام درختی است۔

یافته ۔ بروزن بافته قبض الوصول و حجت وصل خط را گویند

یافر ۔ بفتح ثالث بروزن ساغر بازیگر و رقاص را گویند و بکسر ثالث هم آمده است۔

یافه ۔ بفتح ثالث بروزن نافه گم شده و ناپدید گشته را می گویند و سخنان هرزه و بیهوده و سر در گم و پریشان و هذیان و فحش را نیز گویند که یاوه باشد۔

یاقوت ۔ باقاف بروزن هاروت نام جوهری است مشهور و آن سرخ و زرد و کبود و غیره می باشد گرم و خشک است در چهارم و قائم النار یعنی آتش او را ضائع نمی کند و باخود داشتن آن دفع علت طاعون کند۔

یاقوت خام ۔ باخای نقطه دار بالف کشیده و بمیم زده کنایه از لب معشوق است۔

یاقوت روان ۔ کنایه از اشک خونین و شراب لعلی باشد

یاقوت سربسته ۔ کنایه از دهن معشوق و لبهای خاموش باشد

یاقوت مذاب ۔ کنایه از شراب لعلی و اشک خونی باشد و کنایه از خون هم هست و بعربی دم خوانند۔

یاقوت ناروان ۔ یاقوت رمانی را گویند و آن نوعی است از یاقوت۔

یاکند ۔ بفتح کاف بروزن پابند بمعنی یاقوت است و آن جوهری باشد معروف۔

یال ۔ بروزن بال بمعنی گردن باشد مطلقاً اعم از گردن انسان و حیوان دیگر و بعربی عنق گویند و بیخ گردن را نیز گفته اند

و بمعنی بازو هم آمده است که از دوش باشد تا مرفق و موی گردن اسپ را نیز گویند و بمعنی فرزند و عیال هم هست و مستی حیوانات را نیز یال گویند چه هر حیوانی که مست شود گویند بیال آمده است و بمعنی روی و رخساره هم بنظر آمده است۔

یالمند۔ با میم بروزن پای بند بمعنی عیال مند است چه یال بمعنی فرزند و عیال هم آمده است۔

یاله۔ بروزن لاله شاخ گاو را گویند۔

یام۔ بروزن لام اسپی را گویند که در هر منزلی نگاه دارند تا قاصدی که بسرعت رود بران سوار شود تا منزل دیگر۔

یاوه۔ بروزن جان بمعنی هذیان باشد و آن سخنان نامربوطی است که بیماران خراب گویند و صوفیه آنچه را در عالم غیب مشاهده میشود یان می گویند و یانات جمع آنست و عربان کشف خوانند و بمعنی طرف و جانب را هم گویند و امر بسوختن هم هست۔

یانه۔ بفتح نون بمعنی هاون باشد مطلقا و آن ظرفی است که چیزها دران کوبند و بمعنی زرنگ هم هست و آن تخمی ست که روغن ازان گیرند و بعربی کتان خوانند۔

یاود۔ بفتح واو بروزن آمد بمعنی یابد ست که از یافتن باشد چه در فارسی بای ابجد بواو تبدیل می یابد و همچنین برعکس۔

یاور۔ بروزن ساغر بمعنی یاری دهنده و مددگار باشد و فرشته هاون را نیز گویند و نام روز دوم است از هر ماه۔

یاوگی۔ بفتح واو و کاف فارسی بتحتانی کشیده بمعنی گم شدگی و ناپدید گشتنی و هرزه گوئی و بی حاصلی باشد۔

یاوند۔ بروزن و معنی یابند ست که از یافتن باشد چه در فارسی بای ابجد بواو و برعکس تبدیل می یابد و یابنده را نیز گویند یعنی شخصی که چیزی یافته باشد و پادشاه را نیز گفته اند۔

یاوه۔ بروزن ساده بمعنی یافته است که ناپدید گشته و گم شده و سخنان سردرگم و هرزه و هذیان و مختل و دشنام باشد۔

یایی۔ بروزن نای بیمار و ناخوش و ناجاق را گویند۔

بیان دوم

در بای حطی با بای ابجد مشتمل بر چهار لغت

یب۔ بفتح اول و سکون ثانی بتبریکان دارو را گویند۔

یبات۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بفوقانی زده بمعنی خراب است که در مقابل آباد باشد۔

یبروج۔ با رای قرشت بروزن مخلوج در مؤید الفضلا بمعنی مردم گیا باشد که بیخ لفاح ست و بعضی گویند لفاح میوه یبروج است و در جای دیگر بهمین معنی بجای جیم حای بی نقطه و بجای حرف اول بای ابجد داخل لغات عربی نوشته بود و اصح این است۔

یبست۔ بفتح اول و ثانی و سکون سین بی نقطه و فوقانی گیاهی باشد صحرائی شبیه باسفناخ و آنرا در آشها کنند و بعربی غلول خوانند۔

بیان سوم

در بای حطی با تای قرشت مشتمل بر چهار لغت و کنایت

یتاق۔ بفتح اول و ثانی بالف کشیده و بقاف زده بمعنی پاس داشتن و محافظت کردن باشد و بضم اول هم آمده است۔

یتاقی۔ بفتح اول بروزن مذاقی پاسبان و نگاه دارنده و محافظت کننده باشد و بضم اول هم آمده است۔

یتوع۔ بفتح اول و ثانی بواو کشیده و بعین بی نقطه زده هر نباتی را گویند که در وقت بریدن آن شیری ازو بیرون آید گویند اگر شیر بعضی ازان را در آفتاب بر سر بالی موی برد اگر مکرر کنند دیگر نروید و جمع آن یتوعات باشد و آن هفت ست مازریون و شبرم و عشر و لاعیه و عطشها و جلداله و ماهودانه گویند عربی ست و حرف اول آن تای قرشت است و اصح این است۔

یتیم دریا۔ بکسر میم کنایه از مروارید بزرگ است که ثانی بدان نداشته باشد۔

بیان چهارم

در بای حطی با خای نقطه دار مشتمل بر چهار لغت و کنایت

یخچه - به فتح اول و جیم فارسی و سکون ثانی ژاله و تگرگ را گویند -

یخ در بهشت - نوعی از حلوا باشد و بعضی گویند حلوای برنج ست -

یخنی - به فتح اول و سکون ثانی و نون بتحتانی کشیده بمعنی پخته باشد که در مقابل خام ست و بمعنی ذخیره هم آمده است و آن هر چیزی باشد از مال و زر و اسباب و غله و حبوبات و حیوانات و غیره هم که آنرا نگاه دارند تا بوقت حاجت بکار آید و گوشت پخته شده و گرم و سرد را نیز گویند -

یخ یخ - به فتح دو یای حطی و سکون دو خای نقطه دار کلمه ایست که ساربانان در وقت خوابانیدن شتر گویند -

بیان پنجم

در یای حطی با دال ابجد مشتمل بر پنج لغت و کنایت

ید بیضا - مشهور ست و آن از جمله معجزات موسی علیه السلام بود گویند هرگاه موسی علیه السلام دست از بغل بر می آورد نوری از دست او تا آسمان تتق می کشید و عالم روشن می شد و چون به بغل می برد برطرف می شد و بعضی گویند در کف دست او نوری بود که چون آئینه می درخشید و بجانب هر که می دید آن شخص بیهوش می شد و چون دست را به بغل می برد آن شخص بهوش می آمد و بعضی دیگر گویند که کف دست موسی سوخته بود و نشان سفیدی از سوختگی آتش در دست او بود والله اعلم -

یدرو - به فتح اول و رای قرشت و سکون ثانی لبلاب و عشقه را گویند که عشق پیچان باشد و آن نباتیست که بدرخت می پیچد -

یدقه - به فتح اول و ثانی و قاف درختیست مانند زردآلو و آنرا بیونانی قاما رقطی گویند و میوه آنرا بل خوانند بکسر بای ابجد و سکون لام و در مسهلات بکار برند و بمعنی باذوال نقطه دار هم بنظر آمده است -

یدمن - به فتح اول و سکون ثانی و میم مکسور بنون زده بلغت ژند و پاژند بمعنی دست ست که بعربی ید خوانند -

یده - به فتح اول و ثانی برف و باران آوردن را گویند بطریق عمل سحر و ساحری و این عمل در ماوراءالنهر شهرت دارد -

بیان ششم

در یای حطی با رای قرشت مشتمل بر سیزده لغت و کنایت

یرا - به فتح اول و ثانی بالف کشیده چین و شکنج را گویند که در اندام آدمی و چیزهای دیگر بهم رسد -

یراع - به فتح اول و سکون عین بی نقطه در آخر در عربی بمعنی قصب ست که نی میان پر و محکم باشد -

یراغ - به فتح اول و سکون غین نقطه دار در آخر اسپی را گویند که از بسیاری سواری قابلیت آن پیدا کرده باشد که بر سوار شده از جائی بجائی ایلغار کنند یعنی بزودی برونده و بمعنی اتفاق و مصلحت هم بنظر آمده است -

یرامیع - به فتح اول و کسر میم و سکون تحتانی و عین بی نقطه در عربی نام دوائی ست که آنرا اهلیون و مارچوبه و مارگیاه گویند

یرخنج - به فتح اول و سکون ثانی و خای نقطه دار مفتوح بنا و جیم زده بمعنی برخنج ست با بای ابجد در اول و آن سنگینی و گرانی باشد که در خواب بر مردم افتد و آنرا بعربی کابوس میگویند

یرغ - به فتح اول و ثانی و سکون غین نقطه دار بمعنی یراغ است که اسپ سواری کرده شده و آزموده باشد -

یرقانی - با قاف بالف کشیده کنایه از زرد شده و خزان شده باشد -

یرمر - به فتح اول بر وزن مرمر بمعنی انتظار و چشم براه داشتن باشد

یرمغان - بر وزن و معنی ارمغان است و آن تحفه و چیزی باشد که چون از جائی بجائی آیند بطریق سوغات بجهت بزرگان و دوستان آورند -

یرمق - به فتح اول و میم بر وزن ابلق بمعنی درم و دینار باشد

یرنا - به فتح اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده بمعنی حناست و آن چیزی باشد که بر دست و پا بندند تا رنگین شود

دو در خضاب یعنی رنگ ریش هم بکار برند۔

پرنداق - بفتح اول وثانی وسکون نون ودال بالف کشیده وبقاف زده بمعنی رودگانی باشد که جمع روده است وتسمه ودوالے را نیز گویند که نرم وسفید وجسیم باشد۔

پریان - بفتح اول بروزن همیان نام شهر سمرقندست وآن شهرے باشد در ماوراء النهر

بیان هفتم

در یائے حطی با زائے هوز مشتمل بر هشت لغت

پزه - بفتح اول وسکون ثانی گیاہے باشد پرخار که بر اطراف خیمه وجایگاہے نهند که مردم وجانور نتوانند آمد۔

یزهانتن - بابائے ابجد ونون وتائے قرشت بروزن اژدهافگن بلغت ژند وپاژند زمزمه کردن مغان را گویند بوقت طعام خوردن ویزهانی یعنی زمزمه میکنم من از برائے طعام ویزبهانند یعنی زمزمه کنند وزمزمه کرد بر طعام۔

یزدادی - بروزن بغدادی قلیه وقیمه را گویند که بعد از پخته شدن تخم مرغ بر بالائے آن ریزند ویعنی یزدادی کوفته را گویند که در درون آن تخم مرغ پخته باشند وآنرا یزدادین هم مے گویند که بعد از یائے حطی در آخر نون باشد۔

یزدان - بفتح اول وسکون ثانی ودال بالف کشیده وبنون زده یکے از نامهائے خدائے تعالیٰ ست جل جلاله ونام فرشته هم هست که فاعل خیرست، هرگز از وشر نیاید وطائفه ثنویه آفریننده خیر را یزدان وآفریننده شر را اهرمن گویند وهمچنین آفریننده نور را یزدان وآفریننده ظلمت را اهرمن وفقها خدائے باطل را وشعرا خدائے حق را گویند۔

یزدان بخش - نام وزیر هرمز بن انوشیروان بوده است۔

یزدجرد - بکسر جیم معرب یزدگردست که پدر بهرام گور باشد واو را یزدجرد الاثیم مے گفتند بغایت ظالم بود وروزے در کنار چشمه کلست که از اعمال طوس ست اسپے او را لگد زد وکشت ونام پسرزادۀ انوشیروان هم هست که آخر ملوک عجم باشد

گویند در شهر مرو یا در شهر نیشاپور بر دست ملازمان خود یا آسیابانے کشته شد۔

یزک - بفتح اول وثانی وسکون کاف جمعے قلیل ومردم کمی را گویند که در مقدمه وپیشاپیش لشکر براه روند وبترکی قراول خوانند وپاس وپاسبانان را نیز گفته اند وبمعنی جاسوس هم آمده است

یزنه - بروزن وزنه شوهر خواهر را گویند۔

بیان هشتم

در یائے حطی با سین بے نقطه مشتمل بر دو لغت

یسار - بروزن قطار تخصے را گویند که او میمنت ندارد وبجبین دیدن روئے او نامبارک ست ودر عربی چپ را گویند که در برابر راست ست۔

یسال - بفتح اول بروزن جمال تاجے را گویند که از گل وریاحین سازند وبروزهائے عید وجشن وعشرت بر سر نهند۔

بیان نهم

در یائے حطی با شین نقطه دار مشتمل بر هفت لغت

یشپ - بفتح اول وسکون ثانی وبائے فارسی بمعنی یشم است وآن سنگے باشد معروف وخاصیت مند۔

یشت - بروزن هشت نام نسکے باشد از کتاب ژند یعنی قسمے از اقسام کتاب ژند چه نسک بمعنی قسم ست۔

یشتن - بفتح اول بروزن کشتن بلغت ژند وپاژند بمعنی زمزمه کردن وچیزے خواندن باشد بر طعام وآن عبادتی است مغان را در وقت طعام خوردن۔

یشف - بافا بروزن ومعنی یشم ست وآن سنگے باشد معروف گویند با خود دارندۀ آن از صاعقه ایمن باشد۔

یشک - بروزن اشک شبنم را گویند وآن رطوبتے باشد که شبها بر سبزه نشیند وبمعنی خالص وبغش هم آمده است وچهار دندان بزرگ پیش سباع وبهائم را گویند که بدان ضرب کنند وبعربی ناب خوانند۔

یشم - بفتح اول وسکون ثانی ومیم معروفست وآن سنگے باشد

و با خود نگاه داشتن آن بجهت دفع آفت برق خوب است -

یلشمه - بروزن چشمه چرم و پوست خامی را گویند که بدرجهٔ مالش رسانیده باشند نه بآتش و دباغت -

بیان دهم

در یای حطی با غین نقطه دار مشتمل بر سیزده لغت

یغام - بروزن عوام غول بیابانی را گویند -

یغتج - بفتح اول و تای قرشت بروزن اعرج نوعی از مار باشد زرد رنگ خوش خط و خال و آن بیشتر در باغها و سبزه زارها باشد و از گزیدنش آزاری نرسد و بعضی گویند که آن مار کسی را نمی گزد و زهر هم ندارد -

یغتنج - بروزن شطرنج بمعنی یغتج است که مار سبزه زار باشد و گزند و آسیب نرساند و باین معنی بجای حرف ثانی فا هم آمده است -

یغلا - بضم اول و سکون ثانی و لام الف ظرفی باشد دسته دار آهنین که در آن دنبهٔ گوسفند بریان کنند و بر روی آتش با سرکه و دوشاب ریزند و بفتح اول هم آمده است -

یغلاوی - با واو بروزن مهتابی بمعنی یغلاست که ظرف آهنین دسته دار باشد که در آن روغن و چیزهای دیگر بریان کنند و در خراسان لغلاو گویند بفتح لام -

یغلغ - بفتح اول و سکون ثانی و لام مکسور بغین نقطه دار زده بمعنی تیر پیکان دار باشد -

یغلو - بفتح اول بروزن بدرو بمعنی یغلاوست که ظرف آهنین روغن داغ کنی باشد -

یغلوسی - بفتح اول و ثالث بروزن پهلوی بمعنی یغلوست که ظرف آهنین دسته دار باشد بجهت روغن بریان کردن -

یغما - بروزن سرما نام شهری است از ترکستان منسوب بخوبان و صاحب حسنان یعنی زنان خوب و تاراج و غارت هم آمده است -

یغمانی - با نون بالف کشیده بروزن دریانی نام دختر خاقان چین است که در حبالهٔ نکاح بهرام گور بود -

یغناسی - بفتح اول نام شهری است در ترکستان منسوب بخوبان -

یغمیصا - بفتح اول و سکون ثانی و میم تحتانی رسیده و صاد بی نقطه بالف کشیده رستنی باشد خودروی مخصوص [illegible] کوهستان و آزار بواسیر گویند اگر عصارهٔ آنرا در چشم چکانند روشنی چشم را زیاده کند -

یغناغ - بفتح اول و سکون ثانی و نون بالف کشیده و بغین نقطه دار زده کلاه زردوزی را گویند و بکسر اول در ترکی جمعیت مردم و لشکر را گویند و یک جا و جائی را نیز گویند که لشکر و مردم در آنجا جمع شوند -

بیان یازدهم

در یای حطی با فا مشتمل بر دو لغت

یفتنج - با تای قرشت در سوم بروزن شطرنج بمعنی یغتنج است و آن ماری باشد زرد رنگ و بی آزار که بیشتر در باغها و سبزه زارها باشد -

یفج - بفتح اول و سکون ثانی و جیم لعاب دهن را گویند و آبی که در وقت حرف زدن از دهن مردم برآید -

بیان دوازدهم

در یای حطی با قاف مشتمل بر سه لغت

یقطان - بفتح اول و سکون ثانی و طای حطی بالف کشیده و بنون زده بلغت رومی نوعی از سنگ است و آن بهرجا که باشد خود بخود حرکت کند و چون دست کسی بران رسد ساکن گردد گویند علت یرقان و استرخای اعضا را برطرف کند و هر که با خود دارد هیچ چیز را فراموش نکند -

یقطین - با طای حطی بروزن پروین بلغت رومی درخت کدو را گویند و بعضی گویند هر گیاهی که ساق آن افراشته نباشد همچو کدو و خربزه و هندوانه و خیار و حنظل و امثال آن -

یقه - بفتح اول و ثانی مشدد بمعنی گریبان باشد و بمعنی گریبان شخصی را محکم و مضبوط گرفتن هم هست -

بیان سیزدهم

در یای حطی با کاف تازی مشتمل بر چهل لغت و کنایت

یک اسپه - شخصی را گویند که یک اسپ داشته باشد و سوار تنها را هم گویند و کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست۔

یک انداز - بروزن سرانداز تیر زبونی را گویند که چون بیندازند تفحص و جست و جوی آن نکنند و بعضی گویند تیر کوچکی ست که پیکان باریکی دارد و بغایت دور رود و بعضی دیگر گویند تیریست که پیکان دو شاخه دارد و جایی از کوه و کنار رود و خانه و امثال آن را نیز گفته اند که از بالا تا پایین برابر و هموار باشد چنانکه اسپ و آدم وغیره بالا نتوانند رفت و پایین نتوانند آمد و بمعنی یکسان و برابر هم آمده است۔

یکا یک - بفتح اول و یای حطی در چهارم بروزن آتابک بمعنی ناگهان و غافلی باشد و بمعنی یک یک و یگان یگان هم آمده است۔

یک بدو - کلمه ایست که افاده معنی بیک ناگاه و ناگهان و غافل می کند۔

یک بسی - بفتح اول و بای ابجد بروزن طلسی بمعنی یکبارگی باشد۔

یک پهن کشتی - بفتح اول و بای فارسی کنایه از دین اسلام است چنانچه هفتاد و دو کشتی کنایه از هفتاد و دو ملت باشد و دین اسلام را پهن کشتی بجهت آن گفته که هرکه در آید جا یابد۔

یک بیک - بمعنی یکایک است که ناگهان و غافل و یگان یگان باشد و بمعنی شبهه و یقین هم بنظر آمده است۔

یکتا - با تای قرشت بروزن فردا بمعنی یک عدد و یک لای باشد و نام جامه و پوششی ست یک تهی و کنایه از باری تعالی هم هست جل جلاله۔

یکتنه - بفتح اول و تای قرشت و نون بمعنی تنها و یکه باشد۔

یک تیغ کردن - کنایه از راست و درست و برابر و هموار کردن باشد۔

یک چشم - معروفست و بعربی واحد العین خوانند و کنایه از مردم ظاهر بین هم هست و کنایه از مردمی که چشم کم نوری دارند و کنایه از مردم منافق هم هست و مردم موحد را نیز گویند۔

یکدانه - با دال ابجد بروزن افسانه نوعی از ازار باشد و آن چنان ست که پنج و شش رشته را بیاورند و در هر رشته پنج شش مروارید بکشند و همه را جمع کنند و بر مجموع یک جوهری از جواهر بگذارند که سوراخ آن کشاده باشد و باز رشته ها را از هم متفرق سازند و بر هر یک چند دانه مروارید بطریق سابق بکشند و همچنین همه را جمع کرده جوهری که سوراخ آن کشاده باشد بهمه بگذرانند و بهمین دستور تا آن مقدار که خواهند و گوهری را نیز گویند که بیمثل و مانند باشد و عدیل نداشته باشد و گردن بند را هم گفته اند۔

یکدست - معروفست که نقیض دو دست باشد و کنایه از چند چیزیست که بیک وتیره و یک جنس و یک طریق و بیک نوع و شکل هم باشد و یک چیز را نیز گویند که تمام آن بیک نسبت باشد۔

یکدش - بکسر ثالث بروزن ورزش امتزاج و اتصال دو چیز را گویند با هم و اسپی را نیز گویند که پدرش از جنسی و مادرش از جنس دیگر باشد و باعتقاد محققین نفس حاسه انسانی است که مرکب از لاهوتی و ناسوتی باشد و محبوب و مطلوب را نیز گفته اند۔

یکدک - بفتح اول بروزن لک لک آب و شیر و هر چیزی را گویند که نیم گرم باشد۔

یکدله - بروزن امشله بمعنی موافق و بیریا و بی نفاق باشد۔

یکران - بروزن مکران اسپ اصیل و خوب و سرآمد را گویند و بعضی گویند رنگیست میان زرد و سرخ مر اسپ را و هر اسپی که بدین رنگ باشد یکران خوانند و بعضی برنگ اشقر گفته اند بشرطی که یال و دمش سفید باشد و اگر چنین نباشد بورش گویند و اسپی را نیز گفته اند که بهنگام رفتن یکپای پس را تنگ تر نهد از پای دیگر یعنی کوتاه تر گذارد۔

یک رشته - کنایه از موافق باشد و کنایه از متفق هم هست۔

یک رکابی - کنایہ از اسپ جنیبت است کہ اسپ کتل باشد وکنایہ از مستعد کارے شدن ہم ہست۔

یکرنگ - بہ فتح اول بروزن فرسنگ کنایہ از مردم صادق العقیدہ است کہ یار بے نفاق و دوست بیریا باشد۔

یکرنگی - باکاف فارسی بروزن شطرنجی کنایہ از اخلاص مندی ویکجہتی و دوستی باشد کہ دران شائبہ از نفاق وساختگی وریا نباشد۔

یکرو کردن - کنایہ از ترک آشنائی و دوستی کردن باشد۔

یکرویہ - بہ فتح اول وضم ثالث وتحتانی مفتوح کنایہ از متفق وبے خلاف باشد وبمعنی ظاہر وروشن ہم ہست وہر چیز کہ آن دو رویہ نباشد

یکروئی - بروزن بدگوئی بمعنی بیریائی وبیساختگی ویکجہتی و بے خلافی باشد۔

یکرہ - بہ فتح اول وثالث وظہور ہا بمعنی بیریا وبے نفاق باشد وبمعنی یک بار ویک طریق ہم آمدہ است۔

یکزخم - بہ فتح زاے نقطہ دار وسکون خاے شخذ ومیم ملقب سام نریمان ست بسبب آنکہ اژدہاے را بیک زخم کشتہ بود۔

یکسان - باسین بے نقطہ بروزن الوان بمعنی ہمیشہ و بردوام وبرابر باشد۔

یکسر - بروزن افسر بمعنی سراسر باشد یعنی از یک سر چیزے تا سر دیگرش بیک نسبت باشد وبمعنی ناگہان وتنہا ہم آمدہ است۔

یکسرہ - بروزن مجمرہ بمعنی یک بارہ ویکبارگی باشد۔

یک سوارہ - بمعنی یک اسپہ است کہ کنایہ از آفتاب عالمتاب باشد۔

یکسون - بروزن افسون بمعنی یکسان ست کہ برابر وہمیشہ وبردوام باشد۔

یکسونہ - بروزن جمدونہ بمعنی یکسون ست کہ برابر وہمیشہ وبردوام باشد۔

یک شست - بکسر شین نقطہ دار وسکون سین بے نقطہ وتاے قرشت بمعنی ہمنشین باشد وکنایہ از دو رفیق و دو مصاحب ہم ہست۔

یک گرہ - بکسر کاف فارسی وراے قرشت وظہور ہا کنایہ از موافق ومثل ومانند ومتفق باشد۔

یک نشست - بکسر نون وفتح شین قرشت بمعنے یک شست ست کہ ہمنشین ورفیق ومصاحب باشد۔

یک نورد - بہ فتح نون وواو وسکون را ودال ہر دو بے نقطہ بمعنی بیکطریق وبیک نسبت وبیک نہج باشد۔

یکون - بہ فتح اول بروزن زبون نوعے از جامہ باشد کہ آنرا از حریر الوان بافتہ اند ودر عربی بمعنی ہیشود باشد۔

یکونہ - بہ فتح اول بروزن نمونہ مخفف یک گونہ است کہ بمعنی یکسان وبرابر وموافق باشد۔

یک ونیم ساز - بمعنی صفتے باشد از صفات سازہاے ذوے الاوتار ونوعے از فنون سازندگی ہم ہست۔

یکیتا - باتاے قرشت بروزن مسیحا بمعنی استاد ومعلم باشد۔

بیان چہار دہم

در یاے حطی باکاف فارسی مشتمل بر سہ لغت

یگان - بہ فتح اول وثانی بالف کشیدہ وسکون نون بمعنی یک ست کہ واحد باشد چہ یگان یگان یک یک را گویند و بمعنے بیمثل وبے مانند ہم ہست۔

یگانہ - بروزن زمانہ بمعنی بے مثل وبے مانند وبے ہمتا وموافق باشد۔

یگانہ گوے - باکاف فارسی بروزن بہانہ جوے مردم موحد را گویند۔

بیان پانزدہم

در یاے حطی بالام مشتمل بر سیزدہ لغت

یل - بہ فتح اول وسکون ثانی شجاع ودلاور وبہادر وپہلوان را گویند ورہا کردہ شدہ وبسر خود گردیدہ ومطلق العنان را

نیز گفته اند و چیزے را نیز گویند که از چیزے آویخته باشند و بعضے گویند چیزیست که از چیزے برآمده باشد و دلے از غم و اندیشه فارغ را نیز گفته اند۔

یلابستان ۔ بکسر اول و باے ابجد بروزن نگارستان نام دہیست مابین اسفراین و جرجان۔

یلاق ۔ بفتح اول بروزن طلاق سفال شکسته را گویند که در ان اطعمه و اشربه بسگ و گربه دہند و بکسر اول نام پادشاہے بوده است۔

یلان ۔ بروزن امان جمع یل ست یعنی شجاعان و دلیران و پہلوانان و دلاوران و نام پہلوانے ہم بوده تورانی که بدست بیژن مبارز ایرانی کشته شد و او را یلان نشان ہم می گفته اند۔

یالی یالی ۔ بفتح دو یاے حطی و دو لام الف بمعنی بیا بیا باشد که تاکید در آمدن ست و بعربی تعال تعال مے گویند۔

یلدا ۔ بروزن فردا شب اول زمستان و شب آخر پائیز است که اول جدی و آخر قوس باشد و آن درازترین شبہاے در تمام سال و در ان شب یا نزدیک بآن شب آفتاب ببرج جدی تحویل مے کند و گویند آن شب بغایت شوم و نحس و نامبارک مے باشد و بعضے گفته اند شب یلدا شب یازدہم جدی ست و نام یکے از ملازمان عیسیٰ علیه السلام ہم بوده است۔

یلک ۔ بروزن فلک نوعے از کلاه است ملوک و سلاطین را باجعد و گوش۔

یلکن ۔ بروزن الکن منجنیق را گویند و آن چیزیست که در قلعہا سازند و بدان سنگ و خاک بجانب دشمن اندازند و باین معنی بجاے حرف اول باے ابجد ہم آمده است۔

یلمه ۔ بفتح اول و میم و سکون ثانی قبا و جامهٔ پوشیدنی را گویند و معرب آن یلمق ست۔

یلنجوج ۔ بفتح اول و ثانی و سکون نون و جیم بواو کشیده و جیم دیگر زده عود ہندی را گویند و بہترین آن عود مندلی و آن خوشبوے تر از عودہاے دیگر ست۔

یله ۔ بفتح اول و ثانی بمعنی رہا کرده و خلاص و رہا کرده باشد چنانچه گویند اسپ را یله کرد یعنی سرداد و سر داد یعنی گریخته که ہم آمده که در مقابل راست باشد و بلند ہم آمده بروزن فاحشه قحبه را نیز گویند و بمعنی ہرزه و بیہوده ہم گفته اند و بمعنی تنہا و مفرد و دوان که از دو پیدا شد و تازان که از تاختن باشد ہم آمده است۔

یله لیشم ۔ بفتح اول و ثانی و یاے حطی و سکون شین نقطه دار و میم نام کوہیست در حوالی قزوین که صورت نباتات و غیر حیوانات ہم در انجا پیدا آیند ہمه سنگ شده و منجمد گشته۔

یلی زن ۔ بروزن پریزن خواننده و سازنده را گویند و بتشدید ثانی ہم گفته اند۔

بیان شانزدہم

در یاے حطی با میم مشتمل بر ہشت لغت

یمال ۔ بفتح اول بروزن ہلاک نام پادشاہے بوده است۔

یمام ۔ بروزن تمام مرغیست که آنرا بوتیمار مے گویند[1]۔

یمروه ۔ با راے قرشت در سوم بروزن عمروه مرغ یمامه را گویند و بعربی بیرفوج الغنم خوانند۔

یمرود ۔ بروزن نمرود نام جاے و مقامے است و مردم نازک طبیعت را نیز گویند و بمعنی شاخ درختے که نو رسته و نازک باشد و نہال درخت را ہم گفته اند۔

یمسو ۔ بفتح اول و سکون ثانی و سین بے نقطه بواو کشیده باروت تفنگ را گویند۔

یمک ۔ بفتح اول و ثانی و سکون کاف نام شہرے و قوالیست حسن خیز و نام پادشاہان الغور ہم ہست ہر که باشد و بکسر اول در ترکی خوردنی را گویند۔

[1] صاحب برہان در ترجمهٔ لفظ شفنین و بوتیمار نوشته که بعربی یمام گویند و ہمچنین لفظ یمام را نیز ترجمه بوتیمار نموده و حالانکه در کتب متعارفه عربیه یمام بمعنی کبوتر وحشی و خانگیست و این خطاے فاحش ہست از او چه سه بار تکرار برین غلط اصرار نموده چنانکه از ما سبق ظاہر ہست ۱۲

یمگان - بضم اول وسکون ثانی وکاف فارسی بالف کشیده وبنون زده نام قصبه ایست از بدخشان که بر سمت کاشغر واقع است گویند مدفن حکیم ناصر خسرو در آنجاست وبعضی گویند دربیست روزه آنجاست۔

یمیه - بروزن کیسه معده را گویند که محل طبخ طعام ست در شکم

بیان هفدهم

در یای حطی با نون مشتمل بر شش لغت

ینپلو - بفتح اول وثانی وسکون بای فارسی ولام بواو کشیده جای ومقامی را گویند که از هر شهر که اسباب وامتعه وغله واشیا از اطراف آورند در آنجا فروشند وبمعنی کاروان وقافله هم آمده است واسباب وامتعه را نیز گویند۔

ینبوت - بفتح اول وسکون ثانی وبای ابجد بواو کشیده وتای قرشت زده رستنی باشد از اخر نوب ببلخی گویند میوهٔ آن سرخ بسیاهی مائل می باشد وشباهت تام بگردهٔ گوسفند دارد وبفارسی آن میوه را گورخر خوانند ودرخت کنار را هم ینبوت می گویند۔

ینتون - بتای قرشت بروزن مجنون صمغ سداب کوهی را گویند وبعضی صمغ سداب صحرائی را گفته اند۔

ینق - بفتح اول وسکون ثانی وقاف بلغت اندلس شیر بابیه را گویند وآن شیردان بره است وبعربی انفحه خوانند۔

ینگ - بفتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی جانوریست زرد رنگ وپیوسته در میان علف وگیاه می باشد وبمعنی شکل وما نند وطرز وروش وقاعده وقانون ورسم وآئین هم آمده است وبمعنی تمکین ووقار هم هست وبکسر اول در ترکی آستین را گویند۔

ینمه - بفتح اول ومیم وسکون ثانی بلغت اهل مغرب گیاهی باشد که بجهت نیک شدن زخمها وجراحتها بکار برند۔

بیان هیجدهم

در یای حطی با واو مشتمل بر بیست وچهار لغت وکنایت

یو - بضم اول وسکون ثانی مجهول یک را گویند وبعربی واحد خوانند۔

یوب - بروزن خوب فرش وبساط گرانمایه را گویند که پیران خانه را بیارایند وباین معنی بجای حرف اول بای ابجد هم آمده است۔

یوبه - بضم اول وثانی مجهول وفتح بای ابجد بمعنی آرزو باشد که بعربی تمنی گویند وبمعنی خواهش وشتیان هم آمده است۔

یوت - بضم اول وسکون ثانی وفوقانی مرگ عام ستوران را گویند چنانکه مرگ عام مردمان را وبا گویند۔

یوج - بضم اول وسکون ثانی وجیم نام جانوریست از چرندگان یعنی از جانورانی که بسینه راه می روند وبعضی چرندگان را هم گفته اند یعنی جانورانی که علف می خورند وهیچ کدام شاهد ندارند والله اعلم۔

یوجه - بضم اول بروزن جوجه بمعنی قطره باشد مطلقا اعم از قطرهٔ آب وخون وامثال آن۔

یوخه - بضم اول وثانی مجهول وفتح خای نقطه دار رسیدن بنهایت لذت جماع باشد وبترکی نان تنک را گویند۔

یوز - بضم اول وسکون ثانی وزای نقطه دار بمعنی جستن وتفحص کردن وجوینده وطلب کننده باشد ونام جانوری هم هست شکاری کوچکتر از پلنگ وسگ توله شکاری را نیز گویند که کبک وتیهو ودراج وامثال آنرا بقوت شامه پیدا کند واز سوراخ وتراک سنگ وبوتهٔ خار بیرون آورد وبمعنی جست وخیز هم بنظر آمده است۔

یوزک - بفتح زای نقطه دار بروزن چوبک مصغر یوز است وآن جانوری باشد شبیه به پلنگ وبمعنی غلطیدن ومراغه کردن جانوران هم هست وسگ توله شکاری را نیز گویند۔

یوزه - بروزن موزه بمعنی یوزک است که سگ تولهٔ شکاری وغلطیدن جانوران در خاک باشد ونام گدائی بوده است در نهایت ابرام وسماجت وتند درخت را نیز گویند۔

یوسف روز - کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔

یوسف زرین رسن - یعنے یوسف روز ست کہ کنایہ از آفتاب عالمتاب باشد۔

یوسف زہرہ نقاب - کنایہ از آفتاب پرابر است

یوسف گرگ مست - کنایہ از شاہد محبوب و مطلوب باشد۔

یوسفی کردن - کنایہ از پادشاہی کردن باشد۔

یوسہ - با ثانی مجہول بروزن بوسہ ارہ درودگرے را گویند

یوش - با ثانی مجہول بروزن موش تفحص تجسس کردن و جستجو نمودن باشد۔

یوغ - بضم اول وسکون ثانی مجہول وغین نقطہ دار چوبے باشد کہ بر گردن گاو زراعت وگاو گردون گذارند۔

یوک - بضم اول وسکون ثانی وکاف سیخ آہنی را گویند کہ بر بالاے تنور نہند وبر یا زار ان سیخ آویزند و بمعنے رفیدہ ہم آمدہ است وآن چیزے باشد مانند گرد بالشی از لتہ دوختہ کہ خمیر نان را تنک کردہ بر روے آن بگسترند و بر تنور چسپانند۔

یوگان - با کاف فارسی بالف کشیدہ بروزن یونان بچہ دان و مشیمہ آدمی وحیوانات دیگر باشد و ردہ پاک نکردۂ گوسفند را نیز گویند۔

یولاخ بالام بروزن سوراخ مکان سراب وبے آب و دور از آبادانی را گویند۔

یون - بضم اول وسکون ثانی ونون بمعنی فلس و فلوس باشد و مدو مندزین را نیز گویند و نام رود خانہ ہم ہست و رنگ و لون را ہم گفتہ اند ہمچو آذریون کہ بمعنے آذرگون است یعنے آتش رنگ۔

یونان - بانون بروزن توران نام ولایتے ہست کہ اکثر حکما از ان ولایت بودہ اند وسکندر آب در ان انداختہ وخراب کردہ نام پدر لنطی ہم ہست کہ یونان منسوب باوست

یونس در دہان ماہی شدن - کنایہ از رفتن روز و آمدن شب باشد۔

بیان نوزدہم

در یاے حطی با ہاے ہوز مشتمل بر سہ لغت

یہان - بفتح اول بروزن دہان بلغت ژند و پاژند بمعنے یزدان ست کہ یکے از نامہاے خداے تعالیٰ باشد جل جلالہ

یہودا - بہ فتح اول وضم ثانی وسکون واو ودال بے نقطہ بالف کشیدہ نام برادر یوسف علیہ السلام ست از مادر دیگر۔

یہوداشہ بفتح اول بروزن سبوخانہ پارچۂ زرد رے را گویند کہ یہودان بر جامہ خود دوزند تا امتیاز میان ایشان و مسلمانان باشد۔

گفتار بست و نہم

از کتاب برہان قاطع در لغات متفرقہ محتوی بر ہفتاد و یک لغت و کنایت

اذراقی - بہ فتح اول وذال نقطہ دار وراے بے نقطہ بالف کشیدہ وقاف بتحتانی رسیدہ بعضے گویند این لغت یونانی است و بعضے دیگر گویند رومی ست وآن دوائیست کہ بفارسی کچلہ گویند واز جملہ سموم ست خصوص گرگ و سگ را در حال مے کشد و در عربی خانق الکلب وقاتل الکلب گویند۔

بعرفان بدر بردن - کنایہ از دانستہ تحمل کردن و گذرانیدن حرف پہلو دار باشد از ابناے جنس۔

پف - بضم باے فارسی وسکون فا بادے را گویند کہ در وقت چراغ کشتن وآتش روشن کردن از دہن بر آرند۔

بقم - بہ فتح باے ابجد وقاف وسکون میم چوبے باشد سرخ

که بدان چیزها رنگ کنند و بضم اول و قاف اهل یمن درخت والوزه را گویند که عوام تالوله خوانند خوردن قدرے از آن مستی آورد۔

تکم ۔ بفتح اول و سکون میم معروف ست که نقیض و مخالف زبر باشد و دست از روے غضب و قهر بر سر و دستار کسے زدن و نام تار گنده و لیست از جمله تارهاے ساز عود و شد عود و آن تار پنجم است و نام قلعه هم هست از توابع کرمان۔

تحزمز ۔ بفتح تاے قرشت و حاے حطی و سکون راے بے نقطه و ضم میم و زاے نقطه دار ساکن بمعنی حرامزادگی کرده باشد گویند این لفظ را فارسیان از وضع کرده اند و از حرامزاده مشتق است۔

تعویذ آسمان ۔ کنایه از جوزا است و آن برج سوم ست از جمله دوازده برج فلک۔

تچج ۔ بفتح جیم فارسی و سکون جیم ابجد طبقے باشد که از چوب بافند و بدان غله را بر باد دهند۔

ججا ۔ بفتح اول که جیم باشد و جیم دیگر بالف کشیده نام پرنده ایست سیاه که پر آن را به تیر نصب کنند و بعربی عقاب خوانند۔

جحی ۔ بضم جیم و حاے بے نقطه بتحتانی کشیده نام یکے از اکابر ست که خود را دانسته بدیوانگی و جنون و مسخرگی افگنده بود گویند روزے در محفلے خوش طبعی خوشی کرده و لطیفه‌ے گفت کسے متوجه آن نشد از غصه آن چون بخانه رفت چرخهٔ مادر خود را شکست۔

چژک ۔ بکسر جیم فارسی و سکون زا و کاف هر دو فارسی خارپشت را گویند۔

حثرما ۔ بفتح حاے بے نقطه و ثاے مثلثه و سکون راے بے نقطه و میم بالف کشیده نوعے از پودنه است و آن را بعربی نعناع مے گویند۔

حشیفل ۔ بفتح حاے بے نقطه و سکون شین نقطه دار و فاے بتحتانی کشیده و فاے دیگر مفتوح بلام زده شقاقل را گویند و آن بزردک صحرائے ست اگر زن آبستن بخود برگیرد بچه بیندازد و آن را اشقیفل هم میگویند که بجاے حرف اول هاے هوز باشد۔

خچکول ۔ با خاے نقطه دار و جیم فارسی بر وزن و معنی کشکول ست که گدا و گدائی کننده باشد چه کاسه کشکول کاسهٔ گدا را گویند۔

دچار ۔ بضم دال ابجد و جیم فارسی بالف کشیده و راے قرشت زده رسیدن و ملاقات کردن دو کس باشد با یکدیگر یک ناگاه۔

ررا ۔ بفتح راے قرشت و راے بے نقطه بالف کشیده بلغت زند و پازند گوش را گویند و بعربی اذن خوانند۔

رضوان کده ۔ کنایه از بهشت عنبر سرشت ست۔

رعناے صاحب بربط ۔ کنایه از ستاره زهره باشد۔

زپ ۔ بفتح زاے نقطه دار و سکون باے فارسی بمعنی راست و درست باشد۔

زچه ۔ بفتح زاے نقطه دار و جیم فارسی زن نوزائنده را گویند تا به چهل روز۔

ززرونه تربا ۔ بفتح زاے نقطه دار و سکون زاے هوز و ضم راے قرشت و سکون واو و فتح نون و کسر فوقانی و راے بے نقطه ساکن و باے ابجد بالف کشیده بلغت زند و پازند مرغ خانگی را گویند۔

زژه ۔ بفتح زاے هوز و زاے فارسی بر وزن و معنی رجه است و آن ریسمانے باشد که در خانها بندند و لنگی و قطیفه و رخت و رخوت بران اندازند۔

زقوم ۔ بفتح زاے نقطه دار و قاف بواو کشیده و میم درختیست که ثمر بنا تمام آن درخت ست۔

زگال ۔ با زا و کاف هر دو فارسی بر وزن و معنی زغال است که انگشت باشد۔

سچک - بہ فتح سین بے نقطہ وضم جیم فارسی وسکون کاف برجستن گلو باشد وآنرا بعربی فواق مے گویند ونان خورشی را نیز گفتہ اند کہ از شیر وماست وشبت سازند وآنرا دوراغ نیز گویند-

شچک - باشین نقطہ دار وجیم فارسی بروزن ومعنی سچک ست کہ جستن گلو باشد کہ فواق ہست ونان خورشے ہم ہست

شغرو - بضم شین وزا ہردو نقطہ دار وسکون واو بلغت ژند وپاژند گناہگار ومجرم را گویند-

صطخر - بکسر صاد وفتح طاے حطی وسکون خاے نقطہ دار وراے بے نقطہ مخفف اصطخر باشد کہ نام قلعہ ایست درفارس گویند تختگاہ داراے بن داراب بودہ-

صقلاب - باصاد بے نقطہ وقاف ولام بروزن مہتاب نام ولایتے ہست از روم وبعضے گویند ولایتے ست از ترکستان

طپیدن - بہ فتح طاے حطی بروزن ومعنی تپیدن باشد کہ حرکت کردن وبرجستن ہست مر اعضاے آدمی وحیوانات دیگر را ہنگام کشتن-

طثرج - بہ فتح طاے حطی وسکون ثاے مثلثہ وراے بے نقطہ مفتوح بہ جیم زدہ مورچۂ زرد کوچک را گویند-

طخشیقون - باطاے بے نقطہ وخا وشین ہردو نقطہ دار ویا وقاف بروزن افتیمون بلغت یونانی دواے ہست کہ گاہے بدان پیکان تیر وخنجر وشمشیر را زہرآلود کنند وبعضے گویند لغت ارمنی است وبجاے خاے نقطہ دار فا ہم بنظر آمدہ ہست کہ طفشیقون باشد-

طقطق - بہ فتح ہردو طاے حطی وسکون ہردو قاف صدا وآواز ہر چیز باشد عموماً وصداے دندان بہم خوردن را گویند خصوصاً

عتّابی - بضم عین بے نقطہ وتاے فوقانی مشدد وبالف کشیدہ وبباے ابجد زدہ نام شخصے ست کہ مخترع خارا بودہ وآن پارچہ ایست مموج دار کہ از ابریشم مے بافند-

عظلم - بکسر عین بے نقطہ وسکون ظاے نقطہ دار وفتح لام ومیم ساکن درخت نیل را گویند ونیل عصارۂ آن است

وسمہ کہ زنان برابروے نہند برگ آنست-

غپاک - بہ فتح غین نقطہ دار وباے فارسی وسکون کاف گیاہیست کہ از آن حصیر وبوریا مے بافند-

غث وثمین - بہ فتح غین نقطہ دار وضم ثاے مثلثہ مشدد کنایہ از اندک وبسیار ونیک وبد وقوی وضعیف وتونگر ودرویش وہردو چیزیست کہ نقیض ہم باشد سواے لاغر وفربہ کہ آن معنی عربی است-

غچک - بکسر غین نقطہ دار وفتح جیم فارسی وسکون کاف سازیست معروف کہ نوازند وآنرا در ہندوستان کمانچہ میگویند وبعضے طنبور را غچک گفتہ اند-

غجموک - بہ فتح غین نقطہ دار وسکون جیم ومیم مضموم بروزن مفلوک وزغ وغوک را مے گویند-

فچفچہ - بضم فا وسکون جیم فارسی وفاے مضموم وجیم فارسی مفتوح سخنے را گویند کہ بر زبانہا ومیان مردم افتادہ باشد لیکن بعنوان سرگوشی وخفیہ ہم گویند-

فحل آفاق وفحلی آفاق - بہ فتح فا وسکون حاے بے نقطہ ولام کنایہ از دنیا وعالم سفلی است-

فعولیون - بضم فا وعین بے نقطہ بواو رسیدہ وکسر لام تحتانی بواو کشیدہ وبنون زدہ بزبان رومی حنا را گویند و آن چیزیست کہ بجہت خضاب بر ریش ودست وپا مے بندند

فف - بضم فا وسکون فاے دیگر آواز وصداے دمیدن دم زرگر وحداد وغیرہ را گویند-

فم - بہ فتح فا وسکون میم دہن باشد کہ نثار ہا بدان بہم حرف بندند وبدان از ہوا نثار ربایند وبعربی دہان را گویند-

قشمش - بکسر قاف بروزن ومعنی کشمش ... موویز لطیف بے تخم باشد-

قضم - بضم قاف وسکون ضاد نقطہ دار ... وعربان قطن خوانند-

قعبل - بہ فتح قاف وسکون عین بے نقطہ وباے ابجد

مفتوح بلام زده گیاهیست دوائی که برگ آن ببرگ سوسن و بیخ آن ببصل الفار میماند و آن نوعی از کماه است۔

کُثاه ۔ بضم کاف و ثای مثلثه بالف کشیده و های هوز زده بلغت یونانی تخم تره تیزک باشد و بعضی گویند تخم خردل صحرائیست

کَذَر ۔ بفتح کاف و ذال نقطه دار و سکون رای بی نقطه مردم بی عقل و احمق را گویند۔

کَصْنیثون ۔ بفتح کاف و سکون صاد بی نقطه و نون مفتوح بتحتانی زده و ثای مثلثه مضموم و واو و نون هر دو ساکن بیونانی بادنجان صحرائی را گویند ساق آن باریک میباشد و بمرتبه صاحب طوبت که بر دست می پیچد و میوهٔ آن گرد و خاردار می شود۔

کَغاله ۔ بفتح کاف و غین نقطه دار بر وزن جغاله بمعنی کاجیره است و آن گیاهی باشد که از تخم آن روغن کشند و از گل آن چیزها رنگ کنند

گُفت ۔ بضم کاف فارسی و سکون فا و فوقانی ماضی گفتن است که از سخن کردن باشد و مخفف نتگفت هم هست که هر چیز سطبر و گنده باشد عموماً و پارچه گنده و سفت را گویند خصوصاً۔

لُعبتان ۔ بضم لام و سکون حای بی نقطه بر وزن و معنی لعبتان ست که صورت بازیچه دختر گان باشد که از پارچه سازند

لَدْرُوه ۔ بفتح لام و سکون دال بی نقطه و ضم رای قرشت و واو مفتوح نام قلعه ایست در هندوستان۔

لَست ۔ بفتح لام بر وزن مست بمعنی خوب و نیکو باشد و هر چیز قوی را نیز گویند۔

لَصَف ۔ بفتح لام و صاد بی نقطه و سکون فا رستنی باشد که آنرا کبر گویند و آچار آن بغایت خوب می شود۔

مَپریش ۔ بفتح میم و سکون بای فارسی و رای بی نقطه بتحتانی کشیده و بشین نقطه دار زده بمعنی منع و نهی ست از پراگنده و پریشان کردن یعنی پراگنده و پریشان مکن۔

نَچک ۔ بفتح نون و جیم فارسی و سکون کاف نوعی از سلاح است و بعضی گویند تبری باشد که بدان هیزم شکنند۔

نُحام ۔ بضم اول و حای بی نقطه بالف کشیده و بمیم زده نوعی از مرغابی باشد گویند عربی ست۔

نِصْفی ۔ بکسر نون و سکون صاد بی نقطه و فای بتحتانی کشیده نوعی از پیالهٔ شراب باشد و صطرلاب نصفی را هم میگویند و آن صطرلابی باشد که خطوط و دوائر آنرا در دو درجه کشیده اند و نقرهٔ ده پنجی را هم گفته اند و آن نقره باشد ناسره و قلب و نوعی از ساز هم هست که مطربان نوازند و بعضی گویند ساز چنگ ست

نَضاره ۔ بفتح نون و ضاد نقطه دار بالف کشیده و رای بی نقطه مفتوح درخت گزی را گویند که در کوهستان روید و اصل درخت گزی باشد که در صحرا روید گویند عربی ست

نِطاف ۔ بکسر نون و طای بی نقطه بالف کشیده و بفای زده بهله را گویند و آن پوستی است که باندام پنجهٔ دست دوزند و میر شکاران و چرغ و بازداران بر دست کنند۔

نَظّارگی ۔ بفتح نون و ظای نقطه دار مشدد و بالف کشیده و رای بی نقطه مفتوح و کاف فارسی بتحتانی رسیده بمعنی بیننده باشد که فاعل دیدن ست و گاه است که لفظ گی که از کاف فارسی و یای حطی باشد بهر لفظی که لاحق میشود افادهٔ معنی مصدر می کند همچو زندگی و گرسنگی و تشنگی که بمعنی زنده و گرسنه و تشنه بودن ست پس نظارگی بمعنی دیدن باشد

وَپرش ۔ بفتح واو و سکون بای فارسی و کسر رای قرشت و شین نقطه دار ساکن بمعنی رنگ و لون باشد۔

وِثاق پیرزن ۔ بکسر واو و ثای مثلثه بالف کشیده و بقاف زده خانه و حجره ایست که پیرزنی در درون دولتخانه و بارگاه انوشیروان داشت و هر چند انوشیروان از و خواست که بقیمت اعلی بخرد او نفروخت۔

وَفنوک ۔ بفتح واو و سکون فا و نون بواو کشیده و بکاف زده غاشیهٔ پلنگ را گویند و آن پردهٔ باشد که بر روی مسند اندازند

وُگال ۔ بضم واو و کاف فارسی بر وزن و معنی زغال است که انگشت باشد۔

هشتشه - بفتح های هوز و سکون فوقانی و شین نقطه دار مفتوح یخ را گویند و آن آبی است که در سرما و زمستان منجمد شود

هیچ - بفتح های هوز و سکون جیم فارسی نیزه را گویند که بر زمین نصب کنند و علم بر پا کردن و راست نمودن را نیز گفته اند هرگاه چیزی را بر زمین بفگنی و آن چیز راست بایستد گویند هیچ کرده است یعنی راست ایستاده است و بضم اول هم آمده است

هِهم - بفتح های اول و سکون های دوم صدایی است که در وقتیکه خواهند و هن شخص ابوی کنند از آن شخص گویش بیخود

یعقوب - بفتح های حطی و سکون عین بی نقطه و قاف بواو کشیده و بای ابجد زده نام پیغمبری بوده مشهور و نام شخصی بوده صاحب مذهب و مجتهد نصاری و آنکسان را نیز گفته اند که حقیقت کباب ماده باشد والله اعلم

بجهت سند این معنی که این کتاب از برهان قاطع مطبوعهٔ کلکته مصححهٔ علمای محققین لغات حرف بحرف منقول شده عبارت خاتمهٔ اصل کتاب منقول عنه افزوده شد

ازانجا که این نسخهٔ نافعه و ذخیرهٔ کامله که در علم لغات و بیان مصطلحات فارسی نسبت بدیگر کتب متداولهٔ این فن گوی سبقت از میدان بلاغت ربوده و فی زماننا در کثرت و جمعیت لغات و صحت و استناد مصطلحات توجه خاطر ارباب فضل و کمال بیشتر بران بود درین صورت مستر کپتان روبک صاحب بهادر بنظر افادهٔ کافهٔ انام و افاضهٔ جمهور خواص و عوام باعانت اکثری از محققان بلاغت تبیان این زبان بکمال جد و جهد بحلیهٔ تصحیح آراسته و پیراسته در مطبع خانهٔ خود مطبوع ساخته بودند لیکن چون طالبان این علم شریف بسبب قلت کتاب مذکوره و زیادتی قیمت آن از اخذ و جر فوائد نسخهٔ نافعه محروم و مایوس ماندند ازین جهت اکثر بزرگان والا فطرت و قدردانان عالی همت و ارباب فضل و کمال و اصحاب خبرت و استدلال اعنی این امر عظیم گشتند که اگر نسخهٔ بلیغه مرة ثانیة بخط واضح بپایهٔ طبع رسد که طالبان فضل و هنر و شایقان والاگهر بهرهٔ وافر ازین صحیفهٔ سعیده خواهند برداشت لهذا من محمد حبان صفوانی و محمد حسین متوطن هوگلی و غلام شاه توبیلی متعلقهٔ صوبهٔ انکلک خواهش طبع اجلد مجدد حسین و اخلاء موصوفین را جهت استفادهٔ عامه بجان و دل قبول نموده در عهد حکومت فرمانروای نواب مستطاب فلک رکاب همایون القاب رافع اعلام عدل و نصفت و قامع بنیان ظلم و بدعت اشرف الاشراف مارکوئس فرانسس آف هیستینگس گورنر جنرل بهادر دام ملکه سعی در طبع ساختن آن محکم بسته در اندک زمان بانجام آن پرداختیم بعون الله تعالی بروز جمعه بعد نماز بتاریخ بستم شهر جمادی الثانی ۱۲۳۴ هجری نبوی صلعم مطابق پانزدهم ماه مارچ ۱۸۱۹ع موافق سوم ماه چیت ۱۲۲۵ بنگله بمحله مغل پوره محلات بندر هوگلی مبارک بعمل جمعیت مستر هنری اوکهلی صاحب بهادر بسررشته داری دیوان منشی غلام رسول صاحب اصل کتاب برهان قاطع تألیف ابن خلف التبریزی محمد حسین المتخلص ببرهان به تصحیح و مقابلهٔ محمد حسین و غلام شاه و میرزا افضل علی ساکنان بندر مبارک بحسن انجام رسید

فهرست اسامی ارباب دستخط برهان قاطع

سید مفتی حامد الله - مولوی سید نور النبی - مولوی محمد سعید مدرس - مولوی غلام سبحان - مولوی محمد عمر ادی

مولوی وزیر علی - مولوی قادر علی - حافظ احمد کبیر سرہندی - شیر محمد خان - مولوی دراست اللہ - مولوی ناصر علی - مولوی امانت اللہ - مولوی غلام مصطفےٰ - مولوی امداد علی - مولوی بدر علی - مولوی محفوظ علی - مولوی قنبر علی - مولوی محمد ادریس - مولوی محمد فاضل - منشی قربان علی - مولوی وارث علی - مولوی علی حسن - منشی محمد پناہ - منشی داد اربخش خان - منشی اودلال - منشی سداسکھ - سیتارام پنڈت - سید علی خان - منشی نصیر الدین - منشی فیاض الدین - شیخ امام بخش - منشی امیر محمد - سید غلام حسین - مرزا احمد - محمود خان - منشی امین الدین محمد - منشی محمد جعفر - جیتی شاہ - فخر الزمان احمد - سید دلیر علی - حاجی فتح محمد - حکیم ولی اللہ - محمد داؤد خان - مرزا حکیم ظفر علی خان - میاں محمد جمال - دیوان غلام رسول - سید علیم اللہ - مولوی ابوالقاسم - مولوی غلام مرتضےٰ - شیخ عبدالکریم - منشی فضل الحسن - محمد علی - خادم حسین - بابو شیب نراین - واحد علی خان - قاضی غلام معصوم - مرزا نثار علی - ناظر غلام جیلانی - منشی آفتاب الدین سررشتہ دار - بابو جادو ناتھ - سید حسین - منشی نور الدین - مرزا غالب علی - واثق علی خان - سید غالب علی - منشی بذل الحسین - سید عباس - منشی سخاوت علی - شیخ صدر الدین - بابو گوراچاند - بابو انند چند - منشی غلام حسین - منشی محافظ الدین - بابو انند ناگ - سید تفضل حسین - سید بہادر علی - غلام محی الدین - محمد اسماعیل - سید نثار علی - مرزا طالب حسین - مرزا افضل علی - منشی عزیز الرحمان - مولوی اشرف علی - سید شبیر علی - مرزا اصغر علی - منشی امیر الدین - سید شمس الضحےٰ - سید حیدر علی - محمد حسین - سید نذیر حسین - نواب نصیر الدین حیدر نجفی - دیوان غلام مرتضےٰ - قاضی محمد صادق خاں - منشی ریاض الدین - منشی غلام علی - منشی نجف علی - منشی غلام اشرف - بابو کشن چندرائے - عبدالسبحان سررشتہ دار - بابو رادھا کنت - منشی منیر الدین - بابو برج موہن - بابو رادھا موہن - بابو رام کشور - سید واعظ الدین احمد - منشی آفتاب الدین - منشی محمد تقی - منشی کفیل الدین - مولوی حیدر علی - مولوی محمد علی - مولوی افضل علی -

بسم اللہ الرحمن الرحیم

تتمہ

مشتمل بر لغات وکنایات کہ بملحقات برہان قاطع شہرت دارد وبعضی لغات و کنایات کتب دیگر کہ احوالش در مقدمۃ الطبع مرقوم گشت

الف ممدودہ

آب آبستنی دہر - یعنی زمین را حامل نامیہ گرداند۔

آب آتش بودن - کنایہ از حلم وغضب داشتن و حرارت وبرودت در مزاج۔

آب آتش شدن - کنایہ از آشوب بعد از امنیت باشد جی۔

آب آتشناک - کنایہ از شراب انگوری لعلی باشد۔

آب آتشین - کنایہ از اشک پرخون وشراب گلگون باشد

آب آذر - بمعنے شراب انگوری باشد۔

آب احمر - کنایہ از شراب انگوری باشد۔

آب از دہن گل چیدن - کنایہ از سخن کردن محبوب باشد وبمعنی شبنم از گل ریختن ہم آمدہ است۔

آب افسردہ - کنایہ از پیالۂ بلور وشمشیر وآلات قتال وجدال۔

آب اندام - کنایہ از آدم سفید پوست وتر وتازہ و نازک اندام وصاف اندام وروشنائی وپاکیزگی اندام۔

آب او را برد - یعنی رونق وطراوت وجاہ او را برد ومخجل کرد۔

آبای علوی - کنایہ از ہفت کوکب است کہ عبارت از زحل ومشتری ومریخ وآفتاب وزہرہ وعطارد وقمر باشد

آبای گلوگیر - کنایہ از سرور وعیش جہان وکنایہ از غم دنیا وشادی کہ بجہت فوت دشمن کنند۔

آب بادرنگ - کنایہ از اشک خونی بود۔

آب بر آتش زدن - کنایہ از فرو نشاندن وتسکین دادن فتنہ وآشوب است۔ جی۔

آب بقم شدن - کنایہ از سرخ شدن باشد۔

آب جگر - کنایہ از خون وگریۂ غمزدگان باشد۔

آب حرام - کنایہ از شراب است وکنایہ از عشق ہم ہست

آب خاطر - رونق وروشنی خاطر وضیای فکرت وفکر صائب را گویند۔

آب خور آتشی - کنایہ از شراب خوار وخونخوار وچشم غمزدگان باشد۔

آب خورشید - بمعنی آب زندگی است باین اعتبار کہ آفتاب موثر است بجہت حیات حیوانات واو تجلی روح است برای ظہور نفس۔

آب خوش خوردن - بسکون ثالث کنایہ از آسودن وراحت یافتن وبرخورداری گرفتن باشد۔

آبدانی - بروزن پاسبانی مخفف آبادانی باشد۔

آب در دل شدن - کنایہ از سرور وانتعاش در دل پیدا شدن باشد۔

آب دیدہ جام - کنایہ از شراب وجرعۂ شراب باشد۔

آبذان - با ذال نقطہ دار بمعنی مستحق وسزاوار ودرخور باشد وخاندان را نیز گویند۔

آب رز - شراب انگوری را گویند۔

آب رکناباد - چشمہ ایست در رکناباد شیراز و آن را آب رکنی ہم مے گویند۔

آب رنگین - کنایہ از شراب گلگون و اشک پرخون باشد۔

آب رو - بکسر ثالث کنایہ از تری و تازگی و روشنائی باشد و بسکون ثالث شخصے کہ پیش بزرگان قدرے و اعتبارے داشتہ باشد۔

آب ریختن - یعنے خجل شد و شرمندہ گردید۔

آب زر - طلاے حل کردۂ نقاشان باشد و زعفران را نیز گویند۔

آب سبحہ - کنایہ از رواج و رونق تسبیح باشد۔

آب سبک - گوارا و گوارندہ و ہاضمہ را گویند۔

آبستن فریادخوان - بباے مکسور کنایہ از بربط باشد - جی۔

آبستنی - زن حاملہ را گویند و کنایہ از بربط ہم ہست۔

آب ستہ - بفتح سین بے نقطہ بمعنی آنست کہ زمین بجہت زراعت آراستہ باشند۔

آب شقائق - کنایہ از شراب لعلی انگوری باشد و خون را نیز گویند۔

آب شور - معروفست و کنایہ از اشک چشم غمزدگان باشد۔

آب عرق - کنایہ از گلاب ہست۔

آب فتنہ - رواج و رونق فتنہ و بسیاری آشوب را گویند۔

آب فتنہ تیرہ شدن - یعنی فتنہ فرونشستن۔

آب فلان روشن ست - کنایہ از عزت و آبرو بود و عبارت از رواج و رونق و طراوت ہم ہست - جی۔

آب کور - کنایہ از شخصے باشد کہ مردم را از آب و نان منتفع نگرداند - جی۔

آب گردش - کنایہ از چارواے تیزرو و خوش رفتار باشد - جی۔

آبگون پل - کنایہ از آسمان ست۔

آبگون طارم - کنایہ از فلک بود - جی۔

آبگینہ خانہ - یعنے آئینہ خانہ و کنایہ از آسمان اول و دوم ہست۔

آبگینۂ شامی - نوعے از شیشہ باشد نہایت صاف و لطیف

آب لطف - کنایہ از فیض و عطا و بخشش باشد۔

آب ماہ - کنایہ از روشنی ماہ باشد۔

آب میگون - کنایہ از اشک گلگون باشد۔

آب ناردان - کنایہ از شراب انگوری باشد۔

آب نبات - شراب و نبات و نوعے از حلوا و شراب انگوری و رونق و تازگی رستنیہا و عصارہ و شیرۂ ہر رستنی را گویند۔

آب و رنگ - یعنی شراب انگوری و اشک خونی و کنایہ از طراوت و تازگی باشد۔

آب و گل - کنایہ از قالب و جسد آدمی ست۔

آب یاقوت - کنایہ از مے انگوری باشد۔

آتش بیداد افروختن - کنایہ از رواج دادن ظلم و ستم باشد۔

آتش پاشیدن - کنایہ از شتابی و بیقراری کردن و ظلم نمودن باشد۔

آتش پاے - کنایہ از بیقرار و مضطرب و اسپے کہ از تندی بیک جا نہ ایستد۔

آتش پرست - قومے از طبائعیہ و جماعتے از قوم موسے صلعم و پروانہ۔

آتش تابندہ - کنایہ از آفتاب ست و طبیعت آدمی را نیز گویند۔

آتش تر - کنایہ از دو چیز ست اول کنایہ از شراب سرخ بود دوم کنایہ از لب معشوق باشد - جی۔

آتش جام زیبقی - کنایہ از شراب ست کہ در پیالۂ بلور یا پیالۂ نقرہ خورند۔

آتش خورشید - نور و گرمی آفتاب و سوز عشق و سوز دل را نیز گویند -
آتش دل - بکسر رابع کنایه از سوز دل و محبت باشد -
آتش دوزخ صفت - کنایه از شمشیر آبدار است -
آتش روحانیان - جرم ملائکه را گویند یعنی جسم ایشانرا -
آتش صلیب - کنایه از آفتاب بود - جی -
آتش طبع - کنایه از تندی و تیزی طبع باشد -
آتش فرونشاندن - کنایه از فتنه فرونشاندن و غضب دور کردن باشد -
آتش فسرده - کنایه از زر باشد - جی -
آتش فکر - یعنی آتش خاطر است که عاشق پیشه و تیز فهم و روشن رای باشد -
آتش قندیل - یعنی رونق و رواج قندیل و کنایه از سوز دل و محبت باشد -
آتش گاو - چوبے که بدان آتش را بر ہم زنند -
آتش گل - یعنے روشنائی گل -
آتش گون - یعنی آتش رنگ و نام گلیست در غایت لطافت که چشم را از دیدنش روشنائی فزاید -
آتش موسیٰ - کنایه از ان آتش است که موسیٰ علیه السلام را بکوه طور رہنمائی کرد -
آتش نیستان - کنایه از رونق بہار باشد -
آتش وادی ایمن - کنایه از وادی انا الله باشد -
آتشیان - یعنی دیوان و پریان و کافران -
آتشین پیکر - کنایه از سه چیز ست اوّل کنایه از آفتاب باشد دوم کنایه از جسد جنیان سوم کنایه از شیاطین بود - جی -
آتشین داغ - یعنی داغ آتشین -
آتشین سخن - کنایه از تیز زبان باشد - جی -
آتشین کاسه - کنایه از آفتاب است -
آتشین ہفت اژدہا - کنایه از ہفت سیاره بود - جی

آتشین یافتن - کنایه از رونق و رواج بہم رسانیدن باشد -
آجر - بالمد و کذا - آجور - خشت پخته صح -
آجیدن - یعنی دندانه برآوردن در سوہن و بمعنی دوختن که بخیه بنا شد نیز آمده است - ہم -
آخ - ترجمه اثر ست -
آخرت - آن جہان و عالم غیب را نیز گویند و موعود -
آخریان - بکسر ثالث پیشینیان را گویند و بعربی متقدمین -
آخرین حرف - کنایه از تقدیر و انتہاے کار باشد -
آخرین راعی - کنایه از حضرت رسالت صلعم است -
آخور خشک - آخور چارواے را گویند که کاه و علف نباشد -
آدینه - نام روز جمعه است -
آذربادمار اسپند - یعنی آذر بادست که مرقوم شد -
آذربیجان - ہمان آذربایجان ست که ولایت تبریز و شہر تبریز باشد -
آذرپرست - یعنی آتش پرست باشد -
آذرمیدخت - نام دختر پرویز شاه است شش ماه پادشاہی کرد -
آذری - بروزن لاغری منسوب بآذربایجان ست و نام شاعرے ہم بوده است -
آراسته - معروف ست و بتخانه را نیز گویند -
آراک - بروزن چالاک جزیره یعنے خشکی میان دریا را گویند -
آرام خاک - ثبات و سکون زمین و کرهٔ ارض باشد و کنایه از حلم آدمی زاد ہم ہست -
آرامیدن - یعنی آرام گرفتن و ساکن شدن و قرار گرفتن و خسپیدن و گردانیدن و دادن باشد -
آردبجرک - بضم باے ابجد چنگال باد ام کوہی را گویند -
آردبیز - غربال را گویند -
آردستان - نام ولایتے ست از ولایات بلاد ستان

کہ آنجا انار خوب مے شود۔
آرد و روغن۔ نوعے از حلوا باشد گویند حلوائے تر ست۔
آردہ کنجد۔ چنگالیست کہ با رطب و دوشاب خورند۔
آرزہ۔ کشش خاطر باشد و بعربی شہوت گویند۔
آرزوانہ۔ آنچہ آنرا آرزو کنند۔
آرزون۔ بروزن داژگون صفتہائے نیک را گویند۔
آرستن۔ بروزن دانستن بمعنی آرایش کردن و توانستن
آریدن۔ بروزن باریدن بمعنی آرایش کردن و آراستن باشد۔
آرا۔ بمعنی برابر ست چنانکہ گویند در آرائے فلان کار یعنی در برابر فلان کار و بکسر اول در عربی ہمین معنے دارد۔
آزادگان۔ جمع آزادہ است بمعنی احرار و جوانمردان و اولیا و حلال زادگان۔
آزادگاہ جامہ۔ جائیکہ استادان جولاہہ پارچۂ بافتہ شدہ را از کارگاہ مے برند۔
آزردن۔ بفتح ثالث بروزن واکردن مخفف آزارانیدن است یعنی دیگرے را آزار دادن و خود آزردہ شدن۔
آزردہ۔ بمعنی تنگ آمدہ و تند شدہ باشد و بمعنی رنجیدہ ہم آمدہ است۔
آزرماہ۔ آخر زمستان و بودن آفتاب در برج حوت است
آزما۔ امتحان کنندہ و امر بآزمودن باشد۔
آزمایش۔ بمعنے تجربہ باشد۔
آزمودہا۔ ترجمۂ تجربات است۔
آزیریدن۔ بروزن باری چیدن بمعنے آزردن و وآزار دادن و بمعنی آہختن ہم آمدہ است کہ کشیدن باشد۔
آسان۔ نقیض دشوار و تارہائے ریسمان را ہم گویند۔
آسائے۔ باشتائی در آخر بمعنی آسا باشد کہ آسائندہ و امر بآسودن ہم ہست۔
آستان عدم۔ کنایہ از دنیا و روزگار ست و قوت و موت باشد۔
آستان گردون۔ آسمان اول ست کہ فلک قمر باشد۔
آستانہ۔ پیش در و چوب پیش در خانہ و مدفن اولیاء اللہ باشد
آسترنگ۔ بمعنی استرنگ ست کہ مردم گیاہ باشد۔
آستین برفشاندن۔ بمعنی عطا کردن و خوب شدن و رقص کردن باشد۔
آستین برگناہ کشیدن۔ کنایہ از عفو کردن گناہ باشد۔ جی۔
آستین پوستین۔ معروف ست و کنایہ از عیب و عار باشد۔
آستین تر داشتن۔ کنایہ از گریہ کردن باشد۔ جی۔
آستین گرفتن۔ کنایہ از بیگار گرفتن ست یعنی کسی را بظلم و تعدی کار فرمودن باشد بے مزد و اجرت و سخرہ گرفتن نیز بہمین معنی مستعمل است۔ جی۔
آسمان از ریسمان ندانستن۔ کنایہ از عدم قوت تمیز باشد۔ جی۔
آسمان از کجا و ریسمان از کجا۔ این مثل در محلے گویند کہ شخصے سخن نادرست در برابر سخن درست و معقول گوید۔ جی۔
آسمان را زمین کردن۔ کنایہ از گرد و غبار برانگیختن و بے سپر کردن آسمان را و زیر پائے در آوردن۔
آسمان را سوراخ کردن۔ کنایہ از واقعہ عظیمے واقع شدن ست۔ جی۔
آسمان سوراخ نخواہد شد۔ کنایہ ازان است کہ ہیچ واقعۂ عظیمے نخواہد شد۔ جی۔
آسمان صفت بودن۔ یعنی قادر بر ہمہ چیز بودن۔
آسودن۔ بروزن آلودن بمعنی راحت رسانیدن و راحت گرفتن باشد و کنایہ از مردم ہم ہست۔
آسیب نظر۔ چشم زخم را گویند۔

آش - معروفست و بمعنی آشام هم هست که از آشامیدن باشد
آش تزدیر - آش آروے را گویند که بجهت بیمار پزند
آشتی - ترجمهٔ صلح است -
آش وقیق - آشے که از آرد و برنج پزند و بعضے گویند حلیم ست
آشفتن - بمعنی شوریدن و شورانیدن و شوریده شدن و جنبانیدن و جنبانیده شدن باشد -
آشفته رومیان - کنایه از انگشت وزغال فروخته باشد
آشفته مغز - بمعنی شوریده و دیوانه مزاج و سراسیمه و شیفته و مدهوش باشد -
آشگون - بروزن و معنی آسگون ست که نام ولایتی است
آش مزدر - آش برنجی را گویند که طبیبان بعد از فاقه بسیار به بیمار دهند -
آشوبیدن - بمعنی آشفته شدن و دیوانه گردیدن باشد
آشیج - ترجمهٔ ضد ست -
آغارانیدن - بروزن آبادانیدن بمعنی فرو کردن و فرو شدن بزمین و حرکت دادن و تحریک نمودن باشد
آغاروز - ترجمهٔ مبادی باشد -
آغشتن - بمعنی ترکردن و ترشدن و آلوده کردن و آلوده شدن باشد -
آفتاب پرستک - مصغر آفتاب پرست ست و بیرکیه و حربا را گویند -
آفتاب دولت - کنایه از بخت و اقبال و دولتے که همچو آفتاب روشن باشد -
آفتاب زرد - بکسر باے ابجد کنایه از خربزه و شراب زعفرانی باشد -
آفتاب ساوه - کنایه از سلیمان است -
آفتاب فرد کوه رفتن - کنایه از زوال عمر و دولت باشد - جی -
آفتاب فرو رفتن - کنایه از زوال دولت و رسیدن عمر بآخر باشد -
آفتفر - بروزن بافته ترجمهٔ مفهوم باشد -
آفریدگار - باکاف فارسی پیدا کنندهٔ موجودات از عدم باشد
آقچان کرما - بلدے ست از بلغار -
آقسرا - باسین بے نقطه از بلاد روم ست و در اصل آق سرا بود -
آقشار - باشین نقطه دار بروزن خاکسار از شهرهاے روم ست و اصل آن آق شهر بوده -
آگاه - باکاف فارسی بروزن ناگاه بمعنی خبردار و باخبر باشد و بمعنی دانش هم هست و آگاهی و خبرداری و باخبر بودن باشد
آگره - بروزن باکره نام شهریست که بعد از دهلی پایتخت هندوستان است -
آلاے - بمعنی آلائنده و امر آلائیدن باشد یعنی بیالا و آلوده کن -
آلت شناس - سلاح شناس را گویند -
آل تمغا - بسکون ثالث مهر پادشاهان را گویند و در بعضے از فرهنگها بطاے حطی مفتوح و میم ساکن و غین منقوطه در لغت ترکی آورده اند - جی -
آلودگان دهر - کنایه از دنیاداران و بخیلان و طالبان دنیا و گناهگاران و عاصیان باشد -
آلودن - بروزن پالودن بمعنی آلوده و ملوث شدن و کردن باشد -
آلوده خون آمدن - بمعنے مجروح و کنایه از گریان آمدن باشد -
آلوسه - میوه ایست ترش مزه و سیاه رنگ در هند بهندی جامن گویند و درخت آنرا نیز گفته اند -
آلی - بروزن مالی رنگے که آنرا معصفر هم گویند -
آلی بالی - چیزه ایست مستعمل در بیان الوبالو -

آماجگاه - معروف ست یعنی جائیکه نشانهٔ تیر در انجا نهند و کنایه از دنیا هم هست -

آمادگی - بمعنی استعداد باشد -

آمائیدن - بمعنی ساختن و ساخته شدن و پر کردن و مهیا نمودن و مستعد ساختن باشد -

آمده گیر - یعنی آمدن او را تصور کن و آمدن او قبول کن و از دل بپذیر بر سبیل دعا -

آمرد - بروزن نامرد میوهٔ درخت اراک که پخته شده باشد -

آمر نون والقلم - اشاره به باری تعالی و کنایه از حضرت رسالت پناه باشد -

آموزناک - با نون بالف کشیده بمعنی آموزگار ست که استاد و معلم باشد و حق سبحانه تعالی را نیز گویند -

آمیختن - مخلوط شدن و مخلوط کردن دو چیز یا زیاده باشد

آمیخته - بروزن آویخته ترجمهٔ مخلوط و ملحق ست -

آمیزش - بمعنی الحاق باشد -

آنان - بروزن نالان جمع آن ست و بمعنی آن کسان هم آمده است -

آنکه را - یعنی آنکه او را و آنچنانکه هر کرا یعنی هر که او را -

آواریدن - بمعنی خوردن و گوارانیدن باشد -

آورگ - بفتح واو و رای قرشت ریسمانی که از جای آویزند و بران نشسته در هوا آیند و روند -

آورنگ - بمعنی آونگ ست عربان معلاق گویند و هر چیز آویخته -

آوریدن - بمعنی آوردن باشد که نقیض بردن هم هست

آوه - بفتح ثالث و سکون واو و دیگر نام شهری و مدینه ایست

آه آتشین - آه گرم و آه دردناک را گویند -

آهازیدن - بروزن آغازیدن بمعنی آهختن است که کشیدن باشد مطلقاً -

آه در جگر ندارد - کنایه از مفلس و بی ذخیره باشد - جی

آهسته رای - بمعنی دانا و دانشمند باشد -

آه عنبرین - کنایه از آه و درد و نال باشد -

آهن آشیان - انگشت دان را گویند یعنی انگشتوانهٔ استادان خیاط -

آهن افسرده - کنایه از تیغ و شمشیر و کارد و خنجر زنگ بسته و کند شده و بکار نیامده باشد -

آهن سنجر نخورد - یعنی زخم و شکنجه سنجر نخورده و بسیاست او نه پیوسته و زحمت او را نکشید -

آهنین کمر - کنایه از مبارز سخت جان باشد -

آهو برهٔ فلک - کنایه از آفتاب عالمتاب برج حمل باشد -

آهو بزم - کنایه از استادگان و شاهدان بزم باشد -

آهوگان - باکاف فارسی بروزن خاوجان به معنی آهو بچگان باشد -

آهوی خانهٔ خاوری و آهوی خاوری - کنایه از آفتاب باشد و آنرا باز سپید پر و پادشاه چین و پادشاه ختن نیز خوانند - جی

آهوی کسی بودن - بمعنی اسیر و صید کسی شدن -

آهوی نر - بفتح نون کنایه از ابری که بسپیدی و سیاهی مائل باشد -

آی - بسکون تحتانی امر بآمدن باشد یعنی بیا و ترکان ماده را گویند -

آیا - ترجمهٔ هل باشد -

آیندگان - موجود شوندگان و کسانیکه باین عالم می آیند -

آینه بستن آسمان - کنایه از آفتاب پیدا کردن و برآمدن آفتاب باشد -

آینهٔ پیل - آینهٔ چند باشد فولادی و بر برگستوان فیل یعنی بر پوشش روز جنگ تعبیه کنند و زنگ فیل را نیز گویند -

آینهٔ خاکیان - اشاره بذات باری تعالی ست جل جلاله و کنایه از آدم صفی الله و کنایه از دل مردمان هم آمده است

آیینهٔ زرین - کنایه از آفتاب عالمتاب ست -
آیینهٔ طلعت درویشان - کنایه از دل درویشان و باصفا و بیانی روے ایشان باشد -
آیینهٔ مقصود - اشاره بآیهٔ اَطِیْعُوا اللّٰهَ وَاَطِیْعُوا الرَّسُوْلَ وَاُولِی الْاَمْرِ مِنْکُمْ
آیینهٔ هفت جوش - کنایه از آفتاب ست -
آیینهٔ یوسفان منش - کنایه از آفتاب ست -

الف غیر ممدوده

ابار - بروزن شرار سرب و ترکان قورشون خوانند -
اباغورس - نام حکیمے بود یونانی -
ابامے - بروزن گدامے کفل پوش چاروار را گویند -
ابرشهر - نام رودخانه ایست و نام شهرے هم هست وکنایه از ان عالم باشد -
ابدی - آنکه نهایت ندارد -
ابراهیم - نام پیغمبریست معروف و نام زردشت آتش پرست و نام کوهیست در کرمان گویند این لغت معرب براهام است
ابر کالی - ابر سیاه سریع السیر را گویند -
ابر سنبل گون - کنایه از ابر سیاه و تیره است -
ابر طوروش - به فتح هفتم کرده است کنایه از اسپ قوی هیکل و بزرگ و معنی ترکیبی آن ابر مانند کوه طور باشد -
ابر نیسان - معروف ست و بعضے باران را گویند که در هوامے سرد ببارد و گویند این باران صدف را آبستن کند و دهن مار را زهر دهد -
ابرو کشادن - کنایه از خوش حال شدن و باشارهٔ ابرو سخن کردن باشد -
ابروے فراخ - کنایه از خوش و خندان روے باشد - جی -
ابریز - زر خالص را گویند - مل -
ابلق بدست - بمعنی براق بدست و براق اسپ معراج رسول اللّٰه صلے اللّٰه علیه وآله وسلم است -

ابلق چشم - کنایه از چشم سیاه و سفید باشد -
ابلق فلک - کنایه از روز و شب روزگار و دنیا باشد -
ابلق مطلق العنان - کنایه از دنیا و روزگار است -
ابنامے انس و جان - کنایه از آدمیان و پریان باشد -
ابنامے دهر و ابنامے روزگار - مردم عالم را گویند -
ابو دردا - نام مردے از اصحاب رسول اللّٰه است و بعضے بضم دال گفته اند -
ابوذر جمهر - نام وزیر نوشیروان بوده است -
ابون - بروزن زبون راسن را گویند و آنرا زنجبیل شامی نیز گویند
ابهر - آب آسیا -
ابهول - بضم اول بجنیست که آنرا اصل السوس گویند -
ابیر - باول مفتوح و ثانی مکسور و یامے معروف بروزن دبیر بمعنی پیراهن باشد که بتازیش قمیص خوانند -
ابیستن - بثالث مجهول بروزن آهیختن بمعنی آرایش و آراستن باشد -
اپاره - بمعنی بسیط باشد و ناپاره غیر بسیط -
اپرواز - بمعنی پرویز است -
اپنست - بروزن الفت آنکه بهندی گدهاپورنه گویند باکاف فارسی -
اتوشه - در مؤید الفضلا از قنیه نقل کرده است که نام عم شاپور است و در دستور بالون آمده است -
اجرام فلک - افلاک و سیارات و ثوابت را گویند -
احمد حسن - نام وزیر سلطان محمود سبکتگین ست -
احمد زمجی - نام یکی از پهلوانان و امیران لشکر ابومسلم مروزی بوده -
اختران تب زده - کنایه از ستارگان ست که در آب نمایند
اختر پنجم - کوکب مریخ را گویند که در آسمان پنجم ست -
اختر سر سبز - سیارهٔ سعد را گویند -
اختر شمار - کنایه از منجم باشد - جی -

اخچه - بروزن نخچه در مؤید الفضلا نقل از شرفنامه بمعنی زر و طلا و نقره و نقل از قنیه بمعنی مهریست از مس و در جاے دیگر سکهٔ زر را گویند و ترکان زر رائج را اخچه و اقچه میگویند با ثانی خا و قاف -

اخشید - نام یکے از امراے عالیشان خلفاے بنی عباس هست در تاریخ آخوند میر آورده که المقتضی بالله عباسی او را اخشید لقب داد و این لفظ ترکیست و در ان زمان اهالے فرغانه پادشاه خود را اخشید مے گفته اند چنانچه فارسیان والی خود را کسرے می نامیدند - جی -

ادب آموز کردن - کنایه از بلند قدر کردن و نام آور گردانیدن باشد -

ادگر - با کاف فارسی ترجمهٔ قیاس ست -

ادقی - ترجمهٔ غلط ست -

اددو - نبیرهٔ سلامان بن عوض و از اجداد پیغمبر ماست -

ادویهٔ گرم - حوائج دیگ را گویند از فلفل و میخک و دارچینی و زیره و مانند آن -

ادهجاسه - با زیادتی ها وراے قرشت بمعنی ادهجا آست که خاک دامنگیرست -

ارچند - بروزن و معنی هرچند باشد -

اردستان - بفتح اول و کسر اول هر دو آمده هست با تاے قرشت بروزن ترکش دان نام ولایتے هست از ولایتهاے بلاد ست و در انجا انار خوب بسیار مے شود -

اردو - بضم اول بمعنی لشکر و لشکرگاه را نیز گویند -

اردهٔ خرما - بمعنی چنگالی خرما باشد -

اردهی - بفتح اول و ثالث نام جانوریست غیر معلوم

ارزان - بروزن مرجان معروف ست که نقیض گران باشد و مخفف ارزن هم هست در محاورات -

ارزن - بروزن گردن غله ایست که بعربی دخن خوانند و مخفف ارزن باشد نیز در محاورات -

ارزن ریزه - قطرات باران ریزه و جرعهٔ شراب و جیهاے کوچک را گویند -

ارزیدن - بروزن فهمیدن کنایه از لائق و سزاوار بودن باشد

ارسلان - بروزن پهلوان نام پادشاه ایران زمین هست و بزبان ترکی شیر را گویند و نیز نام یکے از غلامان سامانیان بود که شیر کشت بیک مشت و کنایت از غلام هم هست و ترکان نامهاے غلامان خود قره ارسلان و قزل ارسلان مے نهند نسبت برنگ سیاه شیر و سرخ شیر نموده - جی -

ارسمندوس - با اول مفتوح و ثانی زده و سین و میم مفتوح بنون زده و دال مضموم نام حکیمے بوده یونانی که انیس و جلیس سکندر بود و متبناے ارسطو یعنی پسر خواندهٔ ارسطو و ارسطاطالیس از غایت شفقت و مهربانی هم دست پیشکاری خود با سترضاے سکندر با و عنایت فرموده بود و در غیبت ارسطو مقدمات عظیمے را انفصل داد لهذا او را وزیر دوم سکندر مے داشتند و در بعضے از فرهنگهاے با اول مفتوح بثانی زده و شین منقوطه مفتوح و میم مکسور بتحتانی رسیده و دال مضموم و بشین نقطه دار زده آورده و گفته که حکیمے بود شاگرد ارسطو و از و خدمتی شائسته بظهور آمد سکندر از راه مهربانی کنیزے که خاقان چین باو داده بود و در جنگ روس کارهاے شائسته از و بر آمده و سکندر و اکثر زور آوران و پهلوانان پسند نموده باو بخشیده - جی -

ارسیاسوس - نام حکیمے بوده از بنی قبط - جی -

ارطامیدوس - نام پیغمبرے بوده - جی -

ارعو - نام پسر فالغ است که نبیرهٔ سام بن نوح باشد و از اجداد پیغمبر ماست -

---

سله پوشیده نماند که ارعو پسر فالغ بن عابر بن شالح بن قینان بن ارفخشد بن سام هست و سام بے واسطه از صلب نوح پیغمبر علیه السّلام بوجود آمده پس مراد از لفظ نبیره درین مقام معنی مجازی هست یعنی مطلق اولاد فرزند نه معنے حقیقی چه نبیره در لغت فرزند زاده باشد عموماً و پسرزاده خصوصاً و بقول بعضے دخترزاده چنانکه اهل لغت فرس تصریح نموده اند بهر تقدیر نزد

ارباب لغت مراد از ان ولد ولد است بیک واسطه زیرا که مراد ایشان از لفظ عموماً تعمیم لفظ فرزند است میان پسر و دختر نه تعمیم سلسلهٔ اولاد و طول و امتداد آن هر چند فروتر رود والله اعلم بالصواب ۱۲

ارغاف - بضم اول و سکون آخر که فا باشد جوی آب را گویند۔

ارغوان تن - کنایه از مریخ است که در آسمان پنجم می باشد۔

ارفخشد - نام پیغمبریست - جی۔

ارفند - بروزن فرزند نام کوهیست در زمین مغرب - جی ح

ارگلی - گوسفند دشتی را گویند - مع۔

ارم - بفتح اول مابین آرنج و دوش که بازو باشد۔

ارماک - بضم اول و سکون آخر که کاف باشد چوبیست شبیه بدار چینی

ارمان خوار و ارمان خور - حسرت خورنده و آرزو کننده را گویند۔

ارمنیه - نام ملکیست وسیع که طرف مشرق دریای فرات و جانب شمال دیار بکر و کردستان و آذربایجان و سمت مغرب شروان و سمت جنوب گرجستان واقع است و آن منقسم بدو قسم است یکی صغری و دیگرے کبری پس تفلیس و توابع آن را ارمنیهٔ کبری نامند و خلاط و مضافات آن را ارمنیهٔ صغری۔

ارمیده - بروزن فهمیده مخفف آرمیده است که قرار گرفته و ساکن شده باشد۔

ارلیس - بروزن تلبیس نوعے از خار بود که برگهاے نرم آن دوائے باشد۔

ارومه - بفتح اول و میم علفیکه اشخار از آن حاصل شود۔

اروهک - با اول مفتوح یعنی دور بود و آنرا دیرتر نامند۔

اره زبان - مردم تند و تیز حرف زننده را گویند۔

ازار خرگاه - کنایه از دامن خرگاه باشد۔

از الف آدم تا میم مسیح - یعنے از آدم تا عیسےٰ۔

از ان جهان آمدن - کنایه از بیماری مهلک خلاصی و صحت یافتن باشد۔

از پاے در آمدن - کنایه از عاجز شدن و مردن و یعنے لغزیدن و افتادن باشد۔

از پاے در آوردن - یعنی افگندن و انداختن و عاجز کردن و کشتن۔

از پشت سیاه زین فرو کرد - یعنی شب کوتاه شد و بمعنے گفته اند یعنے شب بآخر رسید و صباح شد۔

از پشت کوه چادر احرام بر کشید - یعنی برف بارید و عالم را سفید کرد۔

از پے مغز خاکیان - یعنی از برای تری دماغ آدمیان ح

از جان سیر آمدن - کنایه از تنگ آمدن از زندگی و بمعنے بیدار شدن هم هست۔

از جوے زر آتش کشیدن - یعنی از صراحی طلا شراب انگوری در پیاله ریختن۔

ازدپ - بفتح اول و ضم دال ابجد و سکون باے فارسی یعنے بگیر و بکش۔

از دست گذشتن - کنایه از واگذاشتن و دست برداشتن

از دیده خواستن - کنایه از بسیاری خواهش باشد - جی

ازرق - یعنی آسمان است و آنرا چرخ ازرق هم میگویند۔

ازرک - با اول و ثانی مفتوح و راے مکسور تیز را گویند۔

ازرم - مخفف آزرم است که شرم و انصاف باشد۔

از زبان جستن و از زبان در آمدن - کنایه از سهو و خطا کردن در تکلم باشد - جی۔

از سر زانو قدم ساختن - بیان حال مراقبه است سر زانو می نهند و دلش بسر میرود پس گویا که سر زانو قدم دل شده است

از سر کار افتاد - کنایه از انست که ضائع شد و دیگر از و کارے نمی آید - جی۔

از سر گذشتن - کنایه از واگذاشتن و دست برداشتن باشد

از صورت خواری شستن - یعنے هنر کردن و آراستن و زیب و زینت دادن باشد۔

از عدم در شدن - کنایه از مرده زنده شدن باشد۔

ازکار دور - یعنی نالائق و بیکار -
ازکاره - بروزن هرکاره آنکه سخنان گذشته را یاد کند مانند
قصه خوان و امثال آن و قیاس مقتضای ذال نقطه دار
می کند باعتبار ذکر -
ازگرد عالم شانه کرد - یعنی موجود کرد و آفرید و ظاهر
گردانید -
از گل او برخورید - یعنی از شفاعت و از خلق و دولت
او بهره مند گردید -
از لباس نفس عریان شدن - یعنی از اراده سا[?]
و همه مجرد شدن و از خودی بیرون آمدن -
ازما - مخفف آزماست که امتحان کننده باشد -
از نفس گور خار بر رستن - کنایه از خوار… و
بی اعتباری باشد - جی -
از هفت و چهار - کنایه از هفت ستاره و چار طبع باشد
از هم بر آمدن - پریشان شدن و غصه خوردن -
از هم شدن - بمعنی جدا شدن و شگفتن باشد -
از یاد بردن - بمعنی فراموش کردن باشد -
ازین - بمعنی چنین باشد چنانکه اگر گویند ازین جای
ندیده ام یعنی چنین جائی ندیده ام -
اساهیس - بروزن نوامیس بابونهٔ صحرائی را گویند -
اسبور - بروزن پرزور بیچ سلیقه و کم ذهن و بسیار غضب
را گویند -
اسپ چوبین - کنایه از تابوت باشد - جی -
اسپرز - بمعنی سپرزست و زبانک فرج را هم گفته اند
اسپیدار و اسفیدار - نوعی از درخت بید باشد و
آنرا میوه نبود -
اسپیدبا - آشی را گویند که در آن ترشی نباشد -
اسپ لنگ - بفتح نون و میم برگستوان را گویند و آن پوششی
است که در جنگ بر اسپ پوشانند -

استاد هفت آسمان - کنایه از کوکب مشتری باشد که
در آسمان ششم است -
استار - بالفتح سیر که وزنش بحسب اختلاف مختلف است
که آن ده درم سنگ و در بعضی مواضع شش و نیم درم
سنگ وارد و باختلاف مواضع و اساتیر جمع و در کنز اللغات
است که استار بالکسر چهار عدد از هر چه باشد و چهار نیم مثقال
و نیز جمع ستر بمعنی پرده بتازی و پوشیده شدن و مانده شدن
مصدرست - مل - شت -
استبرک - دیبای گنده و سطبر باشد -
استخوان افشاندن - بمعنی ریخته شدن و تخم خرما
بر زمین کاشتن -
استرآباد - نام شهریست در مازندران بر ساحل دریای خزر
استرخا - سست شدن و فرو هشتن هر چیز - صح -
استوار بند - ترجمهٔ ربط است -
استوربان - بابای ابجد بالف کشیده زنان نازائنده
دستوران را گویند و لیکن معنی ترکیبی آن خداوند ستور و
نگاه دارنده است -
استون - بزبان گیلی اذخر را گویند و بدان دست شویند -
استهدن - بکسر اول و ثالث بمعنی استهیدن است که
لجاجت کردن و ستیزه نمودن باشد -
اسدآباد - بلده ایست نزدیک بهمدان و قریه ایست
در نیشاپور -
اسرار زمین - کنایه از رستنیها و نباتات باشد -
اسراف - بروزن الصاف بمعنی بنده است که عبد باشد
بلغت سریانی -
اسرائین - بمعنی اسرائیل است -
اسرب - بابای فارسی سرب را گویند که بهندی سیسا
خوانند -
اسرنج - بمعنی سرنج نقاشی باشد و آنرا شنگرف زاولی خوانند -

اسطات و اسطقات - باول مضموم بثانی زده بزبان رومی عناصر اربعه را گویند - جی -
اسطرلاب چهارم - کنایه از آفتاب عالمتاب است -
اسفاناخ - معروفست و آن سبزه باشد که در آش کنند
اسیر طبع - گرفتار نفس اماره -
اشترگاو پلنگ - بمعنی زرافه باشد -
اشراقیین - طائفه ایست از حکما -
اشقر - باول مفتوح بثانی زده و قاف مفتوح براے زده اسپے را گویند که فش و دم او سرخ بود و بعضے گویند اسپے که بسرخی و سیاهی و زردی مائل باشد و قیل اسپ سرخ و فش و دم برنگ او یم باشد و بعضے اسپ بور را گویند و جمیع اسپ سرخ یکرنگ را گفته اند دیوے پری را برده بود ازان دیو و پری این نتاجی بصورت آمد قوی و جلد و تند و آنرا اشقر دیو زاده گفتندے بعد ازان سر اسپے که بصورت او رمی یافتند آنرا اشقر مے گفتند این لغت عربی ست و نام اسپ بهرام گور هم هست - جی -
اشقره - هیزم نیم سوخته را گویند -
اشک - در ترکی خر الاغ ست - مع - می -
اشکانی - قومے از ملوک هست - مع -
اشک خون بقم - اشک خون آلود که از اندوه و فراق زاید
اشک خوش نمک - یعنی اشک شور که از درد فراق دوستان زاید -
اشک شور و گرم - بمعنی اشک اندوه و فراق باشد -
اشکنبه - بمعنی شکنبه باشد -
اشکیوان - بکسر اول و تحتانی مجهول نام جائے و مقامی ست -
اصابع صفر - بفتح اول و صاد مضموم بفا زده زرد چوبه را گویند - جی -
اصل داران پاک - کنایه از انبیا و اولیا و اصفیا و اتقیا و ازکیا باشند - جی -

اصلاح پذیرفتن - به شدن باشد -
اطریفل - نام معجونیست دوائی که از هلیله و بلیله و آمله سازند و این ترکیبیست که حکماے هند ترتیب داده اند و آنرا بزبان هندی ترپهله گویند - جی -
اطلس - دیباے سطبر و گنده -
اغاردن - بمعنی سرشته کردن و بهم آمیختن و تحریک نمودن باشد -
اغاریقون - تخم زیتون دشتی باشد -
اغال - بروزن وبال امر بشورانیدن و تحریص نمودن بجنگ و خصومت باشد -
اغانی سراے - خوانندگی و سرودگی و خوش خوانے را گویند -
افپونتن - باول مفتوح بثانی زده و باے عجمی مضموم و واو معروف و نون مکسور و تاے فوقانی مفتوح بمعنے بخشش باشد - جی -
افتادگی - بمعنے فروتنی باشد -
افتادن - بضم اول معروف ست و کنایه از خراب گردیدن و دور شدن و تواضع کردن باشد -
افتادن از دست افتادگان - کنایه از خراب شدن بدعاے مظلومان باشد - جی -
افدره - بروزن مسخره بمعنی آخر افدرست که برادرزاده و خواهرزاده باشد -
افراز - بمعنی افزارست که کفش و پاپوش و مانند آن باشد -
افراهام - باول مکسور بثانی زده بزبان نصاری نام حضرت ابراهیم ست و ابراهام نیز بهمین معنی آمده است و ابراهام بحذف الف هم گفته اند - جی -
افرنجیون - باول مفتوح بثانی زده و راے مکسور جنوبی حضیض کواکب را گویند بزبان یونانی - جی -
افروزیدن - بمعنی روشن کردن و افروختن و افرودن

و روشن شدن باشد۔

افری ۔ بہ فتح اول و ثانی بروزن سفری مخفف آفرین ست کہ در مقام تحسین گویند و بسکون ثانی ہم درست ست ۔

افریقیہ ۔ نام ملکے ست کہ حد آن از طرابلس مغرب از جہت برقہ و اسکندریہ تا بجایہ ہست و بعضے گویند کہ تا ملیانہ پس مسافت طول آن از ملیانہ دو و نیم ماہ راہ ہست و عرض او از دریا تا ریگہائی کہ اول بلاد سودان ست مے شود ۔

افزار پا ۔ بمعنی پا افزار ست کہ کفش و پاپوش و مانند آن باشد۔

افسانیدن ۔ بمعنے مالیدن و راست کردن و رام گردانیدن باشد۔

افسون پژوہ ۔ بکسر با و ضم زا ہر دو فارسی خواندہ فسون و افسونگر باشد۔

افشاندن و افشانیدن ۔ بمعنی ریختن و پاشیدن و نثار کردن باشد۔

افشردن ۔ بمعنی فشردن و پا بکار کردن باشد۔

افعی زرد فام ۔ کنایہ از قلم نویسندگی و زبانۂ آتش باشد۔

افگندگی ۔ کنایہ از افتادگی و فروتنی باشد و فضلہ را نیز گویند

افگندن ۔ کنایہ از برابری کردن ۔ جی ۔

افلاک شناسان ۔ منجمان و ستارہ شناسان را گویند۔

افلاک ظل ۔ یعنی آسمان سایہ و کنایہ از بسیار حمایت باشد۔

افنجیون ۔ اوج کواکب را گویند بزبان یونانی ۔ جی ۔

افندی ۔ خداوند خداوند را گویند و این لغت ترکیست کہ در قسطنطنیہ مستعمل ست و مستخرج از یونانیست ۔ حی ۔

افیون خوردن حوادث ۔ کنایہ از منعدم شدن حوادثات باشد۔

اقبال یکہفتہ ۔ کنایہ از دولت اندک روزہ باشد۔

اقچہ ۔ بزبان ترکی درم را گویند ۔ جی ۔ حی ۔

اکک ۔ بلدہ ایست کوچک در خراسان ۔

اکبیا ۔ با اول مفتوح و ثانی زدہ و بائے مکسور بروزن اغنیا بشنے پے باشد و آنرا بتازی عصب خوانند ۔ جی ۔

اگرچند ۔ بمعنی ہر چند باشد و مخفف اگرچہ اند ہم ہست ۔

اگرچہ ۔ بمعنی ہرچہ باشد چنانچہ اگرچند بمعنی ہرچند ست ۔

الباق ۔ بضم اول بروزن مشتاق نوعے از جامہ باشد و بعضے گویند پارچہ باشد کہ در پس جامہ دوزند و در سرما بند تا آنرا بر پیشانی بندند تا گردن را گرم نگاہدارد ۔

الب ۔ بضم اول و فتح بائے ابجد طعامے ست ترکان را و آن بغرا باشد میوہ در آفتاب پختہ مے شود ۔

الب ارسلان ۔ با بائے فارسی نام پادشاہیست و نام برادرے ہم ہست ۔

الچنک ۔ صاحب ظفر نامہ گوید کہ معنے این لفظ تحقیق نشد و در بعضے از تواریخ مسطور ست کہ مغول عدد سوم را الچنگ گویند العلم عند اللہ ۔ جی ۔

الغجار ۔ با جیم بروزن ارزن زار بلغت اہل بلخ انواع آلو گویند ہمچو زرد آلو و سیاہ آلو و سرخ آلو ۔

الالف ۔ المفرد من الرجل یعنی مرد فرد و در حساب جمل یکے باشد۔

الف شدن ۔ کنایہ از مجرد شدن و مفلس شدن باشد ۔

الف نقش بست ۔ یعنی حروف صورت بستہ و بوجود آمد۔

الک ۔ بیچارہ و رادہ ۔

اللہ اکبر ۔ نام کوہیست در شیراز ۔

آلوچہ ۔ بہ فتح اول و تشدید لام مصغر آلو باشد ۔

الوک ۔ بروزن سلوک پیغام و رسالت باشد ۔

امامان ۔ دو امام اند کہ ہر یک در ہر قطب اند یکے را نام عبد الرب ست و مسند وزارت او بر دست راست قطب ست و او ناظر ملکوت ست و دیگرے عبد الملک نام دارد و مسند وزارت او بر دست چپ ست و او ناظر ملک ست و نام قطب عبد اللہ ست ۔

امامیہ ۔ مذہب شیعۂ اثنا عشریہ را گویند ۔ ون ۔

امبر باریس - با اول مفتوح بثانی زده بزبان یونانی زرشک را گویند -
امر - بفتح اول و کسر ثانی و سکون رائے قرشت نام روز چهارم ست از ایام عجوز -
امشاش - ترجمهٔ قیاس ست -
امشط - با اول مفتوح بثانی زده صاحب مشورت پادشاه روم را گویند - جی -
امله - نام دوائیست که آنرا آمله گویند -
امید - بضم اول ترجمهٔ رجا باشد و چشم داشتن از کسے -
امید را پے کردن - بمعنے ناامید کردن باشد -
امرداد - نام ماہیست از ماہ ہائے شمسی -
امیر آب حیوان - کنایه از حضرت خضر علیه السلام ست -
امیر صاحب دلق - اشاره بحضرت امیر المومنین علی علیه الصلوٰة والسلام ست -
انان - ناله و نالیدن و نالان -
انباریدن - بمعنی انبار و نست که پر کردن چیزے باشد از چیزے -
انبازناک - ترجمهٔ مشترک باشد -
انبازی - ترجمهٔ شرکت باشد -
انباشته - پرگشته و مملو گردیده -
انبان - معروفست و هر خریطه که دران چیزها کنند -
انبان باد - انبانے را گویند که پر از باد کرده باشند و شکم آدمی را نیز گویند -
انبرباریس - با اول مفتوح بثانی زده بزبان یونانی زرشک را گویند -
انبزان - نام سلخ باشد که روز سی ام ست -
انبور - بروزن زنبور بمعنے انبرست و آن افزار زرگران و آهنگران باشد و بمعنے پر کردن و مملو ساختن هم هست -
انجامیدن - تمام شدن و بانتها و بآخر رسیدن کارها باشد

انجروت - بروزن و معنی عنزروت ست و آن صمغے باشد -
انجم افشردن - کنایه از محکم کردن و مضبوط ساختن باشد -
انجم سکوز - کنایه از آفتاب عالمتاب ست -
انجمن کهکشان - کنایه از راه کهکشان ست که سفیدی میان آسمان باشد -
انجیر وزیری - نوعے از انجیر باشد بغایت سفید و لطیف -
انداس - ترجمهٔ قیاس ست -
انداش گر - بروزن پرخاش گر مخفف اندایش گر ست که کاهگل و گلابه بر بام و دیوار مالنده باشد -
اندا - یعنی اندا باشد که کاهگل مالند و هست و ام باین معنے هم هست -
اندجان - نام شهریست از ترکستان و پایهٔ تخت ولایت فرغانه ست - جه -
اندخسه - بزیادتی واو بمعنی اندخس ست که پناه و حمایت باشد
اندائیدن - بروزن افزائیدن کاهگل و گلابه مالیدن را گویند -
اندرواے - بروزن صندل سائے بمعنی اندرواه آست که سرگشته و حیران و احتیاج و سرنگون آویخته باشد -
اندرورد و اندرورنه - تنبان پارچه کوتاه را گویند -
اندوزیدن - بمعنی اندوختن و قرض واپس دادن و حاصل کردن و فراهم آوردن باشد و بمعنی دور کردن هم بنظر آمده ست -
انزوت - نام پادشاهے بوده از ترک -
انزن - ترجمهٔ عرض باشد -
انطاکی - بروزن افلاکی داروئیست و آن بهترین انواع سقمونیا باشد -
انطاکیه - شهریست در شام بغایت وسیع که چشمهاے از آب دارد و سور هم دارد و درمیان او پنج کوه و پنج قلعه واقع است و نهریست مسمی به نهر العاصی و نهر دیگریست مسمے

به نهر الاسود که این هردو نهر باهم جمع شده زیر حموص سوره جانب
و تمر حبیب نجار دران شهرست و ابن حوقل مے گوید که
انطاکیه شهریست بسیار پاکیزه از جمله شهرہاے شام که بعد دمشق
باین پاکیزگی شهرے نیست و درین شهر شهرپناهیست از
سنگ او را احاطه کرده است و مساکن و مسجد جامع و کشت زارہا
و تمر بہا و لذا حیها و عزیزی مے گوید که مسافت دور شهر پناه
او دوازده میل ست - قا -

انفخت - بروزن بدبخت بمعنی سرمایه باشد -

انفخند - بادال بمعنی انفخت ست که سرمایه باشد -

انفساخ بمعنی فسخ ست که ریزیدن و خوار شدن
و دور شدن باشد -

انگبار - رستنے باشد سرخ رنگ بواسیر را نافع است -

انگبین خانه - خانۂ زنبور را گویند -

انگشتان کنیزکان - انگور کوهیست و عربان
اصابع الجواری خوانند -

انگشت شکر - باول مفتوح بثانی زده و کاف عجمی مضموم بشین
منقوطه زده کنایه از انگشت شهادت است - جی -

انگشت شکم - کنایه از آلت تناسل باشد -

انگشت شهین - یعنی انگشت فربه و کنایه از انگشت
ابهام باشد -

انگشت کنیزکان یعنی انگشت عروسان است که
نوعے از انگور باشد -

انگشت کهین - یعنی انگشت کوچک ست که بعربی
خنصر گویند -

انگشت مهین - یعنی بزرگ که انگشت میانین
باشد و بعربی وسطی -

انگشتوانه - بکسر ثالث زغال ذان و بضم ثالث افزارے
باشد که خیاطان در انگشت کنند -

انگلگون - به فتح اول و هردو کاف فارسی ترجمۂ

صفات حمیده است یعنی صفتہاے خوب -

انگور دشتی - دوائے است که آنرا اسپستان و سگ پستان
مے گویند -

انگوریه - بروزن منصوریه شهریست از روم و معرب
آن انقره است گویند معتصم در انجا فوت شد و امراء القیس را
در انجا زهر دادند و آنرا عموریه هم مے گویند -

انگیزیدن - یعنی انگیختن است که جنبانیدن و بلند ساختن و
برشورانیدن و دور کردن و برکشیدن باشد -

انگلیس - بکاف تازی بروزن ادریس نام کلیست
از اشکال رمل و در عربی بمعنی برگشته و برگشتن باشد -

انمار - باول مفتوح بثانی زده شهرسار گویند - جی -

انموذج - باول مفتوح بثانی زده و میم مضموم بزبان
یونانی نمونه را گویند - جی -

انوش - بروزن خموش نام پسر شیث است و پیغمبران از
نسل اوست -

انولوطیا - باول مفتوح و ثانی مضموم بواو زده و لام مضموم
بواو زده و طاے مکسور قیاس برهانی را گویند بزبان یونانی جی

انیسو - بروزن بریدو ادویه است مشهور بادیه خراسانی

انیق - بروزن رفیق دارو ئیست که بدان موی را بر یرانند (؟)

آواریدن - گواریدن و خوردن -

اوت - بواو مجهول مخفف او و تو باشد -

اورطیقی - باول مضموم بزبان یونانی بیان کیفیت
قضایاست - جی -

اورگنج - بترکی نام ولایت دارالملک خوارزم است و آنرا
معرب ساخته جرجانیه گفتند و بفارسی گرگانج گویند - جی -

اورۂ افلاک - کنایه از فلک الافلاک ست که عرش باشد

اوزبک - قومے است از ترکمان - به -

اوزجند - بثانی مجهول وزاے هوز و جیم بروزن شمند (؟)
نام جائے و مقامے است -

اوزین - حلقه که بر سر تنگ بند آدمی و تنگ اسپ دوزند -
اوژندیدن - بروزن برهم چیدن بمعنی افگندن و
انداختن باشد -
اوقیانوس - باول مفتوح بثانی زده وقاف مکسور
دریای محیط را گویند بزبان یونانی و بدون واو که اقیانوس
باشد هم آمده است - می -
اول اردی بهشت - روز اول ماه دوم است از بهار
که اول ثور ست و ماه فروردین را نیز گویند که اول حمل باشد
باعتبار آنکه اول اوست بعد از آن اردی بهشت -
اولی - ترجمهٔ هویت ست -
اولین حرف - کنایه از حرف الف و علم لدنی باشد -
اولین نقش - کنایه از قضا باشد که مراد قدرت ست -
اونکه - بفتح اول و کسر ثانی بمعنی اجمره باشد که خار دامنگیر ست -
اوشین - باشین نقطه دار و نون بروزن کشیدن سقز را
گویند و بعضی گویند نوعی از سبزی خوردنی باشد -
اهرام - جمع هرم ست و آن بنائیست در مصر از عجایبات
دنیا صاحب تحفة الاسباب که شیخ احمد شرجی و صاحب تحریر
که این ور دلیست بروایت مختلف میگویند که بنائیست مستحکم که
استادان بنا از سنگهای بزرگ بنا کرده اند بنحوی که هر دو
آنرا سوراخ کرده سلاخی از آهن دران سوراخ داخل نموده
و همچنین سنگی دیگر بران سلاخ نصب کرده در جنب سوراخ
رصاص را گداخته انداخته اند و آن سه هرم ست که ارتفاع
هر یک از انها صد ذرع مکی ست و آن پانصد ذرع این مان
باشد و اضلاع جهات آنها نیز صد ذرع مذکوره است گویند در هرم
غربی سی خزانه از سنگ صوان که قسمی از سنگ است ساخته
دران جواهرات نفیس و مالهای کثیره و اشکال غریب اسباب
و سلاح خوب گذاشته اند و در هرم شرقی هیئت فلکی و کواکب
مرتسم کرده و دران حالات ازمنهٔ ماضیه و حال ثبت کرده اند و
در هرم سومی اخبار کاهنان است که تابوتها از سنگ صوان
درست کرده صور کاهنان نقش کرده اند و باهر کاهن لوحے
نهاده اند از انواع حکمت و نیز در و عجایبات صنعات ساخته
و برای هر هرم خازنی گذاشته اند گویند که زمانی که مامون
بدیار مصر متوجه شد آن بنا را دید قصد انهدام نمود هر چند سعی و
کوشش کرد انهدام آن صورت نبست مگر اینکه بکمال جد و کد
و صرف مالهای بے حد طاقچه کوچک از یکی از انها بر کند و
عقب آن طاقچه مالی یافت بمقداری که در کندیدن آن
صرف نموده بود بملاحظهٔ این حال بسیار متعجب شد و بعضی گویند
که سوریدد و هرم بنا کرده ست و سبب بنائش این ست
خوابی دید که آسمان بر زمین رسیده و طائران سفید بر میپرند
مردم آدمیان را ماهی ست بصورت زن مو پریشان که بر رو
طپانچه میزند سوریدد حال خواب آن زن از این حالت
سوال کرد گفت آفتی ست که از آسمان نازل شده است چون
از خواب بیدار شد تعبیر این خواب از معبران پرسید گفتند که طوفان
خواهد آمد و همه عالم را هلاک خواهد کرد این حکم فرمود که تا هرمین ساختند
و جمیع اموال و متاع خود را در انجا نقل کرد و بر انها نوشت که
بنا کردیم این دو هرم را در شش ماه از خوف آفت نازله کسی
هست که در شش صد سال آنرا منهدم سازد و آنها را از حریر
پوشانیدم کیست که آنها را بپوشاند از بوریا فقط -
اهل درون - اهل تقرب و خواص و محرم اسرار باشد -
اهل شوکت - خداوند قوت و قدرت باشد -
اهل فراش - یعنی صاحب بستر که بیمار باشد -
اهل مدر - عربانی که ساکنان شهر و قریه باشند - صح -
اهل وبر - عربانی که مسکن آنها صحرا باشد - صح -
ایا - بکسر اول و سکون ثانی مجهول ترجمه یا ست که حرف
ندا باشد -
ایام بسر بردن - یعنی زندگانی کردن در روزگار با خبر
رسانیدن باشد -
ایبک - باول مفتوح بثانی زده نام قصبه ایست از قصبات

بدخشان نزدیک باندراب جانب جنوب - جی -

ایخان - باخاے نقطه دار بر وزن ریحان نام ولایتیست از ترکستان -

ایداول - بضم واو نام کوهیست از کوههاے عالم -

ایدی - بزبان یونانی خداوند نعمت و دولت را گویند - جی -

ایرمان خانه - بمعنی ایرمان سراست که خانهٔ عاریتی و سرای فانی باشد -

ایس - بفتح اول بر وزن قیس نام مردے که در بطالت و بدکاری ضرب المثل بوده -

ایسو - بفتح اول نام ولایتیست -

ایش - باحرکت مجهول جاسوس باشد -

ایلچی - بمعنے رسول و پیغامبر باشد - مع -

ایلخی و ایلقی - گلهٔ اسپ را گویند - جی -

ایلدانه - بیای مجهول و دال ابجد بر وزن فیلخانه هیل را گویند که قاقلهٔ صغار است -

ایله - مدینه ایست واقع بر ساحل دریاے قلزم و در زمان سابق شهر یهودان بود گویند که ساکنان آنجا بسبب اعمال خود بوزینه یا خنازیر شده بودند و دران شهر زراعت بسیارے شود و آن شهر در راهیست که حاجیان مصر بحج ازان طرف میروند - فا -

ایمن آباد - بمعنی جاے امن -

این - نقیض آن باشد و بمعنی لنگ هم آمده است -

این و آن - بمعنے حاضر و غائب و قریب و بعید و کنایه از دنیا و آخرت است -

ایهمه - بر وزن ابهمه بمعنی انیسه است و آن چیزے باشد که دیده واشود و حل گردد -

ایوان زرکاری - کنایه از آسمان ست -

ایوان سیمابی - نیز کنایه از آسمان است -

ایوان ماه - کنایه از فلک قمر باشد که آسمان دنیاست -

ایوب - نام پیغمبریست که بصفت صبر معروف است -

ایوب خوزی - وزیر منصور خلیفه بود -

باے موحده

با - الرجل الشهین یعنی مرد بسیار شهوت و در حساب جمل دو باشد

باب انداختن - کنایه از دور کردن و بدور انداختن باشد

باب سنجاب - گیاهیست آفتاب پرست و آنرا بعربی خبازی و نفکاعی خوانند -

بابندن - بر وزن آگندن بمعنی بخشیدن باشد -

با بیزبانی ساختن - کنایه از سکوت ورزیدن و حرف نزدن باشد -

باحفصان و بوحفصان - معلم طفلان را گویند چه ام حفص ماکیانے باشد که بچگان خود را در زیر بال آورد و دانه بخوراند -

باحفصانه - کنایه از سخن کردن بپندیانه و طفلانه باشد

باختن - بمعنی بازی کردن و چرخ دادن و بخشیدن و بذل کردن باشد -

باخنامه - ترجمهٔ لقب باشد -

بادام - معروفست و آن مغزے باشد که خورند و کنایه از چشم محبوب و معشوق هم هست و چاک گوش اسپ را نیز گویند -

بادام دو مغز - معروف است و کنایه از ترک و ترکیه هم هست -

بادام شگوفه کردن - کنایه از گریه کردن و گریان شدن و اشک ریختن باشد -

بادبزان - کنایه از خوشامد گوے باشد - جی -

بادیطیقی - برهان و تبیین شرائط قیاس را گویند - جی -

بادبودن - کنایه از هیچ بودن و برباد رفتن باشد -

بادپیلشت - بادغربی را گویند و بعربی دبور خوانند -

باد پیش - باد شرقی را گویند و بعربی قبول خوانند -
باد تنگ بستہ - کنایہ از اسپ باشد - جی -
باد خور - باواو معدولہ بروزن تاجور بادگیر باشد -
باد در دست داشتن - کنایہ از تہیدست و مفلس بودن و کنایہ از عنان اسپ در دست داشتن باشد -
باد روز بویہ - گیاہے ست کہ بوے ترنج مے دہد و برگہایش شگفتہ مے باشد -
باد سران - متکبران و مغروران و گردنکشان را گویند -
باد سرد - کنایہ از دم سرد و آہ سرد و نا امیدی باشد -
باد سلیمان - کنایہ از دولت و عظمت و حشمت سلیمان و بادے کہ او را و لشکر او را بجائے مے برد -
باد سوار - کنایہ از اسپ سوار و کنایہ از اسپ تند و تیز باشد -
باد سیر - بفتح رائ بمعنی سریع السیر ست کہ تند رفتار باشد -
باد شدن - کنایہ از ناپدید گشتن و پریدن باشد -
باد عیسی - کنایہ از معجزۂ مسیح علیہ السلام ست -
باد فرا - بروزن پا برجا بمعنے باد فرست کہ جزا و مکافات بدی باشد -
باد گذار - بروزن راہ گذار و روزنے کہ روے بر باد باشد و بادگیر را نیز گویند و بمعنی قصہ خوان ہم ہست
باد گردار - کنایہ از شتابان و شتاب روندہ باشد -
باد گزیدن لب خورشید - کنایہ از ینست کہ تا بر آمدن آفتاب باد صبح مے وزد -
بادگیر - عمارتے ست بسیار مرتفع کہ بر بالا خانہا در ایام تابستان مے سازند و رخنہا بہر طرف میگذارند کہ ہر باد کہ بیاید داخل آن عمارت شود - مع -
بادل - بروزن عادل بمعنی صاحب دل و شجاع و دلاور باشد و نام سبار زیست ہندوستانی -
بادوبان - بیش و پس گریبان جامہ را گویند -

بادویزن - بروزن و معنی بادبیزن ست کہ بادزن باشد
بادہ - بروزن سادہ شراب را گویند -
بادہ پالا - چیزے کہ شراب بدان صاف کنند -
بادہ پرست - بسیار میخوار را گویند -
بادہ پیما - پیمودن شراب را گویند -
بادیہ - بروزن جاگیر چوبے کہ در میان دیوار بجہت استحکام نہند -
بادیانی - بادے کہ از زمین وزد و کنایہ از اویس قرنی ہم ہست -
بادیہ پیماے - کنایہ از دو چیز ست اول کنایہ از اسپ تیز رفتار باشد دوم کنایہ از مردم سیاح و مردم بیابان گرد بود - جی
بار بار - نام پیغمبریست - جی -
بار پریشانی - عبارت از دریافت ترتیب معانی ہست - جی
بارتنگ - نام دوائے ست معروف - مع -
باردار - درخت میوہ و بروزن حاملہ باشد -
بارکش - آنکہ بارہاے گران بردارد و کسیکہ غمخوارگی مردم کند و تحمل آزار باشد و مظلوم و طناب کشندہ و حشک کلان را نیز گویند -
باریا - بکسر ثالث یعنی لے باری تعالی و مردم صاحب نسق و دربار را نیز گویند و عربی حصیر و بوریا را گویند -
بارین - بلدہ ایست کوچک مشتمل بر قلعہ و باغہا و از حماۃ یک منزل راہ ہست بطرف غرب - فا -
بازار - معروف ست و عربان سوق خوانند و بمعنی رواج و رونق ہم ہست و بمعنی سود طرف نیز بنظر آمدہ ہست و اہر بازار آوردن ہم ہست -
بازار کشیدن - کنایہ از ہرزہ گوئی کردن و لاف زدن باشد -
بازاریا - بمعنے لے بازاری و بمعنے تصغیر ہم آمدہ است یعنی بازاریک -

بازسپهر - کنایه از آفتاب عالمتاب است وکنایه از روز هم هست۔

بازو - از دوش باشد تا مرفق دست وبعربی بال گویند وهر یک از دو چوب دو طرف دروازهٔ خانه را گویند۔

بازو گشاده - کنایه از نیازمند ومحتاج باشد۔

باسلیوس - کارفرمای لشکر روم ونائب ملک را گویند۔ جی۔

باسلوس - بزبان یونانی پادشاه را گویند۔

باسلیق - بزبان یونانی نام رگیست در دست وآن منسوبست بطرف باسلوس که بمعنی پادشاه باشد۔ گس۔

باسنگ - بروزن آهنگ بمعنی گران بار وعظیم القدر وصاحب تمکین باشد۔

باسوس - بروزن جاسوس بیخ کبر رومی را گویند۔

باسه - بروزن کاسه سیاه روئی را گویند۔

باش - ترجمهٔ قدیم است۔

باشر - قلعه ایست مستحکم بطرف شمال حلب ومابین آن و حلب دو روزه راه است وآن از مکانهای مشهوره است وآنرا تل باشر نیز گویند۔ فا۔

باشش - بروزن خواهش ترجمهٔ سکنی باشد که مراد از ساکن بودن باشد۔

باشقه - چرکیکه بسبب کار کردن در دست وعضا بهم رسد۔

باشنامه - لقب نیک وبد نهادن وتفاخر کردن ومنت نهادن۔

باطرون - مقامیست بلند درون شهر روم در میدان که آنجا هر سال پادشاه جشن کند۔ جی۔

باغ ارم - ارم بکسر همزه وفتح راے قرشت وسکون میم نام باغیست که شداد بن عاد ساخته بود۔

باغ پرستاره - کنایه از باغی باشد پر از گلهای شگفته

باغ رنگین - کنایه از دنیاست۔

باغ لیل ونهار - اشاره بباری تعالی است جل جلاله و

کنایه از آفتاب عالمتاب هم هست۔

باکو - نام شهری ونام قلعهٔ هم هست بغایت بلند۔

بالله رفتن - کنایه از بمکتب خانه رفتن باشد۔

بالانی - بروزن دالانی بمعنی جنبیدنی باشد وچوب کن [illegible] وچوب بارگیر را نیز گویند۔

بالا وپست - بمعنی فوق وتحت است وکنایه از آسمان وزمین وکنایه از عالم دنیاست۔

بالایک - پشهٔ کوچک باشد۔

بالشتک - مصغر بالشت باشد وچیزیست از پارچه وجامه پیچیده مانند بالشت کوچکی که بر استخوان شکسته بندند وبمعنی آخر در مؤید الفضلا بالشتک آمده است که بجای تاے قرشت نون باشد۔

بالش عالی - کنایه از مسند عالی باشد۔

بالواه - پرنده ایست که آنرا بعربی خطاف گویند۔

بام بدیع - کنایه از آسمان نهم است که عرش باشد۔

بام بلند - کنایه از قصر وعمارت بلند ورفیع باشد وکنایه از آسمان است۔

بام پوش - سقف را گویند۔

بام خضرا - کنایه از آسمان است۔

بامداد - نزدیک سفیدهٔ دم صبح باشد۔

بامدادان - وقت طلوع فجر تا وقت ظهر را گویند زیرا که در تحت معنی غداة وغدوه آمده است وبعضی مابین طلوع فجر وبرآمدن آفتاب را بامداد گویند وغدوه وغداة همانست

بام رفیع - کنایه از فلک وعرش وکرسی باشد۔ جی۔

بام فراخ - کنایه از فلک نهم است که عرش باشد وهر آسمان را نیز گویند۔

بام گشاده رواق - کنایه از فلک عرش وکرسی است

بام گشتن - کنایه از خراب شدن وویران شدن باشد۔

بانگ اللّٰه - بفتح همزه بانگ نماز را گویند۔

بانگ بر ابلق زند - یعنی زمانه و روزگار را از جبر کند و آواز دهد۔

بانگ هادون - بفتح واو کنایه از آوازهٔ دین محمدی و علم شریعت باشد۔

بانوا - نام مردی که در عهد ذوالقرنین بعد از بی نوائی بسیار توانگر شده بود و خوش آواز را نیز گویند۔

بانیازان - یعنی حاجتمندان باشد و مخلوقات را نیز گویند۔

بانیاس - نام بلده ایست کوچک مشتمل بر درختها و ثمرات ترش و نهرها و آن یک و نیم منزل است از دمشق بطرف مغرب و در آنجا قلعه ایست نامش صبیبه و صاحب عزیزی میگوید که مدینهٔ بانیاس زیر کوه است که برف در آنجا همیشه باشد خواه موسم سرد و خواه گرم میباشد۔ قا۔

باوثاشکن - یعنی بت شکن و اشاره بابراهیم علیه السلام است۔

باورچی - در هندوستان طباخ و آش پز را گویند و صاحب مؤیدالفضلا میگوید که بمعنی چاشنی گیرست که بر سر طعام می باشد و در سنسکرت لیشد فرهنگ شعوری نیز بهمین معنی نوشته است که چاشنی گیر و مهتم خاصه و طعام پادشاه باشد و این لغت زبان خوارزم است و باین معنی بجیم تازی هم آمده است۔

باولی - جانوری که بعضی از پر و بال وی کنده در پیش باز و شاهین نوتیار کرده سر دهند تا بآسانی او را بگیرد و در شکار چالاک شود - مع۔

باه - شهوت را گویند که آب پشت و کمر است۔

باها - باهای بالف کشیده نوعی از طعام است که عربان باهه ش گویند۔

باهم - بمعنی بایکدگر۔

باهم باهم کشیدن - کنایه از بند و زنجیر کردن باشد۔

باید - بروزن و معنی شاید باشد۔

بایگیر - موجب را گویند۔

بایوتیقی - ضروری العدم۔

بباد دادن - کنایه از نیست و نابود کردن باشد۔

ببروج - بروزن محاج در مؤیدالفضلا بمعنی استرنگ نوشته است که مردم گیا باشد و در کشف اللغات افسردن باشد۔

ببای اندر آمدن - کنایه از لغزیدن و افتادن باشد

ببای شدن - یعنی ایستاده شدن و توقف کردن باشد

ببیغمی در بند - کنایه از آن است که با نمک چیزی موقوفست۔

بت - باصطلاح سالکان عبارت از مظهر هستی مطلق است که آن حق تعالی است پس بت من حیث الحقیقة حق باشد نه باطل و عبث۔ کت۔

بتخ - بفتح اول و سکون ثانی و خای نقطه دار بمعنی افسردن باشد

بتکچی - بکسر اول و ثانی نویسنده باشد و این لغت می باید که ترکی باشد چه ترکان نوشته را بتک گویند۔

بت نگار - بکسر نون کنایه از نقاش و مصور باشد۔

بجام عدل دادن - کنایه از بیش و کم نادادن و باعتدال دادن باشد۔

بجای خود بودن - یعنی موضع الشیء فی محله۔

بجیحون نشستن - کنایه از جیحون گذشتن و در کشتی جیحون نشستن و کنایه از گریه کردن بسیار هم هست۔

بچکان دیده - کنایه از قطرهای اشک چشم باشد۔

بحر اخضر - کنایه از آسمان است۔

بحر الماس - دریایی است که در جزائر آن کان الماس است

بحر دست - کنایه از سخی است۔

بحر زنگ - دریای زنگبار است گویند هر که از آن آب بخورد بجرب بهم رساند و معرب آن بحر الزنج است۔

بحر عمان - دریایی است عظیم که در آن لولو می باشد و نام قصبه ایست بر کنار دریا که آنرا استخار هم گویند و کنایه از چشم هم هست۔

بحل - بکسر اول وثانی بمعنی بخشایش وعفو باشد -
بخاک چسپانیدن - یعنی خوار وزار وذلیل ساختن باشد
بخاو - بزبان ترکی چیزیست از آہن مثل زنجیر کہ در پائے
گنہگاران وستوران واسپ کنند وآنرا زاولانہ وزولانہ
نیز گویند وبہندی بیکر او بیری گویند مع - سی -
بخشایے - امر بہ بخشودن وشفقت کردن باشد وبمعنی
بخشندہ وشفقت کنندہ ہم ہست -
بخشش - بمعنے داد ودہش وعطا باشد -
بخشیدن - بمعنی دادن و واپس نگرفتن باشد -
بخطۂ بلا سر برآوردن - کنایہ از بلاکشی کردن وراضی
بلا بودن باشد -
بخم در شدن - کنایہ از مراقبہ کردن باشد -
بخنوید - بروزن خشنود بمعنی بخنو باشد کہ رعد ست -
بخواب سنتو نشاندن - بمعنے انقطاع از ماسوی اللہ
کردن باشد -
بدر نیامدن - معروفست وبمعنی درماندہ شدن ہم ہست
بدریا دادن - کنایہ از شستن و دور کردن وقطع نظر
نمودن باشد -
بدکنش - بدکردار وبدفعل را گویند -
بدکنشت - بضم کاف وکسر نون وسکون شین وتائے
قرشت بمعنی بدکنش وبدکردار باشد -
بدماندس - نام طبیب کامل حاذق بود - جی -
بدمذہبان - اشارہ بافلاکیہ ست وبمعنی ترکیبی مراد نیست
بدن - معروفست کہ تن باشد وزرہ کوتاہ را نیز گویند -
بدو قرائت دانستن - کنایہ از شناختن بوالعجبی
باشد - جی -
بدی - بمخفف بادی است یعنی ہمیشہ وجاوید باشی و
بمخفف نیکی ہم ہست -
بدین خانۂ شیخ - کنایہ از روح اعظم وقالب آدم باشد -

بذل سیمین - بخشش وبخشندگی بسیار باشد -
بذہ - با ذال نقطہ دار گوے ساختہ -
بر آب فلان - یعنی بطریق فلان ودروش فلان -
برابر - بمعنے مساوی ہست -
برادہ - سوہش ہر چیز را گویند -
براشیدن - بمعنے فرو نشانیدن باشد -
براعت استہلال - صنعتیست در انشا وکلام وآن
آنست کہ لفظے چند آورند کہ دلالت بر مقصد ومنبی بر مراد باشد
برافگندن - بمعنے دور کردن وفرستادن باشد -
براق برق تاز - کنایہ از اسپ جلد دوندہ باشد -
براق چہارم فلک - کنایہ از آفتاب است وکنایہ
از فلک ہفتم گفتہ اند -
براور - بروزن سراسر درخت میوہ وبار آورندہ و
امر بر برآوردن باشد -
برایہ - ترجمۂ علت باشد -
برائی - بمعنے برایہ ہست کہ ترجمۂ علت باشد -
برباد دادن خرمن - معروفست وکنایہ از
مستہلک ساختن وضایع کردن عیش وعمر تلف گردانیدن
باشد -
برباد رفت - کنایہ از آنست کہ تلف شد وضائع
گردید وچنان رفت کہ باز نگردید -
برپائے خاک زدن - کنایہ از خوار گردانیدن
است جی -
برپائے داشتن - کنایہ از قائم وثابت قدم بودن باشد
برپیچیدہ - بروزن سر پیچیدہ بمعنی پژمردہ ودرہم پیچیدہ
شدہ باشد -
برتر - ترجمۂ علت ست -
برج آذری - بمعنی برج آتشی ست کہ آن حمل واسد
وقوس باشد -

برج خوشه - برج سنبله را گویند.

برج نسیم - برج جوزا را گویند.

برج قید - نام برجی است از حصار دربند.

برچین گاه - با جیم و کاف فارسی یعنی کرسی باشد.

برحرص نماز مرده کردن - کنایه از میرانیدن حرص و شره باشد.

برخار - بروزن بردار ترجمهٔ رفع است.

برخاستن - یعنی ایستادن باشد و بمعنی افروختن هم گفته اند.

برخود گرفتن - یعنی برخود لازم کردن و بر ذمهٔ خود گرفتن

برخوردبا - یعنی همیشه برخوردار باشد و برخوردار باشی

برخوردن - یعنی حظ و امید یا نعمتها برگرفتن و برحاجت خود ظفر یافتن و برخوردار شدن و میوه خوردن و یافتن مطلب باشد.

برخوهل - با واو معدوله بروزن کم اهل یعنی کج و ناراست باشد و بحذف اول و ثانی هم باین معنی آمده است.

برداشتن - ترجمهٔ رفع است.

برداشتنی - ترجمهٔ حملیت باشد.

برداشته ترجمهٔ محمول است.

بردیمانی - قسمیست از پارچهٔ خط دار که در یمن پیدا شود مع.

بررسیدن - یعنی تفحص و تجسس کردن و سوال نمودن و دوا رسیدن باشد.

برروی آب آمدن - یعنی برروی کار آمدن است که کنایه از ظاهر شدن باشد.

برزبان آمدن - کنایه از گفتن باشد.

برزخ - حایلیست میان دوزخ و بهشت کذا فی الدستور و در بعضی نسخ میان دولاج و آفتاب و فیها ایضاً فی التاج البرزخ بازداشت میان دو چیز و در دستور مسطور است برزخ آنکه در عشق زن باشد والله اعلم و نیز برزخ روح اعظم را گویند و آنچه میان دو چیز باشد و قبر را برزخ گویند که میان دارین است - ما.

برزده - بروزن سرزده شاخ درخت و هر چیز ساخته و بلند شده باشد و بالیده را نیز گویند.

برزیه - حصینیست نزدیک سواحل شام بر کوه شاهق و آن ضرب المثل است در بلاد فرنج در مادهٔ استحکام و مضبوطی و اطراف آن را از همه طرف وادیها گرفته است و ارتفاع آن قلعه پانصد و هفتاد ذرع است و سابق در عمل فرنج بود و بعده بدست ملک صلاح الدین مفتوح گردید - فا.

برسرزدن - یعنی بیخود شدن و در اندیشه شدن باشد و بمعنی دیگر ظاهر.

برش - یعنی تراشه و قاش هست مع.

برشتر نشستن - کنایه از آشکار شدن چیزی که خواهند که پنهان نمایند - جی.

برشته - بریان کرده و بریان گردیده باشد.

برشکرش پرمگس ریخته - یعنی عاشق و معشوق بهم آمیخته و بهم پیوسته.

برفلان چکیدن - بفتح جیم فارسی کنایه از برفلان افتادن و برفلان گمان بردن و برفلان ثابت شدن باشد.

برقش - بروزن ورزش یعنی رنگ برنگ شدن باشد.

برق شدن - کنایه از شتاب رفتن و دویدن باشد.

برقه - بروزن حلقه نام شهریست و مدینه ایست که طرف شمال آن در دریا واقع است و اکثر آن وادیهاست و در انجا آثار شهر بزرگ هست که در قدیم ایام آباد بوده و در انجا سوای یک نهر نیست و آن نهر را درنا گویند و ابن حوقل گوید که برقه بلده ایست متوسط بر زمین مستوی و حوالی آن آبادیست و اطراف آن آبادی وادیهاست - فا.

برق یمانی - برقی را گویند که از جانب یمن بجهد و حسن برق از جانب یمن دلیل باران است و شمشیری را نیز گویند که در یمن ساخته

برگرفتن - یعنے قبول کردن باشد۔
برگری - بکسر ثالث مخفف برگیری باشد یعنی بستانی۔
برگزیدن - مقبول شدن را گویند۔
برگسست - بضم کاف فارسی وکسر سین بے نقطہ اول وسکون سین ثانی وفوقانی یعنے گسیخت وبمعنی برگردانید ہم بنظر آمدہ است۔
برگشتہ شدن - یعنے زیر وزبر شدن۔
برگ وساز - بمعنی برگ ونوا است کہ کنایہ از سروسامان وزر وپول باشد۔
برگوگ - حرف سوم وآخر ہر دو کاف فارسی بروزن مفلوک عمارت را گویند وباین معنے بابائے فارسی ہم آمدہ است۔
برگ ونوا - کنایہ از سروسامان وزر وپول باشد۔
برکہ - بکسر اول بروزن سرکہ آبگیر کوچک باشد وبضم اول مرغابی را گویند۔
بر ماہ مشک انداختن - کنایہ از خط سیاہ بر رخسارہ داشتن باشد۔
برنانہ - بروزن دیوانہ خانۂ گلین را گویند۔
برنائی - بروزن تنہائی بمعنی جوانی ونوچگی باشد۔
برنج زرد - برنجے کہ با زعفران وزردچوبہ آلودہ بپزند۔
برنیان - بروزن اختیان جامہ وبافتۂ ابریشمی باشد وبعربی حریر گویند وبابائے فارسی ہم آمدہ است ومشہور آنست۔
بروت - بضمتین موئے لب را گویند کہ بعربی شارب خوانند۔
برومندی - یعنے برخورداری باشد۔
برون - با اول مفتوح وثانی مشدد ومضموم بازن باشد کہ برکوہی بود وبزے را گویند کہ پیشاپیش گلہ براہ برود۔ جی۔
برۂ آب - در مؤید الفضلا بمعنی موجۂ آب آمدہ است ونقل از شرفنامہ برۂ آب کہ بجائے حرف اول نون باشد۔
برہنہ سری - کنایہ از محرومی باشد۔
بریدہ - بروزن رسیدہ راہگذار را گویند۔
بریدہ زبان - کنایہ از خاموش باشد۔

بریسال - بفتح اول وسین بے نقطہ بالف کشیدہ ولام نام والی وحاکم یمن است۔
بریشم - بفتح اول مخفف ابریشم است۔
بزاختن - بروزن ومعنی گداختن باشد۔
بزاریدن - بضم اول وراء تحتانی رسیدہ بمعنی گداختن شمع باشد۔
بزاعہ - بلدہ ایست از اعمال حلب در وادی البطنان مابین منبج وحلب ومابین آنہا یکمنزل راہ است ودر اینجا چشمہای جاری وبازارہائے خوب وپاکیزہ ہستند۔ فا۔
بزر - بفتح اول وسکون ثانی وراء قرشت تخم کتان را گویند وآن غذا ایست۔
بزرجمہر - ہمان بزرجمہر ست کہ وزیر انوشیروان باشد۔
بزرفی - یعنے احتیاط تمام وتعمق بسیار۔
بزگلہ - گلۂ بز را گویند خواہ وحشی خواہ براہلی۔
بزمان - بفتح اول وبضم اول ہر دو آمدہ است بمعنی مخمور وغمگین باشد وآرزو را نیز گویند وباین معنی بابائے وزائے فارسی ہم آمدہ است۔
بزنطیہ - نام شہر روم ست کہ آنرا قسطنطنیہ مے گویند۔
بزیر زنخ دست ستون کردن - کنایہ از غمگین بودن است۔
بساط خاک - کنایہ از زمین ست۔
بساط ساختن از رخسار - کنایہ از سر بسجدہ گذاشتن وبمراقبہ رفتن باشد۔
بساط فلک - کنایہ از کرۂ زمین است۔
بساط مقراضی - بساطے باشد منقش کہ آنرا با مقراضے بریدہ وبطرح دوختہ باشند۔
بسالہ کردن - بمعنی سودن وصلایہ کردن باشد۔
بستر - بکسر اول جامۂ خواب گستر انیدہ را گویند۔
بسترم - بضم اول وثالث پوشش وسیدگی اعضا باشد وبکسر اول یعنی بتراشم وپاک سازم وبمعنی اول باشین نقطہ دار ہم آمدہ است۔

بستر تازیانه گرفتن - کنایه از بے تیغ و شمشیر و بستر سواری رفتن باشد -

بسودن - دست زدن و دست مالیدن و سودن و سوده و ریزه کردن باشد -

بشستن - بکسر اول و ضم ثانی بمعنی شستن و پاکیزه کردن باشد و بکسر ثانی بمعنی نشستن که نقیض برخاستن است -

بشماق - پاے افزار را گویند - می -

بشنخ - با میم بروزن برزخ نام دعائیست -

بشیک - ترجمهٔ خاصه است -

بشیمه - بروزن جریمه پوست خام دباغت نکرده و تسمه را گویند -

بصره - مدینه ایست که بنا شده است در ایام عمر بن الخطاب و در انجا محله ایست بزرگ که عربان از اطراف و جوانب جمع مے شوند و بیع و شراے کنند - فا -

بصری شام - قصبه ایست که نزد عربان مشهور است که جناب رسالت صلعم براے تجارت در انجا رفته بودند و نیز بصری قریهٔ بغداد است - فا -

بطرح - با اول مفتوح بثانی زده بزبان رومی شیخ کامل را گویند - جی -

بطک - مصغر بط است و بط کوچک و صراحی شراب که بصورت بط ساخته باشند -

بعرفان بیرون بردن - کنایه از دانسته تحمل کردن و درگذرانیدن باشد - جی -

بعلبک - شهریست از اعمال دمشق اندرون کوه و دران قلعه ایست مستحکم و بناهاے عجیب و مکانهاے غریب دران شهر بسیار است که مثل آن در دنیا نیست - بیت -

بغداد معموره - کنایه از سیری و پری شکم و سیراب بودن باشد جی -

بغراس - بلده ایست مشتمل بر قلعهٔ مرتفع و دران چشمهاو و وادیها و باغها واقع است صاحب عزیزی میگوید که مابین آن و انطاکیه دوازده میل راه است و اسکندرونه نیز دوازده میل راه است - فا -

بغرتاش - با تاے قرشت بروزن گهر باش زدن نارنج را گویند که بندگان ساعد و بازو ست و آلتے هم هست از مس که آنرا الگیر گویند ترکی ست -

بغل کشادن - کنایه از ورزش کردن و امتحان نمودن و غلبهٔ خود ظاهر کردن باشد و مستعد شدن بر کار را نیز گویند - جی

بقراط - نام طبیبیست کامل و ماهر و حاذق - جی -

بقلنقاز - بروزن کف انداز نام جانوریست کبود رنگ و ابلق و گردن و پایهایش دراز باشد و منقارش پهن بود و گوشتش حلال است و این لغت ترکی ست - جی -

بکاس - نام دو قلعه ایست که یکی را بکاس الشغر و دیگری را بکاس من جند قنسرین گویند و آن هر دو قلعه بالاے کوه واقع است و زیر آن نهریست جاری و فواکه و باغها و مسجد جامع و راهها دران شهر واقع است و آنها درمیان انطاکیه و فامیه گذاشته شده اند و بطرف شرقی نهر بالاے آن بلیست مشهور که دران بازاریست که مردمان بروز شنبه جمع میشوند - فا -

بکاغذ بردن - کنایه از بعزت نام بردن باشد -

بکاول - بضم واو و سکون لام بزرگ و رئیس سفید مطبخ را گویند و این لفظ در هندوستان بیشتر متعارف است -

بکتانوش - نام پیر یکه پادشاه جهنیان باشد -

بکتوش - نام مردے بوده -

بکخا - بکسر اول و خاے نقطه دار بالف کشیده حریر ساده را گویند -

بکل - بکسر اول و سین بے نقطه اهره بریدن و شکستن و سست گردانیدن باشد -

بکف آوردن - کنایه از بدست آوردن و تصرف نمودن

باشد وکنایه از ظاهر کردن هم هست۔

بلکن کردن ۔ یعنے آرد نخود بریان کردن یا سفوف خشک در دهن کردن۔

بکواکب سترد ۔ یعنی بکواکب روشن گردانید چنانچه گفته اند مصرعه ۔ زنگ هوا را بکواکب سترد* یعنی تاریکی هوا را بروشنائی وستارگان محو کرد۔

بکهان وبکهاین ۔ غله ایست که آنرا سنگ اشکن و سنگ شکنک خوانند۔

بلادری ۔ نوعے از معجون باشد که از بلادر ترتیب دهند۔

بلاعور ۔ شخصے را گویند که در شهرے متوطن باشد و از ان شهر باشد و نداند که از کجاست۔

بلاق ۔ بروزن طلاق پاچۂ ازار را گویند وبضم اول در هندی نام زیوریست که در بینی مے اندازند۔ نم۔

بلا یرقز ۔ به فتح قاف وسکون زاے هوز نوعے از ابریشم کمینه باشد۔

بلبلانی ۔ بروزن ارغوانی نوعے از طعام باشد ترکان را وبعضے گویند نوعے از حلوا باشد۔

بلبل بوستان مازاغ ۔ کنایه از حضرت رسالت پناه ؐ است۔

بلبیس ۔ قصبه ایست مشتمل بر درختهاے کثیر و در انجا نهریست که آب دران نهر بوقت زیادتی وسیلاب نیل مے آید و از آن آب تمام ناحیه آب مے خورد۔ فا۔

بلذکر ۔ بروزن و معنی الذکر باشد که پادشاهے بود از ترک۔

بلطاون ۔ گیاهے است که آنرا البقلة یمانیه گویند۔

بلغر ۔ بضم اول وثالث مخفف بلغور ست که گندم پخته دلیده کرده باشد۔

بلند بنیان ۔ کنایه از صاحبان کشف اولیاء الله باشد۔

بلند پروازی کردن ۔ میل بطرف عظمت و رفعت نمودن باشد۔ مع۔

بلند وپست ۔ معروف ست وکنایه از آسمان و زمین و مالدار و گدا باشد۔

بلندی ۔ نقیض پستی باشد وکنایه از بزرگی هم هست۔

بنج ۔ بکسر اول وثانی وسکون ثالث وجیم بمعنی قدر و اندازه و مقدار و وجب را گویند که عربان شبر خوانند۔

بلیل ۔ بروزن دلیل مخفف بلیله است و آن دوائیست قابض۔

بنات النعش صغری ۔ هفت اورنگ کهین۔

بنات النعش کبری ۔ هفت اورنگ مهین۔

بنات گردون وبناش گردون ۔ هر دو لغت مختصر بنات النعش گردون ست و سه ستارۂ صف زده را گویند از جمله هفت ستارۂ بنات النعش و جمله ستارهاے آسمان را هم نبات گردون مے گویند۔

بن دامان ۔ کنایه از زمین است و اسفل دامان را نیز گویند۔

بن دامان شبستان کردن ۔ یعنی زمین را خوابگاه خود ساختن وبمراقبه رفتن را نیز گویند۔

بند بازی ۔ ریسمان بازی را گویند۔

بند جان کشیدن ۔ کنایه از عاشق شدن و محنت عاشقی کشیدن باشد۔

بندیدن ۔ بروزن خندیدن بمعنی بستن۔

بنفش ۔ بضم اول رنگیست معروف وکبود را نیز گویند۔

بنفش کردن ۔ کنایه از کبود کردن باشد۔

بنگ ۔ به فتح اول وسکون ثانی وکاف فارسی نام دوائیست خراسانی که تخمے باریک دارد مانند تخم کرفس سیاه و سفید میباشد وسفید آنرا بکار برند و نام گیاهے ست که معرب آن بنج است و تخم آنرا بذر البنج گویند۔

بنگ رنگ ۔ به فتح اول وثانی وفتح اول وسکون ثانی هر دو آمده است یعنی نفس بسته۔

بنکشیدن - یعنی ننگ کشتن ست کہ بلع کردن و ناچاویدہ فرو بردن باشد -

بنہ بناطناب - نایان را گویند چہ بنہ بمعنی طناب باریک باشد - جی -

بنیچہ بستن - بروزن کلیچہ بستن کنایہ از حساب مال اخراجات دیوانی خود را مفرغ ساختن باشد - جی -

بنیقہ - بروزن سلیقہ خشتک پیراہن را گویند -

بوان - بروزن دوان نام ولایتیست کہ سوپز نار دان در انجا بسیار باشد -

بو بردن - کنایہ از واقف شدن اندک و خبردار گردیدن و پے بردن -

بو برقش و بو براقش - جانوریست کہ آنرا بوقلمون گویند

بوحنا - کنیت یحیی پیغمبر علیہ السلام است -

بوخلاف - شیطان را گویند -

بود - بمعنے ہستی و بودن باشد -

بود و نابود - بمعنی وجود و عدم ست و کنایہ از فقر و غنا ہم ہست -

بورانی - نام طعامیست کہ اکثر بادنجان را بریان کردہ در ماست داخل مے کنند و میخورند - مع -

بورق - بضم چیزیست مانند نمک معرب بورہ و بہندی آنرا سہاگہ گویند و بہترین آن بورۂ ارمنی ست کہ آن را نطرون خوانند - مسب -

بوزہ کباب - بضم اول آنست کہ چون برہ در سیخ کشند یا در روغن بریان کنند تاب حرارت آتش جا بجاے آن مے ترکد کہ آن پارہ پارہ ازان جدا مے کنند و می خورند و برۂ کباب می گویند بغایت لذیذ است -

بوستان سندس - کنایہ از سبزہ و گلہاے گوناگون است -

بوستان بازاغ - اشارہ بمقام وحدت باشد -

بوسیدگی - بمعنی و فروتنی باشد -

بوسیر - ترجمۂ امکان ست -

بوشنگ - قصبہ ایست نزدیک ہرات -

بوصی - نوعے از کشتی ست و معرب آن بوزی بزاے نقطہ دارست - قس -

بولہبان وقت - کنایہ از مخالفان و مستبدان و باطل کنندگان و منکران دلائل معقول و منقول و محسوس باشد

بونافع - شراب انگوری را گویند -

بونیز - ژوپین را گویند کہ نیزۂ کوتاہ است -

بوے شمیدن - یعنے رائحۂ خوب یا بوئے بد بدماغ رسیدن و دریافتن شامہ باشد -

بوے ناکان - آنکہ بوے کند و نشناسد یعنے قوت شامہ نداشتہ باشد -

بوے یکرنگی - کنایہ از خوے اتحاد و طبع اخلاص و محبت بے ریا و علامت اتحاد و اثر اخلاص باشد -

بہار آرا و بہار پیرا - کنایہ از باران بہاری و گل و شگوفہ و امثال آنرا نیز گویند -

بہاران - وقت و فصل و موسم بہار باشد -

بہاشتن - با اول مفتوح بروزن نداشتن بمعنی گریہ کردن باشد - جی -

باہدن - بمعنی بافتادن باشد کہ بہبود و خیریت است -

بہانہ - بروزن زمانہ معروف است کہ عذر بیجا باشد و بمعنے واسطہ ہم آمدہ است -

بہبود - بمعنے خیریت باشد -

بہترین - اشارہ بحضرت رسول اللہ صلوات اللہ علیہ و آلہ باشد -

بہدلہ - بروزن مشعلہ مادر عاصم قاری قرآن باشد و نام مردے ہم بودہ است -

بہران - بضم اول باد سموم را گویند -

بہرسہ نوع - یعنے کانے و نباتے و حیوانے -

بهرم - بروزن ادہم مخفف بہرام است -
بهزاد - بالکسر نام اسپ سیاوخش بن کیکاوس بوده ونام اسفندیار بن گشتاسپ ہم ہست -
بهشت - دار الجزا نیکوکاران بود و بعربی جنت خوانند وماضی گذاشتن ہم ہست -
بهشت دنیا - کنایه از سغد سمرقند ست بضم سین بی نقطه وسکون غین نقطه دار -
بهشتمه - ترجمه موضوع ہست -
بهفت آب شستن - کنایه از شستن در نہایت احتیاط ہست -
بهفتاد و هفت آب لب را بشوے - یعنی صلاحیت طهارت و پاکی باطن بہم رسان و کمال احتیاط برخود لازم دار - جی -
بهم بربسته - کنایه از تہمت و افترا باشد - جی -
بهنه - چوبے باشد مخروطی که اطفال ریسمان دران پیچیده بر زمین اندازند بعنوانیکه بچرخ درآید -
بهید - بروزن سفید نام غلہ ایست که آنرا سنگ اشکن مے گویند -
بیاض خور - کنایه از پرتو آفتاب است وکنایه از روز ہم ہست -
بیان - جانوریست دشمن شیر گویند به ببر شباہتے دارد و ببر بیان که جبه جامۂ رستم باشد از پوست او بوده است -
بیانان - بانون بروزن نمایان طائفۂ باشند در نہایت بے اعتباری -
بے پژمانی - بے افسردگی و بے اندوہی و بے غمی و بے ترسی و بے بیمی -
بیت المقدس - بلده ایست مشهور از شهرہاے فلسطین - ال -
بے پیچ داشتن - یعنے بیباکی و بیکسو شدن -

بیت لحم - بلده ایست قریب بیت المقدس مشهور است که مولد عیسیٰ علیه السلام درانجاست وآن بلده از بیت المقدس شش میل مسافت دارد و درانجا کنیسه ایست از قطعه نخلہ که مریم ازان خورده بود و بطرف آنہا حج مے کنند - فا -
بیجاده آب - ہر چیز که زرد رنگ و سرخ فام باشد و شراب را نیز گویند -
بیجاده شدن - کنایه از زرد شدن و بیراه شدن باشد
بیجاده مذاب - کنایه از خون باشد و مے سرخ رنگ و شراب زعفرانی را نیز گویند -
بیچند - بروزن ریوند درخت را گویند -
بیدپاے - نام حکیمے ست در ہند و او از ندماے راے دابشلیم پادشاه ہند بود و مفصل حال او در عیار دانش ابوالفضل مذکور ست -
بے دیده - بروزن بیچیده معروف ست که نابینا باشد وکنایه از شوخ و بے شرم و حق ناشناس ہم ہست -
بیراہی کردن - کنایه از بے ادبی کردن و زیادتی نمودن باشد -
بیرق نور - کنایه از روشنائی صبح کاذب است -
بیروت - از توابع دمشق ست واقع برکناره دریا ودر انجا دو برج و باغها و نہرہاست وصاحب عزیزی میگوید ما بین آن و بعلبک سی و شش میل راه است ودر میان آنها مدینه ایست عرجموس نام که بست و چار میل از بیروت مسافت دارد - فا -
بیره - قلعه ایست مستحکم و مرتفع و مشتمل بر بازار ہا بر لب فرات ودر انجا وادی است مشهور بوادی زیتون که دران وادی درختهاے زیتون بسیار است - فا -
بیزبانی - کنایه از خاموشی باشد -
بیسان - شہریست مشتمل بر باغها و نہرہا وازین تا به طبریه ہیجده میل راه است - فا -
بیستی - نوعیست از پول که در ایران رائج ست - مع -

بیسران - کسانیکه بی تربیت مادر و پدر بزرگ شده باشند۔
بی سر و پا - معروف است و بمعنی سراسیمه و مهرهٔ ندور هم آمده است۔
بیسن - بروزن بیجن زهر قاتل را گویند۔
بی سنگ - کنایه از بی وقر و بی اعتبار است - جی -
بیشکین - نام ممدوح خواجه نظامی و ظهیر فاریابی۔
بیشهٔ بی توشه - کنایه از جا و مقام و گوشهٔ فقر است۔
بیضهٔ آفتاب - کنایه از آفتاب باشد - جی -
بیضهای زرین - کنایه از آفتاب است۔
بیضهٔ خاکی - کنایه از کرهٔ زمین است و بیضهٔ که مرغ از خاک می گیرد۔
بیضه در کلاه - بیضه را گویند که بازیگران در کلاه خود پنهان سازند و کنایه از سر آدمی هم هست۔
بیضهٔ صبح - کنایه از آفتاب عالمتاب است۔
بیضهٔ کافور - کنایه از برف است و آفتاب و ماه را نیز گویند۔
بیغی - بفتح اول و کسر اول ترجمهٔ رفع ست و بجای حرف ثانی بای ابجد هم آمده است۔
بیقطون - نام مردی بوده۔
بیگ - در ترکی بمعنی صاحب و خداوند است - می -
بیگلربیگی - بمعنی خداوند و امیر امیرانست - می -
بیگمان - بمعنی تحقیق و یقین باشد۔
بیلاق - بکسر اول و سکون ثانی مجهول و لام الف و قاف ساکن جای سرد که بجهت تابستان در زیر زمین کنند۔
بیلفخت - بکسر اول و فتح ثانی و سکون لام و فای مفتوح بخای نقطه دار زده و تای قرشت ماضی الفختن است یعنی بهم رسانید و جمع کرد و اندوخت و آورد۔
بیلوا - با ثانی مجهول بروزن پیشوا داره و فروش را گویند و با بای فارسی هم آمده است۔

بیمار خیز - کسی را گویند که از بیماری برخاسته باشد۔
بیم بر - بفتح بای ابجد و سکون رای قرشت بمعنی بها و قیمت باشد و بیم برنده و ترسنده را هم گویند۔
بیمحابا - بمعنی بیدریغ باشد۔
بی محلی - کنایه از بی التفاتی باشد۔
بی مغزان تر دامن - کنایه از صاحبان خلل و فاسقان و فاجران باشد۔
بی نعل بودن - کنایه از بی برگ بودن باشد و در بعضی از فرهنگها کنایه از بی سامان و بی سرانجام بودن - جی -
بینک چشم - مردمک چشم را گویند۔
بی نور گردان - کنایه از کشتن و فرو نشاندن شمع و چراغ باشد۔

باب فارسی

پا بدامن کردن - کنایه از گوشه گرفتن و صبر کردن و قناعت نمودن باشد۔
پا بستن - محبوس شدن۔
پابند - بنقیض مجروست و آنچه بر پای دواب بندند۔
پاپوش - آنچه بر پا پوشند و بر وند۔
پاچه - چاچک جولاهگان۔
پاخسته - بروزن باخچه بلند و طناب استادان بنا را گویند۔
پا خوردن - کنایه از فریب خوردن باشد۔
پا دادن - کنایه از روان کردن و قوت و قدرت دادن باشد۔
پادامان و پای دامن - جائی را گویند از صحن که بر زمین نزدیک باشد۔
پادشاهی کردن - کنایه از حکم کردن باشد و ظلم نمودن را نیز گویند - مع -
پاراج - بروزن تاراج آنچه بجهت مهمان بعنوان پیشکش آورند۔

پاردان۔ بروزن کاروان بمعنی جوال باشد وتنگ و
اوانی شراب وشراب رانیز گویند۔
پارکاب برداشتن۔ کنایہ از سواری کردن باشد۔
پارینہ۔ بمعنے سال گذشتہ وروز گذشتہ وکہنہ باشد کہ
درمقابل نوست۔
پاستان۔ بمعنی باستان بباے تازی است کہ متقدمین
واولین باشد۔
پاشامہ۔ بروزن ومعنی پاجامہ کہ تنبان وشلوار باشد
پاشنہ۔ عقب پاے وعقب کفش باشد۔
پاشیدن۔ ریختن وریختہ شدن وپرکردہ شدن باشد۔
پالانی۔ کند روندہ واسپ بارگیر وبارکش راگویند۔
پالانیدن۔ بمعنے فشردن باشد۔
پالائندہ۔ بمعنی افزائندہ وافزون کنندہ باشد۔
پائیر۔ بروزن جاگیر مدت بودن آفتاب در برج سرطان۔
پاے ازشادی بزمین نرسیدن۔ کنایہ از
خوشحالی مفرطاست۔ جی۔
پاے افزاہ۔ کنایہ از افزائندۂ مرتبہ باشد۔
پاے برنہادن۔ کنایہ ازمتابعت کردن باشد۔
پاپان روزی بخوردن۔ کنایہ از انقطاع حیات
وبآخر رسیدن روزی باشد۔ جی۔
پاے پس آمدن وپاے پس شدن۔ کنایہ از
گریختن وہزیمت نمودن وکم آمدن ازحریف خود باشد۔
پاے پوش بستہ زدہ۔ نوعے ازپا افزار وجوراب باشد
پاے چوبین۔ چوبے کہ بازیگران برپاے خود بندند
وبلند شوند وباآن براہ روند۔
پاے خاطر بسنگ درآمدن۔ کنایہ از آنست
کہ دل درجاے میلے بہم رسانیدہ باشد۔
پایر۔ بروزن سائر مدت ماندن آفتاب باشد دربرج
سرطان۔

پاے سنگین۔ کنایہ از استواری پا باشد وپاے گراز
جاے نجنبد۔
پاے شمال درگل بودن۔ کنایہ از نہ وزیدن
بادشمال ست۔
پاے عدل۔ کنایہ از قوت وقدرت وشفاعت
عدل باشد۔
پاے عقل۔ کنایہ از قوت عقل وشفاعت عقل و
حرف آخر باشد۔
پاے کم داشتن۔ کنایہ ازحریف نشدن وبرابرے
نکردن وبرنیامدن باشد۔
پاے مردی۔ دستگیری وشفاعت باشد۔
پایندانی۔ ضامنیت۔
پاے نسب۔ کنایہ از قوت آبا واجداد باشد۔
پاے نظر درگل فرو رفتن۔ کنایہ از فریفتہ شدن و
شیفتہ وعاشق کسے گشتن باشد۔ جی۔
پتلوپ۔ باباے فارسی درآخر بروزن مطلوب نان خورشست
کہ از ماست وشیر ومغز گردگان سازند۔ سب۔
پتلوب پتا۔ باول وثانی مفتوح نوعے از شمشیر راست
باشد واین لفظ ہندیست بتاے ثقیل والف درآخر۔
پچشک۔ بضم اول وثانی طبیب وداروفروش راگویند۔
پختگان حقیقت۔ بمعنی دانایان اسرار ست وکنایہ
از واصلان حق۔
پختن۔ بمعنی پختہ شدن وساختن ومہیا کردن باشد۔
پختہ۔ معروف است کہ نقیض خام باشد وبمعنی دانستہ
وباتدبیر ہم استعمال میشود۔
پختہ تدبیرہا۔ یعنے معقولات۔
پخشانیدن وپخشیدن۔ گذاران وخرامان براہ رفتن
وبراہ بردن وگداختن وگدازیدن ازغم وغصہ۔ می۔
پدر۔ بکسر اول وفتح ثانی وسکون راے بے نقطہ معروفست

وبعربی والد گویند وبا تائی نقطه دار ہم آمده است۔

پذیرا سخن۔ سخن خوب ومطبوع ومقبول باشد۔

پذیرانیدن۔ قبول کنانیدن ومعترف گردانیدن باشد

پذیر فتار۔ با فوقانی بالف کشیده وبراے بے نقطه زده قبول کننده چیزے وسردار وریش سفید قوم باشد۔

پذیرفتی۔ ترجمۂ انفعال است۔

پران۔ بمعنے پرنده است۔

پر باز کردن۔ کنایه از رفتن ست که در مقابل آمدن باشد وکنایه از جفت شدن ہم ہست۔

پرپون۔ بروزن مجنون بمعنی پرنون ست که دیباے منقش تنک ونازک باشد۔

پرپوز۔ بروزن سرو وزگرد اگرد کلاه ودہان انسان وحیوانات چرنده را گویند ومنقار مرغان را از طرف بیرون۔

پرتر۔ بروزن صرصر اہارے را گویند که بر کاغذ وجامه مالند۔

پرداز۔ بمعنی پرداختن وامر بپرداختن وفاعل پرداختن باشد

پردن۔ بمعنے حد ست۔

پردۂ ایزدی۔ یعنے حجاب الٰہی۔

پرده خالی کردن۔ کنایه از ظاہر نمودن وفاش کردن باشد

پرده دار۔ پرده پوش ودربان را گویند۔

پرده سرا۔ سراپرده وبکسیر ساز نده را گویند۔

پردۂ عنکبوت۔ نوعے از علل چشم وتنیدۂ عنکبوت باشد

پر روغن۔ آنست که جانوران پرنده در وقت خوشے جمیع پرہاے خود را با منقار خود پرداز مے دہند۔

پر ریختن۔ معروف است وکنایه از عاجز شدن وبیجز گردیدن باشد از علائق۔

پرستشگری۔ عبادت کردن وخدمتگاری نمودن باشد۔

پرستنده۔ خدمتگار وزاہد وعابد وعبادت کننده باشد۔

پرستیدن۔ بمعنی عبادت کردن وخدمتگاری نمودن باشد

پرشاش۔ به فتح اول بروزن ومعنی پرتاش ست که نام ولایتے از ترکستان باشد وبضم اول ہم آمده است۔

پرطاس۔ به فتح اول بروزن کرپاس جنسے از موئینه باشد ہمچو سنجاب وقاقم وبضم اول ہم آمده است۔

پرگار فلک۔ کنایه از دور فلک ومنطقۂ فلک باشد۔

پرگند۔ با کاف فارسی بمعنی متفرق باشد۔

پرگندگی۔ مخفف پراگندگی است که پریشان بودن ومتفرق گردیدن باشد۔

پرمہره۔ گرہے باشد از پر وغیره که جانوران شکاری مثل باز وشاہین وامثال آنہا از معده بر می آورند وآنرا بترکی اوخشی ومش پ سے گویند۔

پرواز گرفتن۔ کنایه از گریختن جانوران شکاری ہمچو باز وشاہین وباشه وامثال آن باشد۔

پرورش آموز۔ اشارت بذات حق تعالیٰ باشد جل جلاله وکنایه از پیر ومرشد وہادی وصحاب ادب وعلم وحکمت وارباب مجاہده ہم ہست۔

پرو۔ دکلان را گویند که دوک پشم رشتن باشد۔

پریدن۔ بفتح اول پرواز کردن وبضم اول پر ومملو ساختن باشد۔

پریزبان وپریزیان۔ بباے ابجد ویاے حطی ہردو بنظر آمده است شخصے را گویند که آردے بیزد۔

پریشانیدن۔ یعنی بدحال وپریشان گردانیدن وشدن وبیخود گشتن وگردانیدن باشد۔

پریشم۔ معروف است که ابریشم باشد۔

پزوند۔ با واو بروزن فرزند بوقچۂ رخت را گویند۔

پسته۔ میوه الیست معروف وکنایه از دہان معشوق ہم ہست

پسر گیر۔ پسر خوانده را گویند۔

پس رو۔ به فتح راے قرشت بعربی مقتدی گویند۔

پسلنگ۔ بکسر لام پس افتاده ودرمانده را گویند۔

پسندیدن۔ بمعنی ستودن وخوش آمدن باشد۔

پس نهاد - یعنی ذخیرہ پس انداز و گنج و میراث باشد-

پسندیدہ رو - بہ فتح رای قرشت یعنی خوش رفتار و نیکو روش باشد-

پسوریدن - یعنی دعای بد و نفرین کردن باشد-

پشت انداز - فاعل و مفعول عمل لواطہ را گویند و بر مفعول بیشتر اطلاق کنند-

پشت پلنگ - معروفست و کنایہ از ابلق ہم ہست-

پشت خم شدہ - مردم کوز و راکع و خاضع را گویند-

پشت زمین - کنایہ از روی زمین باشد-

پشت گمان خم دادن - یعنی معائنہ را در گمان انداختن-

پشت کوز - مردم پشت خم و کنایہ از فلک باشد-

پشت ملک - کنایہ از قوت ملک و کسی کہ قوام ملک باو باشد-

پشتیمان - بامیم بر وزن و معنی پشتیبان است-

پشتیون - مخفف پشتیوان باشد-

پشتخانہ - بہ فتح اول و ثانی خانۂ باشد کہ از پردۂ نازک سازند کہ پشہ آزار ندہد-

پشم کشیدن - کنایہ از دور کردن مغز بد و ہرزہ گوئی باشد ازخود بلطائف الحیل و در بعضی از فرہنگہا کنایہ از اہانت کردن و بی وقر شدن و از اعتبار ساقط کردن باشد- جی-

پشمک قندی - حلوای پشمک را گویند-

پشمی از کلاہش کم - کنایہ از نقصانی باشد کہ بغایت سہل بود و ہیچ در حساب نیاید- جی-

پشۂ ازرین - شرارۂ آتش را گویند-

پشۂ زعفران - کنایہ از زغال و انگشت افروختہ است-

پغیوز - مرد کہ ترش رو و درہم کشیدہ و متحیر باشد- مع

پل آبگون آشتار - کنایہ از فلک و آسمان و کرۂ اثیر-

پلاو - بہ فتح اول بمعنی نعمت باشد عموماً و نام طعامی ہست کہ از برنج و گوشت سازند خصوصاً-

پل بالان - پلی و بندیست نزدیک ہرات گویند سکندر اول آن پل را ساخت و بعد از ان ہرات را بنا کرد-

پلپل خام - فلفل سفید را گویند-

پلپل مشک - مشک دانہ را گویند و آن دانہای باشد سیاہ رنگ کہ بوی مشک دہد-

پلپلمویہ - یعنی فلفلمویہ است و نام دوائیست-

پل چکنم - نام پلیست در شیراز گویند مردم باج گیر و راہدار در ان سر پل نشستہ اند ہر رہگذری و مسافری کہ آنجا میرسد بی اختیار میگوید چکنم-

پلنگ موش - بامیم و واو و شین رستنی باشد خوشبو-

پلنہ پایہ - نوعی از پای افزار باشد-

پنج ارکان - عبارت از توحید و نماز و روزہ و حج و زکوۃ باشد-

پنج توسن سلامت - کنایہ از حواس خمسہ باطن است-

پنج دعا - کنایہ از پنج نماز است کہ صلوۃ خمس باشد-

پنجرہ - بکسر اول و سکون جیم نام ولایتی ست از توران زمین و بفتح جیم ہر چیز مشبکہ دار و قفس جانوران و دیدبان کشتی-

پنج شاخ دست و پنج شاخ درخت - کنایہ از پنج انگشت دست باشد-

پنج نوبت - پنج وقت نماز و پنج وقت نقارہ باشد کہ در شبانروزی بر در سلاطین نوازند و پنج آلت اسلام جنگ را نیز گویند کہ دہل و دمامہ و طبل و سنج و دف باشد-

پنج و شش و ہفت و چہار - کنایہ از پنج حس و شش جہت و ہفت کوکب و چہار طبع باشد-

پنجہ تیز کردن - کنایہ از جنگجوئی و ستیزہ کردن باشد-

پنجہ کردن - کنایہ از قبض گرفتن و طپانچہ زدن باشد-

پنداریدن - پنداشتن و عجب و تکبر نمودن باشد-

پندر - بر وزن سنجر نام قلعہ ایست در بالای کوہ از ولایت شیراز

پنیر آب - آبیکه از پنیر تر برمے آید.
پنیر کیسه - پنیر که شب در کیسه کنند که آب آن برود.
پودنه و پودینه - معروفست و بعربی نعناع گویند.
پور آذر - کنایه از ابراہیم پیغمبر علیه السلام ست.
پور آتبین - فریدونست که ضحاک را کشت چه نام پدرش آتبین بود.
پور دستان - رستم زال را گویند.
پور سبکتگین - سلطان محمود پادشاه خراسان که غلامش ایاز بود.
پور سقا - زاہدے و عابدے بوده که بر دختر مجوسی عاشق شد و دین مغان اختیار کرد چون دختر را بخواست او با دختر و بیشتر مجوسیان توفیق اسلام یافت.
پور سینا - شیخ علی سینا را گویند.
پور عمران - موسی و ہارون را گویند.
پور فان - با فاگدایان شوخ چشم را گویند.
پور قباد - انوشیروان عادل را گویند.
پور ہاجر - اسمعیل پیغمبر را گویند.
پور بنرتلک - رقعه و پاره را گویند.
پوست بر کردن - کنایه از اظہار ما فی الضمیر و راز باشد جی.
پوست پاره - اشاره بدرفش کاویان است چه آن پاره پوستے بوده.
پوست مس - توبال مس را گویند و آن ریزہائے سنگ ست که در وقت سنگ زدن از آن مے پاشد.
پوسده - مخفف پوسیده و از ہم ریخته باشد.
پوسیدن - معروفست و بمعنی آماسیدن ہم آمده ہست.
پوسیده چوب - چوبیست که در شب مثل چراغ افروزد و چوب کہنه و پوسیده را نیز گویند.
پوشیده چشم - مردم نابینا را گویند و شخصے که نظرش بر بیگانه نیفتاده باشد.
پویان ہنر بر - کنایه از اسپ است که عربان فرس خوانند.
پہلو به بستر بردن و پہلو به بستر سپردن - کنایه از خواب نوشین کردن باشد جی.
پہلو ساے - بمعنی پہلو زننده و برابری کننده و ہمچشم و ہمنشین باشد.
پہناور - ہر چیز که عرض بسیار داشته باشد.
پیاله - قدح و کاسه که بدان شراب خورند.
پیالۂ جور - کنایه از پیالۂ پر و مالا مال باشد.
پیام آور - پیک و خبر آورنده را گویند و پیغمبر را نیز گویند.
پے بر پے - یعنی قدم بر نشان قدم و اثر و نقش قدم باشد یعنے متعاقب رفتن.
پیچاپیچ - با جیم فارسی بروزن پیشاپیش بمعنی خم در خم و سخت پیچیده باشد.
پیچ پیچ و پیچ در پیچ - بمعنے خم در خم باشد و در صفت معشوق بطریق مدح میگویند و در صفت چیزے دیگر بطریق ذم گفته مے شود.
پیچیدن - بمعنی خم دادن و گردانیدن و تابیدن ریسمان و موے بر بالا شدن و غصه کردن باشد.
پیدا - بمعنے آشکارا و ہویدا که نقیض پوشیده و پنہان ہست - مع.
پیرار - بروزن دیدار سال از پیش پارسال و روز پیش از دیروز را گویند.
پیراسیدن - بمعنی سائیدن و سودن باشد.
پیر برنا وش - کنایه از دنیا و فلک باشد جی.
پیر تعلیم - کنایه از معلم علوی دینی باشد.
پیر خدا - کنایه از عثمان باشد.
پیر خشیس - کنایه از کوکب زحل و کنایه از شیطان باشد.
پیر دوتا - کنایه از آسمان باشد.

پیر زر - کنایہ از پیر کہن سال باشد۔
پیر زن چرخ - کنایہ از فلک است۔
پیرزی - مخفف پیروزی است۔
پیر ششم چرخ - کنایہ از کوکب مشتری باشد۔
پیر کشتۂ غوغا - کنایہ از عثمان بن عفان ست۔
پیر کنعان - یعقوب پیغمبر را گویند۔
پیر مغان - پیشوائے مجوسیان باشد و رہبان و مالک دیر را نیز گویند و بمعنے مے فروش ہم آمدہ است - جی - ست -
پیرو - بہ فتح اول و ثالث بمعنی پس رو باشد و بعربی مقتدی گویند و ترجمۂ تالی ہم ہست۔
پیروزہ طشت - بمعنی پیروزہ چادر ست کہ آسمان باشد۔
پیروزہ مغفر - کنایہ از آسمان است۔
پیر ہشت خلد - کنایہ از رضوان خادم بہشت باشد۔
پیش آتش و پس دریا - کنایہ از دنیا و روزگار ست
پیشار - بروزن دیوار پیش آب و بول بیمار را گویند کہ پیش طبیب برند۔
پیش انداز - انچہ زنان از مرصع و مروارید سازند و از گردن آویختہ در پیش سینہ اندازند و پارچہ نازکے را نیز گویند کہ در وقت طعام بر روے زانو بگسترانند و امر بہ پیش انداختن و فاعل ہم ہست۔
پیشانی گشادہ - کنایہ از گشادہ پیشانی ست - جی۔
پیشبندی - بمعنی تمہید و مقدمۂ مطلب - مع۔
پیشدستی - بمعنے سبقت باشد۔
پیشرو - بہ فتح راے قرشت پیش قدم و مقتدی و مقدم و امام را گویند و جلاے مخصوص کہ سازندہا نوازند۔
پیشکارہ - بمعنی پیشکار ست کہ مزدور و خدمتگار وغیرہ باشد۔
پیشکش - معروف ست و آنرا خدمتی ہم مے گویند۔
پیشکی - انچہ بوقت افطار خورند۔

پیش ور - صاحب ہنر را گویند۔
پیشہ مرغ - مرغ مردار خوار را گویند۔
پیشی - بمعنی سبقت است۔
پیغولوش - نام گلے ست از جنس سوسن و بمعنی خانۂ موش و دہان و گوش ہم آمدہ است۔
پے فشردن - کنایہ از ثابت قدم بودن و استوار شدن و استوار کردن و قدم نہادن باشد۔
پیک - بہ فتح اول و ثانی بمعنی طفیل ست و بسکون ثانی و کاف فارسی پیام و خبر آورندہ را گویند۔
پیکان کمان - کنایہ از آفتاب عالمتاب است و ستارگان را نیز گویند۔
پیکانہ سم - انچہ سمش باندام پیکان باشد۔
پیکر - بمعنے بتکدہ است۔
پیکر پرست - بت پرست را گویند۔
پیگور - بہ فتح اول و کاف فارسی دنبال و پے گور خر و بکاف تازی بمعنی بے نشان و کنایہ از مردم نابینا باشد۔
پیل آب کش - کنایہ از ابر سیاہ بود - جی۔
پیلبند - منصوبہ ایست از بازی شطرنج بدو پیادہ و یک فیل بند مے شود۔
پیلکش - نوعے از سلاح جنگ باشد۔
پیلور - باواو بروزن پیشتر طبیب دارو فروش را گویند۔
پیلۂ فلک - یعنے صحراے فلک۔
پیوستگی - بمعنی وصیلہ و توصل باشد۔
پیوستن - بمعنی ملحق شدن و داخل ہم گردیدن باشد۔
پیوکان - بروزن عروسان بمعنی عروس باشد۔
پیہم - مترادف و متواتر و پے در پے باشد۔
پیہو - با حرکت مجہول جانورے کوچک کہ خون از اندام و بدن بمکد۔

تا۔ فوقانی

تار - البقرۃ التی تحلب دائما یعنے گاوے کہ دوشیدہ شود

همیشه و بحساب ابجد چهار صد باشد۔

تاپان ۔ با بای فارسی بمعنی تاپال ست که تنهٔ درخت باشد۔

تابهٔ ماهی ۔ ماهیی را گویند که بعد از پختن در روغن بریان کنند

تالو ۔ ابن وردان ست و آن جانوریست که در حمامها و آب خانها متکون شود۔

تاج برسم ۔ چیزیست که از ان نیک و بد طعام معلوم میشود۔

تاج خروس ۔ گوشت پارهٔ سرخی که در سر خروس می باشد و گلی هم هست که آنرا البستان افروز می گویند و عربان عبهر خوانند

تاج سعدان ۔ کنایه از زحل است۔

تاختن ۔ بمعنی دوانیدن و غارت کردن و تاخت و تاراج نمودن باشد۔

تارتن ۔ بروزن خارکن عبارت از تنندهٔ تارست و آن کنایه از سه چیز هست اول جولاه هست که بافندهٔ جامه و قماش باشد دوم کنایه از کرم ابریشم است سوم کنایه از عنکبوت ۔ جی۔

تارتور ۔ با رای ساکن بمعنی پاره پاره و ذره ذره باشد و سخت و بسیار تاریک و تیره۔

تازیانه ۔ یعنی شلاق ست که چابک باشد و بترکی قمچی گویند۔ می۔

تالان ۔ یعنی غارت و تاراج ۔ مع ۔

تاوانیدن ۔ غلطانیدن باشد۔

تاورمان ۔ بروزن نافرمان بمعنی زیر و زبر باشد۔

تب ۔ زحمتی ست که آنرا بعربی حمی گویند۔

تباشیر ۔ معروفست ۔ مع ۔

تباک ۔ بفتح اول نام مردی بوده ۔

تبریز ۔ صاحب لباب میگوید که شهریست از شهرهای مشهورهٔ آذربایجان و عوام آنرا توریز با واو می گویند و ابن حوقل می گوید که آن قریب است در بزرگی و عظمت باخوی و در اینجا تختگاه دختر هلاکو بود و بعد از ان مدینهٔ نو که آنرا غزنه ساختند تختگاه مقرر شده ۔ فا ۔ و بالکسر در فارسی

یعنی سفره است ۔ می ۔

تپیدن ۔ یعنی تفسیدن که گرم شدن باشد۔

تخت خورشید بر سر ضرغام ۔ کنایه از بودن آفتاب است در برج اسد۔

تختهٔ آسیا ۔ چوبی و تختهٔ که آهن گاو را بر ان نصب کنند بجهت شیار کردن زمین۔

تختهٔ استرش ۔ تختهٔ چوبی که گاو آهن را بدان محکم کنند بجهت زمین شیار کردن۔

تختهٔ جوهری ۔ کنایه از زنگ سبز و کبود باشد و کنایه از زنگار رنگ هم هست۔

تختهٔ خاک ۔ زمین را گویند و تختهٔ محاسبان هم هست۔

تختهٔ رقوم ۔ تختهٔ رمال و منجم را گویند۔

تختهٔ عاج ۔ تختهٔ که از دندان فیل سازند و کنایه از روز هم هست و کنایه از سرین بلورین باشد۔

تختهٔ گوی ۔ کنایه از چوگانیست سر آن مانند کفچه که بدان گوی بازی کنند و آنرا بعربی طبطاب گویند۔

تختهٔ محاسبان ۔ کنایه از زمین ست ۔ جی۔

تختهٔ محاسبان شود ۔ یعنی خاک بر سر افتد و گرد آلود شود۔

تختهٔ نرد آبنوسی ۔ کنایه از فلک البروج ست ۔ جی۔

تدبیر شناسان ۔ کنایه از مردمان عاقل و حکیم و دانا باشد۔

تدمر ۔ نام بلده ایست در بادیهٔ شام از اعمال حمص که بطرف شرقی حمص واقع ست و زمین آنجا اکثر شوره زار و در میان آن بلده خراب و ویران ست اما آثار قدیمه از سنگ و غیره هنوز باقی ست و از حمص و سلمیه سه منزل راه هست و صاحب عزیزی می گوید که مدینهٔ تدمر مدینه ایست بزرگ که بنا شده است از سنگها و در اینجا چشمها و نهرها و زراعتهاست و ما بین آن و دمشق پنجاه و نه میل راه هست و از آن تا رحبه یکصد و دو میل است

و نیز مے گوید کہ آن مدینہ ایست قدیم مشتمل بر آثار عجیب گویند کہ آنرا سلیمان بن داؤد بنا کردہ است۔ فا۔

ترازو شدن ۔ کنایہ از برابر شدن دو غنیم باشد چنانچہ ہیچ کدام بر دیگرے غلبہ نتواند کرد و ظفر و نصرت نتواند یافت و در بعضے از فرہنگہا بمعنی افتادن و پیچیدن و گریختن از جنگ مرقوم ست۔ جی۔

ترازوے انجم ۔ بمعنے اصطرلاب است۔

ترازوے چرخ و ترازوے فلک ۔ کنایہ از برج میزان ست۔

ترک اشقر ۔ کنایہ از کوکب مریخ است۔

ترکان ۔ جمع ترک باشد۔

ترکردن زبان ۔ کنایہ از سخت و درشت گفتن و لقمہ در دہان گذاشتن باشد۔

ترکستان ۔ ملک ترکان باشد۔ می۔

ترک سلطان شکوہ ۔ کنایہ از آفتاب عالمتاب ست۔

ترکی ۔ منسوب بترک و اسپ معروف و خارپشت تیرانداز است۔

ترمد ۔ بکسر اول و ثالث نام شہرے ست کہ سادات آنجا صحیح النسب اند۔

ترندر ۔ بروزن سمندر بمعنے ترندست کہ صعوہ باشد۔

ترنند ۔ ترجمۂ لتعج ست۔

تروخشک ۔ معروف ست و کنایہ از نان خورش و بغیر نان خورش و اندک و بسیار و امثال اینہا۔

تریاک اکبر ۔ کنایہ از بازہر ست کہ عاشق بمعشوق دہد۔

تزیک ۔ بفتح اول مخفف تازیک ست کہ غیر عرب و ترک باشد۔

تسباچہ ۔ بروزن خفاچہ نہنگ را گویند و بشین قرشت ہم آمدہ است۔

تسلمح ۔ بمعنی تغافل و اغماض و چشم پوشی ست و بمعنے ملائمت و نرمی بپاس خاطر کسے ہم ہست۔ می۔

تستر ۔ بضم اول بروزن دختر نام شہرے و مدینہ ایست۔

تشت ۔ بروزن ہشت معروف است کہ لگن باشد و در عربی طشت با طاے حطی خوانند و کرسی را نیز گویند کہ تشت و آفتابہ بران نہند۔

تششتن ۔ بفتح اول بروزن گشتن تیشۂ بزرگ را گویند۔

تعویذ آسمان ۔ کنایہ از جوزا ست۔ جی۔

تغدری ۔ بترکی پرندہ ایست کہ در عربی حباری و در فارسی جرز با جیم تازی و فارسی گویند۔

تفتہ دل ۔ بمعنے تنگدل و غمناک باشد۔

تفریط ۔ دور گردانیدن۔

تفلیس ۔ بروزن بلقیس نام شہریست کہ آب ارس از کنار آن مے گذرد۔

تفریک ۔ بروزن نزدیک بمعنی ادب کردن و تنبیہ نمودن باشد۔

تقوع ۔ مدینہ ایست از قراے بیت المقدس۔ یت۔

تگ بن ۔ حوض کوچک را گویند۔

تگتاز ۔ بروزن شہباز مخفف تگ و تاز ست کہ دویدن و تاختن و جست و جو کردن باشد۔

تکریت ۔ بفتح اول و بضم اول ہم آمدہ است بلدہ ایست مشہور ما بین بغداد و موصل واقع بطرف غربی دجلہ کہ از ان تا بغداد سی فرسخ راہ است و در انجا قلعہ ایست مستحکم کہ یک جانب آن بطرف دجلہ است و تکریت دیگر از شہرہاے جزائر است متصل عراق ابن سعید گوید بطرف جنوب تکریت و بطرف شرق آن نہر اسحاقی ست کہ آن نہر در ایام متوکل اسحق بن ابراہیم بنا شدہ است و صاحب لباب مے گوید کہ تکریت تسمیۂ آن بنام دختر وائل کہ خواہر بکر بن وائل باشد ہست و قلعۂ آن شاپور بن اردشیر بن بابک بنا کردہ است و درین زمان آن قلعہ خراب ست۔ فا۔

تگژدان و تگژ دانہ ۔ پردہ کہ دانۂ انگور در میان آنست و پوست انگور را ہم مے گویند۔

تکلتو - چیزے کہ از نمد وغیرہ دوزند و زیر زین بگذارند تا آسیب بہ پشت اسپ نرسد و بروت را نیز گویند - مع -

تگ و تاز - دویدن و تاختن و جست و جو کردن باشد -

تغول - بروزن قبول یعنی اول تکوک ست کہ صراحی بصورت جانوران باشد -

تگین - بکسر اول نام پہلوانیست و آتش را نیز گویند -

تل باشر - قلعہ ایست مستحکم و وسیع بطرف شمال حلب ما بین آن و حلب دو روزہ راہ است - فا -

تلخ ارتیج - زغال و اخگر آتش افروختۂ آتشدان را گویند -

تل خالد - قلعہ ایست از نواحی حلب - فا -

تلخ جوان - با واو معدولہ بروزن کیفدان زہر قاتل و نوت و موت -

تلخ خوان - زہرہ را گویند و آن متصل است بجگر حیوانات -

تل سلطان - موضعے ست کہ ما بین آن و حلب یک منزل راہ است - یت -

تل صافیہ - حصنے ست از اعمال فلسطین - فا -

تل کیسان - موضعے ست از سواحل شام - فا -

تلف - بضم اول کثافتے کہ بعد از خوردن انگور و مثال آن بجائے بماند -

تلوازہ - خانۂ کہ از چوب سازند و در ہندی مچان گویند -

تلونہ - شگوفہ و بہار درخت را گویند -

تمارخ - بہ فتح اول و رائے قرشت گیاہ نیک را گویند -

تماہیچہ - گوشت نرم و نزار و پختہ و مہرا را گویند -

تمثال گر - صورتگر و نقاش را گویند -

تمساح - بالکسر یعنی نہنگ ست - کس -

تمسیحا - نام دعائے ست -

تمغا - داغے ست کہ بران اسپ و دیگر مواشی نہند و باجے کہ از متردوین گیرند و مہرے کہ از چوب کنند بر در انبار غلہ امثال آن -

تن پرستان - کنایہ از تن پروران و کاہلان و بیکاران باشد -

تنتنہ - بروزن ارتنہ بانگ و صدا و شور و غوغای جنگ را گویند -

تنچہ و تنچہ - یعنی توشہ دان - مع -

تن در گمان دادن - یعنی احاطۂ گمان کردن و محیط ظن شدن و صاحب ظن و گمان گردیدن باشد -

تندی - یعنی درشتی و تیزی و جلدی و بلندی نقیض پستی باشد -

تندیہ - بروزن تنقیہ یعنی تندیسہ کہ صورت و تمثال باشد -

تنک ظرف - یعنی سادہ لوح است - مع -

تنگلوشا - علم خانۂ رومیان در صورتگری -

تنک مزاج - گرم مزاج را گویند -

تنگ میدانی صبح - کنایہ از بے بقائی صبح است -

تنگنائے خاک - کنایہ از دنیا و قالب آدمی و لحد باشد -

تنگنائے دہر - کنایہ از دنیا و روزگار ست -

تنگ نشیمن نہاد - کنایہ از فلک و دنیا و زمانہ است -

تنکوب - بروزن مرکوب اچارے کہ از ماست و سیر و مغز گردگان سازند -

تنکہ - ورق طلا و نقرہ - مع -

تن محرم آسا - کنایہ از تن برہنہ است باعتبار بے نقطہ بودن لفظ محرم -

تنوی - ترجمۂ تناص ست -

تنویہ - یعنی بزرگی باشد -

توار - ریسمانیکہ بدان بار بر چارپا بندند -

تواہیچہ - گوشت پختہ نرم و نازک را گویند -

توب - بروزن خوب یعنی دیدہ باشد یعنی طاقہ نیز ہست کہ بہندی لقمان گویند -

توبارہ - بزر را گویند -

تو دستی - یعنی مدد و یاری ست - مع -

تو دہائے خاک - کنایہ از طبقات زمین و ہفت اقلیم و قالب آدمی زاد است -

تودۂ کافور - کنایہ از انبار برف است و تن و سر سفید را گویند -

توشۂ چشم - کنایہ از نگاہ کردن بافراط بود بجانب مطلوب - جی -
توکچہ - نام وزنی ہست - مع
تولک - بمعنے زیرک ہست -
تومار - بروزن و معنی طومارست وآن لولہ باشد از نقرہ وطلا کہ تعویذ دران نہند و برگردن اطفال بندند - مع -
تومان - بمعنی تومن ست کہ دہ ہزار دینار باشد -
تونین - بضم اول وکسر ثانی مہربان شوندہ و مہربانی کنندہ را گویند -
توئی - معروف ست یعنی دیگرے نیست ونام پرندۂ ہم ہست بسیار کوچک -
تہیدست - کنایہ از فقیر و بخیل و ممسک و دست خالی یعنے کسیکہ در صدر و مسند نشستہ باشد -
تہی رفتن - کنایہ از بیراہی کردن و تنہا رفتن و سفر بی منفعت و دست خالی ومفلس و بیخبر رفتن باشد بجائے -
تیراہ - بروزن بیراہ پرندہ ایست سبز رنگ کہ پر او را در زردوزی بکار برند و او را سبزک گویند -
تیرباران - کنایہ از آہ سحر و گریۂ سحریست -
تیر بازوے چرخ - کنایہ از کوکب عطارد و تیر چرخ را گویند -
تیر تہاج - تیرے کہ خمیر نان را بآن تنک سازند -
تیر فلک - بمعنی تیر چرخ ست کہ کوکب عطارد باشد -
تیر قرعہ - دو تیرست کہ بدان فال گیرند -
تیرگر - سازندۂ تیر را گویند - مع -
تیرماہ - نام ماہ چہارم از سال اہلے شمسی ست کہ بودن آفتاب در برج سرطان باشد -
تیرنان - قسمے ست از چوبے - مع -
تیرہ خاکدان - کنایہ از دنیاست -
تیرہ شدن آب اختران - کنایہ از رفتن آب و طراوت و روشنی اختران باشد -
تیرہ کامل - کنایہ از ماہ ہست کہ قمر باشد -

تیغ بیجادہ گون - کنایہ از تیغ خون آلودہ باشد -
تیغدار - نگہدارندہ ودارندۂ تیغ باشد و بمعنی تابدار و روشن ہم ہست -
تیغ دودستی - تیغے و شمشیرے را گویند دراز کہ بقدر دو دست باشد یعنی دو ذراع و کنایہ از بسیار چیزے گرفتن از مردم و دادن بمردم ہم ہست -
تیلماچی - بروزن شیر حاجی مترجم را گویند یعنی شخصے کہ عبارت زبانے را بزبان دیگر بیان کند و آنرا بتازی ترجمان گویند و کارگزار را نیز گویند -
تیمز و تیموز - با اول مفتوح ثانی زدہ و میم مضموم در ہر دو لغت بزبان مغلی آہن را گویند - جی -
تیناب - بروزن سیماب آنچہ در خواب دیدہ شود و بعربے رویا خوانند -
تین احمر - انجیر دشتی را گویند - تن -

ثاء مثلثہ

ثا - یعیش من کل شئ یعنے زندگانی کند ہر چیز و بحساب ابجد پانصد عدد -
ثاقب - سینکے بسند فرہنگ شعوری مے گوید کہ گدا و سائل را گویند -
ثریا - چند ستارہ کہ یکجا جمع شدہ اند و آنرا پروین نیز گویند و کنایہ از گوہر آبدار و دندان محبوب ہم ہست - جی -
ثنایا - دو دندان پیشین را گویند -
ثیموم - نام نباتیست شبیہ بگندم کہ بدفع سفیدی چشم بکار آید و آنرا ثمام بالضم نیز گویند - قس - تن -

جیم تازی

ج - حرفیست از حروف تہجی و بحساب ابجد سہ عدد -
جاجرم - نام شہریست معروف -
جادو خیالی - یعنے خیال جادوانہ و ساحرانہ -
جاروب از مژگان کردن - معروف و کنایہ از مراقبہ

وسجدہ کردن ہم ہست۔

جاگرم کردن ۔ کنایہ از دو چیز ست اول کنایہ از جاے قرار گرفتن باشد دوم کنایہ از بمراقبہ رفتن بود ۔ جی ۔

جاماسف ۔ ہمان جاماس ست کہ حکیمے باشد مشہور ۔

جام بورک ۔ کنایہ از کاسۂ آش بغرا ست ۔

جام جہان نما ۔ جام جسم را گویند ۔

جام زیبقی ۔ کنایہ از پیالۂ بلور باشد و پیالۂ نقرہ را نیز گویند

جام سیم ۔ یعنی جام نقرہ و کنایہ از زنخدان معشوق ہم ہست

جام شیر ۔ کنایہ از پستان است و کنایہ از نیستان ہم ہست

جام گوہری ۔ پیالۂ بلور و لعل و کنایہ از لب معشوق باشد ۔

جام گیتی نما ۔ یعنی جام جہان نماست کہ جام جم باشد ۔

جام ملک شرق ۔ کنایہ از قرص آفتاب و پیالۂ پادشاہ مشرق ۔

جاموتلہ ۔ بمعنے گوبندہ آمدہ ۔ جی ۔

جان افزا ۔ آنکہ ممد حیات باشد ہمچو آب حیات و امثال آن

جانان ۔ محبوب و معشوق و مطلوب را گویند ۔

جانا ور و جانور ۔ یعنی جاندار باشد و بیشتر پرندگان را گویند و کنایہ از مردم بے عقل ہم ہست ۔

جان بخش ۔ بخشندۂ جان و امر بجان بخشی و جان بنصیب باشد

جان برمیان ۔ یعنی مستعد ساختہ و مردہ انگاشتن باشد

جان تو و جان او ۔ ازین کلام اظہار اتحاد و یگانگی مراد است

جان تو و جان من و جان شما و جان من و جان من و جان شما ۔ این عبارتیست کہ ہرگاہ کسے را یا چیزے را بہ کسے سپارد و سفارش نماید کہ این را عزیز دارد و نیک محافظتش کن ازین عبارات مذکورہ بگوید ۔ جی ۔

جان جماش ۔ کنایہ از شراب انگوری باشد ۔

جان صبا ۔ یعنے خاصیت صبا ۔

جان عالم ۔ کنایہ از حضرت رسالت صلوٰۃ اللہ علیہ است

جانور ۔ ترجمۂ حیوان است ۔

جاودان سرائے ۔ کنایہ از بہشت و عالم اخری باشد ۔

جاویزن ۔ چیزیست کہ درمیان زہرۂ گاو بہم میرسد ۔

جاہ ۔ بروزن ماہ بمعنی منزلت باشد و کنایہ از دنیا ہم ہست

جبروت ۔ بفتحتین بزرگی و عظمت و تکبر کردن و نیز عالم بالقو را گویند و در اصطلاح سالکان جبروت مرتبۂ وحدت را گویند کہ حقیقت محمدیست و تعلق بمرتبۂ صفات دارد ۔ کت ۔

جدجد ۔ کرمکیست سیاہ کہ شبہا مانند ملخ فریاد کند ۔

جدومند ۔ بمعنے مفارق باشد ۔

جراد ۔ بمعنے ملخ ست ۔ مع ۔

جرثوم ۔ اصیل را گویند ۔ جی ۔

جرجیس ۔ نام پیغمبرے ست علیہ السلام ۔ جی ۔

جرخست ۔ بروزن بدست چرخ انگور مالی باشد و باجیم فارسی ہم گفتہ اند ۔

جرسدار ۔ قاصد و شاطر را گویند ۔

جرغان ۔ طمغا و طغراے آتش پرستان و مغان باشد ۔ جی ۔

جرم صبح ۔ کنایہ از آفتاب و روشنائی صبح و روشنی روز باشد

جزجز ۔ بکسر جیم اول و فتح جیم دوم صداے دیگ را گویند بہنگام گوشت یا دنبہ بریان کردن و امثال آن ۔

جعد زنخمہ ۔ کنایہ از جعد مکلف و جعد چار شاخ باشد ۔

جعد سادہ ۔ کنایہ از جعد غیر مکلف و جمع شدہ ۔

جعفر آباد ۔ نام موضعے ست نزدیک بشیراز ۔

جفتہ زدن ۔ معروف ست و لشتی زدن اسپ را نیز گویند یعنے نگذارد کہ کسے بر کفل او سوار شود ۔

جکتیہ پشتن ۔ بادل مفتوح بثانی زدہ و تاے فوقانی مکسور و یاے تحتانی معروف و باے عجمی مضموم و واو معروف و نون مکسور بسین زدہ و تاے فوقانی مفتوح بروزن منزل رسیدن بمعنی نوشتن باشد ۔ جی ۔

جگرتاب ۔ تفتہ و تفسیدہ جگر باشد ۔

جگر تشنه - بمعنی تشنه جگرست که کنایه از مشتاق و صاحب شوق باشد -

جگر گرم - جگر عاشق و جگر مردم مدقوق و جگر تفیده و سوخته -

جگر گل - یعنی شکم زمین و کنایه از قبر و لحد هم هست -

جلاانک - نوعے از بازی باشد که کوزه گردانک ست و بعضے گویند گوے گردانگ ست که خنفسا باشد -

جلباف شنگرف - کنایه از لاله و گلهاے سرخ باشد -

جلغوزهٔ هندی - میوه ایست جنگلی و تخم پیاز را هم میگویند -

جماشان گل - کنایه از گل چینان باشد -

جمالوگ - نام مردے بوده دزد و راهزن -

جنایت ستان - خراج ستان و جزیه گیرنده را گویند -

جنبنده - حیوانات را گویند مطلقاً -

جندوق - نام دارویست - جی -

جنطین - بمعنی جنطی ست که پادشاهے بود از یونان -

جنطیانا و جنطیانه - دوائیست مشهور و منسوب به جنطی پادشاه یونان -

جنوب - طرفیست از اطراف سته مقابل شمال مسب

جوان - بفتح اول بروزن روان معروف است که نقیض پیر باشد -

جوان خوش شکل - معروف است و کنایه از برنج طعام هم هست -

جوانه - بمعنے جوان و جوانی هم هست -

جو برهنه - نوعے از جو باشد که پوست ندارد -

جو ترش - نوعے از جو باشد که پوست ندارد -

جو جگاه - جنگ گاه باشد - جی -

جوز بوا - همان جوز بویاست که بهندی جاپهل گویند -

جوز بویه - همان جوز بویاست که جاپهل باشد -

جوز مغز - مغز گردگان باشد و کنایه از چیزے که آن سخت باشد -

جوزه لوا - غلیواج را گویند که زغن هست -

جوغن - بروزن روزن سلاوهٔ سنگے را گویند -

جو فروش گندم نما - شخصے که محیل و دغاباز و بے دیانت باشد

جونک - بضم اول و سکون نون منقار مرغان را گویند -

جوهر جان - بمعنی اصل جان ست که عین ثابته باشد آنچه باری تعالیٰ مرتبهٔ اول آفرید -

جوهر زمانه - اصل روزگار را گویند -

جوهر علوی - آسمان را گویند و روح را هم مے گویند باعتقاد کسانیکه روح را جوهر میدانند و آتش را نیز گفته اند -

جوهر فرد - آنست که جزو لایتجزیٰ باشد -

جوهریانی - معروف ست و طائفهٔ هم هست که ایشان خداے تعالیٰ را جوهر میدانند -

جویا - بثانی مجهول جوینده و تفحص کننده باشد و نام پهلوانے کر رستم او را کشت -

جوینه - آنچه از جو پزند و بعربی کردان خوانند -

جوئیدن - بمعنی جستن و طلب کردن باشد -

جهان آب و گل - کنایه از قالب آدمی زاد ست و عالم و دنیا را نیز گویند -

جهاندار - کنایه از پادشاه نگاه دارندهٔ جهان باشد -

جهان داشتن - معروف ست و کنایه از مال و اسباب و سامان داشتن باشد -

جهان سالار - کنایه از پادشاه هست -

جهان قدیم - کنایه از ازل و ابد هست -

جهان کی - بفتح کاف یعنی پادشاهان جهان و پهلوان

جهانیان - مردم دنیا را گویند -

جهنچه - نوعے از کفش و پاے افزار باشد -

جهیدن - بمعنی جستن و تند و تیز براه رفتن باشد -

جیب افق - کنارهٔ آسمان را گویند -

جیپال - نام پادشاه لاهور بوده گویند بعهد ۱۱ و بهم سانیده

ونام داروئے ہم ہست۔

جیحون۔ نام دریائے ست۔

جیغہ۔ چیزیست از زر کہ بر سر دستار گذارند وآن را کلگی و کلغی گویند۔ مع۔

جیلان۔ معرب گیلان ست وکتخدا را ہم مے گویند۔

جیم فارسی

چابکدست۔ کنایہ از شتاب کار وسرعت نمایندہ باشد۔

چاپہ۔ بباے فارسی قالب چوبی کہ بدان نقش وجز آن کنند واین در اصل لغت ہندیست بجیم مخلوط الہا کہ چھاپہ باشد۔ ہم۔

چادر۔ بمعنی وطاو در ترکی بمعنی خیمہ۔ ہم

چادر احرام۔ کنایہ از برف ست۔ جی۔

چادر اجساد۔ کنایہ از عناصر اربعہ ہست۔ جی۔

چادر قلندری۔ نوعے از خیمہ۔ ہم

چادر یزدی۔ نوعے از چادر سفید مخصوص زنان یزد کہ در وقت بیرون شدن از خانہ بسر کشند۔ ہم۔

چار آخشیج۔ چار عنصر را گویند۔

چار ارکان۔ عناصر اربعہ ہست۔ جی۔

چار اسباب۔ کنایہ از جاذبہ وماسکہ وہاضمہ ودافعہ باشد وعناصر اربعہ را نیز گویند۔

چار پا۔ چہار پارچۂ چوب باشد کہ بر دستہا گیرند وبصدا آورند وبدان صدا رقص کنند۔

چار بالش ارکان۔ کنایہ از چار طبع ہست کہ حرارت وبرودت ویبوست ورطوبت باشد۔

چار برد۔ نام شہرے در مدینہ الیست۔

چار بردی۔ منسوب بہ چار برد وشارح شافیہ۔

چار بندی۔ بمعنی توشہ دان است۔

چار چشم۔ کنایہ از بسیار مشتاق ومنتظر۔ ہم۔

چار حد۔ مشرق ومغرب وشمال وجنوب را گویند۔

چار شانہ۔ کسیکہ قدش کوتاہ وچار شانہ اش گندہ وچاق باشد۔ ہم۔

چارم اصطرلاب۔ کنایہ از آفتاب واقلیم چہارم باشد واصطرلاب ربعی را نیز گویند۔

چارم کتاب۔ قرآن مجید را گویند۔

چاک کردن۔ کنایہ از پارہ کردن وشق نمودن باشد۔

چال پشت۔ ستورے کہ شانہ وکفلش برآمدہ وکمرش فرو رفتہ باشد۔

چاہ بابل۔ چاہیست کہ ہاروت وماروت در وبند اند وکنایہ از چاہ زنخدان ہم ہست۔

چاہ شفوق۔ نام چاہیست از چاہہاے راہ مکہ۔

چاہیدن۔ سرد شدن دندان بخوردن آب سرد یا برف ویخ وتنگ وسرما خوردن۔

چپ انداز۔ معروف ودر مقام حیلہ ہم استعمال کردہ اند۔

چپانی۔ بروزن روانی مردم بے سروپا وکہنہ پوش را گویند وباشدید ثانی ہم آمدہ ہست۔

چپاول۔ تاختن فوجے از لشکر جدا بر سر مخالف از مسافت بعید۔ ہم۔

چپکن۔ بفتح کاف تازی نوعے از پوشش ایران مثل جامہ۔ ہم۔

چپلان۔ سر موزہ را گویند وآن کفشے ست کہ از بالاے موزہ پوشند ودر ماوراء النہر متعارف ست۔

چپو۔ بمعنی تاخت وتاراج۔ مع۔

چتر زدن۔ ورزشے ہست کشتی گیران را کہ برروے دو دست ایستادہ پاہا را بہوا جفت کنند۔ ہم۔

چتلاقوچ۔ در ترکی بمعنی بن کہ حبۃ الخضر ہست۔ می۔

چخماخ۔ بروزن ومعنی چخماق ہست کہ آتش زنہ باشد۔

چراغ آسمان۔ کنایہ از آفتاب وماہتاب ہست۔

چراغ برہ۔ بفتح باے ابجد وراے قرشت پیراغدان را گویند وبعربی مشکوۃ خوانند۔

چراغ جهان و چراغ جهانتاب - کنایه از آفتاب و ماهتاب باشد -
چراغ روز - کنایه از آفتاب عالمتاب است -
چراغ روز پروانه شدن - کنایه از روی آفتاب پوشیده شدن و فرو رفتن آفتاب باشد -
چراغ شب - کنایه از ماهتاب است -
چراغ کش - نوعی معروف که بعمل شنیع شهرت دارد و عمل شنیع را چراغ کشانی گویند - بم -
چراغ کور شدن - کنایه از مردن شخصی باشد که ازو هیچکس نماند -
چرب آخر - کنایه از فراخی عیش و کثرت علف چارپاو
چرب آخری فراخ عیشی -
چرب بالا - هر چیز که آن خوش قد و قامت باشد -
چرب تر - یعنی بهتر و رایج تر -
چرخ اثیر - کنایه از کرهٔ آتش و فلک اول است -
چرخ اخضر - کنایه از فلک اول است -
چرخ اطلس - کنایه از عرش مجید است که فلک نهم باشد -
چرخ اکبر - کنایه از عرش اعظم و فلک الافلاک باشد -
چرخ برین - عرش را گویند که فلک الافلاک است -
چرخ چنبری - کنایه از آسمان است -
چرخ ساز - یعنی سازندهٔ چرخ و او هم هست یعنی ابنائی و بگردان و چرخ مانند و چرخ شکل -
چرخ سداب رنگ - کنایه از آسمان است -
چرخ سنگدل - کنایه از فلک اول و چهارم باشد باعتبار ماه و آفتاب -
چرخ صوفی لباس - کنایه از فلک اول است که فلک قمر باشد - جی -
چرخ کبود - کنایه از آسمان است -
چرخ کبود جامه - کنایه از فلک اول باشد - جی -

چرخ مدور - کنایه از آسمان است -
چرخ مینا - آسمان اول را گویند -
چرخ نهم - فلک الافلاک که عرش مجید است -
چرغنو - ظرفیست شرابخوری و نام سازی هم هست - می -
چرم - بفتح اول و ثانی نام مقامیست از ایران زمین -
چرم گاو - کنایه از تازیانه باشد و آنرا دم گاو و ذنب گاو نیز گویند - جی -
چرون - بفتح اول و ضم ثانی نام شهر هرموز است -
چرمه - بالکسر یعنی موزه ترکی ست - می -
چزور - چیزیکه از دنبه و پیه بعد از گداختن بماند -
چس - بالضم باد یکه بی صدا رها شود - بم -
چسپانده - دو کاغذ باهم ملتصق که بکار مشق آید و در هندوستان آنرا وصلی گویند - بم -
چستی - مقابل سستی و مقابل فراخی هر دو آمده - بم -
چسم - ترجمه معنی باشد -
چش ست - بالکسر بمعنی چیست و از او استاد محقق سیف نامه گرگانی بتغییر چه شتی یعنی چه چیز ست - بم -
چشم اغول - یعنی چشم آغل ست که از گوشهٔ چشم نگاه کردن باشد اکثر از قهر یا غمزه -
چشم بلبل - نوعی از پارچه که بصورت چشم بلبلان بافند و بلبل چشم نیز گویند - بم -
چشم پشت او دیده پشت - اصطلاح مغلان مقعد - بم -
چشم پیش گرفتن - کنایه از چشم پوشیدن باشد و کنایه از خجل شدن هم هست -
چشم داشتن - کنایه از امیدوار بودن و انتظار کشیدن باشد -
چشم روز - کنایه از آفتاب است - بم -
چشم زاغ - بسکون میم کنایه از شخص بیحیا - بم -
چشم زاغ بیش از پریدن - کنایه از کمال صدمه

و انتقال ست که هوشیار و باخبر بودن از جهات سته باشد - جی -

چشم زال - کنایه از عادل باشد -

چشم سماعیل - کنایه از چشم غلطان است -

چشم سیل زن و چشم سیل روان - کنایه از چشم گریان ست

چشم شب پیماے - چشم شب زنده دار را گویند -

چشم گاوانه - کنایه از چشم فراخ ست -

چشمک زدن و دادن - کنایه از اشارت کردن

بچشم بود - بم -

چشم مخمل - چون خواب مخمل اصطلاح مقرریست ازین جهت چشم مخمل نیز صحیح شده - بم -

چشم نرم - کنایه از بسرامرد اهل بے مضائقه است -

چشمهٔ آتش - کنایه از آفتاب ست و کورهٔ آهنگران و نعال آنرا هم مے گویند -

چشمهٔ اخضر - کنایه از آب حیات ست و دهان معشوق و شراب را نیز گویند -

چشمهٔ تیغ - کنایه از آب تیغ است -

چشمهٔ حیوان - آب حیوان است -

چشمهٔ خور - کنایه از آفتاب است -

چشمهٔ خون - کنایه از دل ست که قلب باشد -

چشمهٔ در ماهی - کنایه از بودن آفتاب است در برج حوت -

چشمهٔ قیر - کنایه از شب است که بعربی لیل گویند -

چشمهٔ نوش - کنایه از دو چیز ست اول کنایه از آب حیات باشد دوم کنایه از دهان معشوق بود - جی -

چشمهٔ هفت اختر - کنایه از پروین است که ثریا باشد و آن یکے از منازل قمر ست -

چشیره - نوعے از آش آرد باشد که درون خمیر قیمه پر کنند -

چغزلاوه - جل وزغ را گویند -

چغست فلک - آسمان و خمے آسمان را گویند -

چغر - بتحتین شرابخانه و ظاهرا ترکی است - بم -

چقماچی - طعن و سرزنش ماخذش سنگ بر چقماق زدن است - بم -

چکان - چکنده و چکاننده و امر بچکیدن باشد -

چکندر - بروزن و معنی چغندر ست -

چک و چانه - بواو عطف و دوم نیز جیم فارسے پوچ گوئی - بم -

چلی - آهن پهن سوراخدار که آسیا بدان گردد -

چلیل - نامے است که آنرا چاپک خوانند و در رغن جوشانند

چل چراغ - نوعے از نخلے باشد چوبین یا نقره که چراغان بسیار در آن افروزند و در بعضے رسائل بمعنی نوعے از آتشبازی است - بم -

چل دختران - گنبدیست در ولایت - بم -

چلش - بفتحتین گیاهیست ترش که در آشها پزند - بم -

چل صبح - چهل صباحی را گویند که تخمیر گل آدم کرده شده بود -

چلیپاے فلک - کنایه از شکلیست که از تقاطع خط محور و خط معدل النهار حاصل شود - جی -

چلیدن - بالفتح روان شدن و لائق و سزاوار - بم -

چلیشته خور - بمعنی شخصے که از کسے منتفع شده و بعد از ان بهمین توقع همیشه پیرامون آن شخص گردد - مع -

چمانیدن - بمعنے خرامیدن باشد -

چم ریشتی - بمعنی منقارت یعنی منشاک -

چمدک - بکسر اول و ثالث و سکون ثانی در ترکی بمعنی از انگشتها غضنو گرفتن چنانکه بدرد آید که بهندی چٹکی گویند هی -

چمنده - خرامنده و از روے ناز براه رونده را گویند -

چن - بضم اول مخفف چون ست که ترجمهٔ اذا باشد -

چنبر چرخ - منطقه و دور چرخ و گردش چرخ را گویند - جی -

چنبر کبود - فلک اول را گویند - جی -

چند مرده - چیزیکه چند مرد را سزاوار و کافی باشد و هوا نیز چند کس را نیز گویند -

چنگالی - نان گرم و روغن و شیرینی بهم مالیده شده -
چنگ در نای نهادن - کنایه از دست به گلو گذاشتن و فشردن گلو باشد -
چنگ ربع وش - همان چنگ مشهور که می نوازند و ربع وش جهت آن گویند که شباهتے بربع دائرہ اصطرلاب دارد -
چنگی - شخصے که ساز چنگ نوازد -
چنگیز - بکسر اول و ثالث نام پادشاه مغلان ست و چنگیزه بودن نیز گویند و او شریعتے بنا نهاده بود و توره نام کرده -
چنین - بضم اول مخفف چون این باشد -
چوب - معروف ست و هیزم عصار را نیز گویند -
چوبار برخاستن - کنایه از خیز کردن و جستن باشد -
چوپان - بثانی مجهول شبان گوسفندان و گله بان اسپان باشد و بابای فارسی نیز آمده است - ما - مل -
چوب پاره - ماله برزگران که بدان زمین شیار کرده را هموار سازند -
چو حقه بے دل و بے مغز بودن - کنایه از مرده دل و اہل دل نبودن باشد - جی -
چو حقه بر در بودن - کنایه از مقیم بودن بر در ست - جی -
چو روز - کنایه از ظاهر و آشکارا و روشن باشد - جی -
چو سایه در گل خفتن - کنایه از غلطیدن و مردن باشد -
چوماق - نوعے از سلاح باشد گویند عربیست و فارسیان باجیم فارسی کرده اند -
چو مهره در ششدر بودن - کنایه از عاجز بودن و خلاصی نیافتن باشد -
چونان - چوبے که بدان خمیر نان را پهن سازند -
چون حرف آخرست ز ابجد گه سخن - کنایه از آن است که در فصاحت همچو بلبل است باعتبار آنکه حرف آخر ابجد غین منقوطه است و غین هزار است و هزار اسم بلبل است - جی -
چهار امین - کنایه از خلفاے اربعه ست که ابابکر و عمر و عثمان و علی است رضی الله عنهم و نیز کنایه از مجتهدین اربعه باشد که شافعی و ابو حنیفه و مالک و حنبل باشد - جی -
چهار پنج و چهار پنج حیات - چهار عنصر را گویند -
چهار تکبیر زدن - کنایه از ترک دنیا و مافیها دادن و کنایه از نماز میت گزاردن باشد -
چهار جوهر - کنایه از عناصر اربعه باشد -
چهار جوے - کنایه از جوهاے بهشت است و عناصر را نیز گویند و نام ولایتے است از خراسان -
چهار جوے فطرت - کنایه از چهار عنصر است -
چهار خانه - بمعنی شکنبه است - مع -
چهار دری - معروف ست و کنایه از دنیا هم هست -
چهار شنبه - کنایه از عطارد باشد -
چهار طاق فگن - کنایه از فراش است -
چهار طوفان - کنایه از چهار عنصر و چهار طبع باشد -
چهار علم - کنایه از چهار یار ست که ابابکر و عمر و عثمان و علی رضی الله عنهم باشد و کنایه از عناصر اربعه هم هست -
چهار گوهر - عناصر اربعه را گویند -
چهار لنگر - کنایه از چهار دست و پاے حیوانات باشد -
چهار مادر - کنایه از چهار عنصر است -
چهار میخ - کنایه از چهار عنصر و عمل لواطه است -
چهار و هفت - کنایه از چهار عنصر و هفت کوکب باشد -
چه در سر دارد - یعنے چه خیال دارد -
چهره آتش نما - برافروختگی و سرخی روے را گویند بهنگام مستی و غضب -
چهره پرواز جهان - کنایه از آفتاب جهانتاب است -
چهره جو تاج خسروان - کنایه از چهره زر دست -
چهره زر اندود کردن - کنایه از زرد شدن باشد -
چه کشید - یعنے بچه کار خواهد آمد -
چیدن - دانه از زمین برداشتن و انتخاب کردن و

بربالاے ہم گذاشتن وبساط گسترانیدن باشد۔

چپر چنگ۔ چرمینہ راگویند وآن آلتے باشد باندام آلت تناسل کہ از چرم ساختہ باشند۔

چپر گی۔ بمعنی دلاوری وشجاعت باشد۔

چپیز۔ موجود وگرانمایہ۔ چنانچہ ناچیز معدوم وفرومایہ۔ ہم۔ ودر محاورہ بمعنی طعام باشد۔ مع۔

چپیزک۔ مصغر چیز وخارپشت را نیز گویند۔

حاء مہملہ

حاد۔ الرجل الصالح یعنے مرد نیکوکار بروزن بلند آواز ودر حساب جمل ہشت باشد۔

حاتم۔ بتاے مکسور مشہور و استعمال فارسیان بفتح فوقانی نام جوانمرد معروف پسر عبداللہ بن سعد طائی۔ ہم۔

حاجب۔ بکسر جیم پردہ دار۔ ہم۔

حارم۔ بلدہ ایست کوچک مشتمل بر قلعہ ودرختہا وچشمہا ونہر کوچک وابن سعید گوید آن حصنے ست کثیر الارزاق وما بین آن وانطاکیہ یک منزل راہ است۔ فا۔

حاضری۔ مرادف ماحضر وآن عبارت بود از طعامے کہ در اول روز خورند تا ماسیر نشدے خورند۔ ہم۔

حال کردن۔ وجد کردن۔ ہم۔

حامل اسفار۔ کنایہ از خرست کہ حمار باشد وعالم قاری جاہل را نیز گویند۔

حانی۔ مدینہ ایست مشہور در دیار بکر کہ در ان مدینہ معدن آہن ست ودر تمام بلاد از انجا آہن مے برند۔ یت۔

حباب۔ بالضم وبالفتح گنبد آب۔ ہم۔

حباری۔ نام پرندہ ایست وآنرا اجرز نیز گویند۔ می۔

حجاب کحلی۔ کنایہ از آسمان ست وابر سیاہ وغبار باشد۔

حجامت۔ بالکسر خون کشادن۔ ہم۔

حجت محکم۔ آلہ مصنوعی کہ زنان حلقہ برخود فرو کنند۔ ہم۔

حجب۔ بوزن عجب گل را گویند کہ بعربی ورد خوانند۔

حجلہ۔ بالتحریک پردہ کہ براے عروس مرتب سازند وفارسیان بسکون استعمال کنند وآنرا حجلۂ دامادی نیز خوانند۔ ہم۔

حدیث۔ خبر۔ ہم۔

حدیدہ۔ بہر دو دال افزاریست زرگران را کہ بسیار سوراخ دارد وتار سیم ازان کشند۔ ہم۔

حذر۔ بروزن کبر پرہیز کردن وترسیدن وبکسر اول نیز آمدہ۔ ہم۔

حرارت۔ بروزن صدارت گرمی۔ ہم۔

حرارت نشستن۔ دور شدن حرارت۔ ہم۔

حرامزادہ۔ این لفظ حسب الشرع دشنام ست ودر عرف شریر وفتنہ انگیز را گویند چنانکہ در ہندی مستعمل است۔ بلم۔

حرام مغز۔ مغز درون استخوان پشت را گویند۔

حرامی۔ دزد وراہزن وحرامزادہ وولد الحرام ست۔

حرفہ۔ بالکسر کسب وپیشہ۔ ہم۔

حرقت۔ بالضم سوزش۔ مب۔

حرکت۔ بروزن عظمت جنبش۔ ہم۔

حروف موقوف۔ آنچہ در وے حرکت ظاہر نہ کنند لیکن در وزن گیرند برخلاف مسروق۔

حریر سینہ۔ یعنے نرم سینہ۔

حریف گلوبر۔ کنایہ از دنیا وفلک وروزگارست وفردوس وتکبر را نیز گویند۔ جی۔

حساب۔ بالکسر وبالضم شمردن وشمار وبمعنی معاملہ مجاز۔ ہم۔

حساب جمل۔ حساب ابجد را گویند۔

حسبان۔ بلدہ ایست کوچک مشتمل بر درختہا وباغہا وریاحینہا وزراعتہا وآن تختگاہ وبلقاست۔ فا۔

حسد۔ بالفتح کینہ وبدخوئی۔ ہم۔

حسد آرا۔ بدخواہ را گویند۔

حسرت۔ بالفتح دریغ وپشیمانی۔ ہم۔

حسن میمندی۔ وزیر سلطان محمود سبکتگین۔

حشر - بالفتح برانگیختن و بمعنی محشور مجاز ست - بم -
حشرگائی - زنے کہ چند کس جمع شدہ او را بگایند معنی ترکیبی آن گائیدۂ لواحق و توابع - بم -
حشم - بالتحریک چاکران و خدمتگاران کہ برائے صاحب خود غضب نمایند و با حریف جنگ کنند - بم -
حصار برین - فلک را گویند عموماً و فلک الافلاک را خصوصاً -
حصار ترکش - کنایہ از قلعۂ جزیرہ در بند ملاخہ ہست کہ بہر موز اشتہار دارد و نیز عبارت از تیردان ست و آن را قندیل نیز گویند - جی -
حصار شادمان - نام شہریست از ولایت ماوراء النہر -
حضرت - درگاہ و نزدیکی و حضور و اضافۂ آن بچیزے از جہت تعظیم بود - بم -
حطین - قریہ ایست مابین طبریہ و عکا و از ان تا طبریہ دو فرسخ راہ ہست و نزدیک آن قریہ ایست حبارہ کہ قبر شعیب در انجا است - بیت -
حفظ الغیب - کنایہ از پاس خاطر غائب داشتن است -
حق - بالفتح و تشدید و فارسیان بہ تخفیف نیز استعمال کنند بمعنی راست و درست و نامے از نامہائے خدا و حصہ و نصیب - بم -
حق القدم - انچہ بمہمان یا قاصد و مانند آن دہند - بم -
حق طراز - یعنی حق نگار کہ پیدا کنندۂ حق باشد -
حقہ - مرادف قطی گویند حقۂ لعل و حقۂ گوہر و حقۂ معجون و حقۂ مشک و در ہند قلیان را گویند - بم -
حقہائے مینا فام - کنایہ از افلاک باشد -
حقۂ کاوس - نام پردہ ایست از پردہائے موسیقی کہ بار بد مطرب وضع نمودہ -
حک - بالفتح تراشیدن و دور کردن و این مجاز ست - بم -
حکم - بالضم فرمودن و فرمان و حکم کردن بر چیزے عام است از انکہ بزبان بود یا بدست پس نوشتن بقلم و کشتن بہ تیغ نیز از احکام باشد - بم -
حکم انداز - قادر انداز - بم -
حکم بیاضی - علامی فہامی در آئین اکبری نوشتہ کہ چون برخے احکام سلطنت در رنگ برلنی تا بدار جہت تعجیل و خفائے راز منشور مقدس تنہا بہ نگین شاہی پیرایہ گیرد و از دفاتر نگذرد آنرا حکم بیاضی گویند انتہی در وقت عرش آشیانے حکم بیاضی معتبر تر از احکام دفتری بودہ و در عہد اخلاف آن جناب کم رتبہ شد و رسید کش بہ نگین شاہی ہم نماندہ بمہر امرا شد لیکن از دفتر نگذرد و ازین جہت کم اعتبار ست - بم -
حلاجی کردن - کنایہ از حرفہائے درشت گفتن خواہ بکنایہ و خواہ صریح و از قبیل موشگافی و دقت ہم ہست - بم -
حلالی - بمعنی تازہ باشد و بعربی طری خوانند و حلال زادہ و حلیت و ابراء ذمہ را گویند -
حلب - بلدہ ایست بزرگ و قدیم و در انجا قلعہ ایست مرتفع و مستحکم و مقام ابراہیم خلیل در انجاست و مابین آن و قنسرین دوازدہ میل راہ ہست - فا -
حلق - بالفتح گلو - بم -
حلقہ - معروف یعنی ہر چیز مدور بشکل دائرہ و ایضاً پایۂ گردون کہ در عرف ہند پہیہ خوانند - بم -
حلقۂ بینی - آنست کہ زنان حلقۂ طلا باو دوانۂ مروارید و در میان آن یاقوت در بینی اندازند و آن را در ہندی نتھ خوانند - بم -
حلقۂ دست آبند - کنایہ از افق ہست و کنایہ از زمین ہم ہست -
حلقہ زن - طالب فتح باب را گویند و معلم را نیز میگویند -
حلقۂ سفرہ - حلقہائے را گویند کہ بر دور سفرۂ چرمین دوزند -
حلقہ نوش - کنایہ از لب و دہان است -
حلم - بالکسر بردباری و وقار - بم -
حلوا - چیزے کہ از شیرینی ساختہ باشند - بم -

حلۂ آدم - کنایہ از رنگ سبز است -

حلہ گر خاک - رویانندۂ سبزہ را گویند -

حلی آب - آن نقوش را گویند کہ از وزیدن باد بر آب پدید آمد

حلی بند آب - یعنی آرایندۂ زمین بسبزہ و آفرینندہ مرواں از قطرۂ آب -

حماۃ - مدینہ ایست قدیم کہ حال آن در کتب اسرائیلیین مذکور است و آن مدینہ پاکیزہ تر از بلاد ہاے شام است و نہر عاصی آنرا احاطہ کردہ است از طرف شرق و شمال و در انجا قلعہ ایست مشتمل بر بناہاے خوب - قا -

حمام - بالتشدید گرمابہ و فارسیان بہ تخفیف استعمال نمایند - ہم

حمائل فلک - کنایہ از میل فلک است و آن شمالی و جنوبی مے باشد -

حنی - ہمان حناست کہ بر دست و پاے مے بندند -

حنابندان و حنابندی - جشنے باشد کہ در کتخدائیہا ہنگام حنا بستن عروس کنند و در ہندی مہندی خوانند - ہم -

حنجرۂ غلطان - خوانندۂ خوش خوان - ہم -

حوادث خفت - یعنی حوادث معدوم شد -

حوالت و حوالہ - سپردن - ہم -

حوالہ گاہ - مقام تفرج کہ گرد بگرد شہر باشد -

حوالی - بہ فتح لام گرد اگرد چیزے - ہم -

حوت گردون - برج حوت را گویند کہ برج دوازدہم است

حوران - بالفتح ناحیہ ایست وسیع از اعمال دمشق -

حولہ - بالضم نام دو ناحیہ ایست در شام کہ یکے از انہا از اعمال حمص مابین حمص و طرابلس است و دیگر ناحیہ ایست مابین بانیاس و صور از اعمال دمشق مشتمل بر قریہ ہا - یت -

حویت - بہ فتح اول و یاے مجہول گلیمے را گویند کہ بجہکوہان شتر باشد -

حیا - شرم و نقی آن بلفظ بے کنند - ہم -

حیات - زیستن و زندگانی مقابل ممات جاودانی - ہم -

حیض سفید - کنایہ از منی - ہم -

حیوان - بالتحریک زندہ بودن و زندگانی و بمعنی جاندار مجاز است و فارسیان ہر دو معنی بیشتر بسکون استعمال نمایند - ہم

خاء معجمہ

خا - شتر است یعنی موے سرین و بحساب ابجد شش صد باشد

خابور - نام نہریست بزرگ کہ از چشمہ خارج شدہ است و بطرف فرات می ریزد و خابور نام نہر دیگر است از اعمال موصل بطرف شرقی دجلہ و در انجا قریہ ہاے وسیع ست و بعضے گویند کہ آن نہر از ارمینہ خارج شدہ در دجلہ مے ریزد - یت -

خاتم - بہ فتح فوقانی و کسر آن انگشتر کہ در دست کنند و فصحاے عجم بہ فتح استعمال نمایند نہ بکسر - ہم -

خاتم بند - آنکہ بر استخوان فیل و شتران و جز آن گلہا و تصویرات کندہ کنند و این را خاتم بندی و خاتم بستن نیز گویند - ہم -

خاتم جم - انگشتری سلیمان علیہ السلام است و کنایہ از جگر ہم ہست -

خاتین - خواہر باشد و آنرا اخواتن و خاتن نیز خوانند - جی -

خاتون آباد - نام محلہ در صفاہان کہ خاتون نام زنے بانی آن بود - ہم -

خاتون خرگہ سنجاب - کنایہ از آفتاب و ماہ است -

خاتون طیاب - کنایہ از مکہ معظمہ است -

خاتون عنب - کنایہ از شراب انگوری - جی -

خادم خانقاہ باد - کنایہ از آفتاب عالمتاب است و ستارۂ مشتری را نیز گویند - جی -

خادم سپہر - کنایہ از کوکب زحل ست -

خار دلوکش - قلابیکہ بدان دلو از چاہ بیرون آرند -

خار سپہر - کنایہ از حادثہ باشد -

خار سپید - خاریست کہ آنرا بادآورد خوانند و نام دوائے ہم ہست -

خار مغیلان - خار درخت مغیلان است -

خار و ترنج - کنایہ از رنج و راحت است چنانچہ گویند کہ معلوم نیست کہ فردا از خار و ترنج کدام یکے در پیش آید - جی -

خار و خرما - کنایہ از تنگی و فراخی و شدت و فرج و غم و شادی و عسر و یسر و امثال آنہاست -

خاصہ - طعام خاص امراو سلاطین و نوعے از قماشہائے معروف کہ در ہندوستان باشد - بم -

خاصیت - طبیعت و خوے - بم -

خاطر - انچہ در دل گذرد و بمعنی دل مجاز ہست - بم -

خاطر فریب - کنایہ از صاحب جمال و مقال ست کہ بوسیلۂ حسن صباحت و ملاحت و بذریعۂ رزانت تقریر و عذوبت بیان بسیار نزدیک بدل باشد - جی -

خاقان - ہر کہ پادشاہ چین و ختا و ترکستان باشد -

خاک باخون سرشتن - کنایہ از قتل عام شدن و حادثہ و واقعۂ عظیم روے دادن باشد - جی -

خاک بیزی - کنایہ از سفر و مسافرت باشد -

خاک خفت - بمعنی خاک بوس ست -

خاک دامنگیر - گلے کہ پاے رونده دران بند شود و چون خشک شود سخت گردد - بم -

خاک در بودن - کنایہ از مقیم شدن در جائے باشد -

خاک دلان - اے تیره دلان چہ رنگ خاک اوکن ست و این کنایہ از دل کافران و جاہلان و فاسقان و فاجران و مفسدان باشد -

خار دیوار خوردن - کنایہ از قناعت کردن باشد -

خاکساری - افتادگی و نامرادی و خواری و بے اعتباری باشد -

خاک سان - کنایہ از خوار و زار و ذلیل شدن و معدوم گردیدن باشد -

خاک شفا - کنایہ از خاک کربلاے معلی باشد - بم -

خاک ضعیف - کنایہ از انسان و بشر ہست -

خاک و باد - معروفست و کنایہ از بنده و مطیع و قاصد و پیک ہم ہست -

خال نان - تخمے کہ برروے نان باشد و سوختگیہاے آتش کہ برروے نان بہم رسد -

خالہاے شنگرفی - کنایہ از قطرات اشک خونی باشد برروے رخسار -

خامادن - بمعنی خامالاون ست و آن دواے باشد -

خام رونیہ - پوستے کہ بر نقاره کشند -

خامش - مخفف خاموش و خامشی مختصر خاموشی باشد -

خام نوش - شخصے کہ پیوستہ شراب نارسیده خورد -

خاموش و خامش کردن و شدن - بمعنے سکوت ورزیدن باشد - بم -

خامۂ ازل - کنایہ از قلم تقدیر باشد - جی -

خانخانان - خاقان را گویند کہ پادشاه چین و ترکستان ست و در مملکت ہند بسند فرہنگ شعوری بمعنی وزیر اعظم است -

خاندان و خانواده - باظہار نون دوده و تبار - بم -

خانسامان - باظہار نون از عالم خاندان و مے تواند کہ ترکیب اضافی باشد بمعنی صاحب سامان بر قیاس میر سامان کہ محاورۂ بعض فارسی دانان ہندوستان ست و در ایران ناظر خوانندش و نیز کنایہ از صاحب ثروت - بم -

خانقاه - بہ فتح نون مکان بودن درویشان معرب خانگاه از عالم مجلس گاه و منزل گاه - بم -

خانقہ - مخفف خانقاه کہ عبادتخانۂ درویشان باشد -

خانگہ - مخفف خانگاه ہست کہ عبادتخانۂ درویشان باشد -

خانواده - خیل خانہ و دودمان و خاندان باشد -

خانۂ پست - بہ فتح باے فارسی کنایہ از دنیا و عالم ہست -

خانۂ ترازو - کنایہ از برج میزان ہست -

خانہ جنگ - آنکہ بر سہل چیزہا با مردم پرخاش کند - بم -

خانہ خدا - خداوند و صاحب خانہ را گویند و بمعنی عبادتگاه

نیز آمده است۔

خانه داماد ـ دامادیکه بخانهٔ عم و پدر زنش مقیم باشد ـ بم ـ

خانه دان ـ نجیل خانه و دودمان راگویند ـ

خانه زاد ـ بنده زاد ـ بم ـ

خانه فروشان ـ پاکبازان و مجردان و خراباتیان و ناخلفان باشند ـ

خانه مرغ ـ آشیان پرنده راگویند ـ

خانهٔ نه در ـ کنایه از دنیا و روزگار است باعتبار نه فلک وکنایه از قالب آدمی هم هست باعتبار هفت سوراخ بالا و دو سوراخ سفلی ـ

خاور خدای ـ بمعنی خداوند و پادشاه خاور زمین چنانکه پسر فریدون را میگفتند ـ

خاوری ـ منسوب بخاور وکنایه از آفتاب عالمتابست ـ

خایهٔ زر و خایهٔ زرین ـ کنایه از آفتاب عالمتابست ـ جی ـ

خایهٔ غلامان ـ قسمی از انگور ـ بم ـ

خایهٔ مرغ ـ بیضهٔ مرغ راگویند ـ

خباد ـ باحرکت مجهول چوبے باشد بلند که جاروب بدان بندند و دیوار و سقف پاک کنند ـ

خباز ـ نان پز ـ بم ـ

خبر گرفتن ـ کنایه از استفسار حال کردن ـ بم ـ

ختاک ـ خرخے و خور اکے که آدم حاکم راجی و هند رعایا هر روز یک کس علی السویه ـ مع ـ

ختن ـ ولایتے است مشک خیز از ترکستان زمین و حسن جسنان خوب در انجا بهمرسند ـ

خجالت و خجلت ـ بالتحریک شرم و حیا و فارسیان بسکون خوانند ـ بم ـ

خد ـ بفتح اول و ثانی مخفف خسیار ه و روئے راگویند و درعربی زمین شگافتن را ـ

خدا برد ـ بمعنی کجا میروی ـ بم ـ

خدا جواب دهد ـ کلمهٔ نفرین است چون کسی بحث کج آغاز د گویند ما از عهدهٔ جواب تو بر نمی آئیم خدا جواب دهد یعنی از عهدهٔ جواب تو بر آید ـ بم ـ

خدا خدا کردن و خدا داشتن ـ پناه بخدا بردن ـ بم ـ

خدا ے پرتو ـ در مورد قسم گویند مثل تو و خدا ـ بم ـ

خدایگانی ـ مرکب است از خدایگان که بمعنی خداوند و صاحب بزرگست و یاے متکلم ـ مع ـ

خدمتگر ـ مخفف خدمتگار است که خدمت کننده باشد ـ

خرابه ـ بفتح اول بمعنی ویرانه و بضم اول آبے که از استخر و تالاب تراوش کند و جوئے که از استخر بجهت زراعت کنند و باین معنی خورابه بواو معدوله هم آمده است ـ

خراج مصر ـ کنایه از قند و شکر و نبات است و عبارت از بوسه هم هست ـ

خراسانی ـ منسوب بخراسان باشد وکنایه از آفتابست ـ

خرامان ـ باناز و تکبر رونده و بعربی متبختر خوانند ـ

خرپی ـ پے پا راگویند که متصل پاشنه است ـ

خرجی ـ قدرے از مال که اخراجات ضروری راه بران موقوف باشد ـ بم ـ

خرجین ـ بالضم و جیم تازی تحتانی رسیده چیزے باشد از پلاس که زاد و رخت دران نهاده بار کنند ـ بم ـ

خرچنگ فلک ـ کنایه از برج سرطان است که برج چهارم باشد ـ

خرد در خبط بودن ـ کنایه از نقص در عقل بهم رسیدن و بیهوش شدن عقل است ـ

خرگاه ـ بسکون دال خیمهٔ کوچکے که درون خیمهٔ بزرگ برپاکنند ـ

خردهٔ الماس ـ ریزهٔ الماس باشد ـ

خرده بین ـ باریک بین و عجیب بین راگویند ـ

خرس ـ بکسر اول نام جانوریست صحرائی و درنده وکنایه

ازمردم تاتار شنیدہ و جیم ہم ہست۔

خرطوم - یعنی فیل - ہم۔

خرعیسی - خر الاغی بود کہ عیسی علیہ السلام در وقت مسافرت انجیل را بران بار میکرد۔

خرقہ - جامہ را گویند و پارچہ را نیز گفتہ اند و در اصطلاح بمعنی جبہ مخصوص درویشان است۔

خرگاہ سبز پشت - کنایہ از فلک باشد - جی۔

خرگاہ گاو پشت - کنایہ از آسمان باشد۔

خرگورہ - بضم کاف فارسی گورخر را گویند کہ خر دشتی است۔

خرگہ ازرق - کنایہ از آسمان است - جی۔

خرگہ قمر - مخفف خرگاہ قمر است کہ ہالہ باشد۔

خرماے ہندی - میوہ ایست ترش کہ آنرا تمر ہندی مے گویند۔

خرمگس - مگس بزرگ را گویند مطلقاً و مگس سبزی ہم ہست کہ چون بر گوشت و زخم نشیند کرم دران افتد۔

خرمن قمر - کنایہ از ہالہ دور ماہ باشد۔

خرمن مہ خوشۂ پروین شدہ - یعنی عرق بر خط رخسارش نشستہ۔

خروار تنگ - بار و اجناس کہ خر الاغ توان برداشت و اصل ہمست و بار شتر و اسپ را نیز گویند و صد من غلہ و امثال آنرا ہم میگویند۔

خروس و خروج - ترجمہ دیک - ہم۔

خروشیدن - فریاد کردن با گریہ و زاری باشد۔

خراخر - بفتح ہر دو خاے نقطہ دار بمعنی خرندہ و خرندہ است ہمچو دوادو و دروارو۔

خزان علم شدن - کنایہ از آمدن خزان باشد۔

خزانۂ حمام - جائے از حمام کہ آب گرم دران میباشد - ہم۔

خزرہ - بفتح اول و ثانی پاروب کشتیبان باشد۔

خستانہ - بروزن مستانہ خرقہ کہ از کرباس دوزند۔

خسرو اختران - کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔

خسرو خواجہ - پدر شوہر زن را گویند۔

خسرو نشان - آنکہ ہر کرا خواہد بپادشاہی نشاند چنانکہ درو نشان سلطنت باشد۔

خسکدانہ - بفتح اول و ثانی تخم کازیرہ باشد یعنی تخم معصفر۔

خسوف - گرفتن ماہ را گویند - حلم۔

خشت زن - خشت زنندہ و بازوے جنگ کنندہ را گویند۔

خشکانج - شخصے را گویند کہ پوستش بر استخوان چسپیدہ باشد یعنی گوشت بدنش سخت و خشک باشد و ازو بوی عرق آید۔

خشک دست - کنایہ از بخیل باشد - جی۔

خشک سال - قحط سال و بے باران باشد۔

خشک سال آفت - کنایہ از دنیا و روزگار است۔

خشک و تر - ضدین را گویند ہمچو نیک و بد و قلیل و کثیر و امثال آن و بمعنی حاضری و ماحضری ہم گفتہ اند۔

خشم - بروزن چشم قہر و غضب را گویند۔

خشن بارانی - کنایہ از آسمان است و ابر را نیز گفتہ اند۔

خشیشہ - بکسر اول مرغے باشد سفید کہ در ایام بہار در باغہا نشیند۔

خضاب - بالکسر ہر رنگ عموماً و گلگونہ و وسمہ خصوصاً - ہم۔

خضر - بکسر اول و فتح دوم و سکون آن نام پیغمبرے معروف - ہم۔

خط - ہر نوشتہ عموماً و کتابت مکتوب کہ دوستان بدوستان نویسند خصوصاً و این مجاز است - ہم۔

خطا - بالفتح گناہ کردن و فارسیان بمعنی سہو نیز استعمال کنند - ہم۔

خطارہ پشت - خطیکہ درمیان پشت بدرازی باشد۔

خط از خون نوشتن - کنایه از امداد وطلب کردن از کسان بود در روز سخت و مقام بیچارگی - جی -
خط استوا - خطی ہست مفروض بر زمین محاذی معدل النہار که در وسط حقیقی فلک الافلاک ست و آفتاب در خط استوا ہمیشه باعتدال بود و روز و شب در انجا برابر و کم و زیادتی را در انجا دخل نیست - بم -
خط الحلق - خطیکه نویسندگان در مقام الحاق نویسند -
خط باطل - کنایه از خطا و عیب باشد -
خط بجہان کشیدن - کنایه از ترک دنیا دادن باشد
خط بخون بازدادن نوشتن - کنایه از جہت قتل خود آوردن باشد - جی -
خط بر سر کش - یعنی خطا بر من مگیر -
خط بر سر کشیدن - کنایه بعیب وخطا منسوب کردن -
خط بر عالم کشیدن - یعنی فرمان عالم را محو کردن که کنایه از ترک دنیا دادن باشد -
خطبه - بالضم کلامیست که خطیب در ستایش باری تعالی ونعت حبیب او و موعظت خلق بخواند - بم -
خط تیغ - زخم را گویند - بم -
خط حوادث - کنایه از معدوم شدن حوادثات باشد -
خط زبرجد رنگ - خطی که تازه بر رخسار خوبان برآمده باشد
خط کردار - بکسر کاف نامهٔ اعمال و فرمان الٰہی را گویند -
خط محور - خط مشرق و مغرب را گویند و آن خطے باشد موہوم که مذکور شد -
خط مزور - خط فرودینه است که خط ہفتم جام جمشید باشد -
خط مشکین - خط سیاه و خط عارض خوبان مزلف -
خط نسخ - خطیست معروف از اجناس خطوط وصلی که بر روے نقره کشند و باطل سازند -
خط نصف النہار - خط استوا را گویند که ابتداے معموره است -

خفا کردن - فشردن گلو را گویند - مع -
خفرق - بر وزن ابلق لفظیست که فارسیان در محل دشنام استعمال کنند -
خفقان - بالتحریک طپیدن دل وجنبیدن علم و باد و سراب و مانند آن و فارسیان بسکون نیز آورده اند - بم -
خلاشه - چوبے باریک که بدان دندان پاک کنند و اصل آن خلالچه باشد -
خلاط - بلده ایست مشہور بانواع خوبیها و آن قصبهٔ ارمینیهٔ وسطی است وبشدت برودت ضرب المثل است و از عجایب اینست که ده ماه اثری از حیوان و ماہی وغیر آن در انجا نیست و دو ماه باین کثرت میشود که شکار کنند و ذخیره نمایند و بجاها و اطراف دیگر برند - بیت -
خلال کردن - کنایه از دست از طعام باز کشیدن - بم -
خلعت - بالکسر جامهٔ که از تن خود کنده بکسے دہند و در عرف جامهٔ که ملوک و امرا بکسے دہند و کم از سه پارچه نباشد - بم -
خلف - بفتحتین در پس آینده و فرزند نیک و اطلاق آن بر شاگرد مجاز است - بم -
خلوه - بضم اول بمعنی رسوا باشد -
خلهٔ چشم - آبے غلیظ که در گنجہاے چشم جمع شود و آبے که بدان سبب مژگانها بہم چسپند -
خلیفه - قائم مقام کسے و از پس کسے آینده - صپ -
خمیازه - کشاکش اعضا و باز کردن بغل از خمار - بم -
خنبان - بر وزن و معنی جنبان و خیز کنان و جہان باشد
خنجر صبح - کنایه از دو چیز است اول کنایه از دمیدن صبح باشد دوم کنایه از طلوع آفتاب بود - جی -
خنگ زر - کنایه از آفتاب عالمتاب است -
خنگ لوک - با اول مکسور این دو کلمه از توابع اند و در اصطلاح بر کسی اطلاق کنند که در جمیع چیزها عاجز باشد

و ہیچ کار از دست او بر نیاید۔ جی۔

خواب۔ نقیض بیداری است وانچہ در خواب دیدہ شود وآنرا بہندی سپنا وبعربی رویا خوانند۔

خوابگاہ وخوابگہ۔ معروف است کہ جای خواب باشد۔

خوانیم الملک۔ نام کلیسیت در ملک روم۔

خواجہ البعث والنشر۔ یعنی صاحب روز قیامت کہ کنایہ از حضرت رسول صلوات اللہ علیہ وآلہ باشد۔

خواجہ سپہر۔ کنایہ از آفتاب است۔

خوالنجان۔ بمعنی خاولنجان است کہ خسرو دارو باشد یعنی خولنجان۔

خوالنجن۔ بروزن دانستن بمعنی خوالنجان است کہ خسرو دارو باشد۔

خوامزہ۔ باواو معدولہ قوت لایموت را گویند۔

خوانچہ۔ باواو معدولہ خوان کوچک را گویند۔

خوان دل۔ اشارہ بخانۂ کعبہ است۔

خوان کرم۔ بمعنی خوان یغماست۔

خواہران سہیل۔ آن دو ستارہ است کہ بعربی شعریان خوانند یعنی شعری شامی وشعری یمانی۔

خواہر گیر۔ خواہر خواندہ را گویند۔

خوبان۔ بمعنی خوش صورتان است۔ می۔

خودبینی۔ باواو معدولہ عجب وتکبر را گویند۔

خودروے۔ ہر چیز کہ آن خود رستہ باشد عموماً وگل لالہ را نیز گویند خصوصاً۔

خودہ۔ بمعنی حقیقت باشد۔

خودی۔ باواو معدولہ بمعنی ہستی وانانیت باشد۔

خوردہ۔ بمعنی عیب ونکتہ وریزہ ہر چیز وناکول۔

خوردہ خان۔ باواو معدولہ خوان کوچک را گویند۔

خوردہ دان۔ بمعنی دانا وباریک بین ونکتہ دان وعیب دان وانگار کہ خوردی باشد۔

خوردہ کاری۔ کارے کہ از آن عیب کنند وریزہ کاری را نیز گویند۔

خوردہ گیر۔ بمعنی عیب گیرندہ وسخن چین باشد وباین معنی کہ چنین کار کردہ گیر وفلان چیز را خوردہ گیر یعنی انگار کہ خوردی

خورش دستاس۔ مشت دانہ را گویند کہ مرتبۂ اول در گلوے آسیا ریزند وبعربی لہوہ گویند بضم لام۔

خورشید۔ باثانی معدولہ آفتاب ونام معشوقۂ جمشید وقصۂ جمشید وخورشید مشہور است۔

خورشید پرستان۔ آفتاب پرستان ومغان ومیکشان۔

خوذمذ۔ بضم میم وسکون ذال نقطہ دار نام روز دوازدہم از ہر ماہ باشد۔

خوزہ۔ بفتح اول بمعنی پائمال باشد۔

خوستار۔ بمعنی خواستار است کہ خواہندہ وخواستگار وطلب کنندہ باشد۔

خوش ہیچ۔ شخصیکہ صاحب سلیقہ وتمیز انش باشد ہم

خوشت۔ باثانی معدولہ برہنۂ مادرزاد را گویند۔

خوش خط۔ جوان مزلف ومرد خوش باشد۔

خوش عنان۔ کنایہ از اسپ رام باشد۔

خوشک آرد۔ باواو معدولہ آرد خشکہ را گویند۔

خوک پایگاہ۔ آن خوک کہ در طویلہ بندند ودر خاک کنند بجہت زیادتی وحفظ ما فی الطویلہ۔

خوگیر۔ بمعنی خوگر است کہ الفت گیرندہ وآمیزندہ باشد۔

خون آب۔ خونے کہ آب گردد وبگدازد از تن۔

خون آبلۂ تن رزان۔ کنایہ از شراب انگوری لعلی باشد۔

خون آبلہ رز۔ کنایہ از شراب انگوری باشد۔ بی۔

خون جہان۔ بمعنی خون اہل جہان باشد۔

خونخواری۔ کنایہ از غم واندوہ باشد۔

خوندکار۔ بمعنی خداوندگار است چہ خوند بمعنی خداوند است

وسلطان روم را نیز گویند-

خون ساده - بمعنی خون صاف و خون فقط-

خون قربان - کنایه از شراب انگوریست - جی-

خوہد - با ثانی معدوله مخفف خواہد باشد-

خوے آتشناک - خوے بد و باغضب-

خوے خوے - با واو معدوله بر وزن بدگوے بمعنی خجالت و شرمندگی باشد-

خوبدک - نوعے از خربزهٔ خوب - ہم-

خوے گیر - بمعنی الفت گیرنده و آمیزنده باشد و بمعنی نکلته ہم آمده است-

خیابان - روشی که در باغہاے سازند و در میان آن راه دارند-

خیار - معروفست که بعربی قثا خوانند-

خیار شنبر - بروزن و معنی خیار چنبر ست که املاس داروے مسہل باشد-

خیال پختن - کنایه از طمع کردن و توقع داشتن باشد-

خیبرستان - بکسر سین اشاره بحضرت امیرالمومنین علی علیه الصلوة والسلام است-

خیرباد - بمعنی وداعست چنانکه گویند خیربادی کرد و رفت یعنی دعا کرد و رفت-

خیره سر - خودراے پیش خود برپای و سرکش باشد و خیره سری خودرائی و بیشرمی و سرکشی باشد-

خیزگیر - نوعے از بازی باشد که خیز بگیر گویند و بعربے حاجوره خوانند و کبوتر ماده را نیز گویند که در وقت نشاط کبوتر نر مستی کند-

خیمه سرا - کنایه از آسمان است-

خیمهٔ فیروزه رنگ - کنایه از آسمان است-

دال مهمله

دابابیده - بمعنی خندیده بود - جی-

دابوغ - ہندوانه را گویند و در ترکی قارپوز گویند - گس-

داحس - بحاے مهمله نام مرضیست که درمیان گوشت و ناخن قرحه میشود و آنرا خوسی درد نیز گویند - قس-

داداله - دستهٔ بیل بازی را گویند و آن دو چوب است یکے بقدر رسته وجب و دیگرے بمقدار یک قبضه که طفلان بدان بازی کنند-

دادخواه - بمعنی مظلوم باشد-

دادخواہی - شکایت کردن مظلوم از ظالم-

دادن - معروف باصطلاح لوطیان کان دادن - بجم-

دارالخلافة آدم و دارالخلافة پدر - کنایه از دنیاست - جی-

داراے روم - پادشاهان روم را گویند عموماً و اسکندر ذوالقرنین را خصوصاً-

دار دادیم بیکران - یعنی شفقت بسیار دارد-

دارچوب - چوبے که جامه بران اندازند و بعربی مشجب گویند-

دارچینی - نام دوائیست گرم-

دار سرور - کنایه از بہشت است-

دارصینی - باصاد بے نقطه معرب دارچینی ست-

دارغرور - کنایه از دنیاست-

دارگل - بضم کاف فارسی نوعی از درخت و این در ہندوستان شائع است - ہم-

دارو - ترجمهٔ دوا و مرادف درمان - ہم-

داروغه - حاکم شهر و قریه را گویند - می-

داروکوب - بمعنی داروگیر ست که کرّ و فرّ خودنمائی باشد-

داروگیر - بمعنی فرماندہی و جنگ و جدال ست-

داروے گرم - ہر داروے که دفع کنندهٔ سردی باشد عموماً و فلفل و زنجبیل و زیره و قرنفل و امثال آن که در دیگ طعام ریزند خصوصاً-

داریونان - بروزن ماه رویان داروئیست دوائی -
داغ بر رخ زاده - یعنی با داغ بندگی زاده -
داغ بر رو - کنایه از داغ بندگی است -
داغدار - بنده وانچه عیب دار باشد -
داغی شدن - کنایه از سه چیز است اول کنایه از عیب دار شدن است دوم کنایه از شهرت یافتن باشد سوم کنایه از کهنه شدن باشد وازین ست که کهنه را داغینه گویند - جی -
دال - المراة السمینة یعنی زنے فربه وبحساب جمل چهار عدد باشد -
دال دوم - درخت مقل را گویند وحرف اول را نیز گویند که دال باشد بکسر سین سعادت -
دامان - مخفف آن دامن نوشته اند نه جمع دامن و معنی جمع غلط است -
دام طرازان - کنایه از منصوبه بازان ورای زنان است ونیز عبارت از محیلان ومکاران ودغابازان ودام داران باشد - جی -
دام کشی - کنایه از سه چیز است اول کنایه از بازی دادن باشد دوم کنایه از دام گستردن بود سوم کنایه از خلاصی دام است -
دامگاه - معروف است وکنایه از دنیا هم هست -
دامگاه خرد - بکسر خاے نقطه دار کنایه از دنیاست -
دامن - مقابل گریبان - بم -
دامن از بدی نگاه داشتن - کنایه از پرهیزگاری کردن باشد -
دامن در ریختن - کنایه از آبرو ریختن باشد -
دامن چاک بودن دختر - در صحرانشینان ایران رسم است که چون دختر خود را بیکے از ابناے قوم نامزد کنند واو را بطلبند تا بدست خود دامن دختر چاک کند واین رشگون دانند گویند پسر فلان با دختر بهمان دامن چاک است یعنی نامزد است - بم -
دامن کحلی - یعنی دامن کبود -
دامن کشان - یعنی خرامان از روے ناز وتکبر وتبختر -
دانه دانه شدن - یعنی پراگنده وپاشان شدن -
دانۂ عدلی - مروارید عدلی را گویند -
داو بهفت - انتهاے داو قمار نرد است وکنایه از هفده رکعت نماز هم هست -
داور آسمان - اشاره بباری تعالی است جل جلاله -
دائرۂ دور - کنایه از فلک است -
دائرۂ دوران - فلک را گویند -
دائرۂ دیر پاے - کنایه از فلک است -
دائرۂ گرد - کنایه از آفتاب عالمتاب است -
دائره کش - پرکال وفاعل دائره وا مر باشد -
دبوقه - با اول مفتوح وثانی مضموم وواو معروف ناے انبان باشد - جی -
دبۂ برنجین - عبارت از ظرفی باشد که از برنج سازند و پنگانی را نیز گویند که از ان مقدار ساعت را دریابند - جی -
دبه در پاے پیل افگندن - کنایه از گریختن است از ترس وهیبت وشکستن پیش از جنگ نیز کنایه از فتنه برپا کردن وبرسر پرخاش آوردن باشد - جی -
دبۂ عوریا - عبارت از گیاهیست که از بیخ آن معجون سازند وبهندی بلالی - ش - گویند - جی -
دبیر انجم - کنایه از کوکب عطارد است -
دبیش - نام حکیم وامیر مداین -
دبیله - بروزن قبیله غلولۂ که بسبب علتے دیگر در بدن آدمی بهم رسد -
دختران نعش - یعنی بنات النعش -
دختر رز - یعنی شراب انگور ودانۂ انگور باشد -

دختر عمران - مادر عیسی علیہ السلام را گویند -
دختر نعش را کند پروین - یعنی پریشان و پراگندہ را جمع نمایند -
دو آب خضر آتش زدن - بمعنی محو کردن و ترک دادن آب حیات باشد -
در آب سیہ سر فرو بردن - کنایہ از پنہان شدن و بے نام و نشان گردیدن و مختفی شدن و محو گشتن چیزے باشد و نیز عبارت از فکر و تامل کردن باشد در عبارت دقیق بحدت طبع و تیزی فہم - جی -
دُرّاج - بالضم و تشدید راے مہملہ نوعے از مرغان رنگین چون تدرو - صح -
در آذر مہرگان - یعنی در برج قوس -
دراز سفرہ - بمعنی دراز خوانست کہ سفرۂ طولانی باشد -
دراز گوش - خر الاغ را گویند کہ بعربی حمار خوانند -
در آسمان - بکسر راے بی نقطہ کنایہ از کہکشان ست -
در آمد - بمعنی دخول باشد -
در آمدن از خواب - بمعنی از خواب بیدار شدن -
درانک - بانون بروزن تبارک نام دریائیست کہ آنرا بیونانی غالاغاطیون خوانند -
در باختن - یعنی عطا کردن و در قمار بازی اسراف کردن و بیع و شرا و قرض دادن باشد -
در پاے انداختن - کنایہ از اہمال کردن و تعطیل نمودن است - جی -
در پاے چراغ کمر بستن - رسم است کہ قلندران اولاً مریدان را بر سر مزار پیر سلسلہ بردہ در پای چراغ مزار او کمر بستہ استادہ سازند و گویند کمر بستۂ پای چراغست ای مستعد خدمت و مریدی ست - بم -
در پاے فتنہ دادن - یعنی فتنہ از بس شتاب گریختن مے افتد -

درباک - شہریست کہ قلعۂ مرتفعہ در انجاست و آنجا چشمہا و مسجد جامع و منبر نیز ہست - فا -
درپیش - بروزن و معنی درفش است کہ افزار استادان کفش دوز باشد -
دربند کیش - نام راہبیست در میان کوہے -
در تتق سپہر گون - یعنی در پردۂ لاجوردی و پیالۂ لاجوردی و در اوراق اشجار -
در ثمین - مروارید گران بہا -
در حساب گرفتن - بمعنی در شمار آوردن و مواخذہ کردن باشد -
در حیض بودن - کنایہ از ناپاک و تارک الصلوۃ بودن باشد -
درخت - معروف است و ہر بوتہ از رستنی و دار سیاست راہم مے گویند -
درخت چہار بیخ - کنایہ از دنیاست باعتبار چہار ارکان یا باعتبار چہار عنصر -
درخت مریم - درخت خرماے بود خشک شدہ کہ حضرت عیسی علیہ السلام در زیر آن درخت بوجود آمد و درخت سبز شدہ بود ہرگاہ کہ آن درخت را می جنبانید خرماے تر از ان درخت می افتاد - ببین بیت لہم -
درخت و قواق - درختیست کہ بار آن بسر آدمی شبیہ است و سخن میگوید و چون برکنند بمیرد -
درخشندہ و درفشندہ - بمعنی تابندہ و پر تو اندازندہ و تابان باشد -
درخواست - ترجمۂ التماس باشد -
درد - بفتح اول و سکون ثانی معروف است و بعربی الم گویند و بکسر اول و فتح ثانی علتی است کہ آنرا بعربی قوبا گویند و بضم اول و سکون ثانی تہ خم شراب و سرکہ و روغن و امثال آن -

درودا - بروزن فرد الفظیست کہ در وقت تاسف بزبان برند -

درودام - بروزن گلفام زاہد تسبیح گردان را گویند -

دروانہ - درودلاے ووانہ دُر -

دروانہ نار - کنایہ از قطرۂ خون است -

دروزدہ - خستہ و بیمار را گویند -

دردمند - بسکون دال صاحب درد والم باشد و بفتح دال مستقبل از دمیدن باشد -

در رقص شود مفاصل خاک - یعنی در زمین زلزلہ بہم رسد -

درست خوان - کنایہ از قاری و قرآن را بقرات خواندن باشد -

درس وران - باصطلاح معلمان درسے را گویند کہ متعلمان را در اوائل حال دہند پیش ازانکہ استعداد معنی فہمی بہم رسد - ہم -

در سیاہی بودن - یعنی در ظلمات بودن باشد -

در شاہوار - دُر بے مثل و بزرگ را گویند یعنی دُر یتیم -

در شکر بیزی بودن - معروف است و کنایہ از گریہ کشادہ کردن باشد -

درعہ - مختصر دراعہ است -

در فراز کردن - یعنی درباز کردن و در بستن باشد -

درگاہ و درگہ - آستانۂ در باشد و عربان حضرت میگویند -

درگرفتن - یعنی سوختن و شعلہ کشیدن و اثر کردن و کارگر شدن باشد -

درگوش داشتن - یعنی بیاد داشتن و در خاطر نگاہداشتن باشد -

در لالہ نوش داری - یعنی در لب آب حیات داری و شہرین لبی -

درم - بکسر اول وزنی ست معروف و آن سلہ ماشہ و چہار جو است و کنایہ از گلہای سفید باشد و بفتح اول یعنی بدرم و پارہ کنم -

درمار ضحاکی کشیدن - کنایہ از زنجیر کردن باشد چنانچہ در پای مجرمان کنند - جی -

درم خریدہ - یعنی بندہ -

درمشت - ترجمۂ ضبط است -

درم شرعی - سلہ ماشہ و چہار جو نقرہ است -

درمندہ - بروزن شرمندہ مخفف درماندہ است -

درمنہ - رستنی باشد کہ عربان شہ و شیحہ گویندش -

درناق - بالکسر و بانون و قاف ناخن و این ترکیست - ہم

در نفس - یعنی در زمانے و در حال -

دروغ - نقیض راست است و بعربی کذب خوانند -

درون پروران - کنایہ از انبیا و اصحاب قلوب و ارباب مجاہدہ باشد -

درون نشینان - گوشہ نشینان را گویند -

درویزہ دل - بایتحتانی مجہول مشاہدات عالم را گویند -

درویش - بایتحتانی مجہول نقیض مالدار است و ہم شخصے کہ تارک الدنیا باشد و عمر خود را در عبادت و ریاضت حق بسر برد - مع -

درہاے بیضا - مروارید سفید و براق و ستارگان را گویند -

درہم - بکسر اول معرب درم است کہ وزن معروف باشد و بفتح اول بیہوش و پیچیدہ و پریشان و در غم -

درہوا - یعنی آویختہ و معلق -

درہوا شدن - ترجمۂ تعلق باشد -

دریادل - جوانمرد و حاتم را گویند -

دریافتن - یعنی شناختن و مدد و معاونت کردن و تدارک نمودن باشد -

دریاے اعظم - دریاے محیط باشد -

دریاے حاملہ - کنایہ از دریائی است کہ مروارید داشتہ باشد و بعضے یعنی شراب نوشتہ اند بواسطۂ نشاطے و نشاطے کہ

مکنون است دران - جی -

دریاے عدلت حنا - یعنی عدل تو ثابت قدم است و عدل ترا هنگام عروسی ست -

دریاے عقلی - کنایه از دریائیست در حوالی عرش که جای ملائکه مقرب آنجا باشد و فرشتهٔ بزرگ است که هر روز دران دریا غوطه خورد و چون برآید بال خود افشاند هر قطره که از بال او بچکد فرشته شود و آن فرشته را داخل عقول شمارند و آنرا صحرای قدسی نیز گویند - جی

دریاے محیط - کرهٔ آب که احاطه کرهٔ زمین کرده است -

دریچه - سوراخی که در بام خانه و دیوار گذارند بجهت روشنائی کنند

دریغا - یعنی اندوه و حسرت و تاسف بسیار باشد بسبب الف زائده در آخر -

دُرِ یکدانه - یعنی دُرِ یتیم ست و کنایه از حضرت رسول صلعم هم هست -

درین تنگناے - اشاره بسوی دنیاست -

درین جنبش - یعنی درین زمان -

درین میدان - اشاره بسوی فلک است و جانب زمین -

درین هنگامه - کنایه از دنیا و ما فیهاست -

وزد - مشهور و معروف است که بعربی سارق گویند -

دزد حنا - سفیدی که در دستها ماند بعد از بستن حنا - بم -

دستارچهٔ علم - کنایه از پارچه ایست که بر سر نیزه بندند و آنرا طره و شقه نیز گویند - جی -

دست ازنجن - یعنی دست اورنجن ست که دستینه باشد -

دست امتحان - کنایه از قوت آزمائی باشد -

دست امر - صدر و مسند وزارت و صدر و مسند حکومت -

دست بر سر من - کنایه از انست که انچه ترا میسر شد مرا نصیب باد - جی -

دست بزیر زنخ ستون کردن - کنایه از دو چیز است اول کنایه از متفکر شدن و اندیشه مند گردیدان باشد دوم کنایه از غمگین شدن باشد - جی -

دست پیراهن - بکسر ثالث کنایه از آستین باشد -

دست پیش - دست بدعا بر آورنده و گدائی کننده را گویند -

دست تو بر لبت دهان تو دمید - این ضرب المثل را در محل ندامت و پشیمانی وقتی استعمال میکنند که کسی کارے و صے در پیش میگیرد و ازان نتیجه بجز زیانکاری و خسران پیش نیاید - جی -

دست چنگ - باجیم فارسی فیروزی و قوت و قدرت و جلادت باشد -

دست در آستین کردن - کنایه از جنگ کردن باشد - جی -

دست در کیسه شدن - کنایه از پُر شدن یعنی بهم رسانیدن سامان باشد -

دست رس - بالتحتانی مجهول ریسمان رسیده -

دست در گلو کردن - کنایه از رسوا و بے حرمت کردن - بم

دست شوهی - اشنان را گویند و آن گیاهیست که دست بدان شویند و فاعل و امر هم هست -

دست فرنجن - همان دست برنجن است که دستینه زنان باشد -

دست فشاندن - یعنی دست افشاندن است که کنایه از رقاصی کردن و آشکارا نمودن و ترک دادن باشد -

دست قلم - بسکون فوقانی دست بریده و کتابت کننده -

دست گذار - کنایه از مددگار باشد - جی -

دست گزاے - یعنی گزنده دست بخون -

دست کوتاه - کنایه ازین ست که بچیزی دسترس نباشد -

دستگه دیرپاے - کنایه از افلاک و دنیا و سامان و تونگری دیرپا شده -

دستگی - کنایه از دنیا و روزگار ست و دستیار و یاری دهنده

وہم دست و پوستے کہ بجہت باز و شاہین بر دست گرفتن
بر دست کشند۔
دستگیری۔ یاری و مددگاری و اعانت و اسیری۔
دست ماہیان۔ یعنی دست شاہدان و ساقیان۔
دست مجلس۔ یعنی صدر مجلس۔
دست وزارت۔ یعنی مسند وزارت چہ دست بمعنی
مسند ہم ہست۔
دستۂ ریسمان۔ ماشورہ کہ ریسمان دران پیچیدہ شدہ باشد
دستۂ گل۔ معروف ہست و کنایہ از آفتاب ہم ہست۔
دستیار۔ قوت و قدرت دہندہ و یاری کنندہ۔
دستیانہ۔ آنست کہ در روز جنگ بر دست کنند و آنرا
بترکی قولچاق گویند۔
دست استبرق۔ کنایہ از بیابانہای سبز باشد۔ جی۔
دشت انجوک۔ نام دشتے و بیابانیست گویند شیرین
روان بیابان بجانب پیری سود آمد۔
دشمن۔ مرکب است از دش بمعنی زشت و من بمعنی دل
یعنی کسی کہ دل زشت داشتہ باشد چون دشنام کہ بمعنی
نام زشت ہست۔ بم۔
دشوارگ۔ با اول مضموم بثانی زدہ و کاف عجمی کوہ و
کوہسار را گویند۔ جی۔
دعا۔ بالضم حاجت خواستن۔ بم۔
دغا۔ بالفتح مکر و فریب۔ بم۔
دقت پسند۔ کنایہ از مشکل پسند باشد۔ جی۔
دل بروی دویدن۔ کنایہ از گریہ خونی باشد۔ جی۔
دل ربا۔ رباینده دلہا و اصحاب نظر بحسن و ظرافت و کنایہ
از معشوق و مطلوب ہم ہست۔
دلسوز۔ مشفق و مہربان را گویند۔
دل صید شدن۔ کنایہ از عاشق و گرفتار شدن باشد۔
دل طاق کردن۔ یعنی یگانہ کردن و مجرد گردانیدن

دل باشد از عوائق و علائق و محبت غیر۔
دلفین۔ بضم اول حیوانی باشد آبی گویند چشم ندارد و
گردن باریک و دندانہاے گندہ و بزرگ دارد و در آب
تیرہ مے باشد۔
دلق پوش۔ زاہد را گویند۔
دلکش۔ آنکہ دل مائل او باشد یعنی محبوب و مطلوب۔
دلگشاے۔ یعنی فرح انگیز۔
دلوا۔ بفتح اول بمعنی درواست کہ سرگشتہ و حیران و
سرنگون آویختہ باشد۔
دلو چرخ۔ برج دلو را گویند کہ برج یازدہم است۔
دم آب۔ اندکے از آب و ترجمہ جرعہ است۔ بم۔
دمب۔ دُم را گویند و بعربی ذنب گویند۔
دم بدم۔ یعنی نفس بنفس و لحظہ بلحظہ و پیاپے۔
دُم پلنگ۔ با اول مضموم کنایہ از سپاہی چست و چالاک
باشد و نیز اسم است کہ دُم پلنگ از ترکش آویزند بجہت نشان
و ہیبت و سیاست۔ جی۔
دم دادن۔ کنایہ از فریب دادن باشد۔ جی۔
دم سنجالی۔ کنایہ از آہ دردناک و سوزناک باشد۔ جی۔
دم سیاوش۔ دوائیست کہ خون سیاوشان میگویند
و چوب بقم را ہم گفتہ اند۔
دم سیسنبری۔ کنایہ از دعوی احیای اموات بذہاب
علل و تریاکے باشد۔
دمشق۔ بکسر اول و ثانی بلدہ ایست مشہور از قصبات
شام و آنرا جنت شام میگویند و در خوبی و پاکیزگی نظیر ندارد
و در انجا عمارتہا و بازارہا و نفعہا و زیادتی درختہا و میوہ جات
و آبہا در اماکن و اسواق و مساجد بسیار است و سبب تسمیۂ
آن میگویند کہ دمشق بمعنی سرعت است و در بنا و درستی آن
سرعت کردند لہذا باین نام مسمی گردید و بعضے گویند کہ باسم
واضع آن کہ دمشق بن کنعان باشد و بعضے سوای این وجہ

وجہے دیگر گفتہ اند بیت۔ در تاریخ مختصر الدول کہ تصنیف
ابوالفرج است مینویسند کہ بانی دمشق مورقوس پادشاہ
فلسطین قبل از تولد ابراہیم بن نوح صلعم بست سال بود
و ابوسیفوس میگوید کہ بانی آن عوص ابن ارم است از عجائبات
کہ تاریخ سبعینی و عبرانی متفق است۔
دمعق۔ بکسر اول و فتح میم و سکون عین بے نقطہ و قاف
ابریشم سفید را گویند۔
دم عیسیٰ۔ معجزۂ عیسیٰ علیہ السلام را گویند۔
دنبل۔ بفتح اول و دال ابجد و ہل مانند بیست کہ بہندستانی
سندل میگویند و در فرہنگے بمعنی غلولہ نوشتہ اند و بضم اول
ورمے کہ در اعضا بہم رسد و بزبان عربی دمل میگویند۔
دنبہ۔ بمعنی دم است۔ مع۔
دندا۔ بمعنی کمر آمدہ است مطلقاً اعم از کمر کوہ وغیرہ۔
دندان آفرین کردن۔ یعنی آرایش دندان کردن
و خلال کردن را نیز گویند۔
دندان فرو گذاشتن۔ کنایہ از ستہ چیز است اول کنایہ
از اقدام نمودن و سخت بجا شدن در کارے بود دوم
کنایہ از چشم داشتن و توقع داشتن باشد سوم کنایہ از کینہ
ورزیدن باشد۔ جی۔
دنیسر۔ بلدہ ایست مشہور از نواحی جزیرہ واقع زیر کوہ
ماردین و زمین آن گرم و ہوائے آن خوبست واللہ اعلم۔ قا۔
دو آتش۔ کنایہ از ہر دو لب معشوق باشد۔ جی۔
دو آتشہ۔ صفت شراب و جز آن است بمعنی شرابی و عرقی
کہ دو مرتبہ بر آتش گذاشتہ کشیدہ باشند۔ مع۔
دو اسطرلاب۔ کنایہ از آفتاب و ماہ است۔
دوبدو۔ بضم ہر دو دال مقابلہ از دو کس است کہ ثالثی
در ان نباشد۔
دو بیتے خواندن۔ کنایہ از خوانندگی کردن بود۔ جی۔
دو پروانہ۔ کنایہ از شب و روز است و آزاد و عیار
طرار نیز گفتہ اند۔ جی۔
دو تا کعبتین۔ کنایہ از آفتاب و ماہ باشد۔
دوج۔ نام گیاہیست نامعلوم۔
دو حجرۂ خواب۔ کنایہ از ہر دو چشم است۔
دو حور لقا۔ کنایہ از عقل و نفس است۔
دو دو دم۔ کنایہ از آہ باشد۔ جی۔
دو دوری۔ کنایہ از دنیاست و آنچہ در دو در داشتہ باشند
دو دستی۔ تیغے کہ درازی آن دو دست باشد چون صفت
تیغ واقع شود و کنایہ از جہاد و مصاف قوی بود و بہ دو دست
بر پشت شخصے زدن کہ در تعجیل بہ بندد و نوعے از کوزہ
و سبو ہم ہست۔
دود کش۔ روزن مطبخ را گویند۔
دوراد ور۔ از عالم گوناگون۔ ہم۔
دوران خداے۔ فاسق و فاجر را گویند۔
دور گردون۔ کنایہ از روزگار و دنیاست۔
دور گوشمال۔ کنایہ از زمانہ پر فتنہ و ظلم و ایام فقر و حادثہ بود جی
دوریج۔ بفتح اول گیاہی ست دوائی۔
دورنگ۔ بفتح اول بمعنی دوریج است کہ گیاہی باشد
دوائی و بضم اول ابلق و مردم منافق را گویند و کنایہ از
دنیاست باعتبار شب و روز۔
دورنگی۔ دوروئی و نفاق را گویند۔
دور معجری۔ بمعنی دور قمر است۔
دو روزہ عمر۔ کنایہ از عمر اندک باشد۔
دورونہ۔ باثانی مجہول قوس قزح و کمان حلاجی را گویند۔
دوروئی۔ دورنگی کردن و نفاق نمودن باشد۔
دو زبان بودن۔ کنایہ از منافق بودن و نفاق
داشتن باشد۔
دو زنگی و رومی۔ کنایہ از شب و روز و کنایہ از جوانی
و پیری ہم ہست۔

دوژپیدن - بمعنی دوختن باشد لیکن کمتر مستعمل است -

دوسه قندیل - کنایه از کواکب است -

دوسه ویران ده و **دوسه ویرانه ده** - کنایه از هفت اقلیم است -

دوشاب - معروف است که شیرۂ خرما و شیرۂ انگور جوشانیده باشد و آنچه شیر او را بدوشند و هر همیشه شیر آورنده -

دوشاهین - کنایه از دستهٔ ترازو و جانور شکاری مشهور و نسر طائر و نسر واقع است -

دوشک - بمعنی توشک است - مي -

دوشیزگی - دختری و بکارت را گویند -

دوصحن - کنایه از صحن آسمان و زمین باشد -

دوطفل هندو - کنایه از هردو مردمک چشم باشد -

دوطوطی - کنایه از دولت محبوب است - جي -

دوعالم - بمعنی عالم غیب و شهادت و ملک و ملکوت و دنیا و عقبیٰ -

دوغ - بواو معروف شیرے که از وی مسکه برآورده باشند کذا فی بحر الجواهر اما فارسیان بواو مجهول خوانند و بعضے دوغ ماست با اضافت نیز آورده اند - بهم -

دوقرص گرم و سرد - کنایه از آفتاب و ماه است -

دوکاک - مردمک چشم را گویند -

دوگاو پیسه - کنایه از شب و روز است - جي -

دوگونه - باکاف فارسی دو طرف روے را گویند و باکاف تازی دو طرف سرین را -

دولت تیز - آن دولت که مردم را یکایک بمرتبهٔ بلند برساند -

دولت خدا - یعنی خداوند دولت -

دولت گیاه - باکاف فارسی یعنی گیاه دولت -

دولتی - صاحب و خداوند دولت و دولتمند را گویند -

دوله چرخ - کنایه از افلاک باشد -

دولی - مخفف دوالی است که مکاری و دغابازی و حیله وری باشد -

دومرجان - کنایه از لب هاے معشوق و محبوب و شاهد و ساقی باشد -

دومیخ ذرب فعل - کنایه از دو حلقهٔ زنجیر باشد -

دومیخ زحل سیما - کنایه از دو حلقهٔ زنجیر باشد -

دومنزل - کنایه از دنیا و آخرت است -

دومیناے طرب - کنایه از صراحی شراب است -

دونان رنگین - کنایه از آفتاب و ماه است -

دونان فلک - کنایه از آفتاب و ماه است - جي -

دوهندوے چشم - یعنی دو مردمک دیده -

دویست - دو صد که بعربی مائتین گویند -

دویست درم شرعی - پنجاه و چهار توله و پنج ماشه و دو جو و سه تسع که هر توله دوازده ماشه و هر ماشه بوزن دوازده جو باشد -

ده انگشت بدندان گرفتن - کنایه از عجز و فروتنی و تضرع و زاری کردن بود - جي -

ده ختنی - کنایه از ده انگشت است -

ده حواس - پنج حواس باطن و پنج حواس ظاهر را گویند -

ده درم شرعی - دو توله و هشت ماشه و ده و نیم جو باشد -

دهر سفید دست - یعنی روزگار جوانمرد -

دهقان نورد - کتاب تاریخ را گویند -

دهن مهره دار - دهانیکه دندانهاے آن بجا باشد -

دهلی - نام شهریست قدیم در هندوستان که دار السلطنت هندوستان بوده است و اهل هند آنرا دلی گویند -

دهلیز - راهے را که از در خانه تا حد صحن خانه است دهلیز گویند - مع -

ده و گیر - داد و ستد را گویند -

ده ویران - بکسر اول و ثانی کنایه از دنیا و روزگار است و قالب آدمی را نیز گویند -

دہ یک - یعنی عشر است که از ده حصه یک حصه باشد -
دیباچه - دیباے کوچک ہمچو دستارچه و آنچه در اول کتابها نویسند باعتبار سخنان رنگین و با جیم تازی ہم آمده است -
دیبار - بروزن دیدار ترجمۂ سور باشد -
دیباے ششتر و ششتری - کنایه از رنگهاے گوناگون داشتن باشد -
دیدۂ آہوے دشت - کنایه از رنگ سیاه است -
دیدہ بان چہارم - کنایه از آفتاب بود و آنرا دیده بان فلک و دیده بان چهارم رواق نیز گویند و در بعضے از فرہنگها بجای رواق بام و منظر نیز آورده اند - جی -
دیده براه - منتظر و انتظار کشنده را گویند -
دیده چون تختۂ جوہری - کنایه از چشم کبود و دیدهٔ نابینا باشد -
دیدہ سخت - یعنی بے حیا و بے شرم باشد - سع -
دیدہ ور - بیننده و واقف اسرار و خداوند بصیرت را گویند -
دیر پایه - صفرا را گویند -
دیر مغان - آتشکده و بتخانه را گویند -
دیسیمه - موجه را گویند -
دیلمی - منسوب بدیلم را گویند -
دینور - بکسر اول و فتح واو نام شہریست بزرگ از شہرہای عراق و عجم و سه روزه راه از ہمدان مسافت دارد - جی -
دیوان - جمع دیو است و وزیر اعظم را گویند -
دیو نفسی - نفس اماره و وسوسه را گویند -
دیوانه دو - کنایه از کسی بود که مانند دیوانها سلوک کند و راه رود - جی -
دیو دلی - دلاوری و سخت دلی را گویند -
دیو سالار - در اصطلاح کسی را گویند که افعال و اعمال ناشائسته از و واقع شود -
دیو شیشه - گرانی و سنگینی را گویند که در خواب بر مردم افتد -

ذال معجمه

ذات الرقاع - استخاره ایست که بر شش پارهٔ کاغذ بر بعضے افعل و بر بعضے لا تفعل بنویسند و آنرا در زیر مصلا گذاشته نماز می کنند و بعد فراغ نماز و او را دیگرے را از آن رقاع برگیرند اگر افعل باشد خوبست و الا بالعکس - ہم -
ذال - عرف الدیک یعنی تاج خروس و بحساب ابجد ہفت صد باشد -
ذر یح - جانوریست مقدار زنبور و برنگ زرد میباشد و نقطهاے سرخ دارد و چون او را بگیرند بے توقف بول کند و زہروے آنست -

راء مهمله

راء - القراد الضخیم یعنی کنهٔ فربه و بحساب ابجد دو صد عدد باشد
رابغ - نام وادی است مابین ابوا و جحفه و حاجیان از آن وادی می گذرند - بیت -
راتب - بروزن کاتب روزمره را گویند من العربی و راتبه ہم گویند -
راتبه خوار و راتب خوار - وظیفه خوار - ہم -
راجه - حاکم ہندوان را گویند که آنرا رانا نیز خوانند - جی -
راح بقا - نام نوائیست از موسیقی و در بعضے از فرہنگها راح بسکون حاے بے نقطه نام نوائیست از موسیقی و در عربے یکے از نامهاے شرابست و بعضے بہاے ہوز آورده اند و لفظ بقا را الاحق ساخته راه بقا نوشته اند و گفته اند که نوائیست از موسیقی چنانچه مے آید - جی -
راح روح - نام پرده ایست از پردهاے موسیقی از مصنفات باربد - جی -
راح ریحانی - کنایه از مے خوشبو بود - جی -
راز دل پروانه - کنایه از آفتاب عالمتاب است -
راز زمین - کنایه از سبزه و گل و لاله باشد -
راز نهان - کنایه از آن پنج چیز مخفی است که در کلام مجید است

اول باران دوم در رحم که نزست یا ماده سوم آنکه فردا چه واقعه خواهد شد چهارم بر کدام زمین مرگ خواهد رسید و پنجم رزق فردا چه خواهد خورد۔ جی۔

رازی۔ شهرے را گویند عموماً و مردمان شهر رے را خصوصاً۔

رازیانہ۔ بادیان را گویند۔

راس العین۔ و بعضے راس عین بدون لام میگویند باین لحاظ که در اصل راس عین الخابور بود پس خابور را برای تخفیف حذف کردند و در قدیم بالام می گویند و آن مدینه ایست بزرگ از شهرهاے جزیره درمیان حران و نصیبین و در انجا چشمها بسیار هستند۔ بت۔

راست مزه۔ هر چیز خوش مزه که تندی نداشته باشد۔ بم۔

رافعس۔ نام منجم کامل بوده۔ جی۔

رامشگران۔ اصحاب طرب و اہل عشرت را گویند۔

رام گیر۔ بمعنی گریختن باشد۔

رانا۔ حاکم را گویند عموماً و حاکم هندوستان را خصوصاً و آن پادشاهیست از جماعهٔ شاسیان و بعضے گویند که آتش پرست است و جاکیر او در زمان عمر رضی الله عنه جزیه قبول کرده و خط عمر رضی الله عنه بدست وارد۔ جی۔

رانه۔ دو معنی دارد اول بمعنی راناست که مرقوم شد دوم جوز هندی باشد که آنرا نارگیل نیز خوانند و معرب آن رانج است۔ جی۔

رانی۔ زن حاکم هندوان را خوانند۔

راوندان۔ قلعه ایست بزرگ و مرتفع و بر کوه واقع است و در انجا چشمها و باغها و میوه جات بسیار هستند و زیر آن نهر عفرین میگذرد و آن قلعه بطرف غرب و شمال حلب و قع است و مابین آن و حلب دو مرحله راه است۔ فا۔

راه آور و راه آورد و ره آورد۔ کنایه از سوغات است که مسافران بیاورند۔ جی۔

راه بردن۔ بمعنی رفتن و راهی شدن و یا فتن و جدا کردن باشد۔

راه بقا۔ همان راح بقاست که سابق بمعنی نوا و صوت مذکور شد۔ جی۔

راه روان۔ کنایه از اولیا و سالکان شب زنده دار باشد

راه غول۔ با رائے بکسور کنایه از دنیا باشد۔ جی۔

راه فنا۔ کنایه از آفات و امراض باشد۔

راه گذار۔ بمعنی رهگذر باشد و امر باین معنی و بمعنی فاعل هم هست۔

راه نما۔ ترجمهٔ دلالت باشد۔

راه وار و راه ور۔ کنایه از مرکب فراخ گام باشد۔

رایت۔ نیزه را گویند۔ بم۔

رایت کاویان۔ کاویانی درفش است که علم فریدون باشد۔

رائے چنپا۔ با جیم عجمی مفتوح بنون زده و باے عجمی الف کشیده نام گلے است زرد رنگ که بدرازی گل زنبق باشد و بغایت خوشبوے بود و جز بولایت هند در جای دیگر نمیشود و درخت آن ببزرگی درخت گردگان است و از درخت گردگان بسیار بلند تر نیز شود و آنرا فاغو و فاغیه نیز نامند و چنپا هم گویند۔ جی۔

ربع زمین۔ ربع مسکون را گویند۔

ربودن۔ بمعنی بردن باشد۔

رحل۔ بالفتح چیزے باشد از چوب که در وقت تلاوت قرآن بران گذارند و شعرا خط و ابروے خوبان را بدان تشبیه دهند۔ بم۔

رخت خورشید و ماه۔ کنایه از روشنی و پرتو ماه و آفتاب است۔ جی۔

رخت سلامی و رخت سلام علیک۔ لباسی که برائے رفتن دربار در بر کنند۔ بم۔

رخساره۔ بمعنی گونه است و بعربی خد میگویند۔

رستم وستان - نام پهلوانی ست مشهور و باصطلاح
بو اسحاق شخصیکه در طعام خوردن پیشدستی کند -
رستن - بفتح اول نجات یافتن و بضم اول روئیدن باشد
رسن - بمعنی ریسمان باشد و رسن باز ریسمان باز -
رسید - نوشته که بعد از ایصال زر نقد و جز آن از کسی بگیرند
از عالم قبض الوصول و این در محاوره ارباب فارس هندوستان
شائع است - ہم -
رسیدن - بمعنی آمدن باشد و بمعنی بالغ شدن و پخته گردیدن
میوه و طعام و سیری و تمنای بخود یافتن بحق ہم ہست -
رشتن - بکسر اول ریسیدن پشم و پنبه وغیره باشد -
رشته باران - قطرهای باران که از غلط حس رشته وار
بنظر می آید - ہم -
رشته جان دوتا داشتن - مترد د خطر عظیمی بودن گرفتار
و اسیر و عاشق شدن باشد -
رشته خاک - کنایه از آدمی و موجودات دیگر -
رشته در دست خواب و خور داشتن - بمعنی خاصیت
بهیمی داشتن خوردن و خوابیدن باشد -
رشته قطائف - مشهور است و آن نوعی از حلوا باشد
در نهایت لطافت -
رشته مریم - رشته که مریم می رشت و به باریکی تمام
موصوف بوده - ہم -
رشوت - بالکسر و بالضم پاره و بمعنی چیزی که برای
کارسازی ناحق به کسی دهند - ہم -
رصد بند - واضع قوانین نجوم -
رضائی - پوششی معروف در هند که در ایام زمستان
بر سر گیرند - ہم -
رطب - بضم اول و فتح دوم خرمای تر - ہم -
رطل کشان - کنایه از پیاله دادن بذوق تمام و خوشحالی
مدام باشد -

رخینا - دوائیست که آنرا شادنج میگویند -
رعبان - مدینه ایست مابین حلب و سمیساط نزدیک فرات
و دران قلعه ایست زیر کوه که زلزله آنرا خراب کرده است
و باز سیف الدوله بنا کرد - بیت -
رفت - بفتح اول ماضی رفتن و شدن باشد و بضم اول
ماضی رفتن و جاروب کردن -
رفتن حنا بهند - سیاه شدن حنا مثل آمدن حنا
به هند - ہم -
رقاشه - بکسر اول بوزن نشانه یک خانه از شش خانه ورقی
نویسندگان باشد رقانه اول را صدر و آخر را بارز
و میانه را اوسط خوانند -
رقص بر دیباه - کنایه از تجاهل و تغافل کردن باشد
در کاری بعد - حی -
رقص بالا - این باصطلاح مغلان مخصوص حرکات
جماع باشد - ہم -
رقعه پست ادکن - کنایه از زمین است - حی -
رقعه مهمانی - رقعه که بطریق دعوت و ضیافت باهم
نویسند - ہم -
رقم اول - کنایه از عرش است -
رقیبان دست - نگهبانان صدر دست را گویند و
سیارات را نیز گفته اند -
رقه - مدینه ایست که فی زماننا خراب و ویران است
و آن مدینه ایست مشهور و بزرگ بر کناره فرات از طرف
شمال و مشرق - غا -
رکاب گران شدن - کنایه از سوار شدن و
حمله کردن باشد -
رکاب می - نوعی از پیاله شراب است و آن دراز
و پهلودار می باشد -
رکن آباد - تفرجگاهی ست در شیراز -

رگ تن خاستن - کنایه از استیلای قهر و غضب باشد - جی -

رگ جان بریدن - کنایه از میرانیدن باشد -

رگ کردن - کنایه از غرور و نخوت و سرکشی و دعوی - هم -

رگ هفت اندام - رگ بدن را گویند -

رمق - بروزن و معنی رمق است که باقی ماندهٔ جان باشد -

رمله - صاحب مشترک می گوید که رمله بلده ایست که سلیمان بن عبد الملک الاموی بنا کرده است و آن بلده ایست مشهور و صاحب عزیزی گوید که از ما قصبه آن بنا است و ما بین آن و بیت المقدس یکروزه راه است و در انجا پیش از بنای آن بلده بود و نامش لدیس آنرا سلیمان بن عبد الملک خراب کرد و رمله را بنا کرد و ما بین آنها سه فرسخ راه است - قا -

رمیدن - نفرت کردن و بیهوش شدن را گویند -

رنجور - مریض و خداوند رنج -

رنجوردار - بیماردار و خادم باشد -

رنگارنگ - یعنی مختلف الالوان و گوناگون -

رنگ از آسمان تراشیدن - کنایه از طلب محال کردن باشد و عبارت از سعی و کوشش بیفایده هم هست - جی -

رنگ از دیوار تراشیدن - کنایه از گستاخی و شوخی کردن و نالایقی و بیحیائی نمودن باشد - جی -

رنگ رز - آنکه عوام رنگریز گویند -

رنگ ریختن - طرح عمارت فگندن و بنای کار گذاشتن - هم -

رنگ شبانه - کنایه از تاریکی و سیاهی باشد -

رنگ ماتم - کنایه از سیاهی باشد -

رنگین - معروف و بمعنی خوب و خوش آینده مجاز است - هم -

روا حال - بمعنی خوشحال است و مرکب تیزرو را نیز گویند -

روارو - بفتح هر دو را کثرت آمد و رفت خلق و بدنبال کسی به تعجیل رفتن -

روازاری - بروزن هواداری بمعنی مجازی باشد که در مقابل حقیقی است -

رواق سبزگون - کنایه از آسمان است -

رواق منظر چشم - کنایه از مردمک چشم باشد - جی -

روانه - بروزن زمانه بمعنی روان است و جائزه را نیز گویند و بمعنی دولت هم آمده است -

روائی - بروزن هوائی نقیض کسادی باشد -

روباه و روبه - جانوریست صحرائی و او را بحیله گری نسبت کرده اند -

روح طبیعی - بمعنی روح حیوانی -

روح قدسی - کنایه از جبرئیل علیه السلام است - جی -

رود خیزان - با خا و زای نقطه دار سیلاب را گویند -

روزن فلک - کنایه از ستارهٔ زهره است -

رود کشت - بفتح کاف و شین نام مقامیست از موسیقی -

رودگر - آنکه تارهای ساز و زه کمان بسازد - هم -

روز امید و بیم - کنایه از روز قیامت -

روز بازی - بازی کردن روز را گویند و کنایه از دنیا و روزگار هم هست -

روز پرواز شد - یعنی روز دراز شد و روز بلند شد و روز برآمد و آفتاب بیرون آمد -

روز عالم شد - یعنی رونق عالم رفت -

روز غدیر - بغین معجمه درین روز رسول صلوات الله علیه بر خم غدیر که جائیست خطبه خوانده و در حق حضرت امیر المومنین علی علیه الصلوٰة حدیث مَن کُنتُ مَولاهُ فَعَلِیٌّ مَولاهُ فرموده - هم -

روزگاری شمرد - یعنی روزی چند بسر برد و زندگانی کرد -

روزگردک - گیاهی که با آفتاب گردد -

روزمره - این لفظ را در موضع استعمال کنند که بمعنی محاورات الفاظ مشهوره بین الناس و دیگر بمعنی راتبه

و وجه تسمیه‌اش مرکب از روز و مرّه که لفظ عربی است بمعنی بار یعنی هر روز یکبار برسد و آنچه هر روز یکبار بر زبان بگذرد و پس لفظ مستحدث باشد نه فارسی اصیل - هم -

روز نجات - روز خلاصی از دست دشمن و روز قیامت

روزه - معروف است و بعربی صوم خوانند و آن زیادتی را نیز گویند که بر سر موزه بیا باشد -

روزه غزلت - روزه سطے با طاویا عمل که تا سه شبانه روز چیز نخورند -

روزی - بمعنی رزق است و چابکی و چیرگی و مشاهره را نیز گویند -

روزی خواران - خلائق را گویند -

روزینه - آنچه از نقد و جنس هر روز بیابند -

روسپی بارگی - بمعنی شاهد بازی و فاحشه دوستی باشد چه باره بمعنی دوست هم آمده است -

روستائی - بمعنی دهقانی باشد چه روستا بمعنی دهقان هم آمده است -

روش احمد داشتن - کنایه از اطاعت و پیروی پیغمبر آخر الزمان کردن باشد -

روشنگر - صیقل گر را گویند - هم -

روشنی - بمعنی روشنائی باشد و نوکا دجو هردار را نیز گویند -

روضه خوب - کنایه از بهشت است -

روضهٔ رضوان - کنایه از بهشت برین است - جی -

روضه رنگ - بروزن شفترنگ کنایه از سبز رنگ و سبز فام است -

روغن زبانی - بمعنی چرب زبانی و تیتال باشد -

روغن سبز - یعنی روغنے که گیاه هاے خوشبو در آن پخته باشند -

روغن کده - عصار خانه را گویند -

رومال - پارچه که بدان روے را از غبار و جز آن پاک کنند - هم -

روم و حبش - دو ولایت اند و کنایه از روز و شب و دنیا و روزگار باشد -

رومی - منسوب بروم باشد و نوعے از جامه هم هست و کنایه از رنگ سرخ هم هست

روواروو - بفتح هر دو را مواجهه است -

روهبان - بمعنی رهبان است که زاهد و پرهیزگار باشد -

روے آوردن - بمعنی توجه کردن و متوجه شدن باشد -

روے باز گونه داشتن - کنایه از بیراهی کردن باشد -

روے بقا - یعنی راه پایندگی -

روے تافتن - کنایه از روے گردانیدن و روگردان شدن باشد -

روے تردد - بمعنی راه تردد باشد -

روے حساب - کنایه از راه حساب باشد -

روے دست - نام فنے از کشتی و آن پاے در پاے حریف بند کرده روے دستی بر سینه اش بزور زدن است چنانکه از جا در آید - هم -

روے شناسان - بمعنی آشنایان باشد -

روے گلگون - روے سرخ و سفید و پوست را میگویند -

روبیل - نام پسر یعقوب است از مادر یوسف -

روئین تنی - کنایه از سعرولی باشد -

رهانیدن - بمعنی خلاص و نجات دادن باشد -

رهدار - بمعنی راهدار است -

رهروان طریقت - کنایه از اهل سلوک و کنایه از عناصر اربعه باشد -

رهنمون - نماینده راه باشد و بعربی هادی خوانند و حاجب و نقیب را نیز گویند -

رههوان رفتن - یعنی اختیار فقر و خواری کردن -

ریزه ریزه - بمعنی پاره پاره و قطره قطره و ریزه ریزه باشد -

ریشصرپ - بصیغهٔ امر و نهی ریختن یعنی مرد ضعیف و لاغر باشد و در عربی خنفوس گویند و چیزیست مانند خیار که آن را خورند-

ریزه - با ثانی مجهول هر چیز که در غایت خردی و کوچکی باشد از حیوان و نبات و جماد-

ریزه به ریز - یعنی ریخته کن و جزء جزء ریزه-

ریش بچه - ریش کوچک و ریشِ مردم چند موی سر زنخ و چند موی که در زیر لب پایین واقع است و آن را بعربی عنفقه خوانند-

ریشخند - کنایه از سخریه و استهزا و گاهی بمعنی توقع و تمنا نیز آمده - بم - و بمعنی خرالاغ باشد-

ریش در دست کسی دادن - یعنی کار خود با و سپردن - بم-

ریشهٔ سبحانیه - کسوت مرشدان و اهل الله را گویند که بر سر بندند-

ریم آهن - بیخیست از گیاه که آن را خرغول گویند-

ریوه - بکسر اول و فتح واو گیاهیست که چرندگان را زود مستی آرد-

زای معجمه

زای - الرجل الاکول یعنی مردی که بسیار خوار باشد و بحساب ابجد هفت است-

زابلستان - نام ولایت آبا و اجداد رستم است-

زاده بر زاده - یعنی فرزند بر فرزند و پشت بر پشت و اعقاب جد و نوشته بر نوشته-

زادبوم - جای و مقام و مکان و زمین را گویند که در آن زائیده شده باشند و بعربی مولد خوانند-

زاد خاطر - شعر و سخن که از دل خیزد - بم

زاد راه - بمعنی توشهٔ راه است - بم-

زاد طبع - بمعنی طبع زاد است - گز-

زاده عوف - بفتح عین عبد الرحمن بن عوف را گویند-

زار - معروف است و بمعنی دعا هم هست-

زاری - بمعنی زاری کردن باشد و بمعنی دعا کردن هم هست-

زاغ پا سرخ - جانوریست خوردنی که گوشت او فربه و لطیف و نرم می باشد-

زاغ توام - کنایه از زنیست که آفریدهٔ توام-

زاغ چشم - کنایه از کبود چشم - بم-

زاغ دل - کنایه از سیاه دل که قساوت داشته باشد - بم-

زاغ کمان - سر گوشهٔ کمان لیکن تنها لفظ زاغ بدین معنی مستعمل نیست چنانچه گمان برده اند - بم-

زال سفید ابرو - کنایه از آسمان است و دنیا را نیز گویند-

زانو - بعربی رکبه خوانند - بم-

زانو زدن - بادب نشستن و ایضاً بمعنی سجده کردن در اصل رسم ترکان است که امرا پیش سلاطین زانوی پیش زده و دو دمی مانده داشته عرض می کنند و در وقت ملازمت نیز زانو می زنند - بم-

زاوه - نام شهری و مدینه ایست در خراسان قریب هرات - مي-

زاوه کوه - نام کوهیست-

زای - بمعنی زاینده و امر بزائیدن باشد-

زائچه - شکلیست که طالع شناسان بروز تولد کشند و از آن طالع مولود نیک و بد دریافت کنند - مع-

زائنده - هر چیز که بآن بزاید عموماً و مادر را گویند خصوصاً-

زائیدن - بمعنی پیدا شدن باشد - مي-

زبان آور - مردم شاعر و فصیح و بلیغ را گویند-

زبان بریدن - کنایه از دو چیز است اول کنایه از بخشش کردن است منقول است که سائلی در بارگاه حضرت سرور کائنات علیه السلام سوال کرد حضرت امیر رضی الله عنه

کہ ہرو زبانش ببرا مد از مجلس برآمدہ خورست کہ زبانش ببرد
درین اثنا امیر مردان وشیر یزدان غالب علی ابن ابیطالب علیہ الصلوٰۃ
رسید واز حقیقت حال استفسار فرمود عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ
گفت حکم ہست کہ زبانش ببرند فرمودند کہ با و چیزے
بدہند وچون حقیقت واقعہ از سرور عالم علیہ السلام تحقیق
کردند چنان بود کہ امیر المومنین فرمودہ بودند ودوم کنایہ
از خاموش کردن ہست مدعی را بحجت ودلائل۔
زبان بدرون کام رہا کردن۔ کنایہ از خاموش
بودن باشد۔
زبان بر دیوار مالیدن۔ کنایہ از توکل وقناعت بم۔
زبان بند۔ نوعے از عزائم وافسون کہ زبان حریف را
بدان بندند۔ بم۔
زبان دراز۔ دریدہ دہن را گویند۔ بم۔
زبان درکشیدن۔ کنایہ از خاموش شدن باشد۔
زبان زرگری۔ زبانے کہ جمعے باہم قرار دہند وبآن
الفاظ درآوردہ باہم حرف زنند تا دیگرے نفہمد۔ بم۔
زبان گرفتن۔ کنایہ از خبردار شدن از احوال مخالف
باشد۔ جی۔
زبان کشادن۔ کنایہ از گفتار درآمدن وحرف زدن
ودشنام دادن باشد۔
زبان گرفتن۔ بمعنی لکنت کردن ست۔ بم۔
زبان مغزدار۔ زبانے کہ کلام آن تہ داشتہ باشد و
صاحب فصاحت وبلاغت بود۔ بم۔
زبانہ۔ شعلۂ آتش را گویند۔ می۔
زبدۂ ارکان۔ یعنی خلاصۂ آفرینش۔
زبر پرچین۔ خاریکہ بر سرہائے دیوار بندند۔
زبرجد سنم۔ یعنی سبز سیم۔
زبرقان۔ بکسر اول وثالث وقاف بالف کشیدہ
بروزن بے فشان بمعنی ماہ وماہ شب چہاردہم باشد و
نام مردے ہم بودہ۔
زبرین۔ بمعنی بالا کہ نقیض پائین است۔
زبلوق۔ بالام بروزن سرطوق کلمہ ایست کہ در محل دشنام
وقدح استعمال کنند۔
زخم جراحت۔ آلت جارحہ را گویند وبمعنی زدن ہم ہست۔
زخم خوردن۔ زخم رسیدن را گویند۔ می۔
زخم کاری۔ زخمے کہ خوب رسد۔ می۔
زخون۔ کنایہ از خودی وتکبر باشد
زد وخورد۔ درمقام جنگ مستعمل زد زدن زخم وخورد
خوردن زخم۔ بم۔
زد وکوب۔ بمعنی جنگ است۔ می۔
زر آب ریز۔ کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از خون ریختن
دوم کنایہ از ریختن خوی باشد۔ جی۔
زر اصل۔ زر خالص را گویند۔ می۔
زرافہ۔ بمعنی زرافت است کہ جانوریست کہ آنرا شترگاو پلنگ
خوانند۔ بم۔
زر آلو وزرآلود۔ ہمان زرد آلو باشد کہ میوہ ایست مشہور
زر اندودن۔ بمعنی زر اندوختن وملمع کردن۔ کن۔
زربفت۔ قسمی ست از پارچہ کہ بتار زر وغیرہ میبافند۔ می۔
زر بافتہ۔ ہمان زربفت ہست کہ زردوزی باشد۔
زر پیکر درخش۔ کنایہ از آفتاب وکوکب مشتری را
نیز گویند۔
زرچوبہ۔ بمعنی زردچوبہ است وبعربی اصابع الصفر خوانند۔
زر خلاص۔ زر خالص است کہ از بوتہ برآید۔
زردار۔ توانگر ومالدار را گویند۔
زر دروسے وزر سرخ سپہر۔ کنایہ از آفتاب
باشد۔ جی۔
زرد قوارہ۔ کنایہ از آفتاب است جی۔
زرد دست۔ مردم بخیل ورذل را گویند۔

زرد و سرخ - کنایہ از ترسان و ہراسان و خجل - بم -
زر رشتہ - یعنی کلابتون است - مے -
زرسادہ - بفتح ہم کہ دال باشد زرے را گویند کہ از کان بہ آوردہ باشند و ہنوز نگداختہ باشند -
زر سرخ - طلا را گویند - بم -
زر شناس - صراف و نقاد را گویند - مے -
زر طلبی - زر خالص را گویند -
زرق - ریا و نفاق را گویند -
زر قطونا - بذر قطونا ست کہ اسپغول باشد -
زرق فروش - مرائی و سالوس را گویند - مے -
زر قلب - نقیض زر خالص است - گن -
زرق و برق - کنایہ از طمطراق و کر و فر - بم -
زرکار - بمعنی زرنگار است - مے -
زرکش - قسمے از پارچہ است کہ از تارہائے زر می بافند و آنرا تاش ہم گویند - مے -
زرکوفت - بمعنی ملمع باشد - گن -
زر نداب - کنایہ از زر خالص و زر گداختہ را نیز گویند - جی -
زر مسکوک - آنچہ سکہ کردہ شدہ و رائج باشد - گن -
زر مصری - زر خالص را گویند -
زر مغربی - زر خالص را گویند - مے -
زرنبا - بحذف دال بمعنی زرنباد است -
زرنباہ - بفتح ہا بمعنی زرنباد است و آن دارو ئی باشد مشہور -
زرنیخ - بمعنی زرنی بدون خا و آن جوہریست کانی و ذکر آن در زرنی گذشت -
زرہ ہود - بروزن کبود نام موضعیست در راہ کعبہ و جائے بہشت نشان و سبزہ و آب روان -
زرہ پوش - زرہ پوشندہ را گویند -
زرہ خود - بکسر اول و ثانی آنکہ زیر کلاہ پوشند -
زرہ مو و زرہ موئے - آنکہ بہ خویشتن موئے را زرہ سازد یعنی ستر از موئے کند چنانچہ زینب علیہا السلام کردہ بود -
زرین عذار - کنایہ از زرد رنگ است -
زرین گاو - کنایہ از صراحی است کہ بصورت گاو سازند - جی -
زرین سپاہ - کنایہ از آفتاب است - جی -
زشتی و نکوئی - یعنی نیکی و بدی و غم و شادی و راحت و رنج و فقر و غنا و امثال اینہا باشد -
زعرض و ور گردن - کنایہ از میرانیدن باشد -
زعفوق - بضم اول و فا بدخوے و بدمزاج را گویند -
زقہ - بفتح و تشدید قاف خورش دادن مرغ چوزہ را برہان صحیح - و دارو ئیست کہ چون بچہ زاید دایہ ادویہ ترکیب کردہ در حلق او ریزد و آنرا در حرف ہند گھتی گویند بضم کاف فارسی مخلوط التلفظ بہا و مثناۃ فوقانی ہندی - بم -
زکام - بالضم ریختن آب دماغ از راہ بینی - بم -
زکوۃ - مشہور است کہ از چہل یکے باشد -
زلال خضر - کنایہ از آبحیات است -
زلف - بالفتح پارۂ از شب و فارسیان بالضم بمعنی موئے کہ گرد گوش روید و مخصوص بحبوبانست استعمال نمایند - بم -
زلف شب آشفتہ کردن - یعنی تاریکی شب منتشر گردانیدن و متراکم ساختن باشد -
زلقوم - بضم اول بروزن و معنی حلقوم است -
زمان زمان - یعنی ساعت بساعت - گن -
زمانہ - بمعنی وقت و گردش فلک باشد -
زمانہ ساز - کسی کہ موافق و سازگار با زمانہ باشد -
زمجی - بالکسر جائے بر آمدن دُم پرندہ را گویند کہ در ہند دُم گزہ خوانند و سوائے پرندہ بر حیوانات دیگر نیز اطلاق میشود - مے - نم - و زمکی نیز آمدہ است -
زمرد - جوہریست معروف کہ بدیدن آن مار کور شود - بم -
زمردین - رنگ سبز را گویند - مے -
زمرہ - بالضم بمعنی گروہ مردم - صح -

زمزم افشاندن - کنایه از گریه کردن است -
زمزم رسن و زمزم رسن ور - کنایه از آفتاب جهانتابست -
زمستان - موسم سرما که نقیض تابستانست - مل -
زمم - بمعنی اراده باشد - صح -
زمنج - بفتح اول و ثالث که نون باشد و سکون ثانی و رابع که جیم تازی است سنگی باشد گرد و مدور که برای برابر کردن سقف سازند - مل -
زمین بدندان گرفتن - اظهار عجز و فروتنی کردن - بم -
زمیندار - خداوند ده و ریش سفید ده را گویند - گن -
زمین را سایه شدن - کنایه از تواضع و فروتنی باشد - جی -
زمین زاده - بمعنی موجودات دنیائی و کنایه از بشر و آدمی زاد هم هست عموماً و حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و آله وسلم را گویند خصوصاً -
زنار بستن زنبور - کنایه از آشیان و لانه ساختن زنبور عسل باشد -
زنار قدح - بمعنی زنار ساغر باشد که کنایه از موج پیالۀ شراب باشد و نیز زناری را گویند که بر میان ساغر و قدح به بندند گویند که در میان مغان رسم هست که قدح و ساغر و هر آوندی که فرو آرند تا که به میان آن زنار نه بندند در استعمال نیارند - جی -
زناشوی - کنایه از جماع کردن است و عقد بستن و نکاح کردن را نیز گویند -
زن باردار - بمعنی زن حامله است - مع -
زنبرک - کبانگر را گویند - جی -
زن پسر - زوجۀ پسر است - مع -
زنبورخانه - معروف است که خانۀ مگس عسل وغیره باشد و کنایه از تن صاحبان سلوک هم هست که بظاهر تهی نماید و در باطن مملو است از فیض الهی و کنایه از مردم منتقم و انتقام کننده هم هست -

زنجفر - بروزن و معنی شنگرفست و معرب آن شنجرف باشد -
زنخدان - معروفست که بمعنی ذقن باشد - مل -
زن خواستن - بمعنی عقد بستن است - مع -
زندان برجیس - کنایه از برج سنبله باشد که وبال خانۀ مشتری ست - جی -
زندان مشتری - کنایه از برج خوشه است - جی -
زندان ماسیجون - کنایه از ماهی یونس باشد - جی -
زندان نیرین - کنایه از عقدۀ راس و ذنب است - جی
زندرود - نام رودخانه ایست و صفاهان و نغمۀ تار رباب وغیره را نیز گویند -
زندگانی دادن - کنایه از مردن باشد -
زندگانی دوم - کنایه از آخرت است - نم -
زنده دل - مقابل افسرده دل - بم -
زنده کردن خاک - کنایه از رویانیدن سبزه و برانگیختن مردگان در قیامت باشد که بعربی بعث گویند -
زندیق - بالکسر ثنوی که قائل دو صانع اند و از آن هر دو بنور و ظلمت و یزدان و اهرمن تعبیر کنند و آنکه ایمان بحق تعالی و آخرت نداشته باشد و آنکه ایمان ظاهر کند و در باطن کافر باشد و بعضے گفته اند معرب زندین ست یعنی آنکه دین زندیان دارد و صحیح معنی اول ست و معرب زندی است یعنی آنکه اعتقاد به زند کتاب زردشت دارد که قائل یزدان و اهرمن بوده - سپ -
زنان سیرتان - کنایه از مفعولان باشد -
زنقه - بفتح اول و ثانی و قاف کوچۀ تنگ و تاریک را گویند -
زنگار - آن دو نوع است یکی کانی و آن توتیای سبز است دیگرے که در سرکه مس و نوشادر سازند -
زنگار زر - کنایه از آفتاب است - جی -
زنگه شاوران - نام پهلوانے بوده ایرانی -
زنگ هوا - کنایه از تاریکی هوا باشد -

زنگی - قومے منسوب بزنگ و سیاہ رنگ باشد۔
زورآزما - کشتی گیر را گویند - گن۔
زورآور - یعنی زور آورندہ و زبردست و غالب باشد - ہم۔
زورگوے - کنایہ از افترا کنندہ و بہتان نہندہ باشد۔
زہر زیر نگین - زہرے کہ براے روز بد در زیر نگین مہیا دارند - ہم۔
زہر مار کردن - خوردن چیزے غیر مرغوب - ہم۔
زہر مینا - کنایہ از شراب تلخ - ہم۔
زہرہ رخان - کنایہ از صاحبان حسن است - جی۔
زہرہ سخن - یعنی طبع ناظمہ من۔
زہے - بکسر اول بمعنی خہے باشد کہ کلمۂ تحسین است۔
زیبق - معرب زیوہ کہ جیوہ بجیم تازی مبدل و سیماب مراد آنست - ہم۔
زیبق بحرا - کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از قطرات باران است دوم کنایہ از قطرات اشک بود - جی۔
زیبیدن - بمعنی آراستن است - می۔
زیتون - بروزن میمون نام درختیست کہ روغن وے معمول اطباست - ہم۔
زیربا - بسکون ثالث نوعے از طعام باشد و آن غیر زیرہ باست۔
زیر پا - ستر وفست و مقروض شدن را نیز گویند - سج۔
زیر پاے کشیدن - بباے فارسی با قرار آوردن کسے بے سیاست مثلاً دزدے باشد او را بلطائف الحیل سخن با قرار آرند گویند زیر پایش کشیدم و نیز مے گویند کہ در زیر پالیش کشیدم و نیز میگویند کہ در زیر پالیش نشستم تا از تہ کارش خبردار شدم - ہم۔
زیر بند - دوالے باشد اسپ را کہ از کمر اسپ تا دہن بندند۔
زیر دست - بمعنی رعیت و مالگذار باشد۔
زیر فان - با فا نامیست از نامہاے ماہ - جی۔
زیر مشق - چیزے باشد از چرم و کاغذ اوراق را بران گذاشتہ مے نویسند تا دست فرسودہ نشود و بجاز ہر چیزرا کہ زیر چیزے گذاشتہ بران کار کنند گویند - ہم۔
زیر میانہ - کنایہ از مردم کینہ باشد امانہ بسیار کینہ۔
زیر و زبر - بمعنی تہ و بالا کردہ و کنایہ از پریشان و ابتر باشد۔
زین بر گاو نہادن - کنایہ از روان شدن و تہیۂ سفر کردن - ہم۔
زین بر گرگ نہادن - کنایہ از رام و زبون ساختن آن را - ہم۔
زین پوش - پارچہ کہ بالاے زین اندازند۔
زین زرین - کنایہ از آفتاب عالمتاب است۔
زیور بخود گرفتن - برخود آرایش کردن - ہم۔

زاے فارسی

ژالۂ نرگس - کنایہ از اشک باشد۔
ژرف نگاہ - بالفتح باریک بین - ہم۔
ژوبین - بواو مجہول حربہ ایست کہ در قدیم بدان جنگ مے کردند - ہم - ب - زوبین۔

سین مہملہ

ساحت طوبی - کنایہ از بہشت است۔
سادہ مرد - کنایہ از مرد نادان باشد۔
سارقہ - تانیث سارق است کہ دزد باشد و نام موضعیست در راہ کعبہ۔
ساروج - بمعنی آہک خاکستر آمیختہ - می۔
سازگاری - موافقت در مزاج و در کارہا باشد۔
ساسو - نام مردے بودہ۔
ساعات روز و شب در یورش - یعنی بست و چہار تا روز جنگ۔
ساعت - پارۂ از شب یا روز و باصطلاح اہل تنجیم مقدار دو و نیم گھڑی است کہ بست و چہارم حصۂ شبانروزی بود - ہم۔

ساغری - تخلص شاعرے کہ معاصر مولوی جامی بود چنانچہ
در بعضے تذکرہا مذکور است و نام پوستے کہ بہ کیمخت شہرت
دارد - بم -
ساق - مابین شتالنگ و زانو و چیزے مثل شاخ کہ آن را
بہندی ڈنڈی گویند چون ساق گلہا و ریاحین و آن غیر
شاخ است لیکن گاہے بجاے ساق شاخ نیز مستعمل میشود
و تنۂ درخت - بم -
ساقری - در ترکی کیمخت - بم -
ساق عروس و ساق عروسان - قسمے از نان بشکل ساق
کہ جوف آنرا پُر از قند پیاز ندود در روغن بریان میکنند بعد ازان
پستہ داخل مینمایند - بم -
ساقیان لہجہ - کنایہ از مطربان و خوش آوازان باشد -
ساکنان خاک - مخلوقات روے زمین را گویند -
ساکنان سدرہ - ملائکہ مقرب را گویند -
سالار قوم - سر لشکر و ریش سفید قوم باشد -
سال جلالی - یعنی سال شمسی و آن سہ صد و شصت
و پنج روز میباشد و سلطان جلال الدین رومی تاریخ بستہ آ
سال گردش - عبارت از شروع شدن سال نو از جاوین بم
سالگرہ - روز شروع سال نو از عمر طبیعی و درین روز جشن ہم
کنند خاصۂ سلاطین و امرا و این تسمیہ براے آنست کہ
ہر سال از عمر مولودبان گرہ میزنند تا سالہاے عمر بدان
معلوم شود - بم -
سام ابرص - نوعے از چلپاسہ است - بر -
ساووچ - باجیم فارسی بر وزن ناموس نام مقام سلمان
ساویدن و سائیدن - یعنی مساس کردن -
سائبان اخضر - کنایہ از آسمان است -
سائبان ظلماتی - کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از صبح کاذب
است دوم کنایہ از شب تاریک باشد - جی -
سائل کف - گدا یعنے کہ از تنگدستی کاسۂ گدائی ہم

نداشتہ باشد - بم -
سایہ پرورد - کنایہ از دو چیز ست اول کنایہ از آسودہ است
دوم کنایہ از منت خوار باشد -
سایۂ خورشید - کنایہ از حمایت خورشید باشد -
سایۂ کشور - یعنی سایۂ درخت -
سایۂ یزدان - خلیفہ و پادشاہ را گویند -
سباط - بضم اول بلغت رومی نام ماہی است و آن مدت
ماندن آفتاب است در برج دلو کہ آنرا بفارسی بہمن گویند
و بشین معجمہ نیز آمدہ -
سبال - سبلت را گویند بالکسر یعنی موے لب -
سبحہ - بالضم و حاے مہملہ مہرہا کہ عدد تسبیح بآن گیرند و یاد
کردن خدا را بپاکی - بم -
سبحۂ بلور - کنایہ از ستارہ باشد - جی -
سبحہ دار - خاک و مستغفر و زاہد و عابد را گویند -
سبز آشیانہ - کنایہ از آسمان است -
سبز ایوان - کنایہ از آسمان است -
سبز بادبان - کنایہ از آسمان است -
سبز بودن - یعنی رنگ معروف داشتن و باطراوت و پایندہ
و مستدام و باقی و ہمیشہ بودن باشد -
سبز پاے - کنایہ از شوم قدم و بدبخت - بم -
سبز پوشان باغ بہشت - کنایہ از حوران بہشت
است - جی -
سبز خنگ منحوس - کنایہ از زمانہ و روزگار است -
سبز دوتاے - کنایہ از شب است کہ بعربی لیل گویند -
سبز طاق - کنایہ از فلک باشد - جی -
سبز فروش - کنایہ از آسمانست -
سبز کالک - یعنی خربزۂ نارسیدہ -
سبز گلشن - کنایہ از آسمانست -
سبز منظرہ - کنایہ از آسمانست -

سبز میدان - کنایہ از آسمان است۔

سبزہ زار - معروف است و کنایہ از مردم فاسق و فاجر و بد اصل ہم ہست۔

سبصطیہ - مدینہ ایست نزدیک سیساط از لواے فلسطین از اعمال بیت المقدس - یت۔

سبق بردن - کنایہ از سبقت و پیشی و فرو بردن و زیادتی و افزونی کردن۔

سبک پر - مرغ تیز پر را گویند۔

سبکتگین - بکسر تاے قرشت پدر سلطان محمود غزنوی است۔

سبکدستی - کنایہ از شتاب و شتابی و جلد و جلدی در کارہائے کہ بدست کنند - جی۔

سبکرو - بشتاب و تعجیل روندہ را گویند۔

سبلت سست کردن - کنایہ از عجز و فروتنی کردن باشد - جی۔

سبوس کہنہ بہ نرخ گندم فروختن - کنایہ از لاف و گزاف است کہ در ایام گذشتہ چنین و چنان بودہ و حال آنکہ ہیچ نبودہ باشد و آنرا کاہ کہنہ بباد دادن نیز گویند - جی۔

سپارش - حاصل بالمصدر سپردن و در عرف سپردن کسے را بکسے براے اہتمام و تیمار وے - بم۔

سپاہ - بضم اول و کسر اول ہر دو آمدہ است یعنی لشکر و انبوہ باشد۔

سپاہان - نام شہریست از زمین فارس کہ دجال از انجا پدید آید و نام مقامے ہم ہست از موسیقی۔

سپاہی - یعنی لشکری۔

سپایۂ ہوائی - کنایہ از کوکب نسر طائر است۔

سپرادہ - لبلاب را گویند۔

سپرز - بضم اول و ثانی پارچہ گوشتی است سیاہ رنگ کہ سوداست و بعربی طحال گویند۔

سپرش - روباک و دامنے را گویند۔

سپر شنگرفی - کنایہ از آفتاب است و آنرا سیماب آتشین و سیماب آتشی بحذف نون نیز خوانند - جی۔

سپنج خانہ - خانۂ عاریتی باشد و کنایہ از دنیاست۔

سپنج کعبتین - سی مہرۂ نرد را گویند۔

سپنجی - بمعنی عاریتی باشد۔

سپوزیدن - بمعنی سپوختن کہ از فرو بردن بعنف باشد۔

سپہ - بضم اول و کسر اول ہر دو آمدہ است یعنی لشکر و انبوہ باشد۔

سپہ دار - خداوند لشکر و سر لشکر باشد۔

سپہر اعظم - فلک الافلاک را گویند کہ عرش برین باشد۔

سپہر آفرین - خداے عزوجل است۔

سپہر برین - آسمان نہم را گویند و آن عرش باشد۔

سپہر بوقلمون - کنایہ از آسمان ست باعتبار تنوع الوان و آثار۔

سپہر پوشیدہ - کنایہ از فلک اعظم است کہ عرش باشد۔

سپہر دولابی - کنایہ از آسمانست۔

سپہر زنگاری - کنایہ از آسمانست۔

سپہر ہشتم - فلک البروج را گویند۔

سپہ سالار و سپاہ سالار - بزرگ و ریش سفید سپاہ و لشکر باشد۔

سپہ کش - سر لشکر و لشکر کش را گویند۔

سپید مہرہ - بوقے باشد کہ ہنگام بازی و رزم و ہنگامہا نوازند و آن جانوریست بحری۔

سپید و سیاہ - جمیع خلائق را گویند و کنایہ از نیک و بد و صالح و طالح و شب و روز و عرب و عجم و روم و زنگ و امثال اینہا و اسلام و کفر باشد۔

سپیدۂ بالا - کنایہ از صبح کاذبست۔

سجاف - بوزن غلاف پارۂ پردۂ کہ بر در آویزند و در میان

آنها فرجه باشد و هر پارهٔ آنرا سجاف گویند و عوام سنجاف
بزیادت نون بعد از سین خوانند و این خطاست - هم -
سجلماسه - ابن سعید گوید که آن تختگاهیست مشهور مشتمل
بر باغها و بساتین بسیار و در انجا نهریست که از میان جنوب
و شرق بطرف شرق و غرب میریزد و آن شهر هشت در
دارد و بیرون هر در نهرے و درختهاے زیتون وغیره
واقع است و حوالی هر بستان دیواریست مستحکم که تاراج
و غارت عربها را مانع است و آن شهر را چهل میل مساحت
است و آن مدینه ایست قریب صحرا که مابین بلاد مغرب
و سودان واقع است - فا -
سخت ساق - کنایه از ثابت قدم است در هر وادی - جی -
سختن و سخیدن - بضم اول و فتح اول هر دو آمده است
بمعنی وزن کردن و بوزن در آوردن -
سختیان - مرادف انبان است - می -
سخن آفرین - کنایه از شاعر کامل و شخصے که افترا در حق کسی کند -
سخن بکر - یعنی سخنے که کسے نه گفته و پے بدان نبرده باشد -
سخن چون زمهریر - کنایه از سخنے باشد که از شنیدن آن
دل سامع را دل سردی از مطلب وے روے نماید و عبارت
از سخن بے مزه و خنک نیز هست - جی -
سخن مهر برد - سخنے که توقعے باشد -
سخنه - بلده ایست در بریه الشام مابین تدمر و عرض و ارک
واقع و قومے از عرب در انجا ساکن هستند و سخنه محدود است
در میان ارک و عرض و در ان چشمه ایست گرم لهذا باین نام
مسمی گردید و بران چشمه درخت خرما است و در راهے که
از رحبه بطرف دمشق میرود قبل ارک - فا -
سرا - مختصر سراے و ترجمهٔ دار و خانه هیچمی باشد -
سراب - بالفتح زمین خشکے که از دور مثل آب نماید - هم -
سراپردهٔ جهار (؟) و سراپردهٔ دوران - کنایه از
آسمان است -

سرابستان - باغچهٔ خانه را گویند -
سراچهٔ خاک - کنایه از دنیاست -
سر از آب بیگانه شستن - کنایه از بدست آوردن ملک
بیگانه باشد - جی -
سر از بستوے تهی چرب کردن - بمعنی سر از شیشهٔ تهی
چرب کردن باشد و آن کنایه از مکر و فریب ورزیدنست - جی -
سراسیخ - بروزن تواریخ عالم کون و فساد را گویند که این
جهان باشد و ظاهر آنکه با سراسینج تصحیف خوانی کرده باشند
والله اعلم -
سراغ - بالضم نشان پاے - هم -
سر افگندن - معروفست و کنایه از عاجز شدن و خجل شدن
و شرمنده گردیدن باشد -
سر آمد - بزرگ و صاحب قدر و حکیم و دانشمند -
سر آمدن - بمعنی بزرگ و صاحب قدر و مرتبه گردیدن باشد
و با آخر رسیدن و منقضی شدن را نیز گویند -
سراوبیل کحلی - ازار سیاه را گویند -
سراے تزویر - کنایه از دنیا و روزگار است -
سراے خاک - کنایه از دنیاست -
سراینده مرغ - مرغ خوش الحان و سرود گوے و
روایت کننده -
سراے هفت پرده - کنایه از آسمانست -
سرائیدن بسر - بحرکت سر وا یا و باشاره حرف زدن -
سر براه - کنایه از سرانجام دهندهٔ کار چون در هندوستان
متعارف کار سر براه کردن است برین تقدیر که سربراهی کار
گویند اما در اشعار استادان چنین یافته نشده - هم -
سر به خلد بردن - کنایه از مخلد بودن و همیشگی یافتن و براوردن
و حاجات خود رسیدن باشد -
سر بست - ماضی سر بستن و مشکلے که حل نتوان کرد و چیزیکه
بران مطلع نشوند و کلامیکه پیچیده باشد -

سر بستہ - کنایہ از پوشیدہ و پنہان باشد۔
سر بسر - یعنی برابر و موافق و از یک سر تا سر دیگر باشد۔
سر پا زدن - باضافت و قطع اضافت مرادف پشت پا زدن که در عرف ہند ٹھوکر گویند و بمعنی لگد زدن نیز آوردہ اند - ہم۔
سر پائی - بہر دو تحتانی جماع و مباشرت و فاحشہ را که بہ تشخیص وجہ برائے یک جماع آرند نیز سرپائے گویند و این محاورہ است - ہم۔
سر پستان سیاہ کردن - در وقت بریدن طفل از شیر سر پستان بدوا ہا سیاہ کنند تا طفل چون پستان بکمد از ان کراہت نماید و اجتناب ورزد - ہم۔
سر پل - بکسر ثانی معروف است و بسکون ثانی نام مقامے و جائے و محلہ ہم ہست و بفتح بائے فارسی پا از پیش بدر رفتن و سکندری خوردن باشد۔
سر پوشیدہ - کنایہ از دوشیزہ است - ہم۔
سر تازیانہ - کنایہ از فی الحال و این زمان باشد۔
سر تافتن - کنایہ از نافرمانی کردن و عاصی و باغی شدن باشد۔
سر جغرات - سر شیر ست که قیماق باشد۔
سر چیزے داشتن - بکسر ثانی کنایہ از خیال چیزے داشتن و محبت چیزے و موافقت چیزے داشتن باشد۔
سر حلقہ - رئیس و سردار جماعہ - ہم۔
سرخ - بالضم رنگے معروف که بعربی احمر گویند - ہم۔
سرخرو بن خار - یعنی خر ہست که حمار باشد باعتبار سرو بن خر و خار۔
سرخروئی - بمعنی قدر و مرتبہ و نیکنامی باشد - مى۔
سر خریدن - فدیہ دادن یعنی مالے و زرے که بدہد و خود را از محنت و بلائے بندگی خلاص کند و زن ہم بآن خود را از شوہر برہاند۔
سرخ سر - نمیست سرخ و ترجمۂ قزلباش ہم ہست۔
سرخکان - بہ وزن مرغگان سرمیچہ را گویند و آن ششیست
که از بدن اطفال برمے آید۔
سر خویش گرفتن - کنایہ از بدر رفتن باشد - جی۔
سرخیل - صاحب خیل خانہ و سرگروہ و سر لشکر را گویند۔
سرخیل شیاطین - ابلیس علیہ اللعنۃ را گویند۔
سرد - مقابل گرم و ناخوش و بے مزہ و بے اصل و بے تہ - ہم۔
سردار - نقیض بے سر ہست و مرادف سالار - مع۔
سر در دیدن - بمعنی سرکشیدن وا نمودن و قبول نکردن باشد۔
سر دسیر - با تحتانی مجھول زینئے و جائے که بالخاصیت سرد باشد۔
سر دفتر - دیوان و متصدی کل - ہم۔
سر دفتر آفرینش - اشارہ بحضرت رسول خدا صلوات اللہ علیہ و آلہ است۔
سر راہ داشتن - کنایہ از انتظار کشیدن و ارادہ سفر کردن باشد۔
سر زانو - بکسر ثانی کنایہ از مراقبہ باشد۔
سرزنش - ملامت و عتاب و ستیزندگی و لجاجت۔
سرسامہ - بروزن ہنگامہ دیوانہ را گویند۔
سر سختی - بمعنی بے پروائی و سخن ناشنوی۔
سر سخت خوردن - کنایہ از چنگ خوردن و آسیب بزرگ رسیدن باشد - ہم۔
سر شتن - بکسر اول و ثانی بمعنی مخلوط کردن و آغشتہ ساختن باشد۔
سرشک باران - باران و باران ریزہ را گویند۔
سر شیر و سر جغرات - چربی که بر روئے شیر جوشاندہ و جغرات بندد و آنرا بہندی ملائی و بترکی قیماغ گویند - ہم۔
سر قفلی - چیزے که از کرایہ دار سوائے کرایہ حویلی یا دکان بگیرند و آن مزد کشیدن قفل ہست و داخل کرایہ نیست - ہم۔
سر قلیان - چیزیست که در ان تنباکو و آتش گذاشتہ بکشند و در ہندی چلم گویند - ہم۔

سرفواره - ناخن دست را گویند۔
سرکار - باصطلاح اهل دفاتر هندوستان معموره را گویند که جامع پرگنها بود و هر صوبه مشتمل بر چند سرکار میباشد چنانچه کالپی که از سرکارهاے صوبهٔ اکبرآباد است و ازین عبارت که سلطان محمد در ترجمهٔ مجلس النفائس امیر علی شیر در احوال مولانا غباری آورده که وے اکثر اوقات در سرکار استرآباد و جوین میباشد مستفاد میشود که در ولایت هم بدین معنی مستعمل است و نیز بمعنی کارفرما و صاحب اهتمام کارے و بمعنی کارخانه و جاے که دران جامه بافند باضافت نیز آید - بم۔
سرگذشت - احوال رفته و گذشته باشد۔
سرگشته - شوریده مغز و حیران۔
سرکشیدن - نافرمانی کردن و سرسختی نمودن و رام نشدن۔
سرگم شدن - بضم کاف فارسی سرگردان و حیران شدن و راه گم کردن و بے راه باشد۔
سرکمند - باضافت ریسمانیست که بر در اصطبل ملوک و امراے ولایت ایران بندند هر دزد و خونی که پناه آرد عملهٔ اصطبل محافظت او کنند و نگذارند که کسے مزاحم او شود گویند بسرکمند ما پناه آورده است تا جان داریم دست از محافظت او برنمیداریم - بم۔
سرکه ابرو - مردم ترش رو را گویند۔
سرکه با - بمعنی شکنباست و آن آشے باشد که از گوشت و بلغور و سرکه پزند۔
سرکه فشان در عتاب - کنایه از سختی در عبارت و بدگوئی کردن و طعنه زدن باشد - جی۔
سرکه هندی - آنکه بهندی کانجی گویند و آن آبیست که از برنج پخته شده میگیرند و میگذارند تا ترش میشود۔
سرما - معروف یعنی موسم که مقابل گرما باشد - بم۔
سرمه بینائی - یعنی روشن دیده۔

سرمه چوب - بجیم فارسی میلے که بدان سرمه در چشم کشند - بم۔
سرمه دان - ظرفے که دران سرمه نگاه دارند - بم۔
سرمه دان حاجی - کنایه از اندام نهانی بود - بم۔
سرمهٔ گیتی - کنایه از شب تاریک است - جی۔
سرمینیه - بلده ایست مشهور از اعمال حلب و اهل آن شهر اسماعیلیه هستند و درانجا درخت زیتون و غیر آن بسیار هست و دران بلده آب نیست مگر آنچه آب از باران در صحرا جمع میشود و اهل آن شهر آن آب را صرف میکنند و درانجا بازارها و مسجد جامع است و آن شهر محصور نیست و مابین آن و حلب یک روزه راه است - فا - یت۔
سرو آهو - کنایه از شاخ آهو است۔
سروپاچه - کله پاچهٔ گوسفند را گویند که پخته باشند۔
سروج - بلده ایست نزدیک حران از دیار مصر در میان کوهستانات و مابین آن و بیره یک مرحله مسافت است - یت۔
سرو خرامان - کنایه از شاهد خوش قد و قامت باشد
سرور - بضم اول و سکون واو بمعنی نشاط باشد و بفتح هر دو خداوند و مهتر و بزرگ باشد۔
سروش اعظم - جبرئیل علیه السلام است۔
سرو قد - کنایه از قامت معشوق است - مع۔
سرو کاشغر - کنایه از قامت معشوق است۔
سریانی - بضم اول زبان شام که زبان اصلی انجیل است۔
سریشم - هر چیزیکه بدان چیزها چسپانند عموماً و آنرا کمانگران و درودگران کار فرمایند خصوصاً۔
سزاوار - شایان و لائق جزاے فعلے که کرده باشد از نیکی و بدی اما استعمالش در نیکی است۔
سست - بالضم مقابل چست - بم۔
سست ریش - کنایه از احمق و بیعقل - بم۔

سطربیون - بفتح اول گیاهیست که ابریشم بدان شویند

سطل شراحی - ظرفے باشد از برنج که دران شراحی

پزند که قسمے از طعام و نوعے از کباب باشد -

سعد اصغر - کنایه از زهره است - جی -

سعد اکبر - کوکب مشتری باشد - جی -

سعدین - ماه و مشتری را گویند -

سفاهت - بالفتح فرومائگی - بم -

سفرچل رنگ - کنایه از زر درنگ است - جی -

سفره - بضم اول معروفست که چیزے را گویند که بران طعام خورند و بمعنی دسترخوان هم هست و کنایه از آسمان وزمین هردو هست -

سفرهٔ خلیل - طعامے که در روضهٔ ابراهیم علیه السلام خرج مے شود -

سفن - پوست جانوریست آبی که مانند کیمخت دانه دار باشد و آنرا بر قبضهٔ شمشیر مے پیچند تا قبضهٔ دست رستم محکم بایستد - جی -

سفیداج - با ثالث مجهول سفیده را گویند که زنان بر روئے مالند -

سفیدپیه - پشهٔ بزرگ را گویند که بن باشد -

سفید داشتن - کنایه از شغل و ذوق و محبت و اشتیاق و آرزو داشتن باشد و بمعنی باشین نقطه دار هم آمده است -

سفیدمهره - بمعنی سپید مهره که گذشت -

سفیدن - بمعنی سوراخ کردن و سوراخ شدن باشد

سفیدیار - همان اسفندیار است که پسر گشتاسپ باشد

سقاے نیل - کنایه از ابر است که بعربی سحاب میگویند

سقف ایوان - کنایه از دنیاست -

سقف جهان - کنایه از دنیاست -

سقلاطا - بمعنی سقرلات است -

سقیلمان - نام کوهیست در زمین روم که گشتاسپ در انجا اژدهاے کشته بود -

سکان فرشی - بضم اول و تشدید ثانی همه خلائق را گویند -

سگ چهرها - کنایه از ترش رویان باشد که مردمان مقبوض اند -

سکز یلدز - نام هشت ستاره ایست که جمع شده اند و این لفظ ترکیست مرکب از سکز بمعنی هشت و یلدز بمعنی ستاره و اهل فارس این را نهایت منحوس میدانند و بمقابلهٔ او کار نمیکنند و آن ستاره اگر مقابل باشد بآن طرف سفر نمیکنند - سح -

سکندریه - مخفف اسکندریه که شهریست بر کنار دریاے روم و در انجا مناری است مشهور در وسط آب و دریا محیط است بآن شهر و آن شهر از بناے اسکندر است لهذا منسوب بوسے و موضوع ست بصورت شطرنج و آن بزرگترین ست و درانجا با خما و جزیره و مناره واقع است و گندم در انجا سے آرند چه زمین آنجا شوره زار است - فا - و ارتفاع این مناره سه صد ذراع است و فائده بناے این مناره آنست که در روز و شب در وسط آن مناره آتش میتابد و اهل مراکب آنرا می بینند و از تباهی و گمراهی محفوظ میمانند و مے گویند که بانی این مناره کسی است که اهرام مصر را بنا کرده است و بعضے گویند که بانی آن اسکندر است بوقت بناے اسکندریه والله اعلم بالصواب - نق -

سگ صحرا - کنایه از آب و درختان سبز و امثال آن باشد و مردم صحرانشین را نیز گویند -

سکنهٔ علم - مخلوقات را گویند -

سکهٔ نوبهار - کنایه از نشان بهار و گل و شگوفهٔ بهاری باشد

سگان خیمهٔ دنیا - کنایه از طالبان دنیا باشد -

سگ بوزینه - سگے را گویند که بازیگران بوزینه را

ہران سوار کردہ باشند۔

سنگ در نوش و داشتن - بمعنی نفس امّارہ و لوامہ داشتن و بدذات و گزندہ بودن و کنایہ از دنی و دون ہمت بودن و دنائت داشتن باشد۔

سگل - بروزن اصل بمعنی سگال ہست کہ گیاہے باشد۔

سلاحی - سلاح دار را گویند۔

سلطان درویشان - کنایہ از پیغمبر صلوات اللہ علیہ و آلہ است۔

سلطان یک سوارۂ گردون - کنایہ از آفتاب است۔

سلغر - نام پدر سلجوق شاہ ہست۔

سلمیہ - گویند کہ آن نزدیک موتکفہ است و اہل موتکفہ ہر گاہ بر ایشان عذاب نازل شد ہمہ ہلاک شدند مگر صد کس سلامت ماندند از انجا بطرف سلمیہ رفتند لہذا آنجا را سلم مائتہ نام گذاشتند پس بہ تخفیف سلمیہ شد و آن بلدہ ایست کوچک در ناحیۂ بریہ از اعمال حماۃ و مابین آن و حماۃ دو روزہ مسافت است۔ فا۔

سلوی - بمعنی سمانہ است کہ بہندی بٹیر گویند۔

سلیح - سامان جنگ و سلاح را گویند - می۔

سماطین - قالی و پلاس و جامہ خانہ۔

سماعیلی - قربانی را گویند و طائفہ ہستند کہ آلت تناسل آدمی پرستند۔

سمج - بکسر اول و ثانی بمعنی اسرار باشد۔

سمیساط - مدینہ ایست بر کنارۂ فرات در راہ روم بطرف غرب فرات و در انجا قلعہ ایست بطرف شرق کہ مسکن ارامنہ است و ابن حوقل گوید کہ سمیساط بر فراط است و ہمچنین جسر منبج و آن دو مدینہ ایست کوچک مستحکم و در انجا زراعات بسیار ہست و آب از فرات می آید۔ فا۔

سنام - نام کوہیست قریب بصرہ - می۔

سنان - بالکسر نیزہ و سر اعضا و تیزی ہر چیز - ہم۔

سنجد - بکسر اول و جیم نام میوہ ایست شبیہ بعناب۔

سنگ دانہ - حوصلہ مرغان و نوعے از غلہ ہم ہست۔

سنگ در قندیل زدن - کنایہ از تاریک و مکدر ساختن باشد - جی۔

سنگ سیاہ - اشارہ بحجر الاسود ہست۔

سنگ قالی و سنگ روے قالی - سنگے کہ بر اطراف فرشہا و بساطہا گذارند تا باد از جا نبرد و چین و شکن در ان نیفتد و آنرا در عرف حال میل فرش و عوام ہندوستان سر فرش گویند - ہم۔

سنگ قناعت - سنگے در وقت شدت گرسنگی بر شکم بندند تا ایذا کم شود - ہم۔

سنگ نمک - نوعے از نمک کہ از کان برے آید - ہم۔

سنگ و تیغ مہر کردن - در عشرۂ محرم و از نوزدہم تا بست و سوم رمضان موافق مذہب امامیہ سر تراشی و ناخن گرفتن ممنوع است میگویند کہ امروز سنگ و تیغ با مہر است اے در بند ہست و بمجاز بر معطل و بیکار اطلاق کنند بلکہ مہر کردن و مہر شدن بمعنی مطلق موقوف کردن و موقوف شدن است - ہم۔

سوار - بالکسر دست برنجن - ہم۔

سودار - باول مفتوح سردار و سالار باشد - جی۔

سودہ - انچہ از سودن بہم رسد چون سودۂ آہن و سودۂ مشک و سودۂ صندل - ہم - و نیک کہنہ شدہ را گویند۔

سوز - معروف است۔

سنوزم - ماست چکیدہ را گویند۔

سوزنی - نوعے از بساط گستردنی کہ اقسام گلہا از ابریشم و ریسمان دران دوزند - ہم۔

سوغات - بالفتح رہ آورد کہ دوستان برائے دوستان آرند - ہم - و مطلق ارمغان و بخشش را نیز گویند و این لغت خوارزمی است - می۔

سوگند - قسم - ہم -
سہ پایۂ ہوائی - کنایہ از ستارۂ نسر است - جی -
سہ تر - بازی و شرط است در سر اندازی -
سہرورد - بالضم مدینہ ایست کوچک و اکثر باشندہا درانجا کرد ہستند - فا -
سہ فرزند آخشیجان - کنایہ از موالید ثلثہ است و آن حیوان و نبات و جماد است - جی -
سہ نتاج - کنایہ از موالید ثلثہ است کہ حیوان و نبات و جماد باشد -
سہ گوشہ - مثلث را گویند -
سہیل عرب - نام مردے بودہ از مشاہیر عرب -
سیاس - بروزن قیاس بمعنی چغلی باشد -
سیاست - تورہ و قانون ملک داری - ہم -
سیاہ دلی - تاریک دلی و بدطینتی و قساوت قلبی باشد -
سیخ - سیلے معروف بآب زن کہ کباب دران کشند - ہم -
سیراوہ - نوعے خوردنی باشد کہ از شیر و ماست تیار کنند و خورند -
سیستان - نام ولایت آبا و اجداد رستم است -
سیلاب زعفران - خون روان و اشک چشم باشد -
سیل گاہ - کنایہ از دنیا باشد -
سیماب چشمہ - کنایہ از اشک باشد - جی -
سیگون - کنایہ از ستارہ باشد -
سیمین نان - ماہ شب چہاردہ را گویند -
سیمن - الرجل کثیر التنخنخ یعنی کسے کہ تنخنخ بسیار کند و بحساب ابجد شصت عدد باشد -
سینہ بند - چیزیست کہ بالاے خوگیر اسپ بر سینہ اش بندند و جامہ کہ زنان بر پستان بندند - ہم -
سینہ سپر کردن - بودن در صف جنگ و از جا نرفتن - ہم -
سیواس - بکسر سین و آن بلدہ ایست بزرگ و مشہور و درانجا قلعہ ایست کوچک ابن سعید گوید کہ سیواس از امہات بلاد مشہورہ است درمیان اہل تجارت - فا -
سیورغال - زمینے را گویند کہ سلاطین در وجہ معیشت بارباب استحقاق دہند - مع -
سیوشان - بتحریک و شین دوم معجمہ نام قریۂ از ہرات است - ہم -
سئیس - بوزن رئیس آنکہ تیمار اسپان کند و آنرا در عرف جارو دار گویند - ہم -

شین معجمہ

شاتو - بفوقانی زینہ و نردبان و این ترکی است و بتازی سلم خوانند - ہم -
شاخ برآوردن - نہایت خجالت و انفعال کشیدن گویند او را چنان تر آوردم کہ شاخ برآورد - ہم -
شاخ زعفران - در ہندوستان بر چیز غریب و نادر اطلاق کنند - ہم -
شاخ غزال و شاخ گوزن - کنایہ از ہلال - ہم -
شاخ نبات - شاخہاے چوب کہ در کوزۂ نبات بستہ شود و نام معشوقۂ خواجہ شیراز و این قول عوام است - ہم -
شادروان خاک - کنایہ از زمین است -
شادی مرگ - آنکہ از غایت شادی بمیرد -
شادی مبارک - کلامیست مشہور کہ در وقت تہنیت عروسی و ولادت و امثال آن گویند - ہم -
شاطر - چست و چالاک لہذا اطلاق آن بر پیک و جلو دار نیز کنند - ہم -
شافہ - پنبۂ کہ بدارو تر کردہ بر چشم نہند و فع درد را -
شاگرد - بکسر کاف فارسی خدمتگار و ازین ماخوذ است بمعنی تلمیذ بالفتح - ہم -
شاگردانہ - کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از عطای فقرا دوم کنایہ از مہربانی بر کودکان است در وقت نشر درد و اتحیہ

کودکان را دران وقت دهند و در بعضے از فرهنگها ز راندکے باشد که از اجرت استاد بطریق انعام بشاگرد دهد۔ جی۔
شال — در اصل بمعنی گلیم است و بعد ازان بمعنی شالے که در کشمیر بافند استعمال یافته۔ بهم۔
شال کهنه داشتن — کنایه از غایت افلاس و تنگدستی زیراکه شال در اصل بمعنی گلیم است چنانکه گذشت و کهنگی آن دال است بر افلاس و بے سامانی۔ بهم۔
شام — الکائیست که دران بلاد ارمن که درین زبان به بلاد سرین شهرت دارد داخل است و پیدا است شام را از طرف غرب بحر روم و بطرف جنوبی آن حدیست که امتداد دارد تا تیه بنی اسرائیل و بطرف شرقی آن حدے که امتداد دارد از بلقا تا صرخد و بطرف شمالی آن حدیست که ممتد است از بالس با فرات اقلیم چهارم و در وجه تسمیهٔ آن چند قول است بعضے گویند بنام سام بن نوح علیه السلام مسمی گردید و بعضے گویند که قومے از بنی کنعان در انجا که یسار کعبه واقع است رفتند و شام بمعنی یسار است لهذا آنرا شام قرار دادند و قومی گویند که زمین آن چند رنگ دارد سرخ و سفید و سیاه و شام بمعنی رنگ است لهذا باین نام موسوم شد۔ قا۔
شام — آخر روز و طعام آخر روز و این مجاز است مثل چاشت بمعنی طعام چاشت۔ بهم۔
شام دادن — کنایه از طعام دادن وقت شب باشد۔ جی۔
شام شکستن — طعام وقت شام خوردن۔ بهم۔
شام غربت و شام غریبان — شام مسافران که در گذشته کار بیداشد خصوصاً در مفلسی۔ بهم۔
شانه در ریش زدن — کنایه از مستعد و تیار شدن باشد۔ جی۔
شاه آفاق گرد — سکندر ذوالقرنین را گویند۔
شاه آلو — نوعے از آلوے سفید است۔
شاهد بازے — اهل بچه فاسق۔ بهم۔

شاهد زربفت پوش — کنایه از چند چیز است اول کنایه از آسمان دوم کنایه از روز باشد و در بعضے از فرهنگها کنایه از آفتاب است۔ جی۔
شاهد زرد — کنایه از می زعفرانی است۔
شب اندر روز — نوعے از قماش ابریشمی که سیاه و سفید در هم بافند۔ بهم۔
شب تیغ — شب دهم عاشورا۔ بهم۔
شب زنگی — کنایه از شب سیاه است۔ جی۔
شب سیه گون — شب تاریک۔
شب طاق و شب احیا — شب نوزدهم و شب بست و یکم و شب بست و سوم رمضان است و این شبها را مبارک میدانند و زنده میدارند عجب آنکه در شبها نیز طاق واقع شد و بقول اکثر فضلاے امامیه لیلة القدر درین لیالی گم است۔ بهم۔
شب غریب — بوزن عندلیب نان و حلوائے که شب اول بر قبر میت بجهت ترویح روح او قسمت کنند۔ بهم۔
شبکور — مقابل روزکور یعنی آنکه در شب نتواند دید۔ بهم۔
شب گاه — یعنی شبانگاه است یعنی آنجا که شب کنند و وقت درآمدن شب۔
شب گیسو فشان — کنایه از شب تاریک است۔ جی۔
شبگون — کنایه از شب تاریک است۔ جی۔
شبنم — باضافت و بهندی اوس گویند بواو مجهول۔
شب نیاسودان — یعنی شب بیداران و عاشقان و دزدان۔
شب یلدا — شبے است بغایت دراز و طویل و آفتاب در برج جدی دران شب است۔
شترب — بفتح اول و ثانی و سکون راے مهمله و باے ابجد پلنگ را گویند۔
شتر سوارگی و اشتر سواری — کنایه از روزه خوردن

زیراکہ در سواری شتر کہ عبارت است از سفر روزہ خوردن مباح است یا واجب بنا بر خلاف مذہبین - ہم -

شترک بیضا - اشتر خانہ را گویند -

شتر گربہ - کنایہ از قول و فعل بہم آمیختہ از ملائم و نا ملائم - ہم -

شتر مرغ - معروف است کہ بچہ شتر باشد و کنایہ از موجود و پیدا ہم است -

شتر گیاہ - گیاہے کہ شتر خورد و گیاہ سو ... را ہم گویند کہ گیاہ شیر دار باشد و بمعنی تصحیف خوانی شدہ باشد -

شحنہ - بالتحریک گروہے نگہبانان شہر کہ دفع مردم آوارہ و ... و بالکسر و سکون دوم ... کہ در وقت حال گفتہ اول گویند ش و بدین معنی مستعمل فارسیان ہست - ہم -

شخودیدن - مصدر شخودست اعنی شخودن است کہ شخشن و بناخن کندن و ریش کردن باشد -

شد پہلوان - آواز بلندیست کہ کشتی گیران در اول کشتی گرفتن بر کشند - ہم -

شادرغو - سازیست معروف -

شد کن - یعنی بلند کن مقابل پست کن - ہم -

شراب و شرابہ - بالفتح نوشیدن و فارسیان بمعنی بادہ استعمال کنند و از فرہنگ فیضی سرہندی معلوم میشود کہ اختراع شراب فریدون کردہ و نزد بعضے از مخترعات جمشید است - ہم -

شراب بگردان - امر بخوردن شراب است در جلوی ... شراب را قلب بعض کنند اشرب شود و کنایہ ازین است کہ مردم را شراب بدہ -

شراب زدہ - سیر آمدہ از شراب کہ ہیچ رغبت بآن نداشتہ باشد - ہم -

شراب شیرازی - شراب شیرازی و شراب پرتگال اول از شیراز و ثانی را در پرتگال سازند - ہم -

شراب گذشتہ و مے گذشتہ - شراب بے مزہ و از کیفیت افتادہ - ہم -

شراب گوالیار و کباب قندھاری - شہرت دارد خصوصاً در کابل و نواح آن لیکن خصوصیت شراب گوالیار کہ شہریست از ہند معلوم نیست بلکہ زبان آنجا در رگ آنجا ضرب المثل است - ہم -

شراب نوش گوار - شربت عسل و شراب بے خمار را گویند -

شراب یہود - عبارت از پنہان و کم کم خوردن شراب چہ یہودان از ترس مسلمانان پنہان و کم کم شراب خورند تا مستی ظاہر نشود - ہم -

شرابہ - بروزن قرابہ پیالہ و جام شراب را گویند -

شرباشرین - بفتح ہر دو شین معجمہ و ہر دو راے مہملہ اول موقوف و ثانی مفتوح و موحدہ بالف کشیدہ و آخر نون مقدمۃ الجیش و ہراول فوج کہ اول بر مخالف زنند این لفظ ترکی است - ہم -

شرج - بفتح اول و ثانی بند چینۂ جامہ و طناب خیمہ و کہکشان را گویند -

شرحا - بالفتح ... بیابان - ہم -

شرہ - بفتح اول و ثانی بمعنی حرص باشد و نام گیاہی ست کہ بہندی ناسی گویند -

شریان - رگ دل - ہم -

شش بانوے سپہر - کنایہ از ستارہاے سیارہ است غیر از آفتاب - ہی -

ششتر - بضم اول نام شہرے کہ جامہ ششتری منسوب بآنجا است -

شش جہت - یعنی شش طرف کہ پیش و پس و چپ و راست و بالا و پائین باشد -

شش دانگ - عبارت از مشتمل است و کنایہ از مردم تمام و عیار باشد -

ششدر و ششدره - بفتح اول مردار خانه را گویند و آن خانه ایست که مهره در وی بیکار میباشد۔

ششم زمین - اقلیم ششم را گویند۔

شش ضرب - واحدی باشد در بازی نرد که آن را بحرکت میربایند۔

شش طاق - نوعی از خیمهٔ سلاطین ست۔

شش طرف - یعنی شش جهت که مشرق و مغرب و جنوب و شمال و بالا و پائین باشد۔

شش کانج - بفتح نون شش خانج است که خیمهٔ مدور باشد

شش مسکن - کنایه از صدف و مافیه و مکان زر و درخت میوه دهنده و خاریکه ترنجبین بران بندد۔

شعر - بالکسر موزون و مقفی و دانستن - مب۔

شغب - بالفتح بر انگیختن فتنه و فساد و بتحریک لغت ضعیف است لیکن فارسیان بمعنی آواز بلند و شور و غوغا استعمال کنند - بم۔

شفتالود - بمعنی شفتالو که میوه باشد و کنایه از بوسه نیز بود - جی۔

شفر عم - قریه ایست بزرگ بساحل شام و مابین آن و عکه سه میل مسافت است - بیت۔

شقره - افزاریست که چرم را بدان تراشند - بم۔

شقراق - بکسر اول نام مرغیست آنرا کاسکینه میگویند۔

شقیف ارنون - شقیف منسوب است بطرف ارنون و آن نام مردیست و آن قلعه ایست مضبوط بسیار نزدیک بانیاس از زمین دمشق مابین دمشق و ساحل - بیت۔

شکار - ترجمهٔ صید است۔

شگافیدن - بمعنی شگافتن که بریدن بدرازی یعنی بریدن بطول و شق کردن باشد۔

شکایت گستر - گله مند و شکوه کننده را گویند۔

شکرپاره - نوعی از حلوا باشد که بعربی قطائف میگویند۔

شکر خار - درختیست که خار بسیار دارد و میوه اش سرخ و گرد می باشد و دانهٔ آن مانند دانهٔ انجیر است و بعربی غرفد میگویند۔

شکردیدن - بمعنی شکردن است که شکار کردن و شکستن باشد۔

شکرزبان - یعنی شیرین زبان و شیرین گفتار باشد۔

شکرستان - کارخانهٔ شکرسازی را گویند۔

شکرشکن - کنایه از شیرین سخن باشد - جی۔

شکرقلم - حلوائیست که آنرا شکر برگ میگویند و بمعنی شیرین قلم هم گفته اند۔

شکریدن - بمعنی شکار کردن و شکستن باشد۔

شکسته - به تنگ آمده و شرمنده و متندم شده و کم بهر (?) و عاجز باشد۔

شکفید - بمعنی شگفت و شگفته گردید۔

شکم - ترجمهٔ بطن - بم۔

شکم آب زن - کنایه از انست که مردم بد معامله و داد و ستد بافراط باشد - مع۔

شکم خواری - گرسنگی را گویند۔

شکنبه - بمعنی اشکنبه است که چهار خانه باشد که بهندی اوجهری خوانند - مع۔

شکنجه - ترجمهٔ شکنجه است و آن آلتی باشد صحافان را۔

شکنی - بکسر اول و ثانی منسوب بشکن را گویند که ولایتی (?) و بعضی گویند شکنی نام ولایتی ست۔

شکوفهٔ سرکوک - علتی است که موی سر آدمی و موی مژه را بریزاند۔

شلاق - در عربی تازیانه زدن را گویند و در بهار عجم نوشته که بمعنی شوخ و فتنه انگیز است و ضرب دست و مانند آن و بدین معنی مرادف سرجنگ است و این لفظ ظاهراً ترکیست و از زبان دانی یعنی حاجی محمد شفیع شیرازی شنیده شد

که شلاق آلتے است که برائے زدن قاطر و یابو و میداریند و از چرم میبافند۔

شلغم۔ بالفتح گیاہیست که در عربی لفت گویند بکسر شست۔

شماتت۔ بالفتح شاد شدن بمکروہے که بکسے رسد بسبب۔

شمردن۔ معروف که بمعنی شمار کردن باشد و نیز بمعنی دادن در کلام قدما بسیار است۔ بم۔

شمسه۔ قرص منقشے که در مساجد و غیر آن سازند۔

شمشاد شمائل پرست۔ یعنی شمشادیکه در بادہای شمالی در حرکت آید۔

شمشیر گرد آوردن۔ بمعنی آنست که شمشیر دم خود را جمع کند۔

شمع۔ موم و فارسیان بمعنی چیزے که از موم یا چربی سازند و برافروزند استعمال نمایند و این مجاز است از قبیل تسمیۀ الشئے باسم محله۔ بم۔

شمع الٰہی۔ کنایه از سه چیز است اول کنایه از قرآن است دوم کنایه از اسلام باشد سوم کنایه از آفتاب و ماہ بود۔ جی۔

شمعون۔ نام شخصے بوده از یہود۔

شمع ہفت چرخ۔ کنایه از آفتاب است۔

شمگیر۔ با کاف فارسی بروزن زنجیر نام سرلشکرے بوده۔

شمیا۔ با اول مفتوح بثانی زده و تحتانی بالف کشیده بمعنی آسمان باشد۔ جی۔

شمیران۔ نام حاکم شکن است که افراسیاب بیاری پیران و بجنگ طوس فرستاده بود۔

شناختگان۔ ترجمۀ معارفست۔

شناس۔ بروزن قیاس بمعنی تعریف است شناسان ترجمۀ تعریف است۔

شناسندگان۔ کنایه از عارفان ست۔

شناگر و شناور۔ معروفست که شنا کننده باشد۔

شنزبه۔ بالفتح نام گاویست که در کلیله و دمنه قصۀ او مذکور است۔

شنگرف زاولی۔ آنکه زنان در فرق سر کشند و بهندی سیندور گویند۔

شنویدن۔ بمعنی شنیدن باشد و بمعنی بوئیدن ہم آمده است۔

شوبرگ۔ شیره را گویند۔

شوبک۔ بالفتح قلعه ایست مضبوط در اطراف شام درمیان عمان و ایله نزدیک کرک و آن بلده ایست کوچک و باغها در انجا بسیار ہستند و اکثر ساکنین آنجا نصرانی ہستند و آن بطرف شام از طرف حجاز و زیر قلعه دو چشمه بر آمده است که ازان آب در بستان و صحرا میرود۔ فا۔

شوتن۔ بروزن بودن نام مردے بوده۔

شوخ چشم و شوخ دیده۔ کنایه از بے حیا و بے شرم۔ بم۔

شوخگینی۔ پوست دست و اعضا که از کثرت کار سطبر و سخت شده باشد۔

شوخی۔ طراری و بیباکی۔ مع۔

شودمی۔ بروزن زودی بمعنی تمامی۔

شوربائے اشناک۔ اشناک غمزدگان و نان خورش غمزدگان اشناک باشد۔

شورش۔ بالضم بیقراری و جنگ و فتنه و آشوب است۔

شوریده بخت۔ یعنی بدبخت۔

شوریدن۔ برہم خوردن و غصه کردن و در حرارت شدن باشد۔

شوریده۔ پریشان و دیوانه مزاج و عاشق باشد۔

شوریده راه۔ کنایه از مردم گمراه و پریشان مذہب که متابعت کتب سماوی نکنند و از اخلاق حسنه اطوار پسندیده بهره ندارند۔ بم۔

شوق۔ بالفتح خواہش و آرزو۔ بم۔

شوکت۔ بمعنی جاه و مرتبه باشد۔

شوکک۔ بادریسۀ دوک را گویند۔

شوگون - بمعنی شگون است که فال نیکی بفال بردن و مبارک و آسان باشد -

شولمن - با اول مضموم و واو مجهول و لام موقوف و میم مفتوح بوزن کوهکن بمعنی دوزخ باشد که در مقابل بهشت است - جی -

شولق - اسپ دُم سیاه چهار دست و پا سفید را گویند -

شوهر - بمعنی شوی است که بعربی زوج خوانند - مع -

شوئیلهٔ ابراهیم - قرصعنه را گویند -

شه حجله - کنایه از آفتاب عالمتابست -

شه خاور - کنایه از آفتاب عالمتاب است -

شهدان - بفتح اول نام ولایتے و کوهیست و نام جائے و مقامے هم هست نزدیک بکوه الوند -

شهدک - مصغر شهد و لذت جماع و محل جماع را نیز گویند -

شهر - مصر جامع و در عربی ماه و مدینه را گویند -

شهر آشوب - آنکه در حسن و جمال آشوبندهٔ شهر و فتنهٔ دهر باشد و هجو و ذمے که شعرا اهل شهر را گویند - هم -

شهر بند - حصار شهر را گویند و آنچه بدان حصار شهر کرده باشند و کنایه از بندی و بندی خانه هم هست -

شهر خدا - کنایه از ماه رجب - هم -

شهر زرین - شهرے بوده از عمارات حضرت سلیمان - هم -

شهره - مخفف شاه راه است که راه وسیع باشد -

شهسوار دشت ارزن - کنایه از حضرت رسالت است علیه السلام چه دشت ارزن فلک را گویند باعتبار ستارگان - جج -

شهسوار فلک - بمعنی شهنشاه فلک است که کنایه از آفتاب باشد - جی -

شه کار - کنایه از فریب و دغاے عظیم است -

شیشور - بوزن ففغو بمعنی شیپور است که نفیر باشد -

شیخ شلگیو - اسم شخصے معروف که از ضریح امام رضا علیه السلام چیزے بدندان بکند و دندانش بند گردید چون سر را بر داشتند و دندانش در ضریح مانده بود -

شیدانه - بروزن دیوانه عناب را گویند و آن میوه ایست شبیه بسنجد -

شیرازه - آنچه در جزو بندی کتاب و بر کنارهٔ چیزها دوزند -

شیر آسمان - برج اسد را گویند -

شیرانه - چوبیکه بدان دوغ را برانند تا مسکه برآید -

شیر چرخ - برج اسد را گویند که از جمله بروج فلک است -

شیر پوز - لقب بهرام گور بوده -

شیر سیستان - کنایه از رستم است - جی -

شیر فلک و شیر مرغزار فلک - برج اسد را گویند -

شیرک ساختن - کنایه از دل دادن و دلیر کردن باشد - جی -

شیرین - معروف است و نام شیرین معشوقهٔ فرهاد و طفل شیرخواره را نیز گویند -

شیرین دهنان - شاهدان شیرین کلام باشند -

شیرینی شنبه - معتقد اهل ایران است که روز شنبه بعشرت یا کلفتے بگذرد تمام هفتهٔ آنچنان باشد لهذا مقرر کرده اند که صباح شنبه همین که از خواب برمے خیزند اندکے قند یا نبات در دهن کنند و اغنیا در مجالس تقسیم شیرینی مے نمایند - هم -

شیشه با فرزان - کنایه از سفید باشد که ضد سیاه است -

شیشهٔ گردن - بکاف عجمی کنایه از احمق و بے عقل باشد - جی -

شین - الرجل الکثیر النکاح یعنی مردیکه بسیار نکاح کند و بحساب جمل سه صد باشد -

صاد مهمله

صابون کسے بکسے رسیدن - چون دو نفر باهم بجنگند یکے دیگرے را بگوید که صابون من بجانهٔ تو نرسیده است

خواہی دانست و مراد آن باشد کہ ہنوز ضرب دست من نچشیدۂ - بم -

صابونی - نام شیرینی کہ در ہندوستان کہ از شکر سفید سازند ظاہر اور ولایت ہم بودہ باشد - بم -

صاچمہ - بزبان ترکی ریزہاے سرب و آہن کہ در تفنگ مے اندازند و بوقت احتیاج سر بیدہند و در عرف ہند چھرا میگویند - مع - می -

صاحب امضا - وزیر و نویسندہ - بم -

صاحب دل - آنکہ بدل رسیدہ باشد یعنی آنچہ در عالم است در خود یابد -

صاحب دیوان - صدر مسند و در عرف حال تنہا دیوان گویند - بم -

صاحب ری - کنایہ از شیخ ابو علی سیناست باعتبار اینکہ وزیر فخر الدولہ پادشاہ رے بودہ و در اصطلاح وزیر را صاحب میگویند -

صاحب صفین - بکسر صاد و تشدید فا اشارہ بحضرت امیر المومنین علی علیہ الصلوٰۃ و السلام است -

صاحب فصل الخطاب - کنایہ از داؤد علیہ السلام است -

صاحب قران - بکسر قاف شخصے را گویند کہ در وقت سقوط نطفۂ پدر و ہنگام تولد او قران عظیمے بودہ باشد یعنی ہمہ کواکب در یک برج جمع باشند و برج قران در طالعش واقع شود و بضم قاف و مد الف اشارہ بسرور کائنات علیہ الصلوٰۃ و السلام است -

صاحب کافی - نام مردے بودہ صاحب فضائل کہ منصب وزارت داشتہ و نام اصلی او ابراہیم است -

صاد - الدیک المتمرغ فی التراب یعنی خروسے کہ در خاک بغلطد و بحساب ابجد نود عدد باشد -

صادر - خرجیکہ از رعایا بطور غیر معین بوقت احتیاج مثل اینکہ حصے پیش آید یا براے اخراجات ایلچی فرستادۂ شاہ از ملک دیگر یا غیر آن پادشاہ بگیرد مع -

صادر و وارد - آیندہ و روندہ کہ مسافر باشد - می -

صاد کردن - اصطلاح مرزایان دفتر است کہ ارباب عمل بر کاغذہاے مطالب کہ از نظر میگذرد و براے منظور رسانیدن آن صاد می نویسند و ہمچنین چیزے را کہ انتخاب کردہ باشند بران صاد مینویسند - بم -

صبا - باد شرقی کہ آنرا بفارسی باد بار گویند و فارسیان بمعنی مطلق باد استعمال کنند لہذا اطلاق آن بر باد خزان صحیح شدہ - بم -

صباغ اشجار - کنایہ از ماہ است - جی -

صبح اولین - صبح کاذب را گویند -

صبح پسین - صبح صادق را گویند -

صبح نخستین - کنایہ از صبح کاذب است - جی -

صبر - بالفتح شکیب - بم -

صحبت - بالضم یاری و ملازمت و در روزمرۂ حال بمعنی جماع کردن شہرت دارد ہر چند زعم عوام است - بم -

صحت خانہ - طہارت خانہ و این لفظ موضوع حضرت عرش آشیانیست چنانچہ از آئین اکبری معلوم مے شود و اہل ایران آبخانہ و ضروری و قدمجا گویند - بم -

صحن ارم - کنایہ از باغ است -

صداع - بالضم درد سر - بم -

صد برگ - گلیست معروف و نام کنیزکے ہم بودہ است -

صد پیوند - گیاہیست کہ آنرا بعربی عصا فیر الراعی گویند -

صد دہن - آنکہ اول چیزے بگوید و بعد از ان چیزے دیگر و مضمون ہر یک جداگانہ بود - بم -

صرخد - بلدہ ایست کوچک مشتمل بر قلعۂ مرتفع و در انجا آب نیست مگر آنچہ از باران در صحرا و بادیہ با جمع میشود - فا -

صرۂ جبال - کنایہ از کان فیروزہ و امثال آن باشد -

صریر - آواز قلم و آواز تختۂ در و فارسیان بمعنی مطلق آواز

استعمال نمایند- بم-

صعید- ولایتیست وسیع وبزرگ من مضافات مصر مشتمل بر مدینه چند منجملهٔ آن اسوان و قوص وقفط و اخمیم و بهنسه و منقسم میشود بسه اقسام الصعید الاعلی و آن از اسوان تا اخمیم و الاوسط از اخمیم تا بهنسه و الادنی از بهنسه تا فسطاط است- یت-

صفحهٔ تیغ سحر- روشنائی اول صباح را گویند و آسمان را هم میگویند-

صفد- و بجاے دال مهمله تاے فوقانی هم آمده است نام مدینه ایست واقع در کوهها ے شام- یت-

صفدر- صف درنده و درندهٔ صف را گویند-

صفرا ے روے آتش- زردروے آتش را گویند-

صفر دار- یعنی بسیار کم و اندک و قلیل-

صفوریه- نام بلده ایست از نواحی اردن جانب شام قریب طبریه- یت-

صفهٔ یعقوب- نام شهریست از ولایت شام و چاه یوسف بآن شهر نزدیک است و الحال در انجا مدرسهٔ ساخته اند-

صلابه- بر دار کشیدن- مع- و بمعنی هیبت هم هست- می-

صلاح سمرقندی- مولوی حبیب الله در رسالهٔ مزیل الاغلاط نوشته که صلاح سمرقندی غلط عوام است و صحیح صلاے سمرقند یست زیرا که اهل سمرقند بجوش خلقی و جوانمردی شهرت دارند و باندک طعام صلاے عام میکنند تکلیف که طعام بسیار داشته باشند و خان آرزو میفرمایند صلاح سمرقندی طلب سرسری که از ته دل نباشد یعنے صلاے دروغ- بم-

صلت- نام بلدهٔ و قلعه ایست و زیر آن قلعه چشمه ایست بزرگ که آب آن جاری میشود و در بلدهٔ صلت می آید و در بلدهٔ مذکور باغها بسیار است- فا-

صلح- بالضم آشتی- بم-

صلیب بادپروا- دو چوب متقاطع که از ان چهار رورن بهم مے رسد-

صلیب خطی- یعنی خط چهار گوشه-

صلیبی- کنایه از زنار دارو آنکه پرستش صلیب کند-

صندل- چوبے معروف که سپید آن خوشبو بود و سرخ بو ندارد و این ظاهر امعرب چندل بلام است و چندن بنون مشترک است در هندی و فارسی- بم-

صنم خانه- بتخانه را گویند-

صور- نام بلده ایست بر ساحل دریا گویند که از جمله شهرهائے که بر کنارهٔ دریا واقع است صور قدیم است و اکثر حکماے یونان ازان زمین خاسته اند شریف ادریسی میگوید که لنگرگاه کشتیها در انجاست که از زیر پل داخلست و در انجا سلسله نصب کرده اند که مانع عبور کشتیها میشود- فا-

صوفی- یک کس از طائفهٔ صوفیهٔ صافیه و باصطلاح سلاطین صفویه فدویان ایشان را گویند از جهت آنکه ایشان چون درویش زاده بودند اصطلاح مذکور را بجائے اسم معتقدان و فدویان خود را بنظر سنت اسلاف صوفی میخوانند- بم-

صهبا- بالفتح شراب- بم-

صیغه- نکاح- بم-

ضاد معجمه

ضاد- الهدید الذی یرفع راسه و یصیح یعنی هدهدے که سر خود را بالا کند و فریاد زند و بحساب ابجد هشت صد عدد باشد-

ضحاک- نام پادشاهیست که بیان آن مفصل در دال گذشت-

ضحاک ماران- مشهور است گویند دو مار از دو کتفش بر آمده بود-

ضرب المثل - چیزیکہ با و مثل زنند - ہم -
ضیافت - مہمانی - ہم -

طای مہملہ

طاء - الرجل الکثیر الجماع یعنی مردے کہ صحبت با زنان بسیار کند و بحساب ابجد ۹ عدد باشد -
طاعون - عربیست بمعنی مرگ عام و وبا -
طاؤس - مرغیست معروف کہ آنرا بعربی صراخ بفتح صاد مہملہ و راے مشدد و نیز گویند و مرد خوب صاحب جمال بلغت شام و نقرہ و زمین سبز کہ ہر قسم گیاہ داشتہ باشد و نام شخصے است - مسب -
طاؤس آتشین پر - کنایہ از آفتاب عالمتاب باشد - جی -
طرسوس - با اول مفتوح نام موضعیست در راہ بغداد و بعضے بضم ہم خواندہ اند - جی -
طرطوس - با اول مفتوح و بثانی زدہ و طاے حطی مضموم و واو معروف بروزن طرسوس نام مبارز لشکر روس ست و بلغت اہل روس شخصے را گویند کہ در شجاعت و قوت و قدرت سہیم و عدیل نداشتہ باشد و زبردست و تو خاستہ و قوی ہیکل باشد و در عصر او کسے ہمتاے او نباشد - جی -
طریقت - مراد ازان مقابلہ شریعت است کہ روش سالکان باشد - مح -
طعام - گندم و ہر چیز خوردنی - مسب -
طعم - بالضم لذت و مزہ - ہم -
طعمہ - بالفتح خوردنی - ہم - و در اصطلاح خورش مرغان باشد - مح -
طعن و طعنہ - بالفتح نیزہ زدن و بمعنی بدگفتن کسے را مجاز است - ہم -
طغانک - بطاے حطی و غین نقطہ دار مفتوح نام دختیست
مانند سرو و صنوبر - می -
طفس - بالفتح جماع کردن و بفتحتین چرک بدن و جامہ و بفتح اول و کسر فا چرکین و پلید - مسب -
طفلان آتش - کنایہ از شرارہ باشد - جی -
طفل خونی - کنایہ از آفتاب ست - جی -
طفل مشیمۂ رزان - کنایہ از شراب انگوریست - جی -
طفیل - بوزن سہیل نام شخصے از بنی امیہ کہ در حالت عسرت و تنگدستی بشادیہاے مردم بے طلب برفتے و لہذا او را طفیل العرائس گفتندے و فارسیان این لفظ را بدو معنی استعمال کنند یکے مہمان ناخواندہ دوم ہمراہ کسے رفتن بے طلب در ضیافت - ہم - و در عرف ہند طفیل بمعنی واسطہ و وسیلہ آمدہ است - ہم -
طلایہ و طرایہ - جمعے از لشکر کہ شبہا بکشک و در لشکر برای پاس بگردند - ہم -
طواف - بالفتح گرد چیزے گشتن چنانچہ گرد مزارات و مقابر اکابر میگردند - ہم -
طوتو - در ترکی بمعنی آنست کہ کسے بخانہ حاکم براے مالگذاری وغیرہ پسر وغیرہ را بگذارد و آنرا یرغمال نیز گویند و در ہندی اول خوانند بواو مجہول - می - ہم -
طوس - بروزن کوس شہریست قدیم در خراسان بنا کردۂ طوس نوذر -
طوطی - مرغے معروف خوش آواز - ہم -
طوغان - شاہ باز را گویند - می -
طوفان - بالضم باران سخت و آب سخت کہ از زمین برآید و ہمہ چیزہا را غرق کند و سیل غرق کنندہ و ہر چیز بسیار غالب کہ ہمہ را وا گیرد چون طوفان باد و طوفان آتش - ہم -
طویل - بمعنی بازی است از جا[illegible]ت بازی نرد - می -

ظاء معجمه

ظاد - ثدی المراة از سنت یعنی پستان زن بزال و
بحساب ابجد نهصد عدد باشد -
ظرافت - بالفتح زیرک شدن و خوش طبع شدن - بم -
ظرف - بالفتح آوند و بمعنی حوصله مجاز است لهذا کم ظرف
و تنگ ظرف گویند - بم -
ظل عنایت - یعنی در پناه عنایت -
ظلم کاد - با کاف تازی کاهنده ظلم و ستم و با کاف فارسی
جائیکه و شهریکه ظلم فراوان بسیار باشد -
ظن - بالفتح و تشدید گمان و یقین - بم -
ظهور - بالضم پیدا شدن و غالب شدن و فارسیان
بمعنی نمایان استعمال کنند - بم -

عین مهمله

عاج - دندان فیل را گویند -
عادت - خوی و فارسیان بمعنی رسم و آئین نیز
استعمال کنند - بم -
عازریه - قریهٔ بیت المقدس است و در انجاست قبر عازر
که او را عیسیٰ علیه السلام زنده کرده - بیت -
عاشق - بسیار دوست دارنده مذکر و مؤنث در و
یکسانست - بم -
عاشور و عشور و عاشورا - تاریخ دهم محرم - بم -
عالم آب - کنایه از مردم شراب خوار باشد - جی -
عالم علوی - کنایه ازان جهان باشد -
عام اول - بمعنی پارسال و سال گذشته باشد -
عبا - بالفتح پوششی ست پشمین مخصوص عرب و در کنز اللغات
گلیم با خطها دنتشها نوشته - بم -
عبائی - [illegible] کفل [illegible] چارو ا -
عبرت - [illegible] - بم -
عبهر جانان - کنایه از چشم معشوق است -

عبهر لرزان - کنایه از گیسوی حضرت رسالت
صلوٰة الله علیه و آله است -
عجب - بالتحریک شگفت - بم -
عدن - بالتحریک و آخر آن نون مدینه ایست مشهور
بر کنارهٔ دریای یمن که در انجا آب و چراگاه نیست و اهل
آن آب از چشمه که از انجا یکروزه راه است میخورند و آن
جای لنگر انداختن کشتیهای هند و حجاز و حبشه است
و آنرا عدن ابین هم گویند - بیت -
عذر قدیم - کنایه از تواضع ست -
عرضداشت - در هندوستان پادشاهزادگان و امرا
بجناب عالی خسروان و بزرگان نویسند - بم -
عرقا - بلده ایست کوچک مشتمل بر قلعه و در انجا باغها
و نهری کوچک است صاحب عزیزی گوید که آن از
اعمال دمشق است و حد شمالی آن بر کنارهٔ دریا و مابین
آن و طرابلس بطرف جنوبی دوازده میل راه است و
مابین آن و بعلبک شصت و شش میل راه است - فا -
عرق استخوان - هر چیز خائیده و جاویده شده را گویند -
عرق بهار - عرق خوشبو که از گل نارنج و ترنج کشند و
بهترین آن از گل کرنه است که بفارسی بهار نارنج گویند
و بویش نهایت تند میباشد - بم -
عروسان درخت - کنایه از شاخهای نورستهٔ درخت باشد
عروس چمن - کنایه از هریک از گل و میوه و شاخ تازه
و درخت میوه دار باشد -
عروس عور رعنا - کنایه از دو چیز است اول کنایه از
فلک است که آسمان باشد دوم کنایه از آفتابست -
عروس فلک - کنایه از آفتاب است و نیز کنایه از افلاک
است بطریق اضافت بمعنی عروسیکه آن فلک است
و علی هذا القیاس -
عروسک دریده - دو ائیست که آنرا کاکنج گویند

و بزبان ہندی اسگند را نامند و در قرابادین آوردہ که تخم آنرا بهفت روز ہر روز ہفت عدد ہر زنے که بخورد ہرگز آبستن نشود و آنرا عروس در پردہ نیز گویند۔ جی۔

عروۂ ثریان۔ شیر خشتگبین را گویند۔

عسقلان۔ نام بلدہ ایست که در انجا آثار قدیمه بسیار ہستند بطرف دریا و مابین آن و غزہ ستہ فرسخ راہ است و درین زمان خرابست کسے از ساکنان در انجا نیست۔ فا۔

عسکر۔ معرب لشکر و نام موضعے در شوشتر که لشکر آنجا شہرت دارد۔ بم۔

عشاق سگ جان۔ کنایه از طالبان دنیا و مردم حریص باشد۔

عشر ادب۔ سبق و درس ادب۔

عشرت۔ بالکسر صحبت داشتن و خوش زندگانی کردن و فارسیان بمعنی عیش و نشاط استعمال کنند۔ بم۔

عشق۔ بالکسر و بالفتح و بالتحریک بسیار دوست داشتن۔ بم۔

عشقباز۔ عاشق و در اصطلاح کبوتر باز را گویند۔ بم۔

عصاب۔ بمعنی شیطرج است و آن را لبیذیون نیز گویند۔ تن۔

عصابہ۔ بموحدہ سر بند زنان۔ بم۔

عضو۔ بالضم و بالکسر اندام۔ بم۔

عطار۔ دارو فروش را۔ بم۔

عطر۔ بالکسر بوے خوش و چیزیکه آنرا بخور کنند چون عود و لبان و این مجاز است۔ بم۔

عطر جہانگیری و عطر گلاب۔ سابق نبود و در عہد جہانگیر پادشاہ پیدا شدہ و از تصرفات مہد علیا نور جہان بیگم محل خاص پادشاہ مذکور است۔ بم۔

عطف دامن۔ بکسر اول یعنی فرود دامن و فراویز جامه۔

عفیدن۔ بفتح اول آواز و فریاد کردن سگ را گویند۔

عقرب پیشان۔ کنایه از برقع باشد۔

عکا۔ صاحب لباب گوید آن از سواحل شام است و درآن چشمه ایست معروف بعین البقر و در انجا مسجدے ست منسوب بصالح صلعم شریف ادریسی گوید که آن مدینه ایست بزرگ و مینا که آنرا بهندی گول بواو مجہول گویند در وسط مدینه واقع است و در مینا و برج ہستند برائے گذاشتن سلسلہ که مانع باشد از دخول و خروج مراکب و مابین آن و طبریه بست و چہار میل راہ است و صاحب عزیزی گوید که آن مدینه ایست از اعمال طبریه و اہل آن آب از دریا قنات میخورند و ازان تا مدینۂ صور دوازدہ میل راہ است و درین زمان خراب است بعد اینکه مسلمانان از دست فرنج در سنہ ششصد و نود گرفتند۔ فا۔

علت فمی۔ طاعون و وبا که اکثر اوقات در فم واقع میشود و متاخران بمعنی علت ابنه استعمال کنند و سکنۂ فم باین علت منسوب اند و نیز بمعنی چیزہاے لاینحل چنانکه گویند کتاب علتهاے فمی بسیار دارد۔ بم۔

علل دریا و کان۔ کنایه از آفتابست۔

عَلَم۔ بالتحریک نیزہ۔ بم۔

علم روز۔ کنایه از صبح و آفتاب باشد۔

علم کائنات۔ کنایه از آسمان است۔

علم ماتم و علم مردہ۔ علمیکه پیش تابوت برند و این رسم ولایت است۔ بم۔

علی کلا۔ نام یکے از اولیاء اللہ است۔

عمارت۔ بالکسر آبادان شدن و کردن و آبادانی۔ بم۔

عماری۔ حوضۂ چوبیکه بر پشت فیل بندند و این بمنزلۂ کجاوہ و محمل است بر پشت شتر۔ بم۔

عمان۔ مدینه ایست قدیم که از زمان جاہلیت خرابست و ذکر آن در کتب اسرائیلیں مذکور است۔ فا۔

عمر در سر شدن۔ کنایه از آخر رسیدن [illegible] باشد۔

عمود صبح۔ کنایه از روشنائی صبح کاذبست و روشنائی

صبح صادق را نیز گفته اند۔ جی۔
عمود وحبش۔ کنایہ از نرۂ اسپ باشد کہ ذکر فرس است۔ جی۔
عنان۔ بالکسر دوال لگام کہ سوار بدست گیرد۔ ہم۔
عنان باز کشیدن۔ کنایہ از ماندن واز کار ایستادن و توقف کردن و ساکن شدن باشد۔ جی۔
عنان دادن و عنان رہا کردن۔ کنایہ از حملہ کردن و بہ تعجیل روان شدن باشد۔ جی۔
عنان دمان رفتن۔ کنایہ از شتاب رفتن بود۔ جی۔
عنان سبک شدن۔ کنایہ از سفر کردن و رحلت فرمودن باشد۔ جی۔
عنان فرو گرفتن و عنان کش شدن۔ در بعضے از فرہنگہا کنایہ از آہستہ براہ رفتن و در کارہا متامل گشتن و بتانی و تامل کار کردن باشد۔ جی۔
عندلیب۔ بالفتح ہزار دستان۔ مب۔
عنزروت۔ معرب انزروت است۔
عود قماری۔ نوعے از عود است۔
عود و گلاب۔ کنایہ از سیاہی و سپیدی باشد۔ جی۔
عوری۔ بروزن کوری برہنگی را گویند۔
عید اضحی۔ گوسفند کشان را گویند کہ عید قربان باشد۔
عیداب۔ وبا ذال منقوط ہم ہست و نام مدینہ ایست و درین اختلاف کردہ اند بعضے گویند کہ آن از دیار مصر است و بعضے گویند کہ از بلاد بجاست و بعضے گویند کہ از بلاد حبش است و تجار ین و حاجیان کہ از مصر براہ دریا میروند انجا سوار میشوند از عیداب بجدہ۔ فا۔
عیدگاہ۔ نمازگاہ عید را گویند۔
عین۔ چشم و چشمہ و نفس ہر چیزے و کوہان ابل و بحساب ابجد ہفتاد عدد باشد۔
عین تاب۔ [illegible] ایست بزرگ و دران قلعہ ایست از سنگ مضبوط و درانجا اکثر آب است و بازار ہاست بزرگ و آنجا مسافرین و تجار بسیار ہستند و از حلب بطرف شمال سہ مرحلہ راہ است و قریب عین تاب قلعۂ دلوک است و درین زمان خراب است و ذکر آن در فتح صلاح الدین و نور الدین مذکور ست۔ فا۔

غین معجمہ

غاشیہ دار۔ رکاب دار باشد و کنایہ از جبرئیل علیہ السلام ہم ہست۔
غالینوس۔ نام حکیمیست یونانی و معنی آن بزبان یونان غذاے اول است کہ شیر باشد چنانچہ اطفال بشیر تربیت میبابند مردم نیز از و تربیت می یافتند باین ترتیب او را غالینوس خوانند و معرب آن جالینوس است۔ جی۔
غربال۔ بالکسر معرب غربال بالفتح بمعنی پرویزن۔ ہم۔
غربال آبگون۔ کنایہ از فلک باشد۔ جی۔
غربیر۔ بمعنی پرویزن و غربیل بالام ہم آمدہ است۔ می۔
غربیلہ۔ حرکات و سکنات خواتین در وقت خاص۔ ہم۔
غر پیدن۔ باراے اول مشدد و باثانی ساکن بمعنی غریدن باشد۔
غزال۔ بالفتح آہو برہ و فارسیان بمعنی آہو استعمال کنند و قریہ ایست از اعمال طوس از انجاست حجۃ الاسلام ابو حامد محمد غزالی و گویند غزال ریسمان فروش بود و او بفرمودۂ مادر خود رشتہ در بازار میفروخت۔ ہم۔
غصہ۔ بالضم و تشدید اندوہ گلوگیر۔ ہم۔
غلام۔ بالضم کودکے کہ خلش دمیدہ باشد بعضے گویند از زمان ولادت تا وقت بلوغ و فارسیان بمعنی مطلق بندہ و پسر استعمال کنند خواہ کودک باشد خواہ پیر لیکن بر مذکر اطلاق کنند نہ بر مؤنث۔ ہم۔
غلغلۂ غمزہ۔ کنایہ از مژگان چشم برہم زدن بناز و حرکت چشم باشد۔
غلمشک۔ مردم درشت و ناہموار و ناتراشیدہ را گویند۔
غلیان۔ بالفتح جوشیدن و در فارسی بالکسر بمعنی حقہ تنباکو

و این مجاز است و قلیان بقاف لہجۂ اہل ایران ۔ ہم۔
غوزۂ نقره ۔ کنایه از مہرۂ نقره است و در عربی قداس خوانند ۔ جی۔
غوق ۔ بروزن و معنی غوک است۔
غیین ۔ الابل الوارد علی الشماد و ابریکہ ہمہ روے آسمان بپوشد و بحساب ابجد ہزار عدد باشد۔

فاء

فا ۔ زبدا لبحر یعنی کف دریا و بحساب ابجد ہشتاد عدد باشد۔
فارقلیطا ۔ نام پیغمبریست از کتاب زبور رقوم شد ۔ جی۔
فاصل آب ۔ کنایه از آبیست که بسر شاری از نہرہا بدرود ۔ جی۔
فال ۔ مطلق شگون ۔ ہم۔
فامیه ۔ صاحب مشترک گوید آن مدینه ایست قدیم و این رسم بناحیۂ آن ہم اطلاق کنند و صاحب عزیزی گوید کورۂ فامیه مدینۂ بود بزرگ بر بلندی زمین و آن زمین شیرین است که از آنجا نہر ہا آمده است ۔ فا۔
فتادن ۔ مخفف افتادن است ۔ مع۔
فتاک ۔ بمعنی سخت باشد یعنی خاص۔
فتنه را از جاے بجاے بردن ۔ کنایه از سخن چینی کردن باشد۔
فتنۂ نان در انبان داشتن ۔ کنایه از گوشه نشینی و خلوت گزینی فتنه باشد۔
فراچنگ آوردن ۔ بمعنی در چنگ آوردن باشد ۔ شت۔
فرا رسیده ۔ ترجمۂ شامل است۔
فرا زنده ۔ بفتح اول و رابع بالا کننده را گویند۔
فرّاش غضب ۔ کسانیکه در حضور پادشاه فارس ہر وقت حاضر باشند تا حکمیکه بقتل و دست بریدن و امثال آن بطریق غضب از پادشاه صادر شود ہمان زمان فرّاش غضب بعمل آرند ۔ مع۔

فرافر ۔ آواز نا ے و نفیر از عالم شپاشاپ تیر و چکاچاک تیغ ۔ ہم۔
فراموش ۔ مقابل یاد ۔ ہم۔
فراوان ۔ بسیار از ہر چیز و بمعنی عمیق مجاز است ۔ ہم۔
فراہم ۔ بفتح اول و رابع یکجا گرد آمده و جمع شده۔
فراہم آوردن ۔ بمعنی یکجا و گرد آوردن و جمع کردن ۔ شت۔
فربه ۔ مقابل لاغر و نیز بمعنی قوی و سنگین چون کوه فربه و زخم فربه و فوج فربه و بمعنی معمور و آبادان چون ملک و گنج فربه و بمعنی بسیار و فراوان و گنده و سطبر نیز آمده و این ہمه مجاز است ۔ ہم۔
فرجی ۔ جامع مشائخ را گویند ۔ مع۔
فردا ۔ بالفتح روز آینده ۔ شت۔
فرزانگی ۔ حکمت را گویند۔
فرزند ۔ بمعنی طفل باشد ۔ مع ۔ و بکسر تین نام موضعیست و قیل ریگستانیست ۔ شت۔
فرزین ۔ نام مہرۂ شطرنج ۔ شت۔
فرشتۂ صوری ۔ کنایه از اسرائیل علیه السلام است۔
فرگردی ۔ بمعنی شرطیه است و فرگردی پیوسته شرطیۂ متصله و فرگردی واگشته شرطیۂ منفصله۔
فرگوہر ۔ بمعنی ذات است۔
فرگویا ۔ ترجمۂ ناطق است۔
فرمان ۔ حکم پادشاہان فرامین جمع و این تصرف فارسی دانان متعرب است از عالم افاغنه و تراکمه جمع افغان و ترکمان ۔ ہم۔
فرمان بران ۔ خدمتگاران۔
فرمان ده ۔ بکسر دال ابجد پادشاه و امرا و اکابر و آمر بفرمان دادن۔
فرمودن ۔ حکم کردن و نیز [illegible] ۔ و نیز بمعنی نشستن چه در محاورۂ حال بفرمائید بجاے بنشینید گویند

فروانچه - پروانه و مرغکے راگویند که ازان کوچکتر باشد -
فرو بارم گهر - کنایه از ینست که گریه کنم -
فرور - بمعنی ذهن باشد -
فروزان - بضم اول بمعنی سوزان و تابان باشد -
فروزنده خاور - یعنی خورشید انور -
فروگشتن - کنایه از ناپدید شدن باشد -
فروگرفتن - زدن سخت راگویند -
فروماندن - بمعنی سرگشته و متحیر شدن باشد -
فروهل - بضم اول نام مبارزِ ایرانی است و امر بفروهلیدن باشد -
فرهنگیان - اهل ادب و ادب آموزان -
فریاد - آواز بلند که مظلومان کنند - بم
فریبیدن - بازی و دغا دادن -
فریدهی - بروزن حمیدهی فطری یعنی بدیهی -
فریوردن - بفتح اول و دال ابجد و سکون نون در آخر بمعنی راست شدن باشد -
فسطفی - سازے که مطربان نوازند -
فسله - مخفف فسیله است که گلهٔ اسپان و ستوران شکاری باشد -
فشردن - آب از چیزے بزور دست گرفتن و کنایه از پائے محکم کردن باشد -
فشرده قدم - کنایه از ثابت قدم باشد -
فف - بمعنی تف باشد - مع -
فقاع - بضم فا و تشدید قاف شرابیست که از غله سازند و بعضے تفسیر آن بهوزه کرده اند و در فارسی بتخفیف و فقع بحذف الف [illegible]
فقا [illegible] پت و [illegible] زو شد - بم -
فگندن [illegible] فگندن است - مع -
فلاکت - بوزن هلاکت نکبت و افلاس و این تراشیدهٔ فارسی دانان متعربست - بم -
فلسطین - نام ملکیست که پائے تخت آن ملک اورشلیم بود -
فلک زده - مفلس و تهیدست - بم -
فلک ساده - فلک اطلس راگویند که عرش است -
فلک نواز - ناقابل و جاهل که فو بدولت رسیده باشد و خود را گم کند - بم -
فنج ماده - علتیست که غدودهٔ فرج زنان آماس کند اگر پیش مرور و خصیهٔ مرد بیاماسد -
فواره - ظاهر آنست که از مادهٔ فور باشد که بمعنی جوشیدنست لیکن بدین معنی در عربی مستعمل نیست پس از تصرف فارسی دانان متعرب باشد و ازینجاست که صاحب کشف اللغات در الفاظ فارسی ذکر کرده - بم -
فواق شیشه - شراب را با واز در پیاله ریختن - بم -
فوته - ازار نادوخته راگویند که لنگ باشد -
فولاد - مبدل پولاد بباے فارسی - بم -
فی الجمله - قدما بمعنی حاصل کلام و مجمل سخن استعمال نمایند و لفظ در جمله ترجمهٔ آنست و در عرف حال بمعنی بهن و جه استعمال میشود - بم -
فیجه - نام قریه ایست مابین دمشق و زبدانی و از انجا نهر دمشق برآمده است - بیت -
فیزوم - بمعنی دریاے گنگ و غانج است - می -
فیصل - بروزن صیقل حاکم و حکم که فصل کند میان حق و باطل و بدین جهت حاکم را فیصلی گویند و فارسیان بمعنی انفصال و انقطاع استعمال نمایند و این مجاز است - بم -
فیض کریم - کنایه از فیض خداے کریم است -
فین - بتحتانی معروف نام سیرگاہے در کاشان که شهرے در ایران - بم -

	قاف	

قاب - مطلق ظرف چون قاب عینک و عینک دان

وقاب قلمدان وقاب آئنہ آئنہ دان وقاب کتاب جزوہ دان وقاب طعام طبق وبہر تقدیر ترکیبست۔ بم۔

قابون۔ یعنی بیرون داشت۔

قابو یافتن۔ فرصت یافتن وبعضے بمعنی انتقام کشیدن آوردہ اند۔ بم۔

قارپوز۔ در ترکی بمعنی ہندوانہ است۔ مع۔ می۔

قارورہ۔ ہر شیشہ عموماً وشیشۂ کہ بول بیماران کرد بطبیب عرض دہند خصوصاً واطلاق آن بر بول مذکور مجاز ہست از قبیل تسمیۃ الحال باسم المحل۔ بم۔

قاش۔ بمعنی برش ہندوانہ وخربزہ وغیر آن۔ مع۔

قاشق۔ چمچہ واین لغت ترکی ست۔ بم۔

قاشق تراش۔ آنکہ چمچہ را بسازد۔ بم۔

قاضی روش۔ مردے بود از مشجعان کہ بلطائف الحیل گریہ کردے۔

قاضی فلک۔ کوکب مشتری را گویند۔

قاطر۔ استر را گویند کہ از قطر آمدہ است۔ می۔

قاف۔ المستغنی من الرجال یعنی تونگر از مردان وبحساب ابجد صد باشد ونام کوہیست۔

قالی وقالین۔ نوعے از فرش پشمین گران بہا کہ در ولایت بافند از عالم شطرنجی کہ متعارف ہندوستانست۔ بم۔

قالیون۔ در ترکی ہمان قلیان ہست۔ می۔

قاست۔ مرادف قد۔ بم۔

قان۔ بفتح اول مخفف قاآن ہست۔

قانونچہ۔ نام کتابیست در علم طب ونوعے از ساز کہ نوازند۔

قاہرہ۔ مدینہ ایست درجنب فسطاط وآن درین زمان خراب ہست وآن مدینہ ایست بزرگ ودر انجا مسکن لشکر ودار الملک ہست وعمارت آن متصل ہست الیوم از مصر ومشہور ہست بالقاہرۃ المعزیۃ چہ در ایام معز الی تمیم علوی تعمیر شدہ ہست وبنا کردہ آنرا جوہر نامے غلام معز مذکور بیت۔

قباکردن۔ کنایہ از چاک کردن پیراہن باشد۔ جی۔

قپان۔ بتشدید بائے فارسی در ترکی ترازو کہ یک پلہ دارد وجانب دیگر سنگ از شاہین بیاویزند۔ بم۔

قباہ۔ بروزن تباہ جامۂ پوشیدنی۔

قبائے معلم۔ کنایہ از آسمان دنیاست کہ فلک قمر باشد۔

قبر کوہانی۔ قبرے را گویند کہ آنرا مانند خرپشتہ ساختہ باشند۔

قبضہ۔ دستۂ چیزے چون قبضۂ شمشیر وخنجر وکمان وغیرہ وبمعنی مقبوضہ مجاز ہست۔ بم۔

قبق کتک وقبق گرگ وقبق کتک وقبق گرگ۔ مجموع بفتح اول لفظیست مرکب بمعنی اینکہ مہمان می آید اما معلوم نیست لغت کجاست۔

قبک آب۔ طحلب را گویند۔

قبۂ سرافراز مینا۔ کنایہ از آسمانست۔ جی۔

قتر در ترکی۔ بفتح قاف وکسر فوقانی استر را گویند۔ می۔

قدر۔ بالتحریک طاقت وتوانائی وبہا برو یکسان۔ بم۔

قدسیان۔ فرشتگان وروحانیان۔

قدغن۔ بالتحریک از عالم اہتمام پادشاہان ہند است وفارسیان بمعنی تاکید استعمال کنند واین مجاز ہست۔ بم۔

قدومہ۔ نام دوائیست کہ آنرا تودری گویند۔

قرافہ۔ نام مدینہ ایست کہ در انجا بناہائے بزرگ ومکانہائے وسیع وبازار ومزار ہائے صلحا واقع ہست ومزار ہائے بزرگان وامرا ہم ہست مثل ابن طولون ودر انجا قبر امام شافعی رض نیز واقع ہست وقرافہ ایضاً نام موضعیست در اسکندریہ ہست۔

قراقر۔ بفتح ہر دو قاف آواز کردن شکم بمجاز مطلق شور وغوغا۔ بم۔

قرائے صاحب طیلسان۔ کنایہ از ستارۂ مشتری ہست ودر بعضے از فرہنگہا کنا[illegible] از کوکب زحل [illegible] است کہ کیوان باشد۔ جی۔

قرب دو سہ کمان۔ یعنی نزدیکی بقدر دو گوشۂ کمان۔

قرب قاب قوسین - بمعنی نزدیکی دو سر کمان باشد -
قرص خورشید در سیاہی شد - یعنی آفتاب فرو رفت -
قرصک - مصغر قرص است کہ شیرینی باشد -
قرض - بالفتح وام دادن - ہم -
قرطاس - بمعنی کاغذ و جمع آن قراطیس و آن از مدت دیر باز در ملک چین مستعمل بود کہ از ریزہای ابریشم میساختند تا آنکہ در سال سی ام ہجری طرح ساختن آن در سمرقند رواج یافت چنانچہ علی بن محمد فارسی صاحب تاریخ عرب نوشتہ و در سال ہشتاد و پنجم ہجری چون ملک سمرقند مفتوح مسلمانان شد یوسف بن عمر طریق ساختن کاغذ در انجا آموختہ در مکہ آمد و بمردمان آموخت و دران زمان چیزیکہ بدان قرطاس ساختہ میشد صرف پنبہ بود و در سال ہشتاد و ہشت ہجری اول قرطاس در مکہ ساختہ شد -
میکائیل کسیری ٭
قرطبان - بمعنی قرتبان است کہ دیوث و بچشم خود بین باشد -
قرطہ فستقی - پیراہن سبز را گویند کہ بسرخی زند -
قرعہ - بالضم چیزے باشد از چوب و استخوان و مانند آن کہ بوقت فال کشادن می غلطانند - ہم -
قرقری - نوعے از پیچش دستار کہ آنرا در ہند کھڑکی گویند - ہم -
قرلتاے - ترکان خطائی جمعیت بزرگ را گویند - می -
قریچک - کابوس و عبد الجنہ را گویند -
قرو تی شدن معاملہ - بالضم و فوقانی بتحتانی رسیدہ برہم خوردن کار - ہم -
قرہ سنقر - کنایہ از سیہ و سیاہی است و نام جانورے پرندہ شکاری بود - جی -
قزاز - بروزن بزاز ابریشم فروش [..] و علاقہ بند - ہم -
قزلباش - [..] بمعنی سرخ سر قزل سرخ و باش سر - ہم -
قزوین - نام شہریست قدیم از عراق و قزبین بہای ہوز [..] و جمال آباد و باب جنت نیز گویند -

قزوینی - کنایہ از احمق است - می -
قس - با اول مکسور ثانی مشدد زدہ مخفف قسیس باشد -
قسطنطیہ و قسطنطینیہ - بحذف یاے نسبت نیز گویند شہریست کہ نام آن بزنطیہ بود چون قسطنطین اکبر در انجا آمد پس بنا کرد سور آن شہر را و نام آن بنام خود گذاشت و آن شہر دار الملک روم شد تا این زمان و نام آن اسطنبول نیز ہست و حکایات درباب بزرگی و عظمت و خوبی آن بسیار است و در انجا شاخے از دریا برآمدہ است کہ احاطہ کردہ است جانب شرقی و شمالی را و جانب غربی و جنوبی در بیابان واقع است و ارتفاع آن سور بیست و یک ذرع است و مذکور است کہ دران شہر بسیار باب ہستند کہ قریب صد باشد و ازان جملہ باب الذہب و آن از آہن و ذہب است - بیتہ -
قسم - بالتحریک سوگند - ہم -
قشقہ - بترکی نشان پیشانی اسپ و فارسیان بمعنی نشانے کہ کفار بر پیشانی کنند از زعفران و صندل و غیر آن استعمال نمایند - ہم -
قشو - بفتح اول و ضم دوم در ترکی خرخرۂ آہنی کہ اسپ را بدان خارند - ہم -
قشون - فوج - ہم -
قصاب - برندۂ گوشت و ردودہ و مانند آن - ہم -
قصاص - بالکسر معاوضہ کردن در شکستن و زخم زدن و دیگرے را یکے وا کردن و انچہ دادہ باشند باز ستاندن و فارسیان بمعنی مطلق تعزیر استعمال نمایند - ہم -
قصر شیرین - نام عمارتے در بیستون کہ صورت شیرین و گلگون وغیرہا کہ از کار پردازیہاے فرہاد است در انجا چنانکہ از کتب تواریخ و اہل زبان بوضوح می پیوندد و بعضے گویند آن قصر را بحکم شیرین ساختہ بود و الحال خراب است
و نام آن [illegible]

قصه - بروزن حصه حال و کار خیر و سرگذشت و حکایت - بم

قصه کوتاه - این در وقتی گویند که خواهند سخن را بپایان رسانند و مجمل بیان نمایند - بم

قضا را - یعنی بارادت خدا و بغیر قصد گذشت -

قط - بالفتح بریدن - بم

قطازن - هرچند مصداق این لفظ بر کار درست لیکن بمجاز اطلاق آن بر سقط کنند - بم

قطامه - بروزن علامه زن بسیار شهوت - بم

قطره - بالفتح چکیده - بم

قفتان - مرادف قباست - مع

قفل سست کردن - کنایه از کشاده داشتن در باشد بر سائل - جی

قفل فلک - کنایه از شرک و کفر است - جی

قفل وسواس - کنایه از کُنده آهنی است که حلقها از آهن بر آن نصب کرده اند و دو میل آهنی که هر دو سر بهم وصل کرده از آن حلقها گذرانیده اند و بستن و کشودن آن خالی از اشکال نیست و آنرا بهندی گورک دهنده گویند - جی

قلاب - بالضم آهن پارۂ تیز و کج که بدان ماهی شکار کنند - بم

قلاده - بالکسر گردن بند کذا فی الصراح و ایضاً بالضم - بم

قلپاق - بباے فارسی در ترکی کلاه - بم

قلب اقبال - لا ابقا باشد -

قلب دمی - یاد که بمعنی دست باشد -

قلب ریا - ایر است که آلت تناسل باشد -

قلب ریش - یعنی شیر -

قلب شتا - آتش را گویند -

قلب شیر - ریش سفید را گویند -

قلب عقرب - منزلیست از منازل قمر و برقع را نیز گویند -

قلب کالا - یعنی مالک است -

قلب گنج - جنگ و جدل باشد -

قلب مدنگ - گندم را گویند و قلب قلب مدنگ شگاف گندم را گویند -

قلب مغ - یعنی غم -

قلب مجن - یعنی نجم -

قلبور - در ترکی بمعنی پرویزن است که آله بیختن باشد - می

قلب یم - مے را گویند که شراب است -

قلتاق - بهر دو قاف و فوقانی بالف کشیده در فرهنگ ترکی چوب زین - بم

قلچاق - بالفتح و جیم فارسی دستانۂ آهنی که لشکریان دارند و این لغت ترکی است - بم

قلزم - بوزن زمزم بلده ایست میان مصر و مکه در قاموس بضم اول و سوم بوزن کژدم بلده ایست میان مصر و مکه نزدیک کوه طور و بحر قلزم منسوب بدان و فارسیان بالضم هر دو بمعنی دریاے خاص استعمال کنند و این مجاز است مثل عمان که نام بلده ایست و بمعنی دریاے خاص نیز مستعمل - بم

قلعۂ بیضا - نام قلعه ایست در شیراز که بالاے کوهے واقع است -

قلعۂ کهربا پیکر - کنایه از دنیاست - جی

قلعه نشین - محاصره کرده شده و محاصره کننده را گویند -

قلماش - بالضم مردود و غلوے بے اعتبارے گویند که قلماش را بگواهی آورده و این در اصل قلماشتہ بود یعنی بگو چیزے را که میخواهی و فارسیان دران تخفیف کرده بمعنی ماخوذ استعمال کرده اند - بم

قلماق - نام طائفه ایست از تتار - مع

قلم آفتاب راندن - کنایه از ریش برآوردن باشد -

قلمرو - بفتح را کنایه از ملک و ولایت متصرف - بم

قلیان - در ترکی بیان غلیان است که گذشت و قلیون باد او هم میگویند - بم

قم - نام شهریست در عراق عجم مابین [illegible] اصفهان - می

قمچی - در ترکی از قسم تازیانه است - مع

قمری- فاخته کذا فی التاج مخفی نماند که در دیار ما قمری دیگر است و فاخته دیگر اما معلوم میشود که در عرب هر جانورے که طوق دار باشد قمری گویند- مل-
قناره- چوبے یا آہنے دراز که قصابان در دیوار مضبوط کنند و مذبوح را بعد تسلیخ بران آویزند و قطعه قطعه کرده فروشند- بم-
قند آب- شراب و شربت را گویند-
قند خام- شکر را گویند-
قند زآمدن- بمعنی شب شدن باشد-
قندیل- بالکسر نوعے از چراغدان که چراغ پر کرده بران گذارند- بم-
قندیلچی- شخصے را گویند که مهتمم افروختن شمع و چراغ وغیره در مسجدها باشد- می-
قنغلات- این لغت عربیست و سه معنی دارد اوّل نام کیال ضخیم باشد دوم بمعنی جمع کرده آمده سوم اسم تاج کسریٰ بوده که آنرا بپارسی گرزن گویند- جی-
قوامی- شاعرے بوده-
قوتی- بالضم نوعے از ظروف که اکثر از چوب تراشند و از نقره وغیره نیز باشد دیا قوتیها و معاجین دران کنند و در هند ڈبیا خوانند و اقسام آن بسیار است- بم-
قورخانه- کارخانهٔ مصالح توپخانه از سرب و باروت وغیره- بم-
قورلتان- در زبان خوارزم بمعنی شوری است که باهم مشاورت باشد- می-
قورمی- در ترکی بمعنی قمریست- می-
[illegible]س- نام الکه ایست درمیان خراسان و عراق عجم- می-
[illegible]- ابن سعید گوید که آن مدینه ایست مشهور و بطرف جنوبی ار[illegible] است که از [illegible] نازل شده است می آید [illegible] بطرف [illegible] آن و در انجا باغها هستند بجانب جبل و در [illegible] آن تربت افلاطون حکیم است- فا-

قهوه- بالفتح شراب تخیست که آنرا کوفته و جوش داده بطریق شراب تجرع بنمایند و بمعنی قهوه خانه نیز مجاز- بم-
قیچاک- نام سازیست از سازها که نوازند- می-
قیچی- بالفتح و جیم فارسی مقراض و این ترکیست- بم-
قید بند- قلعه را گویند-
قید فرنگ- نوعے از قید مخصوص اهل فرنگ- بم-
قیست- زردآلو را گویند که تفاح ارمنی باشد- می-
قیصاریه- نام بلده ایست بزرگ مشتمل بر درختها و باغها و میوه ها و چشمه ها و داخل آن بلده قلعه ایست مضبوط و آن دار السلطنت است و آن منسوبست به قیصر و مابین آن و اقصرا چهار مرحله راه است- فا-
قیطون- آنچه از نخ ابریشم بافند چنانکه گورد و رشته و آنرا برزه دامن و گریبان جامه بچسبانند- بم-
قیماق و قیماغ- سرشیر و این ترکیست- بم-
قیمون- بالفتح و سکون ثانی قلعه ایست قریب رمله از اعمال فلسطین- بیت-
قیمه- ریزه ریزه کردن گوشت بطریق معهود- بم-

کاف تازی

کابوس- دیویکه مردم را در خواب فرو گیرد- بم-
کابتی- بتقدیم فوقانی بر موحده نوعے از جامه که آستین آن کوتاه باشد- بم-
کاره- بسکون را ترجمه سکّین- بم-
کاردارانِ فلک- کنایه از سبعه سیّاره باشد و کارداران فلک نیز آ[illegible]- جی-
کاردیده- بمعنی [illegible] کار آزموده باشد- مع-
کارگاه- معروف [illegible]ست و کنایه از دنیا باشد-
کارگاه پر وسواس- کنایه از دنیاست- جی-
کارگاه کن فیکون- کنایه از دنیا و مافیها باشد که موجود دارین است- جی-

کاستی - بر وزن راستی نقصان را گویند -

کاسهٔ عنبر و کاسهٔ جعفرات - کنایه از ماه بدر است -

کاسهٔ قسطنطنک - مرغیست سبز رنگ که شقراق باشد -

کاسهٔ گردون - کنایت از آفتاب است و ساقی را نیز گویند -

کاسهٔ همسایه - فرستادن همسایگان و برادران چیزی بیکدیگر که آنرا در عرف هند بهاجی گویند و بدین معنی تنها کاسه نیز آمده - بم -

کاغذ چسپانیده - دو کاغذ بهم پیوسته که آنرا در هندوستان وصلی گویند - بم -

کاغذ دفتر - کاغذیکه محرران دفتر حساب بران نویسند و آنرا باصطلاح ارباب دفاتر هندوستان فرد گویند - بم -

کاف - اصطلاح الامور یعنی باصطلاح آرندهٔ کارها و بحساب ابجد بیست عدد باشد -

کافر - بکسر فا معروف و کفار و کفره جمع فارسیان بفتح فا نیز گویند - بم -

کالبوت - مرغی که در دام بندند -

کالنجر - نام قلعه ایست از قلاع ولایت هندوستان - جی -

کالو و کالوب - بلام مضموم و واو معروف کالبد باشد - جی -

کان - بمعنی کون است اگرچه در ینجا واو مقتضی الف شدن نیست مگر بسبب این بدل کردند تا کلمه فحش صریحاً بر زبان نگذارد - مع -

کباب - بالفتح گوشت که بر از برند برای بریان کردن و فارسیان بمعنی گوشت بطریق معهود استعمال … مجاز است - بم -

کباب شکستن - کنایه از بی گم کردن است - جی -

کبود وش - بمعنی کبود رنگ باشد -

کبوتر - نام پرنده ایست معروف که بعربی حمام گویند -

کرسی - بمعنی تخت - صح -

کرسی دار مجلس طور - کنایه از حضرت موسی علیه السلام است - جی -

کرسی شرف - کنایه از برج حمل است از دوازده برج -

کرمان - نام الکه ایست که بطرف مغرب از فارس و لار و طرف مشرق است از مکران و طرف جنوبست از بیابان سیستان و نام شهری هم هست که دار السلطنت و حاکم نشین آن الکه بود و در زبان تاتار شهری را گویند که معمور باشد و بندرگاه را نیز گویند که در انجا چیزهای هر قسم بکثرت باشند - می -

کرانشاه - نام ملکیست در عراق عجم - می -

کرم پیله - کرم ابریشم - بم -

کرتیونتن - با اول مفتوح و ثانی مکسور و یای معروف و تای فوقانی مضموم بر وزن پر پر و فگن بمعنی خواندن باشد - جی -

کژدم طاس آبگون و کژدم فلک - کنایه از برج عقرب است - جی -

کسوه - نام قریه ایست از اول منزل حاجیان و کسانیکه اراده مصر دارند و از دمشق بر آمده باشند - بیت -

کس کش - بضم کاف اول و فتح کاف دوم کنایه از دیوث و قلتبان - بم -

کسوف - گرفته شدن آفتاب را گویند - صح -

کشاده پیشانی - کنایه از شخصیست که در کارها تازه رو باشد و آنرا پیشانی کشاده نیز نامند - جی -

کشت - بالکسر زراعت - بم -

کشت زار - زراعت نو رسیده و سر سبز و بمعنی زراعت پخته و رسیده نیز آمده است - می -

کشتن - بالکسر زراعت کردن و تخم ریختن و از خسرو شیرین معلوم میشود که بمعنی درودن نیز آمده - بشت - و بالضم بمعنی قتل نمودن -

کشنیز - نام گیاهیست که در طعام و …

کش و قوز - بمعنی تشعریره و خمیازه غالب که … لفظ

ترکی باشد۔ مع۔

کعبه۔ معروف و آن خانهٔ خداست۔

کفاره۔ بالفتح و تشدید چیزیکه در عوض گناهے بکسے دهند یا کنند و فارسیان بتخفیف آرند۔ بم۔

کفرطاب۔ نام بلده ایست مابین معره و حلب۔ بیت۔

کفرلاثا۔ نام قریه ایست مشتمل بر مسجد و منبر و بر قلعهٔ جبل عامل از نواحی حلب واقع است و مابین آنها راه یکروزه است و دران باغها و آبهاے جاری است۔ بیت۔

کفش نهادن۔ کنایه از اقامت کردن و از سفر باز آمدن باشد۔ جی۔

کفن۔ بالتحریک جامهٔ که مرده را بدان پوشند و بسکون از تصرفات استادان ست۔ بم۔

کلانتر۔ در محاورهٔ ایران شخصے را گویند که مرتبه اش از وزیر کم و بدیگر ارکان بالا باشد و اختیار امور رعایا و شهر بدو تعلق دارد۔ مع۔

کلاوس۔ بزبان یونانی چیزهاے آمیخته را گویند۔ جی۔

کلیسا۔ بمعنی کلیسا است که جاے پرستش گبران باشد۔

کلف۔ بفتحتین کنجدهٔ روے را گویند۔

کلاغ ـــ۔ بفتحتین شخصے هستند که در زمستان در جا [illegible] سطح افتاده باشند و آن کنایه از مفلس و پریشان حال بود۔ بم۔

کلنبج۔ بمعنی کالوج باشد که انگشت کوچک ست۔ مع۔

کلوخ بر لب زدن و کلوخ بر لب نهادن۔ کنایه از مخفی و پنهان داشتن امرے باشد و در بعضے از فرهنگها از کردهٔ خود منکر شدن و خویشتن را از ان فعل که خو[illegible] [illegible] داشتن و از امرے که یقین [illegible] بعضے و مظنون [illegible] دور گرفتن باشد۔ جی۔

کلور۔ انچه از [illegible] وکاه بعد [illegible] دن باقی ماند۔ مع۔

کلیـ[illegible]۔ بالفتح [illegible] بمفتاح۔ بم۔

کلید [illegible]۔ کنایه از بسم الله الرحمن الرحیم است۔ جی۔

کماریدن۔ یعنی تبسم کردن۔

کمان حلقت۔ نوعے از منجنیق ست که بدان تیر اندازند۔

کمان ساده۔ کنایه از آفتاب و ماهتاب باشد۔

کمان گردن۔ کاف ثانی عجمی کنایه از شخص نجیب است که آنرا بخنی نیز گویند بعلت آنکه در زمان بخت النصر پیدا شد و نیز عبارت از چیزے ضعیف و نحیف است که غیر از رگ و پے و استخوان چیزے نمودار نباشد۔ جی۔

کمرساز۔ تنگ اسپ را گویند۔

کمر زده چیند۔ کنایه از کفار و منافقان است۔ جی۔

کم عیار۔ ناقص عیار را گویند و آن سکه که از وزن مقرری کم باشد۔ بم۔

کمک۔ بضم اول و فتح دوم فوجے که در جنگها براے اعانت تعین کنند۔ بم۔

کم کم نقاب۔ کنایه از آواز کافتن نقب زن ست۔ جی۔

کمند۔ مبدل خمند مرکب از خم و بند که کلمهٔ نسبت است و آن ریسمانے باشد که در وقت جنگ در گردن خصم اندازند و بخود کشند و گاهے شخصے یا چیزے را از جاے بلند بمیان اندازند و بخود می کشند۔ بم۔

کنایه۔ بالکسر سخنے که بمعنی غیر موضوع خود دلالت کند۔ بم۔

کنجر و پنجر۔ بمعنی نشکونج که از انگشتها عضو را گرفتن باشد چنانکه بدرد آید۔

کنجور۔ بمعنی گنجور باشد۔ جی۔

کنار کوب۔ کنایه از تشویش و بیقراری باشد۔ جی۔

کند[illegible]۔ بفتح [illegible] ل و سوم جدا کردن و چیدن و گسیختن و بهم شدن۔ بم۔

کنز و کنزه۔ با اول مفتوح در هر دو لغت و در لغت اول بفتح ثانی و در لغت دوم بسکون ثانی نام ولایته است از ملک هندوستان که در طرف دکن واقع است۔ جی۔

کنیز سرا۔ ترجمهٔ حرف جز است۔

کشنزوازده - ترجمہ حرف شرط است۔
کوچاک - بہر دو کاف تازی و واو و جیم فارسی خرد و چوزه و نام پردۂ سرود - شت۔
کوره - با اول مفتوح بثانی زده و را مفتوح بہا زده نام قومیست از ملک ہندوستان - جی۔
کورۂ تابان کہیاے سپہر - کنایہ از شجان و دکاکین درصد بندان نجم نشین ست - جی۔
کوزه پشت - شکنجہ را گویند کہ پشت او خم باشد و کنایہ از افلاک ہم ہست - جی۔
کوزه گردانک - بازی باشد و آن دو کوزه است کہ یکے را بر سر بینی و دیگرے را بر رشتہ بگرداند۔
کوس صبح - کنایہ از آوازۂ صبح و نوبت آخر شب بود - جی۔
کوفہ - نام شہریست در عراق عرب - جی۔
کولیپ - بکسر لام و فتح باے فارسی گیاہے باشد بزبان گیلانی کہ درافشوره کنند۔
کوہسار - بالضم و باے موقوف زمینے کہ در آن کوه بسیار باشد - شت۔
کوہکن - کنایہ از فرہاد است کہ عاشق شیرین بود و نیز عبارت از اسپ باشد - جی۔
کہرام - با اول مضموم نام قلعہ ایست از ہندوستان - جی۔
کہست - با اول و ثانی مکسور بمعنی سنگ آمده - جی۔
کہکاہی - کلاہے است کہ درویشان بر سر گذارند - جی۔
کہن - مقابل نو - م۔
کہن گرگ - کنایہ از دنیا و فلک باشد۔
کہین - بمعنی کہن بود - جی۔
کیبیا - بروزن ہیبا بمعنی پیچ و پیچیدن باشد۔
کیسہ - بمعنی جیب است - مع۔
کیسہ دوختن - کنایہ از توقع داشتن باشد۔

گاف فارسی

گاو پشت - کنایہ از آسمان باشد - جی۔
گاور - معرب گبر است یا کافر - جی۔
گاو رس سپہر - کنایہ از ستاره باشد۔
گاو رشتۂ نقره گون - کنایہ از گوہر تیغ باشد و گاه این لفظ را اطلاق بر کہکشان نیز کنند - جی۔
گاو فلک - کنایہ از برج ثور است - جی۔
گاو فلک پیدا ده - کنایہ از گنج است کہ شاخہاے او طلوع و ... و تربیت بدست سرخی با قمر باشد - جی۔
گبروشت - با اول مفتوح بثانی زده و را بضم و واو معروف و شین مفتوح و تاے فوقانی بمعنی باریدن است - جی۔
گبہا - با اول مفتوح بثانی زده و گیاه باشد - جی۔
گدا - دریوزه گر را گویند - مع۔
گران رکاب شدن - کنایہ از دو چیز است اول کنایہ از حملہ بردن است دوم کنایہ از جا رفتن باشد - جی۔
گربک - بلیقہ باشد - بوش۔
گربہ چشم - یعنی کبود چشم و ازرق چشم۔
گرداب - بالکسر ترجمہ دو ... - ہم - بالضم و التخفیف موج آب - شت۔
گردبر - اشکنہ یا بر ماسہ درود گری۔
گرد کار گشتن - با اول مکسور کنایہ از مرتکب کاری شدن - جی۔
گردگان - بمعنی چہار مغز - شت۔
گردنان منظم و گردنکشان منظم - کنایہ از شعراے نامدار - جی۔
گردون - یعنی آسمان مرکب از گرد بمعنی گردیدن و ... کہ کلمہ نسبت است و نوعے از ارابہ کہ بار بزرگ و ... کشند و آنرا در ہند ... خوانند۔
گرسنہ - ترجمہ ... و ... [illegible]
[illegible] باشد ... تشنہ ... [illegible]

و گرسنه بفتح دوم نیز آمده و این نوعی از تصرف است و بهر تقدیر گرسنه مخفف آنست - بم -

گرسنه چشمان کنعان - کنایه از برادران حضرت یوسف علیه السلام است -

گرفته مزن - کنایه از طعنه مزن و درشتی مکن و در بعضی از فرهنگها کنایه از لاف مزن مرقوم است - جی -

گرگابی - نوعی از پای افزار است - مع -

گرم سیر - با تحتانی مجهول زمینی و جائی که بالخاصیت گرم باشد -

گریبان - یقهٔ جامه مرکب از گری و بان که کلمهٔ نسبت است و دور نیست که گری مخفف گریو باشد که در هندی کتابی بیای معروف و نون غنه و واو بمعنی مذکور آمده و در فارسی بیای مجهول شهرت دارد - بم -

گریبان چراغی گرفتن - کنایه از پرتوی و نوری و صفائی بهم رسانیدن باشد -

گریبان گیر - بمعنی معذرت و مقابله کردن باشد -

گریختن - بمعنی گریز نمودن - بم -

گریه - آب چشم ریختن - بم -

گریه در گلو شکستن - کنایه از مهیای گریه بودن باشد - جی -

گزاره - بوزن هزاره قضیه را گویند -

گزانگبین - نام حلوائیست - مع -

گزنا - نوعی از ریواس باشد -

گسستن - یعنی بریدن و جدا کردن و شکستن - بشت -

گسیختن - بمعنی بریدن و جدا کردن و شکست و ریست انیدن و فسخ نمودن باشد -

گشته - بکسر و فتح فوقانی مرکبیست از عطریات لیکن بهندوستان اشتهر نکار [illegible] ازی دارد [illegible]

[illegible] بشدن و کردن و شگافتن - بشت -

[illegible] ان - کنایه از آفتابست -

گل باغ - معروفست و کنایه از نعیم جنت هم هست -

گل پرورده - کنایه از قالب و جسد آدمی باشد -

گلمیخ - با اول مضموم و ثانی زده و میم مکسور و تحتانی میخی را گویند که سر آن پنجشاخه یا هفت شاخه سازند و خلخال و دست ورنجن را بدان بند سازند - جی -

گلیم - بکسر نمین پوششی ست معروف که از موی بز و گوسپند بافند - بم - و در ولایت برای فرش موضوع است بجو قالین و شطرنجی در هندوستان - مع -

گمان و گمانه ظن - بم -

گمیژه - بکسر اول و دوم آمیخته را گویند -

گناه - بالضم ترجمهٔ بجرم - بم -

گنبد ازرق - کنایه از آسمان باشد -

گنبد دولابی - کنایه از آسمان باشد - جی -

گنجیدن - برابر شدن و در چیزی آمدن که مصدر سنهی آلا سانا باشد - نم -

گنجینه - ترجمهٔ خزانه و آنچه حاصل شده باشد - بم -

گندم - بالضم نام غله ایست معروف که بعربی حنطه گویند -

گواهی - شهادت - بم -

گوده - مغز هر چیز -

گودهٔ بهرام - مرد تنبل و بیکاره - مع -

گور ناممدفون - کنایه از ماهی یونس علیه السلام ست - جی -

گوراب - بازای فارسی بر وزن و معنی دوشابست -

گوسپند - بمعنی میش ست -

گوش بر در داشتن - کنایه است از منتظر بودن و انتظار کشیدن - جی -

گوش پیچیدگان - کنایه از دو چیز است اول کنایه از شاگرد و مسترشد ست و دوم کنایه از گوشمال داده و ادب کرده بود - جی -

گوش تر شدن - کنایه از شنیدن باشد - جی -

گوش شدن- کنایہ از شنیدن باشد و متوجہ شدن
بر حرف و حکایت کسے بکمال حضور دل-
گوشوارہ- زیورے کہ در گوش آویزند و آنرا بتازی
قرط خوانند- ہم-
گوشہ- بمعنی گنج ہست-
گلو بند- بزبان گیلان گردن بند طفلان را گویند-
گیلو- نام کوہیست- ری-
گیپا- بالکسر و کاف فارسی نام طعامیست- مح-

لام

لاذقیہ- نام بلدہ ایست مشتمل بر صحراہا و آن بر کنارۂ دریا
واقع ست و در انجا بندریست خوب کہ نظیر ندارد و دیریست
مشہور کہ مشہورست بفاروس بہ بناے خوب صاحب عزیزی
گوید مدینۂ لاذقیہ شہریست بزرگ از اعمال حمص و از ان
تا جبلہ دوازدہ میل راہ است و تا انطاکیہ چہل ہشت میل
راہ است و آن خوب ترین بلادیست کہ بر ساحل دریا
واقع است از روے بزرگی و عمارت- فا-
لاطن- بمعنی زبان لیتن است- می
لاغر- بالفتح مقابل فربہ و بمعنی باریک و خالی مجازست- ہم-
لام- الشجرۃ الناضرۃ المدلیۃ یعنی درخت سبز تازہ فرو افتادہ
و بحساب ابجد سی عدد باشد-
لب خند و لب خندہ- کنایہ از تبسم کردن باشد- جی-
لبیک- بفتح لام و باے مشدد و در عربی جواب ندا است
بر وجہ تعظیم یعنی ایستادہ ام بخدمت تو ایستادنی بعد
ایستادنی- کت-
لچ- بالضم در فارسی قدیم عریان و برہنہ و لچہ شلہ- ہم-
لحاف- بالاپوش مرادف نہالی و زبر پوش- ہم-
لد- بالضم و تشدید دال نام قریہ ایست قریب بیت المقدس
از نواحی فلسطین و آن جائیست کہ بدروازۂ آن عیسی ابن مریم
دجال را قتل خواہند کرد- یت-

لرزہ- حاصل بالمصدر لرزیدن- ہم-
لشکر- سپاہ و عسکر معرب آن- ہم-
لشکر شکن- شکنندۂ لشکر-
لشکر گاہ- جاے لشکر باشد-
لشکر کشیدن- بمقابلہ مستعد جنگ شدن-
لشکری- سپاہی-
لعاب لعل- کنایہ از آفتاب باشد-
لعبت باز- بازیگر را گویند-
لعل با طبرزد جفت کردن- کنایہ از حرف زدن و
سخن گفتن شیرین و رنگین ست- جی-
لقا- دیدار کردن کذا فی الصراح و فارسیان بمعنی روے
و چہرہ استعمال نمایند- ہم-
لقب- بالتحریک نامے کہ دلالت بر مدح و ذم کند- ہم-
لقمہ- بالضم مقدار طعامیکہ بیکبار در دہن نہند- ہم
لنگوتہ بستن- کنایہ از ترک دنیا گفتن و عزلت گرفتن- ہم-
لنگری- نوعے از پیالہ- ہم-
لوحش اللہ- در اصل لا اوحشہ اللہ بود یعنی وحشت ندہد
او را اللہ و این را فارسیان در محل تعظیم و مقام استعجاب
گویند اگر گفتہ شود کہ نفی ماضی با می کنند نہ بلا گوییم مسلم لیکن
در کتب قدیمہ بلا ہم آمدہ چنانکہ شیخ الرئیس در اکثر مواقع
قانون آوردہ کہ لا کان و صاحب کامل الصناعت
نیز ماضی بلا می آرد- ہم-
لوطی- باصطلاح اہل ایران رند و حریف و شوخ و بیباک
و شا[illegible] و در ہندوستان آنرا بانکہ گویند بموحدہ و نون غنہ
و کاف [illegible]ی- ہم-
لیکن- از تصرفات فارسیانست کہ لاکن را لیکن کردہ اند

میم

ماتم- مصیبت و غم- مح-
ماجرا- سرگذشت و قصہ و واقعہ و گفتگو مجازست- ہم-

ماحضر - ہر چیز حاضر و موجود عموماً و طعام بے تکلفی کہ حاضر و موجود باشد خصوصاً و آنرا حاضری درویشانہ نیز گویند - بم -

مادر - بمعنی والدہ و ام باشد - مع -

مادر بخطا - لفظیست مشہور و دشنامے معروف - بم -

ماردین - بکسر را نام قلعہ ایست مشہور بر قبۂ جبل مشرف و بلبسر و دارا و نصیبین ست و دران شہرہا آب بس قلیل الوجود است و لہذا اہل آن اکثر آب از صحرا می آرند - بیت - و ابن اہل جوقل گوید کہ آن قلعہ ایست مضبوط کہ فتح آن دشوار است و درانجا مارہا ہستند کہ از مارہائے جائے دیگر در سرعت قتل فوق اند و درانجا زجاج پیدا میشود - فا -

مارگیر - کنایہ از محیل و مکار - بم -

مازند - مخفف مازندران است - می -

مازندران - ملک طبرستان است - می -

ماکسین - بکسر کاف نام بلدہ ایست در خابور قریب از رحبۂ مالک بن طوق - بیت - و مابین آن و سنجار بست و دو فرسخ راہ است - فا -

مالداوہ - بسکون چیزیکہ بقیمت خریدہ باشند و در محاورہ بر غلام اطلاق کنند - بم -

مالکانہ - مرکب است از مالک و کلمۂ نسبت -

مالیدن - معروف و تنبیہ و گوشمال دادن گویند او را بسیار مالیدم و این مجاز ست و بر حلق و گلو خنجر مالیدن عبارت از راندن و ذبح کردن است - بم -

مانند - بفتح نون اسم ست و افادہ معنی تشبیہ کند - بم -

ماہ - ترجمۂ شہر ست و آن [illegible] از دیدن ہلالے تا [illegible] ہلالے دیگر ست و در یک سال دوازدہ ماہ ہستند [illegible] [illegible]ی محرم الحرام صفر ربیع الاول ربیع الثانی جمادی الاول جمادی الثانی رجب شعبان [illegible]مضان شوال ذیقعدہ ذی الحجہ

ماہ ز [illegible] ارمغتہ - کنایہ از نابودہ و نا چیز معدوم باشد -

ماہی - بعربی حوت باشد و برج حوت را ہم میگویند و نیز منسوب بماہ باشد - شت -

ماہی بلورین - کنایہ از انگشت معشوق باشد -

ماہی پشت - ہر چیز کہ میانش بلند و اطرافش پست باشد و خر پشتہ را ہم گویند -

مبارز - بالضم آنکہ با کسے بجنگ بیرون آید - شت -

مبرقع - نام نوائیست از موسیقی - بم -

مست - دو شاب را گویند -

مجدل بافا - قریہ ایست نزدیک و دران حصنے ست مستحکم - بیت -

محاسن - بمعنی ریش است - شت -

محو - زائل و معدوم و فارسیان بمعنی والہ و آشفتہ و عاشق آرند - بم -

محمود - نام شخصے از مشاہیر مسخرگان ایران - بم -

مخصوص دم بودن - کنایہ است از ماندن یکدم یا یک نفس از حیات یعنی نفس آخر -

مخمل - نوعے از قماش معروف کہ در ولایت بافند و بہترین آن کاشانی و فرنگی بود - بم -

مخمل دوخانہ - مخمل دو رویہ با آنکہ خوابہ دراز داشتہ باشد - بم -

مخمل گورگ و مخمل گرگ - با کاف فارسی و واو مجہول و رائے مہملہ و بدوان وا و نوعے از مخمل - بم -

مدارا - بالضم رعایت کردن و صلح و آشتی نمودن باشد - شت -

مدینہ - [illegible] در زمین مستوی و بطرف شمالی آن جبل احد و جنوبی آن کوہ عیر واقع است و درانجا درخت خرما بسیار و اکثر زمین آن شورہ زار است و قبر رسول اللہ صلعم و مسجد آنجناب درانجا است - فا -

مربع نشستن - چار زانو نشستن و آن عبارتست از نشستن بوضعے خاص کہ اہل ہند آنرا پالتھی گویند

یعنی ران چپ از زیر ران راست برآوردن و پاشنه راست بر ران چپ نهادن - بهم -

مرد - مقابل زن که بعربی رجل خوانند - مع -

مردک - تصغیر مرد است - مع -

مردمی - بمعنی مروت و آدمیت باشد و ترجمهٔ رجولیت نیز باشد - مع -

مردن - بالضم مقابل زیستن و بمجاز بمعنی قربان و فدا شدن باشد - بهم -

مرعش - بالفتح مدینه ایست از سنگ مابین شام و روم بنا کردهٔ رشید که دو سور دارد و در وسط آن حصنی است بنا کردهٔ مروان حمار که بحصن مروانی شهرت دارد و درانجا شهرپناهیست معروف به هارونیه - بیت -

مرغان اولی اجنحه - عبارت از ملائکه است - بهم -

مرقب - قلعه ایست مستحکم مشرف بر کنارهٔ دریای شام و مدینهٔ بانیاس - بیت - و مرقب نام قلعه ایست مضبوط و بنای خوب مشرف بر دریا و بلدهٔ بلیناس نیز هم بلدهٔ آن قلعه است و فاصله مابین آنها از یک فرسخ کم است و آن قلعه درختها و میوه ها و زراعتها و نیشکر و چشمهای کثیر دارد و صاحب عزیزی گوید که مدینهٔ بلیناس سوای مدینهٔ جبله است و مابین آن و انطرسوس دوازده میل راه است - فا -

مرقیه - بفتحتین و یای نسبت مشدد که منسوب بمرقب است قلعه ایست بسواحل حمص - بیت -

مروز - نام طائفه [illegible]

مرهم - بالفتح [illegible]

مزاج - بالکسر باهم آمیختن [illegible] که از آمیختن چیزها بهم رسد - بهم -

مزدقان - نام شهریست که ظروف داواسفی بسیار درانجا سازند -

مزدقان - نام شهریست درکوهستان - می -

مزو - بروزن کدو بمعنی آش تنوریه باشد که بجهت بیمار پزند و آن آشی است از آرد گندم -

مستی - مقابل هوشیاری و حالتیست که مرغان را در وقت هیجان شهوت میباشد مثل کبوتر و طاؤس و غیر آن و این نیز ماخوذ از معنی اول است و در مصطلحات الشعرا بمعنی آرزومندی و عاشقی نیز آمده - بهم -

مسلسل - معروف و عبارتیکه دران گرفتگی نباشد کذا فی المؤید و حق آنست که حرف مسلسل و گفتار مسلسل بمعنی حرف مربوط و پیچدار است - بهم -

مسند - بالفتح تکیه گاه و بالش بزرگ است - و در فارسی بمعنی شخصی است که لاف و گزاف بسیار زند و هیچکاره و تنبل باشد - می -

مسند جم - کنایه از هوای نفسانی باشد - می -

مسی - بالکسر نوعی از سنون متعارف هندوستان است و بدان دندان را رنگ کنند - بهم -

مشرف - دیده ور شونده و از بالا نگاه کننده و بلند میباشد و بمعنی [illegible] نیز آمده - می -

مشرق - طرفیست از چهار طرف که جای تشریق آفتاب باشد که مقابل مغرب است -

مشق - بالفتح شتاب خوردن و نوشتن و جستن و زدن [illegible] و بمعنی [illegible] دست کردن [illegible] استعمال نمایند [illegible] شق کرده باشد - بهم -

مشک [illegible] چری - کنایه از [illegible] -

مصحف بغلی - قرآن که [illegible] کوتاه و [illegible] باشد [illegible] -

مصحف [illegible]

[illegible] خوشنویسی است - بهم -

مصرع و مصراع - باصطلاح شعرا [illegible]

جمع و در لغت تختهٔ در را گویند۔

مصلا۔ جاے نماز و مسجد جامع و عیدگاه و بوریا یا پارچه که بران نماز گذارند۔ حت۔

مصیات۔ قلعه ایست مشهور از قلاع مستحکم البناء بر ساحل بحر قریب بطرابلس و اہالی آن اسماعیلیه اند۔ یت۔

مصیصه۔ قریه ایست مابین انطاکیه و بلاد روم و آن مکانیست که در قدیم مسلمانان خبر دار بها میکردند۔ یت۔

مضراب۔ بالکسر در اصل بمعنی مطلق آلهٔ زدن است و در عرف بمعنی زخمه که بر ساز زنند شهرت دارد۔ یت۔

مطلع۔ جاے برآمدن نور و باصطلاح شعرا بیت اول از غزل و قصیده و بیت دوم حسن مطلع و بیت آخر را مقطع خوانند و بعضے مصرع بصیغهٔ مفعول از باب تفعیل مرادف مطلع نیز آورده اند۔ بم۔

معجون۔ ادویه مرکبه که در قوام پزند۔

معجون سرشته۔ باصطلاح اطبا ادویهٔ مرکب مدقوقه باعسل یا ربوب منقوعه۔ بم۔

معجون کش۔ آلتیست که بدان معجون را از حقه برآرند۔

معرة النعمان۔ مدینه ایست بزرگ و معمور اکثر فواکه و ثمر دارد و اہل آن شهر اکثر آب از چاه میخورند و آن دو معره است یکے معرهٔ نعمان و دیگرے معرهٔ نسرین پس منسوب اولی را معرتی و ثانی را معرنسی گویند مگر نزد ارباب علوم این نسبت متعارف نیست۔ فا۔

معلم اول۔ باصطلاح حکما ارسطو و باصطلاح اوباشان شیطان را گویند۔ بم۔

مغدان۔ بادال بے نقطه [illegible] غدان و مغداد [illegible] باذال منقوطه این لغتها براے بغداد است و آن شهریست [illegible] بنا و [illegible] دنیا۔ یت۔

مغفر۔ مغفر [illegible] باغ۔ بم۔

[illegible] سر کلاه آهنی که روز جنگ پوشند۔ بم۔

مغل۔ مردمان تاتار و ماوراءالنهر را گویند و عیسویان را که در گرجستان میباشند نیز گویند۔ می۔

مفرس۔ لفظیکه فارسی نباشد و آنرا فارسی کنند۔ مع۔

مقام۔ بالفتح و بالضم ایستادن و جاے ایستادن و باصطلاح موسیقیان پردهٔ سرود را گویند۔ بم۔

مکه۔ نام شهریست در دامن کوهستانات که از غایت شهرت محتاج به بیان نیست و آنرا بکه بباے موحده هم گویند صاحب صحاح گوید نام آن بکه بسبب ازدحام مردمان گذاشتند و سورے محیط دارد۔ فا۔ و گویند که مکه بمیم اسم آن مدینه است و بکه بباے موحده اسم آن بیت است که در مکه است و بعضے گویند که میم مبدل از باست و درینجا اقوال بسیارست و قصهٔ اسماعیل و ساکنین آنجا باد [illegible] مشهور است۔ یت۔

مگس۔ پرنده ایست معروف و دانهٔ آهنی که بر لب بندوق باشد۔ بم۔

مگس ران۔ بعربی مذبه گویند و در هندی مورچهل خ[illegible]

ملازجرد۔ و ملازگرد هم گویند بلده ایست کوچک بنای آن از سنگ اسود است و در انجا درخت نیست و ابن حوقل گوید که این بلده مانند خلاط است و بسیار خیر درانجاست و آن قریب ارزن است که فاصله دو سه روزه است و ارزن بطرف جنوبی آن واقع است و مابین جنوبی و شرقی بدلیس است و مابین آنها فاصله کم از یک روزه است۔

ملخ۔ بفتحتین پرنده ایست که بعربی جراد خوانند۔ شت۔

ملطیه۔ بنائیست [illegible] سکندر۔ یت۔

[illegible] از قراے حلب۔ یت۔

مله۔ بفتحتین و تشدید لام پارچهٔ خودرنگ است۔ مع۔

مناره۔ بالفتح جاے بلند که مقام اذان گفتن موذن باشد و چراغ پایه و میل بلند را مناره گویند براے آنکه علامت است بجهت راه و غیر آن۔ مست۔

منبج۔ صاحب انساب گوید شہریست از شہرہائے شام بنا کردہ یکے از پادشاہان فارس کہ بر شام مستولی شدند و نامش منبہ گذاشت و در انجا آتشکدہ بنا کرد و موکل نامے ابن دینار از اولاد آردشیر بن بابک را بران گماشتند و او جد سلیمان بن مجالد الفقیہ بود و آن آتشکدہ را نیز منبہ خواندند از جہت نام مدینۂ آن و در انجا نیستان و باغہا اکثر و درخت توت بیشتر ہست برای حاصل کردن ابریشم و در سور آن وسعت تمام دارد و درین زمان اکثرے ازان شہر و سور آن خراب است۔ فا۔

منصوبہ۔ بازی ششم از جملۂ ہفت بازی نرد۔ بم۔

منصور۔ جمعے ست از اعمال دیار مصر لیکن آن بطرف غربی فرات قریب سمیساط واقع است و آن مدینہ ایست کہ سور و خندق و سہ دروازہ دارد و در وسط آن حصن و قلعہ واقع است و بران دو سور ست و مابین آن و زبطرہ یک مرحلہ راہ است۔ یت۔

منوہر۔ بروزن فرو تر لفظ ہندیست بمعنی دلفریب و نیز نام نقاشے ست از ہند۔ بم۔

منیطرہ۔ تصغیر منطرہ با طائے حطی حصنے ست در شام قریب طرابلس۔ یت۔

مو دادن و مو فرستادن۔ چون کسے بر زنے عاشق شود و وصالش دست ندہد موے در کاغذے پیچیدہ تو۔ے صندوق گذاشتہ پیش معشوق میفرستد و غرض ازان اعلام ضعف و نحافت بود و در محنت ہجر اگر معشوقہ ہم مشتاق او باشد او ہم در جواب موی میفرستد۔

موزون۔ سنجیدہ و فارسیان بمعنی خوش استعمال کنند۔

موسقی۔ بمعنی موسیقی است۔ مع۔

موسیقی۔ بلغت سریانی علم سرود۔ بم۔ از تتبع و استقرا معلوم شدہ کہ موسیقی لفظ سریانی نیست بلکہ یونانی است بسبب عدم واقفیت صاحب بہار عجم سریانی گفتہ است و اصلش یونانی۔

موشک۔ نوعے از آتشبازی کہ در عرف ہند چھچھوندر گویند۔ بم۔

موشگاف۔ کنایہ از کسے کہ کارہا را بکمال دقت و نازکی سر انجام دہد۔ بم۔

موشک دوانی۔ کنایہ از فتنہ انگیزی۔ بم۔

موصل۔ مدینہ ایست مشہور و بزرگ و آن یکے از تختگاہ شہر اسلام است و مثل آن در بزرگی و عظمت و کثرت خلق شہرے نیست و آن باب عراق و مفتاح خراسانست و ازانجا قاصد بطرف آذربایجان میتوان شد و اکثر شنیدہ شد کہ بلاد بزرگ در دنیا سہ شہر اند یکے نیشاپور زیرا کہ باب مشرق و دیگرے دمشق و آن باب مغرب است و سوم موصل و آن ہر دو طرف است و نام آن موصل بسبب رسیدن مابین الجزیرہ و عراق گذاشتہ شد و گویند کہ بانی آن شہر پادشاہے بود موصل نام کہ شہر را بنام خود مسمی کرد و آن شہر قائم الاساس است واقع بر کنارۂ دجلہ و مقابل آن ازجانب شرقی شہر نینویست و در وسط مدینۂ مذکورہ قبر جرجیس نبی صلعم و مابین آن و بغداد فاصلہ ہفتاد و چہار فرسخ است۔ یت۔

موے مستعار۔ موئے چند مفتول از گوسفند یا آدمی کہ زنان در کاکل ہائے خود بافند برائے خوش آیندگی و این در ہندوستان شائع است۔ بم۔

مہتر۔ بالکسر رئیس و سردار قوم۔ بم۔

مہتر رخت۔ پیش خدمتے کہ رخت بپوشاند۔ بم۔

مہر نبوت۔ نقشے کہ بر کتف مبارک آن حضرت [illegible] سلام بود۔ بم۔

[illegible]۔ بالضم فرصت [illegible] و درنگ۔

مہمان۔ با [illegible] در ہندی اصلی بمعنی تعظیم و توقیر است و چون توافق این دو زبان [illegible] است وضیعہ [illegible] بہ تعظیم و توقیر بسیار میکنند از معنی تعظیم و توقیر بمعنی ضیف استعمال کردہ [illegible]۔ بم۔

مہیا۔ حاضر و آمادہ و اطلاق آن با لفظ کاردیز آ[illegible]ہ۔ بم۔

میافارقین - بفتح میم و تشدید یای حطی ابن سعید گوید که آن تختگاه دیاربکرست و آن مثل نصیبین ست و در وفور آبها و چشمها و باغها و قبر سیف الدوله بن حمدان درانجاست - فا -

میانجی - مصلح درمیان دو کس و بمعنی واسطه و وساطت هر دو آمده - بم -

مے درگریبان کردن - بزور شراب دادن - بم -

میرآتش - داروغهٔ توپخانه که قزلباش آنرا توپچی باشی خوانند - بم -

میرآخر - بضم خای معجمه داروغهٔ اصطبل - بم -

میربار - آنکه بمردم بار دهد برای آمدن بحضور آین را درهندوستان داروغهٔ دیوانخانه گویند - بم -

میرده و میرصد - سردار ده کس و سردار صد کس چنانچه از کتب تاریخ در احوال محمد تغلق پادشاه نیز واضح میشود لیکن درهندوستان اطلاق آن بر سردار قاصدان و چوبداران کنند - بم -

میرزا - بیای معروف این لفظ بیشتر در القاب پادشاهان و پادشاهزادگان بود و درین روزگار بر بزرگ زادگان و رئیس پسران اطلاق کنند و در ایران بر سادات نیز مجوز ست بخلاف آقا که لفظ ترکی ست و اطلاق آن بر سلاطین و امرا درست نیست هرچند بمعنی خداوندست چنانکه آقا و نوکر گویند و غالباً میر مخفف امیرست از عالم بوجهل و بولهب و مغیلان که در اصل مصدر بالف بوده پس معنی ترکیبی آن امیرزاده باشد و حذف الف از جهت تخفیف بود - بم -

میرسامان - همانست که [illegible] در هندوستان [illegible]

میرشکار - مهتر قوشچیان - بم -

میرعدل - داروغهٔ عدالت - بم -

میرعرض - آنکه حاجات مردم را عرض دهد - بم -

میرمنزل - آنکه پیش از ورود لشکر ترتیب منزل دهد - بم -

میر[illegible]ان - مرد دلاور و شجاع که با[illegible] خود مردانه

پیش آید - بم -

میم - الخمر الصافی یعنی شراب صاف و بحساب ابجد چهل عدد باشد -

مینا - بالکسر بندر و لنگرگاه مراکب و کشتیبان باشد قس -

میوه - صاحب برهان در تفسیر آزاد میوه بکسر میم ضبط نموده لیکن مشهور بفتح است - بم -

نون

نابلس - مدینه ایست مشهور در زمین فلسطین مابین دو کوه و آن شهر مستطیل ست که عرض کم دارد و درانجا آب صاف است و مابین آن و بیت المقدس ده فرسخ راه است و نواحی آن وسیع است و آن شهر بجبل مقدس واقع است و یهودان را درحق این کوه اعتقادات بسیارست و نام آن نزد ایشان گریزم است و آن مدینه سمره است و سمره طائفه ایست از یهود و درانجا مسجدیست بزرگ و بزعم ایشان قدس همین ست و بیت المقدس معروف را بد و ملعون میدانند تا اینکه شخصی ازانها بران سنگے انداخت پس آن سنگ رجوع بران شخص کرد - [illegible] -

ناخن - بضم خای معجمه ظفره و بهندی نکه بفتح نون و سکون کاف تازی مخلوط الهاست - بم -

ناخن در دل زدن - کنایه از تصرف در مزاج نمودن باشد - جی -

ناخواه - کنایه از کاری باشد که بی خواست و اختیار بفعل آید - جی -

ناد - نغمه را گویند بزبان هندوی - جی -

ناداری - مفلسی و بی چیزی - بم -

[illegible] - کنایه از [illegible] و رذل باشد - جی -

نارباغ سینه - پستان - بم -

نارقوبا - بزبان یونانی پسر عم را گویند - جی -

نازنین - بمعنی ناز و غمزه کننده -

ناسوت - نام عالمیست -

ناصره - نام قریه ایست که مابین آن و طبریه سیزده میل مسافت است

والفظ نصاری منسوب باین شہرست چہ آن شہر مسکن مسیح علیہ السلام است۔ یت۔
ناظر۔ بظائے معجمہ میر سامان و ناظر بیوتات نیز گویند۔ بم۔
نافہ۔ پوستے کہ مشک دران میباشد۔ بم۔
ناف ہفتہ۔ کنایہ از روز سہ شنبہ است۔ جی۔
ناکردہ کار۔ آنکہ بحقیقت کار ہیچ اطلاع نداشتہ باشد۔ بم۔
نالش۔ بروزن مالش بمعنی فریاد کردن است۔ مع۔
نالیدن۔ گریہ کردن باشد۔ مع۔
نام۔ اسم و علم چیزے و نیز کنایہ از ذات چہ در افواہ نسبت فعل بنام واقع میشود و مسمی و ذات و صاحب آن مقصود میگردد۔ بم۔
نامردم۔ نااہل و فرومایہ مرادف ناکس۔ بم۔
نامشخص۔ آنکہ بریک وضع و یک حالت نباشد۔ بم۔
ناموس۔ شرم و عصمت۔ بم۔
نان۔ ترجمۂ خبز۔ بم۔
نان لاکو۔ بلام و کاف تازی و واو معروف نانے رائج گیلان۔ بم۔
نبات۔ بمعنی مصری است۔
نبشتن۔ بمعنی نوشتن۔ مع۔
نبیذ۔ شرابیست کہ از خرما سازند۔ کت۔
نخالہ۔ بالضم سبوس گندم بجز آن کہ از منخل نگذرد۔ بم۔
نخل۔ بالفتح درخت خرما و فارسیان بمعنی مطلق درخت استعمال کنند۔ بم۔
نخوت۔ بروزن ثروت ناز و تکبر۔ بم۔
ندامت و ندم۔ پشیمان شدن و پشیمان۔ مع۔
نرم۔ مقابل سخت۔ مع۔
نرمادگی۔ بسیم چیزیکہ بدان قفل بستہ میشود و آنرا در عرف سند جفت گویند بفتح جیم تازی مخلوط الہا و رائے مہملہ۔ بم۔
نزاکت۔ مصدر فارسیان متعرب از نازک تراشیدہ اند عبارت است از اظہار نازک مزاجی خود کردن بقبول کارے بسماجت و ابرام دیگران۔ بم۔
نستعلیق۔ نام خطے معروف و این مخفف نسخ تعلیق ست چراکہ این خط را از نسخ و تعلیق استخراج کردہ اند۔ بم۔
نسخہ۔ بالضم کتاب نسخ جمع و در صراح بمعنی نوشتن و باصطلاح اطبا پارہ کہ بران اسما و ترتیب ادویہ نوشتہ بہ بیمار دہند و بر بعض ادویات کہ برائے رفع مرض برگیرند نیز اطلاق کنند۔ بم۔
نشا۔ نشی و کیفیت کہ از خوردن شراب و دیگر مسکرات بہم رسد گویند۔ بم۔
نشاط۔ بالفتح شادمانی نمودن۔ بم۔
نشستن۔ معروف مقابل خاستن و بمعنی ماندن و بودن ہم ہست۔ بم۔
نشیمن۔ بالکسر و یائے مجہول آشیانۂ مرغان و بمعنی مطلق جائے و مقام مجاز است۔ بم۔
نصیبین۔ ابن سعید گوید کہ آن تختگاہ دیار ربیعہ ست و گل در انجا ابیض است و آنجا گل سرخ پیدا نیست و بطرف شمالی آن کوہیست بزرگ کہ از ان نہرے برآمدہ بسور و باغہائے آن شہر میرود و آن شہر شمالی سنجار است و کوہ نصیبین جودیست کہ سفینۂ نوح علیہ السلام بران قرار گرفتہ بود و نہر آن شہر را ہرماس گویند و دران سرزمین عقربہائے مہلک مسکون شود۔ فا۔
نطرون۔ بالفتح بمعنی بورۂ ارمنی ست۔ قس۔
نظرگاہ۔ آستان اولیا۔ بم۔
نعل [illegible] داغ۔ رسم ست کہ قلندران و عاشق پیشگان [illegible] [illegible] غ میکشند بصورت نعل۔ بم۔
نعل [illegible] بجلوا دادن۔ رسم ست در ولایت [illegible] کہنہ را در عوض [illegible] اسپ بند چنانچہ در [illegible] در عوض تحفہ و بریان۔ بم۔
نعش۔ بروزن [illegible] و جنازہ [illegible] و بنات النعش [illegible] ستارہ در شمال چہار را نعش [illegible]

گویند وآن دو تاست صغری وکبری۔ مب۔

نعمت۔ بالکسر ناز وآسایش وعطا۔ بم۔

نفر۔ بالتحریک گروہ مردم از سہ تا دہ وفارسیان بر یک کس اطلاق کنند ونیز بمعنی چاکر۔ بم۔

نقارہ۔ نوبت وکوس فراہانی در شرح قصائد انوری آوردہ کہ واضع نقارہ سکندر است۔ بم۔

نقرہ۔ بالضم سیم گداختہ۔ بم۔

نقرۂ شاخدار۔ سیم خالص غیر مغشوش کہ در عرف ہند چاندی گویند۔ بم۔

نقطۂ سویدا۔ بضم سین نقطۂ سیاہ کہ در دل است۔ بم۔

نقل ماتم۔ نقلے کہ در ماتم بر مردم قبیلہ تقسیم کنند واین را در ولایت سیاہ سازند بخلاف ہندوستان کہ سفید سازند۔ بم۔

نقل مکان۔ باصطلاح اہل سفر از جاے خود بجاے دیگر از جہت مراعات ساعت واین را در عرف ہند پینترا گویند بفتح باے فارسی وسکون تحتانی ونون غنہ وفتح فوقانی و راے بالف کشیدہ وبعضے از عوام کالانعام این دیار بتصحیح لفظ کوشیدہ پاے تراب گویند۔ بم۔

نقل مجلس۔ مشہور کہ مسخرہ باشد۔ بم۔

نگاہ چران۔ کنایہ از خیرہ چشم وہرزہ نگاہ باشد۔ جی۔

نکہت۔ بالفتح بوے خوش ودر صراح وکنز اللغت بوے دہان۔ بم۔

نگہ۔ مخفف نگاہ است۔

نگین ونگینہ۔ معروف وبتازی فص خوانند۔ بم۔

نمد۔ جامۂ را گویند کہ از پارۂ [illegible] نقش ساختہ باشد [illegible] [illegible] گسترہ بالایش می نشینند وہم چیزے [illegible] بوقت [illegible] باز [illegible] آنرا بہم [illegible] باشند وبارا [illegible] گو [illegible] آلہ تناسل را نیز [illegible] گویند۔

[illegible] ۔ [illegible] بالیدن نمد مباشرت کند واین فعل را [illegible] گویند۔ بم۔

نمک۔ معروف ست کہ ترجمۂ ملح باشد۔

نمک حرام ونمک بحرام۔ مقابل نمک حلال یعنی حق ناشناس وکسے کہ در عوض نیکی بدی کند۔ بم۔

نمک ریزیدن۔ کنایہ از گریہ کردن۔ جی۔

نمگیر۔ نوعے از شامیانہ کہ براے دفع مضرت شبنم برپا کنند۔ بم۔

نمودن۔ بضمتین دیدن ودیدہ شدن۔ بم۔ وکردن۔

نواے۔ بمعنی عارض باشد۔

نوبہ۔ بلادیست وسیع وعریض بطرف جنوبی مصر و اہل آن شہر نصاری ہستند ومعاش آن اہل بلاد نہایت تنگی وشدت دارد وآن اول بلاد است بعد اسوان کہ در انجا بیع وشرا کنند ونام شہر آن بلاد دمقلہ است وآن تختگاہ پادشاہ وبر کنارۂ نہر واقع است۔ یت۔

نون۔ الدواۃ وماہی وبحساب ابجد پنجاہ باشد۔

نہادن۔ وضع کردن وگذاشتن وجماع کردن وبستن وقرار دادن۔ بم۔

نہان۔ پوشیدہ واین مقابل آشکار است۔ بم۔

نہج۔ بالفتح راہ راست کذا فی کنز اللغت وفارسیان بتحریک بمعنی مطلق راہ استعمال کنند۔ بم۔

نہر۔ بالتحریک وباسکون جوے آب۔ بم۔

نہنگ۔ جانوریست دریائی کہ بعربی تمساح خوانند وکنایہ از آسمان ودنیا وروزگار ہم ہست۔

نیشاپور۔ مدینہ ایست بزرگ مشتمل بر فضیلتہا واز انجا اکثر علما برخاستہ اند۔ یت۔

نیش [illegible] [illegible] باشد بصورت نیش کہ بدان رگ کشایند ونشتر مخفف آن۔ بم۔

نیشکر۔ باضافت وقطع اضافت وسے قند باضافت قصب الشکر۔ بم۔

نیفہ سست کردن۔ کنایہ از آمادہ شدن بجہت مزدوری واستراحت کردن است۔ جی۔

نیک - بیاے مجہول بمعنی خوب وبمعنی بسیار - بم -
نیکوہر - بمعنی عرض است کہ در مقابل جوہر باشد -
نیم تاج - از دیبا بافند و بجواہر مرصع سازند و بر عروس گذارند - بم -
نیم تسلیم - دست بناف رساندن و خم شدن براے سلام نیم تسلیم ست و دست بر زمین گذاشتن و بر پیشانی گرفتن تمام تسلیم - بم -
نیم رخ - کنایہ از نیم رخسارہ باشد کہ مصوران تصویر یک چشمی بنگار در مے آرند - جی -
نیمۂ قندیل - کنایہ از ماہ نو باشد - جی -

واو

واپس - بمعنی باز پس واستر داد ست -
وابستہ - بمعنی بستہ شدہ و کنایہ از متعلق ہم ہست - نم
واپستہ - بابا ے فارسی بروزن وارستہ ترجمۂ ترین است
واجب - کنایہ از زر ے معین کہ ہمراہ بنوکران دہند و آنچہ بر عباد واجب شدہ چون نماز و مانند آن - بم -
واجبی - وظیفہ و راتبہ - بم -
واجدا - جزئی باشد -
واچشا - بمعنی واجدا ست کہ جزئی باشد -
واد وسیدن - بمعنی چسپیدن باشد بچیزے -
وادی - راہ میان دو کوہ او دیہ جمع و فارسیان بمعنی صحرا و بیابان استعمال نمایند -
وارث - باصطلاح فقہ کسے [illegible] متوفی بر و رسید و در عرف آنکس را گویند کہ [illegible] و تیمار [illegible] و در فکر آسودگی و سر انجام کار او کوشد و اضافت وارث گاہے بطرف متوفی میباشد و گاہے بطرف میراث - بم -
واسرنگیدن - بمعنی انکار کردن و منکر شدن -
واو - لون الماء والابل الکثیر یعنی رنگ آب و ابر بسیار و بحساب ابجد شش است -

واہی - سخن بارد و بیہودہ - بم -
وائی - ترجمۂ لازم باشد -
وائیدن - بروزن سائیدن ترجمۂ لزوم باشد -
وبا - بالفتح مرگ عام کہ بسبب فساد ہوا بہم رسد - بم
وبال - بالفتح سختی و دشواری - بم -
وجب کردن - بالتحریک پیمودن بوجب کہ آنرا بفارسی بدست گویند - بم -
وجد کردن - بالفتح حرکت کردن از روے مستی و شوق و این اصطلاح اہل سماع است - بم
وحشت - بالفتح تنہائی و رمیدگی - بم -
وخ جان - بجیم تازی کلمہ ایست کہ زنان ولایت در وقت ناز و جماع گویند چنانکہ اوہ زنان ہند بلکہ اکثر در وقت لذت بر زبان رانند خواہ مرد باشد خواہ زن و گاہے تنہا لفظ وخ بہمین معنی نیز استعمال کنند و صاحب مصطلحات الشعرا وخ مرادف واہ واہ و وخ وخ بتکرار کلمہ کہ وقت خوش آمد چیزے گویند نوشتہ - بم -
ورشتی خلابران - بزبان گیلان مہتران پیادہ ہاے عرب را گویند کہ در در خانۂ پادشاہان مرسوم خوار باشند و خلابان باسقاط الف ہم آمدہ است - جی -
وریستاد - قدم را گویند -
وزق در آستین - کنایہ از مردم چپہ کن و نکبتی و [illegible]تن باشد -
وز[illegible] در زمین کردن - [illegible]ایہ از جادوئی کردن و [illegible]تن باشد -
وزن [illegible] - کنایہ از قدر و قیمت و تمکین و وقار باشد
وضع - بالفتح [illegible] - بم -
وطن - بالتحریک [illegible] بودن و اقامت [illegible]
وقت - ہنگام - بم -
وقف - [illegible] چیزے [illegible] و حسام

وخانقاه و سرا- بم-

دل- بالکسر بمعنی سرخود و مطلق العنان- مع-

وہم- بالفتح رفتن دل بسوے چیزے بے قصد آن وگمان بغلط بردن و صاحب این حالت را وہمناک گویند- بم-

ہای مدورہ

ہای- بیاض فی وجه الطیر یعنی سفیدی روے مرغ و پلپاچہ که بر روے کسے بزنند و بحساب ابجد پنج عدد باشد-

ہجر- بالفتح و ہجران بالکسر جدائی کردن- بم-

ہجوم- ناگاه بر سر چیزے فرود آمدن- بم-

ہرزه گوئی- بیصرفه گوئی- بم-

ہفت خم- کنایه از ہفت آسمانست-

ہفت کہنه- یار و مصاحب کہنه و کتاب کہنه و شراب کہنه و حمام کہنه و شمشیر کہنه و چینی کہنه باشد-

ہمبری- بمعنی مطابقت باشد-

ہم بندی- بروزن فرزندی ترجمہ ربط باشد-

ہمداماں- دو کس که دو خواہر بنکاح داشته باشند ہر کدام ہمداماں آن دیگرے- بم-

ہمدان- نام شہریست نزدیک کرمانشاہان-

ہمزہ بین- ہمزه که قلب از واو یا یا باشد-

ہمه- بمعنی تمام-

ہندو- گاه بدزد اطلاق کنند و گاه بر پاسبان و گاه بر غلام و جیبه و گاه بر کافر و گاه بر ساکن ہند تو خان آرزو و میرزا [illegible] ہندو قومیست مخصوص [illegible] بر مسلمانے که ساکن این [illegible] اطلاق آن نتوانند کرد و صحیح [illegible] ساکن ہند ہندی [illegible] کلام بعضے ستفاد میشود و بنا بر [illegible] ست- بم-

ہنر- [illegible] ابل عیب [illegible] و بالفظ یافتن [illegible] ست- بم-

ہنگام ننگ [illegible] ہرد- کنایه از [illegible] باشد- جی-

[illegible] بمعنی [illegible] باشد- صح-

ہیزم- [illegible] ہارا گویند که برای سوختن [illegible] بوند و آنرا ہیمه ہم

میگویند- مے-

ہیضه زدن- بالفتح قے و اسہال کردن ہم بسبب ناگواری طعام- بم-

یای تحتانی

یای- گوشه کمان و بحساب ابجد ده عدد باشد-

یاتش- پاسبانے که بر در ملوک بنوبت باشد چنانکه حالا آنجا را که پاس دہند یاتش خانه میگویند- مل-

یاران- قصد کنان- مل-

یار غار- موافق و صادق که کنایه از ابی بکر صدیق است رضی الله تعالی عنه-

یارم- بمعنی نیم است- مل-

یاروقیه- نام محله ایست منسوب بیاروق که از امرای ترکمان از امیران نور الدین محمود بوده است و بانی آن نیز یاروق بیست-

یاستن- بمعنی طاقت و توانائی- رمی-

یاغی- بمعنی زبین ست- مل-

یاف- بمعنی یاوه است- مل-

یافا- نام مدینه ایست مشتمل بر قلعه بزرگ که دران بازارہا معموره و دوکانہاے تاجران ہستند و در انجا بندر بزرگ واقع و آن لنگرگاه جہازہاے وارده فلسطین و مقابله است ما بین آن و رمله شش میل راه است و آن بطرف غربی رمله واقع است- فا-

یافته یزد- نام شہریست در زمین پارس که در وے مدرسه وقت و ساعت از حکماست و قوطه کمره و گلاب آنجا شہرت دارد- ما

یافه- ہرزه و پریشان و ہذیان و مخش وگم گشته- مل-

یافه داری- بمعنی یاوه گوئی- شت-

یاقوبه- در سکندری است بمعنی آه و ناله و بخاطر میرسد که تصحیف یارب خواہد بود- مل-

یاک- نام پادشاہیست- مل-

یالغ - طاس چوبین که دران شراب خورند و این لفظ ترکی
است - مل - لیکن منفسکی بسند فرهنگ شعوری می نویسد
که یالغ و یالغی طاسیست که از شاخ گرگدن سازند -
یاوری - قوت و توانائی و جرأت و جسارت - بم -
یبنا - بالضم نام بلده ایست کوچک قریب رمله - بیت -
یبناو - بفتحتین و نون ساکن و ضم لام قافله و بعضے بمعنی
متاع گفته اند و ظاهرا ترکیست - ری -
یبه - بمعنی تباه - مل -
یتیم - از آدمی آنکه پدر ندارد و از سائر حیوان آنکه مادر ندارد
و از گوهر آنچه بے نظیر بود و در اصل جمعے بودند که شاه عباس داشت
و اینها سخت رند و بیباک و عیار و طرار و زیاده رو بودند که روز بے
چهل فرسخ راه میرفتند و حالا این لفظ به خدمتگار و غلام ثابت
است - بم -
یتیم خانه - جاے باش دزدان و عیاران - بم -
یجکلم - بفتح اول و سوم خانهٔ تابستانی و نام ترکان و در هی [illegible]
راگویند - ما -
یحیی بریکی - نام جانوریست معروف - مل -
یراق - سامان و مصالح هر چیز - بم -
یرتش - هم شهرے راگویند - مل -
یرتقچی - رحمت کننده - ما -
یرتقن - بمعنی آفریدگار است - ما -
یرسقی - شب پرک - ما -
یرغال - گرویست که پیش حکام [illegible] از علاقه [illegible]
شخصے بماند تا آنکس از حکام [illegible]
و آنرا [illegible] گویند و در هندی اول خوانند [illegible]
یرغو - سرهنگ و شحنه راگویند - مل - و در [illegible] اهل [illegible]
بمعنی نزاع و خصومت آمده - می -
یرغه - اسپ تیز رو راهوار - ما -
یرغزد - در ترکی بیگناه راگویند - مل -

یرق - در ترکی گناه راگویند - ما -
یرقلغ - بترکی بمعنی نزاع است - مل -
یرلی - در ترکی گناهگار است - ما -
یرکلی - بمعنی دلاور - ما -
یرلغ - بمعنی بیچاره و بفتح سوم فرمان پادشاه باشد - ما -
یرلیغ - بروزن تبلیغ فرمان پادشاهان و یرلغ مخفف آن و
این لغت ترکیست - بم -
یرمسق - بمعنی سالوس ست -
یرندج - بفتحتین پوست سیاه را گویند - شست -
یساول - میر توزک سلاطین و امرا - بم -
یشاگک - گلے باشد سیاه - مل -
یعنی چه - یعنی برائے چه -
یغرت - بمعنی جرأت - مل -
یغشلقچی - جوانمرد - مل -
یغام - بالفتح در نسخهٔ سروری مثل یغیم مذکور -
یغشلق - بخشش - مل -
یگانی - مخفف یگانگی ست - ری -
یکه تاز - بتشدید کاف تازی آنکه خود را یکه در فوج و لشکر
زند - مل -
یلناش - یک خواجه یکتاے تبخری ست مملوک یک
خداوند - مل -
یلتمل - بمعنی سجده گاه است - مل -
یاد [illegible] باد و کردن - یعنی راه گفتگو پیش کسے داشتن - شست -
یلاده - نام تفنگ شاهزاده دانیال که بران این بیت
[illegible] از شوق شکار تو شود جان تر و تازه
[illegible] - بم -
یلچی - بالکسر راهبر [illegible] و اکثر بعضے [illegible] بالف
بنظر آمده - مل -
یلدک - آب پر گرم - ما -

یلقران - آش که در راه و بالای شتر پخته برند - مل -

یلغز - تنها و اسپ را نیز یلغز گویند - ما -

یلقچی - گله بان - مع -

یمن - نامش یمن برای این گذاشتند که عرب هرگاه متفرق از مکه شدند در اینجا آمدند و آن بطرف یمین ایشان بود چنانچه شام که بطرف شمال آنها بود و دریا محیط است زمین یمن را از مشرق بطرف جنوب بعد ازان بطرف مغرب رجوع کرد و خلیجی از دریای هند بدریای یمن آمده است آن فاصل مابین ان و باقی جزیره‌های عرب و اخبار و قصص ملوک این بسیار است - یت -

یوچی - بالضم و جیم فارسی راهبر و این ترکیست امانباید بشمول ایلچی هم

ییلاق - بهر دو یا و قاف و ییلاپه دون قاف جای سرد هوا دار که فصل تابستان دران باشند مقابل قشلاق که جای باشد فصل زمستان ست - بم -

خاتمة الطبع

ایزد سخن بر زبان آفرین را سپاس افزون از اندازهٔ قیاس که درین هنگام همایون آغاز خجسته انجام کتاب نافع برهان قاطع که عدد تاریخ تالیفش ازین عبارت مستفاد است و ترتیب و تشیید لغاتش نزد ارباب لغت قابل استناد و اعتماد جامع جمیع لغات فارسی و مصطلحات متداولات و استعارات و کنایات زبان فارسی و پهلوی و دری و یونانی و سریانی و رومی و بعضی از لغات عربی موضوع و مستعمل در فارسی زبان و نیز لغات زند و پازند و لغات مشترکه بین الالسنتین و لغات متعارفهٔ ضروری الایراد که در کتب درسیهٔ فارسی معلمین و مصاحبین را بدان حاجت می افتد بترتیب مرغوب و ترصیف خوش اسلوب که بملاحظهٔ حرف اول و ثانی و ثالث و رابع بر نسق ترتیب حروف تهجی لغت مطلوب بآسانی بر می آید و طالبین و ناظرین را وقتی بتلاش بسیار رو نماید و معهذا این کتاب در صفت احتوای لغات مرتبهٔ دارد که استغنابخش از دیگر فرهنگهاست مثل فرهنگ جهانگیری و مدار الافاضل و مؤید الفضلا و رشیدی و مجمع الفرس سروری و سرمهٔ سلیمانی و صحاح الادویهٔ حسین انصاری و مبتنی بر بیست و نه گفتار و بر پانصد و شصت و یک بیان مع تتمه و من حیث المجموع مشتمل بر نوزده هزار و یکصد و هفتاد و هفت لغات و مصطلحات است و از حرف همزه تا حرف زای فارسی بترتیب حروف تهجی بنام نهاد جلد اول است و از حرف سین مهمله تا حرف یای مثناة تحتانی متعین بجلد ثانی از تصنیفات رالکتاب عالم محقق فاضل مدقق ابن خلف التبریزی مولوی محمد حسین المتخلص به برهان مرحوم مصنف ممدوح الشان درین کتاب تا در الخطاب ابواب حل مشکلات علم فارسی برروی طالبان گشوده و دشواریها و معضلات لغات را به آسان نموده لهذا این کتاب مفید الخطاب بطرز بر باگسته منهج شایسته که فائده بخش عامهٔ کسان بود بفکر [illegible] ثار در یک صفحه دو کالم یعنی دو حصه نموده که هر حصه را بجای [illegible] خود صفحه فرض کر[illegible] دو هم برای [illegible] علاوه از آغاز سطر کتابتش ملتزم گردید [illegible] نظر شوق بینندگان بیک [illegible] ماه در یابد و قیمتش [illegible] مناسب قرار داده که از معائنهٔ فهرست کتب این مطبع بناظرین والا [illegible] این جدید [illegible] چنانچه کتاب مذکور [illegible] معات بطرز عجیب و آئین غریب متع بخش عوام بار سوم ماه مارچ ۱۸۸۸ء مطابق ماه جمادی الاخر [illegible] سنه ۱۳۰۵ هجری [illegible] نامی گرامی منشی نول کشور از حلیهٔ طبع آراسته شده و قرة التاج روزگار شد

[illegible] بان مقبول عالم کناد بحرمة النون والصاد

مجمع بحار الانوار - مع تکملہ کے چھپی چھاپہ بہت صاف و خوشخط اعلے درجہ کی صحت اور یہ اس رتبہ کی کتاب ہی کہ جیسے قاموس حاوی لغات عرب ہی ویسا ہی یہ کتاب جامع لغات احادیث سرور دو عالم ہی مصنفہ عالم جلیل القدر شیخ طاہر پہلے قیمت اسکی زیادہ تھی تیاریخ نفع کے لیے قیمت مین تخفیف کی گئی اور اس بیش بہا کتاب کی مع تکملہ چار جلد ہین -

۱- جلد اول - مین لغات ہمزہ سے تا حرف راے مہملہ یا حاے حطی ہین -

۲- جلد دوم - مین لغات حرف راے مہملہ یا خاے معجمہ سے تا عین مہملہ یا یاے تحتانی ہین -

۳- جلد سوم - مین لغات حرف عین معجمہ سے تا یاے تحتانی مع الیا ہین اور اس جلد کے آخر مین علوم لغت اور انکی اصطلاح اور رواۃ و محدثین کے طبقات کا بیان اور واقعات غزوات کا بیان بتخصیص و صراحت تمام مقامات بقید ماہ و سال اور خاتمۃ الکتاب اور خاتمۃ الطبع ہی -

۴- جلد چہارم - مین تکملہ ہی جسمین لغات ہمزہ سے تا یاے تحتانی مرسوم ہین اور آخر کتاب مین بحوالہ نام کتاب کے جو ماخذ لغات کا ہی بحروف رموز تصریح کردی ہی در حقیقت یہ کتاب کیا ہی ایک معدن لغات حدیث سرور کائنات ہی -

قاموس - لغت عربی کی کتاب متعارف و متداول مستغنی الصفات ہی از مجد الدین محمد فیروز آبادی شیرازی دو جلد مین

۱- جلد اول - مین ہمزہ سے حرف سین مہملہ تک کے لغات کا بیان -

۲- جلد دوم - مین لغات [illegible] شین منقوطہ سے تا یا [illegible] اور حروف معنوی کے استعمال کا بیان ہی

ایضاً - [illegible] چھاپہ [illegible] -

	لغات مفردات [illegible] اردو

[illegible] اردو جسمین [illegible] کی ماہیت

طبیعت - مفرد مصلح - بدل - قدر شربت افعال - و خواص کمال بسط و شرح سے لکھے ہین مع رسالہ تعداد ادویہ مترجمہ حکیم محمد نور کریم دو جلد مین -

مجموعہ میزان الادویہ - الفاظ الادویہ - فرہنگ تفسیریہ حل مخزن الادویہ - یہ مجموعہ تین کتاب کا علی الترتیب تصنیف حکیم نور الدین شیرازی و حکیم طالع محمد و حکیم احمد علی عظیم آبادی ہی -

ضروری المطب - مولفہ حکیم مہتاب راے جداول مین نام دوا اور اسکے مفرد مصلح کا بیان -

مقالات احسانی - مفردات کا بیان مصنفہ حکیم احسان الٰہی وکیل -

	لغت غیر مختص

تنقیح اللغات - مولفہ سید ضامن علی تخلص بہ جلال -

امان اللغات - مصادر عربی کے مشتقات کا بیان مولفہ مولوی محمد امان الحق مدرس -

کریم اللغات - کلان حاوی الفاظ لغت عربی و فارسی بہ بیان معنی اردو مصنفہ مولوی کریم الدین ڈپٹی انسپکٹر مدارس پنجاب -

ایضاً - خرد -

نفائس اللغات - کلان لغت عربی اور فارسی کے جو ہین اور معانی کا اردو مین بیان ہی مولفہ مولوی اوحد الدین بلگرامی

ایضاً - خرد -

لغات سروری - عربی فارسی الفاظ کا اردو مین ترجمہ مولفہ مفتی غلام سرور لاہوری

[illegible] درسی فارسی کی [illegible] مولفہ مولوی محمد علی -

اربع عناصر - اسمین جداول کے چار خانے مین خانہ اول لغت اردو خانہ دوم لغت فارسی خانہ سوم لغت عربی نسخ خط مین خانہ چہارم لغت انگریزی خط مین مولفہ

مولوی محمد ناصر علی۔ کتاب نادر الوجود اسمین ترتیب اسطور پر ہی کہ مثلاً لغات اعضاے حیوانات کے ایک جگہ ہین اور نام اہل قرابت اور رشتہ دارون کے جو جو رشتہ ہو الگ الگ ہین و علے ہذا جسقدر حیوان مذہب حنفی مین حلال ہین وہ یکجا اور اسی طرح حیوانات پرند بہرحال سب لغت اپنے مناسبات کے ساتھ مذکور ہین یہ طریق فائدہ مندی کا ہی۔ ایسی کتاب اس صورت خاص سے کہ لغت اُردو کو رفارسی خط نستعلیق مین ہواور لغت عربی معرب خط نسخ مین اور لغت انگریزی خط انگریزی مین حروف چھاپہ ٹیپ مین چھپے ہوے سرخ رنگ کے اور جدول ہر صفحہ کی اور خطوط مابین صفحہ کے سب سرخ چھاپہ ٹیپ کے ہین۔

فرہنگ دستور الصبیان۔ درحقیقت یہ فرہنگ بمنزلہ شرح دستور الصبیان کے ہی کہ اسمین سب مطالب جزئی اور کلی کو حل کیا ہی مصنفہ منشی گردھاری لال تخلص فطین مڈل کلاس اسکول ضلع فرخ آباد۔

تیسیر الفرقان لتخریج لغات القرآن۔ اسمین مخصوص لغات قرآن ہین اب قرآن کے معانی سمجھنا اسکے ذریعے سے بہت سہل ہوگئے مصنفہ مولوی محمد مسیح صاحب۔

گنجینۂ زبان اُردو۔ معروف بہ گلشن فیض۔ لغات کی تحقیقات مع امثلہ کلام اساتذہ اُردو گو مولفہ حکیم ضامن علی تخلص جلال۔

قواعد فارسی و ترکی و قواعد عروض و قافیہ

قواعد فارسی۔ از ... علی انصاری۔

گلشن فیض۔ قواعد فارسی ...

مفید نامہ۔ حساب و آداب و القاب کے قواعد۔

جوہر الترکیب۔ از منشی سیوارام جوہر تخلص رئیس بریلی۔

شرح جوہر الترکیب۔ نادر شرح از شیخ حیدر علی مرحوم۔

نہر الفصاحت۔ محشے از مرزا قتیل۔

مفیض فارسی۔ فارسی قاعدون کی عمدہ کتاب۔

چہار گلزار۔ قواعد صرف و نحو و معانی و عروض مین ہی۔

اصول برجستہ مصنفہ مولانا عبد الحق محدث دہلوی۔

ارمغان نادر۔ کتاب قواعد مین جسمین تین رسالہ ہین ابجد امجد قواعد خوشخطی تشریح الالفاظ مترادف با ترجمۂ اُردو جداول مین ملخص الاخلاق نصائح ہین۔

عروض سیفی۔ فن قوافی و عروض۔

میزان الافکار۔ شرح فارسی معیار الاشعار۔

شجرۃ العروض و روضۃ القوافی و رسالہ اضافت و رسالہ آذر کدہ۔ فن معمّا مین نادر کتاب ہی۔

حدائق البلاغت۔ علم بلاغت و بیان و بدیع وغیرہ مین۔

شجرۃ الامانی۔ مصنفہ مرزا محمد حسن قتیل۔

رسالہ عبد الواسع۔ ہانسوی قواعد فارسی مین۔

عزیز المصادر۔ گردان مصادر مع شرح لازم و متعدی از مولوی عبد العزیز صاحب۔

ناصر الصبیان۔ معروف بہ تعلیم مصطفائی سودمند اطفال از ناصر علی صاحب۔

ناصر الصبیان۔ معروف بہ مصادر ناصری تصنیف ۔ ۔

تمین الظفری۔ یہ ایک عجیب رسالہ ترکی زبان کے صرف و نحو مین جس سے اندک فراوانی مین تکلم زبان ترکی آسکتا ہی تصنیف جناب مولوی عبد العلیم نصر اللہ خان صاحب بہادر خویشگی خورجوی نشین دار ملک نظام۔

اخلاق و تصوف

گلستان۔ حضرت سعدی شیرازی ... لائق۔

ایضاً۔ متوسط قلم۔

ایضاً۔ خوب قلم کاغذ سفید ولایتی عمدہ۔

ایضاً۔ ...

ایضاً۔ ... خوشخط مع فرہنگ ... خوشنما۔